ROZPRAWY

AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.

WYDZIAŁ FILOLOGICZNY.

Serya II. Tom V.

Ogólnego zbioru tom dwudziesty.

W KRAKOWIE.
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ.
1894.

W Krakowie, 1894. — Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, pod zarządem A. M. Kosterkiewicza

TREŚĆ.

PHOTII PATRIARCHAE

OPUSCULUM PARAENETICUM

EDIDIT

LEO STERNBACH.

Analecta Gnomica editurus in limine sententiarum corpus pono, quod inscriptione: παραίνεσις διὰ γνωμολογίας Φωτίου insignit codex Vaticanus Gr. n. 742 (chartaceus in 4°, s. XIV; nobis *V)* f. 27[r], initio mancum inde a f. 20[r] suppeditat codex Parisinus Gr. n. 690 Suppl. (membranaceus in 4°, s. XII; *M)*. Codicis V apographo Marciano usus est I. Hergenroether, qui paraenesin prorsus incognitam primus in lucem protraxit*), editoris officio pessime functus: etenim mendosissimi apographi crassissima menda intacta reliquit et verborum contextum lectore non monito emendationibus veris, falsis, supervacaneis obruit. Quibus momentis perpensis editoris munus denuo obeundum esse duxi, ad ipsum consilium haud invite compulsus, cum multas codicis Vaticani (V) lacunas**) ex libro Parisino (M) commode expleri posse reputarem.

*) Monumenta Graeca ad Photium eiusque historiam pertinentia, quae ex variis codicibus manuscriptis collegit ediditque I. Hergenroether (Ratisbonae 1869).

**) Cf. adn. crit. ad n. 5.

Παραίνεσις διὰ γνωμολογίας Φωτίου.

1) Θεῖος φόβος καὶ θεραπεία τεκόντων καὶ τιμὴ πρεσβυτέρων καὶ αἰδὼς ἡλίκων σωφρονούντων ἀπερίτρεπτα τῆς ἀρετῆς τὰ θεμέλια καταβάλλεται.

2) Βίος ἄπαις ἀμείνων κακόπαιδος· ὁ μὲν γὰρ ὀξὺ τὸ κέντρον διαπαντὸς καὶ ἀφόρητον τῆς ἀλγηδόνος ἐνίησιν, ὁ δὲ χρόνῳ συναποῤῥέον ἔχει τὸ λυπούμενον.

3) Γλῶσσα σοφῶν πολλὰς οἶδε πηγάζειν οὐκ ἀχαρίστους ἡδονάς, τῶν δὲ ἀπαιδεύτων ὕβρεως [καὶ] μᾶλλόν ἐστιν ὄργανον ἢ φωνῆς.

4) Ἐμπεσών τις ἰδίοις κακοῖς πρὸς τὴν τῶν ἀλλοτρίων ὀκνηρότερος γίνεται πολυπραγμοσύνην.

5) Ὁ μὲν κατὰ παθῶν πόλεμος ἀριστέως, αἱ δὲ πρὸς αὐτὰ σπονδαὶ αὐτομόλου καὶ προδότου καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἑαυτὸν αἰχμαλωτίζοντος· ὡσαύτως καὶ ἡ μὲν πρὸς τὰς αἱρέσεις ἔχθρα φίλον Θεῷ, ἡ δὲ εἰρήνη βδέλυγμα Θεῷ.

6) Πρόδηλον ἐχθρὸν καὶ τὸν ὕφαλον τῇ φιλίᾳ οὐχ ὁμοίως ἐστὶ φυλάξασθαι χαλεπόν· ὁ μὲν γὰρ ἐν τῇ τοῦ φίλου δορᾷ λανθάνων φέρει τὸ ξίφος, ὁ δὲ γυμνὸς ἐπιὼν τῶν ἴσων ἢ καὶ μειζόνων τραυμάτων ὑφίσταται τὴν πληγήν.

7) Ὁ πρὸς κακίαν ἀργὸς οὐδὲ ὑπόληψιν λαβεῖν τοιαύτην περὶ τῶν πλησίον ὑπάρχει ταχύς.

8) Σφαλερὸν κριτήριόν ἐστι τοῦ πλησίον ἡ διὰ τῶν οἰκείων κρίσις ἐπιψόγων παθῶν.

9) Ὁ λυπῆσαι τὸν κατάρξαντα καιρὸν λαβὼν καὶ τὴν ἄμυναν μὴ ἐπαγαγών, οὗτος ἔδειξε περιφανῶς, καὶ τοῦ καιροῦ μὴ παρόντος οὐκ ἀπορίᾳ τοῦ δρᾶν, ἀλλ' ἀπαθείᾳ ψυχῆς τὴν γνώμην καθαρὰν ἀντιλυπήσεως συντηρῶν.

Adnotatio critica. 1—4 om. M; nimirum inter f. 19 et f. 20 lacuna statuenda est cf. Appendix.

2) ἀμείνων] ἀμείνω V || διαπαντὸς] διὰ παντὸς H(ergenroether), non V || τῶ χρόνω V, sicuti omnino ι ἀνεκφώνητον in MV deest; ex M contrariae rationis exempla indicavi ad n. 6. 12. 21. 31. 33. 36. 59. 63. 65. 70. 75. 86. 97. 108. 111. 126. 140. 158. 167. 225. 234. 242; χρόνῳ edidit H || συναποῤῥέον] tacite corr. H: συναπορρέων V || λυπούμνον H; cf. Excursus.

3) γλώσσα V || καὶ delendum esse significavi || μᾶλλον ἐστὶν V.

5) om. V, in quo codice praeterea haec tmemata desunt: 8. 14. 17. 31. 37. 38. 39. 44. 45. 47. 59. 61. 63. 65. 68. 71. 73. 81. 83. 88. 95. 122. 125. 126. 127. 130. 140. 149. 156. 192. 193. 212. 225. 226. 229. 231. 240. 247 || ὁ inc. f. 20r (M) || αὐτὰ] αυτὸν M.

6) καὶ inc. f. 27v (V) || (τῆι M) || οὐχ' V; eiusmodi discrepantias in sequentibus silentio premere malo.

8) om. V.

9) συντηρῶν] συντηρεῖν M.

10) Ὁ μὲν μεγαλόφρων ἀνὴρ οὐκ ἐθέλει τοῖς τυχοῦσι τῶν ἔργων συναναστρέφεσθαι, ζητεῖ δὲ τὴν ἐπίδειξιν μὴ ἐλαττοποιεῖσθαι τοῦ φρονήματος· ἀρετὴ δὲ ὅμως καὶ τῷ πρὸς τὸ μέτρον ἐκείνου μὴ φθάσαντι τὸ μὴ ἀμελεῖν τῶν κατὰ δύναμιν καὶ μὴ ἐν τῷ ζητεῖν τὰ ὑπὲρ δύναμιν ἀντὶ τοῦ κατορθῶσαι προςθεῖναι καὶ γέλωτα.

11) Ὁ πρᾶος ἑαυτῷ καὶ τοῖς πλησίον γαλήνη καθέστηκε βίου· ὑποβρυχίους δὲ πολλοὺς ἐποίησεν ἡ ὀργὴ καὶ πρὸ τῶν ἄλλων τοὺς ὀργιζομένους.

12) Εὐχῆς, κἂν μηδὲν ἕτερον ἐξ αὐτῆς ἐπιστῇ, ἀλλά γε τὸ προςομιλεῖν καὶ συνάπτεσθαι τῷ Θεῷ [δι' αὐτῆς] μέγιστον καὶ μακαριώτατον κέρδος.

13) Ὁ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδὼς κατὰ τοῦ πλησίον πεπονηρευμένον γλυκείας τῆς κατὰ ψυχὴν καὶ θαυμασίας ἀπολαύει ἡδονῆς, ὥςπερ ὁ συνεπιστάμενος, κἂν ἔξωθεν αὐτῷ τοῦ βουλήματος ἡ ἐπιτυχία μειδιᾷ, ἀεὶ τὴν συνείδησιν ἔνδοθεν ἐπιφέρει, σκυθρωπὴν αὐτῷ καὶ πικρὰν ἐπιφέρουσαν τὴν λύπην.

14) Ὅσον ἐστὶ φύσιν ἐπιτήδειον ποιεῖν ἡ τῆς πλησμονῆς ἀφαίρεσις, τοσοῦτον ἑτοιμόν ἐστι νοσοποιεῖν τῶν παρὰ τὴν χρείαν ἡ προςθήκη.

15) Ὁ τὰς ἀλλοτρίας συμφορὰς ἅρπαγμα ποιησάμενος πλούτου, εἰ καὶ δόξει τινὰς ἐκεῖθεν εὖ ποιεῖν, οὐκ ἐξ ὧν παρέχει τὸ φιλάνθρωπον, ἀλλ' ἐξ ὧν ἥρπασε, τὸ μισάνθρωπον καὶ τυραννικὸν στηλιτεύει τῆς γνώμης.

16) Φίλους μὴ ἔχειν μηδὲ κτήσασθαι θελῆσαι θηριώδους γνώμης καὶ ἀκοινωνήτου ζῴου ἀξιόπιστος κατηγορία.

17) Οἱ ταῖς διαβολαῖς ἀναπειθόμενοι οὐδὲν διενηνόχασιν ἀμφορέων ἀπὸ τῶν ὤτων ὧδε κἀκεῖσε μεταφερομένων.

18) Κατόπτροις ἐοίκασιν οἱ λόγοι· καὶ ὥςπερ ἐν ἐκείνοις ὁ τοῦ σώματος τῆς μορφῆς ἐμφανίζεται τύπος, οὕτως ἐν ταῖς ὁμιλίαις τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος χαρακτηριζόμενον καθορᾶται.

19) Ὃς παρεσκεύασε τοὺς ὑπὸ χεῖρα μᾶλλον ὑπὲρ αὐτοῦ ἢ αὐτὸν φοβεῖ-

10) ἐλαττοποιεῖσθαι] ἐλάττω ποιεῖσθαι V: vox ἐλαττοποιεῖν in Stephani Thesauro Didotiano non legitur ‖ verba: ζητεῖ δὲ τὴν ἐπίδειξιν μὴ ἐλαττοποιεῖσθαι iterat M ‖ τοῦ inc. f. 28r (V) ‖ δὲ] δ' V ‖ τὸ om. V ‖ μὴ om. M ‖ καταδύναμιν M ‖ καὶ μὴ] ἀλλὰ μὴ M ‖ καὶ μὴ — γελωτα om. V.

11) ἡ ὀργὴ] ὀργὴ M.

12) εὐχῆς] ὐχῆς (sine littera initiali) V ‖ ἀλλά γε] ἀλλ' ἄγε M ‖ (θεῶι M) ‖ δι' αὐτῆς recte om. V.

13) πεπονηρευμένον] πονηρευόμενον V ‖ ἡ ἐπιτυχία] ἐπιτυχία M ‖ ἐπιφέρει] ὑποφέρει?

14) om. V ‖ ὅσόν ἐστι M ‖ ἐπιτήδειον — ἕτοιμόν, praestat: ἐπιτήδειος — ἕτοιμός (= ἐπιτηδεία — ἑτοίμη).

15) inc. f. 28v (V).

16) μὴ δὲ MV ‖ κατηγορία] κατήγορος V.

17) om. V ‖ in mg. M: ὡραῖον (per scripturae compendium) ‖ ὧδε M.

18) χαρακτηριζόμενον καθορᾶται] χαρακτηρίζεται V.

19) τε om. V ‖ καὶ τῆς inc. f. 29r (V).

σθαι, ἀτάραχον αὐτοῦ τὸν βίον κατεστήσατο· τῆς τε γὰρ ἰδίας ζωῆς τὰς ἐπιβουλὰς ἀπεδίωξε καὶ τὴν εὔνοιαν τῶν ἀρχομένων ἀντεισήγαγε καὶ τῆς πολιτείας τὴν πρόνοιαν καὶ ὁμόνοιαν προκατέθετο.

20) Λίχνον ἀκοή, ἀλλὰ τοῖς μὲν σπουδαίοις τῶν ἀκουσμάτων θᾶττον συνεισέρχεται ὁ κόρος, τοῖς δὲ θέλγουσι καὶ κατακηλοῦσιν οὐκ ἐθέλει τὸ ἀκόρεστον μὴ παρεῖναι.

21) Ὁ τῷ πλήθει ζητῶν ἀρέσκειν οὐχ ἑαυτῷ μόνον τὰ μὴ ἀρέσκοντα ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ὧν τὴν εὐαρέστησιν ἐπιζητεῖ, ταύτην οὐχ εὑρίσκει λαβεῖν· ἀνομοίων γὰρ αὐτοῖς τῶν θελημάτων ὄντων οὐκ οἶδεν ἢ τὸν ἕτερον τέρπουσα τῆς ἐπιθυμίας μορφὴ μὴ ἀσχημοσύνη νομίζεσθαι τῷ ἑτέρῳ.

22) Εἰς ἴσον ἐλαύνει κακὸν ὅρκους ἀπαιτεῖν ἑτέρους καὶ παρέχειν ἑτέροις.

23) Πολυτελῆ δῶρα προσαγόμενα Θεῷ οὐ πάντως εἰσὶν ἀπόδειξις τῆς πρὸς αὐτὸν στοργῆς· καὶ τρυφῶν γὰρ πλοῦτος οἶδε ταῦτα ποιεῖν· καρδία δὲ καθαρὰ καὶ εὐγνώμων ἀναμφίβολον ἀπαγγέλλει τὸν θεῖον πόθον.

24) Αἱ περίεργοι φύσεις πρὸς μὲν τὸ κατόρθωμα τοῦ πλησίου οὐκ ἐθέλουσι βλέπειν, ὀξυωποῦσι δὲ πρὸς τὸ ἐλάττωμα· κἂν μὲν εὕρωσιν, ἥρπασαν καὶ διεκωδώνισαν· ἂν δὲ μὴ εὕρωσιν, αὐτοὶ μᾶλλον εἰδωλοποιεῖν καὶ πλάττειν αἱροῦνται ἢ κενὴν ἀπελθεῖν τὴν περιεργίαν ἀνέχονται.

25) Πραότητος πύλαι οὐ παρέχουσιν εἴσοδον τῇ ὀργῇ· οἴδασι γάρ, ὅτι λῃστεύειν διὰ τῆς παρόδου μηχανᾶται τὴν ἀρετήν.

26) Τῶν μὲν σπουδαίων ἀνδρῶν καὶ αἱ παιδιαὶ ἀρετῆς εἰκόνες εἰσί, τῶν δὲ φαύλων καὶ τὰ σπουδάσματα μοχθηρὰ καὶ αἱ ῥαθυμίαι εἴδωλα κακίας εἰσίν.

27) Αἱ μὲν ἀρεταὶ οὐ πεφύκασι διευλαβεῖσθαι τὴν κακίαν, αἱ δὲ κακίαι πολλάκις ὤφθησαν τὰς ἀρετὰς αἰδεσθεῖσαι, καὶ συνεστάλη σώφρονος ἐπιστάντος ἀκόλαστος· πολλάκις καὶ ἀμαθὴς ἐσίγησε σοφοῦ δυσωπηθεὶς παρουσίαν, καὶ θυμὸς ἐξημερώθη θηριώδης τῷ τοῦ πράου περιτυχὼν ἤθει.

28) Ὁ νοῦς οὐκ ἂν γένοιτο τοῖς τῶν παθῶν βεβηλούμενος εἰδώλοις, ἂν τῶν ἀρετῶν τὰς μορφὰς τῇ συνεχεῖ μελέτῃ προεντυπωθεὶς ἱερὸν αὐτῶν ἀνάκτορον χρηματίσῃ.

20) λίχνον] δύχνον (λύχνον?) in apographo extare testatur H ‖ θάττον V ‖ ἐθέλει] ἐθέλουσι V ‖ τὸ ἀκόρεστον in fine conlocat V.

21) ποιεῖ] ποιεῖν M ‖ λαβεῖν commode omitti poterat ‖ ὄντων om. V ‖ ἢ] ἡ M ‖ μὴ] ἢ μὴ M ‖ (τῶι M).

22) ἴσον] ἶσον V, ὅσον M.

23) πάντως] πάντων V ‖ εὐγνώμων] ἐκ γνώμης V ‖ πόθον] φόβον V.

24) inc. f. 29^v (V) ‖ αἱ περίεργοι φύσεις] οἱ περίεργοι φύσει? ‖ ἂν inc. f. 20^v (M) ‖ πλάττειν] πράττειν M ‖ ἀνέχονται] ἔχονται M.

25) τῇ ὀργῇ] om. M ‖ ἀρετὴν] ἀκοὴν V.

26) εἰκόνες] τινες (non τινος, quod edidit H) εἰκόνες haud male V.

27) ἐπιστάντος] ἐπιστασίας V ‖ παρουσίαν inc. f. 30^r (V).

28) αὐτῶν] αὐτὸν V.

29) Σπινθὴρ μὲν προσλαβόμενος ὕλης μεγάλην ἀνάπτει φλόγα· καὶ πονηρᾶς γνώμης ὑποσμύχουσα κακία καιροῦ δραξαμένη πολλὰς ἀνεῤῥίπισε πολλοῖς συμφορὰς ὀλεθρίους.

30) Τρεῖς εἰσιν ἀκολασίας ἰδέαι· ἡ μὲν ἐκ τῆς ἡμῶν ἀδιαφορίας διαμορφουμένη, ἡ δὲ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἐχθροῦ, ἡ δὲ τὰς φυσικὰς ὁρμὰς ὑποβαλλομένη· χειρίστη μὲν οὖν ἡ ἐκ τῆς ἡμῶν ἀδιαφορίας τά τε ἄλλα καὶ τεχνίτην τοῦ πάθους αὐτὸν τὸν πάσχοντα ἔχει· ἡ δὲ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἐχθροῦ χαλεπὴ μὲν ἐπιθέσθαι, πολλάκις δὲ καὶ στεφάνους προξενεῖ· προσευχὴ γὰρ καὶ λογισμοὶ νήφοντες καὶ σώματος ὑποπλασμὸς τὸ κατ᾿ αὐτῶν ἀναδοῦνται κράτος. ὥσπερ καὶ τὸ κατὰ τῶν σκιρτημάτων τῆς φύσεως· εἴη δ᾿ ἂν τὰ αὐτὰ καὶ τῆς χαλεπωτέρας νόσου ἰάματα διὰ πλείονος τῆς ἐπιμελείας προσφερόμενα.

31) Ἡ μνήμη τῶν ζηλωτῶν ἔργων τῆς ἐν τῷ ἤθει σεμνότητος σημεῖόν ἐστιν, ὥσπερ τῶν ἀποτροπαίων ἔλεγχος τῶν τερπομένων αὐτοῖς· οὐδεὶς γάρ, οἷς αἰσχύνεται, τούτοις ἥδεται διήγημα ποιεῖν.

32) Ὁ νοῦς, ἂν μὴ καθαρεύῃ προσπαθείας τε καὶ ἀντιπαθείας, σφαλερός ἐστι τῶν ἄλλων κριτὴς καὶ μᾶλλον αὐτὸς δεόμενος θεραπείας καὶ διακρίσεως.

33) Ὁ τῷ πτερῷ τῆς οἰήσεως ἐπαιρόμενος τῶν πραγμάτων ἐπιστάντων ταχύτερον τῶν ἐποχουμένων πτερῶν τῷ ἀέρι ἐλέγχεται καταπίπτων.

34) Οἱ δαπανῶντες εἰς ἀναξίους, δι᾿ ὧν ἐχρῆν θεραπεύεσθαι τοὺς ἀξίους, τρισὶν ἀτόποις ἑαυτοὺς ἐνόχους ἀποφαίνουσιν· ἐζημίωσαν ἑαυτούς, ἐνύβρισαν τοὺς χρηστούς, τοὺς φαύλους ἐνίσχυσαν ὕλην εἰς τὸ ἁμαρτάνειν χορηγήσαντες.

35) Δύναμις μετὰ μὲν σοφίας κραταιὸν τοῦ ἔχοντος ὀχύρωμα, ἄνευ δὲ ταύτης ὀξὺ βέλος ἐστὶν ὀξυτέραν ἐπάγον τὴν ἀπώλειαν.

36) Λογισμοὺς ἀπρεπεῖς ἐπελθεῖν μὲν οὐκ ἐμόν, παρόντας δὲ μὴ κατασχεῖν ἐμόν, κατασχόντα δὲ καὶ συγκατανεῦσαι τῆς ἐμῆς ῥαθυμίας, τὸ δὲ καὶ πρὸς ἔργον τὸ τοῦ πάθους εἴδωλον ἐξενεγκεῖν τῆς παντελοῦς ἀμελείας ἐμῆς, οἶμαι, καὶ τῆς μελλούσης ἀνταποδόσεως βαθεῖα λήθη.

37) Πένησιν ἐπαρκεῖν ὀφείλομεν· ὁ τοῦ ἐλέου λόγος ἐκδιδάσκει· τοῖς δὲ

---

29) in mg. M: ὡραῖον (per comp.) ‖ ὑποσμύχουσα] ὑποσμήχουσα V ‖ ἀνεῤῥίπισε] ἀνερρήπισε M.

30) εἰσιν] εἰσὶν V ‖ ἰδέαι] εἰδέαι M ‖ τεχνίτην] τεχνήτην M ‖ ὑποπλασμὸς accedat Thesauro ‖ κατ᾿ αὐτῶν (inc. f. 30v V)] κατὰ τῶν M ‖ αυτὰ V ‖ ἴαματα M.

31) om. V ‖ (τῶι M) ‖ σημεῖον ἐστὶν M.

32) καθαρεύῃ] καθαρεύσῃ V ‖ τὲ V ‖ κριτὴς] κρητὴς M.

33) (τῶι M) ‖ ἐλεγχεται M.

34) ἀποφαίνουσιν] ἐναποφαίνουσιν V ‖ τοὺς φαύλους ἐνίσχυσαν malim]: καὶ τοὺς φαύλουν ἐνίσχυσαν ‖ εἰς τὸ om. M.

35) inc. f. 31r (V).

36) cum 35 in unam eclogam contrahit V ‖ (ῥαιθυμίας M) ‖ οἶμαι] οἴμοι M ‖ βαθειας ‖ λήθη] λήθει M.

37) om. V ‖ ἐπαρκειν M ‖ διπλὴν M.

καὶ γένει προσήκουσι διπλῆν ἀπαιτεῖ τὴν καταβολὴν τῆς εὐεργεσίας, μίαν μεν τὸ κοινὸν χρέος τῆς φύσεως διαλύουσαν, ἑτέραν δέ, ἥτις τὸ ὄφλημα ἀποδίδωσι τῷ πλησιάζοντι αἵματι.

38) Λοίδορος γλῶσσα μᾶλλον ἑαυτὴν εἰς τὸν τῆς ἀπωλείας βυθὸν κατασύρει ἢ οὓς τῶν ἐπαίνων ἐπεχείρησε καθέλκειν.

39) Προσβολὰς ἐμπαθῶν λογισμῶν διαφυγεῖν μὲν ἀδύνατον, ἐπιστάσας δὲ μὴ περιθάλπειν οὐκ ἀδύνατον· ἀμελούμεναι δὲ καὶ περιορώμεναι θᾶττον οἴχονται, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ θάλπειν ταύτας καὶ εἰς ἔργον προβάλλοντες δηλονότι κατὰ τῆς ἰδίας σωτηρίας αὐτοὶ μᾶλλον ἢ τὰ πάθη ἐξωπλίσαντο.

40) Τὰ μὲν πρόδηλα τῶν ἁμαρτημάτων ἐκκοπῆς μόνης δεῖται, τὰ δὲ ἀμφίβολα διακρίσεως· ἄμεινον δὲ μηδὲ τούτων τῆς συνηθείας ἀνέχεσθαι· ὁδὸν γὰρ οὐκ ὀλιγάκις ταῦτα πρὸς τὰ χείρω πλατεῖαν ἀνέτεμεν.

41) Ἡ ταπείνωσις θεμέλιός ἐστι τῶν ἀρετῶν· ὅσοι δὲ ταύτην κρηπῖδα μὴ ὑπεβάλλοντο, θᾶττον καταπίπτουσι πονηροῦ πνεύματος αὐτοῖς ἐπιπνεύσαντος.

42) Οὐχ ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον μετάθεσις αἰσχρόν, ἀλλ' ἡ ἐν τῷ χείρονι διαμονὴ αἰσχρὸν καὶ ψυχῆς ἀθάνατος τιμωρία.

43) Φόβος μὲν τὰς τῆς ψυχῆς ὁρμὰς συνάγει, θάρσος δὲ διαλύει· καὶ λύπη μὲν συστέλλει, ἡδονὴ δὲ διάχυσιν ἐπιφέρει· καὶ θυμὸς μὲν ἀγριαίνει, ἐπιθυμία δὲ θορυβεῖ· καὶ τήκει μὲν φθόνος, μετεωρίζει δὲ λογισμῶν κουφότης· πῶς οὖν χρὴ τῶν παθῶν τὰ τοιαῦτα πάσῃ μηχανῇ φεύγειν, ἵνα τὰ ἄλλα ἐάσω, ἐν οἷς οὐκ ἔστιν οὐδ' ἐπ' ὀλίγον ἠρεμεῖν οὐδὲ κατὰ φύσιν ἔχειν ἀναστρεφόμενον;

44) Πλοῦτος ἀφορῶν πρὸς αὐτάρκειαν πλούσιον ἀληθῶς ἀποφαίνει τὸν ἔχοντα· ἂν δὲ προσθήκην ἐπὶ προσθήκῃ ζητῶν οὐ λήγῃ, ἐσχάτη καὶ ἀκόρεστος πενία· παμπόλλων γὰρ ἐνδεῆ ποιεῖ τὸν φιλόπλουτον.

45) Ἑτέρων ἡγεῖσθαι καὶ ἄρχειν φέρει μὲν κέρδη μεγάλα, οὐκ ἐλάττους δὲ τὰς ζημίας· ψυχὴν γὰρ ὁ σώσας ὡς ὁ κτίσας, ἀλλὰ καὶ ὁ σκανδαλίζων ἕνα τῶν μικρῶν τοῦ δεθέντος ὀνικῷ μύλῳ κατὰ τὸν τράχηλον καὶ καταποντισθέντος χαλεπωτέραν ὑφίσταται τὴν ποινήν· ὁ δὲ καὶ προσαπολέσας τὸν ὁδηγούμενον τίνα διδοὺς τιμωρίαν τὴν ἀξίαν ἀποτίσει; διόπερ εὐλαβητέον λίαν ἀναδέχεσθαι τὴν τῶν πλησίον προστασίαν.

38 et 39) om. V.

40) μόνης inc. f. 22ʳ in M, qui f. 22 falso ante f. 21 conlocat; cf. ad n. 70 || μὴ δὲ MV || ἀνέτεμεν] ἀνέτεμον M.

41) θεμέλιος ἐστὶ M || κρηπίδα MV || ὑπεβάλλοντο] ὑπερβάλλοντο M || θάττον (sic) inc. f. 31ᵛ (V).

42) κρεῖττον] acc. m. rec. M || χείρονι] χείρωνι V.

43) διάχυσιν] διάθεσιν V || θορυβεῖ V || λογισμῶν] λογισμὸν V || τὰ ἄλλα] τὸ ἄλλο V || ἔστιν spir. m. rec. M || οὐδ' ἐπ' ὀλίγον] οὐδὲ πρὸς ὀλίγον V | ἐπόλίγον M (alterum spiritum m. rec. adiecit) || καταφύσιν M.

44) om. V.

45) om. V || ἄξιαν M || πλησίον] πλησίων M .

46) Ἐνενόησέ τις τὸ κακόν, συγκατέθετο τοῖς λογισμοῖς, προήγαγε διὰ χειλέων, κατεσύρη πρὸς τὴν πρᾶξιν· ταῦτά ἐστι τὰ τῆς ἀπωλείας τέσσαρα στοιχεῖα.

47) Ἡ πρὸς τοὺς φαύλους βεβαιότης τῆς ὅλης ἐστὶ τῶν ἠθῶν εὐσταθείας σημεῖον· διὸ χρὴ πρότερον δοκιμάσαντα οὕτω συνάπτειν φιλίαν· μετὰ γὰρ τὸ κτήσασθαι φίλον ἀνάγκη φέρειν τὰ βάρη, ὅσα μὴ ψυχὴν καθέλκει, καὶ μὴ διίστασθαι τῆς συναφείας· ἀγνοούμενος γὰρ τοῖς πολλοῖς ὁ τῆς διαστάσεως αἴτιος κοινὴν κατηγορίαν ἀμφοῖν, πολλάκις δὲ καὶ τοῦ ἀναιτίου μᾶλλον ἢ τοῦ αἰτίου εἴωθε ποιεῖσθαι.

48) Δύο χείμαῤῥοι τὸν ἀνθρώπινον περιῤῥέουσι βίον· ὁ μὲν διὰ τῶν δοκούντων ῥέων δεξιῶν, ὁ δὲ διὰ τῶν ἀριστερῶν· ὁ μὲν λύπας, φόβους, πενίαν, νόσον, ἀδοξίαν, ψόγους καὶ τὰ ὅμοια συνεπαγόμενος, ὁ δὲ πλοῦτον, ἡδονάς, θάρσος, δόξαν, ὑγείαν, ἐπαίνους καὶ τὰ παραπλήσια· ῥέουσι δὲ ὅμως ἑκάτερος καὶ στάσιν οὐδέτερος αὐτῶν οὐδεμίαν ἔχει· τί οὖν με δεῖ τοῖς παρερχομένοις καὶ οὐχ ἑστῶσι μέγα φρονεῖν, ἢ πρὸς ἀμηχανίας βυθόν, ἐπειδὰν ἐπιῤῥέῃ τὰ ἐναντία, καθέλκειν ἑαυτόν, ἀλλὰ μὴ πρὸς μόνα βλέπειν τὰ διαμένοντα, τῶν δ᾽ ἄλλων παρορᾶν τὸ ῥεῦμα, ὅποι καὶ βούλοιτο φέρεσθαι;

49) Ἀργία σώματος ὑποκλέπτειν φιλεῖ καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὴν ὁμοίαν διάθεσιν, ἡ δὲ τῶν σωτηρίων ἠρεμοῦσα κινημάτων φαντασίαις ἀλλοκότοις καταλαμβάνεται, καὶ μόλις αὐτῶν ἀπαλλάττεται τύποις καὶ μορφαῖς τῶν χρηστῶν ἔργων καὶ θεωρημάτων ἀντεγγραφομένη καὶ ἀναζωγραφουμένη.

50) Ὁ χάριν παρασχὼν ἐπὶ τῷ τὴν ἴσην λαβεῖν, οὐ χάριν ἔδωκεν, ἀλλὰ ταύτης κάπηλος γέγονεν· ὁ δὲ λαβών, εἰ μὴ ἀμείψασθαι ζητεῖ, ἀγνώμων τε καὶ τῆς χάριτος ὑβριστὴς ἀνάξιος.

51) Ὅστις κακῶς ἑτέρους κατάρχεται λέγειν, οὗτος ἑαυτῷ ἀῤῥαβῶνα προκαταβάλλεται κακῶς ἀκούειν, ὁ δὲ κακῶς λεγόντων ἑτέρων ἀνεχόμενος κἀκείνων τῇ σιωπῇ τὴν κακολογίαν ἐπιστομίζει καί ἑαυτὸν ἀντὶ τοῦ κακῶς ἀκούειν εὐφημεῖσθαι παρασκευάζει.

52) Ὃς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πενομένους παρορῶν τρυφᾷ, πλουτεῖ, μεθύει μέθην τῆς ἀπληστίας, ἀνάξιον ἑαυτὸν θείας εὐμενείας εἰργάσατο.

---

46) ἐνενόησέ] ἐνόησέ V || τὸ om. V || ταῦτα ἐστὶ M.

47) om. V || συνάπτειν φιλίαν] συνάπτειν εἰς φιλίαν M.

48) inc. f. 32[r] (V) || χείμαῤῥοι] χείμαροι M || τῶν ἀνθρωπίνων V || βίων V | ψογους V || οὐδέτερος αὐτῶν] αὐτῶν οὐδ᾽ ἕτερος V || οὐδὲ μίαν M || ἐπειδ᾽ἀν M || ἐπιῤῥέῃ] ἐπιρρῇ M, ἐπιροῇ V || διαμένοντα] μένοντα V || παρ᾽ὁρᾶν V || ῥεῦμα] ῥῆμα M || φέρεσθαι] ῥέπεσθαι M.

49) om. M || ἀλλοκότοις] ἀλλοκότως in apographo legi adserit H || ἀπαλλάττεται inc. f. 32[v] (V).

50) om. M || τε V (et H).

51) om. M.

52) om. M || παροpῶν V.

53) Ἡ ἀνταπόδοσις τοῦ κακοῦ ἐν πέντε τισὶν εἴωθε θεωρεῖσθαι· ἐν γλώσσῃ, ἐν τῇ σκυθρωπότητι τοῦ προσώπου, ἐν τῇ ἀποστροφῇ τῆς ἐντυχίας, ἐν ζημίᾳ τῆς περιουσίας, ἐν τῇ τῶν χειρῶν βίᾳ· ἐπεὶ καὶ ὁ κατάρχων κακώσεως διὰ τῶν πέντε προσάγεται τούτων· ἢ γὰρ βλασφήμως εἶπεν, ἢ δέον χαριεντίσασθαι σκυθρωπὸν ἤνεγκε βλέμμα, ἢ τῶν μηδὲν αὐτῷ προσηκόντων ἀντελάβετο, ἢ χεῖρας ὑβριζούσας ἐπανέτεινεν· ἀλλὰ τὰ μὲν ῥεύματα ταῦτα διὰ τοσούτων ῥέουσιν ὀχετῶν, μία δὲ ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ θολερὰ πηγὴ ταῦτα προφέρεται.

54) Ὅρκον καὶ δοῦναι καὶ λαβεῖν τῶν ἠθῶν ἐστι μεγίστη κατηγορία· ὥρκισας τὸν φίλον, ἄπιστον εὐθὺς ἔδειξας τὸν παρασχόντα, ὡς τῆς αὐτοῦ γνώμης ἐγγυήσασθαι τὴν πίστιν ἀδυνατούσης· ἀλλὰ σὺ ἑτέρῳ ὤμοσας, ἔδειξας καὶ σαυτὸν χωρὶς ὅρκου πίστεως ἐνδεῆ, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν φαυλότητα καὶ κακίαν τὸ ἔργον ἀμφοτέροις περιετράπη.

55) Τὸ ψεῦδος νόσος ἐστὶ μᾶλλον τοῦ λέγοντος ἢ ἀπάτη τοῦ ἀκούοντος.

56) Ὅστις ὀρθῶς οἶδεν ἄρχειν ἑαυτοῦ, ἐπιτήδειός ἐστιν οὗτος καὶ ἑτέρων ἄρχειν· ὅστις δὲ ἀνδράποδόν ἐστι παθῶν, πῶς ἂν ἄρχειν ἄξιος κριθείη; λαβὼν γὰρ τὴν ἀρχὴν συναιχμαλώτους μᾶλλον ἢ ἀρχομένους τούτους ἀποδείξει.

57) Ἐμόλυνας τὴν γλῶσσαν τὸν πλησίον λοιδορησάμενος, εὐλόγησον ἀπὸ καρδίας, ἵνα τοῖς ἔνδον καὶ τὰ χείλη συναποκαθαράμενος τὴν διαβολὴν ἀπαλείψῃς τῆς εὐφημίας τοῖς ῥήμασι.

58) Κακὸν ἡ ἁμαρτία, χεῖρον δὲ ἡ περὶ αὐτὴν ἀναισχυντία· τὴν γὰρ θεραπείαν οὐ μόνον ἀπὸ τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν ἀπελαύνει τῶν ἐλπίδων.

59) Ὥσπερ τῇ ἀρετῇ πολέμιον ἡ κακία, οὕτω τοὺς σπουδαίους οἱ φαῦλοι μισεῖσθαι καὶ ἀπεχθάνεσθαι ζητοῦσιν.

60) Συνεχῶς ἁμαρτάνων ἄνθρωπος τὰς τῆς μετανοίας ὁδοὺς μεγάλοις τείχεσιν ἑαυτῷ ἀποφράσσει.

61) Ἔνθα πλέον ἡ ἐπιβουλή, ἐκεῖ μᾶλλον ἡ χρεία τῆς φυλακῆς· τὰ γὰρ ἐπὶ πλέον πολιορκούμενα πλείονος δεῖται καὶ τῆς προνοίας.

62) Μαθεῖν μὲν ἐκ τοῦ παθεῖν καὶ τῶν πάντη ἐστὶν ἀμαθῶν, μαθεῖν δὲ καὶ χωρὶς τοῦ παθεῖν τῶν φρονίμων.

---

53) inc. f. 33r (V) || γλώσσῃ] γνώσει V || ταῦτα om. V || ἡ om. V || θολερὰ πηγὴ] θολερᾷ πηγῇ V.

54) in mg. M: σημείωσον (per scripturae compendium) || ὥρκισας M || ἄπιστον] ὁ ἄπιστον V, ubi nova sectio initium sumit || καὶ κακίαν] κακίαν V.

55) inc. f. 22v (M) et f. 33v (V) || ἐστι M.

57) γλῶσσαν MV || συναποκαθαράμενος] συναποκαθηράμενος V, συναποκαθηρμένος ex coniectura edidit Hergenroether, qui καθηραμένος ex apographo enotavit.

58) χεῖρον] χειρον M, χείρων V || ἀπὸ] ὑπὸ M.

59) om. V || (τῆι M) || μισεῖσθαι] μισεῖν M.

60) ὁδοὺς inc. f. 34r (V) || ἀποφράσσει] ἀποφράσει V.

61) om. V.

62) in mg. M (per comp.): σημείωσον· ὡραῖον.

63) Οὐ δεῖ τὸν τὰ κοινὰ πράττοντα ἐν τῷ μὴ πᾶσιν ἀρέσκειν δυσχεραίνειν, ἀλλὰ τοὺς ἐπαινοῦντας τοῖς καλῶς λέγουσι παραβάλλοντα ψυχαγωγεῖν ἑαυτὸν καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως, ἂν μάλιστα πρὸς τὸ καλὸν ἀφορᾷ, διαμένειν. τῷ δὲ λίαν τὰς διαβολὰς καὶ δυσαρεστήσεις εὐλαβουμένῳ ἢ φοβουμένῳ κρείσσων ἡ πρὸς τὸ ἀπραγμονέστερον μεταβολὴ τῆς πολιτείας καὶ ὁ ἰδιώτης βίος.

64) Πύλαι μάλιστά εἰσι τῆς ψυχῆς τὰ ὄμματα καὶ αἱ ἀκοαί· ἂν ταύτας τις ὀρθῶς καὶ κατὰ καιρὸν ἀνοίγειν καὶ κλείειν μελετήσῃ καὶ μάθῃ, οὔτε θεαμάτων ἀκολάστων οὔτε παραπλησίων ἀκουσμάτων γοητεύματα, ἀλλ' οὐδὲ οἱ πικροὶ καὶ ἀπαραίτητοι τῆς φύσεως λῃσταὶ καὶ πολέμιοι εὑρήσουσιν ἐκ τοῦ εὐκόλου πάροδον ἐν τῇ ψυχῇ.

65) Φρόνιμον εἶναι τῆς φύσεώς ἐστι μᾶλλον προβολή· ὁ δὲ μὴ τῆς εὐκληρίας ταύτης διὰ γενέσεως τυχών, μελέτῃ πράξεων παλαιῶν καὶ τῇ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἐμπειρίᾳ ἔγγιστα τῆς ἐμφύτου γίνεται πλεονεξίας. καὶ πολλοὶ πολλάκις ἐκράτησαν τῇ μελέτῃ τῶν ἐπὶ μόνῃ τῇ φύσει τεθαῤῥηκότων.

66) Ἄρχει μὲν τοῦ σώματος καὶ ἡνιοχεῖ κατὰ φύσιν ἡ ψυχὴ καθάπερ ἡνίοχος τοὺς ἵππους καὶ ὁ κυβερνήτης τὴν ναῦν καὶ ὁ στρατηγὸς τὸν στρατόν· ἂν δὲ εἰς τὸ ἐναντίον ἡ τάξις περιτραπῇ καὶ φιλονεικήσῃ τὸ σῶμα κατεξαναστῆναι τῆς ψυχῆς καὶ φέρειν αὐτὴν πρὸς τὰ οἰκεῖα σκιρτήματα, εἰς τὴν ἴσην ἀπώλειαν καταλήγει, εἰς ἣν καταστρέφουσι τὸν ἡνίοχον ἀποβαλόντες οἱ ἵπποι καὶ ἡ ναῦς τὸν κυβερνήτην καὶ οἱ στρατιῶται τὸν στρατηγόν, αὐτοὶ στρατηγεῖν καὶ κυβερνᾶν καὶ ἡνιοχεῖν ἐπιχειρήσαντες.

67) Φιλάνθρωπον μὲν διδόναι μὴ λαμβάνοντα, ἀνθρώπινον δὲ ἀπολαμβάνοντα, μισάνθρωπον δὲ καὶ τόκους ἀπαιτεῖν.

68) Παρ' οἷς τὰ δῶρα πλέον ἰσχύει τοῦ δικαίου, μεγάλην ἐν τούτοις ἔχει ἡ ἀδικία καὶ πλεονεξία τὴν παῤῥησίαν.

69) Αἱ χελῶναι καὶ οἱ ὄφεις καὶ πολλὰ τῶν ὀστρακοδέρμων τεταγμένοις μὲν καιροῖς τὸ ἔνδυμα ἀποδύονται, μένουσι δὲ ὅμως ὅπερ ἦσαν· οὕτω δὲ καὶ οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ταῖς περιστάσεσι καὶ ταῖς χρείαις τὸ προφανὲς τῆς κακουργίας ἀποδυόμενοι φυλάττουσιν ἀσφαλῶς ἔνδον τὴν οἰκείαν γνώμην, καὶ τῶν πειρασμῶν ἢ τῆς χρείας παρελθούσης τὴν προτέραν κακίαν πάλιν ἐπιδείκνυνται.

---

63) om. V ‖ (τῷ: M) ‖ ἕκαστον M ‖ ἀφορᾷ M ‖ (τῷ: M) ‖ τῆς πολιτείας equidem ante κρείσσων—μεταβολὴ conlocaverim ‖ ἰδιώτης] ἰδιότης M.

64) μάλιστα εἰσι M ‖ αἱ om. V ‖ τίς M ‖ κατακαιρὸν M.

65) om. V ‖ φυσεὸς M ‖ (τῇ: M) ‖ (τῇ: M) ‖ φυσαι M.

66) τάξις M ‖ κατεξαναστῆναι] κατεπαναστῆναι M ‖ σκιρτήματα inc. f. 34ᵛ (V).

67) μὲν διδόναι] διδόναι μὲν MV.

68) om. V.

69) αἱ V (etiam H) inter ὀστρακοδέρμων et τεταγμένοις vox quaedam erasa est in M ‖ οὕτω] οὕτως V.

70) Κρεῖσσόν ἐστι βραδέως ὑποσχόμενον ταχέως τὴν ἐπαγγελίαν πληρῶσαι ἢ ταχὺ ἐπαγγειλάμενον βραδὺν ὀφθῆναι περὶ τὴν δόσιν· τὸ μὲν γὰρ κρίσεώς ἐστιν ἐστηριγμένης καὶ γνώμης βεβαίας, τὸ δὲ διαθέσεως ὀξυτάτης καὶ εὐμεταβόλου καὶ μὴ λογισμῷ κυβερνωμένης· κράτιστον δὲ μηδὲ βραδέως τῷ αἰτοῦντι κατανεῦσαι καὶ συγκαταβαλεῖν τῇ ἐπινεύσει τὴν χάριν

71) Ἄνδρα σοφὸν εὑρεῖν μὲν οὐ ῥᾴδιον, εὑρόντα δὲ στέρξαι πάντως ἀδύνατον· τὸ γὰρ πλῆθος τοῖς ὁμοίοις χαίρει μᾶλλον ἤπερ τῷ ὑπερέχοντι, ἔλεγχον ἡγούμενοι τῆς οἰκείας ἀπαιδευσίας τὴν ἐκείνου σοφίαν, καὶ ἅμα ὁ φθόνος ὀξὺς αὐτοῖς καὶ δεινὸς γίνεται στρατηγὸς τοῦ κατ᾿ αὐτοῦ μίσους.

72) Ἑνὸς ἀνδρὸς σοφοῦ συμβουλὴ πολλῶν χρημάτων δυνατωτέρα, καὶ γνώμη μία κατὰ καιρὸν εἰςαγομένη πολλῶν ἀνδρείων χειρῶν πολλάκις ὤφθη ἐπικρατεστέρα.

73) Οἱ τοὺς ἀναξίους ἀναβιβάζοντες εἰς τὰς μηδὲν αὐτοῖς προςηκούσας τιμὰς οὐκ ἐκείνους μᾶλλον τιμῶσιν, ἀλλ᾿ ἑαυτοὺς πρὸ τῶν ἄλλων ἀτιμάζουσι· καὶ μὴν καὶ οἱ τοὺς ἀξίους τιμῆς κακίζοντες ἑαυτῶν μὲν τὴν κρίσιν φαυλίζουσι, τὴν δὲ δόξαν τῶν ἀτιμωθέντων οὐκ ᾔσχυναν· τιμᾷ γὰρ τοῖς οἰκείοις τρόποις καὶ τὴν ἀδοξίαν ὁ σπουδαῖος, ὥςπερ τὴν τιμὴν ὁ ἀπαίδευτος εἰς ἀτιμίαν καταστρέφει.

74) Τὸ τοῦ πλησίον παράπτωμα τοῖς μὲν συνετοῖς ἀσφάλεια γίνεται τοῦ μὴ τοῖς ὁμοίοις περιπεσεῖν, τοῖς δὲ ἀπαιδεύτοις μίμημα καὶ παράδειγμα καὶ τῆς ἀνοίας ἔλεγχος.

75) Χαιρεκάκου καὶ μισανθρώπου γνώμης ἐστὶ τὸ ὀνειδίσαι συμφορὰν τῷ πλησίον· ἀλγεινοτέραν γὰρ μᾶλλον ἐπάγει τὴν τοῦ πάθους ὀδύνην· τοῦ καλοῦ δὲ ἀσφαλίσασθαι μᾶλλον τὰ καθ᾿ ἑαυτὸν ἕκαστον, συναλγοῦντα μᾶλλον, ἀλλ᾿ οὐκ ἐπεμβαίνοντα πειρασμοῖς ταλαιπωρουμένῳ τῷ πλησίον.

76) Ἡ πενία διδάσκαλός ἐστιν ὡς ἐπὶ πολὺ σωφροσύνης καὶ ἐγκρατείας, ὥςπερ ἀκρασίας καὶ ἀκολασίας ὁ πλοῦτος.

77) Ἡ πλησμονὴ τῶν σιτίων τὰς νόσους, ἡ δὲ αὐτάρκεια τὴν ὑγείαν φιλεῖ ἀποτίκτειν· καὶ γὰρ ἡ μὲν ἀναπλήρωσίς ἐστι τῆς χρείας, ἡ δὲ βαρύνει καὶ πιέζει τὸ σῶμα τῇ παρὰ μέτρον προςθήκῃ.

78) Ἔστι <καλὸν> καὶ ψεῦδος ἀληθείας χάριν προβαλλόμενον, ὅταν μὴ βλάπτον τὸν λέγοντα τοῖς ἀκροαταῖς ὄφελος γίνηται.

---

70) κρεῖσσον ἐστὶ MV | f. 21^{r} (post f. 22^{v} cf. ad n. 40) inc. (ὀ)φθῆναι (M) || κρίσεως ἐστὶν MV || διαθέσεως] καὶ διαθέσεως M || μηλογισμῷ M || μὴ δὲ M || (τῶι M) || (τῆι M).

71) om. V || πάντως] πάντας M || τῷ ὑπερέχοντι] τοῖς ὑπερέχουσιν M || κατ᾿ αυτοῦ M.

72) ἐπικρατεστέρα] ἐπικρατέστερον M.

73) om. V || ἤσχυναν spir. m. rec. M.

75) inc. f. 35^{v} (V) || γνώμης] γνώμη M || τὸ] τῶ M | (τῶι M), τοῦ V || τοῦ καλοῦ] τὸ καλὸν M; fortasse καλὸν sufficiet || καθεαυτὸν M || επεμβαίνοντα M.

77) τῆς χρείας] τῇ χρείᾳ perperam corrigebat H.

78) καλὸν] om. MV || ὅτ ἂν M || γίνηται] γένηται V.

79) Ἀγαθὴ φήμη θησαυρῶν πολυταλάντων πλουσιωτέρα· τοὺς μὲν γὰρ καὶ λῃστῶν ἂν διαρπάσαιεν χεῖρες καὶ φθόνος καὶ ὀργὴ βασιλέως, τὴν δὲ οὐκ ἔστιν ὅστις ἐπιχειρῶν συλῆσαι μὴ οὐχὶ μᾶλλον ἐποίησε περιφανεστέραν.

80) Ὥσπερ φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί, οὕτω μεταβάλλουσιν ἤθη πονηρὰ ὁμιλίαι σπουδαίων ἀνδρῶν· διὸ χρὴ τῶν μὲν φεύγειν, τῶν δὲ διώκειν τὴν μίμησιν τῶν ἠθῶν καὶ τὴν ἐν λόγοις συνουσίαν.

81) Ἀθρόον τὸ δεινὸν προσπεσὸν καὶ τῶν φρονημάτων τὰ γενναιότερα καταπλήττει τε καὶ συστέλλει, χρόνῳ δὲ καὶ προσδοκίᾳ διαπραΰνεται· ὃν τρόπον εἴωθε καὶ τὰ συνήθη τῶν ἀσυνήθων κουφοτέραν τῶν ἀλγεινῶν τὴν συναίσθησιν φέρειν.

82) Ἄνδρα ὥσπερ ἡ ἀρχή, οὕτω καὶ τὸ ἄρχεσθαι δεικνύει· δοκιμασία γάρ ἐστιν ἑκάτερον καὶ γνώμης καὶ ἠθῶν, καὶ ἡ μὲν ἐν τῷ ἐξουσιάζειν, τὸ δὲ ἐν τῷ ἐξουσιάζεσθαι παρέχεται τὴν πεῖραν.

83) Ὥσπερ τὰ τῶν ἀρχομένων κατορθώματα τὴν τοῦ ἄρχοντος ἀπαγγέλλει πρόνοιαν, οὕτω καὶ τὰ ἁμαρτήματα εἰς τὸ ἐναντίον ὡς ἐπίπαν τὴν ἐκείνου γνώμην περιτρέπει, ῥᾳθυμίαν αὐτοῦ κατηγοροῦντα τῶν ἀρχομένων καὶ ἀμέλειαν.

84) Βίος ἄλυπος ψυχῆς ὡς ἐπίπαν νωθρὸς, ὥσπερ ὁ λίαν ἐπώδυνος θανάτου προπύλαιον· ὁ δὲ κατὰ φύσιν καὶ ἀνθρώπινος νῦν μὲν ἀνίεται, νῦν δὲ ἐπιτείνεται, χαρμοναῖς καὶ λύπαις παρὰ μέρος ποικιλλόμενος· ἄνθρωπος τοίνυν ὁ φρονῶν ἀνθρώπινα οὔτε τῶν ἀλγεινῶν ἐπιζητήσει τὸ ἀδιάδοχον οὔτε τὸ παντελῶς ἄλυπον εὑρεῖν ἐλπίσει· ἀμφότερα γὰρ ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπερόρια.

85) Τὸν Ἰωσὴφ ὁ τῶν ἀδελφῶν φθόνος Αἰγύπτου κατέστησε βασιλέα· ᾔδει γὰρ καὶ τὸν φθόνον ὑπόθεσιν ποιεῖσθαι φιλοσοφίας, ὥσπερ καὶ τὴν τοῦ γυναίου ἀκολασίαν γυμνάσιον ἀρετῆς ἔδειξε καὶ σωφροσύνης· οὐκοῦν οὐ τὸ φθονεῖσθαι βλαβερόν, ἀλλὰ τὸ μὴ σπουδάζειν φιλοσοφίας ποιεῖσθαι τὸν φθόνον ἀφορμήν.

86) Οὐ χρὴ τὸν καλὸν κἀγαθὸν τὰς τῶν φαύλων πράξεις ἐκτρέπεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν στολὴν καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ σχήματα· ὁ δὲ μὴ τοῦτο

---

79) θησαυρῶν] ἀγαθῶν V || πλουσιωτέρα] τιμιωτέρα V, rectius ut videtur || διαρπάσαιεν] διαρπάσωσι MV || χεῖρες] χεῖρας M || τὴν inc. f. 36r (V).

80) κακαί, οὕτω μεταβάλλουσιν ἤθη πονηρὰ ὁμιλίαι om. M.

81) om. V || in mg. M: ὡραῖον (per comp.) || δεινὸν M || τε M.

82) πεῖραν MV.

83) om. V || in mg. M: ὡραῖον (per scripturae compendium).

84) inde a voce ἄνθρωπος V novam sectionem inchoat || ἀμφότερα γὰρ ἀνθρωπίνης φύσεως] ἀνθρωπίνης γὰρ φύσεως ἀμφότερα V.

85) inc. f. 36v (V) || γυμνάσιον inc. f. 21v (M) || οὐκ οὖν M.

86) κἀγαθὸν] καὶ ἀγαθὸν M || (αὐτοῖς M).

ποιῶν διὰ τῶν ἔξωθεν περιέργων σχημάτων τὴν μηδὲν αὐτῷ προσήκουσαν φαύλην ὑπόληψιν εἰδωλοποιεῖ.

87) Καὶ γέλως καὶ δάκρυον καὶ σώματος κίνησις καὶ στάσις καὶ καθέδρα καὶ ὕπνος καὶ ἐγρήγορσις καὶ πρό γε τούτων χαρὰ καὶ λύπη τῶν μὲν συνετῶν καὶ πεπαιδευμένων ἐν τάξει καὶ κατὰ καιρὸν φιλοῦσι προϊέναι, τῶν δὲ ἀμαθῶν καὶ ἀσυνέτων οὐδὲ ταῦτα κατὰ τὸν ὀρθὸν προέρχεται λόγον· διὸ χρὴ καὶ τῆς τούτων εὐταξίας καὶ εὐκοσμίας προνοεῖσθαι· κήρυκες γάρ εἰσιν ἀψευδεῖς καὶ ταῦτα τοῦ ἤθους καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν διαθέσεως.

88) Μεγαλοψύχου μὲν καὶ μεγαλόφρονος ἀνδρὸς οὐδὲ λόγοις ἐπεξελθεῖν τὸν τῆς ὕβρεως ἄρξαντα, — εἰ δὲ μή, ἀλλά γε πολλῷ μετριωτέροις· ὁ δὲ καὶ πληγὰς ἐπιτιθείς, δευτέρας οὗτος ἦρξεν ἀδικίας καὶ τὰς πρώτας λοιδορίας ἔδειξεν οὐ ψευδομένας.

89) Ὁ ἀλλοτρίαις γυναιξὶν ἐμπαθῶς ἐνατενίζων οὐ κόρας, ἀλλὰ πόρνας τὰς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς κόρας ἔχει.

90) Μὴ ἁμαρτεῖν μὲν ἀνθρώπῳ ἀδύνατον, ἁμαρτεῖν δὲ οὐ χαλεπόν· μὴ πόῤῥω συγγνώμης· εἰ δὲ καὶ πρὸς τοῦτό τις περιπέσῃ, ἀλλὰ μετανοίᾳ ζητεῖν τὴν διόρθωσιν· τὸ δὲ πρὸς μηδέτερον ἀφορᾶν οὐκ ἀνθρωπείας, ἀλλὰ δαιμονίας ἐστὶ φύσεως ἴδιον.

91) Ὁ λέγων τὰ αἰσχρὰ ἐγγύς ἐστι τοῦ ὑπονοεῖσθαι καὶ πράττειν αὐτά· οὐδὲ γὰρ διέστηκε μακρὰν ἡ γλῶσσα τῶν χειρῶν· ὁ γὰρ μὴ κρατῶν ῥημάτων αἰσχρῶν πῶς ἂν κρατήσειεν ἡδονῶν, τῶν μάλιστα τὰς αἰσθήσεις καταγοητεύειν δυναμένων;

92) Ἀκολασία γλώσσης ἔλεγχος μέν ἐστι τῆς κατὰ διάνοιαν ἀκρασίας, αὐτόματος δὲ καὶ προάγγελος τῶν ὁμοίων ἐπιτηδευμάτων.

93) Φιλοξενίας ὢν Ἀβραὰμ ἐραστὴς ἐν ἀγγέλου μορφῇ τὸν δημιουργὸν ἐξένισε τοῦ παντός· δῆλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ὁ τὴν φιλοξενίαν ἀθετῶν τὴν μισανθρωπίαν τοῦ δαιμονίου γένους εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εἰσοικίζεται.

94) Ὁ τοὺς ἀλλοτρίους πόνους ποιούμενος πρόσοδον, τοὺς οἰκείους ἀῤῥαβωνιζόμενος ἄλλοις οὐκ αἰσθάνεται· εὐμετάτρεπτον γὰρ ἡ ἀδικία καὶ μετὰ τόκου τὴν ζημίαν προξενεῖ τοῖς κατάρξασι.

---

87) τούτων] πάντων V ‖ κατακαιρὸν M ‖ τῶν] ὧν M ‖ γὰρ εἰσὶν V ‖ ταῦτα inc. f. 37 r (V).

88) om. V.

90) cum 89 conectit V ‖ μὴ πόῤῥω συγγνώμης inter περιπέσῃ et ἀλλὰ conlocaverim: verba ἁμαρτεῖν δὲ οὐ χαλεπόν, μὴ πόῤῥω συγγνώμης falsissime Hergenroether reddidit: 'peccare autem peccato non gravi non est a spe veniae remotum' ‖ τοῦτο τίς MV ‖ τόδε M ‖ πρὸς μηδ' ἕτερον V, προςμηδὲν ἕτερον M.

91) in mg. lemma ὡραῖον (per comp.) exhibet M ‖ ἐστι τοῦ] ἐστιν MV ‖ γλῶσσα V.

92) καὶ om. V.

93) Ἀβραὰμ M (et H).

94) inc. f. 37v (V) ‖ εὐμετάτρεπτον] εὐμετάστρεπτον M ‖ μετατόκου M ‖ ζημιαν M.

95) Παρ' οἷς ἡ τοῦ κολακεύοντος γνώμη μᾶλλον ἰσχύει τοῦ νουθετοῦντος, οὗτοι τῶν οἰκείων ἠθῶν πρὸ τῶν ἄλλων στηλιτεύουσι τὴν μοχθηρίαν.

96) Οὐδενὶ οὕτω τῶν πάντων ὡς ἐλέῳ Θεὸς θεραπεύεται.

97) Πλούτησον μὴ περιουσίᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐσεβείᾳ, μὴ μόνον τῷ χρυσίῳ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀρετῇ.

98) Γενοῦ τοῦ πλησίον τιμιώτερος ἐκ τοῦ φανῆναι χρηστότερος.

99) Ὁ ἀδικῶν κομιεῖται ὃ ἠδίκησε, καὶ οὐκ ἔστι προσωποληψία.

100) Πλεονεξίας εἶδος τὸ χαλεπώτατον μηδὲ τῶν φθειρομένων μεταδιδόναι τοῖς ἐνδεέσι· τοσούτους ἀδικεῖς, ὅσοις παρέχειν ἐδύνω.

101) Βέλτιον λίθον βαλεῖν εἰκῇ ἢ λόγον.

102) Λάλει ἃ δεῖ καὶ ὅτε δεῖ, καὶ οὐκ ἀκούσεις ἃ μὴ δεῖ.

103) Κρύπτειν τὴν ἀλήθειαν χρυσόν ἐστι θάπτειν.

104) Πολλοί εἰσιν οἱ τὰς πονηρὰς πράξεις ἀποδεχόμενοι καὶ χαρίεντα μὲν τὸν εὐτράπελον λέγοντες, τὸν δὲ αἰσχρολόγον πολιτικόν· τὸν πικρὸν καὶ ὀργίλον ἀκαταφρόνητον ὀνομάζουσι, τὸν φειδωλὸν καὶ ἀκοινώνητον ὡς οἰκονομικὸν ἐπαινοῦσι, τὸν ἄσωτον ἐλευθέριον, τὸν πονηρὸν καὶ ἀσελγῆ ἀπολαυστικὸν καὶ ἀνειμένον, καὶ ἁπλῶς πᾶσαν κακίαν ἐκ τῆς παρακειμένης ἀρετῆς ὑποκορίζονται.

105) Οὐ τὸ ζηλοῦν κακίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοὺς ἐν αὐτῇ ζῶντας ἐπαινεῖν φέρει τινὰ κόλασιν, οὐ τὴν τυχοῦσαν ἡμῖν, μᾶλλον δὲ αὐτῶν τῶν ἐν πονηρίᾳ ζώντων χαλεπωτέραν· τοῦ γὰρ ἁμαρτάνειν τὸ ἐπαινεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας πολὺ μεῖζόν ἐστιν εἰς κολάσεως λόγον· διεφθαρμένης γάρ ἐστι τοῦτο γνώμης καὶ ψυχῆς νοσούσης ἀνίατα· ὁ γὰρ ἐπαινῶν τὴν πονηρίαν τῆς ἐκ τοῦ μετανοῆσαι θεραπείας ἑαυτὸν ἀπεστέρησεν· ὥστε εἰκότως τοῦτο ἐκείνου χαλεπώτερον.

106) Ἔστι φίλος κοινωνὸς τραπέζης, καὶ οὐ μὴ παραμείνῃ ἐν καιρῷ θλίψεως, καὶ ἐὰν ταπεινωθῇς, ἔσται κατὰ σοῦ.

95) om. V || παροῖς M.
96) οὐδενὶ] tacite corr. H: οὐδὲν M, ὐδὲν (sine littera initiali) V || πάντων] ἁπάντων V.
97) cum 96 coniungit M || μόνον] μόνῳ M (altero loco) || (τῶι χρυσίωι M) || (τῆι M).
98) cum 97 copulant MV (et H) || ἐκ] καὶ ἐκ M.
100) μὴ δὲ MV || τοσούτους] τοσούτοις M (ubi nova sectio initium sumit), τοσούτους γὰρ V.
101) λίθον] λόγον V || εἰκῇ H.
102) ad 101 trahit V || ἃ δεῖ καὶ ὅτε δεῖ] ὅτε δεῖ καὶ ἃ δεῖ V.
103) cum 101 + 102 coniungit V || χρυσὸν ἐστὶ V.
104) πολλοὶ εἰσὶν V || λέγοντες] malim: λέγουσι || αἰσχρολόγον] αἰσχρὸν λόγον V || ὀργίλον MV (et H) || ἀκαταφρόνητον inc. f. 38^r (V).
105) οὐ (altero loco)] οὐχὶ V || μᾶλλον inc. f. 23^r (M): de foliis duobus (21 et 22) permutatis dixi ad n. 40 et 70 || μεῖζον ἐστὶν MV || λογον M.
106) παραμείνῃ] παραμένῃ V || ἔσται om. V.

107) Ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀγάπη εἰς τρία μερίζεται πρόσωπα· ὃς μὲν διὰ Θεὸν ἀγαπᾷ, ὃς δὲ χάριν λήψεως δώρων, ἐπεὶ πλούσιός ἐστιν. ὃν ἀγαπᾷ, ὃς δὲ ἐμπαθῶς· καὶ ὃς μὲν εἰλικρινῶς δοξάζει, ὃν ἀγαπᾷ, ὃς δὲ διὰ πλεονεξίαν, ὃς δὲ χάριν ἡδονῆς.

108) Ἀγαθῷ περὶ οὐδενὸς ἂν γένοιτο φθόνος· ὅθεν εἰκότως οἶμαι τὸν ἀγαθὸν ἀγαθῶν μόνων εἶναι φίλον, τὸν δὲ κακὸν οὔτε τῶν ἀγαθῶν οὔτε τῶν κακῶν.

109) Πατρὸς ἐπιτίμησις ἡδὺ φάρμακον· πλεῖον γὰρ ἔχει τὸ ὠφέλιμον τοῦ δάκνοντος.

110) Τὸ ἔντιμον ἐν γήρᾳ εἶναι ἀπόδειξις τοῦ φιλόπονον πρὸ γήρως γεγονέναι, τὸ δὲ σπουδαῖον ἐν νεότητι πιστευτέον ἐν γήρᾳ ἔντιμον ἔσεσθαι.

111) Οὐ πᾶσα ἐπαινετὴ πτωχεία, ἀλλ᾽ ἡ ἐκ προαιρέσεως κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν σκοπὸν κατορθουμένη· πολλοὶ μὲν γὰρ πτωχοὶ τῇ περιουσίᾳ, πλεονεκτικώτατοι δὲ τῇ προαιρέσει τυγχάνουσιν· οὓς οὐχ ἡ ἔνδεια σώζει, ἀλλ᾽ ἡ προαίρεσις κατακρίνει.

112) Ὥσπερ τοῖς μεθύουσιν ἀφορμὴ τοῦ πίνειν ἡ προσθήκη τοῦ οἴνου γίνεται, οὕτω καὶ οἱ νεόπλουτοι πολλὰ κτησάμενοι πλειόνων ἐπιθυμοῦσι τῷ ἀεὶ προστιθεμένῳ τὴν νόσον τρέφοντες, καὶ περιτρέπεται αὐτοῖς ἡ σπουδὴ πρὸς τὸ ἐναντίον· οὐ γὰρ εὐφραίνει τὰ παρόντα τοσαῦτα ὄντα, ὅσον ὀδυνᾷ τὰ ἀλλότρια μὴ αὐτῶν ὄντα.

113) Ἀνὴρ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων· φεῦγε τοίνυν τὰς μετ᾽ αὐτοῦ διατριβάς· ἀνάγκη γάρ σε μαθεῖν τι τῶν ἐκείνου ὁδῶν· εἰπέ τι ὑβριστικόν, ἐκίνησε καὶ τὸν ἐν σοὶ θυμόν· ὥσπερ κυνὸς ὑλακὴ προκαλεῖται ἑτέρου κυνὸς θόρυβον, καὶ τὸν ἐν σοὶ θυμὸν τέως κοιμώμενον καὶ ἡσυχάζοντα ἡ ἐκείνου φωνὴ διήγειρε, καὶ γεγόνατε ἀλλήλοις ἀνθυλακτοῦντες.

114) Μὴ ἀποδέχου ἐγκράτειαν διωκομένης πραότητος· ὅστις γὰρ βρωμάτων ἢ πομάτων ἀπέχεται, θυμὸν δὲ ἀλόγως κινεῖ, ἔοικεν οὗτος ποντοπορούσῃ νηῒ καὶ ἐχούσῃ δαίμονα κυβερνήτην.

115) Βασιλικῆς ψυχῆς ἀρετὴ μεγαλοψυχία καὶ φιλανθρωπία καὶ δικαιοκρισία καὶ ἐπιείκεια.

116) Οὔτε ἵππος ἐπὶ φάτνῃ γαυριᾷ οὔτε ἀετὸς ἐπὶ καλιᾷ, ἀλλ᾽ ἀμφότεροι

107) in mg. M: ὡραῖον — πλούσιός ἐστιν V | καὶ inc. f. 38v V) | ὁ] ὃς ubique habet H (non V) || inter ὃν ἀγαπᾷ et ὃς δὲ V addit: ὃς δὲ ἐμπαθῶς || διαπλεονεξίαν M.

108) (ἀγαθῶι M) || ουδενὸς V | εἶναι φίλον] φίλον εἶναι M.

110) προγήρως M.

111) in duas sententias οὐ — κατορθουμένη et πολλοὶ — κατακρίνει prave disseeat M || (τῆι M) || (τῆι M).

112) αὐτοῖς inc. f. 39r (V) | αὐτῶν] αὐτῷ V.

113) μεταὐτοῦ M | τί MV | εἶπε τί MV || προκαλεῖται] προσκαλεῖται MV.

116) φάτνῃ] φάτνης MV || ταχυτῆτι V.

ἐπὶ ταχύτητι, ὁ μὲν ποδῶν, ὁ δὲ πτερῶν· καὶ σὺ τοίνυν μὴ ἐν τραπέζῃ καὶ περιβολαίοις καὶ εὐπορίᾳ μέγα φρονήσῃς, ἀλλ' ἐπὶ χρηστότητι καὶ εὐποιΐᾳ.

117) Τὸν πολλὰ ὀμνύοντα ὡς τὸν ἐπιορκοῦντα φεῦγε· ἐν γὰρ πολλοῖς ὅρκοις πλεῖσται αἱ ἐπιορκίαι.

118) Ὁ τράπεζαν αὐτάρκη ποιῶν σωφροσύνην παρατίθησι.

119) Κατὰ τὸν κριτὴν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ οὕτω καὶ οἱ λειτουργοὶ αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸν ἡγούμενον τῆς πόλεως πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ.

120) Τὰς τῶν ἀρχόντων εὐπραγίας μᾶλλον ἢ τοὺς ἄρχοντας αὐτοὺς εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι θεραπεύειν.

121) Προηγουμένως μὲν αἱ ἀρεταὶ τοῖς ἄρχουσι πρέπουσι καὶ ἁρμόζουσι· τὸ συμπαθητικὸν καὶ φιλάνθρωπον, τὰ καὶ Θεῷ ὑπάρχοντα· εἶτα τὸ ἀμνησίκακον καὶ ἀόργητον, τὸ ἀπροσωπόληπτον, τὸ ἀδωροδόκητον, καὶ πρὸ πάντων τὸ μὴ εὐχερῶς μηδὲ ἀνεξετάστως διαβολαῖς καὶ λοιδορίαις πείθεσθαι· ἀπὸ γὰρ λογοπειθείας πολλοὶ περιπίπτουσι φόνοις ἀδίκοις, ὡσαύτως καὶ ἐξ ἀσπλαγχνίας καὶ μνησικακίας καὶ θυμοῦ καὶ δωροδοκίας· ἐκεῖνος τοίνυν εὐάρεστός ἐστιν ἄρχων Θεῷ, ὁ μηδὲν τῶν τοιούτων παθῶν ἐν ἑαυτῷ κτώμενος.

122) Πάντες οἱ καὶ προσκυνοῦντες καὶ τῶν λεγομένων καὶ πραττομένων ἕκαστα ἐπαινοῦντες ἢ φόβῳ ἢ ἐλπίσι ταῦτα δρῶσι, τῆς ἀρχῆς ὄντες φίλοι καὶ πρὸς τὸν καιρὸν ἀποβλέποντες.

123) Ἡ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδός ἐστιν ἐπὶ τὰ πράγματα.

124) Αἱ μεγάλαι καὶ ἐπιφανεῖς δόξαι καθάπερ οἱ σφοδροὶ των ἀνέμων μεγάλα ποιοῦσι ναυάγια.

125) Μὴ πᾶσιν ὕπεχε τὰ ὦτά σου λόγοις· λόγος γὰρ κακὸς κακῶν ἔργων ἡγεμών.

126) Οἱ ἀκόλαστοι τὴν γνώμην, μέχρι μὲν αὐτῶν τῷ στόματι τὰ σιτία τυγχάνει, εὐφημοῦσι, κολακεύουσιν, ὑπερθαυμάζουσιν· ὀλίγον δὲ τῆς τραπέζης ὑπερτεθείσης ὥσπερ τισὶ λίθοις ταῖς λοιδορίαις βάλλουσιν, οὓς πρὸ βραχέος διὰ τὴν ἡδονὴν προσεκύνουν.

---

117) ὅρκοις inc. f. 39v (V).
118) om. M.
119) om. M.
121) om. M. ‖ ἀόργητον] ἀόργιτος V a m. pr. ‖ μὴ δὲ V.
122) om. V.
123) πραγματα M.
124) οἱ σφοδροὶ] οι φαιδροὶ M.
125) om. V ‖ ὦτα M.
126) om. V ‖ in mg. M: ὡραῖον (per scripturae compendium) ‖ (τῷι M) ‖ ὥσπέρ τισι M ‖ οὓς inc. f. 23r (M) ‖ προβραχέος M.

127) Ὁ ἐλέγχων ἀνθρώπου ὁδοὺς χάριτας μᾶλλον ἕξει τοῦ γλωσσοχαριτοῦντος.

128) Ἀναιδὲς βλέμμα καὶ μετέωρος αὐχὴν καὶ συνεχὴς κίνησις ὀφρύων καὶ βάδισμα σεσοβημένον καὶ τὸ ἐπὶ μηδενὶ τῶν φαύλων ἐρυθριᾶν σημεῖα ψυχῆς ἐστιν αἰσχίστης, τοὺς ἀφανεῖς τύπους τῶν οἰκείων κακῶν ἐγγραφούσης τῷ φανερῷ σώματι.

129) Τὸ εἰς κακίαν οὐχ ἕτοιμον οὐδὲ εἰς ὑπόνοιαν εὐχερές, καὶ βραδὺ πρὸς ὑπόνοιαν κακοῦ τὸ πρὸς κακίαν δυσκίνητον.

130) Ῥᾴδιον ἑκάστῳ ἡμῶν τὰ ἀλλότρια πολυπραγμονεῖν ἢ τὰ οἰκεῖα ἑαυτοῦ διασκέπτεσθαι· ἵνα οὖν μὴ τοῦτο πάσχωμεν, παῦσαι, φησί, τὰ τοῦ δεῖνος κακὰ περιεργαζόμενος, μὴ δίδου σχολὴν τῷ λογισμῷ τὸ ἀλλότριον ἐξετάζειν ἀῤῥώστημα, ἀλλὰ σαυτῷ πρόσεχε, τουτέστιν ἐπὶ τὴν οἰκείαν ἔρευναν ἀνάστρεφε τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς σου· οὐδαμόθεν γὰρ ἠμέληται τὰ ἡμέτερα ἢ ἐκ τοῦ ἄλλους πολυπραγμονεῖν καὶ περιεργάζεσθαι· οὐ γάρ ἐστιν ἀνθρώπινον τοὺς ἀλλοτρίους πολυπραγμονοῦντα βίους τῆς οἰκείας ἐπιμεληθῆναί ποτε ζωῆς.

131) Ἀνθρωπάρεσκός ἐστιν ὁ πρὸς θέλημα ἀνθρώπου τινὸς εἰς ἀρεσκείαν αὐτοῦ ποιῶν τι, κἂν ἀτιμίας ἄξιον ᾖ τὸ γινόμενον.

132) Ὁ διαβάλλων τὸν πλησίον αὐτοῦ ἀδελφικὰ κρέα ἔφαγεν, ὑπόληψιν τρώσας καὶ μυρία ἕτερα ἐργασάμενος διὰ τοῦ λόγου.

133) Ἀπέστω σοι τὰ πολλὰ σχήματα καὶ τὸ γέλωτα κινεῖν· ἐκ γὰρ τῶν τοιούτων καὶ ἡ πρὸς σὲ τῶν πλησίον αἰδὼς περιαιρεῖται καὶ πρὸς ἰδιωτισμὸν κατὰ βραχὺ καταβαίνεις.

134) Ἐὰν [γὰρ] καλὸν ἔχῃς σῶμα καὶ ψυχὴν κακήν, καλὴν ἔχεις ναῦν καὶ κακὸν κυβερνήτην.

135) Οὐκ ἔστι κεφαλὴ ὑπὲρ κεφαλὴν ὄφεως· οὐκ ἔστι κακία ὑπὲρ κακίαν γυναικὸς πονηρᾶς.

136) Οὐχ οὕτω πνεύματος λάβρου κατασπιλάσαντος ἀγριαίνεται θάλασσα καὶ ἀφορήτοις κυμάτων ὁρμαῖς χέρσῳ τε καὶ πέτραις ῥήγνυται, ὡς ἀνδρὸς ψυχὴ παθοῦσα τὸ δύσοργον καὶ τὸ ἀχάλινον εἰς θυμόν.

137) Ἀναισχυντία μέν ἐστιν ἴδιον ἀνδρὸς φαύλου, αἰδὼς δὲ σπουδαίου· τὸ δὲ μήτε αἰσχύνεσθαι μήτε ἀναισχυντεῖν τοῦ ἀκαταλήπτως ἔχοντος.

---

127) om. V.
130) om. V | παῦσαι] παῦσε M | σ'αυτῷ M || τοὐτέστιν M | ἠμέληται M || ἢ M.
131) ἀνθρώπου] ἀνθρώπινον M | ἀρέσκειαν MV || τί M.
132) ad n. 131 trahit V.
133) om. M || καταβραχὺ V.
134) om. M, cum 133 copulat V || γὰρ delendum esse recte H intellexit || ψυχὴν κακὴν] κακὴν ψυχὴν V.
135) om. M || γυναικὸς inc. f. 40ᵛ (V).
136) om. M || λάβρου] λαύρου V (et H) || τε V.
137) om. M.

138) Ὁ ἁπλοῦς καὶ ἄδολος εὐκόλως ἐξαγορεύει τῆς ψυχῆς τὰ ἀπόρρητα.

139) Χλεύη τὰ μὲν τῆς παιδοποιίας ὄργανα παρθένα τηρεῖν, τὴν δὲ γλῶσσαν μὴ τηρεῖν, ἢ ταύτην μὲν παρθένον τηρεῖν, τὴν δὲ ὅρασιν ἢ τὴν ἀκοὴν ἢ τὰς χεῖρας μὴ τηρεῖν, ἢ ταῦτα μὲν καθαρεύειν, τὴν δὲ καρδίαν μὴ τηρεῖν, ἀλλ᾽ ἑταιρίζεσθαι τύφῳ καὶ θυμῷ.

140) Ἂν μηδὲν ἔχῃς ἐνεγκεῖν τῷ ἀσθενοῦντι διὰ πενίαν, σαυτὸν εἰσάγαγε καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ῥημάτων αὐτῷ παραμυθίαν προσένεγκε.

141) Οὐκ εὔχομαι πλουτεῖν· οὐδὲ γὰρ τούτου ἐρῶ· ἀλλά μοι εἴη ζῆν ἀπὸ τῶν ὀλίγων μηδὲν ἔχοντι κακόν.

142) Ἕως καιροῦ ἀνθέξεται μακρόθυμος, καὶ ὕστερον ἀναδώσει αὐτῷ εὐφροσύνη, καὶ χείλη πολλῶν ἐκδιηγήσεται σύνεσιν αὐτοῦ.

143) Ὁ τῇ ταπεινοφροσύνῃ τοὺς ἑαυτοῦ κατασχὼν λογισμοὺς πᾶσαν ἀτιμίαν ἐλάττονα εὑρήσει τῆς ἀληθείας.

144) Καὶ ἡ τοῦ λοιδορεῖσθαι καὶ ὑβρίζειν ἀκολουθία διὰ μακροθυμίας ἵσταται τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω φορᾶς· ὡς εἴ γέ τις ὕβρει τὴν ὕβριν καὶ λοιδορίᾳ τὴν λοιδορίαν ἀμύνοιτο, πλεονάσει πάντως διαπαντὸς τρέφων διὰ τῶν ὁμοίων τὰ ἄτοπα.

145) Οἱ ὀφθαλμοί σου ὀρθὰ βλεπέτωσαν καὶ τὰ βλέφαρά σου νευέτω δίκαια.

146) Ὃς ἀναστρέφεται ἄμωμος ἐν δικαιοσύνῃ, οὗτος καταλείψει μακαρίους τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας.

147) Πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, πατῶν εὐθεῖαν ὁδόν, μισῶν ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν, καὶ τὰς χεῖρας ἀποσειόμενος ἀπὸ δώρων, βαρύνων τὰ ὦτα, ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρίσιν αἵματος, καμμύων τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα μὴ ἴδῃ ἀδικίαν, καὶ οὗτος οἰκήσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχύος.

148) Βίος λόγου δυνατώτερος καὶ τρόποι ῥημάτων καὶ ἡ διὰ τῶν ἔργων ἐπίδειξις τῆς διὰ τῶν λόγων διδασκαλίας.

149) Μὴ χελιδόνας οἰκίαις δέχεσθε, τουτέστι λάλους ἀνθρώπους καὶ περὶ γλῶσσαν ἀκρατεῖς ὁμωρόφους ‹μὴ› ποιεῖσθε.

---

138) om. M.

139) om. M | τὰ μὲν] μὲν τὰ V.

141) om. V, cum n. 132 coniungit M | αὐτῷ] αὐτοῖ M | προσένεγκε] προσήνεγκεν M.

142) om. M | αὐτοῦ] corr. H: αὐτῶν V.

143) om. M, inc. f. 41ʳ (V).

144) om. M.

145) οἱοφθαλμοί M.

146) om. M.

147) om. M | πατῶν] λαλῶν V: correxit H | καμμύων] καμύων V | ἴσχυος V.

149) om. V | δέχεσθε] δέχεσθαι M a m. pr. | τουτέστι] τοῦτέστι M | λάλους ἀνθρώπους] λάλοις ἀνθρώποις M | μὴ om. M.

150) Ὃς ἀποκρίνεται λόγον, πρὶν ἀκοῦσαι, ἀφροσύνη αὐτῷ ἐστι καὶ ὄνειδος.

151) Ὄλισθος ἀνθρώποις γλῶσσα μὴ λόγῳ κυβερνωμένη.

152) Ἀπόκρισις ὑποπίπτουσα ἀποστρέφει θυμόν.

153) Ὃς φείδεται ῥῆμα προέσθαι σκληρόν, ἐπιγνώμων.

154) Γλῶσσα μαλακὴ συντρίβει ὀστᾶ.

155) Τίς δώσει ἐπὶ τοῦ στόματός μου φυλακὴν καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων μου σφραγῖδα πανοῦργον, ἵνα μὴ πέσω καὶ ἡ γλῶσσά μου ἀπολέσῃ με;

156) Τὰ παρὰ τῶν φίλων λεγόμενα, κἂν ὕβρις ᾖ, φορητά.

157) Ἔστι φίλος ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ παραμείνῃ ἐν καιρῷ θλίψεως. καὶ ἐὰν ταπεινωθῇς, ἔσται κατὰ σοῦ.

158) Ὁ πονηρὸς ἑαυτῷ τίνι ἀγαθὸς ἔσται;

159) Ξενιεῖς καὶ ποτιεῖς εἰς ἀχάριστα, καὶ ἀντὶ τούτου πικρὰ ἀκούσῃ.

160) Οὐ πρέπει ἐν τῇ κατηγορίᾳ τοῦ λόγου τὸν ἐλέγχοντα στῆσαι τὸν λόγον· τοῦτο γὰρ ἥμισυ ἰατρείας ἐστί· τὸ γὰρ δεῖξαι τῷ κάμνοντι τῆς νόσου τὸ μέγεθος, ὥστε ἑαυτῷ ἐμποιῆσαι τοῦ κακοῦ τὴν φροντίδα, χρήσιμον μέν ἐστι, τὸ δὲ ἄχρι τούτου στῆναι καὶ μὴ πρὸς τὴν ὑγείαν χειραγωγῆσαι, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἐναφεῖναι ἔκδοτον τῇ ἀῤῥωστίᾳ τὸν ἄνθρωπον.

161) Ἀσυμβούλευτος ἀνὴρ πλοῖόν ἐστιν ἀκυβέρνητον.

162) Ἐπὶ γυναικὶ πονηρᾷ καλὸν σφραγίς, καί, ὅπου χεῖρες πολλαί, κλεῖσον.

163) Ἀσεβῶν λύχνος σβεσθήσεται· ἐλεύσεται δὲ αὐτῶν ἡ καταστροφή, <καὶ ἔσονται> ὥσπερ ἄχυρα ἀπὸ ἀνέμου.

164) Ἐὰν ἴδῃς συνετὸν ἄνδρα, ὄρθριζε πρὸς αὐτὸν καὶ βαθμοὺς τηρῶν αὐτοῦ ἐκτριβέτω ὁ πούς σου.

---

150) om. M ‖ ὃς] τίς V, ὅστις ex coniectura edidit H ‖ πρὶν inc. f. 41v (V).
151) om. M.
152) cum 151 coniungit V.
153) om. M.
154) ad n. 153 trahit V ‖ ὀστά M.
155) om. M ‖ σφραγῖδα V.
156) om. V.
157) καὶ ἐὰν ταπεινωθῇς (ῇ m. rec. in rasura reposuit) ἔσται κατὰ (acc. m. rec. adiecit) σοῦ om. V.
158) (ἑαυτῶι) M.
159) om. M ‖ εἰς ἀχάριστα] ἀχάριστα V.
160) om. M.
161) inc. f. 42r (V) ‖ πλοῖον ἐστὶν MV.
163) om. M ‖ καὶ ἔσονται addidi.
164) om. M.

165) Ἔλεγχος ἀνδρὸς ἤθους ἡ μετὰ τῶν τοιῶνδε συνουσία· ὅτε γὰρ φαῦλος, ἐξ ἀνάγκης τοῖς ὁμοίοις συνέσται· ὅτε δ' αὖ πάλιν σώφρων καὶ σοφός, τοῖς τὰ τοιαῦτα αὐτῷ μετιοῦσιν.

166) Ἐξῆλθεν εἰς ἀπάντησιν Ἰωσαφὰτ Ἀνανίας ὁ προφήτης καὶ εἶπεν αὐτῷ· 'βασιλεῦ Ἰωσαφάτ! εἰ ἁμαρτωλῷ σὺ βοηθεῖς, εἰ μισουμένῳ ὑπὸ Κυρίου σὺ φιλιάζεις, καὶ διὰ τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ σὲ ὀργὴ παρὰ Κυρίου'.

167) Οἱ διὰ σπουδῆς ἀνθρωπίνης προςελθόντες ἐπὶ τὸ ἄρχειν, ἐν αὐτῷ τούτῳ τῆς σπουδῆς τὴν χάριν ἀνταναπληροῦσι, τῷ πάντα πρὸς ἡδονὴν ἐνδιδόναι τοῖς ἁμαρτάνουσι· δοῦλοι τῶν δεδωκότων τὴν χάριν εἰσὶν οἱ δι' ἀνθρώπων ἑαυτοῖς τὴν δυναστείαν κτησάμενοι.

168) Ἄρχοντος μηδὲν τοὺς ἀρχομένους ὠφελοῦντος οὐδὲν ἀθλιώτερον· ὅσῳ γὰρ εἰς μείζονα ὄγκον τῆς ἀρχῆς ἀναβέβηκεν ὁ τὴν ἐπισκοπὴν λαχών, τοσούτῳ καὶ πλείονα ἀπαιτηθήσεται λόγον.

169) Πρὶν ἐξετάσῃς, μὴ μέμψῃ.

170) Λαμβάνοντος δῶρα ἐν κόλπῳ ἀδίκως οὐ κατευοδοῦνται αἱ ὁδοί.

171) Τὸ γενέσθαι κακὸν ἐν τῷ προελέσθαι μόνον ἀπόκειται· καὶ ἤρκεσε πολλάκις εἰς τελείωσιν κακίας ὁ λογισμός.

172) Τῷ μὲν ἀγνοίᾳ τοῦ κρείττονος διαμαρτάνοντι συγγνώμη παρειςέρχεται, ὁ δ' ἐξεπίτηδες ἀδικῶν ἀπολογίαν οὐκ ἔχει.

173) Ὥςπερ θύρα στρέφεται ἐπὶ τῆς στρόφιγγος, οὕτως ὀκνηρὸς ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ.

174) Μὴ γίνου ταχὺς τοῖς λόγοις σου καὶ ἀσθενὴς καὶ παρειμένος ἐν τοῖς ἔργοις σου.

175) Ἀγαθὸν χρηστότητι νικᾶν θρασύτητα, καὶ βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀδικοῦντας, οἷς καρτεροῦμεν πάσχοντες.

176) Ὅταν ἐννοήσωμεν ἅπερ ἐπάθομεν παρὰ τῶν συνδούλων, λογισώμεθα καὶ ἅπερ ἐποιήσαμεν εἰς τὸν Δεσπότην, καὶ τῷ φόβῳ τῶν οἰκείων ἁμαρ-

165) om. M.

166) βασιλεῦ] ὁ βασιλεὺς V ‖ σὺ om. V ‖ ὑπὸ] ἀπὸ V ‖ διατοῦτο V.

167) (αὐτῷ: M) ‖ ἀνταναπληροῦσι] ἀνταναπληρώσουσι M ‖ τῷ] τοῦ MV ‖ δοῦλοι novam sectionem inchoat in V, fortasse recte ‖ εἰσὶν] γάρ εἰσιν M.

168) om. M, — inc. f. 42v (V).

169) om. M ‖ ἐξετάσῃς] corr. H: ἐξετάσεις V.

170) om. M.

171) om. M ‖ ἤρκεσε] ἤρκησε V; corr. H.

172) om. M.

173) om. M ‖ τῆς στρόφιγγος] corr. H: τοῦ στρόφιγγος V.

174) om. M ‖ μὴ] ἡ (sine littera initiali) V.

175) om. M ‖ θρασύτητα] ἡ θρασύτητι V.

176) om. M ‖ λογισώμεθα inc. f. 43r (V) ‖ πλημμελήμασι] tacite correxit H: πλημμελήσασι V.

τημάτων τὸν θυμὸν τὸν ἐπὶ τοῖς ἀλλοτρίοις πλημμελήμασι ταχέως ἀπώσασθαι δυνησόμεθα.

177) Ὁ δαίμονι μνησικακῶν ἀνθρώποις οὐ μνησικακεῖ· εἰρηνεύει δὲ μετὰ δαιμόνων ὁ τῷ ἀδελφῷ μηνιῶν.

178) Οὐ τὸ πεσεῖν χαλεπόν, ἀλλὰ τὸ πεσόντα κεῖσθαι καὶ μὴ ἀνίστασθαι.

179) Ταράσσεται ὑπεραιρόμενος ὡς θύελλα καὶ ὡς κόνις ἐξαφανίζεται· ὡς πομφόλυξ ὀγκοῦται καὶ ὡς σπινθὴρ ἀποσβέννυται τὸ ὑπέρογκον πνεῦμα, τὸ μεγαλόρρημον θράσος, ὁ πηλὸς ὁ αὐθάδης, ἡ κόνις ἡ μεγαλόφρων, ἡ σποδὸς ἡ πεφυσιωμένη, ὁ σπινθὴρ ὁ εὐκατάσβεστος, ὁ εὐρίπιστος λύχνος, ἡ εὐμάραντος χλόη, ὁ φύσει θνητὸς καὶ τῇ ἐπάρσει, ὡς νομίζει, αἰώνιος.

180) Λικμήτωρ ἀρετῆς λογισμὸς ὑπερήφανος.

181) Χαλεπὸν ἐκφυγεῖν τὸν τῆς κενοδοξίας δαίμονα· ὃ γὰρ ποιήσεις καθαιρήσειν αὐτήν, τοῦτο ἀρχή σοι κενοδοξίας ἑτέρας γενήσεται.

182) Ἐνθυμεῖσθαι χρὴ ἀνθρώπους ὄντας αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἄνθρωποί ἐσμεν· τοῦτο γὰρ ἀνὴρ ἐνθυμούμενος πολὺ γενήσεται σωφρονέστερος καὶ ἧττον ἂν μεγαλοφρονοίη.

183) Ὁ χρόνος καὶ ἡ ἐμπειρία τὰ καλῶς ἔχοντα διδάσκει τοὺς ἀνθρώπους.

184) Πόλεμος ενδοξος εἰρήνης αἰσχρᾶς αἱρετώτερος.

185) Συμφέρον ἡγοῦμαι οὐ μόνον τοὺς ἡδεῖς λόγους ἀκούειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς παραυτίκα μὲν πικρούς, εἰς ὕστερον δὲ τὴν ὠφέλειαν ἀποδιδόντας.

186) Ὥσπερ τοῖς ἀρρωστοῦσιν ἄλλο τι ἀκούειν ἢ πράττειν ἁμάρτημά ἐστιν ἢ ἀφ᾽ ὧν μέλλουσιν ὠφελεῖσθαι τὰ πρὸς ὑγείαν, οὕτω καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἁμάρτημά ἐστιν ἄλλο τι λέγειν ἢ πράττειν ἢ ἀφ᾽ ὧν μέλλουσιν ὠφελεῖσθαι.

187) Ὠφελιμώτερον ἄνθρωπος χρηστὸς ἢ πρᾶγμα ἀγαθόν· τὰ μὲν γὰρ ἔργῳ μόνῳ ὠφελεῖν πέφυκεν, ὁ δὲ ἄνθρωπος πρὸς τοῖς ἔργοις καὶ τοῖς λόγοις

177) om. M.

178) om. M.

179) om. M. cum n. 178 copulat V ∥ εὐρίπιστος] εὐρύπιστος V (et H), sed εὐρίπιστος m. pr. exaraverat.

180) om. M.

181) om. M ∥ καθαιρήσειν] καθαιρήσεις V.

182) om. M ∥ αὐτὸ inc. f. 43ᵛ (V) ∥ ἄνθρωποι ἐσμὲν V (et H).

183) om. M.

184) om. M ∥ αἱρετώτερος] ed. II: αἱρετώτερον V.

185) om. M.

186) om. M ∥ ἄλλό V utroque loco.

187) om. M.

ὠφελεῖν δυνήσεται· καὶ τὸ μὲν πρᾶγμα πείθειν οὐ πέφυκε τοὺς ἁμαρτάνοντας, ὁ δὲ σπουδαῖος ἄνθρωπος πολλὰ μεταπείσει καὶ διδάξει τοὺς τὰ βέλτιστα ἀγνοοῦντας.

188) Ὥσπερ δεσπότην μηδενὸς ἄξιον νομίζομεν, ὅταν αὐτοῦ τοὺς οἰκέτας βελτίους ὁρῶμεν, οὕτως οὐδὲ ἄνθρωπον καλὸν καὶ ἀγαθόν, ὅταν τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἄμεινον διακείμενον ἴδωμεν· καὶ γὰρ τῶν ἔνδοθεν μὲν σαπρὰν ἐχόντων οἰκίαν, ἔξωθεν δὲ ζωγραφούντων ἄνοιαν κατηγοροῦμεν.

189) Πολυμαθία λίαν μὲν ὠφελεῖ, λίαν δὲ καὶ βλάπτει· ὠφελεῖ μὲν τὸν δεξιὸν ἄνδρα, βλάπτει δὲ τὸν ῥᾳδίως φωνοῦντα πᾶν ἔπος καὶ ἐν ἅπαντι δήμῳ· χρὴ δὲ καιρὸν μέτρα εἰδέναι· σοφίας γὰρ ὅρος οὗτος.

190) Ὡς ἔστιν ἀνθρώπῳ δουλώσασθαι θυμὸν χαλεπὸν [ἢ] ἄγριον θηρίον· θῆρες μὲν γὰρ ἃ φρονοῦσιν ἐδίδαξαν . . . . .

191) Κρεῖττον πρὸς εὐδαιμονίαν ἐλάττω κεκτῆσθαι ἢ πολλὰ μετὰ φθόνου καὶ κινδύνου· καὶ γὰρ καλλίων καὶ ἡδίων ὁ βίος οὗτος· νόμιζε δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οὐκ ἐν τῷ πολλὰ κεκτῆσθαι, ἀλλ' ἐν τῷ τὴν ψυχὴν εὖ διακεῖσθαι· καὶ γὰρ σῶμα οὐ τὸ λαμπραῖς ἐσθήσεσι κεκοσμημένον καλὸν φαίη τις ἂν εἶναι καὶ μακάριον, ἀλλὰ τὸ τὴν ὑγείαν ἔχον καὶ σπουδαίως διακείμενον, κἂν μηδὲν τῶν προειρημένων αὐτῷ παρῇ· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ψυχὴ ἐὰν ᾖ πεπαιδευμένη, τὴν τοιαύτην καὶ τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον εὐδαίμονα προσαγορευτέον, κἂν μὴ τοῖς ἐκτὸς ᾖ λαμπρός· οὐδὲ γὰρ ἵππον, ἐὰν ψέλλια χρυσᾶ καὶ σκευὴν ἔχῃ πολυτελῆ φαῦλος ὤν, ἄξιόν τινος νομίζομεν, ἀλλ' ὃς ἂν διακείμενος ᾖ σπουδαίως, τοῦτον μᾶλλον ἐπαινοῦμεν· τοῖς γὰρ διακειμένοις τὰ περὶ τὴν ψυχὴν κακῶς οὔτε πλοῦτος οὔτε ἰσχὺς οὔτε κάλλος τῶν ἀγαθῶν ἐστιν, ἀλλ' ὅσῳ περ ἂν αὗται μᾶλλον αἱ διαθέσεις καθ' ὑπερβολὴν ὑπάρξωσι, τοσούτῳ πλείω καὶ μείζω τὸν κεκτημένον βλάπτουσι χωρὶς φρονήσεως παραγινόμεναι. Τί γάρ ἐστιν ἄνθρωπος ἢ ἀσθενείας ὑπόδειγμα, καιροῦ λάφυρον, τύχης παίγνιον, μεταπτώσεως εἰκών, φθόνου καὶ συμφορᾶς πλάστιγξ, πρὸς δὲ τούτοις φλέγμα καὶ χολή;

192) Τὴν χάριν δεῖ ἀμετάβλητον εἶναι καὶ καλὸν καρπὸν φέρειν, τὸν παρὰ τῶν εὖ παθόντων ἔπαινον.

188) om. M, inc. f. 11r (V) | μηδενὸς V | βελτίους tacite correxit H: μὴ βελτίους V.

189) πολυμαθία] πολυμάθεια V | χρὴ δὲ καιρὸν μέτρα εἰδέναι· σοφίας γὰρ ὅρος οὗτος om. M.

190) om. M | ὡς ἔστιν] ῞ς (sine littera initiali) ἔστιν V | ἢ inclusi.

191) καλλίων καὶ ἡδίων] καλλιον καὶ ἴδιον M | νόμιζε] νομίζειν MV, unde fortasse eliciendu est Hergenroetheri scriptura: νομίζειν δὲ δεῖ εὐδαιμονίαν εὔνοιαν ex apographo enotavit H | καλὸν om. M | τις M | διακείμενον inc. f. 11v (V) | σκευὴν M | ἔχῃ] ἔχει V a m. pr. | ἄξιον τινος MV | ᾖ σπουδαίως (inc. f. 24r M) | τοῦτον μᾶλλον ἐπαινοῦμεν· τοῖς γὰρ διακειμένοις om. V | ἐστὶν M | αὗται] αὐτοὺς V | καθυπερβολὴν M | τί γὰρ] τίς V, ubi nova sectio initium capit || πλαστιγξ V.

192) om. V.

193) Τῶν ἐν ὀργῇ διαπραττομένων ἁπάντων ὁ λογισμὸς ἀποδημεῖ, φεύγων τὸν θυμὸν ὡς πικρὸν τύραννον.

194) Ὥσπερ οἶνος κρίνεται τοῖς τῶν πινόντων τρόποις, οὕτω καὶ ἡ φιλία τοῖς τῶν χρωμένων ἤθεσιν.

195) Ὥσπερ ὁ καπνὸς ἐπιδάκνων τὰς ὄψεις οὐκ ἐᾷ προσβλέπειν τὸ κείμενον ἐν ποσίν, οὕτως ὁ θυμὸς ἐπαιρόμενος τῷ λογισμῷ ἐπισκοτεῖ καὶ τὸ συμβησόμενον ἐξ αὐτοῦ ἄτοπον οὐκ ἐφίησι τῇ διανοίᾳ προκατιδεῖν.

196) Ὁ τὴν δικαιοσύνην ἔχων ἐν τῇ ψυχῇ οὐ μόνον τοῖς ἄλλοις ὠφέλιμός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ· οὐ γὰρ πειράσεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν οὐδὲ καθ᾽ ἓν μέρος, ἀλλὰ δικαίως χρήσεται τοῖς τῆς φύσεως αἰσθητηρίοις.

197) Οὐδὲν ἂν γένοιτο καλόν, ὃ μὴ μετὰ νόμου τε καὶ νοῦ γένοιτο.

198) Τίς ἂν ἧττον φοβοῖτό τι ἢ θαρσοίη μάλιστα, ἢ ὅστις ἑαυτῷ μηδὲν συνειδείη κακόν.

199) Αὐταρκείῃ τροφῆς μακρὴ νὺξ οὐδέποτε γίνεται.

200) Βίος ἀνεόρταστος μακρὴ ὁδὸς ἀπανδόκευτος.

201) Ἔργον παράβολον θαύμαζε μέν, μὴ μιμοῦ δέ.

202) Ἐπιθυμία κέρδους ζημίας ἀρχή.

203) Ἐαρινὴν ὀπώραν χειμῶνος καιρὸς οὐ τηρεῖ, οὐδὲ νεωτερικὴν ἀσέλγειαν ὁ τοῦ γήρως ἐπιδέχεται χρόνος· ἴδιον γὰρ τούτων ἑκατέρῳ τὸ ἕτερον.

204) Ἐν ἴσῳ νομιστέον εὐεργεσίας τόν τε χαριζόμενόν τι τῶν ἰδίων καὶ τὸν δυνάμενον μὲν βλάπτειν, ἀπεχόμενον δέ.

205) Τῶν φαύλων ἔργων καὶ τοὺς λόγους παραιτητέον καί, ἃ οὐκ ἂν πράξαις πολλῶν παρόντων, ταῦτα μηδὲ λέξῃς πολλῶν ἀκουόντων.

206) Τιμὴ πᾶσα ἡ σπανιωτέρα πλουσιωτέρα.

207) Ὑγείαν μὲν εὔχονται παρὰ Θεοῦ ἄνθρωποι, αὐτὴν δὲ ταύτην ἐν

193) om. V.

195) προσβλέπειν] προβλέπειν V, sed προσβλέπειν primitus exaratum erat | ἐπαιρόμενος inc. f. 45r (V).

196) καθὲν M.

197) τὲ V || καὶ νοῦ] καινοῦ M.

198) τίς] ἰς (sine littera initiali) V | φοβοῖτο τί M || συνειδείη] συνείδοι M, συνίδοι V.

199) αὐταρκείῃ τροφῆς] αὐτάρκεια τροφῆς M, αὐτάρκεια τροφῆς V, non αὐταρκεία τροφῆς, sicuti ex apographo profert H, qui ipse in textu αὐταρκεῖ (sic) τροφῇ exhibet | μακρὴ] μακρὴ M, μακρὰ V (non μακρᾷ, quae est Hergenroetheri lectio).

200) βίος] ἰος (sine littera initiali) V | μακρὴ] μακρὰ MV.

201) ἔργον] ργον (sine littera initiali) V.

203) ἐαρινὴν] αρινὴν (sine littera initiali) V || ἑκατέρῳ] ἑκατέρων V.

204) χαριζόμενον τι V | δυνάμενον inc. f. 45v (V) | μὲν — δὲ] δὲ — μὲν M.

205) μὴ δὲ MV.

206) om. H, sed habet V || τιμὴ] τί μὴ M.

207) Θεοῦ] τοῦ θεοῦ V | ἐν αὐτοῖς] om. V, ἐν αὐτοῖς M.

αὐτοῖς ἔχοντες οὐκ ἴσασιν, ἀκρασίᾳ δὲ καὶ πλησμονῇ τὰ ἐναντία ποιοῦντες αὐτοὶ προδόται τῆς ὑγείας καθίστανται.

208) Φόβος κολακείαν μὲν ἐργάζεται, εὔνοιαν δὲ οὐ κέκτηται.

209) Φιλονεικία πᾶσα ἀνόητος· τὸ γὰρ κατὰ τοῦ δυσμενοῦς βλαβερὸν θεωροῦσα τὸ ἴδιον συμφέρον οὐ βλέπει.

210) Φρόνιμος ὁ δι' ἑαυτὸν τὰ καλὰ πράσσων, ὁ δὲ διὰ τύχην μακάριος.

211) Οὔτε λόγος ἀγαθὸς φαύλην πρᾶξιν ἀμαυροῖ, οὔτε πρᾶξιν ἀγαθὴν λόγου βλασφημία λυμαίνεται.

212) Χαλεπὸν δάνειον χάρις· αἰσχρὸν γὰρ τὸ ὀφείλειν μένοντα τὴν ἀπαίτησιν.

213) Οὐ πορφύρᾳ καὶ διαδήματι τὸ μακάριον διοικεῖται, λογισμῷ δὲ εἰδότι καλῶς πορφύραν καὶ διάδημα φυλάξαι.

214) Ὁ μὲν νόμος τὴν ἀξίαν τῶν ἀδικημάτων ἑκάστῳ τιμωρίαν ὁρίζει καὶ τοὺς ἔξω τῆς ὀργῆς ἔχει κριτάς, ἀναβολήν τε τοῦ μέλλοντος κακοῦ καὶ βουλὴν πρὸς τὸ διαφυγεῖν τὸν κίνδυνον δίδωσιν. ἡ δὲ ἀνομία τὸν παραυτίκα θυμὸν βραβευτὴν ἐφίστησι τῆς κολάσεως.

215) Καλὸν μὲν πάντα ὁμόφυλα εἶναι, εἰ δὲ μή, <ἀλλά> γε μηδὲ ἀλλόφυλα· οὐδὲ γὰρ ἡ τῆς φύσεως ἡδονὴ τὴν ἀδικίαν ποιεῖν εἴωθεν, ἀλλ' ἡ περὶ τὰς κενὰς δόξας ὄρεξις.

216) Τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μέν εἰσι φυσικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ μέν, οὐκ ἀναγκαῖαι δέ, αἱ δὲ οὔτε φυσικαὶ οὔτε ἀναγκαῖαι, παρὰ δὲ τὰς κενὰς δόξας γινόμεναι.

217) Τὸ ἄδοξον μηδὲν λυπείτω, ὅταν τὸ κατὰ τὸν βίον ἀσφαλὲς ἄμεινον ἔχῃ τῶν ἐν δόξῃ.

218) Οὔτε φίλιππός ἐστιν ὁ τρυφῶντας τρέφων ἵππους καὶ πρὸς ἡδονὴν πώλοις χαλινοὺς ἀργυροῦς παρέχων καὶ τὰς χαίτας πορφυροῖς ἀναπλέκων δεσμοῖς, ἀλλ' ὁ ἐξ ὧν ἄριστοι κατὰ φύσιν γενήσονται σπουδάζων, οὔτε φιλότεκνος ὁ πολλὰς ἡδονὰς τοῦ σώματος τοῖς υἱοῖς παρέχων καὶ πολλὴν οὐσίαν ἀπολιμπάνων καὶ παρασκευὴν ἐπὶ τὰς ἡδονάς· δειλῶν γὰρ υἱῶν ἄθλιοι πατέρες, οἷς

---

210) ἑαυτὸν] ἑαυτοῦ V.

212) om. V.

213) διάδημματι (sic) M a m. pr.

214) inc. f. 24v (M) || ὁρίζει inc. f. 46r (V) || ἀναβολήν τε M, ἀναβολην τε V.

215) ἀλλά om. MV || μὴ δὲ MV || περὶ τὰς] παρατὰς V (ex n. 216) || κενὰς] κοινὰς ex coniectura edidit H.

216) μὲν εἰσὶ M | μὲν (altero loco) om. V || κενὰς] κοινὰς corr. H | γινόμεναι] γενόμεναι M.

217) ἐν δόξῃ] ἐνδόξῳ V, ἐνδόξων H.

218) ἀργυροὺς M et (ante χαλινοὺς) V || φιλότεκνος inc. f. 46r (V) || τοὺς om. V | ὁρμητήρια ἐστὶ MV.

πᾶσα σπουδὴ καὶ φροντὶς οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἀρετὴν ἔχοντας ἀπολιπεῖν τοὺς υἱούς, ἀλλ' ἀργύριον καὶ χρυσόν. ἅπερ ὡς ἐπίπαν ὁρμητήριά ἐστι τοῖς νέοις καὶ ἀπαιδεύτοις πρὸς ἁμαρτίας.

219) Δεῖ φιλάνθρωπον εἶναι τὸν μέλλοντα ἄρξειν ἀνθρώπων, ὥσπερ φίλιππον τὸν ἵππων καὶ φιλόκυνα τὸν κυνῶν.

220) Δεῖ τὸν μέλλοντα σωφρονικὸν εἶναι διευλαβεῖσθαι τὸ μέγα καὶ τὸ ταχέως λαλεῖν· ἀμφότερα γάρ ἐστι θρασύτητος σημεῖα· ὅθεν καὶ μανικοὺς εἰώθαμεν καλεῖν τοὺς τούτων ἑκάτερον πράσσοντας.

221 Εὐλαβητέον περὶ πραγμάτων αἰσχρῶν καὶ διαλέγεσθαι· δοκεῖ γὰρ ὁ λόγος ἑκάστου ἐνταῦθα πηδᾶν, ὅπου ὁ νοῦς τυγχάνει.

222) Ἡ τῶν γεγενημένων πραγμάτων μετάνοια τῶν μελλόντων πέφυκε γίνεσθαι πρόνοια.

223) Καθάπερ ὑπόδημα τὸ ἁρμόζον τῷ ποδὶ εὔχρηστον, οὐ τὸ κάλλιστον, καὶ ἱμάτιον τὸ σύμμετρον, οὐ τὸ μέγιστον, οὕτω καὶ πρᾶγμα· καὶ βίον ἕκαστον αἱρετέον τὸν περὶ τὴν φύσιν.

224) Οὐ τὸν βίον ἐκ τῆς λόγου δεινότητος πιστεύομεν, ἀλλὰ τὸν λόγον ἐκ τῆς περὶ τὸν βίον εὐταξίας.

225) Ὅσῳ ἄν τις πλειόνων ἐπιδεόμενος τυγχάνῃ, τοσούτῳ χείρων καὶ ἐπιπονώτερος ὁ βίος· ἀνάγκη γὰρ περὶ ταῦτα ἀναστρεφόμενον ἀμελεῖν τῶν καλλίστων καὶ ὥσπερ θητικήν τινα διαγωγὴν ἔχειν ἀντ' ἐλευθερίας.

226) Οὐ μὴν οὐδὲ μετ' ὀργῆς πρακτέον τοῖς φρονίμοις οὐδέν· ἀλόγιστον γὰρ ὁ θυμὸς καὶ μετὰ προνοίας οὐδὲν ἄν ποτε ποιήσειεν, ἀλλὰ μεθύων ταῖς φιλονεικίαις οὐ κέχρηται ταῖς ὁρμαῖς ὡς δεῖ· χρὴ οὖν μὴ ἐξ ὑπογύου τῶν ἁμαρτημάτων τὰς τιμωρίας μήτε παρὰ τῶν οἰκετῶν μήτε παρὰ τῶν ἄλλων λαμβάνειν, ἵνα τὸ τῷ λογισμῷ κράτιστον, ἀλλὰ μὴ τὸ τῷ θυμῷ φίλον πράττῃς· τὸ γὰρ τιμωρεῖσθαί τινα κακῶς ἑαυτὸν ποιοῦντα δίκην διδόναι οὐχ ἧττον ἢ λαμβάνειν ἐστίν· ὥστε δεῖ σχολῇ μᾶλλον ἀμύνασθαι ζητεῖν ἢ ταχέως καὶ ἀλυσιτελῶς κολάσαι τὸν ἐχθρόν.

227) Τὸν σωφρονικὸν οἶμαι δεῖν διωθεῖσθαι τὰς τῶν οὐχ ὁμοίων ὁμιλίας, ἵνα μὴ τὸ καθαρὸν ἦθος ἀπὸ τοῦ ῥυπῶντος τῇ δόξῃ ῥυπωθῇ.

---

219) φίλιππον τὸν] τον φίλιππον M, φίλιππον V | φιλόκυνα τὸν] τὸν φιλόκυνα M, φιλόκυνα V.

220) σωφρωνικὸν M.

221 καὶ] κἂν M

222) γεγενημένων] προγεγενημένων M || πέφυκε inc. f. 47ʳ (V).

223) inter βίον et ἕκαστον M falso addit (ex n. 224): ἐκ τῆς λόγου δεινότητος.

224) βιον M (priori loco) || εὐταξίας] εὐπραξίας V.

225) om. V || (τοσούτωι M) || ἀντἐλευθερίας M.

226) om. V || μὴ] μήτε MV | λογισμῷ inc. f. 25ʳ (M) || ποιοῦντα] ποιοῦντος M || κολᾶσαι M.

228) Ὁ ἐκ διαβολῆς καὶ ψεύδους ψόγος ἐπ᾽ ὀλίγον ἰσχύσας οὐδὲν λυπεῖ· ἀπεμαράνθη γάρ.

229) Χαλεπὸν καὶ τὸ κρῖναι καὶ τὸ ἑλέσθαι τὸν ἄριστον βίον, πολλῷ δὲ μεῖζον καὶ χαλεπώτερον τὸ κρίναντα καὶ προελόμενον ἐμμεῖναι.

230) Ἅμα τὴν ἐπαγγελίαν ποιητέον καὶ τὴν δόσιν συναπτέον· ἐπαγγελίαν γὰρ ἀνατεινομένην οὐκ ἐπισφραγίζεται χάρις.

231) Ἐν πόλει μήτε ὡς λέων ἀναστρέφου μήτε ὡς κώνωψ· τὸ μὲν γὰρ ἐκπατεῖται, τὸ δὲ καιροφυλακεῖται.

232) Μακαρίζουσί τινες βασιλεῖς καὶ δυνάστας οὐ διὰ τὸ ἐκείνων εὔδαιμον, διὰ δὲ τὸ αὐτῶν ταλαίπωρον.

233) Αἱ φιλότιμοι τῶν φύσεων καὶ τῷ ἐπαίνῳ παροξύνονται· πεινῶσι γὰρ ἐπαίνου τινὲς τῶν φύσεων οὐχ ἧττον ἢ ἄλλαι σίτων καὶ ποτῶν.

234) Ἐγὼ οὐ τοὺς πλεῖστα ἔχοντας καὶ φυλάσσοντας πλεῖστα εὐδαιμονεστάτους ἡγοῦμαι, ἀλλ᾽ ὃς ἂν κτᾶσθαι τὰ πλεῖστα δύνηται σὺν τῷ δικαίῳ καὶ χρῆσθαι τούτοις σὺν τῷ καλῷ.

235) Οἶνος ἄρδων τὰς ψυχὰς τὰς μὲν λύπας, ὥσπερ μανδραγόρας <τοὺς ἀνθρώπους>, κοιμίζει, τὰ δὲ πάθη, ὥσπερ ἔλαιον φλόγα, ἐγείρει.

236) Ὅστις ἰσχυρῶς χρήμασιν ἥδεται, τοῦτον εὖ ἴσθι καὶ δαπανῶντα ἰσχυρῶς ἀνιᾶσθαι.

237) Τὸ μὲν τοὺς πολεμίους δολοῦν καὶ ἐξαπατᾶν ὡς δίκαιον, πρὸς δὲ τοὺς φίλους τὸ ἁπλούστατον εἶναι ὡς κάλλιστον.

238) Μὴ ἐγγυῶ μοχθηρὸν μηδένα μηδὲ ἐν χρησταῖς αἰτίαις· πολλοὺς γὰρ τῶν τοιούτων μετεμέλησε. μηδὲ ὀργῆς ἄρχε πρὸς τοὺς φίλους, ἀλλὰ διαλλαγῆς· τοῦτο γὰρ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ· μηδὲ συμβίου διαβεβλημένοις καὶ κακοῖς· δόξεις γὰρ τοιοῦτος εἶναι.

239) Μήτε ἀπίστει ἄγαν μήτε ῥᾳδίως ἀποδέχου· τὸ μὲν γὰρ κακόηθες, τὸ δὲ εὐεξαπάτητον.

---

228) ἐπ᾽ ὀλίγον M.
229) om. V || κρῖναι M.
230) δόσιν] δόξαν V || γὰρ] δὲ MV.
231) om. V.
232) μακαρίζουσι τινὲς MV || καὶ om. V.
233) αἱ] οἱ V (et H) || καὶ inc. f. 47v (V) || πεινῶσι (in M nova incipit sectio) ἐπαινοῦσι V || ἐπαίνου] ἐπαίνους V || σίτων] σιτίων V.
234) ἡγοῦμαι V || τούτοις] τουτούτοις (sic) V || (τῷ M).
235) τοὺς ἀνθρώπους om. MV.
236) ὅστις] ῞στις (sine littera initiali) V || ἥδεται] ἡδὺς M.
237) δολοῦν] δουλοῦν V.
238) μὴ δὲ M. μηδ᾽ V || χρησταῖς] αἰσχραῖς MV || μὴ δὲ MV (H peculiarem sectionem efficit) || ἄρχε inc. f. 48r (V) || μὴ δὲ M et V (V novam eclogam inchoat eodemque modo sententiam dispescit H) || καὶ om. V.

240) Ὅ τι ἂν ὑπόσχῃ, ποίει ταχύ, ἵνα δόξῃς ἑκὼν χαρίζεσθαι· ὅσῳ γὰρ ἂν πλέον εὐεργετήσῃς τὸν φίλον, τοσούτῳ μᾶλλον τὸ σαυτῷ συμφέρον ποιήσεις· ἀντιστρέφει γὰρ πάλιν ἡ ἐξ ἐκείνου εὔνοια.

241) Πείθειν ζήτει, βιάζεσθαι δὲ μή· οἱ μὲν γὰρ βιασθέντες ἐχθρὸν ἡγοῦνται, οἱ δὲ πεισθέντες σοφόν.

242) Ἡ τῶν σωμάτων ἕξις ὑπὸ ἡσυχίας μὲν καὶ ἀργίας ἀπόλλυται, ὑπὸ γυμνασίων δὲ καὶ κινήσεων ἐπὶ τὸ πολὺ σώζεται, καὶ ἡ ἐν τῇ ψυχῇ ἕξις ὑπὸ μαθήσεως μὲν καὶ μελέτης κινήσεων ὄντων σώζεται καὶ γίνεται βελτίων, ὑπὸ δὲ ἡσυχίας καὶ ἀμελετησίας καὶ ἀμαθίας οὔτε τι μανθάνει, ἅ τε ἂν μάθῃ ἐπιλανθάνεται.

243) Θεὸς οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἄδικος, ἀλλ᾽ ὡς οἷόν τε δικαιότατος, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ ὅμοιον οὐδὲν ἢ ὃς ἂν ἡμῶν γένηται δικαιότατος.

244) Ὧι τινί τις μὴ ἐπίσταται χρῆσθαι, κρεῖττον ἐᾶν τὴν τούτου χρῆσιν.

245) Πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, ἀλλ᾽ οὐ σοφία φαίνεται.

246) Τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι κάκιόν ἐστι καὶ τὸ μὴ διδόναι δίκην τοῦ διδόναι.

247) Τάξεως καὶ κόσμου τυχοῦσα οἰκία χρηστὴ ἂν εἴη, ἀταξίας δὲ μοχθηρά.

248) Οἱ Πυθαγόρειοι ὑποτίθενται μὴ πρότερον καθεύδειν ἢ ἀναλογίσασθαι τὰ πραχθέντα αὐτοῖς τὴν ἡμέραν· ὁ δὲ Ἡσίοδος ἀναστάντας φησὶ δεῖν ἀναλογίσασθαι, τίνα αὐτοῖς ἐστι τὰ ἐπιβάλλοντα πραχθῆναι.

249) Κῦρος ὁ Περσῶν βασιλεὺς κατανοήσας τινὰ τῶν ὑφ᾽ αὐτὸν στρατηγῶν ἐπιμελῶς προάγοντα τοὺς κακοὺς 'ὦ μακάριε' φησίν· 'ἐὰν οἱ σώφρονες τοὺς φαύλους ἴδωσιν ἀτιμαζομένους, πολὺ προθυμότερον τῆς ἀρετῆς ἀνθέξονται'.

250) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τίνι μάλιστα φιλία διασώζεται, 'ὁμονοίᾳ' εἶπε, 'καὶ πίστει φίλων βεβαίων'· ἔφη δὲ δεῖν ἐχθροὺς ἀγαθοὺς καὶ φίλους βεβαίους κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων προτιμᾶν· ἐχθροὺς μὲν γὰρ ἀγαθοὺς φίλους γενο-

240) om. V || τὸ σαυτῷ] τοσαυτοῦ M.

242) κινήσεων] κινήσεως M || τὸ πολὺ] πολὺ V || ἡσυχίας] ἡσυχίας καὶ ἀργίας V || οὔτέ MV || ἅτε M.

243) (αὐτῶι M).

244) inc. f. 48v (V) | ὧτινι τὶς M, ˚τινι (sine littera initiali) τὶς V, Ὧι τινί τις (sic) ex coniectura scripsit H. qui ex apographo enotavit: ὅς τινί τις.

246) κάκιον ἐστὶ M.

247) om. V.

248) Πυθαγόρειοι] Πυθαγόριοι MV || ὑποτίθενται] τίθενται M.

249) ὑφ᾽αυτὸν M, ὑπ᾽ αὐτὸν V.

250) inc. f. 49r (V) || ὁμόνοια M a m. pr. || πίσται φίλων] φίλων πίσται V || βεβαίων V || a voce ἔφη novum tmema inchoat H || γενομένους] γεναμένους M.

μένους μεγάλην ὠφέλειαν ἄρχοντι γίνεσθαι, τιμωρία δὲ κακῶν καὶ χρηστῶν ἐπιμέλεια ὁμόνοιαν καὶ εὔνοιαν τοῖς ἀρχομένοις πρὸς τοὺς ἄρχοντας ἐμποιεῖ.

251) Οὐ τὸ λοιδορεῖσθαι ἄτοπον, ἀλλὰ τὸ λοιδορίας εἶναι ἄξιον.

252) Ἱέρων ὁ Σικελίας τύραννος ἔλεγε μηδένα τῶν παρρησιαζομένων πρὸς αὐτὸν ἄκαιρον εἶναι· τοὺς δὲ ἀπόρρητον λόγον ἐκφέροντας ἀδικεῖν ᾤετο καὶ πρὸς οὓς ἐκφέρουσι· μισοῦμεν γὰρ οὐ μόνον τοὺς ἐκλαλήσαντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκούσαντας, ἃ μὴ βουλόμεθα.

Excursus ad n. 2 (p. 2).

Quatenus V et liber ab Hergenroethero usurpatus inter se discrepent, decernere non possum, sed apographum Marcianum neglegenter ab editore excussum esse plurimisque locis Hergenroetheri et errata et commenta in textum inrepsisse equidem persuasum habeo. Quamobrem ex adnotatione critica permultas Hergenroetheri scripturas, quae in V non compareant, segregavi, sub uno adspectu ponere contentus.

N. 6 ἐστὶ] ἐστιν ‖ 7 περὶ] ὑπὲρ ‖ 11 πρᾷος] πρᾶος [eodemque modo 27 πρᾴου pro πράου, sed 25 et 144 πραότητος habes: ex contrario n. 16 legitur ζώου, 26 ῥαθυμία, 36 ῥαθυμίας, 243 οὐδαμῇ; cf. insuper nota ad n. 247] ‖ 18 τοῦ σώματος τῆς μορφῆς] τοῦ σώματος (καὶ) τῆς μορφῆς ‖ 19 γὰρ] γαρ, cuiusmodi quisquilias in sequentibus non curabo ‖ 20 ἀκοή] ἡ ἀκοή ‖ θέλγουσι] θέλγουσι ‖ 21 ἀσχημοσύνῃ] ἀσχημοσύνην ‖ 24 ὀξυωποῦσι] ὀξυωποιοῦσι ‖ κἂν] κᾂν, — ac similiter n. 66 κυβερνᾷν, 90 ἀφορᾷν, 128 ἐρυθριᾷν, 141 ζῇν, 175 νικᾷν, 221 πηδᾷν, 237 ἐξαπατᾷν, 244 ἐᾷν, 250 προτιμᾷν ‖ 27 αἰδεσθεῖσαι] αἰδεισθαι ‖ ἐπιστασίας (pro ἐπιστάντος)] ἐπιστασία ‖ 28 χρηματίσῃ] χρηματίσειεν ‖ 30 τεχνίτῃ] μάλιστα ὅτι τεχνίτην ‖ λογισμοὶ νήφοντες] λογισμὸς νήφαντος ‖ ὑποπλασμὸς] ὑποπιεσμὸς ‖ ἀναδοῦνται] ἀναδοῦντα ‖ 32 προσπαθείας] προσπαθείαις ‖ ἀντιπαθείας] ἀντιπαθείαις ‖ 33 ἐποχουμένων] ἐποχευομένων ‖ 40 πλατεῖαν] πλατείαν ‖ 41 καταπίπτουσι] ἀποπίπτουσι ‖ 42 οὐχ] οὐχὶ ‖ 43 ἀγριαίνει] ἀγραίνει ‖ ἠρεμεῖν] ἐρημεῖν ‖ 48 ἀριστερῶν] ἀριστέρων ‖ ὑγείαν] ὑγίειαν (cf. 77. 160. 186. 191. 207. 221) ‖ παραπλήσια] παραπλησία ‖ βυθὸν] βύθον ‖ ἐπιρρέῃ] ἐπιρρεῇ ‖ 49 τὸν νοῦν] τονοῦν ‖ ὁμοίαν] ὅμοιαν ‖ διάθεσιν] διάθεσιν τὴν ψυχὴν ‖ ἀναζωγραφουμένη] ἀναζωγραφουμένη ‖ 52 ἐνδεεῖς] ἐνδεῖς ‖ τῆς ἀπληστίας] ἀπληστίας ‖ 53 θολερὰ πηγὴ (θολερᾶ πηγῆ V)] δολερὰ πηγὴ ‖ 54 ὁρίσας] ὁρίσας ‖ ἑτέρῳ] ἑτέρῳ ‖ (καὶ

κακίαν] κακίας || 58 θεραπείαν] θεράπειαν || 62 μαθεῖν μὲν] μαθεῖν || 64 μάλιστά εἰσι τῆς ψυχῆς] μάλιστα ψυχῆς εἰσὶ || θεαμάτων] δραμάτων || οὐδὲ οἱ πικροὶ] οὔτε πικροὶ || 66 ὁ κυβερνήτης] κυβερνήτης || ἀποβαλόντες] ἀποβάλλοντες || 70 κρεῖσσόν] κρεῖττόν || μηδὲ] μὴ || 77 σιτίον] σιτίων || αὐτάρκεια] αὐταρκεία || ὑγεῖαν] ὑγίειαν; cf. n. 48 || ἀναπλήρωσίς] ἀποπλήρωσίς || 79 τοὺς] τὰ (propter ἀγαθῶν) || μὴ οὐχὶ] οὐχὶ || 84 ἐπιτείνεται] ἐκτείνεται || 85 γυμνάσιον] γυμνασίαν || 90 περιπέσῃ] περιπεσεὶ || φύσεως ἴδιον] φύσεως || 97 περιουσίᾳ] τῇ περιουσίᾳ || 100 ἐδύνω] ἐδύνου || 104 χαρίεντα] χαριέντα || 105 ἀπεστέρησεν] ἀπεστέρησε || χαλεπώτερον] ἐστὶ χαλεπώτερον || 106 παραμείνῃ (παραμενῇ V)] παραμενεῖ; cf. n. 157 || 197 ὃς] ὁ (omnibus locis) || 108 μόνον] μονον || 110 πρὸ γήρως] πρὸς γήρως || 115 ἐπιείκεια] ἐπιεικεία || 118 αὐτάρκη] αὐταρκῆ || 121 ἐκεῖνος] ἕκαστος || 128 αὐχὴν] τράχηλος || 129 κακίαν] κακὸν || 133 πρὸς σὲ] πρός σε || κατὰ βραχὺ] μετὰ βραχὺ || 135 οὐκ (altero loco)] καὶ οὐκ || 138 εὐκόλως ἐξαγορεύει] ἐξαγορεύει || 142 ἀναδώσει] ἀναδύσει || ἐκδιηγήσεται] ἐκδιηγήσονται || 147 εὐθεῖαν] εὐθεῖαν || 148 ἐπίδειξις] ἀπόδειξις || 151 κυβερνωμένη] κυβερνωμένοις || 157 παραμείνῃ] παραμένει; cf. n. 106 || 159 εἰς ἀχάριστα] ἀχάριστον || ἀκούσῃ] ἀκούσεις || 160 ἰατρείας] τῆς θεραπείας || ὑγεῖαν] ὑγίειαν. — cf. n. 48 || 161 πλοῖόν] πλεῖόν || 164 ποὺς] ποῦς || 165 ὅτε] ὅ τε || ὅτε δ'] ὅ τε || 166 εἰ μισουμένῳ] ἢ μισουμένῳ || σὺ φυλάξεις] φυλάξεις || 170 ἀδίκως] ἀδίκῳ || 172 δ'] δὲ || 174 ἔργοις σου] ἔργοις σοῦ || 176 ἐποιήσαμεν] ἐποιήσομεν || 177 δαιμόνων] τῶν δαιμόνων || 179 ὀγκοῦται] ὀγκεῖται || χλόη] χλοὴ || 181 καθαιρήσειν (καθαιρήσεις V)] καθαιρήσων || 182 μεγαλοφρονοίη] μεγαλοφρονείη || 185 ἀποδιδόντας] ἀποδίδοντας || 186 ὑγεῖαν] ὑγίειαν, — cf. n. 48 || 188 μηδενὸς] οὐ μηδενὸς || σαπρὰν — οἰκίαν] σαπρὰς — οἰκίας || 189 πολυμαθία (πολυμάθεια V)] πολυμαθεία || δεξιὸν] ἔμφρονα || φωνοῦντα] φοροῦντα || οὗτος] οὗτός ἐστιν. — cf. n. 190 || 190 ὡς ἔστιν ἀνθρώπῳ] ἀνθρώπῳ (nimirum Hergenroether ad finem sententiae praecedentis traxit: ἔστιν) || θῆρες μὲν] θῆρες || ἀ φρονοῦσιν] ἀφρονοῦσιν || 191 κρεῖττον] κρεῖττον μὲν || ὑγεῖαν] ὑγίειαν, — cf. n. 48 || ψυχῇ] ψυχὴν || εὐδαίμονα] εὐδαιμόνα || τοῖς ἐκτὸς ᾖ] εἴη τέως ἐκτὸς ᾖ (sic) || χρυσᾶ] χρυσὰ || ὅσῳ περ ἂν] ὅσῳπερ || 201 μιμοῦ] μίμου || 203 ὀπώραν] σπορὰν || 207 ὑγεῖαν] ὑγίειαν || ὑγείας] ὑγιείας, — cf. n. 48 || 216 ἀναγκαῖαι δὲ] ἀναγκαῖαι || 218 ἀργυροῦς (ἀργυροὺς V)] ἀργύρους || 223 εὔχρηστον] εὐχρηστὸν || 224 λόγου] τοῦ λόγου || 232 δυνάστας] δυναστὰς || τὸ αὐτῶν ταλαίπωρον] αὐτῶν ταλαίπωρον || 233 ἐπαίνου (ἐπαίνους V) τινὲς] ἐπαινούς τινες || ἄλλαι] ἄλλοι || 235 οἶνος] ὁ οἶνος || κομίζει] κομίζει || 237 ὡς κάλλιστον] τὸ κάλλιστον || 242 γυμνασίων] γυμνασιῶν || οὔτε τι] οὔτέ τέ τι || 246 κάκιόν ἐστι] κακίον ἐστὶ || 249 μακάριε, φησὶν] μακάριέ φησιν || 250 γίνεσθαι] γενέσθαι || 252 ἐκφέρουσι] ἐκφέρουσιν.

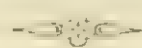

Appendix Gnomica (ad n. 1 p. 2).

Praeter n. 1—4 in M desiderantur sententiae quinquaginta (49. 50. 51. 52. 118. 119. 121. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 142. 143. 144. 146. 147. 150. 151. 153. 155. 159. 160. 163. 164. 165. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 190); quodsi libellum inscriptione carere reputamus, dubitari non potest, quin sylloges initium casu exciderit. Accedit, quod f. 19ᵛ manifesta hiatus indicia offert, cum Gnomologio, quod inde a f. 18ᵛ principio mancum exhibetur, praematurum finem imponat.

Integrum corpusculum servat V (f. 63ᵛ sqq.), extrema parte mutilatum praebet F (= codex Laurentianus Plut. LXXXVI n. 8, chartaceus in 4°, s. XV) f. 314ʳ sqq., qui ex M fluxit. Contextum si spectas, plurima apophthegmata verbis plus minusve variatis alibi reperies. Inprimis commemoranda sunt Gnomologia duo, alterum Vindobonense (Vind.), a C. Wachsmuthio evulgatum [1]), Vaticanum alterum (Vat.), quod ipse in lucem protraxi [2]). Quos testes primarios adcurate excussi, omnino in editione adornanda hanc rationem persecutus, ut nostrae tantummodo symbolae iam conlatae respicerentur. Quapropter etiam duo Photii opuscula, quorum prius „Curis Menandreis" [3]) subiunxi, posterius Appendici nostrae praemisi, in censum veniunt.

[1]) 'Die Wiener Apophthegmensammlung herausgegeben und besprochen von Curt Wachsmuth. Festschrift zur Begrüssung der in Karlsruhe vom 27. bis 30. September 1882 tagenden XXXVI. Philologen-Versammlung' p. 3 sqq.

[2]) 'Wiener Studien' vol. IX (1887) p. 175—206, X (1888) p. 1—49 et p. 211—260, XI (1889) p. 43—64 et p. 192—242.

[3]) 'Rozprawy Wydziału filologicznego Akademii Umiejętności' vol. XVII (1892) p. 229 sqq.

1) Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν παράγγελμα ἔλαβε, δυνάμενος ὁδεῦσαι ἵνα μὴ πλεύσῃ, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν διατίθεσθαι, καὶ γυναικὶ ἀπόρρητα μὴ πιστεῦσαι. καὶ ἐὰν ὀργισθῇ κατά τινος μὴ ποιῆσαι εἰς αὐτὸν ἐπεξέλευσιν, πρὶν ἂν ἀπαγγείλῃ τὰ εἴκοσι τέσσαρα στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου.

2) Ὁ αὐτὸς εἰπόντος αὐτῷ τινος ὅτι 'δύνανται αἱ πόλεις σου πλείονάς σοι παρέχειν προσόδους' ἔφη· 'καὶ κηπουρὸν μισῶ τὸν ἐκ ῥιζῶν τέμνοντα τὰ λάχανα'.

3) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τίνα μᾶλλον ποθεῖ, τὸν πατέρα Φίλιππον ἢ Ἀριστοτέλην τὸν διδάσκαλον, ἔφη· 'τὸν διδάσκαλον· ὁ μὲν γὰρ πατὴρ αἴτιος τοῦ γενέσθαι, ὁ δὲ διδάσκαλος τοῦ καλῶς γενέσθαι πρόξενος'.

Testimonia:

1) Vind. 13. Vat. 102: ἔλαβε] ἔλαβεν ὅτι ‖ δυνάμενος — πλεύσῃ] ἐὰν δύνῃ ὁδεῦσαι, μὴ πλεύσῃς ‖ καὶ om. ‖ διατίθεσθαι] διατίθου Vat., δὲ διατίθου Vind. ‖ καὶ om. ‖ μὴ πιστεῦσαι] μὴ θαῤῥήσῃς (in Vind. θαῤῥήσῃς, non θαῤῥῆσαι compendio exprimitur) ‖ ὀργισθῇ] ὀργισθῇς ‖ μὴ ποιῆσαι] μὴ ποιήσῃς ‖ αὐτὸν] ἑαυτὸν Vind. ‖ ἐπεξέλευσιν] om. Vat., sed lacunam vacuum indicat spatium; ἐξέλευσιν Vind. ‖ ἂν om. Vind. et (duarum litterarum spatio relicto) Vat. ‖ ἀπαγγείλῃ] ἀπαγγείλῃς Vat., ἀπαγγείλεις Vind. ‖ τὰ — ἀλφαβήτου om. Vat., ubi hiatus clare significatur.

2) Vind. 14: πλείονάς σοι] πλείονας Vind., unde Wachsmuthius αἱ πολεις σοι (pro αἱ πολεις σου) corrigendum esse duxit ‖ προσόδους] εἰσόδους ‖ κηπουρὸν] κηπωρὸν in Vind. extare ego testor.

3) Vind. 16: πατὴρ αἴτιος om. ‖ διδάσκαλος om. ‖ καλῶς γενέσθαι πρόξενος] καλὸς (non καλὸν) δεῖ γενέσθαι αἴτιος. — Aliter Vat. 87: ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τίνα μᾶλλον ἀγαπᾷ, Φίλιππον ἢ Ἀριστοτέλην, εἶπεν· 'ὁμοίως ἀμφοτέρους· ὁ μὲν γάρ μοι τὸ ζῆν ἐχαρίσατο, ὁ δὲ τὸ καλῶς ζῆν ἐπαίδευσεν'.

Adnotatio critica: 1) Ἀλέξανδρος — διατίθεσθαι om. M: scilicet f. 18 octo columnas maligna manus abscidit, unde et f. 18ʳ nostri effati pars excidit (f. 18ᵛ inc. καὶ γυναικὶ) et f. 18ᵛ apophthegmata quaedam iacturam fecerunt, quam ad n. 9 significavi ‖ πλεύσῃ MFV; in F saepius ι subscriptum comparet, in M nonnumquam ι adscriptum legitur, — qua de re semel monuisse satis habeo ‖ διατίθεσθαι] διατιθέσθω F ‖ πιστεῦσαι acc. m. rec. M ‖ ὀργισθῇ] ὀργισθῇς MF ‖ ποιῆσαι] ποιήσῃς MF ‖ ἐπεξέλευσιν] ἐξέλευσιν V ‖ πρὶν inc. f. 63ᵛ V ‖ ἀπαγγείλῃ] ἀπαγγέλῃ F.

2) τινὸς M ‖ πλείονας σοι MFV ‖ κηπουρὸν] κηπωρὸν V, qui arcto adfinitatis vinculo cum Vind. est coniunctus, cum codices MF proxima cognatione Gnomologium Vaticanum (Vat.) adtingant ‖ ἐκριζῶν M ‖ τέμνοντα] ἐκτέμνοντα V.

3) διδάσκαλον acc. m. rec. M ‖ ἔφη· τὸν διδάσκαλον· ὁ μὲν γὰρ πατὴρ] ὁ μὲν γὰρ πατήρ, ἔφη F, ὁ μὲν γὰρ πατὴρ M.

4) Ὁ αὐτὸς βαρύ τι ἐπιταττούσης αὐτῷ τῆς μητρὸς Ὀλυμπιάδος ‘πικρόν, ὦ μῆτερ’, ἔφη, ‘ἐνοίκιον τῆς ἐννεαμήνου με ἀπαιτεῖς’.

5) Ὁ αὐτὸς σφαιρίσας μετά τινος νεανίσκου ἐδωρήσατο αὐτῷ τάλαντον· τῶν δὲ φίλων λεγόντων ὅτι ‘πλέον τοῦ δέοντος ἔδωκας’, ‘οὐ τοῦτό με δεῖ’ ἔφη ‘σκοπεῖν, πόσον ἐκεῖνος ἄξιος ἦν λαβεῖν, ἀλλ’ ὁπόσον ἐμὲ παρασχεῖν’.

6) Ὁ αὐτὸς εἰπόντος Ἀναξιμένους· ‘ἐὰν πᾶσι πολλὰ διδῷς, οὐχ ἕξεις τοῦτο ποιῆσαι διὰ παντὸς’ ἔφη· ‘οὐδέ γε, ἐὰν παύσωμαι, μόνος πάντα ἔχειν δυνήσομαι πολὺν χρόνον’.

7) Ὁ αὐτὸς παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν φίλων χρήματα συνάγειν ἔφη· ‘οὐδὲν ὠφέλησεν οὐδὲ Κροῖσον, πολύχρυσον γεγονότα καὶ δέσμιον ἀπαχθέντα’.

8) Ἀναξαγόρας πρὸς τὸν δυσφοροῦντα καὶ ἀνιώμενον, ὅτι ἐπὶ ξένης μέλλει τελευτᾶν, ‘πανταχόθεν’ ἔφη ‘ὁμοία ἐστὶν ἡ εἰς Ἅιδου κάθοδος’.

9) Ἀντίγονος ὁ βασιλεὺς θύων ηὔχετο τῷ θεῷ φυλάττειν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι φίλων· πυνθανομένου δέ τινος, διὰ ποίαν αἰτίαν τοιαύτην ποιεῖται εὐχήν, ‘ὅτι ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν’ ἔφη ‘ἐγὼ φυλάξομαι’.

Testimonia:

4) Vind. 18 (quam sententiam in codice ante n. 17 conlocatam esse moneo): πικρόν, ὦ μῆτερ, ἔφη, ἐνοίκιον] ἔφη· ὦ μῆτερ, πικρόν γε ἐνοίκιον. — Cf. Vat. 75 ὁ αὐτὸς πικρότερόν τι (πικρότερον Cod.) αὐτῷ ἐπιτασσούσης Ὀλυμπιάδος τῆς μητρὸς εἶπεν· ‘βαρύ γε ἐνοίκιον τῆς δεκαμήνου (δεκαμίνου Cod.) ἀπαιτεῖς.

5) Vat. 81: λεγόντων] λεγόντων λεγόντων (sic) || δεῖ, ἔφη, σκοπεῖν] δεῖ σκοπεῖν, ἔφη || ἀλλ’ ὁπόσον] ἀλλὰ πόσον.

6) Vat. 85: οὐχ ἕξεις] οὐ δυνήσῃ || ποιῆσαι] ποιεῖν || πάντα] πάντ’.

7) Vind. 31. Vat. 90: χρήματα συνάγειν] συνάγειν χρήματα || ἔφη] εἶπεν || ὠφέλησεν] ὤνησεν || Κροῖσον] τὸν Κροῖσον Vind. || πολύχρυσον — ἀπαχθέντα om.

8) Vind. 33, Vat. 115: καὶ ἀνιώμενον om. || ξένης] ξένοις Vind. || μέλλει τελευτᾶν] τελευτᾷ Vind., ἐτελεύτα Vat. || ἐστὶν] om. Wachsmuthius, non Vind.

9) Vind. 39, Vat. 107: θύων ηὔχετο τῷ θεῷ] θύων ηὔχετο τοῖς θεοῖς Vind., ᾔτει τὸ θεῖον εὐχόμενος Vat. || πυνθανομένου] πυθομένου Vat.

---

4) με om. V.

5) ὅτι — ἔδωκας] τί — ἔδωκας; F || ἔδωκας] δέδωκας V || τοῦτό με] τοῦτο με M, τοῦτό μοι V || πόσον] οὐδ’ ὅσον F (sed οὐδ’ in rasura librarius reposuit).

6) διδῷς] δίδως MFV || τοῦτο inc. f. 314r F || διαπαντὸς M || ἔφη om. V || παύσωμαι] παύσομαι M.

7) inc. f. 64r V || ἔφη] in sententiae exitu conlocat V.

8) μελλει] ἔμελλε FV || ἡ om. MV.

9) αὐτὸν — φυλάξομαι om. M, ubi f. 18v octo prioris columnae lineas perdidit; desunt etiam n. 10 et 11, tum n. 12 usque ad καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα || εὐχὴν] τὴν εὐχὴν V.

10) Ἀνάχαρσις ἐρωτηθείς, πῶς οὐκ ἂν γένοιτό τις φιλοπότης, 'εἰ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοι' ἔφη 'τὰς τῶν μεθυόντων ἀσχημοσύνας'.

11) Ἀνάχαρσις ἐρωτηθείς, τί ἐστιν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθόν τε καὶ φαῦλον, ἔφη· 'γλῶσσα'.

12) Ὁ αὐτὸς ἐπῄνει τὸν γλώσσης καὶ κοιλίας καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα κρατοῦντα· τοῦτο δὲ αὐτὸς καὶ ἐν ὕπνῳ ἐδίδαξεν· ἑστιαθεὶς γάρ ποτε παρὰ Σόλωνι καὶ καθεύδων ὤφθη τὴν δεξιὰν χεῖρα ἔχων ἐπὶ τοῦ στόματος, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἐπὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα.

13) Ἀριστοτέλης ὁ φιλόσοφος ἐρωτηθείς, τί ἄνθρωπος ἔχει ὅμοιον Θεῷ, ἔφη· 'τὸ εὐεργετεῖν'.

14) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί ἐστι φίλος, ἔφη· 'μία ψυχὴ ἐν δυσὶ σώμασιν οἰκοῦσα'.

15) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί τάχιστα γηράσκει, εἶπε· 'χάρις'.

Testimonia:

|| τοιαύτην] τὴν αὐτὴν Vind. || ποιεῖται εὐχὴν] εὐχὴν ποιεῖται || ἔφη] ante ὅτι exhibet Vind., post ὅτι Vat. || ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν] τοὺς ἐχθροὺς || φυλάξομαι] φυλάσσομαι Vind.

10) Vind. 57: ἔφη] ante εἰ ponitur || ἔχοι] ἔχει.

11) Vind. 62, Vat. 131.

12) Vind. 68 (ex parte) et Vat. 136: ἐπῄνει] ἐπόνει Vind. || καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα] καὶ αἰδοίων Vat., αἰδοῖ Vind. || τοῦτο δὲ αὐτὸς καὶ ἐν ὕπνῳ ἐδίδαξεν] καὶ μάλιστα γλώσσης Vind., καὶ μάλιστα γλώσσης· ὅπερ δὴ καὶ ἐν τῷ ὑπνοῦν ἐδείκνυεν Vat. || ἑστιαθεὶς — ἐπὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα om. Vind. || post γαστέρα Vat. addit: ταύτῃ δηλῶν, ὡς πολλῷ μεῖζόν ἐστι γλώσσης κρατεῖν ἢ τῶν ὑπὸ γαστέρα.

13) Vind. 71, Vat. 53: ἐρωτηθείς] ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος Vat. || ἔχει ὅμοιον] ἴσον ἔχει Vat. || ἔφη] εἶπε Vat.

14) Vind. 72, Vat. 137: ἐν δυσὶ σώμασιν οἰκοῦσα] ἐν δυσὶ σώμασι Vind.

15) Vind. 73, Vat. 138: γηράσκει] γηράσκειν Vind.

10) praeter M (cf. ad n. 9) om. V, ubi praeterea desiderantur n. 15. 17. 23. 24. 28. 29. 31. 38. 42. 45. 50. 51. 54. 62. 65. 69.

11) om. M; cf. ad n. 9 || ἀγαθόν τε] ἀγαθόν τι F.

12) ὁ αὐτὸς — καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα om. M (cf. ad n. 9) || τῶν ὑπὸ γαστέρα] τὸν ὑπογαστέρα V || αὐτὸς] ὁ αὐτὸς V || ἐδίδαξε V || Σόλωνι] Σολόμωνι V a m. pr. (ut videtur) || ὑπογαστέρα M (a m. pr.) et V.

14) σώμασιν inc. f. 64ᵛ V.

15) om. V.

16) Ὁ αὐτὸς τὰς εὐειδεῖς ἑταιρίδας θανάσιμον ἔλεγε μελίκρατον εἶναι.

17) Ὁ αὐτὸς εἶπεν ὅμοιον εἶναι τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον σικύῳ· ‘ἑκάτερα γὰρ αὐτοῦ τὰ ἄκρα πικρὰ τυγχάνει’.

18) Ὁ αὐτὸς εἶπε τοὺς ἀπαιδεύτους μόνῃ τῇ μορφῇ διαφέρειν τῶν θηρίων.

19) Ὁ αὐτὸς θεασάμενός τινα ταῖς τοῦ πατρὸς ἀπειλαῖς ἀχθόμενον εἶπε· ‘μὴ εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ ἀπόβλεπε, μειράκιον, ἀλλ’ εἰς τὰ σπλάγχνα’.

20) Ἀριστείδης ὁ δίκαιος ὀνειδιζόμενος ἐπὶ πενίᾳ ὑπό τινος τῶν πλουσίων εἶπεν· ‘ἐμοὶ μὲν ἡ πενία οὐδὲν συνιστορήσει κακόν, σοὶ δε ὁ πλοῦτος πολλά’.

21) Αἴσωπος ὀνειδιζόμενος, ὅτι χαλεπὴν ἔχει τὴν ὄψιν, ‘μή μου <εἰς> τὸ εἶδος’ ἔφη ‘ἀλλ’ εἰς τὸν νοῦν πρόσεχε’.

22) Ὁ αὐτὸς ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ δεσπότου εἰς μυλῶνα ἠρώτα· ‘τί με ἄγεις;’ ὁ δὲ εἶπεν· ‘ἵνα χρήσιμος γένῃ’· ‘τί οὖν’ φησὶν ‘οὐχὶ καὶ τοὺς υἱούς σου ὧδε ἄγεις;’

23) Ὁ αὐτὸς πυνθανομένου τυράννου, τί δήποτε οὐχ οἱ πλούσιοι πρὸς τοὺς σοφοὺς ἀπίασιν, ἀλλ’ ἀνάπαλιν, εἶπεν· ‘ὅτι οἱ σοφοὶ μὲν ἴσασιν, ὧν ἐστιν αὐτοῖς χρεία πρὸς τὸν βίον, οἱ δὲ οὐκ ἴσασιν, ἐπεὶ χρημάτων μᾶλλον ἢ σοφίας ἐπεμελοῦντο’.

Testimonia:

16) Vind. 76, Vat. 142: θανάσιμον ἔλεγε μελίκρατον] ἔλεγε θανάσιμον μελίκρατον Vat., ἔλεγε θανάσιμα μελίκρατα Vind.

17) Vat. 143: εἶπεν] ἔφησεν || ἑκάτερα] ἑκατέρωθεν rectius || τυγχάνει] τυγχάνουσιν.

18) Vind. 80, Vat. 146: διαφέρειν τῶν θηρίων] τῶν θηρίων διαφέρειν.

19) Vind. 86 (inter Aristidis apophthegmata), Vat. 54.

20) Vind. 84, Vat. 47: ὀνειδιζόμενος] ὀνειδιζόμενός ποτε Vat. || ὑπό τινος τῶν πλουσίων] om. Vat., ὑπό τινος πλουσίου Vind. || ἐμοὶ] ἀλλ’ ἐμοὶ Vat. || συνιστορήσει] συνιστορεῖ Vat. || σοὶ] σοῦ Vind.

21) Vind. 89: εἰς τὸ εἶδος] τὸ εἶδος.

22) Vind. 90, Vat. 124: οὐχὶ] οὐ Vind. || ὧδε] ἐνθάδε Vind.

23) Vind. 97 et Vat. 6 inter Antisthenis effata (cf. n. 24), quae

---

16) ἑταιρίδας] ἑταίρας M.

17) om. V || σικύῳ] συκίῳ F || ἑκάτερα] ἑκάτερον F.

19) ἀχθόμενον] ἀχνύμενον F.

20) πλουσίων] πλησίον V.

21) εἰς addidi: cf. n. 19 || εἶδος] ἦθος F a m. pr. || ἔφη post ὄψιν offert M || ἀλλα MF.

22) μυλῶνα] μύλωνα MF.

23) om. V || πυνθανομένου] πυνθανόμενος MF || ἀπίασιν] ἀπιᾶσιν MF || εἶπεν] in M evanuit; idem in alia verba cadit, quo de habitu codicis semel monuisse sufficiat || ἔστιν M || χρημάτων μᾶλλον ἢ σοφίας] σοφίας μᾶλλον ἢ χρημάτων MF.

24) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, πῶς ἂν προσέλθοι πολιτείᾳ, ἔφη· ʽμήτε λίαν ἐγγύς, ἵνα μὴ κατακαῇ, μήτε πόῤῥω, ἵνα μὴ ῥιγοῖʼ.

25) Αἰσχίνης ὁ ῥήτωρ, ἐκπεσὼν τῆς πατρίδος, παραγενόμενος εἰς Ῥόδον ἐσοφίστευσεν· ἐλθόντος δέ ποτε Δημοσθένους εἰς Ῥόδον καὶ ἀσπασαμένου αὐτὸν καὶ δραχμαῖς χιλίαις τιμήσαντος, δεξάμενος τὰ χρήματα ἐδάκρυσε· τοῦ δὲ παρακαλοῦντος αὐτὸν θαῤῥεῖν, ἴσως καὶ κάθοδον αὐτῷ διὰ τῆς σπουδῆς πέμπειν ʽοὐ μέλλωʼ ἔφη ʽδακρύειν, τοιαύτης πατρίδος ἐστερημένος, ἐν ᾗ καὶ οἱ ἐχθραίνοντές εἰσι τοιοῦτοι, ὥστε καὶ βοηθεῖν βούλεσθαι;ʼ

26) Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος λαμβάνειν ἔλεγε μισθὸν παρὰ τῶν μαθητῶν ὑπὲρ τῶν μαθημάτων, οὐχ ὅπως τὸν βίον ἐπανορθώσῃ, ἀλλʼ ὅπως ἐκεῖνοι μάθωσιν εἰς τὰ καλὰ δαπανᾶν.

27) Ὁ αὐτὸς ἀνθρώπου τινὸς αὐτὸν ἀδικήσαντος καὶ περιφεύγοντος καὶ ἀπαντᾶν διατρεπομένου συντυχὼν ἅπαξ εἶπεν· ʽοὐ σὲ χρὴ ἐμὲ φεύγειν, ἀλλʼ ἐμὲ σὲ ὄντα φαῦλονʼ.

28) Ὁ αὐτὸς Πλάτωνος εἰσελθόντος πρὸς αὐτὸν ἀσθενοῦντα καὶ πυθομένου, πῶς διάγοι, ἔφη τὸν μὲν σπουδαῖον καὶ πυρέττοντα καλῶς ἔχειν, τὸν δὲ φαῦλον καὶ ὑγιαίνοντα κακῶς.

Testimonia:

quidem in Vind. Aesopi sententias (89—94) excipiunt (95—100) ‖ τυράννου] τοῦ τυράννου ‖ χρημάτων μᾶλλον ἢ σοφίας] μᾶλλον χρημάτων ἢ σοφίας Vind., μᾶλλον σοφίας ἢ χρημάτων Vat. ‖ ἐπεμελοῦντο] ἐπιμελοῖντο Vind.

24) Vind. 98 et Vat. 8 inter Antisthenis apophthegmata; cf. n. 23 ‖ προσέλθοι] προσέλθῃ Vind. ‖ ῥιγοῖ] ῥαγῇ Vind.

25) Vind. 104, Vat. 62: ἐσοφίστευσεν] ἐσοφίστευεν ‖ δὲ] οὖν ‖ Δημοσθένους] τοῦ Δημοσθένους Vat. ‖ αὐτὸν] αὐτῷ Vind. ‖ οὐ μέλλω — βούλεσθαι om. Vind., ubi post πέμπειν aliquot folia exciderunt ‖ ἐχθραίνοντες] ἐχθρεύοντες Vat.

26) Vat. 24: λαμβάνειν ἔλεγε μισθὸν παρὰ τῶν μαθητῶν ὑπὲρ τῶν μαθημάτων] παρὰ τῶν μαθητῶν λαμβάνειν ἔφασκε μισθόν.

27) Vat. 27: τινὸς om. ‖ διατρεπομένου] διατρεπόμενον (quod correxi).

28) Vat. 30: ἀσθενοῦντα] μαλακῶς ἔχοντος (l. ἔχοντα) ‖ διάγοι] διάγει ‖ ὑγιαίνοντα] μὴ πυρέττοντα.

---

24) om. V.

25) (παραγενόμενος inc. f. 19r M ‖ ἐσοφίστευσεν· ἐλθόντος δέ ποτε Δημοσθένους εἰς Ῥόδον] ἐσοφίστευε MF ‖ καὶ κάθοδον inc. f. 65r V, sed καὶ etiam in fine folii 64v extat ‖ οἱ om. V ‖ τοιοῦτοι] τοιούτοι M, καὶ τοιοῦτοι V.

26) Κυρηναῖος M, sed η pro ι m. rec. restituit ‖ παρὰ τῶν μαθητῶν] om. MF, ὑπὸ τῶν μαθητῶν V ‖ ὑπὲρ τῶν μαθημάτων om. V.

27) αὐτὸν ἀδικήσαντος] αδικήσαντος αὐτὸν V ‖ ἅπαξ inc. f. 315r F.

28) om. V.

29) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί περιγέγονεν αὐτῷ ἐκ φιλοσοφίας, ἔφη· 'τὸ ἀδεῶς τοῖς ἐντυγχάνουσιν ὁμιλεῖν'.

30) Βίαντι τῷ σοφῷ εἰπόντος τινός, ὅτι ὁ δεῖνα περὶ σοῦ κακὰ λέγει, εἶπεν· 'οἱ τὰς μαχαίρας ποιοῦντες οὐκ αὐτοὶ ἀποκτείνουσιν, ἀλλ' οἱ χρώμενοι αὐταῖς ὑπὸ ἄλλων κατεσκευασμέναις· κἀμὲ νῦν οὐκ ἐκεῖνος λέγει κακῶς, ἀλλὰ σὺ ὁ χρώμενος τῇ ἐκείνου βλασφημίᾳ'.

31) Ὁ αὐτὸς εἰπόντος αὐτῷ τινος· 'λαλεῖς σὺ ἀπὸ τοιούτων γονέων γεγονώς'; 'ἀπ' ἐμοῦ με' εἶπεν 'ἀρίθμει'.

32) Διογένης καταμαθών τινα τῶν γνωρίμων μοχθηροῖς ἀνθρώποις ὁμιλοῦντα 'ἄτοπόν γε', εἶπεν, 'εἰ πλεῖν μὲν βουλόμενοι σύμπλους βελτίστους ἐπιλεξόμεθα, βιοῦν δὲ ὀρθῶς προαιρούμενοι κοινωνοὺς τοῦ βίου τοὺς τυχόντας αἱρησόμεθα'.

33) Ὁ αὐτὸς θεασάμενος μειράκιον ἄσωτον δεδαπανηκὸς τὰ πατρῷα καὶ ἄρτον μόνον ἐσθίον καὶ ὕδωρ πῖνον ἔφη· 'εἰ οὕτω κατὰ γνώμην ἠρίστας, οὐκ ἂν οὕτω κατ' ἀνάγκην ἐδείπνεις'.

34) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, διὰ τί ἐστι τὸ χρυσίον ὠχρόν, ἔφη· 'ὅτι πολλοὺς ἔχει τοὺς ἐπιβουλεύοντας'.

35) Ὁ αὐτὸς θεασάμενος ἑταιρίδος υἱὸν λίθους εἰς ὄχλον βάλλοντα 'οὐκ εὐλαβῇ', ἔφη, 'μή σου τὸν πατέρα πλήξῃς;'

Testimonia:

29) Vat. 36: περιγέγονεν αὐτῷ] αὐτῷ περιγέγονεν.

31) Vat. 151: λαλεῖς] καὶ λαλεῖς.

32) Vat. 197: βουλόμενοι] βουλόμενος ‖ προαιρούμενοι] προαιρουμένοις.

33) Vat. 169: δεδαπανηκὸς] δεδαπανηκῶς ‖ καὶ ἄρτον μόνον] καὶ ἐλαίας καὶ ἄρτον ‖ ὕδωρ πῖνον] πίνοντα ὕδωρ ‖ οὕτω — οὕτω] οὕτως — οὕτως ‖ ἐδείπνεις] ἠρίστας.

34) Vat. 172: ἐστι τὸ χρυσίον ὠχρὸν] χρυσίον ὠχρόν ἐστιν ‖ ἔχει τοὺς ἐπιβουλεύοντας] ἐπιβούλους ἔχει.

35) Vat. 178: ὄχλον] ὄχλους ‖ ἔφη] ἔφη, σύ.

---

29) om. V.

30) Βίαντι] Βία FV, Βια M ‖ κακὰ] τάδε κακὰ V ‖ ἀποκτείνουσιν] ἀποκτένουσιν MFV, quae scriptura sequioris aevi auctorem prodit ‖ ὑπἄλλων V.

31) om. V ‖ τινὸς M ‖ ἀπὲμοῦ M.

32) καταμαθὼν τινὰ M ‖ ἐπιλεξόμεθα] ἐπιλεξώμεθα MF, ἐπιλεξοίμεθα V ‖ τοὺς τυχόντας] τυχόντας V.

33) πίνον MFV ‖ οὕτω — οὕτω] οὕτως — οὕτως M ‖ ἀνάγκην spir. m. rec. M.

34) διατί M ‖ τὸ χρυσίον] χρυσίον F.

36) Ὁ αὐτὸς προσελθόντος αὐτῷ τινος καὶ λέγοντος ὅτι 'ὁ δεῖνά σε κακῶς λέγει' εἶπε· 'μὴ θαύμαζε· καλῶς γὰρ λέγειν οὐκ ἔμαθεν'.

37) Ὁ αὐτὸς ἔφασκεν ἡδονὴν ἀληθινὴν εἶναι τὸ τὴν ψυχὴν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἱλαρότητι ἔχειν· 'ἄνευ γὰρ τούτου οὐδὲ τὰ Μίδου οὐδὲ τὰ Κροίσου χρήματα ὠφέλιμά ἐστιν· ἐὰν δέ τις ἢ ὑπὲρ μεγάλου ἢ ὑπὲρ μικροῦ λυπῆται, οὐκ εὐδαίμων, ἀλλὰ κακοδαίμων ἐστίν'.

38) Ὁ αὐτὸς ἀκούσας τινὸς λέγοντος, ὅτι χαλεπόν ἐστι τὸ ζῆν, 'οὐ μὲν οὖν' ἔφη 'τὸ ζῆν κακόν, ἀλλὰ τὸ ζῆν κακῶς'.

39) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, πῶς ἄν τις ἀμύνοιτο τὸν ἐχθρόν, ἔφη· 'εἰ σὺ καλὸς καὶ ἀγαθὸς γένοιο'.

40) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί κακὸν ἐν βίῳ, ἔφη· 'γυνὴ καλὴ τῷ εἴδει.'

41) Διογένης Ἀριστίππου θεασαμένου ποτὲ αὐτὸν ἐπὶ κρήνης λάχανα ἄγρια πλύνοντα καὶ εἰπόντος· 'ὦ Διόγενες, εἰ αὐλὰς πλουσίων ἐθεράπευες, οὐκ ἂν ταῦτα ἤσθιες' 'σὺ μέν, ὦ Ἀρίστιππε,' ἔφη, 'εἰ ταῦτα ἤσθιες, οὐκ ἂν αὐλὰς τυράννων ἐθεράπευες'.

42) Ὁ αὐτὸς ἐπί τινος ἐκφορᾶς θεασάμενος τὴν τοῦ μετηλλαχότος μητέρα τιλλομένην τὰς τρίχας καὶ βοῶσαν· 'ἀπώλεσα τὸν τροφέα καὶ γηροβοσκόν μου,' 'ὁρᾶτε' ἔφη 'τὸ γύναιον, πῶς οὐ τὸν υἱόν, ἀλλὰ τὸ βουκόλιον θρηνεῖ;'

43) Δημοσθένης πρός τινα φιλογέωργον εἶπεν· 'ἐὰν μὴ σὺ τὸν ἀγρὸν ἀπολέσῃς, αὐτὸς σὲ ἀπολέσει· ἀπώλεια γὰρ ἀνθρώπων στέρησις παιδείας'.

Testimonia:

36) Vat. 179: καλῶς γὰρ] καλῶς.

37) Vat. 181: γὰρ] δὲ || ὠφέλιμά ἐστιν] ὠφέλημα εἶναι.

38) Vat. 183: ὅτι χαλεπόν ἐστι] ὡς χαλεπὸν.

39) Vat. 187: ἐρωτηθεὶς] ἐρωτώμενος || ἀμύνοιτο] ἀμύνεται (quod in ἀμύναιτο mutavi) || ἔφη] εἶπεν || σὺ] σύ γε || γένοιο] αὐτῷ γένοιο.

40) Vat. 189.

41) Vat. 192: πλουσίων] τυράννων || ἤσθιες] πλησθείης || μὲν] μὲν οὖν.

43) cf. quae de apophthegmate nostro ad Vat. 39 monui.

36) προσελθόντος] περιελθόντος M || δεῖνα σε M.

37) ὠφέλιμά ἐστιν] ὠφέλιμά εἰσιν F, ὠφελημά ἐστιν M || ἐὰν — ἐστὶν om. M.

38) om. V || οὔμεν M || τὸ ζῆν κακόν, ἀλλὰ om. M || ἀλλὰ τὸ ζῆν inter lineas codicis F librarius supplevit.

39) ἀμύνοιτο] ἀμύναιτο V.

41) ποτὲ om. V || ἐπικρήνης M a m. pr. || Ἀρίστιππε inc. f. 66r V.

42) om. V || ὁ αὐτὸς] Διογένης M || ἐπί τινος ἐκφορᾶς θεασάμενος] θεασάμενος ἐπί τινος ἐκφορᾶς F || τιλλομένην] τιλλωμένην F || γηροβοσκόν μου] γηρωβοσκόν (γηροβόσκον m. pr.) μου M, γηροβοσκούμενον F || ὁρᾶτε acc. m. rec. M || γύναιον] γάναιον F.

43) φιλογεωργὸν MV || ἀπολέσῃς M, sed ο pro ω reposuit m. rec. || αὐτὸς σὲ ἀπολέσει] αὐτός σε ἂν ἀπολέσῃ MF (in M librarius ἀπωλέσῃ exaraverat, correxit m. rec.), αὐτό σε ἂν ἀπολέσῃ V.

44) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε πάντων εἶναι δυςχερέστατον τὸ ἀρέσαι πᾶσιν.

45) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε, τὸ μὲν κακὰ ὑπομεῖναι ἀνδραπόδου εἶναι, τὸ δὲ ἀγαθὰ ἀνδρῶν.

46) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τίς ἄριστος σύμβουλος, ἔφη· 'ὁ καιρός'.

47) Δημόκριτος τὴν φιλαργυρίαν ἔφη μητρόπολιν πάσης κακίας εἶναι.

48) Ὁ αὐτὸς ἰδὼν φθονερὸν λυπούμενον ἔφη· 'ἢ τούτῳ μέγα κακὸν συμβέβηκεν ἢ ἄλλῳ μέγα ἀγαθόν.'

49) Δημοκρίτῳ ἔφη τις· 'διὰ τί μέγας ὢν μικρὰν ἔγημας γυναῖκα;' ὁ δὲ εἶπεν· 'ἐκλογὴν ποιησάμενος τοῦ κακοῦ τὸ ἔλαττον ᾑρετισάμην.'

50) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, διὰ τί ὀλίγους ἔχει φίλους, εἶπεν· 'ὅτι οὐ λίαν πλουτῶ.'

51) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'ὅςτις φίλον λυπούμενον ἔφυγεν, οὗτος οὐδὲ τοῦ χαίροντος ἀπολαύειν ἄξιος.'

52) Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος 'τῆς ἡλικίας' ἔφη 'τὸ μὲν ἀκμάζον ἔαρ ἐστί, θέρος δὲ καὶ μετόπωρον τὸ μετὰ τὴν ἀκμήν, χειμὼν δὲ τὸ γῆρας.'

53) Ζήνων ὁ φιλόσοφος εἶπε, τὴν μὲν ὅρασιν ἀπὸ τοῦ ἀέρος τὸ φῶς λαμβάνειν, τὴν δὲ ψυχὴν ἀπὸ τῶν μαθημάτων.'

Testimonia:

44) cf. Vat. 221 (ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί δυςκολώτατον ἐν βίῳ, εἶπε· 'τὸ πᾶσιν ἀρέσαι'), ubi nostrae sententiae testimonia protulimus.

45) Vat. 258, ubi ὁ αὐτὸς Demetrium Phalereum innuit || κακὰ ὑπομεῖναι] τὰ κακὰ ἐνεγκεῖν || ἀνδραπόδου] ἀνδραπόδων ex coni. edidi || ἀγαθὰ] τὰ ἀγαθά.

46) Vat. 260 (ὁ αὐτὸς = Δημήτριος ὁ Φαληρεύς).

47) Vat. 265: ἔφη] ἔλεγε || εἶναι om.

48) Vat. 266.

51) Vat. 273 (ὁ αὐτὸς = Εὐριπίδης) || οὗτος om.

52) Vat. 291: ἐστὶ] εἶναι || μετόπωρον] μετώπωρον || χειμὼν] χειμῶνα.

53) Vat. 297: ὁ φιλόσοφος om. || εἶπε] ἔφη || τὸ φῶς λαμβάνειν] λαμβάνειν τὸ φῶς.

---

44) δυςχερέστατον] δυςχερέστερον V.

Δ ϑ'

45) om. V || ἀνδραπόδου] ἀνδραπο´ F; legendum videtur: ἀνδραπόδων || ἀγαθὰ] ἀγα M.

47) ἔφη μητρόπολιν] μητρόπολιν ἔφη MV || εἶναι om. V.

48) τούτῳ] τοῦτο V || ἄλλῳ] ἄλλο V || μέγα ἀγαθὸν] ἀγαθὸν MF.

49) τίς MFV || διατί MV || ἡρετισάμην M.

50) om. V || inc. f. 19^{v} M || διατί M.

51) om. V.

52) in mg. M: ὡραῖον (per scripturae compendium) || inc. f. 315^{v} F || μετόπορον M.

53) in mg. σημείωσον (per comp.) M || τὴν inc. f. 66^{r} V.

54) Ὁ αὐτὸς τοὺς τοῦ σώματος ἐπιμελουμένους, τῆς δὲ ψυχῆς ἀμελοῦντας ὁμοίους εἶναι ἔφη τοῖς ζητοῦσι μὲν ἐσθῆτα καθαρὰν φορεῖν, ῥυπῶσι δὲ καὶ αὐχμῶσιν.

55) Ὁ αὐτὸς ἰδὼν ἀκόλουθόν τινος τῶν γνωρίμων μεμαστιγωμένον 'ὁρῶ σου' ἔφη 'τοῦ θυμοῦ τὰ ἴχνη.'

56) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, πῶς ἂν ἐλάχιστα ἁμαρτάνοι ὁ νέος, εἶπεν· 'εἰ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοι, οὓς μάλιστα τιμᾷ καὶ αἰσχύνεται.'

57) Ζάλευκος ἐρωτηθείς, πῶς ‹ἂν› ἀναμάρτητος γένοιτό τις, ἔφη· 'εἰ ἐχθροὺς ἔχοι πολλούς· φοβούμενος γὰρ αὐτῶν τὰς παραστάσεις καὶ τὸν ἔλεγχον σπανίως ἂν πειρῷτο τὸ καλῶς ἔχον ὑπερβαίνειν.'

58) Θεόφραστος μεμφομένης αὐτὸν τῆς γυναικός, ὅτι τὸν υἱὸν οὐ προςίεται, ἄχρηστον ὄντα, καὶ λεγούσης, ὅτι ἐξ αὐτοῦ εἴη, ἀποπτύσας 'καὶ γὰρ ἐξ ἐμοῦ καὶ τοῦτο', εἶπεν, 'ἀλλ' οὐ χρήσιμον.'

59) Ὁ αὐτὸς ἰδὼν στρατόπεδον μέγα, μὴ ἔχον καλὸν στρατηγόν, ἔφη· 'πηλίκον θηρίον κεφαλὴν οὐκ ἔχει;'

60) Θεόκριτος πρὸς τὸν εἰπόντα αὐτῷ, διὰ τί οὐκ ἄγεται γυναῖκα, ἔφη ὅτι 'ἐὰν μὲν καλὴν γήμω, κοινὴν ἕξω, εἰ δὲ κακήν, ποινήν.'

Testimonia:

54) Vat. 299: τοὺς] τοὺς μὲν || εἶναι ἔφη] ἔφη εἶναι || ζητοῦσι μὲν ἐσθῆτα] ζητοῦσιν ἐσθῆτα μέν.

55) Vat. 300.

56) Vat. 304.

57) Vat. 305: Ζάλευκος] Ζάλευκος ὁ τῶν Λοκρῶν νομοθέτης || ἐρωτηθεὶς] ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος || ἂν om. || ἔφη] εἶπεν || εἰ] εἴ τις || ἔχοι] ἔχει || ἔχον] ἔχειν.

58) cf. adnotatio ad Vat. 25.

59) Vat. 281 (ὁ αὐτὸς = Ἐπαμεινώνδας): μέγα, μὴ ἔχον καλὸν στρατηγὸν] μέγα καὶ καλὸν στρατηγὸν οὐκ ἔχον || ἔφη· πηλίκον] ἡλίκον, εἶπε.

60) de sententia ad Vat. 2 egimus.

---

54) om. V.

55) ἀκόλουθον τινὸς M || σου post τοῦ θυμοῦ conlocat V.

57) Ζάλευκος] Σέλευκος F || ἂν om. MFV || ἐχθροὺς] post πολλοὺς offert V || ἔχοι] ἔχει MFV || ἔχον] ἔχειν F.

58) in mg. M (per comp.): ὡραῖον || μεμφομένης] μεμφόμενος MF || αὐτὸν] αὐτῷ V || υἱὸν] βίον V || ἐξ ἐμοῦ καὶ τοῦτο, εἶπεν] καὶ τοῦτο, εἶπεν, ἐξ ἐμοῦ V.

59) in mg. M: ὡραῖον (per scripturae compendium).

60) in mg. M (per comp.) ὡραῖον || διατί MV.

61) Θαλῆς ἐρωτηθείς, *a)* τί πρεσβύτατον ἁπάντων· 'Θεός' εἶπεν· 'ἀγέννητος γάρ·' *b)* κάλλιστον· 'κόσμος· ποίημα γὰρ Θεοῦ·' *c)* ταχύτατον· 'νοῦς· διὰ παντὸς γὰρ τρέχει·' *d)* ἰσχυρότατον· 'ἀνάγκη· κρατεῖ γὰρ ἁπάντων·' *e)* σοφώτατον· 'χρόνος· ἀνευρίσκει γὰρ πάντα.'

62) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, εἰ δύναται λανθάνειν Θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν, ἔφη· 'ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος.'

63) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, πῶς ἂν τις ἀτυχίαν ἄριστα φέροι, 'εἰ τοὺς ἐχθροὺς' ἔφη 'χείρονα πράττοντας βλέποι.'

64) Θεαρίδας ὁ Λάκων ξίφος ἀκονῶν καὶ ἐρωτώμενος, εἰ ὀξύ ἐστιν, ἔφη· 'ὀξύτερον διαβολῆς.'

65) Θεόφραστος ἔφη δεῖν μᾶλλον μνημονεύειν, ὑφ' ὧν καλῶς τις πέπονθεν ἢ ὑφ' ὧν κακῶς· 'καὶ γὰρ τὸ εὐχαριστεῖν τοῦ τιμωρεῖσθαι βελτίονος ἤθους ἐστίν.'

66) Ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν δακνόμενον ἐπὶ ταῖς ἑαυτοῦ ἁμαρτίαις καὶ μετα-

---

Testimonia:

61) Vat. 320: *a)* ἁπάντων] τῶν ὄντων ‖ θεός, εἶπεν] εἶπε· θεός ‖ *b)* ποίημα γὰρ] ποίημα ‖ θεοῦ] τοῦ θεοῦ ‖ inter *b)* et *c)* Vat. addit: μέγιστος· 'ὁ κόσμος' (l. μέγιστον· 'τόπος')· ἅπαντα γὰρ χωρεῖ' ‖ *c)* νοῦς] ὁ νοῦς.

62) Vat. 316: δύναται λανθάνειν θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν, ἔφη] λανθάνει τις ποιῶν τι τὸν θεόν, εἶπεν ‖ ἀλλ' οὐδὲ] οὐδέ.

63) Vat. 321, ubi quinque quaestiones praemittuntur <(τί δύσκολον, (ἔφη)· 'τὸ ἑαυτὸν γνῶναι' τί εὔκολον· 'τὸ ἄλλῳ ὑποθέσθαι' τί δὲ ἥδιστον· 'τὸ ἐπιτυγχάνειν·' τί δὲ θεῖον· 'τὸ μήτε ἀρχὴν μήτε τελευτὴν ἔχον·' τί δὲ δύσκολον εἶη τεθεαμένος· 'γέροντα [ἔφη] τύραννον'>, duo apophthegmata subiunguntur <πῶς ἂν ἄριστα καὶ δικαιότατα βιώσαιμεν (βιώσοιμεν Cod.), 'ἐὰν ἃ τοῖς ἄλλοις [ἔφη] ἐπιτιμῶμεν αὐτοὶ μὴ δρῶμεν·' τίς εὐδαίμων· 'ὁ τὸ μὲν σῶμα ὑγιής, τὴν δὲ ψυχὴν εὔπορος, τὴν δὲ φύσιν εὐπαίδευτος (ἀπαίδευτος Cod.)> ‖ ἔφη] post τί δύσκολον exhibet Vat.

64) Vat 337: Θεαρίδας] Θεαριδᾶς.

65) Vat. 328: καλῶς] κακῶς ‖ ἐστὶν] εἶναι.

66) Vat. 329.

---

61) om. F ‖ Θαλῆς] Θάλης M ‖ ποίημα inc. f. 67r V ‖ διαπαντὸς M.

62) om. V ‖ ὁ αὐτὸς] Θάλης F ‖ οὐδὲ acc. m. rec. M.

63) φέροι] φέρη V ‖ χείρονα] χαίρονα V ‖ βλέποι] βλέπει V.

64) διαβολῆς] διαβολὴ V.

65) om. V ‖ ὑφ' ὧν καλῶς τις πέπονθεν ἢ om. MF ‖ ὑφῶν M ‖ τὸ εὐχαριστεῖν] καὶ εὐχαριστεῖν F.

66) ὡραῖον (per comp.) in mg. M ‖ ὁ αὐτὸς] Θεόφραστος V ‖ ὡς πράξας, οὐκ ἂν ἥμαρτες] οὐκ ἂν ὡς πράξας ἥμαρτες MFV.

μελόμενον ἔφη· 'εἰ οὕτω μέλλων πράττειν τὰ φαῦλα ἐδάκνου, ὡς πράξας, οὐκ ἂν ἥμαρτες.'

(67) Ἰσοκράτης ἔφη δεῖν τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα μεμνῆσθαι μὲν τῶν προγεγενημένων, πράττειν δὲ τὰ ἐνεστῶτα, περὶ δὲ των μελλόντων ἀσφαλίζεσθαι.

(68) Κλεάνθης ἔλεγε τὴν φύσιν ἡμῖν δεδωκέναι ὦτα μὲν δύο, γλῶσσαν δὲ μίαν, ὅπως πλεῖστα ἀκούοντες ὀλίγα φθεγγώμεθα.

(69) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε τὸν φίλον δεῖν εὐεργετεῖν ἀεί, ἵνα μᾶλλον φίλος μένῃ, καὶ τὸν ἐχθρὸν ὁμοίως, ἵνα γένηται φίλος, καὶ φυλάσσεσθαι τῶν μὲν φίλων τὸν ψόγον, τῶν δὲ ἐχθρῶν τὴν ἐπιβουλήν.

70) Κλεόστρατος ὁ φιλοπότης, ὡς μεθύοντά τις αὐτὸν ἐνουθέτει λέγων. 'οὐκ αἰσχύνῃ μεθύων;' ἔφη [ἐκεῖνος]· 'σὺ δὲ οὐκ αἰσχύνῃ μεθύοντα νουθετῶν;'

71) Καλλίμαχος ἀκούσας ὅτι 'ὁ δεινά σε κακῶς ἐπὶ ἐμοῦ εἶπεν' ἔφη· 'εἰ μὴ σὺ ἡδέως ἤκουες, οὐκ ἂν ἐκεῖνος ἐλοιδόρει.'

72) Κικέρων εἶπε· 'καλῶς ποιεῖν ἁπλῆ εὐεργεσία ἐστὶ, λέγειν δὲ καὶ ποιεῖν διπλῆ.'

73) Λεωνίδης ὁ Λακεδαιμόνιος χωλὸν ἔχων τὸ σκέλος ἐπὶ παρατάξεως προῆγεν· εἰπόντων δέ τινων ὅτι 'οὕτως ὢν πῶς ἐπὶ παράταξιν ἀπήεις;' εἶπεν· 'ἑστώτων γὰρ ἡ χρεία, ἀλλ' οὐ φευγόντων.'

74) Λοιδορούμενος Εὐριπίδης ὑπό τινος φαλακροῦ εἶπε· 'σὲ μὲν οὐχ ὑβρίσω, τὰς δὲ τρίχας σου ἐπαινέσω, ὅτι κακὸν κρανίον ἔφυγον.'

Testimonia:

67) Vat. 363: περὶ δὲ τῶν μελλόντων ἀσφαλίζεσθαι om.

69) Vat. 370 (ὁ αὐτὸς = Κλεόβουλος) ‖ ἔλεγε] ἔφη ‖ τὸν φίλον] τὸν μὲν φίλον ‖ φίλος μένῃ] ᾖ φίλος.

70) Vat. 371: ἐκεῖνος om.

72) Vat. 380: Κικέρων] Κικερὼν ‖ ἐστὶ om.

73) Vat. 389: ἐπὶ παρατάξεως] ἐπὶ παράταξιν ‖ οὕτως] τοιοῦτος ‖ ἑστώτων γὰρ ἡ χρεία, ἀλλ' οὐ φευγόντων] οὐ γὰρ φευγόντων, ἀλλὰ ἑστώτων χρεία.

---

67) Ἰσοκράτης] Σωκράτης V.
68) φθεγγώμεθα] φθεγγόμεθα F a m. pr.
69) om. V ‖ φίλον] φιλεῖν M.
70) ἐκεῖνος cancellis saepsi ‖ αἰσχύνη acc. m. rec. M.
71) ὁ acc. m. rec. M ‖ δεῖνα MFV.
72) inc. f. 67v V ‖ ἁπλὴ M ‖ διπλὴ M.
73) Λεωνίδης] Λεωνίδης V ‖ ἐπὶ παρατάξεως om. V ‖ ἑστώτον M ‖ χρεῖα M.
74) ἔφυγον] ἐξέφυγον V.

75) Λυκοῦργος ὁ νομοθέτης τὸ μὲν ἀξιόχρεων ἔφη τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ οὐσίᾳ κεῖσθαι, τὸ δὲ ἀξιόπιστον ἐν τοῖς τρόποις.

76) Ξενοφῶν τὴν πενίαν αὐτοδίδακτον ἔλεγε φιλοσοφίαν· 'ἃ γὰρ ἐκείνη τοῖς λόγοις πείθει, ταῦτα τοῖς ἔργοις αὐτὴ ἀναγκάζει.'

77) Πλάτων ἐρωτηθείς, τί ἐστι φίλος, εἶπεν· 'ἄλλος οἷος ἐγώ.'

78) Ὁ αὐτός, εἴποτε ἑώρα τινὰ ἁμαρτάνοντα, 'ἐπισκεπτέον', ἔλεγε, 'μή ποτε καὶ ἐγὼ τοιούτῳ περιπέσω.'

79) Πλάτων τινὸς λέγοντος ὅτι 'τινὲς λοιδοροῦσί σε' ἔφη· 'ἀλλ' ἐγὼ οὕτω διάξω, ὥςτε ἀπιστεῖσθαι αὐτούς.'

80) Ὁ αὐτὸς παρεκελεύετο τοῖς νέοις τρία ταῦτα ἔχειν· ἐπὶ μὲν τῆς γλώττης σιγήν, ἐπὶ δὲ τῆς γνώμης σωφροσύνην καὶ ἐπὶ τοῦ προςώπου αἰδῶ.

81) Ὁ αὐτὸς ὀργιζόμενος τῷ οἰκέτῃ καὶ μέλλων αὐτὸν μαστιγοῦν, ἐπιστάντος Ξενοκράτους, ἔφη· 'λαβὼν τοῦτον μαστίγωσον· ἐγὼ γὰρ ὀργίζομαι.'

82) Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν, ὅτι τὸν παιδευόμενον ἀγαθὰ χρὴ φεύγειν κακῶν ἀνθρώπων φιλίαν καὶ ἀγαθῶν ἔχθραν.

Testimonia:

75) Vat. 401: ἀξιόχρεων] ἀξιόχρεον || ἔφη τῶν ἀνθρώπων] τῶν ἀνθρώπων ἔφη.

76) Vat. 414: αὐτοδίδακτον ἔλεγε] ἔλεγεν αὐτοδίδακτον || φιλοσοφίαν] φιλοσοφίαν εἶναι || ταῦτα τοῖς ἔργοις αὐτὴ] αὐτὴ (l. αὕτη) τοῖς ἔργοις.

77) Vat. 296, ubi Platoni Zeno substituitur || εἶπεν] ἔφη.

79) Vat. 431: Πλάτων τινὸς] Πλάτωνί τινος || οὕτω] οὕτως || διάξω] διδάξω, quod correxi.

80) Vat. 433: ἐπὶ μὲν — σωφροσύνην] ἐπὶ μὲν τῆς γνώμης σωφροσύνην, ἐπὶ δὲ τῆς γλώττης σιγὴν || καὶ ἐπὶ] ἐπὶ δέ.

81) Vat. 436[a], ubi Photii locum (I n. 96: ἄριστος γὰρ ὁ εἰπὼν ὅτι 'ἐμαστίγωσα ἄν σε, εἰ μὴ ἐθυμούμην.') in adnotatione critica tractavi.

82) Vind. 122 (Ὑπερίδης) et Vat. 460 (ὁ αὐτὸς = Πυθαγόρας): ἔλεγεν, ὅτι τὸν παιδευόμενον ἀγαθὰ χρὴ φεύγειν κακῶν ἀνθρώπων φιλίαν] ἔφη κακῶν ἀνθρώπων φεύγειν φιλίαν Vind., ἔλεγε φεύγειν κακῶν φιλίαν Vat.

---

75) inc. f. 316[r] F || ἀξιόχρεων] ἀξιόχρεον V.

76—123) om. MF.

77) Πλάτων] Πάτων V.

79) διάξω] διδάξω.

81) inc. f. 68[r] V.

82) τὸν παιδευόμενον] ὁ παιδευόμενος.

83) Περικλῆς ὁ Ἀθηναῖος λοιδοροῦντος αὐτόν τινος καὶ λέγοντος· ʽἐὰν ἓν εἴπῃς, δέκα ἀκούσῃ,ʼ ʽἀλλὰ σὺʼ ἔφη ʽδέκα ἐὰν εἴπῃς, οὐδὲ ἓν ἀκούσῃ.ʼ

84) Πυθαγόρας ἔφη· ʽτὸ εἰς πῦρ καὶ εἰς γυναῖκα ἐμπεσεῖν ἴσον ὑπάρχει.ʼ

85) Πιττακὸς ὁ σοφὸς Βίαντα ἠρώτησε· ʽτι δυσκολώτερον ἐν τῷ βίῳ;ʼ τοῦ δὲ εἰπόντος· ʽτὸ ἑαυτὸν γνῶναιʼ πάλιν ἤρετο· ʽτί ῥᾴδιον;ʼ καὶ πάλιν Βίας φησί· ʽτὸ ἕτερον ψέξαι.ʼ

86) Πύῤῥος ὁ Ἠπειρώτης ἐρωτηθείς, ποῖος αὐτοῦ τῶν υἱῶν διάδοχος τῆς βασιλείας ἔσται, εἶπεν· ʽὅστις <ἂν> ὀξυτέραν ἔχῃ τὴν μάχαιραν.ʼ

87) Ῥουφῖνος ἐγκαλούμενος, ὅτι πονηροῖς σύνεστιν, ἔφη· ʽκαὶ ἰατροὶ τοῖς νοσοῦσιν, ἀλλʼ αὐτοὶ ὑγιαίνουσι.ʼ

88) Σωκράτης θεασάμενος Ἀρίστιππον ἠμφιεσμένον πολυτελῶς ἐμόλυνε τὴν καθέδραν, ἐφʼ ἣν καθίζειν ἔμελλε· τοῦ δὲ Ἀριστίππου κατὰ τὸ ἀσφαλὲς οὕτω καθίσαντος ʽνενόηκαʼ. εἶπεν, ʽὅτι ἔχεις τὸ ἱμάτιον, καὶ οὐκ ἔχῃ ὑπʼ αὐτοῦ.ʼ

89) Ὁ αὐτὸς λοιδορούμενος ὑπό τινος ἀναισχύντου ἔφη· ʽὦ οὗτος· οὐ κόρας ἔχεις ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ πόρνας.ʼ

90) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε μόνον ἐκεῖνον βασιλέα εἶναι τὸν δυνάμενον ἄρχειν τῶν οἰκείων παθῶν.

91) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, εἰ κατασχεῖν δύναταί τις λόγον ἀπόῤῥητον, ἔφη· ʽὅστις διάπυρον ἄνθρακα τῇ γλώσσῃ κατασχεῖν δυνήσεται.ʼ

92) Σωκράτης ἐρωτηθείς· ʽτίς σοι πλουσιώτερος εἶναι δοκεῖ;ʼ εἶπεν· ʽὁ ἐλαχίστοις ἀρκούμενος· αὐτάρκεια γάρ ἐστι φύσεως πλοῦτος.ʼ

93) Ὁ αὐτὸς καταδικασθεὶς ὑπὸ Ἀθηναίων κρημνισθῆναι, [καὶ] τῆς γυναικὸς ἐπεμβαινούσης καὶ λεγούσης· ʽὦ Σώκρατες, ἀδίκως ἀποθνήσκειςʼ εἶπε· ʽσὺ οὖν ἐβούλου με δικαίως ἀποθανεῖν;ʼ

Testimonia:

85) Vat. 456: δυσκολώτερον] δυσχερέστερον || ἤρετο] εἴρετο || τί ῥᾴδιον] τί δὲ ῥᾴδιον || ἕτερον] ἑαυτόν.

86) Vat. 466: ἐρωτηθείς] ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος || ἔχῃ] ἔχει.

87) sententiam ad Vat. 37 inlustravimus.

88) Vat. 493: ἐμόλυνε] ἐμόλυνεν || ἔμελλε] ἔμελλεν || οὕτω om. || νενόηκα· εἶπεν] εἶπε· νενόηκα || ἔχεις] ἔχει.

90) Vat. 472: ἔλεγε μόνον ἐκεῖνον] ἔλεγεν ἐκεῖνον μόνον.

91) Vat. 475: γλώσσῃ] γλώττῃ.

92) Vat. 476.

93) Vat. 478: κρημνισθῆναι] κατακριμνισθῆναι (ubi κατακρημνισθῆναι

83) αὐτὸν τινὸς V.
86) ὁ Ἠπειρώτης] ὁυπειρώτης V || ἂν om. V || ἔχῃ] ἔχει V.
88) inc. f. 67v V || νενόηκα] νενίκηκα V.
93) καὶ cancellis saepsi.

94) Ὁ αὐτὸς ἔφη τοὺς ἄλλους ζῆν ἵνα ἐσθίωσιν, ἑαυτὸν δὲ ἐσθίειν ἵνα ζῇ.

95) Ὁ αὐτὸς ἰδὼν πλούσιον ἀπαίδευτον 'ἰδού' φησὶ 'τὸ χρυσοῦν ἀνδράποδον.'

96) Σεκοῦνδος ὁ σοφὸς ἐρωτηθείς, τί ἐστι γυνή, εἶπεν· 'ἀνδρὸς ναυάγιον, οἴκου ζάλη, καθημερινὴ ζημία, αὐθαίρετος μάχη, συνεστιώμενον θηρίον, συγκαθημένη μέριμνα, ζῷον πονηρόν, ἀναγκαῖον κακόν.'

97) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'ἄριστον καὶ πρῶτον μάθημά ἐστιν ἐν ἀνθρώποις ἀπομαθεῖν τὰ κακά, πράττειν δὲ τὰ χρηστά.'

98) Σόλων ἐρωτηθείς, διὰ τί κατὰ τυπτόντων τοὺς πατέρας νόμους οὐκ ἔθηκεν, ἔφη· 'διὰ τὸ ἀπελπίσαι τοιούτους τινὰς ἔσεσθαι.'

99) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, ποία πόλις ἄριστα διοικεῖται, ἔφη· 'ἐν ᾗ οἱ μὲν ἄνθρωποι νόμοι, οἱ δὲ νόμοι ἄνθρωποι.'

100) Ὑπερίδης ἔφη δεῖν τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα ἐπιδείκνυσθαι ἐν μὲν τοῖς λόγοις ἃ φρονεῖ, ἐν δὲ τοῖς ἔργοις ἃ ποιεῖ.

---

101) Θεανὼ ἔφη· 'περὶ ὧν λέγειν καλόν, περὶ τούτων σιωπᾶν αἰσχρόν, καὶ περὶ ὧν αἰσχρὸν λέγειν, περὶ τούτων σιωπᾶν καλόν.'

102) Σαμία γυνὴ πότην ἔχουσα ἄνδρα εἶπεν· 'οὐ χρὴ παννύχιον πίνειν

Testimonia:

correxi) | καὶ om. || γυναικὸς] γυναικὸς Ξανθίππης || ἐπεμβαινούσης] ἀναβαινούσης || εἶπε] εἶπε πρὸς αὐτὴν || ἀποθανεῖν] ἀποθνήσκειν.

94) Vat. 479: ἔφη τοὺς ἄλλους] τοὺς ἄλλους ἔφησε.

95) Vat. 484: ἀνδράποδον] ἀπαίδευτον (l. πρόβατον).

98) Vat. 506: κατὰ πατροκτόνου] κατὰ τυπτόντων τοὺς πατέρας | εἶπε] ἔφη || τοιούτους τινὰς ἔσεσθαι om.

100) Vind. 121, Vat. 538: ἀγαθὸν ἄνδρα] ἀγαθόν.

101) Vind. 179, Vat. 574: Θεανὼ ἔφη] om. Vind., Θεανὼ ἡ Πυθαγορικὴ ἔφη Vat. || αἰσχρὸν λέγειν] λέγειν αἰσχρὸν Vat.

102) Vind. 189: πότην] φιλοπότην || εἶπεν] ἔφη | φησὶν] ἔφη (post σε διδάξας) || ἡ δὲ 'μενοῦνγε' ἔφη] ἐκείνη μὲν οὖν falso.

95) inc. f. 68ʳ V.

98) Σόλων] Δόλων V | διατί V.

102) ἀπόλοιτό φησι V || ἡ δὲ supplevi: malim [illegible] etiam codice Laurentiano Plut. LXXXVII n. 16 f. 68ᵛ (ubi ἔφη habes pro εἶπεν et pro φησὶν [illegible] post σε διδάξας [illegible] legitur: ἔφη).

βουληφόρον ἄνδρα' ὁ δὲ 'ἀπόλοιτο' φησὶν 'ὁ γράμματά σε διδάξας· <ἡ δὲ> 'μενοῦν γε' ἔφη· 'ὁ σὲ μὴ διδάξας.'

---

103) Μένανδρος ὁ τῶν κωμῳδιῶν ποιητὴς ἔφη·

μακάριος, ὅστις οὐσίαν καὶ νοῦν ἔχει·
χρῆται γὰρ οὗτος, εἰς ἃ δεῖ, ταύτῃ καλῶς.

104) Σωτάδης ἔφη·

ὁ πένης ἐλεεῖται, ὁ <δὲ> πλούσιος φθονεῖται,
ὁ μέσος δὲ κεκραμένος βίος δίκαιός ἐστιν·
αὐτάρκεια γάρ ἐστι πρὸς [πᾶσαν] ἡδονὴν δικαία.

105) [Ὁ αὐτὸς ἔφη·] ἐν πόλει μήτε ὡς λέων ἀναστρέφου μήτε ὡς κώνωψ· τὸ μὲν γὰρ ἐκπατεῖται, τὸ δὲ καιροφυλακεῖται.

106) [Ὁ αὐτὸς ἔφη·] ἀπορῆσαι καὶ τῆς ἐφημέρου τροφῆς ἄμεινον ἢ πρὸς ἀκολασίαν εὐπορῆσαι.

107) Ὥσπερ αἱρετώτερόν ἐστι λίθον εἰκῇ βάλλειν ἢ λόγον, οὕτω κρεῖττόν ἐστι τῷ ποδὶ διολισθαίνειν ἢ τῇ γλώσσῃ.

108) Οὔτε ἐν ἰχθύσι φωνὴν οὔτε ἐν ἀπαιδεύτοις ἀρετὴν δεῖ ζητεῖν.

109) Οὔτε τὸν ἄρρωστον χρυσῆ ὠφελεῖ κλίνη οὔτε τὸν ἀνόητον ἡ ἐπίσημος εὐτυχία.

110) Ἀχάριστον εὐεργετεῖν καὶ νεκρὸν μυρίζειν ἐν ἴσῳ κεῖται.

111) Ὁ γέλως, ἐὰν μὴ ᾖ γέλωτος ἄξιος,
αὐτοῦ πέφυκε τοῦ γελῶντος κατάγελως.

112) Ὑπούλου ἀνδρὸς καθάπερ κακοῦ κυνὸς δεῖ τὴν σιγὴν ἢ τὴν φωνὴν εὐλαβεῖσθαι.

113) Ἐν πολέμῳ μὲν σίδηρος πρὸς ἀσφάλειαν χρυσοῦ κρείττων, ἐν δὲ τῷ ζῆν λόγος πλούτου διαφέρει.

Testimonia:

105) Photius II n. 231, ubi sententia tamquam locus communis proponitur.

107) Cf. Photius II n. 101 βέλτιον λίθον βαλεῖν εἰκῇ ἢ λόγον et Vat. 382 ὁ αὐτὸς (Κράτης ὁ Κυνικὸς) ἔφη κρεῖττον εἶναι τῷ ποδὶ ὀλισθῆσαι ἢ τῇ γλώττῃ cl. n. 483 Σωκράτης ἀκαίρως τινὸς ἀδολεσχοῦντος 'κρεῖττον' ἔφησε 'τῷ ποδὶ διολισθαίνειν ἢ τῇ γλώττῃ κτλ.

---

103) inc. f. 68v V || v. 1 καινοῦν V.

104) v. 1 δὲ om. V || 2 δίκαιος ἐστὶν V || 3 πᾶσαν delendum esse significavi.

105) verba ὁ αὐτὸς ἔφη delenda esse indicavi.

106) ὁ αὐτὸς ἔφη cancellis saepsi.

112) δεῖ] δεῖτε V.

114) Τῶν νοσούντων ἰατρούς, τῶν δὲ ἀτυχούντων φίλους δεῖ προνοεῖν.

115) Οὔτε πλέοντας παρὰ τόπον ὁρμεῖν οὔτε βιοῦντας παρανόμως ζῆν [βιοῦντας] ἀκίνδυνον.

116) Ἄνθρωπος ὥςπερ ὄργανον ἀνέσει καὶ ἐπιτάσει ἁρμοττόμενος ἡδίων γίνεται.

117) Ἐν μὲν εὐδίᾳ σπάνιον τό ναυαγῆσαι, ἐν δὲ εὐβουλίᾳ τὸ ἀτυχῆσαι.

118) Οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως.

119) Κακὸν ἀνάγκη, ἀλλ' οὐδεμία ἀνάγκη ζῆν μετὰ ἀνάγκης.

120) Ἀδικοῦντα λαθεῖν μὲν δύςκολον, πίστιν δὲ λαβεῖν ὑπὲρ τοῦ λαθεῖν ἀδύνατον.

121) ⟨Δ⟩οῦλος κτῆμα μὲν ἀναγκαῖον, ἀγαθὸν δὲ οὔ.

122) Μή σε παύσῃ τοῦ εὐεργετεῖν ἀχάριστος ἄνθρωπος.

123) ⟨Ἐ⟩ν μὲν τοῖς κατόπτροις ὁ τῆς ὄψεως, ἐν δὲ τῇ ὁμιλίᾳ ὁ τῆς ψυχῆς χαρακτὴρ δείκνυται.

Testimonia:

114) Cf. Vat. 537 Τιμόθεος ἔφη· 'ὥςπερ τοῖς νοσοῦσιν οἱ ἰατροὶ σωτῆρές εἰσιν, οὕτω καὶ τοῖς ἀδικουμένοις συνόμιλοι', sed recte Vind. 113 aliique sententiae testes οἱ νόμοι pro συνόμιλοι offerunt.

123) Cf. Photius II n. 18.

113) inc. f. 70ʳ V.
115) ὁρμεῖν] ὁρμᾶν V ; βιοῦντας inclusi.
116) ἁρμοττόμενος] ἁρματτάμενος V.
117) ναυαγῆσαι] ναυαγίσαι V.
121) δοῦλος] οὖλος V (sine littera initiali).
123) ἐν] ν V, ubi librarius litteram initialem adpingere neglexit.

In parte, quam libri MF tradiderunt (1—75), apophthegmatum auctores alphabetico litterarum ordine ita sunt digesti, ut sola nominum principia respiciantur: Ἀλέξανδρος (1—7), Ἀναξαγόρας (8), Ἀντίγονος (9), Ἀνάχαρσις (10—12), Ἀριστοτέλης (13—19), Ἀριστείδης (20), Αἴσωπος (21—24), Αἰσχίνης (25), Ἀρίστιππος (26—29), Βίας (30—31), Διογένης (32—42), Δημοσθένης (43—46), Δημόκριτος (47—51), Ἐρατοσθένης (52), Ζήνων (53—56), Ζάλευκος (57), Θεόφραστος$_a$ (58—59), Θεόκριτος (60), Θαλῆς (61—63), Θεαρίδας (64), Θεόφραστος$_b$ (65—66), Ἰσοκράτης (67), Κλεάνθης (68—69), Κλεόστρατος (70), Καλλίμαχος (71), Κικέρων (72), Λεωνίδης (73), Λυκοῦργος (75). Excipienda est sententia 74, quae propter primi verbi litteram initialem (Λ) inter Leonidae et Lycurgi effata se insinuavit, quemadmodum etiam Florilegium Monacense Euripidis dicto inter Leonidae et Menandri apophthegmata locum concessit: n. 214 (Stobaei Floril. ed. Meineke, vol. IV p. 284).

Codicis V supplementum eadem natione dicta Xenophontis (76), Platonis (77—82), Periclis (83), Pythagorae (84), Pittaci (85), Pyrrhi (86), Romuli (87), Socratis (88—95), Secundi (96—97), Solonis (98—99), Hyperidis (100) praebet, neque quidquam n. 101 (Θεανώ) et 102 (Σαμία γυνή) offendunt, cum virorum apophthegmata optimo iure mulierum sententiae excipiant cf. Vind. 166—190, Vat. 564—577, Mon. 268—270.

Suspicionem gnomae 103—125 adferunt, ut quae a sylloges nostrae compositione prorsus abhorreant; neque enim in litteras ita digeruntur, ut cum n. 1—102 quodammodo conspirent, ubi praeter n. 74 effata habes apte conexa, neque inter se ulla ratione cohaerent, siquidem orationi solutae (105—110 et 112—123) versus (103. 104. 111) intexuntur, auctoris nomen quattuor dictis praemittitur (103—106), sententiae 17 (107—123) lemmate carent, in gnomis disponendis neque primae litterae neque argumenti ratio ducitur. Quae cum ita sint, n. 103—123 corpusculo, quod n. 1—102 complectitur, prave adhaesisse adparet.

Quodsi pannus adsutus in disquisitionem venit, primum lemmata in angustum coguntur, cum codicis memoria, quae quidem n. 105—106 ad Sotadem referat, manifesto mendo laboret: omnino prosae orationis fragmenta nusquam Sotadi adsignantur, neque dubitari potest, quin n. 104 erroris ansam dederit; itaque verba ὁ αὐτὸς ἔφη et n. 105 et n. 106 recte mihi inclusisse videor. Deinde Gnomologii ea est ratio, ut plures sententiae etiamnunc certis auctoribus vindicari possint:

n. 103) Menandri reliquiis inseruit (fr. 114) Kockius (Comicorum Atticorum Fragmenta vol. III p. 34), qui Meinekium secutus falso Antonii Gnomologi testimonium profert; Maximus 12 p. 571 (ed. Combefis) haec habet:

ψυχὴν ἔχειν δεῖ πλουσίαν· τὰ δὲ χρήματα
ταῦτ' ἔστιν ὄψις, παραπέτασμα βίου·
μακάριος, ὅστις οὐσίαν καὶ νοῦν ἔχει·
χρῆται γὰρ οὗτος, εἰς ἃ δεῖ, ταῦτα καλῶς.
ὅστις ὑπέχει χρυσίῳ τὴν χεῖρα,
κἂν μὴ φησί, πονηρὰ βουλεύεται·
οὐ πώποτε ἐζήλωσα πλουτοῦντα σφόδρα
ἄνθρωπον, ἀπολαύοντα μηδὲν ὧν ἔχει·
λέγεις, ἃ δὲ λέγεις, ἕνεκα τοῦ λαβεῖν λέγεις,

recte tamen universam versuum seriem in eclogas dissecant codices Vaticani Gr. n. 741 et 385:

v. 1 sq.) = Menander fr. 1094 (sive Antiphanes fr. 327 sive Alexis fr. 340): τοῦ βίου pro βίου optime suppeditat Stobaeus Flor. XCIII 1;

v. 3 sq.) = Menander fr. 114, ubi genuinam scripturam ταύτῃ pro ταῦτα idem Stobaeus servat Flor. XCIV 7 et CIII 7 (τούτοις habet Maximi codex Vaticanus n. 385)[1];

v. 5 sq.) = Menander fr. 309, ubi Stobaei lectio (Flor. X 20) recte est expressa: ὅστις ὑπέχει χρυσίῳ | τὴν χεῖρα, κἂν μὴ φῇ, πονηρὰ βούλεται. Apud Maximum φὴ offert Vat. 741 (alter codex vocem plane omittit), βούληται (pro βουλεύεται) Vat. 385: scripturam βουλεύεται praebet etiam Apostolius (sive potius Arsenius) XIII 10[c] p. 572 (Leutsch)[2];

v. 7 sqq.) in duo fragmenta dispescit Stobaeus: *a)* 7 sq. (Flor. XVI 7 et XCIII 20) = Menander fr. 624 (sive Antiphanes fr. 328); *b)* 9 (Flor. X 6 sive Apostolius X 52[a]) = Menander fr. 776. — V. 7 οὐπώποτ' praeter Stobaeum etiam Maximi codices adgnoscunt, v. 8 μηδενὸς falso exhibet Vat. 385.

n. 104) ad Sotadem refert Stobaeus Flor. CIII, unde v. 1 ὁ δὲ πλούσιος pro ὁ πλούσιος recepi; v. 2 βίος κεκραμένος habes, v. 3 metri

---

[1]) Verba μακάριος, ὃς οὐσίαν καὶ νοῦν ἔχει· χρῆται γὰρ εἰς ἃ δεῖ καλῶς inter Democratis sententias ex codice Barberino recepit Lucas Holstenius, sed in libro Palatino illius dicti nec vola nec vestigium comparet cf. I. C. Orellius, Opuscula Graecorum veterum sententiosa et moralia, vol. I (L. 1819) p. 501.

[2]) Corpus Paroemiographorum Graecorum ed. Schneidewin-Leutsch, vol. II (Gottingae 1851).

compagibus ruptis legitur: αὐτάρκεια γὰρ πρὸς πᾶσιν ἡδονὴ δικαία, neque quidquam Apostolii scriptura (XII 97^c p. 568) iuvat: αὐτάρκεια γὰρ πᾶσιν ἡδονὴ δικαία.

n. 105) = Metrodorus fr. 60 (ed. Koerte) ex Stobaei Flor. XLV 26[1]).

n. 108) Sexto tribuunt Antonius I 9 p. 12, 14 (Gesner) et Maximus 60 p. 670, Plutarcho Maximus 17 p. 584 et Ioannes Damascenus Exc. Flor. II 13, 132 (Stobaei Florilegium ed. Meineke, vol. IV p. 225, 18 sq.).

οὔτε — οὔτε] οὔτ' — οὔτ' Damasc. || ζητεῖν] ἐπιζητεῖν Ant. et Max. 60.

n. 109) exhibet Demophilus Simil. 47, lemmate ἐκ τῶν Ἀριστωνύμου τομαρίων ornat Stobaeus Flor. CIII 31, Socrati idem vindicat Flor. XCIV 13, ad Plutarchum auctorem referunt Antonius I 70 p. 70, 20 et Maximus 18 p. 589, — denique Lycurgo Apostolius XIII 68^c (p. 594) adsignat manifesto errore, si quidem auctoris nomen ex sequenti sententia (XIII 68^d) inrepsit: οὐ τὸ πλουτεῖν καλόν, ἀλλὰ τὸ ἐκ καλῶν πλουτεῖν (= Stobaeus XCIV 17), cui inscriptio (Ἀπολωλύκου!) ex n. 68^c falso adhaesit (οὐ τὸ πένεσθαι κατὰ φύσιν αἰσχρόν, ἀλλὰ τὸ δι' αἰσχρὰν αἰτίαν πένεσθαι ὄνειδος), ubi lemma: Ἀπολλώνιος Λύκῳ adgnoscit Stobaeus Flor. XCV 9, omittit Apostolius.

ἄῤῥωστον] ἀῤῥωστοῦντα Stob. 103, Ant. Max. || χρυσῆ] ἡ χρυσῆ Demoph., Stob. 94, Apost., ἡ χρυσόπους Stob. 103, Ant. Max. || οὔτε] οὔτ' αὖ Stob. 103 || ἡ ἐπίσημος] ἐπίσημος Demoph.

n. 110) Socrati adscribit Ioannes Damascenus Exc. Flor. II 12, 33 p. 187, 26 sq., Plutarcho Antonius I 29 p. 36, 37 et Maximus 8 in cod. Vatic. 741 f. 30^v (= Vatic. 385 f. 23^r), Gregorii Nazianzeni sententiae subiungit Georgides in Boissonadi Anecd. Gr. vol. I p. 8.

ἐν ἴσῳ κεῖται] ἐν ἴσῳ θετέον Georg.

n. 111) ex Comparatione Menandri et Philistionis (v. 157 sq. p. 30 ed. Studemund)[2]) inter Menandri fragmenta (n. 1098) recepit Kockius, qui pro codicum memoria: ὁ γέλως ἂν μὴ ᾖ τοῦ γέλωτος ἄξιος | αὐτὸς πέφυκε τοῦ γέλωτος κατάγελος cum Rigaltio et Rutgersio edidit: ὁ μὴ γέλωτος ἄξιος ἂν ᾖ γέλως | αὐτὸς πέφυκε τοῦ γέλωτος κατάγελως.

---

[1]) Metrodori Epicurei fragmenta collegit, scriptoris incerti Epicurei commentarium moralem subiecit Alfredus Koerte (Jahrbücher f. class. Philologie. Siebzehnter Supplementband — L. 1890 — p. 531 sqq.).

[2]) Index lectionum in Universitate Vratislaviensi per aestatem anni MDCCCLXXXVII — habendarum.

Genuinam scripturam a V oblatam v. 1 reponebat Studemund, v. 2 coniectura adsecutus est A. Nauckius[1]), qui v. 1 temptabat: ὁ μὴ γέλωτος ἄξιος φανεὶς γέλως vel ἂν μὴ γέλωτος ἄξιος φανῇ γέλως.

n. 112) = Demophilus Simil. 9: — Socrati tribuere videtur[2]) Antonius I 73 p. 73, 41, Isocrati vel Aristoteli Maximi editio Combefisiana 20 p. 597 adscribit, sed Socratem auctorem codices nostri (Vatic. n. 741 et 385) adgnoscunt.

ὑπούλου] φαύλου Demoph. Ant. Max. || κακοῦ κυνός] κυνὸς κακοῦ Demoph., κυνὸς σιγηροῦ Ant. Max. || δεῖ] μᾶλλον δεῖ Demoph.

n. 113) Socrati reddunt Stobaeus Flor. LXXXI 12 (sive potius Anthol. II 4, 13, vol. II p. 30, 1 sq. Wachsmuth) et Apostolius VII 16ᵃ (p. 400), Plutarcho Maximus 12 p. 568 vindicat.

ἐν πολέμῳ μὲν] ἐν μὲν πολέμῳ Stob. Max. Apost. || σίδηρος post πρὸς ἀσφάλειαν ponunt Stob. Max. Apost. || κρείττων] κρείσσων Max. || λόγος] ὁ λόγος Stob. Max. Apost. || πλούτου] τοῦ πλούτου Stob. Max. (nec tamen in Vat. 385), Apost. || διαφέρει] om. Stob. Max. Apost.

n. 114) cum parva lectionis varietate praebent Stobaeus Flor. CXIII 16 (Σωκράτους), Antonius I 56 p. 62, 23 (Δημοκρίτου) et I 70 p. 70, 21 (Πλουτάρχου), Maximus 18 p. 589 (Πλουτάρχου).

τῶν νοσούντων] τοῖς μὲν νοσοῦσιν Stob. Ant. Max. || τῶν δὲ ἀτυχούντων] τοῖς δ' (δὲ Ant. Max.) ἀτυχοῦσι Stob. Ant. Max. || προνοεῖν] παραινεῖν Stob., παρεῖναι Max., συμπαρεῖναι Ant.

n. 115) Gregorii Nazianzeni reliquiis inserit Maximus 58 p. 667, sed lemma Πλουτάρχου distincte offert codex Vaticanus Gr. n. 741.

τόπον] πόντον Max. in Vat. 741 (πόντου m. pr.) et 385 || ὁρμεῖν] ὁρμεῖν ἀσφαλὲς Max. || βιοῦντας] ζῶντας Max. (ζῶντα Vat. 741 et 385) || παρανόμως] παρὰ νόμον Max. (om. Vat. 741 et 385) || ζῆν βιοῦντας] βιοῦν Max.

n. 116) = Demophilus Simil. 4. — Idem dictum Socrati adtribuit Stobaeus Flor. III 91, simillimum ex Plutarcho profert Maximus

---

[1]) Intelligenzblatt zur Allgemeinen Litteratur-Zeitung (Halis 1847) p. 497.

[2]) Sententiam lemmate destitutam hoc excipit (l. 42) apophthegma, et ipsum inscriptione carens, quod quidem ad Socratem pertinere aliunde constet (cf. Gnom. Vat. n. 475 et App. Gnom. n. 91) ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, τίς κατασχεῖν δύναται λόγον ἀπόρρητον, ἔφη· 'ὅστις καὶ διάπηρον (l. διάπυρον) ἄνθρακα τῇ γλώσσῃ κατασχεῖν δυνήσεται'. — praemittitur l. 39 sq. Ἀριστοτέλης ἐρωτηθείς, 'διὰ ποίαν αἰτίαν τοὺς ἄλλους διδάσκων λέγειν αὐτὸς σιωπᾷς'; ἔφη· 'καὶ γὰρ ἡ ἀκόνη αὐτὴ μὲν οὐ τέμνει, τὰ δὲ ξίφη ὀξέα ποιεῖ', ubi Isocratis dictum (cf. ad Gnom. Vat. n. 356) Aristotelis nomen mentitur.

32 p. 621, eademque est ratio apud Antonium, ubi Democriti sententia praegressa sine auctoris nomine haec leguntur II 45 p. 118, 7 sqq. φύσεως μὲν γὰρ ἀρετὴν διαφθείρει ῥαθυμία· φαυλότητα δὲ ἐπανορθοῖ διδαχή· καὶ τὰ μὲν ῥᾴδια τοὺς ἀμελοῦντας φεύγει, τὰ δὲ χαλεπὰ ταῖς ἐπιμελείαις ἁλίσκεται (= Plutarchus de educ. puer. 4 p. 2 D)[1]· ὥσπερ γὰρ ὄργανον ἄνεσιν καὶ ἐπίτασιν λαμβάνον ἡδὺ γίνεται, οὕτω καὶ βίος.

ἄνθρωπος| ὁ βίος Demoph. Stob., οὕτω καὶ βίος (in apophthegmatis exitu) Ant. Max. ‖ ἀνέσει καὶ ἐπιτάσει ἁρμοττόμενος| ἄνεσιν καὶ ἐπίτασιν λαμβάνον Ant. Max. ‖ ἡδίων| ἡδὺ Ant. Max.

n. 117) = Demophilus Simil. 56.

ἐν δὲ εὐβουλίᾳ τὸ ἀτυχῆσαι| ἐν δὲ τῇ ἀβουλίᾳ τὸ μὴ ναυαγῆσαι Demoph.

n. 118) = Sextus n. 399 p. XXVI sive Clitarchus n. 123 p. XLIII (Elter)[2] non sine lectionis varietate. Nostram scripturam exhibet Epicurus apud Laertium Diogenem X 132[3]) διὸ καὶ φιλοσοφίας τιμιώτερον ὑπάρχει φρόνησις, ἐξ ἧς αἱ λοιπαὶ πᾶσαι πεφύκασιν ἀρεταί, διδάσκουσα ὡς οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως· οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως ἄνευ τοῦ ἡδέως cf. Cicero de Fin. I 18, 57 (fr. 397 p. 272, 13 sq. Usener) clamat Epicurus..... non posse iucunde vivi, nisi sapienter honeste iusteque vivatur, nec sapienter honeste iuste nisi iucunde. Plenius Epicurus apud Laertium Diogenem X 140 (Sent. V p. 72, 10 sqq. Usener; addatur nota p. 395): οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως <οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως> ἄνευ τοῦ ἡδέως· ὅτῳ δ' ἓν τούτων μὴ ὑπάρχει οἷον ζῆν φρονίμως, καὶ καλῶς καὶ δικαίως ὑπάρχει, οὐκ ἔστι τοῦτον ἡδέως ζῆν cf. etiam Ἐπικούρου προςφώνησις (ed. C. Wotke) n. 5 ('Wiener Studien' vol. X — 1888 — p. 191, 13 sq.) οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως· ὅπου δὲ τοῦτο μὴ ὑπάρχει, οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν.

ἡδέως| κατὰ θεὸν Sext., εὐκλεῶς Clit. ‖ φρονίμως] σωφρόνως Sext. Clit. ‖ in fine Sext. et Clit. addunt: πράττειν.

---

[1]) Ad Democritum rettulit Mullachius Fragm. Philos. Gr. vol. I (1860) p. 348 (n. 130); etiam praeceptum Democriteum (l. 6) δεῖ τοὺς πόνους διώκειν, ἀνθ' ὧν τὰ μεγάλα καὶ λαμπρὰ γίνεται τοῖς ἀνθρώποις ex Plutarcho fluxit cf. adv. Colot. XXXII 2 p. 1126 A ὧν Δημόκριτος μὲν παραινεῖ τήν τε πολιτικὴν τέχνην μεγίστην οὖσαν ἐκδιδάσκεσθαι, καὶ τοὺς πόνους διώκειν, ἀφ' ὧν τὰ μεγάλα καὶ λαμπρὰ γίνονται τοῖς ἀνθρώποις.

[2]) Sexti Pythagorici, Clitarchi, Euagrii Pontici sententiae ab Antonio Elter editae (L. 1892). Editoris munus gratissimum et acceptissimum opusculo nostro iam absoluto pervolvere et in plagulis emendandis adhibere licuit.

[3]) Epicurea edidit Hermannus Usener (Lipsiae 1887) p. 64.

n. 119) = Epicurus n. 9 (p. 191, 23 sq. Wotke). Latine reddidit Seneca epist. 12, 10 (fr. 487 p. 306 Usener).

n. 120) = Epicurus n. 7 (p. 191, 19 sq. Wotke) et Sextus n. 569 p. XXXV (Elter).

λαθεῖν μὲν δύσκολον] μὲν λαθεῖν δυνατὸν Sext. cf. Plutarchus 'contra Epicuri beatitudinem' 6 p. 1090 C τοὺς γὰρ ἀδικοῦντας καὶ παρανομοῦντας ἀθλίως φασὶ καὶ περιφόβως ζῆν τὸν πάντα χρόνον, ὅτι κἂν λαθεῖν δύνωνται, πίστιν περὶ τοῦ λαθεῖν λαβεῖν ἀδύνατόν ἐστιν, Seneca Epist. 97, 13 eleganter itaque ab Epicuro (fr. 532 p. 321 Usener) dictum puto: potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest.

n. 121) Metrodorus fr. 58 (p. 563 Koerte) ex Stobaei Flor. LXII 44.

κτῆμα μὲν ἀναγκαῖον] ἀναγκαῖον μὲν κτῆμα Stob. ‖ ἀγαθὸν δὲ οὔ] οὐχ ἡδὺ δὲ Stob.

n. 122) = Sextus n. 328 p. XXII Elter. — Pythagorae tribuit corpusculum φιλοσόφων λόγοι (ed. H. Schenkl; Vindob. 1888) n. 45, Pythagoraeorum sententiis adnumerat codex Vindobonensis philol. et philos. 225 apud H. Schenkelium 'Pythagoreersprüche in einer Wiener Handschrift' ('Wiener Studien' vol. VIII — 1886) p. 278 n. 104.

μή σε παύσῃ] μή ποτέ σε παύσει (post τοῦ εὐεργετεῖν) Vind. ‖ μὴ — ἄνθρωπος] τοῦ εὐεργετεῖν καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν δεομένων μὴ ἐκκόψῃ σε ἀχάριστος ἀνὴρ Pyth.

n. 123) sub Demosthenis nomine profert Maximus 15 in codice Vatic. Gr. 741 f. 58ᵛ. sed lemma Δημοκρίτου praebent Maximi codices duo (Laurentianus Plut. VII n. 15 et Marcianus n. 507) aliique testes, quos citat C. Wachsmuthius, Studien zu den griechischen Florilegien (Berolini 1882) p. 169[1]).

κατόπτροις] ἐσόπτροις Max. ‖ τῇ ὁμιλίᾳ] ταῖς ὁμιλίαις Max. ‖ δείκνυται] βλέπεται Max. — Antonius plane cum Maximo conspirat.

---

[1]) Apud Antonium I 48 p. 54, 37 haudquaquam Democriti nomen adscribitur. sed apophthegma omnino lemmate caret. Excipit illud quidem Isocratis locum (Or. I 12 p. 4 C τὰ μὲν γὰρ σώματα τοῖς συμμέτροις πόνοις, ἡ δὲ ψυχὴ τοῖς σπουδαίοις λόγοις αὔξεσθαι πέφυκεν), qui itidem lemmate destitutus fragmento Theognideo (v. 35 sq., ubi recte legitur: ἢν δὲ κακοῖσιν | συμμίσγῃς) subiungitur: ἐσθλῶν μὲν γὰρ [φησιν] ἄπ' ἐσθλὰ διδάξεαι· ἂν δὲ κακοῖσι | συμμιγῇς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον. Theognidis autem versus sine ulla distinctione Isidori Pelusiotae sententias subsecuntur: 1) Βίος ἄνευ λόγου μᾶλλον ὠφελεῖν πέφυκεν ἢ λόγος ἄνευ βίου· ὁ μὲν γὰρ καὶ σιγῶν ὠφελεῖ, ὁ δὲ βοῶν ἐνοχλεῖ· εἰ δὲ καὶ λόγος καὶ βίος συνδράμοιεν, φιλοσοφίας ἁπάσης ἀποτελέουσιν ἄγαλμα. 2) Πράττε λογικῶς καὶ λέγε πρακτικῶς.

In 'Gnomologium Byzantinum ἐκ τῶν Δημοκρίτου Ἰσοκράτους Ἐπικτήτου e variis codicum exemplis restitutum' Wachsmuthius (o. l. p. 166—207) hasce supplementi Vaticani sententias tamquam locos communes recepit: 106 (= 198 Wachsm.), 108 (= 220), 109 (= 234), 110 (= 103), 112 (= 171), 113 (= 45), 114 (= 169), 116 (= 129), 122 (= 100), 123 (= 20)[1]. Ex fontibus ineditis inprimis commemorandi sunt codex Vaticanus Gr. n. 1144 (bombycinus in 4°, s. XV)[2], ubi n. 109. 112. 113. 114. 115. 116. 123 sine lemmate extant, n. 121 Democrati (sive potius Democrito)[3] vindicatur, et liber Parisinus Gr. n. 1168 (in 4°, chartaceus s. XV inde a f. 1 usque ad f. 38, membranaceus s. XIV f. 39 sqq.), qui n. 108. 109. 110. 113. 114. 115 Plutarcho, n. 112 Socrati, n. 117 Demonacti, n. 123 Democrito adsignat.

---

[1]) De n. 107 conlectionis nostrae cf. n. 141 + 139 Wachsm.

[2]) Quaedam excerpta commmentatio 'de Gnomologio Vaticano inedito' suppeditat, ampliorem particulam 'Appendix Vaticana' exhibet, quae iam sub prelo est et propediem prodibit.

[3]) Fragmentum integrum habes: δοῦλος κτῆμα μὲν ἀναγκαῖον, ἡδὺ δὲ οὔ· καὶ γὰρ δεσποτούμενον θηριοῦται καὶ ἡμερούμενον καταφρονεῖ. Stobaei textum servant 'Excerpta Vindobonensia' (Stobaei Florilegium ed. Meineke. vol. IV p. 290) n. 6, ubi vox δοῦλοι (sic) a Ritschelio et Meinekio omissa praecedenti sententiae prave adhaesit (n. 5) οἱ μὲν τραχεῖς ἵπποι τοῖς χαλινοῖς, οἱ δὲ ὀξεῖς θυμοὶ τοῖς λογισμοῖς δοῦλοι, qua de Wachsmuthius falsa rettulit ad Gnom. Byz. n. 253 (o. l. p. 206): nimirum τραχεῖς pro ταχεῖς et ὀξεῖς θυμοὶ pro ὀξύθυμοι scripsit Meinekius, Demophili textum secutus (Simil. 18), qui μετάγονται pro δοῦλοι offert; eandem vocem Antonius II 53 p. 121, 36 et Maximus 19 p. 593 inter ὀξεῖς θυμοὶ et λογισμοῖς (sic) conlocant.

Excerpta Parisina.

Plutarchi, Socratis, Demonactis, Democriti fragmenta codex Parisinus Gr. n. 1168 (*S*) Florilegio profano inserit, quod 547 sententias complectitur, in 84 capita distributas (f. 83r—121v):

I Ἡσαίου[1] (n. 1—2);
II[a] τοῦ Πλουτάρχου (n. 3—89);
II[b] τοῦ αὐτοῦ ἀποφθέγματα (n. 90—93);
III[a] <'Αριστοτέλους>[2] (n. 94—111);
III[b] τοῦ αὐτοῦ ἀπόφθεγμα[3] (n. 112);
IV <συμμικτὰ>[4] (n. 113—126);
V[a] Ἰσοκράτους (n. 127—159);
V[b] τοῦ αὐτοῦ ἀποφθέγματα (n. 160—161);
VI Δημοκρίτου γνῶμαι (n. 162—202);
VII Κλειτάρχου (n. 203—225);
VIII[a] Σωκράτους (n. 226—248);
VIII[b] ἀποφθέγματα τοῦ αὐτοῦ (n. 249—267);
IX[a] Πλάτωνος[5] (n. 268—274);
IX[b] τοῦ αὐτοῦ ἀπόφθεγμα[6] (n. 275);
X τῆς Λευκίππης (n. 276—288);

---

[1]) L. Ἰσαίου. — S hasce gnomas offert: 1) ἀδικεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ὁ φειδόμενος τῶν κακῶν. — 2) [= Photius I n. 134] ὅσοι τοὺς ἀδικοῦντας κολάζουσιν, οὗτοι τοὺς ἄλλους ἀδικεῖσθαι κωλύουσιν. Idem lemma (sive potius Ἡσαίου) etiam Antonius I 68 p. 69, 8 sq. et Maximus 68 p. 685 adgnoscunt, ubi praeterea sententia (= Democritus n. 35 infra): ὁ ἀρετὴν τιμῶν πρώτην ἀλήθειαν τιμᾷ καὶ μάλιστα ὡς ἀγαθοῦ παντὸς ἡγεμονεύουσαν subiungitur; attamen n. 2 Isaeo diserte vindicant Stobaeus Flor. XLVI 25 et Mantissa Proverbiorum II 40 p. 765 (Leutsch). — Sub eandem rationem cadit n. 508 (cap. L) infra: ἡγοῦμαι μεγίστην εἶναι τῶν λειτουργιῶν τὸ καθημέραν βίον κόσμιον καὶ σώφρονα παρέχειν. Inscriptionem Ἡσαίου praebent S et Maximus 3 p. 539 (nec tamen in codice Vaticano Gr. n. 739), Isaei nomen Stobaeus Flor. V 54 et Apostolius VIII 41 m p. 440 servant. — Ceterum cap. I n. 1—2 Ioannis Chrysostomi reliquiis prave adnectit M f. 145r.

[2]) Lemma deest.

[3]) ἀποφθέγματα S.

[4]) Inscriptionem supplevi; dictorum auctores proponuntur novem: Anacreon (113), Demosthenes (114—117 et 125), Stratonicus (118), Anacharsis (119), Socrates (120—121), Aeschines (122), Diogenes (123), Laco (124), Xenochares (126).

[5]) Πλάτων S.

[6]) ἀποφθέγματα S.

XI Χαρικλείας (n. 289—298);
XII Μοσχίωνος (n. 299—323);
XIII[a] Κάτωνος (n. 324—330);
XIII[b] τοῦ αὐτοῦ ἀπόφθεγμα (n. 331);
XIV[a] Δημώνακτος[1]) (n. 332—344);
XIV[b] τοῦ αὐτοῦ ἀποφθέγματα (n. 345—350);
XV <Μενάνδρου>[2]) (n. 351—360);
XVI[a] Φαβωρίνου[3]) (n. 361);
XVI[b] τοῦ αὐτοῦ ἀποφθέγματα (n. 362—380);
XVII[a] Δημοσθένους (n. 381—385);
XVII[b] τοῦ αὐτοῦ ἀποφθέγματα (n. 386—388);
XVIII τοῦ Διογένους (n. 389—436);
XIX Κύρου ἀποφθέγματα (n. 437—440);
XX γνῶμαι Φιλιστίωνος[4]) (n. 441—444);
XXI[a] γνῶμαι Ἀριστίππου (n. 445—447);
XXI[b] τοῦ αὐτοῦ ἀποφθέγματα (448—450);
XXII <συμμικτά>[5]) (n. 451—457);

---

1) Δημονάκτου S.

2) Lemmate caret S, qui cap. XV cum XIV[b] copulat.

3) Φαβορίνου S.

4) Φιληστίωνος S.

5) Inscriptionem omittit S, qui totam sectionem falso Aristippi apophthegmatis (XXI[b]) subiungit, quamvis Diogenis (451), Demosthenis (452—456), Theophrasti (457) nomina distincte adponat:

n. 451) Διογένης ὁ Κυνικὸς ὀδυρομένου τινός, ἐπειδὴ ἐπὶ ξένης ἔμελλε τελευτᾶν, εἶπεν· 'τί ὀδύρῃ, ὦ μάταιε; πανταχόθεν γὰρ ἡ ὁδὸς ἡ αὐτὴ εἰς Ἅιδου.'

Cf. nota ad Gnom. Vat. 115 et App. 8.

n. 452) Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ θεασάμενός τινα ἐκφερόμενον φιλάργυρον ἔφη· 'οὗτος βίον ἀβίωτον βιώσας ἑτέροις βίον κατέλιπεν.'

ὁ inc. f. 114[r] S ‖ θεασάμενος τινὰ S ‖ οὗτος] οὕτως S. — Sententiam inlustravi ad Vat. 213.

n. 453) Ἔλεγε δέ, ὅτι τὸ πᾶσιν ἀρέσαι δυσχερέστατόν ἐστιν.

Cf. Vat. 221 et App. 44.

n. 454) Ἔφη δὲ τὸν κόλακα τούτῳ διαφέρειν τοῦ κόρακος, ὅτι ὁ μὲν ζῶντας, ὁ δὲ νεκροὺς ἐσθίει.

ἐσθίειν] ἐσθίειν S. — Exhibet Vat. 206, ubi ἢ pro ὅτι legitur.

n. 455) Ἐρωτηθεὶς δέ, διὰ τί μίαν γλῶσσαν ἔχομεν, ὦτα δὲ δύο, εἶπεν· 'ὅτι διπλάσιον δεῖ ἀκούειν τοῦ λέγειν.'

διατί S. — De sententia cf. App. 68.

n. 456) Λέγοντος δὲ αὐτῷ τινος ὅτι 'τοῦ ἀγροῦ ἀμελεῖς, ἑαυτῷ δὲ σχολάζεις' 'τούτου γὰρ' ἔφη 'ἐπιμελοῦμαι, δι' ὃν καὶ τὸν ἀγρὸν ἐκτησάμην.'

αὐτῷ τινὸς S.

n. 457) Θεόφραστος ὁ Περιπατητικὸς φιλόσοφος ἐν συμποσίῳ νεανίσκον τινὰ βλέπων ἡσυ-

XXIII[a] γνῶμαι Βίαντος (n. 458—460);
XXIII[b] τοῦ αὐτοῦ ἀπόφθεγμα[1]) (n. 461);
XXIV[a] Ἀντισθένους (n. 462);
XXIV[b] τοῦ αὐτοῦ ἀποφθέγματα (n. 463—464);
XXV Διοδώρου (n. 465);
XXVI γνῶμαι Ἐπικούρου (n. 466—471);
XXVII γνῶμαι Ἀπολλωνίου (n. 472—473);
XXVIII Χίλωνος (n. 474);
XXIX Δημητρίου Φαληρέως[2]) (n. 475—476);
XXX Χάρητος (n. 477);
XXXI Φωκίωνος (n. 478—479);
XXXII Εὐσεβίου (n. 480);
XXXIII γνῶμαι Ἀντιφάνους (n. 481);
XXXIV[a] Πυθαγόρου (n. 482);
XXXIV[b] ἀπόφθεγμα[3]) (n. 483);
XXXV γνῶμαι Κράτωνος[4]) (n. 484—485);
XXXVI[a] γνῶμαι Σωστράτου (n. 486);
XXXVI[b] Σώστρατος[5]) (n. 487—489);

χίαν ἔχοντα εἶπεν· 'εἰ μὲν ἀπαίδευτος ὢν σιωπᾷς, πεπαιδευμένος ὑπάρχεις· εἰ δὲ πεπαιδευμένος, ἀπαίδευτος σιωπᾷς.'

= Vat. 333. ubi ἄγοντα pro ἔχοντα habes.

1) ἀποφθέγματα S.

2) Φαλιρέως S.

3) Scil. τοῦ αὐτοῦ. — S praebet: Πυθαγόρας ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος οἰνόφλυγος, πῶς ἂν τοῦ μεθύειν παύσαιτο, ἔφη· εἰ συνεχῶς θεωρεῖ τα ὑπ' αὐτοῦ (inc. f. 116[v]) πρασσόμενα, in qua sententia θεωρεῖ adgnoscunt Antonius I 41 p. 50, 44 sq. et Maximus 30 in codice Vaticano 741 f. 99[v] (= Vat. 385 f. 72[r]), scripturam θεωροίη recte offert Stobaeus Flor. XVIII 34 cf. insuper App. 10 et Vat. 304 (App. 56) cum nota nostra.

4) L. Κράντορος. Sententiae extant duae: n. 484) οὐκ ἔστι πενίας οὐδὲ ἓν ἐν τῷ βίῳ | σύμπτωμα· καὶ γὰρ ἂν φύσει σπουδαῖος ᾖς, | κατάγελως ἔσῃ et n. 485) καλῶς πένεσθαι μᾶλλον ἢ πλουτεῖν κακῶς· τὸ μὲν γὰρ ἔλεον, τὸ δ' ἐπιτίμησιν φέρει. — Quarum prior eodem lemmate instructa non sine lectionis varietate (οὐκ ἔστι πενίας μεῖζον οὐδὲν ἐν βίῳ | σύμπτωμα· καὶ γὰρ ἂν φύσει σπουδαῖος ᾖς, | καταγέλαστος ἔσῃ) apud Maximum 2 p. 571 extat. sub Crantonis nomine (Κράντορος Grotio praeeunte corr. Meinekius, Κρίτωνος coni. Bergkius, Poet. Lyr. Gr. vol. II[4] p. 372) recurrit apud Stobaeum Flor. XCVI 13 et Arsenium p. 330, 2 sqq., ubi etiam genuina scriptura proponitur: οὐκ ἔστι πενίας οὐδὲν ἀθλιώτερον | ἐν τῷ βίῳ σύμπτωμα· καὶ γὰρ ἂν φύσει | σπουδαῖος ᾖς, πένης δέ, κατάγελως ἔσει. — Alterum fragmentum Cratoni vindicant Maximus 2 p. 571 et (sine v. 2) Apostolius IX 43 p. 472, Catoni adsignat Antonius I 33 p. 42, 5, ad Antiphanem auctorem (fr. 258 Kock) refert Stobaeus Flor. XCVII 1.

5) Equidem non dubito, quin Σώστρατος ex n. 487 inrepserit, lemma vero γνῶμαι Σωστράτου (cap. XXXVI[a]) ad totam sectionem XXXVI pertineat, quae has sententias offert:

XXXVII[a] γνῶμαι Κράτητος (n. 490);
XXXVII[b] τοῦ αὐτοῦ ἀπόφθεγμα (n. 491);
XXXVIII[a] γνώμη Δημοκράτους [1]) (n. 492);
XXXVIII[b] <τοῦ αὐτοῦ ἀπόφθεγμα> [2]) (n. 493);
XXXIX γνώμη Ζαλεύκου [3]) (n. 494);
XL γνῶμαι Φαβωρίνου [4]) (n. 495—496);
XLI Ἐτεοκλέους (n. 497—498);
XLII Ἐπικτήτου (n. 499—500);
XLIII Φίλωνος [5]) (n. 501);
XLIV Ῥήτορος (n. 502);
XLV Νείλου (n. 503);

n. 486) Οἱ ἀδελφοὺς παρέντες καὶ ἄλλους φίλους ζητοῦντες παραπλήσιοι τοῖς τὴν ἑαυτῶν γῆν ἐῶσι, τὴν δὲ ἀλλοτρίαν γεωργοῦσιν.

n. 487) Σώστρατος ὁ ἀθλητὴς ὀνειδιζόμενος ὑπό τινος ἐπὶ τῷ γονέων ἀσήμων εἶναι εἶπε· 'καὶ μὴν διὰ τοῦτο μᾶλλον ὤφειλον θαυμάζεσθαι, ὅτι ἀπ' ἐμοῦ τὸ γένος ἄρχεται'.

n. 488) Ὀλίγων οἱ ἀγαθοὶ νόμων δέονται· οὐ γὰρ τὰ πράγματα πρὸς τοὺς νόμους, ἀλλ' οἱ νόμοι πρὸς τὰ πράγματα τίθενται.

n. 489) Οὐ γὰρ ἐξ ὁμιλίας (ἐξομιλίας S) δεῖ καὶ χάριτος τὰς τιμάς, ἀλλ' ἐκ τῶν πράξεων λαμβάνειν.

Theophrasto n. 488 Stobaeus Flor. XLVII 21 et Maximus 58 p. 667 adtribuunt, ad eundem Maximus 46 p. 646 etiam n. 489 refert, nec tamen facile adducor, ut n. 488—490 ad peculiare tmema spectare putem. Certe n. 487 praeter S tantummodo Arsenius p. 440, 23 sqq. Sostrato vindicat, Sotionem sententiae auctorem esse perhibet Stobaeus Flor. LXXXIV 6, Socrati dictum adsignant Antonius I 23 p. 27, 41 sq. et Maximus 6 p. 550. — Extra omnem dubitationis aleam sententia 487 est posita cf. Stobaeus Flor. LXXXVI 14, Antonius II 79 p. 145, 25 sq., Maximus 63 p. 676, Arsenius p. 440, 20 sqq.

[1]) Δημοκράτου S.

[2]) Apophthegma hoc modo est compositum (n. 493): πρεσβεύοντός ποτε ὑπὲρ Ἀθηναίων πρὸς Φίλιππον καὶ παῤῥησίᾳ διαλεγομένου ὁ Φίλιππος ἔφη· 'οὐ φοβῇ, μὴ τὴν κεφαλήν σου προστάξω ἀφαιρεθῆναι;' 'οὔ' φησίν· 'ἐὰν γάρ σύ μου ταύτην ἀφέλῃς, ἡ πατρίς μοι αὐτὴν ἀθάνατον ἀναθήσει' [πρεσβεύοντος ποτὲ et οὔ φησιν S]. De Democrito eadem narrant Maximus 31 p. 619 et Arsenius p. 191, 27 sqq., sed Democratis nomen rectissime adgnoscit Gnom. Vat. 251: ὁ αὐτός ποτε ἀποσταλεὶς παρὰ Ἀθηναίων πρὸς Φίλιππον κατὰ πρεσβείαν μετὰ παῤῥησίας αὐτῷ ὡμίλει· τοῦ δὲ Φιλίππου εἰπόντος· 'οὐ φοβῇ, μὴ τὴν κεφαλήν σου προστάξω ἀφελεῖν;' 'οὐ φοβοῦμαι' εἶπεν· 'ἐὰν γάρ σύ μου ταύτην ἀφέλῃς, ἡ πατρίς μοι αὐτὴν ἀθάνατον ἀναθήσει.'

[3]) Ζάλευκος S, quae vox ad ipsam sententiam pertinet: <Ζάλευκος> ὁ τῶν Λοκρῶν νομοθέτης τοὺς νόμους τοῖς ἀραχνίοις εἶπεν <ὁμοίους> εἶναι· 'καὶ γὰρ εἰς ἐκεῖνα ἐὰν ἐμπέσῃ μυῖα ἢ κώνωψ, κατέχεται, ἐὰν δὲ σφὴξ ἢ μέλισσα, ἀφίπταται· οὕτως καὶ ἐν τοῖς νόμοις ἐὰν ἐμπέσῃ πένης, συνέχεται, ἐὰν δὲ πλούσιος ἢ δυνατὸς λέγειν, διαῤῥήξας ἀποτρέχει'. [Ζάλευκος et ὁμοίους om. S, ubi praeterea habes: μῦα — σφὶξ (σφλὶξ a m. pr.) — ἀφαπτᾶται — ἦ (pro ἢ) — λέγει]. Apophthegma praebent Stobaeus Flor. XLV 25, Antonius I 67 p. 68, 28 sqq., Maximus 58 p. 667, Arsenius p. 269, 8 sqq.

[4]) Φαβορίνου S.

[5]) Διφίλου legendum esse docet Stobaeus Flor. XCV 3, ubi n. 501 extat: πένητος

XLVI Σόλωνος (n. 504);
XLVII Ἱέρωνος (n. 505);
XLVIII Μητροδώρου (n. 506);
XLIX Ἐπιχάρμου [1]) (n. 507);
L Ἰσαίου [2]) (n. 508);
LI Μουσωνίου (n. 509);
LII Πιττακοῦ (n. 510);
LIII Γαίου (n. 511);
LIV Κριτίου (n. 512);
LV Σοφοκλέους (n. 513);
LVI Ξενοκράτους (n. 514);
LVII Ἀλεξάνδριδος [3]) (n. 515);
LVIII Ἀριστωνύμου [4]) (n. 516);
LIX τῶν ἑπτὰ σοφῶν περὶ πολιτείας (n. 517);
LX Εὐριπίδου [5]) (n. 518—519);
LXI Πολυαίνου (n. 520—522);
LXII Ὑπερίδου (n. 523);
LXIII Ζήνωνος ἀπόφθεγμα [6]) (n. 524);
LXIV <Σόλωνος> [7]) (n. 525);

ἀνδρὸς οὐδὲν εὐτυχέστερον· | τὴν [γὰρ] ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴν οὐ προσδοκᾷ (Diphilus fr. 104 Kock.).

1) Ἐπιχαρ μεί (= Ἐπίχαρμος et Ἐπιχαρμείας) S. — Epicharmi praeceptum (n. 515) οὐ μετανοεῖν, ἀλλὰ προνοεῖν χρὴ τὸν σοφὸν ἄνδρα eodem modo laudat Antonius I 17 p. 22. 44; δεῖ pro χρὴ suppeditat Maximus 25 in codice Vatic. 741 f. 89r (= Vat. 385 f. 63r), τὸν ἄνδρα τὸν σοφὸν pro τὸν σοφὸν ἄνδρα recte exhibet Stobaeus Flor. I 14 (= Epicharm. fr. B 20 p. 260 Lorenz). Pleniorem sententiam profert Photius I n. 110.

2) Ἡσαίου S; cf. ad cap. I p. 53 supra.

3) L. Ἀναξανδρίδου cum Stobaeo (Flor. XLI 2 = Anaxandrid. fr. 55 Kock.); lemma Ἀλεξάνδρου adgnoscit Maximus 20 p. 577. — Versus sunt hi: ὅστις λόγους παρακαταθήκην <γὰρ> λαβὼν | ἐξεῖπεν, ἄδικός ἐστιν <ἢ> ἀκρατὴς ἄγαν· | ὁ μὲν διὰ κέρδος ἄδικος· ὁ δὲ τούτου δίχα, | ἀκρατής· ἴσως δέ γ' εἰσὶν ἀμφότεροι κακοί. γὰρ v. 1 et ἢ v. 2 om. S, qui praeterea exhibet v. 1 λόγον a m. pr., v. 4 κακοῦ pro κακοί.

4) Ἀριστονύμου S.

5) Εὐριπίδους S.

6) ἀποφθέγματα S. — Unum habes monitum (n. 524) δεῖ τὰς πόλεις κοσμεῖν οὐκ ἀναθήμασιν, ἀλλὰ ταῖς τῶν οἰκούντων ἀρεταῖς.

7) Lemma om. S; sententia est haec (n. 525): Σόλων ὁ νομοθέτης ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, πῶς ἄριστα αἱ πόλεις οἰκοῖντο, ἔφη· 'ἐὰν μεν οἱ πολῖται τοῖς ἄρχουσι πείθωνται, οἱ δὲ ἄρχοντες τοῖς νόμοις.' Apophthegma ad 'Convivium septem sapientum' Plutarcheum redire post Orellium (Opuscula sententiosa vol. I p. 164 n. 34) falso refert Mullachius (Fragmenta Philosophorum Graecorum vol. I p. 221 n. 34); cf. omnino Antonius I 67 p. 68, 31 sq., Maximus 58 p. 667, Arsenius p. 435, 10 sqq.

LXV Ἀναχάρσιος τοῦ Σκύθου[1] (n. 526—527);
LXVI Θεοκρίτου (n. 528);
LXVII Περιάνδρου (n. 529);
LXVIII Κλεοστράτου (n. 530);
LXIX Λυκούργου (n. 531);
LXX Βίωνος (n. 532—533);
LXXI Πελοπίδου (n. 534);
LXXII Ἀρκεσιλάου (n. 535);
LXXIII Κλεάνθου (n. 536);
LXXIV Ὀργίου[2]) (n. 537);
LXXV Τροφίλου (n. 538);
LXXVI Φιλήμονος (n. 539);
LXXVII Ἡρώδου (n. 540);
LXXVIII Ἀγάθωνος (n. 541);
LXXIX Ἀντιγόνου (n. 542);
LXXX Ἐπαμινώνδου (n. 543);
LXXXI Φιλίππου (n. 544);
LXXXII τῆς Φίλωνος γυναικὸς (n. 545);
LXXXIII Λυσάνδρου (n. 546);
LXXXIV Σερήνου[3]) n. 547).

Profanum adpellavi sententiarum corpusculum, siquidem in opere adornando hanc rationem iniit auctor, ut scriptores ecclesiastici prorsus excluderentur. Excipiendum est caput XLV (n. 502) βίος ἡσύχιος χρημάτων πολλῶν περιφανέστερος, quo quidem Nili fragmentum contineatur ex libro de monastica exercitatione (λόγος ἀσκητικός) petitum (cap. XXI, Patrol. Gr. vol. LXXIX p. 748 A Migne)[4]). Nec vero flores sacros Gnomologii conditor decerpere neglexit, quandoquidem dictis profanis in S 559 sententiae e philosophis ecclesiasticis electae praemittuntur (f. 39r—80r):

I τοῦ ἁγίου Βασιλείου (n. 1—96);
II τοῦ Θεολόγου (n. 97—193);
III τοῦ Χρυσοστόμου (n. 194—271);

[1]) Ἀνάχαρ^σ του Σκύθους (per scripturae compendium) S.

[2]) L. Γοργίου, ac similiter Γοργίας pro Ὀργίας reponendum in ipso dicto (n. 537): Ὀργίας ἐρωτηθείς, ποίᾳ διαίτῃ χρώμενος εἰς μακρὸν γῆρας ἦλθεν, 'οὐδὲν οὐδέποτε' ἔφη 'πρὸς ἡδονὴν οὔτε φαγὼν οὔτε δράσας.' Corruptam nostrae conlectionis scripturam Maximus 41 p. 635 adgnoscit, Gorgiae sententia vindicatur apud Stobaeum Flor. CI 21 et Arsenium p. 172, 23 sqq.

[3]) Σερίνου S.

[4]) Duabus sectionibus (I et L) perperam lemma Ἠσαΐου adhaesit; cap. LXXXII de Philonis Iudaei uxore cogitare noli; apophthegma ipsum (n. 545): ἡ Φίλωνος γυνὴ

IV τοῦ Σιρὰχ (n. 272—342);
V τῆς Νύσσης [1]) (n. 343—376);
VI τοῦ Σολομῶντος (n. 377—439);
VII Φίλωνος (n. 440—470);
VIII Νείλου (n. 471—490);
IX Εὐαγρίου (n. 491—500);
X Κυρίλλου (n. 501—512);
XI Κλήμεντος (513—524);
XII Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου (n. 525—527);
XIII Διδύμου (n. 528—541);
XIV Ἰὼβ (n. 542—547);
XV τοῦ Ἀποστόλου (n. 548—551);
XVI ἄλλου [2]) (n. 552—555);
XVII τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου (n. 556—557);
XVIII Κλίμακος [3]) (n. 558—559). —

Utriusque sylloges fragmenta offert M f. 145r—147v:

A) I τοῦ Χρυσοστόμου ἐκλογαὶ κεφάλαια ἐν ἐπιτομῇ [4]) (n. 1—14);
II τοῦ Θεολόγου (n. 15—29);
III τοῦ ἁγίου Βασιλείου (n. 30—52);
IV τοῦ Κλίμακος (n. 53—54);

B) [5]) I τοῦ Πλουτάρχου (n. 1—50);
II Ἀριστοτέλους (n. 51—60);
III Ἰσοκράτους (n. 61—67);
IV Δημοκρίτου [περὶ ἀνάγκης] [6]) (n. 68—81);
V Κλειτάρχου (n. 82—86);
VI Πλάτωνος [7]) (n. 87—89);

ἐρωτηθεῖσα ὑπό τινος ἐν συνόδῳ πλειόνων γυναικῶν, διὰ τί μόνη τῶν ἄλλων οὐ φορεῖ χρυσοῦν κόσμον, < ἔφη >· ὅτι αὐτάρκης κόσμος ἐστὶ γυναικὶ ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετή [ἔφη om. S, qui praeterea habet: διατί et αὐταρκής] tractavi ad Gnom. Vat. 576, ubi Φωκίωνος pro Φίλωνος reponendum esse significavi.

1) Νύσης S.

2) scil. Ἀποστόλου

3) Κλήμακος S.

4) $\overset{\lambda'}{\text{κεφα}}$ ἐν $\overset{\mu'}{\text{ἐπιτο}}$ M.

5) Florilegium profanum gnomis sacris continuatum et iunctum est: in S interponuntur χρησμοὶ καὶ θεολογίαι Ἑλλήνων φιλοσόφων (f. 80r — 83v), quam eclogam M exhibet f. 148r sq.

6) Lemma ad n. 68 pertinet: εἰ μὲν ἦν μαθεῖν, ἃ δεῖ παθεῖν, καὶ μὴ παθεῖν, καλὸν τὸ μαθεῖν· εἰ δὲ παθεῖν δεῖ, ἃ δεῖ μαθεῖν, τί δεῖ μαθεῖν; παθεῖν γὰρ χρή.

7) Πλάτων M.

VII Σωκράτους (n. 90—91);
VIII Δημώνακτος (n. 92);
IX Διογένους[1]) (n. 93—94);
X Μενάνδρου (95—99). —

Quodsi M et S in contentionis iudicium vocantur, capitum et sen tentiarum haec ratio comparet:

A.

M I = S III.

N. 3—14 = n. 194—205; — n. 1—2 *(M)* ad lemma Ἡσαΐου (= Ἰσαΐου) recte trahit S_B (n. 1—2) cf. p. 53 not. 1.

M II = S II.

N. 15—20 = n. 97—102; n. 21 = n. 124; n. 22—26 = n. 119—123; n. 27 = n. 125; n. 28 = n. 127; n. 29 = n. 126.

M III = S I.

N. 30 = n. 1; n. 31 + 32 = n. 3; n. 33 = n. 4; n. 34 = n. 5+6; n. 35 — 38 = n. 7 — 10; n. 39 = n. 2; n. 40—52 = n. 11— 23.

M IV = S XVIII.

N. 53—54 = n. 558—559.

B.

M I = S II.

N. 1—2 = n. 3—4; n. 4—24 = n. 5—25; n. 25 = n. 27; n. 26 = n. 26; n. 27—45 = n. 28—46; n. 46—47 = n. 60—61; n. 48—50 = n. 91—93. — S omittit n. 3: πυθόμενος δὲ ὑπό τινος λοιδορεῖσθαι 'βασιλικόν ἐστιν' ἔφη 'τὸ εὖ ποιοῦντα κακῶς ἀκούειν', quae sententia a Plutarcho alienissima e libello Plutarcheo (ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν) manavit: Mor. p. 181 F n. 32 (= Arsen. p. 97, 25 sq.) πυθόμενος δὲ (scil. Ἀλέξανδρος) ὑπό τινος λοιδορεῖσθαι 'βασιλικὸν' ἔφη 'ἐστὶν (om. Ars.) εὖ ποιοῦντα κακῶς ἀκούειν cf. etiam Vit. Alex. 41 p. 688 EF οἱ δὲ φίλοι διὰ πλοῦτον καὶ ὄγκον ἤδη τρυφᾶν βουλόμενοι καὶ σχολάζειν ἐβαρύνοντο τὰς πλάνας καὶ τὰς στρατείας καὶ κατὰ μικρὸν οὕτω προῆλθον εἰς τὸ βλασφημεῖν καὶ κακῶς λέγειν αὐτόν· ὁ δὲ καὶ πάνυ πράως ἐν ἀρχῇ πρὸς ταῦτα διέκειτο

[1]) Διογένης M.

φάσκων βασιλικὸν εἶναι τὸ κακῶς ἀκούειν εὖ ποιοῦντα et Ps.-Plutarchus ὑπὲρ εὐγενείας cap. XIX 5 (p. 77, 31 sqq. Duebner) μεθ' ἑαυτῶν ἀναπολοῦντες τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο τοῦ Ἀλεξάνδρου· εὖ ποιήσαντα κακῶς ἀκούειν εἶναι βασιλικόν. Eodem dicto (in Cyro) usus est Antisthenes cf. Epictetus Diss. IV 6 τί οὖν λέγει Ἀντισθένης; οὐδέποτ' ἤκουσας; βασιλικόν, ὦ Κῦρε, πράττειν μὲν εὖ, κακῶς δ' ἀκούειν. Laertius Diogenes VI 3 ἀκούσας ποτὲ (scil. Ἀντισθένης), ὅτι Πλάτων αὐτὸν κακῶς λέγει, 'βασιλικὸν' ἔφη 'καλῶς ποιοῦντα κακῶς ἀκούειν,' Marcus Antoninus VII 36 Ἀντισθενικόν· βασιλικὸν μὲν εὖ πράττειν, κακῶς δὲ ἀκούειν.

M II = S III.

N. 51—52 = n. 94—95; n. 53—58 = n. 99—104; n. 59 = n. 106; n. 60 = n. 109. — S Aristotelis sententias (n. 94 — 112) prave cum Plutarcheis (n. 3—93) conglutinavit, eodemque modo sectio IV (n. 113—126) perperam adhaesit.

M III = S V.

N. 61—62 = n. 127—128; n. 63—64 = n. 130—131; n. 65—67 = n. 133—135.

M IV = S VI.

N. 68—79 = n. 162—173; n. 80—81 = n. 181—182.

M V = S VII.

N. 82—86 = n. 203—207.

M VI = S IX.

N. 87—89 = n. 268—270.

M VII = S VIII.

N. 90—91 = n. 226—227.

M VIII = S XIV.

N. 92 = n. 332.

M IX = S XVIII.

N. 93—94 om. S. — Codex M Diogeni vindicat:

n. 93) Ἰδὼν μειράκιον ὡραῖον μοχθηροῖς ὁμιλοῦν (ὁμιλοῦντα Cod.) 'φύλαξαι' ἔφη 'μισηθῆναι παρ' αὐτῶν, ἵνα μὴ γένῃ χρυσῆ (χρυσῆ Cod.) κύλιξ ἔχουσα ἔσωθεν κώνειον.'

n. 94) (Cf. Photius II n. 78) Καλὸν γάρ ποτε καὶ τὸ ψεῦδος, ὅταν (ὅτὰν Cod.) ὠφελοῦν τοὺς λέγοντας μηδὲν καταβλάπτῃ τοὺς ἀκούοντας.

Priorem sententiam si spectas, philosophi Cynici nomen omni suspicione vacat. haud leviter alterum dictum offendit, siquidem ad lemma Χαρικλείας apud Antonium I 22 p. 27. 24 et Maximum 35 p. 625 pertinet ac revera in Heliodori Aethiopicis I 26 recurrit. quod opusculum saepius Χαρίκλεια inscribitur cf. Nicephorus Callistus Hist. Eccl. XII 34 ἀλλὰ τοῦ μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ ἤθους προκατῆρξεν Ἡλιόδωρος ἐκεῖνος Τρίκκης ἐπίσκοπος· οὗ πονήματα ἐρωτικὰ εἰςέτι νῦν περιφέρεται, ἃ νέος ὢν συνετάξατο Αἰθιοπικά, νῦν δὲ καλοῦσι ταῦτα Χαρίκλειαν et quae congessit d' Orville. Miscellan. Observ. Crit. vol. VII (Amstelodami 1736) p. 371 sq. Quae cum ita sint, n. 94 ad peculiare lemma referendum esse puto, praesertim cum etiam S (f. 101ᵛ) Heliodori fragmenta adservet (cap. XI):

n. 289) Εὐγενείας γὰρ ἔμφασις καὶ κάλλους ὄψις καὶ λῃστρικὸν ἦθος οἶδεν ὑποτάττειν, καὶ κρατεῖν καὶ τῶν αὐχμηροτέρων δύναται.

= Heliodorus I 4. — Repetit Maximus 63 p. 676 (Χαρικλείου Combef.; Χαρικλείας codex Vatic. Gr. 741; inscriptione caret codex Vatic. Gr. 385).

290) Τὸ γὰρ ἀπελπισθὲν ἅπαξ ἐξῄρηται τῆς ψυχῆς καὶ τὸ μηδαμόθεν ἔτι προςδοκώμενον ἀπαλλαγὴν παρασκευάζει τοῖς κάμνουσι.

= Heliod. I 15. — Sine inscriptione (τοῦ αὐτοῦ praebet Vat. 385) Maximus 38 p. 630 gnomae: τὰ γὰρ ἡδέα, κἂν μὴ παρῇ, τέρπει ταῖς ἐλπίσιν subiungit, cuius lemma Λευκίππης Achillis Tatii libros de Clitophontis et Leucippae amoribus significat cf. Achilles Tatius V 22, ubi ἡδέα τῶν πραγμάτων pro ἡδέα et μήπω pro μὴ extat; μήπω etiam Maximi codices Vaticani adgnoscunt, tum Antonius I 5 p. 8, 34 (Λευκίππης) et S cap. X (Λευκίππης) n. 284. — Nostro loco pristinum lemma Χαρικλείας apud Maximum prave ad subsequentem sententiam transiit: ἡ γὰρ εἰς τὸ μήπω λεχθὲν ἐπείξις τοῦ λόγου τὸ ὁλόκληρον τῶν ἤδη λεχθέντων παραιρεῖται, quae quidem lemma Λευκίππης reposcat (cf. Achilles Tatius VIII 8 = S cap. X n. 288) eclogae proximae praemissum: ὁ μὲν γὰρ τοῦ κινδύνου φόβος ἐθορύβει τὰς τῆς ψυχῆς ἐλπίδας· ἡ δὲ ἐλπὶς τοῦ τυχεῖν ἐκάλυπτεν ἡδονῇ τὸν φόβον· οὕτω καὶ (adde: τὸ) ἐλπίζον ἐφοβεῖτο

Adnotatio critica: S cap. XI n. 289—298.

289) εὐγενείας γὰρ] οὕτως εὐγενείας Heliod. ‖ καὶ κάλλους ὄψις] καὶ κάλλους καὶ ὄψις Max. (nec tamen Vat. 385) ‖ καὶ λῃστρικὸν] λῃστρικὸν Max. ‖ οἶδεν] οὐδὲν Max., attamen libri Vaticani scripturam οἶδεν optime adgnoscunt ‖ αὐχμηροτέρων] αὐχμηροτάτων Max. (quam lectionem apud Heliodorum ex coniectura reponebat Hemsterhusius. αὐχμηρῶν habes in Vat. 385).

290) ἀπελπισθὲν] ἐλπισθὲν Max. ‖ τοῖς κάμνουσι] τοὺς κάμνοντας S. ex qua varietate apud Heliodorum textus: ἀπαλγεῖν παρασκευάζει τοὺς κάμνοντας originem traxit.

(l. ἐφοβεῖτό μου) καὶ ἔχαιρε τὸ λυπούμενον (= Achilles Tatius II 23 sive S cap. X n. 280).

291) Πολλάκις γὰρ τὸ χαρᾶς ὑπερβάλλον εἰς ἀλγεινὸν περίστησι, καὶ τῆς ἡδονῆς τὸ ἄμετρον ἐπίσπαστον λύπην ἐγέννησεν.

= Heliod. II 6. — Exhibent Antonius I 72 p. 72, 47 sq. (Ἀνωνυμ. et Maximus 28 p. 614 (Χαρικλ. Combef., Χαρικλείας libri Vaticani).

292) Τῶν παρελθόντων ἀλγεινῶν τὸ πλῆθος καὶ τῶν παρουσῶν συμφορῶν τὸ ἄπορον καὶ τῶν προσδοκωμένων τὸ ἄδηλον ἐζόφου τῆς ψυχῆς τὸ λογιζόμενον.

= Heliod. II 15.

293) Τῷ γὰρ πάθει τοῦ σώματος καὶ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς συνομολογεῖν ἠνέσχετο.

= Heliod. II 15. — Inter Isocratea suppeditat Maximus 59 p. 669, ubi Vat. 741 distincte inscriptionem Χαρικλείας offert.

294) Μέγα γὰρ εἰς λήθην κακῶν ἡ δι' ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς ὑπόμνησις ἀμαυρουμένη.

= Heliod. II 29. Habet Maximus 52 p. 654 (Χαρικλ.).

295) Ἡ γὰρ τῶν ἐρωτικῶν ἀντίβλεψις ὑπόμνησις τοῦ πάσχοντος γίγνεται, καὶ ἀναφλέγει τὴν διάνοιαν ἡ θέα καθάπερ ὕλη πυρὶ γιγνομένη.

= Heliod. IV 4. — Ad lemma Χαρικλείας trahunt Maximus 3 p. 540 et Apostolius VIII 41[1] p. 440.

296) Πάθος γὰρ ἅπαν τὸ μὲν ὀξέως γιγνωσκόμενον εὐβοήθητον, τὸ δὲ χρόνῳ παραπεμπόμενον ἐγγὺς ἀνίατον.

= Heliod. IV 5. — Praeter Antonium II 80 p. 146, 3 sq. (Χαρικλοῦς) et Apostolium XIII 100[e] p. 604 (Ἡλιοδώρου) citat Georgides (Anecd. Gr. ed. Boissonade, vol. I) p. 75 (Χαρικλείας), qui Heliodori Aethiopica excerpsit etiam p. 16 (Χαρικλείας) βλέμμα οὕτω λαμπρὸν καὶ εὐσχήμων ὄψις ἅμα καὶ ἐπέραστος εὐγενείας ἔμφασιν παρίστησιν (= Aethiop. VII 12, ubi γὰρ inter βλέμμα et οὕτω additur; Georgidis codex εὔσχημον et ἐπέραστον praebet) et p. 84 (Χαρικλείας)

291) πολλάκις γὰρ] οὕτως ἄρα καὶ Heliod., sed πολλάκις post περιέστη legitur ‖ περίστησι] περιέστη Heliod. (περιέστησεν liber Vaticanus).

292) τῶν παρελθόντων] τῶν δὲ παρελθόντων Heliod., ubi praecedit: τῷ δὲ Θεαγένει καὶ τῇ Χαρικλείᾳ συνάμα τῷ Κνήμωνι πάντων ἔννοια τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἀθρόον ἐπεισῄει καὶ σκοπεῖν μέν τι βουλομένοις ἐῴκεσαν.

293) τῷ γὰρ πάθει τοῦ σώματος] οὕτως ἄρα ποτὲ σώματος πάθει Heliod. ‖ ἠνέσχετο] ἀνέχεται Max.

294) λήθην] λήθη S ‖ κακῶν] κακὸν S ‖ ἡ] ἣ S ‖ ἀμαυρουμένη] ἀμαυρουμένην S.

295) (ἐρωτικῶν inc. f. 102[r] S ‖ γίγνεται] γίνεται Max. Apost. ‖ πυρὶ γιγνομένη] πυρὶ γενομένη ὑπέκκαυμα Max. (ultima vox deest in codicibus nostris), ubi subiungitur: ὑπέκκαυμα γὰρ ἐπιθυμίας λόγος ἐρωτικὸς cf. ad n. 298.

296) γὰρ om. Georg. ‖ γιγνωσκόμενον] γινωσκόμενον Georg. Anton.

τὸ κάλλος καὶ βάρβαροι χεῖρες, ὡς ἔοικε, δυσωποῦνται (cf. V 7 τοὺς γὰρ καλοὺς καὶ βάρβαροι χεῖρες, ὡς ἔοικε, δυσωποῦνται καὶ πρὸς τὴν ἐράσμιον θέαν καὶ ἀπρόσφυλος ὀφθαλμὸς ἡμεροῦται). Ad idem lemma p. 84 verba: τὸ συνεχῶς πρός τινος διεψεῦσθαι τὸ πιστὸν τῶν παρ' αὐτοῦ λεγομένων ὑποτέμνεται referuntur, quae ab Heliodoro alienissima sunt: sententiam ipsam ad Gnom. Vat. 366 inlustravi.

297) Φιλεῖ γὰρ εὐημερία παράλογος ὕβρεως ἔργα προκαλεῖσθαι.

= Heliod. V 29. Promit Antonius I 70 p. 70, 32 (Χαρικλείας); apud Maximum 18 p. 590 Heliodori fragmentum Socratis dicto (Gnom. Vat. 165) adhaesit: ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί λυπεῖ τοὺς ἀγαθούς, ἔφη· 'εὐτυχία πονηρῶν.' novam tamen eclogam lemmate Χαρικλείας instructam offert Vat. 741.

298) Ὑπέκκαυμα γὰρ ἐπιθυμίας λόγος ἐρωτικός· ἡ γὰρ ὧν ἁμαρτάνει τις αἰδὼς τῷ τοῦ βελτίονος ἀξιώματι παρρησία γίνεται.

Verba ὑπέκκαυμα — ἐρωτικὸς numero 295 adnectit Maximus 3 p. 540, sententiis Epicteteis adnumerat Antonius I 14 p. 16, 32, ad lemma Ἀρικλείας trahit Apostolius XVII 61[e] p. 701; verum enim vero dicti fons est Achilles Tatius I 5, ubi inter ἐρωτικὸς et ἡ γὰρ habes: κἂν εἰς σωφροσύνην τις ἑαυτὸν νουθετῇ, τῷ παραδείγματι πρὸς τὴν μίμησιν ἐρεθίζεται, μάλισθ' ὅταν ἐκ τοῦ κρείττονος ᾖ τὸ παράδειγμα. Duobus praeterea locis Maximus Heliodori fragmenta inter sententias communes recepit:

1) 7 p. 555 (Χαρικλείας) Ξένῃ ἐν γῇ τὸ μὲν ὤνιον σπάνιον τοῖς ἀγνοοῦσι, τὸ δὲ αἰτούμενον εὐμετάδοτον τοῖς ἐλεοῦσιν.

= Heliod. VI 10: ξένῃ] ξένῃ γὰρ Heliod., qui praemittit: ἀσφάλεια γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις ἡ εὐτέλεια, καὶ οἴκτου τε μᾶλλον ἢ φθόνου πέλας ἡ πενία, τῆς τε καθημέραν ἀναγκαίου τροφῆς ῥᾷον εὐπορήσομεν.

2) 28 p. 614 (Χαρικλ.) Οἱ ἄνθρωποι τάφους μὲν κατασκευάζουσι καὶ ἐντάφια ὥσπερ μέλλοντες αὐτοῖς χρῆσθαι· ἀφοβίαν δὲ καὶ ἀλυπίαν τὴν περὶ τοῦ θανάτου, ᾗ χρήσονται, οὐ παρασκευάζονται.

Non habet Heliodorus neque editionis Combefisianae lemma codices Vaticani adgnoscunt, ubi nostrae sententiae Demonactis praeceptum: δεῖ ὥσπερ φορτίον τὴν λύπην ἀναθέμενον μὴ στέοντα (στένοντα recte Vat. 741 et 385) φέρειν excipit. Ac revera S cap. XXXIII utrumque dictum Demonacti adsignat (n. 343 et 347).

Omnino Heliodorus libentissime locos communes volvit, qui haudquaquam flosculi sunt aliunde carpti, sed ex ipsius auctoris cerebro manarunt, locis temporibus personis adaptati. Sententiarum indicem occasione commode oblata proponere placet:

298) ἐρωτικὸς] τρωτικὸς Apost. || ἡ] εἰ S || ὧν] ὂν S || τὶς S.

1) Οὕτως ἄρα πόθος ἀκριβὴς καὶ ἔρως ἀκραιφνὴς τῶν μὲν ἔξωθεν προσπιπτόντων ἀλγεινῶν τε καὶ ἡδέων πάντων ὑπερφρονεῖ, πρὸς ἓν δὲ τὸ φιλούμενον καὶ ὁρᾶν καὶ συννεύειν τὸ φρόνημα καταναγκάζει (Heliodor. I 2).

2) Εὐχαῖς, οὐκ αἰτίαις ἐξιλεοῦται τὸ κρεῖττον (I 8).

3) Πολλαῖς γὰρ κατὰ τὴν πρώτην πεῖραν ἐναπεσβέσθη τὰ τῆς ἐπιθυμίας· κόρος γὰρ ἔρωτος τῶν ἔργων τὸ τέλος (I 15).

4) Καὶ γὰρ εὔηθες, τὴν αἰχμάλωτον βιασάμενον ἀκόντων τι τῶν φίλων φαίνεσθαι διαπραττόμενον (I 19).

5) Βιάζεσθαι γὰρ οἷς ἐξὸν, τὸ πυνθάνεσθαι περιττόν (I 21).

6) Πρέπειν γὰρ οἶμαι γυναικὶ μὲν σιγήν, ἀνδρὶ δ' ἀπόκρισιν ἐν ἀνδράσιν (ibid.).

7) Τό τε γὰρ αἰχμάλωτον οὖσαν τῆς τοῦ κρατοῦντος εὐνῆς ἀξιοῦσθαι, πᾶσαν εὐδαίμονα τύχην ὑπερβέβληκε (I 22).

8) Ὁρμὴν γάρ, ὡς οἶσθα, κρατούσης ἐπιθυμίας μάχη μὲν ἀντίτυπος ἐπιτείνει, λόγος δ' εἴκων καὶ πρὸς τὸ βούλημα συντρέχειν τὴν πρώτην καὶ ζέουσαν φορὰν ἔστειλε καὶ τὸ κάτοξυ τῆς ὀρέξεως τῷ ἡδεῖ τῆς ἐπαγγελίας κατεύνασε· πρώτην γάρ, ὡς οἶμαι, πεῖραν οἱ ἀγριώτερον ἐρῶντες τὴν ὑπόσχεσιν νομίζουσι καὶ κρατεῖν ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας ἡγούμενοι ῥᾷότερον διάγουσιν ἐπὶ τῶν ἐλπίδων σαλεύοντες (I 26).

9) Δυσανάκλητον δέ, πρὸς ὅπερ ἂν ὁρμήσῃ, τὸ βάρβαρον ἦθος· κἂν ἀπογνῷ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, προαναιρεῖν ἅπαν τὸ φίλον εἴωθεν, ἤτοι συνέσεσθαι αὐτοῖς καὶ μετὰ θάνατον ἀπατώμενον, ἢ χειρὸς πολεμίας καὶ ὕβρεως ἐξαιρούμενον (I 30).

10) Οὕτως ἄρα λῃσταῖς καὶ ψυχῶν αὐτῶν ἐστι χρήματα προτιμότερα, καὶ τὸ φιλίας ὄνομα καὶ συγγενείας πρὸς ἓν τὸ κέρδος ὁρίζεται (I 32).

11) Ἡ γὰρ πυρὸς ὄψις ἀμαυροῦται δι' ἡμέρας ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ θεοῦ καταυγαζομένη (II 1).

12) Ἄλλως τε γὰρ ἄπιστον τὸ βουκόλων γένος, καὶ νῦν πλέον ὅτε τοῦ καταστέλλοντος τὴν γνώμην πρὸς τὸ σωφρονέστερον ἄρχοντος ἀμοιροῦσιν (II 17).

13) Ἄλλα τε γὰρ βουκόλοι πρὸς τὸ φοβερώτερον φαίνεσθαι καὶ δὴ καὶ τὴν κόμην εἰς ὀφρὺν ἕλκουσι καὶ σοβοῦσι τῶν ὤμων ἐπιβαίνουσαν, εὖ τοῦτ' εἰδότες, ὡς κόμη τοὺς μὲν ἐρωτικοὺς ἱλαρωτέρους, τοὺς δὲ λῃστρικοὺς φοβερωτέρους ἀποδείκνυσιν (II 20).

14) Οὐ γὰρ ἡδὺ μακροτέρων διηγημάτων ἀκροατήριον (II 21).

15) Τοὺς γὰρ Μοιρῶν ἀτρέπτους ὅρους προϊδεῖν μὲν δυνατόν, ἐκφεύγειν δ' οὐκ ἐφικτόν. Κέρδος δ' ὡς ἐν τοῖς τοιούτοις ἡ πρόγνωσις, ἀμβλύνουσα τοῦ δεινοῦ τὸ φλεγμαῖνον· συμφορᾶς γάρ, ὦ παῖ, τὸ μὲν ἀπροσδόκητον ἀφόρητον, τὸ δὲ προεγνωσμένον οἰστότερον. Τὸ μὲν γὰρ ἡ διάνοια φόβῳ προληφθεῖσα κατέπτηξε, τὸ δ' ἡ συνήθεια τῷ λογισμῷ διήτησε (II 24).

16) Αἰγύπτιον γὰρ ἄκουσμα καὶ διήγημα πᾶν Ἑλληνικῆς ἀκοῆς ἐπαγωγότατον (II 27).

17) Οὕτως ἄρα κάλλους ὑπερβολὴ καὶ εἰς μεγέθους ἔμφασιν φέρει προσθήκην (II 30).

18) Χρησμοὶ γὰρ καὶ ὄνειροι τὰ πολλὰ τοῖς τέλεσι κρίνονται (II 36).

19) Ξένη γὰρ ὄψις τῆς συνήθους ἑτοιμότερον εἰς ἔκπληξιν (III 4).

20) Τῶν γὰρ ἐν ἡμῖν πόρων τε καὶ αἰσθήσεων πολυκίνητόν τε καὶ θερμότατον οὖσα ἡ ὄψις δεκτικωτέρα πρὸς τὰς ἀποῤῥοίας γίγνεται, τῷ κατ' αὐτὴν ἐμπύρῳ πνεύματι τὰς μεταβάσεις τῶν ἐρώτων ἐπισπωμένη (III 7).

21) Διάνοια γὰρ ἐρῶντος, ὁμοιόν τι καὶ μεθύοντος, εὔτρεπτόν τε καὶ οὐδεμίαν ἕδραν ἀνεχόμενον, ἅτε τῆς ψυχῆς ἀμφοτέροις ἐφ' ὑγροῦ τοῦ πάθους σαλευούσης. Διὸ καὶ πρὸς μέθην ὁ ἐρῶν καὶ πρὸς τὸ ἐρᾶν ὁ μεθύων ἐπίφορος (III 10).

22) Τέχνη καὶ φύσιν οἶδε βιάζεσθαι· μόνον εὔθυμον (adde: δεῖ) εἶναι καὶ ὀργιζομένῳ τὰ δέοντα πείθεσθαι πράττειν (III 17; vocem ultimam delendam esse suspicor).

23) Προφήταις μὲν γὰρ καὶ τὰ μέγιστα κατορθοῦν οὐκ ἀδύνατον (III 18).

24) Ὀξὺς γὰρ ὁ ἐρῶν ἰδεῖν τὸ ποθούμενον (IV 1).

25) Ἐπακτικὸν γάρ τι καὶ πρὸς τῶν ὁρώντων εἰς εὔνοιαν τὸ κάλλος (IV 3).

26) Τροφὴ γὰρ νόσων ἡ σιωπή, τὸ δὲ ἐκλαλούμενον εὐπαραμύθητον (IV 5).

27) Τὸ γὰρ ἄδηλον τῆς τύχης ἀνθρώποις ἄγνωστον (IV 8).

28) Μέγιστος γὰρ θεῶν ὁ Ἔρως καὶ ἤδη (l. δὴ) καὶ θεῶν αὐτῶν ποτε κρατεῖν λεγόμενος (IV 10).

29) Ὡς τὸ μὲν ἀπείρατον γενέσθαι τὴν ἀρχὴν ἔρωτος εὔδαιμον, τὸ δ' ἁλόντα πρὸς τὸ σῶφρον τὸ βούλημα περιποιῆσαι σοφώτατον (ibidem).

30) Τινὰ προαγορευόμενα μὲν γυναιξὶν ἔστιν ὅτε καὶ ὄκνον ἤνεγκεν, ἐπιτελούμενα δ' ἐκ τοῦ παραχρῆμα θαῤῥαλεώτερον ἠνύσθη πολλάκις (IV 13).

31) Ἀπαραίτητον ἔχει πρὸς γυναῖκας ἴυγγά χρυσὸς καὶ λίθος (IV 15).

32) Πολὺ γάρ τι καὶ νύκτες εἰς πλοῦν ἀνύουσι, ἀπογείοις αὔραις ἀκύμονα τὰ σκάφη παραπέμπουσαι (IV 16).

33) Ἄπιστον εἰς φυλακὴν ἐραστής, εἰ γένοιτο τῶν ἐρωτικῶν ἐγκρατὴς καὶ οὐχ ἥκιστα τῶν καταιδέσαι δυναμένων μονούμενος. Ἀναφλέγεται γάρ, ὡς οἶμαι, πλέον, ὅταν ἀπρόσμαχον βλέπῃ τὸ ποθούμενον προκείμενον (IV 18).

34) Νόσος γὰρ ἄλλων τε καὶ ὤτων τὸ γῆρας (V 1).

35) Ἀγαθὸν γὰρ πλάνης ἐφόδιον, σύνθημα φιλικὸν εἰς ἀνεύρεσιν φυλαττόμενον (V 4).

36) Ἀλλ' οὐ γὰρ ἦν, φασί, τοὺς δυστυχοῦντας μὴ οὐχὶ πανταχοῦ δυστυχεῖν (V 19).

37) Αἵματος γὰρ ὄψις φρονήματος γίγνεται στόμωσις (V 25).

38) Ἀλλ' ἔστιν, ὡς ἔοικεν, ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων προτιμότερον (ibidem).

39) Ἔστι γὰρ γυνή τι χρῆμα σοφώτατον, καιρὸν διαθέσθαι δραστήριος (V 26).

40) Τὸ γὰρ στενὸν τοῦ καιροῦ πολυλογίαν οὐκ ἐπιδέχεται (V 30).

41) Ἐπίφορον γάρ τι πρὸς δάκρυον οἶνος (V 33).

42) Ἔχει τι φιλάνθρωπον ὀξεῖα δυστυχημάτων δήλωσις, τὴν ὁμόσε χώρησιν πρὸς τὸ δεινὸν τῇ ψυχῇ καὶ ταχεῖαν ἀπάλγησιν παρασκευάζουσα (VI 5).

43) Ἡ γὰρ ἂν ἔγνως, ὡς καὶ τὰ ἀδεᾶ φοβερὰ τοῖς ἐρῶσι καὶ μόνοις ὀφθαλμοῖς μάρτυσι καταπιστεύουσιν ὑπὲρ τῶν παιδικῶν, ἡ δ' ἐκείνων ἀπουσία δειλία τοῦτ' ἤδη καὶ ἀγωνία ψυχαῖς ἐρωτικαῖς γίγνεται. Αἴτιον δέ, πεπείκασιν αὐτούς, οὐκ ἄλλως πώποτε σφῶν ἀπολείπεσθαι τοὺς φιλτάτους, μὴ οὐχὶ κωλύματος ἀηδοῦς ἐμποδίζοντος (ibidem).

44) Ὀξὺς γὰρ ὁ ἐρῶν φωρᾶσαι τὸν ἀπὸ τῶν ἴσων παθῶν κεκρατημένον (VI 7).

45) Δειναὶ γὰρ αἱ ψυχαὶ περὶ τοῖς φιλτάτοις τα δεινότερα μαντεύεσθαι (VI 12).

46) Σώζεται γὰρ ἡ περὶ τοὺς φύντας αἰδώς, ἐφ' ὅσον οἷόν τε καὶ ἐν τοῖς ἀποιχομένοις (VI 15).

47) Πολλὰ καὶ παράδοξα πολλάκις αἱ κατ' ἀνθρώπους τύχαι καινουργοῦσιν (VII 5).

48) Ὀξὺ γάρ τι πρὸς ἐπίγνωσιν ἐρωτικῶν ἡ ὄψις καὶ κίνημα καὶ σχῆμα πολλάκις μόνον, κἂν πόρρωθεν ᾖ κἂν ἐκ νώτων τῆς ὁμοιότητος τὴν φαντασίαν παρέστησεν (VII 7).

49) Γύναιον καὶ ἄλλως πρὸς ἄσεμνον ἡδονὴν ἐπίφορον (VII 9).

50) Οὕτως ἄρ' ὁ πλανήτης βίος οἷον τυφλότητα τὴν ἄγνοιαν ἐπιβάλλει τοῖς ξενιτεύουσι (VII 12).

51) Τὰς γὰρ δὴ γνώσεις καὶ τὰς ἐντεύξεις ἐκ τῶν ὁμοίων, ὡς οἶσθα, γίγνεσθαι καλόν (VII 13).

52) (Γυνὴ) κοινόν τι χρῆμά ἐστι πρὸς πᾶσαν τύχην καὶ πλέον ἐπίκουρος γίγνεται τοῖς παρ' ἀξίαν ἔλαττον πράττουσι (VII 14).

53) Αἱ χρησταὶ καὶ φιλόνεοι γυναῖκες ἀμείλικτοι γίγνονται καὶ βαρυμήνιδες ἀποτυγχάνουσαι, καὶ τοὺς ὑπερόπτας ὡς ὑβριστὰς εἰκότως ἀμύνονται (VII 20).

54) Ποιεῖν γὰρ τὰ αἰσχρὰ καὶ λέγειν ὁμοίως ἀπρεπές (VII 21).

55) Εὑρέτις ἄρ' ἐστὶ λογισμῶν ἡ ἀνάγκη (VII 25).

56) Τῶν γὰρ ἄλλων σιωπωμένων, τὴν εὐγενείᾳ τῇ μεγίστῃ κομῶσαν οἰκότριβι συνοικεῖν ἀθέμιτον (VII 26).

57) Ἀρκεῖ μὲν γὰρ ἴσως καὶ τὸ μηδὲν αὑτῷ συνειδότα φαῦλον εὐμενείᾳ τῇ παρὰ τῶν κρειττόνων ἐλπίζειν, καλὸν δὲ καὶ ἀνθρώπων τοὺς συνόντας πείθοντα σὺν παῤῥησίᾳ τὸν ἐπίκαιρον τοῦτον βίον διάγειν (ibidem).

58) Ἀντίθετον δὲ ὡς ἐπίπαν τῷ κρατοῦντι τὸ κρατούμενον (ibidem).

59) Ὁ μὲν ἀγνοούμενος ὀκνηρότερος, ὁ δὲ πεφωραμένος θρασύτερος καθιστάμενος (VIII 5).

60) Ὁ μὲν ἔρως οὐκ ἀνίησιν, ἀλλ᾽ ἐπιτείνει πλέον ὥςπερ ὕλῃ τῷ νέῳ λάβρως ὑποπιμπράμενος (ibidem).

61) Μεγάλην εἰς πειθὼ κέκτηται πρὸς ἄνδρας ἴϋγγα τὰ γυναικεῖα καὶ σύνοικα βλέμματα (ibidem).

62) Πεφύκασι γὰρ οἱ νέοι θεραπευόμενοι μὲν ὑπερφρονεῖν, βιαζόμενοι δ᾽ ὑπείκειν (ibidem).

63) Ἀκοὴ γὰρ ὄψεως εἰς τὸ λυπῆσαι κουφότερον (ibidem).

64) Ἀπελπισθεὶς γὰρ ὁ ἔρως οὐδεμίαν ἔχει φειδὼ τοῦ ἐρωμένου, τρέπειν δὲ φιλεῖ τὴν ἀποτυχίαν εἰς τιμωρίαν (VIII 6).

65) Ἃ γὰρ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχή, καί πιστεύειν φιλεῖ (VIII 7).

66) Εὐγενοῦς γὰρ ἤθους καὶ ὄψεως καὶ βάρβαρον γένος οἶκτος εἰςέρχεται (VIII 9).

67) Ἤιδει γάρ, ὡς πάθος τοῦ ἐρωμένου τὸν ἐρῶντα πλέον ἢ τὸ ἴδιον ἀλγύνει (ibidem).

68) Φιλεῖ γὰρ ἄνθρωπος πρὸς τὰ συμπίπτοντα τρέπειν τὴν γνώμην (VIII 11).

69) Δεινὸς δ᾽ ὁ τῆς Δίκης ὀφθαλμός, ἐλέγχων καὶ τὰ ἀμήνυτα, κρύφια καὶ ἀθέμιτα φωτίζων (VIII 13).

70) Οὕτως ἄρα ἡδύ τι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι, ὅταν συμβαίνῃ τοῖς ἐχθροῖς ἐπαπόλλυσθαι (VIII 15).

71) Γένος γὰρ οὐδὲν οὐδ᾽ ἡλικίαν ὁ ὑπὲρ ψυχῆς δυςωπεῖται κίνδυνος (IX 3).

72) Ὑπαγορεύει γὰρ τοῖς χρηστοῖς φιλανθρωπίαν πολέμιος ὑποπίπτων (IX 5).

73) Πᾶν γὰρ ὕποπτον καὶ φοβερὸν τὸ κατ᾽ ἔσχατον κινδύνου γενόμενον (ibidem).

74) Οὕτως ἄρα καὶ ἀπεγνωκότες αὑτῶν ἄνθρωποι τὴν ἀεὶ παροῦσαν ὥραν κέρδος εἰς ὑπέρθεσιν θανάτου νομίζουσιν (ibidem).

75) Νικᾶν γὰρ καλὸν τοὺς ἐχθρούς, ἑστῶτας μὲν ταῖς μάχαις, πεπτωκότας δὲ ταῖς εὐποιΐαις (IX 21).

76) Ἔχει τι ζηλότυπον ἔμφυτον τὸ εὐνούχων γένος· ὧν γὰρ ἀπεστέρηται, τούτων εἰς κώλυμα τοῖς ἄλλοις προβέβληται (IX 25).

77) Ἐπάναγκες γὰρ βασιλεῖ καὶ ἄκριτον ἔστιν ὅτε πλήθους ὁρμὴν θεραπεύειν (X 9).

78) Μεγίστη δ᾽, οἶμαι, τῷ λέγοντι πίστις ἡ τοῦ διαιτῶντος γνῶσις (X 12).

79) Οὐδὲν ἀπρεπὲς γυμνούμενον τὸ τῶν φύντων καὶ γένους μαρτύριον (X 15).

80) Ὑπερβολὴ γὰρ ἡδονῆς καὶ θρῆνόν ποτ᾽ ἀποτίκτειν φιλεῖ (X 16).

81) Ἡ μητρῴα φύσις τὸ θυγατρὸς καὶ τὸ θῆλυ συμπαθὲς τὸ πταῖσμα τὸ γυναικεῖον οἶδεν ἐπισκιάζειν (X 29).

82) Ἐπισκιάζονται, ὡς ἔοικεν, ὑπὸ τῆς ἄγαν χαρᾶς καὶ οἱ συνετώτατοι τῶν ἀνδρῶν (X 39).

M X = S XV.

N. 95—96 = n. 351—352; n. 97—99 = n. 356—358. In S Menandri fragmenta lemmate destituta Demonactis sententias excipiunt.

Iam restat, ut Plutarchi, Democriti, Socratis, Demonactis gnomae in S servatae (cf. p. 52 supra) in medium proferantur:

II τοῦ Πλουτάρχου.

1) (3) Ἔοικεν ὁ τῶν φιλαργύρων βίος νεκροῦ δείπνῳ· πάντα γὰρ ἔχων τὸν εὐφρανθησόμενον οὐκ ἔχει.

2) (4) Ἀχάριστον εὐεργετεῖν καὶ νεκρὸν μυρίζειν ἐν ἴσῳ κεῖται.

3) (5) Ὁδηγὸν τυφλὸν λαβεῖν καὶ σύμβουλον ἀνόητον ἕν ἐστιν.

4) (6) Ἐκ χρυσοῦ ποτηρίου πίνειν φάρμακον καὶ παρὰ φίλου ἀγνώμονος συμβουλίαν λαμβάνειν ταὐτόν ἐστιν.

5) (7) Οὔτε τὸν ἀρρωστοῦντα ἡ χρυσόπους ὠφελεῖ κλίνη οὔτε τὸν ἀνόητον ἡ ἐπίσημος εὐτυχία.

6) (8) Ἐν πολέμῳ μὲν πρὸς ἀσφάλειαν σίδηρος χρυσοῦ κρείττων, ἐν δὲ τῷ ζῆν ὁ λόγος τοῦ πλούτου.

7) (9) Οἱ θυμοὶ καθάπερ αἱ κύνες τυφλὰ τίκτουσιν ἐγκλήματα.

8) (10) Οὔτε ναῦν ἐξ ἑνὸς ἀγκυρίου οὔτε βίον ἐκ μιᾶς ἐλπίδος ὁρμιστέον.

9) (11) Τοῖς μὲν νοσοῦσιν ἰατρούς, τοῖς δὲ ἀτυχοῦσι φίλους δεῖ παρεῖναι.

10) (12) Τῆς ἀγνοουμένης ἀρετῆς ὥσπερ τοῦ κατορυγμένου χρυσίου ἡ λαμπρότης οὐ βλέπεται.

II) M om. n. 45—57 et n. 60—88.

1) πάντα γὰρ] ὃς πάντα M.

2) = App. 110.

5) inc. f. 83ᵛ S. — Repetit App. 109, ubi ἄρρωστον habes pro ἀρρωστοῦντα et χρυσόπους pro χρυσῆ.

6) = App. 113: πρὸς ἀσφάλειαν σίδηρος] σίδηρος πρὸς ἀσφάλειαν ‖ ὁ λόγος τοῦ πλούτου] λόγος πλούτου διαφέρει.

7) inc. f. 146ᵛ M ‖ αἱ] οἱ M.

8) ἐλπίδος acc. m. rec. M.

9) ἰατροὺς] ἠτροὺς M. — Exibet cum varietate lectionis App. 114.

10) = Photius I n. 116.

11) (13) Οὔτε ἵππῳ χωρὶς χαλινοῦ οὔτε πλούτῳ χωρὶς λογισμοῦ δυνατὸν ἀσφαλῶς χρήσασθαι.

12) (14) Ἵππου μὲν ἀρετὴν ἐν πολέμῳ, φίλου δὲ πίστιν ἐν ἀτυχίᾳ κρίνομεν.

13) (15) Σκεύη μὲν τὰ καινὰ κρείττονα, φιλία δὲ παλαιοτέρα.

14) (16) Ὀνείρῳ ἔοικεν ὁ τῶν ἀπαιδεύτων βίος, κενὰς ἔχων φαντασίας.

15) (17) Ὁ τῶν ἀσώτων βίος ὥςπερ καθημέραν ἀποθνήσκων ἐκφέρεται.

16) (18) Οἱ ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν κερδῶν εἰς τὰς καλὰς ἀναλίσκοντες λειτουργίας ὁμοιόν τι ποιοῦσι τοῖς ἀπὸ ἱεροσυλίας θεοσεβοῦσι.

17) (19) Τοῖς μὲν διὰ τοῦ ἡλίου πορευομένοις ἕπεται κατὰ ἀνάγκην σκιά, τοῖς δὲ διὰ τῆς δόξης βαδίζουσιν ἀκολουθεῖ φθόνος.

18) (20) Οἱ μὲν τραχεῖς ἵπποι τοῖς χαλινοῖς, οἱ δὲ ὀξεῖς θυμοὶ μετάγονται τοῖς λογισμοῖς.

19) (21) Αἱ μὲν ποδήρεις ἐσθῆτες τὰ σώματα, αἱ δὲ ὑπέρμετροι οὐσίαι τὰς ψυχὰς ἐμποδίζουσιν.

20) (22) Ὁ μὲν χειμὼν σκέπης, τὸ δὲ γῆρας ἀλυπίας δεῖται.

21) (23) Οἱ μὲν ἐκ τῆς γῆς καρποὶ κατ᾽ ἐνιαυτόν, οἱ δὲ ἐκ τῆς φιλίας κατὰ πάντα καιρὸν φύονται.

22) (24) Ἐπισκοτεῖ τῷ μὲν ἡλίῳ πολλάκις τὰ νέφη, τῷ δὲ λογισμῷ τὰ πάθη.

23) (25) Οὔτε παρὰ νεκροῦ ὁμιλίαν οὔτε παρὰ φιλαργύρου δεῖ χάριν ἐπιζητεῖν.

24) (26) Οὔτε ἐν ἰχθύσι φωνὴν οὔτε ἐν ἀπαιδεύτοις ἀρετὴν δεῖ ζητεῖν.

25) (27) Ὁδὸν μὲν τὴν λειοτάτην <δεῖ> ἐκλέγεσθαι, βίον δὲ τὸν ἀλυπότατον.

26) (28) Ἐν μὲν ταῖς μέθαις παροινοῦσιν, ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις παρανοοῦσιν οἱ πλεῖστοι.

27) (29) Τὸ τῆς δόξης κάλλος ὥςπερ ὑπὸ νόσου τοῦ φθόνου ταχὺ μεταφέρεται.

28) (30) Οὔτε ἐκ τοῦ κόσμου τὸν ἥλιον οὔτε ἐκ τῆς παιδείας ἀρτέον τὴν παῤῥησίαν.

14) βίος inc. f. 84r S.
16) ὅμοιον τί SM || θεοσεβοῦσιν M.
17) = Photius I n. 130.
18) cf. p. 52 n. 3.
19) αἱ μὲν] οἱ μὲν S.
21) κατενιαυτὸν S.
23) inc. f. 84v S.
24) = App. 108.
25) λειοτάτην] τελειοτάτην M || δεῖ om. SM.
28) τῆς om. M.

29) (31) Οὔτε ὕδωρ θολερὸν οὔτε ἀπαίδευτον ψυχὴν ταράσσειν δεῖ.

30) (32) Ἔοικεν ἡ κολακεία γραπτῇ πανοπλίᾳ· διὸ τέρψιν μὲν ἔχει, χρείαν δὲ οὐδεμίαν παρέχει.

31) (33) Ἀῤῥωστοῦντι φορτίον ἐπιθεῖναι καὶ ἀπαιδεύτῳ ψυχῇ εὐτυχίαν ταὐτόν ἐστιν.

32) (34) Οὔτε συμπόσιον ἄνευ ὁμιλίας οὔτε πλοῦτος χωρὶς ἀρετῆς ἡδονὴν ἔχει.

33) (35) Αἱ ἐπιφανεῖς τύχαι καθάπερ οἱ σφοδροὶ τῶν ἀνέμων μεγάλα ποιοῦσι ναυάγια.

34) (36) Θηρεύουσι τοῖς μὲν κυσὶ τοὺς λαγωοὺς οἱ κυνηγοί, τοῖς δὲ ἐπαίνοις τοὺς ἀνοήτους οἱ πολλοί.

35) (37) Ὥςπερ οἱ ἐν εὐδίᾳ πλέοντες καὶ τὰ πρὸς τὸν χειμῶνα ἔχουσιν ἕτοιμα, οὕτως οἱ ἐν εὐτυχίᾳ φρονοῦντες εὖ καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀτυχίαν ἡτοιμάκασι βοηθήματα.

36) (38) Τὰ μὲν ξύλα τὸ πῦρ αὔξοντα ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ πυρὸς καταναλίσκεται, ὁ δὲ πλοῦτος τρέφων τοὺς κόλακας ὑπ᾽ αὐτῶν τούτων διαφθείρεται.

37) (39) Οὔτε ἀῤῥώστου πληγὴν οὔτε ἀνοήτου ἀπειλὴν δεῖ εὐλαβεῖσθαι.

38) (40) Ὑπενδύεσθαι δεῖ τῷ μὲν θώρακι χιτῶνα, τῇ δὲ λύπῃ νοῦν.

39) (41) Νοσοῦντος δίαιτα καὶ ἄφρονος εὐτυχία τὸ δυςάρεστον.

40) (42) Ἀνδριάντα μὲν τὸ σχῆμα, ἄνδρα δὲ ἡ πρᾶξις κοσμεῖ.

41) (43) Οὐχ οὕτω τοῖς ὀρφανοῖς παισὶν ὡς τοῖς ἀνοήτοις ἀνδράσιν ἐπιτρόπους χρὴ παρεῖναι.

42) (44) Ἔοικεν ἡ τύχη φαύλῳ ἀγωνοθέτῃ· πολλάκις γὰρ τὸν μηδὲν πράσσοντα στεφανοῖ.

43) (45) Τοῦ μέλιτος μέλιτται τάχιον ἔρχονται ἐπ᾽ αἴσθησιν, τοῦ κέρδους δὲ οἱ φιλάργυροι.

44) (46) Ὄφιν τρέφειν καὶ πονηρὸν εὐεργετεῖν ταὐτόν ἐστιν· οὐδετέρου γὰρ ἡ χάρις εὔνοιαν γεννᾷ.

45) (47) Ἡδύ ἐστιν, ὥςπερ φίλῳ σπουδαίῳ, οὕτω καὶ λόγῳ καλῷ συγγηράσκειν.

30) γραπτῇ] γραπτὴ S || χρεῖαν S || οὐδὲ μίαν SM.
31) αρρωστοῦντι M || καὶ] ἢ S || ἐστι M.
33) = Photius II n. 124, ubi pro αἱ ἐπιφανεῖς τύχαι extat: αἱ μεγάλαι καὶ ἐπιφανεῖς δόξαι.
34) τοῖς μὲν inc. f. 85r S.
35) βοηθηματα M.
36) καταναλίσκεται] καταναλίσκονται M.
37) δεῖ inc. f. 147r M.
41) ἐπιτρόπους] ἐπὶ τρόπους S || παρεῖναι] παρῆναι M a m. pr.
42) γὰρ om. M || στεφανοι M.
43) ἐπαΐσθησιν M.
44) ταυτὸν inc. f. 85v S || οὐδ᾽ ἑτέρου S.

46) (48) Τὸ μὲν ἴσον ζυγῷ, τὸ δὲ ἀληθὲς τῷ ἐκ φιλοσοφίας λόγῳ κρίνεται.

47) (49) Ἡ τρυφὴ καθάπερ στρατοπέδου τῆς τῶν ἀπαιδεύτων ψυχῆς τα ἄριστα ἀφαιρεῖται.

48) (50) Στάσιμοί εἰσιν αἱ τῶν πεπαιδευμένων ἐλπίδες, ὡς ἐν λιμένι τῷ λογισμῷ ὁρμοῦσαι.

49) (51) Ἡ εὔκαιρος χάρις λιμῷ καθάπερ τροφὴ ἁρμόζουσα τὴν τῆς ψυχῆς ἔνδειαν ἰᾶται.

50) (52) Ἡ μὲν τροφὴ τοῖς γυμναζομένοις, ἡ δὲ ἀρετὴ τοῖς πεπαιδευμένοις ἡδεῖα φαίνεται.

51) (53) Οἱ ἐλαφροὶ τῶν ἀνθρώπων ὥςπερ τὰ κενὰ τῶν ἀγγείων εὐβάστακτοι τοῖς ὠτίοις εἰσί.

52) (54) Τὸν μὲν λιβανωτὸν τοῖς θεοῖς, τὸν δὲ ἔπαινον τοῖς ἀγαθοῖς ἀπονέμειν δεῖ.

53) (55) Κακόσιτός ἐστι πρὸς τὸν συμφέροντα λόγον ἡ τῶν ἀνοήτων ψυχή, οὐ παραδεχομένη τὸν σώζοντα νοῦν ὥςπερ φάρμακον.

54) (56) Τὰ μὲν φυτὰ ἀπὸ τῆς ῥίζης, ἡ δὲ δόξα ἀπὸ τῆς πρώτης λήψεως αὔξει.

55) (57) Ὥςπερ οἱ κόρακες παρεδρεύοντες ἐξορύσσουσι τοὺς τῶν νεκρῶν ὀφθαλμούς, οὕτως οἱ κόλακες τοῖς ἐπαίνοις τοὺς λογισμοὺς διαφθείρουσι τῶν ἀνθρώπων.

56) (58) Λαγῷ μὲν κύνα, φίλῳ δὲ κόλακα φύσει πολέμιον ἡγητέον.

57) (59) Ἡ τύχη καθάπερ τοξότης ποτὲ μὲν ἐπιτυγχάνει βαλοῦσα ἐφ' ἡμᾶς, ὥςπερ ἐπί τινα σκοπόν, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὰ σύνεγγυς παρακείμενα ἡμῖν.

58) (60) Ἐκ μὲν τοῦ ποδὸς τὴν ἄκανθαν, ἐκ δὲ τῆς ἀλόγου ψυχῆς τὴν ἄγνοιαν ὑπεξελέσθαι δεῖ.

59) (61) Αἱ μὲν τῆς ἀρετῆς ἐλπίδες ἰδίαι εἰσὶ τῆς ψυχῆς, αἱ δὲ τῆς κακίας νόθοι.

60) (62) Σπάνιόν ἐστιν ὁδοιποροῦντα συνεχῶς μὴ προςκόψαι καὶ πράσσοντά τι ἐντρεχῶς μὴ οὐχὶ καὶ ἁμαρτεῖν.

61) (63) Ὁ μὲν δειλὸς καθ' ἑαυτοῦ τὰ ὅπλα, ὁ δὲ ἀνόητος τὰ χρήματα ἔχει.

46) ἶσον S ‖ τῷ] τὸ S.

48) στάσιμοι εἰσὶν S.

53) (παραδεχο)μένη inc. f. 86ʳ S.

55) cf. Photius I n. 123 et nota ad Gnom. Vat. n. 206 (S cap. XLI n. 454 p. 54 not. 5).

57) ἐπὶ τὰ] ἐπὶ τοὺς S.

58) τὴν ἄγνοιαν] ἄγνοιαν M ‖ ὑπεξελέσθαι] ὑπεξελθεῖν M.

61) (ἀνό)ητος inc. f. 86ᵛ S.

62) (64) <Ταὐτόν ἐστιν> ἐξ ἀσθενοῦς ἀγκυρίου σκάφος ὁρμεῖν καὶ ἐκ φαύλης γνώμης ἐλπίδα.

63) (65) Τὸ μὲν εὔκρατον ὕδωρ τὰς φλεγμονάς, ὁ δὲ ἐπιεικὴς τὰς ὀργὰς διαλύει λόγος.

64) (66) Ὁδοῦ καὶ ἀληθείας χαλεπὸν ἀποπλανηθῆναι.

65) (67) Φθείρεται ὁ μὲν κόσμος πυρὶ καὶ ὕδατι, ὁ δὲ τῶν ἀκολάστων πλοῦτος ἔρωτι καὶ μέθῃ.

66) (68) Σφαγή ἐστι τοῦ φιλαργύρου ἡ πρὸς τὸ κέρδος ἐπιθυμία, ὅθεν ἡ τοῦ χρήματος ἀφαίρεσις ὥσπερ αἵματος ἐπιφέρει τὸν θάνατον αὐτῷ.

67) (69) Οἱ μὲν ξενιτεύοντες εἰς τὴν πατρίδα, οἱ δὲ φιλοσοφοῦντες εἰς τὸ φρονεῖν κατασπεύδουσι.

68) (70) Δυσάρεστοι ὄντες οἱ ἀπαίδευτοι καθάπερ ἐξ οἰκείων τῶν προαιρέσεων καθημέραν μετοικίζονται.

69) (71) Γλῶσσα βλάσφημος διανοίας κακῆς ἔλεγχος.

70) (72) Ἡ χάρις, ὥσπερ ἡ σελήνη, ὅταν τελεία γίνηται, τότε καλὴ φαίνεται.

71) (73) Ὅπερ ἂν σιωπᾶσθαι <βούλῃ>, ἐξείπῃς μηδενί· ἢ πῶς παρά τινος ἀπαιτήσεις τὸ πιστὸν τῆς σιωπῆς, ὃ μὴ παρέσχες σεαυτῷ;

72) (74) Οὔτε τῆς γαμετῆς πρέπον τὴν ἑταίραν οὔτε τῆς φιλίας τὴν κολακείαν δεῖ προτιμᾶν.

73) (75) Χαίρειν χρὴ τοῖς ἐλέγχουσιν ἢ τοῖς κόλαξιν· οἱ μὲν γὰρ ἡμᾶς λυποῦντες διεγείρουσιν, οἱ δὲ χαριζόμενοι ἐκλύουσι καὶ σκελίζουσιν.

74) (76) Οὔτε πλέοντας παρὰ τόπον ὁρμεῖν ἀσφαλὲς οὔτε ζῶντα παρὰ τὸν νόμον βιοῦν ἀκίνδυνον.

75) (77) Πολλοὶ φίλους αἱροῦνται οὐ τοὺς ἀρίστους, ἀλλὰ τοὺς πλουτοῦντας.

76) (78) Πολλοὶ δοκοῦντες εἶναι φίλοι οὐκ εἰσὶ καὶ οὐ δοκοῦντές εἰσι· σοφοῦ οὖν ἐστι γινώσκειν ἕκαστον.

---

62) ταὐτόν ἐστιν supplevi ‖ ἐλπίδα] ἐλπίδας S: cf. Gnom. Byz n. 132 (Wachsmuth): — eodem modo in gemella Socratis sententia apud Stobaeum Flor. II 47 (ταὐτὸν ἐξ ἀσθενοῦς ἀγκυρίου σκάφος ὁρμίζειν καὶ ἐκ φαύλης γνώμης ἐλπίδα) codex A ἐλπίδα pro ἐλπίδας offert.

66) τοῦ iterat S.

70) γίνηται] γίνεται S.

71) βούλῃ om. S ‖ f. 87[r] inc. οἱ πως, quod in ἢ πῶς mutandum esse docent Antonius I 73 p. 73, 33 sq. et Maximus 20 p. 596 <ὅπερ] ἅπερ Max., sed ὅπερ adgnoscit codex Vatic. Gr. n. 741 ‖ βούλῃ] βούλει Max. ‖ ἐξείπῃς μηδενὶ] μηδενὶ εἴπῃς Ant. Max. ‖ ἀπαιτήσεις] ἀπαιτεῖς Max., nec tamen codd. Vat. 741. 385>.

74) ὁρμεῖν] ὁρμὴν S ‖ ζῶντα] l. ζῶντας cum Stobaei Flor. IV 65, ubi Socrati sententia vindicatur. — Suppeditat App. 115: ἀσφαλὲς om. ‖ ζῶντα] βιοῦντας ‖ παρὰ τὸν (articulum recte om. Stob.) νόμον] παρανόμως ‖ βιοῦν] ζῆν βιοῦντας.

77) (79) Φεύγειν δεῖ τὴν φιλίαν, ὧν τινων ἀμφίβολος ἡ διάθεσις.

78) (80) Οἱ μὲν ξένοι ἐν ταῖς ὁδοῖς, οἱ δὲ ἀπαίδευτοι ἐν τοῖς πράγμασι διαπλανῶνται.

79) (81) Οὔτε πῦρ ἱματίῳ περιστεῖλαι δυνατὸν οὔτε αἰσχρὸν ἁμάρτημα χρόνῳ.

80) (82) Ὁ βίος καθάπερ νόμισμα διαβληθεὶς ἐν ἀρχαῖς <ἀδόκιμος> εἰς πάντα γίνεται τὸν χρόνον.

81) (83) Οὐδὲ εἷς φροντίζων δόξης ἀγαθῆς γένοιτ' ἂν ἀνὴρ φαῦλος· καλὸν δὲ ἀντὶ βραχείας ἀπολαύσεως ἀλλάξασθαι δόξαν αἰώνιον.

82) (84) Ἑτοιμάζονταί τινες διὰ βίου τὰ πρὸς τὸν βίον, ὡς βιωσόμενοι μετὰ τὸν βίον.

83) (85) Φρόνησις εὐτυχίαν ὡς τὰ πολλὰ χαρίζεται, τύχη δὲ φρόνησιν οὐ ποιεῖ.

84) (86) Οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων, κἂν χρηστότητα ἀπαγγέλλωνται, διὰ τὸν τρόπον οὐ πιστεύονται.

85) (87) Εἴ ποτε δέ τινα ἑώρα ἁμαρτάνοντα, 'ἐπισκεπτέον' ἔλεγε, 'μή ποτε καὶ ἐγὼ τοιούτῳ περιπέσω'.

86) (88) Τοὺς πλουσίους δὲ καὶ ἀπλήστους ὑδρωπιῶσιν ἐοικέναι ἔλεγεν· 'οἱ μὲν γὰρ πεπλησμένοι ὑδάτων διψῶσιν, οἱ δὲ χρημάτων'.

87) (89) Παρεκελεύετο δὲ τοῖς νέοις τρία ταῦτα ἔχειν· ἐπὶ μὲν τῆς γνώμης σωφροσύνην, ἐπὶ δὲ τῆς γλώττης σιγήν, ἐπὶ δὲ τοῦ προσώπου αἰδῶ.

88) (90) Γέρων ἐρωτηθεὶς 'διὰ τί φιλάργυρος εἶ' ἔφη· 'κρεῖττόν ἐστι μεταλλάξαντα τοῖς ἐχθροῖς καταλιπεῖν ἢ ζῶντα τῶν φίλων δεηθῆναι· κατέγνων γὰρ τῆς τῶν πολλῶν φιλίας'.

89) (91) Ὁ αὐτὸς δὲ Πλούταρχος ἀνθρώπου τινὸς αὐτὸν ἀδικήσαντος καὶ περιφεύγοντος καὶ ἀπαντᾶν αἰσχυνομένου, συντυχὼν ἅπαξ, εἶπεν· 'οὐ σὲ χρὴ ἐμὲ φεύγειν, ἀλλ' ἐμὲ σὲ ὄντα φαῦλον'.

---

80) ἀδόκιμος om. S.

81) δόξης inc. f. 87ᵛ S.

82) ἑτοιμάζονται τινὲς S.

85) δὲ τινὰ S. — Sub Platonis nomine praebet App. 78: δέ τινα ἑώρα] ἑώρα τινά.

86) ἀπλήστους] ἀπλείστους S || ὑδρωπιῶσιν] ὑδροποιῶσιν S. — Platoni adsignat Gnom. Vat. n. 434.

87) αἰδῶ S. — Ad Platonem referunt Gnom. Vat. n. 433 et (cum leni varietate scripturae) App. 80.

88) S praemittit: τοῦ αὐτοῦ ἀποφθέγματα, quod lemma iam ad n. 85 pertinere in propatulo est || διατί S || κρεῖττον ἐστὶ S || μεταλλάξαντα] μεταλλάξαντος S || καταλιπεῖν inc. f. 88ʳ S || ζῶντα] ζῶν S || φίλων] ἐχθρῶν S. — Platoni tribuit Gnom. Vat. n. 428: γέρων] Πλάτων || διὰ τί] διὰ τί γέρων ὢν || κατέγνων] κατέγνω rectius.

89) idem cum parva lectionis varietate de Aristippo narrant Gnom. Vat. n. 27 et App. 27.

90) (92) Ὁ αὐτὸς εἶπεν· 'εἰς τὸ κάτοπτρον κύψας θεώρει καί, εἰ μὲν καλὸς φαίνῃ, ἄξια τούτου πρᾶττε· εἰ δὲ αἰσχρός, τὸ τῆς ὄψεως ἐλλιπὲς ὡράϊζε καλοκἀγαθίᾳ.

91) (93) Ὁ αὐτὸς εἶπεν· 'ἀτυχίαν κρύπτε, ἵνα μὴ τοὺς ἐχθροὺς σου εὐφραίνῃς'.

VI Δημοκρίτου γνῶμαι.

1) (162) Εἰ μὲν ἦν μαθεῖν, ἃ δεῖ παθεῖν, καὶ μὴ παθεῖν, καλὸν τὸ μαθεῖν· εἰ δὲ παθεῖν δεῖ, ἃ δεῖ μαθεῖν, τί δεῖ μαθεῖν; παθεῖν γὰρ χρή.

2) (163) Αὐταρκίῃ τροφῆς μικρὰ νὺξ οὐδέποτε γίνεται.

3) (164) Ὑγείαν ἐχειν παρὰ θεοῦ αἰτοῦνται οἱ ἄνθρωποι, τὴν δὲ ταύτης δύναμιν παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες οὐκ ἴσασιν, ἀκρασίᾳ δὲ τὰ ἐναντία πράσσοντες αὐτοὶ προδόται τῆς ὑγείας γίνονται.

4) (165) Ταῖς τῶν καιρῶν μεταβολαῖς καὶ οἱ σφόδρα δυνατοὶ τῶν ἀσθενεστέρων ἐνδεεῖς γίνονται.

5) (166) Πονηρὰ φύσις ἐξουσίας ἐπιλαβομένη δημοσίας ἀπεργάζεται συμφοράς.

6) (167) Νεκρὸν ἰατρεύειν καὶ γέροντα νουθετεῖν ταὐτόν ἐστι.

7) (168) Τὸν σπουδαῖον φίλον πρὸς μὲν τὰς εὐφροσύνας κληθέντα δεῖ παρεῖναι, πρὸς δὲ τὰς περιστάσεις αὐτόκλητον συμπαρεῖναι.

8) (169) Τὸ μὴ δύνασθαι βοηθεῖν τοῖς φίλοις ἀπορίας, τὸ δὲ μὴ βούλεσθαι κακίας τεκμήριον.

9) (170) Οἱ ἀληθινοὶ φίλοι καὶ τὰς φιλίας ἡδείας καὶ τὰς συμφορὰς ἐλαφροτέρας ποιοῦσιν, ὧν μὲν συναπολαύοντες, ὧν δὲ μεταλαμβάνοντες.

---

90) φαίνῃ] φαίνει S ‖ ἄξια] ἄξιον S ‖ πράττε SM ‖ ἐλλιπὲς] ἐλλειπὲς S.

VI) Δημοκρίτου γνῶμαι] Δημοκρίτου περὶ ἀνάγκης M cf. p. 59 not. 6 supra. — M om. n. 13—19 et n. 22—41.

2) αὐταρκίῃ SM. — Habet Photius II n. 199, quo loco αὐταρκείῃ τροφῆς μακρὴ νὺξ οὐδέποτε γίνεται pro librorum MV scriptura: αὐτάρκεια τροφῆς (τρυφῆς V) μικρὴ (μικρὰ V) νὺξ οὐδέποτε γίνεται edidi. In 'Excerptis Parisinis' numquam nisi coactus a codicum textu recessi: haec enim lex in Gnomologiis emittendis inprimis observanda est, ut variorum exemplorum memoria, quantum fieri potest, pura atque integra in conspectu ponatur.

3) δύναμιν inc. f. 147v M ‖ πράσσοντες] πρά σαντας (σ superscr.) (sic) S, πράττοντες M. — Offert Photius II n. 207 non sine lectionis varietate.

5) πονηρὰ M, sed litteram initialem supplevit manus recentior.

7) ὸν M a m. pr. (τ postea m. rec. addidit) ‖ κληθέντα om. M ‖ παρεῖναι] παρεῖναι (κεκλῆσθαι superscr.) M (superscr. m. rec.).

8) δύνασθαι inc. f. 94r S.

9) ποιοῦσιν] ποιῶσιν S.

10) (171) Ὅρκον ἐπακτὸν προσδέχου διὰ δύο προφάσεις· ἢ σεαυτὸν αἰτίας ἀπολύων ἢ φίλους ἐκ μεγάλων κινδύνων διασώζων.

11) (172) Νόμῳ καὶ ἄρχοντι καὶ τῷ σοφωτέρῳ εἴκειν κόσμιον.

12) (173) Ποθητὸς εἶναι μᾶλλον ἢ φοβερὸς κατὰ τὸν βίον προαιροῦ· ὃν γὰρ πάντες φοβοῦνται, πάντας φοβεῖται.

13) (174) Τὰς μὲν γραμμὰς ἀσφαλεστέρας, τὰς δὲ πράξεις λαμπροτέρας ἔχειν δεῖ.

14) (175) Τὸν ἄρχοντα δεῖ ἔχειν πρὸς μὲν τοὺς καιροὺς λογισμόν, πρὸς δὲ τοὺς ἐναντίους τόλμαν, πρὸς δὲ τοὺς ὑποτεταγμένους εὔνοιαν.

15) (176) Δεῖ τὸν ἑτέρων μέλλοντα ἄρξειν αὐτὸν ἑαυτοῦ πρῶτον ἄρχειν.

16) (177) Μικραὶ χάριτες ἐν καιρῷ μέγισταί εἰσι τοῖς λαμβάνουσι ταύτας ἐν περιστάσει.

17) (178) Ἡ παιδεία εὐτυχοῦσι μέν ἐστι κόσμος, ἀτυχοῦσι δὲ καταφύγιον.

18) (179) Ἐν μὲν τοῖς ἐσόπτροις ὁ τῆς ὄψεως, ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις ὁ τῆς ψυχῆς χαρακτὴρ βλέπεται.

19) (180) Τὰς μὲν πόλεις ἀναθήμασι, τὰς δὲ ψυχὰς μαθήμασι δεῖ κοσμεῖν.

20) (181) Γαμβροῦ ὁ μὲν ἐπιτυχὼν εὗρεν υἱόν, ὁ δὲ ἀποτυχὼν ἀπώλεσε καὶ θυγατέρα.

21) (182) Διηνεκὴς ἐπὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ τοῦ πλούτου ἐπιθυμία· μὴ κτηθεῖσα μὲν γὰρ τρύχει, κτηθεῖσα δὲ βασανίζει ταῖς φροντίσιν, ἀποκτηθεῖσα δὲ ταῖς λύπαις.

22) (183) Θεοῦ ἄξιόν σε ποιήσει τὸ μηδὲν ἀνάξιον <αὐτοῦ> πράττειν.

23) (184) Θεῷ ὅμοιον ἔχει ἄνθρωπος τὸ εὖ ποιεῖν, <ὅταν τὸ εὖ ποιεῖν> μὴ καπηλεύηται, καὶ τὸ εὐεργετεῖν καὶ ἀληθεύειν.

24) (185) Καὶ κυβερνήτης ἀγαθὸς ἐνίοτε ναυαγεῖ καὶ ἀνὴρ σπουδαῖος ἀτυχεῖ.

25) (186) <Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς,> πῶς ἄν τις γένηται πλούσιος, 'ἐὰν τῶν ἐπιθυμιῶν ἔσται πένης', <φησίν>.

---

11) εἴκειν] ἥκειν S.

13) τὰς δὲ] ἃς δὲ S.

15) ἑαυτοῦ inc. f. 94v S,

16) μέγισται εἰσὶ S.

18) verbis paululum inflexis praebet App. 123; noster textus apud Antonium et Maximum recurrit cf. supra p. 51.

20) ἐπιτυχῶν S || καὶ om. M.

21) μὴ acc. m. rec. M || τρύχει] τρέχει S || ἀποκτηθεῖσα acc. m. rec. M.

22) μὴ δὲν S || αὐτοῦ supplevi.

23) ὅταν τὸ εὖ ποιεῖν om. S || καὶ τὸ inc. f. 95r S. — Cf. nota ad Gnom. Vat. n. 53 (App. 13).

25) ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς et φησὶν om. S; supplementum praebent Maximus 12 p.

26) (187) Ἡ μὲν μάχαιρα τέμνει, ἡ δὲ διαβολὴ χωρίζει φίλους.

27) (188) Κρείσσονές εἰσιν αἱ τῶν πεπαιδευμένων ἐλπίδες ἢ ὁ τῶν ἀπαιδεύτων πλοῦτος.

28) (189) Ἡ τῶν ἀγαθῶν ἔρις ὠφελεῖ τὸν ζηλοῦντα, μὴ βλάπτουσα τὸν ζηλούμενον.

29) (190) Μικρὰ διδόναι βούλου μᾶλλον ἢ μεγάλα ἐγγυᾶν· ὅτε γὰρ κίνδυνος ἄπεστι, καὶ ὁ λαβὼν ἔργου, οὐ λόγου χρείαν ἔχει.

30) (191) Ἐπιτηδειότατος πρὸς φιλίαν ὁ πλεῖστα ἀδικεῖσθαι δυνάμενος καὶ φέρειν.

31) (192) Πλοῦτος ἀπὸ κακῆς ἐργασίας ἐπιγιγνόμενος ἐπιφανέστερον ὄνειδος κέκτηται.

32) (193) Κρεῖσσον τὰ οἰκεῖα ἐλέγχειν ἁμαρτήματα ἢ τὰ ἀλλότρια.

33) (194) Τάχος καὶ ἐπειξις ἀπέστω τοῦ ἐσθίειν· κυνῶδες γὰρ τοῦτο καὶ θηρίῳ μᾶλλον ἢ ἀνθρώπῳ πρέπον.

34) (195) Ὥσπερ οὖν ἄλειμμα οὐ τὸ ἡδὺ καλὸν οὐδὲ τὸ μακρόν, ἀλλὰ τὸ ὑγιαῖνον, οὕτω καὶ τροφὴ οὐχ <ἡ> ἡδεῖα καλὴ οὐδ' ἡ πολλή, ἀλλ' ἡ ὑγιεινή.

35) (196) Ὁ ἀρετὴν τιμῶν πρώτην ἀλήθειαν τιμᾷ, καὶ μάλιστα ὡς ἀγαθοῦ παντὸς ἡγεμόνα οὖσαν.

36) (197) Ἡμερήσιοι ὕπνοι σώματος ὄχλησιν ἢ ψυχῆς ἀδημοσύνην ἢ ἀργίην ἢ ἀπαιδευσίην σημαίνουσιν.

37) (198) Ἀνδρεῖος οὐχ ὁ τῶν πολεμίων κρατῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν ἡδονῶν κρείσσων.

38) (199) Οὐκ ἂν ἐκώλυον οἱ νόμοι ζῆν ἕκαστον κατ' ἰδίην ἐξουσίην, εἰ μὴ ἕτερος ἕτερον ἐλυμαίνετο· φθόνος γὰρ στάσιος ἀρχὴν ἀπεργάζεται.

39) (200) Χρήματα πορίζειν μὲν οὐκ ἀχρεῖον, ἐξ ἀδικίας δὲ πάντων κάκιον.

40) (201) Κρεῖσσον ἄρχεσθαι τοῖς ἀνοήτοις ἢ ἄρχειν.

41) (202) Ὑπὸ γυναικὸς ἄρχεσθαι ὕβρις ἂν εἴη ἐσχάτη.

---

569 aliique fontes ad Gnom. Vat. n. 463 prolati, qui etiam γένηται et ἐὰν — ἔσται (cum S) suppeditant; recte Stobaeus Flor XVII 31 Σωκράτης ἐρωτηθεὶς [ὑπό τινος], πῶς ἂν γένοιτό τις πλούσιος, 'εἰ τῶν ἐπιθυμιῶν' ἔφη 'εἴη πένης' cf. praeterea XCIV 28 (= Arsenius p. 326, 24 sq.) Κλεάνθης ἐρωτώμενος, πῶς ἄν τις εἴη πλούσιος, εἶπεν· 'εἰ τῶν ἐπιθυμιῶν εἴη πένης'

27) κρείσσονες εἰσὶν S.

32) μὴ inc. f. 95ᵛ S ‖ κατοικοῦσι] κατοικῶσι S.

34) ἡ adieci.

35) τιμᾷ] τιμᾶν S.

39) κάκιον inc. f. 96ʳ S.

VIII Σωκράτους.

1) (226) Φαύλου ἀνδρὸς καθάπερ κυνὸς σιγηροῦ δεῖ τὴν σιγὴν ἢ τὴν φωνὴν εὐλαβεῖσθαι.

2) (227) Οἱ φιλίαν παραθεωροῦντες, κἂν τὴν ἐκ τῶν ἠδικημένων ἐκφύγωσι κόλασιν δι' ἀσθένειαν, ἀλλ' οὖν γε τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ τιμωρίαν οὐ διακρούονται.

3) (228) Ἐν μὲν τῷ πλεῖν πείθεσθαι δεῖ τῷ κυβερνήτῃ, ἐν δὲ τῷ ζῆν τῷ λογίζεσθαι δυναμένῳ βέλτιον.

4) (229) Καλὸν μὲν ἐπὶ τῆς ἑστίας φαίνεσθαι τὸ πῦρ λαμπρόν, ἐπὶ δὲ τῆς εὐτυχίας τὸν νοῦν.

5) (230) Οἱ μὲν ἀκρατεῖς ἐν ταῖς ἀῤῥωστίαις, οἱ δὲ ἄφρονες ἐν ταῖς ἀτυχίαις εἰσὶ δυςθεράπευτοι.

6) (231) Αἱ μὲν βρονταὶ τοὺς παῖδας, αἱ δὲ ἀπειλαὶ τοὺς ἄφρονας καταπλήττουσιν.

7) (232) Τὸ μὲν πῦρ ὁ ἄνεμος, τὸν δὲ ἔρωτα ἡ συνήθεια ἐκκαίει.

8) (233) Τοὺς μὲν κενοὺς ἀσκοὺς τὸ πνεῦμα διΐστησι, τοὺς δὲ ἀνοήτους ἀνθρώπους τὸ οἴημα.

9) (234) Ὁ μὲν οἶνος συμμεταβάλλει τοῖς ἀγγείοις, ὁ δὲ πλοῦτος τοῖς τῶν κεκτημένων τρόποις.

10) (235) Ἱδρὼς μὲν ὁ ἐκ τῶν γυμνασίων εὐσχημονέστερος, πλοῦτος δὲ ἐκ τῶν ἰδίων πόνων.

11) (236) Τὰ δὲ τῶν πλουσίων καὶ ἀσώτων χρήματα ταῖς ἐπὶ τῶν κρημνῶν συκαῖς εἴκαζεν, ἀφ' ὧν ἄνθρωπον μηδὲν λαμβάνειν, κόρακας δὲ καὶ ἰκτίνους, ὥςπερ παρὰ τούτων ἑταίρας καὶ κόλακας.

12) (237) Τοὺς πλεονέκτας εἴκαζε ταῖς ὄρνισιν, ὧν ἡ μὲν καταπίνει, ὅ τι ἂν προςτύχῃ, καὶ ἔστιν ὅτε πνίγεται, αἱ δ' ἄλλαι περιακολουθοῦσιν, ἀφελεῖν αὐτὸ σπεύδουσαι, ἵνα παρὰ μέρος πνιγῶσιν.

VIII) M om. n. 3—42.

1) = App. 112 cum varia scriptura; eundem textum Antonius et Maximus comprobant; cf. p. 49.

3) πείθεσθαι] πύθεσθαι S.

4) ἑστίας S ‖ λαμπρὸν inc. f. 97ᵛ S.

5) = Photius I n. 118.

8) κενοὺς] κοινοὺς S a m. pr.

9) συμμεταβάλλει] συμμεταβάλλῃ S.

11) συκαῖς] συκαίαις S (h. e. συκέαις) ‖ εἴκαζεν] εἰκάζειν S.

12) αἱ δ' inc. f. 98ʳ S ‖ αὐτὸ] ἄντην S (per scripturae compendium).

13) (238) <Ἐμὲ δ'> ἀδικείτω πλούσιος καὶ μὴ πένης·
ῥᾷον φέρειν γὰρ κρειττόνων τυραννίδα.

14) (239) Τῦφος καὶ πλοῦτος καὶ θάνατος καὶ δυναστεία αἰφνιδίῳ θανάτῳ πίπτουσι κάτω.

15) (240) Τοὺς ἐπιεικεῖς ἄνδρας ἐγείρουσιν εἰς ὀργὴν κακούργων τρόποι.

16) (241) Δηλοῖ πολλάκις κακοσύνθετος ὄψις τῆς ψυχῆς τὸν σκαιὸν τρόπον.

17) (242) Ἦθος προςηνὲς καὶ πρᾶον ῥῆμα οἶδε μαλάσσειν καὶ τοὺς ἄγαν λιθώδεις.

18) (243) Ἵστησι τὰ ῥήματα ὀργήν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν ἡττόνων προφερόμενα.

19) (244) Παραίνει μὴ γλώσσῃ θρασείᾳ χρῆσθαι· πολλάκις γὰρ τὸ θράσος καὶ αὐτὴν διώλεσε τὴν κεφαλήν.

20) (245) Ἐλευθερίαν ὁ τιμῶν καὶ νόμοις εἴκων πάσης ἀπήλλακται δυςχεροῦς μερίμνης.

21) (246) Πολλοὶ θανόντας ἀμείβουσι τοῖς τάφοις, οὓς τῷ φθόνῳ πρότερον ἤλγυναν ζῶντας.

22) (247) Ὧιτινι χάριν καταθῇς, θᾶττον τὴν χάριν δός· ἡ γὰρ βραδύτης λυμαίνεται τὴν δόσιν.

23) (248) <Ὁ αὐτὸς ἔφασκε>, μὴ ἐκ τῶν λόγων τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων τοὺς λόγους κρατεῖν· οὐ γὰρ ἕνεκεν τῶν λόγων τὰ πράγματα συντελεῖσθαι, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων τοὺς λόγους.

24) (249) Ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, εἴ τις κατασχεῖν δύναται λόγον ἀπόρρητον, ἔφη· 'ὅςτις καὶ διάπυρον ἄνθρακα τῇ γλώσσῃ κατασχεῖν δυνήσεται.'

25) (250) Θεασάμενος δέ τινα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τοῦ μὲν ἀγροῦ ἐπιμελούμενον, τῆς δὲ πράξεως ἀμελοῦντα, 'ὅρα, ὦ οὗτος,' ἔφη, 'μὴ τὸν ἀγρὸν ἐξημερῶσαι βουλόμενος τὴν ψυχὴν ἀγριώσῃς.'

---

13) ἐμὲ δ'] om. S; **Menandri est fragmentum** (n. 688 K.), quo de disputavit **Wachsmuthius, Studien zu den griechischen Florilegien p. 136.**

14) τύφος S.

16) δηλοῖ] ηλοῖ (sine littera initiali) S.

18) ῥήματα] χρήματα S || προφερόμενα] προςφερόμενα S.

20) εἴκων] ἥκων S.

22) ᾧτινι] ὅτινι S || καταθῇς] καταθεὶς S || δος] δότω S || δόσιν inc. f. 98ᵛ S.

23) ὁ αὐτὸς ἔφασκε supplevi. — Habet Gnom. Vat. n. 134 (ὁ αὐτὸς = Ἀνάχαρσις).

24) S lemma ἀποφθέγματα τοῦ αὐτοῦ praemittit, quod ad n. 23 referendum esse elucet. — **Dictum offerunt Gnom. Vat. n. 475 et App. 91:** ὑπό τινος om. || εἴ τις κατασχεῖν δύναται] εἰ κατασχεῖν δύναταί τις || καὶ om. || γλώσσῃ] γλώττῃ Vat.

25) δὲ τινὰ S || ὅρα] ὥρα S || ὦ] ὁ S. — Exhibet Gnom. Vat. n. 365: θεασάμενος δέ τινα] ὁ αὐτὸς (scil. Ἰσοκράτης) θεασάμενός τινα || τῶν μαθητῶν] τῶν μαθητῶν αὐτοῦ || ἀγριώσῃς] ἐξαγριώσῃς.

26) (251) Ἰδὼν δὲ πλούσιον ἀπαίδευτον [ἔφη] ʻἰδοὺ καὶ τὸ χρυσοῦνʼ φησὶν ʻἀνδράποδονʼ.

27) (252) Ἐρωτηθείς· ʻτίς σοι πλουσιώτερος εἶναι δοκεῖ;ʼ εἶπεν· ʻὁ ἐλαχίστοις ἀρκούμενος· αὐτάρκεια γάρ ἐστι φύσεως πλοῦτος.ʼ

28) (253) Ἐν συμποσίῳ δέ τινι τὸν αὐτῷ πολὺν οἶνον διδόμενον ἐξέχεεν· ἐπεὶ δέ τινες αὐτὸν ἐμέμφοντο ἐπὶ τῷ ἀπολλύναι τὸν οἶνον, ἔφη· ʻἐὰν γὰρ αὐτὸν ἐκπίω, οὐ μόνον αὐτὸς ἀπόλλυται, ἀλλὰ κἀμὲ προσαπόλλυσιν.

29) (254) Ἐρωτηθεὶς δέ, τί λυπεῖ τοὺς ἀγαθούς, <εἶπεν>· ʻεὐτυχία πονηρῶν.ʼ

30) (255) Ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, τί τῶν ζῴων κάλλιστόν ἐστιν, εἶπεν· ʻἄνθρωπος παιδείᾳ κεκοσμημένος.ʼ

31) (256) Ἐρωτηθεὶς περὶ ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης, ὁποτέρα βελτίων, ἔφη· ʻοὐδὲν ἀνδρείας χρῄζομεν, ἐὰν πάντες ὦμεν δίκαιοι.ʼ

32) (257) Θεασάμενος δὲ τὰς τῶν Κορινθίων πόρτας ἰσχυρῶς κεκλεισμένας ἔφη· ʻμὴ γυναῖκες ἐνθάδε κατοικοῦσι;ʼ

33) (258) Κάκιστον δὲ ἔλεγεν ἄρχοντα εἶναι τὸν ἄρχειν ἑαυτοῦ μὴ δυνάμενον.

34) (259) Ὀνειδιζόμενος δέ ποτε, ὅτι βαρβαρίζει, ἔφη· ʻἐγὼ μὲν τῷ λόγῳ, ὑμεῖς δὲ τῷ τρόπῳ.ʼ

35) (260) Τῷ τράγῳ ἔλεγεν ὁ ἔριφος· ʻοἱ μάγειροι ἀπέθανονʼ· ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· ʻοὐαί, τέκνον, ὅτι εἰς χωρικοὺς ἐμπεσούμεθα.ʼ

36) (261) Φαλακρὸς καθήμενος κατεναντίον κριοῦ νυστάζων πληγὴν ἑαυτῷ προξενεῖ.

37) (262) Ἐρωτηθείς, τίνες ἀταράχως ζῶσιν, εἶπεν· ʻοἱ μηδὲν ἑαυτοῖς ἄτοπον συνειδότες.ʼ

---

26) ἔφη delendum esse significavi. — Apophthegma adgnoscunt Gnom. Vat. n. 484 et App. 95: ἰδὼν δὲ] Σωκράτης ἰδὼν Vat., ὁ αὐτὸς (scil. Σωκράτης) ἰδὼν App. ‖ ἔφη om. ‖ καὶ om. ‖ φησὶν] φησὶ (post ἰδοὺ) ‖ ἀνδράποδον] ἀπαίδευτον (l. πρόβατον) Vat.

27) Gnom. Vat. n. 476 et App. 92.

28) δὲ τινὶ S ‖ δὲ τινὲς S ‖ ἐπὶ inc. f. 99r S ‖ τῷ] τὸ S ‖ ἀπολλύναι] ἀπολύναι S ‖ ἀλλὰ] ἀλλ' ἢ S. — Repetit Gnom. Vat. n. 488: ἐν συμποσίῳ — δέ τινες] Σωκράτης ἐν συμποσίῳ τινὶ παρεκχέοντα οἶνον ἐπεί τινες ‖ ἔφη] ἔφησεν.

29) εἶπεν om. S. — Praebet Gnom. Vat. n. 165, ubi ὁ αὐτὸς Glyconem innuit; (cf. etiam supra p. 64): εὐτυχία πονηρῶν] πονηρὸς εὐτυχῶν.

31) ὁποτέρα βελτίων] ὁπότερα βελτίονα S — De sententia cf. Photius I n. 120.

32) κατοικοῦσι] κατοικῶσι S.

33) cf. quae dixi ad Gnom. Vat. n. 472.

34) δὲ ποτὲ S.

36) ἑαυτῷ inc. f. 99v.

37) de sententia cf. Photius II n. 198 et Gnom. Vat. n. 147 cl. n. 450.

38) (263) Ἐρωτηθείς, πῶς ἄν τις ἀλύπως διάγοι, 'τοῦτο ἀδύνατον' εἶπεν· 'οὐ γάρ ἐστι πόλιν ἢ οἰκίαν οἰκοῦντα καὶ ἀνθρώποις ὁμιλοῦντα μὴ λυπεῖσθαι.'

39) (264) Ἀπαγγείλαντός τινος αὐτῷ ὅτι 'ὁ δεῖνά σε κακῶς λέγει' 'καὶ τυπτέτω με' ἔφη 'μὴ παρόντα.'

40) (265) Κρεῖττον εἶναι τῷ ποδὶ ὀλισθαίνειν ἢ τῇ γλώσσῃ.

41) (266) Καταμαθὼν δέ τινα τῶν γνωρίμων ἐσπουδακότα, ὅπως αὐτῷ ἡ εἰκὼν ὁμοία γένηται, πρὸς αὐτὸν εἶπε· 'σύ, ὅπως μέν σοι ὁ λίθος ὅμοιος γένηται, ἐσπούδακας, ὅπως δὲ μὴ αὐτὸς λίθῳ ὅμοιος γένῃ, οὐ φροντίζεις.'

42) (267) Ἐρωτηθείς· 'τί οὖν ἄριστόν ἐστι μάθημα;' ἔφη· 'τὸ ἀπομαθεῖν τὰ κακά.'

XIV Δημώνακτος.

1) (332) Κόλαζε κρίνων, ἀλλὰ μὴ θυμούμενος.

2) (333) Αἰσχρὸν μὲν ἐν ἄλλοις ἀποδέχεσθαι τὰς ἀρετάς, ἐν ἑαυτοῖς δὲ ἔχειν τὰς κακίας.

3) (334) Τοσοῦτον εἰς ἀρετὴν προςθήσεις, ὅσον ἂν ὑφέλῃς τῶν ἡδονῶν.

4) (335) Τοῖς ὠσὶ πλέον ἢ τῇ γλώττῃ χρῶ.

5) (336) Ἐν ἀλλοτρίοις παραδείγμασι παίδευε σεαυτὸν καὶ ἀπαθὴς τῶν κακῶν ἔσῃ.

6) (337) Οἱ πολλῶν παρὰ καιρὸν ἐφιέμενοι κινδυνεύουσι μηδὲ τῶν ὀλίγων τυγχάνειν.

7) (338) Οὔτε οἱ ἄμουσοι τοῖς ὀργάνοις οὔτε οἱ ἀπαίδευτοι ταῖς τύχαις δύνανται συναρμόσασθαι.

8) (339) Ὁ λόγος ὥςπερ πλάστης ἀγαθὸς <καλὸν> τῇ ψυχῇ περιτίθησι σχῆμα.

9) (340) Οἱ ἀπαίδευτοι καθάπερ οἱ ἁλιευόμενοι ἰχθύες ἑλκόμενοι σιγῶσιν.

38) διάγοι] διάγει S.

39) ἀπαγγείλαντος τινὸς S ‖ δεῖνα σε S.

40) εἶναι etiam apud Maximum 47 p. 647 et in codice Palatino Gr. 328 f. 169r legi ad Gnom. Vat. n. 483 monui; cf. omnino nota ad App. 105.

41) δὲ τινὰ S.

42) Secundo tribuit App. 97, ubi haud levis varietas scripturae occurrit.

XIV) Δημώνακτος] Δημονάκτου S. — M om. n. 2—19.

1) cf. 'Curae Menandreae' p. 182.

6) καιρὸν] καιρῶν S ‖ μὴ δὲ S.

8) καλὸν om. S ‖ τῇ ψυχῇ] τῆς ψυχῆς S.

9) καθάπερ inc. f. 105r S ‖ ἰχθῦες S.

10) (341) Αἱ μὲν χελιδόνες εὐδίαν ἡμῖν προσημαίνουσιν, οἱ δὲ ἐκ φιλοσοφίας λόγοι ἀλυπίαν.

11) (342) Ἐν μὲν εὐδίᾳ σπάνιον <τὸ> ναυαγῆσαι, ἐν δὲ εὐβουλίᾳ τὸ ἀτυχῆσαι.

12) (343) Δεῖ ὥσπερ φορτίον τὴν λύπην ἀναθέμενον μὴ στένοντα φέρειν.

13) (344) Δείκνυσιν ἡ μὲν τροπὴ τὸν κατὰ ἀλήθειαν ἀνδρεῖον, ἡ δὲ ἀτυχία τὸν φρόνιμον.

14) (345) Τινὸς δὲ σοφιστοῦ αἰτιωμένου αὐτὸν καὶ φήσαντος· 'διὰ τί με κακῶς λέγεις;' 'ὅτι μὴ καταφρονεῖς' ἔφη 'τῶν κακῶς λεγόντων.'

15) (346) Τοὺς δὲ τῶν μὲν σωμάτων ἐπιμελουμένους, ἑαυτῶν δὲ ἀμελοῦντας ὠνείδιζεν, ὡς τῶν μὲν οἴκων ἐπιμελουμένους, τῶν δ' ἐνοίκων ἀμελοῦντας.

16) (347) Ἔλεγε δέ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τάφους μὲν κατασκευάζονται καὶ ἐντάφια, ὥσπερ μέλλοντες αὐτοῖς χρῆσθαι, ἀφοβίαν δὲ καὶ ἀλυπίαν τὴν περὶ τοῦ θανάτου ᾗ χρήσονται οὐ παρασκευάζονται.

17) (348) Ἄλλων δ' ἐξεταζόντων, εἰ ὁ κόσμος ἔμψυχος, καὶ αὖθις, εἰ σφαιροειδής, 'ἡμεῖς' ἔφη· 'περὶ μὲν τοῦ κόσμου πολυπραγμονεῖτε, περὶ δὲ τῆς αὐτῶν ἀκοσμίας οὐ φροντίζετε.'

18) (349) Ἐλάσσω οἱ ἄνθρωποι κακὰ πάσχουσιν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἢ ὑπὸ τῶν φίλων· τοὺς μὲν γὰρ ἐχθροὺς δεδιότες φυλάσσονται, τοῖς δὲ φίλοις ἀνεφγμένοι εἰσὶ καὶ γίνονται σφαλεροὶ καὶ εὐεπιβούλευτοι.

19) (350) Εἰσί τινες, οἳ τὸν παρόντα βίον οὐ ζῶσιν, ἀλλὰ παρασκευάζονται πολλῇ σπουδῇ ὡς ἕτερον βίον βιωσόμενοι, οὐ τὸν παρόντα.

---

10) εὐδίαν] εὐδείαν S.

11) εὐδίᾳ] εὐδείᾳ S ‖ τὸ om. S. — Repetit App. 117.

12) cf. p. 64 supra.

14) lemma τοῦ αὐτοῦ ἀποφθέγματα praemittit S ‖ διατί S ‖ καταφρονεῖς] καταφρονῆς S.

16) ᾗ] ἡ S. — Maximi lemma Χαρικλείας (28 p. 614) p. 64 tractavi; de sententia cf. 'Curae Menandreae' p. 185 sq.

17) εἰ ὁ κόσμος inc. f. 105ᵛ S ‖ αὐτῶν] αὐτῶν S.

18) ἐλάσσω] ἐλάσσων S ‖ κακὰ] κακῶς S ‖ ἐχθρῶν et φίλων sedes in S permutarunt ‖ εὐεπιβούλευτοι] ἐπιβούλευτοι S. — De sententia egi ad Gnom. Vat. n. 424.

19) εἰσὶ τινὲς S.

ANALECTA PHOTIANA

SCRIPSIT

LEO STERNBACH.

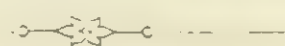

Sententiarum corpusculum, quod nuper 'Curis Menandreis' subiunxi*), praecepta ad usum vitae utilissima continet in 134 eclogas distributa, quae ad unitatis rationem ita reducuntur, ut ad eundem honestae vitae finem tendant. Quodsi operis contextus in iudicium venit, haudquaquam continuatio seriesque gnomarum conspicitur, ut alia ex alia nexa et omnes inter se aptae colligataeque videantur, sed trunci male conglutinati evadunt, quorum primus n. 1—2 et 64—109 complectitur, secundus n. 3—61 et 63 occupat, tertius sententias reliquas (n. 62 et 110—134) comprehendit.

Ac prima quidem pars epitomen epistulae proponit, quam a. 865 Photius, patriarcha Constantinopolitanus, ad Michaelem, Bulgariae principem, de principis Christiani officiis scripsit (Epist. I n. 8, Patrol. Gr. vol. CII p. 628 sqq. Migne):

N. 1) Πρῶτον ἁπάντων καλῶν οἷόν τις κρηπὶς καὶ βάσις ἀῤῥαγὴς ἡ πρὸς Θεὸν εὐσέβεια καὶ πίστις ὀρθὴ σπουδαζέσθω σοι· ἐπὶ τοιούτῳ γὰρ θεμελίῳ πᾶν ἐποικοδομεῖται ἀρετῆς εἶδος καὶ καλοκαγαθίας.

Cf. cap. XXIV σὺ τοίνυν (ὢ τί σε προςειπὼν ἀξίως εἴπω τοῦ πόθου;) τῇ αἴγλῃ τοῦ θείου πνεύματος τὴν ψυχὴν αὐγασθεὶς καὶ πρὸς τὸ τῆς εὐσεβείας φέγγος ἀναχθεὶς καὶ ἔργον ἐργασάμενος, δι' οὗ πρὸς τὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου πρᾶξιν ἀνυψώθης, κατὰ μίμησιν ἔχου τῆς ἀπ' ἀρχῆς σου γνώμης καὶ βουλῆς καὶ συνέσεως· στῆθι στεῤῥῶς ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως, ἐν ᾗ καλῶς ὑπὸ Κυρίου τεθεμελίωσαι· ἐποικοδόμει τῇ ὀρθῇ σου

*) 'Rozprawy Wydziału filologicznego Akademii Umiejętności' vol. XVII (Cracoviae 1892) p. 229 sqq.

πίστει πράξεις ἀγαθὰς καὶ βίου σεμνότητα κτλ. cf. cap. V τὸ δὲ τῆς ὀρθοδοξίας ἀκήρατον καὶ ἀρχαιοπαράδοτον φρόνημα ταῖς εὐσεβούντων ψυχαῖς εἰς ἀδίστακτον σεβασμιότητα καθιδρύνεται.

2) Πίστευε τὴν εὐχὴν Θεῷ συνάπτειν καὶ οἰκειοῦν, ὁμιλίαν ἔνθεον οὖσαν καὶ συνουσίαν νοερὰν τοῦ πάντων καλλίστου καὶ τιμιωτάτου, ἐξ οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶσα τελείωσις καὶ τῶν παθῶν ἀποκάθαρσις περιγίνεται. Οὕτω φρονῶν περὶ τῆς εὐχῆς εὔχου μὲν καταμόνας ἰδίας εὐχὰς τῷ Θεῷ καθ' ἑαυτόν, εὔχου δὲ καὶ ἅμα τῷ πλήθει ἐν τῷ φανερῷ· δι' ἑκατέρου γὰρ τὸ θεοφιλὲς καὶ ὅσιον ὑποδείκνυται, καὶ τὸ μὲν εἰς οἰκεῖον κέρδος συντελεῖ, τὸ δὲ καὶ τοὺς ὁρῶντας εἰς μίμησιν παρακαλεῖ.

Cf. cap. XXIX εὐχὴ μὲν οὖν Θεῷ συνάπτει καὶ οἰκειοῖ, ὁμιλία τις ἔνθεος οὖσα καί συνουσία νοερὰ τοῦ πάντων καλλίστου καὶ τιμιωτάτου· ἐξ οὗ πᾶσα μὲν οὐσίωσις καὶ συνοχή, πᾶσα δὲ πρόνοια καὶ χορηγία τῶν ἀγαθῶν, πᾶσα δὲ τελειότης καὶ διακάθαρσις τῶν παθῶν κτλ. et cap. XXX σὺ τοίνυν προσεύχου μὲν εὐχὰς ἰδίας διαπαντὸς καὶ καθ' ἑαυτὸν τῷ Θεῷ, προσεύχου δὲ καὶ ἅμα τῷ πλήθει καὶ ἐν τῷ φανερῷ· δι' ἑκατέρου μὲν γὰρ θεοφιλῶς πραττομένου τὸ ὅσιον ἔστιν ἀποδιδόναι. Ὅσον δὲ τὸ πρότερον εἰς καθαρότητα διανοίας πλεονεκτεῖ, τοσοῦτον τὸ δεύτερον εἰς μίμησιν τοὺς ὁρῶντας παρακαλεῖ, καὶ τὸ μὲν εἰς οἰκεῖον κέρδος συντελεῖ, τὸ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους οἶδεν ὠφελεῖν· ὧν ἡ σωτηρία καὶ ἡ προκοπὴ μεγάλη πάλιν τῆς ἀρετῆς ἐστι τοῦ ἄρχοντος μαρτυρία.

64) Τῶν περὶ τὸ σῶμα ἠθῶν καὶ σχημάτων καὶ κινήσεων μὴ ὑπερόρα ὡς εὐτελῶν· καὶ γὰρ ἡ ἐν αὐτοῖς ἀρίστη τάξις καὶ κατάστασις οὐκ ἐλάχιστον μέρος φρονήσεως ἔδοξε· δεῖ τοιγαροῦν καὶ προσώπου διαθέσει καὶ κόμης ἐπιμελείᾳ καὶ βαδίσματος εὐταξίᾳ καὶ περιβολῇ ἐσθῆτος κόσμιον καὶ σεμνὸν ὁρᾶσθαι, μήτε εἰς τὸ βλακῶδες καὶ περίεργον ἐκφερόμενον μήτε πέρα τοῦ μετρίου πρὸς τὸ ἠμελημένον καὶ ῥᾴθυμον καθελκόμενον.

Cf. cap. XXXIV μηδὲ τῶν περὶ τὸ σῶμα δὲ ἡμῶν (l. ἠθῶν vocula δὲ omissa) καὶ σχημάτων καὶ κινήσεων ὡς εὐτελῶν ὑπερόρα· καὶ γὰρ καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς ἀρίστη τάξις καὶ κατάστασις οὐκ ἐλάχιστον μέρος φρονήσεως ἔδοξεν εἶναι, καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι μὴ συνιδεῖν εἰσιν ἐκ τοῦ ῥᾷστου δεινοὶ τὴν ἐν τῇ ψυχῇ δύναμιν καὶ τὸ κάλλος, οὗτοι τοῖς ἔξωθεν θεάμασι ξεναγωγούμενοι καὶ τῶν ἀδήλων ἐρασταὶ καὶ ἐπαινέται καθίστανται. Διὰ τοῦτο δεῖ καὶ προσώπου διαθέσει καὶ κόμης ἀσκήσει καὶ περιβολῇ ἐσθῆτος κόσμιον ὁρᾶσθαι καὶ σεμνόν, μήτε εἰς τὸ βλακῶδες καὶ περίεργον ἐκφερόμενον μήτε πάλιν πέρα τοῦ μετρίου πρὸς τὸ ἠμελημένον καθελκόμενον· ἑκάτερον γὰρ ἀπρεπὲς καὶ εὐκαταφρόνητον καὶ ἀρχικῆς πολιτείας ἀλλότριον. Καὶ βαδίσματος δὲ πρέπει τῷ ἄρχοντι εὐταξία, μήτε εἰς τὸ θηλυπρεπὲς καὶ

ἔκλυτον ἀσχημονοῦντι τὴν κίνησιν μήτε μὴν εἰς τὸ ἀθρόον καὶ τεταραγμένον καὶ ἀνώμαλον ταύτην ἐκνεωτερίζοντι· καὶ ὅλως πᾶσα κίνησις τάξει κοσμείσθω.

65) Αἰσχρορρημοσύνης πάσης καὶ ἀκοὴ καὶ γλῶσσα καθαρευέτω· ἐφ' οἷς γάρ τις ἀκούων χαίρει, ταῦτα καὶ λέγειν οὐκ αἰσχύνεται· ἃ δὲ λέγειν οὐκ ἐρυθριᾷ, ταῦτα ὅτι καὶ πράττειν οὐκ αἰσχυνθήσεται, μεγάλην παρέσχεν ἀπόδειξιν.

Cf. cap. XXXVII αἰσχρορρημοσύνης δὲ πάσης καὶ ἀκοὴ καὶ γλῶσσα καθαρευέτω· ἃ μὲν γάρ τις ἀκούων ἥδεται, ταῦτα καὶ λέγειν οὐκ αἰσχύνεται, <adde: ἃ δὲ λέγειν οὐκ ἐρυθριᾷ, ταῦτα> ὅτι καὶ πράττειν οὐκ αἰσχυνθήσεται, μεγάλην παρέσχεν ἀπόδειξιν.

66) Τὸ πρὸς γέλωτας διαθρύπτεσθαι μετὰ τοῦ ἀσχημονεῖν τὴν μορφὴν καὶ τοῦ ἤθους ἐστὶν ἐξυβρίζειν τὴν εὐστάθειαν.

= cap. XXXVI.

67) Ἔχε τὰ ὦτα τοῖς μὲν ἀδικουμένοις ἠνεῳγμένα, πρὸς δὲ τὰς τῶν ἀδικούντων πιθανολογίας ἀποκεκλεισμένα· χείλη τε (l. δὲ) κατηγορίας καὶ συκοφαντίας προφέροντα ἀποστρέφου· πολλάκις γὰρ μία φωνὴ συκοφάντου καὶ παῖδας κατὰ πατέρων ἐξέμηνε καὶ συγγενεῖς κατ' ἀλλήλων ἐπανέστησε καὶ πόλεις ὅλας καὶ οἰκίας ἀνέτρεψεν.

Cf. cap. XXXVIII (πιθανολογίας] ἐπαγωγὰς καὶ πιθανολογίας) et XXXIX χείλη δὲ κατήγορα καὶ συκοφαντίας ἀποστρέφου· πολλάκις γὰρ παῖδας κατὰ πατέρων καὶ πατέρας ἐξέμηνε κατὰ παίδων καὶ βίον ἔσχισε συζυγίας καὶ συγγενεῖς ἐπανέστησε κατ' ἀλλήλων· καὶ τί λέγω; πόλεις ὅλας καὶ οἰκίας ἀνέτρεψε μία φωνὴ συκοφάντου.

68) Γλώσσης φυλάσσου παρολισθήματα· πολλάκις γὰρ μικρόν τι ῥῆμα διὰ ταύτης προχυθὲν μεγάλην ἤνεγκε ζημίαν τῷ εἰπόντι.

Cf. cap. XXXVII (post n. 65) δι' ὅλου δὲ γλώσσης φυλάσσου παρολισθῆσαι· Ῥήματι γὰρ βραχυτάτῳ πολλάκις ὑποσφαλεῖσα μεγάλην ἤνεγκε ζημίαν, αὐτοὺς τοὺς περὶ τοῦ ζῆν ἐσχάτους ἀναρρίψασα κύβους.

69) Μὴ ταχὺς ἴσθι ζευγνύειν φιλίαν, συζεύξας δὲ παντὶ τρόπῳ τὸν δεσμὸν ἄλυτον συντήρει τοῦ πλησίον τὸ βάρος ἅπαν αὐτὸς βαστάζων, πλὴν εἰ μήπω ἡ τοιαύτη φιλία καὶ σύζευξις κίνδυνον φέρει ψυχῆς καὶ ἀπὸ Θεοῦ ἀφίστησι. Κτῶ τοίνυν φίλους μὴ τοὺς φαύλους, ἀλλὰ τοὺς ἀρίστους· ἐκ γὰρ τῶν φιλουμένων ὡς τὰ πολλὰ τὰ ἤθη τῶν φιλούντων κρίνεται.

Cf. cap. XL μὴ ταχὺς ἴσθι ζευγνύειν (εἰς perperam adicitur) φιλίαν, συζεύξας δὲ παντὶ τρόπῳ τὸν δεσμὸν ἄλυτον συντήρει, ἅπαν τοῦ πλησίον ἀνέχων τὸ βάρος, πλὴν εἰ μήπω ψυχῆς κίνδυνον ἐπάγει· αἱ γὰρ πρὸς τοὺς φίλους διαστάσεις τὴν ὅλην προαίρεσιν ἐκφαυλίζουσι τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐ τὸν ὑπαίτιον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναίτιον εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόνοιαν κατασπῶσιν. Ἐκείνοις δὲ κέχρησο φίλοις, οἳ πρὸς

ἑτέρους κατὰ πάντα καιρὸν ἄδολον διεσώσαντο τὴν φιλίαν, καὶ μήτε εὐπραγοῦσι βασκανίας επέβαλον ὀφθαλμὸν μήτε ἠμέλησαν δυσπραγούντων· πολλοὶ γὰρ κακῶς μὲν πράττουσιν ἐπεκούρησάν τε καὶ συνήργησαν τοῖς φίλοις, εὖ δὲ φερομένων ὁρᾶν οὐκ ἤνεγκαν τὴν εὐημερίαν· καὶ οὓς οὐκ ἤλεγξε καιρὸς συμπαθείας, τούτους ἐφώρασε τὸ πάθος τοῦ φθόνου. Κτῶ τοίνυν φίλους μὴ τοὺς φαύλους, ἀλλὰ τοὺς ἀρίστους· ἐκ γὰρ τῶν φιλουμένων ὡς τὰ πολλὰ κρίνεται τὰ ἤθη τῶν φίλων (l. φιλούντων), καὶ διὰ μὲν τῶν σπουδαίων ῥᾷστον ἄν τις καὶ παρασφαλεὶς ἐπαναχθείη, οἱ φαῦλοι δὲ καὶ τὴν προσιοῦσαν λυμαίνονται καλοκαγαθίαν· καὶ οἱ μὲν καὶ τὸ λεῖπον εἰς ἀρετὴν δι' ἑαυτῶν ἐπιτειχίζοντες ἀνελλιπὲς φαίνεσθαι ποιοῦσιν, ἡ δὲ πρὸς τοὺς φαύλους ἐπιμιξία καί, ὅπερ ἐστὶν ὑπόλοιπον ἀρετῆς, νόθον ἀποφαίνει.

70) Μὴ ζήτει παρὰ φίλων ἀκούειν τὰ ἡδέα, ἀλλὰ τὰ ἀληθῆ μᾶλλον καὶ δίκαια, κἂν τυγχάνῃ ταῦτα δάκνοντα καὶ λυποῦντα· εἰ γὰρ ἐχθροῖς μὲν οὐδὲ ἀληθεύουσι πιστεύομεν, ἀποδεχόμεθα δὲ καὶ τοὺς φίλους διαφθείροντας τὴν ἀλήθειαν, οὐδαμόθεν ἡ ταύτης ἡμῖν γνῶσις γενήσεται καὶ ἡ τῶν κακῶς παρ' ἡμῶν λεγομένων ἢ πραττομένων ἐπιστροφή. Διὸ μέγιστον ἡγοῦ φίλους κολάκων διαφέρειν· οἱ μὲν γὰρ κόλακες κατὰ πρόσωπον ἐπαινοῦντες τῶν ἁμαρτανομένων λαβεῖν συναίσθησιν οὐκ ἐῶσιν, οἱ δὲ μετὰ φιλίας ἐλέγχοντες καὶ σὲ τὸ παρανομηθὲν συνιδεῖν δυναμοῦσι καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀπολογίαν ἀντὶ κατηγορίας ἐκμηχανῶνται.

Cf. cap. XL (post n. 69) μὴ ζήτει δὲ παρὰ φίλων ἀκούειν τὰ ἡδέα, ἀλλὰ τὰ ἀληθῆ μᾶλλον· εἰ γὰρ ἐχθροῖς μὲν οὐδ' ἀληθεύουσι πιστευτέον, φίλοις δὲ διέφθορε τὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὸ ἡδὺ λέγειν ζητοῦσι κἀκεῖνοι, πόθεν (adde: ἂν) ἡμῖν ἀλλαχόθεν ἡ τῆς ἀληθείας ἔσοιτο γνῶσις καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τῶν οὐκ εὐαγῶς ἐνίοτε παρ' ἡμῶν λεγομένων ἢ πραττομένων; Διὸ μέγιστον ἡγοῦ φίλους κολάκων διαφέρειν· οἱ μὲν γὰρ κατὰ πρόσωπον ἐπαινοῦντες σέ τε τῶν, ὡς εἰκός, ἁμαρτανομένων συναίσθησιν λαβεῖν οὐκ ἐῶσι καὶ μείζω ταῦτα πρὸς τοὺς ἄλλους ταῖς διαβολαῖς ἀποτελοῦσιν, οἱ δὲ καὶ σὲ τῷ διὰ φιλίας ἐλέγχῳ συνιδεῖν τὸ παρανομηθὲν μᾶλλον δυναμοῦσι, κἄν τι δέῃ πρὸς τοὺς ἔξω λέγειν, ἀντὶ κατηγορίας ἀπολογίαν τοῦ πραχθέντος ἐκμηχανῶνται. Ὅσον οὖν τοῦ ἐπὶ κακίαν προκόπτειν τὸ ἀρετὴν ἀσκεῖν διενήνοχε καὶ τοῦ διαβάλλεσθαι ἐν τοῖς ἀρχομένοις τὸ τὰς διαβολὰς διαλύειν, τοσοῦτον δεῖ παρὰ σοὶ τοὺς εὔνους πλέον ἔχειν τῶν κολάκων.

71) Τῶν ἀποῤῥήτων ἃ μὲν τὴν σὴν ἀρετὴν αὔξάνει, κοινώνει τοῖς φίλοις, ἃ δὲ τὴν γνώμην φαυλίζει, μήτε αὐτὸς μετέρχου μήτε τοῖς φίλοις ἀνατίθει.

= cap. XLI, ubi in fine haec adduntur: ἄριστον μὲν γὰρ τοῦτο καὶ χωρὶς αἰτίας ἑτέρας. Πλήν γε δὴ καὶ εἰς κόρον, οἷα πολλὰ τὰ ἀνθρώπινα, τοῦ φίλτρου τραπέντος μᾶλλον τῆς παραινέσεως τὸ χρήσιμον καθορᾶται· τὸ μὲν γὰρ φαῦλον τῶν κρυφίων, τότε μάλιστα

τοὺς λογισμοὺς τοῦ συνεγνωκότος ὑποτρέχον καὶ διακυμαῖνον, θᾶττόν τε καὶ σὺν οὐδενὶ ὄκνῳ τῆς ἀγάπης ἀποστήσει καὶ πρὸς ἐπιστροφὴν ἰδεῖν οὐκ ἐάσει, σοί τε διαβολὴν βαρεῖαν, ἔκφορον γεγονός, ἐποίσει καὶ πρὸς τὸν ἐξειπόντα χαλεπώτερον διαθήσει· τὸ δὲ χρηστὸν τόν τε συνεγνωκότα ῥαγῆναι τῆς φιλίας ἐπικατασχέσει (l. ἐπικατασχήσει) δεσμῷ κρατίστῳ, τῇ ἀρετῇ, βιαζόμενον καὶ εἰς ἔπαινον τῆς σῆς σπουδαίας γνώμης ἐπὶ νοῦν ἐρχόμενον διαναστήσει, καὶ σὲ δηλονότι ταῦτα συνορῶντα οὐκ ἀηδῶς ἀναλαβεῖν, εἴ τι παρημέληθης, τήν τε πρὸς αὐτὸν ὁμιλίαν καὶ τὴν ἐν τῷ πόθῳ σχέσιν ἀναπείσει.

72) Ἀεὶ μὲν φίλους εὐλόγει, μάλιστα δὲ τοὺς ἀπόντας ἐπὶ τῶν παρόντων· οὕτω γὰρ καὶ κολακεύειν οὐ δόξεις καὶ τοῖς φίλοις ἔσῃ πράττων κεχαρισμένα.

Cf. cap. XLI (post verba ad n. 71 citata) ἀεὶ μὲν οὖν φίλους εὐλόγει, μάλιστα δὲ τοὺς ἀπόντας ἐπὶ τῶν παρόντων· οὕτω γε γὰρ καὶ τὸ τῆς κολακείας διαφύγοις, οὐδ᾽ ἴχνος αὐτῆς ἐν σοὶ φαίνεσθαι παρασκευάζων, καὶ τοῖς φίλοις ἔσῃ πράττων κεχαρισμένα, τοιοῦτον σεαυτὸν εἶναι τοῖς παροῦσι πιστώσας, οἷος αὐτοῖς περὶ τῶν ἀπόντων ἐγνώσθης.

73) Ἔσο τοῖς μὲν εἰς ἑτέρους ἀδίκως πλημμελοῦσιν ἀπαραίτητος, τοῖς δὲ εἰς σὲ ἁμαρτάνουσι συμπαθέστατος· διὰ μὲν γὰρ ἐκείνου εὐνομίας καὶ κηδεμονίας δόξαν ἕξεις, διὰ δὲ τούτου τὸ φιλάνθρωπον τῆς γνώμης καὶ συμπαθὲς τοῦ τρόπου δηλώσεις.

Cf. cap. XLII οὕτω δὲ σεαυτὸν φιλίᾳ περιφράξας, ἔσῃ τοῖς μὲν εἰς ἑτέρους καὶ εἰς τὰ κοινὰ πλημμελοῦσιν ἀπαραίτητος, τοῖς δὲ εἰς σὲ ἁμαρτάνουσι συμπαθέστατος· διὰ μὲν γὰρ ἐκείνου εὐνομία ἔσται τῇ πολιτείᾳ καὶ ἡ σὴ περὶ τοὺς ἀρχομένους ἐπίδηλος σπουδὴ καὶ κηδεμονία· διὰ δὲ τούτου τὸ φιλάνθρωπον τῆς γνώμης καὶ ὁ βασίλειος ὡς ἀληθῶς ἀνακηρύττεται τρόπος. Οἱ μὲν γὰρ τύραννοι τὰ κοινὰ τῶν ἀδικημάτων καὶ τὰ εἰς ἀλλήλους πολλάκις ὑπερορῶσι, πικρῶς δὲ τὰ εἰς ἑαυτοὺς ἐξετάζουσι, βασιλέως δέ ἐστι καὶ ἀρχῆς ἐννομωτάτης ἔργον τὰ μὲν εἰς ἑαυτὸν φιλανθρώπως φέρειν, τὰ δὲ εἰς κοινὰ καὶ εἰς ἀλλήλους δικαίως εὐθετεῖν καὶ διεξάγειν.

74) Ὥσπερ πολλῶν ἐπαίνων ἄξιος ὁ ἐξουσίαν λαβὼν τοῦ ἀδικεῖν καὶ τὰ δίκαια πράσσων, οὕτω πολλῶν ὑπεύθυνος ψόγων ὁ μηδενὸς τῶν ἀναγκαίων ἐνδεὴς ὢν καὶ εἰς τὰ ἀλλότρια τὰς χεῖρας ἐκτείνων· τῷ μὲν γὰρ πενομένῳ πρόφασις, εἰ καὶ παράλογος, ἡ πενία τοῦ ἀδικεῖν, ὁ δὲ δυναστείαν ἔχων καὶ ἀπορίαν οὐκ ἔχων ἀναπολόγητον ἕξει τὴν ἀπὸ τοῦ ἀδικεῖν ἁμαρτίαν.

= cap. XLIII: ὁ ἐξουσίαν λαβὼν τοῦ ἀδικεῖν] ὁ μεγάλην ἐξουσίαν τοῦ ἀδικεῖν λαβὼν ‖ πράσσων] πράττων ‖ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεὴς ὢν] ἐνδεὴς τῶν ἀναγκαίων ‖ τῷ μὲν γὰρ πενομένῳ] ἀνδρὶ μὲν γὰρ πενομένῳ ‖ ἡ πενία τοῦ ἀδικεῖν] τοῦ ἀδικεῖν ἡ πενία ‖ ὁ δὲ] ἀνὴρ δὲ ‖ ἕξει] ἔχει.

75) Ὅσῳ τις πρωτεύει τῇ ἀξίᾳ, τοσούτῳ χρεωστεῖ πρωτεύειν καὶ τῇ ἀρετῇ· ὁ δὲ τὸ ἐναντίον ποιῶν καὶ κακὸς μᾶλλον φαινόμενος τρία κακὰ ἐπιτελεῖ· ἀπόλλυσιν ἑαυτόν, εἰς κακίαν τοὺς ὁρῶντας παρακαλεῖ καὶ βλασφημεῖσθαι παρασκευάζει τὸν Θεόν, ὅτι τοιούτῳ ὄντι μεγάλην ἐνεχείρισεν ἀρχήν.

= cap. XLIV: ὅσῳ] ὅσῳ δέ || πρωτεύει] προέχει || ἀξίᾳ] ἀρχῇ || τὸ ἐναντίον] τοὐναντίον || καὶ κακὸς μᾶλλον φαινόμενος om. || τρία κακὰ] τρία ἅμα καὶ κάκιστα || εἰς κακίαν τοὺς ὁρῶντας] τοὺς ὁρῶντας εἰς κακίαν || καὶ om. || ὄντι om. || μεγάλην] τηλικαύτην. — In fine habes: διὰ τοῦτο παντὶ μὲν ἀνθρώπῳ φευκτέον ἡ κακία, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν ἀρχῇ.

76) Ὀργίλων μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ φρονίμων αἱ κολάσεις, οἵτινες ἀποροῦντες τοῦ φιλανθρώπως παιδαγωγεῖν καὶ σωφρόνως ἐπὶ τὸ κολάζειν τρέπονται καὶ μαστίζειν.

Cf. cap. XLVII δεῖ δὲ ἐγκρατῶς ἄρχειν οὐ τῷ κολάζειν, ἀλλὰ τῷ δοκεῖν κολαστικὸν εἶναι· τοῦτο δὲ ἦθος εὐσταθὲς ποιεῖ καὶ ἡ τῶν οἰκείων τρόπων σεμνότης καὶ ἐπιμέλεια. Ὀργίλων δὲ μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ φρονίμων αἱ κολάσεις, οἵτινες ἀπορίᾳ τοῦ δημαγωγεῖν σωφρόνως ἐπὶ τὸ κολάζειν τρέπονται ῥᾳδίως. Καὶ τὸ μὲν καὶ ὁ τυραννικώτατος πράξειεν ἄν, τὸ δὲ μόνος ὁ ἀρχικώτατος· εἴπερ ἄρχοντος ἀρετὴ μὴ φθείρειν, ἀλλὰ πλείους καὶ βελτίονας ποιεῖν τοὺς ἀρχομένους.

77) Ὥσπερ τεῖχος σαθρόν, κἂν οἰκίας ἔνδον ἔχῃ λαμπρὰς καὶ ἀέρων εὐκρασίαν καὶ ὠνίων ἀφθονίαν, ὅμως τὴν πόλιν ἐξευτελίζει, οὕτως οἱ περὶ τοὺς ἐν δυναστείᾳ φαῦλοι καὶ τὸν ἐκείνων συνδιαβάλλουσι τρόπον.

= cap. XLIX: ὠνίων] ὠνείων (librarii errore) || οἱ — τρόπον] οἱ περὶ τὸν ἄρχοντα φαῦλοι καὶ τὸν ἐκείνου συνδιαβάλλουσι τρόπον· οἱ γὰρ ἐκείνων τῆς πονηρίας λαμβάνοντες πεῖραν καὶ τὸν ὑπ' αὐτῶν δορυφορούμενον παραπλήσιον ὑπολαμβάνουσιν εἶναι.

78) Πάσης πράξεως προηγείσθω σοι βουλή· αἱ γὰρ ἀνεπίσκεπτοι πράξεις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σφαλεραί.

= cap. LII: προηγείσθω σοι βουλή] βουλὴ προηγείσθω || ἐπὶ τὸ πλεῖστον] τὰ πολλά. Subiunguntur haec: καὶ τὸ κατορθούμενον δικαίως ἂν αἰτίας ἄλλης ἔργον νομισθείη μᾶλλον ἢ τῆς τοῦ πολλάκις παρασφαλέντος ὁρμῆς καὶ περιπετείας.

79) Ὁ φθόνος πάσης μὲν ψυχῆς μεγάλη νόσος, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν ἐξουσίᾳ· ἀνάγκη γάρ, οἷς συνεργοῖς μέλλει χρῆσθαι καὶ βίου καὶ διοικήσεων, τούτους ὁρᾶν ὡς ἐχθροὺς διὰ τὴν ἐνοῦσαν ἀρετὴν ἢ ἐπιβουλεύειν ὡς πολεμίοις· οὗ τί γένοιτο ἂν ὀλεθριώτερον; Ὅσον δὲ δεῖ φυγεῖν τὸ φθονεῖν, τοσούτῳ μᾶλλον ἀγαπᾶν τὸ φθονεῖσθαι· φθονεῖται γὰρ τὰ καλά, μισεῖται δὲ τὰ κακά.

= cap. LV et LVI: πάσης μὲν ψυχῆς] πάσῃ μὲν ψυχῇ || μάλιστα δὲ] μεγίστη δὲ μάλιστα || διοικήσεων] πόλεως πρὸς εὐδαιμονίαν || ἢ] καὶ || τί γένοιτο ἂν ὀλεθριώτερον] τί ἂν εἴη ὀλεθριώτερον ἢ ἀφρονέ-

στερον (fin. cap. LV) ‖ τοσούτῳ μᾶλλον ἀγαπᾶν] τοσοῦτον διώκειν ‖ φθονεῖται — τὰ κακὰ om., ipsa autem sententia fusius explicatur: ἄρχοντι δὲ μάλιστα πρέπει, ᾧ μηδ᾽ ἐξ ἑτοίμου ἡ ἀπὸ τῶν φθονούντων φέρεται βλάβη. Εἰ δεῖ δὲ ὅμως τὸν φθόνον περιστέλλειν (πολυμήχανον γὰρ καὶ πάντολμον τὸ θηρίον), οὐκ ἀρετῆς ἐλαττώσει, μετριότητι δὲ φρονήσεως καὶ ἀφαιρέσει καὶ περικοπῇ τῆς ἐν τοῖς οὐκ ἀναγκαίοις ἐπιδείξεως καὶ πλεονεξίας τὰς αὐτοῦ βολίδας διακρουστέον.

80) Ἄριστον νόμιζε δικαστὴν τὸν ὀξύτητι μὲν διανοίας ταχὺ τὸ δίκαιον ἐφευρίσκοντα, σὺν ὀρθότητι δὲ προάγοντα, καὶ βοηθοῦντα μὲν τοῖς ἀδικουμένοις, βραδύνοντα δὲ πρὸς κολάσεις τῶν ἁμαρτανόντων, καὶ κρείττονα μὲν χρυσίου, κρείττονα δὲ ὀργῆς, καὶ μηδενὶ συμπαθοῦντα ἀνόμως, ἀλλὰ νομίμως τὰς κρίσεις ἐξάγοντα, καὶ φιλίαν μὲν εἰδότα τὴν δικαιοσύνην, ἔχθραν δὲ τὴν ἀδικίαν.

Cf. cap. LVIII ἄριστον νόμιζε δικαστήν, ὃς τάχει μὲν λογισμῶν τὴν τοῦ δικαίου φύσιν θηρεύει, θηρεύσας δὲ σὺν ὀρθότητι προάγει, καὶ πρᾶξαι μὲν ἄνεσιν τοῖς ἀδικουμένοις ὀξύς, βραδὺς δὲ κολάσαι τοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ κρείττων μὲν χρυσίου, οὐκ ἐλάττων δὲ δυναστείας, καὶ κρατῶν μὲν ὀργῆς, οὐχ ἡττώμενος δὲ συμπαθείᾳ, καὶ μόνην μὲν συγγένειαν καὶ φιλίαν καὶ δόξαν οἶδε τὴν δικαιοσύνην, μόνην δὲ ἀλλοτρίωσιν καὶ ἔχθραν καὶ ἀδοξίαν τὴν ἀδικίαν.

81) Τότε κριτὴς ἄριστος ἔσῃ τῶν ἄλλων, ὅτε τὰ οἰκεῖα ἐπισκοπῶν λόγον ἑκάστης πράξεως τῷ συνειδότι καθάπερ κριτῇ δίδως καὶ διόρθωσιν τῶν ἡμαρτημένων ἐπινοεῖς, ἐπεὶ πῶς τοὺς ἄλλους ἐπιτιμῶν οὐκ ἐρυθριάσεις, ἐφ᾽ οἷς αὐτὸς ὅμοια ἐξαμαρτάνεις καί, ἐν οἷς αὑτὸν ἀνεύθυνον περιορᾷς, ἐκείνους εὐθύνων;

= cap. LXIII: τὰ οἰκεῖα] τὰ σαυτοῦ (τὰς αὐτοῦ libri) ‖ τῷ συνειδότι καθάπερ κριτῇ] ὑπὸ συνειδότι κριτῇ ‖ τῶν ἡμαρτημένων ἐπινοεῖς] ἐπινοεῖς τῶν ἡμαρτημένων ‖ ὅμοια] τὰ ὅμοια ‖ καὶ — εὐθύνων] πῶς δὲ ἐκείνους οἴει σοι δικατεθῆναι, ἡνίκα, ἐν οἷς ὑπεύθυνον (l. ἀνεύθυνον) σὲ καθορῶσιν, αὐτοὶ δίκας εἰσπράττεσθαι δικαιοῦνται.

82) Ἐπαίνει τὰς ἀρίστας πράξεις μὴ λέγων μόνον, ἀλλὰ καὶ πράττων· τὸ μὲν γὰρ τῶν τυχόντων, τὸ δὲ τῶν ἀρίστων.

Cf. cap. LXIV ἐπαίνει τὰς ἀρίστους (l. ἀρίστας) πράξεις· ἐπαίνει δὲ μὴ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ δι᾽ ὧν αὐτός τε μάλιστα τὰ ὅμοια πράττοις καὶ δι᾽ ὧν τοὺς μιμητὰς τῶν λοιπῶν προκρίνων ἐντίμους ἀποδεικνύοις· τὸ μὲν γὰρ καὶ τῶν τυχόντων, τὸ δὲ τῶν ἄρχειν ἀξίων.

83) Χαλεπὸν μὲν ἀγάπῃ φόβον κεράσαι, τῆς τελείας ἀγάπης ἔξω βαλούσης τὸν φόβον· σὺ δὲ τοὺς μὲν ἀρίστους φιλεῖν παρασκεύασαι· οὐδὲν γὰρ δεῖ φόβου ἐπὶ τοῖς τοιούτοις· τοῖς δὲ ἄλλοις φοβερὸς φαίνου, χωρὶς δὲ μίσους, ἵνα τῶν φαύλων ἀπέχωνται· ἀγαπήσουσι γὰρ καὶ οὗτοι, ἂν μὴ μετ᾽ ὀργῆς ὁρῶσι κολάζοντα, ἀλλ᾽ ὡς πατέρα παιδεύοντα καὶ ἐν μὲν τοῖς πταίσμασιν οὐχ ἡδέως τιμωρούμενον, ἐν δὲ ταῖς συμφοραῖς καὶ τοῖς δυστυχήμασιν ἀπροφασίστως βοηθεῖν προθυμούμενον.

= cap. LXIX: ἀγάπῃ φόβον] φόβον ἀγάπῃ ‚ τῆς τελείας ἀγάπης ἔξω βαλούσης τὸν φόβον] οἱ γὰρ φιλοῦντες ὡς ἐπίπαν τὸ δέος οὐκ ἔχουσι, καὶ οἱ δεδιότες φιλεῖν οὐκ ἐθέλουσι ‖ σὺ δὲ] σὺ δὲ δίελε καὶ ‖ παρασκεύασαι] παρασκεύασον (cum M) ‖ φόβου] δέους ‖ τοῖς δὲ ἄλλοις φοβερὸς φαίνου] τοὺς δ᾽ ἄλλους ἀνάγκη φοβεῖν ‖ χωρὶς δὲ μίσους om. ‖ ἀγαπήσουσι γὰρ καὶ οὗτοι] φοβήσονται δὲ χωρὶς μίσους ‖ πταίσμασιν] ἁμαρτήμασιν ‖ βοηθεῖν] ἐπικουρεῖν.

84) Οἱ χρώμενοι τοῖς ἐκ φύσεως πλεονεκτήμασιν εἰς πονηρίας ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν τῶν πλησίον εὐεργεσίαν, οὗτοι καὶ τὴν φύσιν φαυλίζουσι καὶ τῷ Δημιουργῷ τὴν περὶ αὐτοὺς φιλοτιμίαν εἰς ὕβριν καὶ ἀχαριστίαν περιτρέπουσιν.

= cap. LXX.

85) Προπετὴς ὅρκος πρόχειρος ἐπιορκία· ἄλλως τε καὶ τὸ ὀμνύειν οὐκ εὖ βεβηκότος ἤθους ἐστὶν οὐδὲ γενναίου φρονήματος· ὁ δὲ εὐσταθὴς καὶ μεγαλόψυχος ἀνὴρ διὰ τῶν τρόπων καὶ τοὺς λόγους πιστοῦται, οὐχὶ διὰ τῶν ὅρκων τοὺς λόγους.

Cf. cap. LXXII προπετὴς ὅρκος πρόχειρος ἐπιορκία· ἄλλως τε δὲ καὶ τὸ ὀμνύειν ὅλως ἤθους οὐκ εὖ βεβηκότος οὐδὲ φρονήματος εὐγενοῦς· ὁ δὲ εὐσταθὴς καὶ μεγαλόψυχος ἀνὴρ αἰσχυνθήσεται τοὺς λόγους ὅρκῳ πιστοὺς ἀποφαίνειν καὶ τὴν διὰ τῶν οἰκείων τρόπων πίστιν ἀτιμάζειν. Λίαν ἄρα συμφερόντως καὶ κηδεμονικῶς καὶ ὁ Δεσποτικὸς νόμος τὸν ὅρκον κωλύει.

86) Ἃ μὲν εὖ πάθοις, ἀεὶ μέμνησο· ἃ δὲ εὖ ποιήσαις, τάχιον ἐπιλανθάνου· τὸ μὲν γὰρ χρηστότητος καὶ εὐγνωμοσύνης, τὸ δὲ καθαρᾶς μεγαλοψυχίας καὶ καθαρὰν φυλάττει τὴν εὐεργεσίαν.

= cap. LXXIII: ἃ δὲ] ὧν δ᾽ ἂν (l. ὧν δὲ) ‖ τάχιον] θᾶττον.

87) Εὐεργεσίας καὶ συμφορὰς ὀνειδίζειν τῆς αὐτῆς εἶναι νόμιζε κουφότητος καὶ ἀπανθρωπίας.

= cap. LXXIV.

88) Ἀπάτη πανταχοῦ μὲν ἀσθενείας ὁμολογία· ἀλλ᾽ εἰ μὲν ἐν φίλοις, κακὸν ἔσχατον καὶ ὑπερβαλλούσης μοχθηρίας· εἰ δὲ πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους στρατηγικόν· ὅμως κἀκεῖ κοινολογίας γενομένης οὐκ ἀριστείας οὐδὲ ἀνδραγαθίας τὸν πιστεύσαντα ἐξαπατῆσαι, καὶ εἰ ἐχθρός ἐστιν.

Cf. cap. LXXV ἀπάτη μὲν πανταχοῦ ἀσθενείας ὁμολογία· ἀλλ᾽ εἰ μὲν ἐν φίλοις, κακόν τε ἔσχατον καὶ ὑπερβαλλούσης μοχθηρίας· εἰ δὲ πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους, μηδὲν μὲν προειδότας, οὐ πόρρω στρατηγίας· κοινολογίας δὲ γενομένης, καὶ ταύτην οὐκ ἀθετοῦντας, πόρρω ἀριστείας καὶ ἀνδραγαθίας. Διὸ μηδὲ τοὺς πιστεύοντάς σοι πολεμίους ἀπάτῃ μετέρχου· εἰ γὰρ καὶ πολέμιοι, ἀλλ᾽ ὅμως οὐδὲν ἔλαττον ἀπατεὼν καὶ πλάνος ὁ τοὺς πεπιστευκότας ἐξαπατήσας.

89) Ἐχθροὺς ὁμοφύλους μὴ ἀμύνασθαι θεῖος νόμος ἐστὶ καὶ φιλάνθρωπος, ἔνεστι δὲ καὶ χρήσιμον ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασι γνωριζόμενον· ὁ μὲν γὰρ

ἀμυνόμενος ἔχει πάλιν τοῦτον χαλεπώτερον ἐχθρόν, ὁ δὲ εὐεργετῶν ἢ φίλον παρεσκεύασεν ἀντὶ ἐχθροῦ ἢ πάντως πρᾳότερον ἐχθρόν.

= cap. LXXIX: θεῖος — φιλάνθρωπος] ἐστὶ μὲν θεῖος καὶ φιλάνθρωπος νόμος ‖ ἔνεστι] ἐστὶ ‖ χρήσιμον] πολὺ τὸ χρήσιμον ‖ πράγμασι] πράγμασιν ‖ γνωριζόμενον] παρέχων ‖ τοῦτον om.

90) Μηδὲν ὧν ἄλλοις ἐπηγγείλω φαίνου παραβαίνων· ἡ γὰρ ψευδολογία τὸν ὅλον τρόπον ἄπιστον δεικνύει καὶ τοῖς διαψευσθεῖσιν οὐκ ἔστιν αἰσχύνη τοῖς ὁμοίοις ἀμείβεσθαι. Παντὶ μὲν οὖν ἀνθρώπῳ φευκτέον τὸ ψεῦδος, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν δυναστείαις· τοῖς μὲν γὰρ ἀπόροις ἔστιν ὅτε γίνεται ἀπολογία ἡ ἀδυναμία, τοῖς δὲ πλουσίοις οὐδεμία καταφυγὴ τοῦ μοχθηρὰν ἐξελεγχθῆναι τὴν γνώμην.

= cap. LXXX: ἐπηγγείλω] ἔγνως ἐπαγγέλλειν ‖ ψευδολογία] ἔν τισι ψευδολογία ‖ τοῖς ὁμοίοις ἀμείβεσθαι] μὴ ἀμείβεσθαι τοῖς ὁμοίοις ‖ φευκτέον] διὰ τοῦτο φευκτέον ‖ δυναστείαις] δυναστείᾳ ‖ ἀπόροις] ἄλλοις ‖ ἔστιν ὅτε] ἔσθ' ὅτε ‖ τοῖς δὲ πλουσίοις] τοῖς δὲ ‖ οὐδεμία — τὴν γνώμην] οὐκ ἔστι καταφυγὴ μὴ οὐχὶ παντὶ τρόπῳ μοχθηροὺς (μοχθηρὰς?) τὰς γνώμας ἐλεγχθῆναι.

91) Εὐλαβοῦ τὰς μετὰ σφοδρότητος ὑποσχέσεις· ἢ γὰρ παρασχὼν τὴν πλείστην χάριν προαφεῖλες τῇ σφοδρότητι τῆς ἐπαγγελίας ταύτην προκαταμερίσας ἢ μὴ παρασχὼν διπλῆν ἀπηνέγκω αἰσχύνην, ὅτι τε σφοδρῶς ὑπέσχου καὶ ὅτι ὑποσχόμενος οὐκ ἔδωκας.

Cf. cap. LXXXI τὰς μετὰ σφοδρότητος ὑποσχέσεις εὐλαβεῖσθαι χρή· εἴτε γὰρ παράσχοις, τὴν πλείστην προαφεῖλες χάριν τῇ σφοδρότητι τῆς ἐπαγγελίας ταύτην προκαταμερίσας καὶ εἰς δύο τὴν μίαν δωρεὰν κατασμικρύνας· εἴτε μὴ παράσχοις, διπλῆν ἀπήνεγκας τὴν αἰσχύνην, ὅτι τε σφοδρῶς ὑπέσχου καὶ ὅτι μηδὲν ὧν ὑπέσχου παρέσχες, καὶ δυσμενὴς ὤφθης ἀντὶ φίλου· ἀφεῖλες γάρ, ὃ παρέσχον αἱ ἐλπίδες. Ἄλλως τε δὲ καὶ αἱ σφοδραὶ ὑποσχέσεις ἁρμόζουσι τοῖς οὐ λίαν πιστευομένοις, ἐλέγχουσι δὲ καὶ ὡς οὐ κηδεμονίας μᾶλλον ἢ χρείας ὑποτεινόμεναι χάριν.

92) Ὥσπερ ἀνάξιος χαρίτων ὁ ἀχαριστίᾳ γνώμης ἀμείβων τὸν εὐεργέτην, οὕτως ἄξιος τοῦ τῆς εὐεργεσίας ἀξιώματος ὁ χαριζόμενος, ἐφ' οἷς ἀπολαβεῖν οὐκ ἐλπίζει.

= cap. LXXXII: ὥσπερ ἀνάξιος] ὥσπερ δὲ ἀνάξιος. Nimirum praecedit sententia: ἄξιος χαρίτων ὁ εὐλαβούμενος αὐτῆς (l. αὐτῶν) καὶ τὴν φύσιν καὶ προσηγορίαν καὶ μὴ παυόμενος μελετᾶν, ἕως ἂν αὐτὴν (l. αὐτὰς) ἀνταποδώσῃ ‖ ἐφ' οἷς ἀπολαβεῖν οὐκ ἐλπίζει] ἐφ' ᾧ μὴ ἀνταπολαβεῖν τὴν χάριν.

93) Μηδὲν παράνομον μηδὲ τοῖς φίλοις χαρίζου· ἂν μὲν γὰρ ὦσιν ἀγαθοί, μισήσουσί σε μᾶλλον παρανομοῦντα ἢ ἀγαπήσουσι χαριζόμενον· ἂν δὲ φαῦλοι, διπλῆν ζημίαν ὑπέμεινας κακοὺς εὐεργετῶν καὶ καλοῖς μισούμενος.

= cap. LXXXIII: τοῖς φίλοις] φίλοις ‖ ὦσιν ἀγαθοὶ] ἐπιεικεῖς ὦσι ‖ μισήσουσί σε] μισήσουσι ‖ ἀγαπήσουσι] φιλήσουσι ‖ καλοῖς μισούμενος] ἀγαθοῖς ἀπεχθανόμενος· καὶ χωρὶς δὲ τούτων τέρψει προσκαίρῳ και ἰδιωτικῷ ἀΐδιον ὄνειδος ἀλλάξασθαι καὶ κοινὸν μεγάλης ἀνοίας.

94) Αἱ χάριτες ταχὺ μὲν γινόμεναι γλυκύτεραι, εἰ δὲ ἀναβολαῖς καὶ παρατάσεσι χρόνων γηράσουσι, τὸ οἰκεῖον κάλλος καὶ τὴν γλυκύτητα ἀπώλεσαν· χάρις γὰρ βραδύνουσα κενὴ χαρίτων καθίσταται καὶ οὐδὲ χάρις καλεῖσθαι ἔτι φιλεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ἡμιτελὴς οὖσα χάρις ἐστίν· ὁ γὰρ ἡμίτομον τὴν χάριν ἀπειληφὼς οὐχ οὕτω τῷ ἡμίσει εὐφρανθήσεται, ὡς ὑπὲρ τοῦ ἐλλείποντος ἀνιάσεται.

Cf. cap. LXXXIV αἱ χάριτες ταῖς ἀναβολαῖς καὶ παρατάσεσι τοῦ χρόνου ὥσπερ εἰς γῆρας ἐλθοῦσαι τὸ οἰκεῖον μαραίνονται κάλλος· τὸ γὰρ ἄνθος ἀποβαλοῦσαι τῆς προθυμίας, μεθ' ἧς ἀμήχανόν τινα καὶ λαμπρὰν ἐποιοῦντο τὴν τέρψιν, οὐ καθαρὰν φέρουσι τὴν εὐφροσύνην et cap. LXXXV αἱ χάριτες ἡμιτελεῖς οὖσαι οὐκ ἐθέλουσι χάριτες εἶναι· ἔσονται δέ, ἐπειδὰν τετελειωμέναι ὦσιν· ὁ δὲ ταύτας ἐξ ἡμισείας καταπιθεὶς ἑαυτὸν ἐζημίωσε καὶ τὸν λαβόντα οὐκ εὔφρανεν· ὁ γὰρ ἡμίτομον τὴν χάριν ἀπειληφὼς οὐχ οὕτω τῷ ἡμίσει εὐφρανθήσεται, ὡς ὑπὲρ τοῦ ἀφαιρέματος ἀνιάσεται.

95) Ὁ τὰς χάριτας, ἃς εἰς ἑτέρους ἐποίησε, προφέρων ἀεὶ καὶ ἐξονειδίζων ὅμοιός ἐστι γεωργῷ σπείροντι μὲν καλὸν σπόρον προθύμως, ἐπαφιέντι δὲ χοίρους καὶ θηρία τῷ σπόρῳ· ὡς γὰρ ἐκεῖ καὶ τὸ σπέρμα καὶ ὁ καρπὸς ἐλυμάνθη, οὕτω κἀνταῦθα καὶ ἡ χάρις ἀπώλετο καὶ ἡ ὑπὲρ ταύτης εὐχαριστία προσαπώλετο.

Cf. cap. LXXXVI ὁ τὰς χάριτας ὀνειδίζων ὅμοιός ἐστι τῷ γεωργῷ σπείροντι μὲν προθύμως, ἐπαφέντι (l. ἐπαφιέντι) δὲ χοίρους καὶ θηρία τῷ σπόρῳ· ὡς γὰρ ἐκεῖνος καὶ τὸ σπέρμα καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ λυμαίνεται καρπόν, οὕτω καὶ οὗτος καὶ τὰ καταβληθέντα καὶ τὴν βλαστάνουσαν αὐτῷ προσαπόλλυσιν εὐχαριστίαν.

96) Θυμὸς ἔκστασίς ἐστιν ἑκούσιος, (adde: καὶ) τῶν ἰδίων φρενῶν ἀλλοτρίωσις· ἃ γὰρ οἱ μελαγχολῶντες διαπαντὸς κατεργάζονται, ταῦτα καὶ οἱ θυμῷ πληγέντες διαπράττονται· καὶ ὥσπερ τὸ πῦρ τὴν τρέφουσαν ὕλην ἀφανίζει, οὕτω καὶ ὁ θυμὸς <τὴν ἔχουσαν ψυχὴν κατεσθίει, καὶ ἔστω σοι[1])> κατὰ μόνου τοῦ ὄφεως, δι' ὃν τοῦ παραδείσου ἐξέπεσας. Μηδένα δὲ θυμῷ κολάσῃς, μηδὲ εἰ τύχοι δίκαιος ὢν ὁ θυμός· ἄριστος γὰρ ὁ εἰπὼν ὅτι 'ἐμαστίγωσα ἄν σε, εἰ μὴ ἐθυμούμην.'

[1]) Editio princeps perperam inter κατὰ et μόνου lacunam significavit; supplementum τὴν ἔχουσαν ψυχὴν κατεσθίει cap. LXXXIX suppeditavit, καὶ ἔστω σοι ex gemello Gregorii Nazianzeni loco adsumpsi, Or. XLIV (in novam Dominicam) 7 (Patrol. Gr. vol. XXXVI p. 613 C) ὁ θυμὸς ἔστω σοι κατὰ μόνου τοῦ ὄφεως, δι' ὃν ἐξέπεσας.

= LXXXVIII: θυμὸς ἔκστασίς ἐστιν] θυμός ἐστιν ἔκστασις || τῶν] καὶ τῶν || μελαγχολῶντες διαπαντὸς] διαπαντὸς μελαγχολῶντες || ταῦτα] παραπλήσια τούτοις || θυμῷ] τῷ θυμῷ || διαπράττονται] κατ' ἐκεῖνο καιροῦ διαπράττονται, — cap. LXXXIX: καὶ ὥσπερ] ὥσπερ || καὶ ἔστω — ἐξέπεσας] πολλάκις δὲ καὶ φθορὰν ὁλόκληρον εἰργάσατο τοῦ ζῴου, — cap. XC: μηδένα — ἄν σε] μηδαμῶς μηδένα μηδὲ δικαίως θυμῷ κολάσῃς· ὡς γὰρ ἂν ὁ πάσχων τὴν δίκην ὑφέξῃ, αὐτὸς ὅμως οὐδὲν ἔλαττον ἐξελεγχθήσῃ σφαλερῶς τῇ πράξει κεχρημένος. Διὸ καὶ κάλλιστά τις τῶν ἀρχαίων ἀπεθέσπισε πρὸς ἡμαρτηκότα· 'ἐκόλασα ἄν σε.'

97) Ὥσπερ ταχὺν ἐν ταῖς τῶν ἀξιωμάτων (ἀξίων?) εὐεργεσίαις, οὕτω βραδὺν ἐν ταῖς τῶν αἰτίων τιμωρίαις εἶναι χρή, καὶ χαίρειν μὲν τιμῶντα <τοὺς σπουδαίους, ἀνιᾶσθαι δὲ κολάζοντα> τοὺς ὑπευθύνους.

= cap. XCII: τῶν ἀξιωμάτων] ἀξίων || εἶναι χρὴ] εἶναι προσήκει (post εὐεργεσίαις).

98) Μηδενί ποτε πιστεύσαντί σοι ἄπιστος ὀφθῇς· ἂν γὰρ ἄπιστοι τοῖς πεπιστευκόσι γενώμεθα, τίνες τοῖς ἄλλοις δόξομεν;

= cap. XCIII: μηδενί ποτε] μηδενὶ μηδέποτε || ὀφθῇς] ὀφθείης (male) || τοῖς πεπιστευκόσι γενώμεθα] γενώμεθα τοῖς πεπιστευκόσι || in fine habes: καὶ μετὰ τίνων δὲ λοιπὸν ἀδεῶς καὶ ἡδέως βιώσομεν;

99) Αἰσχρόν ἐστι τὸν ἀνδρῶν ἄρχοντα μὴ καὶ παθῶν ἄρχειν, ἀλλ' ἢ δοῦλον ὀφθῆναι ἢ γυναικῶν ἡττηθῆναι· ἣν δέ τις νομίμως βοηθὸν ἐκτήσατο βίου, ταύτῃ συνοικῶν οὐχ ἁμαρτάνει.

= cap. XCV: αἰσχρὸν — ἡττηθῆναι] αἰσχρόν ἐστιν ἀνδρῶν ἄρχοντα καὶ δεσπόζοντα γυναικῶν ἡττηθῆναι καὶ δοῦλον ἡδονῶν ὀφθῆναι || νομίμως] νόμῳ.

100) Ἀγαμία μὲν θεῖον πρᾶγμα καὶ ὑπερφυές, μονογαμία δὲ φύσεως ἀνθρωπίνης ἔργον, εἴς τε γένους διαδοχὴν καὶ κοινωνίαν ἡμέρου καὶ φιλανθρώπου βίου, πολυγαμία δὲ ὑπέραισχρον καὶ μιαρὸν καὶ χοιρώδης βίος, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπινος.

= cap. XCV (post n. 99): ὑπερφυὲς] ὑπερφυὲς καὶ μεῖζον πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ εὐνομίας || κοινωνίαν] εἰς κοινωνίαν || βίου] βίου καὶ πολιτείας εὐνομουμένης || καὶ χοιρώδης βίος, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπινος] καὶ τῆς τῶν ἀλόγων ἀκολασίας καὶ ἀκαθαρσίας.

101) Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν τῶν Δαρείου γυναικῶν κρατήσας οὐδὲ ἰδεῖν ἠνέσχετο ταύτας τὸ μνημονευόμενον εἰπών, ὅτι δεινόν ἐστιν ἀνδρῶν κρατήσαντας ὑπὸ γυναικῶν ἡττηθῆναι, καὶ τὰς Περσίδας δὲ βολίδας ἔλεγεν ὀμμάτων εἶναι· ὁ δὲ σώφρων ὡς ἀληθῶς καὶ τῶν δεσποτικῶν ἐντολῶν φύλαξ πάσης γυναικὸς ἀλλοτρίας ὄψιν ὡς ὀξὺ ψυχῆς βέλος καὶ θανατηφόρον φεύξεται καὶ ἀποστραφῇ.

Cf. cap. XCVI Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν Ἀσίας κύριος δόρατι γεγονὼς τὰς Περσίδας ἔλεγεν βολίδας ὀμμάτων εἶναι· ὁ δὲ σώφρων ὡς ἀληθῶς ἀνὴρ καὶ δεσποτικῶν φύλαξ ἐντολῶν οὐ τὰς Περσίδας μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσης γυναικὸς ὄψιν ὡς ὀξὺ ψυχῆς βέλος καὶ θανατηφόρον φεύξεται καὶ ἀποστραφεῖται (l. ἀποστραφῇ).

102) Ὥσπερ ἦχος φωνῆς πλήξας τὴν ἀκοὴν δι᾽ αὐτῆς τὸ πάθος εἰςήνεγκεν ἐν τῇ ψυχῇ, οὕτω καὶ κάλλος σωμάτων ἑλκύσαν ὀφθαλμὸν δι᾽ αὐτοῦ δέσμιον ἔλαβε καὶ κατεδουλώσατο τὸν αὐτοδέσποτον λογισμόν.

Cf. cap. XCVI (post n. 101) ἦχος μὲν φωνῆς ἔπληξεν ἀκοὴν καὶ δι᾽ αὐτῆς ἐνετυπώθη τὸ πάθος τῇ ψυχῇ, κάλλος δὲ σωμάτων εἵλκυσεν ὀφθαλμὸν καὶ δι᾽ αὐτοῦ δέσμιον λαβὼν (l. λαβὸν) κατεδουλώσατο τὸν αὐτοδέσποτον λογισμόν.

103) Ὥσπερ ἀμήχανον ἐν θαλάσσῃ πλέοντα καὶ ζάλης ἀμέτοχον διαβῆναι, οὕτως ἀδύνατον τὸν ἐπισκοποῦντα καὶ περιεργαζόμενον κάλλη σωμάτων τῶν ἐκεῖθεν κυμάτων ἐκτὸς καθεστάναι. Διὸ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας ἐκτρέπεσθαι δεῖ τῶν παθῶν· ἐπειδὰν γὰρ τοῖς λογισμοῖς τὸ κακὸν ἐνσκήψῃ, δυςαπόβλητον γίνεται τὸ πάθος καὶ χαλεπὸν ἀπαλλαγῆναι.

= cap. XCVII: ἀμήχανον] ἀδύνατον ‖ καὶ ζάλης ἀμέτοχον διαβῆναι] ταραχῆς καὶ ζάλης ἀπείρατον διαμεῖναι ‖ ἀδύνατον — σωμάτων] ἀμήχανον τὸν κάλλη σωμάτων ἐπισκοποῦντα καὶ περιεργαζόμενον ‖ κυμάτων] κυμάτων καὶ κινδύνων ‖ δεῖ] χρὴ ‖ παθῶν] παθημάτων ‖ ante ἐπειδὰν sententia: τοῦτο γὰρ καὶ συμφέρον καὶ οὐ χαλεπὸν inserta est ‖ γὰρ] δὲ ‖ ἐνσκήψῃ] ἐνσκήψῃ καὶ τὸ εἴδωλον αὐτοῖς τῆς ἐπιθυμίας ἐντυπώσῃ.

104) Μέθη καὶ τρυφὴ ναυάγιόν ἐστι τοῖς χρωμένοις.

Cf. cap. XCIX μέθην καὶ τρυφὴν τῶν ἀρχόντων ναυάγιον νόμιζε τῶν ἀρχομένων· ὅτε γὰρ ὁ κυβερνήτης καταποντίζεται τῇ πλησμονῇ καὶ τῷ οἴνῳ, πῶς οὐχὶ μυρίοις κύμασι καὶ κλυδῶσιν ἐσχάτοις ἡ κυβερνωμένη προςαῤῥάξει (l. προςαράξει) πολιτεία καὶ τῇ τοῦ κυβερνήτου συγκαταποθήσεται (l. συγκαταθήσεται) ἀπωλείᾳ;

105) Ἄριστον μὲν ἀνθρώπῳ μὴ διαμαρτεῖν μηδὲ τῆς ὀρθῆς κρίσεως ἀποσφαλῆναι, συνετοῦ δὲ καὶ τὸ πεσόντα εὐθὺς ἀναστῆναι καὶ χρήσασθαι τῷ πταίσματι παραγγέλματι πρὸς τὸ μὴ πάλιν πεσεῖν.

= cap. CI: τὸ πεσόντα] πεσόντα ‖ εὐθὺς] θᾶττον ‖ χρήσασθαι] χρῆσθαι ‖ παραγγέλματι in exitu extat.

106) Ἡ διὰ λόγων ὕβρις τοῖς ἐλευθέροις κατ᾽ οὐδὲν διαφέρει τῆς διὰ πληγῶν καὶ μαστιγων· χρὴ οὖν τὸ ἐν ὕβρεσι παραφυλάττεσθαι προπετές· οὐ μεγα γὰρ δοκοῦν μεγάλας φέρει ζημίας.

= cap. CIV: κατ᾽ οὐδὲν διαφέρει] οὐ πολὺ παραλλάσσει ‖ τὸ ἐν ὕβρεσι παραφυλάττεσθαι προπετὲς] παραφυλάττεσθαι τὸ προπετὲς τὸ ἐν τούτοις.

107) Οἱ ἔμφρονες καὶ εὐσταθεῖς τῶν ἀνθρώπων κατορθοῦντες μὲν οὐ φυσιοῦνται, ἀλλὰ μετριοφρονοῦντες τῆς εὐπραγίας κοσμοῦσι τὸν ὄγκον· περιπταίοντες δὲ φέρουσι γενναίως καὶ οὐ καταπίπτουσι τῷ συνενεχθέντι· οἴδασι γὰρ τὸ ἐφ' ἑκάτερα στρεπτὸν καὶ ἀβέβαιον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· ἀφροσύνης δὲ καὶ κουφότητος τὸ ἐν ταῖς εὐπραγίαις ἐπαίρεσθαι καὶ ὀγκοῦσθαι καὶ ἐν ταῖς δυσπραγίαις σφόδρα καταπίπτειν καὶ ἐνασχημονεῖν τῇ ἀθυμίᾳ.

= cap. CIX: μετριοφρονοῦντες] μετρίῳ φρονήματι ‖ inter ὄγκον et περιπταίοντες habes: καὶ τῶν φθονούντων διαπραΰνουσι τὸ φλεγμαῖνον ‖ οὐ καταπίπτουσι τῷ συνενεχθέντι] τὸ συνενεχθὲν ἀρετῆς ὑπόθεσιν ποιούμενοι τῷ κράτει ταύτης δυναμοῦσι τὴν γνώμην καὶ τὸ ἀθυμοῦν ἐξορίζουσι τῆς διανοίας ‖ οἴδασι] ἴσασι ‖ στρεπτὸν] τρεπτὸν (recte) καὶ ἄστατον ‖ τῶν ἀνθρωπίνων] τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ‖ κουφότητος] κουφότητος καὶ ἀπειροκαλίας ‖ τὸ] τό τε ‖ καὶ ὀγκοῦσθαι om. ‖ καὶ ἐν] καὶ τὸ ἐν.

108) Ἀνδρῶν μὲν συνετῶν προνοῆσαι τὰ δυσχερῆ καὶ δι' εὐβουλίας ἀπώσασθαι· ἀγαθὸν δὲ καὶ τὰ συμβεβηκότα καλῶς διαθέσθαι καὶ οἰκονομῆσαι.

= cap. CX: δι' εὐβουλίας ἀπώσασθαι] ἀπώσασθαι δι' εὐβουλίας ‖ ἀγαθὸν] οὐκ ἐλαττόνων (v. l. οὐκ ἔλαττον optime).

109) Τὸ βοηθεῖν, ἐν οἷς ἕκαστος ἔχει χρείαν, διανοίας ἐστὶν ἐχέφρονος καὶ φιλανθρώπου, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν συμφοραῖς περιπεσοῦσι· μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων καὶ ἀείμνηστον συντηρεῖν εἰώθασι τὴν εὐεργεσίαν.

= cap. CXV: τὸ βοηθεῖν] ἐπικουρεῖν ‖ διανοίας — φιλανθρώπου] ἀρχικῆς καὶ ἐχέφρονος διανοίας. —

Simillimos locos transscripsi, quo commodius in contentionis iudicium vocari possent. Brevi praecidam: principum Christianorum munera epistula Photiana tradidit, Gnomologii nostri auctor Photii libellum in angustum ita coëgit, ut fines officiorum paulo longius proferret omniumque hominum vitam legibus atque praeceptis adstringeret[1]; sed neque Patriarcha cavit, ne praecepta ad universam vitam pertinentia admisceret[2]), neque Gnomologus maiestatis regiae officia singulis verbis plus minusve variatis exponere dubitavit[3]). — Epitomis delectabatur Photius, unde probabiliter confici potest, eundem et epistulae paraeneticae auctorem et corpusculi sententiosi conditorem fuisse; neque causam luculen-

---

[1]) cf. n. 2 et cap. XXX; 64 et XXXIV; 70 et XL; 73 et XLI; 76 et XLVII; 80 et LVIII; 82 et LXIV; 104 et XCIX; 109 et CXV.

[2]) cf. ipsius verba: ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀνθρώπῳ παντὶ πάσῃ δυνάμει παραφυλακτέον, ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, νέῳ καὶ πρεσβύτῃ, πλουσίῳ καὶ πένητι· κοινὴ γὰρ ἡ φύσις καὶ κοινὰ τὰ προστάγματα καὶ κοινῆς τῆς παραφυλακῆς καὶ ἐπιμελείας δεόμενα (cap. XXVIII).

[3]) cf. n. 74. 75. 77. 79. 81. 83. 88. 90. 97. 99. 101.

tam video, cur inscriptioni [1]). quae quidem epistulae pristinae summarium proponi doceat, fides derogetur, praesertim cum latius pateant ea, quae de officiis principis Christiani ipse patriarcha alio opusculo tradidit et praecepit, quod Leoni, imperatoris Basilii filio ad summum fastigium genito, in persona patris misit [2]. — Inprimis eclogae desiderantur, quarum materiam uberrimam Basilio personato praebuerunt Isocratis orationes πρὸς Δημόνικον (I) et πρὸς Νικοκλέα (II). quae quidem in simili argumento versantur [3]; Basilius ita se ad Isocratis imitationem contulit, ut omnibus vestigiis insistere videatur, Bulgariae princeps vivendi et agendi praecepta accepit, quorum auctor sententias Isocrateas primoribus labris gustet et extremis, ut aiunt, digitis adtingat cf.

Photius:	Isocrates:
cap. XXXII δύναιο δ' ἂν καὶ σὺ βουληθεὶς κάλλιστον αὐτουργῆσαι Θεῷ θῦμα καὶ ἐρασμιώτατον, βίον αὐτῷ καλλιερούμενος καθαρὸν καὶ διανοίας ὀρθότητα.	Or. II 20 ἡγοῦ δὲ θῦμα τοῦτο κάλλιστον εἶναι καὶ θεραπείαν μεγίστην, ἂν ὡς βέλτιστον καὶ δικαιότατον σαυτὸν παρέχῃς.
XL πολλοὶ γὰρ κακῶς μὲν πράττουσιν ἐπεικούρησάν τε καὶ συνήργησαν τοῖς φίλοις, εὖ δὲ φερομένων ὁρᾶν οὐκ ἤνεγκαν τὴν εὐημερίαν.	I 26 πολλοὶ γὰρ ἀτυχοῦσι μὲν συνάχθονται, καλῶς δὲ πράττουσι φθονοῦσι.
XLIV ὅσῳ δέ τις προέχει τῇ ἀρχῇ, τοσούτῳ χρεωστεῖ πρωτεύειν καὶ τῇ ἀρετῇ.	II 11 ὧν ἐνθυμούμενον χρὴ προσέχειν τὸν νοῦν, ὅπως, ὅσονπερ ταῖς τιμαῖς τῶν ἄλλων προέχεις, τοσοῦτον καὶ ταῖς ἀρεταῖς αὐτῶν διοίσεις.

---

[1]) Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τῆς πρὸς Μιχαὴλ τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας ἐπιστολῆς, τί ἐστιν ἔργον ἄρχοντος.

[2]) Βασιλείου τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως κεφάλαια παραινετικὰ ξϛ' πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν Λέοντα, ἔχοντα ἀκροστιχίδα· Βασίλειος ἐν Χριστῷ βασιλεὺς Ῥωμαίων Λέοντι τῷ ποθεινοτάτῳ υἱῷ καὶ συμβασιλεῖ. — Ad manus est editio Bernhardi Damkei, quae a. 1633 Basileae prodiit.

[3]) Cf. Or. I 5 διόπερ ἡμεῖς οὐ παράκλησιν εὑρόντες, ἀλλὰ παραίνεσιν γράψαντες μέλλομέν σοι συμβουλεύειν, ὧν χρὴ τοὺς νεωτέρους ὀρέγεσθαι καὶ τίνων ἔργων ἀπέχεσθαι καὶ ποίοις τισὶν ἀνθρώποις ὁμιλεῖν καὶ πῶς τὸν ἑαυτῶν βίον οἰκονομεῖν et II 2 ἡγησάμην δ' ἂν γενέσθαι ταύτην καλλίστην δωρεὰν καὶ χρησιμωτάτην καὶ μάλιστα πρέπουσαν ἐμοί τε δοῦναι καὶ σοὶ λαβεῖν, εἰ δυνηθείην ὁρίσαι, ποίων ἐπιτηδευμάτων ὀρεγόμενος καὶ τίνων ἔργων ἀπεχόμενος ἄριστ' ἂν καὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν βασιλείαν διοικοίης. — Benseleri altera utor editione, a Friderico Blassio adornata (Lipsiae 1878 sq.).

XLV ἄρχε τοίνυν τῶν ὑπηκόων, μὴ πεποιθὼς τυραννίδι, ἀλλὰ τῇ τῶν ἀρχομένων εὐνοίᾳ· εὔνοια γὰρ μεῖζον ἀρχῆς βάθρον καὶ ἀσφαλέστερον ἢ φόβος.

II 21 φυλακὴν ἀσφαλεστάτην ἡγοῦ τοῦ σώματος εἶναι τήν τε τῶν φίλων ἀρετὴν καὶ τὴν τῶν πολιτῶν εὔνοιαν.

XLVII δεῖ δὲ ἐγκρατῶς ἄρχειν οὐ τῷ κολάζειν, ἀλλὰ τῷ δοκεῖν κολαστικὸν εἶναι.

II 24 ἀρχικὸς εἶναι βούλου μὴ χαλεπότητι μηδὲ τῷ σφόδρα κολάζειν, ἀλλὰ τῷ πάντας ἡττᾶσθαι τῆς σῆς διανοίας κτλ.

XLVIII ἄρχοντος μέν τινες ἔφησαν ἀρετὴν ἐκ μικρᾶς μεγάλην πόλιν ποιῆσαι.

II 9 πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, τί τῶν βασιλευόντων ἔργον ἐστίν..... οἶμαι δὴ πάντας ἂν ὁμολογῆσαι προσήκειν αὐτοῖς πόλιν δυστυχοῦσαν παῦσαι καὶ καλῶς πράττουσαν διαφυλάξαι καὶ μεγάλην ἐκ μικρᾶς ποιῆσαι.

LI ὁ τῶν ἀρχόντων τρόπος νόμος γίνεται τοῖς ὑπὸ χεῖρα.

I 36 πείθου μὲν καὶ τοῖς νόμοις τοῖς ὑπὸ τῶν βασιλέων κειμένοις, ἰσχυρότατον μέντοι νόμον ἡγοῦ τὸν ἐκείνων τρόπον.

LVII ὅταν τις ἄρχῃ ἑαυτοῦ, τότε νομιζέτω καὶ τῶν ὑπηκόων ἄρχειν ἀληθῶς.

II 29 ἄρχε σεαυτοῦ μηδὲν ἧττον ἢ τῶν ἄλλων, καὶ τοῦθ' ἡγοῦ βασιλικώτατον, ἂν μηδεμιᾷ δουλεύῃς τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ κρατῇς τῶν ἐπιθυμιῶν μᾶλλον ἢ τῶν πολιτῶν.

LXV προνόει πάντων, τῶν μὲν ἐπιεικῶν, ὡς ἂν ἄριστοι γένωνται καὶ τῆς ὀφειλομένης αὐτοῖς ἀπολαύσωσι τιμῆς καὶ τοῦ προνομίου, τῶν δὲ μὴ τοιούτων, ὡς ἂν βελτιωθῶσι τὰς γνώμας καὶ τῆς ἀπὸ τῶν νόμων ῥυσθῶσιν ἀτιμίας· τοῦτο γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀρχῆς ἐννόμου καὶ ἐπιστασίας ἔργον.

II 31 σημεῖον ἔστω σοι τοῦ καλῶς βασιλεύειν, ἂν τοὺς ἀρχομένους ὁρᾷς εὐπορωτέρους καὶ σωφρονεστέρους γιγνομένους διὰ τὴν σὴν ἐπιμέλειαν.

Lacunam commode explet Gnomologii pars secunda (n. 3—61 et 63), qua Isocratis particulae errabundae continentur, quae propemodum solidam et expressam codicis Isocratei effigiem praebeant cf.

N. 3) Ἡγοῦ μηδὲν εἶναι κτῆμα τῆς ἀρετῆς τιμιώτερον ἢ μονιμώτερον· κάλλος μὲν γὰρ ἢ χρόνος ἀνάλωσεν ἢ νόσος ἐμάρανε, πλοῦτος δὲ κακίας μᾶλλον ἢ καλοκαγαθίας ὑπηρέτης ἐστίν, ἐξουσίαν μὲν τῇ ῥᾳθυμίᾳ παρασκευάζων, ἐπὶ δὲ τὰς ἡδονὰς τοὺς νέους παρακαλῶν· ῥώμη τε μετὰ μὲν φρονήσεως ὠφέ-

ησεν, ἄνευ δὲ ταύτης πλείω τοὺς ἔχοντας ἔβλαψε, καὶ τὰ μὲν σώματα τῶν ἀσκούντων ἐκόσμησε, ταῖς δὲ τῆς ψυχῆς ἐπιμελείαις ἐπεσκότησεν· ἡ δὲ τῆς ἀρετῆς κτῆσις, οἷς ἂν ἀκιβδήλως ταῖς διανοίαις συναυξηθῇ, μόνη μὲν συγγηράσκει, πλούτου δὲ κρείττων, χρησιμωτέρα δὲ εὐγενείας ἐστί, τὰ μὲν τοῖς ἄλλοις ἀδύνατα δυνατὰ καθιστᾶσα, τὰ δὲ τῷ πλήθει φοβερὰ θαρσαλέως ὑπομένουσα, καὶ τὸν μὲν ὄκνον ψόγον, τὸν δὲ πόνον ἔπαινον ἡγουμένη.

a) ἔργῳ — σεμνότερον] cf. I 5 ὅσοι γὰρ τοῦ βίου ταύτην τὴν ὁδὸν ἐπορεύθησαν, οὗτοι μόνοι τῆς ἀρετῆς ἐφικέσθαι γνησίως ἠδυνήθησαν, ἧς οὐδὲν κτῆμα σεμνότερον οὐδὲ βεβαιότερόν ἐστι. — b) κάλλος — ἐσκότησεν] = ibid. § 6: ἀνάλωσεν] ἀνήλωσεν [1] || ῥώμη τε] ῥώμη δὲ recte. — c) ἡ δὲ — ἡγουμένη] = § 7: δὲ εὐγενείας] δ' εὐγενείας. Scilicet Gnomologus nullam fere rationem hiatus habet cf. nota critica ad n. 17. — In Basilii persona Photius oratorem Atticum imitatione effingit atque exprimit cf. cap. I μόνη γὰρ ἀρετὴ τῶν κτημάτων ἁπάντων ἀθάνατος, VI τῆς ἀρετῆς εἰκόνας σοι προκεῖσθαι φιλονεικοῦμεν, ἐπίψογον μὲν τὸν ὄκνον ἡγούμενοι, ἐν ἐπαίνῳ δὲ τὸν πόνον ποιούμενοι, VIII οὐχ οὕτω τὰ τοῦ κόσμου πάντα τερπνὰ ὡς ὁ τῆς ἀρετῆς πλοῦτος τὸν βασιλέα κοσμεῖ· τὸ μὲν γὰρ κάλλος καὶ ἡ εὐπρέπεια ἢ νόσῳ ἢ χρόνῳ μαραίνεται, πλοῦτος δὲ ῥᾳθυμίας καὶ ἡδονῶν ὑπάρχει πατήρ· ῥώμη μὲν γὰρ (l. ῥώμη δὲ) τὰ μὲν σώματα ταῖς νίκαις κοσμεῖ, ταῖς δὲ τῆς ψυχῆς ἐπιμελείαις ἐπισκοτεῖ, ἡ δὲ κτῆσις τῆς ἀρετῆς, οἷς ἂν προσγένηται, καὶ πλούτου καὶ εὐγενείας χρησιμωτέρα ἐστὶ καί, ἅπερ ἄλλοις ἀδύνατα δοκεῖ, αὕτη ταῦτα σὺν Θεῷ δυνατὰ παριστᾷ, XIII ῥώμην σώματος καὶ τίμα καὶ ἀποδέχου, ἐὰν καὶ φρονήσει κοσμεῖται (sic)· ὅσον γὰρ μετὰ φρονήσεως ὠφελεῖν δύναται, τοσοῦτον ἄνευ φρονήσεως βλάπτειν τοὺς ἔχοντας εἴωθεν. XXXIV πλοῦτος μὲν γὰρ (adde: οὐ) δι' ἀρετὴν ἐνυπάρχων κακίας μᾶλλον, ἀλλ' οὐκ ἀρετῆς ὑπηρέτης ἐστιν.

4) Μᾶλλον θαύμαζε τοὺς περὶ σὲ μετ' εὐνοίας σπουδάζοντας ἢ τοὺς τῷ γένει προσήκοντας· πολλῷ γὰρ κρείττων πρὸς ἑταιρείαν τρόπος γένους καὶ προαίρεσις ἀνάγκης.

Cf. I 10 (de Hipponico, Demonici patre) οὐδὲ ταπεινῶς διῴκει τὸν αὑτοῦ βίον, ἀλλὰ φιλόκαλος ἦν καὶ μεγαλοπρεπὴς καὶ τοῖς φίλοις κοινός, καὶ μᾶλλον ἐθαύμαζε τοὺς περὶ αὑτὸν σπουδάζοντας ἢ τοὺς

[1]) ἀνάλωσεν ΓΖv. cf. tamen Benseler ad Isocr. Areop. (1832) p. 133 sqq., Ellendt-Genthe, Lexic. Sophocl. (1872) p. 54, Meisterhans, Grammatik der attischen Inschriften ²(1888) p. 137 n. 21. — Blassius nostro loco ἀνήλωσεν offert, V 96 ἀνήλισκον, VII 9 ἀνηλωκότας, 66 ἀνήλωσεν, VIII 67 ἀνηλώσαμεν, XII 140 ἀνηλωκότων, XV 94 ἀνηλωκότας, 113 ἀνήλωσε et ἀνήλωσαν, 158 ἀνηλώκαμεν, 165 ἀνήλωκα, XVIII 60 ἀνηλωμένον, 62 ἀνηλωκότας, sed III 31 συναναλωμένα edidit et IX 60 κατηνάλωσεν.

γένει (τῷ γένει ΓΕν., — sed cf. XIX 33 γένει μέν φασι προσήκειν· προσήκοντας· ἡγεῖτο γὰρ εἶναι πρὸς ἑταιρίαν (eodem modo Γ ἑταιρίας adgnoscit IV 174, ubi de amicitia est sermo, voce ἑταιρεία factionem designat III 54, IV 79, XVI 6; cf. Lobeckius ad Sophocl. Ai. 682) πολλῷ κρείττω φύσιν νόμου καὶ τρόπον γένους καὶ προαίρεσιν ἀνάγκης. — Basilius habet cap. XII χαῖρε τοῖς σπουδάζουσι περὶ σὲ τῶν φίλων μᾶλλον ὡς ἀληθέσιν ἢ τοῖς γένει προσήκουσιν· ἡ μὲν γὰρ τοῦ γένους φιλία οὐκ ἐξ ἀρετῆς, ἀλλ' ἐκ φύσεως περιγέγονεν, ἥτις οὐδὲ ἑκούσιος σὺν δίκῃ κριθείη, ἡ δὲ ἀγαπητῶν φίλων ἐξ ἀρετῆς καὶ γνώμης ἑκουσίου κατώρθωται περὶ σέ, κἀκείνη μὲν τὴν φύσιν ἔχει νόμον, αὕτη δὲ τὸν Θεόν· πολλῷ γὰρ κρείττων ἐν χρείᾳ καὶ ὁ τρόπος τοῦ γένους καὶ ἡ προαίρεσις τῆς ἀνάγκης.

5) Μήτε γέλωτα προπετῆ στέργε, μήτε λόγον μετὰ θράσους ἀποδέχου· τὸ μὲν γὰρ ἀνόητον, τὸ δὲ μανικόν.

= I 15; — cf. Basilius cap. XXVIII μηδὲ γέλωτα ἀκρατῆ στέργε· ἀπαίδευτον γάρ.

(6) Ἃ ποιεῖν αἰσχρόν, ταῦτα νόμιζε μηδὲ λέγειν εἶναι καλόν.

= I 15 (post n. 5); — cf. Basilius cap. XVI καὶ ἃ πάλιν πράττειν αἰσχύνῃ, ταῦτα λέγειν μὴ ἀναισχύντει.

7) Ἔθιζε σαυτὸν εἶναι μὴ σκυθρωπόν, ἀλλὰ σύννουν· δι' ἐκεῖνο μὲν γὰρ αὐθάδης, διὰ δὲ τοῦτο φρόνιμος εἶναι δόξεις.

= I 15 (post n. 6): σαυτὸν] σεαυτὸν cf. Br. Keil, Anal. Isocrat. (1885) p. 104 sqq.; breviores formas excerpta nostra suppeditant etiam n. 8 et 9 (σαυτῷ) et 19 (σαυτόν), σεαυτοῦ habes n. 39 et 45, σεαυτὸν n. 20 et 38, ἑαυτοῦ n. 39, ἑαυτὸν n. 20 et 55.

8) Ἡγοῦ μάλιστα σαυτῷ πρέπειν κόσμον, αἰσχύνην, δικαιοσύνην, σωφροσύνην· τούτοις γὰρ ἅπασι δοκεῖ κρατεῖν τὸ τῶν ἀνδρῶν ἦθος.

= I 15 (post n. 7): σαυτῷ] σεαυτῷ cf. ad n. 7 ‖ κόσμον Isocratis editor perperam cancellis saepsit ‖ κρατεῖν] κρατεῖσθαι Isocr. (h. e. contineri, regi): κοσμεῖσθαι ex coniectura Blassius dedit (κατακοσμεῖσθαι temptabat Strangius Mus. Rhen. vol. V — 1847 — p. 158); nihil iuvat Basilii locus: cap. XX ἐμὲ δὲ τιμήσεις, οὐ καθάπερ τινὲς τῶν ὑπηκόων ἢ γονυπετῶν ἢ δορυφορῶν ἢ ἐπευφημῶν· ἀνάξια γὰρ ταῦτα βασιλέως ἀνδρός· ἀλλὰ τιμῶν μὲν τὴν ἀρετήν, ἀσκῶν δὲ τὴν σωφροσύνην, κοσμῶν δέ σου τὸ ἦθος, σπουδάζων δὲ περὶ τοὺς λόγους, οἷς ἡ τῶν νέων καλλωπίζεται γνώμη. — Ex mea quidem sententia κρατεῖν optimum sensum praestat, si notio 'praevalendi' verbo subicitur cf. II 25, IV 98, V 95, VII 67, X 42, XVI 26, XVIII 17. 62. Quattuor virtutes (κόσμος = κοσμιότης cf. Schmidt, Ethik der alten Griechen vol.

I p. 314 sqq.) enumerantur, quibus homines excellere possint; ἅπασι ad τούτοις pertinet[1]) ‖ ἀνδρῶν] νεωτέρων cf. I 5 διόπερ ἡμεῖς οὐ παράκλησιν εὑρόντες, ἀλλὰ παραίνεσιν γράψαντες μέλλομέν σοι συμβουλεύειν, ὧν χρὴ τοὺς νεωτέρους ὀρέγεσθαι et § 19 μὴ κατόκνει μακρὰν ὁδὸν πορεύεσθαι πρὸς τοὺς διδάσκειν τι χρήσιμον ἐπαγγελλομένους· αἰσχρὸν γὰρ τοὺς μὲν ἐμπόρους τηλικαῦτα πελάγη διαπερᾶν ἕνεκα τοῦ πλείω ποιῆσαι τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν, τοὺς δὲ νεωτέρους μηδὲ τὰς κατὰ γῆν πορείας ὑπομένειν ἐπὶ τῷ βελτίω καταστῆσαι τὴν αὑτῶν διάνοιαν cl. § 6 (n. 3) ἐπὶ δὲ τὰς ἡδονὰς τοὺς νέους παρακαλῶν. Sed 'virorum' significatio ab auctoris consilio haudquaquam abhorret cf. § 22 (= n. 21 infra) cl. § 44 καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ πολλὰ τῶν εἰρημένων οὐ πρέπει σοι πρὸς τὴν νῦν παροῦσαν ἡλικίαν· οὐδὲ γὰρ ἐμὲ τοῦτο διέλαθεν· ἀλλὰ προειλόμην διὰ τῆς αὐτῆς πραγματείας ἅμα τοῦ τε παρόντος βίου συμβουλίαν ἐξενεγκεῖν καὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου παράγγελμα καταλιπεῖν.

9) Μηδέποτε μηδὲν αἰσχρὸν ποιήσας ἔλπιζε λήσειν· ἂν γὰρ τοὺς ἄλλους λάθῃς, σαυτῷ συνειδήσεις.

= I 16: ἂν γὰρ] καὶ γὰρ ἂν cf. n. 13 ‖ σαυτῷ] σεαυτῷ cf. ad n. 7. – Similis est Basilii ἔννοια cap. XLII κἂν γὰρ ἑτέρους λανθάνειν δόξῃς, ἅπερ ἐν κρυφῇ πράξεις, ἀλλ' οὖν γε τὴν σεαυτοῦ συνείδησιν καὶ Θεόν, τὸν καὶ αὐτῶν τῶν τῆς ψυχῆς ταμείων ἔφορον, ἐπαισχυνθήσῃ.

10) Νόμοις πείθεσθαι καὶ φίλους αἰσχύνεσθαι καὶ γονεῖς τιμᾶν καὶ φοβεῖσθαι τὸ θεῖον μετὰ τοῦ σέβεσθαι καὶ τιμᾶν ἀρίστη ὁδός ἐστι τῆς πρὸς ἀρετὴν ἀναβάσεως.

Cf. I 16 (post n. 9) τοὺς μὲν θεοὺς φοβοῦ, τοὺς δὲ γονεῖς τίμα, τοὺς δὲ φίλους αἰσχύνου, τοῖς δὲ νόμοις πείθου. Verba ἀρίστη — ἀναβάσεως ex I 5 fluxerunt: ὅσοι γὰρ τοῦ βίου ταύτην τὴν ὁδὸν ἐπορεύθησαν, οὗτοι μόνοι τῆς ἀρετῆς ἐφικέσθαι γνησίως ἠδυνήθησαν.

11) Τὰς ἡδονὰς θήρευε τὰς μετὰ δόξης· τέρψις γὰρ σὺν τῷ καλῷ μὲν ἄριστον, ἄνευ δὲ τούτου κάκιστον.

= I 16 (post n. 10).

---

[1]) Cf. ἅπαντες οὗτοι VI 73; οὗτοι — ἅπαντες IV 67, IX 13; ἁπάντων τούτων II 3, VI 101, VIII 27; τούτων ἁπάντων IX 50, X 34, XV 63; πᾶσι τούτοις IV 184; ἅπαντα ταῦτα III 41. 64, IV 32. 165, V 37. 132, XIII 7, XVII 8, Epist. IX 7; πάντα ταῦτα IV 47, V 147; ταῦθ' ἅπαντα II 17, IV 42, V 149; ταῦτα πάντα IV 137, V 126, IX 23. 47, XIX 41, XXI 1, Epist. II 4. 16, VII 11; πάντων τούτων XV 127; τούτων ἁπάντων XIII 18; τούτων πάντων I 21; τούτοις ἅπασιν XV 111; ἅπαντας τούτους IV 67, XV 118; τούτους ἅπαντας XV 94; ἁπάσας ταύτας XII 256.

12) Εὐλαβοῦ τὰς διαβολάς, κἂν ψευδεῖς ὦσιν· οἱ γὰρ πολλοὶ τὴν μὲν ἀλήθειαν ἀγνοοῦσι, πρὸς δὲ τὴν δόξαν ἀποβλέπουσιν.

= I 17.

13) Ἅπαντα δόκει ποιεῖν ὡς μηδένα λήσων· καὶ γὰρ ἂν παραυτίκα κρύψῃς, ὕστερον ὀφθήσῃ.

= I 17 (post n. 12): ὀφθήσῃ] ὀφθήσει cf. n. 18 (bis). 20. 32. 34. 38. 48; nimirum Photius reconditiores dialecti Atticae leges non observat.

14) Μάλιστα δ' ἂν εὐδοκιμοίης, εἰ φαίνοιο ταῦτα μὴ πράττων, ἃ τοῖς ἄλλοις ἂν πράττουσιν ἐπιτιμῴης.

= I 17 (post n. 13); cf. Basilius cap. XXI ἵνα σου τὴν βασιλείαν ἄμεμπτον διαφυλάξῃς, ἅπερ ἂν ἑτέροις πράττουσιν ἐπιτιμήσεις (l. ἐπιτιμήσαις sive potius ἐπιτιμήσῃς), ταῦτα πράττειν αὐτὸς μὴ ἐπιχειρήσεις (l. ἐπιχειρήσῃς).

15) Ἃ μὲν ἐπίστασαι, διαφύλαττε ταῖς μελέταις, ἃ δὲ μήπω μεμάθηκας, προςλάμβανε ταῖς ἐπιστήμαις· ὁμοίως γὰρ αἰσχρὸν ἀκούσαντα λόγον χρήσιμον μὴ μαθεῖν καὶ διδόμενόν τι ἀγαθὸν παρὰ τῶν φίλων μὴ λαμβάνειν.

= I 18 (inter n. 14 et 15 habes: ἐὰν ᾖς φιλομαθής, ἔσει πολυμαθής) || διαφύλαττε] ταῦτα διαφύλαττε; sed eodem modo pronomen in altero membro (προςλάμβανε ταῖς ἐπιστήμαις) deest; διαφύλαττε adgnoscit v., ταῦτα per se nihil offendit cf. e. gr. I 15 (n. 6) ἃ ποιεῖν αἰσχρόν, ταῦτα (om. Z) νόμιζε μηδὲ λέγειν εἶναι καλόν, II 38 (n. 61) ἅττ' ἄν σοι λογιζομένῳ φαίνηται βέλτιστα, ταῦτα τοῖς ἔργοις ἐπιτέλει, III 61 ἃ πάσχοντες ὑφ' ἑτέρων ὀργίζεσθε, ταῦτα τοὺς ἄλλους μὴ ποιεῖτε, VIII 53 οὓς γὰρ ὁμολογήσαιμεν ἂν πονηροτάτους εἶναι τῶν πολιτῶν, τούτους πιστοτάτους φύλακας ἡγούμεθα τῆς πολιτείας εἶναι, 114 ἃ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁρᾶτε, ταῦτ' ἐφ' ὑμῶν αὐτῶν ἀγνοεῖτε, XV 19 μηδ' ἃ τοῖς ἄλλοις ἂν ἐπιτιμήσαιτε, τούτοις αὐτοὶ φανήσεσθε περιπίπτοντες XIX 13 Θράσυλλος μὲν γάρ, οὕςπερ ἠβούλετο, τούτους κυρίους τῶν αὑτοῦ κατέλιπεν cll. I 21 (n. 20) ὑφ' ὧν — τούτων, 33 ὧν — τούτων et οὓς — περὶ αὐτῶν), II 38 ἃ — τούτοις, VIII 52 ὧν — ταῦτα, 55 οἷς μὲν — τούτους μὲν et οἷς δ' — τούτους δ', XX 13 ἐφ' ἧς — ἐπὶ ταύτης || μήπω] μὴ minus recte || λόγον χρήσιμον] χρήσιμον λόγον cf. II 46 χρήσιμόν τι λέγων || λαμβάνειν] λαβεῖν, — sed ad διδόμενον melius infinitivus λαμβάνειν quadrat (cf. n. 16 εὑρισκόμενα — μανθάνειν), ad ἀκούσαντα rectius μαθεῖν pertinet; nostras lectiones etiam Georgides in Boissonadi Anecd. Gr. vol. I p. 8 et 33 suppeditat, μανθάνειν et λαμβάνειν coniungit v.

16) Κατανάλισκε τὴν ἐν βίῳ σχολὴν εἰς τὴν τῶν λόγων φιληκοΐαν· οὕτω γάρ τα τοῖς ἄλλοις χαλεπῶς εὑρισκόμενα συμβήσεταί σοι ῥᾳδίως μανθάνειν.

= I 18 (post n. 15): ἐν βίῳ] ἐν τῷ βίῳ, — cf. I 30 (sive n. 33) et VII 37 ell. περὶ τὸν βίον I 25. 40. 47. ‖ εὑρισκόμενα] εὑρημένα cf. ad n. 15.

17) Τῷ μὲν τρόπῳ γίνου φιλοπροσήγορος, τῷ λόγῳ δὲ εὐπροσήγορος· ἔστι δὲ φιλοπροσηγορίας μὲν τὸ προσφωνεῖν τοὺς ἀπαντῶντας, εὐπροσηγορίας δὲ τὸ τοῖς αὐτῶν λόγοις οἰκείως ἐντυγχάνειν.

= I 20: γίνου] γίγνου, — cf. n. 24. 34. 50 (bis). 54. Eodem forma διαγινώσκομεν (n. 25) pertinet; cf. 'Anthologiae Planudeae Appendix Barberino-Vaticana' (L. 1890) p. 26 sq. ‖ τῷ λόγῳ δὲ εὐπροσήγορος] τῷ δὲ λόγῳ εὐπροσήγορος Is., ubi τῷ λόγῳ δ' (cf. ad n. 3) Blassius ex coniectura scripsit (Attische Beredsamkeit vol. II p. 257 n. 4) ‖ τοῖς αὐτῶν λόγοις] τοῖς λόγοις αὐτοῖς. Legendum: τοῖς λόγοις αὐτῶν cf. Isocrates X 69 πολλοῖς καὶ κοινοῖς λόγοις ἐντεύξονται περὶ αὐτῆς et Plato Reip. VI p. 498 D ὅταν αὖθις γενόμενοι τοῖς τοιούτοις ἐντύχωσι λόγοις.

18) Ἡδέως μὲν ἔχε πρὸς ἅπαντας, χρῶ δὲ τοῖς βελτίστοις· οὕτω γὰρ τοῖς μὲν οὐκ ἀπεχθὴς ἔσῃ, τοῖς δὲ φίλος γενήσῃ.

= I 20 (post n. 17): ἀπεχθὴς ἔσῃ] ἀπεχθὴς ἔσει (cf. n. 13) Is., ἀπεχθήσει editor cum Cobeto (Var. Lect. ²p. 515) scripsit ‖ γενήσῃ] γενήσει, — cf. n. 13.

19) Γύμναζε σαυτὸν πόνοις ἑκουσίοις, ὅπως ἂν δύναιο καὶ ἀκουσίους ὑποφέρειν.

= I 21 (inter n. 18 et 19 Isocrates praebet § 20: τὰς ἐντεύξεις μὴ ποιοῦ πυκνὰς τοῖς αὐτοῖς, μηδὲ μακρὰς περὶ τῶν αὐτῶν· πλησμονὴ γὰρ ἁπάντων): σαυτὸν] σεαυτὸν cf. n. 7 ‖ δύναιο] δύνῃ (δύναιο v.) ‖ ἀκουσίους] τοὺς ἀκουσίους excluso hiatu legitimo, qui ab omni etiam minimi errati suspicione remotus est ‖ ὑποφέρειν] ὑπομένειν cf. Democritus fr. 86 (Fragmenta Philosophorum Graecorum ed. Mullach., vol. I p. 346) οἱ ἑκούσιοι πόνοι τὴν τῶν ἀκουσίων ὑπομονὴν ἐλαφροτέραν παρασκευάζουσι. Ceterum inter ὑπομένειν et ὑποφέρειν nihil fere interest nostroque loco ὑποφέρειν etiam Florilegium in Boissonadi Anecd. Gr. vol. I p. 121 agnoscit cf. a) I 7 τὰ δὲ τῷ πλήθει φοβερὰ θαρσαλέως ὑπομένουσα. 9 τὸ μὲν σῶμα τοῖς πόνοις ἐγύμναζεν, τῇ δὲ ψυχῇ τοὺς κινδύνους ὑπέμενεν (ὑφίστατο Γ corr. Z; cf. III 28, V 34), IV 52 οὐ γὰρ μικροὺς οὐδ' ὀλίγους οὐδ' ἀφανεῖς ἀγῶνας ὑπέμειναν, 124 καὶ τοιούτους κινδύνους ὑπομένειν, VI 7 ὑπὲρ ἧς οὐδὲν ὅ τι τῶν δεινῶν οὐχ ὑπομενετέον. 70 πάντας ἂν τοὺς ἐκ τοῦ πολέμου κινδύνους ὑπομείναιμι, 75 ποία γὰρ ἂν τῶν πόλεων τῶν ἐν Πελοποννήσῳ τοιοῦτον πόλεμον ὑπομείνειεν, 86 ταύτας τὰς συμφορὰς καὶ πολὺ δεινοτέρας τούτων ὑπομενετέον ἡμῖν. 89 ἐγὼ μὲν γὰρ

ὑπὲρ τούτων οὐ μόνον πόλεμον, ἀλλὰ καὶ φυγὰς καὶ θανάτους οἴομαι προσήκειν ἡμῖν ὑπομένειν, VIII 19 καὶ πολλοὺς κινδύνους ὑπομένειν ἠνάγκασε, X 62 μετὰ δὲ ταῦτα τοσαύτην Μενελάῳ χάριν ἀπέδωκεν ὑπὲρ τῶν πόνων καὶ τῶν κινδύνων, οὓς δι' ἐκείνην ὑπέμεινεν, XII 261 ἀλλ' ἐπιθυμοῦντες τυχεῖν αὐτῆς οὐκ ἔστιν ὅντινα κίνδυνον οὐχ ὑπομένουσι, XVI 12 καὶ ποῖον κίνδυνον οὐκ ἂν ὑπέμεινεν cll. I 19, IV 35. 94, V 107, VI 47. 55. 84. 97, VII 64, VIII 40. 65. 79. 120. 125, X 25, XV 179, XVII 55, XVIII 3, XIX 24. 26, Apophth. α' n. 1, — b) Or. III 64 καὶ πόνους καὶ κινδύνους οὑστινασοῦν ὑπενεγκεῖν, Epist. II 5 διὸ δὴ συμβαίνει, μὴ μιᾶς ἀτυχίας συμπεσούσης ἀνῃρῆσθαι καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἀλλὰ πολλὰς ὑποφέρειν δύνασθαι συμφορὰς cll. Or. I 30 (n. 34), VI 55, XV 154.

20) Ὑφ' ὧν κρατεῖσθαι τὴν ψυχὴν αἰσχρόν, τούτων ἐγκράτειαν ἄσκει πάντων· κέρδους, ὀργῆς, ἡδονῆς, λύπης· ἐσῃ δὲ τοιοῦτος, ἐὰν κέρδη μὲν εἶναι νομίσῃς, δι' ὧν εὐδοκιμήσεις, ἀλλὰ μὴ δι' ὧν εὐπορήσεις, τῇ δὲ ὀργῇ παραπλησίως ἔχῃς πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας, ὥσπερ ἂν πρὸς ἑαυτὸν ἁμαρτάνοντα τοὺς ἄλλους ἔχειν ἀξιώσειας, ἐν δὲ τοῖς τερπνοῖς, ἐὰν αἰσχρὸν ὑπολάβῃς τῶν μὲν οἰκετῶν ἄρχειν, ταῖς δὲ ἡδοναῖς δουλεύειν, ἐν δὲ τοῖς λυπηροῖς, ἐὰν τὰς τῶν ἄλλων ἀτυχίας ἀποβλέπῃς καὶ σεαυτὸν ὡς ἄνθρωπος ὢν ὑπομιμνήσκῃς.

= I 21 (post n. 19): ἐσῃ] ἔσει cf. n. 13 ‖ νομίσῃς] νομίζῃς et ἔχῃς — ὑπολάβῃς et n. 15 ‖ δὲ ὀργῇ] δ' ὀργῇ cf. n. 3 ‖ τοὺς ἄλλους] καὶ τοὺς ἄλλους cf. I 45 τὸν γὰρ αὐτῷ τὰ βέλτιστα πράττειν ἐπιτάττοντα, τοῦτον εἰκὸς καὶ τῶν ἄλλων τοὺς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν παρακαλοῦντας ἀποδέχεσθαι, Epist. III 2 ἡγούμενος, ἂν τὰς προεστώσας πόλεις πείσῃς οὕτω φρονεῖν, ταχέως καὶ τὰς ἄλλας ἐπακολουθήσειν, — nec tamen καὶ omissum ab usu sermonis abhorret (cf. e. gr. I 17 sive n. 14 supra, II 29, XV 125), quiquidem in utroque membro particulam commendet cf. VIII 65 ὅμως δ' ἐπειδήπερ ὑπεμείνατε καὶ τοὺς ἄλλους λόγους, ἀληθεῖς μὲν ὄντας, φιλαπεχθήμονας δέ, καὶ τοῦτον ὑμῶν ἀνασχέσθαι δέομαι, XV 253 οὐκοῦν χρὴ καὶ περὶ τῶν λόγων τὴν αὐτὴν ἔχειν διάνοιαν, ἥνπερ καὶ περὶ τῶν ἄλλων, Epist. VIII 1 ἐδεήθησάν μου γράμματα πέμψαι πρὸς ὑμᾶς, ὅπως ἄν, ἐπειδὴ καὶ τῶν ἄλλων τινὰς κατηγάγετε φυγάδων, καὶ τοῦτον καταδέξησθε. Recte igitur Gnomologus noster n. 42 (I 37) καὶ adiecit cf. etiam I 24 (sive n. 23) ἔλπιζε γὰρ αὐτὸν καὶ περὶ σὲ γενέσθαι τοιοῦτον, οἷος καὶ περὶ ἐκείνους γέγονε, XIX 8 οὐ πολὺν δὲ χρόνον συνοικήσας ταῖς αὐταῖς τύχαις ἐχρήσατο καὶ περὶ ταύτην, αἷσπερ καὶ περὶ τὴν προτέραν ‖ δὲ ἡδοναῖς] δ' ἡδοναῖς cf. n. 3 ‖ λυπηροῖς] πονηροῖς, quae exquisitior est scriptura cf. XIX 12 πονήρως διέκειτο, 24 πονήρως μὲν ἔχοντα. Lectio-

nem λυπηρόις (cf. n. 34 supra sive I 31 et V 116) praeter v. offert Stobaeus Flor. V 55 ‖ ἀποβλέπῃς] ἐπιβλέπῃς cf. n. 39 infra (I 35); vox simplex in gemella Monostichorum sententia (v. 651) occurrit: βλέπων πεπαίδευμ' εἰς τὰ τῶν πολλῶν κακά, ubi ἄλλων (pro πολλῶν) reponendum cf. 'Menandrea' (Rozprawy Wydziału filologicznego Akademii Umiejętności, vol. XIV) p. 372.

21) Μᾶλλον τήρει τὰς τῶν λόγων πίστεις ἢ τὰς τῶν χρημάτων παρακαταθήκας· δεῖ γὰρ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας τρόπον ὅρκου πιστότερον φαίνεσθαι παρεχομένους.

= I 22: πίστεις om. cf. Lysias VIII 17 παρακαταθήκην ἔχων ὑμῶν παρ' ἑκάστου λόγους πονηροὺς περὶ ἀλλήλων, Anaxandrides fr. 55, 1 sq. Kock (cf. 'Excerpta Parisina' p. 57 n. 3 supra) ὅστις λόγους παρακαταθήκην γὰρ λαβὼν | ἐξεῖπεν, Porphyrius de vita Pythag. 39 παρακαταθήκην δὲ μὴ χρημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ λόγων πιστῶς τῷ παρακαταθεμένῳ φυλάσσειν. — De sententia cf. Basilius cap. XVI τρόπος ἔστω σοι τοῦ λόγου πιστότερος. Similiter Isocrates II 22 διὰ παντὸς τοῦ χρόνου τὴν ἀλήθειαν οὕτω φαίνου προτιμῶν, ὥστε πιστοτέρους εἶναι τοὺς σοὺς λόγους μᾶλλον ἢ τοὺς τῶν ἄλλων ὅρκους.

22) Προσήκειν ἡγοῦ τοῖς πονηροῖς ἀπιστεῖν, ὥσπερ τοῖς χρηστοῖς πιστεύειν.

= I 22 (post n. 21).

23) Μηδένα φίλον ποιοῦ, πρὶν ἂν ἐξετάσῃς, πῶς κέχρηται τοῖς πρότερον φίλοις· ἔλπιζε γὰρ αὐτὸν καὶ περὶ σὲ τοιοῦτον γενέσθαι, οἷος καὶ περὶ ἐκείνους γέγονε.

= I 24: τοιοῦτον γενέσθαι] γενέσθαι τοιοῦτον sine hiatu. — Isocratis locum copiosa loquacitate Basilius cap. XXIII circumiit: ἐκείνους κτῆσαι φίλους καὶ θεράποντας, οἵτινες ἀγαθοὶ καὶ πρὸς ἑτέρους φίλους ἢ δεσπότας προγεγονότες τυγχάνουσιν· ἃ γὰρ ἐν ἐκείνοις εἰργάσαντο, ταῦτα καὶ εἰς σὲ ποιῆσαι οὐκ ἀποκνήσουσι· ὁ μὲν γὰρ σπουδαῖος περὶ τοὺς πάλαι φίλους γεγονὼς σποδαῖος ἂν καὶ περὶ σὲ γενέσθαι πιστευθήσεται, ὁ δὲ τοῖς προτέροις φίλοις ἢ δεσπόταις ἄχρηστός τε καὶ ῥάθυμος γεγονὼς σχολῇ τε περὶ σὲ σπουδαῖος καὶ χρήσιμός ποτε ὀφθήσεται.

24) Βραδέως μὲν φίλος γίνου, γενόμενος δὲ πειρῶ διαμένειν· ὁμοίως γὰρ αἰσχρὸν μηδένα φίλον ἔχειν καὶ πολλοὺς ἑταίρους μεταλλάττειν.

= I 24 (post n. 23): γίνου] γίγνου cf. n. 17.

25) Δοκίμαζε τοὺς φίλους ἔκ τε τῆς περὶ τὸν βίον ἀτυχίας καὶ τῆς ἐν τοῖς κινδύνοις κοινωνίας· τὸ μὲν γὰρ χρυσίον ἐν τῷ πυρὶ βασανίζομεν, τοὺς δὲ φίλους ἐν ταῖς ἀτυχίαις διαγινώσκομεν· οὕτω δ' ἂν ἄριστα χρήσαιο τοῖς φίλοις, ἐὰν μὴ προσεπιμένῃς τὰς παρ' ἐκείνων δεήσεις, ἀλλ' αὐτεπάγγελτος αὐτοῖς ἐν τοῖς καιροῖς βοηθῇς.

= I 25 (inter n. 24 et 25 Isocrates offert § 24 μήτε μετὰ βλάβης πειρῶ τῶν φίλων μήτ' ἄπειρος εἶναι τῶν ἑταίρων θέλε· τοῦτο δὲ ποιήσεις, ἐὰν μὴ δεόμενος τὸ δεῖσθαι προσποιῇ et § 25 περὶ τῶν ῥητῶν ὡς ἀποῤῥήτων ἀνακοινοῦ· μὴ τυχὼν μὲν γὰρ οὐδὲν βλαβήσει, τυχὼν δὲ μᾶλλον αὐτῶν τὸν τρόπον ἐπιστήσει): διαγινώσκομεν] διαγιγνώσκομεν cf. n. 17 ‖ οὕτω δ' ἂν ἄριστα χρήσαιο] οὕτως ἄριστα χρήσει. Cum nostro facit Georgides p. 25, οὕτω δ' ἄριστα χρήσει praebet v.; δ' eodem modo recurrit I 35 (n. 39 infra), ubi citra necessitatem οὕτως ἂν coniecit Blassius Praef. p. X cf. insuper V 28 οὕτω δ' ἂν ἀκριβέστατα καὶ κάλλιστα θεωρήσειας, εἴ τι τυγχάνομεν λέγοντες, ἢν τὰς μὲν δυσχερείας τὰς περὶ τοὺς σοφιστὰς καὶ τοὺς ἀναγιγνωσκομένους τῶν λόγων ἀφέλῃς, 137 οὕτω δ' ἄριστα βουλεύσει (οὕτω δ' ἂν ἄριστα βουλεύσαιο? cf. 138 οὕτω γὰρ ἂν ἄριστα βουλεύσαιο περὶ αὐτῶν) περὶ τούτων, ἢν ὑπολάβῃς, Epist. VIII 9 οὕτω δ' ἄν μοι δοκεῖτε (l. δοκοῖτε) κάλλιστα βουλεύσασθαι περὶ τούτων, εἰ σκέψαισθε cll. Or. I 12, IV 23, V 51, IX 60, XV 51. 288. 300, XX 3 ‖ προσεπιμένῃς] προσμένῃς (περιμένῃς v.; cf. IV 86. 118. 165. 172, VI 69. 101). Gnomologi vox aliunde non innotuit. — Sententiam imitando expressit Basilius cap. XXVI δοκίμαζε δὲ τοὺς φίλους ἔν τε ταῖς ἀνάγκαις καὶ ταῖς δυσπραγίαις, — qui ex suo subiunxit: τῶν γὰρ εὐημερούντων φίλοι πολλοί· κἀκείνους ἀληθεῖς φίλους λογίζου, ὅσοι μὴ κέρδους ἕνεκα φιλοῦσιν, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν ἀρετὴν τῆς ἀγάπης· ἡ γὰρ ἄλλως φιλία τῷ καιρῷ δουλεύουσα ἐμπορία τις, ἀλλ' οὐ φιλία ταύτῃ λογίζεται.

26) Ὁμοίως αἰσχρὸν εἶναι νόμιζε τῶν ἐχθρῶν τε νικᾶσθαι ταῖς κακοποιίαις καὶ τῶν φίλων ἡττᾶσθαι ταῖς εὐεργεσίαις.

= I 26: τε om.

27) Ἀποδέχου τῶν φίλων μὴ μόνον τοὺς ἐπὶ τοῖς κακοῖς δυσχεραίνοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς μὴ φθονοῦντας· πολλοὶ γὰρ ἀτυχοῦσι μὲν συνάχθονται, καλῶς δὲ πράττουσι τοῖς φίλοις φθονοῦσι.

= I 26 (post n. 26): φίλων] ἑταίρων ‖ τοῖς φίλοις om.; — ἀτυχοῦσι μὲν τοῖς φίλοις pro ἀτυχοῦσι μὲν offert v.

28) Τῶν ἀπόντων φίλων μέμνησο πρὸς τοὺς παρόντας, ἵνα δοκοίης μηδὲ τούτων ἀπόντων ὀλιγωρεῖν.

= I 26 (post n. 27): δοκοίης] δοκῇς. — Cf. Basilius cap. XXVI ἀλλὰ καὶ οὓς ἤδη κέκτησαι φίλους, εἰ βούλει πλέον ἐφέλκεσθαι, ἐπαίνει ἀπόντας ἐπὶ τῶν παρόντων· καὶ γὰρ οὕτω δόξειας ἂν ἐπαινεῖν καὶ τοὺς παρόντας ἐπὶ τῶν ἀπόντων.

29) Ἀγάπα τῶν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν μὴ τὴν ὑπερβάλλουσαν κτῆσιν, ἀλλὰ τὴν μετρίαν ἀπόλαυσιν.

= I 27 (inter n. 28 et 29 Isocrates inserit § 27: εἶναι βούλου τὰ περὶ τὴν ἐσθῆτα φιλόκαλος, ἀλλὰ μὴ καλλωπιστής· ἔστι δὲ φιλοκάλου μὲν τὸ μεγαλοπρεπές, καλλωπιστοῦ δὲ τὸ περίεργον).

30) Καταφρόνει τῶν περὶ τὸν πλοῦτον μὲν σπουδαζόντων, χρῆσθαι δὲ τοῖς ὑπάρχουσι μὴ δυναμένων· παραπλήσιον γὰρ οἱ τοιοῦτοι πάσχουσιν, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἵππον κτήσαιτο κακῶς ἱππεύειν ἐπιστάμενος.

= I 27 (post n. 29): περὶ τὸν πλοῦτον μὲν (om. v.) σπουδαζόντων] περὶ τὸν πλοῦτον σπουδαζόντων μέν. Omnino saepius μὲν ad verba adiungitur, quibus minus convenire videtur cf. V 131 οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι τούτοις ὑπ' ἐμοῦ μὲν λεγομένοις πολλοὶ φθονήσουσι, τοῖς δ' αὐτοῖς τούτοις ὑπὸ σοῦ πραττομένοις ἅπαντες συνησθήσονται, XII 134 ἡγοῦμαι δὲ ταῦτα μὲν ἑτέροις πολὺ πλείους λόγους παρέξειν τῶν νῦν εἰρημένων, ἐμοὶ δ' οὐκέτι περὶ ἁπασῶν αὐτῶν εἶναι διαλεκτέον, nec non VI 5 ἐν οἷς κατορθώσαντες μὲν ἅπαντας ὑμᾶς ὠφελήσομεν, διαμαρτόντες δὲ τῆς ὑμετέρας γνώμης αὐτοὶ μὲν ἴσως φαυλότεροι δόξομεν εἶναι, ubi codicum ΓΕ scripturam ἐν οἷς μὲν κατορθώσαντες perperam Blassius neglexit; — optime vero particula in fine locutionis περὶ τὸν πλοῦτον conlocatur cf. I 16 (n. 11) σὺν τῷ καλῷ μέν, 40 (cf. n. 46 infra) τῷ σώματι μέν, II 4 τῶν ἰδιωτευόντων μέν, 16 οἱ βέλτιστοι μέν, IV 115 ἐν ταῖς πολιτείαις μέν, VII 44 τὰς ἀπορίας μέν, VIII 121 ἐν τῷ παρόντι μέν, XV 84 ὑπὸ τῶν ἄλλων μέν, 131 τῇ στρατηγίᾳ μέν ‖ ἵππον κτήσαιτο] ἵππον κτήσαιτο καλὸν rectissime.

31) Μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδίσῃς· κοινὴ γὰρ ἡ τύχη καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον.

= I 29. — Verba κοινὴ — ἀόρατον in suum usum convertit Basilius cap. LXV ἐπὶ νίκαις ὑπεναντίων μηδέποτε ἐπαρθῇς, μηδὲ ἐπιχαρῇς ἐπὶ πτώσει ἐχθρῶν σου, μηδὲ ἐγγελάσῃς δυστυχίαν ἑτέρου, μηδὲ ἐπικροτήσῃς ἐπ' ἀπωλείᾳ ἀνθρώπου· κοινὴ γὰρ ἡ φύσις καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον cf. etiam cap. XXXVIII διότι τὸ μέλλον ἀόρατον.

32) Τοὺς ἀγαθοὺς εὖ ποίει· καλὸς γὰρ θησαυρὸς παρ' ἀνδρὶ σπουδαίῳ χάρις ὀφειλομένη· κακοὺς δὲ εὖ ποιῶν ὅμοια πείσῃ τοῖς τὰς ἀλλοτρίας κύνας σιτίζουσιν· ἐκεῖναί τε γὰρ τοὺς διδόντας ὥσπερ τοὺς βάλλοντας ὑλακτοῦσιν, οἵ τε κακοὶ τοὺς ὠφελοῦντας ὥσπερ τοὺς βλάπτοντας ἀδικοῦσιν.

= I 29 (post n. 31): κακοὺς δὲ (de hiatu cf. ad n. 3)] κακούς, ubi asyndeton (cf. Keilius, Anal. Isocr. p. 54 n. 6) minus placet ‖ πείσῃ] πείσει cf. n. 13 ‖ βάλλοντας] τυχόντας (τύπτοντας?) cf. βλάπτοντας in sequentibus. — Sententiam expressit Basilius cap. XXII λανθανέτω σε μηδεὶς τῶν παρὰ σοῦ δωρεὰς αἰτούντων ἢ ἀξιώματα ἐπιζητούντων, καὶ τούτους ἀναλαμβάνων τοὺς ἀγαθοὺς

εὖ ποίει· ἕξεις γὰρ ἀεὶ τὴν εὔνοιαν διαπαντὸς ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀδιάπτωτον· ἄσυλος γὰρ θησαυρὸς παρ' ἀνδρὶ σπουδαίῳ καὶ πολυπλασίων ἡ χάρις παρ' αὐτοῖς (l. αὐτῷ) ἐποφείλεται· ὁ δὲ τοὺς κακοὺς εὐεργετῶν ἐγκόλπιον ἔχει τὸν ὄφιν, ἐν καιρῷ μὲν θαλπόμενον, ἐν καιρῷ δὲ τὸν εὐεργέτην ἰοβόλῳ δήγματι ἀμυνόμενον· ὥσπερ γὰρ οἱ ἀλλότριοι κύνες τῶν σιτιζόντων ξένων καθυλακτοῦσιν, οὕτως οἱ κακοὶ τοὺς ὠφελοῦντας ὥσπερ τοὺς βλάπτοντας ἀδικοῦσιν.

33) Ἐὰν ἀποδέχῃ τῶν φίλων τοὺς πρὸς τὸ φαυλότατον χαριζομένους, οὐχ ἕξεις ἐν τῷ βίῳ τοὺς πρὸς τὸ βέλτιστον ἀπεχθανομένους.

= I 30 (inter n. 32 et 33 habes § 30 μίσει τοὺς κολακεύοντας ὥσπερ τοὺς ἐξαπατῶντας· ἀμφότεροι γὰρ πιστευθέντες τοὺς πιστεύσαντας ἀδικοῦσιν).

34) Γίνου πρὸς τοὺς πλησιάζοντας ὁμιλητικός, ἀλλὰ μὴ σεμνός· τῶν μὲν γὰρ τὸν ὑπεροπτικὸν ὄγκον μόλις ἂν καὶ δοῦλοι καρτερήσαιεν, τῶν δὲ τὸν ὁμιλητικὸν τρόπον ἅπαντες ἡδέως ὑποφέρουσιν· ὁμιλητικὸς δὲ ἔσῃ μὴ δύσερις ὢν μηδὲ δυσάρεστος, μηδὲ πρὸς πάντας φιλόνεικος, μηδὲ πρὸς τὰς τῶν πλησιαζόντων ὀργὰς τραχέως ἀπαντῶν, μηδὲ ἂν ἀδίκως ὀργιζόμενοι τυγχάνωσιν, ἀλλὰ θυμουμένοις μὲν αὐτοῖς εἴκων, πεπαυμένοις δὲ τῆς ὀργῆς ἐπιπλήττων, μηδὲ παρὰ τὰ γελοῖα σπουδάζων, μηδὲ παρὰ τὰ σπουδαῖα τοῖς γελοίοις χρώμενος· τὸ γὰρ ἄκαιρον πανταχοῦ λυπηρόν· μηδὲ τὰς χάριτας ἀχαρίστως χαριζόμενος, ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοί, ποιοῦντες μέν, ἀηδῶς δὲ τοῖς φίλοις ὑπουργοῦντες· μηδὲ φιλαίτιος ὤν· βαρὺ γάρ· μηδὲ φιλεπιτιμητής· παροξυντικὸν γάρ.

= I 30 (post n. 33) et 31: γίνου] γίγνου cf. n. 17 ‖ τῶν μὲν γὰρ τὸν ὑπεροπτικὸν ὄγκον] τὸν μὲν γὰρ τῶν ὑπεροπτικῶν ὄγκον ‖ καὶ δοῦλοι] οἱ δοῦλοι ‖ τῶν δὲ τὸν ὁμιλητικὸν τρόπον] τὸν δὲ τῶν ὁμιλητικῶν τρόπον ‖ δὲ ἔσῃ] δ' ἔσει, — de hiatu cf. ad n. 3, de forma Attica ἔσει ad n. 13 dixi ‖ φιλόνεικος] φιλόνικος (φιλόνεικος Zv.) cf. O. Schneider, Isokrates ausgewählte Reden vol. I (ed. III; L. 1888) p. 122, M. Schanz ad Platon. vol. VI 1 p. VII sqq. ‖ μηδὲ ἂν] μηδ' ἂν cf. n. 3 ‖ χρώμενος] χαίρων minus recte. — Respexit Basilius cap. XXVIII μὴ ἴσθι φιλαίτιος ἐν τοῖς ὑπὸ χεῖρα· βαρὺ γάρ· μηδὲ ἑτοίμως ἐπιτιμῶν ἐν ταῖς ἀναστροφαῖς· φορτικὸν γάρ· μηδὲ γέλωτα ἀκρατῆ στέργε (cf. n. 5 supra)· ἀπαίδευτον γάρ· ἀλλὰ ἔσο μακρόθυμος μὲν ἐπὶ τοῖς πταίουσι, φιλάνθρωπος δὲ ἐν τοῖς ἐπιτιμίοις, σεμνὸς τὸ ἦθος, πρᾶος τὸν λόγον, ἥμερος δὲ καὶ ὁμιλητικὸς τὸν τρόπον· ταῦτα γὰρ ἅπαντα ποθητόν σε ποιήσει τοῖς ὑπὸ χεῖρα καὶ πατέρα μᾶλλον ἢ βασιλέα καλεῖσθαι παρασκευάσει.

35) Μάλιστα μὲν εὐλαβοῦ τὰς ἐν τοῖς πότοις συνουσίας· ἐὰν δέ ποτέ σοι συμβῇ καιρός, ἐξανίστασο πρὸ μέθης· ὅταν γὰρ ὁ νοῦς ὑπὸ μέθης διαφθαρῇ, ταὐτὸν πάσχει τοῖς ἅρμασι τοῖς τοὺς ἡνιόχους ἀποβάλλουσιν· ἐκεῖνά τε γὰρ

ἀτάκτως φέρεται διαμαρτάνοντα τῶν εὐθυνόντων, ἥ τε ψυχὴ πολλὰ σφάλλεται διαφθαρείσης τῆς διανοίας.

= I 32: συμβῇ] συμπέσῃ cf. Isocrates Epist. I 1 ἐπειδὴ δ' οὐ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὅ τε τῆς ἡλικίας τῆς ἐμῆς καιρὸς καὶ τῶν σῶν πραγμάτων συμβέβηκεν et Xenophon Hipparch. II 5 εἶτ' αὖ καὶ ἀποχωρεῖν καιρὸς συμβαίνει, — sed alteri lectioni suffragatur Isocrates XII 196 ἀλλ' ὡς οἵ τε καιροὶ καὶ τὸ συμφέρον ἑκάστοις καὶ τὸ βούλεσθαι συνέπιπτε et VIII 132 διείλεγμαι μὲν τὰ πλεῖστα περὶ αὐτῶν τούτων, οὐκ ἐφεξῆς, ἀλλ' ὡς ἕκαστον τῷ καιρῷ (l. ἑκάστοις ὁ καιρὸς) συνέπιπτεν. Omnino apud Isocratem verba συμβαίνειν et συμπίπτειν eandem fere notionem induunt ac promiscue ad eventum significandum usurpantur cf. a) 1) I 42 (n. 50) χαῖρε μὲν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τῶν ἀγαθῶν, II 5 τοῖς δ' ἀμφότερα ταῦτα συμβεβηκότα, III 63 τί δεῖ περὶ τῶν συμβησομένων μακρολογεῖν; IV 53 ἀλλὰ πολὺ τῶν ἄλλων ἀκριβέστερον εἰδότες τὰ συμβαίνοντ' ἐκ τῶν τοιούτων, 162 τί δεῖ τὰ συμβησόμενα λίαν ἀκριβῶς ἐξετάζειν; V 18 νῦν διὰ τὸ μέγεθος τῶν συμβεβηκότων, 35 φυλακτέον, ὅπως μηδὲν συμβήσεταί σοι τοιοῦτον, 37 εἰ πρός τινας αὐτῶν ἀηδές τί σοι συμβέβηκεν, 97 ἐκ τῆς ἀτυχίας τῆς συμβάσης αὐτῷ, 119 μάλιστα δ' ἐκ τῶν Ἰάσονι συμβάντων, 124 ἐπεὶ νῦν γε τίς οὐκ ἂν εἰκότως τὰ συμβεβηκότα θαυμάσειε; 150 οὐ γὰρ αὐτόχειρες οὔτε τῶν ἀγαθῶν οὔτε τῶν κακῶν γίγνονται τῶν συμβαινόντων αὐτοῖς, VI 72 οἶμαι μὲν οὖν οὐδὲν συμβήσεσθαι δεινότερον τῶν νῦν παρόντων, 97 σκοπεῖν, ὅπως μηδὲν συμβήσεται τοιοῦτον, 103 ἔστι δ' οὐδὲν ἀνέλπιστον ἐκ τῶν νῦν παρόντων συμβῆναί τι τῶν δεόντων ἡμῖν, VII 6 ἐκ τῶν ἡμῖν καὶ Λακεδαιμονίοις συμβάντων, 30 καὶ γάρ τοι καὶ τὰ παρὰ τῶν θεῶν οὐκ ἐμπλήκτως οὐδὲ ταραχωδῶς αὐτοῖς συνέβαινεν, 35 ἀμφότερα γὰρ αὐτοῖς συνέβαινεν, 59 ὥστε πάντων ἂν μοι συμβαίη δεινότατον, VIII 8 χρὴ δὲ τοὺς νοῦν ἔχοντας — μὴ νομίζειν εἰδέναι τὸ συμβησόμενον, 28 ὅπερ καὶ τῇ πόλει συμβέβηκεν, 35 καὶ ταῦτ' εἰ μὴ κατὰ πάντων οὕτως εἴθισται συμβαίνειν, 60 τὸ μὲν γὰρ διὰ τὴν ἐκείνων ἀμαθίαν συμβαῖνον, 83 τῶν μὴ συμβήσεσθαι διὰ ταῦτα μελλόντων οὐδεμίαν ποιούμενοι πρόνοιαν, IX 29 προειδὼς τὸ συμβησόμενον οὕτω διέκειτο τὴν γνώμην, 56 ὅπερ συνέβη, X 45 τῶν δὲ μηδὲν πρὸ τοῦ πράγματος ἐνθυμουμένων, ἀλλὰ τὸ συμβαῖνον μόνον σκοπουμένων ἤδη τινὲς ἐλοιδόρησαν αὐτόν, XII 167 τί οὖν ἐστὶ τὸ συμβεβηκὸς ἀγαθὸν ἐκ τοῦ πολέμου; 177 βουλεύσασθαι περὶ τῶν συμβεβηκότων τοῖς τοιαῦτα διαπεπραγμένοις, 185 τὰς ἥττας τὰς ἄνευ κακίας συμβαινούσας, 221 οὐκ εἰδότες τὸ συμβησόμενον, 223 πράξεις ἁπάντων ἡμῖν αἴτιαι τῶν συμβαινόντων εἰσίν, 224 τὸ δὲ μηδὲν τῶν αὐτῶν συμβαίνειν τοῖς

ὀρθῶς καὶ δικαίως πράττουσι, 249 ὥστ' οὐδὲν θαυμαστόν, εἰ καὶ περὶ τοῦ νῦν ἐνεστῶτος τοιοῦτόν τι συμβέβηκεν, 266 βούλομαι δὲ διαλεχθῆναι περὶ τῶν ἰδίᾳ μοι περὶ τὸν λόγον συμβεβηκότων, XIV 6 ἐνθυμηθέντας, ὅτι πάντων ἂν ἡμῖν ἀλογώτατον εἴη συμβεβηκός, 49 ὃ πολλοῖς τῶν ἡμετέρων πολιτῶν διὰ τὴν ἀπορίαν συμβέβηκεν. XV 16 οὕτω δέ μοι δυσκόλως ἅπαντα συμβέβηκεν. 19 ἃ φυλακτέον ἐστίν, ὅπως μηδὲν ὑμῖν συμβήσεται τοιοῦτον, 64 ἀναμιμνήσκω δὲ καὶ τὰ συμβάντα δι' αὐτὴν τῇ πόλει καὶ Λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν. 83 διὰ τὸ προκατειλῆφθαι τὰ πλεῖστα τοὐναντίον συμβέβηκε, 104 ὅπερ ἐμοὶ συμβέβηκεν, 128 ὅπερ Τιμοθέῳ συμβέβηκεν. 134 τὸ δ' οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τοὐναντίον φιλεῖ συμβαίνειν, 165 πάντων ἂν συμβαίη δεινότατον, 172 ὅπερ καὶ τῇ παιδείᾳ ταύτῃ συμβέβηκεν. 184 δυνάμενοι θεωρεῖν τὸ συμβαῖνον. 201 οὐδὲν ἑωρακότες τούτων συμβαῖνον. 205 τῇ τοίνυν φιλοσοφίᾳ φανήσεται καὶ τοῦτο συμβεβηκός, 222 τῶν μὲν γὰρ ἡδονῶν τῶν διὰ τὴν ἀκρασίαν ἐκείνοις συμβαινουσῶν οὐκ ἂν δύναιτο μετασχεῖν, 291 ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ πράγματος αὐτοῖς συμβεβηκότος, 294 ὥστε πάντων ἂν συμβαίη δεινότατον. 310 δέδοικα, μὴ τοιοῦτόν τι πάθος αὐτοῖς διὰ τὸ πλῆθος τυγχάνῃ συμβεβηκός. 322 διόπερ οὐκ ὀρρωδῶ τὸ μέλλον συμβήσεσθαι παρ' ὑμῶν. XVIII 25 ἐπειδὴ δ' οὕτω καλῶς ὑμῖν συμβέβηκεν, 66 τοὐναντίον δ' ἡμῖν συμβέβηκεν ἢ τοῖς ἄλλοις, XX 8 διὰ δὲ τὴν τύχην καὶ τὸν τρόπον τὸν ἐμὸν οὐδὲν τῶν ἀνηκέστων συμβέβηκεν, Epist. I 3 ἤν τι συμβῇ τοιοῦτον. II 1 ἴσως οὐδ' ἂν νῦν ἐπεχείρουν ἀποφαίνεσθαι περὶ τῶν σοὶ συμβεβηκότων. 6 ἵνα καὶ τὰς νίκας τὰς συμβαινούσας κατὰ τρόπον διοικῇς. 12 ἀλλὰ τὸ συμβεβηκὸς ἐμαρτύρει τοὺς λόγους ὀρθῶς ἔχειν, III 4 ὅπερ σοὶ συμβέβηκεν, VI 3 εἰ δή τι συμβαίη καὶ πρὸς ὑμᾶς τοιοῦτον. ibid. αἱ μὲν οὖν αἰτίαι — τοιαῦται συμβεβήκασιν, VII 2 τὸ παρὰ λόγον συμβαῖνον ἀγαθόν, 6 εὐτυχῶς ἅπαντά σοι συμβέβηκεν, — 2) Or. I 18 (n. 16) οὕτω γὰρ τὰ τοῖς ἄλλοις χαλεπῶς εὑρισκόμενα συμβήσεταί σοι ῥᾳδίως μανθάνειν. cui exemplo 19 loci adsimulari possunt, quibus eadem ratione infinitivus ex voce συμβαίνω pendeat: I 36. 43, II 30, IV 61, V 87. 108. 136, VI 39, VIII 145, IX 53, X 24, XII 199. 212, XIV 39, XV 128, Epist. II 5, III 2, IV 6, IX 14; — b) 1) Or. II 9 τὰ γὰρ ἄλλα τὰ συμπίπτοντα, 35 θεώρει τὰ γιγνόμενα καὶ τὰ συμπίπτοντα καὶ τοῖς ἰδιώταις καὶ τοῖς τυράννοις. IV 71 πλείστων κινδύνων εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον συμπεσόντων, V 91 ἀλλ' ὅμως τηλικαύτης συμφορᾶς συμπεσούσης. 95 ὅπερ καὶ συνέπεσεν αὐτοῖς, VIII 91 ἃ καὶ τῇ πόλει συνέπεσεν. XII 191 ἐφ' ὧν καὶ πόλεμοι πλεῖστοι καὶ κίνδυνοι μέγιστοι συνέπεσον, XIII 18 καὶ τούτων μὲν ἁπάντων συμπεσόντων. XV 74 ταῦτα μὲν οὖν, ὅπως ἂν ἡμῖν συμπίπτῃ, ποιήσομεν.

317 ἐκ ταύτης τῆς μεταβολῆς τί τῶν δεινῶν οὐ συνέπεσε τῇ πόλει; XVII 10 πανταχόθεν δέ μοι τοσούτων κακῶν προςπεπτωκότων (l. συμπεπτωκότων cum ΓΕ). Epist. II 3 μηδεμιᾶς τε συμπεσούσης ἀνάγκης. 5 μιᾶς ἀτυχίας συμπεσούσης. 6 τὰς ἀτυχίας τὰς συμπιπτούσας. VI 12 τὰς συμφορὰς τὰς τοῖς ἄρχουσι συμπιπτούσας, — 2) cum infin. Or. V 89. IX 72. Epist. IV 7 ‖ ὑπὸ μέθης] ὑπ' οἴνου ‖ ταὐτὸν] ταὐτὰ cf. V 84 οὔτε γὰρ ταὐτὰ βούλομαι λέγειν τοῖς ἐν ἐκείνῳ γεγραμμένοις, VIII 52 ὥςτε περὶ τῶν αὐτῶν τῆς αὐτῆς ἡμέρας οὐ ταὐτὰ γιγνώσκομεν. XV 83 λέγοντες μὲν γὰρ ταὐτὰ τοῖς πρότερον εἰρημένοις, 203 οὐδ' ἀποδοκιμάζειν τὴν παιδείαν τὴν ταὐτὰ ταῖς πλείσταις τῶν τεχνῶν ἀπεργαζομένην. XIX 51 περὶ γὰρ ἄλλων πολλῶν διαφερόμενοι περὶ τούτου ταὐτὰ γιγνώσκουσιν, XX 4 τοὺς δ' ἐν δημοκρατίᾳ ταὔτ' ἐκείνοις ἐπιτηδεύοντας ἀζημίους ἀφήσετε, Epist. II 12 μὴ συμβουλεύειν ἐδόκουν ταὐτὰ τοῖς ἤδη διὰ τὸ πάθος ὑπὸ πάντων ἐγνωσμένοις. Verumenimvero Gnomologi nostri scripturam recto talo stare ipse Isocrates docet Or. V 24 μηδὲ πάθῃς ταὐτὸν τοῖς ἐπιτηδείοις τοῖς ἐμοῖς, VII 21 τῆς μὲν ταὐτὸν ἅπασιν ἀπονεμούσης, XII 196 οὐδ' ἔπαθον ταὐτὸν τοῖς διὰ μὲν τὸ καλῶς καὶ φρονίμως βουλεύσασθαι καὶ πλούτους μεγάλους καὶ δόξας καλὰς κτησαμένοις, 199 οὐ μὴν συμβαίνει μοι ταὐτὸν ποιεῖν ἐκείνοις ‖ ἀποβάλλουσιν] ἀποβαλοῦσιν (ἀποβάλλουσιν v.) ‖ διαμαρτάνοντα τῶν εὐθυνόντων] διαμαρτόντα τῶν εὐθυνούντων (sed Photii textum Zv. adgnoscunt). — Imitatur Basilius cap. XXV συνουσίας τὰς ἐν πότοις εὐλαβοῦ· μέθη γὰρ τῇ φρονήσει ἐναντίον τι χρῆμα καὶ πολέμιον· ὅταν γὰρ ὁ νοῦς ὑπὸ τοῦ οἴνου τυραννιθῇ (l. τυραννηθῇ). ταὐτόν τι πάσχει τοῖς φαύλοις ἡνιόχοις, οἳ τὸ ἅρμα κυβερνᾶν ἀδυνατοῦντες καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἵππους ὧδε κἀκεῖσε περιφέρουσι καὶ γέλωτα τοῖς ὁρῶσι μέγιστον ἐμποιοῦσιν· οὕτω δὲ πασχούσης τῆς διανοίας ἀνάγκη καὶ τὴν ψυχὴν πολλὰ σφαλλομένην διατελεῖν.

36) Ἡγοῦ τὴν παιδείαν τοσούτῳ μεῖζον ἀγαθὸν τῆς ἀπαιδευσίας εἶναι, ὅσῳ τὰ μὲν ἄλλα μοχθηρὰ πάντες κερδαίνοντες πράττουσιν, αὕτη δὲ μόνη καὶ προςεζημίωσε τοὺς ἔχοντας· πολλάκις γὰρ ὧν τοῖς λόγοις ἐλύπησαν, τούτων τοῖς ἔργοις τὴν τιμωρίαν ἔδοσαν.

= I 33 (n. 35 apud Isocratem sententia excipit: ἀθάνατα μὲν φρόνει τῷ μεγαλόψυχος εἶναι, θνητὰ δὲ τῷ συμμέτρως τῶν ὑπαρχόντων ἀπολαύειν § 32): τῆς ἀπαιδευσίας εἶναι] εἶναι τῆς ἀπαιδευσίας hiatu sublato cf. ad n. 23 ‖ ὅσα pro ὅσῳ typothetae errore in editionem principem inrepsit.

37) Οὓς ἂν βούλῃ ποιήσασθαι φίλους, ἀγαθόν τι λέγε περὶ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀπαγγέλοῦντας· ἀρχὴ γὰρ φιλίας μὲν ἔπαινος, ἔχθρας δὲ ψόγος.

= I 33 (post n. 36): ἀπαγγελοῦντας] aliis praeeuntibus librorum memoriae ἀπαγγέλλοντας substituit Blassius cf. etiam Basilius cap. XXVI ῥᾳδίως κτήσῃ φίλον, ὃν ἂν βουληθῇς, εἰ ἀγαθά τινα λέγεις περὶ αὐτοῦ ἀπόντος ἐπὶ τῶν ἀπαγγελλόντων αὐτῷ· ἀρχὴ γάρ, ὡς ἔοικε, φιλίας μὲν ἔπαινος, ἔχθρας δὲ ψόγος ἐστίν.

38) Βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ τὰ δόξαντα ταχέως, καὶ περὶ ὧν ἂν αἰσχύνῃ παρρησιάσασθαι, βούλῃ δέ τισι τῶν φίλων ἀνακοινώσασθαι, χρῶ τοῖς λόγοις ὥσπερ ἀλλοτρίου τοῦ πράγματος· οὕτω γὰρ τὴν ἐκείνων τε γνώμην αἰσθήσῃ καὶ σεαυτὸν οὐ καταφανῆ ποιήσεις.

= I 34 (Isocrates post n. 37 praemittit § 34: βουλευόμενος παραδείγματα ποιοῦ τὰ παρεληλυθότα τῶν μελλόντων· τὸ γὰρ ἀφανὲς ἐκ τοῦ φανεροῦ ταχίστην ἔχει τὴν διάγνωσιν): τὰ δόξαντα ταχέως] ταχέως τὰ δόξαντα (hiatus ratione habita)· ἡγοῦ κράτιστον εἶναι παρὰ μὲν τῶν θεῶν εὐτυχίαν, παρὰ δ' ἡμῶν αὐτῶν εὐβουλίαν ‖ καὶ om. ‖ ὥσπερ] ὡς περί, quae lectio imperitam correctoris male seduli manum prodere videtur. Cum particula ὥσπερ genitivus absolutus sociatur (cf. IV 178 et VII 1 cll. IV 11. 53, XVI 23, XIX 30, Epist. IX 15), ubi participium (ὄντος) omissum nullam offensionem movet cf. Thucydides III 82, 1 καὶ ἐν μὲν εἰρήνῃ οὐκ ἂν ἐχόντων πρόφασιν οὐδ' ἑτοίμων παρακαλεῖν αὐτούς, Xenophon Anab. VII 8, 11 οἱ δὲ λοχαγοὶ ἀπήλαυνον, ἵνα μὴ μεταδοῖεν τὸ μέρος, ὡς ἑτοίμων δὴ χρημάτων, Sophocles O. T. 966 ὧν ὑφηγητῶν ἐγὼ | κτανεῖν ἔμελλον πατέρα τὸν ἐμόν, 1260 δεινὸν δ' αὔσας, ὡς ὑφηγητοῦ τινος, | πύλαις διπλαῖς ἐνήλατ', O. C. 82 ἔξεστι φωνεῖν, ὡς ἐμοῦ μόνης πέλας, 1588 ἐξοισθ', ὑφηγητῆρος οὐδενὸς φίλων, Menander Mon. 237 θεοῦ συνεργοῦ (θεὸς συνεργὸς vulgo cf. 'Menandrea' p. 328 sq.) πάντα ποιεῖς (ποιεῖ vulgo) ῥᾳδίως, — addatur Kuehner, ausführliche Grammatik der griechischen Sprache vol. II [2]p. 658 sqq. ‖ γνώμην] διάνοιαν (ex Prisciano XVIII § 158 et 185; γνώμην v., γνῶσιν ΓΖ; cf. Keilius, Anal. Isocr. p. 23 n. 3) ‖ αἰσθήσῃ] αἰσθήσει cf. n. 13.

39) Ὅταν ὑπὲρ τῶν σεαυτοῦ μέλλῃς τινὶ συμβουλεύσασθαι, σκόπει πρῶτον, πῶς περὶ τῶν ἑαυτοῦ διῴκησεν· ὁ γὰρ κακῶς διανοηθεὶς περὶ τῶν οἰκείων οὐδέποτε καλῶς βουλεύεται περὶ τῶν ἀλλοτρίων· οὕτω δ' ἂν μάλιστα βουλεύεσθαι παροξυνθείης, εἰ τὰς συμφορὰς τὰς ἐκ τῆς ἀβουλίας ἐπιβλέψειας· καὶ γὰρ τῆς ὑγείας πλείστην ἐπιμέλειαν ἔχομεν, ὅταν τὰς λύπας τὰς ἐκ τῆς ἀρρωστίας ἀναμνησθῶμεν.

= I 35: συμβουλεύσασθαι] συμβούλῳ χρῆσθαι (συμβουλεύεσθαι v.; cf. Benseler ad Isocr. Areopag. p. 101 sq.) cf. III 21 καὶ συμβούλοις χρῶνται περὶ αὐτῶν οἱ μὲν τῶν ἀστῶν τοῖς τολμηροτάτοις, V 68 εἴπερ ἐμοὶ συμβούλῳ χρῷο, VIII 13 ὥστ' ἄξιον θαυμά-

ζειν, εἰ τις ἐλπίζει τὴν πόλιν τοιούτοις συμβούλοις χρωμένην ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐπιδώσειν, 52 προσποιούμενοι δὲ σοφώτατοι τῶν Ἑλλήνων εἶναι τοιούτοις χρώμεθα συμβούλοις, 55 οἷς μὲν γὰρ περὶ τῶν μεγίστων συμβούλοις χρώμεθα (sed in altero membro habes: οἷς δ' οὐδεὶς ἂν οὔτε περὶ τῶν ἰδίων οὔτε περὶ τῶν κοινῶν συμβουλεύσαιτο), Epist. VII 3 τίσι συμβούλοις χρώμενος τάς τε τῆς πόλεως ἀτυχίας ἐπανορθώσεις ‖ περὶ τῶν ἑαυτοῦ] τὰ ἑαυτοῦ, quod hiatus genus tolerari non potest; de constructione cf. IV 38 τροφὴν τοῖς δεομένοις εὑρεῖν, ἥνπερ χρὴ τοὺς μέλλοντας καὶ περὶ τῶν ἄλλων καλῶς διοικήσειν. Praestat tamen, ni fallor, πῶς τὰ περὶ ἑαυτὸν διῴκησεν cf. V 74 καὶ λόγῳ μὲν μέλλεις Μεσσηνίοις βοηθεῖν, ἂν τὰ περὶ Φωκέας διοικήσῃς, XII 124 οὕτω γὰρ ὁσίως καὶ καλῶς καὶ τὰ περὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ περὶ σφᾶς αὐτοὺς διῴκησαν, XV 158 οὔτε τὰ περὶ τὴν πόλιν οὔτε τὰ περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς κακῶς διῳκηκότες, 238 ἀλλ' οὕτω τὰ περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς διοικοῦντας, Epist. II 5 ἡγοῦμαι δέ σοι συμφέρειν μιμεῖσθαι τὰς πόλεις, ὃν τρόπον διοικοῦσι τὰ περὶ τοὺς πολέμους, VI 13 καὶ διοικήσειν τὰ περὶ σφᾶς αὐτοὺς cll. Or. VII 31 παραπλησίως δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διῴκουν, 67 οὕτω τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους καλῶς καὶ νομίμως διῴκησαν, VIII 49 ἀλλὰ γὰρ τὰ κατὰ τὴν πόλιν ἄν τις ἰδὼν καλῶς διοικούμενα περὶ τῶν ἄλλων θαρρήσειεν. Dictionem τὰ περὶ ἑαυτὸν inlustrant praeterea similium locutionum exempla: τὰ περὶ ἐμὲ III 56 et XII 271, τὰ περὶ ὑμᾶς III 56, τὰ περὶ Ἀλκιβιάδην V 58, τὰ περὶ τὸν βίον I 47 et XX 1, τὰ περὶ τὴν ἐσθῆτα I 27, τὰ περὶ τοὺς θεοὺς III 2 et VII 29, τὰ περὶ Κύπρον (καὶ Φοινίκην καὶ Κιλικίαν καὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον) V 102, τὰ περὶ τὴν πόλιν IV 92, τὰ περὶ τὸν πόλεμον V 51 et XI 15, τὰ περὶ τὴν χώραν V 101 et VII 1, — τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς VIII 19, τὰ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς VI 67 et VII 36, τὰ πρὸς σφᾶς αὐτὰς V 9, τὰ πρὸς τοὺς βαρβάρους XII 59, τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς I 13 et II 20, coniecturae τὰ περὶ ἑαυτοῦ tantummodo phrasis τὰ περὶ τῆς πόλεως Epist. II 14 patrocinatur ‖ βουλεύεται] βουλεύσεται ‖ ὑγείας] ὑγιείας cf. 'Menandrea' p. 331 n. 1. — Ex Isocrate hausit Basilius cap. XVIII συμβούλοις δὲ χρῶ τοῖς καλῶς περὶ τῶν οἰκείων βουλευσαμένοις καὶ διοικήσασιν, ἀλλὰ μὴ τοῖς κακῶς ἐξ ἀβουλίας τὰ ἑαυτῶν οἰκονομήσασιν· ὁ γὰρ κακῶς περὶ τὰ οἰκεῖα διατεθεὶς οὐδέποτε καλῶς βουλεύσεται περὶ τῶν ἀλλοτρίων.

40) Εἰς ἀρχὴν κατασταθεὶς μηδενὶ χρῶ πονηρῷ πρὸς τὰς διοικήσεις· ὧν γὰρ ἂν ἐκεῖνος ἁμάρτῃ, σοὶ τὰς αἰτίας ἀναθήσουσιν.

= I 37. Cf. Basilius cap. XXXIII λοιμοὺς ἀνθρώπους τῆς πολιτείας ἐξόριζε καὶ μηδέποτε τοῖς τοιούτοις ἀρχὴν καταπιστεύσῃς, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς ὅμοιος ἐκείνοις εἶναι δόξῃς καὶ χαίρων ἐπὶ τῶν (l. ταῖς) ἐκείνων ἀδικίαις· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνοι πράξωσι κακά, σοὶ τούτων τὰς αἰτίας ἀναθήσουσι, καὶ τῆς ἐκείνων φαύλης γνώμης κοινωνόν σε νομίσωσι (l. νομίσουσι), καὶ λόγον ὑφέξεις περὶ αὐτῶν τῷ Θεῷ.

41) Ἐκ τῶν κοινῶν ἐπιμελειῶν ἀπαλλάττου μὴ πλουσιώτερος, ἀλλ' ἐνδοξότερος· πολλῶν γὰρ χρημάτων κρείττων ὁ παρὰ τοῦ πλήθους ἔπαινος.

= I 37 (post n. 40). — Verbis ad n. 40 prolatis Basilius cap. XXXIII subiungit: ἡ γὰρ τῶν φαύλων ἀνθρώπων προαγωγὴ τῶν προαγαγόντων ἐστὶν ἔλεγχος ἀκριβής, καὶ τὰ ἐκείνοις πεπραγμένα πονηρὰ τοῖς προχειριζομένοις αὐτοὺς ἅπαντες ἐπιγράφονται. Σπούδαζε οὖν μάλιστα τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας περιβάλλεσθαι ἄρχοντας, ἵνα αἱ καλαὶ αὐτῶν φῆμαι σὸς γένωνται κόσμος καί, ἅπερ ἐκεῖνοι πράττουσιν ἀγαθά, σοὶ ταῦτα τὸ ὑπήκοον ἐπιγράψηται· πολλῶν γὰρ χρημάτων κρείττων ὁ παρὰ τοῦ πλήθους ἔπαινος.

42) Μηδενὶ πονηρῷ πράγματι μήτε παρίστασο μήτε συνηγόρει· δόξεις γὰρ καὶ αὐτὸς τοιαῦτα πράττειν, οἷα ἂν καὶ τοῖς ἄλλοις πράττουσι βοηθοίης.

= I 37 (post n. 41): οἷά περ propter hiatum cum v., οἷα ΓΖ pr. E, unde οἷ' legendum esse coniecit O. Schneider (cf. n. 61). Equidem particulam καὶ post ἄλλοις conlocare malim cf. I 17 (n. 14 supra): μάλιστα δ' ἂν εὐδοκιμοίης, εἰ φαίνοιο ταῦτα μὴ πράττων, ἃ τοῖς ἄλλοις ἂν πράττουσιν ἐπιτιμῴης et XV 19 μηδ' ἃ τοῖς ἄλλοις ἂν ἐπιτιμήσαιτε, τούτοις αὐτοὶ φανήσεσθε περιπίπτοντες ‖ καὶ om. cf. ad n. 20 ‖ βοηθοίης] βοηθῇς, sed cf. I 17 et XV 19; neque vulgaris verborum ordo optativo videtur obstare cf. II 6 ἐξ ὧν ἄν τις μάλιστα δύναιτο κατὰ τρόπον διοικεῖν, III 2 δι' ὧν ἄν τις μετ' ἀρετῆς πλεονεκτήσειεν, XV 23 οἵων περ ἂν αὐτοὶ τυγχάνειν ἀξιώσειαν. — Similem sententiam Basilius praebet cap. XLIV δικαίωσον οὖν τὸν ἠδικημένον καὶ ἀμύνου τὸν ἀδικηκότα (l. ἠδικηκότα), ἵνα μή, δι' ὧν περιορᾷς, δόξῃς καὶ αὐτὸς τοῖς ἀδικοῦσι συναδικεῖν καὶ ἀλλοτρίων ἁμαρτημάτων σεαυτὸν ὑπεύθυνον καταστήσεις (l. καταστήσῃς).

43) Μᾶλλον ἀποδέχου δικαίαν πενίαν ἢ πλοῦτον ἄδικον· τοσούτῳ γὰρ κρείττων δικαιοσύνη χρημάτων, ὅσῳ τὰ μὲν ζῶντας μόνον ὠφελεῖ, ἡ δὲ καὶ τελευτήσασι δόξαν παρασκευάζει, κἀκείνων μὲν καὶ τοῖς φαύλοις μέτεστι, ταύτης δὲ τοῖς μοχθηροῖς ἀδύνατον μεταλαβεῖν.

= I 38 (apud Isocratem § 38 hoc monitum praecedit: παρασκεύαζε σεαυτὸν πλεονεκτεῖν μὲν δυνάμενον, ἀνέχου δὲ τὸ ἴσον ἔχων, ἵνα δοκῇς ὀρέγεσθαι τῆς δικαιοσύνης μὴ δι' ἀσθένειαν, ἀλλὰ δι' ἐπιείκειαν): ἡ δὲ] τὸ δὲ (ἡ δὲ v. cf. n. 59 infra) ‖ καὶ τοῖς φαύλοις]

τοῖς φαύλοις Isocr., καὶ τοῖς φαύλοις ex Corais emendatione (vol. II p. 10) recepit Blassius, rectissime cf. II 30 μὴ φαίνου φιλοτιμούμενος ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, ἃ καὶ τοῖς κακοῖς διαπράξασθαι δυνατόν ἐστιν, ἀλλ' ἐπ' ἀρετῇ μέγα φρονῶν, ἧς οὐδὲν μέρος τοῖς πονηροῖς μέτεστιν, 32 καὶ τὰ μὲν καὶ φαύλοις (τοῖς φαύλοις optime v. et Stobaeus Flor. XLVIII 38) παραγίγνεται, τὴν δ' οὐχ οἷόν τ' ἀλλ' ἢ τοὺς διενεγκόντας κτήσασθαι, III 43 οὐχ ἥκιστα κἀκεῖνο παρεκάλεσεν, ὅτι τῆς μὲν ἀνδρίας καὶ τῆς δεινότητος καὶ τῶν ἄλλων τῶν εὐδοκιμούντων ἑώρων καὶ τῶν κακῶν ἀνδρῶν (vox commode omitti poterat) πολλοὺς μετέχοντας, τὴν δὲ δικαιοσύνην καὶ τὴν σωφροσύνην ἴδια κτήματα τῶν καλῶν κἀγαθῶν ὄντα, Epist. II 10 μηδ' ἀγαπᾶν λίαν τὰς τοιαύτας ἀρετάς, ὧν καὶ τοῖς φαύλοις μέτεστιν, ἀλλ' ἐκείνας, ὧν οὐδεὶς ἂν πονηρὸς κοινωνήσειεν || ταύτης δὲ] τούτου δὲ (ταύτης δὲ v. cf. n. 59).

44) Μηδένα ζήλου τῶν ἐξ ἀδικίας κερδαινόντων, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποδέχου τοὺς μετὰ δικαιοσύνης ζημιωθέντας· οἱ γὰρ δίκαιοι τῶν ἀδίκων, εἰ μηδὲν ἄλλο πλεονεκτοῦσιν, ἀλλ' οὖν ἐλπίσι γε σπουδαίαις ὑπερέχουσι.

= I 39.

45) Πάντων ἐπιμελοῦ τῶν περὶ τὸν βίον, μάλιστα δὲ τὴν σεαυτοῦ φρόνησιν ἄσκει· μέγιστον γὰρ ἐν ἐλαχίστῳ νοῦς ἀγαθὸς ἐν ἀνθρώπου σώματι.

= I 40: πάντων] πάντων μὲν || σεαυτοῦ] σαυτοῦ, non recte cf. ad n. 7.

46) Πειρῶ τὸ μὲν σῶμα εἶναι φιλόπονος, τὴν δὲ ψυχὴν φιλόσοφος, ἵνα τῷ μὲν ἐπιτελεῖν δύνῃ τὰ δόξαντα, τῇ δὲ προορᾶν ἐπίστῃ τὰ συμφέροντα.

= I 40 (post n. 45): τὸ μὲν σῶμα] τῷ σώματι μὲν (cf. ad n. 30) ex Blasii coniectura, quem hiatus offendit: τῷ μὲν σώματι ΓΖ, τὸ μὲν σῶμα v. || τὴν δὲ ψυχὴν] τῇ δὲ ψυχῇ (τὴν δὲ ψυχὴν v.).

47) Πᾶν ὅ τι ἂν μέλλῃς ἐρεῖν πρότερον ἐπισκόπει τῇ γνώμῃ· πολλοῖς γὰρ ἡ γλῶττα προτρέχει τῆς διανοίας.

= I 41. Expressit Basilius cap. XXXVI ὅπερ ἂν μέλλεις (l. μέλλῃς) ἐρεῖν, προεπισκόπει τῇ γνώμῃ, ἵνα μὴ καὶ ἡ γλῶσσα προτρέχουσα τοῦ λογισμοῦ ἀτάκτως λέγειν ὀνειδισθῇ.

48) Νόμιζε μηδὲν εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον· οὕτω γὰρ οὔτε εὐτυχῶν ἔσῃ περιχαρὴς οὔτε δυστυχῶν περίλυπος.

= **I 42 (inter n. 47 et n. 48 Isocrates § 41 Gnomologii nostri n. 49 praebet, sed codicis Photiani ordo etiam in Γ recurrit):** οὔτε] οὔτ' cf. n. 3 || ἔσῃ] ἔσει cf. n. 13. — De sententia cf. Basilius cap. XXXVIII ἴσθι τέκνον ἐμόν, ὡς οὐδὲν ὁ βίος οὗτος ἔχει τὸ στάσιμον οὐδὲ τὸ βέβαιον ἢ ἀμετάβλητον· ἄλλοτε γὰρ ἄλλως ἀμείβει τὰ πράγματα καὶ τροχοῦ δίκην κυλιομένου τὰ μὲν ἄνω φέρεται κάτω, τὰ δὲ κάτω φέρεται ἄνω· διὸ μήτε εὐτυχίαις ἐπαίρου

μήτε ἐν ταῖς δυστυχίαις καταφέρου et cap. LVIII μήτε οὖν εὐτυχῶν ἐπαρθῇς μήτε γοῦν δυστυχῶν ὑπεραλγήσῃς.

49) Δύο ποιοῦ καιροὺς τοῦ λέγειν· ἢ περὶ ὧν οἶσθα σαφῶς ἢ περὶ ὧν ἀναγκαῖόν ἐστιν εἰπεῖν· ἐν τούτοις γὰρ μόνοις ὁ λόγος τῆς σιγῆς κρείττων, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἄμεινον σιγᾶν ἢ λέγειν.

= I 41 (post n. 47; cf. ad n. 48): ἀναγκαῖόν ἐστιν] ἀναγκαῖον cf. IX 74. Copula adicitur III 52. 54. 55, VII 14, XVI 39. — Isocratis locum in suum usum convertit Basilius cap. XXXVI λέγειν δὲ ἀναγκαῖον, ἢ περὶ ὧν γινώσκεις ἢ περὶ ὧν ὁ καιρὸς ἀπαιτεῖ· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἅπασι κρείττων τοῦ λέγειν ἡ σιωπή.

50) Χαῖρε μὲν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τῶν ἀγαθῶν, λυποῦ δὲ μετρίως ἐπὶ τοῖς γινομένοις τῶν κακῶν· γίνου δὲ τοῖς ἄλλοις μηδὲ ἐν ἑτέρῳ κατάδηλος· ἄτοπον γὰρ τὴν μὲν οὐσίαν ἐν ταῖς οἰκίαις ἀποκρύπτειν, τὴν δὲ διάνοιαν φανερὰν ἔχοντα περιπατεῖν.

= I 42 (post n. 48): γινομένοις] γιγνομένοις cf. n. 17 ‖ γίνου] γίγνου cf. n. 17 ‖ μηδὲ] μηδ' cf. n. 3 ‖ ἐν ἑτέρῳ] ἐν ἑτέροις ὤν.

51) Μᾶλλον εὐλαβοῦ ψόγον ἢ κίνδυνον· δεῖ γὰρ εἶναι φοβερὰν τοῖς μὲν φαύλοις τὴν τοῦ βίου τελευτήν, τοῖς δὲ σπουδαίοις τὴν ἐν τῷ ζῆν ἀδοξίαν.

= I 43.

52) Μάλιστα μὲν πειρῶ ζῆν κατὰ τὴν ἀσφάλειαν, ἐὰν δέ ποτέ σοι συμβῇ κινδυνεύειν, ζήτει τὴν ἐκ τοῦ πολέμου σωτηρίαν μετὰ καλῆς δόξης, ἀλλὰ μὴ μετ' αἰσχρᾶς φήμης· τὸ μὲν γὰρ τελευτῆσαι πάντων ἡ πεπρωμένη κατέκρινε, τὸ δὲ καλῶς ἀποθανεῖν ἴδιον τοῖς σπουδαίοις ἡ φύσις ἀπένειμε.

= I 43 (post n. 51).

53) Τῶν φίλων μὴ τοῖς συνεξαμαρτάνουσι πλησίαζε, ἀλλὰ τοῖς νουθετοῦσιν· οἱ πλεῖστοι γὰρ ὥσπερ τῶν σιτίων οὐ τοῖς ὑγιεινοτάτοις, ἀλλὰ τοῖς ἡδίστοις μᾶλλον χαίρουσιν, οὕτω καὶ τῶν φίλων. Διὸ τῶν παρόντων τοῖς φρονιμωτάτοις σύνεσο, καὶ τῶν ἀπόντων οὓς ἂν δύνῃ μεταπέμπου, καὶ τῶν μὲν ἀκροατὴς γίνου, τῶν δὲ μαθητής· ὅσῳ γὰρ ταῖς τιμαῖς τῶν ἄλλων προέχεις, τοσούτῳ καὶ ταῖς ἀρεταῖς ὑπερφέρειν αὐτῶν δεῖ σε.

a) Τῶν φίλων — οὕτω καὶ τῶν φίλων] cf. I 45 πολλὴν δ' ἂν τοῖς θεοῖς χάριν σχοίην, εἰ μὴ διαμάρτοιμι τῆς δόξης, ἧς ἔχων περὶ σοῦ τυγχάνω· τῶν μὲν γὰρ ἄλλων τοὺς πλείστους εὑρήσομεν ὥσπερ τῶν σιτίων τοῖς ἡδίστοις μᾶλλον ἢ τοῖς ὑγιεινοτάτοις χαίροντας, οὕτω καὶ τῶν φίλων τοῖς συνεξαμαρτάνουσι πλησιάζοντας, ἀλλ' οὐ τοῖς νουθετοῦσι, — b) διὸ — μαθητής] cf. II 12 sq. ὡς καὶ τῆς παιδεύσεως καὶ τῆς ἐπιμελείας μάλιστα δυναμένης τὴν ἡμετέραν φύσιν εὐεργετεῖν, οὕτω διάκεισο τὴν γνώμην, καὶ τῶν τε παρόντων τοῖς φρονιμωτάτοις πλησίαζε καὶ τῶν ἄλλων οὓς ἂν δύνῃ μεταπέμπου, καὶ μήτε τῶν ποιητῶν τῶν εὐδοκιμούντων μήτε τῶν σοφιστῶν μηδενὸς οἴου δεῖν ἀπείρως ἔχειν, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀκροατὴς γίγνου, τῶν δὲ μαθητής, καὶ

παρασκεύαζε σαυτὸν τῶν μὲν ἐλαττόνων κριτήν, τῶν δὲ μειζόνων ἀγωνιστήν. — c) ὅσῳ — σε] cf. II 11 ὧν ἐνθυμούμενον χρὴ προσέχειν τὸν νοῦν, ὅπως, ὅσονπερ ταῖς τιμαῖς τῶν ἄλλων προέχεις, τοσοῦτον καὶ ταῖς ἀρεταῖς αὐτῶν διοίσεις, addatur Basilius cap. X ἀλλ' ὥσπερ βασιλεύειν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων προεκρίθης κατὰ τὴν ἀξίαν, οὕτω προτερεύειν τῶν ὑπὸ χεῖρα πάντων σπεῦδε καὶ κατ' ἀρετήν.

54) Τὴν μεγαλοπρέπειαν ἐνδείκνυσο ἐν μηδεμιᾷ τῶν πολυτελειῶν τῶν εὐθὺς ἀφανιζομένων, ἀλλ' ἐν ταῖς τῶν καλῶν καὶ δικαίων πράξεων ἐργασίαις καὶ ταῖς τῶν φίλων εὐεργεσίαις· τὰ γὰρ τοιαῦτα τῶν ἀναλωμάτων αὐτῷ τε σοὶ παραμενεῖ καὶ τοῖς ἐπιγινομένοις πλείονός σε δόξης ἄξιον ἀποδείξει.

= II 19: ἐνδείκνυσο] ἐπιδείκνυσο, sed ἐνδείκνυσο v. cf. a) IV 44 ἀλλ' ἀθροισθέντων τῶν Ἑλλήνων ἐγγενέσθαι τοῖς μὲν ἐπιδείξασθαι τὰς αὐτῶν εὐτυχίας (l. εὐψυχίας), 85 ἐπεδείξαντο δὲ τὰς αὐτῶν εὐψυχίας πρῶτον μὲν ἐν τοῖς ὑπὸ Δαρείου πεμφθεῖσιν, 149 ὥστε μοι δοκοῦσιν ἐν ἅπασι τοῖς τόποις σαφῶς ἐπιδεδεῖχθαι τὴν αὐτῶν μαλακίαν, VIII 95 πολὺ γὰρ θᾶττον ἐν ἐκείνοις ἐπεδείξατο τὴν φύσιν τὴν αὑτῆς, IX 4 οἱ μὲν τὰς δυνάμεις τὰς αὑτῶν, οἱ δὲ τὰς τέχνας ἐπιδειξάμενοι, X 31 τὴν μὲν οὖν ἀνδρίαν ἐν τούτοις ἐπεδείξατο τοῖς ἔργοις, XIV 28 ὅθεν καὶ μάλιστ' ἐπεδείξαντο τὴν αὑτῶν ἀπιστίαν, XV 24 ἀλλ' ἐν τοῖς μηδὲν ἀδικοῦσιν ἐπιδειξάμενοι τὰς αὑτῶν δυνάμεις, 315 τούτους δ' ἐν ἅπασιν ἐπιδείκνυσθαι τὴν αὑτῶν ὠμότητα καὶ μισανθρωπίαν καί φιλαπεχθημοσύνην, XVI 25 τὴν δ' εὔνοιαν, ἣν εἶχον εἰς τὸ πλῆθος, ἐν τοῖς τυραννικοῖς ἐπεδείξαντο, XIX 24 ἐν αὐτοῖς γὰρ τούτοις ἔτι σαφέστερον καὶ μᾶλλον ἐπεδειξάμην (ἐνεπεδειξάμην Blassius cum Benselero tamquam Prisciani scripturam XVII 169 recepit cf. tamen Keilius, Anal. Isocr. p. 136 sq.), XX 4 φανερώτερον γὰρ ἐπιδείκνυνται τὴν αὑτῶν πονηρίαν, 13 νομίζοντες εὕρημ' ἔχειν, ὅταν τινὰ λάβητ' ἐν μικροῖς πράγμασιν ἐπιδεδειγμένον ἅπασαν τὴν αὑτοῦ πονηρίαν, — b) III 61 τὴν εὔνοιαν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐν τοῖς ἔργοις ἐνδείκνυσθε μᾶλλον ἢ τοῖς λόγοις, VII 37 τῆς εὐκοσμίας, ἧς οὐχ οἷόν τ' ἦν μετασχεῖν πλὴν τοῖς καλῶς γεγονόσι καὶ πολλὴν ἀρετὴν ἐν τῷ βίῳ καὶ σωφροσύνην ἐνδεδειγμένοις, X 59 ἀλλὰ Ζεὺς ὁ κρατῶν πάντων ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις τὴν αὑτοῦ δύναμιν ἐνδείκνυται, 64 ἐνεδείξατο (ἐπεδείξατο Δv.) δὲ καὶ Στησιχόρῳ τῷ ποιητῇ τὴν αὑτῆς δύναμιν, Epist. VII 9 ἡγούμενον λυσιτελεῖν αὑτῷ τεθνάναι τοιαύτην ἀρετὴν ἐνδειξαμένῳ τοῖς πολίταις ‖ ἐν μηδεμιᾷ] μηδ' ἐν μιᾷ (ἐν μηδεμιᾷ v.) cf. I 42 (n. 50 supra) μηδ' ἐν ἑτέροις, III 32 οὐδ' ὑφ' ἑνός, 51 μηδὲ πρὸς ἕν, V 3 μηδ' ἐξ ἑνός, 35 μηδὲ πρὸς μίαν, VI 4 et 25 μηδὲ περὶ ἑνός, 76 μηδὲ περὶ ἕν, IX 43 οὐδὲ περὶ ἕν, 44 οὐδὲ πρὸς ἕν, 52 οὐδὲ περὶ ἑνός, X 6 μηδὲ πρὸς ἕν,

XI 6 οὐδὲ πρὸς ἕν, XII 111 μηδὲ πρὸς ἕν, 127 μηδ' ὑφ' ἑνός, 160 οὐδὲ περὶ ἑνός, 213 μηδὲ περὶ ἑνός, 215 οὐδὲ πρὸς ἕν, XV 110 μηδ' ὑφ' ἑνός, 164 οὐδὲ περὶ ἕνα, 223 οὐδ' ἂν εἷς, 238 οὐδ' ἐν μιᾷ. XXI 20 οὐδ' ἂν εἷς ‖ ἐν — ἐργασίαις] ἐν τοῖς προειρημένοις καὶ τῷ κάλλει τῶν κτημάτων ‖ ἐπιγινομένοις] ἐπιγιγνομένοις cf. n. 17 ‖ πλείονός σε δόξης ἄξιον ἀποδείξει] πλείονος ἄξια τῶν δεδαπανημένων καταλείψεις.

55) Οὕτως ὁμίλει πρὸς τοὺς ἥττους, ὥςπερ ἂν τοὺς κρείττους πρὸς ἑαυτὸν ἔχειν ἀξιώσειας.

Cf. II 24 οὕτως ὁμίλει τῶν πόλεων πρὸς τὰς ἥττους, ὥςπερ ἂν τὰς κρείττους πρὸς ἑαυτὸν ἀξιώσειας.

56) Φίλους κτῶ μὴ πάντας τοὺς βουλομένους, ἀλλὰ τοὺς φιλεῖσθαι ἀξίους, μηδὲ μεθ' ὧν ἥδιστα συνδιατρίψεις, ἀλλὰ μεθ' ὧν ἄριστα συνδιάξεις.

= II 27: τοὺς φιλεῖσθαι ἀξίους) τοὺς τῆς σῆς φύσεως ἀξίους ὄντας ‖ συνδιάξεις] τὴν πόλιν διοικήσεις. Scilicet universae vitae rationes a Gnomologo nostro exponuntur cf. p. 95 supra.

57) Πιστοὺς ἡγοῦ μὴ τοὺς ἅπαν ὅ τι ἂν ποιῇς ἢ λέγῃς ἐπαινοῦντας, ἀλλὰ τοὺς καὶ τοῖς ἁμαρτανομένοις ἐπιτιμῶντας.

= II 28: ποιῇς ἢ λέγῃς] λέγῃς ἢ ποιῇς cf. XII 235 οὓς (συμβούλους) οἶσθ' ἀκριβῶς ἅπαν ὅ τι ἂν σὺ λέγῃς ἢ πράττῃς ἐπαινοῦντας, XV 223 ἀλλ' οὐδ' ἂν εἷς τῶν τοιούτων τοῖς κακόν τι λέγουσιν ἢ πράττουσι διαλεχθῆναι cll. V 13 προστάτην τῶν καὶ λέγειν καὶ πράττειν δυναμένων, VIII 122 τοὺς ὅμοια καὶ λέγοντας καὶ πράττοντας, IX 77 ὅπως καὶ λέγειν καὶ πράττειν μηδενὸς ἧττον δυνήσει τῶν Ἑλλήνων. XII 127 ἃ συμβέβηκε μήτ' εἰρῆσθαι πρότερον μήτε πεπρᾶχθαι, 187 οὐδὲν οὔθ' ὅσιον οὔτε καλόν ἐστι τῶν μὴ μετὰ δικαιοσύνης καὶ λεγομένων καὶ πραττομένων, 222 ἐν ᾧ (χρόνῳ) καὶ λέγοντας καὶ πράττοντας αὑτοὺς ὄψονται, XV 132 σκοπεῖν, ὅπως ἐπιχαρίτως καὶ φιλανθρώπως ἅπαντα φανήσονται καὶ λέγοντες καὶ πράττοντες, 164 τοῖς δὲ πονηροῖς ἐξουσίαν διδοῦσα καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν, ὅ τι ἂν βουληθῶσιν, 191 ὥςθ' ἑκάτερόν τε τούτων δεινὸν ἂν καὶ λέγειν καὶ πράττειν ποιήσειεν, 266 φιλοσοφίαν μὲν οὖν οὐκ οἶμαι δεῖν προςαγορεύειν τὴν μηδὲν ἐν τῷ παρόντι μήτε πρὸς τὸ λέγειν μήτε πρὸς τὸ πράττειν ὠφελοῦσαν, 317 τί δὲ τῶν μεγίστων κακῶν οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν φύσιν οὐ καὶ λέγοντες καὶ πράττοντες διετέλεσαν; XVII 33 ὃς ὑπὲρ Πασίωνος ἅπαντα καὶ λέγει καὶ πράττει, 49 αὐτὸς αὑτῷ καὶ λέγων καὶ πράττων φανερός ἐστιν, XXI 9 λέγειν δὲ καὶ πράττειν μᾶλλον δύναται τούτου. — Alteram scripturam alii loci commendant (cf. XV 271 ἣν ἔχοντες ἂν εἰδεῖμεν, ὅ τι πρακτέον ἢ λεκτέον ἐστίν. XVII 39 ὁμο-

λογῶ καὶ τούτῳ προσομολογῆσαι τριακοσίας δραχμὰς καὶ περὶ τῶν ἄλλων τοιαῦτα πράττειν καὶ λέγειν, Epist. III 2 τούτων ἐπιθυμεῖν, ὧν ὑπονοοῦσί σε βούλεσθαι πράττειν καὶ λέγειν, IX 8 θαυμάζω δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῶν πράττειν ἢ λέγειν δυναμένων cl. Or. IV 186 τίς γὰρ ἢ τῶν ποιεῖν δυναμένων ἢ τῶν λέγειν ἐπισταμένων οὐ πονήσει;), ac revera Photii textum adgnoscunt Stobaeus Flor. XLVIII 30 et Bekkeri Anecd. Gr. vol. I p. 128, 10, ποιῇς καὶ λέγῃς suppeditant Maximus 43 p. 639 (Combefis) et codex Parisinus Gr. n. 1168 f. 91r ‖ καὶ om. — Sententiam repetit Basilius cap. XLVIII ἐπαίνει τῶν συνόντων μὴ τοὺς ἅπαντα τὰ πραττόμενά σοι ἐπαινοῦντας, ἀλλὰ τοὺς τοῖς ἐσφαλμένοις μᾶλλον ἐπιτιμῶντας cf. insuper cap. XVIII ἀλλ' ἐκείνοις μάλιστα συμβουλεύου, οἳ καὶ περὶ τὸ ἐπίστασθαι περὶ τῶν πραγμάτων ὀρθῶς ἔχουσι καὶ οἳ μάλιστα ἐπὶ τοῖς ἐσφαλμένοις σοὶ (l. σε) πολλάκις διελέγχειν εἰώθασι· μόνοι γὰρ οὗτοι καὶ φίλων καὶ συμβούλων τάξιν πιστεύεσθαι ἄξιοι.

58) Διόρα καὶ τοὺς τέχνῃ κολακεύοντας καὶ τοὺς μετ' εὐνοίας θεραπεύοντας, ἵνα μὴ πλέον οἱ πονηροὶ τῶν χρηστῶν ἔχωσιν.

= II 28 Isocrates inter n. 57 et 58 sententiam δίδου παῤῥησίαν τοῖς εὖ φρονοῦσιν, ἵνα, περὶ ὧν ἂν ἀμφιγνοῇς, ἔχῃς τοὺς συνδοκιμάσοντας interiecit, quae simul cum n. 58 imitando expressa est a Basilio cap. XLVIII ἀλλὰ καὶ τοῖς εὖ φρονοῦσι παῤῥησίαν χαρίζου, ἵνα, περὶ ὧν ἀγνοεῖς, ἔχῃς μεθ' ὧν ἄριστα συμβουλεύσῃ· καὶ οὕτω διατεθεὶς σκοπήσεις, ὡς οὐ χρὴ τοῖς διὰ τέχνης κολακεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς μετ' εὐνοίας θεραπεύουσι προσέχειν ἀεί· τῆς γὰρ ἑτέρου ὠφελείας καὶ βλάβης εὖ μάλιστα πειραθεὶς τοῦ μὲν ἀποφεύξῃ, τοῦ δ' ἐπιτεύξῃ.

59) Περὶ πλείονος ποιοῦ δόξαν καλὴν ἢ πλοῦτον μέγαν τοῖς παισὶ καταλιπεῖν· ὁ μὲν γὰρ θνητός, ἡ δὲ ἀθάνατος· καὶ δόξῃ μὲν χρήματα κτητά, δόξα δὲ χρημάτων οὐκ ὠνητή· καὶ τὰ μὲν καὶ φαύλοις παραγίνεται, τὴν δὲ οὐ δυνατὸν ἀλλ' ἢ τοὺς διενεγκόντας κτήσασθαι.

= II 32: δὲ] δ' cf. n. 3 ‖ παραγίνεται] παραγίγνεται cf. n. 17 ‖ δὲ] δ' cf. n. 3 ‖ οὐ δυνατὸν] οὐχ οἷόν τ' cf. VII 37 ἐπιμελεῖσθαι τῆς εὐκοσμίας, ἧς οὐχ οἷόν τ' ἦν μετασχεῖν πλὴν τοῖς καλῶς γεγονόσι καὶ πολλὴν ἀρετὴν ἐν τῷ βίῳ καὶ σωφροσύνην ἐνδεδειγμένοις. — Gnomologi lectio correctorem redolet.

60) Μελέτα περὶ καλῶν ἐπιτηδευμάτων λέγειν ἀεί, ἵνα συνεθισθῇς ὅμοια τοῖς εἰρημένοις φρονεῖν.

= II 38: ἀεὶ om. propter hiatum. — De sententia cf. Basilius cap. XLIX ἵνα καλὰ μὲν ἐκμελετήσῃς λέγειν, τὰ ὅμοια δὲ συνεθι-

σθῆς πράττειν· καὶ ἃ φρονεῖν ἐπιτηδεύσεις διὰ τῶν λόγων, ταῦτα ποιεῖν ἐπιμελήσει διὰ τῶν ἔργων.

61) Ἅπερ ἄν σοι λογιζομένῳ φαίνηται βέλτιστα, ταῦτα τοῖς ἔργοις ἐπιτέλει.

= II 38 (post n. 60): ἅπερ] ἅττ' cf. III 47, XVII 51.

63) Μὴ σπεῦδε πλουτεῖν μᾶλλον ἢ χρηστὸς εἶναι δοκεῖν· οἱ γὰρ μεγίστην ἐπ' ἀρετῇ δόξαν ἔχοντες, οὗτοι καὶ πλείστων ἀγαθῶν δεσπόται καθίστανται· μηδὲ τοὺς παρὰ τὸ δίκαιον χρηματισμοὺς ἡγοῦ κέρδος, ἀλλὰ κίνδυνον μᾶλλον φέρειν εἰδὼς ἐκ τούτων φυλάσσου.

Cf. III 50 μὴ σπεύδετε πλουτεῖν μᾶλλον ἢ χρηστοὶ δοκεῖν εἶναι, γιγνώσκοντες, ὅτι καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων οἱ μεγίστας ἐπ' ἀρετῇ δόξας ἔχοντες πλείστων ἀγαθῶν δεσπόται καθίστανται· τοὺς χρηματισμοὺς τοὺς παρὰ τὸ δίκαιον γιγνομένους ἡγεῖσθε μὴ πλοῦτον, ἀλλὰ κίνδυνον ποιήσειν. —

Fragmentis Isocrateis sententia eximenda est, quae inter n. 61 et 63 locum tenet: 62) Θέλε τοὺς συνόντας σοι αἰδεῖσθαί σε μᾶλλον ἢ φοβεῖσθαι· αἰδοῖ μὲν γὰρ πρόςεστι σέβας, φόβῳ δὲ μῖσος. Eandem tamquam locum communem conlectiones quaedam (Pal. 65, Bar. 87, Mon. 42) servant, ex quibus 'Gnomologium Byzantinum ἐκ τῶν Δημοκρίτου, Ἰσοκράτους, Ἐπικτήτου' C. Wachsmuthius reconcinnavit (Studien zu den griechischen Florilegien — Berolini 1882 — p. 179 n. 78), ad Pythagoram auctorem Stobaeus Flor. XLVIII 20 et Apostolius (sive potius Arsenius) VIII 89[c] (Paroemiographi Graeci ed. Schneidewin-Leutsch, vol. II p. 456) referunt, sententiis Pythagoricis adnumerant Demophilus (γνῶμαι Πυθαγορικαί n. 21 apud Mullachium, Fragmenta Philosophorum Graecorum vol. I p. 498) et codex Vindobonensis philos. et philol. n. 225 apud H. Schenkelium (Pythagoreersprüche in einer Wiener Handschrift) 'Wiener Studien' vol. VIII (1886) p. 270 n. 42, denique Sexti verbis: Θεοῦ ἄξιόν σε ποιήσει τὸ μηδὲν ἀνάξιον αὐτοῦ πράττειν[1]) subiungit Georgides p. 43. Nihil sylloge Vindobonensis et Georgides, alii testes plus minusve[2]) variant;

---

[1]) Cf. Wachsmuth n. 12. — Gemella Sexti sententia: θεοῦ ἄξιος ὁ μηδὲν ἀνάξιον θεοῦ πράττων (n. 4 p. V Elter) tamquam ἔννοια Pythagorica in Schenkelii codice (n. 40) recurrit.

[2]) Θέλε] αἱροῦ Pal. Bar. Mon. || σοι om. Bar. Mon., Demoph. (cum F) || αἰδεῖσθαί σε] αἰδεῖσθαι Mon. (cum MF) || μᾶλλον post αἱροῦ ponunt Bar. Pal. Mon., post θέλε Demoph. Stob. Apost. || μὲν om. Demoph. — Codicum MF varia lectio φόβος (pro σέβας) nihili est cf. Musonius apud Stobaeum Flor. XLVIII 16 et Antonium II 1 p. 80, 5 sq. (Gesner) πειρατέον καταπληκτικὸν μᾶλλον τοῖς ὑπηκόοις ἢ φοβερὸν θεωρεῖσθαι· τῷ μὲν γὰρ σεμνότης, τῷ δὲ ἀπήνεια παρακολουθεῖ, ubi Meinekius vol. IV p. LXVIII in voce ἀπήνεια offendens ἀπέχθεια minus recte temptabat; equidem ἀπήχεια delitescere mihi persuasi cf.

nec tamen dubitari potest, quin Gnomologus Stobaeo paraenesin debeat, quippe qui etiam n. 110 — 134 suppeditarit:

110) Οὐ μετανοεῖν δεῖ τὸν ἄνδρα τὸν σοφόν, ἀλλὰ προνοεῖν, ὅπως μὴ πράξῃ, ἐν οἷς πράξας μετανοήσει.

Cf. Stobaeus Flor. I 14 (Ἐπιχάρμου)· οὐ μετανοεῖν, ἀλλὰ προνοεῖν χρὴ τὸν ἄνδρα τὸν σοφὸν (Aug. O. Fr. Lorenz, Leben und Schriften des Koers Epicharmos. Nebst einer Fragmentensammlung B 20 p. 260).

111) Ζημίαν αἱροῦ μᾶλλον ἢ κέρδος αἰσχρόν· τὸ μὲν γὰρ ἅπαξ σε λυπήσει, τὸ δὲ διαπαντός.

= V 31 (Χίλωνος). Demetrii Phalerei syntagma (τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἀποφθέγματα) in Stobaei Florilegio (III 79 γ' Χίλων υἱὸς Δαμαγήτου Λακεδαιμόνιος ἔφη) varietatem scripturae τὸ δ' ἀεὶ pro τὸ δὲ διαπαντὸς (cum V) offert.

112) Οὔτε ἵππος εὐγενὴς κρίνοιτο ἂν <ὁ> πολυτελῆ σκευὴν ἔχων, ἀλλ' ὁ τῇ φύσει λαμπρός, οὔτε ἀνὴρ σπουδαῖος ὁ πολλὴν οὐσίαν κεκτημένος, ἀλλ' ὁ τὴν ψυχὴν γενναῖος.

= I 37 (Σωκράτους): κρίνοιτο] κρίνοιτ' ‖ πολλὴν] πολύτιμον cf. Gnomol. Byzant. n. 19 Wachsmuth.

113) Κυβερνήτου μὲν ἀγαθοῦ πρὸς τὰς τῶν πνευμάτων ἐμβολὰς διαγενέσθαι, ἀνδρὸς δὲ σοφοῦ πρὸς τὰς τῆς τύχης.

= III 40 (ἐκ τῶν Ἀριστωνύμου τομαρίων): κυβερνήτου μὲν] κυβερνήτου μὲν ἔργον citra necessitatem ‖ πρὸς] εἰς, sed πρὸς coniectura adsecutus est Meinekius ‖ ἐμβολὰς] μεταβολὰς ‖ διαγενέσθαι] ἁρμόσασθαι ‖ τύχης] ψυχῆς (ante Gesnerum).

114) Ἀντὶ βοῶν ἀγέλης πειρῶ φίλων ἀγέλας αὐλίζεσθαί σου ἐν τῇ οἰκίᾳ.

= V 113 (inter Epictetea): αὐλίζεσθαί σου ἐν τῇ οἰκίᾳ] ἐναγελάζεσθαί σου τῇ οἰκίᾳ.

115) Ὥσπερ λύκος ὅμοιος κυνί, οὕτω καὶ κόλαξ καὶ παράσιτος ὅμοιοι φίλῳ· πρόσεχε τοίνυν, μὴ ἀντὶ κυνῶν φυλάκων λάθῃς λυμεῶνας εἰσδεχόμενος λύκους.

= V 114 (inter Epicteti reliquias); ὅμοιος] ὅμοιον ‖ καὶ παράσιτος] καὶ μοιχὸς καὶ παράσιτος ‖ ὅμοιοι] ὅμοιον ‖ τοιγαροῦν] τοίνυν ex A recepit Meinekius, τοιγαροῦν vulgo ‖ λυμεῶνας εἰσδεχόμενος] etiam apud Stobaeum legebatur, εἰσδεχόμενος λυμεῶνας ex A Meinekius edidit.

Harpocration: ἀπήχεια ἀντὶ τοῦ ἀπήχθεια Λυσίας πρὸς Μέδοντα (fragm. 166 apud C. Muellerum, Oratt. Att. vol. II p. 283) καὶ Δείναρχος κατὰ Κηφισοκλέους (fr. 92. ibid. p. 464).

116) Οὔτε ἵππῳ χωρὶς χαλινοῦ οὔτε πλούτῳ χωρὶς λογισμοῦ δυνατὸν ἀσφαλῶς χρήσασθαι.

= III 90 (Σωκράτους).

117) Πολύβουλον εἶναι καὶ πολύτροπον κατὰ ἀλλοφύλων πολεμίων χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον, ἐπίβουλον δὲ ἦθος καὶ κακομήχανον ἔχειν κατὰ τῶν πλησίον οὐ φρονίμων, ὥς τινες οἴονται, ἀλλὰ πονηροτάτων καὶ διαβόλων ἔργον ἡγοῦ.

= II 36 (ἐν ταὐτῷ = ἐκ τῆς ἐπιστολῆς περὶ φιλίας. Epistulae auctor Plutarchus est): κατὰ ἀλλοφύλων πολεμίων] ἔνθα δεῖ καὶ τέχνης κατ' ἀλλοφύλων πολεμίων || δὲ] δ' || κακομήχανον] κακομηχανώτατον (κακομήχανον recte Duebner coniecit, Plutarch. Fragm. p. IX) διὰ παντὸς || κατὰ τῶν πλησίον] καὶ κατὰ πάντων || οὐ φρονίμων — ἡγοῦ] οὐ τῇ τῶν ἀγχινόων, ὥς τινες οἴονται, τῇ δὲ τοῦ πονηροτάτου (τῶν πονηροτάτων?) μερίδι προστίθημι.

118) Οἱ μὲν ἀκρατεῖς ἐν ταῖς ἀῤῥωστίαις, οἱ δὲ ἄφρονες ἐν ταῖς ἀτυχίαις εἰσὶ δυςθεράπευτοι.

= IV 108 (Σωκράτους).

119) Φιλόσοφος νέου τινὸς εἰπόντος, ὅτι μέγα ἐστὶ τὸ τυχεῖν, ὧν ἄν τις ἐπιθυμῇ, 'πολλῷ μεῖζόν ἐστιν' εἶπε 'τὸ μηδὲ ἐπιθυμεῖν, ὧν μὴ δεῖ'.

= V 123 (Μενεδήμου): φιλόσοφος] Μενέδημος cf. ad Gnom. Vat. n. 407 ('Wiener Studien' vol. XI — 1889 — p. 64) || νεανίσκου] νέου || ὅτι om. || πολλῷ μεῖζόν ἐστιν, εἶπε] εἶπε· πολλῷ μεῖζόν ἐστι.

120) Ἀνδρείας μὲν οὐδὲν ὄφελος μὴ παρούσης δικαιοσύνης· εἰ δὲ δίκαιοι πάντες γένοιντο, μηδὲ ἀνδρείας δεήσεσθαι.

= IX 27 (Ἀγησιλάου): ἀνδρείας] ἀνδρίας || μὲν] μὲν γὰρ || γένοιντο] γίνοιντω || μηδὲ] μηδὲν || ἀνδρείας] ἀνδρίας. — Dicti fons est Plutarchus Vit. Agesil. XXIII 6 p. 608 F καίτοι τῷ λόγῳ πανταχοῦ τὴν δικαιοσύνην ἀπέφαινε πρωτεύειν τῶν ἀρετῶν· ἀνδρείας μὲν γὰρ οὐδὲν ὄφελος εἶναι, μὴ παρούσης δικαιοσύνης· εἰ δὲ δίκαιοι πάντες γένοιντο, μηδὲν ἀνδρείας δεήσεσθαι. Eodem redit Agesilai apophthegma apud Ps. - Plutarchum, Apophthegm. Lacon. Mor. p. 213 n. 62 B ἐρωτηθεὶς δέ ποτε, ὁποτέρα βελτίων τῶν ἀρετῶν, ἀνδρεία ἢ δικαιοσύνη, οὐδὲν ὄφελος ἀνδρείας ἔφασκεν εἶναι, μὴ παρούσης δικαιοσύνης· εἰ δὲ δίκαιοι πάντες γένοιντο, μηδὲν ἀνδρείας δεηθήσεσθαι cf. praeterea Stobaeus Flor. VII 72 (τοῦ αὐτοῦ = Πλουτάρχου) Ἀγησίλαος περὶ ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης ἐρωτηθείς, ποτέρα ἂν κρείττων εἴη, μηδὲν ἀνδρείας δεήσεσθαι ἡμᾶς ἔφη, εἰ δίκαιοι πάντες γίνοιντο et Ps. - Plutarchus Reg. et imper. Apophthegm. Mor. p. 190 F n. 3 περὶ ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης ἐρωτηθείς, ποτέρα βελτίων, 'οὐδὲν ἀνδρείας' ἔφη 'χρήζομεν, ἐὰν πάντες ὦμεν δίκαιοι'.

121) Τίμιος μὲν καὶ ὁ μηδὲν ἀδικῶν, ὁ δὲ ἐπιτρέπων τοῖς ἀδικοῦσι μὴ ἀδικεῖν πλείονος τιμῆς ἄξιος ἐκείνου· ὁ μὲν γὰρ ἑνός, ὁ δὲ πολλῶν ἀντάξιος· ὁ δὲ καὶ κολάζων εἰς δύναμιν τοὺς ἀδίκους, οὗτος τέλειος ἀνὴρ ἐν πόλει.

= IX 55 (Πλάτωνος νόμων ε' = p. 730 D). — Stobaeus Platonis textum et hic repetit et Flor. I 95, ubi lemma Πλάτωνος νόμων ε' amplius philosophi fragmentum (p. 727 E — 732 B) complectitur: μὲν] μὲν δὴ || ἐπιτρέπων — ἀδικεῖν] μηδ' ἐπιτρέπων τοῖς ἀδικοῦσιν ἀδικεῖν || πλείονος] πλέον ἢ διπλασίας || ἀντάξιος] ἀντάξιος ἑτέρων, μηνύων τὴν τῶν ἄλλων τοῖς ἄρχουσιν ἀδικίαν || κολάζων ἀδίκους] ξυγκολάζων εἰς δύναμιν τοῖς ἄρχουσιν || οὗτος — πόλει] ὁ μέγας ἀνὴρ ἐν πόλει καὶ τέλειος οὗτος ἀναγορευέσθω νικηφόρος ἀρετῇ.

122) Δημοσθένης ἔλεγεν, ὡς πολλάκις αὐτῷ ἐπῆλθεν εὔξασθαι ἀπολέσθαι τοὺς πονηρούς, ἐφοβεῖτο δὲ τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα μὴ ἔρημον ἐκ τῆς εὐχῆς τὴν πόλιν ποιήσῃ.

= II 22 (Δημοσθένους): ὡς — ποιήσῃ] ὡς πολλάκις ἐπιὸν αὐτῷ εὔξασθαι τοὺς πονηροὺς ἀπολέσθαι καὶ (ἀεὶ coniecit Meinekius vol. IV p. LIII, equidem voculam delendam esse censeo) φοβοῖτο, μὴ ἔρημον ἄρδην ἐκ τῆς εὐχῆς ποιήσῃ τὴν πόλιν.

123) Αἱρετώτερον, φησὶν Ἀντισθένης, τὸ εἰς κόρακας ἐμπεσεῖν ἢ εἰς κόλακας· οἱ μὲν γὰρ τοῦ ἀποθανόντος τὸ σῶμα, οἱ δὲ τοῦ ζῶντος τὴν ψυχὴν λυμαίνονται.

= XIV 17 (Ἀντισθένους): αἱρετώτερον, φησὶν Ἀντισθένης] Ἀντισθένης αἱρετώτερόν φησιν || τὸ om. || τοῦ ἀποθανόντος — τοῦ ζῶντος] ἀποθανόντος — ζῶντος.

124) Πιττακὸς ἀδικηθεὶς ὑπό τινος καὶ ἔχων ἐξουσίαν τοῦ κολάσαι αὐτὸν ἀφῆκεν εἰπὼν ὅτι 'συγγνώμη τιμωρίας ἐστὶν ἀμείνων· τὸ μὲν γὰρ θηριώδους, τὸ δὲ ἡμέρου φύσεώς ἐστι σημεῖον'.

= XIX 14 (Πιττακοῦ): τοῦ κολάσαι αὐτὸν] αὐτὸν κολάσαι || ὅτι om. || ἐστὶν om. || τὸ — σημεῖον] τὸ μὲν γὰρ ἡμέρου φύσεώς ἐστι, τὸ δὲ θηριώδους.

125) Οἶνος καὶ ἡ τῶν σαρκῶν ἐμφόρησις σῶμα μὲν ἰσχυρὸν ποιοῦσι καὶ ῥωμαλέον, ψυχὴν δὲ ἀσθενῆ· καὶ χρημάτων ἐπιμέλεια μὲν καὶ τήρησις αὔξει πλοῦτον, σωφροσύνη δὲ καὶ μετριοφροσύνη μέγα πρὸς φιλοσοφίαν ἐφόδιον.

= XXI 16 (Πλουτάρχου ἐκ τοῦ περὶ εὐθυμίας = Mor. p. 472 B): οἶνος — ἐμφόρησις] καὶ μὴν οἶνοί τε καὶ σαρκῶν ἐμφορήσεις (οἶνός et ἐμφόρησις recte Plutarchus exhibet) || ἐπιμέλεια μὲν] ἐπιμέλεια μὲν συνεχὴς (Plut. adiectivum συνεχὴς post τήρησις conlocat) || σωφροσύνη δὲ καὶ μετριοφροσύνη] ἀνυπεροψία δὲ καὶ σωφροσύνη (ὑπεροψία δὲ καὶ περιφρόνησις Plut.). — Post ἐφόδιον Stobaeus cum Plutarcho haec addit: ὅθεν οὐ πάντα πάντων ἐστιν, ἀλλὰ δεῖ τῷ Πυ-

θικῷ γράμματι πειθόμενον αὐτὸν καταμαθεῖν, εἶτα χρῆσθαι πρὸς ἕν, ὃ πέφυκε, καὶ μὴ πρὸς ἄλλον ἄλλοτε βίου ζῆλον ἕλκειν καὶ παραβιάζεσθαι τὴν φύσιν.

126) Πολλὴν ἐπιμέλειαν ποιοῦ περὶ τοῦ μὴ λέγειν, ἃ μὴ δεῖ· ἀπαιδεύτου γάρ ἐστι τὸ μὴ δύνασθαι σιωπᾶν, ἀλλ' ἐκλαλεῖν τὰ μὴ καλῶς ἔχοντα.

= XXXIII 13 (Ἀπολλωνίου τοῖς γνωρίμοις): ποιοῦ] ποιεῖσθαι (ποιεῖσθε coni. Meinekius ad Stobaei Floril. vol. IV p. LXIV) ‖ ἀπαιδεύτου γάρ] παντελῶς γὰρ ἀπαιδεύτου τινός.

127) Οἱ κράτιστοι τῶν ἀνθρώπων βραχυλογώτατοι· οἱ οὖν ἀδόλεσχοι εἰ ἠνιῶντο, ὡς ἀνιῶσιν, οὐκ ἂν ἐμακρηγόρουν.

= XXXVI 29 (τοῦ αὐτοῦ Εὐφράτη. Praecedit XXXVI 28 Ἀπολλωνίου τοῖς γνωρίμοις· πολυλογία πολλὰ σφάλματα ἔχει, τὸ δὲ σιγᾶν ἀσφαλές): ἀδόλεσχοι] ἀδολέσχαι.

128) Ἀρίστιππος ἐρωτηθείς, τί θαυμαστόν ἐστιν ἐν βίῳ 'ἄνθρωπος' εἶπεν 'ἐπιεικὴς καὶ μέτριος, ὅτι ἐν πολλοῖς ὑπάρχων μοχθηροῖς οὐ διέστραπται'.

= XXXVII 25 (Ἀρίστιππος, — l. Ἀριστίππου): θαυμαστὸν] ἀξιοθαύμαστον ex codicibus Meinekius recepit; θαυμαστὸν etiam Gnom. Vat. n. 26 offert ('Wiener Studien' vol. IX — 1887 — p. 188) ‖ βίῳ] τῷ βίῳ ‖ ἄνθρωπος εἶπεν] εἶπεν ἄνθρωπος.

129) Οἷς τισιν ὁ τρόπος ἐστὶν εὔτακτος, τούτοις καὶ ὁ βίος συντέτακται.

= XXXVII 26 (Δημοκρίτου): οἷς τισιν] οἷσιν ‖ ἐστὶν] ἐστὶ ‖ τούτοις] τουτέοισι.

130) Τοῖς μὲν διὰ τοῦ ἡλίου πορευομένοις ἕπεται κατ' ἀνάγκην σκιά, τοῖς δὲ διὰ τῆς δόξης βαδίζουσιν ἀκολουθεῖ φθόνος.

= XXXVIII 35 (τοῦ αὐτοῦ = Σωκράτους).

131) Μὴ παιδὶ μάχαιραν, ἡ παροιμία φησίν· ἐγὼ δὲ φαίην· μήτε παιδὶ πλοῦτον μήτε ἀνδρὶ ἀπαιδεύτῳ δυναστείαν ἐγχειριστέον.

= XLIII 136 (Πλουτάρχου ἐκ τοῦ ὅτι γυναῖκα παιδευτέον) sive XCII 11 (Πλουτάρχου ἐκ τοῦ ὅτι καὶ γυναῖκας [κακὰς][1]) παιδευτέον): φαίην] φαίην ἂν XCII 11 recte; altero loco Meinekius codicibus refragantibus ἂν adiecit ‖ μήτε — μήτε] μὴ — μηδὲ ‖ ἀπαιδεύτῳ δυναστείαν] ἀπαιδευσίαν XCII 11 librarii errore ‖ ἐγχειριστέον om., sed cf. Plutarchus Quaest. Conviv. I 1, 3 Mor. p. 714 E εἰ δὲ μή, δοτέον, ὥσπερ παισὶν ἀτρεμεῖν μὴ δυναμένοις, οὐ δόρυ καὶ ξίφος, ἀλλὰ πλαταγὴν καὶ σφαῖραν, ὥσπερ ὁ θεὸς τὸν νάρθηκα τοῖς μεθύουσιν ἐνεχείρισε κουφότατον βέλος. Addantur

---

[1]) Vocem κακὰς recte Meinekius cancellis saepsit; praeterea corrigendum erat γυναῖκα cf. XVIII 28 et 32, XLIII 136, XCV 15, CXX 23.

Stobaeus Flor. II 40 et XLIII 71 (Ἰαμβλίχου ἐκ τῶν προτρεπτικῶν εἰς φιλοσοφίαν λόγων: 2 p. 18 K.) ὁμοίως ἐπισφαλὲς μαινομένῳ δοῦναι μάχαιραν καὶ μοχθηρῷ (πονηρῷ II 40: cf. Antonius II 1 p. 80, 10) δύναμιν, Dio Cassius LII 14 p. 670 R. καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν τοῖς τοιούτοις τὴν ἐξουσίαν διδοὺς παιδὶ δή τινι καὶ μαινομένῳ ξίφος ὀρέγει, Photius et Suidas μὴ παιδὶ μάχαιραν· ἐπὶ τῶν εἰκῇ ἐγχειριζόντων, Macarius V 94 μὴ παιδὶ ξίφος· ἐπὶ τῶν τὰ ἀσύμφορά τισι διδόντων, Diogenianus VI 46, Gregorius Cyprius Leidensis II 70, Apostolius XI 51: μὴ παιδὶ μάχαιραν· μὴ τοῖς ἀπείροις ἐγχειρίζειν (ἐγχειρεῖν Diogen.) μεγάλα πράγματα (πράγματα μεγάλα Apost., πράγματα Greg.), μή πως (ἵνα μὴ Diogen.) καθ' ἑαυτῶν χρήσωνται.

132) Δεῖ τοὺς νοῦν ἔχοντας τῶν ἀρχόντων μὴ διὰ τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀρετὰς θαυμάζεσθαι, ἵνα τῆς τύχης μεταπεσούσης τῶν αὐτῶν ἐγκωμίων ἀξιῶνται.

= XLV 18 (Ἀριστοτέλους): ἀρχόντων] δυναστευόντων.

133) Χρύσιππος ἐρωτηθείς, διὰ τί οὐ πολιτεύεται, 'ὅτι' ἔφη 'εἰ μὲν πονηρὰ πολιτεύομαι, τῷ Θεῷ ἀπαρέσκω, εἰ δὲ χρηστά, τοῖς πολίταις'.

= XLV 29 (Χρυσίππου): ὅτι, ἔφη] εἶπε, διότι || πολιτεύομαι] πολιτεύεται || ἀπαρέσκω] ἀπαρέσει.

134) Ὅσοι τοὺς ἀδικοῦντας κολάζουσιν, οὗτοι τοὺς ἄλλους ἀδικεῖσθαι κωλύουσιν.

= XLVI 25 (Ἰσαίου).

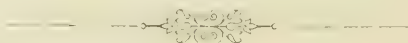

Incerti auctoris

Exhortatio de paenitentia.

Ope codicis Parisini Nr. 550.

Recognovit

Adam Miodoński.

Qui post abbatem Trombellium (Anecdota Canon. Regul. S. Salvatoris, tom. II. Bononiae 1751) Exhortationem de paenitentia nostris temporibus edidit, Dr. C. Wunderer, opusculum exeunte fortasse quarto saeculo p. Chr. contra Novatianos conscriptum esse firmis argumentis probasse videtur. Cf. Bruchstücke einer afrikanischen Bibelübersetzung in der pseudocyprian. Schrift Exhortatio de paenitentia neu bearbeitet von Dr. C. W., Progr. Erlangen 1889. Cuius libelli incertus auctor ut ostenderet 'Per paenitentiam posse omnia peccata dimitti ei, qui ad Deum toto corde conversus sit', scripturae sacrae maxima ex parte Veteris Testamenti testimonia collegit, Africanam quam dicimus secutus interpretationem. Atque cum de indole ac natura sermonis Afrorum proprii et de ratione, quae inter scripturarum sacrarum versiones latinas ante Hieronymum confectas intercedat, quaestiones nondum sint absolutae, multum in hac re investiganda interest testimoniorum orationem ad fidem optimae codicum memoriae emendare et constituere. Itaque quoniam Trombellii (Tr) liber manu scriptus periit, Wunderer autem codicibus XV. saec. Augustano (A) et Matritensi (M) innixus est non alienum puto novam libelli editionem vetustioris codicis ope, qui melioris familiae sit testis, adornare. Miscellaneum dico codicem Parisinum (P) Nr. 550 (625 T. L.) saec. XIII (vid. Catal. gén. des man.

bibl. de l' Arsenal I 414) foll. 128v—130r, cuius lectiones variantes in usum meum Dr. L. Sternbach liberalissime exscripsit.

In adnotatione critica * iis lectionibus praefiximus, quibus nostra editio a Wundereri dissentit.

Exhortatio de paenitentia [1]).

Per paenitentiam posse omnia peccata dimitti ei, qui ad Deum toto corde conversus sit. In psalmo octogesimo [2]) octavo*): Si derelinquerint [3]) filii [4]) eius legem meam et in iudiciis meis non ambulaverint et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum et in verberibus peccata eorum [5]); misericordiam autem meam non dispergam ab eis. Item apud Isaiam**): Sicut [6]) dicit Dominus sanctus Israel: cum conversus ingemueris, tunc salvus eris et scies, ubi fueris. Item illic***): Vae filii desertionis [7]), dicit Dominus, fecistis [8]) consilium

*) Ps. 88, 31—34. — **) Is. 30, 15. — ***) Is. 30, 1.

Adnotatio critica. [1]) Exhortatio sancti (beati M) Cypriani de penitencia incipit AM; Exhortatio sancti Cipriani de penitentia P. — [2]) *octogesimo PM; octuagesimo ATr Wund. Quae scriptoribus Vitruvio, Columellae, Gellio et Plinio obtrudebatur forma octuag- pro octog- abest ab optimae notae codicibus neque in inscriptionibus occurrere videtur; primus fortasse adhibuit octuaginta Gregorius Turonensis (Bonnet, Le lat. d. Grég. 449), sed contra vulgi consuetudinem, ut ex linguis Romanensibus apparet (ital. ottanta, hisp. ochenta, alia = lat. octa[gi]nta). Cf. M. Ihm, Archiv. lat. lexic. VII 70 et F. Skutsch, Plautinisches und Romanisches (Lipsiae 1892) p. 23—24. — [3]) *derelinquerint PA; dereliquerint MTr Wund. Eandem formam perfecti exhibet Auct. Ad Novatianum 10 (Append. Cypr. 59, 19 H.) si derelinquerint (= Psalm. 88, 31) cod. K; Itala (Vindob.) prov. 4, 6; Epist. 8, 2 apud Cypr. (cf. Anonym. Adv. aleatores, Erlang. 1889 p. 116); Auct. Adv. Iudaeos 2 (Append. Cypr. 134, 22 H.) codd QT. Delinqui = deliqui Auct. Ad Novat. 16 (Append. 66, 25) cod. K[1]; August. expos. epist. ad Rom. 70 cod. Vatic. 491 saec. IX. Relinqui = reliqui Epist. 24 apud Cypr. in cod. w; August. in Ioh. evang. tract. 33, 6 cod. Rom. Vallic. A. 14 saec. IX. Confunderant = confuderant P. Alfenus Varus (W. Kalb, Roms Iuristen p. 36), alia. Cf. etiam H. Rönsch, Collect. phil. pag. 228; H. Linke, Studien zur Itala p. 27 s. v. effunderit; Wochenschr. fel Phil. 1891 (25) col. 688; P. de Lagarde, Septuaginta-Stud. 2. Teil (1892) p. 20, 546 22, 601. — [4]) filiis P. — [5]) eorum om. P. — [6]) sicut PATr; sic M. Sicut = οὕτω, LXX οὕτω λέγει κύριος. Cf. Tertull. ieiun. 13 sic—sic = ὡς—ὡς (Sittl, Die lokal. Versch. p. 117); epist. 30, 7 apud Cypr. p. 555, 12—13 legendum fortasse: sicut (codd. BHLNT) scriptum est... sicut (cod. F) scriptum est, ubi Hartel ut—sic alios codices secutus posuit. — [7]) filii desertionis] ita haud accurate exprimitur gr. τέκνα ἀποστάται LXX cod. AB (filii desertores Cypr. p. 673, 3 H., Vulgata). Quomodo cum veteres interpretes facere assueverint (Ph. Thielmann, Archiv. lat. lex. VIII 263), nihil est, quod Wunderer (p. 49) coniciat, interpretem nostrum in graeco codice τέκνα ἀποστάσεως legisse. Ne quis in forma ἀποστατε, quam cod. Sinaiticus offert, vestigium subst. ἀποστάσεως cum Wunderero quaerat, sic ἀποστάται ex

non per me et sponsionem[1]) non per spiritum meum, adicere peccatum super peccatum. Item apud Ieremiam*): Averte[2]) pedem tuum ab aspera via et faucem[3]) tuam a siti; illa vero dixit: Confortari volo[4]), quia diligebat alienos et ibat post illos. Item apud Isaiam**): Convertimini, qui altam cogitationem cogitatis et iniquam[5]). Item illic***): Ego sum, ego sum[6]), qui deleo iniustitias tuas[7]) et non recordabor, tu autem recordare et[8]) iudicemur simul[9]): dic tu iniustitias tuas prius, ut iustificeris[10]). Item illic†): Quaerite Dominum[11]) et cum inveneritis eum, invocate: at ubi appropinquaverit[12]) vobis, derelinquat[13]) impius vias suas[14]) et vir iniquus cogitationes suas et convertatur ad Dominum et misericordia ei praestabitur[15]), quia in multum[16]) remittit[17]) peccata vestra. Item illic††): Recordare haec Iacob et Israel, quia puer meus es: vocavi[18]) te puerum meum et tu Israel noli oblivisci mei. Ecce enim abstersi sicut nubem iniustitias tuas et sicut nimbum[19]) peccata tua: convertere ad me et redimam te. Item illic†††): In mente habete haec et gemite, paenitemini, qui seducti estis, convertimini[20]) corde ad me et in mente habete priora saecula, quia ego Deus[21]). Item illic?): Tempore pusillo dereliqui te[22]) et cum misericordia magna miserebor tui: in furore pusillo averti[23]) faciem meam abs te et in misericordia[24]) aeterna miserebor[25]) tui. Item illic??): Haec dicit[26]) excelsus[27]) in excelsis habitans in aeternum, sanctus in sanctis nomen est ei, dominus excelsus in sanctis requiescens et pusillanimis dans animi aequitatem et dans vitam contribulatis corde: non in sempiternum irascar[28]) vobis nec per

*) Ier. 2, 25. — **) Is. 31, 6. — ***) Is. 43, 25—26. — †) Is. 55, 6—7. — ††) Is. 44, 21—22. — †††) Is. 46, 8—9. — ?) Is. 54, 7—8. — ??) Is. 57, 15—21.

vulgi consuetudine pronuntiatum esse moneo. — [8]) fecisti P. — [1]) LXX συνθήκας: sponsionem meam ATr. — [2]) avertere ATr (LXX ἀπόστρεψον) — [3]) faucem Wund.; cf. LXX τὸν φάρυγγά σου: faciem PAMTr. — [4]) *confortari volo]ego: LXX ἀνδριοῦμαι; confortabor volo (nolo P) codices et Wunderer, quod tamen nemo unquam dixit. — [5]) iniquam] ἄνομον cod. AS; ἄνομον υἱοὶ Ἰσραήλ cod. B. — [6]) *ego sum, ego sum PTr (LXX ἐγώ εἰμι ἐγώ εἰμι; Auct. Ad Novat. 18 p. 68, 31 H. ego sum, ego sum); ego sum AM Wund. — [7]) tuas] LXX exhibet praeterea: ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τὰς ἁμαρτίας σου. — [8]) LXX καί] ut P. — [9]) similiter M. — [10]) *ut iustificeris P; om. AMTr Wund.: LXX ἵνα δικαιωθῇς. — [11]) *dominum P, LXX τὸν κύριον cod. B: deum AMTr Wund., τὸν θεόν cod. AS. — [12]) LXX ἡνίκα δ'ἂν ἐγγίζῃ: appropinquavit ATr. — [13]) delinquat A. — [14]) suas om. M. — [15]) praeparabitur Tr. — [16]) in multum P = LXX ἐπὶ πολύ: non multum MTr; non inultum A. — [17]) LXX ἀφήσει. — [18]) LXX ἔπλασα; Ticonius d. sept. reg. Mign. 18, 20 finxi; Vulg. formavi. — [19]) *nimbum PM et Ticonius; LXX ὡς γνόφον: imbrem ATr Wund. — [20]) *convertimini P; et convertimini AMTr Wund.: LXX ἐπιστρέψατε sine copula. — [21]) deus AMTr; LXX ὁ θεός: dominus P. — [22]) te om. ATr. — [23]) LXX ἀπέστρεψα: averte M. — [24]) *et in misericordia P; LXX καὶ ἐν ἐλέει: in misericordia AMTr Wund. — [25]) miserabor M, fortasse recte. — [26]) *dicit P; LXX λέγει: dixit AMTr Wund. — [27]) dominus excelsus P = κύριος ὁ ὕψιστος cod. AS[3]. — [28]) irascar PM, LXX ὀργισθήσομαι;

omnia vindicabo[1] in vos: spiritus enim a me prodiet et inspirationem omnem ego feci. Et propter peccatum pusillum quid[2] contristavi eum et averti faciem meam ab eo et bilem[3]) passus est et abiit tristis in viis suis[4]). Vias eius vidi et sanavi eum et consolatus sum eum[5]) et dedi ei[6]) consolationem veram et pacem super pacem his[7]) qui longe et his qui prope. Et dixit Dominus: sanavi eos iniqui autem ut mare commotum, sic fluctuabuntur et quiescere non possunt[8]). Non est gaudere impiis, dicit Dominus. I t e m a p u d I e r e m i a m[9])*): Numquid[10]) obliviscetur sponsa ornamenti sui[11]) aut virgo fasciae pectoralis suae? populus vero meus oblitus est mei dierum[12]), quorum non est numerus. I t e m i l l i c**): In summa loquar super gentem aut super regnum, ut[13]) auferam eos et perdam. Et si conversa fuerit gens illa[14]) a malis suis, paenitebo de malis, quae[15]) cogitavi facere illis[16]). Et in summa[17]) loquar super gentem et[18]) regnum, ut reaedificem et plantem, et facient mala ante me ut ne audiant[19]) vocem meam et paenitebo de bonis, quae locutus sum facere eis. I t e m i l l i c***): Revertere ad me, habitatio Israel, dicit Dominus, et non firmabo faciem meam super vos, quia misericors ego sum, dicit Dominus, et non irascar vobis in aeternum. I t e m i l l i c†): Convertimini filii, qui recessistis, dicit Dominus, quoniam ego dominabor vestri et accipiam[20]) vos unum de civitate et duos de familia[21]) et inducam vos in Sion et dabo vobis pastores secundum cor meum et pascent vos pascentes cum disciplina. I t e m i l l i c††): Convertimini, filii, conver-

*) Ier. 2, 32. — **) Ier. 18, 7—10. — ***) Ier. 3, 12. — †) Ier. 3, 14—15. ††) Ier. 3, 22.

irascor ATr. — [1]) vindicabor P. — [2]) *pusillum quid P, LXX βραχύ τι: pusillum AMTr Wund. — [3]) bilem Wund.: vilem PAMTr: LXX ἐλυπήθη. — [4]) *in viis suis P, LXX ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ: in viis AMTr Wund. — [5]) *eum P (LXX παρεκάλεσα αὐτόν): ego AMTr Wund. — [6]) ei om. P. — [7]) his] sic offert P et hic et in sequentibus constanter, quod vero suos secutus codices Wunderer scripsit „hiis“, forma est pronominis „is“, iis dico, quae falso admissam prae se fert aspirationem. — [8]) non possunt] LXX οὐ δυνήσονται. — [9]) ieremiam P; hyeremiam A: iheremiam M; hieremiam Tr. — [10]) numquit P. — [11]) sui om. A. — [12]) dierum, quorum non est numerus] LXX ἡμέρας ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. Nullum praeterea notum est mihi attractionis, quae dicitur, inversae apud scriptores latinos exemplum, quod genetivum pronominis relativi exhibeat. Aliter comparati sunt loci, quos Bach ex scriptoribus priscis attulerat (De attractione quae dicitur inversa apud scriptores latinos. Progr. Strassburg. 1888. 36 pg.): ad unum omnes accusativum aut nominativum pron. relativi continent. Cf. Archiv. lat. lex. V 590 et H. Ziemer, Iunggr. Streifzüge[2] p. 72. — [13]) ut P, LXX τοῦ ἐξᾶραι: aut AMTr. — [14]) *gens illa P, LXX τὸ ἔθνος ἐκεῖνο: gens AMTr Wund. — [15]) quae Tr: quod PAM; LXX ὧν ἐλογισάμην. — [16]) illum M. — [17]) et summa AMTr. — [18]) *et P, LXX καί: aut AMTr Wund. — [19]) ut ne audiant P, LXX τοῦ μὴ ἀκούειν: ut ne audient M; ut non audiant Tr; ut non audient A. — [20]) accipiam] LXX λήψομαι: Vulg. assumam. Acci-

tentes et ego sanabo contritionem[1]) vestram. Item illic*): Ablue a malitia cor tuum, Ierusalem[2]), ut salveris[3]): usquequo erunt in te cogitationes dolorum tuorum[4])? Item illic**): Haec dicit Dominus: numquid qui cadit, non resurgit? aut qui avertit se, non convertetur? Quia[5]) avertit se populus iste aversione[6]) improba et obtinuerunt praesumptione sua et noluerunt converti. Item illic***): Non est homo paenitentiam agens a malitia sua dicens: Quid feci? Defecit, qui currit cursu suo, sicut equus sudans[7]) in hinnitu suo. Item illic†): Avertatur ergo unusquisque a via sua mala et meliora facite studia vestra. Et dixerunt: confortabimur, quia post adinventiones nostras ibimus et unusquisque, quae placent cordi suo mala[8]), faciemus. Item illic††)[9]): Effunde sicut currens[10]) lacrimas die ac nocte: noli dare tibi requiescere[11]), non sileat pupilla oculi tui. Item illic†††): Perscrutemur vias nostras et convertamur ad Dominum[12]). Mundemus corda cum manibus nostris et respiciamus ad Dominum, qui habitat[13]) in caelis. Nos

*) Ier. 4, 14. — **) Ier. 8, 4—5. — ***) Ier. 8, 6. — †) Ier. 18, 11—12. — ††) Thren. 2, 18. — †††) Thren. 3, 39—41.

pere idem atque capere significat in sermone vulgari, cf. Thielmann, Archiv. lat. lexic. VIII 250. 253. — [21]) de familias A. — [1]) *contritionem PMTr (LXX τὰ συντρίμματα): contribulationem AWund. Vocabulum τὸ σύντριμμα optime vertitur „contritio“ (συντρίβειν = conterere), quod habet etiam Lib. d. div. script. 400, 8 W. et Auct. de vita Chr. ap. August. Mign. 6, 1031: ego sanabo contritionem vestram. Substantivum autem „tribulatio“ (contribulatio) idem est atque gr. ἡ θλίψις, ut Apoc. 2, 10 ἕξετε θλίψιν ἡμερῶν δέκα „habebitis tribulationem diebus decem“ cod. Trevirensis et Amiatinus: Apoc. 2, 22 (βάλλω) εἰς θλίψιν μεγάλην „in maximam tribulationem“ Cypr. epist. 55, 22. Victor Tunn. de paen. 21 Mign. 17, 995. Cod. Gigas et Vulgata. Apoc. 7, 14 οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως „qui venerunt ex tribulatione“, Cypr. test. 3, 16: de tribulatione Vulgata. Cf. H. Linke, Studien zur Itala (Breslau 1889) p. 11. 22; Wilkii-Grimmi Clavis Novi Testam. philol. (Lipsiae 1888) s. v. θλίψις, σύντριμμα. — [2]) iherusalem P. — [3]) *salveris P (LXX σωθῇς) et Lib. d. div. script. 400, 14 W.; Vulg. salva fias: saneris AMTr Wund. — [4]) tuorum] LXX πόνων σου: om. P. — [5]) quia] LXX διὰ τί: quare Lib. d. div. scr. 400, 16 W.; Fulgent. Mign. 65, 357 et Vulgata. Quia aut sensu „quomodo“ accipiendum, ut apud Cael. chron. 4, 73 quomodo autem initium sumendum sit... vel quia in pulmentorum mutationibus vinum vel lavacrum detrahimus, ex iam dudum dictis accipiendum probemus (Sittl, Die lokal. Versch. p. 140), aut statuendum hoc modo expressam esse coniunctionem διότι, quam, si Tischendorfio fides datur, codices A[1] S pro διὰ τί offerunt (cf. E. Nestle, Supplem. p. 176 adn.). — [6]) aversione M, LXX ἀποστροφήν: a visione PTr; apmvisione A. — [7]) sudans P, LXX κάθιδρος: suadens AMTr. — [8]) mala] LXX τῆς καρδίας αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς; Vulg. cordis sui mali. Quare Wunderer „malo“ scribendum suspicatur. — [9]) illic i. e. apud Ieremiam, particula enim haec etiam ad personas refertur. Itaque nihil est mutandum. — [10]) currens A: currens fluvius PM; torrens Tr. — [11]) requiescere M: requiem PATr; LXX ἔκνηψιν. — [12]) dominum] deum

peccavimus et irritavimus et tu non es propitiatus. Item illic*)[1]: Et dixit Dominus ad me in diebus Iosiae regis[2]: vidisti, quae[3]) fecit mi[4]) habitatio [domus][5]) Israel? abiit super omnem montem excelsum et subiit usque ad[6]) omne lignum nemorosum et fornicata est illic. Et dixi, postquam fornicata est haec omnia: ad me convertere, et non est reversa. Item illic**): Non repellet in aeternum Dominus; quia[7]) cum humiliaverit, miserebitur secundum multitudinem misericordiae suae. Quia non humiliabit[8]) ex toto corde suo neque repellet[9]) filios hominum. Item apud Iezechielem***)[10]): Et iustus non poterit salvus esse in die peccati[11]). Cum iusto dicam: vita vives, ipse vero confidet[12]) super iustitiam suam et fecerit iniquitatem, omnes iustitiae eius non commemorabuntur, in sua iniquitate, quam fecerit, in ea morietur. Et cum dicam impio: morte[13]) morieris, et avertit se a peccato suo et fecerit iudicium et iustitiam[14]) et pignus debitori reddiderit et rapinam restituerit, in praeceptis vitae ambulaverit, ne faciat iniquum, vita vivet et non morietur. Omnia peccata eius, quae peccavit, non commemorabuntur[15]) ei, quia iudicium et iustitiam fecit, in ipsis vivet. Item illic†): Ego Dominus, qui[16]) humilio lignum altum et exalto lignum humile et arefacio lignum viride et reviviscere facio lignum aridum. Item illic††): Et tu, fili hominis, dic domui[17]) Israel[18]): sic[19]) locuti estis dicentes: er-

*) Ier. 3, 6—7. — **) Thren. 3, 30—32. — ***) Ezech. 33, 12—16. — †) Ezech. 17, 24. — ††) Ezech. 33, 10—11.

M. — [13]) qui habitat qui habitat A. — [1]) illic i. e. apud Ieremiam. — [2]) LXX Ἰωσίου τοῦ βασιλέως: regis iosye P. — [3]) quae PATr, LXX ἃ: quod M. — [4]) mi AM: mihi PTr. De dativo mi sermonis vulgaris proprio conf. H. Hellmuth, Ueber die Sprache der Epistolographen S. Sulp. Galba und L. Corn. Balbus (Progr. Würzburg 1888) p. 33—34. — [5]) [domus] incl. Tr: LXX ἡ κατοικία. — [6]) *usque ad P: ad AMTr Wund. — [7]) *quia P, LXX ὅτι (sic Liber d. div. script. et Vulgata): et AMTr Wund. — [8]) humiliabit] ne pro „humiliavit“ scriptum esse putes, cum b et v in ore vulgi confundantur, monet quod sequitur futurum repellet (LXX οὐκ ἀπεκρίθη καὶ ἐταπείνωσεν). — [9]) *repellet PMTr: expellet A Wund. — [10]) *iezechielem P = gr. Ἰεζεκιήλ: ezechielem AMTr Wund. — [11]) non poterit - peccati = LXX οὐ μὴ δυνήσεται σωθῆναι ἐν ἡμέρᾳ ἁμαρτίας αὐτοῦ cod. A: cod. BS om. ἐν ἡμ. ἁμ. αὐτοῦ. Non huc spectant quae laudavit Wunderer p. 19 verba Cypriani 329, 9 H. „iustitia iusti non liberavit eum, in quacunque die exerraverit“, sed referenda sunt ad contextum graecum: δικαιοσύνη δικαίου οὐ μὴ ἐξελεῖται αὐτὸν ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ πλανηθῇ. — [12]) cum iusto confidet] LXX ἐν τῷ εἰπεῖν με τῷ δικαίῳ, ζωῇ ζήσῃ, καὶ οὗτος πέποιθεν cod. A: ἐν τῷ εἰπεῖν με τῷ δικαίῳ οὗτος πέποιθεν cod. BS. Vulgata = Concil. Tolet. VIII Mansi 10, 1214 Etiam si dixero iusto, quod vita vivat, et confisus.— [13]) morte om. A. — [14]) iudicium et iustitiam] ego (LXX κρίμα καὶ δικαιοσύνην, Vulgata: iudicium et iustitiam): iusticiam et iusticiam P; iustitiam et iudicium AMTr Wund. — [15]) *commemorabuntur P, LXX οὐ μὴ ἀναμνησθῶσιν, commonebuntur Wund.; commovebuntur AMTr. De verbo commemorandi conf. Thielmann, Archiv. lat. lex. VIII 250. — [16]) qui PM, LXX ὁ ταπεινῶν: quia ATr. — [17]) LXX τῷ οἴκῳ (Vulg. dic ad domum Is-

rores nostri et iniquitates nostrae in nobis sunt et in ipsis nos tabescimus et quomodo vivemus? dic[1]) illis: vivo ego, dicit Dominus, si[2]) nolo[3]) mortem impii, tantum a via sua convertatur[4]) et vivat. Item illic*): Ego Dominus aedificavi demolita et plantavi exterminata. Item illic**): Et iniquus si convertat se ab omnibus iniquitatibus, quas fecit, et custodiat omnia mandata mea et faciat [iudicium et][5]) iustitiam et misericordiam, vita vivet et non morietur. Omnia delicta eius, quaecunque[6]) fecit, non erunt in memoria, in sua iustitia, quam fecit, vivet. Numquid voluntate volo mortem iniqui[7]), dicit Adonai Dominus, quam ut avertat se a via sua mala et vivere eum? Item illic***): Convertimini et avertite vos ab omnibus impietatibus vestris et non erunt vobis in poenam iniquitatis[8]). Proicite a vobis[9]) omnes iniquitates vestras, quas impie fecistis in me, et[10]) facite vobis cor novum et spiritum novum. Et utquid moriemini, domus Israel? quia nolo mortem morientis, dicit Adonai Dominus[11]). Item apud Danielem†): Et post finem dierum ego, Nabuchodonosor[12]), oculos meos in caelum sustuli et sensus meus in me conversus est et Altissimum laudavi et regem caeli benedixi et viventem in saecula laudavi, quoniam[13]) potestas eius aeterna est, regnum eius in generationem et generationem[14]) et omnes, qui inhabi-

*) Ezech. 36, 36. — **) Ezech. 18, 21—23. — ***) Ezech. 18, 30—32. — †) Dan. 4, 31—32.

rael); sic infra Ezech. 18, 31 domus Israel (= Vulgata) = LXX οἶκος Ἰσραήλ. Ezech. 36, 37 ζητηθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ „inveniet me domus Israel" Vulg. Habitatio autem graecum est ἡ κατοικία, ut supra Ier. 3, 6, 12; cf. Act. 17, 26 τῆς κατοικίας αὐτῶν „habitationis eorum" Vulg. Quare perperam Wunderer coniciebat scribendum hic „habitationi" pro „domui". — [18]) israel P: istis A, irtis M, unde fortasse Istraelis eruendum? De forma Istra(h)el conf. H. Linke, Studien zur Itala p. 26. — [19]) sic PAM, LXX οὕτως: „sicut" nescio utrum Trombelli suo Marte scripserit (cf. Isai. 30, 15), an in codice suo invenerit — [1]) dic PTr, LXX εἰπόν: dicit M, quom dicit A. — [2]) si] mihi suspectum videtur, nam superfluum est et sensum turbat: LXX οὐ βούλομαι. — [3]) nolo M: volo PATr — [4]) *convertatur PM (ut infra Ezech. 18, 21): avertatur ATr Wunderer. — [5]) *[iudicium et] inclusi, cf. LXX καὶ ποιήσῃ δικαιοσύνην καὶ ἔλεος. Lib. d. div. script. 402, 10 W.: fecerit iustitiam et misericordiam. Trombelli vocem „iustitiam" expungebat. — [6]) *quaecunque PM et Lib. d. div. scr. 402, 14 et Fulgent. Migu. 65, 356: quae ATr Wund.; LXX ὅσα. — [7]) iniqui AMTr (Lib. d. div. scr. 402, 15): iniusti P; LXX τοῦ ἀνόμου. — [8]) *iniquitatis] ego; LXX οὐκ ἔσονται ὑμῖν εἰς κόλασιν ἀδικίας, item Lib. d. div. scr. 402, 16 in poenam iniquitatis. Quod codices tradunt „iniquitates", scriptum est vulgari consuetudine pro „iniquitatis". Cf. supra Is. 54, 8 averti cod. M pro averte, et in sequentibus 2 Timoth. 2, 19 omnes cod. A pro omnis. — [9]) vobis] nobis P. — [10]) et om. ATr: LXX καί. — [11]) dicit Adonai Dominus] λέγει ἀδωναὶ κύριος cod. A: λέγει κύριος cod. B. — [12]) Nabuchodonosor PA, LXX Ναβουχοδονόσορ: Nabugodonosor M, ut Ps.-Cypr. Orat. II 2 p. 147, 18 Nabogodonosor cod. M. — [13]) *quoniam P: quia ATr Wund.; qui M. Graecum ὅτι in antiquis versionibus saepissime latino „quoniam" exprimitur. Vid. Thielmann, Arch. lat. lex. VIII 260. — [14]) *in generationem et generationem P = LXX εἰς

tant terram, nihil existimati sunt[1]. Item apud Michaeam*): Heu mi[2], anima mea, quia periit reverens[3]) a terra et qui corrigat, inter homines[4]) non est: omnes in sanguine iudicantur[5]), unusquisque proximum suum[6]) tribulat tribulatione, in[7]) malum manus suas praeparant. Item illic**) Noli gaudere super me, inimica mea, quia cecidi, sed resurgam: propter quod si sedero[8]) in tenebris, Dominus lucebit mihi. Iram Domini[9]) sustinebo, quia peccavi ei[10]), donec iustificet ipse causam meam. Item apud Sophoniam***): Convenite et deprecamini[11]), gens indisciplinata, priusquam efficiamini sicut flos[12]) praeteriens, priusquam veniat super vos ira Domini, priusquam veniat super vos dies furoris Domini. Quaerite Dominum omnes humiles terrae, iudicium operamini et quaerite iustitiam, quaerite mansuetudinem[13]) et respondete ea[14]), ut protegamini in die irae Domini. Item apud Zachariam†): Convertimini ad me et ego[15]) convertar ad vos. Item apud Osee††): Convertere, Israel, ad Dominum, Deum tuum, quoniam infirmatus es[16]) in iniquitatibus[17]) tuis. Assumite vobiscum multos[18]) et convertimini ad Dominum Deum vestrum. Dicite ei adorantes: potens es dimittere peccata nostra[19]) ut non[20]) accipiatis iniquitatem, sed ut accipiatis bona. Item in Ecclesiastico†††): Convertere ad Dominum[21]) et relinque peccata tua et nimis odito[22]) exsecrationem et co-

*) Mich. 7, 2. — **) Mich. 7, 8—9. — ***) Sophon. 2, 1—3. — †) Zach. 1, 3. ††) Os. 14, 1—2. — †††) Eccles. 17, 23—28.

γενεὰν καὶ γενεάν: in generatione et generationem, quod Wunderer codicem M secutus scripsit, defendi non potest structura „in mensuras et in ponderibus" (Ziegler, Pentateuchfr. p. XIV), in qua varietas casuum repetita praepositione in explicetur. In generatione ATr. — [1]) *nihil aestimati sunt *in* nihil existimati sunt corr. P: LXX ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν (in nihilum reputati sunt Vulg.); existimati sunt om. AMTr Wund. — [2]) mi M: mihi PA; vid. Ier. 3, 6. — [3]) *revereus P = LXX εὐσεβής (sic Conc. Tolet. VIII Mansi 10, 1211): veritas AMTr Wund. — [4]) homines PM, LXX ἐν ἀνθρώποις: omnes ATr. — [5]) iudicantur Wund., LXX δικάζονται: iudicant] codices: fortasse indicant? — [6]) *proximum suum P, LXX τὸν πλησίον αὐτοῦ: proximum AMTr Wund. — [7]) in] om. A — [8]) sidero P. — [9]) domini PA; domino MTr: LXX ὀργὴν κυρίου. — [10]) ei om. A. — [11]) *precamini *in* deprecamini corr. 1. m. P: precamini AMTr Wund.; LXX συνδεήθητε cod. S 2. m.; συνδέθητε cod. B = congregamini Lib. d. div. scr., Vulg. — [12]) sicut flos] ὡς ἄνθος LXX: sicut ros P. — [13]) quaerite mansuetudinem P; et qu. m. AMTr Wund. Verba spuria mihi videntur, absunt enim a graeca versione omissaque sunt in Libro de div. scr. 337, 2 et apud Luciferum, De sanct. Athan. 130, 19, cum quo saepissime auctor Exhortationis verbis consistat. — [14]) *ea P (LXX ἀποκρίνασθε αὐτά) et Lib. d. div. scr. et Lucifer: ei AMTr Wund. — [15]) *ego P; om. AMTrWund. — [16]) *infirmatus es] LXX ἠσθένησας cod. A: ἠσθένησαν cod. B. — [17]) *in iniquitatibus P (LXX ἐν ταῖς ἀδικίαις), item Victor Tunn. Mign. 17, 1088 et cod. Weingartensis (vid. Wunderer p. 39): iniquitatibus AMTr Wund. — [18]) multos] sic cod. Weing. et Lib. d. div. scr. 401, 25: LXX λάβετε μεθ' ἑαυτῶν λόγους = tollite vobiscum verba Vulg. — [19]) verba „adorantes ~ nostra" desiderantur in LXX. — [20]) ut non] et non P; LXX ὅπως μή. — [21]) dominum] deum M. — [22]) odito P = LXX μίσησον: odite AMTr.

gnosce iustitias et iudicia Dei et sta in sorte propitiationis Altissimi et vade in partem saeculi sancti[1] cum vivis et dantibus confessionem. Non demorieris[2] in errore impiorum. A mortuo, quasi nihil, perit confessio: vivus et sanus confiteberis Deo[3] et gloriaberis in miserationibus illius, quoniam magna misericordia Dei et propitiatio illius convertentibus ad se. Item illic[*]: Quam bonum est correptum[4] manifestare paenitentiam! sic enim effugies voluntarium peccatum. Item in Actibus Apostolorum[**]: Ait autem ad illum Petrus: pecunia tua tecum sit in perditione[5], quoniam gratiam Dei putas te per pecuniam posse consequi. Non est tibi[6] pars neque sors in hac fide, quia cor tuum non rectum[7] apud Dominum. Paenitentiam itaque[8] age ab hac nequitia tua et precare Dominum, si forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. In obligatione enim iniquitatis et amaritudine fellis video te esse. Item in epistula beati Pauli ad Corinthios secunda[***]: Quae enim secundum Deum est tristitia, paenitentiam in salutem stabilem operatur[9], saeculi autem tristitia mortem operatur[10]. Item illic [de hoc ipso][†][11]: Si cui autem aliquid donastis, et ego. Nam et ego, quod donavi, propter vos in facie Christi, ut non circumveniamur[12] a satana[13], nec enim versutias eius ignoramus. Item illic[††][14]: Timeo autem, ne forte, cum venero ad vos, iterum humiliet me[15] Deus apud vos[16] et lugeam multos ex his, qui ante peccaverunt et non egerunt paenitentiam super quae[17] gesserunt fornicationem et impudicitiam. Item illic[†††]: Praedixi et praedico ut praesens secundo[18] et[19] absens nunc his, qui ante[20] peccaverunt et ceteris omnibus, quia, si venero iterum, non parcam. Item ad Timotheum secunda[?]: profanas[21] autem novitates vocum devita, multum enim proficiunt ad inpietatem. Nam sermo eorum sicut cancer serpit[22]. ex

[*]) Eccles. 20, 4. — [**]) Act. Apost. 8, 20—23. — [***]) 2 Corinth. 7, 10. — [†]) 2 Corinth. 2, 10—11. — [††]) 2 Corinth. 12, 21. — [†††]) 2 Corinth. 13, 2. — [?]) 2 Timoth. 2, 16—26.

[1]) sancti om. ATr. — [2]) demorieris A; dormieris P: demoreris (demorior an demoror?) MTr Lib. d. div. scr. Vulg. — [3]) confiteberis Deo] LXX αἰνέσει τὸν κύριον. — [4]) correptum PM, Vulgata: correctum ATr. — [5]) in perditione] εἰς ἀπώλειαν — [6]) *non est tibi P (οὐκ ἔστιν σοι): tibi post sors collocant AMTr Wund. — [7]) non rectum] non est rectum PTr. — [8]) *paenitentiam itaque P, cod. Fuld. apud Rankium (Marb. 1868), Vulg.: penitenciam itaque penitenciam M; itaque paenitenciam ATr Wund. — [9]) salutem stabilem operatur P, Lib. d. div. scr. 403, 12, Pacian. ep. 1 Mign. 13, 1057. Vulgata; salutem operatur stabilem Wund. — [10]) saeculi — operatur add. in marg. P. — [11]) *[de hoc ipso] inclusi. — [12]) circumveniamini A: ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν. — [13]) sathana PAM. — [14]) item illic om. P. — [15]) me] in marg. rec. m. P. — [16]) vos om. AM. — [17]) quae PATr: quod M. — [18]) secundo] sedero P, sedeo AMTr: utrumque ortum ex „secundo“ per compendium scripto. — [19]) et] autem P. — [20]) ante] autem AM. — [21]) prophanas

quibus est Hymenaeus[1] et Philetus[2], qui a veritate exciderunt dicentes resurrectionem iam factam et quorundam fidem subverterunt[3]. Sed firmum fundamentum[4] Dei stat, habens signaculum hoc: cognovit Deus, qui sunt eius et discedat ab omni iniquitate omnis, qui nominat[5] nomen Domini[6]. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia et quaedam quidem[7] in honorem, quaedam autem in contumeliam. Si quis ergo emundaverit[8] se ab istis, erit vas in honore[9] sanctificatum, et utile domino ad omne opus bonum[10] paratum. Iuvenilia autem desideria fuge, sectare vero iustitiam, fidem, caritatem, pacem cum his, qui invocant[11] Dominum de corde puro. Stultas autem et sine disciplina quaestiones devita, sciens, quia generant lites: servum autem[12] Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt, ne quando det illis Deus paenitentiam ad cognoscendam veritatem et resipiscant[13] de diaboli[14] laqueis, a quo capti tenentur ad ipsius voluntatem. Item in Apocalypsi*): Memento, unde excideris[15], et age paenitentiam[16], sin autem, veniam tibi cito et candelabrum tuum de loco suo movebo[17].

*) Apoc. 2, 5.

codices. — [22]) serpit iterat P. — [1]) hymineus Wund. — [2]) filetus AM. — [3]) subverterunt] subvertit AM: ἀνατρέπουσιν. — [4]) fundamentum] firmamentum P. — [5]) omnes qui nominant A: πᾶς ὁ ὀνομάζων. — [6]) domino M. — [7]) quaedam quidem] ἃ μέν: quaedam ATr. Qui accurate vertebant, saepe particulam μὲν lat. quidem exprimebant, qua de re vid. Thielmann, Archiv. lat lex. VIII 263. — [8]) emundaverit P: ἐκκαθάρῃ: emendaverit AMTr. — [9]) *in honore P (εἰς τιμήν): cf. Act. Apost. 8, 20 in perditione = εἰς ἀπώλειαν: in honorem AMTr Wund. — [10]) opus bonum P: bonum opus Wund. — [11]) invocant] invocat P. — [12]) *servum autem P = δοῦλον δέ: servum AMTr Wund. — [13]) resipiscant] respiciant A. — [14]) dyaboli AM. — [15]) *excideris P (πόθεν ἐκπέπτωκας), item Auct. Ad Novat. 63, 22 H., August. ep. 43 et Vulgata: cecideris AMTr Wund. (cf. var. lect. πόθεν πέπτωκας). — [16]) interpres omisit verba: καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποίησον. — [17]) Explicit addidit P.

Gnomologium Parisinum ineditum

edidit

Leo Sternbach.

Sententiarum syllogen, quae nunc prodit, Excerptis Gnomicis, quae ex Laertio Diogene manarunt, subiungit*) codex Parisinus Gr. n. 134 Suppl. (membranaceus in 8°, s. XIII) f. 232ᵛ—271ʳ:

1) Δημῶναξ ἀξιούντων τινῶν προτιμᾶσθαι διὰ τὴν τῶν προγόνων εὐγένειαν γελοῖον ἔφη, ἀλεκτρυόνας μὲν οὐκ ἀπὸ τῶν προγόνων δοκιμάζεσθαι, [εἰ εὐγενεῖς,] εἰ γενναῖοι, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτῶν, τοὺς δ' ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν προγόνων κρίνεσθαι.

---

*) Nulla igitur inscriptio comparet. Omnino haec lemmata insunt: 1) ἐκ τῶν Ἡροδότου ἱστοριῶν (f. 1ʳ), 2) ἐκ τῶν τοῦ Πλουτάρχου παραλλήλων (f. 33ʳ), 3) Διογένους Λαερτίου ἐκ τοῦ βίου τῶν φιλοσόφων (f. 195ᵛ), 4) Φιλοστράτου ἐκ τοῦ βίου τῶν σοφιστῶν (f. 271ᵛ). Codicem ipsum littera P notare placet.

Adnotatio critica: 1) Δημώναξ P; cf. n. 186 et 277 ‖ εἰ εὐγενεῖς ex interpolatione inrepsisse significavi cf. Aristoteles Rhetor. II 15, 3 ἔστι δὲ εὐγενὲς μὲν κατὰ τὴν τοῦ γένους ἀρετήν, γενναῖον δὲ κατὰ τὸ μὴ ἐξίστασθαι τῆς φύσεως, ὅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὐ συμβαίνει τοῖς εὐγενέσιν et Hist. Anim. I 1, 14 εὐγενὲς μὲν γάρ ἐστι τὸ ἐξ ἀγαθοῦ γένους, γενναῖον δὲ τὸ μὴ ἐξιστάμενον ἐκ τῆς αὑτοῦ φύσεως. — Plura in eandem rem profert Dio Chrysostomus Or. XV vol. I p. 458 R. ἔτι δὲ ὥσπερ τοὺς γενναίους καὶ τοὺς εὐγενεῖς· τούτους γὰρ οἱ ἐξ ἀρχῆς ὠνόμασαν τοὺς εὖ γεγονότας πρὸς ἀρετήν, οὐδὲν πολυπραγμονοῦντες, ἐκ τίνων εἶεν· ὕστερον δὲ οἱ ἐκ τῶν πάνυ πλουσίων καὶ τῶν ἐνδόξων ὑπό τινων εὐγενεῖς ἐκλήθησαν· τούτου δὲ σημεῖον σαφέστατον· ἐπὶ γὰρ τῶν ἀλεκτρυόνων καὶ τῶν ἵππων καὶ τῶν κυνῶν διέμεινε τὸ ὄνομα, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων εἶχε τὸ παλαιόν· — οὐκοῦν δηλονότι καὶ ἐπ' ἀνθρώπων οὕτως ἔχοι ἄν,

2) Διογένης καλὴν γυναῖκα μικρὰν ἰδὼν 'τοῦτό ἐστιν' ἔφη 'τὸ καλούμενον ἡμίκακον'.

3) Δείξαντός ποτε αὐτῷ γυναῖκά τινος ὑπὸ ποταμοῦ φερομένην καὶ εἰπόντος· 'σώσωμεν αὐτὴν' φησίν· 'ἔα τὸ κακὸν ἐκεῖνο τὸ πολυθρύλητον φέρεσθαι ὑπὸ κακοῦ κακῶς'.

4) Ὁ αὐτὸς ἰδὼν παρθένον γράμματα μανθάνουσαν 'ὁρῶ' ἔφη 'ξίφος ἀκονώμενον'.

5) Δειπνίζοντος αὐτόν τινος καὶ μετὰ τὴν αὐτάρκη τροφὴν ἐσθίειν αὐτὸν ἐπιτρεπομένου 'οὐκ ἔχω' φησίν· 'ἣν γὰρ εἶχον πεῖναν, ἐπιλέλοιπέ με'.

6) Φαύλου δὲ μειρακίου εἰπόντος αὐτῷ· 'χαῖρε, πάτερ!' 'ὅσον' εἶπεν 'ἐλελήθειν ἐμαυτὸν χρόνον μοχθηροῦ παιδὸς ὢν πατήρ!'

7) Ἀστρολόγου ἐν ἀγορᾷ καταγράψαντος ἀστέρας καὶ λέγοντος· 'οἵδε εἰσὶν οἱ πλανῆται' 'οὔμενοῦν', εἶπεν, 'ὦ κακοῦργε, ἀλλ' οἱ περιεστῶτές σε καὶ τεθηπότες ὡς ἀπ' οὐρανοῦ καταβεβηκότα'.

8) Οὗτος δειπνῶν παρ' Ἀντιγόνῳ τῷ βασιλεῖ μύρου ἐνεχθέντος ἠλείψατο τὰ γόνατα· εἰπόντος δὲ τοῦ βασιλέως· 'τί τοῦτο;' εἶπεν ὅτι 'καθεύδων πρὸς τοῖς μυκτῆρσιν ἔχω τὰ γόνατα'.

9) Εἰπόντος τοῦ Ἀντιγόνου· 'εἰ καὶ ζῶν, Διόγενες, πολυτελείας κατεφρόνησας, οὐ φροντίζεις, μὴ ἀποθανὼν κυνῶν ἑλκυσμα γένῃ;' 'σὺ δὲ ᾤου με τὴν βακτηρίαν' εἶπε 'μάτην περιφέρειν; παρακείσεται γάρ μοι ἀποθανόντι καὶ τοὺς ἐπιόντας τῶν κυνῶν πλήξω·' τοῦ δ' εἰπόντος· 'ποῦ γὰρ αἰσθήσῃ;' 'τοίνυν,' ἔφη, 'εἰ μὴ αἰσθήσομαι, τί μοι μέλει;'

ὥστε, ὃς ἂν ᾖ πρὸς ἀρετὴν καλῶς γεγονώς, τοῦτον προσήκει γενναῖον λέγεσθαι, κἂν μηθεὶς ἐπίστηται τοὺς γονέας αὐτοῦ μηδὲ τοὺς προγόνους· ἀλλὰ μὴν οὐχ οἷόν τε γενναῖον μὲν εἶναί τινα, μὴ εὐγενῆ δὲ τοῦτον. **Hinc igitur utraque notio premitur cf. Euripides fr. 1066, 2 (Nauck; ed. II)** ἡ δ' εὐγένεια καὶ τὸ γενναῖον μένει **et Menander fr. 223, 14 sq. (Kock)** ἄνθρωπος ἂν ᾖ χρηστός, εὐγενής, σφόδρα | γενναῖος, **qui v. 12 phrasin** ἀλεκτρυὼν γενναῖος **adhibuit cf. etiam Plato Reip. II p. 375 A** οἴει οὖν τι, ἦν δ' ἐγώ, διαφέρειν φύσιν γενναίου σκύλακος εἰς φυλακὴν νεανίσκου εὐγενοῦς;

3) αὐτῷ] αὐτῶ. **Omnino P** ι ἀνεκφώνητον **saepissime omittit;** ι **subscriptum occurrit n. 14** (ἀπῄτει), **15** (ἐπῄνεσε), **16** (τολμᾷν), **31** (ἐπῄνει), **36** (ᾤχετο), **37** (ᾐνίττετο), **41** (ἐπῃνεῖτο), **63** (ζῆν), **125** (ᾔδεις), **146** (τραγῳδὸς), **148** (ἀπῄει), **160** (αἰσχύνῃ), **161** (δύνῃ), **176** (ᾤμην), **178** (ᾔτησεν), **181** (σιωπᾷν), **182** (σιωπᾷν), **190** (ἀνῃρημένων), **192** (καταχρήσῃ), **194** (σιωπᾷν), **195** (Ἀθήνησι **et** σιωπᾷν), **202** (σιωπᾷς), **209** (παύσῃ), **212** (τελευτᾷν **et** ὀδύρῃ), **230** (ἀποδύῃ), **236** (ᾔτησε), **254** (ἀπῄει), **267** (χρῷτο), **270** (ἀποκρίνῃ), **271** (σιωπᾷς), **282** (οἰμώξῃ), **295** (ᾔδεις), **297** (ᾐδεῖτο), **299** (ἐρᾷν), **304** (ἀνῃρῆσθαι), **306** (τελευτᾷν — ἀπῄει — ᾔσθετο), **310** (συνῄδεσαν — ὑφῄρηκε — ζῆν — προῃρημένας), **317** (ᾔδει), **328** (πιστευθήσῃ), **329** (παύσῃ), **333** (ὁρᾷς), **334** (ἀνέχῃ), **336** (ἡγῇ), **337** (προῄει). — ι **adscriptum quater comparet n. 53** (αὐτῶι), **106** (ἑαυτῶι), **127** (ἀδελφῶι), **135** (αὐτῶι) || γυναῖκα τινὸς || σώσωμεν **inc. f. 233ʳ** || πολυθρύλητον] **πολυθρύλλητον, quae scriptura servari poterat.**

4) ἀκονώμενον] ἀκονούμενον.

7) οὔμεν οὖν || περιεστῶτες σε.

9) περιφέρειν inc. f. 233ᵛ.

10) Πιττακὸς παρακαλούμενος υἱεῖ καὶ πατρὶ διαιτῆσαι εἶπε πρὸς τὸν υἱόν· 'εἰ μὲν δικαιότερα λέγεις τοῦ πατρός, ἄξιος εἶ καταδίκης· ει δὲ ἄδικα, καὶ τιμωρίας.'

11) Φίλιππος Μεθώνην πολεμῶν τὴν ἐπὶ Θράκῃ ἐπηρώθη τὸν δεξιὸν ὀφθαλμόν, βέλει βληθεὶς ὑπό τινος τῶν Μεθωναίων Ἀστέρος ὀνομαζομένου, ἐπιγράψαντός τι τῷ βέλει τοιοῦτον· 'Ἀστὴρ Φιλίππῳ θανάσιμον πέμπει βέλος.' ὁ δὲ Φίλιππος ἀντέγραψε τῷ βέλει· 'Ἀστέρα Φίλιππος, ἢν λάβῃ, κρεμήσεται.'

12) Ἀλέξανδρος παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν φίλων νυκτὸς ἐπιθέσθαι τοῖς πολεμίοις 'οὐ βασιλικὸν' ἔφη 'τὸ κλέπτειν τὴν νίκην.'

13) Παίξας δὲ μετά τινος νεανίσκου ἐδωρήσατο αὐτῷ τάλαντον· τῶν δὲ φίλων λεγόντων, ὅτι πλέον τοῦ δέοντος ἔδωκεν, <εἶπεν>· 'οὐχ ὅσον ἐκεῖνος ἄξιός ἐστι λαβεῖν, δεῖ σκοπεῖν, ἀλλ' ὅσον ἐγὼ δοῦναι.'

14) Διονύσιος ὁ τύραννος κιθαρῳδοῦ εὐδοκιμοῦντος μισθὸν ἐπηγγείλατο· ὡς δὲ ἀπῄτει, εἶπεν· 'ὡς σὺ ἐμέ, οὕτω κἀγὼ φωνῇ σε εὔφρανα.'

15) Ἀλέξανδρος θεασάμενος τὴν ἐν Ἐφέσῳ ὑπὸ Ἀπελλοῦ γραφεῖσαν ἐφ' ἵππου εἰκόνα αὐτοῦ οὐκ ἐπῄνεσε· τοῦ δ' ἵππου χρεμετίσαντος πρὸς τὸν ἐν εἰκόνι γεγραμμένον ἵππον ὡς ἀληθινὸν ὁ Ἀπελλῆς 'ἀλλ' ὁ ἵππος, βασιλεῦ,' φησὶν 'ἔοικεν εἶναι σοῦ γραφικώτερος.'

16) Μάρδος τις Ῥακώκης ὄνομα ἔχων υἱὸν ἐξώλη ἤγαγεν αὐτὸν παρ' Ἀρταξέρξην τὸν βασιλέα, ἀξιῶν αὐτὸν ἀποθανεῖν· τοῦ δὲ εἰπόντος· 'καὶ ἄρα τολμήσεις τοῖς ἑαυτοῦ ὀφθαλμοῖς τὸν υἱὸν ἰδεῖν ἀποθνήσκοντα;' ὑπολαβὼν ὁ Μάρδος 'καὶ ἐν τῷ κήπῳ,' ἔφη, 'ὅταν τῶν φυομένων θριδακινῶν τὰς πικρὰς ἐκφύσεις ἀφαιρῶ, οὐδὲν ἡ μήτηρ θριδακίνη λυπεῖται, ἀλλὰ θάλλει μᾶλλον· εἰ γοῦν καὶ ἐγὼ τὰ βλάπτοντα τὴν ἐμὴν οἰκίαν ἴδω ἀφανισθέντα, μᾶλλον αὐξηθήσομαι.' καὶ ἀγασθεὶς αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν ἕνα τῶν βασιλικῶν δικαστῶν, τῷ δὲ υἱῷ αὐτοῦ ἠπείλησε, μηκέτι τοιαῦτα τολμᾶν.

17) Σωκράτης ἰδὼν ἐν τῇ τῶν τριάκοντα ταραχῇ τοὺς πλουσίους ἐπιβουλευομένους καὶ ἀναιρουμένους Ἀντισθένει φησί· 'μή τί σοι μεταμέλει, ὅτι μέγα καὶ σεμνὸν οὐδὲν ἐγενόμεθα ἐν τῷ βίῳ καὶ τοιοῦτοι, οἵους ἐν ταῖς τραγῳδίαις ὁρῶμεν Ἀτρέας καὶ Θυέστας; οὗτοι γὰρ ἀποσφαττόμενοι ἑκάστοτε ἐκτραγῳδοῦνται, οὐδεὶς δ' οὕτως ἐγένετο τολμηρὸς ποιητής, ὡς εἰσαγαγεῖν εἰς δρᾶμα χοῖρον σφαττόμενον.'

---

10) υἱεῖ] l. υἱῷ cf. n. 78 infra || λέγεις] λέγοις.
11) Μεθώνην] Μοθώνην || Μεθωναίων] Μοθωναίων.
13) εἶπεν om. cf. n. 34 et 111.
14) (εὐδο)κιμοῦντος inc. f. 234r.
15) αὐτοῦ] malim αὑτοῦ cf. n. 67. 106. 292 || φησιν || εἶναι σου.
16) τίς || Ῥακώκης] Ῥακόκης || καὶ ἄρα] ἄρα ἆρ' οὖν?
17) μή τι σοι.

18) Ὁ αὐτὸς τοῦ ῥήτορος Λυσίου γράψαντος αὐτῷ ἀπολογίαν ἀναγνοὺς ἔφη· 'καλὸς ὁ λόγος, ὦ Λυσία, οὐ μὴν ἁρμόττων ἐμοί·' ἦν γὰρ δηλαδὴ δικανικός, οὐ φιλόσοφος· τοῦ δ' εἰπόντος· 'πῶς, εἰ καλὸς ὁ λόγος, οὐκ ἄν σοι ἁρμόττοι;' ἔφη· 'καὶ ἱμάτια καλὰ καὶ ὑποδήματα εἴη ἂν ἐμοὶ ἀνάρμοστα.'

19) Κλαζομενίων τινὲς εἰς τὴν Σπάρτην ἀφικόμενοι τοὺς τῶν ἐφόρων θρόνους, ἔνθα εἰώθεσαν χρηματίζειν καθήμενοι, ἀσβόλῳ κατέχρισαν· οἱ δὲ μαθόντες οὐκ ἠγανάκτησαν, ἀλλ' ἐκήρυξαν δημοσίᾳ· 'ἐξέστω Κλαζομενίοις ἀσχημονεῖν.'

20) Ὅτε Θεμιστοκλῆς ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ἐξῆγε τὴν πολιτικὴν δύναμιν, εἶδε μαχομένους ἀλεκτρυόνας· καὶ ἔφη πρὸς τὴν στρατιάν· 'οὗτοι οὔτε ὑπὲρ πατρῴων κακοπαθοῦσι θεῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ μὴ ἡττηθῆναι ἑκάτερος·' καὶ ἐπέρρωσε τοὺς Ἀθηναίους. Διὸ μετὰ τὴν κατὰ Περσῶν νίκην νόμον ἔθεντο, ἀλεκτρυόνας ἀγωνίζεσθαι ἐν τῷ θεάτρῳ μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦ ἔτους.

21) Ἐπίχαρμος γηράσας ἐν λέσχῃ μετά τινων ἡλικιωτῶν ἐκάθητο· καί ἐπεὶ ἕκαστος ἔλεγε τῶν παρόντων· 'ἐμοὶ ἔτη πέντε ἀπόχρη βιῶναι,' ὁ δέ· 'ἐμοὶ τρία,' ὑπολαβὼν ἐκεῖνος 'τί' ἔφη 'στασιάζετε; πάντες γὰρ οἱ συνελθόντες κατά τινα δαίμονα ἐπὶ δυσμαῖς ἐσμεν· ὥστε ὥρα ἀνάγεσθαι, πρὶν ἡμᾶς καί τινος ἀπολαῦσαι κακοῦ πρεσβυτιδίου.'

22) Γοργίας ὁ Λεοντῖνος γηράσας καὶ ὑπὸ νόσου καταληφθείς, εἰς ὕπνον κατολισθαίνων, ἔκειτο· καὶ ἐπεί τις τῶν ἐπιτηδείων ἤρετο αὐτόν, πῶς ἔχει, 'ἤδη με' φησὶν 'ὁ ὕπνος ἄρχεται παρακατατίθεσθαι τῷ ἀδελφῷ·'

23) Φυλάττεσθαι τὸ ἍΡΜΑ χρησμὸς ἦν Φιλίππῳ· διὸ οὐδέποτε ἀνέβη εἰς ἅρμα· τὸ δὲ ἐδήλου πόλιν Βοιωτικήν· οἱ δέ φασιν, ὡς τὸ τοῦ Παυσανίου ξίφος, ᾧ διεχρήσατο τοῦτον, ἐπὶ τῆς γλυφῆς εἶχε γεγραμμένον ἐλεφάντινον ἅρμα.

24) Διογένης ἔλεγεν, ὡς τὰς τῆς τραγῳδίας ἀρὰς αὐτὸς ἐκπληροῖ· εἶναι γὰρ πλάνης, ἄοικος, πτωχός, δυσείμων, βίον ἔχων τὸν ἐφήμερον· καὶ ὅμως μέγα ἐφρόνει, οὐδὲν ἧττον ἢ Ἀλέξανδρος ἐπὶ τῇ τῆς οἰκουμένης ἀρχῇ.'

25) Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν παῖς ὢν ἐμάνθανε κιθαρίζειν· τοῦ δὲ διδασκάλου κελεύσαντος κροῦσαι χορδήν, ἣν ἀπῄτει τὰ κιθαρίσματα, εἶπε· 'καὶ τί διοίσει, ἐὰν ταύτην κρούσω;' δείξας ἑτέραν· ὁ δὲ οὐδὲν ἔφη διαφέρειν τῷ μέλλοντι βασιλεύσειν· τοῦτο δὲ εἶπε δείσας, μήποτε τὸ τοῦ Λίνου πάθῃ· τὸν γὰρ Ἡρακλέα ὁ Λῖνος ἐδίδασκεν· ἀμουσότερον δὲ ἁπτομένου τῆς κιθάρας ἐχαλέπη-

18) ἦν] ἢν ‖ ἁρμόττοι] ἁρμόττῃ.
19) ἐξέστω] ἔξω.
20) ὅτε inc. f. 235r.
21) ἐσμέν.
22) μέ φησιν.
23) φυλάττεσθαι inc. f. 235v ‖ δὲ φασίν.
24) Λῖνος] accentum et hic et in sequentibus consulto intactum reliqui ‖ πλήκτρῳ inc. f. 236r.

νεν ὁ Λῖνος, ὁ δὲ Ἡρακλῆς ἠγανάκτει, καὶ πλήξας τῷ πλήκτρῳ τὸν Λῖνον ἀπέκτεινε.

26) Πλάτων τὸν Ἀριστοτέλην ἔλεγε πῶλον· καὶ αὐτὸς γὰρ ὑπ᾽ ἐκείνου σοφίας πλησθεὶς ἀχάριστος ἦν, ὡς ὁ πῶλος γάλακτος πλησθεὶς λακτίζει τὴν μητέρα.

27) Τῇ Ξανθίππῃ ὁ Σωκράτης, ἐπεὶ οὐκ ἐβούλετο τὸ ἐκείνου ἱμάτιον ἐνδῦσα ἐπὶ τὴν θέαν βαδίζειν, 'ὁρᾷς,' ἔφη, '<ὡς> οὐ θεωρήσουσα, θεωρησομένη δὲ μᾶλλον βαδίζεις.'

28) Γέρων Κεῖος ἀφίκετο εἰς Λακεδαίμονα, αἰδούμενος δ᾽ ἐπὶ τῷ γήρᾳ ἔβαπτε τὰς τρίχας καὶ παρελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐδημηγόρει· Ἀρχίδαμος οὖν ὁ βασιλεὺς ἀναστὰς 'τί δ᾽ ἂν' ἔφη 'οὗτος ὑγιὲς εἴποι, ὃς οὐ μόνον ἐπὶ τῇ ψυχῇ τὸ ψεῦδος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ περιφέρει;' καὶ ἐξέωσεν αὐτόν.

29) Θεοφράστου ἐκπεσόντος ἐν τῷ λέγειν ἐπὶ τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς καὶ εἰπόντος, ὡς τὸ ἀξίωμα δείσειε τοῦ συνεδρίου, ὁ Δημοχάρης εἶπεν· 'Ἀθηναῖοι ἦσαν, ὦ Θεόφραστε, οὐχ οἱ δώδεκα θεοὶ οἱ δικάζοντες.'

30) Παῤῥάσιος ὁ ζωγράφος ἀγωνισάμενος τὸν Αἴαντα τὸν ὑπὲρ τῶν ὅπλων Ἀχιλλέως ἐρίζοντα Ὀδυσσεῖ καὶ ἡττηθεὶς ἀστείως ἀπεκρίθη· αὐτὸς μὲν ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ἥττης ὀλίγα φροντίζειν, συνάχθεσθαι δὲ τῷ Αἴαντι δὶς διὰ τῶν αὐτῶν ἡττηθέντι.

31) Ἐπῄνει Σπαρτιάτης τὸ ἔπος Ἡσιόδου τό· 'οὐδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽, εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη·' ἀκούων δὲ ὁ Διογένης 'καὶ μὴν' εἶπε 'Μεσσήνιοι καὶ οἱ βόες αὐτῶν ἀπολώλασι, καὶ ὑμεῖς αὐτῶν ἐστε γείτονες.'

32) Ἠρίστα Διογένης ἐν καπηλείῳ καὶ ἑωρακὼς Δημοσθένην παριόντα ἐκάλει· τοῦ δὲ μὴ πειθομένου 'τί αἰσχύνῃ;' φησί· 'καὶ μὴν ὁ κύριός σου καθεκάστην ὧδε εἴσεισιν·' ὠνείδιζε δ᾽ αὐτόν, ὅτι οἱ ῥήτορες δοῦλοι τοῦ πλήθους εἰσίν.

33) Μειράκιον Ἐρετρικὸν φοιτῆσαν Ζήνωνι καὶ ἐπανελθόν, ὁ πατὴρ ἐπύθετο, τί μάθοι σοφόν· τὸ δὲ ἔφη δείξειν· χαλεπήναντος δὲ τοῦ πατρὸς καὶ πληγὰς ἐντείναντος, ἐγκαρτερῆσαν τοῦτο ἔφη μεμαθηκέναι, ὀργὴν φέρειν πατρός.

34) Σωκράτης ἰδὼν Ἀντισθένην τὸ διεῤῥωγὸς τοῦ ἱματίου μέρος ἀεὶ ποιοῦντα φανερὸν 'οὐ παύσῃ' <ἔφη> 'ἐγκαλλωπιζόμενος ἡμῖν;'

35) Ἀνάξαρχος Ἀλεξάνδρου κατεγέλα· καί ποτε νοσήσαντος καὶ τοῦ ἰατροῦ προστάξαντος ῥόφημά τι αὐτῷ σκευασθῆναι, γελάσας ὁ Ἀνάξαρχος 'τοῦ μέντοι θεοῦ ἡμῶν' εἶπεν 'αἱ ἐλπίδες ἐν τρυβλίου ῥοφήματι κεῖνται.'

27) ὡς om.
30) ἀπεκρίθη inc. f. 236v.
31) ἀπόλοιτ᾽] ἀπόλοιτο ‖ ἐστέ.
32) ὠνείδιζε] ὀνείδιζε.
34) ἔφη om. cf. n. 13.
35) post κατεγέλα verba: ἑαυτὸν ἐκθεοῦντος videntur excidisse | νοσήσαντος inc f. 237r.

36) Μενεκράτους τοῦ ἰατροῦ ἀλαζονευομένου καὶ Δία αὐτὸν ἀποκαλοῦντος, καλέσας αὐτὸν Φίλιππος ὁ Μακεδὼν ἐπὶ ξοίνην μετὰ καὶ ἄλλων ἰδίᾳ κλίνην αὐτῷ ἐκέλευσε τεθῆναι καὶ θυμιατήριον· καὶ ἐθυμιᾶτο, οἱ δ' ἄλλοι εἱστιῶντο· ὁ τοίνυν Μενεκράτης πρῶτον μὲν ἐκαρτέρει, ὡς δὲ κατὰ μικρὸν ὁ λιμὸς περιῆλθεν αὐτόν, ἀπιὼν ᾤχετο.

37) Ἰσοκράτης ἔλεγε τὴν Ἀθηναίων πόλιν ὁμοίαν εἶναι ἑταίραις· 'ὡς γὰρ ‹οἱ› ὑπὸ τοῦ κάλλους τούτων ἁλισκόμενοι σύνεισι μὲν αὐτοῖς, ὅμως δὲ οὐδεὶς ἂν ὑπομεῖναι συνοικῆσαί τινι αὐτῶν, οὕτω καὶ ἡ πόλις ἐπιδημῆσαι μὲν ἡδίστη, ἐνοικῆσαι δὲ οὐκ ἀσφαλής·' ᾐνίττετο δὲ τοὺς συκοφάντας καὶ τὴν λοιπὴν μοχθηρίαν αὐτῶν.

38) Κλεομένης ὁ Λάκων ἔλεγε τὸν Ὅμηρον Λακεδαιμονίων εἶναι ποιητήν, ὡς χρὴ πολεμεῖν διδάσκοντα, τὸν δὲ Ἡσίοδον τῶν Εἱλώτων, ὡς χρὴ γεωργεῖν λέγοντα.

39) Καλλιστὼ ἡ ἑταίρα ἔλεγε τῷ Σωκράτει ὅτι 'κρείττων σοῦ εἰμι ἐγώ· ἐγὼ γὰρ δύναμαι τοὺς σοὺς πάντας ἀποσπάσαι, σὺ δὲ οὐδένα τῶν ἐμῶν·' ὁ δὲ 'καὶ μάλα γε εἰκότως' εἶπε· 'σὺ μὲν γὰρ ἐπὶ τὸ κάταντες αὐτοὺς ἄγεις, ἐγὼ δ' ἐπὶ τὴν ἀρετήν· ὀρθία δ' εἰς αὐτὴν οἶμος καὶ οὐκ ἔθιμος τοῖς πολλοῖς.

40) Θεμιστοκλῆς ἀτιμασάντων αὐτὸν Ἀθηναίων, εἶτα ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παρακαλούντων 'οὐκ ἐπαινῶ τοιούτους ἄνδρας,' εἶπεν, 'οἳ τὴν αὐτὴν ἀμίδα καὶ οἰνοχόην ἔχουσιν.'

41) Πολύκλειτος δύο εἰκόνας ἐποίησε, τὴν μὲν κατὰ τὸν τῆς τέχνης νόμον, τὴν δὲ χαριζόμενος τοῖς εἰσιοῦσι, πειθόμενος τῇ ἑκάστου ὑφηγήσει καὶ ἀεί τι μετατιθείς· προὔθηκεν οὖν ἀμφοτέρας, καὶ ἡ μὲν ἐγελᾶτο, ἡ δ' ἐπῃνεῖτο· ὁ δὲ 'ἀλλὰ ταύτην,' ἔφη, 'ἣν ψέγετε, ὑμεῖς ἐποιήσατε, ταύτην δ', ἣν θαυμάζετε, ἐγώ.'

42) Δημάδης στρατηγὸς γενόμενος ὑπερηφάνως Φωκίωνι εἴρηκε· 'χρῆσόν μοι τὴν ῥυπαρὰν χλαμύδα σου, ἣν φορεῖν εἰώθεις στρατηγῶν·' ὁ δὲ 'οὐδενὸς' εἶπε 'σὺ ῥυπαροῦ ἀπορήσεις, ἔστ' ἂν τοιοῦτος εἶ.'

43) Στρατόνικον τὸν κιθαρῳδὸν ὑπεδέξατό τις, ὁ δὲ ὑπερήσθη· ὡς δὲ καὶ ἄλλους εἶδεν εἰσερχομένους, ἔφη· 'ἀπίωμεν ἐνθένδε· ἐοίκαμεν γὰρ ἀντὶ περιστερᾶς ἔχειν φάττας, ἀντὶ οἰκίας ἔχοντες πανδοκεῖον.'

44) Παύσων τινὸς εἰπόντος· 'γράψον ἵππον ἐγκαλινδούμενον' ἔγραψε τρέχοντα· τοῦ δὲ ἀγανακτοῦντος 'στρέψον' ἔφη 'τὸ πινάκιον, καὶ ἐγκαλινδούμενος ἔσται σοι ὁ τρέχων.'

---

36) καταμικρόν.
37) οἱ om. | ὑπομεῖναι] ὑπομείνῃ | συνοικῆσαι τινί.
39) Καλλιστὼ inc. f. 237ᵛ | σου εἰμι.
41) [illegible] cf. n. 228 et 311.
42) χρῆσον μοι | ἔστ'] ἔστ' cf. n. 49 et 313.
43) Στρατόνικον inc. f. 238ʳ.
44) Παύσων] Λαύσων | [illegible] ἵππον P. sed ἵπ in rasura m. rec. reposuit.

45) Ἱππόνικος ὁ Καλλίου ἐβούλετο ἀνδριάντα ἀναστῆσαι τῇ πατρίδι ἀνάθημα· ἐπεὶ δέ τις συνεβούλευσε παρὰ Πολυκλείτῳ κατασκευάσαι τοῦτον, οὐκ ἔφη προςέξειν τοιούτῳ ἀναθήματι, οὗ τὴν δόξαν οὐχ ὁ ἀναθεὶς, ἀλλ' ὁ ποιήσας ἕξει.

46) Σωκράτης ἔλεγεν Ἀρχέλαον εἰς μὲν τὴν τῆς οἰκίας ζωγραφίαν τετρακοσίας ἀναλῶσαι μνᾶς, εἰς ἑαυτὸν δὲ οὐδέν· καὶ διὰ μὲν τὴν θέαν τῆς οἰκίας πολλοὺς ἥκειν, διὰ δὲ Ἀρχέλαον οὐδένα.

47) Ἑλλησπόντιος ἀνὴρ ἀφίκετο παρὰ τὴν Ἀττικὴν Γνάθαιναν τὴν ἑταίραν· ἐπεὶ δὲ πολυλογῶν ἦν φορτικός, λέγει ἡ Γνάθαινα· 'ἐξ Ἑλλησπόντου ἥκων πῶς τὴν καλλίστην τῶν ἐκεῖ πόλεων οὐκ ἔγνως;' τοῦ δ' εἰπόντος· 'καὶ τίς ἐστιν αὕτη;' ἔφη· 'Σίγειον·' καὶ ἐμμελῶς αὐτὸν διὰ τοῦ ὀνόματος ἐσίγασεν.

48) Μακαρεύς τις ἱερεὺς Διονύσου Μιτυληναῖος παρακαταθήκην χρυσοῦ δόντος αὐτῷ τινος ξένου καὶ ἐπανελθόντος καὶ ζητοῦντος ταύτην ἀνορύξας τὸν μὲν χρυσὸν ἀνείλετο τοῦ ὀρύγματος, τὸν δὲ ξένον ἀποκτείνας κατώρυξεν· ἠμύνατο δ' αὐτὸν ἡ Δίκη μετ' οὐ πολύ· ἐν ἑορτῇ γὰρ οἱ παῖδες μιμούμενοι τὴν τοῦ πατρὸς ἱερουργίαν τῷ βωμῷ προςῆλθον, καὶ ὁ μὲν εἷς ἔθηκε τὸν τράχηλον ἐπὶ τῷ βωμῷ, ὁ δὲ ἕτερος λαβὼν μάχαιραν ὡς ἱερεῖον αὐτὸν ἀπέσφαξε· γενομένης οὖν βοῆς ἡ μήτηρ σχίζαν ἡμίκαυτον λαβοῦσα τὸν περιλειφθέντα παῖδα ἀπέκτεινεν, ἀλγήσασα ἐπὶ τῷ συμβάντι· ἀκούσας δ' ὁ Μακαρεὺς θυμοῦται καὶ τῷ θύρσῳ, ᾧ κατεῖχε, πλήξας τὴν γυναῖκα ἀπέκτεινεν· ἁλοὺς δὲ ὁ ἱερεὺς καὶ στρεβλούμενος ἕκαστα ὡμολόγησε, καὶ ὁ μὲν ἐναπέθανε ταῖς βασάνοις, ὁ δὲ ξένος ἐκεῖνος μετὰ τιμῆς ἐτάφη.

49) Ἀρχέτιμος ἐξ Ἐρυθρῶν, τῆς Ἰώνων πόλεως, ἐς Τένεδον ἔπλευσε, πολλὴν φέρων ἐμπολήν, καὶ ταύτην Κυδίᾳ παρέθετο, οὐδὲν ἐλπίσας ἐξ ἐκείνου παθεῖν ἄδικον· ὁ μέντοι Κυδίας ὑπὸ φιλοκερδείας ἐφθάρη, καὶ ἀπαιτούμενος τὸν χρυσὸν ὤμνυ μὴ λαβεῖν· καὶ τέλος ἔδοξεν ὀμόσαι τούτου πέρι Κυδίαν· ὁ δὲ ἀνεβάλετο ἐς τρίτην τὸν ὅρκον καὶ ἀπελθὼν εἰς τὸν οἶκον ἐμηχανήσατο τάδε· νάρθηκα κοιλάνας τὸν πάντα χρυσὸν ἐνέβαλεν εἰς αὐτήν, καὶ πλαττόμενος ἀλγεῖν τὸν πόδα ἐπηρείδετο τῇ νάρθηκι· καταστὰς δὲ εἰς τὸν ναὸν δίδωσι τῷ Ἀρχετίμῳ τὴν νάρθηκα κατέχειν, ἔστ' ἂν ὀμόσῃ τὸν ὅρκον, καὶ ἀνατείνας τὴν χεῖρα εἶπεν, ὡς λάβοι μὲν παρ' Ἀρχετίμου τὸν χρυσόν, ἀποδοίη δ' αὖθις αὐτῷ, ὡς ἐν χεροῖν ἔχοντι τὴν νάρθηκα, ἐν ᾗ ὁ χρυσὸς ἐνῆν· βαρυνθεὶς δ' ἐπὶ τοῖς λελεγμένοις ὁ Ἀρχέτιμος ἀφίησι κατὰ γῆς τὴν νάρθηκα πληγῇ μεγάλῃ· ῥαγείσης δὲ οὕτως ἐρρύευσεν ὁ τῆς παρακαταθήκης ὄγκος.

---

47) Γνάθαινα inc. f. 238v || ἐσίγασεν] ἐσίγησεν.
48) Διονύσου] Διονυσίου || μετουπολὺ || ἐπὶ τῷ βωμῷ] ὑπὸ τῷ βωμῷ cf. n. 309.
49) Ἀρχέτιμος inc. f. 239r || Ἐρυθρῶν] Ἐρυθρᾶς || αὐτὴν] genus femininum neque hic neque reliquis locis mutare volui || ἐπηρείδετο] ἐπερείδετο || ἔστ'] ἔστ' cf. n. 42 || ἔχοντι] ἔχοντα.

50) Κλεισθένης ὁ Ἀθηναῖος τὸ δεῖν ἐξοστρακίζεσθαι πρώτως εἰσηγησάμενος πρῶτος αὐτὸς ἔτυχε τῆς καταδίκης· καὶ Ζάλευκος, ὁ Λοκρῶν νομοθέτης, εἰσηγησάμενος τὸν ἐπὶ μοιχείᾳ ἁλόντα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκόπτεσθαι, ἐπεὶ ὁ παῖς αὐτοῦ ἁλοὺς ἔμελλε πείσεσθαι, αὐτὸς τὸν ἑαυτοῦ ὀφθαλμὸν ἐπέδωκεν ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ὀφθαλμοῦ τοῦ παιδός.

51) Βασιλεύς τις Τενέδου νόμον ἔθετο, τὸν ἁλόντα μοιχὸν κτείνεσθαι πελέκει· ἁλόντος οὖν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ λαβόντος ἐρομένου τὸν βασιλέα, τί χρὴ ποιεῖν, 'χρῆσθαι' ἔφη 'τῷ νόμῳ'· διὸ ἐπὶ θάτερα τοῦ νομίσματος αὐτοῦ πέλεκυς ἐχαράσσετο, ἐπὶ θάτερα δ' ἐξ ἑνὸς αὐχένος πρόσωπον ἀνδρὸς καὶ γυναικός, καὶ ἀπὸ τούτου λέγεται ἐπὶ τῶν ἀτόπων τὸ ἀποκεκόφθαι πελέκει Τενεδίῳ.

52) Ἐν Κύπρῳ Δημώνασσα γενομένη γυνὴ πολιτική τε ὁμοῦ καὶ νομοθετικὴ τρεῖς τοῖς Κυπρίοις νόμους ἔθηκε· τὴν μοιχευθεῖσαν κειρομένην πορνεύεσθαι· θυγάτηρ αὐτῆς ἐμοιχεύθη, καὶ τὴν κόμην ἀπεκείρατο καὶ ἐπορνεύετο· τὸν ἀποκτείναντα ἑαυτὸν ἄταφον ῥίπτεσθαι· τρίτον τὸν ἀποκτείναντα βοῦν ἀλλότριον ἀποθανεῖν· δυοῖν δ' αὐτῇ παίδων ἀρρένων ὄντων ὁ μὲν ἐπὶ τῷ βοῦν ἀποκτεῖναι ἀπέθανε, τὸν δὲ ἑαυτὸν ἀποκτείναντα οὐκ ἔθαψεν· ἡ δὲ τέως μὲν ἐκαρτέρει καὶ ἄπαις οὖσα καὶ νομοθετοῦσα· ἰδοῦσα δὲ βοῦν ἐπὶ μόσχῳ ἀπολλυμένῳ μυκωμένην καὶ τὴν ἑαυτῆς ἐν ἄλλῳ συμφορὰν γνωρίσασα, τήξασα χαλκὸν εἰς αὐτὸν ἥλατο· γενομένου δ' ἀνδριάντος ἐπὶ τῷ συμβάντι ἐπεγράφη· 'σοφὴ μὲν ἤμην, ἀλλὰ πάντ' οὐκ εὐτυχής.'

53) Θεαγένης ἦν Θάσιος ἀθλητής· οὗτος ἐδόκει ῥώμῃ διενεγκεῖν τοὺς καθ' αὑτόν. Καὶ δὴ σὺν ἑτέροις πολλοῖς καὶ τὸν Ὀλυμπιάσι τρὶς εἰλήφει στέφανον· ὡς δ' ἐπαύσατο καὶ ἧκεν ἐς τὴν πατρίδα, λοιπὸν τοῦ σώματος παρακμάσαντος ἦν ἀνὴρ οὐδενὸς χείρων περὶ τὰ κοινά, ἀλλ' ὡς οἷόντε ἄριστος· ἐντεῦθεν, ὅπερ εἰκός, εἰς ἔχθραν τινὶ προῆλθε τῶν πολιτευομένων. Ὁ δὲ ζῶντι μὲν ἐφθόνει μόνον, τελευτήσαντι δὲ πρᾶγμα πάντων ἀνοήτατον καὶ ἀσεβέστατον ἐποίει· ἀνδριάντα γὰρ αὐτοῦ ἑστῶτα ἐν μέσῃ τῇ πόλει νύκτωρ ἐμαστίγου· τοιγαροῦν εἴτε ἀπὸ τύχης εἴτε ἀπὸ δαιμονίου νεμεσήσαντος αὐτῷ κινηθείς ποτε ἐκ τῆς βάσεως ὁ ἀνδριὰς ἠκολούθησεν ἅμα τῇ μάστιγι καὶ κτείνει τὸν ἄνδρα. Νόμου δ' ὄντος καταποντίζειν, ἐάν τι τῶν ἀψύχων ἐμπεσὸν ἀποκτείνῃ τινά, οἱ τοῦ τεθνεῶτος προσήκοντες αἱροῦσι δίκῃ τὸν ἀνδριάντα καὶ κατεπόντωσαν· λοιμοῦ δὲ συμβάντος, ὥς φασι, χαλεπωτάτου καὶ τῶν Θασίων οὐδενὶ τρόπῳ λῆξαι δυναμένων τῆς νόσου καὶ τελευταῖον χρωμένων, τοὺς φυγάδας αὐτοῖς

---

50) αὐτὸς ἔτυχε inc. f. 239v.

52) Δημώνασσα] Δημάνασσα ‖ (ῥ)ίπτεσθαι inc. f. 240r ‖ τὸν δὲ P, sed alterum accentum m. rec. adiunxit ‖ ἀλλὰ πάντ' οὐκ] ἀλλ' οὐ πάντα.

53) οἷον τε ‖ ἀνδριάντα inc. f. 240v ‖ Θειαγένους] Θεαγένους ‖ ἐλάθεσθε] ἐλάθεσθ' ‖ μυριάεθλος] μυρίαθλος.

ἀνεῖπε κατάγειν ὁ θεός· ὡς δὲ πλέον οὐδὲν ἦν ἁπάντων ἐληλυθότων, χρωμένων αὖθις, λέγεται τὴν Πυθίαν οὕτως ἀνειπεῖν·

Θειαγένους δ' ἐλάθεσθε ἐνὶ ψαμάθοισι πεσόντος·
κεῖθ' ὑμῖν ὁ πρὶν μυριάεθλος ἀνήρ.

54) Παρίας τις πορθμεὺς λῃσταῖς διεπόρθμευσε πρεσβύτην αἰχμάλωτον καὶ πίτταν· ὠνεῖται δὴ ταύτην παρὰ τῶν λῃστῶν δεηθέντος τοῦ πρεσβύτου· ἦν δ' ἐν τῇ πίττῃ κεκρυμμένον χρυσίον. Πλουτήσας οὖν ἔθυσε βοῦν τῷ πρεσβύτῃ, ὅθεν ἡ παροιμία· 'οὐδείς ποτε βοῦν ἔθυσεν ἀλλ' ἢ Παρίας.'

55) Ἀνάξαρχος ὁ φυσικὸς εἰπόντος αὐτῷ Ἀλεξάνδρου ὅτι 'κρεμῶ σε' 'ἀπείλει τούτοις' ἔφη 'τοῖς πολλοῖς· ἐμοὶ δ' οὐδὲν διαφέρει ὑπὸ γῆς ἢ κατὰ γῆς σήπεσθαι.'

56) Γοργόνη Λακεδαιμονία τοῦ υἱοῦ αὐτῆς ἐπὶ στρατείαν πορευομένου τὴν ἀσπίδα ἐπιδιδοῦσα εἶπεν· 'ἢ ταύτην ἢ ἐπὶ ταύτης.'

57) Θαλῆς ὁ Μιλήσιος ἐρωτηθείς, πόσον ἀπέχει τὸ ψεῦδος τοῦ ἀληθοῦς, 'ὅσον' ἔφη 'ὀφθαλμοὶ τῶν ὤτων.'

58) Αἰσχίνης ὁ Σωκρατικὸς ἐπιπληχθείς, ὅτι Σωκράτει ἐσχολακὼς σιωπᾷ, 'οὐ γὰρ μόνον λέγειν' εἶπεν 'ἔμαθον παρὰ Σωκράτους, ἀλλὰ καὶ σιωπᾶν.'

59) Σόλων ἐρωτηθεὶς ὑπὸ Περιάνδρου παρὰ πότον, ἐπεὶ σιωπῶν ἐτύγχανε, πότερα διὰ λόγων σπάνιν ἢ διὰ μωρίαν σιωπᾷ, 'ἀλλ' οὐδεὶς ἂν' εἶπε 'μωρὸς σιωπᾶν ἐν συμποσίῳ δύναιτο.'

60) Κλεόστρατος πρὸς τὸν εἰπόντα· 'οὐκ ἂν αἰσχύνῃ μεθύων;' 'σὺ δ' οὐκ αἰσχύνῃ' ἔφη 'μεθύοντα νουθετῶν;'

61) Θεόκριτος Ἀναξιμένους λέγειν μέλλοντος 'ἄρχεται' εἶπε 'λέξεων μὲν ποταμός, νοῦ δὲ σταλαγμός.'

62) Θαλῆς τῇ μητρὶ γυναῖκα λαβεῖν δεομένῃ 'οὔπω καιρὸς' ἔλεγεν, εἶτα προβάς· 'οὐκέτι καιρός.'

63) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, διὰ τί ἀκμάζων οὐκ ἐπαιδοποίησεν, ἀπεκρίνατο· 'διότι τὸ ζῆν οὐκ ἐβουλόμην λύπαις αὐθαιρέτοις κατεγγυῆσαι.'

64) Ἐπαμινώνδας ἐρωτηθείς, τίς ὄνησις τῷ μὴ γήμαντι μηδὲ παιδοποιήσαντι, 'τὸ μὴ ὀκνεῖν' εἶπεν 'ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθνήσκειν.'

65) Συμβουλεύοντός τινος Λυκούργῳ κατὰ τῶν μὴ γαμούντων ἐπιτίμιον τάξαι 'χαλεπόν,' εἶπεν, 'ὦ ἄνθρωπε, φορτίον ἡ γυνή.'

66) Περικλῆς, ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγός, δυοῖν αὐτοῦ τὴν θυγατέρα

---

54) τίς || πίττη inc. f. 241r.
57) Θαλῆς] Θαλλῆς P cf. n. 62. 267. 269.
60) μεθύων inc. f. 241v.
62) Θαλῆς] Θαλλῆς cf. n. 57.
63) διατί cf. n. 66. 70. 81. 88. 106. 107. 130. 153. 175. 221. 224. 321.
64) μὴ δέ.
66) διατί cf. n. 63.

μνηστευομένων, τοῦ μὲν πλουσίου καὶ ἀπαιδεύτου, τοῦ δὲ πένητος καὶ φιλολόγου, τῷ πένητι ταύτην ἐξέδωκεν· ἐρωτηθεὶς δὲ ὑπό τινος, διὰ τί τοῦτο ἐποίησεν, ὅτι ἔφη 'ἀμείνων ἐστὶ τοῦ ὄντος ὁ δυνάμενος γενέσθαι πλούσιος.'

67) Λοιμοῦ κατασχόντος Λακεδαιμονίους διὰ τὴν ἀναίρεσιν τῶν κηρύκων τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ξέρξου ἐπὶ ζητήσει γῆς καὶ ὕδατος, ὥσπερ ἀπαρχῆς δουλείας, χρησμὸς ἐδόθη ἀπαλλαγήσεσθαι αὐτούς, εἴ γέ τινες Λακεδαιμόνιοι ἕλοιντο παρὰ βασιλέως ἀναιρεθῆναι· ἑκόντες δὲ Βούλης καὶ Σπέρχης ἀφίκοντο πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα ἐπὶ τῷ δίκας ὑποσχεῖν καὶ ἠξίουν ἀναιρεθῆναι· ὁ δὲ θαυμάσας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἀφῆκε καὶ παρ' αὐτῷ μένειν ἠξίου· οἱ δὲ 'καὶ πῶς ἂν' ἔφασαν 'δυναίμεθα τοιαύτην πατρίδα καταλιπεῖν, ὑπὲρ ἧς τοσαύτην ὁδὸν ἤλθομεν ἀποθανούμενοι;'

68) Δημοσθένης εἶπε, δυοῖν οὔσαιν ὁδῶν τῆς μὲν ἐπὶ τὸ βῆμα, τῆς δὲ εἰς Ἅιδου, μᾶλλον ἂν ἑλέσθαι τὴν εἰς Ἅιδου τὸν εὖ φρονοῦντα.

69) Ἀντισθένης ἐρωτηθείς, πῶς ἄν τις προςέλθοι πολιτείᾳ, εἶπε· 'καθάπερ πυρί, μήτε λίαν ἐγγύς, ἵνα μὴ καῇς, μήτε πόῤῥω, ἵνα μὴ ῥιγώσῃς.'

70) Χρύσιππος ἐρωτηθείς, διὰ τί οὐ πολιτεύεται, εἶπεν· 'διότι, εἰ μὲν πονηρὰ πολιτεύομαι, τοῖς θεοῖς ἀπαρέσκει, εἰ δὲ χρηστά, τοῖς πολίταις.'

71) Τοῦ Διονυσίου λέγοντος πρὸς Ἀρίστιππον· 'οὐδὲν ὠφέλημαι ὑπὸ σοῦ' 'ἀληθῆ λέγεις' εἶπεν· 'εἰ γὰρ ὠφελήθης, ἐπαύσω <ἂν> τῆς τυραννίδος ὥσπερ ἱερᾶς νόσου.'

72) Ἀρχίδαμος ὁ Ἀγησιλάου ἰδὼν βέλος τότε πρῶτον ἐκ Σικελίας κομισθὲν 'ὦ Ἡράκλεις,' ἀνεβόησεν, 'ἀπόλωλεν ἀνδρὸς ἀρετά.'

73) Ὁ αὐτὸς θεασάμενος τὸν ἴδιον παῖδα Ἆγιν προπετῶς μαχόμενον τοῖς Ἀθηναίοις εἶπεν· 'ἢ τῇ δυνάμει πρόςθες ἢ τοῦ θράσους ἄφελε.'

74) Φίλιππος ἐρωτώμενος, οὕςτινας μάλιστα φιλεῖ καὶ οὕςτινας μάλιστα μισεῖ, 'τοὺς μέλλοντας' ἔφη 'προδιδόναι μάλιστα φιλῶ, τοὺς δ' ἤδη προδεδωκότας μάλιστα μισῶ.'

75) Εὐδαμίδας ἀκούσας φιλοσόφου διαλεχθέντος, ὅτι μόνος ἀγαθὸς στρατηγὸς ὁ σοφός ἐστιν, 'ὁ μὲν λόγος' ἔφη 'θαυμαστός, ὁ δὲ λέγων οὐ περισεσάλπισται.'

76) Γελλίας ὁ Ἀκραγαντῖνος ἐπιξενωθεὶς ἀνδρὶ σκληρῷ καὶ ἀπὸ παντὸς πορίζοντι, ὃς οὐδὲ καθεύδειν τοῖς οἰκέταις ἐπέτρεπεν, - - ἀλλ' ἄλλος ἄλλο τι τὴν νύκτα εἰργάζετο, ὑποδεξάμενος καὶ αὐτὸν τοῦτον εἰς Ἀκράγαντα ἀφικόμενον, μετὰ δεῖπνον συνεκάλει τὰ παιδία τῶν οἰκετῶν καὶ ἐδίδου, τοῖς μὲν

67) λοιμοῦ inc. f. 242r || παρ' αὐτῷ] παρ' αὐτῷ? cf. n. 15.
70) διατί cf. n. 63 || τοῖς θεοῖς inc. f. 242v.
71) ἂν om. cf. n. 105 et 121.
73) Ἄγιν.
76) ἀλλ' inc. f. 243r || ἄλλότι || τύχα.

κάρυα, τοῖς δὲ σῦκα ξηρά· τὰ παιδία δ' ἦσαν πάμπολλα· ἐρομένου δὲ, πόθεν παιδία τοσαῦτα, 'ταῦτ'' ἔφη 'οἱ ἐμοὶ οἰκέται ἐν νυξὶ ποιοῦσι.'

77) Θεανὼ ἡ Πυθαγορικὴ φιλόσοφος ἐρωτηθεῖσα, ποσταία γυνὴ ἀπ' ἀνδρὸς καθαρεύει, 'ἀπὸ μὲν τοῦ ἰδίου' εἶπε 'παραχρῆμα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀλλοτρίου οὐδέποτε.'

78) Πιττακὸς παρακαλούμενος υἱῷ καὶ πατρὶ διαιτῆσαι εἶπε πρὸς τὸν υἱόν· 'εἰ μὲν ἀδικώτερα μέλλεις λέγειν τοῦ πατρός, κατακριθήσῃ, εἰ δὲ δικαιότερα, διὰ τοῦτο αὐτὸ ἄξιος εἶ κατακριθῆναι.'

79) Ζήνων τὰς τῶν διαλεκτικῶν τέχνας εἴκαζε τοῖς εἰκαίοις μέτροις οὐ πυρὸν οὐδ' ἄλλο τι τῶν σπουδαίων μετροῦσιν, ἀλλ' ἄχυρα καὶ κόπρια.

80) Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν· 'οἱ ἐν διαλεκτικῇ βαθύνοντες ἐοίκασι καρκίνους μασωμένοις, οἳ δι' ὀλίγον τρόφιμον περὶ πολλὰ ἀσχολοῦνται ὀστέα.'

81) Κλεάνθης ἐρωτώμενος· 'διὰ τί παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οὐ πολλῶν φιλοσοφησάντων ὅμως πλείους διέλαμψαν ἢ νῦν' 'ὅτι' εἶπε 'τότε μὲν ἔργον ἠσκεῖτο, νῦν δὲ λόγος.'

82) Ὁ μὲν Ἀρίστων ἔλεγεν ἐοικέναι τὴν διαλεκτικὴν τῷ ἐν ταῖς ὁδοῖς πηλῷ· πρὸς οὐδὲν γὰρ οὐδ' ἐκεῖνον χρήσιμον ὄντα καταβάλλειν τοὺς βαδίζοντας· Καρνεάδης δ' ἔλεγε τὴν αὐτὴν ἐοικέναι πολύποδι· καὶ γὰρ ἐκεῖνον αὐξηθείσας τὰς πλεκτάνας κατεσθίειν, καὶ τούτους προϊούσης τῆς δυνάμεως καὶ τὰ σφέτερα αὐτῶν ἀνατρέπειν.

83) Ἔτι ὁ Ἀρίστων εἴκαζε τοὺς τῶν διαλεκτικῶν λόγους τοῖς τῶν ἀραχνίων ὑφάσμασιν, οὐδὲν μὲν χρησίμους, λίαν δὲ τεχνικούς· ὁ δὲ Κλειτόμαχος ἔλεγε τὴν διαλεκτικὴν ἐοικέναι τῇ σελήνῃ· καὶ γὰρ ταύτην οὐ παύεσθαι φθίνουσαν καὶ αὐξανομένην· καὶ ὡς ὁ ἐλλέβορος ὁλοσχερέστερος μὲν ληφθεὶς καθαίρει, εἰς δὲ πάνυ σμικρὰ τριφθεὶς πνίγει, οὕτω καὶ ἡ κατὰ φιλοσοφίαν λεπτολογία.

84) Σωκράτης εἶπε· 'πολλοῦ γ' ἂν ἄξιον ἦν τὸ πλουτεῖν, εἰ καὶ τὸ χαίρειν συνῆν αὐτῷ· νῦν δ' ἄμφω ταῦτα κεχώρισται· ἐάν τι γὰρ θέλωσι χρῆσθαι τῷ πλούτῳ, τῇ ἡδυπαθείᾳ διαφθείρονται· ἐάν τε τὸν πλοῦτον φυλάττειν, τῇ φροντίδι· ἐάν τε κτήσασθαι, τῇ ἐπιθυμίᾳ.

85) Εὐφράτης ὁ Σύρος τὴν γυναῖκα ἀποβαλὼν ἔλεγεν· 'ὦ φιλοσοφία· τυραννικά σου τὰ ἐπιτάγματα· ἣν ἂν ἔχῃ τις, λέγεις· φίλει· κἂν ἀποβάλῃ, λέγεις· μὴ λυποῦ.'

---

79) εἰκαίοις] δικαίοις || πυρὸν] πυρρόν || ἀλλότι.
80) βαθύνοντες] βαδύνοντες || μασσωμένοις.
81) διατί cf. n. 63 || ἀρχαίοις inc. f. 243v || πλείους] πολλοί.
82) ἐκεῖνον] ἐκείνων || τούτους] τούτοις.
83) Κλειτόμαχος] Κλιτόμαχος.
84) ἐάν τε] ἐάν γε || (ἡδυπαιθεία inc. f. 244r.

86) Σωκράτης θεασάμενός τινα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τοῦ μὲν ἀγροῦ ἐπιμελούμενον, ἑαυτοῦ δὲ ἀμελοῦντα 'ὅρα, ὦ οὗτος,' ἔφη, 'μὴ τὸν ἀγρὸν ἐξημερῶσαι βουλόμενος τὴν ψυχὴν ἀγριώσῃς.'

87) Καταμαθὼν δέ τινα τῶν γνωρίμων κατεσπουδακότα, ὅπως αὐτῷ ἡ εἰκὼν ὁμοία γένοιτο, πρὸς αὐτὸν εἶπε· 'σύ, ὅπως μὲν ὁ λίθος ὅμοιός σοι γένοιτο, ἐσπούδασας, ὅπως δὲ μὴ αὐτὸς γένῃ λίθῳ ὅμοιος, οὐ φροντίζεις.'

88) Λάκων ἐρωτηθείς, διὰ τί ἡ Σπάρτη ἀτείχιστός ἐστι, 'μὴ ψεύδου,' ἔφη, 'τετείχισται γὰρ ταῖς τῶν οἰκούντων ἀρεταῖς.'

89) Ἀγησίλαος, ὁ τῶν Λακεδαιμονίων στρατηγός, προσελθόντος αὐτῷ τινος ἀσπάσασθαι καλλίστου ἐξέκλινεν εἰρηκὼς ἄμεινον εἶναι τῶν τοιούτων ἐπάνω γίνεσθαι ἢ πολυανδροῦσαν πόλιν κατὰ κράτος ἑλεῖν· κρεῖττον γὰρ ἑαυτῷ φυλάττειν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἑτέρων ἀφαιρεῖσθαι.

90) Ἀλέξανδρος εἰς Ἰλλυριοὺς παραγενόμενος ἐν τῷ τοῦ Διὸς ἱερῷ καὶ κατιδὼν γυναῖκα κάλλει διαφέρουσαν ἐκπλαγεὶς αὐτῆς τὴν εὐμορφίαν πολὺν χρόνον ἐθεᾶτο· τοῦ δ' Ἡφαιστίωνος εἰπόντος· 'οὐκοῦν εἰκός ἐστι παραλαβεῖν αὐτὴν ἐρωμένην' ἔφη· 'καὶ πῶς οὐ δεινόν, ἢν ἄλλων ἀκρασίας κολάζειν βουλόμενοι δουλεύοντες ἀκρασίαις ὑπὸ τῶν ἐκτὸς ἀνθρώπων φωραθῶμεν;

91) Μενέδημος νεανίου τινὸς εἰπόντος· 'μέγα ἐστὶ τὸ τυχεῖν, ὧν ἄν τις ἐπιθυμῇ' εἶπε· 'πολλῷ μεῖζον τὸ μηδ' ἐπιθυμεῖν, ὧν μὴ δεῖ.'

92) Ξάνθος ὁ σοφὸς θεασάμενος ἐπὶ θύραις εὐπρεποῦς γυναικὸς ἄνδρα οἰκοφθόρον εἶπεν· 'οὗτος ἡδονὴν μικρὰν ὠνεῖται κινδύνῳ μεγάλῳ.'

93) Ἀλέξανδρος θεασάμενός τινα ὁμώνυμον αὐτῷ δειλὸν ὄντα ἔφη· 'νεανίσκε, ἢ τὸ ὄνομα ἄλλαξον ἢ τὸν τρόπον.'

94) Τοῦ αὐτοῦ ἐξιόντος ἐπὶ τὸν πόλεμον Ἀριστοτέλης ἔφη· 'περίμεινον τὸ τέλειον τῆς ἡλικίας καὶ τότε πολέμει' ὁ δὲ 'φοβοῦμαι' εἶπε, 'μὴ περιμένων τὸ τέλειον τῆς ἡλικίας τὴν τόλμαν ἀπολέσω τῆς νεότητος.'

95) Λάκων ὀνειδιζόμενος ὑπό τινος, ὅτι χωλὸς ὢν ἔξεισιν ἐπὶ τὸν πόλεμον, 'καὶ τί τοῦτο;' ἔφη· 'οὐ φευγόντων ἐστὶ χρεία, ἀλλ' ἱσταμένων καὶ ἀγωνιζομένων.'

96) Λεωνίδης ὁ Λακεδαιμόνιος ὀλίγους ἔχων στρατιώτας εἰς τὴν πρὸς τοὺς Πέρσας μάχην ἐξεπορεύετο· εἰπόντος δέ τινος, ὡς μετ' ὀλίγων παντελῶς ἐκπορεύεται, εἶπεν· 'ἀλλὰ μετὰ βουλομένων.'

97) Λάκων ἀσθενῶς τὸ σῶμα διακείμενος ἐπὶ παράταξιν προῆγε· λεγόντων δέ τινων αὐτῷ· 'ποῦ τοιοῦτος ὢν πορεύῃ;' ἔφη· 'ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθανεῖν.'

---

86) θεασάμενος τινὰ || σὺ] σοὶ || γένῃ] γένοιο.
88) διατί cf. n. 63.
89) ἢ inc. f. 244ᵛ || κατακράτος.
91) μηδ'.
94) τῆς (I) inc. f. 245ʳ.

98) Λάκαινα τοῦ υἱοῦ αὐτῆς ἐν παρατάξει χωλωθέντος καὶ δυσφοροῦντος ἐπὶ τούτῳ 'μὴ λυποῦ, τέκνον,' εἶπε· 'καθ' ἕκαστον γὰρ βῆμα τῆς ἰδίας ἀρετῆς ὑπομνησθήσῃ.'

99) Πύῤῥου ἐπιστρατεύσαντος Λακεδαιμονίοις καὶ πολλὰ ἀπειλοῦντος Δερκυλλίδας, εἷς τῶν γερόντων, ἀναστὰς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἶπεν· 'εἰ μὲν θεός ἐστιν ὁ ἀπειλῶν, μὴ φοβώμεθα, ἐπεὶ οὐκ ἀδικοῦμεν· εἰ δ' ἄνθρωπος, γνώτω ἀνδράσιν ἀπειλῶν.'

100) Κελτοὶ οἱ τῷ Ὠκεανῷ γειτνιῶντες αἰσχρὸν ἡγοῦνται τοίχου καταπίπτοντος ἢ οἰκίας φεύγειν· πλημμυρίδος δ' ἐκ τῆς θαλάττης ἐπερχομένης τῆς ἔξω μεθ' ὅπλων ἀπαντῶντες ὑπομένουσιν, ἵνα κατακλύζωνται, ὅπως μὴ δοκῶσι φοβεῖσθαι τὸν θάνατον.

101) Δᾶτις, ὁ τοῦ Δαρείου στρατηγός, μετὰ τριάκοντα μυριάδων ἐν Μαραθῶνι κατεστρατοπεδεύσατο· Ἀθηναῖοι δὲ οὐδὲ πολλοστημόριον ὄντες τῆς ἐκείνων δυνάμεως ἐπ' αὐτοὺς ὁμόσε ἵεντο, ἔχοντες στρατηγοὺς Πολύζηλον, Καλλίμαχον, Κυναίγειρον, Μιλτιάδην· συῤῥαγείσης δὲ τῆς μάχης Πολύζηλος μὲν ὑπὲρ ἄνθρωπον φαντασίαν θεασάμενος τὴν ὅρασιν ἀπεκόπη, καὶ τυφλὸς ὢν ἀνεῖλε τριάκοντα καὶ ὀκτώ· Καλλίμαχος δὲ πολλοῖς περιπεπαρμένος δόρασι καὶ νεκρὸς ἐστάθη· Κυναίγειρος δὲ Περσικῆς περιδεδραγμένος νεὼς ἐχειροκοπήθη· ὅθεν καὶ εἰς αὐτοὺς τοιάδε γεγράφαται·

Ὦ κενεοῦ καμάτοιο καὶ ἀπρήκτου πολέμοιο!
ἡμετέρῳ βασιλῆϊ τί λέξομεν ἀντιάσαντες;
ὦ βασιλεῦ! τί μ' ἔπεμπες ἐπ' ἀθανάτους πολεμιστάς;
βάλλομεν, οὐ πίπτουσι· τιτρώσκομεν, οὐ φοβέονται·
μοῦνος ἀνὴρ σύλησεν ὅλον στρατόν. ἐν δ' ἄρα μέσσῳ
αἱματόεις ἕστηκε σιδηρείαις ὑπὸ ῥίζαις·
κοὐκ ἐθέλει πεσέειν, τάχα δ' ἔρχεται ἔνδοθι νηῶν·
λῦε κυβερνῆτα, νέκυος προφύγωμεν ἀπειλάς.

102) Ζήνων ὁ Στωϊκὸς φιλόσοφος ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος τῶν γνωρίμων, πῶς ἂν μηδὲν φαῦλον πράττοιμεν, εἶπεν· 'ἐὰν διὰ παντὸς ὑπολαμβάνητέ με συμπαρεῖναι ὑμῖν.'

103) Δημώνακτα αἰτιωμένου τινὸς τῶν ἑταίρων καὶ φήσαντος· 'οὐκ ἐχρῆν σε τῷ ἐχθρῷ μου φίλον εἶναι' 'ἀλλ' οὐδὲ σὲ' ἔφη 'τῷ φίλῳ μου ἐχθρὸν γενέσθαι.'

104) Δημοσθένης ὀνειδιζόμενος, ὅτι πονηροῖς συνδιατρίβει καὶ φαύλοις ἀνθρώποις, ἔφη· 'ἐκεῖνος ἄριστός ἐστιν ἰατρός, ὃς τοὺς ὑπὸ πάντων ἀπεγνωσμένους ἀναλαμβάνει.'

---

98) ἐπιτούτῳ || καθέκαστον || φοβώμεθα inc. f. 245v.

101) ἀπρήκτου] ἀπείρκτου || πολέμοιο inc. f. 246r || μέσσῳ] μέσαις || κοὐκ ἐθέλει] κοὐ θέλει.

102) πράττοιμεν] πράττωμεν || συμπαρεῖναι] συμπαρόντα.

105) Σόλων ἐπερωτῶν Κροῖσον, τί παρὰ τῆς βασιλείας ἔσχε τιμιώτατον, εἶτα ἐκείνου εἰρηκότος· 'τὸ τοὺς ἐχθροὺς μετελθεῖν καὶ φίλους εὐεργετεῖν' 'πόσῳ μᾶλλον' ἔφη 'χαριέστερον <ἂν> ἐποίησας, εἰ καὶ τούτους εἰς φιλίαν μετετροπώσω;'

106) Κύρῳ πέμψαντός τινος κόσμον πολυτελῆ διέδωκε τοῖς φίλοις· ἐρωτηθεὶς δέ, διὰ τι οὐχ ὑπελείπετο ἑαυτῷ, ἔφη, ὅτι τὸ μὲν σῶμα οὐκ ἂν δύναιτο τούτοις πᾶσι κοσμεῖσθαι, φίλους δὲ κεκοσμημένους ὁρῶν μέγιστον αὐτῷ κόσμον ἀποκεῖσθαι δόξει.

107) Τίμων ὁ μισάνθρωπος ἐρωτηθείς, διὰ τί πάντας ἀνθρώπους μισεῖ, 'διότι' εἶπε 'τοὺς μὲν πονηροὺς εὐλόγως μισῶ, τοὺς δὲ λοιπούς, ὅτι οὐ μισοῦσι τοὺς πονηρούς.'

108) Ῥωμύλος ἐγκαλούμενος, ὅτι πονηροῖς ἀνθρώποις σύνεστιν, ἔφη· 'καὶ ἰατροὶ τοῖς νοσοῦσιν, ἀλλ' αὐτοὶ ὑγιαίνουσιν.'

109) Ἀντίγονος ὁ βασιλεὺς τοῖς θεοῖς θύων εὔχετο φυλάττειν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι φίλων· πυνθανομένου δέ τινος, διὰ ποίαν αἰτίαν τοιαύτην εὐχὴν ποιεῖται, ἔφη· 'ὅτι τοὺς ἐχθροὺς γινώσκων φυλάσσομαι.'

110) Ἐρωτηθεὶς ὁ αὐτὸς ὑπό τινος, ὅπου τοὺς θησαυροὺς ἔχει, δείξας τοὺς φίλους ἔφη· 'ἐν τούτοις.'

111) Ἀρίστιππος κατηγορούμενος ὑπό τινος, πῶς προσίεται μὴ φιλούσης αὐτὸν τῆς γυναικός, <εἶπεν, ὅτι> καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸν ἰχθῦν οἴεται μὴ φιλεῖν αὐτόν, ἀλλ' ἡδέως χρῆται αὐτοῖς.

112) Βίας θανατικὴν κρίνων κρίσιν ἐδάκρυσεν· εἰπόντος δέ τινος· 'τί παθὼν αὐτὸς καταδικάζων κλαίεις;' εἶπεν· 'ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστι τῇ μὲν φύσει τὸ συμπαθὲς ἀποδοῦναι, τῷ δὲ νόμῳ τὴν ψῆφον.'

113) Πιττακὸς ἀδικηθεὶς ὑπό τινος καὶ ἔχων ἐξουσίαν αὐτὸν κολάσαι ἀφῆκεν εἰπών· 'συγγνώμη τιμωρίας ἄμεινον· τὸ μὲν γὰρ ἡμέρου φύσεώς ἐστι, τὸ δὲ θηριώδους.'

114) Πειρατῇ τινι ἐκπεπτωκότι εἰς τὴν γῆν καὶ διαφθειρομένῳ χειμῶνος περιβόλαιόν τις δέδωκε καὶ εἰς τὴν οἰκίαν εἰσήγαγεν· ὀνειδισθεὶς δὲ ὑπό τινος, ὅτι πονηροὺς εὐεργετεῖ, 'οὐ τὸν ἄνθρωπον,' ἔφη, 'ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον τετίμηκα.'

115) Ἀνακρέων ὁ ποιητὴς λαβὼν τάλαντον χρυσίου παρὰ Πολυκράτους τυράννου ἀπέδωκεν εἰπών· 'μισῶ δωρεάν, ἥτις ἀναγκάζει με ἀγρυπνεῖν.'

---

105) εἰρηκότος inc. f. 246ᵛ || ἂν om. cf. n. 71.
106) διατί cf. n. 63 || αὐτῷ] αὐτῶ cf. n. 15 et 67.
107) διατί cf. n. 63.
111) προσίεται inc. f. 247ʳ || εἶπεν ὅτι om. cf. n. 13.
112) ἀναγκαῖον ἐστί.

116) Δημόκριτος ἰδών τινα προχείρως πᾶσι χαριζόμενον ‘κακῶς’ εἶπεν ‘ἀπόλλοιο, ὅτι τὰς χάριτας παρθένους οὔσας πόρνας ἐποίησας’.

117) Ἀλέξανδρος Ξενοκράτει τῷ φιλοσόφῳ πεντήκοντα τάλαντα πέμψας, ὡς οὐκ ἐδέξατο, μὴ δεῖσθαι φήσας, ἠρώτησεν, εἰ μὴ φίλον ἔχει Ξενοκράτης· ‘ἐμοὶ γὰρ’ ἔφη ‘μόλις ὁ Δαρείου πλοῦτος εἰς τοὺς φίλους ἐπήρκεσεν’.

118) Ἀρταξέρξης, ὁ Περσῶν βασιλεύς, οὐχ ἧττον οἰόμενος βασιλικὸν καὶ φιλάνθρωπον εἶναι τοῦ μεγάλα διδόναι τὸ μικρὰ λαμβάνειν εὐμενῶς, ἐπεὶ βαδίζοντος αὐτοῦ αὐτουργὸς ἄνθρωπος οὐδὲν ἔχων ἕτερον ἐκ ποταμοῦ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις ὕδωρ ὑπολαβὼν προσήνεγκεν, ἡδέως ἐδέξατο καὶ ἐμειδίασε, τῇ προθυμίᾳ τοῦ διδόντος τὴν χάριν ἐπιμετρήσας.

119) Δημοσθένης εὐχερῶς αὐτῷ τινος ἀργύριον χρήσαντος, ἐπεὶ ἑώρα πολλοῖς τὸ αὐτὸ ποιοῦντα, ‘οὐκέτι σοι’ ἔφη ‘χάριν ἔχω· νόσῳ γὰρ καὶ οὐ κρίσει τοῦτο ποιεῖς’.

120) Κλέων ὅτε πρῶτον ἔγνω τῆς πολιτείας ἅπτεσθαι, τοὺς φίλους συναγαγὼν διέλυσε τὴν φιλίαν, ὡς πολλὰ τῆς ὀρθῆς καὶ δικαίας προαιρέσεως μαλάσσουσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ παράγουσαν.

121) Ἀλέξανδρος τοῦ οἰνοχόου αὐτοῦ ἀπολέσαντος φιάλην χρυσῆν καὶ διὰ τοῦτο δυσφοροῦντος μαθὼν τοῦτο καὶ προσκαλεσάμενος αὐτὸν ‘θάρσει’ εἶπεν· ‘ὅπου γὰρ <ἂν> εἴη, ἡμετέρα ἐστίν’.

122) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, ποῖος βασιλεὺς ἄριστος, ἔφη· ‘ὁ τοὺς φίλους δωρεαῖς συνέχων, τοὺς δ’ ἐχθροὺς διὰ τῶν εὐεργεσιῶν φίλους ποιούμενος’.

123) Διογένης ἐρωτηθείς, πῶς ἂν τις πολιτεύοιτο ἐπὶ ἐξουσίᾳ, ἔφη καθάπερ πυρὶ μήτε λίαν ἐγγὺς εἶναι, ἵνα μὴ κατακαῇ, μήτε πόῤῥω, ἵνα μὴ ῥιγώσῃ’.

124) Ἀγάθων εἶπε· ‘τὸν ἄρχοντα τριῶν δεῖ μεμνῆσθαι, πρῶτον ὅτι ἀνθρώπων ἄρχει, δεύτερον ὅτι κατὰ τοὺς νόμους ἄρχει, τρίτον ὅτι οὐκ ἀεὶ ἄρχει’.

125) Ἀντίγονος πρός τινα μακαρίζουσαν αὐτὸν γραῦν ‘εἰ ᾔδεις,’ ἔφη, ‘ὦ μῆτερ, ὅσων κακῶν ἐστι μεστὸν τουτὶ τὸ ῥάκος,’ δείξας τὸ διάδημα, ‘οὐκ ἂν ἐπὶ κοπρίας ἀποκείμενον ἐβάστασας’.

126) Ἐπαμινώνδας, ὁ Θηβαίων στρατηγός, ἰδὼν στρατόπεδον μέγα στρατηγὸν οὐκ ἔχον καλὸν ‘ἡλίκον’ ἔφη ‘θηρίον κεφαλὴν οὐκ ἔχει’;

127) Εὐμενὴς ὁ βασιλεὺς ἔλεγε τοῖς ἀδελφοῖς διαπαντός· ‘ἐὰν μὲν ὡς βασιλεῖ μοι προσφέρησθε, ὡς ἀδελφοῖς ὑμῖν χρήσομαι· ἐὰν δὲ ὡς ἀδελφῷ, ἐγὼ ὑμῖν ὡς βασιλεύς’.

128) Ἰσοκράτης ἀκούσας παρά τινος ὅτι ‘ὁ δεῖνα ἐπ’ ἐμοῦ κατὰ σοῦ τάδε ἐλοιδόρει’ ‘εἰ μὴ γὰρ σὺ’ εἶπεν ‘ἡδέως ἤκουες, οὐκ ἂν ἐκεῖνος ἐλοιδόρει’.

---

116) ἐποίησας inc. f. 247^{v} .
118) οὐχῆττον.
121) (ἀπολέ)σαντος inc. f. 248^{r} | διατοῦτο cf. n. 232. 257. 336 || ἂν om. cf. n. 71.
127) (προς)φέρησθε inc. f. 248^{v} .

129) Ὁ δὲ Σωκράτης ἀπαγγείλαντός τινος ὅτι 'ὁ δεῖνά σε κακῶς λέγει' 'καὶ τυπτέτω με' ἔφη 'μὴ παρόντα'.

130) Δημώνακτα δέ τινος αἰτιωμένου καὶ φήσαντος· 'διὰ τί με κακῶς λέγεις'; 'ὅτι μὴ καταφρονεῖς' ἔφη 'τῶν κακῶς λεγόντων'.

131) Διογένης λοιδορούμενος ὑπό τινος φαλακροῦ ἔφη· 'σὲ μὲν οὐχ ὑβρίζω, τὰς δὲ τρίχας σου ἐπαινῶ, ὅτι κακὸν κρανίον ἀπέλιπον'.

132) Ἡροδότου δέ τινος κακῶς αὐτὸν λέγοντος ἔφη· 'χαίρω ἐχθρός σου γενόμενος· σὺ γὰρ οὐ τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ τοὺς φίλους κακῶς ποιεῖς'.

133) Ἀρίστιππος ὑβριζόμενος ὑπό τινος ἀνεχώρει· τοῦ δὲ ἐπιδιώκοντος καὶ λέγοντος· 'φεύγεις'; 'ναί,' ἔφη, 'τοῦ μὲν κακῶς λέγειν σὺ τὴν ἐξουσίαν ἔχεις, τοῦ δὲ μὴ ἀκούειν ἐγώ'.

134) Πελοπίδης ἀνδρείου στρατιώτου διαβληθέντος ὡς βλασφημοῦντος αὐτὸν 'ἐγὼ' ἔφη 'τὰ μὲν ἔργα αὐτοῦ βλέπω, τῶν δὲ λόγων οὐκ ἤκουσα'.

135) Δημοσθένης λοιδορουμένου τινὸς αὐτῷ 'οὐ συγκαταβαίνω' εἶπεν 'εἰς ἀγῶνα, ἐν ᾧ ὁ νικώμενος τοῦ νικῶντός ἐστι κρείττων'.

136) Χρυσίππῳ εἰπόντος τινός· 'ὁ φίλος σε λάθρα λοιδορεῖ' εἶπε· 'μὴ ἔλεγχε αὐτόν, ἐπεὶ φανερῶς αὐτὸ μέλλει ποιεῖν'.

137) Ὁ αὐτὸς ὑπό τινος πολλὰ λοιδορηθεὶς ἔφη· 'κάλλιστα ἐποίησας μηδέν σοι τῶν προσόντων καταλιπών'.

138) Ἑτέρου δέ τινος λέγοντος ὅτι 'σέ τινες λοιδοροῦσιν' ἔφη· 'ἀλλ' ἐγὼ οὕτως διάξω, ὥστε ἀπιστεῖσθαι αὐτούς.

139) Ἔλεγε δ' ὁ αὐτὸς τῶν ἡδυσμάτων τὸ πῦρ εἶναι κράτιστον.

140) Τοὺς Ῥοδίους ὁ Στρατόνικος ἐπισκώπτων εἰς πολυτέλειαν οἰκοδομεῖν μὲν ὡς ἀθανάτους εἶπεν, ὀψωνεῖν δὲ ὡς ὀλιγοχρονίους.

141) Διογένης ἰδὼν τοὺς Ἀναξιμένους οἰκέτας πολλὰ σκεύη περιφέροντας ἤρετο· 'τίνος ταῦτα;' τῶν δὲ εἰπόντων· 'Ἀναξιμένους' 'οὐκ αἰδεῖται' φησὶ 'ταῦτα ἔχων ἅπαντα αὐτὸς ἑαυτὸν μὴ ἔχων';

142) Σιμωνίδης ἐρωτηθείς, πότερον αἱρετώτερον πλοῦτος ἢ σοφία, 'οὐκ οἶδα' ἔφη· 'ὁρῶ μέντοι γε τοὺς σοφοὺς ἐπὶ τὰς τῶν πλουσίων θύρας φοιτῶντας'.

143) Ἀριστείδης ὁ δίκαιος ὀνειδιζόμενος ἐπὶ πενίᾳ ὑπό τινος πλουσίου εἶπεν· 'ἐμοὶ μὲν ἡ πενία οὐδὲν ποιήσει κακόν, σοὶ δὲ ὁ πλοῦτος ταραχὰς μυρίας'.

---

129) δεῖνα σε || λέγει] λέγοι.
130) διατί cf. n. 63.
134) ἐγὼ inc. f. 249r.
135) νικῶντος ἐστί.
138) σὲ τινές.
142) in mg. m. rec. adscripsit: ἄλλον || Σιμωνίδης inc. f. 249v || μέντοι γε] μεν γέ τοι.
143) in mg. m. rec. notam (ῃ adpinxit.

144) Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ θεασάμενός τινα ἐκφερόμενον φιλάργυρον ἔφη· 'οὗτος βίον ἀβίωτον βιώσας ἑτέροις βίον κατέλιπεν'.

145) Ἀλεξάνδρῳ εἰπόντος τινὸς τῶν εὐνοεῖν δοκούντων ὅτι 'αἱ πόλεις σου δύνανται πλείονας προσόδους παρέχειν' ἔφη· 'καὶ κηπωρὸν μισῶ τὸν ἐκ ῥιζῶν ἐκτέμνοντα τὰ λάχανα'.

146) Εὐριπίδης ὁ τραγῳδός, ἐπεὶ ὀψωνοῦντος αὐτοῦ ἐπελάβετό τις λέξας, ὅτι Σοφοκλῆς διὰ δούλου τοῦτο ποιεῖ, εἶπε· 'τοιγαροῦν ὁ Σοφοκλῆς ἐσθίει ὄψον, ὁποῖον ἂν τῷ οἰκέτῃ ἀρέσῃ, ἐγὼ δέ, ὁποῖον ἂν ἐμοί'.

147) Ἐσθίων ποτὲ Ἰσοκράτης παρὰ Νικοκρέοντι, τῷ Κυπρίων τυράννῳ, προτρεπομένων αὐτὸν τῶν παρόντων διαλεχθῆναι ἔφη· 'ἐν οἷς μὲν ἐγὼ δεινός, οὐχ ὁ νῦν καιρός, ἐν οἷς δέ γε ὁ νῦν καιρός, οὐκ ἐγὼ δεινός'.

148) Διογένης λέγειν ποτὲ κωλυόμενος ὑπὸ Ἀθηναίων ἐν ἐκκλησίᾳ 'βραχὺ' ἔφη 'βούλεσθε πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν τι;' τῶν δὲ εἰπόντων· 'βουλόμεθα, Διόγενες' καὶ σιωπησάντων 'νεανίας' εἶπε 'θέρους ὥρᾳ ἐμισθώσατο ἐξ ἄστου ὄνον· μεσούσης δὲ τῆς ἡμέρας καὶ τοῦ ἡλίου σφοδρῶς φλέγοντος ἑκάτερος αὐτῶν ἐβούλετο ὑποδύεσθαι τὴν σκιὰν καὶ εἶργον ἀλλήλους, ὁ μὲν ὄνον μεμισθωκέναι λέγων, οὐ τὴν σκιάν, ὁ δὲ μισθωσάμενος τὴν πᾶσαν ἔχειν ἐξουσίαν.' Καὶ ταῦτ' εἰπὼν ἀπῄει· τῶν δ' Ἀθηναίων ἐπισχόντων καὶ δεομένων πέρας ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ 'εἶτα ὑπὲρ μὲν ὄνου σκιᾶς' ἔφη 'βούλεσθε ἀκούειν, λέγοντος δέ μου ὑπὲρ σπουδαίων πραγμάτων ἀκούειν οὐ βούλεσθε';

149) Ἀττικοῦ δέ τινος ἐγκαλοῦντος αὐτῷ, διότι τοὺς Λακεδαιμονίους μᾶλλον ἐπαινῶν παρ' ἐκείνοις οὐ διατρίβει, 'οὐδὲ γὰρ ἰατρὸς' εἶπεν 'ὑγείας ὢν ποιητικὸς ἐν ὑγιαίνουσι τὴν διατριβὴν ποιεῖται'.

150) Ἀνταγόρας, ἐπεὶ ἀνεγίνωσκε τὸ τῆς Θηβαΐδος παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς σύγγραμμα καὶ οὐδεὶς τούτων ὑπεσημαίνετο, κλείσας τὸ βιβλίον 'δικαίως' εἶπε 'καλεῖσθε Βοιωτοί· βοῶν γὰρ ὦτα ἔχετε'.

151) Ἀντισθένης τοῖς μέλλουσι σῴζεσθαι ἔφη, φίλων δεῖν γνησίων ἢ διαπύρων ἐχθρῶν· 'οἱ μὲν γὰρ νουθετοῦντες τοὺς ἁμαρτάνοντας, οἱ δὲ λοιδοροῦντες ἀποτρέπουσιν'.

152) Αἴσωπος ἔφη, δύο πήρας ἕκαστον ἡμῶν φέρειν, τὴν μὲν πρόσθεν, τὴν δὲ ὄπισθεν, καὶ εἰς μὲν τὴν ἔμπροσθεν ἀποτιθέναι τὰ τῶν ἄλλων ἁμαρτήματα, εἰς δὲ τὴν ὄπισθεν τὰ ἑαυτῶν.

---

144) θεασάμενος τινὰ || οὗτος P, sed ου in rasura m. rec. exaravit || βίον P ex emendatione; βι m. rec. in rasura restituit.

147) Νικοκρέοντι] Νικοκράτει (cuius scripturae ansam vox Ἰσοκράτης dedit) || τῷ inc. f. 250r || αὐτὸν] αὐτῷ.

148) τῆς P, sed ῆς m. rec. in rasura dedit || ἡμέρας P; ἡ m. rec. in rasura reposuit.

149) ἰατρὸς inc. f. 250v .

153) Ἐμπεδοκλῆς ἐρωτηθείς, διὰ τί σφόδρα ἀγανακτεῖ κακῶς ἀκούων, ἔφη· 'ὅτι οὐδὲ ἐπαινούμενος ἡσθήσομαι, εἰ μὴ κακῶς ἀκούων λυπηθήσομαι'.

154) Σωκράτης ἰδὼν πλούσιον ἀπαίδευτον ἔφη· 'ἰδοὺ τὸ χρυσοῦν ἀνδράποδον'.

155) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί τῶν ζῴων κάλλιστον, ἔφη· 'ἄνθρωπος παιδείᾳ κεκοσμημένος'.

156) Ὀνειδιζόμενος δ', ὅτι βαρβαρίζει, 'ἐγὼ μὲν' ἔφη 'τῷ λόγῳ, ὑμεῖς δὲ τῷ τρόπῳ'.

157) Ἐρωτηθεὶς δέ, τί τῶν μαθημάτων ἄριστον, 'τὸ ἀπομαθεῖν' εἶπε 'τὰ κακά'.

158) Ἐμπεδοκλῆς πρὸς τὸν λέγοντα ὅτι 'οὐδένα σοφὸν εὑρεῖν δύναμαι' 'κατὰ λόγον' εἶπε· 'τὸν γὰρ ζητοῦντα σοφὸν αὐτὸν πρῶτον εἶναι δεῖ σοφόν'.

159) Θεόκριτος ὁ Χῖος ἀφυοῦς ποιητοῦ ἀκρόασιν ἀπαγγείλαντος ἐρωτώμενος ὑπ' αὐτοῦ, ποῖά ἐστι τὰ καλῶς εἰρημένα, ἔφη· 'ἅττα δὴ παρέλιπες'.

160) Ἱέρων ὁ Σικελιώτης Ξενοφάνους τοῦ Κολοφωνίου ποιητοῦ τὸν Ὅμηρον ψέγοντος ἠρώτησεν αὐτόν, πόσους οἰκέτας ἔχει· τοῦ δὲ εἰπόντος, δύο καὶ τούτους μόλις τρέφειν, 'οὐκ αἰσχύνῃ' φησὶν 'Ὅμηρον ψέγων, ὃς μετηλλαχὼς πλείονας ἢ μυρίους τρέφει';

161) Φιλόσοφος ἔχων δύο μαθητάς, ἕνα μὲν ἀφυῆ, φιλόπονον δέ, ἕτερον δὲ εὐφυῆ, ῥάθυμον δὲ εἶπεν· 'ἀμφότεροι ἀπόλλοισθε, ὅτι σὺ μὲν θέλων οὐ δύνῃ, σὺ δὲ δυνάμενος οὐ θέλεις'.

162) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε μεγάλους δεῖν λαμβάνειν μισθοὺς παρὰ τῶν μαθητῶν τοὺς διδασκάλους, παρὰ μὲν τῶν εὐφυῶν, ὅτι πολλὰ μανθάνουσι, παρὰ δὲ τῶν ἀφυῶν, ὅτι πολὺν κόπον παρέχουσιν.

163) Νεανίσκου τινὸς ἐν θεάτρῳ ἐναβρυνομένου καὶ λέγοντος ὡς 'σοφός εἰμι πολλοῖς ὁμιλήσας σοφοῖς' εἶπε Κράτης· 'κἀγὼ πολλοῖς πλουσίοις, ἀλλὰ πλούσιος οὐκ εἰμι'.

164) Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν· 'οὐ καλὸν ἐν ἀπαιδεύτοις πεπαιδευμένον διαλέγεσθαι ὥσπερ οὐδὲ νήφοντα μεθύουσιν'.

165) Οἰνοπίδης ὁρῶν μειράκιον ἀπαίδευτον πολλὰ βιβλία κτώμενον ἔφη· 'μὴ τῇ κιβωτῷ, ἀλλὰ τῷ στήθει θησαύριζε'.

166) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε, τὰ βιβλία τῶν μεμαθηκότων ὑπομνήματα εἶναι, τῶν δὲ ἀμαθῶν μνήματα.

---

153) διατί cf. n. 63.
156) ἐγὼ inc. f. 251^{r}.
159) ποῖα ἐστί.
160) φησὶν] φησὶ cf. n. 334.
162) τῶν μαθητῶν inc. f. 251^{v} || σοφὸς εἰμὶ || οὐκ εἰμί.

167) Λάσος ὁ Ἑρμιονεὺς ἐρωτηθείς, τί εἴη σοφώτατον, ʻἡ πεῖρα’ ἔφη.

168) Ὁ αὐτὸς ἀφυοῦς ζωγράφου λέγοντος αὐτῷ· ʻκονίασόν σου τὴν οἰκίαν, ἵνα αὐτὴν ζωγραφήσω’, ἔφη· ʻοὐμενοῦν, ἀλλὰ πρότερον αὐτὴν ζωγράφησον, ἵνα μετὰ ταῦτα ταύτην ἐγὼ κονιάσω’.

169) Δημόκριτος εἶπεν· ʻὁ μὲν γαμβροῦ ἐπιτυχὼν εὗρεν υἱόν, ὁ δ’ ἀποτυχὼν ἀπώλεσε καὶ θυγατέρα’.

170) Ἱέρων ἐρωτηθείς, τίς εὐδαίμων, ἔφη· ʻὁ τὸ μὲν σῶμα ὑγιής, τὴν δ’ οὐσίαν εὔπορος, τὴν δὲ φύσιν οὐκ ἀπαίδευτος’.

171) Εὐκλείδης τοῦ ἀδελφοῦ ἐκ διαφορᾶς εἰπόντος ʻἀπολοίμην, εἰ μή σε τιμωρησαίμην’ ʻἐγὼ δ’’ ἔφη ʻἀπολοίμην, εἰ μὴ σοὶ σπεισαίμην’.

172) Πλάτων ὀργιζόμενός ποτε τῷ οἰκέτῃ ἐπιστάντος Ξενοκράτους ʻλαβὼν τοῦτον’ ἔφη ʻμαστίγωσον· ἐγὼ γὰρ ὀργίζομαι’.

173) Ὁ αὐτὸς ἐπανατεινάμενός ποτε τῷ παιδὶ τὴν ῥάβδον λέγεται συχνὸν χρόνον ἑστάναι μετέωρον ἔχων αὐτὴν καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτώμενος εἰπεῖν· ʻκολάζω τὸν ἐμαυτοῦ προορμήσαντα θυμόν’.

174) Ἀρίστιππος θεασάμενός τινα ὀργιζόμενον καὶ διὰ τῶν λόγων χαλεπαίνοντα ἔφη· ʻμὴ τοὺς λόγους δι’ ὀργῆς ἄγωμεν, ἀλλὰ τὴν ὀργὴν διὰ τῶν λόγων καταπαύωμεν’.

175) Πόπλιος Πείσων μὴ βουλόμενος ἐνοχλεῖσθαι προσέταξε τοῖς οἰκέταις πρὸς τὰ ἐρωτώμενα λαλεῖν καὶ μηδὲν πλέον· εἶτα Κλώδιον ἄρχοντα δεξιώσασθαι βουλόμενος ἐκέλευσε κληθῆναι καὶ παρεσκευάσατο λαμπράν, ὡς εἰκός, τράπεζαν· ἐνστάσης δὲ τῆς ὥρας οἱ μὲν ἄλλοι παρῆσαν, ὁ δὲ Κλώδιος προσεδοκᾶτο· καὶ πολλάκις ἔπεμψε τὸν εἰωθότα καλεῖν οἰκέτην ἐποψόμενον, εἰ πρόσεισιν· ὡς δ’ ἦν ἑσπέρα καὶ ἀπέγνωστο ʻτί δ’’; ἔφη πρὸς τὸν οἰκέτην· ʻἐκάλεσας αὐτόν’; ʻἔγωγε’ εἶπε· ʻδιὰ τί οὖν οὐκ ἀφῖκται;’ κἀκεῖνος εἶπεν· ʻὅτι ἠρνήσατο’· ʻπῶς οὖν οὐκ εὐθὺς ἔφρασας’; ʻὅτι τοῦτό με’ εἶπεν ʻοὐκ ἠρώτησας’.

176) Μέτελλος ὁ γέρων ἐρωτώμενός τι τῶν κεκρυμμένων ἐπὶ στρατείας ʻεἰ’ φησὶν ʻᾤμην τὸν χιτῶνά μοι συνειδέναι τοῦτο τὸ ἀπόῤῥητον, ἀποδυσάμενος ἂν αὐτὸν ἐπὶ πῦρ ἔθηκα’.

177) Σωκράτης καθήψατό τινος τῶν συνήθων σφοδρότερον ἐν ταῖς τραπέζαις διαλεγομένου· καὶ ὁ Πλάτων ʻοὐκ ἄμεινον ἦν’ ἔφη ʻἰδίᾳ ταῦτα λελέχθαι’; καὶ ὁ Σωκράτης ʻσὺ δ’’ εἶπεν ʻοὐκ ἄμεινον ἂν ἐποίησας ἰδίᾳ πρὸς ἐμὲ ταῦτα εἰπών’;

---

167) Ἑρμιονεὺς] ἑρμηνεὺς ‖ σοφώτατον] σοφώτερον.
168) οὔμενουν ‖ μεταταῦτα.
170) Ἱέρων inc. f. 252r.
171) σοὶ] σε.
175) ἐνστάσης inc. f. 252v ‖ διατί cf. n. 63 ‖ τοῦτο με.
176) εἴ φησιν ‖ χιτῶνα μοι.
177) διαλεγομένου] διαλεγόμενος ‖ εἶπε delendum esse indicavi.

178) Σέλευκος ὁ Καλλίνικος ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας μάχῃ πᾶν ἀποβαλὼν τὸ στράτευμα, αὐτοῦ δὲ περισπάσας τὸ διάδημα καὶ φυγὼν μετὰ τριῶν ἢ τεσσάρων ἀνοδίαις καὶ πλάναις πολὺν ἤδη δρόμον ἐπλανᾶτο· ἤδη δὲ δι' ἔνδειαν ἀπαγορεύων ἐπαυλίῳ τινὶ προσῆλθε καὶ τὸν δεσπότην αὐτοῦ εὑρὼν κατὰ τύχην ἄρτον καὶ ὕδωρ ᾔτησεν· ὁ δὲ καὶ ταῦτα καὶ τῶν ἄλλων ὅσα παρῆν ἐν ἀγρῷ δαψιλῶς ἐπιδιδοὺς ἐγνώρισε τὸν βασιλέα· καὶ περιχαρὴς γενόμενος τῇ συντυχίᾳ οὐ κατέσχεν οὐδὲ συνεψεύσατο βουλομένῳ λανθάνειν, ἀλλ' ἄχρι τῆς ὁδοῦ προπέμψας καὶ ἀπολυόμενος 'ὑγίαινε', ἔφη, 'ὦ βασιλεῦ Σέλευκε'· κἀκεῖνος ἐκτείνας τὴν δεξιὰν αὐτῷ καὶ προσελκόμενος ὡς φιλήσων ἔνευσεν ἑνὶ τῶν μετ' αὐτοῦ, ξίφει τὸν τράχηλον ἀποκόψαι τοῦ ἀνθρώπου· εἰ δ' ἐσίγησε τότε, καρτερήσας ὀλίγον χρόνον, εὐτυχήσαντος ὕστερον τοῦ βασιλέως καὶ μεγάλου γενομένου μείζονας χάριτας ἂν ἐκομίσατο ἀντὶ τῆς σιωπῆς ἢ τῆς φιλοξενίας.

179) Ἰσοκράτης ἐρωτηθείς, διὰ ποίαν αἰτίαν τοὺς ἄλλους διδάσκων λέγειν αὐτὸς σιωπᾷ, ἔφη· 'καὶ γὰρ ἡ ἀκόνη αὐτὴ μὲν οὐ τέμνει, τὰ δὲ ξίφη ὀξέα ποιεῖ'.

180) Θεόφραστος ὁ Περιπατητικὸς φιλόσοφος ἐν συμποσίῳ νεανίσκον τινὰ βλέπων ἡσυχίαν ἔχοντα εἶπεν· 'εἰ μὲν ἀπαίδευτος ὢν σιωπᾷς, πεπαιδευμένος ὑπάρχεις, εἰ δὲ πεπαιδευμένος, ἀπαιδεύτως σιωπᾷς'.

181) Δημόκριτος θεασάμενός τινα πολλὰ μέν, ἀπαίδευτα δὲ διαλεγόμενον 'οὗτος' ἔφη 'οὐ λέγειν μοι δοκεῖ δυνατός, ἀλλὰ σιωπᾶν ἀδύνατος'.

182) Μειρακίου τινὸς πολλὰ παρὰ πότον ληροῦντος καὶ μὴ δυναμένου σιωπᾶν εἶπεν ὁ Δημοσθένης· 'πῶς παρ' οὗ ἔμαθες λαλεῖν, παρ' αὐτοῦ σιωπᾶν οὐκ ἔμαθες';

183) Ἀριστίππῳ λέγοντός τινος ὅτι 'διὰ σὲ ὁ ἀγρὸς ἀπώλετο' 'οὐκοῦν' ἔφη 'κάλλιον δι' ἐμὲ τὸν ἀγρὸν ἢ διὰ τὸν ἀγρὸν ἐμέ';

184) Τῷ δὲ Δημοσθένει ἑτέρου τινὸς λέγοντος ὅτι 'τοῦ ἀγροῦ ἀμελεῖς, ἑαυτῷ δὲ σχολάζεις', 'τούτου γὰρ' ἔφη 'ἐπιμελοῦμαι, δι' ὃν καὶ τὸν ἀγρὸν ἐκτησάμην'.

185) Εὐκλείδης ὁ φιλόσοφος ἐρωτηθείς, ὁποῖοί τινές εἰσιν οἱ θεοὶ καὶ τίνι χαίρουσι, 'τὰ μὲν ἄλλα οὐκ οἶδα' εἶπε· 'τοὺς μέντοι φιλοπράγμονας ὅτι μισοῦσιν, ἀσφαλῶς οἶδα'.

186) Δημῶναξ ἐξεταζόντων τινῶν, εἰ ὁ κόσμος ἔμψυχός ἐστι, καὶ ἄλλων, εἰ σφαιροειδής, 'ὑμεῖς' εἶπε 'περὶ μὲν τοῦ κόσμου πολυπραγμονεῖτε, περὶ δὲ τῆς ἑαυτῶν ἀκοσμίας οὐ φροντίζετε'.

---

178) ἐπλανᾶτο inc. f. 253r ‖ κατατύχην.
179) αὐτὴ] αὔτη.
180) ὢν inc. f. 253v.
181) θεασάμενος τινά.
185) ὁποῖοι τινές εἰσιν.
186) Δημώναξ cf. n. 1 ‖ (πολυ)πραγμονεῖτε inc. f. 254r.

187) Σωκράτης τοὺς πλεονέκτας εἴκαζε ταῖς ὄρνισιν, ὧν ἡ μὲν καταπίνει, ὅ τι ἂν προςτύχῃ, καὶ ἔστιν ὅτε πνίγεται, αἱ δ' ἄλλαι παρακολουθοῦσιν ἀφελεῖν αὐτὸ σπεύδουσαι, ἵνα παρὰ μέρος πνιγῶσιν.

188) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε· 'τοὺς υἱοὺς δοκοῦσι μᾶλλον ἀγαπᾶν αἱ μητέρες ὡς δυναμένους αὐταῖς βοηθεῖν, οἱ δὲ πατέρες τὰς θυγατέρας ὡς δεομένας αὐτῶν βοηθεῖν'.

189) Ἀλέξανδρος ὁ βασιλεὺς βαρύ τι ἐπιταττούσης αὐτῷ τῆς μητρὸς Ὀλυμπιάδος ἔφη· 'ὦ μῆτερ, πικρόν με ἐνοίκιον τῆς ἐννεαμήνου μονῆς ἀπαιτεῖς'.

190) Ναυσικᾶς οἰομένων τινῶν καὶ λεγόντων ἐν ἀσφαλεῖ ἔσεσθαι τὰ Ῥωμαίων πράγματα, Καρχηδονίων μὲν ἀνῃρημένων, Ἀχαιῶν δὲ δεδουλωμένων, εἶπεν· 'ἐπισφαλῶς ἔχομεν, μήτε οὓς φοβηθῶμεν, μήτε οὓς αἰσχυνθῶμεν ἑαυτοῖς ἀπολελοιπότες'.

191) Ἀντισθένης ἐρωτηθείς, τί ἐστιν ἑορτή, εἶπε· 'γαστριμαργίας ὑπόθεσις'.

192) Ὁ δὲ Ζήνων ἔλεγε· 'ζῆθι, ὦ ἄνθρωπε, μὴ μόνον ἵνα φάγῃς καὶ πίῃς, ἀλλ' ἵνα τὸ ζῆν πρὸς τὸ εὖ ζῆν καταχρήσῃ'.

193) Κράτης νεανίαν ἰδὼν ἀθλητικὸν οἴνῳ καὶ κρεωφαγίᾳ πολλὴν σάρκα ὑποτρέφοντα εἶπε· 'παῦσαι, ὦ δαιμόνιε, καθ' ἑαυτοῦ τὸ δεσμωτήριον ποιῶν ἰσχυρόν'.

194) Βίας ἔν τινι συμποσίῳ σιωπῶν καὶ σκωπτόμενος εἰς ἀβελτηρίαν ὑπό τινος ἀδολέσχου 'καὶ τίς ἂν' ἔφη 'δύναιτο μωρὸς ἐν οἴνῳ σιωπᾶν';

195) Ἀθήνησι δέ τις πρέσβεις βασιλικοὺς ἑστιῶν ἐφιλοτιμήθη συναγαγεῖν εἰς ταὐτὸ τοὺς φιλοσόφους· χρωμένων δὲ τῶν ἄλλων κοινολογίᾳ καὶ τὰς συμβουλὰς ἀποδιδόντων, Ζήνωνος δὲ ἡσυχίαν ἄγοντος 'περὶ δὲ σοῦ τί χρὴ λέγειν', ἔφασαν, 'ὦ Ζήνων, τῷ βασιλεῖ'; κἀκεῖνος 'ἄλλο μηδὲν' εἶπεν 'ἢ ὅτι πρεσβύτης ἐστὶν ἐν Ἀθήναις παρὰ πότον δυνάμενος σιωπᾶν'.

196) Ἐν συμποσίῳ τινὶ πολλοῦ τῷ Διογένει διδομένου οἴνου τοῦτον ἐξέχεεν· ἐπεὶ δέ τινες αὐτὸν ἐμέμφοντο, 'ἐὰν γὰρ αὐτὸν' ἔφη 'ἐκπίω, οὐ μόνον αὐτὸς ἀπόλλυται, ἀλλὰ κἀμὲ προςαπόλλυσιν'.

197) Ὁ αὐτὸς ἰδὼν μειράκιον ἐκστατικὸν καὶ παραφρονοῦν 'ὁ πατὴρ' ἔφη 'νεανίσκε, μεθύων σε ἔσπειρεν'.

198) Πυθαγόρας ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος οἰνόφλυγος, πῶς ἂν τοῦ μεθύειν παύσαιτο, ἔφη· εἰ συνεχῶς θεωροίη τὰ ὑπ' αὐτοῦ πρασσόμενα.

199) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε τὴν μέθην εἶναι μανίας μελέτην.

200) Ἀνάχαρσις εἶπε, κιρνωμένου κρατῆρος ἐφεστίου τὸν μὲν πρῶτον

---

193) Κράτης inc. f. 254ᵛ.
195) ἐν inclusi.
198) Πυθαγόρας inc. f. 255ʳ || παύσαιτο] παύσηται || θεωροίη] θεωρεῖ.
200) τὸν μὲν] τὸ μέν

ὑγιείας πίνεσθαι, τὸν δὲ δεύτερον ἡδονῆς, τὸν δὲ τρίτον ὕβρεως, τὸν δὲ τέταρτον μανίας.

201) Σοφοκλῆς ἐμέμφετο Αἰσχύλῳ, ὅτι μεθύων ἔγραφε, καὶ ἔλεγεν, ὡς, εἰ τὰ δέοντα ποιοίη, ἀλλ' οὐκ εἰδώς γε'.

202) Ξενοκράτης ὁ φιλόσοφος ἐρωτηθείς ποτε περί τινος αἰσχροῦ καὶ μὴ ἀποκρινόμενος, τοῦ δ' ἐρωτῶντος λέγοντος· 'τί σιωπᾷς'; 'περὶ τοιούτων' ἔφη 'σοὶ μὲν ἐρωτῆσαι, ἐμοὶ δὲ οὐκ ἀποκρίνασθαι προσήκει'.

203) Δημοκράτους πρεσβεύοντός ποτε ὑπὲρ Ἀθηναίων πρὸς Φίλιππον καὶ παῤῥησίᾳ διαλεγομένου ὁ Φίλιππος 'οὐ φοβῇ, μὴ τὴν κεφαλὴν' ἔφη 'προστάξω ἀφαιρεθῆναι'; 'οὒ' φησίν· 'ἐὰν γὰρ σύ μου ταύτην ἀφέλῃς, ἡ πατρίς μοι αὐτὴν ἀθάνατον ἀναθήσει'.

204) Ἰσοκράτης ἐρωτηθείς, τίνι οἱ φιλοπονοῦντες τῶν ῥᾳθύμων διαφέρουσιν, εἶπεν· 'ὡς εὐσεβεῖς τῶν ἀσεβῶν, ἐλπίσιν ἀγαθαῖς'.

205) Ὁ δὲ Σωκράτης φιλοπονοῦντα νεανίαν ἰδὼν εἶπε· 'κάλλιστον ὄψον τῷ γήρᾳ ἀρτύεις'.

206) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε· 'τοὺς μὲν κενοὺς ἀσκοὺς τὸ πνεῦμα διίστησι, τοὺς δὲ ἀνοήτους ἀνθρώπους ἡ οἴησις'.

207) Ὁ δὲ Διογένης ἔλεγεν· 'ὁ τῦφος ὥσπερ ποιμήν, οὗ θέλει, τοὺς πολλοὺς ἄγει.

208) Ἀριστοτέλης θεασάμενος νεανίσκον κατωφρυωμένον, μηδὲν δὲ ἐπιστάμενον 'νεανίσκε' ἔφη· 'οἷος μὲν δοκεῖς αὐτὸς εἶναι, ἐγὼ γενοίμην· οἷος δὲ τῇ ἀληθείᾳ ὑπάρχεις, τοιοῦτοί μου οἱ ἐχθροὶ γένοιντο'.

209) Ὁ αὐτὸς νοήσας μειράκιον ἐπὶ πολυτελείᾳ τῆς χλαμύδος σεμνυνόμενον 'οὐ παύσῃ' ἔφη, 'μειράκιον, ἐπὶ προβάτου σεμνυνόμενος ἀρετῇ'; ὁ δέ γε Ἡράκλειτος ἔλεγε τὴν οἴησιν προκοπῆς ἐγκοπήν.

210) Ἀριστείδης ὁ δίκαιος ἐρωτηθείς, πόσον χρόνον ἄνθρωπον καλὸν ζῆν, ἔφη· 'ἕως ἂν ὑπολάβῃ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν ἄμεινον εἶναι'.

211) Ὁ δὲ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεὺς Ἄμασις παραμυθούμενος φίλῳ ἀποβαλόντι υἱὸν εἶπεν· 'εἰ, ὅτε <οὐδέπω> ἦν, οὐκ ἐλυποῦ, μηδὲ νῦν, ὅτε οὐκ ἔσται, λυπηθῇς'.

212) Διογένης ὀδυρομένου τινός, ἐπειδὴ ἐπὶ ξένης ἔμελλε τελευτᾶν, εἶπε· 'τί ὀδύρῃ, ὦ μάταιε; πανταχόθεν ἡ αὐτὴ ὁδὸς ἐς τὸν Ἅιδην'.

213) Κορίσκος, εὖ μάλα γέρων ὤν, ὡς ἀπό τινος χαλεπῆς νόσου ἀνέῤῥωσεν, 'ἄπαγε' ἔφη· 'ὡς ἀηδῶς ἀνέστροφα, ἤδη πολὺ τῆς ὁδοῦ προκεκοφώς, ἣν δεῖ πάντως πορευθῆναι'.

---

203) Δημοκράτους] Δημοκρίτου cf. n. 293 || οὔ φησιν.
204) εἶπεν inc. f. 255ᵛ.
207) τύφος.
208) τοιοῦτοι μου.
209) ἐγκοπὴν] ἐκκοπήν.
211) οὐδέπω om. || μὴ δὲ || νῦν inc. f. 256ʳ.

214) Δημόκριτος νοσήσας καὶ ληθάργῳ περιπεσών, ὡς ἀνένηψεν, 'οὐδέν με' ἔφη 'ἐξαπατήσει ἡ φιλοζωία'· καὶ ἐξήγαγεν ἑαυτὸν τοῦ βίου.

215) Βίας θεασάμενος μάχαιραν ἐῤῥιμμένην ἔφη· 'τίς σὲ ἀπώλεσεν ἢ τίνα σύ';

216) Ὁ αὐτὸς ἐπικαλουμένου τινὸς τὸν θάνατον ἐπὶ τέκνων ἀπωλείᾳ ἔφη· 'τί αὐτὸν καλεῖς, ὦ ἄνθρωπε; οὐκ, ἂν μὴ καλέσῃς, ἥξει';

217) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, ποῖος τῶν θανάτων καλός ἐστιν, 'ὁ ἀπὸ τῶν νόμων' εἶπεν 'ἐπαγόμενος'.

218) Σωκράτει τινὸς εἰπόντος· 'οἱ Ἀθηναῖοι σοῦ θάνατον κατεψηφίσαντο' ἔφη· 'πρὸ αὐτῶν δὲ ἡ φύσις'.

219) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τίνα ἐστὶ τὰ ἐν Ἅιδου, εἶπεν· 'οὔπω ἐγὼ ἐκεῖ πεπόρευμαι οὔτε τῶν ἐκεῖσέ τινι συντετύχηκα'.

220) Διογένης κοινολογουμένας γυναῖκας θεασάμενος ἔφη· 'ἀσπὶς παρ' ἐχίδνης φάρμακον δανείζεται'.

221) Ἡ Φίλωνος γυνὴ ἐρωτηθεῖσα ὑπό τινος ἐν συνόδῳ πλειόνων γυναικῶν, διὰ τί μόνη οὐ φορεῖ χρυσοῦν κόσμον, ἔφη· 'αὐτάρκης κόσμος ἐστὶ γυναικὶ ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετή'.

222) Σεκοῦνδος ἔφη· 'τριῶν κακῶν τέτευγμαι, γραμματικῆς, πενίης, οὐλομένης γυναικός· τῶν δύο ἀπήλλαγμαι, οὐλομένης δὲ γυναικὸς ἐκφυγεῖν οὐκ ἴσχυσα'.

223) Φιλόξενος ὁ ποιητὴς εἰπόντος τινός, διὰ τί ὁ Σοφοκλῆς χρηστὰς παρεισάγει τὰς γυναῖκας, αὐτὸς δὲ φαύλας, εἶπεν ὅτι 'Σοφοκλῆς μέν, οἵας εἶναι δεῖ, τὰς γυναῖκας λέγει, ἐγὼ δ', οἷαί εἰσιν'.

224) Ἐρομένου τινὸς Διογένην, τί νομίζει τὸ γῆρας, 'τοῦ ζῆν' εἶπε 'χειμῶνα'.

225) Ὁ αὐτὸς ἰδὼν γραῦν καλλωπιζομένην εἶπεν· 'εἰ μὲν πρὸς τοὺς ζῶντας, πεπλάνησαι· εἰ δὲ πρὸς τοὺς νεκρούς, μὴ βράδυνε'.

226) Γοργίας ἐρωτηθείς, ποίᾳ διαίτῃ χρώμενος εἰς μακρὸν γῆρας ἦλθεν, 'οὐδὲν οὐδέπω πρὸς ἡδονὴν' ἔφη 'οὔτε φαγὼν οὔτε δράσας'.

227) Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἤρα Θετταλῆς γυναικός· αἰτίαν δ' ἐχούσης καταφαρμακεύειν αὐτόν, ἐσπούδασεν Ὀλυμπιὰς λαβεῖν αὐτὴν ὑποχείριον· ὡς δ' εἰς ὄψιν ἐλθοῦσα τό τε εἶδος εὐπρεπὴς κατεφάνη καὶ διελέχθη πρὸς αὐτὴν οὐκ

---

215) σε.
216) ἂν] κἄν.
218) οἱ] τί || σοῦ.
219) τῶν inc. f. 256ᵛ || ἐκεῖσε τινί.
221) διατί cf. n. 63.
224) διατί cf. n. 63 || οἷαι εἰσίν.
227) ὁ βασιλεὺς inc. f. 257ʳ.

ἀγεννῶς οὐδ' ἀσυνέτως, 'χαιρέτωσαν' εἶπεν ἡ Ὀλυμπιὰς 'αἱ διαβολαί· σὺ γὰρ ἐν σεαυτῇ τὸ φάρμακον ἔχεις'.

228) Φασὶ τὸν Γελλίαν τὸ μὲν εἶδος εὐτελῆ παντελῶς γενέσθαι, τὸ δὲ ἦθος θαυμαστόν· ἀποσταλέντος οὖν πρὸς Κεντοριπίνους κατὰ πρεσβείαν καὶ παρελθόντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ μὲν πλῆθος ἐξέπεσεν εἰς ἄκαιρον γέλωτα, θεωροῦντες καταδεέστερον τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης· ὁ δ' ὑπολαβὼν εἶπε μὴ θαυμάζειν· 'ἐν ἔθει γάρ ἐστι τοῖς Ἀκραγαντίνοις πρὸς τὰς ἐπιδόξους πόλεις ἀποστέλλειν τοὺς κρατίστους τῷ κάλλει, πρὸς δὲ τὰς ταπεινὰς καὶ λίαν εὐτελεῖς ὁμοίους'.

229) Διογένης σεμνυνομένου τινὸς ἐπὶ τῷ κάλλει 'οὐκ αἰσχύνῃ' ἔφη 'ἐπὶ τῇ ὥρᾳ μέγα φρονῶν, ἣν παρακαταθήκην τοῦ μικροῦ χρόνου ἔχεις';

230) Αἴσωπος πρὸς τὸν τῷ κάλλει κακῶς κεχρημένον εἶπεν· 'ὁποῖον ἱμάτιον ἠμφιεσμένος κακῶς αὐτὸ ἀποδύῃ'.

231) Ὁ αὐτὸς ὀνειδιζόμενος, ὅτι αἰσχρὰν ἔχει τὴν ὄψιν, ἔφη· 'μή μου τὸ εἶδος, ἀλλ' εἰς τὸν νοῦν πρόσεχε'.

232) Ὁ αὐτὸς θεασάμενος μειράκιον εὔμορφον καὶ διὰ τοῦτο φιλούμενον ἔφη· 'ὦ μειράκιον, σπούδασον τοὺς τοῦ σώματος ἐραστὰς ἐπὶ τὴν ψυχὴν μεταγαγεῖν'.

233) Διογένης τοὺς εὐειδεῖς καὶ ἀπαιδεύτους ὁμοίους ἔφη εἶναι ἀλαβάστροις ἔχουσιν ὄξος.

234) Ἀριστοτέλης ἐνοχλούμενος ὑπό τινος ἀδολέσχου καὶ κοπτόμενος ἀτόποις τισὶ διηγήμασι καὶ πολλάκις λέγοντος· 'οὐ θαυμαστὸν τοῦτο, Ἀριστότελες'; 'οὐ τοῦτο' ἔφη 'θαυμαστόν, ἀλλ' εἰ πόδας ἔχων σε ὑπομένω'.

235) Ἑτέρῳ δέ τινι τοιούτῳ μετὰ πολλοὺς λόγους εἰπόντι· 'κατηδολέσχηκά σου, ὦ φιλόσοφε' 'μὰ Δία', εἶπεν, 'ἀλλ' ἐγὼ οὐ προσεῖχον'.

236) Ἰσοκράτης ὁ ῥήτωρ τινὸς τῶν πλουσίων ὄντος λάλου καὶ σχολάζειν παρ' αὐτῷ θέλοντος διττοὺς ᾔτησε μισθούς· τοῦ δὲ τὴν αἰτίαν πυθομένου 'ἕνα μέν', ἔφη, 'ἵνα λαλεῖν μάθῃς, τὸν δ' ἕτερον, ἵνα σιγᾷς'.

237) Δημοσθένης ἐν συμποσίῳ πρός τινα πολλὰ λαλοῦντα 'εἰ τοσαῦτα' ἔφη 'ἐφρόνεις, οὐκ ἂν τοσαῦτα ἐλάλεις'.

238) Νικοκλῆς κακοῦ τινος ἰατροῦ λέγοντος, ὅτι μεγάλην δύναμιν ἔχει, ἔφη· 'πῶς γὰρ οὐ μέλλεις λέγειν, ὃς τοσούτους ἀνῃρηκὼς ἀνεύθυνος γέγονας';

239) Ὁ αὐτὸς τοὺς ἰατροὺς εὐτυχεῖς ἔλεγεν, ὅτι τὰς μὲν ἐπιτυχίας αὐτῶν ὁ ἥλιος ὁρᾷ, τὰς δὲ ἀποτυχίας ἡ γῆ καλύπτει.

228) Γελλίαν] Γέλλην || Κεντοριπίνους] Κεντοριπηνοὺς || ὁ δ'] ὅδ' cf. n. 41.
230) (κε)χρημένον inc. f. 257^{v}.
232) διατουτο.
234) σὲ || ὑπομένω] ὑπομένει.
236) ἵνα λαλεῖν inc. f. 258^{r}.

240) Στρατόνικος ἰατρὸν κολακεύων ἔλεγεν· 'ἐπαινῶ σου τὴν ἐμπειρίαν, ὅτι οὐκ ἐᾷς τοὺς ἀῤῥώστους κατασήπεσθαι ἐν ταῖς κλίναις, τάχιον αὐτοὺς τοῦ ζῆν ἀπαλλάττων'.

241) Ἀνάχαρσις ὁ Σκύθης ἐρωτηθείς, διὰ τίνα αἰτίαν ἄνθρωποι λυποῦνται διηνεκῶς, ἔφη· 'ὅτι οὐ μόνον αὐτοὺς τὰ ἴδια κακὰ λυπεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀλλότρια ἀγαθά'.

242) Δίων ἰδών τινα φθονερὸν σφόδρα κεκυφότα εἶπεν· 'ἢ τούτῳ μέγα κακὸν συμβέβηκεν ἢ ἄλλῳ μέγα ἀγαθόν'.

243) Κράτης ἀπείκαζε τοὺς ἀνοήτους τῶν ἀνθρώπων τοῖς τρυπάνοις· ἄνευ γὰρ δεσμοῦ καὶ ἀνάγκης μηδὲν ἐθέλειν τῶν δεόντων ποιεῖν.

244) Τῶν ἐν Ἀκαδημίᾳ νεανίσκων τις περὶ ἐπιτηδευμάτων διελέγετο ἀφρόνων· ὁ δὲ Ζήνων ἔφη· 'ἐὰν μὴ τὴν γλῶτταν εἰς τὸν νοῦν ἀποβρέξας διαλέγῃ, πολὺ ἔτι πλείω ἐν τοῖς λόγοις πλημμελήσεις'.

245) Δημάδης εἴκαζε τοὺς Ἀθηναίους αὐλοῖς, ὧν, εἴ τις ἀφέλοι τὴν γλῶτταν, τὸ λοιπὸν οὐδέν ἐστιν.

246) Πλάτων ἰδὼν μειράκιον εὐγενὲς ἀσώτως τὴν πατρικὴν οὐσίαν ἀναλῶσαν καὶ ἐπὶ θύραις πανδοχείου ἄρτον ἐσθίον καὶ ὕδωρ πῖνον πρὸς αὐτὸ ἔφη· 'εἰ οὕτως κατὰ γνώμην ἠρίστας, οὐκ ἂν οὕτως παρὰ γνώμην ἐδείπνεις'.

247) Διογένης προςελθών τινι μειρακίῳ καταβεβρωκότι τὰ πατρῷα ἀσώτως ᾔτει αὐτὸ δέκα δραχμάς· τοῦ δὲ τὴν αἰτίαν ἐρομένου, δι' ἣν παρὰ μὲν τῶν ἄλλων ὀβολὸν λαμβάνει, παρὰ δὲ αὐτοῦ δραχμὰς δέκα αἰτεῖ, εἶπεν· 'ὅτι παρὰ μὲν τῶν ἄλλων ἐλπίζω λήψεσθαι καὶ αὖθις, παρὰ σοῦ δὲ οὐκέτι'.

248) Ζήνων πρὸς τοὺς ἀπολογουμένους ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν ἀσωτίας καὶ λέγοντας ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἀναλίσκειν ἔλεγεν· 'ἦ που καὶ τοῖς μαγείροις συγγνώσεσθε, ἐὰν ἁλμυρὰ λέγωσι πεποιηκέναι τὰ ὄψα, ὅτι πλῆθος ἁλῶν αὐτοῖς ὑπῆρχεν';

249) Πτολεμαῖος γραμματικὸν ἐπισκώπτων εἰς ἀμαθίαν ἠρώτησε, τίς ὁ τοῦ Πηλέως πατήρ· κἀκεῖνος 'ἂν σὺ πρότερον' ἔφη 'εἴπῃς, τίς ὁ τοῦ Λάγου'· τὸ δὲ σκῶμμα τῆς δυςγενείας ἥπτετο τοῦ βασιλέως· καὶ οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἠγανάκτησαν ὡς οὐκ ἐπιτήδειον ὄντα φέρειν· καὶ ὁ Πτολεμαῖος εἶπεν· 'εἰ μὴ τὸ φέρειν σκωπτόμενον, οὐδὲ τὸ σκώπτειν βασιλικόν ἐστιν'.

250) Αἰσχίνης ὁ ῥήτωρ μετὰ τὸ τοὺς Ἀθηναίους αὐτοῦ καταψηφίσασθαι Δημοσθένους αὐτῷ μυρίας Ἀττικὰς πέμψαντος καὶ γενναίως τὴν περίστασιν φέ-

---

243) δεσμοῦ inc. f. 258v.
244) τίς.
246) θύραις] θύρας || πῖνον || κατὰ γνώμην P, sed ν ex ς m. rec. effecit.
247) αὐτὸ] αὐτόν.
248) τῆς inc. f. 259r.
249) Πτολεμαῖος] Πτολομαῖος (I) || φέρειν] χαίρειν.
250) Αἰσχίνης] Αἰσχύνης || τοὺς Ἀθηναίους] τῶν Ἀθηναίων.

ρειν παρακαλοῦντος 'καὶ πῶς' ἔφη 'δύναμαι μὴ λυπεῖσθαι, τοιαύτης ἐκβαλλόμενος πατρίδος, ἐν ᾗ οἱ ἀδικηθέντες καὶ προσοφείλουσι τοὺς ἀδικοῦντας';

251) Δημοσθένης θεασάμενος δημαγωγὸν ἀφυῆ μέγα βοῶντα εἶπεν· 'οὐ τὸ μέγα εὖ ἐστιν, ἀλλὰ τὸ εὖ μέγα'.

252) Ἀλέξανδρος ἀκούσας, ὅτι Δαρεῖος τριάκοντα μυριάδας εἰς παράταξιν ἄγει, ἔφη· 'εἷς μάγειρος οὐ φοβεῖται πολλὰ πρόβατα'.

253) Ὁ αὐτὸς τοῦ κατασκόπου λέγοντος αὐτῷ πλείους εἶναι τοὺς τοῦ Δαρείου εἶπε· 'καὶ τὰ πρόβατα πλείονα ὄντα ὑφ' ἑνὸς ἢ δευτέρου λύκου χειροῦνται'.

254) Σωκράτους Μενέδημον ἐκ τῆς παλαίστρας εἰς τὴν οἰκίαν παρειληφότος καὶ ἐσθιόντων, ἡ Ξανθίππη κατὰ τοῦ Σωκράτους δυσχεράνασα καὶ πολλὰ λοιδορουμένη εἶτα τὴν τράπεζαν ἀνέτρεψεν· ὡς δ' οὖν ἐκεῖνος περιαλγὴς γενόμενος ἀπῄει, ὁ Σωκράτης αὐτοῦ λαβόμενος ἔφη· 'ὦ τάν, ποῦ φέρῃ; οὐ παρὰ σοὶ δειπνοῦντος ἐμοῦ πρότριτα ὄρνις καθιπταμένη τὴν τράπεζαν ἀνέτρεψε καὶ ἡμεῖς οὐκ ἠχθόμεθα';

255) Ἐπίκουρος ἔλεγε· 'πρὸς μὲν τἄλλα δυνατὸν ἀσφάλειαν πορίσασθαι, χάριν δὲ θανάτου πάντες πόλιν ἀτείχιστον οἰκοῦμεν'.

256) Φαβίῳ τοῦ υἱοῦ εἰπόντος· 'συμμίξωμεν Ἀννίβᾳ καὶ ἑκατὸν πάντως οὐκ ἀποβαλοῦμεν' ἔφη· 'βούλει δὲ τῶν ἑκατὸν εἶναι σύ';

257) Ἀριστοτέλης ὁ Κυρηναῖος ἐρωτηθείς, εἰ ὁ ἔρως ἕνεκεν συνουσίας γίνεται, 'οὔτ'' ἔφη 'διὰ τοῦτο οὔτ' ἄνευ τούτου'.

258) Γλαύκων ὁ κωμῳδὸς ἥδιον ἔλεγε περὶ τὴν θάλατταν πεζεύειν ἢ περὶ τὴν γῆν πλεῖν.

259) Ζήνων ὁ Στωϊκὸς ὁρῶν τινα γνώριμον ὑπὸ τοῦ ἀγροῦ περισπώμενον εἶπεν· 'ἐὰν μὴ τοῦτον ἀπολέσῃς, οὗτος σὲ ἀπολέσει'.

260) Ἀντισθένης ἔλεγεν ὅτι πάντα δεῖ τοῖς πολεμίοις εὔχεσθαι τἀγαθὰ παρεῖναι πλὴν ἀνδρίας· 'γίνεται γὰρ οὕτως οὐ τῶν ἐχόντων, ἀλλὰ τῶν κρατούντων'.

261) Δημάδης ληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐν τῇ κατὰ Χαιρώνειαν μάχῃ ὑπὸ Φιλίππου καὶ ἐρωτώμενος· 'ποῦ ἡ εὐγένεια καὶ ὑπεροχὴ τῆς Ἀθηναίων πόλεως'; 'ἔγνως ἄν', ἔφη, 'ὦ βασιλεῦ, τὴν τῆς πόλεως δύναμιν, εἰ Ἀθηναίων μὲν Φίλιππος, Μακεδόνων δὲ Χάρης ἐστρατήγει'.

262) Ἀννίβας Στωϊκοῦ τινος ἐπιχειροῦντος λέγειν, ὅτι ὁ σοφὸς μόνος στρατηγός ἐστιν, ἐγέλασε νομίζων ἀδύνατον εἶναι ἐκτὸς τῆς δι' ἔργων ἐμπειρίας

251) μέγα βοῶντα inc. f. 259v.
255) τᾶλλα.
256) Φαβίω inc. f. 260r.
257) διατοῦτο.
259) οὗτος σε.
262) ἐγέλασε inc. f. 260v.

τὴν ἐπὶ τούτοις ἐπιστήμην σχεῖν· πρὸς δὲ τὸν ὑπισχνούμενον τὰ τακτικὰ διδάξειν, ἐν δὲ παρατάξει οὐδέποτε γεγονότα, οὐκ ἔφη δεῖσθαι ἀπερισαλπίγκτου στρατηγοῦ.

263) Τιμόθεος πρὸς τὸν ἐρόμενον, ᾧ διαφέρει στρατηγικὴ ῥητορικῆς, 'ᾧ πόλεμος' ἔφη 'εἰρήνης'.

264) Ἀναξίλαος ὁ τύραννος ἐρωτηθείς, τί τῆς τυραννίδος μακαριώτερον, ἔφη· 'τὸ μηδέποτε εὐεργετοῦντα νικηθῆναι'.

265) Ξενοφῶν ὁ Σωκρατικὸς φιλόσοφος ἔφη βασιλεῖ κάλλιον εἶναι χαρίτων ἀπολείπειν ἢ τροπαίων πλῆθος.

266) Κότυς, ὁ τῶν Θρᾳκῶν βασιλεύς, πικρὸς ἦν τῶν ὑπηκόων κολαστής· τῶν οὖν φίλων τις πρὸς αὐτὸν εἶπε· 'μανία τοῦτό ἐστι καὶ οὐ βασιλεία'· καὶ ὅς· 'ἀλλ' ἡ ἐμὴ αὕτη μανία' εἶπε 'τοὺς ἀρχομένους σώφρονας ποιεῖ'.

267) Ὁ μὲν Σόλων ἔφη· 'μάλιστ' ἂν ἔνδοξος βασιλεὺς γένοιτο καὶ τύραννος, εἰ δημοκρατίαν ἐκ βασιλείας κατασκευάσαιτο τοῖς πολίταις'· ὁ δὲ Βίας· 'εἰ τρόποις χρῷτο καὶ νόμοις τῆς πατρίδος'· ὁ δὲ Θαλῆς ἔφη· 'εὐδαιμονία ἄρχοντος, εἰ κατὰ φύσιν γηράσας τελευτήσειεν'· ὁ δὲ Ἀνάχαρσις· 'εἰ μόνος εἴη φρόνιμος'· ὁ δὲ Κλεόβουλος· 'εἰ μηδενὶ πιστεύοι τῶν συνόντων'· ὁ δὲ Πιττακὸς εἶπεν· 'εἰ τοὺς ὑπηκόους παρασκευάσειε μὴ φοβεῖσθαι αὐτόν, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτοῦ'· ὁ δὲ Χίλων· 'εἰ μὴ μόνον τοῦ φοβερὸς εἶναι φροντίζοι'.

268) Ἀντισθένης τοὺς δημίους ἔλεγε τῶν τυράννων εὐσεβεστέρους εἶναι· πυθομένου δέ τινος τὴν αἰτίαν ἔφη· 'ὅτι ὑπὸ τῶν δημίων οἱ ἀδικοῦντες ἀναιροῦνται, ὑπὸ δὲ τῶν τυράννων οἱ μηδὲν ἁμαρτάνοντες'.

269) Σόλων ἔφη· 'ἐκείνη δοκεῖ μοι πόλις ἄριστα πράττειν καὶ μάλιστα σῴζειν δημοκρατίαν, ἐν ᾗ τὸν ἀδικήσαντα ἡ πόλις μᾶλλον ἢ ὁ ἀδικηθεὶς κολάζουσιν'· Βίας δέ, κρατίστην εἶναι δημοκρατίαν, ἐν ᾗ πάντες ὡς τύραννον φοβοῦνται τὸν νόμον· Θαλῆς δὲ τὴν μήτε πλουσίους ἄγαν μήτε πένητας ἔχουσαν πολίτας, Περίανδρος δ', ἐν ᾗ τῶν ἄλλων ἴσων ὁριζομένων ἀρετὴ τὸ βέλτιον νομίζεται, κακία δὲ τὸ χεῖρον· Κλεόβουλος δὲ σωφρονεῖν ἔφη δῆμον, ὅπου τὸν ψόγον μᾶλλον οἱ πολιτευόμενοι δεδοίκασιν ἢ τὸν νόμον· Πιττακὸς δ', ὅπου τοῖς πονηροῖς οὐκ ἔξεστιν ἄρχειν· Χίλων δὲ ἀπεφήνατο τὴν μάλιστα μὲν νόμων, ἥκιστα δὲ ῥητόρων ἀκούουσαν πολιτείαν ἀρίστην εἶναι.

270) Ἤιτησέ ποτε Διογένης Πλάτωνα τῶν ἐκ τοῦ κήπου ἰσχάδων τρεῖς· ὡς δὲ ὁ Πλάτων μέδιμνον ἀπέστειλεν, 'οὕτως' ἔφη 'καὶ ἀποκρίνῃ ἓν ἐρωτηθεὶς πολλά'.

271) Κλεάνθους σιωπῶντος ἐπεί τις ἔφη· 'τί σιωπᾷς; καὶ μὴν ἡδὺ τοῖς

---

266) τίς || τοῦτο ἐστί.

267) κατασκευάσαιτο] κατασκευάσεται || χρῷτο inc. f. 261r || Θαλῆς] Θαλλῆς cf. n. 57 || παρασκευάσειε] παρασκευάσει || φροντίζοι] φροντίζει.

269) Θαλῆς] Θαλλῆς cf. n. 57 || (ὁρι)ζομένων inc. f. 261v || ὅπου] ὅταν (I).

φίλοις ὁμιλεῖν 'ἡδὺ' ἔφη, 'ἀλλ' ὅσον ἥδιον, τοσόνδε μᾶλλον αὐτὸ τοῖς φίλοις παραχωρητέον'.

272) Διογένης πρός τινα φιλόσοφον εἶναι φήσαντα, ἐρωτῶντα δ' ἐριστικῶς 'κακόδαιμον' ἔφη 'τῷ βελτίονι τῶν ἐν τῷ βίῳ τοῦ φιλοσόφου λυμαινόμενος τῷ λόγῳ φιλοσοφεῖν φῄς;'

273) Αἰσχύλος ἐν Ἰσθμῷ πυκτικὸν ἀγῶνα θεώμενος καὶ ἐπὶ τῇ πληγῇ τοῦ θεάτρου ἐκβοήσαντος πρὸς Ἴωνα ἔφη· 'ὁρᾷς, οἷον ἡ ἄσκησις; ὁ μὲν πεπληγμένος σιωπᾷ, οἱ δὲ θεώμενοι βοῶσιν'.

274) Σωκράτης ἐπιδημήσας Λακεδαίμονι καὶ τὰ ἔθη ἰδὼν <καὶ> τὰς καρτερήσεις, ἃς ἐκ παίδων ἀναφέρονται, οὐδὲν ἔφη θαυμαστὸν αὐτοὺς ποιεῖν, ῥᾳδίως ἐν τοῖς πολέμοις ἀποθνήσκοντας ὑπὲρ τοῦ μὴ οὕτως ζῆν.

275) Σωκράτης Ἀλκιβιάδην ἐπὶ πλούτῳ καὶ περιουσίᾳ καὶ ἔτι πλέον ἐπὶ τοῖς ἀγροῖς σεμνυνόμενον ἤγαγεν εἴς τινα τόπον τῆς πόλεως, ἔνθα ἀνέκειτο πινάκιον ἔχον γῆς περίοδον, καὶ προσέταξεν αὐτῷ τὴν Ἀττικὴν ἐνταῦθα ἀναζητεῖν· ὡς δ' εὗρε, προσέταξεν αὐτῷ καὶ τοὺς ἰδίους ἀγροὺς εὑρεῖν· τοῦ δὲ εἰπόντος· 'ἀλλ' οὐδαμοῦ γεγραμμένοι εἰσίν', 'ἐπὶ τούτοις οὖν μέγα φρονεῖς', εἶπεν, 'οἵγε οὐδὲν μέρος τῆς γῆς εἰσιν;'

276) Ἐν Χαιρωνείᾳ τοὺς Ἀθηναίους ἐνίκησε Φίλιππος· ἐπαρθεὶς οὖν ἐπ' εὐτυχίᾳ ὅμως λογισμοῦ ἐκράτησε καὶ οὐχ ὕβρισε, καὶ ἐκέλευσεν ἑνὶ τῶν παίδων ἕωθεν ἀνισταμένῳ λέγειν· 'Φίλιππε, ἄνθρωπος εἶ'.

277) Δημῶναξ ἐρωτηθεὶς παρά τινος, ὁπηνίκα φιλοσοφεῖν ἤρξατο, 'ὅτε καταγινώσκειν' ἔφη 'ἐμαυτοῦ ἠρξάμην'.

278) Πλάτων ὀργισθείς ποτε δούλῳ χάριν ἔχειν τοῖς θεοῖς ἐκέλευσεν αὐτόν, ὅτι ὀργίζεται· κολασθῆναι γὰρ ἂν πάντως, εἰ μὴ ὠργίζετο· λοιδορούμενος δὲ αὖθις ὑπό τινος 'λέγε' ἔφη 'κακῶς, ἐπεὶ καλῶς οὐκ ἔμαθες'.

279) Λυκοῦργος πηρωθεὶς ὑπό τινος τῶν πολιτῶν τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν καὶ παραλαβὼν τὸν νέον ὑπὸ τοῦ δήμου, ἵνα τιμωρήσηται, ὡς βούλεται, τούτου μὲν ἀπέσχετο, παιδεύσας δὲ αὐτὸν καὶ ἀποφήνας ἄνδρα ἀγαθὸν παρήγαγεν εἰς τὸ θέατρον· θαυμαζόντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων 'τοῦτον μέντοι λαβὼν' ἔφη 'παρ' ὑμῶν ὑβριστὴν καὶ βίαιον ἀποδίδωμι ὑμῖν ἐπιεικῆ καὶ πολιτικόν'.

280) Φωκίων τῆς γυναικὸς αὐτοῦ προπηλακισθείσης τοσοῦτον ἐδέησεν ἐγκαλεῖν τῷ προπηλακίσαντι, ὥστε, ἐπειδὴ δείσας ἐκεῖνος προσῆλθέ τε καὶ συγ-

272) κακόδαιμον] κακοδαίμων || φιλοσόφου] φιλοσοφεῖν.
273) θεώμενος inc. f. 262r || ἐκβοήσαντος] ἐμβοήσαντος.
274) καὶ om.
275) γῆς εἰσίν.
276) καὶ ἐκέλευσεν inc. f. 262v.
277) Δημώναξ cf. n. 1.
280) δείσας inc. f. 263r || προσῆλθε τὲ || ἐστι σέ.

γνώμην ἔχειν ἠξίου τὸν Φωκίωνα, φάσκων ἠγνοηκέναι, ὅτι ἡ ἐκείνου γυνή, εἰς ἣν ἐπλημμέλει, 'ἀλλ' ἥ γε ἐμὴ γυνή' Φωκίων εἶπεν 'οὐδὲν ὑπὸ σοῦ πέπονθεν, ἑτέρα δέ τις ἴσως, ὥςτε οὐδ' ἐμοὶ καλόν ἐστί σε ἀπάγειν εἰς τὸ δικαστήριον'.

281) Σωκράτης δημοσίᾳ λοιδορηθεὶς ὑπ' Ἀριστοφάνους οὐχ ὅπως οὐκ ἠγανάκτησεν, ἀλλὰ καὶ ἐντυχὼν αὐτῷ ἠξίου, εἰ καὶ πρὸς ἄλλο τι βούλοιτο τοιοῦτον χρῆσθαι αὐτῷ.

282) Φωκίωνι ὁ παῖς πλείω τῶν εἰωθότων ὄψων ἐπρίατο· ὁ δὲ 'οἰμώξῃ', ἔφη, 'ἐὰν τοῦ φαγεῖν πλεῖον τὸ ἐπιφαγεῖν παρασκευάσῃς'.

283) Ἑορτῆς οὔσης παρ' Ἀθηναίοις ἐφιλοτιμήσατο Ἀλκιβιάδης πολλὰ δῶρα πέμψαι Σωκράτει· τῆς οὖν Ξανθίππης καταπλαγείσης καὶ ἀξιούσης τὸν Σωκράτην λαβεῖν αὐτὰ ἔφη· 'ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τῇ τοῦ Ἀλκιβιάδου φιλοτιμίᾳ παρατάξόμεθα, μὴ λαβεῖν αὐτὰ ἀντιφιλοτιμησάμενοι'.

284) Ὁ αὐτὸς Σωκράτης ἐρωτηθείς, τίνι τῶν <ἄλλων> ἀνθρώπων διαφέρει, εἶπε· 'καθ' ὅσον οἱ μὲν λοιποὶ ζῶσιν, ἵνα ἐσθίωσιν, ἐγὼ δὲ ἐσθίω, ἵνα ζῶ'.

285) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'πλούσιος ἂν τις γένοιτο, εἰ τῶν ἐπιθυμιῶν ἔσται πένης'.

286) Πυθαγόρας ἔλεγε τὴν μέθην μανίας μελέτην, ὁ δὲ Χρύσιππος μικρὰν μανίαν.

287) Κράτης τὰ τῶν πλουσίων καὶ ἀσώτων χρήματα ταῖς ἐπὶ τῶν κρημνῶν συκαῖς εἴκαζεν, ἀφ' ὧν ἄνθρωπον μηδὲν λαμβάνειν, κόρακας δὲ καὶ ἰκτίνους, ὥςπερ παρὰ τούτων ἑταίρας καὶ κόλακας.

288) Ἀνὴρ ἄνδρα ἰδὼν ἀργύριον ἀναιρούμενον πολὺ ἐδεῖτο δανεῖσαί οἱ ἐπὶ τόκῳ· ὁ δὲ οὐκ ἐπείθετο, φέρων δὲ κατορύξας ἀπέθετο· καί τις ἰδὼν ὑφείλετο· ὁ δὲ καταθέμενος, ὡς οὐχ εὕρηκε τὰ χρήματα, ἀνωλοφύρετο ἐπὶ τῇ συμφορᾷ καὶ ὅτι οὐκ ἔχρησεν αὐτὰ ἐπὶ τόκῳ· ἐντυχὼν δὲ τῷ ζητοῦντι 'ἀπώλετο' ἔφη 'τὸ ἀργύριον'· ὁ δὲ αὐτὸν ἐκέλευσε μὴ φροντίζειν, ἀλλὰ νομίζειν ἑαυτῷ εἶναι καὶ ἀπολωλέναι καταθέμενον λίθον ἐς τὸ αὐτὸ χωρίον· 'πάντως οὐδ', ὅτε ἦν σοι, ἐχρῶ αὐτῷ· μηδὲ νῦν ἀπολέσας νόμιζε στέρεσθαι μηδενὸς' εἰπών.

289) Σωκράτης ἔλεγεν, ὅτι οἱ μὲν κυνηγοὶ θηρεύουσι κυσὶ τοὺς λαγωούς, τοῖς δ' ἐπαίνοις τοὺς ἀνοήτους οἱ πολλοί· καὶ οἱ μὲν λύκοι τοῖς κυσίν, οἱ κόλακες δὲ τοῖς φίλοις εἰσὶν ὅμοιοι καὶ ἀνομοίων ἐπιθυμοῦσιν.

290) Διογένης ὁ κύων ἔλεγεν· 'οἱ μὲν ἄλλοι κύνες τοὺς ἐχθροὺς δάκνουσιν, ἐγὼ δὲ τοὺς φίλους, ἵνα σώσω'.

291) Ὁ αὐτὸς ἤρετο Πλάτωνα, εἰ νόμους γράφει· ὁ δὲ Πλάτων ἔφη· 'ναί'· 'τί δέ; πολιτείαν ἔγραψας'; 'πάνυ μὲν οὖν'· 'τί οὖν; ἡ πολιτεία νόμους

281) ἄλλό τι.
284) ὁ αὐτὸς inc. f. 263v ‖ ἄλλων om.
288) ὅτε inc. f. 264r ‖ μὴ δέ.

οὐκ εἶχεν'; 'εἶχεν' ὁ Πλάτων ἀπεκρίνατο· 'τί οὖν ἔδει σε πάλιν νόμους γράφειν'; ὁ Διογένης εἶπεν.

292) Ὁ αὐτὸς Ἀντισθένει παραβάλλων ἐνίοτε ἤλεγχεν ὡς πολὺ μαλακώτερον πρὸς τοὺς λόγους καὶ ἔφη αὐτὸν σάλπιγγα λοιδόρων εἶναι, φθεγγόμενον μὲν μέγιστον, αὐτοῦ δὲ οὐκ ἀκούοντα· καὶ ὁ Ἀντισθένης Διογένην ἀμυνόμενος ἀντὶ τῆς σάλπιγγος ἔλεγε τοῖς σφηξὶν ὅμοιον αὐτὸν εἶναι· καὶ γὰρ τῶν σφηκῶν τὸν ψόφον τῶν πτερῶν εἶναι μικρόν, τὸ δὲ κέντρον δριμύτατον.

293) Δημοκράτης κλέπτην ἰδὼν ὑπὸ τῶν ἕνδεκα ἀπαγόμενον 'ἄθλιε' εἶπε· 'τί γὰρ τὰ σμικρὰ ἔκλεπτες, ἀλλ' οὐ τὰ μεγάλα, ἵνα καὶ σὺ ἄλλους ἀπῆγες'.

294) Ἱπποκράτην ἔπειθέ τις πρὸς Ξέρξην ἀπᾶραι, χρηστὸν φάσκων εἶναι βασιλέα· ὁ δὲ 'οὐ δέομαι' ἔφη 'χρηστοῦ δεσπότου'.

295) Δημοσθένης πρὸς κλέπτην εἰπόντα ὅτι 'οὐκ ᾔδειν, ὅτι σόν ἐστιν' 'ὅτι δὲ' ἔφη 'σὸν οὐκ ἔστιν, οὐκ ᾔδεις';

296) Τιμόθεος ὁ Κόνωνος πρὸς Ἀριστοφῶντα ἄσωτον ὄντα πικρότατα καθικόμενος εἶπεν· 'ᾧ ἱκανὸν οὐδέν, τούτῳ γε αἰσχρὸν οὐδέν'.

297) Ἀνὴρ εἰς Λακεδαίμονα Χῖος ἀφίκετο γέρων ἤδη ὤν, τὰ μὲν ἄλλα ἀλαζών, ᾐδεῖτο δὲ ἐπὶ τῷ γήρᾳ καὶ τὴν τρίχα πολιὰν οὖσαν βαφῇ ἐπειρᾶτο ἀφανίζειν· παρελθὼν οὖν εἶπεν ἐκεῖνα, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀφίκετο· ἀναστὰς δὲ Ἀρχίδαμος 'τί ἂν' ἔφη 'οὗτος ὑγιὲς εἴποι, ὃς οὐ μόνον ἐπὶ τῇ ψυχῇ τὸ ψεῦδος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ περιφέρει';

298) Σιμωνίδης ἐρωτηθείς, τί δήποτε πρὸς ἔσχατον γῆρας ἥκων φιλάργυρος εἴη, εἶπε· 'βουλοίμην ἂν μᾶλλον ἀποθανὼν τοῖς ἐχθροῖς ἀπολιπεῖν ἢ ζῶν δεῖσθαι τῶν φίλων'.

299) Διογένης ἰδών τινα πλουσίας γραὸς προσποιούμενον ἐρᾶν ἔφη ὅτι 'οὗτος ταύτῃ οὐ τὸν ὀφθαλμόν, ἀλλὰ τὸν ὀδόντα ἐπιβέβληκεν'.

300) Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν, ὡς οἱ φιλάργυροι καθάπερ μαχαίρᾳ τῷ βίῳ χρῶνται πάντα ποιοῦντες κατὰ τὴν λαβήν.

301) Ζήνων ὁ Ἐλεάτης ὑπὸ τυράννου στρεβλούμενος, ὅπως εἴποι τοὺς συνωμότας, 'εἰ γὰρ ἦσαν', εἶπεν, 'ἐτυράννεις';

302) Ὁ αὐτός, ὡς δὴ γέρων ὢν προσπταίσας κατέπεσεν, 'ἔρχομαι' εἶπε· 'τί με ἄγεις'; καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν ἑαυτὸν ἐξήγαγεν.

---

292) μαλακώτερον] μαλακωτέρω ‖ αὐτοῦ] αὑτοῦ cf. n. 15 ‖ σφηγξὶν ‖ ψόφον inc. f. 264v.

293) Δημοκράτης] Δημόκριτος cf. n. 203.

297) Χῖος] Κῖος (Κεῖος?) ‖ ἐπὶ τῷ γήρᾳ καὶ τὴν τρίχα] ἐπὶ τὴν τρίχα καὶ ‖ ἀφανίζειν] ἀφανίζων.

298) ἔσχατον inc. f. 265r ‖ ἀποθανὼν] ἀπολιπών.

301) Ἐλεάτης] Ἐλαιάτης.

302) προσπταίσας] προσπαίσας.

303) Διογένης ὁρῶν Μεγαρέας τὰ μακρὰ τείχη ἱστῶντας 'ὦ μοχθηροί' εἶπε· 'μὴ τοῦ μεγέθους προνοῆτε τῶν τειχῶν, ἀλλὰ τῶν ἐπ' αὐτοῖς στησομένων'.

304) Ξενοφῶντι ἐστεφανωμένῳ καὶ θύοντι ἀπήγγειλέ τις Γρύλλον τὸν υἱὸν περὶ Μαντίνειαν πολεμοῦντα ἀνῃρῆσθαι· ὁ δ' ἀποθέμενος τὸν στέφανον ἤρετο, ὅπως ἀγωνιζόμενος τελευτήσειε· τοῦ δὲ εἰπόντος 'ἄριστα' ἐπιθέμενος τὸν νικητήριον στέφανον αὖθις ἔθυσεν.

305) Ἐρασίστρατος ὁ Χῖος ἤδη γηραιὸς ὢν ἕλκος ἐπὶ τοῦ ποδὸς δυσίατον ἔχων 'εὖ γε', εἶπεν, 'ὅτι τῆς πατρίδος ὑπομιμνήσκομαι'· καὶ κώνειον πιὼν κατέστρεψεν.

306) Σωκράτης μέλλων τελευτᾶν ὄμματι καὶ σχήματι καὶ βαδίσματι φαιδρὸς ἀπῄει· ὡς δ' ᾔσθετο τοὺς παρεπομένους δακρύοντας, 'τί τοῦτο'; εἶπεν· 'ἄρτι δακρύετε; οὐ γὰρ πάλαι ἴστε, ὅτι, ἐξ ὅτου παρεγενόμην, κατεψηφισμένος ἦν μου ὑπὸ τῆς φύσεως ὁ θάνατος';

307) Φίλιππος ἧκεν ἐπὶ Λακεδαίμονα καὶ στρατοπεδεύσας ἔπεμψεν ἀπειλῶν πολλὰ μὲν καὶ χαλεπά, εἰ μὴ ποιήσουσι τὰ προςταττόμενα· τῶν δὲ Λακεδαιμονίων τις ἀκούσας τῶν ἀπειλῶν χάριν αὐτῷ ἔφη εἰδέναι, ὅτι οὐ κωλύει, ὃ ἐπὶ τοῖς μαχομένοις ἐστίν, ἀποθανεῖν.

308) Ἀλέξανδρον, τὸν Φεραίων τύραννον, Θήβη ἀπέκτεινεν ἡ γυνή· συνέβη δὲ θεωροὺς ἥκοντας αὐτῶν κελεῦσαι αὐτοῖς εἰπεῖν τὸν Ἄμμωνα Ἥβης ἱερὸν ἱδρύσασθαι· τῶν δὲ πρεσβυτέρων τις παρακοῦσαι αὐτοὺς ἔφη· τὸν γὰρ Ἄμμωνα Θήβης εἰπεῖν τῆς ἐξελομένης ἐκ τῆς δουλείας αὐτούς.

309) Ξέρξης μετὰ πεντακοσίων μυριάδων Ἀρτεμισίῳ προςορμίσας πόλεμον τοῖς ἐγχωρίοις κατήγγειλεν· Ἀθηναῖοι δὲ συγκεχυμένοι σκοπὸν ἔστειλαν Ἀγησίλαον, τὸν Θεμιστοκλέους ἀδελφόν, καίπερ Νεοκλέους τοῦ πατρὸς κατ' ὄναρ ἑωρακότος ἀμφοτέρας ἀποβεβληκότα τὰς χεῖρας. Καὶ παραγενόμενος εἰς τοὺς βαρβάρους ἐν σχήματι Περσικῷ Μαρδόνιον, ἕνα τῶν σωματοφυλάκων, ἀνεῖλεν, ὑπολαβὼν Ξέρξην εἶναι· συλληφθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν δορυφόρων πρὸς βασιλέα δέσμιος ἤχθη· ὁ δὲ ἐβουθύτει τῷ ἡλίῳ· καὶ θεὶς ἐπὶ τῷ βωμῷ τὴν χεῖρα ὁ Ἀγησίλαος τὴν δεξιὰν ἀστένακτος ὑπέμεινε τὴν ἐκ τοῦ πυρὸς ὀδύνην καὶ τῶν δεσμῶν ἀνείθη· καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν Ξέρξην εἶπε· 'βασιλεῦ, τοιοῦτοι πάντες Ἀθηναῖοί ἐσμεν· εἰ δὲ ἀπιστεῖς, καὶ τὴν ἀριστερὰν ἐπιθήσω'· ὅθεν φοβηθεὶς ὁ Ξέρξης φρουρεῖσθαι τὸν Ἀγησίλαον προςέταξεν.

310) Φάλαρις Περισθένους τὴν Εὐβούλου καὶ τὴν Ἀριστοφάντου γυναῖκα, τῶν ἐπιβουλευσάντων αὐτῷ, πέμψαντος ὡς ἀπολουμένας, ἐπεὶ ἤρετο, εἰ συνῄδε-

---

304) τι (with ῾ above) || ὁ δ' inc. f. 265ᵛ.
306) ἐξότου.
307) ἧκεν || δὲ] δὴ cf. n. 308 || τίς.
308) Φεραίων] Φερραίων || δὲ] δὴ cf. n. 307 || τίς.
309) κατόναρ || τοιοῦτοι inc. f. 266ᵛ || Ἀθηναῖοι ἐσμέν.

σαν τὴν ἐπιβουλὴν τοῖς ἀνδράσιν. αἱ δὲ ἔφασαν. οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ παροτρῦναι τυραννοκτονῆσαι· καὶ αὖθις ἐρομένου τοῦ Φαλάριδος, ἀνθ' ὅτου κακοῦ, αἱ δὲ εἶπον· 'οὐδενὸς μὲν ἰδίου, τῆς δὲ κοινῆς ἀδικίας· κοινὴ γὰρ τὸ καταδουλοῦσθαι πόλιν ἐλευθέραν'· εἶτ' αὖθις ἐπανερομένου· 'ὑμεῖς δὲ τί πεπόνθατε; τοιγαροῦν δίκην ἀποτίσαιτ' ἄν μοι τοῦ μίσους τὴν κατ' ἀξίαν'· αἱ δὲ προςέθηκαν· 'ἀποθανοῦσαι', ὑφῆρηκε τῆς ὀργῆς, ἀγασθεὶς τὸ ὑπερβάλλον τῆς εὐγενείας ἐν ταῖς ἀποκρίσεσι καὶ ζῆν μᾶλλον ἢ τεθνάναι κρίνας τὰς μετὰ τοιαύτης ἀρετῆς ἀποθνήσκειν προῃρημένας.

311) Σοφοκλῆν ἤρετό τις πρεσβύτην ὄντα, εἰ ἔτι πλησιάζοι γυναικί· ὁ δ' ἔφη· 'εὐφήμει· ἀσμενέστατα ἀπέφυγον ὥςπερ λυττῶντα καὶ ἄγριον δεσπότην'.

312) Σωκράτης ἔφη τοὺς μοιχοὺς ὅμοιόν τι ποιεῖν τοῖς μὴ βουλομένοις ἐκ τῶν ἀποῤῥεουσῶν πίνειν πηγῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐν τῷ βάθει χείρονος ὄντος.

313) Ξενοκράτης χρημάτων αὐτῷ κομισθέντων ὑπ' Ἀλεξάνδρου εἱστίασε τοὺς κομίζοντας τὸν αὐτοῦ τρόπον, εἶτα 'ἀπαγγείλατε' ἔφη 'Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι, ἐστ' ἂν οὕτω ζῶ, οὐ δέομαι ταλάντων πεντήκοντα'· τοσαῦτα γὰρ ἦν τὰ πεμφθέντα.

314) Εὐριπίδης εὐδοκίμησεν ἐν θεάτρῳ εἰπών· 'τί δ' αἰσχρόν, ἂν μὴ τοῖς γε χρωμένοις δοκῇ'; καὶ Πλάτων ἐντυχὼν αὐτῷ 'Εὐριπίδη' ἔφη· 'αἰσχρὸν τό γ' αἰσχρόν, κἂν δοκῇ κἂν μὴ δοκῇ'.

315) Ἀλέξανδρον προτρεπομένων τινῶν ἰδεῖν τὴν Δαρείου γυναῖκα διαφέρουσαν κάλλει 'αἰσχρὸν' εἶπε 'τοὺς ἄνδρας νικήσαντα ὑπὸ γυναικῶν ἡττηθῆναι'.

316) Φωκίωνος γυνὴ πρὸς τὴν ἐπιδεικνυμένην αὐτῇ τὸν κόσμον χρυσοῦν ὄντα καὶ διάλιθον 'ἐμοὶ' ἔφη 'κόσμος ὑπέρλαμπρός ἐστι Φωκίων πένης ὢν καὶ εἰκοστὸν τοῦτο ἔτος ἤδη Ἀθηναίων στρατηγῶν'.

317) Ἐπαμινώνδᾳ πρέσβεις ἧκον παρὰ βασιλέως χρυσίον κομίζοντες· ὁ δὲ αὐτοὺς εἰς ἄριστον εἰςεδέξατο· ᾔδει γάρ, ἐφ' ᾧτινι ἧκον· καὶ αὐτοὺς ἐκέλευσεν ἀριστῆσαι πρότερον. εἶτα λέγειν, περὶ ὅτου βούλοιντο· παρακειμένης δὲ τραπέζης φαύλης καὶ ὀξίνην ἔπινον· οἱ μὲν οὖν οὐκ εἶχον, ὅ τι εἴποιεν ἐπὶ τούτοις, ὁ δὲ μειδιάσας 'ἄπιτε' ἔφη 'καὶ λέγετε δεσπότῃ τῷ ὑμετέρῳ, οἷα ἀριστῶ ἄριστα, καὶ συνήσει, ὡς οὐκ ἂν προδοίη τις τοιούτοις ἀρκούμενος'.

318) Κράτης εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβαλὼν καὶ ὁρῶν τοὺς μὲν πιπράσκοντας, τοὺς δὲ ὠνουμένους 'οὗτοι' ἔφη 'διὰ τὸ ἐναντίον πρᾶγμα ἀλλήλους μακαρίζουσιν, ἐγὼ δ' ἐμαυτόν, ὅτι ἀμφοτέρων ἀπήλλαγμαι μήτε ὠνούμενος μήτε πωλῶν.

λ
310) Φάλαρις] Φάλλαρις ‖ Ἀριστοφάντου] Ἀριστοφάντους ‖ παροτρύναι ‖ Φαλάριδος ‖ καταξίαν ‖ προςέθηκαν] προςέθησαν.

311) εἰ inc. f. 267r ‖ ὁ δ'] ὅδ' cf. n. 41 ‖ ἀσμενέστατα] ἀσμενίστατα.

313) ἐστ'] ἔστ' cf. n. 42.

314) τί δ'] τί γ'.

316) καὶ διάλιθον inc. f. 267v ‖ ὑπέρλαμπρος ἔστι.

317) τίς.

319) Περίανδρος ἐρωτηθείς, τί μέγιστον ἐν ἐλαχίστῳ, εἶπε· 'φρένες ἀγαθαὶ ἐν ἀνθρώπου σώματι'.

320) Δίων ἔλεγε τοὺς γραμματικοὺς ζητοῦντας περὶ τῆς Ὀδυσσέως πλάνης τὴν ἰδίαν μὴ καθορᾶν, ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ πλανῶνται πονοῦντες περὶ τὰ μηδὲν χρήσιμα.

321) Θεόκριτος γραμματοδιδασκάλῳ φαύλως ἀναγινώσκοντι προσελθὼν εἶπε· 'διὰ τί γεωμετρεῖν οὐ διδάσκεις;' τοῦ δὲ εἰπόντος· 'οὐκ οἶδα' 'καὶ τί τοῦτ''; εἶπεν· 'οὐδὲ γὰρ ἀναγινώσκειν'.

322) Διογένους ἐν τῇ στοᾷ περιπατοῦντος ἀνάπαλιν κατεγέλων τινές· ὁ δὲ 'οὐκ αἰσχύνεσθε' εἶπεν 'ὑμεῖς τὴν ἐν τῷ βίῳ ὁδὸν ἀνάπαλιν πορευόμενοι ἐμοῦ τὴν ἐν τῷ περιπατεῖν κατεγνωκότες;'

323) Ὁ μὲν Στίλπων ἐρωτηθείς, τί ἰσχυρότερον ἀνδριάντος, 'ἄνθρωπος' εἶπεν 'ἀναίσθητος'· ὁ δὲ Κλεάνθης τοὺς ἀπαιδεύτους εἶπε τῶν ἀνθρώπων μόνῃ τῇ μορφῇ τῶν θηρίων διαφέρειν· ὁ δὲ Φαβωρῖνος τοὺς ἀνθρώπους ἔφη πῆ μὲν εἶναι γελοίους, πῆ δὲ ἐλεεινούς, πῆ δὲ μισητούς· γελοίους μὲν θρασύτητι μειζόνων ὀρεγομένους, μισητοὺς δὲ ἐπιτυχόντας, ἐλεεινοὺς ἁμαρτάνοντας, ζηλωτοὺς δὲ οὐδεπώποτε.

324) Ἀρίστων ὁ Χῖος τοὺς περὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα πονουμένους, ἀμελοῦντας δὲ φιλοσοφίας ἔλεγεν ὁμοίους εἶναι τοῖς μνηστῆρσι τῆς Πηνελόπης, οἳ ἀποτυγχάνοντες ἐκείνης περὶ τὰς θεραπαίνας ἐγίνοντο.

325) Ὁ αὐτὸς τοὺς πολλοὺς εἴκαζε τῷ Λαέρτῃ, ὃς τῶν κατ' ἀγρὸν ἐπιμελούμενος πάντων ὀλιγώρως εἶχεν ἑαυτοῦ· καὶ γὰρ καὶ τούτους τῶν κτημάτων πλείστην ἐπιμέλειαν ποιουμένους περιορᾶν τὴν ψυχήν, πλήρη παθῶν ἀγρίων οὖσαν.

326) Ἀγαθοκλῆς Κερκυραίους πολιορκῶν, ἐπεὶ πέμποντες ἠρώτων, τί ἀδικηθεὶς ταῦτα ποιεῖ, 'οἱ πρόγονοι ὑμῶν' εἶπεν 'Ὀδυσσέα ὑπεδέξαντο, ὃς τὸν Κύκλωπα πολίτην μου ὄντα ἐξετύφλωσεν'.

327) Δημοσθένης ἔλεγεν, ὅτι πολλάκις ἐπιὸν αὐτῷ εὔξασθαι τοὺς πονηροὺς ἀπολέσθαι φοβεῖται, μὴ ἔρημον ἐκ τῆς εὐχῆς ποιήσῃ τὴν πόλιν.

328) Πονηροῦ τὸν τρόπον τινὸς καλῶς λέγοντος Πλάτωνα Κράτης ὁ Κυνικὸς 'παῦσαι' ἔφη· 'οὔτε γὰρ καλῶς λέγων ἐκεῖνον πιστευθήσῃ οὔτ' ἐκεῖνος σὲ ἐπαινῶν'.

329) Σιμωνίδης ὁ μελοποιὸς τὸν εἰπόντα, ὅτι πολλοὶ αὐτὸν παρ' αὐτῷ κακῶς λέγουσιν, 'οὐ παύσῃ ποτὲ' ἔφη 'σὺ τοῖς ὠσί με βλασφημῶν;'

---

320) περὶ τῆς inc. f. 268 r.
321) διατί cf. n. 63.
323) Στίλπων] Στίλπνων ‖ πῆ (II)] ποῖ.
324) Ἀρίστων] Ἀρίων (inc. f. 268 v).
328) Κράτης] Σωκράτης.
329) Σιμωνίδης inc. f. 269 r.

330) Θεόδωρος ὁ Κυρηναικὸς Λυσιμάχου τοῦ βασιλέως ἀπειλήσαντος αὐτὸν ἀναιρήσειν 'ἐλελήθεις με' εἶπεν 'οὐ βασιλέως, ἀλλὰ κωνείου δύναμιν ἔχων'.

331) Διογένης ἔφασκε φωνῆς ἀκηκοέναι κακίας αὐτὴν αἰτιωμένης καὶ λεγούσης· 'οὔ τις ἐμοὶ τῶνδ' ἄλλος ἐπαίτιος, ἀλλ' ἐγὼ αὐτή'.

332) Τῷ αὐτῷ Διογένει ἐπέθηκέ τις βάρος οὐ φορητόν· ὡς δὲ πιεζόμενος οὐ δυνατὸς εἶχε πορεύεσθαι, δείξας αὐτῷ κίονα 'βέλτιστε', φησί, 'τοῦτον ὤθει'.

333) Διογένης πολυτελῆ τινος πόλιν εἶναι φαμένου τὰς Ἀθήνας λαβὼν αὐτὸν ἤγαγεν εἰς τὸ μυροπώλιον καὶ ἐπυνθάνετο, πόσου τοῦ μύρου ὤνιος ἡ κοτύλη· 'μνᾶς' ἔφη ὁ μυροπώλης· καὶ ὁ Διογένης ἀνέκραγε· 'πολυτελής γε ἡ πόλις'· ἀπῆγεν αὐτὸν πάλιν εἰς τὸ μαγειρεῖον καὶ ἐπυνθάνετο, πόσου τὸ ἀκροκώλιον· 'τριῶν δραχμῶν' εἶπεν ὁ μάγειρος· καὶ ὁ Διογένης ἔφη· 'πολυτελής γε ἡ πόλις'· ἀπήγαγε πάλιν εἰς τὰ μαλλακὰ ἔρια καὶ ἤρετο, πόσου τὸ πρόβατον· 'μνᾶς' εἶπεν ὁ πιπράσκων· καὶ ὁ Διογένης αὖθις 'πολυτελής γε ἡ πόλις' ἐβόησεν· εἶτα 'δεῦρο' φησὶ τῷ τὴν Ἀθηνῶν πολυτέλειαν θαυμάζοντι 'ἐνταῦθα'· καὶ ἄγει αὐτὸν εἰς τοὺς θέρμους καὶ 'πόσου' φησὶν 'ἡ χοῖνιξ'· 'χαλκοῦ' ἀκούει 'ὤνιος' καὶ ἀνέκραγεν εὐθύς· 'εὐτελὴς ἡ πόλις'· πάλιν εἰς τὰς ἰσχάδας· 'δύο χαλκῶν'· 'εὐτελὴς ἡ πόλις' εἶπε· καὶ πρὸς τὸν θαυμάζοντα ἔφη· 'ὁρᾷς, ὦ τάν, ἐφ' ἡμῖν ἐστι τὴν πόλιν εὐτελῆ καὶ πολυτελῆ εὑρίσκειν· εἰ μὲν γὰρ βουλοίμεθα τοῖς πολυτελέσι χρῆσθαι, καὶ αὕτη ἡμῖν μετὰ πολυτελείας ἀπαντήσει· ἢν δ' εὐτελέσι, καὶ αὕτη πάντως εὐτελὴς ἔσται'.

334) Σωκράτης Ξανθίππης τῆς γυναικὸς τὴν χαλεπότητα πράως ἔφερε κἀκείνης βοώσης οὐκ ἐφρόντιζε· Κριτοβούλου δὲ εἰπόντος· 'πῶς ἀνέχῃ, Σώκρατες, ταύτης συμβιούσης'; 'πῶς δὲ σύ', ἔφη, 'Κριτόβουλε, τῶν παρὰ σοὶ χηνῶν'; 'τί δέ μοι μέλει' φησὶν 'ἐκείνων'; [Κριτόβουλος]· 'οὐδ' ἐμοὶ ταύτης', ὁ Σωκράτης εἶπεν, 'ἀλλ' ἀκούω ὥσπερ χηνός'.

335) Σωκράτους παρειληφότος Ἀλκιβιάδην ἐπ' ἄριστον, ὡς ἐκείνη παρελθοῦσα τὴν τράπεζαν ἀνέτρεψεν, οὐδὲν δεινοπαθήσας ἀνελέσθαι τὸν Ἀλκιβιάδην τὰ πεσόντα ἐκέλευσε καὶ ἐπιθέσθαι τῇ τραπέζῃ· ὡς δ' ἐκεῖνος οὐ προσεῖχεν, ἀλλ' ἐγκαλυψάμενος ἐκάθητο 'προάγωμεν δὴ' φησὶν 'ἔξω· φαίνεται γὰρ ἡ Ξανθίππη ὀξυρεγμία σπαράσσειν ἡμᾶς'.

336) Ὁ αὐτὸς μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀριστῶν παρ' Ἀλκιβιάδῃ, ὡς ἡ ὄρνις ἐπιπτᾶσα ἀνέτρεψε τὸν πίνακα, συγκαλυψάμενος ἐκάθητο καὶ οὐκ ἠρίστα· ὡς δ' ὁ Ἀλκιβιάδης ἐγέλα καὶ ἐπυνθάνετο, εἰ διὰ τοῦτο οὐκ ἀριστᾷ, ὅτι ὄρνις καθ-

---

331) τῶνδ' ἄλλος] τῶν κακῶν || αὐτὴ] αὐτῇ.

333) ἔφη (II) inc. f. 269v .

334) Κριτόβουλε inc. f. 270r || φησὶν] φησὶ cf. n. 160 || Κριτόβουλος ex interpolatione fluxisse indicavi.

335) δή φησιν || ὀξυρεγμία] ὀξυερεγμία.

336) διατοῦτο || τί || εἰ inc. f. 270v || ὗς φησιν.

ιπτᾶσα τὸν πίνακα κατέβαλεν, 'ὅτι' φησὶ Σωκράτης 'σὺ μὲν πρώην Ξανθίππης ἀνατρεψάσης οὐκ ἐβούλου ἀριστᾶν, ἐμὲ δὲ οἴει ἀριστᾶν τῆς ὄρνιθος ἀνατρεψάσης; ἢ διαφέρειν τι ἐκείνην ὄρνιθος κορυζώσης ἡγῇ; 'ἀλλ' εἰ μὲν ὗς' φησὶν 'ἀνέτρεψεν, οὐκ ἂν ὠργίζου· 'εἰ δὲ γυνὴ ὑώδης, ὠργίζου'.

337) Ὁ αὐτὸς Σωκράτης ἄριστον οὐ καταλαβὼν ἤρετο τὴν Ξανθίππην, εἴ τι ἔχοι· ἡ δὲ φησί· 'λάχανα, καὶ ταῦτα ὠμά, ἃ ἡ γείτων ἔπεμψέ μοι'· 'δεῖξόν μοι ταῦτα' φησὶν ὁ Σωκράτης· ἃ καταφαγὼν καὶ ὕδωρ ἐπιπιὼν προῄει θᾶττον ἔξω.

338) Αἴσωπος ἔλεγε· 'τὸν πηλὸν ὁ Προμηθεύς, ἀφ' οὗ τὸν ἄνθρωπον διεπλάσατο, οὐκ ἐφύρασεν ὕδατι, ἀλλὰ δάκρυσιν'.

339) Παρὰ Λακεδαιμονίοις παραγέγονέ τις κιθαρῳδὸς σφόδρα εὐδόκιμος· οἱ δὲ αὐτὸν οὐκ ἐτίμησαν, ἀλλ' ἀφείλοντο τὴν κιθάραν καὶ τὰς χορδὰς ἐξέτεμον, ἀπιέναι προςειπόντες ἐκ τῆς πόλεως, ὡς ἂν μὴ διαφθαρῶσιν αὐτῶν μηδὲ θηλυνθῶσιν ὑπὸ τῆς ᾠδῆς αἱ ἀκοαί.

340) Τραγῳδὸς Ἠλεῦσιν ἐπεδήμησεν, ὃν καὶ ἐπιδείξασθαι ἐκέλευσαν· ὁ δὲ ἐᾶν αὐτοὺς ἠξίου καὶ τὴν ἡσυχίαν ἄγειν· 'ὅσον γὰρ ἂν' ἔφη 'κρεῖττον ἀγωνίσωμαι, τοσοῦτον ὑμεῖς ἀτυχέστεροι φανήσεσθε'.

341) Ἀθηναῖοι χαλεπήναντες Φιλίππῳ τῆς αὐτοῦ εἰκόνος κατέχεαν ἀμίδας· καὶ ἐκεῖνος ἀκούσας ἔφη· 'ἀλλ' ἔγωγε τῆς αὐτῶν πόλεως κατασκεδάσω τέφραν καὶ κόνιν'.

342) Ἐπαμινώνδας φιλόπατρις ὢν καὶ μέγιστα τὴν πατρίδα ὠφελήσας πρός τινα προδότην λοιδορούμενον αὐτῷ καὶ μηδὲν κατ' αὐτοῦ ἀληθὲς λέγοντα βοιωτίζων 'ἀλλά τοι Δαμάτηρ' ἔφη 'κεχολωμένα γένοιτο'.

343) Ἀνάχαρσις τὰ γυμνάσια τῶν Ἑλλήνων ὁρῶν ἔλεγεν, ὡς ἔστιν ἐν ἑκάστῃ πόλει τῶν Ἑλλήνων ἀποδεδειγμένον χωρίον, ἐν ᾧ μαίνονται καθ' ἡμέραν, καὶ φάρμακον, ᾧ χριόμενοι τὴν μανίαν κινοῦσιν.

---

337) δεῖξον μοι.
339) ἀπιέναι] ἀπεῖναι || μὴ δὲ || τῆς bis in P legitur.
341) Ἀθηναῖοι inc. f. 271 r.
343) καθημέραν || κινοῦσιν] κινεῖν.

Ex compluribus fontibus Gnomologii Parisini sententiae manarunt: alii aperti sunt et perspicui, alii abditi et inclusi in occulto latent.

Ad alterum genus Florilegii caput pertinet, quo n. 1—14 continentur: totius enim particulae origo in obscuro est posita, quamquam nonnullis gnomis apophthegmata similia vel adeo simillima admoveri possunt. En habes indicem:

n. 7) cf. Stobaeus Flor. LXXX 6 (Διογένους) Ἀστρολόγου δέ τινος κατ' ἀγορὰν ἐπιδεικνύντος ἐν τινι πινακίῳ καταγράφους τοὺς ἀστέρας καὶ φάσκοντος ὅτι 'οὗτοί εἰσιν οἱ πλανώμενοι τῶν ἀστέρων', ἐπακούσας 'μὴ ψεῦδου', εἶπεν, 'ὦ ἑταῖρε· οὐ γὰρ οὗτοί εἰσιν οἱ πλανώμενοι, ἀλλὰ οὗτοι' δείξας [αὐτῷ] τοὺς παρακαθεζομένους.

10) cf. n. 78 infra, quae sententia ex Stobaeo (Flor. LXXIX 41) fluxit.

11) communem fontem Suidae narratio s. v. Κάρανος (vol. II 1 p. 70, 9 sqq. Bernhardy) prodit: Μεθωναίοις δὲ τοῖς ἐπὶ Θράκης πολεμῶν τὸν ὀφθαλμὸν ἐπηρώθη, Ἀστέρος τινὸς ὄνομα βαλόντος αὐτὸν βέλει, ἐπιγράψαντός τε τῷ βέλει· 'Ἀστὴρ Φιλίππῳ θανάσιμον πέμπει βέλος'· πρὸς ὃν ἀντιγράψας ἔπεμψε βέλος ὁ Φίλιππος· 'Ἀστέρα Φίλιππος, ἢν λάβῃ, κρεμήσεται'· καὶ ὑποσχόμενος εἰρήνην ἐξῄτησε καὶ λαβὼν ἐκρέμασεν cf. praeterea Schol. ad Demosthen. III 5 p. 30, 2 (Oratores Attici ed. C. Mueller, vol. II p. 549) ἐπικινδύνως ἀσθενῆσαί φασι Φίλιππον, ὅτε τὴν Μεθώνην ἐπολιόρκει, Ἀστέρος τινὸς στρατιώτου Μεθωναίου ἀπὸ τοῦ τείχους ἐπιγράψαντος τῷ δόρατι· 'Ἀστὴρ Φιλίππῳ θανάσιμον πέμπει βέλος', εἶτα πέμψαντος καὶ κατὰ τύχην τινὰ ἐπιτυχόντος κατὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Λέγεται δέ, ὅτι καὶ ὁ Φίλιππος ἀντέγραψε πρὸς αὐτὸν καὶ ἀντηκόντισεν, ὅμως οὐκ ἐπέτυχεν αὐτός· 'Ἀστέρα Φίλιππος, ἢν λάβῃ, κρεμήσεται'. Lectionem τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν confirmat Justinus VII 6, 14 cum Methonen urbem oppugnaret, in praetereuntem de muris sagitta iacta dextrum oculum regis effodit, — alia eiusdem fabellae testimonia composuit A. Westermannus ad Callisthenis Olynthii fr. 42 (ed. Mueller, Scriptores Rerum Alexandri Magni p. 30).

12) cf. Gnomol. Vatic. n. 77 cum nota nostra ('Wiener Studien' vol. X — 1888 — p. 3).

13) cf. quae dixi ad Gnomol. Vatic. n. 81 (ibid. p. 6).

14) cf. Plutarchus 'de audiendo' 7 (Mor. p. 41 D) ὥστε αὐτοῖς συμβαίνει τὸ ὑπὸ Διονυσίου ῥηθέν· ἐκεῖνος γάρ, ὡς ἔοικεν, εὐδοκιμοῦντι κιθαρῳδῷ παρὰ τὴν θέαν ἐπαγγειλάμενος δωρεάς τινας μεγάλας ὕστερον οὐδὲν ἔδωκεν, ὡς ἀποδεδωκὼς τὴν χάριν· 'ὅσον γὰρ' ἔφη 'χρόνον ηὔφραινες (εὔφραινες?) ᾄδων, τοσοῦτον ἔχαιρες ἐλπίζων' et 'de Alexandri Magni fortuna' II 1 (p. 333 F) Διονύσιος γοῦν ὁ τύραννος, ὥς φασι, κιθαρῳδοῦ τινος εὐδοκιμοῦντος ἀκούων ἐπηγγείλατο δωρεὰν αὐτῷ τάλαντον· τῇ δ' ὑστεραίᾳ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ὑπόσχεσιν ἀπαιτοῦντος 'χθὲς' εἶπεν 'εὐφραινόμενος ὑπὸ σοῦ, παρ' ὃν ᾖδες χρόνον, εὔφραινα κἀγὼ σὲ ταῖς ἐλπίσιν· ὥστε τὸν μισθὸν ὧν ἔτερπες ἀπελάμβανες εὐθὺς ἀντιτερπόμενος'. Eandem narratiunculam significat Aristoteles Eth. Nicom. IX 1, 4 οἷον καὶ τῷ κιθαρῳδῷ ὁ ἐπαγγελλόμενος καί, ὅσῳ ἄμεινον ᾄσειεν, τοσούτῳ πλέω· εἰς ἕω δ' ἀπαιτοῦντι τὰς ὑποσχέσεις ἀνθ' ἡδονῆς ἡδονὴν ἀποδεδωκέναι ἔφη cf. insuper Eth. Eudem. VII 10, 31 sq. καὶ ὡς Πρόδικος

ὁ ἰατρὸς πρὸς τὸν ἀποδιδόντα μικρὸν τὸν μισθὸν καὶ ὡς ὁ κιθαρῳδὸς καὶ ὁ βασιλεύς· ὁ μὲν γὰρ ὡς ἥδει, ὁ δ' ὡς χρησίμῳ ὡμίλει· ὁ δ', ἐπεὶ εδει ἀποδιδόναι αὐτόν, αὐτὸν ὡς ἡδὺν ἐποίησεν καὶ ἔφη, ὥσπερ ἐκεῖνον ᾄσαντα εὐφρᾶναι, οὕτω καὶ αὐτὸς ὑποσχόμενος ἐκείνῳ.

N. 4 in sententiarum corpusculo recurrit (f. 216ᵛ n. 27), quod codex Vaticanus Gr. n. 1144 (bombycinus in 4°, s. XV, nobis S) Laertii Diogenis fragmentis (ἐκ τῶν τοῦ Λαερτίου, f. 211ʳ—215ᵛ) sine ulla distinctione subiungit. Quam syllogen appendicis loco promo, in editione adornanda hanc rationem suscipiens, ut Gnomologii Vaticani, quod ipse olim in lucem protraxi ('Wiener Studien' vol. IX — 1887 — p. 175—206, X — 1888 — p. 1—49 et p. 211—260, XI — 1889 — p. 43—64 et p. 192—242) et testimonia et variae scripturae adcurate excutiantur, utpote quae Appendicem Vaticanam. quae nunc in publicum prodit, arctissima propinquitate contingant:

1) Ἀνάχαρσις ἔφη τοὺς Ἕλληνας ἁμαρτάνειν, ὅτι παρ' αὐτοῖς οἱ μὲν τεχνῖται ἀγωνίζονται, οἱ δ' ἀμαθεῖς κρίνουσιν.

2) Ὁ αὐτὸς λοιδορούμενος ὑπό τινος, ὅτι Σκύθης εἴη, ἔφη· 'γένει, ἀλλ' οὐχὶ τοῖς τρόποις'· ἐν ἤθεσι γὰρ ἡ σοφία.

3) Ὁ αὐτὸς λοιδορούμενος ὑπὸ Ἀθηναίων ἐπὶ τῷ σολοικίζειν εἶπεν· 'Ἀνάχαρσις Ἀθηναίοις σολοικίζει, Ἀθηναῖοι δὲ Ἀναχάρσιδι'.

4) Οὗτος ἐρωτηθείς, τίνι διαφέρουσιν οἱ πεπαιδευμένοι τῶν ἀπαιδεύτων εἶπεν· 'ὥσπερ οἱ δεδαμασμένοι ἵπποι τῶν ἀδαμάστων'.

Testimonia:

1) = Gnom. Vat. n. 14.

2) = n. 15, ubi ἐν ἤθεσι γὰρ ἡ σοφία cum Wachsmuthio uncis inclusi.

3) = n. 16: ὑπὸ] ὑπ' ‖ τῷ] τό.

4) cf. ad n. 45, ubi sententiam Aristippo vindicandam esse monui cf. etiam n. 6 et 8 conlectionis nostrae.

Adnotatio critica: Excerpta Laertiana haec sententia claudit: Ἀνάξαρχος Ἀβδηρίτης (αὐδηρίτης S) εἶχεν ἐχθρὸν Νικοκρέοντα, τὸν Κύπρου τύραννον· καί ποτε ἐν συμποσίῳ (συμποσίω S, qui codex ι ἀνεκφώνητον saepissime omittit) τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐρωτήσαντος αὐτόν, τί ἄρα δοκεῖ τὸ δεῖπνον, εἰπεῖν <adde: φασιν>· 'ὦ βασιλεῦ, πάντα πολυτελῶς, ἔδει δὲ λοιπὸν (λοιπὴν S) κεφαλὴν σατράπου τινὸς παρατεθεῖσθαι', ἀπορρίπτων τὸν λόγον πρὸς τὸν Νικοκρέοντα· ὃς μνησικακήσας μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ βασιλέως, ὅτε πλέων (πλέον S) ἀκουσίως προσηνέχθη τῇ Κύπρῳ Ἀνάξαρχος, συλλαβὼν αὐτὸν καὶ εἰς ὅλμον βαλὼν ἐκέλευσεν τύπτεσθαι σιδηροῖς ὑπέροις· καὶ ὃς ἔλεγε· 'πτίσσε, πτίσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον· αὐτὸν γὰρ οὐδέποτε τυπτήσεις' cf. Laert. Diog. IX 58 sq.

5) Οὗτος ἔφη τότε τὰς πόλεις ἀπόλλυσθαι, ὅταν μὴ δύνωνται τοὺς φαύλους ἀπὸ τῶν σπουδαίων διακρίνειν.

6) Ὁ αὐτὸς ἄσωτον γενόμενον τὸν υἱὸν ἐξέκλεισε· τῆς δὲ γυναικὸς μεμφομένης, ὅτι αὐτὸν οὐ προΐεται, καὶ λεγούσης, ὡς καὶ οὗτος ἐξ αὐτοῦ εἴη, ἀποπτύσας ὁ Ἀρίστιππος ἔφη· ‘καὶ τοῦτο ἐξ ἐμοῦ ἐστιν, ἀλλ' ἀποῤῥίπτω, ὅτι με λυπεῖ’.

7) ‘Πράττε’ οὗτος ἔλεγε ‘τὰ μεγάλα, μὴ ὑπισχνούμενος τὰ μεγάλα’.

8) Ὁ αὐτὸς μέλλων ἐντυγχάνειν Φαρναβάζῳ, τῷ βασιλέως σατράπῃ, [καὶ] λέγοντός τινος αὐτῷ· ‘θάρσει’ ἔφη· ‘λέγε, εἴ τι ἕτερον ἔχεις· ἐγὼ γάρ, ἐξ οὗ Σωκράτει ὡμίλησα, οὐδενὸς ἀνδρὸς ὁμιλίαν ηὐλαβήθην’.

9) Ἀριστοτέλης ἀκούσας, ὅτι Πλάτων αὐτὸν κακῶς λέγει, ἔφη· ‘εἰ μὲν ἄλλος εἰπέ σοι, μὴ πίστευε· εἰ δὲ αὐτὸς ἀκούσας ἀπαγγέλλεις, κἀγώ σοι ἀπιστῶ’.

10) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, διὰ τί μέγας ὢν μικρὰν γυναῖκα ἔγημεν, ἔφη· ‘κακῶν ἐκλογὴν ποιούμενος τὸ ἐλάχιστον ἐξελεξάμην’.

11) Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν· ‘αἱροῦ, ὁπότερον βούλει, ἢ τὰς ἐπιθυμίας κολάζειν ἢ διὰ ταύτας κολάζεσθαι’.

12) Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν· ‘ὅσα μήτε ὑπὸ τύχης μήτε ὑπ' ἀνάγκης μήτε ἐστὶ θεῖα, φυσικὰ λέγεται, οἷον πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ, χάλαζα, κεραυνοί, πρηστῆρες, ἄνεμοι’.

13) Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν· ‘οὐδὲν πρῶτον τελεσιουργεῖται τοῦ βρέφους, ἀλλ' ἅμα ὅλον’.

14) Ὁ αὐτὸς τὸν γαλαξίαν φησὶ γίνεσθαι διὰ τὸ κατὰ τόδε τὸ μέρος τοῦ οὐρανοῦ καθεστάναι τὴν σκιὰν τῆς γῆς καὶ τὸν ἥλιον μὴ πάνυ περιφωτίζειν, ὑπὸ τὴν γῆν γενόμενον.

15) Οὗτος παρακαλούμενος ζωγραφῆσαι τύχην ἔγραψε τροχόν.

Testimonia:

6) = n. 25 (ὁ αὐτὸς = Ἀρίστιππος): ἐξέκλεισε] ἐξέκλεισεν ‖ λεγούσης] λεγούσης παρ' ἕκαστα ‖ ἔφη om. ‖ καὶ] καὶ γὰρ καὶ ‖ ἀποῤῥίπτω] ἀποῤῥίπτω αὐτό.

8) n. 43 (ὁ αὐτὸς = Ἀρίστιππος): θάρσει] θάρσει, ὦ Ἀρίστιππε ‖ λέγε ἔχεις] εἴ τι ἕτερον λέγεις, λέγε ‖ γὰρ] δέ.

---

8) τῷ βασιλέως σατράπῃ] τῷ βασιλεῖ σατραπῶν ‖ καὶ seclusi.

14) καθεστάναι τὴν (ἵστασθαι τὴν?)] κατὰ ταύτην S; cf. Plutarchus ‘de placitis philosophorum’ III α', 7 (Mor. p 893 A) Ἀναξαγόρας τὴν σκιὰν τῆς γῆς κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἵστασθαι τοῦ οὐρανοῦ, ὅταν ὑπὸ τὴν γῆν ὁ ἥλιος γινόμενος μὴ πάντα φωτίζῃ.

15) Apelles apophthegmatis est auctor.

16) Ἀρχίδαμος, ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεύς, θεασάμενος τὸν ἴδιον παῖδα προπετῶς μαχόμενον Ἀθηναίοις ἔφη· 'ἢ τῇ δυνάμει πρόσθες ἢ τοῦ θράσους ἄφελε'.

17) Ἀρκεσίλαος ἐπιπλήσσοντος αὐτῷ τινος, ὅτι οὐ δεῖ τὸν φιλόσοφον ἐρωμένην ἔχειν, μᾶλλον μὲν οὖν ἔφη δεῖν ἔχειν καὶ μὴ ἔχεσθαι ὑπ' αὐτῆς.

18) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τίνα δεῖ στρατηγὸν ἔχειν, εἶπε· 'πρὸς μὲν τοὺς ἐχθροὺς τόλμαν, πρὸς δὲ τοὺς ὑποτεταγμένους εὔνοιαν, πρὸς δὲ τοὺς καιροὺς λογισμόν'.

19) Ἀντιφῶν ἐρωτηθείς, τί ἐστι μαντική, εἶπεν· 'ἀνθρώπου φρονίμου εἰκασμός'.

20) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί ἐστι ῥητορική, ἔφη· 'συκοφάντης λάλος'.

21) Ἀλκιβιάδης κυνὸς ἑαυτοῦ πολλοῦ ἀξίου τὴν οὐρὰν διέτεμεν, ἵνα ἐν τούτῳ καταλαλῆται καὶ μὴ ἐν ἄλλοις.

22) Ἀρίστων ὁ φιλόσοφος τοὺς πλουσίους καὶ φειδωλοὺς ὁμοίους ἔφη εἶναι τοῖς ἡμιόνοις, οἵτινες τίμια βαστάζοντες ἄτιμα ἐσθίουσιν.

23) Ὁ αὐτὸς τοὺς τὰ γραπτὰ λέγοντας ὁμοίους ἔφησεν εἶναι τοῖς λεοντοχάσμασιν· 'ἐκεῖνα μὲν γάρ, ἕως ἂν βρέχῃ, ῥεῖ'.

Testimonia:

16) = n. 60: Ἀθηναίοις] τοῖς Ἀθηναίοις || ἔφη] εἶπεν.

17) = n. 65: Ἀρκεσίλαος] Ἀρκεσίλαος ὁ φιλόσοφος || ἐπιπλήσσοντος αὐτῷ τινος] ἐπιπλήσσοντός τινος αὐτῷ.

18) = n. 70 (ὁ αὐτὸς = Ἀγησίλαος): στρατηγὸν] τὸν στρατηγὸν || εἶπε] εἶπεν || ἐχθροὺς] ἐναντίους.

19) = n. 71.

22) = n. 120: ἔφη] ἔφησεν || τίμια — ἐσθίουσιν] χρυσὸν καὶ ἄργυρον φέροντες χόρτον ἐσθίουσιν.

23) = n. 122: λεοντοχάσμασιν] λεοντοχάσμασι τοῖς ἐπὶ τῶν κεράμων || ἕως] ἕως μὲν || in fine Gnom. Vat. adiungit: ὅταν δὲ παύσηται, κέχηνε.

20) inc. f. 216v.

21) μὴ superscripsit m. rec., recte cf. Plutarchus Alcib. 9 (Vit. p. 195 D. E) ὄντος δὲ κυνὸς αὐτῷ θαυμαστοῦ τὸ μέγεθος καὶ τὸ εἶδος, ὃν ἑβδομήκοντα μνῶν ἐωνημένος ἐτύγχανεν, ἀπέκοψε τὴν οὐρὰν πάγκαλον οὖσαν. Ἐπιτιμώντων δὲ τῶν συνήθων καὶ λεγόντων, ὅτι πάντες ἐπὶ τῷ κυνὶ δάκνονται καὶ λοιδοροῦσιν αὐτόν, ἐπιγελάσας 'γίνεται τοίνυν', εἶπεν, 'ὃ βούλομαι· βούλομαι γὰρ Ἀθηναίους τοῦτο λαλεῖν, ἵνα μή τι χεῖρον περὶ ἐμοῦ λέγωσι', 'Regum et imper. apophth.' (Mor.) p. 186 D n. 2 ἔχων δὲ κύνα πάγκαλον ἐωνημένον ἑπτακισχιλίων δραχμῶν, ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὴν οὐράν· (videtur aliquid excidisse) 'ὅπως' ἔφη 'τοῦτο λέγωσιν Ἀθηναῖοι περὶ ἐμοῦ καὶ μηδὲν ἄλλο πολυπραγμονῶσι'.

23) λεοντοχάσμασιν] λεοντοχάσμοις || βρέχῃ] βρέχει S, sed βρέχῃ m. pr. exaraverat.

24) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί τῶν ζῴων σοφώτατον, 'τῶν χρησίμων' ἔφη 'μέλισσα, τῶν δ' ἀχρησίμων ἀράχνης'.

25) Ἀνταλκίδας ὁ Λακεδαιμόνιος σοφιστοῦ μέλλοντος ἀναγινώσκειν ἐγκώμιον τοῦ Ἡρακλέους ἔφη· 'τίς γὰρ αὐτὸν ψέγει';

26) Βίας ὁ σοφὸς ἐρωτηθείς, τί ἂν εἴη ἄφοβον, 'ὀρθὴ' ἔφη 'συνείδησις'.

27) Διογένης ἰδὼν παρθένον γράμματα μανθάνουσαν 'ὁρῶ' φησὶ 'ξίφος ἀκονώμενον'.

28) Ὁ αὐτὸς τριδούλους ἐκάλει τοὺς γαστρὸς καὶ αἰδοίου καὶ ὕπνου ἥττονας.

29) Ὁ αὐτὸς Πλάτωνος ὁρισαμένου· 'ἄνθρωπός ἐστι ζῷον δίπουν, ἀπλοῦν, ἄπτερον' καὶ εὐδοκιμοῦντος τίλλας ἀλεκτρυόνα εἰσήνεγκεν εἰς σχολὴν λέγων· 'οὗτός ἐστιν ὁ Πλάτωνος ἄνθρωπος'.

30) Ὁ αὐτὸς ἑρπυσάντων ὑπὲρ τὴν τράπεζαν μυῶν 'ἰδοὺ' ἔφη 'καὶ Διογένης παρασίτους τρέφει'.

31) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε· 'χρὴ τῶν βιβλίων καθάπερ τῶν ὀστέων τῷ μυελῷ χρῆσθαι, τὰ δὲ λοιπὰ ἀπορρίπτειν ἐς κύνας'.

32) Ὁ αὐτὸς ἰδών τινας κλέπτας ὑπὸ ἀρχόντων ἀγομένους φησίν· 'οἱ μεγάλοι κλέπται μικροὺς κλέπτας ἄγουσιν'.

33) Οὗτος πρὸς τὸ ῥυπαρὸν βαλανεῖον 'ἐνθάδε' ἔφη 'λουόμενοι ποῦ λούονται'.

34) Ὁ αὐτὸς ὀνειδίζοντός τινος καὶ λέγοντος· 'μεθύων παραληρεῖς' εἶπε· 'σὺ δὲ οἴει με νήφοντα παραληρεῖν';

Testimonia:

τούτους (l. κέχηνεν· οὗτοί) τε, ἕως ἂν ἔχωσι γραπτὰ λέγειν, εὐρόως φέρονται· ὅταν δὲ ἐπιλείπῃ, χάσκουσιν.

24) = n. 126: ἐρωτηθεὶς] ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος || σοφώτατον] ἐστὶ σοφώτατον || τῶν χρησίμων ἔφη] εἶπεν· τῶν μὲν χρησίμων || δ' ἀχρησίμων] δὲ ἀχρήστων.

26) = n. 147: ἐρωτηθεὶς] ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος || ἄφοβον] πρᾶγμα ἄφοβον || ὀρθή, ἔφη, συνείδησις] εἶπε· συνείδησις.

28) = n. 195.

34) = n. 210 (ὁ αὐτὸς = Δημοσθένης): ὀνειδίζοντός τινος] ὀνειδίζοντος αὐτὸν ὡς (ubi ὡς in τινος mutavi) || παραληρεὶς] παραλαλεῖς || εἶπε] εἶπεν || οἴει] οἴου etiam Gnom. || παραληρεῖν] παραλαλεῖν.

---

27) φησι.

29) ἄνθρωπος ἐστὶ || οὗτος ἐστίν.

30) ἑρπυσάντων] ἑρπησάντων.

34) ὀνειδίζοντος τινὸς || οἴει] οἴου.

35) Ὁ αὐτὸς ἔφη μᾶλλον ἐθέλειν ἐν πεπαιδευμένοις ἀποτυγχάνειν ἢ ἐν ἀπαιδεύτοις ἐπιτυγχάνειν.

36) Δημάδης ὁ ῥήτωρ μετακαλούντων τινῶν ἀπὸ τοῦ πολιτεύεσθαι αὐτὸν καὶ κελευόντων γεωργεῖν εἶπεν· ʽαἱρετώτερόν μοί ἐστι στιγμὴν τοῦ βήματος γεωργεῖν ἢ ὅλην τὴν Ἀττικήνʼ.

37) Ὁ αὐτὸς Δημοσθένην ὅμοιον εἶναι ἔφη ταῖς χελιδόσι· ʽκαὶ γὰρ ἐκεῖναι οὔτε καθεύδειν ἐῶσιν οὔτε γρηγορεῖν δύνανταιʼ.

38) Ὁ αὐτὸς εἶπε τὴν ἐπιτίμησιν τοῖς ἀνθρώποις ἔμψυχον μάστιγα.

39) Ὁ αὐτὸς λέγων ποτὲ κρίσιν ἐν πανδοχείῳ καὶ ὑβρισθεὶς μάρτυρας προεφέρετο τοὺς πανδοχέας· τῶν δὲ κρινόντων οὐκ ἀξιοπίστους εἶναι φασκόντων· ʽτοιοῦτος γάρʼ φησί ʽκαὶ ὁ τόπος ἦν, ἐν ᾧ ἡ ὕβρις ἐτελέσθη· εἰ δὲ ἐν τῷ δουρείῳ ἵππῳ ὕβρισε, τοὺς ἀριστεῖς ὑμῖν ἂν παρειχόμην μάρτυρας Μενέλαον, Διομήδην καὶ Ὀδυσσέαʼ.

40) Δημοκράτης ὁ Παρρησιαστὴς ἐρωτήσαντος Φιλίππου, τί ἂν ποιῶν χαρίζοιτο Ἀθηναίοις, εἶπεν· ʽἀπαγξάμενοςʼ.

41) Ὁ αὐτὸς ἔφη· ʽνόμῳ καὶ ἄρχοντι καὶ τῷ σοφωτέρῳ εἴκειν κόσμιον.

42) Ὁ αὐτὸς ἔφη· ʽἐν εὐτυχίᾳ φίλον εὑρεῖν εὔπορον, ἐν δυστυχίᾳ πάντων ἀπορώτατονʼ.

43) Ὁ αὐτὸς ἔφη· ʽδεῖ τὸν ἑτέρων μέλλοντα ἄρξειν ἑαυτοῦ πρῶτον ἄρχεινʼ.

44) Ὁ αὐτὸς ἔφη· ʽμέγα βλάπτουσι τοὺς ἀξυνέτους οἱ ἐπαινέοντεςʼ.

45) Ὁ αὐτὸς ἔφη· ʽὑπὸ γυναικὸς ἄρχεσθαι ἀνανδρία μεγάληʼ.

46) Ὁ αὐτὸς ἔφη· ʽδοῦλος κτῆμα μὲν ἀναγκαῖον, ἡδὺ δὲ οὔ· καὶ γὰρ δεσποτούμενον θηριοῦται καὶ ἡμερούμενον καταφρονεῖʼ.

Testimonia:

36) = n. 233: αὐτὸν] post μετακαλούντων conlocat Gnom. Vat.

37) = n. 238: εἶναι ἔφη] ἔφη εἶναι || οὔτε γρηγορεῖν] οὐδὲ γρηγορεῖν, ubi οὐδ' ἐγείρειν recepi. In fine Gnom. addit: καὶ Δημοσθένης οὔτε ἡσυχίαν ἄγειν ἐᾷ οὔτε ἄξιον τῆς πόλεως οὐδὲν ἐπιβάλλεται.

38) = n. 240.

39) = n. 241: πανδοχείῳ] πανδοκείῳ || καὶ ὑβρισθεὶς] ὑβρισμένου (l. ὑβρισμένος) || πανδοχέας] πανδοκέας || τοιοῦτος] τοιοῦτο || ἐτελέσθη] ἐπετελέσθη || Διομήδην] καὶ Διομήδην.

40) = n. 248: ἐρωτήσαντος] ἐρωτήσαντός ποτε αὐτόν.

---

36) αὐτὸν] αὐτόν.
37) οὔτε γρηγορεῖν] οὔτ' ἐγείρειν?
39) Μενέλαον inc. f. 217r.

47) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τίς ἄριστος σύμβουλος, ἔφη· 'ὁ καιρός'.

48) Ὁ αὐτὸς ἔφη τὸν μὲν κέραμον δοκιμάζεσθαι ἐκ τοῦ κόμπου, τὸν δὲ ἄνθρωπον ἐκ τοῦ λόγου.

49) Ὁ αὐτὸς Πτολεμαίῳ τῷ βασιλεῖ παρῄνει ἀναγινώσκειν βιβλία· 'ἃ γὰρ οἱ φίλοι τοῖς βασιλεῦσιν οὐ θαρροῦσι παραινεῖν, ταῦτα ἐν τοῖς βιβλίοις γέγραπται'.

50) Οὗτός τινος ἀγανακτοῦντος ἐπὶ λοιδορίᾳ 'οὐκ ἄξιος' ἔφη 'λοιδορίας, ὃς οὐ περιφρονεῖς λοιδορίαν'.

51) Ὁ αὐτὸς λοιδορούμενος παρειστήκει ἠρεμῶν· παυσαμένου δὲ τοῦ λοιδοροῦντος 'ὦ πόσα παρῆκας' ἔφη.

52) Διονύσιος, ὁ Σικελίας τύραννος, ἐκπεσὼν τῆς ἀρχῆς καὶ ἐρωτώμενος ὑπό τινος· 'τί ὠφέλησαι ὑπὸ Πλάτωνος;' εἶπε· 'πάλαι μὲν τὸ μετρίως ἄρχειν, νυνὶ δὲ τὸ μετρίως ζῆν'.

53) Δημοχάρης ὁ ῥήτωρ τελευτήσαντος Δημοσθένους εἶπεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· 'ἄνδρες πολῖται, ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος ἡμῶν τέθνηκεν'.

54) Διοκλῆς ὁ ἰατρὸς λέγοντος αὐτῷ τινος βιβλίον ἠγορακέναι ἰατρικὸν καὶ μὴ προςδεῖσθαι διδασκαλίας εἶπε· 'τὰ βιβλία τῶν μεμαθηκότων ὑπομνήματά ἐστι, τῶν δὲ ἀμαθῶν μνήματα'.

55) Δημόκριτος ἔφη τὴν ἐγκράτειαν μητέρα ὑγείας.

56) Ὁ αὐτὸς εἶπεν· 'ἓν μόνον οἶδα, ὅτι οὐκ οἶδα'.

57) Δαρεῖος, ὁ τῶν Περσῶν βασιλεύς, ἔφη τὸν θυμὸν ἐν τοῖς ὠσὶ τῶν ἀνθρώπων οἰκεῖν.

58) Δημῶναξ ὁρῶν πλῆθος ἑπόμενον ἑταιριζούσῃ γυναικὶ 'διαίρεσις' ἔφη 'ἀνθρωπίνη ἐστὶ τόδε τὸ γύναιον· οἱ μὲν γὰρ ἄγονται, οἱ δὲ παράγονται, οἱ δὲ ἐξάγονται'.

Testimonia:

47) = n. 260 (ὁ αὐτὸς = Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς recte).
49) de Demetrio Phalereo dicti auctore ad Gnom. n. 260 monui.
51) cf. ad Gnom. n. 558.
52) = n. 261: νυνὶ] νῦν.
53) = n. 263: Δημοσθένους] τοῦ Δημοσθένους.
54) = n. 264: τῶν μεμαθηκότων] τῶν μὲν μεμαθηκότων.
56) = n. 267: ὁ om. || εἶπεν· ἓν] εἶπε.

---

42) εὑρεῖν] εὗρον || ἀπορώτατον] ἀπορώτερον.
45) ἀνανδρία] ἀνδρία.
46) Cf. 'Appendix Gnomica' p. 52 n. 3 (supra), ubi sententiam Democrito vindicandam esse significavi. Ad eundem auctorem redeunt n. 41—45.
50) οὗτος τινὸς || περιφρονεῖς] περιφρονεῖ?

59) Οὗτος ἐρωτηθείς, τί ἐστι μνήμη, ‘μήτηρ’ ἔφη ‘μαθημάτων’.

60) Οὗτος ἔφη· ‘τίμα τοὺς ἐν ὑπεροχῇ καὶ μὴ θαύμαζε· τὸ μὲν γὰρ νόμιμον, τὸ δὲ ταπεινόν’.

61) Οὗτος ‘πειρῶ’ ἔφη ‘ποιεῖν τὰς μὲν ἔχθρας ὀλιγοχρονίους, τὰς δὲ φιλίας πολυχρονίους’.

62) Ἐπαμεινώνδας ταχθεὶς ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἐπὶ τῶν ὀχετῶν ‘οὐκ ἐμὲ’ φησὶν ‘ἄδοξον ποιήσετε, ἀλλὰ τὸν τόπον ἔνδοξον δι’ ἐμέ’.

63) Ὁ αὐτὸς τελευτῶν ‘οἴμοι’ εἶπεν ‘ὅτι παρακύπτων εἰς τὴν τέχνην ἀποθνήσκω’.

64) Ἐπίκουρος ὁ φιλόσοφος τὴν οἴησιν ἱερὰν νόσον ἔλεγεν.

65) Ζήνων ὁ Στωϊκὸς φιλόσοφος λεγόντων τινῶν, ὅτι παράδοξα λέγει, ἔφη· ‘ἀλλ’ οὐ παράνομα’.

66) Ὁ αὐτὸς περιπεσὼν ναυαγίῳ καὶ τὰ ὄντα ἀπολέσας οὐδὲν ἀγεννὲς ἐφθέγξατο, ἀλλ’ ‘εὖ γε’ εἶπεν ‘ὦ Τύχη, ὅτι συνέστειλας ἡμᾶς εἰς τὸ τριβώνιον’.

67) Ὁ αὐτὸς τοὺς μὲν τοῦ σώματος ἐπιμελουμένους, τῆς δὲ ψυχῆς ἀμελοῦντας ὁμοίους ἔφη εἶναι τοῖς ζητοῦσι μὲν ἐσθῆτα καθαρὰν φορεῖν, ῥυπῶσι δὲ καὶ αὐχμῶσιν.

68) Ὁ αὐτὸς ἔφη· ‘φιλοσοφίας ἄνευ οὐκ ἄν τις ἄρξοι καλῶς, οὐδ’ εἰ Κενταύρων ἰσχὺν ἔχοι καὶ κράτος, Τιθωνοῦ δὲ εἴη χαριέστερος, πλουτῶν δὲ Μίδου μᾶλλον ἢ Κροίσου’.

69) Ἡγησίας ὁ ῥήτωρ ἐρωτηθείς, ὁποῖος ἦν Φίλιππος, ἔφη· ‘ἐν μὲν ταῖς δυστυχίαις ἀνήρ, ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις ἄνθρωπος’.

70) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί ἐστιν ἔρως, εἶπε· ‘πάθος ψυχῆς σχολαζούσης’.

Testimonia:

62) = n. 282 (ubi ὁ αὐτὸς itidem ad Epaminondam spectat): ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἐπὶ τῶν ὀχετῶν] ὑπὸ τῶν ὀχετῶν.

63) = n. 290 (ὁ αὐτὸς = Ἐρασίστρατος ὁ ἰατρός).

64) = n. 294: ἔλεγεν] εἶναι ἔλεγεν.

65) = n. 295, ubi παράλογα pro παράνομα scribendum esse docui.

66) = n. 298: τὸ τριβώνιον] τὸ τριβώνιον τοῦτο.

67) = n. 299: ζητοῦσι μὲν ἐσθῆτα] ζητοῦσιν ἐσθῆτα μέν.

70) = n. 332 (ὁ αὐτὸς = Θεόφραστος): ἐρωτηθεὶς] ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος.

---

58) Δημώναξ.
61) οὗτος] οὔτε.
62) ταχθεὶς inc. f. 217v .
66) τὰ ὄντα] τὸν ὄντα.
68) ἔχοι] ἔχει.

71) Θεαρίδας ὁ Λάκων ξίφος ἀκονῶν καὶ ἐρωτηθείς, <εἰ ὀξύ ἐστιν>, ἔφη· 'ὀξύτερον διαβολῆς'.

72) Ὁ αὐτὸς βουλευομένων Ἀβδηριτῶν, πῶς ἂν καταγωνίσαιντο τοὺς Θρᾷκας, εἶπεν· 'εἰ Χαρμίδην τὸν ἰατρὸν χειροτονήσετε στρατηγόν, τὸν δὲ νῦν στρατηγοῦντα κελεύσετε ἰατρεύειν· ὁ μὲν γὰρ πολυάνδριον τὴν πόλιν πεποίηκεν, ὁ δ' οὐδένα τῶν πολεμίων ἀνῄρηκεν'.

73) Ὁ αὐτὸς ἀφυοῦς αὐτῷ ζωγράφου λέγοντος· 'κονίασόν σου τὴν οἰκίαν, ἵνα αὐτὴν ζωγραφήσω' 'οὐ μὲν οὖν', ἔφη, 'ἀλλὰ πρότερον ζωγράφησον αὐτήν, ἵνα κονιάσω'.

74) Ὁ αὐτὸς τὴν ἀλήθειαν ἔφη καὶ εἰς πέτρας φύεσθαι.

75) Ἰσοκράτης εἰπόντος τινός ὅτι 'ὁ υἱός μου παρὰ σοὶ σχολάσας ἁμαρτάνει' ἔφη· 'ποταπὸς ἂν ἐγένετο μὴ σχολάσας';

76) Κικέρων εἶπε· 'τὸ καλῶς ποιεῖν ἁπλῆ εὐεργεσία, τὸ δὲ καὶ λέγειν διπλῆ'.

77) Τοῦ Ξέρξου γράφοντος Λακεδαιμονίοις πέμπειν τὰ ὅπλα ἀντέγραφον· 'ἐλθὲ καὶ λαβέ'.

78) Λάκων ἀνὴρ ἐν παρατάξει κείμενος ἔτι ἔμπνους ἐπιόντος τινὸς τῶν πολεμίων 'πλῆξον' ἔφη 'τὰ στέρνα', αἰσχυνόμενος νεκρὸς γενέσθαι ὀπισθόπληκτος.

Testimonia:

71) = n. 337: ἐρωτηθεὶς] ἐρωτώμενος.

72) = n. 343: βουλευομένων] βουλομένων (librarii errore) ‖ καταγωνίσαιντο] καταγωνίσοιντο ‖ Χαρμίδην] Χαρμίδην μὲν ‖ τὴν πόλιν πεποίηκεν] τῆς πόλεως παραπεποίηκεν.

73) = n. 405 (ὁ αὐτὸς = Μένανδρος): αὐτῷ] post λέγοντος locum obtinet ‖ οὐ μὲν οὖν, ἔφη] ἔφη· οὐ μὲν οὖν ‖ ζωγράφησον αὐτὴν] αὐτὴν ζωγράφησον ‖ ἵνα κονιάσω] ἵνα μετὰ ταῦτα ἐγὼ αὐτὴν κονιάσω.

75) = n. 364 (ὁ αὐτὸς = Ἰσοκράτης): τινὸς] τινὸς αὐτῷ ‖ ἔφη] εἶπε ‖ ἂν] οὖν.

76) = n. 380. ubi itidem Κικερὼν habes ‖ τὸ καλῶς] καλῶς ‖ τὸ δὲ καὶ λέγειν] λέγειν δὲ καὶ ποιεῖν.

78) = n. 398: πλῆξον — ὀπισθόπληκτος] καὶ τοὺς ἔτι ζῶντας ἀποσφάζοντος διακύψας ἠξίωσε κατὰ τὸ στέρνον πληγῆναι ὑπ' αὐτοῦ, αἰσχυνόμενος ὀπισθόπληγγα (l. ὀπισθοπλῆγα) τὸν νεκρὸν αὐτοῦ γενέσθαι.

---

71) Δεαρίδας S a m. pr. ‖ εἰ ὀξύ ἐστιν om.
72) Ἀβδηριτῶν] Αὐδηριτῶν.
73) οὔμενουν.
75) ἂν] οὖν.
76) Κικέρων] Κικερών.
77—104) apophthegmata Laconica exhibentur.
78) ἐν παρατάξει bis extat.

79) Λάκων ἰδὼν ὀχυρὰν πόλιν ἔφη· 'ἀπ' αὐτῆς γυναῖκες ἂν μάχοιντο'.

80) Ἀπείρητο τοῖς Λάκωσι τέχνας βαναύσους ἀσκεῖν.

81) Λυκοῦργος ἐν ταῖς καλουμέναις ῥήτραις ἀπεῖπε πολλάκις ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς στρατεύειν, ὅπως πολεμεῖν μὴ μανθάνωσιν.

82) Ἆγις ὁ Ἀρχιδάμου ἔφη· 'οὐ δεῖ τοὺς Λακεδαιμονίους ἐρωτᾶν, ὁπόσοι εἰσὶν οἱ πολέμιοι, ἀλλὰ ποῦ'.

83) Πρεσβευτὴς ἐκ Κορίνθου παραγενόμενος εἰς Λακεδαίμονα ἐμακρολόγει· ὡς δὲ ἐπαύσατο καὶ ἠρώτα· 'τί δεῖ τοῖς Κορινθίοις ἀπαγγεῖλαι'; 'τί ἄλλο' ἔφησεν 'ἢ ὅτι σὺ μὲν μόλις ἐπαύσω, ἡμεῖς δὲ ἐσιωπῶμεν'.

84) Λυκοῦργος πρὸς τὸν ζητοῦντα τὸν χρόνον τῶν γαμούντων καὶ γαμουμένων ἔφη· 'ἵνα τὰ γεννώμενα ἰσχυρὰ ᾖ ἐκ τελείων γινόμενα'.

85) Λοιδοροῦντός τινος τὸν Λυκοῦργον ἔφη· 'λέγε πυκνῶς μηδὲν ἐλλείπων· ἴσως ἂν οὕτως δυνηθείης τὴν ψυχὴν κενῶσαι κακῶν, <ὧν> ἔοικας πλήρης εἶναι'.

86) Ἰατροῦ ἐπισκεπτομένου Παυσανίαν καὶ εἰπόντος· 'γέρων γέγονας' ἔφη 'διότι οὐκ ἐχρησάμην σοὶ ἰατρῷ'.

87) Πυνθανομένου τινὸς πρὸς Χαρίλλου, διὰ τί πάντα τὰ τῶν θεῶν ξόανα μεθ' ὅπλων ἵδρυνται παρ' αὐτοῖς, 'ὅπως' ἔφη 'μὴ τοῖς θεοῖς οἱ νέοι ἄοπλοι εὔχωνται'.

88) Λάκων πρὸς τὸν κολαζόμενον καὶ λέγοντα· 'ἄκων ἥμαρτον' 'οὐκοῦν' ἔφη 'ἄκων κολάζου'.

89) Δημητρίου δι' ἐπιστολῆς μακρᾶς ἀπειλοῦντος Λάκωσιν ἔγραψαν· 'αἴκα'.

90) Λάκων ἐρωτηθείς· 'τί ἐπίστασαι'; ἔφη· 'ἐλεύθερος εἶναι'.

91) Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος προστάσσοντος δι' ἐπιστολῆς ἀντέγραψαν· 'περὶ ὧν ἄμμιν ἔγραψας, οὔ'.

92) Λάκων ἐρωτώμενος περί τινος ἀπεκρίνατο· 'οὔ'· ὡς δ' ὁ ἐρωτήσας <ἀπεκρίνατο> ὅτι 'ψεύδῃ', 'ὁρᾷς, ὅτι' ἔφη 'μάταιος εἶ, περὶ ὧν ἐπίστασαι, ἐρωτῶν· πλὴν ἐλεύθεροι ἄμμες, οἱ δ' ἄλλοι, αἴκα μὴ τἀληθῆ λέγωσιν, οἰμώξονται'.

Testimonia:

79) Cf. ad n. 397.
90) cf. ad n. 570.

---

81) ῥήτραις inc. f. 218[r].
82) Ἆγις] Ἄγις.
85) λοιδοροῦντος τινὸς || ὧν om.
86) σοι || ἰατρῷ] ἰατρόν.
87) διατί || εὔχωνται] εὔχονται.
90) Λάκων] άκων (sine littera initiali).
92) ἀπεκρίνατο ὅτι] τί cf. Plutarchus Apophthegm. Lacon. n. 63 (Mor. p. 236 B).

93) Ἄλλος ἐπὶ παρατάξεως τῷ πολεμίῳ τὸ ξίφος καταφέρειν μέλλων, ἐπεὶ τὸ ἀνακλητικὸν ἐσήμηνεν, οὐκέτι κατήνεγκε· πυθομένου δέ τινος· 'τί τοῦτο'; ἔφη· 'βέλτιον τοῦ φονεύειν τὸ πείθεσθαι τῷ ἄρχοντι'.

94) Οἱ Λάκωνες τρεῖς χοροὺς ἦγον ἐν ταῖς ἑορταῖς· καὶ ὁ μὲν τῶν γερόντων ᾖδεν· 'ἄμμες ποτ' ἦμες', ὁ δὲ τῶν ἀκμαζόντων· 'ἄμμες δέ γ' ἐσμέν', ὁ δὲ τῶν παίδων· 'ἄμμες δέ γ' ἐσσόμεσθα'.

95) Ἀποδημεῖν οὐκ ἐξῆν Λάκωσιν, ἵνα μή ξένον βίον μάθωσιν.

96) Οὗτοι τοῖς παισὶν ἐπεδείκνυον τοὺς εἵλωτας μεθύσαντας.

97) Οὗτοι κωμῳδίας καὶ τραγῳδίας οὐκ ἠκροῶντο.

98) Λάκων νυκτὸς μνῆμα παριὼν καὶ φαντασιωθεὶς ὑπὸ δαίμονος ἐπέδραμε τὴν λόγχην διαράμενος καὶ εἰπών· 'πῆ με φεύγεις δὶς ἀποθανουμένη ψυχή';

99) Γυνὴ Λάκαινα τὸν Ἀρισταγόραν ὑπό τινος τῶν οἰκετῶν ὑποδυόμενον θεασαμένη 'πάτερ' ἔφη· 'ὁ ξένος χεῖρας οὐκ ἔχει'.

100) Λάκαινα πρὸς τὸν υἱὸν μικρὸν ἔχειν τὸ ξίφος λέγοντα ἔφη· 'καὶ πρόσθες βῆμα'.

101) Λάκαινα ἀκούσασα τὸν υἱὸν τεθνηκότα ἐν μάχῃ ἔφη· 'ἀναπληρωσάτω τὴν ἐκείνου τάξιν ὁ ἀδελφός'.

102) Διηγουμένου τινὸς τῇ ἀδελφῇ γενναῖον θάνατον τοῦ παιδὸς αὐτῆς 'ὅσον ἐπ' ἐκείνῳ γέγηθα', ἔφη, 'τοσοῦτον ἐπὶ σοὶ ἄχθομαι σπουδαίας συνοδίας ἀπολειφθέντι'.

103) Λυκοῦργος ἔφη· 'δεῖ φίλοις καὶ τοῖς οἰκείοις βοηθεῖν ἄχρι τοῦ μὴ ἐπιορκεῖν'.

104) Τὰ σώματα τῶν παρθένων Λυκοῦργος δρόμοις καὶ πάλαις καὶ βολαῖς δίσκων καὶ ἀκοντίων διεπόνησε διὰ τὸ τὴν ῥίζωσιν τῶν τελεσφορουμένων ἐν ἰσχυροῖς σώμασι γίνεσθαι.

105) Ξανθίππη ἐρωτηθεῖσα, τί μέγιστον εἶδεν ἐν τῷ Σωκράτει, ἔφη· 'ὅτι καὶ ἐπὶ ἀγαθοῖς καὶ φαύλοις ἡ αὐτὴ ὄψις <ἦν> αὐτῷ'.

Testimonia:

105) = n. 573: εἶδεν ἐν] ὑπῆρχεν ‖ ἔφη] τοῦτο. ἔφη ‖ καὶ φαύλοις] καί ἐπὶ φαύλοις.

---

94) ἦμες] ἦμμες ‖ ἐσσόμεσθα] ἐσόμεθα.
97) καὶ] ἢ.
98) διαράμενος] δὲ ἀράμενος ‖ ψυχή] ψυχῆ.
99) inc. f. 219ᵛ.
102) ἐπί σοι.
104) ἀκοντίων] ἀκοντίῳ.
105) ἦν om.

106) Ὀλυμπιὰς ἐρωτηθεῖσα, διὰ τί οὐ κοσμεῖται, 'ἀρκεῖ μοι' ἔφη 'πρὸς κόσμον Ἀλέξανδρος'.

107) Πλάτων ἔφη πλείονα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ὠφελεῖσθαι ἢ ὑπὸ τῶν φίλων.

108) Πλάτων ἔφη· 'οὐ καλὸν πεπαιδευμένον ἐν ἀπαιδεύτοις διαλέγεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ νήφοντα μεθύουσιν'.

109) Ὁ αὐτός τινος λέγοντος ὅτι 'τινές λοιδοροῦσί σε' 'ἀλλ' ἐγὼ οὕτως' ἔφη 'βιώσω, ὥστε ἀπιστεῖσθαι αὐτούς'.

110) Λόγου μέτρον ἄριστόν ἐστιν οὐχ ὁ λέγων, ἀλλ' ὁ ἀκούων.

111) Ὁ αὐτὸς <ἔλεγεν>, ὅτι ὁ παιδευόμενος τριῶν τούτων χρήζει· φύσεως, μελέτης καὶ χρόνου.

112) Ὁ αὐτὸς Διογένους αὐτὸν καλοῦντος ἐν ἀγορᾷ φαγεῖν εἶπεν· 'ὡς χαρίεν ἂν ἦν σου τὸ ἄπλαστον, εἰ μὴ ἦν πλαστόν'.

113) Ὁ αὐτὸς ἔφησε τὸν μὲν ὕπνον ὀλιγοχρόνιον θάνατον, τὸν δὲ θάνατον πολυχρόνιον ὕπνον.

114) Πᾶσι μάχεσθαι αὔθαδες, πᾶσι δ' ὑπείκειν ἄνανδρον καὶ μαλακῶδες.

115) Ἐπίκουρος κρᾶμα τὴν ψυχὴν ἐκ τεττάρων ἔλεγεν· ἐκ ποιοῦ πυρώδους, ἐκ ποιοῦ πνευματικοῦ, ἐκ ποιοῦ ἀερώδους ἔκ τε τετάρτου τινὸς ἀκατονομάστου· τοῦτο δ' ἦν αὐτῷ τὸ αἰσθητικόν.

Testimonia:

106) = n. 576: Ὀλυμπιάς] Ὀλυμπιάς, Ἀλεξάνδρου μήτηρ ‖ ἐρωτηθεῖσα] ἐρωτηθεῖσα ὑπό τινος [ὅτι] ‖ κοσμεῖται] κοσμῇ ‖ ἀρκεῖ — Ἀλέξανδρος] εἶπεν· ὅτι ἀρκεῖ μοι ὁ Ἀλεξάνδρου κόσμος.

107) = n. 424: ἔφη πλείονα] πλείονα ἔφη ‖ ὠφελεῖσθαι] ὀφελεῖσθαι (sic) μᾶλλον. — Gnom. subiungit: τοὺς μὲν γὰρ ἐχθροὺς ἁμαρτάνοντι ὀνειδίζοντας δηλοῦν, τοὺς δὲ φίλους πρὸ<ς χάριν λέγοντας> εἰς προτροπὴν τῶν κακῶν ἄγειν καὶ πρὸς τὸ ἐξαμαρτάνειν ἕτοιμον ποιεῖν.

108) = n. 426: μεθύουσιν] ἐν μεθύουσιν.

109) = n. 431: ὁ αὐτός] Πλάτων ‖ ἔφη] ante ἀλλ' ἐγὼ conlocatur ‖ βιώσω] διδάξω.

110) = n. 437. ubi recte haec verba praemittuntur: Πλάτων θεασάμενος Ἀντισθένην ἐν τινι διατριβῇ μακρολογοῦντα σιγᾶν ἐκέλευεν· τοῦ δὲ τὴν αἰτίαν ἐπιζητοῦντος ἔφη.

111) = n. 439: καὶ om.

112) = n. 445: Διογένους] Διογένης.

---

111) ἔλεγεν om.
115) αὐτῷ] αὐτό.

116) Περίανδρος ὁ φιλόσοφος ἐρωτηθείς, τί ἂν εἴη ἐλευθερία, ἔφη· 'ἀγαθὴ συνείδησις'.

117) Πτολεμαῖος ἰδών τινα ἐφ' ἵππου καλοῦ ἀνάνδρως ἀγωνιζόμενον ἔφη· 'τὴν μὲν μάχαιραν καὶ τὸν ξυστὸν δὸς τῷ ἵππῳ, σὺ δὲ τὸ ἐφίππιον λαβέ'.

118) Ἀριστοτέλης ἔφη· 'γῆρας καὶ πενία δύο τραύματα δυσθεράπευτα'.

119) Σωσιγένης χαλεπώτερον εἶπε τοῦ κατηγορεῖν τὸ ἀπολογεῖσθαι· 'τὸν μὲν γὰρ κατηγοροῦντα μόνον δεῖ πεῖσαι, τὸν δὲ ἀπολογούμενον καὶ μεταπεῖσαι'.

120) Ἡ Κλεάρχου μήτηρ, ἐπειδὴ διεβλήθη ὁ υἱὸς αὐτῆς προδιδόναι τοῖς Πέρσαις τὴν Ἑλλάδα, τοιαύτην ἐπιστολὴν ἔγραψεν· 'ἁ μάτηρ Κλεάρχῳ τῷ υἱῷ· κακὰ κέχυται φάμα· ἢ ταύταν ἀπόθευ ἢ μὴ ἔσο'.

121) Βραχυλογία σοφίᾳ παρακολουθεῖ, μακρολογία σημεῖον ἀμαθίας.

122) Τῷ ψεύδει ὡς φαρμάκῳ χρῶ.

123) Ἄνθρωπος γαστρὸς ἥσσων ὅμοιος θηρίῳ.

124) Φύσεως ἀντιπραττούσης πάντα [τὰ] κενά.

125) Τρίβων καὶ κόμη καὶ γενειὰς ἀγαθῷ μὲν ἀνδρὶ οἰκεῖα, κακῷ δὲ στίγματα.

126) Σοφός τις εἴρηκε πλείονα τὴν γῆν ζῷα ἔχειν ἢ τὴν θάλασσαν, διότι ἡ θάλασσα ἐπάνω τῆς γῆς ἐστιν.

127) Τῶν ἀπόρων ἐρωτημάτων ἀνάγκη καὶ τὰς λύσεις εἶναι.

128) Σοφός τις εἴρηκεν· 'εἰ κράτιστος ὢν μηδενὶ φοβερὸς εἴη, ὑπὸ πάντων <ἂν> φιληθείη'.

129) Σοφός τις εἴρηκεν· 'ἐκεῖνος φοβερὸς <ἂν> εἴη ὁ ποιῶν, ὃ μὴ δυνατὸν ἀνθρώπῳ ποιεῖν'.

Testimonia:

116) = n. 450: φιλόσοφος] σοφὸς || ἔφη] εἶπεν.

118) = n. 532 (ὁ αὐτὸς = Στρατόνικος]: πενίη cf. nota critica.

119) = n. 533.

120) = n. 572: Κλεάρχου] Κλεάρχου τοῦ Ἀμφίου (l. Ῥαμφίου) || κακὰ] κακά τευ || κέχυται] κακκέχυται || ἀπόθευ] ἀπόθου etiam Gnom., ubi falso habes ἀμάτηρ pro ἁμάτηρ et ταῦτ' ἂν pro ταύταν.

117) τὸν consulto reliqui || ἐφ' ἵππιον || λάβε.

118) Ἀριστοτέλης] in mendo cubat; Pythagorae apophthegma tribuitur f. 232r || τραύματα inc. f. 219r.

120) ταύταν] ταύτην || ἀπόθευ] ἀπόθου.

124) ύσεως (sine littera initiali) || τὰ delendum esse indicavi.

127) in fine vox ἀπόρους videtur excidisse.

128) ἂν om.

129) ἂν om.

130) Ἔοικεν ἡ κολακεία γραπτῇ πανοπλίᾳ· διὸ τέρψιν μὲν ἔχει, χρείαν δὲ οὐδεμίαν.

131) Ἡ παιδεία ὁμοία ἐστὶ χρυσῷ στεφάνῳ· καὶ γὰρ τιμὴν ἔχει καὶ τὸ λυσιτελές.

132) Ὁ βίος ὥςπερ ὄργανον ἀνέσει καὶ ἐπιτάσει ἁρμοζόμενος ἡδίων γίνεται.

133) Ὁ λόγος ὥςπερ πλάστης ἀγαθὸς καλὸν τῇ ψυχῇ περιτίθησι σχῆμα.

134) Ὁ τῶν σοφῶν νοῦς ὥςπερ ὁ χρυσὸς βάρος ἔχει μέγιστον.

135) Φαύλου ἀνδρὸς καθάπερ κυνὸς κακοῦ μᾶλλον δεῖ τὴν σιγὴν ἢ τὴν φωνὴν εὐλαβεῖσθαι.

136) Ἔοικεν ὁ τῶν φιλαργύρων βίος νεκροῦ δείπνῳ· πάντα γὰρ ἔχων τὸν εὐφρανθησόμενον οὐκ ἔχει.

137) Οἱ ἥρωες τὰ γεωργικὰ ἤσκουν καὶ τὴν διὰ τῶν ἄστρων μαντείαν διὰ τὸ προγινώσκειν ὄμβρους καὶ αὐχμοὺς καὶ ἀνέμων φορὰς καὶ ἐκλείψεις, πρὸς δὲ ναυτιλίαν καὶ πόρον χρήσιμον·

138) Αἴσωπος τρία μυθολογεῖ εὑρηκέναι τὸν Διόνυσον· βότρυν, Ἀφροδίτην, ὕβριν· ὅθεν καὶ παροινία ἡ ὕβρις.

139) Διὰ τοῦτο χρυσοφοροῦσιν ἐν τοῖς ὠσὶν αἱ παρθένοι καὶ ἐν τῷ τραχήλῳ διὰ τὸ μηδεμίαν μοχθηρίαν προσιέναι· ὁ γὰρ χρυσὸς μολυσμὸν οὐκ ἔχει.

140) Χρόνου θυγατέρα φασὶ τὴν ἀλήθειαν.

141) Φθείρεται ὁ μὲν κόσμος πυρὶ καὶ ὕδατι, ὁ δὲ τῶν ἀκολάστων πλοῦτος ἔρωτι καὶ μέθῃ.

142) Οὔτε ὕδωρ θολερὸν οὔτε ψυχὴν ἀπαίδευτον κινεῖν δεῖ.

143) Ὁ μὲν Πρωτεὺς τῇ μορφῇ, ὁ δὲ ἀπαίδευτος τῇ ψυχῇ παρ' ἕκαστον ἀλλοιοῦται.

144) Παῖδα τὸν Ἔρωτα γράφουσι· διὸ καὶ παιδικὸς ὁ ἐρώμενος διὰ τὸ τὴν ἐπιθυμίαν γίνεσθαι νέων καὶ οὐ πρεσβυτέρων.

145) Τῆς λογικῆς θεωρίας εὑρετὴν τὸν Ἑρμῆν φασι ταῖς Χάρισι συνόντα,

---

130) = n. 244 infra.
132) iteratur n. 255.
133) = n. 258.
134) cf. n. 262.
135) cf. n. 270 infra.
137) πρὸς δὲ] πρός τε.
138) τὸν Διόνυσον· βότρυν] τε βότρυν Διόνυσον.
139) χρυσὸς superscripsit ipse librarius.
141) cf. n. 361 infra.
142) recurrit n. 241.
143) ἕκαστον] ἑκάστῳ S; cf. Stobaeus Flor. IV 66. Dictum repetitur n. 244, ubi παρ' ἕκαστον omnino deest.
144) inc. f. 219v || παιδικὸς] expecto: (τὰ) παιδικά.
145) φασί.

κλέπτην δὲ λέγουσιν αὐτὸν ἐκ τοῦ παραφέρειν τὸν λόγον καὶ ἀπατᾶν καὶ παραλογίζεσθαι, ὅθεν καὶ τοὺς λύκους ὡς ἅρπαγας τούτῳ καθίζουσιν.

146) Τὸν Ἀπόλλωνα τετράχειρα γράφουσιν ὡς εὑρετὴν ἰατρικῆς, μουσικῆς, μαντικῆς, τοξικῆς.

147) Πολύμορφος ὁ Διόνυσος γράφεται.

148) Τὰς Μούσας ἐν τοῖς ὄρεσί φασι διατρίβειν διὰ τὸ δοκεῖν τοῦ δέοντος στοχάζεσθαι τὸν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἠρεμίᾳ· διὸ καὶ Ἑλικωνίδας καὶ Ὀλυμπιάδας καὶ Πιερίδας φασίν.

149) Τὸν θρῆνον ελεγον ἐκάλουν οἱ παλαιοί, ἐξ οὗ καὶ ἐλεγεῖον.

150) Ὁ Ἡρακλῆς τὴν διὰ τῶν λίθων πυρὸς ἐκβολὴν ἐφεῦρεν.

151) Παφλαγονία ἀπὸ Παφλαγόνος ἐκλήθη, Σύρου ἀνδρός, στρατηγοῦ Νίνου.

152) Σαρδανάπαλλος ὁρῶν ἑαυτὸν ὑπὸ Ἀρβάκου τειρόμενον πῦρ ἀνάψας μέγα ἐν τοῖς βασιλείοις κατέκαυσεν ἑαυτὸν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰς παλλακάς.

153) Πάντες οἱ Πριαμίδαι κόροι μὲν πεντήκοντα ἦσαν, κοῦραι δὲ ὀκτώ.

154) Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης ὑπὸ Περσέως ἀναιροῦνται τοῦ Δανάης τοῦ τὰς Μυκήνας κτίσαντος, διὸ καὶ <οὐ> παρῆσαν ἐν Τρῳάδι. Μυκῆναι δὲ ἐκλήθησαν διὰ τὸ ἐκπεσεῖν ἐκεῖσε τὸν μύκητα· μύκης δὲ ἡ λαβὴ τοῦ ξίφους.

---

147) πολύμορφος] κλύμορφος S; — cf. Plutarchus 'de εἶ Delphico' 9 (Mor. p. 389 C) πολυειδῆ καὶ πολύμορφον ἐν γραφαῖς καὶ πλάσμασι δημιουργοῦσι.

148) ὄρεσι φασί.

151) Νίνου] Νίννου S. — Arrianus Nicomedensis γνήσιον παῖδα Φινέως ἱστορεῖ Παφλαγόνα, ἐξ οὗ χώρα Παφλαγονία (**Eustathius Thessalonicensis ad Dionys. Perieg. 793 = Fragm. Histor. Gr. vol. III p. 594 n. 41) cf. etiam Stephanus Byzantius p. 513, 5** (Meineke) Παφλαγονία ἀπὸ Παφλαγόνος τοῦ Φινέως παιδός.

152) Σαρδανάπαλος ‖ παλακάς.

153) Πριαμῖδαι ‖ κόροι] κοῦροι.

154) οὐ παρῆσαν] παρῆσαν S; cf. Helenae verba in Homeri Il. 3, 234 sqq. νῦν δ' ἄλλους μὲν πάντας ὁρῶ ἑλίκωπας Ἀχαιούς, | οὕς κεν ἐῢ γνοίην καὶ τοὔνομα μυθησαίμην· | δοιὼ δ' οὐ δύναμαι ἰδέειν κοσμήτορε λαῶν, | Κάστορά θ' ἱππόδαμον καὶ πὺξ ἀγαθὸν Πολυδεύκεα, | αὐτοκασιγνήτω, τώ μοι μία γείνατο μήτηρ. | Ἢ οὐχ ἑσπέσθην Λακεδαίμονος ἐξ ἐρατεινῆς; | ἢ δεύρω μὲν ἕποντο νέεσσ' ἔνι ποντοπόροισιν, | νῦν αὖτ' οὐκ ἐθέλουσι μάχην καταδύμεναι ἀνδρῶν, | αἴσχεα δειδιότες καὶ ὀνείδεα πόλλ', ἅ μοί ἐστιν. Quibus poeta adiungit v. 243 sq. ὣς φάτο· τοὺς δ' ἤδη κατέχεν φυσίζοος αἶα | ἐν Λακεδαίμονι αὖθι, φίλῃ ἐν πατρίδι γαίῃ. **A Perseo Helenae fratres occisos esse praeter auctorem nostrum nemo, quantum scio, tradidit** ‖ τὸν μύκητα· μύκης] τὴν μύκην· μύκη S; cf. Chrysermus Corinthius (ἐν α' Πελοποννησιακῶν) **apud Ps. — Plutarchum de flum. XVIII 7 (ibid. vol. IV p. 361 n. 1)** Περσέως φερομένου μετεώρου καὶ κατὰ τὸν λόφον (Ἀπαίσαντον) γενομένου τοῦτον ἐξέπεσεν αὐτοῦ τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους ὁ μύκης. Γοργοφόνος δέ, ὁ βασιλεὺς Ἐπιδαυρίων, ἐκπεσὼν τῆς ἀρχῆς ἔλαβε χρησμὸν ἐμπεριελθεῖν τὰς Ἀργολικὰς πόλεις καί, ὅπου ἂν εὕρῃ ξίφους μύκητα, ἐκεῖ κτίσαι πόλιν, γενόμενος δὲ κατὰ τὸ Ἄργιον ὄρος καὶ εὑρὼν τὴν ἐλεφαντίνην λαβὴν πόλιν ἔκτισεν, ἣν ἀπὸ τοῦ συγκυρήματος προσηγόρευσε Μυκήνας. Possis etiam: τὸν μύκην· μύκης cf. Schol. Venet. ad Homeri Il. 14, 302 μύκητά τε καὶ μύκην, εἰ καὶ πολλὰ σημαίνει ἡ λέξις· καὶ ὅτι οὐ τὸ μέτρον αἴτιόν ἐστι, δῆλός ἐστιν Ἑκαταῖος οὕτω κλίνας· φησὶ γάρ· 'καὶ ἐπαφήσας τὸν κολεὸν τοῦ ξίφεος

155) Πρῶτος Μενέλαος εἰς τὴν Αὐλίδα ἀφίκετο ἐκ Σπάρτης ναυσὶν ενενήκοντα, εἶτ' Ἀγαμέμνων ἐκ Μυκηνῶν ναυσὶν ἑκατόν, εἶτα Νέστωρ ἐκ Πύλου σὺν ὀγδοήκοντα, εἶτ' Αἴας ὁ Λοκρὸς σὺν τεσσαράκοντα, εἶτ' Ἀγαπήνωρ ἐξ Ἀρκαδίας σὺν ἑξήκοντα, εἶτα Διομήδης ὁ Τυδέως ἐκ Καλυδῶνος καὶ Σθένελος ὁ Καπανέως καὶ Ἀμφίλοχος ὁ Ἀμφιαράου σὺν ἑξήκοντα, εἶτ' Ἀμφίμαχος καὶ Πολύξενος ὁ Αὐγέου σὺν τεσσαράκοντα, εἶτ' Ὀδυσσεὺς ὁ Λαέρτου ἐξ Ἰθάκης σὺν δώδεκα, εἶτα Θόας ἐξ Αἰτωλίας σὺν τεσσαράκοντα, εἶτα Μενεσθεὺς ἐξ Ἀθηνῶν σὺν ὀγδοήκοντα, εἶτα Σχεδίος καὶ Ἐπίστροφος οἱ Ἰφίτου παῖδες σὺν τεσσαράκοντα, εἶτ' Αἴας ὁ Τελαμώνιος σὺν δώδεκα, εἶτ' Ἀχιλλεὺς ἐκ Φθίας σὺν πεντήκοντα, εἶτα Πηνέλεως ἐκ Θηβῶν καὶ Ἀλιαβοιωτίας σὺν πεντήκοντα, εἶτα Ἀσκάλαφος ὁ Ὀρχομένιος σὺν τριάκοντα, εἶτα Πρόθοος ἐκ τῆς Μαγνήτιδος γῆς σὺν τεσσαράκοντα, εἶτ' Εὔμηλος ὁ Ἀδμήτου σὺν ἕνδεκα, εἶτα Φιλοκτήτης ἐκ Μεθώνης σὺν ἑπτά, εἶτα Πρωτεσίλαος ἐκ Λαρίσσης σὺν τεσσαράκοντα, εἶτα Πολυποίτης ὁ Λαπίθης καὶ Λεοντεὺς ὁ Κορώνου σὺν τριάκοντα, εἶτα Ποδαλείριος καὶ Μαχάων οἱ Ἀσκληπιάδαι ἐκ Τρίκκης σὺν τριάκοντα, εἶτα Εὐρύπυλος ὁ Ὀρχομένιος σὺν τεσσαράκοντα, εἶτ' Ἐλεφήνωρ ὁ Εὐβοεὺς σὺν τεσσαράκοντα, εἶτ' Ἰδομενεὺς καὶ Μηριόνης σὺν ἐνενήκοντα· ὁμοῦ χίλιαι ἑκατὸν δώδεκα αἱ πᾶσαι νῆες.

156) Ἐκ μὲν τῶν περιοίκων συνεμάχουν Πριάμῳ Αἰνείας ὁ Ἀγχίσου καὶ Πάνδαρος ὁ Λυκάονος καὶ ἕτεροι πλεῖστοι, ἐκ δὲ τῶν ἔξωθεν Παφλαγόνες, Βιθυνοὶ Θρᾷκες, Φρύγες καὶ ἕτεροι πλεῖστοι τῆς Ἀσιάτιδος γῆς, ἐκ δὲ Λυκίας Σαρπηδὼν καὶ Γλαῦκος ὁ Σισύφου· ὕστερον δέ φασι καὶ Πενθεσίλειαν ἐπιβοηθῆσαι τὴν Ἀμαζόνων βασίλισσαν καὶ ἀναιρεθῆναι ὑπ' Ἀχιλλέως, καὶ Μέμνονα τὸν Τιθωνοῦ, Αἰθιόπων ἔχοντα τὰ στρατεύματα, καὶ αὐτὸν πεσεῖν ὑπ' Ἀχιλ-

---

τὸν μύκην εὗρεν ἀποπεπτωκότα' (Fragm. Hist. Gr. vol. I p. 29 n. 360). Rem narrant praeterea Pausanias Perieg. II 16, 3, Stephanus Byzantius s. v. Μυκῆναι p. 460, 11 sq. (Meineke), Schol. ad Nicandri Alexipharm. 103.

ν

155) ἐνενήκοντα || 'Αρκαδίας] 'Αρκάδος || Αὐγέου] l. 'Αγασθένους cf. Homerus Il. 2, 623 sq. τῶν δὲ τετάρτων ἦρχε Πολύξεινος θεοειδής, | υἱὸς Ἀγασθένεος Αὐγηϊάδαο ἄνακτος. Auctor vix scribere potuit: ὁ Αὐγέου υἱδοῦς || Σχεδίος] Σχέδιος || Ἀλιαβοιωτίας] non expedio; ex Boeotia praeter Peneleum duces aderant Leïtus, Arcesilaus, Prothoenor, Clonius cf. Il. 2, 494 sq. || Πολυποίτης] Πολυπήτης || καὶ inc. f. 220ʳ || Ποδαλείριος] Ποδαλήριος || 'Ορχομένιος] l. 'Ορμένιος cf. Il. 2, 734 sqq. οἳ δ' ἔχον Ὀρμένιον, οἵ τε κρήνην Ὑπέρειαν, | οἵ τ' ἔχον Ἀστέριον Τιτάνοιό τε λευκὰ κάρηνα· | τῶν ἦρχ' Εὐρύπυλος, Εὐαίμονος ἀγλαὸς υἱός· | τῷ δ' ἅμα τεσσαράκοντα μέλαιναι νῆες ἕποντο. — Idem mendum Aristotelis peplus exhibet n. 22 [Poet. Lyr. Gr. ed. Bergk, vol. II⁴ p. 348] (ἐπὶ Εὐρυπύλου, κειμένου ἐν Ὀρμενίῳ) Πάτρῃ ἐν Ὀρμενίῳ Εὐαίμονος ἀγλαὸν υἱὸν | Εὐρύπυλον κρύπτει δακρυόεσσα κόνις, ubi traditam scripturam Ὀρχομενῷ in Ὀρμενίῳ mutavit Slothower || ἐνενήκοντα] ἐννενήκοντα.

156) καὶ αὐτὸν πεσεῖν] πεσεῖν καὶ αὐτόν.

λέως καὶ τοὺς λοιποὺς αὐτοῦ ἀρίστους ὑπὸ τῶν ἀρίστων Ἑλλήνων, ἴσους πρὸς ἴσους ἀντιπαραταξαμένους.

157) Ἐννεάπηχύν φασιν εἶναι Ἀχιλλέα τινές, τὸν δ' Ὀρέστην Ἀγαμέμνονος ἑπτάπηχυν.

158) Τὸν δούρειον ἵππον Ἐπειὸς ὁ Φανοτέως κατεσκεύασεν.

159) Ὀδυσσεὺς ἀφικνεῖται παρὰ Καλυψὼ μέγα δυναμένην ἐν Ἰταλίᾳ καὶ παῖδας ποιεῖ Λατῖνον καὶ Αὔσονα, παραγίνεται δὲ πρὸς Κίρκην καὶ παῖδας ποιεῖ Ἄγριον καὶ Τηλέγονον.

160) Φείδων, ὁ Ἀργείων βασιλεύς, νομίσμασι χρῆσθαι προςεπενόησε καὶ ἄχρι πολλοῦ φειδώνια ἐκαλοῦντο· πρὸ γὰρ τούτου οἱ ἄνθρωποι καρποῖς καὶ βοσκήμασι διημείβοντο καὶ τὸ μέγιστον τῶν τιμημάτων βοῦς ἐνομίζετο· διὸ καὶ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος ἑκατόμβην φασίν.

161) Ἱστιαῖος ὁ Σάμιος ἐν Περσίδι ληφθεὶς ἐγχαράξας ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ πιστοτάτου οἰκέτου γράμματα καὶ ἐάσας κομῆσαι δῆλον ποιεῖ Ἀρισταγόρᾳ τῷ ἀνεψιῷ ἀπόστασιν μελετῆσαι· ὁ γοῦν βασιλεὺς μαθὼν τὴν ἀπόστασιν ἀποστέλλει πρὸς τὴν Ἰωνίαν κατευνάσαι τὸν κλύδωνα· ὁ γοῦν Ἀρταφέρνης, τῶν Σάρδεων ὕπαρχος, αἰσθόμενος μετὰ ταῦτα ἔφη· 'τοῦτο τὸ ὑπόδημα ἐκάττυσεν Ἱστιαῖος, ὑπεδήσατο Ἀρισταγόρας.

162) Ἄβαρις ἐξ Ὑπερβορέων ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διδαχθεὶς χρησμολογεῖν, ὀϊστὸν περιφέρων ὡς σύμβολον τοῦ Ἀπόλλωνος, περιῄει χρησμολογῶν.

163) Οἱ τῶν Μήδων βασιλεῖς τρία μαθήματα τοὺς παῖδας διδάσκουσιν· ἱππεύειν, τοξεύειν καὶ ἀληθεύειν.

164) Καλλιόπης παῖδες Λῖνος καὶ Ὑμέναιος, ὅθεν καὶ οἱ γαμικοὶ ὕμνοι ὑμέναιοι ἐξ αὐτοῦ ἐκλήθησαν.

---

157) ἐννεάπηχυν φασίν

158) Φανοτέως] Πανοπέως rescribere nolui, siquidem oppidum ab Epei patre conditum modo Πανοπεὺς (secundum Homerum Il. 2, 520; 17, 307; Od. 11, 581) modo Φανοτεὺς (cf. e. gr. Thucydides IV 86 cl. 76) adpellatur cf. Strabo IX p. 423 Πανοπεὺς δ' ὁ νῦν Φανοτεὺς ὅμορος τοῖς περὶ Λεβάδειαν τόποις, ἡ τοῦ Ἐπειοῦ πατρὶς cl. Stephano Byzantio s. v. Φανοτεὺς p. 657, 18 sq. (Meineke).

161) Ἱστιαῖος S utrobique || κομῆσαι] κομᾶσαι || Ἰωνίαν] Περσίδα S; cf. Herodot. V 106.

162) ὀϊστὸν] ἱστὸν S; cf. Herodotus IV 36 τὸν γὰρ περὶ Ἀβάριος λόγον τοῦ λεγομένου εἶναι Ὑπερβορέω οὐ λέγω, λέγων, ὡς τὸν ὀϊστὸν περιέφερε κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν οὐδὲν σιτεόμενος. Narratiunculae nostrae adsimulari potest Nonnus Narrat. VII (cf. etiam Schol. Gregor. Nazianz. in Catal. bibl. Bodleianae p. 51) Λυκοῦργος δὲ ὁ ῥήτωρ μέμνηται τοῦ Ἀβάριδος ἐν τῷ κατὰ Μενεσαίχμου λόγῳ (fr. 86 Mueller, Orat. Att. vol. II p. 368), λέγων, ὅτι λιμοῦ γενομένου ἐν τοῖς Ὑπερβορέοις ἦλθεν ὁ Ἄβαρις ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐμισθώτευσε (μισθῷ ἐθήτευσε coni. Steinbrüchel) τῷ Ἀπόλλωνι καὶ ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ τὸ χρησμολογεῖν. Καὶ οὕτω κρατῶν τὸ βέλος ὡς σύμβολον τοῦ Ἀπόλλωνος — τοξότης γὰρ οὗτος θεὸς — περιῄει χρησμολογῶν πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα.

164) Λῖνος] cf. Gnomol. Paris. n. 25.

165) Ἀστυάγης, τῶν Μήδων βασιλεύς, ᾧ θυγάτηρ ἐγένετο Μανδάνη, ἑωρακὼς ἐνύπνιον, ὡς ἐξ αὐτῆς ἐβλάστησεν ἄμπελος τὴν Ἀσίαν σκιάσασα, ἐκδίδωσιν αὐτὴν ἀνδρὶ Πέρσῃ τῶν ἀσήμων Καμβύσῃ, τὴν εὐγένειαν τοῦ γεννηθέντος κατασπάσαι βουλόμενος· γεννηθέντος δὲ Κύρου κελεύει Ἅρπαγον, ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν, ῥῖψαι πρὸς ἄβατον ὕλην ἐς διαφθοράν· ὁ δ' Ἅρπαγος ἐλεήσας δίδωσι βουκόλῳ περιποιήσασθαι Ἀστυάγου. Ὁ δὲ παῖς ἀνδρεῖος γεγονὼς καὶ γενναῖος καὶ τὸν πάππον ὕστερον νικᾷ καὶ τὴν βασιλείαν ἐς Πέρσας Μήδων διαβιβάζει συνεργίᾳ Ἁρπάγου τοῦ διασώσαντος.

166) Κροῖσος, ὁ Λυδῶν βασιλεύς, ἐς Δελφοὺς ἀποστείλας ἠρώτα Ἀπόλλωνα, εἰ πολεμήσει Κῦρον· τοῦ δὲ ἀποκριθέντος, ὡς Κροῖσος Ἅλυν περάσας μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει, ἐκστρατεύει κατὰ Κύρου καὶ ἡττηθεὶς καταλύει τὴν οἰκείαν ἀρχήν.

167) Μετὰ τὸ νικῆσαι Κροῖσον τὰς Ἰωνίδας πόλεις Κῦρος παραλαβὼν ἐπὶ Βαβυλῶνα στρατεύει καὶ ταύτην παραλαβὼν ἐπὶ Μασσαγέτας ἐλαύνει Τομύριδος βασιλευούσης· καὶ τὰ μὲν πρῶτα νικήσας ὕστερον ἀναιρεῖται ὑπ' αὐτῆς· τὴν δὲ κεφαλὴν βαλοῦσα εἰς ἀσκὸν πληρέστατον αἵματος ἔφη· 'κορέσθητι αἵματος, ἀκόρεστε Κῦρε'.

168) Δαρεῖος πρῶτον μὲν ἐπὶ Βαβυλῶνα στρατεύει καὶ ταύτην πορθεῖ διὰ Ζωπύρου, ὃν ὕστερον ἰδὼν ἔφη· 'ἤθελον <ἂν> ἔχειν ἀλώβητον Ζώπυρον ἢ μυρίας Βαβυλῶνας'.

169) Δαρεῖος μετὰ τὴν Βαβυλῶνος ἅλωσιν ἐπὶ Σκύθας ἄγει τὸ στράτευμα. οἱ δὲ Σκύθαι περιφρονοῦντες ἀπέστειλαν αὐτῷ ἄροτρον, μῦν ἀρουραῖον, βάτραχον, ὄρνιν, οἰστόν· ἐρωτήσαντος δὲ Δαρείου· 'τίνος ἕνεκεν ταῦτα'; ἔφησαν

---

165) θυγάτηρ inc. f. 220v ‖ ἑωρακὼς] ἑωρακὼς δ' ‖ ῥῖψαι ‖ γεγονὼς] γέγονεν S a m. pr.

166) Κύρον.

167) Κῦρος ‖ Τομύριδος] de nominis scriptura cf. Baehr ad Herodot. I 205 ‖ Κῦρε.

168) ἂν om. S. — Etiam apud Diodorum Siculum X 19, 2 φασὶ βαρέως φέρειν τὸν Δαρεῖον καὶ εἰπεῖν βούλεσθαι τὸν Μεγάβυζον, εἰ δυνατὸν ἦν, ἄρτιον γενόμενον ἢ δέκα Βαβυλῶνας λαβεῖν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν post βούλεσθαι perperam particula ἂν excidit. Recte Herodotus III 160 πολλάκις δὲ Δαρεῖον λέγεται γνώμην τήνδε ἀποδέξασθαι, ὡς βούλοιτο ἂν Ζώπυρον εἶναι ἀπαθέα τῆς ἀεικείης μᾶλλον ἢ Βαβυλῶνάς οἱ εἴκοσι πρὸς τῇ ἐούσῃ προσγενέσθαι (et IV 143 Δαρεῖος δὲ εἶπε, Μεγαβύζους ἂν οἱ τοσούτους ἀριθμὸν γενέσθαι βούλεσθαι μᾶλλον ἢ τὴν Ἑλλάδα ὑπήκοον) et Polyaenus Strateg. VII 13 καὶ Δαρεῖος κρατήσας Βαβυλῶνος ἐκεῖνο δὴ τὸ λαμπρὸν ἐφθέγξατο· 'ἀλλ' οὐδὲ εἴκοσι Βαβυλῶνας ἑλεῖν ἐβουλόμην ἄν, ἐφ' ᾧτε ὁρᾶν τοιαῦτα παθόντα Ζώπυρον' cf. etiam Plutarchus 'Reg. et imper. apophthegm.' (Mor.) p. 173 A (n. 4) ἐπεὶ δὲ αὐτὸς ἑαυτὸν αἰκισάμενος ὁ Ζώπυρος καὶ τὴν ῥῖνα καὶ τὰ ὦτα περικόψας ἐξηπάτησε Βαβυλωνίους καὶ πιστευθεὶς ὑπ' αὐτῶν παρέδωκε Δαρείῳ τὴν πόλιν, πολλάκις ὁ Δαρεῖος εἶπεν, οὐκ ἂν ἐθελῆσαι λαβεῖν ἑκατὸν Βαβυλῶνας ἐπὶ τῷ μὴ Ζώπυρον ἔχειν ὁλόκληρον.

169) ἐὰν μὴ adieci cf. Herodotus IV 132 συνεστήκεε δὲ ταύτῃ τῇ γνώμῃ ἡ Γωβρύεω, τῶν ἀνδρῶν τῶν ἑπτὰ ἑνὸς τῶν τὸν μάγον κατελόντων, εἰκάζοντος τὰ δῶρα λέγειν· ἢν μὴ ὄρνιθες γενόμενοι ἀναπτῆσθε ἐς τὸν οὐρανόν, ὦ Πέρσαι, ἢ μύες γενόμενοι κατα τῆς γῆς καταδύητε ἢ βάτραχοι γενόμενοι ἐς τὰς λίμνας ἐσπηδήσητε, οὐκ ἀπονοστήσετε ὀπίσω, ὑπὸ τῶνδε τῶν τοξευμάτων βαλλόμενοι et Pherecydes Lerius apud Clement. Alexandr. Strom. V p. 567 D (Fragm.

σημαίνειν διὰ τοῦ ἀρότρου τῶν σιτίων τὴν ἔλλειψιν, διὰ δὲ τῶν λοιπῶν· '<ἐὰν μὴ>· ὡς μύες καταδύητε ἢ ὡς βάτραχοι ἐπινήξησθε ἢ ὡς ὄρνις ἀναπτῆτε, οὐ μὴ διαφύγητε τῶν Σκυθῶν τὰ βέλη'· ὁ οὖν Δαρεῖος εὐλαβηθεὶς ὑπέστρεψεν εἰς Περσίδα.

170) Δαρεῖος ὑπὸ Ἱππίου τοῦ Πεισιστράτου, τοῦ τυραννήσαντος Ἀθήνησι, πεισθεὶς τριάκοντα μυριάδας ἐκπέμπει κατ' Ἀθηναίων στρατηγοὺς ἀποδείξας δύο Δᾶτιν καὶ Ἀρταφέρνην· οἱ δὲ ἐν παράπλῳ εὐθὺς Νάξον ἔλαβον Ἐρετριάν τε ἑλόντες καὶ κατασκάψαντες τοὺς αἰχμαλώτους ἀπέστειλαν πρὸς Δαρεῖον· οὓς παραλαβὼν κατῴκισεν ἐν Σούσοις, ἐν ᾗ χώρᾳ ἐκφέρεται ἐπίγραμμα Πλάτωνος·

Εὐβοίης γένος ἐσμὲν Ἐρετρικόν, ἄγχι δὲ Σούσων
κείμεθα, φεῦ γαίης ὅσσον ἀφ' ἡμετέρης.

171) Ξέρξης πρῶτον κήρυκας ἔπεμψεν αἰτῶν γῆν καὶ ὕδωρ Ἀθήνησι· καὶ ὁ μὲν Κυρσίλος Ἀθηναῖος ἔφη δοῦναι, Θεμιστοκλῆς δὲ ἀντεῖπε· διὸ οἱ μὲν ἄνδρες κατέλευσαν Κυρσίλον, αἱ δὲ γυναῖκες τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· παραγενομένων δὲ εἰς Λακεδαίμονα τῶν κηρύκων ἀγαγόντες αὐτοὺς ἐπὶ φρέατα ἐνέβαλον ἐπιφθεγξάμενοι· 'ἔχετε γῆν καὶ ὕδωρ'.

172) Ἀθηνόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης ἑστιάσας αὐτὸν τετρακόσια ἀνήλωσε τάλαντα.

173) Ξέρξης ἰδὼν τοὺς ἀγωνιζομένους ἐν Ὀλυμπίᾳ <ἤρετο>· 'τί τὸ ἆθλον τοῦ νικήσαντος'; εἰπόντων δέ· 'κότινος στέφανος' ἔφη πρὸς Μαρδόνιον· 'οὐ καλοὺς ἡμῖν ἀνταγωνιστὰς προεξένησας· τίνα γὰρ οὐκ ἂν ὑπομένοιεν οὗτοι κίνδυνον ὑπὲρ ἐλευθερίας';

174) Καταλαβὼν Ξέρξης τὰς Θερμοπύλας εὐθὺς ἡττᾶται ὑπὸ Λεωνίδου πολλοὺς ἀποβαλὼν τῶν ἀρίστων καὶ δύο υἱοὺς Βορκόμην καὶ Ὑπεράνθην.

175) Ἐν ἀπορίᾳ ὑπάρχων Ξέρξης ἐκέλευσε τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος ἠρεμεῖν, πολεμῆσαι δὲ μόνους τοὺς ὀνομαζομένους ἀθανάτους· οὓς Λεωνίδας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ θνητοὺς ἀπέδειξεν.

Hist. Gr. vol. I p. 98 n. 113) Ξιφόδρης δὲ ἔμπαλιν ἡρμήνευσεν· ἔφασκε γάρ· 'ἐὰν μὴ ὡς ὄρνιθες ἀναπτῶμεν ἢ ὡς μύες κατὰ τῆς γῆς ἢ ὡς οἱ (articulum delendum esse puto) βάτραχοι καθ' ὕδατος δύωμεν, οὐκ ἂν φύγοιμεν τὰ ἐκείνων βέλη· τῆς γὰρ χώρας οὐκ ἐσμὲν κύριοι' ‖ καταδύητε] καταδύσητε ‖ ἐπινήξησθε] ἐπινήξετε ‖ ἀναπτῆτε] ἀνάπτητε.

170) Δάτιν ‖ Ἐρέτριαν ‖ Σουσῶν ‖ ὅσσον] ὅσον.

171) γῆν inc. f. 221[r] ‖ Ἀθήνησι ‖ κύρσιλος ‖ κύρσιλον.

172) Ἀβδηρίτης] Ἀυδηρίτης.

173) ἤρετο om. S ‖ ὑπομένοιεν] ὑπομένειεν.

174) υἱοὺς Βορκόμην καὶ Ὑπεράνθην] immo vero: ἀδελφοὺς Ἀβροκόμην καὶ Ὑπεράνθην cf. Herodotus VII 224 καὶ δὴ καὶ Περσέων πίπτουσι ἐνθαῦτα ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ ὀνομαστοί, ἐν δὲ δὴ καὶ Δαρείου δύο παῖδες, Ἀβροκόμης τε καὶ Ὑπεράνθης, ἐκ τῆς Ἀρτάνεω θυγατρὸς Φραταγούνης γεγονότες Δαρείῳ.

176) Λέοντα λίθινον ἐπέστησαν Ἕλληνες ὕπερθεν τοῦ τάφου Λεωνίδου ἐπιγράψαντες·

ὦ ξέν' ἀπάγγειλον Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε
κείμεθα τοῖς κείνων πειθόμενοι νομίμοις.

177) Μετὰ βαρβάρων φυγὴν Κλεόμβροτος ὁ Λακεδαιμόνιος καταλιπὼν τὰ τῆς Σπάρτης ἤθη ἀναφανδὸν ἐμήδισε καὶ προδοσίαν ἐμελέτα κατὰ Ἑλλήνων ἐπὶ τῷ πρὸς γάμον λαβεῖν θυγατέρα Ξέρξου· διὸ Λακεδαιμόνιοι αἰσθόμενοι καίπερ καταφυγόντα εἰς τὸν Χαλκιοίκου ναόν, τὴν θύραν ἀνακτίσαντες, λιμῷ ἀπέκτειναν ἐν Ταινάρῳ, πρώτη δὲ πλίνθον ἡ οἰκεία μήτηρ ἔθετο πρὸς τὴν ἐκείνου ἀπώλειαν.

178) Θεμιστοκλῆς ἐπὶ προδοσίᾳ κατηγορηθεὶς φυγῇ ἐχρήσατο καὶ πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην ἦλθεν καὶ τρεῖς πόλεις ἔλαβε παρ' αὐτοῦ σιτηρέσιον.

179) Στρατὸν λαβὼν παρὰ Ἀρταξέρξου Θεμιστοκλῆς ὥρμησε κατὰ Ἑλλήνων, μεταγνοὺς δὲ αἷμα ταύρου πιὼν ἐτελεύτησε διὰ τὸ μὴ πολεμεῖν ὁμοφύλους, Κίμων δὲ ὁ Μιλτιάδου τὸν μετ' αὐτοῦ στρατὸν πολεμήσας νικᾷ.

180) Δέκα στρατηγοὺς ἀπέκτειναν Ἀθηναῖοι διὰ τὸ μὴ ἀνελέσθαι τὰ σώματα τῶν ἀναιρεθέντων ἐν Ἀργινούσαις καὶ θάψαι, καίπερ ὑπὸ τοῦ χειμῶνος κωλυθέντας, καὶ Σωκράτην τὸν φιλόσοφον πρύτανιν ὄντα ἀπεχειροτόνησαν ἀπολογούμενον ὑπὲρ τῶν στρατηγῶν.

181) Ἀλέξανδρος φρόνημα μὲν εἶχε τὸ Κύρου, σωφροσύνην δὲ Ἀγησιλάου, σύνεσιν δὲ Θεμιστοκλέους, ἐμπειρίαν δὲ Φιλίππου, τόλμαν δὲ Βρασίδου, δεινότητα δὲ καὶ πολιτείαν Περικλέους, μεγαλοψυχίαν δὲ Ἀχιλλέως, εὐσέβειαν δὲ Διομήδους, πιθανότητα δὲ Ὀδυσσέως.

182) Βασιλεὺς Δαρεῖος ἀκούσας.... πρὸς Μέμνονα οὕτως ἔγραψεν· 'εἰ μὲν καθεύδεις, ἔγειραι· εἰ δ' ἠγέρθης, βάδιζε· εἰ δὲ βαδίζεις, τρέχε· εἰ δὲ τρέχεις, πέτου, ἡμῶν ἐν χρείᾳ ὄντων'.

---

176) ἐπέστησαν] ἐπίστησαν ‖ ξέν'] ξεῖν' S. — Eandem scripturam offert Strabo IX p. 429; cf. omnino Bergkius ad Simonid. fr. 92 (Poet. Lyr. Gr. vol. III[4] p. 451) ‖ νομίμοις] νόμοις.

177) Κλεόμβροτος] l. Παυσανίας ὁ Κλεομβρότου. Rem fusius tractant Thucydides I 128—134 (qui de matris facto tacet, id quod etiam in Themistoclem personatum cadit Epist. 16 p. 755 sq. Hercher), Diodorus Siculus XI 45, Polyaenus Strateg. VIII 51, Tzetzes Chil. XII 472 sqq., — Cornelius Nepos Pausan. cap. 2—5. Aliter Plutarchus Parallel. 10 (Mor. p. 308 B) Περσῶν τὴν Ἑλλάδα λεηλατούντων Παυσανίας, ὁ τῶν Λακεδαιμονίων στρατηγός, πεντακόσια χρυσοῦ τάλαντα παρὰ Ξέρξου λαβὼν ἔμελλε προδιδόναι τὴν Σπάρτην. Φωραθέντος δὲ τούτου Ἀγησίλαος (Ἡγησίλαος Stobaeus Flor. XXXIX 31) ὁ πατὴρ μέχρι τοῦ ναοῦ τῆς Χαλκιοίκου συνεδίωξεν Ἀθηνᾶς καὶ τὰς θύρας τοῦ τεμένους πλίνθῳ φράξας λιμῷ ἀπέκτεινεν. ἡ δὲ μήτηρ καὶ ἄταφον ἔρριψεν· ὡς Χρύσερμος ἐν δευτέρῳ Ἱστορικῶν (Περσικῶν recte Stob. cf. Fragm. Hist. Gr. vol. IV p. 361 n. 3) ‖ διὸ] ὃ?

179) Ἀρταξέρξου] Ἀρταξέρξη ‖ μὴ ipse librarius superscripsit.

181) μὲν inc. f. 221v.

182) post ἀκούσας lacunae signa posui.

183) Ἵππος ὁ Βουκέφαλος πρὸς μόνου Ἀλεξάνδρου ἦν ἀναβαινόμενος· ἅπαντας γὰρ ἄλλους ἀπηξίου· ἦν δὲ μέλας, σῆμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρων λευκόν, μέγας τῷ μεγέθει, γενναῖος τῷ θυμῷ, εὐειδής· ἔφερε δὲ ἐπὶ τῷ μηρῷ σφραγῖδα βοὸς κεφαλήν.

184) Ἀλέξανδρος κείμενον εὑρὼν Δαρεῖον ἐσκέπασε τῇ χλαμύδι ἐπειπών· 'πολεμίου μὲν ἐπειράθης, φίλου δὲ οὐδαμῶς'· ἐκέλευσε δὲ αὐτὸν κηδευθῆναι βασιλικῶς.

185) Ἀλέξανδρος τὸν Ὠκεανὸν βουλόμενος πλεῦσαι ἐκωλύθη διὰ τὰς ἀμπώτιδας καὶ ῥαχίας καὶ διαστάσεις ἐκείνου τοῦ ὕδατος.

186) Οὗτος φωνῆς ἀκούσας· 'ἕως ποῦ'; ἔφη· 'ἕως σοῦ'.

187) Φειδωλοὺς φασι τοὺς Ἰνδοὺς καὶ φιλοχρήμονας παρὰ πάντας.

188) Πολλὴν σπουδὴν ἐποιεῖτο Ἀλέξανδρος περὶ τὴν Εὐριπίδου ποίησιν.

189) Ἀλέξανδρος ἀεὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις ἄνδρα εἶχε λέγοντα· 'ἄνθρωπος εἶ'.

190) Ἀλέξανδρος παῖς ὢν τοὺς πρέσβεις τῶν Περσῶν ἐξέπληττεν· οὐδὲν γὰρ παιδικὸν ἠρώτα, ἀλλὰ περὶ πολέμων ἀεὶ καὶ παρατάξεων.

191) Τειχομαχίας οὔσης ἀνελθὼν ἐπὶ κλίμακος ἔρριψεν ἑαυτὸν εἰς μέσον τῶν πολεμίων καὶ διασείσας τὴν ἀσπίδα τοσοῦτον καπέπληξεν, ὥςτε φάσμα ἐνόμισαν εἶναι· διὸ καὶ τρέπονται.

192) Φωκίων φίλος ἦν Ἀλεξάνδρου καὶ συνεβούλευεν αὐτῷ· 'εἰ μὲν ἡσυχίαν φιλεῖς, κύρωσον πόλεμον πρὸς Ἀθηναίους, εἰ δὲ δόξαν, πρὸς τὸν Περσῶν βασιλέα'.

193) Εὐωδίαν πολλήν φασιν ἐκπέμπειν τὸ στόμα τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν σάρκα, ὥςτε καὶ τοὺς χιτῶνας πληροῦσθαι καὶ τὸν οἶκον.

194) Φασὶ τὸν Ἀλέξανδρον ποτικὸν εἶναι καὶ θυμώδη διὰ τὴν ἄγαν θερμότητα, ταχὺ δὲ πάλιν ἀνακαλούμενον ἑαυτὸν τῆς ὀργῆς.

195) Πραξαγόρας κατὰ δύο τῷ θεῷ ἐοικέναι ἀνθρώπους ἔλεγε, κατὰ τὸ ἀληθεύειν καὶ εὐεργετεῖν.

196) Κρῆτες τοὺς παῖδας διδάσκουσι τοξεύειν τὸν ἄρτον ἀντὶ σκοποῦ τιθέμενον καὶ ὁ ἐπιτυχὼν ἤσθιεν.

197) Ἐπὶ σοφίᾳ ἐθαυμάσθησαν Διοτίμα Μαντινική, Εὔμητις Ῥοδία, Ἀσπασία Μιλησία, Θεανώ, Κλεοβουλίνη, Ἱππαρχία, ἐπὶ δρόμῳ δὲ Ἀταλάντη καὶ Πρόκνη.

Testimonia:

195) cf. ad Gnom. n. 53.

---

183) σφραγίδα.
187) φειδωλοὺς φασί.
193) πολλὴν φασίν.
197) Μαντινίκη || Θεανὼ inc. f. 222r.

198) Σιμωνίδης ἔφη ἀκινδυνότατον <ἂν> παρελθεῖν τὸν βίον τὸν μήτε ἀρετὴν μήτε κακίαν ἀσκοῦντα· 'τῷ μὲν γὰρ μῖσος ἕπεται, τῷ δὲ φθόνος'.

199) Ἄριστοι κιθαρῳδοὶ οὗτοι· Τέρπανδρος, Ἀρίων ὁ Μεθυμναῖος, Ἀριστοκλείδης καὶ Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος.

200) Συβαρῖται ἵππους ἐδίδαξαν ὀρχεῖσθαι ὑπ' αὐλούς· οἱ γοῦν πολέμιοι τοῦτο μαθόντες τῆς μὲν ἄλλης παρασκευῆς ἧττον ἐφρόντιζον, αὐλητὰς δὲ συστρατιώτας λαβόντες ἐκέλευσαν αὐλεῖν· οἱ δὲ ἵπποι ἀποσεισάμενοι τοὺς ἐπιβάτας πρὸς τοὺς πολεμίους ηὐτομόλησαν καὶ δεδώκασιν ἀδεῶς τοὺς ἐκπεσοντας τῶν ἵππων ἀνελεῖν.

201) Πέρσαι μεθύοντες βουλεύονται.

202) Δημάρατος ὁ Κορίνθιος δέδωκεν Ἀλεξάνδρῳ Βουκέφαλον ἵππον· Καππάδοξ δὲ ἦν.

203) Ὁ ξενίσας Ξέρξην τὸν βασιλέα, ὅτε ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐστράτευσε, Γυρίλλας ἦν ὁ Ἀετίωνος.

204) Ἐρωτηθεὶς Πυθαγόρας, πότε δεῖ πλησιάζειν γυναικί, ἔφη· 'ὅτε βούλεταί τις ἀσθενέστερος γίνεσθαι'.

205) Οἱ πρὸς ἑσπέραν ὄντες τὸν μὲν χειμῶνα Κρόνον καλοῦσι, τὸ δὲ θέρος Ἀφροδίτην, τὸ δὲ ἔαρ Περσεφόνην.

206) Ἀθήνησι πέτρα ἐστὶν ἀγέλαστος ὀνομαζομένη διὰ τὴν τῆς Δήμητρος ἀνάπαυσιν, ἐν ᾗ καθίζων τις ἀγελάστως μένει.

207) Γυναῖκες γεγόνασιν ὕμνων ποιήτριαι Τελέσιλλα, Πράξιλλα, Θεανώ· αὕτη δὲ ἡ Τελέσιλλα προτρεψαμένη τὰς γυναῖκας εἰς πόλεμον Λακεδαιμονίους ἐνίκησε πολεμοῦντας τὸ Ἄργος.

208) Ἴυγξ τὸ ὄρνεον μέγεθος μὲν ἔχει παραπλήσιον ὄρτυγι, τράχηλον δὲ εὐμεγέθη· καὶ τοῦτον λυγιζόμενον καὶ στρεφόμενον μετὰ τῆς κεφαλῆς παραπλήσιόν τι φασι πάσχειν ταῖς τῶν θεοφορουμένων κεφαλαῖς.

209) Ἐγκύκλιά φασι τὰ ποιητικὰ καὶ τὰ περὶ ὄρχησιν καὶ περὶ τόξον καὶ ἀκόντιον καὶ ἁπλῶς, ὅσα κύκλῳ καὶ δι' ἐνιαυτοῦ ἐπράττετο· ἐκαλοῦντο δὲ καὶ ἐλευθέρια μαθήματα.

Testimonia:

198) cf. ad Gnom. n. 510.

198) ἂν supplevi.

199) Μεθυμναῖος] Μυθημναῖος.

205) Auctumni mentio nulla inicitur, attamen locum integrum esse Plutarchus 'de Iside et Osiride' 69 (Mor. p. 378 E) docet, unde fragmentum nostrum ad Theopompum referendum esse sequitur (Fragm. Hist. Gr. vol. I p. 328 n. 293).

206) τίς.

207) Πραξίλλα.

208) τι φασί.

209) ἐγκύκλια φασί.

210) Μέγας γενόμενος Ἀλέξανδρος ἀφεῖλε τῶν ἐπιστολῶν τὸ χαίρειν, πλὴν ὅσας Φωκίωνι εγραψεν.

211) Οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς γεννᾷ οὔτε ἐλπὶς χωρὶς πόνων τι χρηστὸν τίκτει.

212) Ξάνθος ὁ Λυδὸς τὰς Σάρδεις φησὶ καλεῖσθαι τὸ παλαιὸν Πάριον λόφον, διὰ δὲ τὸ κάλλος ὀνομασθῆναι Σάρδεις· τὰ γὰρ διαφέροντα κατὰ τὸ εἶδος Σάρδεις καλοῦσιν.

213) Κλεισθένης τὸν ἐξοστρακισμοῦ νόμον ἐς Ἀθήνας εἰσήνεγκεν· ἦν δὲ τοιοῦτος· τὴν βουλήν τινων ἡμερῶν σκεψαμένην ἐπιγράφειν ἔθος <ἦν> εἰς ὄστρακα, ὅντινα δέοι τῶν πολιτῶν φυγαδευθῆναι καὶ ταῦτα ῥίπτειν εἰς τὸ τοῦ βουλευτηρίου περίφραγμα· ὅτῳ δ᾽ ἂν ὑπὲρ διακόσια γένηται τὰ ὄστρακα, φεύγειν ἔτη δέκα τὰ ἑαυτοῦ καρπούμενον· ὕστερον δὲ τῷ δήμῳ ἔδοξε νομοθετῆσαι ὑπὲρ ἑξακισχίλια γίνεσθαι τὰ ὄστρακα τοῦ φυγαδευθῆναι μέλλοντος.

214) Τριῶν εἰδῶν ὄντων τῆς ψυχῆς τριττὴ καὶ ἡ πολιτεία· λογικὴ μὲν ἡ διὰ λόγου ἐνεργουμένη, θυμικὴ δὲ ἡ ἐπὶ πολέμους καὶ μάχας, ἐπιθυμητικὴ δὲ ἡ πανταχῆ διαῤῥέουσα καὶ ὑπὸ τρυφῆς ἀκολάστου διεφθαρμένη καὶ ταπεινὰ καὶ γυναικεῖα φρονοῦσα.

215) Ὁ Εὐριπίδης ποικίλος ἦν ἔν τε προσώποις καὶ ἐν οἰκονομίαις καὶ ἐν ταῖς συνθήκαις τῶν λόγων.

216) Μέγας ἦν ὁ Λάσος ἐν διαλεκτικῇ· πωλοῦντος γάρ τινος ἵππον καὶ εἰπόντος, ὡς μέγαν καὶ παχὺν καὶ καλὸν παρέξει, συμφωνήσας τὴν τιμὴν καὶ λαβὼν ᾔτει ἄλλους δύο.

---

211) τί S. — Gemina sententia recurrit n. 288 infra.

212) Ξάνθος] **memoria firmo stat talo, licet ex eodem auctore alia referat Ioannes Lydus de mens. III 14 (Fragm. Hist. Gr. vol. IV p. 629):** ὅτι δὲ τὸν ἐνιαυτὸν ὡς θεὸν ἐτίμησαν, δῆλον ἐξ αὐτῆς τῆς Λυδῶν βασιλίδος πόλεως. Σάρδιν γὰρ αὐτὴν καὶ Ξυάριν ὁ Ξάνθος καλεῖ· τὸ δὲ Σάρδιν ὄνομα εἴ τις κατὰ ἀριθμὸν ἀπολογίσεται, πέντε καὶ ἑξήκοντα καὶ τριακοσίας εὑρήσει συνάγων (συνάγον L. Dindorfius, recte) μονάδας· ὡς κἀντεῦθεν εἶναι δῆλον, πρὸς τιμὴν Ἡλίου τοῦ τοσαύταις ἡμέραις τὸν ἐνιαυτὸν συνάγοντος Σάρδιν ὀνομασθῆναι τὴν πόλιν. Νέον δὲ Σάρδιν τὸ νέον ἔτος ἔτι καὶ νῦν λέγεσθαι τῷ πλήθει συνομολογεῖται· εἰσὶ δέ, οἵ φασι τῇ Λυδῶν ἀρχαίᾳ φωνῇ τὸν ἐνιαυτὸν καλεῖσθαι Σάρδιν. — Praeter Xanthum nemo Πάριον λόφον adgnoscit, Maeandrio Milesio praeeunte (Fragm. Hist. Gr. vol. II p. 337 n. 8) **Nicanorem Alexandrinum** ἐν Μετονομασίαις **(ibid. vol. III p. 633 n. 7) verba Homerica** (Il. 20. 385) Ὕδης ἐν πίονι δήμῳ ad Sardes rettulisse testatur Stephanus Byzantius s. v. Ὕδη p. 645, 14 sqq. (Mein.); **cf. etiam Strabo XIII p. 626, Schol. ad Homeri l. c., Eustathius** Thessalonicensis **ad** Dionys. **Perieg. 837, — Plinius H. N. V 29, 110.**

213) βουλὴν τινῶν ‖ ἡμερῶν] ἡμέραιν ‖ σκεψαμένην] σκεψαμένων (inc. f. 222^{v}) ‖ ἦν om. S ‖ ἑαυτοῦ] ἐκείνου S. — **Quae nostro loco de ostracismi ratione narrantur, aliunde non innotuerunt cf. C. Lugebil, über das Wesen u. die historische Bedeutung des Ostrakismos in** Athen (Jahrbücher für classische Philologie, IV Supplementband p. 119 sqq.) ‖ τῷ δήμῳ] τὸν δῆμον.

214) ἐνεργουμένη] εὐεργουμένη ‖ ἐπιθυμητικὴ] ἐπιθυμητή.

217) Σιμωνίδης τὸν Ἡσίοδον κηπουρὸν ἔλεγε, τὸν δὲ Ὅμηρον στεφανηπλόκον, τὸν μὲν ὡς φυτεύσαντα τὰς περὶ θεῶν καὶ ἡρώων μυθολογίας, τὸν δὲ ὡς ἐξ αὐτῶν συμπλέξαντα τὸν Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας στέφανον.

218) Εὐριπίδης ἠθέλησε παρακαλέσαι Ἀρχέλαον περὶ Ἀγάθωνος, ὁ δὲ προνοήσας ἔνορκον ἐποιήσατο μὴ ποιῆσαι τὴν παράκλησιν Εὐριπίδου· ὁ δὲ ὑπολαβὼν ἔφη· 'ἀξιῶ ἀποκτεῖναι Ἀγάθωνα' καὶ οὕτως αὐτὸν ἐλυτρώσατο σοφιστικῶς.

219) Τῇ Ἀφροδίτῃ καὶ ταῖς Μούσαις ἀνθεινοὺς στεφάνους Ἕλληνες περιετίθουν, τῷ Ἡρακλεῖ ἐλαίας, Ἀπόλλωνι δάφνης, Διονύσῳ κιττοῦ, Διῒ δρυίνους.

220) Δύο γεγόνασιν [ἀρχηγέται, οἷον] ἀρχαὶ φιλοσοφίας, ἡ Ἀναξιμάνδρου καὶ ἡ ἀπὸ Πυθαγόρου· διδάσκαλοι μὲν Ἀναξιμάνδρου Θαλῆς, Πυθαγόρου δὲ Φερεκύδης· καὶ ἐκαλεῖτο ἡ μὲν ἀπὸ Θαλοῦ Ἰωνικὴ φιλοσοφία, διότι Μιλήσιος ἦν, ἡ δ' ἀπὸ Πυθαγόρου Ἰταλική, διότι Πυθαγόρας τὰ πολλὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐφιλοσόφησεν.

221) Νομοθέται ἄριστοι· Μίνως, Ῥαδάμανθυς, Δράκων, Κῦρος ὁ Πέρσης, Σόλων, Λυκοῦργος, Ζάλευκος, Θαλῆς, Ἀνάχαρσις, Ἄννων, Κλεόβουλος, Πιττακός, Κλεισθένης.

222) Μάντεις ἄριστοι· Κάλχας, Ἀμφιάραος, Μελάμπους, Τειρεσίας, Ἀμφικτύων, Φωκεύς, Πολύειδος, Ἕλενος, Κασάνδρα, Χείρων, Ὀρφεύς, Φημονόη, Σίβυλλα Ἐρυθραία, Ἀπόλλων.

223) <Ἀνδριαντοποιοὶ καὶ> ζωγράφοι ἄριστοι· Ζεῦξις, Παῤῥάσιος, Λύσιππος ὁ Ἀλεξάνδρου.

224) Μετὰ τῶν τεσσάρων ἀρετῶν, ἀνδρίας, φρονήσεως, δικαιοσύνης, σωφροσύνης οἱ Περιπατητικοὶ μεγαλοπρέπειαν καὶ μεγαλοψυχίαν καὶ ἐλευθεριότητα ἔλεγον.

225) Τρεῖς φασι τοῦ σώματος ἀρετάς· ὑγείαν, ἰσχύν, κάλλος.

226) Οἱ ἄρκτοι καὶ οἱ λέοντες ἐν τῷ περιπατεῖν τοὺς ὄνυχας εἰς τὸ ἔσω συστρέφουσι διὰ τὸ μὴ ἀμβλύνεσθαι τὸ ὀξὺ καὶ ἀκμαῖον αὐτῶν· οὕτω χρὴ καὶ τὸν πολυμαθῆ καὶ σοφὸν εἶναι καὶ μὴ παρεκτείνειν τὴν σοφίαν ἐς βίους φαύλους καὶ κακούς.

227) Τὸ σιωπᾶν οὐ μόνον ἄδιψον, ὥς φησιν Ἱπποκράτης, ἀλλὰ καὶ ἄλυπον καὶ ἀνώδυνον.

---

218) in mg. ὡραῖον (per scripturae compendium) offert S.

220) ἀρχηγέται οἷον inclusi ‖ ἡ Ἀναξιμάνδρου] οἱ Ἀναξιμάνδρου S a m. pr. ‖ ἡ ἀπὸ Πυθαγόρου] οἱ ἀπὸ Πυθαγόρου S a m. pr.

221) Κύρος.

222) Φωκεῦς ‖ Πολύειδος] Πολυειδής ‖ Φημονόη] Φηνονόη ‖ Σιβύλλα.

223) ἀνδριαντοποιοὶ καὶ supplevi ‖ Παῤῥάσιος S a m. pr.; nunc Παρνάσιος legitur ‖ post ὁ Ἀλεξάνδρου excidisse videtur: ἀνδριαντοποιὸς (sive πλάστης).

224) ἀνδρίας (ἀνδρείας?) inc. f. 223r ‖ μεγαλοπρέπειαν] μεγαλοπρέπιαν.

227) ἄδιψον] ἄδικον S; cf. Plutarchus 'de inimicorum utilitate' 8 (Mor. p. 90 C) et 'de garrulitate' 23 (ibid. p. 515 A).

228) Θεμιστοκλῆς κελεύοντός τινος ἴσον παρέχειν ἑαυτὸν ἅπασιν ἔφη· 'μηδέποτε ἐγὼ ἐς τοιοῦτον καθίσαιμι [τὸν] θρόνον, ἐν ᾧ πλέον οὐκ ἔχουσιν οἱ φίλοι τῶν ἐχθρῶν'.

229) Ἐν τῷ Λυδίῳ Πακτωλῷ ψῆγμα χρυσοῦ καταφέρεται δαψιλῶς· γίνεται δὲ ἐν αὐτῷ λίθος θησαυροφύλαξ καλούμενος· δύναμιν δὲ ἔχει φυλάττειν χρήματα, ὁσάκις ἂν φῶρες εἰσέλθωσι, σάλπιγγος ἦχον ἀποτελῶν.

230) Τὴν τετράδα ἔστεργον οἱ Πυθαγορικοὶ διὰ τὸ εἶναι τέσσαρα στοιχεῖα, τέσσαρας ἀνέμους, τέσσαρας ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ, τέσσαρας μορφὰς τῆς σελήνης· μηνοειδὴς γὰρ γίνεται, <διχότομος,> ἀμφίκυρτος καὶ πανσέληνος.

231) Ἐν πολέμοις σίδηρος πρὸς ἀσφάλειαν χρυσοῦ κρείττων, ἐν δὲ τῷ ζῆν μέγα πλοῦτος λόγου διαφέρει.

232) Οἱ παιδευόμενοι καθάπερ ἐν παλαίστρᾳ, κἂν πέσωσι, ταχέως ἐκ τῆς ἀτυχίας ἀνίστανται.

233) Ὁδὸν μὲν τὴν ἀσφαλεστάτην ἐκλέγεσθαι δεῖ, βίον δὲ τὸν ἀλυπότατον.

234) Ἐπαίνου ὥσπερ μύρου πεφεισμένως ἀπολαυστέον.

235) Οὔτε ναῦς ἐκ μιᾶς ἀγκύρας οὔτε βίον ἐκ μιᾶς ἐλπίδος ὁρμιστέον.

236) Τῶν νοσούντων ἰατρούς, τῶν δὲ ἀτυχούντων φίλους δεῖ προνοεῖν.

237) Οὔτε πῦρ ἱματίῳ περιστεῖλαι δυνατὸν οὔτε ἁμάρτημα χρόνῳ.

238) Ἡ παιδεία καθάπερ τῶν Εὐδαιμόνων ἡ χώρα πάντα φύει ἀγαθά.

239) Τὸ τῆς δόξης κάλλος ὥσπερ ὑπὸ νόσου τοῦ φθόνου τάχιστα μαραίνεται.

240) Οὔτε ἐκ τοῦ κόσμου τὸν ἥλιον δυνατὸν ἆραι οὔτε ἐκ τῆς παιδείας τὴν παῤῥησίαν.

241) Οὔτε ὕδωρ θολερὸν οὔτε ψυχὴν ἀπαίδευτον προκρίνειν δεῖ.

---

228) ἴσον || τοιοῦτον] τοσοῦτον S; cf. Plutarchus 'Praec. gerendae rei publicae' XIII 6 (Mor. p. 808 B) ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς πάλιν πρὸς τὸν ἀποφηνάμενον, ὡς ἄρξει καλῶς ἴσον ἅπασι παρέχων ἑαυτόν, 'μηδέποτε' εἶπεν 'εἰς τοιοῦτον ἐγὼ καθίσαιμι θρόνον, ἐν ᾧ πλέον οὐχ ἕξουσιν οἱ φίλοι παρ' ἐμοὶ τῶν μὴ φίλων' || τὸν delendum esse significavi.

229) ἀποτελῶν] ἀποτελεῖν.

230) διχότομος adieci cf. Martianus Capella VIII (de lunae meatu): 'Luna cum solem in orientis partibus comprehenderit, obscuratur et, cum in occasu deseruerit, lucescit. Cuius primi luminis effigies quibusdam velut cornibus circulata μηνοειδὴς dicitur; cum vero XC partibus a sole discedens orbem eius mediatenus idem radius luminarit, διχότομος perhibetur. Sed praedictis partibus cum alias XLV adiecerit, perhibetur ἀμφίκυρτος i. e. maior dimidia, minor plena. Cum vero CLXXX partibus a sole discesserit, contrario positam totam partem, quam terris opponit, illuminat et πανσέληνος perhibetur. Ac dehinc deficiens servat cum praedictis partibus nomina memorata.' Nihil probat Plutarchus 'Sept. Sap. Conviv.' 14 (Mor. p. 157 A).

235) cf. n. 337.

236) προνοεῖν] προςεῖναι νοεῖν S; cf. Append. Gnom. n. 114 (p. 45 supra).

241) προκρίνειν] κινεῖν recte n. 142.

242) Οὔθ' ἵππῳ χωρὶς χαλινοῦ οὔτε πλούτῳ χωρὶς λογισμοῦ ἀσφαλὲς χρῆσθαι.

243) Ἡ τύχη καθάπερ μοχθηρὸς ὁδοιπόρος ἐκ μέσης τῆς εὐτυχίας ἀναλύειν εἴωθεν ὥσπερ ἐξ ὁδοῦ.

244) Ἔοικεν ἡ κολακεία γραπτῇ πανοπλίᾳ, διότι τέρψιν μὲν παρέχει, χρείαν δὲ οὐδεμίαν.

245) Ἐκ τῆς ἀτυχίας ὥσπερ ἐκ θεάτρου πολλοὺς ἀνίστησιν ἡ τύχη.

246) Οἱ ξένοι ἐν ταῖς ὁδοῖς, οἱ δὲ ἀπαίδευτοι ἐν τοῖς πράγμασι πλανῶνται.

247) Οὔτε πλέοντας παρὰ τόπον ὁρμεῖν οὔτε ζῶντας παρὰ τὸν νόμον βιοῦν ἀκίνδυνον.

248) Ἵππου μὲν ἀρετὴ ἐν πολέμῳ, φίλου δὲ πίστις ἐν ἀτυχίᾳ κρίνεται.

249) Τῆς ὁμιλίας ὥσπερ ἐλευθέρας γυναικὸς σεμνόν, οὐ περίεργον εἶναι δεῖ τὸ κάλλος.

250) Τὰς μὲν πόλεις ἀναθήμασι, τὰς δὲ ψυχὰς μαθήμασι κοσμεῖν δεῖ.

251) Οὔτε συμπόσιον ἄνευ ὁμιλίας οὔτε πλοῦτος χωρὶς ἀρετῆς ἡδονὴν ἔχει.

252) Αἱ ἐπιφανεῖς τύχαι καθάπερ οἱ σφοδροὶ τῶν ἀνέμων μεγάλα ποιοῦσι τὰ ναυάγια.

253) Οἱ ἐλαφροὶ τῶν ἀνθρώπων καθάπερ τὰ κενὰ τῶν ἀγγείων εὐβάστακτοι τοῖς ὠτίοις εἰσίν.

254) Τὸν πλοῦτον ὥσπερ κοινὸν ἐρώμενον ἴδοις ἂν οὐκ ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς συμπεριφερόμενον.

255) Ὁ βίος ὥσπερ ὄργανον ἀνέσει καὶ ἐπιτάσει ἁρμοττόμενος ἡδίων γίνεται.

256) Ὁ μὲν Πρωτεὺς τῇ μορφῇ, ὁ δὲ ἀπαίδευτος τῇ ψυχῇ ἀλλοιοῦται.

257) Σκεύη μὲν τὰ καινὰ κρείττονα, φιλίαι δὲ παλαιότεραι.

258) Ὁ λόγος ὥσπερ πλάστης ἀγαθὸς καλὸν τῇ ψυχῇ περιτίθησι σχῆμα.

259) Τὸν λιβανωτὸν τοῖς θεοῖς, τὸν δ' ἔπαινον τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι δεῖ νέμειν.

260) Ὀνείρῳ ἔοικεν ὁ τῶν ἀπαιδεύτων βίος· κενὰς γὰρ ἔχει τὰς φαντασίας.

261) Ἡ χάρις ὥσπερ σελήνη, ὅταν τελεία γένηται, τότε φαίνεται μεγίστη.

---

244) διότι] διὸ melius n. 130, ubi etiam ἔχει pro παρέχει extat.

246) οἱ δὲ bis legitur, altero loco inc. f. 223^{v} || ἀπαίδευτοι] εὐπαίδευτοι.

253) εὐβάστακτοι τοῖς ὠτίοις εἰσίν] ἀβάστακτα τοῖς εὖ φρονοῦσίν εἰσιν S; cf. Exc. Paris. n. 53 (p. 72 supra).

255) ἁρμοττόμενος] ἁρμοττόμενον S; cf. n. 132.

256) = n. 143, ubi παρ' ἕκαστα ante ἀλλοιοῦται habes.

258) = n. 133 supra.

262) Ὁ τῶν σοφῶν νοῦς ὥσπερ ὁ χρυσὸς τιμὴν ἔχει μεγίστην.

263) Τῆς ἀλαζονείας καθάπερ τῶν κεχρυσωμένων ὅπλων οὐχ ὅμοια τὰ ἐντὸς τοῖς ἐκτός.

264) Ἐπὶ τῶν παρὰ τὴν ἀξίαν ἀτυχούντων καθάπερ ἐπὶ τῶν παρ' ὥραν ἀποθνησκόντων μᾶλλον ἀλγυνόμεθα.

265) Τῆς παιδείας ὥσπερ χρυσοῦ <τὸ καλὸν> ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ χρήσιμον ὑπάρχει.

266) Μύρῳ τὴν αὐτὴν ἔοικε φύσιν ὁ λόγος ἔχειν· κάμνοντας μὲν γὰρ ἡμᾶς ὠφελεῖ, καλῶς δὲ πράττοντας εὐφραίνει.

267) Ἱεροῦ μὲν τοῖς ἁγνοῖς κοινωνητέον, ὁμιλίας δὲ τοῖς πεπαιδευμένοις.

268) Οἱ τὸ ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν κέρδος εἰς καλὰς ἀναλίσκοντες εὐεργεσίας ὅμοιόν τι ποιοῦσι τοῖς ἀπὸ ἱεροσυλίας εὐσεβοῦσιν.

269) Τῇ ἀμαθίᾳ ὥσπερ χαλεπῇ νόσῳ πολλὰ ἁμαρτήματα συνάπτεται.

270) Τοῦ φαύλου ἀνδρὸς καθάπερ κακοῦ κυνὸς μᾶλλον τὴν σιγὴν ἢ τὴν φωνὴν εὐλαβεῖσθαι δεῖ.

271) Οὔτε <τῇ> γαμετῇ πρέπον τὴν ἑταίραν οὔτε τῇ φιλίᾳ τὴν κολακείαν ἀντιτιθέναι.

272) Οἱ ἀδόλεσχοι καθάπερ αἱ χελιδόνες τῷ συνεχεῖ τῆς λαλιᾶς τὴν ἡδονὴν τῆς ὁμιλίας διαφθείρουσιν.

273) Οὔτε ἐξ ἱεροῦ βωμὸν οὔτε ἐξ ἀνθρωπίνης φύσεως ἀναιρετέον τὸν ἔλεον.

274) Τοὺς μὲν κακοὺς ἀσεβήσαντας, τοὺς δὲ ἀνοήτους καὶ θρασεῖς γηράσαντας αἱ τῶν ἁμαρτημάτων συνδιώκουσιν Ἐριννύες.

275) Ὁ δῆμος ὥσπερ τύραννος καὶ τιμᾷ τὸν αὐτὸν καὶ ὑβρίζει.

276) Τοῖς μὲν διὰ τοῦ ἡλίου πορευομένοις κατ' ἀνάγκην ἕπεται σκιά, τοῖς δὲ διὰ δόξης βαδίζουσιν ἀκολουθεῖ φθόνος.

277) Λιμὴν πλοίῳ μὲν ὅρμος, βίῳ δὲ ἀλυπία.

278) Πατρὸς ἐπιτίμησις ἡδὺ φάρμακον· ἔχει γὰρ πλέον τὸ ὠφελοῦν τοῦ δάκνοντος.

279) Αἱ ἐλπίδες ὥσπερ αἱ ὀπῶραι οὐκ ἀεὶ τὸν καρπὸν τέλειον ἐκφέρουσιν.

280) Τὸν σπουδαῖον ἄνδρα καθάπερ ἰατρὸν ἀγαθὸν δεῖ πρὸς τὴν διαγωνιζομένην τύχην τὰ βοηθήματα ἁρμόζειν.

281) Οἱ μὲν τραχεῖς ἵπποι τοῖς χαλινοῖς, οἱ δὲ ὀξεῖς θυμοὶ τοῖς λόγοις μετάγονται.

---

262) cf. n. 134, ubi βάρος pro τιμὴν legitur.

265) χρυσοῦ τὸ καλὸν] χρυσὸς S; cf. 'Gnomolog. Byzantin. ἐκ τῶν Δημοκρίτου, Ἰσοκράτους, Ἐπικτήτου' (ed. Wachsmuth, Studien zu den Griechischen Florilegien p. 166 sqq.) n. 47.

270) voces σιγὴν et φωνὴν in S perperam sedes permutarunt cf. n. 135 supra.

271) τῇ addidi.

274) ἀσεβήσαντας inc. f. 224r.

281) ὀξεῖς θυμοὶ] ὀξύθυμοι S; cf. Append. Gnom. p. 52 n. 3.

282) Τὰ μὲν ξίφη ταῖς λαβαῖς, αἱ δὲ πράξεις τοῖς καιροῖς κρατοῦνται.

283) Τῷ γελοίῳ καθάπερ ἁλὶ πεφεισμένως χρηστέον.

284) Ἀτρόμως τῇ μὲν χειρὶ γράφειν, τῇ δὲ ψυχῇ βουλεύεσθαι δεῖ.

285) Τοῖς μὲν ὀργάνοις τοὺς προςᾄδοντας, ταῖς δὲ ἐπαγγελίαις τὰ ἔργα δεῖ εἶναι σύμφωνα.

286) Θηρεύουσι τοῖς μὲν κυσὶ καὶ δικτύοις τὰ θηρία οἱ κυνηγοί, τοῖς δὲ ἐπαίνοις τοὺς ἀνοήτους <οἱ κόλακες>.

287) Οὔτε τὰ Ἀχιλλέως ὅπλα Θερσίτῃ οὔτε τὰ τῆς τύχης ἀγαθὰ ἄφρονι ἁρμόσει.

288) Οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς οὔτε ἐλπὶς ἀγαθὴ χωρὶς λυπηροῦ γεννᾷ τι χρήσιμον τῷ βίῳ.

289) Ἐν μὲν τοῖς ἱεροῖς εὐσεβεῖν, ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις εὐεργετεῖν δεῖ τὸν ὀρθῶς λογιζόμενον.

290) Οἱ πεπαιδευμένοι καθάπερ ξενιτεύοντες ἐν τῷ βίῳ μικρῶν ἐπιδέονται παντάπασιν ἐφοδίων.

291) Αἱ μὲν ὑπὲρ μέτρον ἐσθῆτες τὰ σώματα, αἱ δ' ὑπέρμετροι περιουσίαι τὰς ψυχὰς εἰώθασιν ἐμποδίζειν.

292) Πανήγυρίς ἐστιν ἡ ψυχή· πολλὰ γὰρ ἐν αὐτῇ θεάματα καὶ ἀκούσματα.

293) Τοῖς μὲν σταδιοδρομοῦσιν ἐπὶ τῷ τέρματι τὸ βραβεῖον τῆς νίκης, τοῖς δὲ φιλοπονήσασιν ἐπὶ τοῦ γήρως τὸ πρωτεῖον τῆς φρονήσεως ἀποδείκνυται.

294) Ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις λέγεται μὲν αἰσχρά, πράττεται δὲ καλά· ἐν δὲ ταῖς τῶν φίλων διαφοραῖς λέγεται μὲν πολλάκις τὰ τῆς ὀργῆς, πράττεται δὲ διαπαντὸς τὰ τῆς εὐνοίας.

295) Τοῦ βίου καθάπερ ἀγάλματος καλοῦ πάντα τὰ μέρη καλὰ εἶναι δεῖ.

---

283) ἁλὶ] οἴνῳ S. — Socratis est sententia apud Stobaeum Flor. XXXIV 18; eandem exhibet Demophilus Simil. 19 (p. 486 Mullach) cf. etiam n. 234 supra.

286) τοῖς μὲν] μὲν τοῖς S; cf. Exc. Paris. 36 (p. 71 supra) || κυνηγοὶ] πλούσιοι || οἱ κόλακες adieci cf. Gnomol. Byz. n. 176; οἱ πολλοὶ Exc. Paris. cum Antonio I 51 p. 57, 30 (Gesner).

288) τί S; cf. n. 211.

291) αἱ μὲν] οἱ μέν.

292) ψυχὴ] cogitabam de τύχη cf. Curae Menandreae (Rozprawy Wydziału filol. Akademii Umiejętności vol. XVII) p. 206 sq.; sed legendum esse ψυχῆς παιδεία probat Stobaeus Anthol. II 31 n. 44 (vol. II p. 209 Wachsmuth): πανήγυρίς ἐστι ψυχῆς ἡ παιδεία· πολλὰ γάρ ἐστιν ἐν αὐτῇ ψυχῆς θεάματα καὶ ἀκούσματα, ubi Socratis nomen pro Isocrate inrepsisse perperam contendit Spengelius; sententiam πανήγυρίς ἐστι (πανήγυρις ἐστὶ Codex) ψυχῆς παιδεία· πολλὰ γάρ ἐστιν ἐν αὐτῇ τὰ τοῦ λογισμοῦ θεάματα Plutarcheis inserit codex Vaticanus Gr. n. 743 f. 50r.

294) Θεσμοφορίοις] Θεσμοφόροις.

296) Τοῖς ἄφροσιν ὥσπερ τοῖς μικροῖς παιδίοις μικρᾷ προφάσει τὸ κλαίειν γίνεται.

297) Ἀνδριὰς μὲν ἐπὶ βάσεως, σπουδαῖος δὲ ἀνὴρ ἐπὶ καλῆς προαιρέσεως ἑστὼς ἀμετακίνητος εἶναι ὀφείλει.

298) Ὁ μὲν χειμὼν σκέπης, τὸ δὲ γῆρας ἀλυπίας δεῖται.

299) Τὸν μὲν χρηστὸν οἶνον τὸ φαῦλον ὕδωρ, τὸν δὲ σπουδαῖον ἄνθρωπον ἡ μοχθηρὰ ὁμιλία φθείρει.

300) Οὔτε μάχαιραν ἀμβλεῖαν οὔτε παῤῥησίαν ἄπρακτον ἔχειν δεῖ τὸν ἄνδρα.

301) Ἐν τῷ βίῳ καθάπερ ἐν τοῖς δράμασι χρὴ τὰ πρῶτα λέγειν οὐ τὸν ἄφρονα, ἀλλὰ τὸν φρονιμώτατον.

302) Ταὐτόν ἐστιν ἐπὶ εὐτυχίᾳ <μέγα φρονεῖν> καὶ <ἐπὶ> ὀλισθηρᾶς ὁδοῦ σταδιοδρομεῖν.

303) Τὰς ἡδονὰς ὥσπερ Σειρῆνας δεῖ παρελθεῖν τὸν σπεύδοντα τὴν ἀρετὴν ἰδεῖν ὥσπερ πατρίδα.

304) Οὔτε σῖτον ἄριστον ἐκ τοῦ καλλίστου πεδίου κρίνομεν, ἀλλὰ τὸν εὔχρηστον πρὸς τροφήν, οὔτ' ἄνδρα σπουδαῖον οὔτε φίλον εὔνουν τὸν ἐξ ἐπιφανοῦς ὄντα γένους, ἀλλὰ τὸν ὑπάρχοντα τῷ τρόπῳ κρείττονα.

305) Πρεσβύτης ἀνόητος ὥσπερ σεσηπὸς ξύλον πρὸς οὐδεμίαν εὔχρηστος χρῆσιν.

306) Ὁ μὲν δειλὸς τῆς πατρίδος, ὁ δὲ φιλόδοξος τῆς πατρῴας οὐσίας ἐστὶ προδότης.

307) Ἐν μὲν τῷ πλεῖν πείθεσθαι <δεῖ> κυβερνήτῃ, ἐν δὲ βίῳ τῷ λογίζεσθαι δυναμένῳ βέλτιον.

308) Καλὸν ἐπὶ μὲν τῆς ἑστίας φαίνεσθαι τὸ πῦρ λαμπρόν, ἐπὶ δὲ τῆς εὐτυχίας τὸν νοῦν.

309) Τὸ μὲν σῶμα ἱματίοις δεῖ κοσμεῖν, τὴν δὲ ψυχὴν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν.

310) Αἱ μὲν ἐσθῆτες πλυνόμεναι πάλιν ἐν τῇ χρήσει πίμπλανται ῥύπου, αἱ δὲ ψυχαὶ ἅπαξ ἀποκαθηράμεναι τὴν ἀμαθίαν διαπαντὸς μένουσι λαμπραί.

---

299) ἄνθρωπον inc. f. 224v.

302) ἐπὶ εὐτυχίᾳ μέγα φρονεῖν] ἐπὶ ἀποτυχίας S (sed πο delendum esse ipse librarius significavit); cf. Stobaeus Flor. CV 58 || ἐπὶ supplevi.

303) ὥσπερ Σειρῆνας] ὡς Ἐριννύας S. — Dictum Socrati tribuit Stobaeus Flor. V 81, inter suas Similitudines recepit Demophilus n. 23 (p. 486 Mullach).

304) ἐκ τοῦ καλλίστου πεδίου] ἐκ τοῦ κάλλους ἥδιον S; cf. Stobaeus Flor. LXXXVI 23 (Σωκράτους), ubi inter ἄριστον et ἐκ articulum τὸν recte Nauckius inseruit.

306) ἐστι.

307) πλεῖν] πλουτεῖν S; cf. Exc. Paris. n. 228 (p. 78): ibidem δεῖ post πείθεσθαι adicitur; verbum omittit (cf. 354 infra) Stobaeus Flor. III 41, qui καταπλεῖν pro πλεῖν suppeditat.

308) καλὸν] κάλλιον || εὐτυχίας] ἀτυχίας S; cf. Exc. Paris. n. 229 (p. 78).

311) Οἱ φυγάδες, κἂν μὴ διώκωνται, φοβοῦνται· οἱ δὲ ἄφρονες, κἂν μὴ κακῶς πράττωσι, ταράττονται.

312) Οἱ μὲν ζωγράφοι χρώμασι τὴν εἰκόνα τῆς ὄψεως, οἱ δ' εὐχάριστοι προαιρέσει καὶ εὐνοίᾳ τὴν ὁμοιότητα τῆς εὐεργεσίας ὀφείλουσιν ἀποτελεῖν.

313) Τοῖς μὲν μαινομένοις κακὰ τὰ ἴδια τέκνα φαίνεται πολλάκις, τοῖς δὲ ἄφροσι τὰ ἀγαθὰ φαῦλα.

314) Ὁ μὲν γεωργὸς πρὸς τοὺς κατὰ θάλασσαν χειμῶνας ἄχρηστος, ὁ δὲ φιλάργυρος καὶ ὁ κόλαξ πρὸς τοὺς κατὰ ψυχήν.

315) Οἱ μὲν ἐκ γῆς καρποὶ κατ' ἐνιαυτόν, οἱ δὲ ἐκ τῆς φιλίας καθ' ἡμέραν φύονται.

316) Ταῖς μὲν πόλεσι τὰ τείχη, ταῖς δὲ οὐσίαις ὁ ἐκ παιδείας νοῦς κόσμον καὶ ἀσφάλειαν παρέχει.

317) Τῆς παιδείας ὥσπερ τροφῆς μόνον τὸ εἰς τὴν ψυχὴν ἀναδιδόμενον ὠφέλιμον.

318) Σπάνιον ὁδοιποροῦντα μὴ προσκόψαι καὶ πράττοντά τι ἐνδελεχῶς μὴ διαμαρτεῖν.

319) Μουσικοῦ μὲν ἀνδρὸς τὸ πᾶν ὄργανον ἁρμόσασθαι, πεπαιδευμένου δὲ τὸ πάσῃ ψυχῇ ἁρμόσασθαι.

320) Ὁ μὲν οἶνος συμμεταβάλλεται τοῖς ἀγγείοις εἴσωθεν, ὁ δὲ πλοῦτος τοῖς τῶν κεκτημένων τρόποις.

321) Οὔτε ἀρρώστου πληγὴν οὔτε ἀνοήτου <ἀπειλὴν> εὐλαβητέον.

322) <Ἐν μὲν τῷ> κατόπτρῳ ὁ τῆς ὄψεως, ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις ὁ τῆς ψυχῆς χαρακτὴρ γνωρίζεται.

323) Οἱ μὲν νεογνοὶ παῖδες τὰ γράμματα, οἱ δὲ ἀπαίδευτοι <ἄνδρες> τὰ πράγματα συγχέουσιν.

324) Τῆς εὐτυχίας ὥσπερ ὥρας παρούσης ἀπολαύειν δεῖ διὰ τὸ ἄδηλον.

325) Ἔοικεν ὁ ἐκ φιλοσοφίας λόγος ἡνιόχῳ ἀγαθῷ· περιγίνεται γὰρ τῶν ἐν ἡμῖν ἐπιθυμιῶν μετάγων αὐτὰς πρὸς τὸ καλόν.

---

312) εὐχάριστοι] ἀχάριστοι.

315) καθημέραν.

316) παρέχει] ἔχει S; cf. Stobaeus Anthol. II 31, 85 (ἐκ τῶν Ἀριστωνύμου τομαρίων καὶ Σωκράτους: vol. II p. 216 Wachsm.), quo loco ψυχαῖς pro οὐσίαις exhibetur cf. Gnom. Byz. n. 48 (p. 174 Wachsm.).

321) πληγὴν] φωνὴν S; cf. Exc. Paris. n. 39 (p. 71 supra) || ἀπειλὴν om. S.

322) ἐν μὲν τῷ addidi; cf. Append. Gnom. n. 123 (p. 45) et Exc. Paris. n. 179 (p. 76).

323) νεογνοὶ] mendo videtur laborare ac nescio an νέοι sive νήπιοι delitescat; alii sententiae testes scripturam ἀμαθεῖς adgnoscunt cf. Gnom. Byz. n. 223 (p. 202) || παῖδες inc. f. 225^{r} || ἄνδρες om. S.

325) ἐπιθυμιῶν] ἐπιθυμῶν || αὐτὰς] αὐτ^{ὰ}.

326) Ἐν τῇ φιλίᾳ καθάπερ ἐν σπουδαιοτάτῃ γῇ πᾶσα φύεται ἐλπὶς καὶ κάλλιστον καρπὸν φέρειν δυναμένη.

327) Καὶ κυβερνήτης ἀγαθὸς ναυαγεῖ ποτε καὶ σπουδαῖος ἀνὴρ ἔσθ' ὅτε ἀτυχεῖ.

328) Αἱ μὲν βρονταὶ μάλιστα τοὺς παῖδας, αἱ δ' ἀπειλαὶ τοὺς ἄφρονας καταπλήττουσιν.

329) Ἀνδριάντα μὲν τὸ σχῆμα, ἄνδρα δὲ ἡ πρᾶξις κοσμεῖ.

330) Αἱ μὲν χελιδόνες εὐδίαν προσημαίνουσιν, ὁ δὲ ἐκ φιλοσοφίας λόγος ἀλυπίαν.

331) Οὐχ οὕτως τοῖς ὀρφανοῖς παισὶν ὡς τοῖς ἀνοήτοις ἀνδράσιν ἐπιτρόπων ἐστὶ χρεία.

332) Ἔοικεν ἡ τύχη φαύλῳ ἀγωνοθέτῃ· πολλάκις γὰρ τὸν μηδὲν πράξαντα στεφανοῖ.

333) Ἐν μὲν τῷ πλεῦσαι κυβερνήτου καὶ οὐρίου πνεύματος δεόμεθα, εἰς δὲ τὸ εὐδοκιμῆσαι ἐν τῷ βίῳ εὐτυχίας καὶ νοῦ.

334) Ὁ φρόνιμος ὥςπερ εἰς ὅλον τὸν βίον οὐ τὰ πολλοῦ ἄξια συντίθησιν ἐφόδια, ἀλλὰ τὰ ἀναγκαιότατα.

335) Οἱ μὲν τραπεζῖται τὰ τῶν παραθέντων, οἱ δὲ φιλάργυροι τὰ τῶν κληρονόμων χρήματα φυλάττουσιν.

336) Αἱ μὲν εὔκαιροι τροφαὶ τὰ σώματα αὔξουσιν, αἱ δὲ ἐν δέοντι καιρῷ δοθεῖσαι χάριτες τοὺς βίους.

337) Ταὐτόν ἐστιν ἐξ ἀσθενοῦς ἀγκυρίου σκάφος ὁρμίζειν καὶ ἐκ φαύλης γνώμης ἐλπίδα.

338) Καὶ ἐν τοῖς ὀργάνοις καὶ ἐν τῷ βίῳ αἱ μεταβολαὶ ἡδύταται.

339) Οὔτε τὸν ἄῤῥωστον ἡ χρυσόπους ὠφελεῖ κλίνη οὔτε τὸν ἀνόητον ἡ ἐπίσημος εὐτυχία.

340) Τὰς μὲν τροφὰς ἀφελεστάτας, τὰς δὲ πράξεις λαμπρὰς εἶναι δεῖ.

341) Πολλοὺς ὥςπερ ἀσθενοῦντας οὕτω καὶ ἀτυχοῦντας τὸ πλῆθος τῶν παρακειμένων λυπεῖ.

342) Ἐν μὲν [γὰρ] τοῖς συμποσίοις ὁ μὴ παροινῶν ἡδύτερος, ἐν δὲ τοῖς ἀγαθοῖς ὁ μὴ παρανομῶν.

343) Ταὐτόν ἐστιν ὄφιν ἐκτρέφειν καὶ πονηρὸν εὐεργετεῖν· παρ' οὐδετέρῳ γὰρ ἡ φύσις ἀγαθόν τι γεννᾷ.

344) Ἐν μὲν εὐδίᾳ σπάνιον <τὸ> ναυαγῆσαι, ἐν δὲ εὐκολίᾳ τὸ ἀτυχῆσαι.

---

327) ποτέ.

330) χελιδόνες] χελιδῶνες.

331) ἔστι.

336) αἱ μὲν] οἱ μέν.

337) cf. n. 235 supra.

342) γὰρ seclusi; cf. Demophilus Simil. n. 54 (p. 487 Mullach).

344) τὸ supplevi; cf. Append. Gnom. n. 117 (p. 45 supra), ubi εὐβουλίᾳ pro εὐκολίᾳ extat.

345) Γυμναζόμενον φυλάττεσθαι δεῖ τὸν κόπον, εὖ δὲ πράττοντα τὸν φθόνον.

346) Ῥήτορες κοσμοῦσι λόγον, οἱ δὲ φιλόσοφοι τὸν τρόπον.

347) Κυβερνήτου μέν ἐστιν ἔργον ἀγαθοῦ πρὸς τὰς τῶν πνοῶν μεταβολὰς ἁρμόσασθαι, ἀνδρὸς δὲ ἀγαθοῦ πρὸς τὰς τῆς τύχης.

348) Ἡ εὐφυΐα καθάπερ χρυσός, ὅταν σκευασθῇ, πολυτιμοτέρα γίνεται.

349) Κολάζει τὸν μὲν ἀβέβηλον ἰδία συνείδησις, τὸν δὲ ἄφρονα ἡ ἰδία διάνοια.

350) Ἀκόλουθόν ἐστιν ἐκ μὲν τῶν ἱματίων τὰς κηλῖδας, ἐκ δὲ τῶν φίλων τὰς μέμψεις ἀναιρεῖσθαι.

351) <Ὁ> μὲν γεωργὸς τὴν γῆν, ὁ δὲ φιλόσοφος τὴν ψυχὴν ἡμεροῖ.

352) Οἱ μὲν ἀκρατεῖς ἐν ταῖς ἀῤῥωστίαις, οἱ δὲ ἄφρονες ἐν ταῖς περιστάσεσι δυςθεράπευτοι.

353) Καὶ ἐσθὴς καὶ εὐτυχία ἀσφαλὴς ἡ ἀνεπίφθονος.

354) Τοὺς μὲν ἄνδρας τοῖς τῆς πόλεως νόμοις <δεῖ> πείθεσθαι, τὰς δὲ γυναῖκας τοῖς τῶν συνοικούντων ἀνδρῶν ἤθεσιν.

355) Αἰσχρὸν μὲν μητρὸς ἑταίραν προτιμᾶν, ἀρετῆς δὲ ἡδονήν.

356) Ὥςπερ τροφὴ οὕτω καὶ πρᾶξις ἀρίστη ἡ καὶ ὠφελοῦσα καὶ τρέφουσα.

357) Οἱ μὲν θαυματοποιοὶ ταῖς καιναῖς φαντασίαις, ἡ δὲ τύχη ταῖς ἐλπίσιν ἡμᾶς ἐξαπατᾷ.

358) Ὥςπερ ἐν μικρῷ πίνακι τελείαν ἔστι ζωγράφου τέχνην κατιδεῖν, οὕτω καὶ ἐν μικρᾷ χάριτι τελείαν προαίρεσιν ψυχῆς.

359) Τὸν μὲν παῖδα μήτηρ ἀπὸ τῆς τίτθης, τὸν δὲ ἄφρονα ἡ ἀρετὴ ἀπὸ τῆς ἀπάτης ἀφέλκει.

360) Καὶ ὁδοῦ καὶ ἀληθείας χαλεπὸν ἀποπλανηθῆναι.

361) Φθείρεται τὰ μὲν καυστὰ πυρί, τὸ δὲ πῦρ ὕδατι, ὁ δὲ τῶν ἀκολάστων πλοῦτος ἔρωτι καὶ μέθῃ.

362) Ταὐτόν ἐστιν ἐν γυμνικῷ ἀγῶνι ἡττηθέντα ὕβρεως τῷ ἀνταγωνιστῇ ἐγκαλεῖν καὶ ἐν τῷ ζῆν νικώμενον ὑπὸ τῆς τύχης ἐγκαλεῖν αὐτῇ.

---

347) ἀγαθοῦ (1)] ἀγαθὸν S; cf. Stobaeus Flor. III 40 (ἐκ τῶν Ἀριστωνύμου τομαρίων) || τύχης] ψυχῆς (etiam Stob. ante Gesnerum).

349) συνείδησις inc. f. 225ᵛ.

350) κηλίδας.

351) ὁ om. S.

354) τοὺς — δεῖ] τοὺς μὲν τῆς πόλεως ἄνδρας νόμοις S; cf. Stobaeus Flor. LXXIV 358 (Σωκράτους).

361) cf. n. 141 supra.

362) νικώμενον] νικῶν μὲν || τύχης] ψυχῆς S. — Socratis est effatum apud Stobaeum Flor. CIX 9, ubi pro ὕβρεως τῷ ἀνταγωνιστῇ ἐγκαλεῖν habes: ὕβρεως δίκην τῷ ἀνταγωνιστῇ λαχεῖν, — in fine Stob. adiungit: ἀγνοοῦντα, ἐφ' οἷς δικαίοις εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ ζῆν συγκαταβεβήκαμεν.

363) Ἀγνώμονι πατρὶ καθάπερ αὐστηρῷ νόμῳ συμπεριενεκτέον.

364) Ἔοικεν ὁ βίος θεάτρῳ· διὸ πολλάκις οἱ χείριστοι τὸν τῶν καλλί στων ἐν αὐτῷ κατέχουσι τόπον.

365) Οὐχ οὕτως ἐπὶ ἀποθανοῦσιν ὡς ἐπὶ τοῖς ἀμαθέσι θρηνεῖν δεῖ τοὺς γεννήσαντας.

366) Οὔτε παρὰ νεκροῦ ὁμιλίαν οὔτε παρὰ φιλαργύρου χάριν δεῖ ζητεῖν.

367) Οὔτε ὀψοφάγῳ κοινωνητέον οὔτε ἀδολέσχῳ λόγου.

368) Χάριν ὀφείλειν καὶ βαρὺ φέρειν φορτίον ταὐτόν ἐστιν.

369) Τοῦ βίου καθάπερ δράματος τὰ τελευταῖα κάλλιστα δεῖ εἶναι.

370) Τὸ πρῶτον καὶ κάλλιστον ὁ λογισμός ἐστιν ἐν ἀνθρώπῳ ἀνεμπόδιστος μένων· ἐμποδίζεται δὲ ὑπὸ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας.

371) Πάντων κακῶν ὁ θυμὸς αἴτιος καὶ στάσεων καὶ πολέμων· μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ ποιηταί· δεῖ οὖν ἐθίσαι τὸν λογισμὸν κρατεῖν τοῦ θυμοῦ καὶ οὐδέποτε πέσειεν <ἂν> ἐν οὐδενὶ τούτων.

Aliam apophthegmatum syllogen cum Gnomologio Vaticano proxima cognatione coniunctam codex noster f. 228r—232v servat:

1) Ἀριστείδης ὁ δίκαιος ὀνειδιζόμενος ἐπὶ πενίᾳ εἶπεν· ‛ἐμοὶ μὲν ἡ πενία οὐδὲν συνιστορεῖ κακόν, σοὶ δ' ὁ πλοῦτος πολλά'.

2) Ὁ αὐτὸς ἀκούσας, ὅτι τὰς εἰκόνας αὐτοῦ κατέβαλον, ‛ἀλλ' οὐ τὴν ἀρετήν', ἔφη, ‛δι' ἣν ἐκείνας ἀνέστησαν'.

3) Ἀριστοτέλης ἰδὼν νέον σπουδάζοντα περὶ τὰς θέας ‛ὅρα', εἶπεν, ‛ὦ νεανίσκε, μή που σπουδάζων περὶ τὸ θεᾶσθαι ἑτέρους αὐτὸς μηδὲν ἄξιον θέας καταλίπῃς'.

Testimonia:

1) = Gnom. Vat. n. 47: ὀνειδιζόμενος] ὀνειδιζόμενός ποτε || ἐμοὶ] ἀλλ' ἐμοὶ || δ'] δέ.

2) = n. 48: κατέβαλον] κατέβαλον οἱ Ἀθηναῖοι, — eodem spectat sententia in S apophthegmati nostro praemissa: οὐκ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ Κορίνθιοι τὰς αὐτοῦ εἰκόνας κατέβαλλον, πρὸς οὓς καὶ ὁ Κορινθιακὸς λόγος πεποίηται.

3) = n. 49: Ἀριστοτέλης] Ἀριστοτέλης ὁ φιλόσοφος || μή που] μὴ || σπουδάζων] σπούδαζε mendose || θεᾶσθαι] θεάσασθαι || θέας καταλίπῃς] σχῇς θέας.

---

364) τὸν τῶν καλλίστων] l. τὸν κάλλιστον cf. Stobaeus Flor. CVI 14 (ἐκ τῶν Ἀριστωνύμου τομαρίων) || ἐν αὐτῷ superscripsit librarius.

367) λόγου] λόγῳ.

371) ἂν om. S.

4) Ὁ αὐτὸς εἶπε τὴν παιδείαν εὐτυχοῦσι μὲν εἶναι κόσμον, ἀτυχοῦσι δὲ καταφυγήν.

5) Ὁ αὐτὸς ἔφη· ‘μεγάλους λαμβάνειν χρὴ μισθοὺς παρὰ μὲν τῶν εὐφυῶν, ὅτι πολλὰ ὠφελοῦνται, παρὰ δὲ τῶν ἀφυῶν, ὅτι πολλὰ πράγματα μανθάνοντες παρέχουσι τοῖς διδάσκουσιν’.

6) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί δύσκολον ἐν τῷ βίῳ ἐστίν, εἶπε· ‘τὸ σιωπᾶν’.

7) Ὁ αὐτὸς ἀκούσας ὑπό τινος λοιδορεῖσθαι ἔφη· ‘ἀπόντα καὶ μαστιγούτω’.

8) Ὁ αὐτὸς τέλος παιδείας ἔλεγε τὸ ἑαυτὸν αἰσχύνεσθαι.

9) Ὁ αὐτὸς μακρὰν νοσήσας νόσον, ἐπεὶ ἀνερρώσθη, ‘ὑπέμνησεν ἡμᾶς’ ἔφη ‘ἡ νόσος μὴ μέγα φρονεῖν’.

10) Ἀναξιμένης ἐπὶ ξένης τελευτῶν ἠρωτᾶτο ὑπὸ τῶν φίλων, εἰ βούλοιτο εἰς πατρίδα ἀνακομισθεὶς κηδευθῆναι· ὁ δὲ εἶπεν· ‘ἐκ παντὸς κλίματος ὁδὸς εἰς Ἅιδην’.

11) Ἀνάξαρχος, ὁ φυσικὸς φιλόσοφος, Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως εἰπόντος αὐτῷ· ‘κρεμῶ σε’ ‘ἄλλοις’ ἔφη ‘ἀπείλει· ἐμοὶ δὲ οὐδὲν διαφέρει ὑπὲρ γῆς ἢ κατὰ γῆς σήπεσθαι’.

12) Ὁ αὐτὸς ἔφη τοὺς συκοφάντας πολιτικοὺς λύκους εἶναι.

13) Ἀγησίλαος ὁ Λακεδαιμόνιος ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, τί ἂν τις ποιῶν γένοιτο πλούσιος, ἔφη· ‘ἐὰν τὰς ἐπιθυμίας παραιτήσηται’.

14) Ἀνακρέων λαβὼν τάλαντον χρυσίου παρὰ Πολυκράτους τοῦ τυράννου πάλιν ἀντεπέδωκεν εἰπών· ‘μισῶ δωρεάν, ἥτις ἀναγκάζει με ἀγρυπνεῖν’.

15) Ἀλέξανδρος, ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεύς, ἐλθὼν εἰς Ἴλιον καὶ θεα-

Testimonia:

4) = n. 50: εἶπε] ἔφη || καταφυγὴν] καταφύγιον.

5) = n. 57: χρὴ om., sed m. rec. inter μισθοὺς et παρὰ vocem δεῖ supplevit.

6) = n. 58: δύσκολον — ἐστὶν] δυσκολώτατόν ἐστιν ἐν βίῳ.

7) cf. ad n. 222.

10) = n. 61: ἐκ παντὸς] οὐ γὰρ ἐκ παντὸς || ὁδὸς] ὁδὸς ἀνέφυγεν;

11) = n. 64: σήπεσθαι] εἶναι.

12) n. 66 (ὁ αὐτὸς = Ἀρκεσίλαος).

13) = n. 68.

14) = n. 72.

15) = n. 78 (ubi ὁ αὐτὸς Alexandrum denotat): ὡς] ὡς οὐ || παρ' Ὁμήρῳ] παρ' Ὁμήρου || ἂν ἐβουλόμην] ἐβουλόμην ἂν || παρὰ σοὶ] παρὰ σοῦ.

Adnotatio critica: 9) ὑπέμνησεν] ὑπέμνησαν S.
11) κατὰ γῆς] κατὰ γῆν.
13) ἐὰν inc. f. 228ᵛ.

σάμενος τὸν Ἀχιλλέως τάφον στὰς εἶπεν· 'ὦ Ἀχιλλεῦ! ὡς μέγας ὢν μεγάλου κήρυκος ἔτυχες Ὁμήρου!' παρόντος δὲ Ἀναξιμένους καὶ εἰπόντος· 'καὶ ἡμεῖς σέ, ὦ βασιλεῦ, ἔνδοξον ποιήσομεν' 'ἀλλὰ νὴ τοὺς θεοὺς' ἔφη 'παρ' Ὁμήρῳ ἂν ἐβουλόμην εἶναι Θερσίτης ἢ παρὰ σοὶ Ἀχιλλεύς'.

16) Ὁ αὐτὸς δωρησάμενός τινι νεανίσκῳ τάλαντον εἰπόντων τῶν φίλων ὅτι 'πλέον τοῦ δέοντος ἔδωκας' 'οὐ τοῦτό με δεῖ σκοπεῖν', ἔφη, 'ὁπόσον ἐκεῖνος ἄξιος ἦν λαβεῖν, ἀλλὰ πόσον ἐμὲ παρασχεῖν'.

17) Ὁ αὐτὸς λοιδορούμενος ὑπὸ κακοῦ τραγῳδοῦ 'νεανίσκε' εἶπεν· 'οὐδὲν θαυμαστὸν ποιεῖς· σὺ γὰρ καὶ τὸν Αἴαντα καὶ τὸν Ἀχιλλέα λοιδορεῖς'.

18) Ἀγησίας ὁ ῥήτωρ ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, ποῖός τις ἦν Φίλιππος ὁ βασιλεύς, εἶπεν· 'ἐν μὲν ταῖς δυστυχίαις ἀνήρ, ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις ἄνθρωπος'.

19) Ἡρόδοτος ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, πῶς ἂν δύναιντο οἱ ἄνθρωποι εὐθυμεῖν, εἶπεν· 'ἐὰν μὴ πολλὰ πράττωσιν'.

20) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'αὐξανομένῳ τῷ σώματι συναύξονται καὶ αἱ φρένες, γηράσκοντι δὲ συγγηράσκουσιν'.

21) Ἡράκλειτος εἶπε συντομωτάτην ὁδὸν εἰς εὐδοξίαν τὸ γενέσθαι ἀγαθόν.

22) Θαλῆς ὁ σοφὸς ἐρωτηθείς, εἰ λανθάνει τις τὸν θεὸν ποιῶν τι, εἶπεν· 'οὐδὲ διανοούμενος'.

23) Ὁ αὐτὸς παρακελευομένης αὐτῷ τῆς μητρὸς γῆμαι οὔπω ἔφησεν ὥραν εἶναι, ὕστερον δὲ ἀναγκαζόμενος παρεληλυθέναι ἔφη τὴν ὥραν.

24) Ὁ αὐτὸς ἀποσκοπῶν ποτε νύκτωρ εἰς τὰ μετέωρα κατηνέχθη εἰς φρέαρ· πρὸς δὲ τὴν ἐκείνου φωνὴν τὸ προσεδρεῦον θεραπαινίδιον ἐλθὸν μόλις διὰ κλίμακος ἀνείλκυσεν ἐπειπόν· 'τὰ ἐν οὐρανῷ σκοπῶν τὰ ἐπὶ γῆς οὐχ ἑώρακας';

Testimonia:

16) = n. 81: δωρησάμενος — φίλων] σφαιρίσας μετά τινος νεανίσκου ἐδωρήσατο αὐτῷ τάλαντον· τῶν δὲ φίλων λεγόντων (extrema vox bis legitur).

17) = n. 93.

19) = n. 309 (ubi πρήσσωσιν pro πράττωσιν correxi): Ἡρόδοτος] Ἡρόδοτος ὁ ἱστοριογράφος || οἱ ἄνθρωποι] ἄνθρωποι || εἶπεν] εἶπε.

21) = n. 315: Ἡράκλειτος] ὁ αὐτὸς (= Ἡράκλειτος) || εἶπε] ἔλεγεν (post ὁδόν).

22) = n. 316: τὸν θεὸν ποιῶν τι] ποιῶν τι τὸν θεόν.

23) = n. 318.

24) = n. 319: κατηνέχθη] καὶ διὰ τοῦτο κατενεχθεὶς || εἰς φρέαρ]

---

16) δωρησάμενος τινί.

18) sub Hegesiae nomine non sine varietate exhibet I n. 69.

22) Θαλῆς] Θαλλῆς.

24) κατηνέχθη] κατενεχθεὶς || μόλις] μόγις m. pr. || ἐπειπὸν] ἐπειπὼν m. pr.

25) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'κάλλιστον κόσμος· ποίημα γὰρ θεοῦ· μέγιστον ὁ τόπος· ἅπαντα γὰρ χωρεῖ· ταχύτατον ὁ νοῦς· διὰ παντὸς γὰρ τρέχει· ἰσχυρότατον ἀνάγκη· κρατεῖ γὰρ ἁπάντων· σοφώτατον χρόνος· ἀνευρίσκει γὰρ πάντα'.

26) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί δύςκολον, ἔφη· 'τὸ ἑαυτὸν γνῶναι'· τί εὔκολον· 'τὸ ἄλλῳ ὑποθέσθαι'· τί δὲ ἥδιστον· 'τὸ ἐπιτυγχάνειν'· τί θεῖον· 'τὸ μήτε ἀρχὴν μήτε τελευτὴν ἔχον'· <πῶς ἂν> ἄριστα καὶ δικαιότατα βιώσοιμεν· 'ἐάν, ἃ τοῖς ἄλλοις [ἔφη] ἐπιτιμῶμεν, αὐτοὶ <μὴ> δρῶμεν'· τίς εὐδαίμων· 'ὁ τὸ σῶμα μὲν ὑγιής, τὴν δὲ ψυχὴν εὔπορος, τὴν δὲ φύσιν εὐπαίδευτος'.

27) Θεόφραστος, ὁ ἐκ τοῦ περιπάτου φιλόσοφος, ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, τί συνέχει τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον, εἶπεν· 'εὐεργεσία καὶ τιμὴ καὶ τιμωρία'.

28) Ὁ αὐτὸς ἰδών τινα νεανίσκον εὐχομένον τοῖς θεοῖς νοῦν καὶ φρένας ἀγαθὰς αὐτῷ περιποιεῖν 'ὦ νεανίσκε', εἶπεν, 'οὐ τοῖς εὐχομένοις νοῦς καὶ φρένες περιγίνονται, ἀλλὰ τοῖς μανθάνουσιν'.

29) Ὁ αὐτὸς ἐπαινεῖν καὶ κατηγορεῖν οὐ τοῦ τυχόντος ἔφη εἶναι, ἀλλὰ τοῦ διειληφότος περὶ ἀνθρώπου καλῶς καὶ κακῶς.

30) Ὁ αὐτὸς δεῖν τὰ τῶν γελοίων <ἔφη> τοιαῦτα εἶναι, ἐφ' οἷς ὁ μὲν ἀκούων ἡσθήσεται, ὁ δὲ λέγων <οὐ> καταισχυνθήσεται.

Testimonia:

εἴς τι φρέαρ || δὲ om. || προςεδρεῦον] προςεδρεῦον αὐτῷ || μόλις — ἐπειπὸν] κ' καὶ διὰ κλιμακίου μόλις ἀνελκύσαν τὸν δεσπότην εἶπεν· ὦ Θαλῆς || οὐχ] οὐχ'.

25) = n. 320: ὁ αὐτὸς ἔφη] Θαλῆς ἐρωτηθείς, τί πρεσβύτατον τῶν ὄντων εἶπε· 'θεός· ἀγέννητος γάρ' || μέγιστον] μέγιστος || τόπος] κόσμος.

26) = n. 321: τί θεῖον] τί δὲ θεῖον || inter τελευτὴν ἔχον et πῶς ἂν κτλ. Gnom. addit: τί δὲ δύςκολον εἴη τεθεαμένος· 'γέροντα [ἔφη] τύραννον'· πῶς ἄν τις ἀτυχίαν ἄριστα φέροι· 'εἰ τοὺς ἐχθροὺς χείρονα πράττοντας βλέποι' || τὸ σῶμα μὲν] τὸ μὲν σῶμα || εὐπαίδευτος] ἀπαίδευτος.

27) = n. 322.

28) = n. 323: ἰδών τινα νεανίσκον] ἰδὼν νεανίσκον τινὰ || αὐτῷ] αὐτό.

29) = n. 325.

30) = n. 327.

---

25) μέγιστον] μέγιστος γὰρ (sed γὰρ delendum esse ipse librarius significavit) || ὁ τόπος] ὁ κόσμος (articulus et hoc loco et ante vocem νοῦς molestus est) || ταχύτατον] τραχύτατον m. pr.

26) πῶς ἂν supplevi || βιώσοιμεν (l. βιώσαιμεν)] βιώσοιμεν ἂν || ἔφη inclusi || μὴ om. S || εὐπαίδευτος] ἀπαίδευτος.

27) inc. f. 229^{r}.

28) ἰδὼν τινά.

29) καὶ] ἤ.

30) ἔφη et οὐ om. S.

31) Ὁ αὐτὸς πρὸς Νικόμαχόν ποτε τὸν Ἀριστοτέλους υἱὸν ἀργῶς φιλοσοφοῦντα 'καλὸν' ἔφη 'μὴ μόνον εἶναι τῆς οὐσίας τῆς πατρῴας κληρονόμον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἐκείνου'.

32) Ὁ αὐτὸς λάλῳ περιπεσὼν εἶπεν· 'αὔριόν σε ποῦ ἔσται μὴ ἰδεῖν';

33) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί ἐστιν ἔρως, εἶπε· 'πάθος ψυχῆς σχολαζούσης'.

34) Ὁ αὐτὸς νεανίσκον τινὰ ἐν συμποσίῳ βλέπων ἡσυχάζοντα ἔφη· 'εἰ μὲν ἀπαίδευτος ὢν σιωπᾷς, πεπαιδευμένος ὑπάρχεις· εἰ δὲ πεπαιδευμένος, ἀπαιδεύτως σιωπᾷς'.

35) Ὁ αὐτὸς ἔφη τοὺς μοχθηροὺς τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτως ἥδεσθαι ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς, ὡς ἐπὶ τοῖς ἀλλοτρίοις κακοῖς.

36) Ὁ αὐτὸς τοὺς εὐειδεῖς καὶ ἀπαιδεύτους ὁμοίους ἔφησεν εἶναι ἀλαβάστροις ἔχουσιν ὄξος.

37) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'χαλεπὸν τὸ κρῖναι καὶ τὸ ἑλέσθαι ἄριστον βίον· πολλῷ δὲ χαλεπώτερον καὶ μεῖζον τὸ κρίναντα καὶ προελόμενον ἐμμεῖναι'.

38) Θεόκριτος ὁ Χῖος ἀφυοῦς ποιητοῦ ἀκρόασιν ποιούμενος ἐρωτώμενος ὑπ' αὐτοῦ, ποῖά ἐστι τὰ καλῶς εἰρημένα, ἔφη· 'ἃ παρέλιπες'.

39) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, ποῖα ἂν εἴη θηρία χαλεπώτατα, εἶπεν· 'ἐν μὲν τοῖς ὄρεσιν ἄρκτοι καὶ λέοντες, ἐν δὲ ταῖς πόλεσι τελῶναι καὶ συκοφάνται'.

40) Ἡρόδοτος ὁ φιλόσοφος προδότου τινὸς αὐτὸν κακῶς λέγοντος εἶπε· 'χαίρω ἐχθρός σου γενόμενος· σὺ γὰρ οὐ τοὺς ἐχθρούς σου, ἀλλὰ τοὺς φίλους κακῶς ποιεῖς'.

41) <Θ>ουκυδίδης ἔφη· 'ἀνδρῶν ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος'.

Testimonia:

31) = n. 330.

32) = n. 331: εἶπεν· αὔριον] εἶπε· λύριον.

33) = n. 332: ἐρωτηθείς] ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος.

34) = n. 333: νεανίσκον τινὰ ἐν συμποσίῳ] ἐν συμποσίῳ νεανίσκον τινὰ || ἡσυχάζοντα] ἡσυχίαν ἄγοντα || ἔφη] εἶπεν || πεπαιδευμένος (altero loco)] πεπαιδευμένως (sed ω ex ο effecit m. rec.).

35) = n. 334.

36) = n. 336.

38) = n. 338: ἔφη om.

39) = n. 344: χαλεπώτατα] χαλεπώτερα || ἄρκτοι] ἄρκοι.

40) = n. 354: Ἡρόδοτος ὁ φιλόσοφος] ὁ αὐτὸς (= Θεοδέκτης ὁ φιλόσοφος) || αὐτὸν κακῶς] κακῶς αὐτὸν || εἶπε] εἶπεν || ἐχθρούς] ἐχθρούς σου.

---

33) = I n. 70 (ὁ αὐτὸς = Ἡγησίας).
39) ταῖς] τοῖς.
40) αὐτὸν] αὐτῷ.
41) ουκυδίδης (sine littera initiali).

42) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς· 'διὰ τίνα αἰτίαν τοὺς ἄλλους διδάσκων λέγειν αὐτὸς σιωπᾷς'; ἔφη· 'καὶ ἡ ἀκόνη μὴ τέμνουσα τὰς μαχαίρας τμητικωτέρας ποιεῖ'.

43) Ὁ αὐτὸς εἰπόντος τινός, ὅτι ὁ δῆμος ὑπὸ τῶν ῥητόρων διαρπάζεται, ἔφη· 'τί θαυμαστόν, εἰ Κόρακος ἐφευρόντος τὴν ῥητορικὴν οἱ ἀπ' ἐκείνου κόρακές εἰσιν';

44) Ὁ αὐτὸς Κλέωνος τοῦ Κυζικηνοῦ φύσει ὄντος λάλου καὶ σχολάζειν βουλομένου διττοὺς ᾔτησε τοὺς μισθούς, ἕνα μέν, ἵνα λαλεῖν μάθῃ, ἕτερον δέ, ἵνα σιγᾷ.

45) Ὁ αὐτὸς ἔφη δεῖν τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα μεμνῆσθαι μὲν τῶν προγεγενημένων, πράττειν δὲ τὰ ἐνεστῶτα, περὶ δὲ τῶν μελλόντων ἀσφαλίζεσθαι.

46) Ὁ αὐτὸς εἰπόντος τινὸς ὅτι 'ὁ υἱός μου παρὰ σοὶ σχολάσας ἁμαρτάνει' 'ποταπὸς <ἂν> ἐγένετο μὴ σχολάσας'; εἶπεν.

47) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'τῶν ἀπόντων φίλων μέμνησο πρὸς τοὺς παρόντας, ἵνα δόξῃς μηδὲ τῶν παρόντων καταλιγωρήσειν'.

48) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'βραδέως μὲν φίλος γίγνου, γενόμενος δὲ πειρῶ διαμένειν'.

49) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'γύμναζε σαυτὸν πόνοις ἑκουσίοις, ἵνα δύνῃ καὶ τοὺς ἀκουσίους ὑπομένειν'.

50) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'δεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας τρόπον ὅρκου πιστότερον ἡγεῖσθαι'.

51) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδίσῃς· κοινὴ γὰρ ἡ τύχη καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον'.

Testimonia:

42) = n. 356 (ubi ὁ αὐτὸς recte Isocratem auctorem innuit: scilicet inter n. 41 et 42 excidisse videtur Gnom. Vat. n. 355; — ad Isocratem etiam n. 42—51 sylloges nostrae pertinent): διδάσκων] διδασκάλων librarii errore) || καὶ ἡ ἀκόνη] καὶ γὰρ ἡ ἀκόνη αὐτή.

43) = n. 358 (ὁ αὐτὸς = Ἰσοκράτης).

44) = n. 362 (ὁ αὐτὸς = Ἰσοκράτης).

45) = n. 363 (ὁ αὐτὸς = Ἰσοκράτης): περὶ — ἀσφαλίζεσθαι om.

46) = n. 364 (ὁ αὐτὸς = Ἰσοκράτης): τινὸς] τινὸς αὐτῷ || ἂν] οὖν || εἶπεν] εἶπε (ante Isocratis responsum).

---

45) τὰ] τόν.

46) sub Isocratis nomine exhibet I n. 75 (pro εἶπεν habes ἔφη ante rhetoris dictum) || ἂν om. S.

47) μὴ δέ.

48) γενόμενος] γινόμενος.

52) Ἰφικράτης ὁρῶν τινα ἀσπίδα ἔχοντα πολυτελῆ, ἐγχειρίδιον δὲ εὐτελὲς 'σὺ' εἶπεν 'ἵνα μὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων μὴ τρωθῇς, πεφρόντικας, τοῦ δὲ καὶ πολεμίους κακοποιεῖν οὐ προνοῇ';

53) Ἱππῶναξ ἔφη· 'φευγέτω σε μηδὲ εἷς χρόνος ἀργός'.

54) Καλλισθένης ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, διὰ τί οὐ μετήγαγεν Ἀλέξανδρον ἀπὸ τοῦ τύφου, εἶπεν· 'ὅτι ἐμοῦ οἰκοδομοῦντος πολλοὶ ἦσαν οἱ καταβάλλοντες'.

55) Κλεόβουλος ἔφη· '<τὸν μὲν φίλον> δεῖ εὐεργετεῖν ἀεί, ἵνα μᾶλλον ᾖ φίλος, καὶ τὸν ἐχθρὸν ὁμοίως, ἵνα γένηται φίλος, καὶ φυλάττεσθαι τῶν μὲν φίλων τὸν φθόνον, τῶν δὲ ἐχθρῶν τὴν ἐπιβουλήν'.

56) Ὁ αὐτὸς συνεβούλευε φιλήκοον εἶναι μᾶλλον ἢ φιλόλαλον καὶ φιλομαθῆ μᾶλλον ἢ ἀμαθῆ.

57) Κλείσοφος ἐπιτιμῶντος αὐτῷ Φιλίππου, ὅτι ἀεὶ αἰτεῖ, 'καὶ γὰρ σὺ' <φησὶν> 'ἀεὶ ἔχεις'.

58) Κράτης ἔφη τὸν ποιητικὸν λόγον μέγιστον εἶναι λῃστὴν ἑρμηνείᾳ τε περισσῇ καὶ ἐνθυμήμασι πολλοῖς κεκοσμημένον.

59) Ὁ αὐτὸς παρεκελεύετο τοῖς ἀνθρώποις ἢ νοῦν ἢ βρόχον.

60) Κότυς, ὁ τῶν Θρᾳκῶν βασιλεύς, Θηβαίων σεμνυνομένων, ὅτι Λακεδαιμονίων ἡγήσαντο, 'ἐγὼ' φησὶν 'ἑώρακα χειμάρρους ποταμοὺς μείζους τῶν ἀενάων γενομένους, ἀλλ' ὀλίγον χρόνον'.

61) Ὁ αὐτὸς τῷ κομίσαντι πάρδαλιν λέοντα ἀντεδωρήσατο· σκεύη δέ ποτε κεραμικὰ αὐτῷ κομίσαντός τινος εὔθραυστα, καλῶς <δὲ> εἰργασμένα, τῷ μὲν κομίσαντι δῶρα παρέσχεν, αὐτὰ δὲ συνέτριψεν, ἵνα μὴ ἐσχάτως φύσει ὀργίλος ὢν κολάζῃ πικρότερον τοὺς συντρίβοντας.

Testimonia:

54) = n. 368 (ὁ αὐτὸς = Καλλισθένης): ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος] ἐρωτῶντός τινος || εἶπεν· ὅτι] ὅτι, εἶπεν.

55) = n. 370: δεῖ] δεῖν || φθόνον] ψόγον.

57) = n. 372.

58) = n. 383: Κράτης] ὁ αὐτὸς (= Κράτης ὁ Κυνικός) || ἔφη] εἶπεν (ante εἶναι).

59) = n. 386.

60) = n. 374: μείζους] μείζω (mendose) || ἀενάων] ἀεννάων

---

53) Ἱππῶναξ || μὴ δὲ || χρόνος] l. χρόνος δὲ (in versus introitu) cf. Hipponax fr. 28 (Poet. Lyr. Gr. II⁴ p. 472 Bergk).

55) τὸν μὲν φίλον om. S.

57) φησὶν om. S.

60) ἀενάων] ἀεννάων.

61) δὲ ποτὲ || κεραμικὰ] κεραμεικὰ || κομίσαντος τινὸς || εὔθραυστα] εὔθραστα S; cf. Plutarchus 'Regum et imperatorum apophthegm.' (Mor.) p. 174 D Κότυς τῷ δωρησα-

62) Ὁ αὐτὸς παρὰ πότον χιλίας δραχμὰς ἐπαγγειλάμενος αὐλητῇ ὕστερον αἰτουμένῳ ἔφη παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν εἰληφέναι· τοῦ δὲ ἐρομένου· 'πῶς;' 'φωνῇ με εὔφρανας', ἔφη, 'κἀγώ σε ὁμοίως'.

63) Κῦρος θεασάμενος γυναῖκα εὔμορφον καί τινος εἰπόντος ὅτι 'ἔξεστί σοι, εἰ θέλεις, χρήσασθαι βασιλεῖ ὄντι' <ἔφη>· 'ἀλλὰ μὴ σωφρονεῖν βασιλεῖ οὐκ ἔξεστιν'.

64) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, ποῖος τῶν θανάτων χαλεπώτατος, ἔφη· 'ὁ ἀπὸ τῶν νόμων ἐπαγόμενος'.

65) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τίνι καταλιμπάνει τὸ βασίλειον, ἔφη· 'τῷ δυναμένῳ'.

66) Κικέρων εἶπε· 'τὸ καλῶς ποιεῖν ἁπλῆ εὐεργεσία, τὸ δὲ καὶ λέγειν διπλῆ'.

67) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί εἴη ποιητής, εἶπε· 'λαλοῦσα ζωγραφία'.

68) Λεωνίδας ὁ Λακεδαιμόνιος ὀλίγους ἔχων στρατιώτας εἰς τὴν πρὸς τοὺς Πέρσας μάχην ἐξεπορεύετο· εἰπόντος δέ τινος, ὅτι μετ' ὀλίγων παντελῶς ἐκπορεύεται, εἶπεν· 'ἀλλὰ μετὰ βουλομένων'.

Testimonia:

63) = n. 376: θεασάμενος,] θεασάμενός ποτε || βασιλεῖ ὄντι] βασιλεύοντι (sic) || ἔφη om. || μὴ σωφρονεῖν βασιλεῖ] βασιλεῖ μὴ σωφρονεῖν.

64) = n. 377.

65) = n. 379.

66) = n. 380: Κικέρων] Κικερὼν || τὸ om. || τὸ δὲ καὶ λέγειν] λέγειν δὲ καὶ ποιεῖν.

68) = n. 388: Λεωνίδας] Λεωνίδης.

μένῳ πάρδαλιν ἀντεδωρήσατο λέοντα· φύσει δὲ ὢν ὀξὺς εἰς ὀργὴν καὶ πικρὸς τῶν ἁμαρτανόντων ἐν ταῖς διακονίαις κολαστὴς σκεύη ποτὲ κεράμεα ξένου κομίσαντος εὔθραυστα καὶ λεπτά, πιθανῶς δὲ καὶ περιττῶς εἰργασμένα γλυφαῖς τισι καὶ τορείαις τῷ μὲν ξένῳ ἔδωκε δῶρα, τὰ δὲ σκεύη πάντα συνέτριψεν..... (lacunam significavi) 'ὅπως' εἶπε 'μὴ δι' ὀργὴν πικρότερον κολάζω τοὺς συντρίβοντας' || δὲ om. S.

62) παραπότον || εὔφρανας] εὐφράνας S; cf. p. 170 sq. supra || κἀγώ σε.

63) ἔφη om. S || μὴ σωφρονεῖν] σωφρονεῖν μή.

66) Κικερῶν S, sicuti etiam I n. 76 legitur.

67) τί] τίς S. Etiam ποιητὴς falso pro ποίησις (sive ἡ ποιητικὴ) videtur inrepsisse cf. Auctor ad Herennium IV 28 si poëma loquens pictura est, pictura tacitum poema debet esse. Dicti auctorem profert Plutarchus 'de gloria Atheniensium' 3 (Mor. p. 346 F) πλὴν ὁ Σιμωνίδης τὴν μὲν ζωγραφίαν ποίησιν σιωπῶσαν προσαγορεύει, τὴν δὲ ποίησιν ζωγραφίαν λαλοῦσαν cf. etiam 'de audiendis poetis' 3 (ibid. p. 18 A), 'de adulatore et amico' 15 (p. 58 B), Quaest. Conviv. IX 15, 11 (p. 748 A), 'de vita et poesi Homeri' § 216 (p. 162, 45 sqq. Duebner).

68) βουλομένων] βουλευομένων.

69) Ὁ αὐτὸς χωλὸν ἔχων τὸ σκέλος ἐπὶ παράταξιν προῆγεν· εἰπόντος δέ τινος ὅτι 'τοιοῦτος ὢν πῶς ἐπὶ παράταξιν ἀπῄεις;' εἶπεν· 'οὐ γὰρ φευγόντων, ἀλλὰ ἑστώτων χρεία'.

70) Ὁ αὐτὸς εἰπόντος τινός, ὅτι οἱ Πέρσαι πολλοῖς χρώμενοι βέλεσιν ἐπισκοτοῦσι τὸν ἥλιον, ἔφη· 'θαρσεῖτε· μαχούμεθα ὑπὸ σκιᾷ'.

71) Ὁ αὐτὸς Ξέρξου γράψαντος αὐτῷ· 'ἔξεστί σοι μὴ θεομαχοῦντι, μετ' ἐμοῦ δὲ τασσομένῳ τῆς Ἑλλάδος μοναρχεῖν' ἀντέγραψεν· 'εἰ τὰ καλὰ τοῦ βίου γινώσκεις, ἀπόστηθι τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας· ἐμοὶ δὲ κρείσσων ὁ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος θάνατος τοῦ μοναρχεῖν τῶν ὁμοφύλων'.

72) Λάκων ἀνὴρ ἐρωτώμενος, διὰ τί οἱ Λακεδαιμόνιοι μικρὰ ἔχουσι τὰ ἐγχειρίδια, εἶπεν· 'ὅτι ἐγγύθεν τοῖς πολεμίοις μάχονται'.

73) Λάκων ἀνὴρ ἐρωτηθείς, ἐπὶ πόσον αὐτῶν ἡ χώρα διήκει, 'ἐφ' ὅσον ἄν' εἶπε 'τὸ δόρυ ἰσχύῃ'.

74) Ἀγησίλαος ὑπὲρ φίλου πρὸς Ἱδριέα τὸν Κᾶρα οὕτως ἔγραψε· 'Νικίαν εἰ μὲν οὐκ ἀδικεῖ, ἄφες· εἰ δ' ἀδικεῖ, ἐμοὶ ἄφες· πάντως δὲ ἄφες'.

75) <Ὁ> αὐτὸς ἐρωτώμενος, πῶς μεγάλην ἐκτήσατο δόξαν, ἔφη· 'θανάτου καταφρονήσας'.

76) Πυθαγόρας πρῶτος ἐν Ἕλλησιν ὠνόμασε τὴν τῶν ὅλων περιοχὴν κόσμον ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ τάξεως.

77) Οἱ Πυθαγόρειοι δεήσεων καὶ ἱκετειῶν καὶ πάσης ἄλλης ἀνελευθέρου θωπείας ἀπείχοντο.

78) Σωκράτης ὁ φιλόσοφος ἐρωτηθείς, τί ἥδιστον ἐν τῷ βίῳ, εἶπεν· 'παιδεία καὶ ἀρετὴ καὶ ἱστορία ἀγνοουμένων'.

Testimonia:

69) = n. 389: εἰπόντος δέ τινος] εἰπόντων δέ τινων.

70) = n. 391: τινὸς] τινὸς αὐτῷ || τὸν ἥλιον] τῷ ἡλίῳ || θαρσεῖτε· μαχούμεθα] μαχούμεθα παρὰ (l. ἄρα) || σκιᾷ] σκιάν.

72) = n. 394: οἱ om.

73) = n. 396: ἰσχύῃ] ἰσχύει.

78) = n. 470: εἶπεν] εἶπε || ἀγνοουμένων] τῶν ἀγνοουμένων.

69) ἀπῄεις] ἀπιῆς.

70) 'τὸν ἥλιον' accusativum consulto retinui.

73) ἰσχύῃ] ἰσχύειν

74) Κάρα.

75) ὁ supplevi.

76) τῶν inc. f. 230v, sed iam f. 230r eadem vocula clauditur || τάξεως] πράξεως S. — Emendationem confirmat Plutarchus 'de placitis philosophorum' II 1, 1 (Mor. p. 88 C) cf. praeterea Menagius ad Laert. Diog. VIII 48.

79) Σωκράτης λέγοντός τινος ὅτι 'φιλῶ σε' ἔφη· 'ἄλλος αἴτιος, οὐκ ἐγώ'.

80) Σωκράτης εἶπε τῆς αὐτῆς ἁμαρτίας εἶναι τὸ διδόναι, οἷς μὴ δεῖ, καὶ τὸ μὴ διδόναι, οἷς δεῖ.

81) Σωκράτης ἔφη· 'καλόν ἐστι συζῆν γυναικὶ θυμώδει χάριν ἀσκήσεως· καὶ γὰρ τοὺς ἱππέας ἐθίζεσθαι δεῖ τοῖς τραχέσιν ἵπποις κεχρῆσθαι· τούτων γὰρ κρατήσαντες καὶ τῶν ἄλλων ῥᾳδίως κρατήσουσιν'.

82) Ὁ αὐτὸς παρακολουθοῦντός τινος καὶ λοιδοροῦντος, <ἐπεὶ> τῶν συνόντων τις ἔφη· 'τί σοι λοιδορεῖται οὗτος;' 'οὐκ ἐμοί', ἔφη, 'ἀλλ' ᾧ ταῦτα πρόσεστιν'.

83) Σωκράτης ἐρωτηθείς, πῶς ἂν δύναιτο ἀναμαρτήτως τις διαλέγεσθαι, εἶπεν· 'εἰ μηδὲν λέγει, ὃν μὴ σαφῶς οἶδεν'.

84) Σωκράτης ἰδὼν πλούσιον ἀπαίδευτον 'ἰδοὺ' φησὶ 'τὸ χρυσόμαλλον πρόβατον'.

85) Σωκράτης εἰπόντος τινὸς ὅτι 'οἱ Ἀθηναῖοι θάνατόν σου κατεψηφίσαντο' 'αὐτῶν δὲ ἡ φύσις' ἔφη.

86) Σωκράτης ἐρωτηθείς, εἰ σφαιροειδής ἐστιν ὁ κόσμος, ἔφη· 'οὐχ ὑπερέκυψα'.

87) Ὁ αὐτὸς πάντα τὰ πράγματα ἔφη εἶναι τῶν δυναμένων αὐτοῖς χρῆσθαι.

88) Ὁ αὐτὸς λοιδορουμένης αὐτόν ποτε Ξανθίππης τῆς γυναικός, ἔπειτα

Testimonia:

79) = n. 474: λέγοντός τινος] λέγοντος αὐτῷ τινος ‖ ἔφη· ἄλλος] ἄλλος, ἔφη.

80) = n. 477.

81) = n. 480: δεῖ τοῖς om.

82) = n. 481: ὁ αὐτὸς] Σωκράτει ‖ καὶ] ἅμα δὲ καὶ ‖ ἐπεὶ om. ‖ τις om. ‖ ἔφη· τί σοι] τί σοι, ἔφη.

83) = n. 482: ἐρωτηθεὶς – εἶπεν] ἠρωτήθη … καὶ εἶπεν ‖ τις om. ‖ λέγει – οἶδεν] λέγοις … οἶσθα.

84) = n. 484: Σωκράτης … χρυσόμαλλον πρόβατον] χρυσοῦν ἀπαίδευτον.

85) = n. 487: εἰπόντος τινὸς] εἰπόντος αὐτῷ τινος ‖ ὅτι … κατεψηφίσαντο] Ἀθηναῖοί σου θάνατον ἐψηφίσαντο ‖ ἔφη ante αὐτῶν conlocatur.

86) = n. 489.

87) = n. 490.

88) = n. 491: λοιδορουμένης αὐτὸν] διαλοιδορουμένης αὐτῷ ‖ καταχεά-

---

82 παρακολουθοῦντος τινος ‖ ἐπεὶ adieci … τις.

84) χρυσόμαλον.

ἐκ μετεώρου καταχεάσης ὕδωρ κατ' αὐτοῦ, εἶπεν· 'ἐγίνωσκον, ὅτι βροντῶσα Ξανθίππη καὶ βρέξει'.

89) Ὁ αὐτὸς θαυμάσαντός τινος, ὅτι λακτισθεὶς ἠνέσχετο, ἔφη· 'εἰ δὲ ὄνος με ἐλάκτισε, δίκην ἂν αὐτῷ ἔλαχον;'

90) Ὁ αὐτὸς θεασάμενός τινα διατρεπόμενον ἐπὶ τῷ ἀδόξων γονέων γεγονέναι 'θάρρει' ἔφη· 'ἐὰν γὰρ σὺ ἀστεῖος γένῃ, ἀπὸ σοῦ ἀριθμήσεται τὸ γένος'.

91) Ὁ αὐτὸς ἐπιλαμβανομένου τινός, ὅτι γέρων ὢν τὰ μουσικὰ μανθάνει, 'κρεῖττον' ἔφη 'ὀψιμαθῆ τινα εἶναι ἢ ἀμαθῆ'.

92) Ὁ αὐτὸς ὀνειδιζόμενος ἐπὶ δυσγενείᾳ <ὑπό τινος νεανίσκου> εὐγενοῦς μέν, μοχθηροῦ δὲ καὶ ἀσελγοῦς τὸν τρόπον ἔφη· 'ἐμοὶ μὲν τὸ γένος ὄνειδος, σὺ δὲ τῷ γένει'.

93) Σόλων ὁ σοφὸς ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, πῶς ἂν μὴ γένοιτο ἀδίκημα, εἶπεν· 'εἰ ὁμοίως ἀγανακτοῖεν ἐπὶ τοῖς ἀδικήμασιν οἱ μὴ ἀδικούμενοι τοῖς ἀδικουμένοις'.

94) Ὁ αὐτὸς ἐπιτιμωμένου ὑπ' αὐτοῦ τινος ἐπὶ τῷ κυβεύειν καὶ λέγοντος περὶ μικρῶν παίζειν εἶπεν· 'ἀλλὰ τό γε ἔθος οὐ μικρὸν κακόν'.

95) Ὁ αὐτὸς ἔγραψεν ἐντὸς πεντήκοντα ἐτῶν γυναῖκα εἰς τὸ δημόσιον μὴ προϊέναι· ἐρωτώμενος δέ, διὰ τί τοῦτο ἐποίησεν, εἶπεν· 'ἵνα μήτις πυνθάνηται, τίνος γυνή, ἀλλὰ τίνος μήτηρ'.

96) Ὁ αὐτὸς μέλλων τελευτᾶν καὶ ἐρωτηθείς, τί ἐντέλλεται, ἔφη· 'εἴ

Testimonia:

σης — εἶπεν] ἐκχεάσης διὰ θυρίδος ὕδωρ, ὃ κατηνέχθη ἐπὶ τὸν Σωκράτην, εἶπεν || βροντῶσα] βροτῶσα (sic) || βρέξει] βρέχει.

89) = n. 500.

90) = cf. ad n. 307.

93) = n. 501: ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος] ἐρωτῶντος αὐτόν τινος.

94) = n. 502: ὑπ' αὐτοῦ τινος] τινὸς ὑπ' αὐτοῦ || μικρῶν] μικροῦ || εἶπεν post ἔθος extat.

95) = n. 504: ἐποίησεν] ἐποίησας.

---

90) ἀδόξων] ἐνδόξων || ἀπό σου

92) ὑπό τινος νεανίσκου om. S; cf. Stobaeus Flor. XC 12.

94) ἐπιτιμωμένου ὑπ' αὐτοῦ τινος] ἐπιτιμῶντος τινος S. Scripturam recepi Florilegii Vindobonensis n. 118 (ed. Wachsmuth; cf. ad Gnom. Vat. n. 502), ubi cum Appendice nostra praeterea εἶπεν ante ἀλλὰ conlocatur.

95) διὰ τί inc. f. 231ʳ.

96) τελευτᾶν] ἐρωτᾶν || φίλοι om. S || διατί.

τις ἔχει τί με διδάξαι' τῶν δὲ <φίλων> εἰπόντων· 'διὰ τί'; 'ἵνα πλείονα εἰδὼς ἀποθάνω' εἶπεν.

97) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, διὰ τί <κατὰ> πατροκτόνου νόμον οὐκ εἴθηκεν, εἶπε· 'διὰ τὸ ἀπελπίσαι'.

98) Σόλων ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, τί ἐστι νόμος, εἶπε· 'τῶν μὲν δειλῶν φόβος, τῶν δὲ τολμηρῶν κόλασις'.

99) Ὁ αὐτὸς ἀδικηθεὶς ὑπὸ Ἀλκαίου καὶ ἔχων ἐξουσίαν κολάσαι ἀφῆκεν εἰπών· 'συγγνώμη τιμωρίας ἀμείνων· τὸ μὲν γὰρ ἡμέρου φύσεως, τὸ δὲ θηριώδους'.

100) Σιμωνίδης ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, ποῖός ἐστιν ἀσφαλέστατος βίος, εἶπεν· 'ὅταν τις οὕτως ζήσῃ, ὥστε μήτε ἐλεεῖσθαι μήτε βασκαίνεσθαι'.

101) Ὁ αὐτὸς ἔφη τὰ πάθη τοῖς ἀνθρώποις μαθήματα εἶναι περὶ τὸν βίον· 'πολλοὶ γὰρ οὐ δυνάμενοι τῷ λόγῳ προορᾶν τὸ μέλλον τῷ πάσχειν ᾔσθοντο τῶν πραγμάτων'.

102) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, εἰ πάντα γηράσκει, ἔφη· 'πάντα πλὴν κέρδους ἀπλήστου'.

103) Στίλπων, ὁ Μεγαρικὸς φιλόσοφος, ἁλούσης αὐτοῦ τῆς πατρίδος ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ καὶ διαρπαγείσης ἀναχθεὶς ἐπὶ τὸν βασιλέα καὶ ἐρωτώμενος, εἴ τι δὴ αὐτὸς ἀπώλεσε, 'τῶν ἐμῶν μὲν οὐδὲν' ἔφη· 'τὸν γὰρ λόγον καὶ τὴν παιδείαν ἔχω· ἀλλ' οὐδ' ἀρετὴν εἶδον ἐπὶ ὤμων τινὰ στρατιωτῶν ἐκφέροντα'.

Testimonia:

97) = n. 506.
98) = n. 507.
99) = n. 457 (ubi ὁ αὐτὸς recte Pittacum significat): ἀδικηθεὶς ὑπὸ Ἀλκαίου] ὑβρισθεὶς ὑπό τινος ‖ κολάσαι] κολάσαι αὐτὸν ‖ ἡμέρου φύσεως] ἡρέμου (sic) φύσεώς ἐστι.
100) = n. 510: Σιμωνίδης] Αιμωνίδης (mendose) ‖ εἶπεν] ἔφη.
101) = n. 511: τῷ] τὸ ‖ τῶν πραγμάτων] τὰ πράγματα.
102) = n. 512: πάντα altero loco deest.
103) = n. 515: ἔχω — ἐκφέροντα] ἔχω· τὰ δὲ λοιπὰ διὰ τί μᾶλλον ἐμὰ ἢ οὐχὶ τῶν πολιορκούντων; ἄλλως (ἀλλ' ὡς Codex) τε οὐδένα στρατιωτῶν ἀρετὴν ἐπ' ὤμων εἶδον ἐκφέροντα'.

---

97) κατὰ supplevi.
100) ἀσφαλέστατος] ἀσφαλέστερος.
103) Στίλπων] Μίλπων ‖ διαρπαγείσης] διαρπαγῆς.

104) Στρατόνικος θεασάμενος ἰατρὸν κακὸν καὶ ἱπποΐατρον ἀλλήλοις ὁμιλοῦντας εἶπε· 'νῦν τοῦτον ὁ ἕτερος λέγει· ἀλλὰ σύ γ' ἄνδρας ἔναιρε, μελήσουσιν δ' ἐμοὶ ἵπποι'.

105) Λάκαινα ἀκούσασα τὸν υἱὸν τεθνηκότα ἐν μάχῃ ἔφη· 'ἀναπληρωσάτω τὴν ἐκείνου τάξιν ὁ ἀδελφός'.

106) Παρθένος πενιχρὰ ἐρωτηθεῖσα, τί κομίζει προῖκα, ἔφη· 'τὴν πάτριον σωφροσύνην'.

107) Λάκαινα πιπρασκομένη καὶ ἐρωτωμένη, τί ἐπίσταται, ἔφη· 'πιστὰ ἦμεν'· ἄλλη δέ· 'οἰκεῖν οἶκον'· ἄλλη δέ· 'ἐλευθέρα εἶναι'.

108) Λούκιος ἔφη· 'ὥσπερ ἄλειμμα οὐ τὸ ἡδὺ καλόν, ἀλλὰ τὸ ὑγιεινόν, οὕτως καὶ τροφὴ οὐχὶ ἡ ἡδεῖα καλή, ἀλλὰ τὴν ὑγείαν ἡ ποριζομένη'.

109) Λύσιππος ὁ ἀνδριαντοποιὸς ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος 'διὰ τί δήμῳ, ἀνδριάντα ποιῶν, ὦτα οὐ περιέθηκας;' εἶπε· 'δῆμος ἀκοῇ οὔποτε πείθεται, αὐθαδείᾳ δὲ μᾶλλον'.

110) Λάκων παλαίων ἔδακε τὸν ἀνταγωνιστήν· τοῦ δὲ εἰπόντος· 'δάκνεις ὡς γυνή' εἶπεν· 'οὐχὶ ὡς λέων;'

111) Λυκοῦργος ἔφη· 'δεῖ φίλοις καὶ τοῖς οἰκείοις βοηθεῖν ἄχρι τοῦ μὴ ἐπιορκεῖν'.

112) Λυκοῦργος ὁ νομοθέτης <πυνθανομένου τινός, διὰ τί> μικρὰς καὶ εὐτελεῖς ἔταξε τὰς τῶν θεῶν θυσίας, 'ὅπως' ἔφη 'μηδέποτε τὸ θεῖον τιμῶντες διαλιμπάνωμεν'.

Testimonia:

104) = n. 524 (ὁ αὐτὸς = Στρατόνικος): ἱπποΐατρον] ἱππιατρὸν || μελήσουσιν] μελήσουσι.

107) = cf. ad n. 570.

109) = n. 399.

110) = n. 402, ubi itidem Λάμων pro Λάκων legitur || ἔδακε post τὸν ἀνταγωνιστὴν habes || οὐχὶ ὡς λέων;] οὐχί, ἀλλ' ὡς λέων.

104) ἱπποιατρὸν || σύ γ'] σύ γε || ἔναιρε] ἐναίρει || μελήσουσιν] μελήσουσι || δ' ἐμοὶ ἵπποι] δέ μοι οἱ ἵπποι.

105) sqq. a praecedentibus seiunxi.

105) = I n. 101.

110) Λάκων] Λάμων || (ἀνταγω)νιστὴν inc. f. 231v.

111) = I n. 163.

112) πυνθανομένου τινός, διὰ τί et ἔφη addidi cf. Plutarchus 'Apophthegm. Lacon.' n. 22 (Mor. p. 228 D) πυνθανομένου δέ τινος, διὰ τί μικρὰς οὕτω καὶ εὐτελεῖς ἔταξε

113) Λάκαινα τὸν υἱὸν ἰδοῦσα ἐκ πολέμου ἐπανιόντα ἐπύθετο, τί πράσσει ἡ στρατιά· τοῦ δὲ εἰπόντος, ὅτι πάντες ἀπολώλασι, κεραμίδα ἄρασα ἐπαφῆκεν αὐτῷ καὶ ἀνεῖλεν εἰποῦσα· 'σαυτὸν οὖν κακάγγελον ἔπεμψας ἡμῖν'.

114) Μενέδημος λέγοντός τινος νεανίσκου αὐτῷ· 'μέγα ἐστὶ τὸ τυχεῖν, ὧν ἄν τις ἐπιθυμῇ' εἶπε· 'πολλῷ μεῖζόν ἐστι τὸ μὴ ἐπιθυμεῖν, ὧν μὴ δεῖ'.

115) Νικοκλῆς τοὺς ἰατροὺς εὐτυχεῖς ἔλεγεν, ὅτι τὰς μὲν ἐπιτυχίας ὁ ἥλιος δείκνυσι, τὰς δὲ ἀποτυχίας ἡ γῆ καλύπτει.

116) Ξενοφῶν ὁ φιλόσοφος ᾔτησέ τι παρά τινος τῶν πλουσίων· ὁ δὲ προσκαλεσάμενος πλησίον ὄντα χωλὸν δέδωκεν αὐτῷ. Καὶ ὁ Ξενοφῶν ἔφη· 'πάνυ καλῶς ἐποίησας· χωλὸς μὲν προσδοκᾷς γενέσθαι, φιλόσοφος δὲ οὐδέποτε'.

117) Ὁ αὐτὸς ἔλεγε τὴν πενίαν αὐτοδίδακτον φιλοσοφίαν εἶναι· 'ἃ γὰρ ἐκείνη τοῖς λόγοις πείθει, αὕτη τοῖς ἔργοις ἀναγκάζει'.

118) Ξανθίππη ἐρωτηθεῖσα, τί μέγιστον εἶδεν ἐν τῷ Σωκράτει, ἔφη· 'ὅτι ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ φαύλοις ἡ αὐτὴ ὄψις ἦν αὐτῷ'.

119) Ξέρξης ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν ἀπολωλότων ἐν Θερμοπύλαις ἀναστενάξας εἶπεν, ὡς ἄρα ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἀνθρώπους μὲν εἶχε πολλούς, ἄνδρας δὲ ὀλίγους.

Testimonia:

114) = n. 407: Μενέδημος — αὐτῷ] <Μ>ενέδημος λέγοντος αὐτῷ νεανίσκου τινός.

115) = n. 412 (ὁ αὐτὸς = Νικοκλῆς): ἐπιτυχίας] ἐπιτυχίας αὐτῶν ‖ δείκνυσι] ὁρᾷ.

116) = n. 413: ᾔτησέ] ᾔτησέν ‖ αὐτῷ] ἐκείνῳ ‖ ἐποίησας om. ‖ μὲν] μὲν γάρ.

117) = n. 414: ἔλεγε τὴν πενίαν] τὴν πενίαν ἔλεγεν.

118) = n. 573: εἶδεν ἐν] ὑπῆρχεν ‖ ὅτι — φαύλοις] τοῦτο ἔφη, ὅτι καὶ ἐπὶ ἀγαθοῖς καὶ ἐπὶ φαύλοις.

τὰς θυσίας, 'ὅπως' ἔφη 'μηδέποτε τιμῶντες τὸ θεῖον διαλίπωμεν' cf. Vit. Lyc. XIX 7 (p. 52 A) καὶ περὶ τῶν θυσιῶν πρὸς τὸν πυθόμενον, διὰ τί μικρὰς οὕτω καὶ εὐτελεῖς ἔταξεν, 'ἵνα μή ποτε' ἔφη 'τιμῶντες τὸ θεῖον ἀπολίπωμεν' (l. διαλίπωμεν). Rem enarrat Plutarchus 'Reg. et imp. apophthegm.' (Mor.) p. 172 B ὁ δὲ Λυκοῦργος εὐτελεστάτας ἐποίησεν ἐν Σπάρτῃ τὰς θυσίας, ἵνα ἀεὶ τοὺς θεοὺς τιμᾶν ἑτοίμως δύνωνται καὶ ῥᾳδίως ἀπὸ τῶν παρόντων.

113) ἐπύθετο, τί] ἐπύθετο, εἴ τι ‖ σαυτὸν — ἔπεμψας] σὲ — ἔπεμψαν melius Plutarchus 'Lacaenarum apophthegm.' n. 4 (Mor. p. 241 B) προσάγοντά τις τὸν υἱὸν θεασαμένη, ἐπύθετο, τί πράσσει ἡ πατρίς· εἰπόντος δέ 'πάντες ἀπολώλασι' κεραμίδα ἄρασα ἐπαφῆκεν αὐτῷ καὶ ἀνεῖλεν εἰποῦσα· 'σὲ δ' οὖν κακάγγελον ἔπεμψαν ἡμῖν'.

114) λέγοντος τινός.

116) ᾔτησε τι.

118) = I n. 105.

120) ⟨Π⟩λάτων ἔφη τὴν ἀρετὴν ἀδέσποτον εἶναι.

121) Πλάτων πυθομένου τινός, τί ἐστι νόμος, εἶπε· 'ψυχὴ πόλεως'.

122) Πλάτων διψήσας πολλάκις ἀνιμᾶτο ἐκ τοῦ φρέατος ὕδωρ καὶ ἐξέχεεν εἰς γῆν κολάζων τὴν ἐπιθυμίαν.

123) Φασὶ δὲ αὐτὸν ἐπανατεινόμενον τὴν βακτηρίαν τῷ παιδὶ ἑστάναι χρόνον πολὺν μετέωρον ταύτην ἔχοντα καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτώμενον φῆσαι κολάζειν τὸν προορμήσαντα θυμόν.

124) Πλάτων θεασάμενος Ἀντισθένην ἔν τινι διατριβῇ μακρολογοῦντα σιγᾶν ἐκέλευε· τοῦ δὲ τὴν αἰτίαν ἐπιζητοῦντος ἔφη· 'λόγου μέτρον ἄριστόν ἐστιν οὐχ ὁ λέγων, ἀλλ' ὁ ἀκούων'.

125) Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν, ὅτι ὁ παιδευόμενος τριῶν τούτων χρῄζει· φύσεως, μελέτης καὶ χρόνου.

126) Διονυσίου ποτὲ ἐξώτατον τὸν Πλάτωνα κατακλίναντος διὰ τὴν πρὸς Δίωνα φιλίαν καὶ ἐπισκώψαντος· 'ὁρᾷς, ὦ Πλάτων, ὅτι δύναμαι ἀτιμοῦν' ἔφη· 'ἀλλ' οὐχ ὁ τόπος τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ τὸν τόπον ἔντιμον ποιεῖ'. Πάλιν δὲ τοῦ Διονυσίου πρὸς αὐτὸν εἰπόντος, ὅτε ἀπῄει γεγονὼς ἐν προςκρούματι· 'ἦ που, Πλάτων, ἀπελθὼν Ἀθήναζε πολλὰ καθ' ἡμῶν ἐρεῖς'; 'μὴ γένοιτο' ἔφη 'τοσαύτη λόγων ἀπορία, ὥςτε περὶ σοῦ λόγον ἐν Ἀκαδημίᾳ ποιῆσαι'!

127) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τίς δοκεῖ Διογένης ὑπάρχειν, 'Σωκράτης' ἔφη 'μαινόμενος'.

Testimonia:

120) = n. 423.

121) = n. 427, ubi in fine adicitur: ἤδομα (l. ἢ δόγμα) ἀθάνατον καὶ κοινόν.

122) = n. 435: ἀνιμᾶτο ἐκ τοῦ φρέατος] ἐκ τοῦ φρέατος ἀνιμᾶτο || ὕδωρ] τὸ ὕδωρ.

123) = n. 436[b]: ἐπανατεινόμενον] καὶ ἐπανατεινόμενον || τὸν] τὸν ἑαυτοῦ.

124) = n. 437: ἐκέλευε] ἐκέλευεν.

125) = n. 439: καὶ om.

126) = n. 440: Πλάτων] Πλάτον || ἀλλ' ὁ ἀνὴρ] ὁ δὲ ἀνὴρ || προςκρούματι] προςκρούσματι || ἦπου, Πλάτων] ἔπου Πλάτον || Ἀκαδημίᾳ] ἀποδημίᾳ || ποιῆσαι] ποιεῖσθαι.

127) = n. 442: τίς δοκεῖ] τίς αὐτῷ δοκεῖ || Σωκράτης, ἔφη] ἔφη Σωκράτης.

---

120) λάτων (littera initiali omissa).

123) φασὶ] φησὶ || φῆσαι] φησὶ || προορμήσαντα] παρορμήσαντα.

124) cf. I n. 110.

125) = I n. 111.

126) πάλιν inc. f. 232[r].

128) Πᾶσι μάχεσθαι αὔθαδες, πᾶσι δ' ὑπείκειν ἄνανδρον καὶ μαλακῶδες.

129) Ὑγείαν εὐχῇ παρὰ θεοῦ αἰτοῦνται ἄνθρωποι, τὴν δὲ ταύτης δύναμιν παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες οὐκ ἴσασιν, ἀκρασίᾳ δὲ τἀναντία πράσσοντες αὐτοὶ προδόται τῆς ὑγείας γίνονται.

130) Περίανδρος ὁ φιλόσοφος ἐρωτηθείς, τί ἂν εἴη ἐλευθερία, εἶπεν· 'ἀγαθὴ συνείδησις'.

131) Περικλῆς ὑπὸ τῆς γυναικὸς παρακαλούμενος σῴζειν ἑαυτὸν 'ἄλλοις' ἔφη 'τοῦτο παραίνει, ἄρχοντι δὲ καὶ στρατηγῷ σῴζειν τοὺς πολίτας'.

132) Ὁ αὐτὸς μέλλων ἀποθνήσκειν ἐμακάριζεν ἑαυτὸν διὰ τὸ μηδένα Ἀθηναίων μέλαν ἱμάτιον ἐνδύσασθαι δι' αὐτόν.

133) Περσῖνος ὁ ποιητὴς ἐρωτηθείς, τίς ἄριστος ποιητής, 'παρ' ἑαυτῷ μὲν ἕκαστος', εἶπε, 'παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις Ὅμηρος'.

134) Πυθαγόρας ὁ φιλόσοφος παρῄνει φεύγειν κακῶν ὁμιλίαν καὶ ἀγαθῶν ἔχθραν.

135) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, πῶς ἂν εἴη πλούσιος, ἔφη· 'εἰ τῶν ἡδονῶν <εἴ> πένης'.

136) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, διὰ τί πολλὰ ἐσθίουσι Θηβαῖοι, εἶπεν· 'ὅτι ἐξ ὀδόντων γεγένηνται'.

137) Ὁ αὐτὸς ἔφη· 'γῆρας καὶ πενία δύο τραύματα δυσθεράπευτα'.

138) Σωσιγένης χαλεπώτερον εἶπε τοῦ κατηγορεῖν τὸ ἀπολογεῖσθαι· 'τὸν μὲν γὰρ κατηγοροῦντα μόνον δεῖ πεῖσαι, τὸν δὲ ἀπολογούμενον καὶ μεταπεῖσαι'.

Testimonia:

130) = n. 450: φιλόσοφος] σοφός.

131) = n. 452 (ubi Ἱερικλῆς falso tradit codex pro Περικλῆς).

133) = n. 454: ἄριστος] ἄριστός ἐστι || εἶπε om.

134) = n. 460 (ὁ αὐτὸς = Πυθαγόρας ὁ φιλόσοφος): παρῄνει] ἔλεγε || ὁμιλίαν] φιλίαν.

135) = n. 463: πῶς ἂν] πῶς ἄν τις.

136) = n. 526 (ὁ αὐτὸς = Στρατόνικος): πολλὰ ἐσθίουσι Θηβαῖοι] Θηβαῖοι πολλὰ ἐσθίουσιν.

137) = n. 532 (ὁ αὐτὸς = Στρατόνικος): πενία] πενίη.

138) = n. 533.

130) = I n. 116.

135) εἴ om.

137) = I n. 118, ubi Aristoteles dicti est auctor.

138) = I n. 119 || χαλεπώτερον] χαλεπώτατον || τοῦ] τό.

139) Σκύθης ἀνὴρ γυμνὸς ὑπαντήσας τινὶ ψύχους ὄντος ἰσχυροῦ ἐρωτηθείς, εἰ ῥιγῴη, ἔφησεν· 'οὔ'· τοῦ δὲ θαυμάσαντος ἀντηρώτησεν ὁ Σκύθης, εἰ ἐκεῖνος τὸ μέτωπον ῥιγῴη· ἀρνησαμένου δὲ αὐτοῦ εἶπεν· 'ἐγὼ τοίνυν ὅλος εἰμὶ μέτωπον'.

140) Σεμίραμις κατασκευάσασα τάφον ἐπέγραψεν· 'ὅςτις ἂν βασιλεὺς δεηθῇ χρημάτων, διελὼν τὸ μνημεῖον λαμβανέτω'· ὁ οὖν Δαρεῖος ἀναγνοὺς καὶ διελὼν χρήματα μὲν οὐχ εὗρε, γράμμασι δὲ ἑτέροις ἐνέτυχε γράφουσι τάδε· 'εἰ μὴ κακὸς ὑπῆρχες καὶ φιλοχρήματος, οὐκ ἂν νεκρῶν θήκας ἐκίνεις'.

141) Ὑπερίδης ἔφη δεῖν τὸν ἀγαθὸν ἐπιδείκνυσθαι ἐν μὲν τοῖς λόγοις, ἃ φρονεῖ, ἐν δὲ τοῖς ἔργοις, ἃ ποιεῖ.

142) Φιλόξενος ἰδὼν μειράκιον ἐρυθριᾶσαν ἔφη· 'θάρρει· τοιοῦτον γὰρ ἔχει ἡ ἀρετὴ τὸ χρῶμα'.

143) Χαβρίας ἔλεγε φοβερώτερον εἶναι στρατόπεδον ἐλάφων ἡγουμένου λέοντος ἢ λεόντων ἡγουμένης ἐλάφου.

144) Χαβρίας καταλαβὼν τινας ἐπὶ στρατοπέδου δύο φύλακας καθεύδοντας ἀπέκτεινεν εἰπών· 'οἵους κατέλαβον, τοιούτους κατέλιπον'.

145) Χαβρίας εἰπόντος αὐτῷ τινος· 'ὁ φίλος σε λάθρα λοιδορεῖ' εἶπε· 'μὴ ἔλεγχε αὐτόν, ἵνα μὴ φανερῶς αὐτὸ μέλλῃ ποιεῖν'.

146) Χίλων ὁ σοφὸς ἐρωτηθείς, τί παραδοξότατόν ἐστιν ἐν ἀνθρώποις, εἶπεν· 'εἴ τις ἐξουσίας κυριεύσας ἑαυτὸν γνωρίζει'.

147) Ὁ αὐτὸς ἐρωτηθείς, τί δύςκολον, ἔφη· 'τὸ ἀπόρρητα μάλιστα σιωπῆσαι καὶ σχολὴν εὖ διαθέσθαι καὶ ἀδικούμενον δύνασθαι φέρειν'.

Testimonia:

139) = n. 534: ῥιγῴη] ῥιγοῖ || ἔφησεν] ἔφη || ἀντηρώτησεν] ἀντερώτησεν || ῥιγῴη] ῥιγοῖ.

141) = n. 538.

142) = n. 548 (ὁ αὐτὸς = Φιλόξενος): ἐρυθριᾶσαν] ἐρυθριόντα (sic).

143) = n. 555.

144) = n. 556, ubi τινας eiciendum esse indicavi.

145) = n. 557.

146) = n. 550 (ὁ αὐτὸς = Φίλων ὁ σοφός, sed litterarum ordo nomen Χίλων reposcit): γνωρίζει] γνωρίζοι.

147) = n. 554 (ὁ αὐτὸς = Φίλων): δύςκολον] δύςκολόν ἐστιν || τὸ ἀπόρρητα μάλιστα] μάλιστα τὸ τὰ ἀπόρρητα.

139) ῥιγῴη (altero loco)] ῥιγοίη || ὅλος] ὅλως S a m. pr.

142) ἐρυθριᾶσαν] ἐρυθριῶσαν || ἡ inc. f. 232ᵛ.

143) ἡγουμένης] ἡγουμένου m. pr.

146) Χίλων] Φίλων (contra ordinem alphabeticum) || παραδοξότατόν] παραδοξότερόν.

Próba teorji alternacyj fonetycznych

przez

J. Baudouin'a de Courtenay.

Część I. Ogólna.

Tymczasem przedstawiam tylko pierwszą część swego studjum o alternacjach i alternantach. Druga część obejmie: 1) rozbiór szczegółowy warunków, w jakich powstają alternacje, 2) klasyfikację szczegółową samych alternacyj, tak w czasie ich powstawania, jako też 3) w dalszym ciągu, przy utrzymywaniu się ich jedynie drogą tradycji i obcowania językowo-społecznego wogóle, 4) wskazanie różnych sposobów utylizacji alternantów do celów psychiczno-językowych, 5) wskazanie granic czyli limitów posuwania się alternacyj w różnych kierunkach, 6) rozbiór różnych nawarstwień alternacyjnych, 7) wykazanie korespondencyj alternacyj czyli alternacyj, odpowiadających sobie wzajemnie w różnych językach. — Prócz tego mam zamiar przedstawić szczegółowo: 1) alternacje sanskrytu, 2) alternacje języków arjoeuropejskich, sięgające swoim początkiem wspólnego stanu arjoeuropejskiego, 3) alternacje, wspólne wszystkim językom słowiańskim.

Część historyczno-krytyczna wstępu (§§ 1—17) może być sama w sobie niedostatecznie jeszcze jasną i zrozumiałą. Dla tego lepiej jest czytać ją dopiero po zaznajomieniu się z moją własną teorją alternantów, wyłożoną w ośmiu następnych rozdziałach.

Dorpat, styczeń i luty 1893 r.

WSTĘP.

§ 1. Na pokrewieństwo etymologiczne głosek, różniących się fonetycznie, zwracano uwagę od bardzo dawna, można powiedzieć od czasu, kiedy zaczęto zajmować się poważnie kwestjami gramatycznemi wogóle, a fonetycznemi w szczególności.

Najwyżej wznieśli się tutaj gramatycy indyjscy, rozwinąwszy z jednej strony nadzwyczaj subtelną naukę o przejściach głosek jednych w drugie, nietylko wewnątrz wyrazów, ale także przy zbiegu dwuch różnych wyrazów (wogóle „prawa“ s a n d h i -, tak wewnętrznej, jak zewnętrznej), z drugiej zaś strony odkrywszy pewne „stopniowanie“ czy też „wzmacnianie“ samogłosek, nazwane przez nich, stosownie do stopnia „wzmocnienia“, bądź to g u ṇ a -, bądź też v ṛ d d h i -. Ale gramatykom indyjskim brakło najzupełniej zmysłu historycznego. Nie byli oni w stanie rozróżniać ani stopniowości rozwoju, ani następstwa historycznego, ani chronologji wogóle, pojmowanej czy to jako zwykła chronologja według lat i stuleci, czy też jako następstwo perjodów rozwoju i wytwarzanych skutkiem rozwoju nawarstwień. To też wyniki badań gramatyków indyjskich przedstawiają się, że tak powiem, na jednej płaszczyźnie czasowej: wszystko tam dokonywa się jednocześnie, jak gdyby nie było ani przeszłości, ani teraźniejszości, ani przyszłości. Stąd to ów czysto mechaniczny charakter prawideł gramatycznych: Znajdujemy tam wyśmienite recepty na tworzenie wszelkich odmian gramatycznych, ale napróżno byśmy tam szukali czysto naukowego objaśnienia sposobu istotnego powstawania tych odmian.

Tak pojęcie g u ṇ a - i v ṛ d d h i -, jako też pojęcie „praw“ s a n d h i - są pojęciami innego porządku, aniżeli rozwinięte poniżej pojęcie a l t e r n a c j i.

§ 2. Pojęcie g u ṇ a - i v ṛ d d h i - przeszło do gramatyk europejskich jako pojęcie „s t o p n i o w a n i a“ (*Ablaut*, *Lautsteigerung* i t. p.), nauka zaś o przemianach fonetycznych dosięgła dzisiaj wysokiego stopnia udoskonalenia. Lingwiści europejscy, pomimo całej swojej zależności od poglądów gramatyków indyjskich, przewyższają jednak tych ostatnich wprowadzeniem do swych badań pojęcia chronologji i mniej lub więcej zręcznym stosowaniem tego pojęcia, następnie oparciem swych wniosków na daleko szerszej podstawie porównawczej przez

czerpanie materjału z zakresu wielu języków, nietylko pokrewnych między sobą historycznie, ale nawet obcych sobie pod tym względem.

Według rezultatów badań najnowszej fonetyki, stosunek między dwiema różnemi, a etymologicznie pokrewnemi głoskami przedstawia się w całkiem odwrotnym porządku, aniżeli miało to miejsce według zdania dawniejszych lingwistów: to, co dawniej wydawało się pierwotnym, okazuje się dzisiaj pochodnym i naodwrót. Najwybitniejszym przykładem tej zmiany w poglądach jest wyrzucenie z nauki tak zwanego „stopniowania" samogłosek i postawienie na jego miejscu stosunku, polegającego na osłabieniu silniejszej postaci fonetycznej i na zniknięciu pewnej jej części.

Wzorem niezależnego badania tego rodzaju kwestyj pozostanie na długo

Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indoeuropéennes par Ferdinand de Saussure. Leipsick 1879,

obok którego stają godnie prace Brugmann'a, Osthoff'a, Hübschmann'a i innych.

Rezultaty najnowszych badań w tym kierunku w zakresie języków arjoeuropejskich zostały zebrane i usystematyzowane w

Grundriss der vergleichenden Grammatik der indo-germanischen Sprachen.... Von Karl Brugmann, 2 Bde (4 Lieferungen), Strassburg, 1886, 1889, 1890, 1892.

§ 3. Ale w tych wszystkich dziełach alternacje, jako alternacje, są traktowane tylko pośrednio, na pierwszym bowiem planie stoi określenie zmian fonetycznych i wykazanie pierwszeństwa historycznego lub też pochodności danej głoski. Co więcej, nawet na samo pojęcie alternacji czyli oboczności *(das Nebeneinander)* w dziełach tych nie zwrócono należytej uwagi.

Jedną z prac, najbardziej może zbliżających się do pojmowania alternacyj, właściwego przedstawionej poniżej rozprawie, bo konstatujących przedewszystkim sam fakt alternacji, jest, jak mi się zdaje,

Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen von August Leskien,... Leipzig 1884.

Samo jednak wyrażenie „alternacja", i to właśnie w przyjętym przeze mnie znaczeniu, daje się spotykać tu i owdzie w dziełach lingwistów współczesnych. Tak n. p. de Saussure (l. c., pag. 12) mówi: „Les langues italiques ont trop uniformisé la flexion verbale pour qu'on puisse s'attendre à retrouver chez elles l'alternance des formes faibles et des formes fortes".

§ 4. Co do mnie, to do pojęcia alternacji, tak jak je rozwijam poniżej, doszedłem jeszcze przed przeszło siedemnastu laty, mia-

nowicie przystępując w Uniwersytecie kazańskim i w tamtejszej Akademji duchownej do wykładu pojedynczych części gramatyki porównawczej i językoznawstwa ogólnego.[1])

Zwykłe w dziełach lingwistycznych traktowanie różnic fonetycznych, polegające na koniecznym wyszukiwaniu „przejścia" jednej głoski w drugą, na ustanawianiu przedewszystkim „praw głosowych" *(Lautgesetze)* itd., nie zadawalniało mnie; widziałem w nim bowiem, z jednej strony, brak dostatecznego uwzględnienia chronologji czyli następstwa nawarstwień, z drugiej zaś strony niedokładne formułowanie samego faktu. Faktem zaś takim jest przedewszystkim oboczność *(das Nebeneinander)* głosek różnych fonetycznie, ale etymologicznie pokrewnych; a dopiero po ustanowieniu faktu należy starać się odkryć jego przyczynę, sprowadzającą się w danym razie zawsze do jakichś wpływów antropofonicznych czyli fizjologicznych.

Wpływy te jednak albo mogą działać jeszcze w obecnym stanie języka, albo też działały tylko w przeszłości. Przedewszystkim więc odróżniłem już wówczas

1) związki i odpowiedności głosek, oparte na „prawach głosowych", działających obecnie, od

2) związków i odpowiedniości głosek, opartych na dawniej działających „prawach głosek", czyli oparte na pochodzeniu głosek, na etymologji.

Pierwsze z nich nazwałem z początku, dosyć niefortunnie, „statycznie-fizjologicznemi odpowiedniościami i związkami głosek", drugie zaś „statycznie-etymologicznemi związkami i rozgałęzieniami głosek". Pierwsze — to dywergencje czyli alternacje neofonetyczne, drugie zaś to alternacje paleofonetyczne czyli tradycyjne, według mojej obecnej terminologji. Obecnym zaś korelacjom czyli alternacjom psychofonetycznym odpowiadało wtedy, rozbierane w moich wykładach bardzo szczegółowo, „stopniowanie samogłosek i wogóle głosek" (подъем гласных и вообще звуков) (gradatio, *Lautsteigerung),* termin, zapożyczony przeze mnie od innych, ale pojmowany cokolwiek inaczej i rozprzestrzeniony także na spółgłoski. Jako źródło powstawania owego „stopniowania" uznałem już wtedy utylizację danych tradycyjnie różnic

[1]) Zacząłem te wykłady w r. 1875 od wstępu do językoznawstwa i od gramatyki porównawczej sanskrytu, litewskiego i słowiańskiego, w związku z innemi językami arjoeuropejskiemi, w r. zaś 1876 przeszedłem także m. i. do wykładu sanskrytu, oraz gramatyki rosyjskiej i języka cerkiewnosłowiańskiego.

fonetycznych do celów psychicznych, a obok tego oddzieliłem rozmaite warstwy „stopniowania", poczynając od żywych i przenośnych, a kończąc na rudymentarnych i „skostniałych".[1])

Przy tym popełniałem wtedy błąd, wspólny chyba wszystkim ówczesnym lingwistom, a polegający na uznawaniu „stopniowania" samogłosek za produkt przedłużania lub też „przed-stawiania" samogłosek („подъем количественный и представочный"). Po pracach jednak de Saussure'a i innych, wykazujących, że rzecz ma się jak raz na odwrót, zmiana zdania stała się koniecznością.

§. 5. Dla oznaczenia oboczności *(das Nebeneinander)* zróżniczkowanych fonetycznie głosek zadawalniałem się z początku nazwą „odpowiedniości i związki" (соотвѣтствія и отношенія), co jednak było zanadto ogólne. Później skorzystałem ze spotykanego w pracach lingwistów rosyjskich wyrazu „чередование" (łózowanie się, wzajemna wymiana, *Abwechslung*) i zacząłem go stosować w swoich wykładach i publikacjach w języku rosyjskim jako termin, wyrażający *par excellence* właśnie oboczność czyli, według terminologji obecnej, alternację.

Jednocześnie coraz bardziej rozwijałem w swoich wykładach to pojęcie, w zastosowaniu tak do języka rosyjskiego, łacińskiego i sanskrytu, jako też do różnych oddziałów fonetyki porównawczej języków arjoeuropejskich wogóle, a słowiańskich w szczególności. Coraz wybitniej występowało tu rozróżnianie alternacyj czyli oboczności, wywoływanych przez akomadację do warunków fonetycznych chwili obecnej, od alternacyj czyli oboczności, przekazywanych tylko tradycyjnie, a których źródło przyczynowe kryje się w mniej lub więcej odległej przeszłości. Coraz bardziej podkreślałem utylizację danych różnic fonetycznych do celów psychicznych jako ogniwo, niezbędne dla przejścia od alternacyj po prostu tradycyjnych do alternacyj psychofonetycznych czyli korelacyj, a ruchomość czyli przenośność danego stosunku alternacyjnego uważałem za konieczny warunek do uznania korelacji za

[1]) Zob. moje »Подробная программа лекцій в 1876—1877 уч. году. Казань, Варшава, 1878«, str. 56—61, 62—63, 85, »Подробная программа лекцій в 1877—1878 уч. году. Казань, Варшава, 1881«, str. 85, 86—88, 105—106, 145. — Por. także mój artykuł „Wechsel des *s* (*š*, *ś*) mit *ch* in der polnischen Sprache" (Beiträge zur vergleich. Sprachforsch. von Kuhn. VI. 221—222), gdzie (jeszcze w r. 1868) tę alternację *s*| |*ch* nazywam „consonantische steigerung, welche *zur differenzierung der bedeutung benutzt wird.*"

korelację (chociaż samych terminów „alternacje“, „alternacje tradycyjne“, „alternacje psychofonetyczne“ czyli „korelacje“ i t. d. wówczas wcale jeszcze nie używałem).[1]

§. 6. S. p. Mikołaj Kruszewski, który od r. 1878 słuchał w Kazaniu moich wykładów i uczęszczał pilnie na urządzane przeze mnie zajęcia praktyczne, i który w swojej rozprawce *pro venia legendi* p. t. „Наблюденія над нѣкоторыми фонетическими явленіями, связанными с акцентуаціей. Казань, 1879“ wybrał z hymnów Rig-Vedy i udatnie zestawił materjał do wykładu alternacyj, wywołanych przez wpływ akcentu, wyrobił sobie jasny i samodzielny pogląd na podobne zjawiska fonetyczne i przedstawił go w ogólnych zarysach we wstępie do swojej rozprawy magistrowskiej,

К вопросу о гунѣ. Изслѣдованіе в области старославянскаго вокализма. Особый оттиск из „Русскаго Филологическаго Вѣстника“. Варшава, 1881 (w „Р. Ф. Вѣстн. V. 1881. I. str. 1—109“)[2],

oraz w niemieckiej przeróbce tego wstępu,

Ueber die Lautabwechslung. Von M. Kruszewski. Kasan 1881.[3])

Tutaj to, głównie przez zastosowanie metody rozbioru czyli analizy cech charakterystycznych pojedynczych klas alternacyjnych, — Kruszewski wyłożył „teorję“ alternacyj daleko filozoficzniej, treściwiej i ściślej, aniżeli ja to robiłem; trudno jednak zaprzeczyć, że nadał on tylko inną, udatniejszą formę temu, czego się od kogo innego dowiedział.[4])

§. 7. Kruszewski rozróżniał tylko trzy kategorje alternantów, nazwanych przez niego wogóle „чередующіеся звуки“, „*abwechselnde Laute*“:

1) Alternanty, których różnice dają się objaśnić wpływami fonetycznemi, działającemi w danym stanie języka, tak że głoski, w ten sposób alternujące, mogą być uważane nie za dwie, trzy . . . rozmaite

---

[1]) Zob. m. i. moje »Изъ лекцій по латинской фонетикѣ. Воронежъ, 1893«, str. 157—240, 459—461. W książce tej wykład samych alternacyj nie został oddzielony z należytą ścisłością od wykładu procesów fonetycznych, prowadzących do powstawania alternacyj.

[2]) Tutaj odnosi się także teza 8-a tej rozprawy (str. 108 ss.), przedstawiająca cokolwiek niedokładnie stopniowe przejścia jednej kategorji alternacyj fonetycznych w drugą.

[3]) Por. recenzję Brugmann'a w „Literarisches Centralblatt, 1882. Nr. 12, str. 401“. — Myli się tu Brugmann, twierdząc, że »unter „Lautabwechslung“ versteht der Verf. das, was man sonst „Lautübergang“ oder „Lautwandel“ nennt«. Na taką myśl naprowadziła Brugmann'a zapewne str. 30—31 broszurki „Ueber die Lautabwechslung“.

[4]) To zresztą uznawał i sam Kruszewski. Zob. „Ueber die Lautabwechslung“, str. 1.

głoski, ale tylko za modyfikacje, za rozszczepienia jednej i tej samej głoski, rozszczepienia, zawarunkowane położeniem w wyrazie, zawarunkowane miejscem fonetycznym. Do oznaczenia takich alternantów używa Kruszewski wymyślonego przeze mnie terminu d y w e r g e n t y (дивергенты, *Divergenten*).

2) Alternanty drugiej kategorji rozwinęły się z alternantów pierwszej kategorji skutkiem dalszego „spontanicznego" przerodzenia się głosek, zmienionych częściowo pod wpływem fonetycznym, jako też skutkiem tego, że pierwotna przyczyna zmiany została usuniętą, przestała działać. Mamy tu więc do czynienia z tak powszechnym w całym świecie zjawiskiem istnienia i dalszego rozwijania się skutków, pomimo że przyczyny pierwotne przestały już działać.

3) Jak druga kategorja jest tylko dalszym ciągiem pierwszej, tak znowu trzecia wyrosła na gruncie drugiej, a to mianowicie skutkiem związku, jaki poczęto uczuwać pomiędzy różnicami morfologicznemi i semazjologicznemi pewnych form i wyrazów pokrewnych sobie a pomiędzy różnicami właściwych tym formom i wyrazom głosek.

Drugą i trzecią kategorję alternantów nazywa Kruszewski k o r r e l a t y w a m i (коррелятивы, *Korrelative*), — termin, w zastosowaniu przynajmniej do drugiej kategorji, niefortunny, bo trudno mówić o „korelacji" tam, gdzie niema wcale żadnej „relacji", żadnego związku żywego, ani fonetycznego, ani też morfologicznego.[1])

§. 8. Gdyby Kruszewski zbadał był większą ilość faktów i gdyby rozpatrywał język w ściślejszym związku z ludźmi, zmieniłby z pewnością swoje wywody, a przedewszystkim odkryłby większą rozmaitość w zakresie alternantów. Wnioski jego i twierdzenia mają charakter tymczasowy i są po części błędne, a to dla tej prostej przyczyny, że opierał je przeważnie na niektórych jedynie faktach z małego i skromnego zakresu zmian fonetycznych, wywołanych przez palatalizację czyli zmiękczenie spółgłosek w języku rosyjskim.

Postawienie obok siebie owych trzech kategoryj alternacyj, jako pojęciowo równouprawnionych, nie daje się usprawiedliwić ze stanowiska logiki. Jeżeli przyjąć za podstawę przyczynowość indywidualną w różnicy od braku jasnej przyczynowości, w takim razie kategorja 1-a i 3-a powinny stanowić jedną wspólną grupę, w przeciwstawieniu do kategorji 2-ej. Przyjąwszy za podstawę podziału obecność przyczyny fonetycznej, musimy wydzielić kategorję 1-ą, przeciwstawiając ją kategorjom 2-ej i 3-ej,

[1]) Zresztą, za przykładem Kruszewskiego, ja sam także używałem jakiś czas terminu k o r r e l a t y w y w zastosowaniu do obu kategoryj, drugiej i trzeciej.

razem wziętym. Przyczynowość natury psychicznej, t. j. morfologicznej lub semazjologicznej, każe kategorję 3-ą postawić osobno, w różnicy od kategoryj 1-ej i 2-ej, razem wziętych. Pomimo jednak tej formalnej niedokładności logicznej, trudno zaprzeczyć, że porządek wyliczenia tych kategoryj odpowiada istotnemu następstwu historycznemu, odpowiada gienezie i stopniowemu rozwijaniu się jednej kategorji z drugiej.

§ 9. Zasługę Kruszewskiego stanowi dążność do wynalezienia i dokładnego określenia cech charakterystycznych, właściwych każdej z owych trzech kategoryj alternantów. Rzecz to dosyć trudna, i dla tego nie dziwnego, że w określaniu, wyliczaniu i formułowaniu tych cech popełnia Kr. pewne błędy i niedokładności. Zobaczmy przedewszystkim, jakie to cechy ustanawia Kr. dla pojedynczych kategoryj.

Oto, zdaniem jego, cechy charakterystyczne kategorji 1-ej, kategorji d y w e r g e n t ó w:

„1. B e z p o ś r e d n i a o k r e ś l o n o ś ć i o b e c n o ś ć p r z y c z y n a l t e r n a c j i *(Unmittelbare Bestimmbarkeit und Vorhandensein der Ursachen der Lautabwechslung)*. Przy wszelkiej alternacji jakichkolwiekbądź głosek $s||s_1$ znajdziemy alternację jakichkolwiekbądź przyczyn czyli warunków $x||x_1$.

„2. P o w s z e c h n o ś ć (повсемѣстность) a l t e r n a c j i *(Allgemeinheit der Lautabwechslung)*. Alternacja $s||s_1$ jest powszechną, t. j. głoski przy wskazanych warunkach alternują w e w s z y s t k i c h w y r a z a c h, bez względu na to, do jakich kategoryj morfologicznych wyrazy te należą.

„3. K o n i e c z n o ś ć a l t e r n a c j i *(Nothwendigkeit der Lautabwechslung)*. Alternacja $s||s_1$ przy warunkach $x||x_1$ jest konieczną i nie dopuszcza absolutnie żadnych wyjątków, t. j. zjawianie się s przy x_1 albo też s_1 przy x jest niemożliwe.

„4. B l i z k i e p o k r e w i e ń s t w o a n t r o p o f o n i c z n e g ł o s e k a l t e r n u j ą c y c h *(Nahe anthropophonische Verwandtschaft der abwechselnden Laute)*. Alternujące głoski $s||s_1$ są blizko pokrewne pod względem antropofonicznym czyli, dokładniej mówiąc, przedstawiają modyfikacje tej samej głoski.

„Dla określenia, że dana alternacja jest alternacją 1-ej kategorji, s t a n o w c z e m i s ą t r z y p i e r w s z e c e c h y; czwarta cecha jest mniej stanowczą, ponieważ w alternacji 1-ej kategorji, $s||s_1$, te dwie głoski, s i s_1, m u s z ą b y ć blizkiemi antropofonicznie, gdy tymczasem w alternacjach kategorji 2-ej i 3-ej one m o g ą b y ć blizkiemi antropofonicznie".

„Dla określenia alternacji 1-ej kategorji dostateczną jest jedna tylko z trzech pierwszych cech, gdyż w s z y s t k i e c z t e r y c e c h y

są nierozdzielne; innemi słowy: każdej alternacji kategorji 1-ej właściwe są wszystkie cztery cechy jednocześnie".

§. 10. W kategorji 2-ej alternantów widzi Kr. następujące cechy charakterystyczne:

„1. Niemożliwość bezpośredniego określenia przyczyn (warunków) alternacji i możliwość ich nieobecności w pojedynczych wypadkach (*Unmöglichkeit einer unmittelbaren Bestimmbarkeit der Abwechslungsursachen (-bedingungen) und Möglichkeit ihres Nichtvorhandenseins in einzelnen Fällen*). Przy alternacji głosek

$s \| z$

przyczyny czyli warunki

$x \| x_1$

mogą być odkryte tylko drogą badania historycznego. Prócz tego, w wyrazach, przedstawiających alternację głosek $s \| z$, może nawet nie być tego, co badanie historyczne wykryje jako przyczynę.

„2. Brak konieczności alternacji (*Nichtvorhandensein der Nothwendigkeit der Abwechslung*). Możliwym jest zjawianie się głoski *s* przy warunku x_1 a głoski *z* przy warunku x (Cecha ta została sformułowaną tylko przybliżenie: przy warunku x_1 możliwą jest właściwie nie głoska *s*, ale tylko s_1, tak że, właściwie mówiąc, mamy tu nie korrelację głosek, ale tylko ich dywergencję. Z tego widoczna, że wyjątek od prawidła korrelacji ulega bezwarunkowo nie dopuszczającemu wyjątków prawu dywergencji).

„3. Brak powszechności (*Nichtvorhandensein der Allgemeinheit der Abwechslung*). Alternacja głosek $s \| z$ jest po części przywiązaną (закрѣпленное, *verknüpft*) do pewnych kategoryj morfologicznych (możemy je oznaczyć przez $f \| f_1$).

„4. Odległe pokrewieństwo antropofoniczne głosek alternujących (*Entfernte anthropophonische Verwandtschaft der abwechselnden Laute*). Głoski $s \| z$ pozostają najczęściej w odległym pokrewieństwie antropofonicznym między sobą".

„Z tych czterech cech stanowczemi dla określenia alternacji są dwie pierwsze, mniej stanowczą jest trzecia, a najmniej — czwarta cecha. Nierozdzielnemi są dwie pierwsze cechy".

Nareszcie dla kategorji 3-ej alternantów ustanawia Kr. następujące cechy charakterystyczne:

„Tego rodzaju alternacja ma cechy 1-ą, 2-gą i 4-ą wspólne z alternacją kategorji 2-ej; tak więc poznać się ona daje tylko z cech 3-ej i 5-ej, które można formułować tak:

„3. Alternacja głosek *s*||*z* jest związana z alternacją kategoryj morfologicznych *f*||*f*₁ (Die Abwechslung der Laute *s*||*z* ist mit der Abwechslung der morphologischen Kategorien *f*||*f*₁ verbunden).

„5. Pojawianie się głoski *s* w formie *f*₁ albo też głoski *z* w formie *f* jest niemożliwe (Die Erscheinung des Lautes *s* in der Form *f*₁ oder des Lautes *z* in der Form *f* ist unmöglich)".

§. 11. Zastanówmy się teraz cokolwiek uważniej nad przyjętemi przez Kruszewskiego „cechami charakterystycznemi".

Cecha 2-a i 3-a kategorji 1-ej dadzą się sprowadzić do jednej, boć chyba powszechność (повсемѣстность, *Allgemeinheit*) każe się domyślać konieczności (необходимость, *Nothwendigkeit*), a znowu konieczność powszechności. To samo stosuje się do „braku konieczności" (отсутствіе необходимости, *Nichtvorhandensein der Nothwendigkeit*) i „braku powszechności" (отсутствіе повсемѣстности, *Nichtvorhandensein der Allgemeinheit*), jako cech 2-ej i 3-ej kategorji 2-ej. Jedno wypływa z drugiego, a rozbijanie rzeczy, tak naturalnie ze sobą związanych, zakrawa na powtarzanie, na tautologję.

Zupełnie błędnie i bez żadnej podstawy podane są: „blizkie pokrewieństwo antropofoniczne głosek alternujących" (близкое антропофоническое родство чередующихся звуков, *nahe anthropophonische Verwandtschaft der abwechselnden Laute*) jako cecha 4-a kategorji 1-ej, a „dalekie pokrewieństwo antropofoniczne głosek alternujących" (дальнее антропофоническое родство чередующихся звуков, *entfernte anthropophonische Verwandtschaft der abwechselnden Laute*) jako cecha 4-a kategoryj 2-ej i 3-ej. — Pomijając już, że przy określaniu w zwykły sposób bliższego lub dalszego pokrewieństwa antropofonicznego niepoślednią gra rolę subjektywne zapatrywanie się badacza, trudno zaprzeczyć, że w znacznej liczbie wypadków można dopatrzyć tych cech tylko przy pomocy rozpaczliwego naciągania. Sam nawet Kruszewski, paraliżując doniosłość tej cechy, dodaje zastrzeżenie „najczęściej" („чаще всего", „meistentheils"); a co bywa tylko najczęściej, to nie bywa chyba zawsze, a więc jako cecha wystawionym być nie może.

Również nie dadzą się pogodzić ze ścisłością, a natomiast wprowadzają chwiejność dodatki „do pewnego stopnia" („нѣкоторым образом", „in gewisser Hinsicht"), „po części" („отчасти", „theilweise"), podkopujące zupełnie cechę 3-ą kategorji 2-ej. — O „związku tego rodzaju alternacji z pewnemi kategorjami morfologicznemi" mowy być nie może; na cóż bowiem wtedy odróżniać kategorję 3-ą od 2-ej? Różnice

fonetyczne kategorji 2-ej, o ile nie są skazane na usunięcie lub też na przejście do kategorji 3-ej, charakteryzują różne wyrazy, różne pnie (pierwiastki), powstałe z pni pierwotnie pokrewnych lub jednolitych; różne zaś wyrazy są rzeczą słownika, nie gramatyki.

§. 12. Nawyliczawszy po kilka cech każdej kategorji, i to cech, jakeśmy widzieli, po części zbytecznych, nie dostrzegł Kruszewski cechy najgłówniejszej i, można powiedzieć, jedynej i wyłącznej, odróżniającej kategorję 1-ą od 2-ej i 3-ej, a mianowicie: *w kategorji 2-ej i 3-ej wszystkie właściwości danej głoski są jej właściwościami indywidualnemi, niezależnemi od miejsca i połączenia z innemi głoskami*, gdy tymczasem *właściwości dywergencyjne głosek, właściwości kategorji 1-ej alternantów muszą być zawarunkowane zmiennym położeniem głoski*, w zależności bądź to od sąsiedztwa antropofonicznego, bądź też od budowy całego wyrazu lub nawet zdania.[1])

---

§. 13. Tak rozprawa magistrowska Kruszewskiego, jako też jego broszura „*Ueber die Lautabwechslung*“ przypadają na czas, kiedy między ludźmi, zajmującemi się w Kazaniu lingwistyką, grasowała manja terminologiczna, manja wynajdywania nowych terminów technicznych. Kruszewski potrafił zachować w swoich dziełach pewną miarę pod tym względem. Przerażających rozmiarów dosięgła ta choroba w moich

Нѣкоторыхъ отдѣлахъ „сравнительной грамматики“ славянскихъ языковъ. Варшава 1881 (osob. odb. z „Русскаго Филолог. Вѣстника“. V. 265—344),

gdzie na str. 55—76 (=319—340) znajdujemy uwagi ogólne o stosunkach głosek, przeważnie zaś o alternacjach (чередованія). Obfitość użytych tu po raz pierwszy terminów technicznych czyli nazw naukowych jest powodem, że, tylko bardzo natężając uwagę, może czytelnik zrozumieć, o co tam chodzi. Że ściśle określona terminologja jest niezbędną w każdej nauce, o tym nikt nie wątpi; nie trzeba jednak nigdy zbytecznie się spieszyć i przesadzać w gorliwości. Tymczasem spotykamy tu między innemi takie terminy, jak

---

[1]) Zob. mój artykuł „Mikołaj Kruszewski, jego życie i prace naukowe“ (Prace filologiczne, t. III., Warszawa, str. 125—131, 134—136. = w osobn. odbitce str. 22—27, 30—32).

„k o h e r e n t y“ (*cohaerentes*) — głoski i wogóle jednostki fonetyczne, znajdujące się między sobą w związku zależności kombinacyjnej, t. j. akomodujące się sobie wzajemnie (str. 57 ss.),

„h o m o g e n y“ — głoski, różniące się mniej więcej między sobą, ale będące wspólnego pochodzenia, pochodzące z tego samego źródła historycznego (str. 58 ss.),

„h e t e r o g e n y“ — głoski różnego pochodzenia historycznego (str. 66),

„m o n o g e n y i p o l i g e n y“ — głoski, mające albo tylko jedno źródło historyczne, albo też kilka takich źródeł (str. 66),

„a m o r f n o ś ć i w t ó r n a h e t e r o g e n n o ś ć m o r f e m“ (аморфность и вторичная гетерогенность морфем) (str. 62 ss.),

„k o r e l a t y w y a m o r f n e“ (str. 63),

„d y w e r g e n c j a i a n t r o p o f o n i c z n a k o h e r e n c j a“, „r u c h o m a k o r e l a c j a i m o r f o l o g i c z n a k o i n c y d e n c j a“ (str. 65),

„k o r e l a t y w y k o i n c y d e n t n e“, „k o r e l a t y w y k o e g z y s t e n t n e“ (str. 70).

§. 14. Pomimo atoli tej zatrważającej ilości nowo ukutych terminów można tu znaleźć także zdrowe ziarno.

Jedną z najważniejszych nowości (nie będących zresztą dla mnie samego nowością, bo rozwijanych wtedy już od kilku lat w moich wykładach) było wskazanie na konieczność rozróżniania a l t e r n a c y j w ł a s n o j ę z y k o w y c h od a l t e r n a c y j o b c o j ę z y k o w y c h (str. 65).

Następnie pewną doniosłość metodologiczną miały:

rozróżnienie pojęcia g ł o s k i i f o n e m y (str. 67—72), chociaż przez f o n e m ę rozumiałem wtedy co innego, aniżeli dzisiaj, a mianowicie sumę właściwości fonetycznych, stanowiącą jedność niepodzielną przy porównaniach czy to w zakresie jednego języka, czy też w zakresie kilku języków pokrewnych [1]),

uogólnienie pojęć p i e r w i a s t e k czyli p i e ń, s u f i k s, p r e f i k s, k o ń c ó w k a i t. p. w jednym terminie m o r f e m a, wspólnym dla nich wszystkich (str. 69) (por. tu §. 19),

rozróżnienie podzielności mowy ludzkiej ze stanowiska antropofonicznego czyli fizjologiczno-akustycznego od podzielności ze stanowiska morfologiczno-znaczeniowego (str. 69) [2]),

---

[1]) Jak dziś pojmuję termin f o n e m a, objaśnia §. 19. Propozycja używania terminu f o n e m a (фонема) w różnicy od g ł o s k i czyli d ź w i ę k u (звук) wyszła od Kruszewskiego.

[2]) Por. mój artykuł „Mikołaj Kruszewski“. (Prace filologiczne, III. 148—152. os. odb. str. 44—48), gdzie wykazuję błędy logiczne i skoki nieuzasadnione, po-

rozróżnienie zasadniczych i pochodnych członków alternacyj („основные и производные члены дивергентных и коррелятивных чередований“) i uzasadnienie tego rozróżnienia (str. 72—74).

Alternację wogóle nazywam tutaj „k o m p a r e n c j ą“, t. j. „homogennością monoglotną“ czyli „jednojęzykową“, w różnicy od „k o r e s p o n d e n c j i“, jako „homogenności poliglotnej“ czyli „wielojęzykowej“ (str. 59 ss., 61)[1]. Zresztą pojęcie ówczesnej „komparencji“ obejmuje szerszy zakres faktów, aniżeli pojęcie teraźniejszej „alternacji“, gdyż stosuje się ono wogóle do głosek, różnych fonetycznie, ale jednakowych co do swego pochodzenia, bez względu na należenie ich do morfem, etymologicznie pokrewnych. Nazwą zaś „k o r e l a t y w ó w“ objąłem tu, podobnie jak Kruszewski w wyżej (§§. 6—7) przytoczonych pracach, nietylko korelatywy, według terminologji dzisiejszej, ale także alternanty tradycyjne (str. 61—64).

---

§. 15. Prawie jednocześnie z dopiero co rozebraną rozprawą wyszła inna moja praca,

„О т р ы в к и и з ъ л е к ц і й п о ф о н е т и к ѣ и м о р ф о л о г і и р у с с к а г о я з ы к а, читанныхъ въ 1880—1881 акад. году въ Императ. Казанскомъ Университетѣ. Отдѣльный оттискъ изъ „Филологическихъ Записокъ“. Воронежъ. 1882“,

praca, poświęcona głównie rozbiorowi dywergentów języka rosyjskiego.

§. 16. Znakomity orjentalista, Dr. W. R a d l o f f (obecnie członek rzeczywisty Akademji nauk w Petersburgu) w rozprawie

Die Lautalternation und ihre Bedeutung für die Sprachentwickelung, belegt durch Beispiele aus den Türksprachen (Abhandlungen des fünften internationalen Orientalisten-Congresses gehalten zu Berlin im September 1881. Berlin 1882),

poświęconej zastosowaniu wywodów Kruszewskiego do języków turkskich, poprawia termin „Lautabwechslung“ na *Lautalternation*, alternacje pierwszej kategorji nazywa, za moim przykładem, *Laut-Divergenz*, *Divergenten*, alternacje drugiej kategorji, t. j., według mojej

---

pełnione przez Kr.-go w jego dziele „Очеркъ науки о языкѣ. Казань, 1883“ przy stopniowym dzieleniu mowy ludzkiej na składowe jej części.

[1]) Terminy „k o r e s p o n d e n c j a“, „k o r e s p o n d e n t“ przyjąłem na propozycję Kruszewskiego, zamiast używanych dawniej przeze mnie „r e f l e k s“ (рефлекс) lub „o d b i c i e“ (отраженіе).

obecnej terminologji, alternacje tradycyjne, — *Laut-Compensation*, *compensante Laute* (termin, według mnie, niezupełnie trafny), a nazwę *Correlation*, *Correlative* ogranicza, — tak jak i ja to teraz czynię, — tylko do alternacyj trzeciej kategorji.[1])

§. 17. W niedawno wydanej książce

Лекціи по исторической грамматикѣ русскаго языка, читанныя . . . . Романомъ Брандтомъ. Выпускъ I. Фонетика. Москва. 1892.

znajdujemy także rozdział, zatytułowany „Чередованіе звуковъ" (alternacja głosek) (str. 121—143). Ale autor rozumie pod tą nazwą, „чередованіе", oczywiście co innego, aniżeli ja rozumiałem i rozumiem; nie stawia bowiem na pierwszym planie konstatowania samego faktu oboczności (*das Nebeneinander*), ale chodzi mu o objaśnianie zmian fonetycznych, które, stosownie do tego, czy dokonywają się teraz, czy też dokonały się dawniej, dzieli na „przejścia" (переходы) i „substytucje" czyli „podstawienia" (подстановки) (str. 121 ss.). Że prof. Brandt utożsamia kwestję „alternacyj" z kwestją przemian głosowych, widocznym jest z następującej jego uwagi:

„Konieczność poglądu historycznego na zmiany dźwiękowe została wyraźnie uwydatniona przez Kołosowa w jego „Замѣткахъ о звукахъ русскаго и старославянскаго языковъ. (По поводу 3-го изданія Исторической Грамматики Буслаева и 1-го тома Сравнительной Грамматики Шерцля)", Фил. Зап., 1872, вып. IV. Szczegółowiej rozprawia o tym (?) Baudouin de Courtenay w „Нѣкоторые отдѣлы сравнительной фонетики (*sic!*) словянскихъ языковъ". Р. Ф. В., т. V. (1881 г.), —arty-

[1]) M. i. mówi tu Radloff (str. 58): „Herr N. Kruszewski, Docent der Sprachwissenschaft an der Universität Kasan, hat in einer kleinen Brochure: „*Ueber die Lautabwechselung*" Kasan 1881, versucht, die wichtigsten allgemeinen Gesetze der phonetischen Fortbildung darzustellen. Für die Verbreitung des Schriftchens ist es gewiss nicht vortheilhaft, dass es so weit im Osten in deutscher Sprache erschienen ist, der Verfasser war aber leider gezwungen, die Abhandlung auf eigene Kosten in Kasan zu drucken, denn er verzweifelte, sie in einer deutschen Zeitschrift veröffentlichen zu können, da sie ihm aus Leipzig und Königsberg mit dem Bemerken zurückgestellt wurde, dass die Abhandlung sich mehr mit Methodologie als mit Sprachwissenschaft beschäftige.

„Die Schrift des Herrn Kruszewski ist gleichsam vor meinen Augen entstanden und ist das Resultat von Forschungen, die in unserem sprachwissenschaftlichen Kreise unter der Aegide des Professor Baudouin de Courtenay unternommen wurden. Mit dem grössten Interesse folgte ich den ausschliesslich auf indogermanischem Sprachgebiete sich bewegenden Forschungen der Herren Courtenay, Kruszewski, Bogoroditzkij u. a. m. und suchte die als richtig erkannten Resultate auch auf die von mir untersuchten Sprachen anzuwenden, was mir um so besser gelang, als ich, wie Courtenay und seine Schüler, mich ausschliesslich mit der Erforschung lebender Sprachen beschäftigte."

kuł zresztą niedogodny do czytania, między innemi skutkiem całego szeregu nowych terminów łacińskich; tę samą niedogodność przedstawia artykuł Kruszewskiego „К вопросу о гунѣ“.“

Otóż tedy Kołosow nie pojmował wcale jeszcze alternacyj jako alternacyj, t. j. jako faktów oboczności (*das Nebeneinander*). Jeżeli zaś używa parę razy wyrażenia „чередованіе“, to tylko w znaczeniu prostego lózowania się, prostej wzajemnej wymiany. Co zaś do konieczności rozróżniania nowych procesów fonetycznych od dawniej dokonanych, to istotnie Kołosow zwracał na nią uwagę w cytowanej przez Brandta rozprawie. Jeżeli nareszcie prof. Brandt zarzuca mi manję terminologiczną, objawioną w ukuciu całego szeregu terminów łacińskich, to ma zupełną słuszność; ale ten sam zarzut stosuje się także do niego. Wymyślił on kilka dziesiątków, a może nawet przeszło setkę całkiem nowych terminów gramatycznych, które ogromnie utrudniają czytanie jego dzieł i rozpraw. Terminy Brandta mają tylko tę wyższość nad mojemi, że zostały zaczerpnięte nie z języka łacińskiego, ale z materjału narodowego, z materjału samego języka rosyjskiego. Wyższość to jednak bardzo wątpliwa; termin bowiem łaciński może być zrozumiany bez trudności przez uczonych całej Europy i Ameryki, bez względu na ich narodowość, powstały zaś pod wpływem dażności puryfikatorskich termin wyłącznie narodowy powiększa tylko trudność wzajemnego rozumienia się, co, zwłaszcza w czasach, przesiąkniętych nawskróś antypatjami międzynarodowemi i międzyplemiennemi, nie może być chyba rzeczą pożądaną. — Przy tym, wbrew swojemu wstrętowi do terminów łacińskich i ogólnie-europejskich, p. Brandt używa terminu f o n e m a, ale, niestety, używa go we właściwy sobie sposób, mianowicie na oznaczanie całych wyrazów ze strony fonetycznej, a podobna nowość może być tylko powodem nowej plątaniny pojęć.

Zresztą, jak inne dzieła tego znakomitego lingwisty i slawisty rosyjskiego, tak też i ostatnia jego książka, powyżej tu wymieniona, jest bez zaprzeczenia cennym nabytkiem dla nauki.

---

§. 18. Być bardzo może, że moja próba przedstawienia teorji alternantów nie zyska uznania. Trudno jednak zaprzeczyć, że samo pojęcie alternacji i alternantów dotyczy ogromnej masy faktów fonetycznych; boć niema chyba ani jednej głoski w żadnym języku, którąby stała w języku odosobnioną, bez innej głoski, z nią alternującej, t. j. innej fonetycznie, ale będącej tego samego pochodzenia etymologicznego, jako też niema wyrazu, do któregoby się nauka o alternacjach głosek nie stosowała.

---

§. 19. Objaśnienie i określenie niektórych terminów.

F o n e m a = jednolite wyobrażenie ze świata fonetycznego, powstałe w duszy drogą zlania się psychicznego wrażeń, otrzymywanych od wymawiania jednej i tej samej głoski = ekwiwalent czyli równoważnik psychiczny g ł o s k i. Z jednolitym wyobrażeniem fonemy łączy się suma pojedynczych wyobrażeń antropofonicznych, będących albo wyobrażeniami artykulacyjnemi, wyobrażeniami wykonywanych lub też mogących być wykonywanemi prac artykulacyjnych, prac fizjologicznych, albo też wyobrażeniami akustycznemi, wyobrażeniami słyszanych lub też mogących być słyszanemi rezultatów owych prac fizjologicznych.

F o n e t y k a, jako całość, obejmuje wszystkie fakty fonetyczne, tak fakty antropofoniczne, fakty, działające na zmysły, na zmysł czucia (przy pracach fizjologicznych) i na zmysł słuchu (przy wywoływanych przez te prace głosach), jako też fakty psychofonetyczne, będące odbiciem psychicznym faktów antropofonicznych, faktów zmysłowych. Stąd podział fonetyki na

część a n t r o p o f o n i c z n ą i
„ p s y c h o f o n e t y c z n ą.

M o r f e m a = wszelka część wyrazu, obdarzona samodzielnym życiem psychicznym, a dalej z tego stanowiska (t. j. ze stanowiska samodzielnego życia psychicznego) niepodzielna. Pojęcie to więc ogarnia: p i e ń czyli p i e r w i a s t e k (*radix*), wszelkie a f i k s y, jako to s u f i k s y, p r e f i k s y, k o ń c ó w k i, będące wykładnikami (eksponentami) związków syntaktycznych, i t. d.

Objaśnienie innych terminów, a zwłaszcza
a l t e r n a c j i czyli o b o c z n o ś c i,
a l t e r n a n t ó w czyli o d m i a n e k fonetycznych,
będzie dane we właściwym miejscu (§§. 21, 25, 32, 33).

§. 20. Objaśnienie znaków i skróceń.

= .... równość w znaczeniu matematycznym.

| .... obok, jedno znajduje się obok drugiego.

|| .... symbol alternacji czyli oboczności, symbol odpowiedniości jednojęzykowej, symbol pokrewieństwa etymologicznego w zakresie jednego języka.

⫩ .... symbol korespondencji, symbol odpowiedniości różnojęzykowej, symbol pokrewieństwa etymologicznego w różnych językach.

⥱ .... symbol przejścia, symbol zmiany: to, czego wyobrażenie optyczne stoi po lewej stronie tego znaku, przeszło w to, czego wyobrażenie optyczne stoi po prawej jego stronie.

⥪ .... symbol odwrotny, symbol pochodzenia tego, co w wyobrażeniu optycznym stoi po lewej stronie tego znaku, z tego, co w wyobrażeniu optycznym stoi po prawej stronie tego znaku.

>< .... symbol braku wszelkiego związku z rozpatrywanego w danej chwili stanowiska.

.... symbol paralelizmu.

* .... forma przypuszczalna, forma rekonstruowana.

« » .... forma zaprzeczana, niemożliwa, albo też forma wymyślona.

m. i. .... między innemi.

csł. .... cerkiewno-słowiańskie (starosłowiańskie),
czes. .... czeskie,
germ. .... germańskie,
gr. .... greckie,
krsłow. .... krajno-słowieńskie (słowińskie),
łać., lat. .... łacińskie,
lit. .... litewskie,
łot. .... łotewskie, łotyskie,
mrus. .... małoruskie,
niem., nm. .... niemieckie,
pol. .... polskie,
ros. .... rosyjskie,
serb. .... serbskie,
skr. .... sanskryckie,
słow. .... słowiańskie,
wrus. .... wielkoruskie.

ROZDZIAŁ I.

Określenie alternacji i alternantów. Wywód pojęcia alternacji drogą etymologiczną i drogą fonetyczną. Pierwotna przyczyna wszelkiej alternacji.

§. 21. W każdym języku, u każdego indywiduum mówiącego można zauważyć częściową różnicę fonetyczną morfem, etymologicznie identycznych.

Innemi słowy: W każdym języku, u każdego indywiduum mówiącego konstatujemy różnicę odpowiadających sobie miejsc czyli części fonetycznych w pokrewnych etymologicznie morfemach. Tak np. w wyrazach polskich

m o g - ę | m o ż - e s z . . . .

morfemy

m o g -, m o ż -

są oczywiście, pod względem etymologicznym, pod względem swego pochodzenia historycznego, identyczne, rozwinęły się bowiem z tej samej morfemy pierwotnej, mającej niegdyś jednakowy zupełnie skład fonetyczny w obu wypadkach, tak w wypadku, gdzie z biegiem czasu powstała morfema

m o g- wyrazów m o g - ę, m o g - ą . . . . ,

jako też w wypadku, gdzie z biegiem czasu rozwinęła się morfema

m o ż- wyrazów m o ż - e s z, m o ż - e, m o ż - e m y, m o ż - e c i e ....

W danym razie widzimy też częściową jednakowość fonetyczną morfem różniących się: Dwie pierwsze fonemy, w skład ich wchodzące,

m, *o*,

są jednakowe; różnią się zaś te morfemy tylko trzeciemi swojemi fonemami:

g | *ż*.

Takie właśnie różne pod względem fonetycznym fonemy, należące do składu morfem, etymologicznie pokrewnych czyli co do swego pochodzenia identycznych, i zajmujące w składzie fonetycznym tych morfem miejsca, wzajemnie sobie odpowiadające (w danym razie np. 3-e miejsce), nazywamy a l t e r n a n t a m i, a ich wzajemny do siebie stosunek — a l t e r n a c j ą.

§. 22. Podobnie w znaczeniowo głównych morfemach, w morfemach piennych (radykalnych, pierwiastkowych) wyrazów pokrewnych języka polskiego

r ó d | r o d - u

mamy dwie alternacje widoczne:

u (ó) || *o*

-t (-d) || *d-*.

W morfemach głównych wyrazów

m r ó z | m r o z - u

konstatujemy również dwie alternacje widoczne:

u (ó) || *o*

-s (-z) || *z-*.

Podobnież w morfemach głównych wyrazów

m ą ż | m ę ż - a

spostrzegamy na pierwszy rzut oka dwie alternacje widoczne:

ą || *ę*,

-š (-ż) || *ž-*.

W morfemach głównych wyrazów

p l o t - ę | p l e ś - ć

są także dwie alternacje widoczne:

o || *e*

t- || *-ś*.

W połączeniu dwuch morfem, głównej (piennej) i formalnej, wyrazów

p ł a c - i - ć | p ł a c - ę,

albo też

r o d z - i - ć | r o d z - ę

mamy po jednej alternacji widocznej:

ći || *c*, *dźi* || *dz*.

§. 23. W morfemach głównych wyrazów niemieckich

1) l a d - e n | L a s - t,
2) V e r - l u s - t | v e r - l o r - e n,
3) F r o s - t | f r i e r - e n,
4) g e b - e n | g a b

możemy konstatować następujące alternacje widoczne:

1) *d* || *s*
ā || *a*.
2) *s* || *r*
u || *ō*,
3) *s* || *r*
ŏ || *ī* (ie),
4) *g* || *g*
e || *a*
b- || *-p* (b).

W morfemach słowotwórczych (sufiksach) wyrazów sanskryckich

n ā - m a (imię, N.-A.) | n ā - m n - a s (Ab.-G.)

mamy alternację widoczną

n || *a*.

§. 24. Właściwie mówiąc, jednostkami alternującemi we wszystkich tylko co wyliczonych i innych tym podobnych wypadkach są nie fonemy, ale tylko całe morfemy, jako jednostki języka, znaczeniowo niepodzielne. Ze stanowiska więc właściwego językowi życia psychicznego, alternują między sobą całe morfemy i ich połączenia:

polskie m o g - || m o ż -,
r u t (ród) || r o d -,
m r u s (mróz) || m r o z -,
m ą š (mąż) || m ę ż -,
p l o t - || p l e ś -,
p ł a ć - i - || p ł a c -,
r o d ź - i - || r o d z -;

niemieckie l ā d - || l ä s -,
l ŭ s - || l ō r -,
f r ō s - || f r ī r -,
g_i e b - | g a p (gab);
sanskryckie - m n - || - m a . . . . . .

Taką różnicę fonetyczną morfem, pokrewnych etymologicznie, nazywamy ich a l t e r n a c j ą f o n e t y c z n ą.

U w a g a. Obok alternacji fonetycznej istnieje także alternacja semazjologiczna czyli alternacja znaczeniowa morfem i całych wyrazów.

Alternacja jednak fonetyczna morfem rozkłada się na alternację fonem pojedynczych, jako ich, tych morfem, składników (t. j. części składowych) fonetycznych.

Alternują tedy między sobą, z jednej strony, całe morfemy, z drugiej zaś strony wchodzące w skład morfem fonemy.

§. 25. Tak więc, w zastosowaniu do fonem:

a l t e r n a n t a m i f o n e t y c z n e m i czyli f o n e m a m i a l t e r n u j ą c e m i nazywamy pary f o n e m czyli g ł o s e k, które, pomimo że różnią się między sobą fonetycznie, są przecież jednego pochodzenia historycznego, czyli są etymologicznie pokrewne.

Inaczej:

a l t e r n a n t a m i f o n e t y c z n e m i czyli f o n e m a m i a l t e r n u j ą c e m i nazywamy fonemy lub głoski, różne wprawdzie co do sposobu wymawiania, ale dające się sprowadzić do jednego i tego samego źródła historycznego, t. j. pochodzące historycznie od jednej i tej samej fonemy.

Do określenia alternacji i alternantów fonetycznych możemy dojść z dwuch stron, ze strony etymologji, oraz ze strony fonetyki.

§. 26. *Wywód pojęcia alternacji i alternantów fonetycznych drogą etymologiczną.*

Morfemy znaczeniowo główne (pienne) wyrazów słowiańskich

pol. p r o s i - ę | czes. p r a s - e | wrus. p ə r ä ś - ó n ə k (п о р о с ё н о к) | mrus. p o r o ś - à (порося) | serb. p r ā s - à c (прасац) | krsłow. p r a s - e . . . .

są pokrewne etymologicznie, bo składają się z fonem i ich połączeń, dających się sprowadzić do wspólnego źródła historycznego. Takim wspólnym źródłem historycznym tych wszystkich morfem różnojęzykowych było, jak mamy prawo przypuszczać,

*p o r s -.

To znowu ogólnie-słowiańskie *p o r s- może być zestawione z morfemami etymologicznie pokrewnemi innych języków arjoeuropejskich:

słow. *p o r s - | lit. p a r š - a s | łać. p o r c - u s | germ. *f a r h -.

Słowiańskie

*v e z -,

otrzymane przez zestawienie różnosłowiańskich

pol. w i e z i - e | czes. v e z - e | wrus. v́ e ź - ó t (вез-ёт) | mrus. v e z - è (вез-е) | serb. v è z - e (везе) . . . . .

można zestawić z odpowiedniemi etymologicznie morfemami innych języków arjoeuropejskich:

słow. *v e z - ∓ lit. v e ž - ∓ germ. *v i g - ∓ łać. v e h - ∓ gr. ϝεχ- ∓ skr. v a h -.

§. 27. Na czym opiera się możność podobnych zestawień?

Wszelkie tego rodzaju zestawienia i porównywania morfem oraz całych wyrazów, zawierających w sobie te morfemy, a należących do różnych języków, polegają na uznaniu pokrewieństwa etymologicznego owych morfem. Pokrewieństwo zaś etymologiczne morfem opieramy na konstatowaniu, z jednej strony, ich podobieństwa znaczeniowego, z drugiej zaś strony, ich częściowego podobieństwa fonetycznego.

Konstatowane w takich razach podobieństwo fonetyczne nie może być ani przypadkowe, ani dowolne, ale musi się powtarzać w całym szeregu morfem, składających się po części z takich samych fonem. Tak np. do uznania pokrewieństwa etymologicznego morfem głównych wymienionych powyżej wyrazów różnosłowiańskich

p r o s i - ę | p r a s - e | p o r o ś - o n o k | p o r o ś - a | p r a s - a c | p r a s - c . . . .

dają nam prawo, najprzód, ich podobieństwo znaczeniowe, — wszystkie one oznaczają p r o s i ę, w i e p r z a lub t. p., —

powtóre zaś, ze strony fonetycznej, powtórzenie takich samych odpowiedniości:

a) w p y t - a ć | p t - a t i | p y t - á t′ (пытать) . . . . ,
p o | p o | p o . . . . ,
p r z y | p ř i | p r i (при) . . . . ,
p o ł o w - a | p o l o v - i c e | p o l o v - í n a | (половина) . . . ,
. . . . ,

gdzie widzimy wszędzie powtórzenie fonemy *p* z minimalnemi zmianami,

b) w d z i e s i - ę ć | d e s - e t | d′ é ś - i t′ (десять) | d ë s - e t (десет) | d e s - é t . . . .

oraz w wielu innych podobnego rodzaju odpowiedniościach różno-

językowych ze stałą, wszędzie się powtarzającą i tylko nieznaczne zmiany wykazującą fonemą *s*,

c) w p r o c h | p r a c h | p ó r o x | (порохъ) | p r a c h,
g r o d - u | h r a d - | g o r o d - | g r a d - . . . ,
w r o n - a | v r a n - a | v o r ó n - a | v r a n - a . . . . ,
d r o g - i | d r a h - ý | d o r o g - ò j | d r â g - ī . . . . ,

gdzie konstatujemy powtarzający się stale stosunek odpowiedniości różnojęzykowej

r o ǂ r a ǂ o r o . . . .

§. 28. Podobnie zestawienie etymologiczne przytoczonych powyżej morfem różnojęzykowych w dziedzinie języków arjoeuropejskich wogóle,

czy to

*p o r s - ǂ p a r š - ǂ p o r k - ǂ f a r h - . . . . ,

czy też

*v e z - ǂ v e ž - ǂ *v i g - ǂ v e h - ǂ ʄ ε χ - ǂ v a h - . . . ,

polega z jednej strony na ich podobieństwie i związku znaczeniowym [1) zwierzę z rodzaju świń, 2) czynność poruszania, wożenia i t. p.], z drugiej zaś strony na odpowiedniościach fonetycznych, stale się powtarzających w całym szeregu wyrazów, pokrewnych etymologicznie.

Tak np. w całych szeregach wyrazów, pokrewnych etymologicznie, konstatujemy trzy odpowiedniości fonetyczne,

p ǂ *p* ǂ *p* ǂ *f* . . . . ,
s ǂ *š* ǂ *k* ǂ *h* . . . . ,
or ǂ *ar* ǂ *or* ǂ *ar* . . . ,

spotykające się jednocześnie w zestawionych powyżej morfemach

p o r s - ǂ p a r š - ǂ p o r k - ǂ f a r h - . . . . ;

również w całych szeregach wyrazów konstatujemy trzy odpowiedniości fonetyczne,

v ǂ *v* ǂ *v* ǂ *v*(ʄ) . . . . ,
e ǂ *e* ǂ *i* ǂ *e* ǂ *e*(ε) ǂ *a* . . . ,
z ǂ *ž* ǂ *g* ǂ *h* ǂ *χ* ǂ *h* . . . . ,

charakteryzujące we wzajemnym połączeniu odpowiedniość etymologiczną morfem

v e z - ǂ v e ž - ǂ v i g - ǂ v e h - ǂ ʄ ε χ - ǂ v a h - . . . .

§. 29. Na zasadzie podobnego rodzaju zestawień i porównań mówimy, że np.

pol. *ro* odpowiada czeskiemu i południowosłowiańskiemu *ra*, a ruskiemu (wielkoruskiemu i małoruskiemu) *oro*,

że wszystkie te połączenia różnosłowiańskie naprowadzają nas na pierwotnie słowiańskie połączenie *or*,

że tak wszystkie te różno-słowiańskie połączenia, jako też przypuszczane, na zasadzie ich zestawienia, połączenie pierwotnie słowiańskie *or* mają następujące odpowiedniki w innych językach arjoeuropejskich: w litewskim i wogóle w bałtyckim (litewsko-łotewskim), jako też w germańskim *ar*, w łacińskim *or*,

że słowiańskie *s* odpowiada litewskiemu *š*, germańskiemu *h*, łacińskiemu *k*,

że słowiańskiemu *e* odpowiadają: w litewskim *e*, w germańskim *i*, w łacińskim i greckim *e*, w sanskrycie *a*,

że słowiańskie *z* ma odpowiedniki: litewskie *ž*, germańskie *g*, łacińskie *h*, greckie *χ*, sanskryckie *h* . . . .

i t. d.

§. 30. Popełnilibyśmy jednak wielki błąd, gdybyśmy bezwzględnie uogólniali podobny wywód historyczno-fonetyczny. Etymologicznie pokrewnemi w różnych językach są nie fonemy w oderwaniu od morfem, ale tylko morfemy, jako najprostsze, dalej niepodzielne cząstki znaczeniowe wyrazów, jako najprostsze cząstki wyrazów, obdarzone jeszcze samodzielnym życiem psychicznym.

Jeżeli tedy mówimy o pokrewieństwie słowiańskiego *z* litewskiemu *ž*, germańskiemu *g*, łacińskiemu *h*, greckiemu *χ*, sanskryckiemu *h*, to mamy na myśli nie pokrewieństwo absolutne, nie pokrewieństwo bezwzględne tych fonem, w zupełnej niezależności od morfem, w których je spotykamy, ale jedynie pokrewieństwo względne tych fonem w pewnej grupie morfem. Tutaj należą, oprócz wyżej wskazanej morfemy v e z-, jeszcze morfemy, wchodzące do składu wyrazów np. języka polskiego l i z - a ć, z i m - a . . . . W wyrazach zaś w rodzaju z ą b, z n - a ć, z i a r n - o . . . fonema *z* ma w innych językach arjoeuropejskich inne pokrewieństwo etymologiczne.

Podobnie możemy mówić o pokrewieństwie etymologicznym fonemy, słowiańskiej *s* z litewską *š*, germańską *h*, łacińską i grecką *k*, sanskrycką *ç* w pewnej liczbie morfem, do których należy także morfema główna wyrazu p r o s i - ę. Ale w wyrazach s i e d e m, s i e b i e, s i - a ć, s y n b o s - y . . . fonema słowiańska *s* ma całkiem inne pokrewieństwo arjoeuropejskie.

Polskie r o odpowiada inno-słowiańskim r a, o r o, a inno-arjoeuropejskim a r, o r w morfemach wyrazów p r o s i - ę, p r o c h, p r o g - u, g r o d - u, w r o n - a, d r o g - i, s r o k - a . . . . , ale np. w wyrazach p r o s - i ć, b r o d - u, b r o d z - i ć, k r o p - i ć . . . . odpowiedniości innosłowiańskie i innoarjoeuropejskie polskiej grupie fonem r o wyglądają inaczej.

Na tę właściwość odpowiedniości fonem w różnych językach, na tę zależność odpowiedniości fonetycznej od należenia fonem do składu pewnej grupy morfem zwracam tu szczególną uwagę, ponieważ przyda nam się ona w następstwie.

§. 31. W każdym jednak razie wszelkie zestawienia etymologiczne i porównywania wyrazów, należących do różnych języków, polegają na uznaniu pokrewieństwa etymologicznego morfem, wchodzących do składu tych wyrazów. Pokrewieństwo zaś etymologiczne morfem rozkłada się na pokrewieństwo etymologiczne fonem pojedynczych i ich połączeń.

Ten rodzaj pokrewieństwa etymologicznego, pokrewieństwa w zakresie różnych języków, nazywamy

korespondencją czyli odpowiedniością różnojęzykową.

§. 32. Ale obok tej odpowiedniości, odpowiedniości różnojęzykowej, obok tego pokrewieństwa, pokrewieństwa w zakresie różnych języków, mamy jeszcze odpowiedniość jednojęzykową, mamy pokrewieństwo etymologiczne w zakresie jednego języka.

Jeżeli różne, ale podobne morfemy

{pros- | pras- | poros- | *pors-} | parš- | pork- | farh-,
vez- | vež- | vig- | veh | ϝεχ- | vah . . . ,

należące do różnych języków, uznaliśmy za pokrewne etymologicznie, to z nie mniejszym, jeżeli nie z większym prawem, musimy uznać za pokrewne etymologicznie morfemy

mog- | mož-,
rod- | rut,
mroz- | mrus,
plot- | pleś- . . . . ,

spotykane jednocześnie w jednym i tym samym języku, w danym razie w języku polskim, i wchodzące do składu wyrazów polskich

mog-ę mog-ą | moż-e moż-esz moż-ecie,
rod-u rod-em | ród,
mroz-u mroz-em | mróz,
plot-ę plot-ka | pleś-ć . . . .

Ten drugi rodzaj pokrewieństwa etymologicznego, pokrewieństwa etymologicznego morfem, różnych pod względem fonetycznym, w zakresie tego samego języka, nazywamy alternacją, alternacją wogóle, a jeżeli dotyczy ona specjalnie budowy fonetycznej morfem, alternacją fonetyczną.

§. 33. Przeciwstawiając tedy alternację korespondencji, możemy powiedzieć, że alternacja jest objawem pokrewieństwa etymolo-

gicznego t a u t o g l o t n e g o czyli jednojęzykowego, k o r e s p o n d e n c j a zaś objawem pokrewieństwa etymologicznego h e t e r o g l o t n e g o czyli różnojęzykowego.

Przy alternacji czyli tautoglotnym pokrewieństwie etymologicznym morfem mamy tych samych nosicieli *(Träger)* języka, mamy zatym jeden i ten sam substrat językowy, mamy te same mikrokosmy, jako podstawy życia językowego. Heteroglotne zaś pokrewieństwo etymologiczne czyli korespondencja (odpowiedniość) polega właśnie na różnicy substratu językowego, na różnicy plemiennej nosicieli języka, dokładniej mówiąc, na różnicy nosicieli pojedynczych członków stosunku korespondencyjnego.

§. 34. Jak przy korespondencjach, tak i przy alternacjach odpowiedniość, zgodność i różność morfem rozkłada się na odpowiedniość, zgodność i różność fonem, wchodzących do ich składu.

Alternacje morfem

1) m o g - ‖ m o ž -,
2) r o d - ‖ r u t,
3) m r o z - ‖ m r u s,
4) p l o t - ‖ p l e ś - . . .

rozkładają się na alternacje fonem:

1) *m* ‖ *m*,	*o* ‖ *o*,	*g* ‖ *ž*,
2) *r* ‖ *r*,	*o* ‖ *u*,	*d* ‖ *t*,
3) *mr* ‖ *mr*,	*o* ‖ *u*,	*z* ‖ *s*,
4) *pl* ‖ *pl*,	*o* ‖ *e*,	*t* ‖ *ś*.

§. 35. Jak korespondencje, tak i alternacje morfem polegają na tym, że czy to korespondujące, czy też alternujące ze sobą morfemy pochodzą z tego samego źródła historycznego.

Korespondujące ze sobą morfemy

{p r o s - | p r a s - | p o r o s - | *p o r s -} | p a r š- p o r k - | f a r h-

powstały z jednakowej morfemy pierwotnej. To samo stosuje się do alternujących ze sobą morfem

m o g - ‖ m o ž -,
r o d - ‖ r u t . . . .

i t. d.

§. 36. Wyżej wskazałem, że korespondują sobie właściwie nie pojedyncze fonemy, ale tylko morfemy, i że możemy mówić o korespondencji fonem tylko o tyle, o ile wchodzą one do składu pewnej grupy albo też pewnego typu morfem. Nie każde *o* słowiańskie odpowiada *o* łacińskiemu, ale tylko *o* pewnego rodzaju; nie każde *z* słowiańskie odpowiada *h* sanskryckiemu, ale tylko *z*, wchodzące do składu pewnej grupy morfem.

To samo stosuje się wogóle także do alternacji. Nie każde *ž* języka polskiego alternuje z *g*, ale tylko *ž*, wchodzące do składu morfem,

z któremi alternują morfemy, zawierające w sobie *g*. Nie każde *o* polskie alternuje z *e*, ale tylko *o* pewnej grupy morfem. Nie każde *r* niemieckie alternuje z *s*, ale tylko *r*, wchodzące do składu pewnego rodzaju morfem.

Jeżeli jednak korespondencja fonem zależną jest wyłącznie od korespondencji morfem, to przy alternacjach fonem zobaczymy w następstwie także innego rodzaju rozgałęzienie fonetyczne, a mianowicie rozgałęzienie fonemy, w zupełnej niezależności od jej należenia do składu tej lub owej morfemy. Będą to tak nazwane przezemnie d y w e r g e n t y o g ó l n i e f o n e t y c z n e (§§. 91—95, 167).

§. 37. Jak wyżej (§§. 27—28) wskazałem, do ustanowienia i określenia pewnej korespondencji fonetycznej dochodzimy drogą wynalezienia i zestawienia całego szeregu wyrazów różnojęzykowych, zawierających w sobie morfemy, które z jednej strony wywołują w umyśle jednakowe lub też tylko podobne koło wyobrażeń, z drugiej zaś strony przedstawiają albo całkowitą jednakowość fonetyczną, albo też tylko częściową ale jednostajną różność fonetyczną.

Tak np. zestawienie różnosłowiańskich

m i e d z - a | m e z - e | ḿ e ž - a | m e ž d - a | m e ђ - a | m e j - a,
r d z - a | r z - a | r ž - a - | r ъ ž d - a | r ђ - a | r j - a,
r o d z - e n - | r o z - e n - | ṙ o ž - e n - | r o ž d - ę n - | r o ђ - e n | r o j - e n
. . . . . .

prowadzi nas do ustanowienia korespondencji

dz ⫩ *z* ⫩ *ž* ⫩ *žd* ⫩ ђ(dj) ⫩ *j*.

W ten sam zupełnie sposób dochodzimy do ustanawiania alternacyj czyli odpowiedniości etymologicznych w zakresie jednego języka. Zestawienie morfem języka polskiego

m o g - | m o ž -, m n o g - | m n o ž -,
n o g - | n o ž -, s r o g - | s r o ž -,
w a g - | w a ž -, w i l g - | w i l ž, ...

prowadzi do ustanowienia alternacji

g ‖ *ž*,

właściwej pewnym, określonym parom morfem.

§. 38. Natomiast rozgałęzienia czysto fonetyczne np. języka polskiego

1) i_2 (y) ‖ i_1 (i),
2) e_2 ‖ e_1 ,
3) *s* ‖ *ś* (w niektórych razach) . . . ,
4) *ę* ‖ *en* ‖ *em* ‖ *eṅ* ‖ *eń*
. . . . . .

otrzymujemy przez proste zestawienie połączeń fonem, połączeń głosek, bez względu na związek historyczny, bez względu na pokrewieństwo etymologiczne morfem, do których składu wchodzą te fonemy:

1) py, by, my, ty, dy	ṕi, b́i, ḿi . . . .
cy, dzy, sy, zy	ći, dźi, śi, źi . . . .
czy, dży, szy, ży . . .	ḱi, ǵi, ch́i,
	ji . . . .
2) pe, be	ṕe, b́e . . . .
ce, dze	će, dźe . . . .
cze, dże	ḱe, ǵe . . . .
3) st, sp . . .	ść, śṕ . . .

4) ęs, ęz	ęt, ęd	ęp, ęb	ęk, ęg	ęć, ędź . . .
ęš, ęž	ęc, ędz			
ęx (ęch)				

§. 39. *Wywód pojęcia alternacji drogą fonetyczną.*

We wszystkich chyba dziełach i rozprawach, traktujących o kwestjach fonetycznych, znajdujemy wywody o przechodzeniu pewnych głosek w inne, o zamianie jednych głosek na inne i t. p. Tak np. w gramatykach polskich czytamy o przechodzeniu

k w *cz* w wyrazach p i ę c z e, r ą c z k a . . . niby to od p i e k - ę r ę k a . . . . . .,

g na *ż* w wyrazach m o ż e s z, n ó ż k a . . . od m o g ę, n o g a . .,

ę na *ą* w wyrazach m ą ż, d ą b . . . . od m ę ż a, d ę b u . . .

i t. p.

Podobne formułowanie tych stosunków jest błędne. Kto się do niego ucieka, miesza dowolne eksperymentowanie subjektywne z dokonywającemi się objektywnie procesami historycznemi.

§. 40. Istotnie, eksperymentując dowolnie, możemy przechodzić od jednej głoski do drugiej, podstawiając w miarę potrzeby odpowiednie czynności organów mównych zewnętrznych.

Tak np. nic łatwiejszego, jak przejść dowolnie od *b* do *m*, otworzywszy jamy nosowe przez opuszczenie podniebienia miękkiego, a poza tym nie zmieniając wcale sposobu czynności innych organów mównych.

Od *t* do *s* przechodzimy, tworząc tylko szczelinę między przednią częścią języka a przedniemi częściami podniebienia twardego, zamiast zwarcia w tym samym miejscu, właściwego wymawianiu głoski *t*, a zresztą nic nie zmieniając.

Przechodząc od *p* „twardego“ do *ṕ* „miękkiego“, pozostajemy wogóle przy tej samej grupie prac pojedynczych organów mównych, pod-

nosząc jedynie średnią część języka ku podniebieniu twardemu, dla zmodyfikowania w ten sposób wrażenia akustycznego, otrzymywanego w chwili przejścia od *p* lub też *ṕ* do następnej głoski.

Od *o* do *u* przechodzimy dowolnie, zwężając jedynie jeszcze bardziej jamę ustną przez większe zbliżenie ku sobie już przy *o* zbliżonych, z jednej strony obu warg, z drugiej zaś strony tylnej części języka i tylnych okolic podniebienia.

Przejście dowolne od *e* do *o* nie przedstawia także żadnych trudności: zachowujemy ten sam stopień zbliżenia samogłoskowego organów jamy ustnej, ale tylko zamiast zbliżania średniej części języka do podniebienia wprowadzamy w grę zbliżenie obu warg wraz z podniesieniem tylnej części języka ku tylnym okolicom podniebienia.

W ten sposób, przy nieustającym eksperymentowaniu, możemy stopniowo zamieniać jedne głoski na inne:

p — *ṕ* — *b́* — *b* — *m* — *n* — *d* — *z* — *ž* — *š* — *s* — *x* (ch) — *k* — *g* — *g'* — *γ'* (h') (— *j*) — *i* — *e* — *o* — *u* — *y* — *a* . . . .

Za każdą razą zmieniamy tu tylko po jednej właściwości, a jednak przechodzimy stopiowo od *p* aż do *a*.

§. 41. Właściwie jednak co my przy tym robimy? Zmieniamy stopniowo grupy wyobrażeń fonetycznych i wykonywamy je. W przytoczonych przykładach „przejścia" zmienialiśmy w grupie tylko po jednym wyobrażeniu, zachowując w ten sposób stopniowość. Ale nie potrzebujemy się wcale krępować tą stopniowością. Możemy po wykonaniu np. głoski *p* wyobrazić sobie czynności organów mównych, towarzyszące wymawianiu głoski *a*, i, dodawszy do tego dążność do wykonania, do ujawnienia na zewnątrz czynności myślanych, wykonać istotnie *a*. Wtedy mamy prawo powiedzieć: „*p* przeszło w *a*."

Co tu jednak miało miejsce? Miało miejsce zastąpienie jednej grupy wyobrażeń fonetycznych inną grupą, a kolejne wykonanie każdej z tych grup daje nam pewne prawo do powiedzenia: „*p* przeszło w *a*", „*x* przeszło w *y*". W rzeczywistości atoli tylko w głowie eksperymentatora następowały po sobie najrozmaitsze kojarzenia wyobrażeń, zmieniające się jak w kalejdoskopie. Wymawianie kolejne głosek, zgodnie z temi grupami wyobrażeń, towarzyszyło im przypadkowo, a przynajmniej nie z konieczności. Tak, że już tutaj nie wymawianie „przechodziło" w wymawianie, ale tylko jeden obraz myślowy szedł na zmianę innemu.

§. 42. W języku zaś objektywnie wziętym, w języku, powstałym drogą rozwoju historycznego, nawet tego rodzaju zmiany głosowe są czystą fikcją, a cóż dopiero zmiany w rodzaju rzekomego „przejścia" *k* na *cz*, *g* na *ż*, *ę* na *ą* . . . . Ani zmian głosowych, ani

„praw głosowych“ *(Lautgesetze)* niema i być nie może, choćby już z tego powodu, że głos ludzki wogóle, a głoski języka w szczególności ciągłości żadnej nie mają i mieć nie mogą. Wyraz lub zdanie wymówione znika w tej samej chwili, jak tylko zostało wymówione. Między jednym wymówieniem a następnym niema żadnego związku fizycznego. Łącznikiem między pojedynczemi wymawianiami czy to pewnej głoski, czy wyrazu fonetycznego, czy też nareszcie całej mowy fonetycznej (t. j. mowy słyszanej i uchem percypowanej) są wyobrażenia, są obrazy pamięci (*Erinnerungsbilder)*, a podczas wymawiania obrazy te stają się bodźcem do poruszania organów mowy w sposób odpowiedni.

§. 43. Przy tym jednak mogą być dwa wypadki:

Albo warunki fizjologiczne, tkwiące w działalności organów peryferycznych mowy ludzkiej, t. j. w działalności organów wymawiających, organów fonacyjnych, pozwalają na wykonanie doskonałe zamierzonej przez centrum mózgowe grupy prac fonacyjnych, —

i wtedy mamy zupełną zgodę, zupełną harmonję między zamiarem czyli intencją fonetyczną a jej wykonaniem;

albo też owe warunki fizjologiczne nie pozwalają na wykonanie wszystkiego tak, jak zamierzamy, —

i wtedy następuje niezgoda czyli kolizja między zamiarem fonetycznym a jego wykonaniem.

Tak np. zamierzamy wymówić

za, ra, ar, ła, . . . mech, jabłek . . , rodu, mrozu, męża, woda . . . .

i rzeczywiście wykonywamy całkowicie wszystkie wyobrażane przy tym czynności peryferyczne organów mównych.

Jeżeli jednak zamierzamy wymówić

zta [z *z*, oraz jednozgłoskowo], rtęć [z *r* zwyczajnym], atr [z *r* zwyczajnym], łka, mchu, piekł, jabłko . . . ,

rud (ród) [z *-d*], mruz (mróz) [z *-z*], mąż [z *-ž*], wud-ka (wódka) [z *-d*] . . . . ,

to i nasze przyzwyczajenia fonetyczne, i ogólnie-ludzkie warunki połączeń fonetycznych na to nie pozwalają, tak że zamiast zamierzonych połączeń wykonywamy cokolwiek inne, a mianowicie:

sta [z *s* zam. *z*],

ṛtęć, aṭṛ [oba z *r* osłabionym co do swojej indywidualności, a bezdźwięcznym czyli głuchym co do czynności więzów głosowych krtani],

ḷka [z *ł* podobnie zmodyfikowanym, jak *r* w połączeniach głosowych rtęć, atr],

m e h u [z *m* głuchym, podobnie jak *r* i *ł* tylko co przytoczone], p i e k ł [z *ł* głuchym] lub po prostu p i e k,

j a p ł k o [ze słabym i zależnym *p* zamiast *b*, oraz z osłabionym i głuchym *ł*] albo nawet j a p k o,

r u t [z osłabionym -*t*], m r u s [z kończącym zgłoskę -*s*], m ą š [z kończącym zgłoskę -*š*], w u t - k a [z osłabionym i fonetycznie zależnym *t*]....

§. 44. Co więcej, nawet, chcąc wymówić wyrazy

c n ó t, m a t k a ....

z takim czystym, niezależnym *t*, jakie mamy w

c n o t a, m a t e k ...,

uczynić tego w żaden sposób nie możemy, ale tylko, dzięki danym połączeniom i warunkom fonetycznym wogóle, zamiast zamierzonego silnego i niezależnego *t* podstawiamy w wyrazach

c n ó t, m a t k a ....

t inaczej wymówione, *t* osłabione, *t* zależne od wpływu głosek następujących.

Zamierzone zaś

«p i e k e» zam. p i e c z e albo też «r ą k e k», «r ą k k a» ... zam. r ą c z e k, r ą c z k a ..., możemy doskonale wymówić, a żadne „przejście" *k* na *cz* miejsca przy tym mieć nie będzie.

§. 45. Niezgoda między zamiarem fonetycznym a jego wykonaniem polega na s u b s t y t u c j i czyli podstawieniu czynności możliwej zamiast zamierzonej niemożliwej.

Substytucji takiej czyli podstawienia mamy wogóle dwa rodzaje:

1) albo niemożliwym jest do wykonania zamiar czyli intencja fonetyczna, oparta na pokrewnych wyrazach i formach własnego języka, a wtedy następuje podstawienie fonemy możliwej, najbliższej do zamierzonej pod względem pokrewieństwa fonetycznego [przykłady dałem powyżej];

2) albo też jest to substytucja przy naśladowaniu wymawiania cudzego, przy chęci powtórzenia tego, co inni mówią. Ma to miejsce:

a) w języku dzieci i wogóle przy naśladownictwie w obrębie języka własnego;

b) przy przyswajaniu wyrazów obcych, których wymawianie akomodujemy czyli przystosowujemy z konieczności do własnych przyzwyczajeń fonetycznych [np. zam. francuskiego *sur* wymawiają Polacy często bardzo z polska: ś u ř (siuř)].

W każdym razie we wszystkich tych wypadkach zmiana czyli „przejście" polega na niezgodności wykonania z zamiarem: wykonanie nie odpowiada zamiarowi.

Przy rozbiorze alternacji i alternantów ma zastosowanie tylko pierwszy rodzaj substytucji, podany pod 1. (§. 45).

§. 46. Substytucja taka, substytucja wymówienia rzeczywistego zamiast zamierzonego, jest jedyną zmianą ściśle fonetyczną, jest jedynym „przejściem" fonetycznym, mogącym mieć miejsce w teraźniejszości języka. To zaś, co zwykle nazywają „zmianą" fonetyczną, „przechodzeniem" jednej głoski w drugą, jest, ze stanowiska objektywnego, jedynie obocznością czyli alternacją.

O b o c z n o ś ć taka czyli a l t e r n a c j a n i e j e s t a n i z m i a n ą f o n e t y c z n ą w t e r a ź n i e j s z o ś c i, a n i t e ż n a s t ę p s t w e m h i s t o r y c z n y m. J e s t o n a p o p r o s t u t y l k o f a k t e m r ó ż n i c y f o n e t y c z n e j m o r f e m e t y m o l o g i c z n i e u t o ż s a m i a n y c h, f a k t e m, c o d o s w e j p r z y c z y n y z a g a d k o w y m.

Jeżeli dziś wyprowadzają np. *č* (cz) z *k* w wyrazach p i e c z e, r ą c z k a i t. d., to możemy z jednakowym prawem zapytać, dla czego w wyrazach p i e k ę, r ę k a i t. d. nie wyprowadzają na odwrót *k* z *cz*.

Konstatujemy wprawdzie alternację złożoną czyli skomplikowaną

c	*k* (*g*)
	ć
w c i e c, s i e c, m ó c, s t r z e c	c i e k-ę, s i e k-ę, m o g-ę, s t r z e g-ę...,
	b y-ć, d a-ć . . . ;

ale byłoby dowodem słabego myślenia i błędem historycznym twierdzić na zasadzie tego, że *c* w c i e c, s i e c, m ó c, s t r z e c . . . powstało z *kć* (lub *gć*).

§. 47. Powtarzam: Z m i a n y g ł o s o w e, z m i a n y f o n e t y c z n e, t a k j a k j e z w y k l e p o j m u j ą, s ą c z y s t ą f i k c j ą, s ą z ł u d z e n i e m; i s t n i e j ą z a ś t y l k o:

1) s u b s t y t u c j e c z y n n o ś c i m o ż l i w y c h w m i e j s c u z a m i e r z o n y c h, i s t n i e j ą n i e z g o d n o ś c i c z y l i k o l i z j e w y k o n a n i a f o n e t y c z n e g o z z a m i a r e m f o n e t y c z n y m, oraz

2) gotowe różnice fonetyczne czyli a l t e r n a c j e p o c h o d z e n i a h i s t o r y c z n e g o, a l t e r n a c j e m o r f e m i i c h s k ł a d n i k ó w f o n e t y c z n y c h c z y l i f o n e m.

Jak później zobaczymy, oba te fakty, z jednej strony żywe, dynamiczne substytucje, z drugiej zaś prosta oboczność czyli współczesność alternacji, znajdują się ze sobą w ścisłym związku. Substytucja wywołuje zarodkową, pierwotną alternację fonetyczną; alternacje zaś, dziś jakoby bezprzyczynowe, sprowadzają się do substytucyj czasów minionych.

§. 48. *O przyczynach alternacyj.*

Wyżej (§. 46) powiedziałem, że alternacja jest faktem co do swej przyczyny zagadkowym. Zagadkę tę wyjaśnia odtworzenie stopniowego następstwa historycznego różnych kategoryj alternacyj, którym to odtworzeniem zajmiemy się w rozdziale 8-mym (§§. 185—190, 192—212, 220—231). Tutaj zaś możemy się ograniczyć tymczasową uwagą treści następującej:

Jeżeli dany język pewnej społeczności językowej w jego następstwie czasowym będziemy uważali za coś ciągłego i nieprzerwanego, to okaże się, że pierwotna przyczyna, pierwotny bodziec czyli impuls do powstania alternacji był zawsze natury czysto fonetycznej czyli antropofonicznej.

Jeżeli zaś mamy do czynienia ze społecznością językową pod tym właśnie względem mieszaną (np. ze społecznością językową rosyjską, uległą pod tym względem wpływowi języka cerkiewno-słowiańskiego), to musimy dla dokładności powiedzieć:

Pierwotny impuls jest wprawdzie zawsze natury antropofonicznej, ale mógł on powstać:

1) albo, jak to bywa nierównie częściej, w łonie samej społeczności językowej, którą się zajmujemy,

2) albo też, nierównie rzadziej, w łonie społeczności językowej pokrewnej, od której dana społeczność zapożyczyła albo całą alternację, albo też tylko jeden z jej członków, jeden z alternantów.

Przyczyna pierwotna alternacji albo działa jeszcze w danym, badanym stanie języka, albo też tylko działała w przeszłości i może być odkrytą jedynie na podstawie domniemań i przypuszczeń historycznych.

W jaki sposób się to dzieje, jaki jest porządek czyli następstwo alternacyj, o tym później. Teraz zaś, w rozdziale 2-im, wyliczymy różne rodzaje alternacyj fonetycznych.

ROZDZIAŁ II.

Klasyfikacja alternacyj i alternantów.

§. 49. Jak już widzieliśmy, alternacje objawiają się w morfemach, pokrewnych etymologicznie.

Alternacja morfem rozkłada się na alternację fonem, wchodzących do składu tych morfem.

Modyfikacje alternacyjne morfemy sprowadzamy do jednolitej pod każdym względem morfemy pierwotnej. Tak np. alternujące ze sobą morfemy języka polskiego

m o g - ‖ m o ż -

sprowadzamy do jednolitej morfemy pierwotnej, bo bez tego nie mogłoby być mowy o ich pokrewieństwie etymologicznym.

Przy zestawianiu i porównywaniu morfem, oraz przy przypuszczaniu, na zasadzie takich zestawiań i porównywań, ich pokrewieństwa etymologicznego kierujemy się:

a) znaczeniem, t. j. asocjacją grupy wyobrażeń antropofonicznych z grupą wyobrażeń nie-antropofonicznych, bądź to pozajęzykowych (eksoglotnych, semazjologicznych), bądź też specjalnie językowych (endoglotnych, formalnych, morfologicznych);

b) częściowym przynajmniej podobieństwem antropofonicznym, a w razie istnienia różnic, jednakowością i stałością tych różnic w całym szeregu morfem.

§. 50. Co do jednolitego źródła fonem, różniących się antropofonicznie, ale podciąganych pod pojęcie alternacji, rozróżniamy przedewszystkim dwa wypadki (por. wyżej, §. 48):

a) albo źródło to żyje w badanym stanie języka, żyje jako jednolita grupa wyobrażeń antropofonicznych;

b) albo też źródło to kryje się w zagadkowej przeszłości, a do przekonania o jego istnieniu dawniejszym dochodzimy na podstawie należenia fonem do składu morfem, będących oczywiście jednego pochodzenia.

Za przykład pierwszego rodzaju alternacji, alternacji z przyczynowością neofonetyczną, może służyć alternacja fonem

m | *m*

w wyrazach polskich

m e c h | m c h u ,

albo też alternacja fonem

ł || *ł*

w wyrazach polskich

ł e z | ł z a . . . .

Jako zaś przykład drugiego rodzaju alternacji możemy wymienić alternację fonem

g || *ž*

w wyrazach polskich

m o g - ę | m o ż - e,

albo też alternację fonem

u || *e*

w wyrazach polskich

d u c h | o d - d e c h . . . . .

§. 51 Między temi dwoma tak różnemi stanami alternacji może istnieć stan pośredni, w którym źródło jednolite fonem różniących się kryje się w przeszłości, różnice zaś fonem jasno się percypują, ale pomimo to, skutkiem swej bliskości antropofonicznej, skutkiem swego pokrewień-

stwa antropofonicznego, te różne fonemy uczuwane są także przez mówiących jako pokrewne antropofonicznie, jako rozgałęzienia jednej fonemy zasadniczej. Tu znowu mogą być dwa wypadki:

α) albo różnica fonem alternujących zależy jeszcze od dających się określić warunków połączeń fonem i budowy wyrazów fonetycznych,

β) albo też różnice między fonemami alternującemi przekazywane są tylko drogą tradycji.

Tak np. alternacja fonem

ś ‖ *s*

w wyrazach polskich

k o ś ć | k o s t k a . . . .

zależy od wpływu fonem następujących,

ć ‖ *t*

[przykład na wypadek α];

taka sama zaś alternacja

ś ‖ *s*

w wyrazach polskich

n i e s i e | n i o s ę . . . .

[przykład na wypadek β]

nie ma już żadnej przyczyny antropofonicznej w dzisiejszym stadjum rozwoju języka polskiego.

Wypadek α bliższym jest powyżej wskazanemu wypadkowi *a*, wypadek zaś β bliższym jest wypadkowi *b*, tak że cztery te wypadki, dwa krańcowe, *a*, *b*, oraz dwa pośrednie, α, β, układają się w następujący szereg:

a — α — β — *b*.

Jak zobaczymy w rozdziale 8-ym (§§. 185 — 190, 192 — 212, 230—231), szereg ten odpowiada istotnie następstwu historycznemu powstawania jednych kategoryj alternantów z innych kategoryj.

§. 52. Z drugiej strony należy zwrócić uwagę na następującą różnicę między alternantami:

a) Jedne alternanty, jako pary grup wyobrażeń fonetycznych, kojarzą się czyli asocjują się z wyobrażeniem pewnego stosunku psychicznego, t. j. albo znaczeniowego, albo też formalnie-językowego;

b) inne zaś z takim wyobrażeniem stosunku psychicznego nie asocjują się.

Za przykład drugiej kategorji, kategorji *b*, kategorji alternantów bez znaczenia psychicznego, mogą służyć alternacje języka polskiego

u ‖ *e*

w wyrazach

d u c h | o d-d e c h . . . . ,

u (*ó*) ‖ *o*

w wyrazach

r ó d | r o d - u . . . . ,

ą || *u*

w wyrazach

ż ą - ć ż n - ę . . . . ,

- *t* (-d) || *-d-*

w wyrazach

r ó d | r o d-u . . . . .

Jako zaś przykład alternacyj psychofonetycznych, t. j. alternacyj pierwszej kategorji, kategorji *a*, możemy przytoczyć alternacje również języka polskiego:

g || *ž*

w wyrazach

m o g-ę | m o ż-e . . . . ,

t || *ć*

w wyrazach

b r a t | b r a c i-e . . . . ,

o || *a*

w morfemach piennych wyrazów

p o - m o g - ę | p o - m a g - a m,

c h o d z - ę | c h a d z - a m . . . .

Po tych uwagach przedwstępnych przystępujemy do samej klasyfikacji alternantów z różnych stanowisk.

§. 53. I. Klasyfikacje alternacyj ze stanowiska ich przyczynowości.

Za ogólną przyczynę złożoną powstawania i istnienia alternacyj i alternantów należy uważać życie społeczne oraz organizację fizyczną (anatomiczno-fizjologiczną) i psychiczną indywiduów, wchodzących do składu społeczności językowej.

Przejdźmy do szczegółów.

§. 54. 1. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska możności określenia w danym czasie ich przyczynowości antropofonicznej.

Wszystkie bez wyjątku alternacje a l b o są a l b o też nie są wynikiem żywych tendencyj czyli dążności antropofonicznych oraz wyrobionych i ciągle istniejących przyzwyczajeń antropofonicznych.

Z tego stanowiska wszystkie alternacje rozpadają się na dwa wielkie działy:

1) alternacje neofonetyczne,

2) alternacje nie-neofonetyczne czyli paleofonetyczne.

Alternację pierwszego rodzaju nazwiemy alternacją dywergującą czyli dywergentną (dywergencyjną), alternację zaś drugiego rodzaju alternacją nie-dywergentną. Stosownie do tych nazw będziemy mieli

1) dywergenty,

2) nie-dywergenty,

a stosunek między dywergentami będzie dywergencją, stosunek zaś między nie-dywergentami — nie-dywergencją.

W wyrazach polskich

mróz | mroz-u...

alternacja

-s (-z) ‖ *-z-*

jest dywergencją, alternacja zaś

u (ó) ‖ *o*

nie-dywergencją.

§. 55. 2. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska możności wskazania przyczynowości psychicznej.

Wszystkie bez wyjątku alternacje albo kojarzą się (asocjują się) z wyobrażeniami pewnych odcieni psychicznych, bądź to semazjologicznych czyli znaczeniowych, bądź też morfologicznych czyli dotyczących budowy języka, albo też nie kojarzą się.

Na tym rozróżnieniu polega podział alternantów na

1) alternanty psychofonetyczne czyli korrelatywy,

2) alternanty nie-psychofonetyczne czyli nie-korrelatywy.

Stosunek między korrelatywami będzie korrelacją, stosunek zaś między nie-korrelatywami — nie-korrelacją.

W wyrazach polskich

mrozu | mrozie

mróz | mrozu, mrozie

alternacja

z ‖ *ź*

jest korrelacją, alternacje zaś

-s (-z) ‖ *-z-*,

u (ó) ‖ *o*

nie-korrelacjami.

§. 56. 3. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska możności określenia przyczynowości tradycyjnej i socjalnej wogóle.

Wszystkie alternacje a l b o istnieją drogą powtarzania i naśladownictwa, a więc także przekazywania w ciągu pokoleń, a l b o t e ż powstają u indywiduów niezależnie od tego czynnika.

Rzecz prosta, że wszystkie alternacje paleofonetyczne, dopóki mogą jeszcze być uważane za alternacje, utrzymują się tylko drogą przekazywania przez jednych członków społeczności językowej innym członkom tejże społeczności. Właściwa więc takim alternacjom przyczynowość jest objawem życia społecznego, tak w pewnej chwili, jako też z biegiem czasu.

Dywergencje czyli alternacje neofonetyczne powstają i utrzymują się niezależnie od tradycji i od obcowania językowego, chociaż bywają też dywergencje, których czysto antroprofoniczny związek przyczynowy z warunkami, od których zależą, jest podtrzymywany właśnie przez czynnik tradycji i obcowania językowego.

Co się zaś tyczy korelacyj czyli alternacyj psychofonetycznych, to każde indywiduum otrzymuje je przedewszystkim drogą tradycji i obcowania językowego, ale, skojarzywszy je ostatecznie z pewnemi różnicami psychicznemi, emancypuje je od wpływu tego czynnika socjalnego.

§. 57. 4. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska własnojęzykowości (autoglotności) lub też obcojęzykowości ich zródła.

Wszystkie bez wyjątku alternacje a l b o mają źródło w nieprzerwanej ciągłości historycznej danego języka, a l b o t e ż powstały dzięki zapożyczeniu z innego języka, blizko pokrewnego.

Innemi słowy: Przyczynowość obecna lub dawniejsza powstania danych alternantów kryje się a l b o w życiu samej danej społeczności językowej, a l b o t e ż w jej stosunkach ze społecznościami lub też literaturami językowo pokrewnemi.

Dywergencje czyli alternacje neofonetyczne mogą być zawsze tylko pochodzenia swojskiego, własnojęzykowego, bo podstawę ich różnicy stanowi wymawianie przez te same indywidua. Tak np. dywergencja

s | ś

w wyrazach polskich

k o s't k a | k o ś ć

może znaleźć objaśnienie zawsze tylko w samym polskim języku.

Co innego alternacje tradycyjne albo też nawet psychofonetyczne czyli korelacje. Przy nich możliwą jest obcojęzykowość pochodzenia. Tak np. alternacja

h || *z*

w wyrazach polskich

b ł a h y | b ł a z e n

jest czeskiego pochodzenia. Alternacja

er || *ra*

w wyrazach rosyjskich

s ḿ e r d' é t' | s m r a d

(смердѣть | смрадъ)

jest pochodzenia cerkiewnosłowiańskiego.

Rzecz prosta, że ze stanowiska teraźniejszości danego języka wszelkie alternacje są swojskie, są własnojęzykowe. Za obcojęzykowe możemy je uważać, tylko dochodząc do ich źródła, tylko przeciwstawiając chwili obecnej mniej lub więcej odległą przeszłość.

§. 58. Alternacje ze źródłem obcojęzykowym mogą być o b c o j ę z y k o w e m i:

a) albo c a ł k o w i c i e,

b) albo też tylko n a p o ł o w ę.

W pierwszych oba alternanty, oba członki danej alternacji pochodzą z języka obcego, w drugich zaś tylko jeden z nich jest przyswojony, jest pochodzenia obcojęzykowego, drugi zaś – pochodzenia własnojęzykowego. Za przykład tego drugiego gatunku może służyć w języku polskim alternacja

g || *h*

w g a r d z i ć | h a r d y,

g a n i ć | h a ń b a . . .,

w języku rosyjskim

olo || *la*

w головá | главá . . . .

Alternacje pierwszego gatunku można nazwać, ze względu na ich pochodzenie, obcemi j e d n o j ę z y k o w e m i, alternacje zaś drugiego gatunku -- o b c o - s w o j s k i e m i d w u j ę z y k o w e m i (t. j. przedstawiającemi połączenie czyli kombinację zapożyczenia i swojskości).

§. 59. 5. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska różnicy między przyczynowością indywidualną a przyczynowością społeczną.

Dywergencje i korelacje mają właściwie przyczynowość indywidualną, lub też, co najwyżej, zbiorowo-indywidualną; alternacjom zaś trady-

cyjnym czyli paleofonetycznym właściwą jest przyczynowość jedynie społeczna.

Dywergencje mają przyczyny indywidualne lub też zbiorowo-indywidualne natury antropofonicznej.

Korelacje mają przyczyny indywidualne lub też zbiorowo-indywidualne natury psychicznej.

Jeżeli alternacje tradycyjne własnojęzykowe muszą być sprowadzone do przyczynowości z zakresu życia społecznego, to tym bardziej przyczynowość społeczną należy przypisać alternacjom obcojęzykowym (Nr. 4, §§. 57—58), w chwili ich powstawania. Co więcej, ten czynnik społeczny ogarnia przy nich nietylko jedną społeczność językową, ale nawet aż dwie.

§. 60. 6. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska prostoty lub też złożoności właściwej im przyczynowości.

Wszystkie bez wyjątku alternacje mogą mieć przyczynowość albo prostą, albo też złożoną, t. j. sprowadzają się albo do jednej tylko przyczyny, albo też do dwuch.

Wszystkie bez wyjątku alternacje muszą mieć przyczynowość albo prostą, albo też złożoną, t. j. muszą zależeć albo tylko od jednej, albo też od dwuch przyczyn.

a) Alternacje mogą mieć jedną tylko przyczynę albo też dwie przyczyny.

Jedną tylko przyczynę mogą mieć:

dywergencje, nie podtrzymywane przez tradycję (Nr. 1, §. 54),

alternacje tradycyjne, nie będące ani dywergencjami, ani korrelacjami (Nr. 3, §. 56).

Mogą mieć dwie przyczyny jednocześnie:

dywergencje, zależne nietylko od warunków antropofonicznych, ale także od obcowania językowego, t. j. dywergencje, stanowiące przejście od dywergencyj w ścisłym znaczeniu tego wyrazu czyli od alternacyj neofonetycznych do alternacyj tradycyjnych czyli paleofonetycznych (Nr. 1, §. 54),

alternacje tradycyjne, będące jednocześnie korrelacjami czyli alternacjami psychofonetycznemi (Nr. 3, §. 56).

Niemożliwym jest za to połączenie przyczynowości dywergencyjnej czyli neofonetycznej z przyczynowością korrelacyjną czyli psychofonetyczną (NNra 1 i 2, §§. 54, 55).

§. 61. Przesunięcie przyczyn czyli zmianę przyczynowości w następstwie historycznym możemy zauważyć:

przy przejściu dywergencyj (Nr. 1, §. 54) do stanu alternacyj tradycyjnych czyli paleofonetycznych (Nr. 3, §. 56),

przy przejściu alternacyj obcojęzykowych (Nr. 4, §§. 57—58) do kategorji alternacyj tradycyjnych (Nr. 3, §. 56),

przy przejściu alternacyj tradycyjnych (Nr. 3, §. 56), bądź to powstałych z dywergencyj własnojęzykowych (Nr. 1, §. 54), bądź też z alternacyj obcojęzykowych (Nr. 4, §§. 57—58), do stanu korelacyj czyli alternacyj psychofonetycznych (Nr. 2, §. 55),

przy przejściu korelacyj (Nr. 2, §. 55) do stanu alternacyj tradycyjnych (Nr. 3, §. 56).

§. 62. *b)* Przy pewnych alternacjach przyczynowość m u s i być albo prosta albo złożona.

Jedną tylko przyczynę muszą mieć:

czyste d y w e r g e n c j e czyli alternacje wyłącznie neofonetyczne, wolne od wpływu tradycji i obcowania językowego wogóle,

czyste a l t e r n a c j e t r a d y c y j n e, nie mające w sobie nic ani z neofonetyzmu dywergencyj, ani też z psychofonetyzmu korelacyj.

Do dwuch zawsze przyczyn muszą być sprowadzane k o r e l a c j e, zależne z jednej strony od tradycji, z drugiej zaś od indywidualnie wyrobionego związku psychofonetycznego.

§. 63. II. Klasyfikacje alternacyj ze stanowiska starcia się czyli kolizji rozmaitych dążności.

1. Kolizja tradycji z potrzebami i dążnościami jednostkowemi.

Wszystkie bez wyjątku alternacje albo wywołują starcie się czyli kolizję tradycji i obcowania socjalno-językowego wogóle z potrzebami i dążnościami jednostkowemi czyli indywidualnemi do uproszczenia i wygody, albo też podobnego starcia się wcale nie wywołują.

Starcie się takie czyli kolizja konieczną jest przy alternacjach tradycyjnych, nie zutylizowanych do cieniowania stosunków psychicznych, t. j. przy alternacjach tradycyjnych, nie będących jednocześnie korelacjami. Przy tym oczywiście obojętną jest rzeczą, czy takie alternacje tradycyjne rozwinęły się z byłych dywergencyj czyli alternacyj neofonetycznych własnego języka, czy też zawdzięczają swoje istnienie wpływowi języka obcego, czy też nakoniec wyszły z łona korelacyj czyli alternacyj psychofonetycznych.

Kolizja zaś taka nie może mieć wcale miejsca przy korelacjach czyli alternacjach psychofonetycznych, ponieważ przy nich dążności

indywidualne do uproszczenia i wygody pozostają w zupełnej harmonji z tradycją.

§. 64. Co się zaś tyczy dywergencyj, to one z natury rzeczy wyłączają możność wszelkiej kolizji między potrzebami i dążnościami indywidualnemi a tradycją. Jednakże w czasie zaradzania się dywergencji, w czasie zjawiania się dywergencji w stanie zarodkowym ma miejsce podobna kolizja, a ustalenie się ostateczne danej dywergencji jest nieświadomie odniesionym zwycięstwem dążności indywidualnych w zakresie peryferyj mówniczych nad tradycją i czynnikiem obcowania językowego wogóle.

Możliwe są atoli takie dywergencje, przy których dążności indywidualne nietylko nie zostają w sprzeczności z tradycją, co rozumie się samo przez się, ale nawet są przez nią podtrzymywane

(np. polskie *s* ∥ *ś* w k o s t k a | k o ś ć . . .).

Taki stan jest właśnie owym stanem przejściowym od dywergencji w ścisłym znaczeniu tego wyrazu do alternacji tradycyjnej, stającej się z biegiem czasu powodem kolizji, o której tu mowa.

§. 65. Do czego prowadzi kolizja między tradycją a dążnościami indywidualnemi, dokładniej mówiąc, między tradycją a dążnościami z b i o r o w o - i n d y w i d u a l n e m i, jaki bywa jej ostateczny wynik, w jaki sposób zostaje ona usunięta, zobaczymy w rozdziale 8-ym. Tutaj zaś pozwolę sobie w kilku słowach zestawić rezultaty tak pozostawania wiernym tradycji, jako też słuchania dążności indywidualnych w zakresie rozmaitych rodzajów alternacyj:

W zakresie alternacyj tradycyjnych, tak własno-językowych (Nr. I. 3, §. 56), jako też obcojęzykowych (Nr. I. 4. §. 57) co do pochodzenia, tradycja podtrzymuje komplikację zjawisk i obarcza pamięć, dążności zaś indywidualne upraszczają komplikację i ułatwiają robotę pamięci.

Przeciwnie przy powstawaniu dywergentów czyli alternantów neofonetycznych (N I. 1, §. 54) tradycja daje prostotę i jednolitość, dążności zaś indywidualne wywołują nieznane dawniej różnice.

Nareszcie przy korelatywach czyli alternantach paleofonetycznych (Nr. I. 2, §. 55) tradycja i dążności indywidualne idą ręka w rękę, między niemi panuje zupełna zgoda, zupełna harmonja.

§. 66. 2. Kolizja dążności indywidualnych antropofonicznych czyli peryferyczno-fonetycznych z dążnościami indywidualnemi centralno--psychicznemi

musi nastąpić z konieczności przy dywergentach, których różnica polega na tym, że jeden z nich powstaje skutkiem niemożności wykona-

nia w zupełności zamiaru fonetycznego. (Np. przy polskiej dywergencji

-t (*-d*) || *-d-*

w wyrazach

ród | rodu . . . . .)

Przy innych zaś rodzajach alternacyj o podobnej kolizji mowy być nie może.

§. 67. III. Klasyfikacje alternacyj ze stanowiska ich genezy, ze stanowiska ich odległości historycznej od źródła przyczynowego.

Ściśle rzecz biorąc, należy przyjmować i rozpatrywać nietylko alternacje jasne i widoczne, ale także alternacje zarodkowe i dopiero mające się rozwinąć, oraz alternacje przeszłości, t. j. alternacje, które takiemi być przestały.

Stosownie do tego, należy wogóle rozróżniać:

a) alternacje zarodkowe,

b) „ żywe,

c) „ zanikłe (wygasłe).

§. 68. 1. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska odległości od źródła przyczynowości antropofonicznej.

Tutaj możemy rozróżniać następujące stadja stopniowego rozwoju:

a) Alternacje zarodkowe, poczynające się na gruncie dążności indywidualnych;

b) alternacje rozwijające się, już nietylko indywidualnie, ale także społecznie;

c) alternacje rozwinięte i

d) „ „ „ ustalone,

które to oba stadja przechowują się głównie drogą tradycji i życia społecznego wogóle;

e) alternacje usuwane i stopniowo znikające, alternacje stanu przejściowego,

f) alternacje zanikłe, alternacje usunięte.

Oba te ostatnie stadja powstają skutkiem starcia się dążności indywidualnych ze społecznemi, przy czym pierwsze biorą przewagę nad drugiemi.

Stadja *a* i *b* są to dywergencje czyli alternacje neofonetyczne, stadja *c*, *d* i *e* — alternacje tradycyjne czyli paleofonetyczne, przy

czym jako odłam stadjum *d* zjawiają się korelacje czyli alternacje psychofonetyczne. Nareszcie stadjum *f* może być podprowadzone pod pojęcie alternacji tylko ze stanowiska przeszłości, samo bowiem nie posiada żadnych innych cech, koniecznych do tego, ażeby pewną różnicę fonetyczną można było uznać za alternację.

§. 69. 2. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska odległości od źródła przyczynowości psychicznej.

Tutaj rozróżniamy następujące stadja:

a) Alternacje, zaczynające się zjawiać, alternacje, przedstawiające początek utylizacji alternacyj paleofonetycznych do cieniowania różnic psychicznych, alternacje z zarodkami kojarzeń czyli asocjacyj psychofonetycznych. Ten proces kojarzenia wyobrażeń musi się dokonywać osobno w każdym indywiduum, należącym do danej społeczności językowej.

b) Alternacje ustalone, t. j. korelacje jasne i widoczne;

c) alternacje usuwane i stopniowo znikające;

d) alternacje usunięte.

Przez trzy ostatnie stadja, *b*, *c*, *d*, alternacje przechodzą przy współudziale czynników dążności indywidualnych i życia społecznego.

§. 70. 3. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska odległości od źródła, leżącego we wpływie języka pokrewnego.

Tutaj odróżniamy stadja następujące:

a) Sam proces przyswajania alternacyj obcego języka przez pojedyncze indywidua danej społeczności językowej.

b) Całkowite przyswojenie z oddaleniem od właściwego źródła, dokonywane tak indywidualnie, jako też drogą obcowania społecznego.

c) Ostateczne ustalenie w danym języku alternacyj obcojęzykowych oraz przekazywanie ich drogą tradycji i obcowania społecznego wogóle.

Ustalone ostatecznie alternacje tej kategorji ulegają następnie tym samym zmianom i zanikowi, jak powyżej rozpatrywane alternacje ze stanowiska ich odległości od źródła bądź to antropofonicznego (III. 1. *e*, *f*, §. 68), bądź też psychofonetycznego (III. 2. *c*, *d*, §. 69).

§. 71. Jak w innych sferach życia językowego, tak również w dziedzinie alternacyj, możemy konstantować punkta zwrotne w historji języka, w związku z rozwinięciem i spotęgowaniem pewnych dążności. Jako znak widoczny każdej takiej zmiany ukazuje nam się zawsze

w historji języka nowe ugrupowanie wyobrażeń fonetycznych oraz prac peryferycznych, t. j. prac w zakresie zewnętrznych organów mównych, wraz z różniącemi się od poprzednich rezultatami akustycznemi tych prac.

§. 72. Spróbujmy ująć w formuły zmiany, prowadzące do rozwinięcia niektórych przynajmniej rodzajów alternacyj.

1) Formuła, wyrażająca zmiany antropofoniczne, a więc dające początek alternantom neofonetycznym czyli dywergentom, następnie zaś alternantom paleofonetycznym czyli tradycyjnym, jako naturalnym potomkom tamtych, wygląda w sposób następujący:

$$x + n\varphi,$$

gdzie

x oznacza jakąkolwiek bądź fonemę pierwotną,

φ — zmianę historyczno-fonetyczną w pewnym kierunku,

n — współczynnik czyli koefficjent tej zmiany, pokazujący jej stopniowość w granicach od *0* do *1*.

n jest zawsze ułamkiem, i to ułamkiem zmiennym co do swej wielkości, w granicach od *0* do *1*:

Jeżeli $n = 0$,
to i $n\varphi = 0$,
$x + n\varphi = x$,

t. j. żadna jeszcze zmiana nie zaszła.

Jeżeli $n = 1$,
to $n\varphi = \varphi$,
a więc $x + n\varphi = x + \varphi$,

t. j. zmiana w pewnym kierunku doszła do krańca czyli do limitu swego stopniowego wzrastania i dalej w tym kierunku posuwać się już nie może.

Między zaś *0* a *1* dla wielkości n,
oraz między *0* a φ dla wielkości $n\varphi$,
a między x a $x + \varphi$ dla wielkości $x + n\varphi$
możliwa jest nieskończona ilość stanów przejściowych, przedstawiających stopniowe natężenie i wzrost danej zmiany.

§. 73. Ażeby od pojęcia prostej zmiany fonetycznej przejść do pojęcia rozdwojenia fonemy, rozdwojenia, będącego podstawą wszelkiej alternacji, należy tylko zamiast wielkości pojedynczej podstawić wielkość podwójną:

zamiast φ podstawić φ', φ'',

oznaczające zmiany fonetyczne w różnych kierunkach, a więc wielkości, różne jakościowo.

Dla łatwiejszego zaś orjentowania się, współczynnik n przy φ' oznaczmy przez n', współczynnik zaś n przy φ'' — przez n''.

W takim razie rozdwojenie x otrzymujemy samo przez się:

$$x + n'\varphi' = x'$$

z limitami x ..... X',

$$x + n''\varphi'' = x''$$

z limitami x .... X''.

W ten sposób mamy gotową alternację

$$\{ x + n'\varphi' \} \| \{ x + n''\varphi'' \} = x' \| x''$$

z limitami:

$$x \| x = x,$$

$$X' \| x, \qquad x \| X'',$$

$$X' \| X''.$$

Rzecz prosta, że to, co stosowało się do n i $n\varphi$ wogóle, to samo stosuje się do n', n'' i do $n'\varphi'$, $n''\varphi''$.

§. 74. Stosownie do tego, jakie wartości będziemy nadawać współczynnikowi n tak w jednym, jak w drugim wypadku, otrzymamy cały szereg wartości dla $n'\varphi'$ i dla $n''\varphi''$, więc także dla $x + n'\varphi'$ i dla $x + n''\varphi''$, czyli dla x' i dla x'', w granicach czyli limitach następujących:

$$n' = 0, \qquad n'\varphi' = 0, \qquad x' = x,$$

$$n'' = 0, \qquad n''\varphi'' = 0, \qquad x'' = x,$$

$$x' \| x'' = x \| x = x,$$

t. j. zmiana alternacyjna jeszcze się nie rozpoczęła, albo, co najwyżej, jest dopiero w zarodku.

$$n' = 1, \qquad n'\varphi' = \varphi', \qquad x + n'\varphi' = x + \varphi' = X',$$

$$n'' = 0, \qquad n''\varphi'' = 0, \qquad x + n''\varphi'' = x,$$

$$x' \| x'' = X' \| x,$$

t. j. jeden z członków alternacji doszedł do ostatecznego krańca swego rozwoju w kierunku danej zmiany, drugi zaś równa się niezmienionej fonemie pierwotnej.

To samo możemy odwrócić, podstawiając

n' φ' x' zam. n'' φ'' x'', a n'' φ'' x'' zam. n' φ' x'.

Nareszcie

$$n' = 1, \qquad n'\varphi' = \varphi', \qquad x + n'\varphi' = x + \varphi' = X',$$

$$n'' = 1, \qquad n''\varphi'' = \varphi''. \qquad x + n''\varphi'' = x + \varphi'' = X'',$$

$$x' \| x'' = X' \| X'',$$

t. j. oba członki alternacji doszły do ostatecznego krańca rozwoju w kierunku właściwych im zmian antropofonicznych.

§. 75. 2) Jeżeli przy pewnych zmianach fonetycznych przyjąć hamulec psychiczny (zob. rozdz. 8-y i rozdz. 3-i), w takim razie formuła dla podobnego wypadku przyjmie postać następującą:

$$x + (n\varphi - m\psi),$$

gdzie oznaczają:

ψ . . . . hamulec psychiczny,

m . . . . liczbę wypadków lub grup wypadków, na które działanie tego hamulca się rozpościera. To m jest nie ułamkiem, jak n, ale zawsze liczbą całkowitą w granicach od O do M.

Inne litery mają to samo znaczenie, co i w formułach, poprzednio rozebranych (§§. 72—74).

Formuły ostatniej, mieszczącej w sobie także hamulec psychiczny, t. j. formuły

$$x + (n\varphi - m\psi),$$

rozwijać tu dalej nie będę.

§. 76. 3) Formuła, wyrażająca zmiany psychiczne, prowadzące do utylizacji alternantów tradycyjnych w celu wyrobienia z nich korelatywów czyli alternantów psychofonetycznych, może mieć postać następującą:

$$[\, X' \parallel X'' \,]\; m\psi,$$

gdzie oznaczają:

$X' \parallel X''$ wyrobioną i ustaloną alternację tradycyjną,

ψ . . . . pewien stosunek psychiczny morfem i wyrazów, w których ta alternacja się spotyka,

m . . . . współczynnik czyli koeficjent tego stosunku, wyrażający jego większą lub mniejszą siłę, jego większe lub mniejsze natężenie.

Postawienie wyrażenia $m\psi$ za nawias, [ ], nie oznacza wcale matematycznego mnożenia alternacji, której symbol zawiera się w nawiasie, ale tylko możność utylizowania tej alternacji do cieniowania psychicznego, wyrażonego za pomocą $m\psi$.

§. 77. Wyrażenie powyższe jest nierównie mniej stałe i mniej określone, aniżeli wyrażenia

$$x + n\varphi, \quad \{ x + n'\varphi' \} \{ x + n''\varphi'' \} = x' \parallel x'',$$

podane jako szkielety formuł z zakresu alternacyj pochodzenia antropofonicznego. Wielką bowiem rolę grają tu w każdej społeczności językowej różnice indywidualne. Każde indywiduum zosobna musi dojść samodzielnie do zabarwienia alternacji

$$X' \parallel X''$$

cieniowaniem psychicznym.

$$m\psi.$$

Stąd to nie tyle stopniowość, ile raczej ciągłe wahania się, ciągłe oscylacje, chociaż oscylacje, przy pewnych warunkach obcowania językowego oraz na pewnym stopniu wydoskonalenia językowego indywiduów, należących do danej społeczności językowej, sprowadzające się do

minimum. Stąd też m ma w przytoczonej formule wartość ruchomą, wahającą się na odległości

$$0 \ldots\ldots M,$$

gdzie M oznacza *maximum* siły, *maximum* natężenia psychicznego danej alternacji.

Jeżeli

$$m = 0,$$

to, rzecz prosta, i

$$m\psi = 0,$$

a całe wyrażenie

$$[X' \parallel X''] \, m\psi = X' \parallel X''.$$

§. 78. IV. Klasyfikacja alternantów i alternacyj fonetycznych ze stanowiska sposobu ich pokrewieństwa etymologicznego.

Fonemy, stanowiące pary alternujące, muszą być zawsze pokrewne etymologicznie, t. j. muszą wyprowadzać się z jednolitej fonemy pierwotnej, ale pokrewieństwo to może być dwojakiego rodzaju:

a) Albo fonemy te alternują ze sobą w morfemach etymologicznie pokrewnych, w morfemach alternujących,

b) albo też fonemy alternują ze sobą, jako części składowe całych grup morfem z pewnym stałym ustrojem fonetycznym.

Za przykład alternacji pierwszego rodzaju może służyć np. z zakresu języka polskiego alternacja

$$g \parallel \check{z}$$

w morfemach

m o g- | m o ž-

i tyle innych.

§. 79. Jako zaś przykład drugiego rodzaju możemy przytoczyć alternację języka polskiego

$$i \ (y) \parallel e$$

w formach

w y - c i n - a	r o z - b i e r - a,
w y - ž y m - a	w y - c i e r - a,
n a - g i n - a	p o - ž e r - a . . .,

która to alternacja rozwinęła się, pod wpływem rozmaitego sąsiedztwa, z jednolitej fonemy pierwotnej, *i* (*y*), właściwej morfemie piennej t e g o r o d z a j u c z a s o w n i k ó w.

Podobnie mamy prawo przyjąć w języku polskim alternację

e || *o*,

otrzymywaną przez zestawienie czasu teraźniejszego czasowników tego samego typu, a jednak dziś różnego wyglądu fonetycznego:

piek-ę	bior-ę,
ciek-ę	wiod-ę,
strzeg-ę	nios-ę,
grzeb-ę	plot-ę....

Alternacja ta sprowadza się w odległej przeszłości do jednolitej fonemy pierwotnej, *e*.

W morfemach piennych wyrazów łacińskich

col-lig-o	con-fer-o,
ad-im-o	con-ser-o,
con-spic-it	at-ter-it,
con-tin-et	com-mer-et
....	....
ab-ig-it	im-per-at,
ac-cid-it	a-per-it
ad-hib-et	....
af-fic-it	....
....	....

mamy alternację

i || *e*,

powstałą, wskutek różnego sąsiedztwa fonetycznego, zamiast jednolitej fonemy

i,

przedstawiającej osłabienie *e* lub *a* w zgłoskach nieakcentowanych po akcentowanej, a więc będącej, ze swej strony, jednym z członków par alternacyjnych

'i || *é*

'i || *á*.

Coś podobnego spotykamy także w języku gockim, gdzie

i || *e* [*r*],

oraz w wielu innych.

§. 80. Oba te rodzaje alternacyj ze stanowiska stopnia pokrewieństwa etymologicznego fonem alternujących nie różnią się wcale jakościowo, ale tylko ilościowo. Pokrewieństwo fonem morfologiczne, t. j. oparte na ich należeniu do kategoryj morfologicznych, zostających w pewnym wzajemnym stosunku, jest po prostu rezultatem uogólnienia, opartego na zestawieniu całego szeregu morfem, nietylko zostających w pew-

nym stosunku morfologicznym, ale także będących pokrewnemi etymologicznie. Tak np. przez zestawienie

najprzód

ciek-	ciecz-,
strzeg-	strzež-,
grzeb-	grzeb′-
.....	.....

powtóre

bior-	bierz-
wiod-	wiedź-
nios-	nieś-
plot-	pleć-
.....	.....

po trzecie

ciek-	ciecz-	tok-	tocz-
strzeg-	strzež-	śtrog-	strož-
grzeb-	grzeb′-	grob-	grob′-,

nareszcie po czwarte

bior-	bierz-	bor-	borz-
wiod-	wiedź-	wod-	wodź-
nios-	nieś-	nos-	noś-
plot-	pleć-	płot-	płoć-
.....	.....	.....	.....

dochodzimy do alternacji, będącej abstrakcją z nich wszystkich, a mianowicie do przytoczonej powyżej alternacji

e ‖ *o*

w

piek-	bior-
ciek-	wiod-
strzeg-	nios-
grzeb-	plot-
.....	.....

W nowszych odkryciach historyczno-fonetycznych w dziedzinie języków arjo-europejskich, w odkryciach, inaugurowanych przez Brugmanna i De Saussure'a, wielką usługę oddawało właśnie zestawianie morfem ze stanowiska ich pokrewieństwa morfologicznego czyli formalnego, a więc ustanawianie alternacyj fonem tego właśnie rodzaju, jak

e ‖ *o*

w

piek-, ciek-, strzeg-, grzeb... || bior-, wiod-, nios-, plot.....

§. 81. W ścisłym związku z rozróżnianiem dwuch rodzajów alternacyj pod względem stopnia pokrewieństwa fonem alternujących pozostaje określanie różnych kierunków, w których przejawia się upodabnianie morfologiczne czyli asymilacja morfologiczna morfem. t. j. unifikacja czyli ujednostajnianie morfem z przyczyn psychicznych. Kierunki te będą przedewszystkiem dwojakie, w zależności od dwojakiego pokrewieństwa:

a) kierunek asymilacji na podstawie pokrewieństwa etymologicznego,

b) kierunek asymilacji na podstawie pokrewieństwa morfologicznego czyli strukturnego.

Na tym właśnie opierają się alternacje alternacyj

(np. słowiańsko-polska [t || t_i] || [k || č]),

o których niżej (V. 5, §. 89).

§. 82. V. Klasyfikacje alternacyj fonetycznych ze stanowiska prostoty i złożoności (komplikacji) zestawień.

1. Różnica fonem równoważnych i nierównoważnych (ekwiwalentnych i nieekwiwalentnych).

Jeżeli jedna fonema odpowiada etymologicznie jednej fonemie, jeżeli dwie fonemy odpowiadają dwum fonemom, wtedy mamy stosunek całkiem prosty, bez żadnych komplikacyj szczególnych.

Jeżeli zaś jednej fonemie odpowiadają dwie fonemy lub t. p., wtenczas mamy alternację fonem nierównoważnych.

Taką samą w gruncie rzeczy alternacją jest alternacja fonemy określonej z zerem czyli z brakiem wszelkiej fonemy.

Nareszcie bywają wypadki, gdzie musimy zestawiać alternacyjnie pewną fonemę nie z inną fonemą całkowitą lub też z dwoma i wogóle kilkoma fonemami całkowitemi, ale tylko z jakąś częścią innej fonemy, lub też z inną fonemą, ale w połączeniu z częścią drugiej fonemy sąsiedniej.

§. 83. Wszystkie te wypadki otrzymamy z formuły

$$x' \,\Big\|\, \left\{\frac{p}{s} z + nx''\right\},$$

podstawiając rozmaite wartości za p i n.

Przy tym oznaczają:

x' .... jeden z alternantów,

$\frac{p}{s}\, z + n\,x''$ ... drugi z alternantów,

x', x'', z .... fonemy całkowite,

$\frac{p}{s}$, n ... współczynniki fonem całkowitych,

n ... liczbę całkowitą: 0, 1, 2, 3...,

$\frac{p}{s}$ ... ułamek zwyczajny w granicach od 0 do 1.

s ... liczbę wyrażającą, na ile części czyli artykulacyj pojedynczych rozkłada się fonema z, inaczej liczbę, wyrażającą sumę części czyli właściwości fonemy z, uważanych za jedności niepodzielne,

p ... liczbę całkowitą, poruszającą się w granicach od 0 do s.

§. 84. Podstawmy teraz:

1) $p = 0, \qquad n = 1,$

a otrzymamy alternację najprostszą:

$$x' \parallel x''$$

(np. polskie

$$k \parallel \check{c}, \qquad g \parallel \check{z} \ldots).$$

2) $p = 0, \qquad n = 2, 3 \ldots.$

$$x' \left\{\frac{p}{s}\, z' + n\,x''\right\} = \begin{cases} x' \parallel 2x'' \\ x' \parallel 3x'' \\ \ldots\ldots \end{cases}$$

(np. polskie

$$c \parallel \acute{c}i, \qquad dz \parallel d\acute{z}i \ldots).$$

3) $p = 0, \qquad n = 0,$

$$x' \parallel \left\{\frac{p}{s}\, z + n\,x''\right\} = x' \parallel 0$$

(np. polskie

$$e \parallel 0$$

w

sen ‖ snu ....).

4) $p = 1, \qquad n = 1,$

$$x' \parallel \frac{p}{s}\, z + n\,x'' = x' \parallel \frac{1}{s}\, z + x''$$

(np. polskie

$$o \parallel 'e,$$

gdzie *'e* oznacza samogłoskę *e* wraz ze „zmiękczeniem“ spółgłoski poprzedzającej,

w

t o k ‖ c i e k - . . . .).

§. 85. Dla zupełnej dokładności, należałoby obu stronom formuły nadać jednakową postać, a mianowicie

$$\left\{\frac{p'}{s'} z' + n' x'\right\} \parallel \left\{\frac{p''}{s''} z'' + n'' x''\right\}, \qquad (1)$$

dodając do tego możność przestawiania wyrazów, t. j.

albo tak, jak powyżej, (1)

albo $$\left\{n' x' + \frac{p'}{s'} z'\right\} \parallel \left\{\frac{p''}{s''} z'' + n'' x''\right\}, \qquad (2)$$

albo $$\left\{n' x' + \frac{p'}{s'} z'\right\} \parallel \left\{n'' x'' + \frac{p''}{s''} z''\right\}, \qquad (3)$$

albo nareszcie $$\left\{\frac{p'}{s'} z' + n' x'\right\} \parallel \left\{n'' x'' + \frac{p''}{s''} z''\right\}. \qquad (4)$$

Wtedy to, przyjmując np. w wypadku (2):

$$n' = 1, \qquad p' = s', \qquad n'' = 1, \qquad p'' = s'',$$

otrzymamy:

$$\{x' + z'\} \parallel \{z'' + x''\}$$

[np. polskie

$$ar \parallel ro$$

w

w a r t - | w r o t -
(w a r t - k i | w r o t - a . . .)].

Przyjmując zaś w wypadku (1):

$$p' = 1, \qquad n' = 1, \qquad p'' = 0, \qquad n'' = 0,$$

otrzymamy:

$$\left\{\frac{1}{s'} z' + x'\right\} \parallel 0$$

[np. polskie

$$'e \parallel 0$$

w

b i e r z - e | b r - a ć].

§. 86. 2. Klasyfikacja alternacyj ze względu na ilość stanowiących je alternantów.

Zwykle mamy tylko dwa alternanty w jednej alternacji, jako w stosunku fonem, rozpatrywanym ze stanowiska jednolitej przyczynowości. Ale bywają, dość rzadkie zresztą, wypadki, gdzie w skład pewnej alternacji, oświeconej jedną przyczyną, jedną dążnością antropofoniczną na różnych stopniach jej przejawu, wchodzą trzy, a nawet cztery fonemy. Tutaj należy między innemi wielkoruska dywergencja czyli alternacja neofonetyczna samogłosek w zależności od akcentacji wyrazu. Tak samogłoska *o* zmienia się tu co najmniej trojako, jeżeli nie czworako, stosownie do poziomu wyrazistości, zależnego od wpływu akcentu: np.

g ó d g ó d - a	g ă d - á	g ỹ d - ă v ó j p ó ł - g ỹ d - a

{годъ (rok), róда (roku), годá (lata), годовóй (roczny), пóлгода (półroku)...}[1]).

§. 87. 3. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska pojedynczości lub też złożoności morfem, do których składu wchodzą fonemy alternujące.

Szereg morfem, połączonych na zasadzie asocjacji przez styczność, przeciwstawiamy jednej morfemie, t. j.

albo pozostajemy w granicach morfem pojedynczych,

albo też musimy wziąć pod uwagę i porównywać fonemy w dwuch graniczących ze sobą morfemach.

Przykładów pierwszego rodzaju widzieliśmy już sporą ilość; jako zaś przykład drugiego rodzaju możemy przytoczyć alternację polską

ći ‖ *c*
dźi ‖ *dz*

w

p ł a c - i | p ł a c - ę . . .
r o d z - i | r o d z - ę . . .

---

[1]) Zob.: В. А. Богородицкій «Гласные безъ ударенія въ общерусскомъ языкѣ». Казань, 1884, Бодуэн-де-Куртенэ «Отрывки изъ лекцій по фонетикѣ и морфологіи русскаго языка». Воронежъ, 1882, str. 59—87.

§. 88. **4. Klasyfikacja alternacyj ze stanowiska przeciwstawienia morfem jednowyrazowych związkowi etymologicznemu morfem różnowyrazowych.**

Wszystkie powyżej przytoczone alternacje miały miejsce w morfemach jednowyrazowych. Przeciwnie, ażeby znaleźć fonemę czy też połączenie fonem, alternujące np. z końcowym *c* wyrazu polskiego c i e c, musimy się uciec do zestawienia dwuch morfem, nigdy nie występujących we wzajemnym ze sobą połączeniu. Będą to morfemy

1) c i e k-, 2) -*ć* trybów bezokolicznych (*Infinitiv*ów):

c i e c- ‖ c i e k- / -ć.

W ten sposób otrzymujemy alternację

c | *k-* / *-ć*.

Tak więc odróżniamy dwa rodzaje alternacyj i alternantów:

a) proste, otrzymywane przez porównanie połączeń fonem, wchodzących całkowicie do składu jednego tylko wyrazu

(np. polskie

{ *dźi* ‖ *dz* } ⇐ { *di* ‖ *dį* });

b) skomplikowane, gdzie trzeba po jednej przynajmniej stronie postawić fonemy, właściwe dwum osobnym wyrazom. Przykłady:

(powyżej przytoczone) c i e c- | c i e k- / -ć

z alternacją *c* ‖ *k-* / *-ć*;

w o d - a | w ó d - k a

z alternacją

albo -*d*- ‖ -*ţ*,

albo też *d* / *k* *ţk*.

§. 89. 5. **Przeciwstawienie prostych alternacyj, prostych par alternacyjnych alternacjom alternacyj czyli alternacjom stosunków alternacyjnych.**

Co to są proste alternacje, objaśniać nie potrzebuję. Jako zaś przykład alternacyj alternacyj mogę przytoczyć polskie

$$\{ t \parallel \acute{c} \} \parallel \{ k \parallel \check{c} \}$$

w {p l o t - ę ‖ p l e c i - e} ‖ {p i e k - ę ‖ p i e c z - e},

$$\{ e \parallel e \} \parallel \{ o \parallel e \}$$

w {p i e k - ę ‖ p i e c z - e} ‖ {n i o s - ę, p l o t - ę ‖ n i e s i - e, p l e c i - e},

$$\left\{ c \,\middle\|\, \begin{matrix} k \\ \acute{c} \end{matrix} \right\} \Bigg\| \left\{ \acute{c} \parallel \acute{c} \right\}$$

$$\text{w} \left\{ \text{ciec} \,\middle\|\, \begin{matrix} \text{ciek-} \\ \text{-ć} \end{matrix} \right\} \Bigg\| \left\{ \text{by-ć} \,\middle|\, \begin{matrix} \text{by-} \\ \text{-ć} \end{matrix} \right\}.$$

Alternacje alternacyj czyli alternacje stosunków alternacyjnych opierają się na stosunku alternacyjnym morfem, pokrewnych tylko formalnie czyli strukturnie (cf. wyżej, IV., §. 81).

---

§. 90. Wpatrzywszy się uważniej w obszerną dziedzinę zjawisk alternacyjnych, możnaby znaleźć jeszcze daleko więcej podstaw do ich klasyfikacyj z różnych stanowisk. Ale i tego, com tu powiedział, będzie aż nadto, tak że wypada mi zakończyć ten rozdział i przejść w następnych do bardziej szczegółowego rozbioru przynajmniej niektórych klas alternacyj.

Otóż tedy podamy rozbiór szczegółowy (analizę) oraz wyliczymy cechy charakterystyczne następujących klas:

1. (Rozdział 3.) D y w e r g e n c j e czyli alternacje neofonetyczne, t. j. pary fonem psychicznie homogennych, których różnicę objaśniamy działającemi w danej chwili wpływami antropofonicznemi.

2. (Rozdz. 4.) K o r r e l a c j e, t. j. alternacje, utylizowane do celów morfologicznych i semazjologicznych.

3. (Rozdz. 5.) A l t e r n a c j e t r a d y c y j n e czyli p a l e o f o n e t y c z n e, t. j. nie dające się objaśnić ze stanowiska fonetyki danego perjodu, ale zachowywane dzięki jedynie obcowaniu i tradycji, wogóle dzięki przekazywaniu przez jednych członków społeczności językowej innym jej członkom. Przyczyny zachowywania alternacyj tradycyjnych noszą na sobie charakter czysto socjalny.

4. (Rozdz. 6.) Alternacje paleofonetyczne zapożyczone, będące właściwie tylko odmianą dopiero co, pod Nr. 3, przytoczonego gatunku alternacyj tradycyjnych. Przy tym może mieć miejsce poniekąd skrzyżowanie alternacji i korespondncji, t. j. wytworzenie się alternacji, której jeden członek rozwinął się na własnym gruncie, drugi zaś został zapożyczonym.

5. (Rozdz. 7.) Alternacje zarodkowe, t. j. albo tylko możliwe, albo też, choć już istniejące, ale nie dające się jeszcze dostrzec na pierwszy rzut oka.

ROZDZIAŁ III.

Alternacje, rozpatrywane ze stanowiska przyczynowości antropofonicznej. Analiza i cechy różnych klas. Dywergencje.

§. 91. Jak już z powyższego widoczna, w każdym języku istnieją rozgałęzienia jednolitej pierwotnie fonemy, powstałe na gruncie czysto antropofonicznym, niezależnie od ich należenia do składu pewnych morfem lub też kategoryj morfem. Takim jest np. rozgałęzienie wogóle fonemy pierwotnej *k* w języku polskim na *k*, *k'*, *č* (*cz*), *c*. Szczególnym, psychicznie ograniczonym przypadkiem takich rozgałęzień czysto fonetycznych są rozgałęzienia fonem w morfemach, pokrewnych etymologicznie, np. rozgałęzienie *k* na *k*, *č*, *c* w morfemach wilk- wilč- wilc- (wilk, wilczysko, wilcy)...

Wprawdzie w obu razach następuje lub też nastąpiło rozpadnięcie się, rozgałęzienie tego, co psychicznie stanowi lub też stanowiło jedność. Ale fonema pewna, wzięta niezależnie od morfem, znaczeniem obdarzonych, stanowi jedność tylko jako wyobrażenie fonetyczne, jako „*Erinnerungsbild*“, jedność zaś psychiczną fonemy jako składnika morfemy podtrzymuje jeszcze związek etymologiczny morfem.

§. 92. Przy tym należy zwrócić uwagę na następującą bardzo ważną okoliczność:

Do wniosków o tym, że różne dziś fonemy, różne po prostu, bez widocznych przyczyn tej różnicy, były jednak niegdyś jedną fonemą, t. j. że sprowadzają się one do jednej fonemy pierwotnej, możemy dojść tylko drogą etymologji, drogą zestawień i porównań etymologicznych, bądź to alternacyjnych, t. j. w zakresie jednego języka, bądź też korespondencyjnych, w zakresie dwuch lub więcej języków. Jeżeli nie możemy wskazać ani alternacji, ani korespondencji, nie mamy też prawa wyprowadzać jednej fonemy z drugiej.

§. 93. O rozpadnięciu się, a raczej o rozpadaniu się pewnej jednolitej fonemy na kilka, niezależnie od związku etymologicznego morfem,

je zawierających, możemy wnosić tylko wtedy, kiedy czynniki, wywołujące to rozpadanie się, działają przed naszemi oczyma, kiedy tętnią w języku pełnym życiem, kiedy możemy je schwytać, że tak powiem, *in flagranti*.

Wpływy neofonetyczne działają całkiem niezależnie od związku etymologicznego. Niezależnie więc od wszelkiego związku etymologicznego możemy zestawiać fonemy czyli głoski, jednakowe w zamiarze, a różne w wykonaniu.

Tak np., zamierzając wymówić polską „samogłoskę nosową“ *ę* lub *ą*, wymawiamy ją, stosownie do jej sąsiedztwa, to jako rzeczywiście *ę*, *ą*, to jako *ęn* (*en*), *ąn* (*on*), to jako *ęm (em)*, *ąm (om)*, to jako *ęṅ (eṅ)*, *ąṅ (oṅ)*, to jako *ęń (eń)*, *ąń (oń)*, to nareszcie jako *e*, *o*:

ę | *ęn (en)* | *ęm (em)* | *ęṅ (eṅ)* | *ęń (eń)* | *e*
ą | *ąn (on)* | *ąm (om)* | *ąṅ (oṅ)* | *ąń (oń)* | *o*.

Podobnie rzecz się ma z sanskryckim połączeniem samogłoski z tak zwaną a n u s v a r a czyli z pogłosem nosowym, który przybiera rozmaity odcień, stosownie do sąsiedztwa fonetycznego.

§. 94. Samogłoski wielkoruskie *a*, *e*, *o*, a zwłaszcza *a* i *e*, przybierają rozmaity odcień, stosownie do tego, jaka spółgłoska za niemi następuje.

Inaczej więc wymawiają się wielkoruskie:	w:	a inaczej w:
a	матъ	мать.
e	мѣлъ	мель.
	шестъ	шесть,
	этотъ	эти.
o	законъ	конь,
	полу	поле

i t. d.

Wielkoruskie *o* zostaje *o* w zgłosce akcentowanej, upraszcza się w *á* w zgłosce przed akcentem oraz w końcu wyrazu, a słabnie w *y̆* (ы, ъ) lub też w *ĭ* w innych zgłoskach i miejscach wyrazu.

Francuskie *ö* (*eu*) inaczej brzmi w p e u, a inaczej w p e u r.

Włoskie *o* rozpada się na szerokie i wązkie (ścieśnione).

W jakimkolwiekbądź języku fonema *t* lub inna t. p. wymawia się rozmaicie, stosownie do połączeń:

at | *tr* | *tl* | *ts* | *tn* | *at* | *ant* . . . .

Niemieckie *s* brzmi inaczej na początku wyrazów oraz we środku między dwiema samogłoskami lub też między spółgłoską *r*, *l*, *n* a następującą samogłoską, aniżeli w innych wypadkach.

§. 95. Przykłady takich czysto antropofonicznych rozgałęzień jednolitej psychicznie fonemy możnaby przytaczać bez końca; ale i przytoczonych będzie aż nadto dla dokładnego zrozumienia tego, o co mi tu chodzi.

Takie rozpadanie się w naszych oczach jednolitej psychicznie fonemy na dwie lub więcej możemy nazwać jej dywergencją, a będzie to

dywergencja czysto antropofoniczna, czysto fonetyczna, t. j. dywergencja samych fonem, niezależnie od ich należenia do składu morfem pokrewnych.

§. 96. Jeżeli jednak takie wpływy różniczkujące mają miejsce w morfemach pokrewnych etymologicznie (t. j. psychiczno-historycznie), to w takim razie otrzymujemy dywergencję fonetyczno-etymologiczną, otrzymujemy alternację neofonetyczną, alternację pierwotną (pierwocinową) morfem oraz fonem, wchodzących do składu tych morfem.

Przykłady:

Polskie:

s ‖ *ś*

[kostka | kość, cząstka | część, piosnka | pieśń...];

ń ‖ *ń̥* (*ń* głuche),

ł ‖ *ł̥* (*ł* głuche),

r ‖ *r̥* (*r* głuche)

[pieśni | pieśń, jabłek | jabłko, wiatru | wiatr...];

i_2 (*y*) ‖ i_1 (*i*)

[głowy, cnoty.... | postaci, soli....];

-t- ‖ *-t̥* (*t* osłabione)

[cnota | cnót, płotu | płot....];

ęn (*en*) ‖ *ęń* (*eń*)

[będę, przędę... ‖ będzie, przędzie....].

Wielkoruskie:

o ‖ o_i

a ‖ a_i

e ‖ e_i

[-нос- | носитъ, воза | возитъ....,
братъ | братецъ, баба | бабѣ....,
этотъ | эти, цѣлъ | цѣльный....];

i_2 (ы) ‖ i_1 (и)

[балы́, дары́ . . . | королй, царй . . .];

ó ‖ *ă* ‖ *ŭ*

[гóдъ гóда | годá | годовóй пóлгода . . .].

Niemieckie:

-b- ‖ *-p̦*

[Grabe, Stabe.... | Grab, Stab....];

x_a (*ch*) ‖ x_i (*ch*)

[brach | bricht, Loch | Löcher...].

§. 97. Tak przy dywergencji czysto antropofonicznej, jako też przy dywergencji alternacyjnej może mieć miejsce

a) albo tylko każdorazowa substytucja (podstawienie), każdorazowe akomodowanie się (przystosowywanie się) z konieczności do warunków wymawiania,

b) albo też, obok akomodowania się, także nieświadome zapamiętywanie właściwości indywidualnych danej modyfikacji antropofonicznej jednolitej psychicznie fonemy.

W pierwszym wypadku, w wypadku *a*, mamy fakt niezgodności wykonania antropofonicznego z zamiarem, z intencją: chcemy wymówić pewną fonemę ze wszystkiemi jej właściwościami, a tymczasem możemy wymówić tylko modyfikację tej fonemy, podstawiając zamiast pewnych jej właściwości myślanych jakieś inne właściwości, możliwe do wykonania.

Dowodem tego jest najprzód pisownia, a powtóre spory o to, jaką mianowicie głoskę słyszymy w danym wypadku.

Piszemy *wóz*, *mąż*.... (a nie *wós* lub *wus*, *mąsz*....), asymilując w myśli te wyrazy do blizko im pokrewnych wozu, męża....

Możliwym też jest spór o to, czy w wyrazach tych, wóz, mąż, słychać na końcu *s*, *sz*, czy też *z*, *ž*. Słyszenie *z*, *ž* może być wywołane przez zamiar wymówienia istotnie *z*, *ž*, pomimo że zamiar taki nie wykonywa się w rzeczywistości. U ludzi zaś piśmiennych na słyszenie w podobnych razach głosek *-z*, *-ž* wpływa także pisownia.

Wyrażenie „*z* wymawia się jak *s*“ jest do pewnego stopnia uprawnione: *z* wyobraża tu myślaną jedność psychiczną, *s* zaś wykonanie w obrębie peryferyj mówniczych.

§. 98. Za przykład zaś drugiego wypadku, t. j. wypadku, w którym, obok akomodowania się i substytucji, mamy takie nieświadome zapamiętywanie właściwości indywidualnych, mogą służyć w języku polskim

ś w kość, gość, pieśń, pieśni...,

ś w śpi (wymawiane też spi)....

Te nieświadome zapamiętywania właściwości indywidualnych, o ile spotykają się w morfemach, pokrewnych etymologicznie, są ogniwem przejściowym od tej kategorji, od kategorji dywergentów, do kategorji alternantów tradycyjnych. Ściśle rzecz biorąc, są one cechą, obcą pojęciu czystej dywergencyjności, chociaż faktycznie mogą stać się cechą, wspólną pewnej grupie dywergencyj z kategorją alternacyj tradycyjnych (zob. §§. 188, 195, 224).

§. 99. Rozpadnięcie się antropofoniczne jednolitej psychicznie fonemy, właściwe czy to dywergentom czysto antropofonicznym, czy też dywergentom alternacyjnym, polega

a) albo istotnie na rozwinięciu w jednym z członków pary alternującej różnych właściwości, dokładniej mówiąc, na podstawieniu (substytucji) jednych właściwości zamiast innych

[*-ț* ‖ *-d-* w r a d | r a d a,
-s ‖ *-z-* „ m r ó z | m r o z u,
ł̦ ‖ *ł* „ ł k a ć | ł y k a ć,
r̦ ‖ *r* „ w i a t r | w i a t r u . . ., r t ę ć . . .,
m̦ | *m* „ m e c h | m c h u, z m y k a ć | m k n i e . . .],

b) albo też tylko na osłabieniu indywidualności jednego z członków pary alternującej.

§. 100. Pod tym względem należy rozróżniać położenia, sprzyjające przejawianiu się wszystkich właściwości indywidualnych danej fonemy, od położeń, przejawianie się to pod pewnym względem hamujących. Tak np.

Głoski:	położenia, sprzyjające przejawianiu się właściwości indywidualnych:	położenia, hamujące przejawianie się właściwości indywidualnych:
t	*t* a, s *t* a . . .	a *t* . . .
r	*r* a, *r* y d z...; a *r*...	*r* d a, *r* d z a . . . .
ł	*ł* a m . . .	*ł* g a ć . . .
l	*l* i g a ć . . .	*l* g n ą ć . . .
m	*m* y	*m* g ł a . . . .
ḿ	*ḿ* i g a ć	*m* g n i e . . . .

i t. d.

Tak np. *ł* wyrazu ł g a ć jest w wymawianiu prawie takie samo, jak *ł* wyrazu ł a m, ale gdy *ł* przed samogłoską jest całkiem niezależne co do wszystkich swoich właściwości indywidualnych, *ł* wyrazu ł g a ć staje się zależnym, osłabionym.

§. 101. Przyczynowość, właściwa bądź to dywergencji czysto antropofonicznej, bądź też dywergencji alternacyjnej, może być albo ogólnie ludzką, albo też etnologiczną, t. j. zawarunkowaną miejscem i czasem, geografją i chronologją.

Innemi słowy:

Antropofoniczne zmiany kombinacyjne, będące pierwszym powodem rozpadania się jednej fonemy na dwie lub więcej, dokonywają się

1) albo pod wpływem przyczyn, działających stale, można powiedzieć, wiecznie,

2) albo też pod wpływem przyczyn, działających tylko w pewnym czasie, pod wpływem przyczyn przemijających, pod wpływem warunków, właściwych tylko pewnemu plemieniu w pewnej epoce jego życia językowego.

Jeżeli tę drugą grupę, grupę przyczyn przejściowych, rozpatrywać ze stanowiska pewnej, ściśle określonej epoki, to przyczyny te działają

a) albo w teraźniejszości tej epoki, w jej chwili obecnej,

b) albo też w przeszłości dla tej epoki.

Pierwsze (*a*) są to przyczyny n e o f o n e t y c z n e, drugie zaś (*b*) — przyczyny p a l e o f o n e t y c z n e.

§. 102. Tak przy dywergencji czysto antropofonicznej, jak i przy dywergencji alternacyjnej należy rozróżniać:

1) p r z y z w y c z a j e n i a fonetyczne, np. do zaczynania każdej sylaby od spółgłoski, co nam tłumaczy m. i. tak zwane „wstawianie spółgłoski dla uniknięcia rozziewu" (*hiatus*),

2) a k o m o d a c j ę dla dogodności wymawiania.

Ta ostatnia

a) albo jest k o n i e c z n ą i b e z w y j ą t k o w ą, jeżeli wymawianie wykonywa się jak się należy (np. dywergencja rozmaitych *t* w *ta*, *tn*, *tl*...., alternacja *d* w *d* n o | *d* e n. . .),

b) albo też sprowadza się do słabych dążności antropofonicznych, paraliżowanych przez „analogję prohibitywną", t. j. przez dążność do ujednostajniania fonetycznego morfem, poczuwanych w swej jedności psychicznej.

§. 103. **Cechy dywergencji.**

Pierwszą i zasadniczą cechę wszelkiej dywergencji możemy formułować w sposób następujący:

A l t e r n u j ą c e z e s o b ą w ł a ś c i w o ś c i w y m a w i a n i a n i e s ą w ł a ś c i w o ś c i a m i i n d y w i d u a l n e m i i n i e z a l e ż n e m i m o d y f i k a c y j a n t r o p o f o n i c z n y c h d a n e j f o n e m y

czyli danego miejsca fonetycznego morfemy, ale tylko są zawarunkowane kombinacyjnie, t. j. zależą od połączenia z innemi fonemami i od warunków otoczenia antropofonicznego wogóle.

Jeżeli fonemę zmieniającą się oznaczymy przez x,

jedną z jej modyfikacyj przez x',

drugą zaś przez x'',

warunki połączenia wogóle przez y,

warunki fonetyczne, w których zjawia się fonema x', jako jedna z modyfikacyj fonemy x, przez y',

warunki, w których zjawia się fonema x'', jako druga modyfikacja fonemy x, przez y'',

a nareszcie zależność przez f,

to będziemy mogli cechę wymienioną wyrazić w sposób następujący:

$$x = f(y),$$

t. j. x jest „funkcją“ y,

przy czym naturalnie wyraz „funkcja“ bierzemy w znaczeniu matematycznym, lubo ze względu na różność samego przedmiotu badania i na brak ciągłości, właściwej wszelkiemu matematycznemu związkowi funkcyjnemu, musimy używać tego wyrazu „funkcja“ *cum grano salis*, t. j. z odpowiedniemi zastrzeżeniami.

§. 104. Dokładniej zależność ową x od y możemy wyrazić tak:

$$x = f(y),$$

czyli

$$x' \ldots . \; y' \parallel x'' \ldots . \; y'',$$

lub też

$$\begin{array}{c|c} x' & x'' \\ {[y']} & {[y'']}, \end{array}$$

t. j. fonema x', zależna od warunków y', alternuje z fonemą x'', zależną od warunków y''.

Inaczej:

$$x' \parallel x'' \;\#\; y' \parallel y'',$$

t. j. alternacja fonem x', x'', będących modyfikacją fonetyczną fonemy x, idzie równolegle z alternacją warunków fonetycznych, y', y'', od których właśnie zależą owe fonemy, x', x'', jako odmianki fonemy x.

Przypadek szczególny:

albo $x' = x, \quad y' = y,$

albo też $x'' = x, \quad y'' = y,$

t. j. fonema ta ($= x$) nie zmienia się wcale, warunki zaś antropofoniczne pozostają zwykłe ($= y$), t. j. sprzyjające zachowaniu właściwości pierwotnych fonemy.

§. 105. Tak więc pierwsza cecha charakterystyczna dywergencji brzmi jak następuje:

1. Alternujące ze sobą właściwości wymawiania nie są właściwościami indywidualnemi i niezależnemi modyfikacyj antropofonicznych danej fonemy czyli danego miejsca fonetycznego morfemy, ale tylko są zawarunkowane kombinacyjnie, t. j. zależą od połączenia z innemi fonemami i od warunków otoczenia antropofonicznego wogóle.

Z tą pierwszą cechą charakterystyczną dywergencji czyli alternacji, obdarzonej przyczynowością antropofoniczną, pozostają w ścisłym związku dwie inne cechy:

2. Bezpośrednia określoność i obecność antropofonicznych przyczyn alternacji.

Przy alternacji fonem

$$x' \parallel x''$$

jest zawsze obecną i daje się określić alternacja przyczyn

$$y' \parallel y''.$$

3. Powszechność i antropofoniczna konieczność alternacji.

Alternacja taka jest antropofonicznie ogólną (powszechną) i konieczną, t. j.:

a) spotyka się we wszystkich bez wyjątku wyrazach i połączeniach fonetycznych danego języka, zawierających w sobie daną fonemę;

b) znajduje się w związku przyczynowym z alternacją warunków natury antropofonicznej:

x' jest ściśle związane z y',
x'' " " " y'';

związki $x' \ldots y''$
lub też $x'' \ldots y'$

są niemożliwe.

§. 106. 4. Alternacja podobna, t. j. dywergencja, jest niezależną od kategoryj psychicznych: morfologicznych lub semazjologicznych. Ma ona miejsce nie w rozczłonkowanych syntaktycznie i morfologicznie kompleksach fonem, ale jedynie w kompleksach wymawianych, w dziedzinie peryferyj mówniczych.

5. Ponieważ właściwości fonem x', x'' nie są ich właściwościami psychicznie indywidualnemi, właściwościami myślanemi.

właściwościami, przechowywanemi w centrum mózgowym, ale tylko są z m i e n n e m i, z a l e ż n e m i o d w a r u n k ó w w y m a w i a n i a, *y'*, *y''*, i p o n i e w a ż a l t e r n a c j a p o d o b n a j e s t n i e z a l e ż n ą o d k a t e g o r y j p s y c h i c z n y c h (cf. wyżej, Nr. 4), p a m i ę t a ć p r z e t o t y c h o d c i e n i a n t r o p o f o n i c z n y c h f o n e m y z a l e ż n e j w c a l e n i e p o t r z e b a. Dają je, te odcienia, peryferyczne warunki wymawiania. Chociaż, z drugiej strony, nie wyłącza to wcale możliwości spostrzegania i zapamiętywania owych odcieni, a w takim razie zapamiętywanie to staje się ogniwem przejściowym do 3-ej kategorji alternacyj, do kategorji alternacyj tradycyjnych.

---

§. 107. W ogromnej dziedzinie alternacyj i alternantów możemy rozróżniać ich rozmaite stopnie i odmiany:

a) A l t e r n a c j e z a r o d k o w e, odkrywane za pomocą badania, że się tak wyrażę, mikroskopowego, albo też przyjmowane jedynie jako postulat.

b) A l t e r n a c j e z e s k u t k a m i, d a j ą c e m i s i ę o k r e ś l i ć bez wielkich trudności, ale nie percypowane jeszcze nieświadomie czyli w stanie nieskończenie małej świadomości, odkrywane zaś jedynie przez natężenie, przez powiększenie świadomości.

[Np. polskie
m ‖ *m* w m e c h | m c h u . . . .
r ‖ *r* „ P i o t r a | P i o t r . . .
t ‖ *t* „ k o t a | k o t . . . .;
wielkoruskie
a ‖ *a* w брата братъ | братѣ . . . .].

Tutaj mamy jednolitość źródła psychicznego fonemy obok jej rozgałęzienia czysto antropofonicznego.

c) A l t e r n a n t y p e r c y p o w a n e już nietylko świadomie, ale także n i e ś w i a d o m i e, a więc, z jednej strony, połączone już z rozdwojeniem źródła psychicznego, z drugiej zaś strony podtrzymywane już do pewnego stopnia przez tradycję.

[Przykłady:
polskie
-b- ‖ *-p* (*-b*) w ł b a | ł e b, . . . por. ł e p e k . . . ,
-d- ‖ *-t* (*-d*) „ r o d u | r ó d . . .
ṕ (p_i) ‖ *p* „ k u p i e c | k u p c a . . .
ś ‖ *s* „ k o ś ć | k o s t k a, ś p i | s p a ć . . .;

wielkoruskie:

t ‖ *d* w сватать | свадьба,... por. свадебный,

d ‖ *t* „ будок, будочник | будка,... por. буточник (wymawiane tak przez wielu zamiast будочник)....]

§. 108. Za kryterjum przy osądzaniu, czy pewna alternacja należy do kategorji *b*, czy też do kategorji *c*, mogą nam służyć odpowiednie fakty języka i pisma (to ostatnie naturalnie w językach literackich i u indywiduów, z pismem obeznanych). Tak np. że polska alternacja

b ‖ *p* w ł b a | ł e p

należy do kategorji *c*, dowodzi wyraz ł e p e k (nie «łebek»);

podobnie do tej samej kategorji należy wielkoruska alternacja

d ‖ *t* w будок | будка

u indywiduów, mówiących б у т о ч н и к, nie zaś б у д о ч н и к.

Pisownia *tchu tchnąć* dowodzi, że alternacja

d ‖ *t* w d e c h o d d e c h | t c h u t c h n ą ć...

należy już do kategorji *c*.

Dla dzieci polskich, mówiących np.

w r u s z e k zam. w r u ż e k (w r ó ż e k),

alternacja

ž ‖ *š* we w r ó ż y ć | w r ó ż k a

należy do kategorji *c*, a właściwie mówiąc, wcale się jeszcze w ich języku nie ustaliła.

Rzecz prosta, iż między wyliczonemi trzema kategorjami istnieje w każdym języku cały szereg stanów przejściowych i oscylacyj czyli wahań to w tę, to w drugą stronę.

ROZDZIAŁ IV.

Korelacje czyli alternacje psychofonetyczne.

§. 109. Korelacją nazywamy taki stosunek alternacyjny fonem, przy którym z rozróżnianiem fonetycznym kojarzy się ściśle różnica psychiczna form lub wyrazów, t. j. różnica morfologiczna lub też semazjologiczna.

Właściwie mówiąc, alternują tu nie fonemy (głoski) pojedyncze, ale całe morfemy albo nawet całe wyrazy.

Na tym stopniu rozwoju stosunków alternacyjnych fonemy homogenne (t. j. pochodzące z jednolitej niegdyś fonemy), jako korelatywy ruchome, grają w morfologji taką samą rolę, jak ruchome m o r f e m y s ł o w o t w ó r c z e (afiksy), t. j. jak prefiksy, sufiksy, końcówki i t. p.

Stanowią tu one, te korelatywy ruchome, konieczną integralną część składową pewnych ruchomych morfem homogennych.

§. 110. Podobnie jak sufiksy, prefiksy i t. p. służą do rozróżniania pewnych kategoryj morfologicznych, tak samo też korelatywy.

Tak np. w języku polskim i innych słowiańskich pewna klasa czasowników (*verba*) denominatywnych tworzy się w sposób żywy jeszcze za dni naszych przez dodanie sufiksu *i* do tematu pierwotnego, którego ostatnia spółgłoska musi mieć wygląd spółgłoski, powstałej historycznie skutkiem przerodzenia się spontanicznego spółgłoski pierwotnej, uległej „zmiękczeniu", sięgającemu swoim początkiem [przynajmniej przy tylno-językowych *k, g, ch*] do pierwszego perjodu palatalizacji języków słowiańskich:

brud-	**brudź-i-ć,**	**chod-**	**chodź-i-ć,**
ryb-	-ryb́-i-ć,	łup-	łuṕ-i-ć,
tok-	**tocz-y-ć,**	**na-uk-**	**na-ucz-y-ć,**
trwog-	**trwoż-y-ć,**	**nag-**	**-naż-y-ć....**

Cechą Locativ'u rzeczowników polskich jest m. i. nietylko końcówka *e*, ale także zamiana ostatniej spółgłoski tematowej na spółgłoskę, powstałą drogą przeradzania się spontanicznego ze spółgłoski „zmiękczonej", sięgającej swoim „zmiękczeniem" (przynajmniej przy tylno-językowych *k, g, ch*) do drugiego perjodu palatalizacji języków słowiańskich:

	narodzi-e,	**wodzi-e,**
	braci-e,	**straci-e,**
	wol-e,	sil-e,
	borz-e,	miarz-e (mierz-e),
(dawniej)	**wilc-e,**	**ręc-e, wódc-e,**
	bodz-e,	**nodz-e, strudz-e...**

§. 111. W konjugacji jednej z klas czasowników mamy, oprócz zmiany końcówek, także alternację korelacyjną ostatnich spółgłosek tematowych, przy czym jeden z alternantów jest dalszym ciągiem spółgłoski pierwotnej, niezmienionej pod wpływem palatalizacji, drugi zaś jest rezultatem przerodzenia się spontanicznego spółgłoski „zmiękczonej" [o ile to dotyczy tylno-językowych *k, g, ch*] w pierwszym perjodzie palatalizacji języków słowiańskich:

1. s.	3. s.
nios-e (nios-ę)	niesi-e
plot-e	pleci-e
gn-e	gni-e
bior-e	bierz-e
piek-e	piecz-e

c i e k - e	c i e c z - e
m o g - e	m o ż - e
s t r z e g - e	s t r z e ż - e . . . .

W konjugacji znowu innej klasy czasowników mamy, oprócz alternacji końcówek osobowych, także alternację korelacyjną fonem, poprzedzających te końcówki:

3. s. [2. s., 1.-2. pl.]	1. s. [3. pl.]
{t r o p i	t r o p i - e (tropię)
l u b i	l u b i - e
m ó w i	m ó w i - e
t ł u m i	t ł u m i - e
w o l i	w o l - e
r a n i	r a n i - e
t w o r z y	t w o r z - e
t o c z y	t o c z - e
t r w o ż y	t r w o ż - e
s u s z y	s u s z - e}
n o s i	n o s z - e
w o z i	w o ż - e
ś w i e c i	ś w i e c - e
c h o d z i	c h o d z - e . . . .

Podobny stosunek zachodzi także między imiesłowami z suffiksem *-en- -on-* oraz rzeczownikami deverbalnemi a tematami bezokolicznika (Infinitivu):

n o s i -	n o s z - e n i e	n o s z - o n y
w o z i -	w o ż - e n i e	w o ż - o n y
ś w i e c i -	ś w i e c - e n i e	ś w i e c - o n y
c h o d z i -	c h o d z - e n i e	- c h o d z - o n y . . .

§. 112. Czasowniki polskie czynności trwałej (*durativa*) lub powtarzanej (*iterativa*) powstają z czasowników czynności prostej niedokonanej nietylko przez dodanie suffiksu *-a-*, ale także przez wytworzenie, przynajmniej przy niektórych samogłoskach morfemy piennej, stałego stosunku alternacji korelacyjnej tych samogłosek oraz końcowych fonem tematu [*li* ‖ *l*, *ńi* ‖ *ń*, *dźi* ‖ *dz*, *ji* ‖ *j*, *czy* ‖ *cz*, *žy* ‖ *ž*..., por. niżej, §. 113, gdzia mowa o wielkoruskim]. Tak np. mamy wprawdzie

p a l i - ć	p a l - a - ć
c z y n i - ć	- c z y n i - a - ć . . . ,
t r u d z i - ć	- t r u d z - a - ć . . . ,

ale za to

stroi-ć	-straj-a-ć
toczy-ć	tacz-a-ć
trwoży-ć	-trważ-a-ć
chodzi-ć	chadz-a-ć
mnoży-ć	-mnaż-a-ć
gnieś-ć	gniat-a-ć
pleś-ć	plat-a-ć
mieś-ć	miat-a-ć
leci-e-ć	lat-a-ć
siedzi-e-ć	siad-a-ć....

§. 113. W języku wielkoruskim ten sam stosunek czasownikowy osiąga się w inny sposób. Tam czasownik czynności trwałej lub powtarzanej dostaje suffiks *-iva-* (*-yva-*), a prócz tego sylaba, suffiks ten poprzedzająca, musi być koniecznie akcentowaną, grupa zaś fonem, złożona ze spółgłoski i samogłoski *i*, właściwa czasownikom prostym [ma to miejsce tylko w pewnej klasie czasowników], zamienia się spółgłoską, powstałą z przerodzenia się tej samej spółgłoski pierwotnej w ścisłym połączeniu z *i̯*, t. j. z *i* konsonantnym (niezgłoskotwórczym):

брос-á-ть	брáс-ыва-ть
кол-ó-ть	кáл-ыва-ть....
стрóи-ть	-стрó-ива-ть (стрá-ива-ть)
прóчи-ть	-прóч-ива-ть
люби́-ть	-лю́бл-ива-ть
долби́-ть	дáлбл-ива-ть
ходи́-ть	хáж-ива-ть
носи́-ть	нáш-ива-ть
заподóзри-ть	заподóзр-ива-ть (заподáзр-ива-ть)

. . . .

§. 114. W Nom. pl. imion polskich spotykamy m. i. w połączeniu z końcówką *-i* (*-y*) końcową spółgłoskę tematową, powstałą skutkiem przerodzenia się spontaneicznego spółgłoski, uległej palatalizacji [przy tylno-językowych palatalizacji drugiego perjodu]:

chłoṕ-i, kać-i..., silń-i, mil-i...
wilc-y, ptac-y..., wielc-y, drudz-y...
szl-i, chodzil-i, dal-i....

§. 115. W pewnej klasie rzeczowników r. m. i n. języka niemieckiego (*Neuhochdeutsch*) liczba mnoga tworzy się nietylko przez dodanie

końcówki *e* lub *er*, ale także przez zamianę samogłoski piennej niepalatalnej na samogłoskę palatalną („*Umlaut*“):

Wolf	Wölfe
Dorf	Dörfer
Grab	Gräber
Loch	Löcher
Wurm	Würmer....

§. 116. Niektóre imiona pochodne języka sanskryckiego tworzą się jednocześnie przez dodanie suffiksu *-ya-* oraz przez korelatywną zamianę samogłoski prostej w morfemie piennej na drugi stopień jej „wzmocnienia“ (v ṛ d d h i-):

kāunteya-	od	kunti-
sāubhagya-	„	subhaga-
vāirya-	„	vīra-
pārthava-	„	pṛthivī-....

§. 117. Podobnie jak pewne afiksy czyli morfemy podrzędne (sufiksy lub prefiksy) nadają wyrazowi odcień zgrubienia, odcień akstrakcji lub t. p., tak samo nadaje podobny odcień pewien stosunek korelacyjny fonem. Tutaj należą np.:

w języku polskim korelacja

x (*ch*) ‖ *s* we włochy | włosy,
kluchy | kluski...,

w języku rosyjskim rorelacja

ra ‖ *oro*,	w граждани́н | горожа́нин,
la ‖ *olo*,	глава́ | голова́,
šč ‖ *č*,	превраща́ть | воро́чать
žd ‖ *ž*	....

w języku francuskim korelacja

k ‖ *š* w cause | chose...

[chociaż w tym ostatnim wypadku trudno chyba mówić o prawdziwej korelacji, żywo uczuwanej przez mówiących].

§. 118. Właściwe tak pierwotnemu stanowi arjoeuropejskiemu, jako też wszystkim zosobna językom arjoeuropejskim w dawniejszym stadjum ich rozwoju, „stopniowanie tematów“ (*Stammabstufung*) związane jest ściśle z alternacją korelacyjną fonem, przy czym jednym z członków pary alternacyjnej bywa zero fonemy, t. j. brak jej zupełny:

$x \parallel 0.$

To „stopniowanie tematów" (*Stammabstufung*) może być albo jeszcze żywe, ruchome, albo też znajdujące się, co do swej żywości i ruchomości, w stadjum wymierania.

Tutaj należą także wszelkie tak zwane „i n f i k s y", rozwinięte zwłaszcza bardzo bujnie w językach semickich. Każdy taki infiks alternuje albo z jakim innym infiksem, albo też z brakiem wszelkiego infiksu czyli z zerem fonemy.

§. 119. Za dowód żywotności stosunku korelacyjnego w zakresie alternacyj służy możność przenoszenia na inne wyrazy, możność tworzenia nowych par alternacyjnych w takich mianowicie razach, gdzie drogą prostych zmian fonetycznych nie mogłoby się zjawić nic podobnego. Tak np. korelacja języka polskiego

c ‖ *č* (*cz*),

związana ze stosunkiem rzeczowników prostych do zdrobniałych, jest całkiem żywą i ruchomą, bo, wyrobiwszy się fonetycznie w takich wyrazach, w których tak *č* (*cz*), jak *c* powstały z palatalizacyi *k* w różnych perjodach życia językowego, przenosi się teraz na wyrazy, gdzie *c* powstało nie z *k*, ale tylko z *t̯i*.

Korelacja

c ‖ *č* (*cz*)

w wyrazach

d o n i c a | d o n i c z k a,
m i e d n i c a | m i e d n i c z k a,
k r y n i c a | k r y n i c z k a,
l i c a | l i c z k a,
s ł o ń c e | s ł o n e c z k o,
k u p i e c | k u p c z y k . . . .

powstała drogą czysto fonetyczną, zupełnie tak samo, jak korelacje

k ‖ *č*, *g* ‖ *ž*, *x* (*ch*) ‖ *š* (*sz*)

w wyrazach

r ę k a | r ą c z k a,
n o g a | n ó ż k a,
m u c h a | m u s z k a . . . .

Ale w parach korelacyjnych w rodzaju

ś w i e c a | ś w i e c z k a . . . .

korelacja

c ‖ *č*

zagnieździła się drogą asymilacji morfologicznej („analogji").

§. 120. Dawniejszy Nom. pl. zaimków języka polskiego

n a s z y, w a s z y . . . .

został zastąpiony obecnie przez

n a s i, w a s i . . . . .

bo spółgłoska *ś* jest poczuwana jako cecha charakterystyczna właśnie tego przypadku od tematów, których spółgłoską ostatnią jest albo *s*, albo *š* (*sz*), albo też *x* (*ch*):

n a s z | n a s i . . . .

Dawniejsza forma zdrobniała od wyrazów g r o s z, a r k u s z brzmiała g r o s z y k, a r k u s z y k jak i do dziś istnieje ona w niektórych częściach obszaru językowego polskiego, np. na Litwie, Ukrainie itd., teraz zaś została zastąpioną przez

a r k u s i k, g r o s i k . . . . .

z *ś* bezpośrednio palatalnym.

[Z tym można porównać „palatalizację", będącą wykładnikiem pieszczotliwości w języku dzieci].

§. 121. W języku sanskryckim alternacje z zakresu samogłosek, objęte ogólną nazwą „g u ṇ a-", były dawniej w znacznej części korelatywnemi, t. j. morfologicznie ruchomemi; w epoce jednak, o której świadczą zabytki literatury indyjskiej, ruchomość ta znajdowała się co najmniej w stanie przejściowym do nieruchomości psychicznej alternantów wyłącznie tradycyjnych. Natomiast tak zwana „v ṛ d d h i-" była, jakeśmy widzieli (§. 116), stosunkiem korelacji żywej, ruchomej, przenośnej.

§. 122. W rozdziale 8-ym (§§. 203, 230) zobaczymy, że korelacje są w historji rozwoju strony fonetycznej języka zawsze tylko stanem przejściowym od prostych alternacyj tradycyjnych do również prostych alternacyj tradycyjnych. Korelacja powstaje tylko wskutek zużytkowania różnic alternacyjnych do celów psychicznych, które to zużytkowanie może się powtarzać w ciągu wielu bardzo pokoleń, ale ostatecznie ustaje, a jednocześnie z jego ustaniem alternacja psychofonetyczna czyli korelacja musi się stać znowu zwykłą alternacją tradycyjną.

Objaśnijmy to przykładami z języka polskiego.

§. 123. Pomimo, że alternacja

0 | *i* (*n* ‖ *in*)

w wyrazach

p n - ę   p n i - e | p i n - a
- c z n - ę   - c z n i - e | - c z y n - a
t n - ę   t n i - e | - c i n - a . . . .

była dawniej ruchomą korelacją, jak tego dowodem jest choćby przeniesienie jej na

g n - ę   g n i - e | g i n - a . . . ,

to jednak dziś znajduje się ona co najmniej w stanie przejściowym do zupełnej nieruchomości psychicznej, podobnie jak pokrewne jej alter-

nacje, zachowane w wyrazach (po części, ze stanowiska chwili obecnej, tylko staropolskich)

c z t - ę c z c i - e | c z y t - a
s ł - a - ć | s y ł - a - ć
t k - a - ć | t y k - a - ć
b r - a - ć | b i e r - a - ć....

§. 124. Do tej samej kategorji alternacyj tradycyjnych, przedstawiających szczątkowe alternacje psychofonetyczne, należą także:

polskie

o ‖ *u* (*ó*)

w

c h o d - u... | c h ó d
b o r - u | b ó r
s t o ł - u | s t ó ł
g r o d - u | g r ó d...,

'ę, *'ą**) ‖ *ę*, *ą*

w

c i ę ż - k i c i ą ż - a | t ę g - i w s - t ą ż - k a,

u ‖ 0

w

s u c h y... | s c h - n ą ć...;

niemieckie

i (, *e*) ‖ *a*

w

b i n d e | b a n d
e s s e | a ß...,

in, *an* ‖ *un*

w

b i n d e, b a n d — g e b u n d e n....

Możemy też przypuszczać, że nawet polska alternacja

o ‖ *e*

w

b i o r - e | b i e r z - e
n i o s - e | n i e s i - e
w i o z - e | w i e z i - e...

była poczuwaną niegdyś w związku ze stosunkiem form, t. j. że była korelacją, chociażby zresztą historycznie tylko krótkotrwałą. Rozumie się, że

*) *ę*, *ą* ze „zmiękczeniem" czyli przerodzeniem się palatalizacyjnym spółgłoski poprzedzającej.

dzisiaj niema w niej ani śladu korelacyjności; inaczej bowiem niemożliwą byłaby dążność do unifikacji tematu i do zastępowania form

b i o r - e, n i o s - e, w i o z - e....

formami

b i e r - e, n i e s - e, w i e z - e....

§. 125. Bywają też w historji języków wypadki, że pewna korelacja znika tylko pozornie, właściwie zaś zmienia tylko wygląd i zostaje podprowadzoną pod inną korelację obszerniejszego zakresu.

Ciekawy przykład podobnej zmiany przedstawia nam język wielkoruski.

Alternacja języka literackiego

$k \parallel č$

$g \parallel ž$

w czasie teraźniejszym czasowników

p_ie k - ú (пеку)	p_ie č - ó t (печетъ),
t_ie k - ú (теку)	t_ie č - ó t (течетъ),
b_ie r_ie g - ú (берегу)	b_ie r_ie ž - ó t (бережетъ),
s t_ie r_ie g - ú (стерегу)	s t_ie r_ie ź - ó t (стережетъ)

. . . .

została zastąpioną w mowie żywej wielu bardzo części wielkoruskiego obszaru etnograficznego przez inną alternację

$k \parallel k_i$

$g \parallel g_i$,

p_ie k - ú	p_ie k_i - ó t,
t_ie k - ú	t_ie k_i - ó t,
b_ie r_ie g - ú	b_ie r_ie g_i - ó t,
s t_ie r_ie g - ú	s t_ie r_ie g_i - ó t....,

za przykładem całego szeregu innych tego rodzaju alternacyj,

$b \parallel b_i$

$t \parallel t_i$

$d \parallel d_i$

$s \parallel s_i$

$z \parallel z_i$

$r \parallel r_i$

$n \parallel n_i$

. . . .

[w formach np.

g r_ie b - ú (гребу)	g r_ie b_i - ó t (гребётъ),
p l_ie t - ú (плету)	p l_ie t_i - ó t (плетётъ),
v_ie d - ú (веду)	v_ie d_i - ó t (ведётъ),

n_i e s - ú (несу) | n_i e s_i - ó t (несётъ),
v_i e z - ú (везу) | v_i e z_i - ó t (везётъ),
b_i e r - ú (беру) | b_i e r_i - ó t (берётъ),
g n - ú (гну) | g n_i - ó t (гнётъ)
. . . .],

sprowadzających się oczywiście do jednej korelacji ogólnej

$$PO \parallel PY$$

{ gdzie oznaczają:

P.... palatalizację, „zmiękczenie",
0 .... brak, nieobecność [w danym razie palatalizacji],
Y.... obecność [w danym razie palatalizacji] }.

§. 126. Patrząc na powyżej wskazany proces zamiany alternacji

$$k \parallel \check{c}$$
$$g \parallel \check{z}$$

przez alternację

$$k \parallel k_i$$
$$g \parallel g_i,$$

możnaby przypuszczać, że tutaj nastąpił po prostu zanik korelacji czyli alternacji psychofonetycznej. Byłby to jednak wniosek błędny. O zaniku korelacji możnaby mówić tylko wtedy, gdyby zamiast

$$k \parallel k_i$$
$$g \parallel g_i$$

powstały pary

$$k \parallel k$$
$$g \parallel g.$$

t. j. po prostu całkowite ujednostajnienie tematu we wszystkich formach czasu teraźniejszego. Ale wtedy musiałoby nastąpić to samo i z innemi spółgłoskami, t. j. musiałyby powstać formy nietylko

«p_i e k - ó t», «t_i e k - ó t», «b_i e r e g - ó t», «s t_i e r_i e g - ó t» . . .,

ale także

«g r_i e b - ó t», «p l_i e t - ó t», »v_i e d - ó t», «n_i e s - ó t», «v_i e z - ó t», «b_i e r - ó t», «g n - o t» . . . .

Tymczasem tutaj ma się rzecz całkiem inaczej, a utworzenie się form

p_i e k_i - ó t, t_i e k_i - ó t, b_i e r_i e g_i - ó t, s t_i e r_i e g_i - ó t . . .

dowodzi właśnie wielkiej żywotności korelacji

$$PO \parallel PY$$

w czasie teraźniejszym tego typu czasowników.

§. 127. Cechy charakterystyczne korelacji i korelatywów.

1. Ze stanowiska przyczynowości antropofonicznej: **Właściwości alternujące tkwią w danych miejscach wymawiania czyli w danych fonemach indywidualnie, samodzielnie, niezależnie.**

[Cecha ta jest wspólną korelatywom z prostemi alternantami tradycyjnemi, o których mowa w rozdziale 5-ym, §. 143].

2. W danym stanie języka **za przyczynę alternacji ze strony fonetycznej może być uważana tylko tradycja** (przekazywanie przez jednych członków społeczności językowej innym jej członkom) (*Ueberlieferung*), **tylko obcowanie społeczne** (*socialer Verkehr*), **tylko „*usus*"**. Nauczyliśmy się tak mówić od naszego otoczenia i od naszych przodków, — i takie objaśnienie całkowicie wystarcza.

[Cecha ta jest również wspólną korelatywom z prostemi alternantami tradycyjnemi].

3. **Przyczyny antropofoniczne alternacji, jej antropofoniczny związek przyczynowy leżą w przeszłości języka i mogą być odkryte jedynie za pomocą badań historyczno-lingwistycznych.** Niegdyś działała tu przyczyna antropofoniczna, następnie przestała działać i teraz wcale już nie działa.

[I ta cecha jest także wspólną korelatywom z prostemi alternantami tradycyjnemi].

§. 128. 4. **Wskutek stale powtarzającej się asocjacji wyobrażeń wyrobił się pewien określony, funkcjonalny związek psychofonetyczny każdej takiej alternacji z odcieniami psychicznemi, bądź to z odcieniami formy, z odcieniami morfologicznemi, bądź też z odcieniami znaczenia, z odcieniami semazjologicznemi.**

Jeżeli oznaczymy:

fonemę wogóle przez . . . . x,
przyczynowość psychiczną wogóle przez . . . . ψ,
fonemy, zostające w związku korelacji, przez . . x', x'',
odcienie psychiczne, związane z korelacją, przez ψ', ψ'',
zależność wogóle przez . . . . f,

to zależność korelacyjną możemy wyrazić w sposób następujący:

$$x = f(\psi),$$

dokładniej

$$x' \parallel x'' = f(\psi' \parallel \psi'').$$

Stosownie zaś do tego, czy rozróżniany przez korelację odcień psychiczny jest natury endoglotnej, wewnątrzjęzykowej, morfologicznej (μ: $\mu' \parallel \mu''$), czy też eksoglotnej, pozajęzykowej, semazjologicznej (σ: $\sigma' \parallel \sigma''$), przytoczona tylko co formuła rozpadnie się na dwie:

a) $x = f(\mu)$

czyli

$$x' \parallel x'' = f(\mu' \parallel \mu'');$$

b) $x = f(\sigma)$

czyli

$$x' \parallel x'' = f(\sigma' \parallel \sigma'').$$

Widzimy więc, że korelatywy czyli alternanty psychofonetyczne odpowiadają zawsze rozmaitości pewnych odcieni psychicznych. Odcieniom i różnicom antropofonicznym towarzyszą tu zawsze odcienie i różnice psychiczne, czy to morfologiczne, czy też semazjologiczne.

§. 129. 5. Z powyższego wynika, że korelatywom właściwą jest powszechność i bezwyjątkowość o charakterze psychicznym, albo morfologicznym, albo też semazjologicznym.

Dana korelacja rozprzestrzenia się na wszystkie bez wyjątku wyrazy danej kategorji, np. w konjugacji wszystkich czasowników pewnego typu, w deklinacji wszystkich imion pewnego typu, w pewnym zakresie słowotwórstwa itd.

6. Większe lub mniejsze podobieństwo antropofoniczne fonem alternujących jest tu rzeczą całkiem obojętną. Byle tylko ustaliła się asocjacja psychofonetyczna między wyobrażeniami pewnych prac antropofonicznych a wyobrażeniami pewnych odcieni psychicznych, byle tylko ustaliła się proporcja

$$x' : x'' = \psi' : \psi'',$$

i to najzupełniej wystarcza.

7. Zmiany pozornie fonetyczne, dokonywające się w dziedzinie korelacyj, przedstawiają zwykle nie stopniowość i posuwanie się w pewnym określonym kierunku antropofonicznym, ale tylko skoki, zwykle całkiem niezrozumiałe ze stanowiska antro-

pofonicznego, i to nawet skoki, często bardzo wręcz przeciwne ogólnemu prądowi zmian historyczno-fonetycznych.

Jednym z najbardziej wybitnych przykładów tego rodzaju zmian jest przytoczona powyżej (§. 125—126) zamiana wielkoruskich form

p_ieč-ót, t_ieč-ót, b_ier_iež-ót, st_ier_iež-ót....

na formy

p_iek_i-ót, t_iek_i-ót, b_ier_ieg_i-ót, st_ier_ieg_i-ót...,

albo też powstanie trybów rozkazujących:

wielkoruskich p_iek_i-í (пеки), b_ier_ieg_i-í (береги), pomog_i-í (помоги́)...

zamiast dawniejszych $p_i$ecí (пеци), b_ie$r_i$ez-í (березú), pomoz-í (помози)...,

polskich zaś piecz, pomóż....

zam. dawniejszych *piec- (pìec-y), *pomódz (pomoďz-y)...

§. 130. 8. Ani przy dywergentach, ani przy alternantach tradycyjnych nie może być mowy o przenoszeniu stosunku alternacyjnego na inne wyrazy, o nowotworach według pewnego typu. Cechą zaś charakterystyczną korelatywów jest właśnie ta możność powstawania nowotworów według pewnego typu, możność przenoszenia gotowego stosunku korelacyjnego na nowe wyrazy, możność bezustannej rekonstrukcji, możność bezustannego odtwarzania stosunku.

Ta przenośność stosunku korelacyjnego może mieć miejsce:

a) albo w zakresie grup wyrazów pewnego gatunku, przenośność semazjologiczna, przenośność leksykalna,

b) albo też w zakresie kategoryj morfologicznych.

9. [Cecha, powstała z uogólnienia całego szeregu korelatywów]. Przy dywergentach mogły być pewne związki przyczynowe ogólnie ludzkie (§§. 94, 101, 102). Przy korelatywach ogólnie ludzką jest tylko zdolność wytwarzania stosunków korelacyjnych; szczegóły zaś noszą na sobie zawsze charakter czasowy i miejscowy.

10. [Cecha strony genetycznej, cecha, charakteryzująca sposób powstawania korelatywów u pojedynczych indywiduów]. Do dywergentów każde indywiduum danej społeczności językowej dochodzi samo z siebie, dochodzi od razu, dochodzi drogą bezpośredniej akomodacji czysto fizjologicznej (§. 106). Do wytworzenia zaś korelatywów każde indywiduum do-

chodzi powoli, dochodzi stopniowo, w miarę nagromadzania się i utrwalania się w jego umyśle asocjacyj psychofonetycznych.

§. 131. Jak już wyżej (§. 122) zauważyłem, korelacje czyli alternacje psychofonetyczne pochodzą zawsze od zwykłych alternacyj tradycyjnych. Ponieważ zaś wszystkie alternacje tradycyjne albo powstały samodzielnie w danym języku, albo też zostały zapożyczone z języka pokrewnego, więc też i wyrosłe na gruncie alternacyj tradycyjnych korelacje rozpadają się na dwa nierówne działy:

a) Jedne z nich, nierównie liczniejsze, objaśnia sam język badany;

b) inne zaś zostały zapożyczone z języka pokrewnego, bądź to drogą obcowania ustnego, bądź też przez wpływ piśmiennictwa (zob. rozdz. 2-i, §§. 57—58 i rozdz. 6-y, §. 161).

Korelacje, których jeden członek jest własnego wyrobu, drugi zaś zapożyczony, miewają zwykle zadanie semazjologiczne, t. j. cieniują różne znaczenia, cieniują rozmaite modyfikacje znaczeń. Zapożyczony z innego języka członek alternacji miewa przeważnie znaczenie bardziej oderwane (bardziej abstrakcyjne), bardziej podniosłe, bardziej książkowe, bardziej świąteczne, gdy tymczasem członkowi swojskiemu właściwym jest znaczenie bardziej konkretne, bardziej codzienne, bardziej powszednie.

Przykłady:

polskie:

h ‖ *g*

w

h a ń b a | g a n i ć,
h a r d y | g a r d z i ć . . . .

[o ile oczywiście może tu być mowa o wyrobionej korelacji];

wielkoruskie:

ra ‖ *oro*, *ła* ‖ *oło*, *re* ‖ *ere*, *le* ‖ *oło*, *ra-* ‖ *ro-*,
šč ‖ *č*, *žd* ‖ *ž*,
o ‖ 0

w

г р а д, г р а ж д а н и́ н	г о́ р о д, г о р о ж а́ н и н,
п р е в р а́ т н ы й,	п о в о р о́ т,
п р е в р а щ а́ т ь	в о р о́ ч а т ь . . .
с о в р а т и́ т ь	с в о р о т и́ т ь,
г л а в а́, г л а́ в н ы й	г о л о в а́, г о л о в н о́ й,
в л а ч и́ т ь	в о л о ч и́ т ь,

пре́док	передо́к,
среда́, сре́дній	середа́, серёдка,
бре́мя	бере́мя, бере́менная,
плѣн, плѣни́ть	поло́н, полони́ть,
млекопита́ющіяся	молоко́,
ра́з-ум,	ро́з-ыск,
раз-бо́р	ро́з-вальни,
ра́вный	ро́вный,
раб, ра́бскій	ро́бкій, робѣ́ть,
освѣща́ть,	свѣча́,
просвѣще́ніе	просвѣ́чивать.
чу́ждый	чужо́й,
рожда́ть,	рожа́ть,
рождество́	роже́ница,

. . . . ;

francuskie

k ‖ *š*

w

cause	chose
caniculaire	chien...
camp	champ...

[o ile tu, podobnie jak przy polskim *h* ‖ *g*, może być mowa o wyrobionej, żywej korelacji].

§. 132. W rzadkich bardzo wypadkach alternacje korelacyjne czyli psychofonetyczne mogą powstawać pod wpływem świadomości i samowoli na język mówiony.

Sam byłem świadkiem, jak w jednej ze szkół ludowych słowińskich w prowincji Goricy (Görz, Gorizia), w górach Kraskich (Karstgebirge), nauczyciel zmuszał dzieci, nietylko przy czytaniu, ale i przy opowiadaniu, do wymawiania — zgodnie z napisaniem — w końcu wyrazów spółgłoski *l* zamiast właściwego miejscowej gwarze (jak zresztą wszystkim prawie gwarom słowińskim) *u* spółgłoskowego (*u̯*), a więc do wymawiania

dàl, bìl, prósil...
zam. **dàu̯, bìu̯, prósiu̯....**

Że zaś w tej samej gwarze na początku i w środku wyrazów istnieje *ł*, jednobrzmiące z polskim, ruskim i litewskim *ł*, które to *ł* nauczyciel ów i sam wymawiał i pozwalał dzieciom wymawiać, więc

w języku szkolnym tych dzieci zaczęła się powoli wyrabiać alternacja korelacyjna

-ł- ‖ -l

zam. korelacji

-ł- ‖ -u̯,

właściwej gwarze domowej tych samych dzieci. t. j. powstawały pary

dáła	dàl,
bíła	bìl,
prosíła	prósil,
déłała	déłal....

zamiast

dáła	dàu̯,
bíła	bìu̯,
prosíła	prósiu̯,
déłała	déłau̯....

Rzecz prosta. że w tak sztuczny sposób zaszczepiona korelacja mogła mieć istnienie tylko krótkotrwałe i ustąpiła z czasem panującej dokoła korelacji zwyczajnej,

-ł- ‖ -u̯.

Ale ktoś. słyszący tylko te dzieci i nieobeznany z właściwościami gwary miejscowej. mógł był wyciągnąć wniosek, że istotnie taka korelacja

-ł- ‖ -l

jest panującą w danej miejscowości.

Trudno też zaprzeczyć, że, gdyby w ciągu kilku pokoleń nauczyciele miejscowi zmuszali dzieci do podobnego wymawiania, *-l* zam. *-u̯*, to alternacja

-ł- ‖ -l

mogłaby się zakorzenić ostatecznie i stać się faktem historycznym języka.

§. 133. W każdym języku, obdarzonym korelacjami, musimy rozróżniać rozmaite warstwy. rozmaite nawarstwienia alternacyj, sięgających swoim początkiem rozmaitych perjodów życia językowego i grających kolejno rolę alternacyj psychicznie ruchomych. alternacyj psychofonetycznych, alternacyj-korelacyj. Asocjacje korelacyjne przy podobnych alternacjach powstają stopniowo. trwają jakiś czas. a nareszcie stopniowo znikają i ostatecznie zamierają.

Tak np. w języku polskim mamy kilka głównych warstw tego rodzaju alternacyj:

1) Alternacje, sięgające swoim początkiem perjodu czyli stanu wspólnie arjoeuropejskiego. grały jakiś czas rolę korelacyj, dziś zaś

zeszły do rzędu prostych alternacyj tradycyjnych, przypominając jednak o swoim dawniejszym znaczeniu psychofonetycznym takiemi np. obocznościami, jak

p i ć | p o i ć
g n i ć | g n o i ć ....

2) Alternacje korelacyjne perjodu wspólnie słowiańskiego, polegające, między innemi, na utylizacji różnicy między krótkością a długością samogłosek morfemy piennej

[c z t ę | c z y t a m, p n ę | p i n a m,
s ł a ć | s y ł a ć, b r a ć | b i r a ć (bierać)...].

3) Alternacje korelacyjne nowszego pochodzenia, zrodzone w ciągu odosobnionego rozwoju historycznego języka polskiego, a po części dotychczas pulsujące wybitnym życiem psychicznym.

§. 134. Z biegiem czasu, jak to już wyżej (§§. 133, 122—124) wzmiankowałem, korelacje tracą swoje znaczenie psychofonetyczne i wracają do stanu zwykłych alternacyj tradycyjnych. Takie korelacje rudymentarne, korelacje szczątkowe możnaby porównać z wygasłemi wulkanami.

Stanowi „analitycznemu“ języków, t. j. stanowi z dążnością decentralizacyjną w zakresie morfologji, obce są korelacje morfologiczne. Ograniczam się tu tą ogólną uwagą: może z czasem uda mi się rozwinąć ją szczegółowo i uzasadnić na podstawie całego szeregu faktów.

ROZDZIAŁ V.

Alternacje tradycyjne.

§. 135. W zastosowaniu nietylko do alternacyj, ale także do wszelkich innych objawów życia językowego, tak przyczyny zjawisk fonetyczne, jako też przyczyny zjawisk psychiczne muszą być zarazem socjalnemi, gdyż są one nie indywidualnie fonetyczne, nie indywidualnie psychiczne, ale tylko z b i o r o w o-fonetyczne, z b i o r o w o-psychiczne. Pomimo to „socjalność“ ich jest rzeczą podrzędną; zasadzają się one bowiem nie na prostym naśladownictwie i powtarzaniu, lecz tylko bądź to na właściwościach ustroju fizycznego każdego indywiduum zosobna, bądź też na potrzebach psychicznych każdego indywiduum, należącego do danej społeczności językowej.

Tak więc, chociaż tak dywergenty, jako też korelatywy należy rozpatrywać także ze stanowiska przyczynowości tradycyjnej i socjalnej, to jednak główną ich cechą charakterystyczną pozostają: przy dywer-

gentach — przyczynowość antropofoniczna, przy korelatywach zaś — przyczynowość psychiczna. Tymczasem przy czystych alternantach tradycyjnych może być mowa jedynie tylko o przyczynowości tradycyjnej i socjalnej.

§. 136. Jak już wyżej (rozdz. 1, §. 48) wzmiankowałem, pierwotna przyczyna zjawienia się wszystkich bez wyjątku alternantów jest zawsze natury antropofonicznej. Z tego wynika, że czyste alternanty tradycyjne nie mogą być nigdy pierwotnemi, ale są w następstwie historycznym zawsze tylko dalszym ciągiem alternantów neofonetycznych czyli dywergentów, których przyczyna antropofoniczna, jako czynnik żywy, już wygasła, działała bowiem jedynie w przeszłości.

Tak więc wszelkie alternacje tradycyjne muszą być zarazem alternacjami paleofonetycznemi.

§. 137. Chociaż to, co powiedziałem, powinno być samo z siebie jasne, nie zaszkodzą jednak niektóre przykłady.

Zestawiając np. wyrazy polskie

r ó d | r o d - u,

spostrzegamy dwie alternacje:

-t (*d*) ‖ *-d-*,
u (*ó*) ‖ *o*;

pierwsza z nich jest alternacją neofonetyczną czyli dywergencją, druga zaś czystą alternacją tradycyjną czyli paleofonetyczną.

Podobnie

w

m r ó z | m r o z - u

alternacja *-s* (*-z*) ‖ *-z-* jest dywergencją,
alternacja zaś *-u-* (*o*) ‖ *-o-* alternacją tradycyjną.

W

m ą ż | m ę ż - a

mamy dywergencję *-š* (*-ż*) ‖ *-ž-*
oraz alternację tradycyjną *ą* ‖ *ę*.

W

p l o t - ę | p l e ś - ć

tak *o* ‖ *e*,
jako też *t* ‖ *ś*
należą do kategorji alternacyj tradycyjnych.

W

p ł a c i - | p ł a c - ę,
r o d z i - | r o d z - ę

mamy tylko po jednej alternacji, i to mianowicie alternacji tradycyjnej:

ći || *c*, *dźi* || *dz*.

W niemieckich

g e b - e n | g a b

mamy dwie dywergencje,

gᵢ || *g*,
-b- || *-p* (*-b*),

oraz jedną alternację tradycyjną,

e || *a*;

w

l a d - e n | L a s - t

mamy dwie alternacje tradycyjne,

ā || *ă*
d || *s*

(*d* jako *clusilis*, *s* zaś jako *spirans*),
oraz dywergencję

d || *s*

[jeżeli spojrzeć na te fonemy z innego stanowiska, a mianowicie na *d* jako na *tonans* czyli *media*, na *s* zaś jako na *atona*];

we

F r o s - t | f r i e r - e n
V e r - l u s - t | v e r - l i e r - e n v e r - l o r - e n

mamy alternację tradycyjną

s || *r*,

we

F r o s - t | f r i e r - e n

alternację tradycyjną

ŏ || *ī* (*ie*),

w

V e r - l u s - t | v e r - l o r - e n

alternację tradycyjną

u || *o*,

w

v e r - l i e r - e n | V e r - l u s - t v e r - l o r - e n

alternację tradycyjną

ī (*ie*) || *u*
|| *o*.

W sanskryckich

n ā m n - ‖ n ā m a

mamy alternację tradycyjną

n ‖ *a*.

§. 138. Mówiąc o korelatywach (rozdz. 4, §. 134), zwróciłem uwagę na możność zaniku przyczyny psychicznej w pewnej korelacji, co jest równoznaczne z powrotem tej korelacji do rzędu prostych alternacyj tradycyjnych. Wobec tego możemy, ze stanowiska liczby ewolucyj historycznych, przez które przechodziły w ciągu wieków obecne alternacje tradycyjne, podzielić je wszystkie na dwie wielkie grupy:

1) Jedne z nich rozwinęły się wprost z dywergencyj, t. j. są dalszym ciągiem dywergencyj czyli alternacyj neofonetycznych, które, straciwszy swą żywą przyczynę antropofoniczną, przeszły *eo ipso* do rzędu alternacyj paleofonetycznych czyli tradycyjnych;

2) inne zaś mają przeszłość nierównie bogatszą: pierwotna dywergencja stała się niegdyś alternacją tradycyjną, następnie ta alternacja tradycyjna została zużytkowaną do wyrażania pewnych odcieni psychicznych, t. j. stała się korelacją, aż nareszcie po pewnym czasie asocjacja jej z odcieniami psychicznemi została zapomnianą, tak że dana alternacja powróciła ze stanu korelacji do stanu prostej alternacji tradycyjnej.

§. 139. 1) Przykłady alternacyj tradycyjnych czyli paleofonetycznych, pochodzących wprost z alternacyj neofonetycznych czyli dywergencyj.

a) Alternacje, wywołane niegdyś przez akomodację palatalizacyjną lub też apalatalizacyjną, t. j. przez „zmiękczenie“ albo też przez „stwardnienie“:

Polskie

š ‖ *x* (*ch*)

[s z e d ł | c h o d z i . . . .],

ć ‖ *t*

[c i e c, c i e k - n i e | t o k -,
c i ę ż - k i c i ą ż - a | t ę g - i, w s - t ą ż - k a,
ś w i a t ś w i a t - a | ś w i e c i . . .],

b ‖ *b́*

[b r - a ć | b i o r - ę b i e r z - e . . .],

o ‖ *e*

[b i o r - ę | b i e r z - e,
n i o s - ę | n i e s i - e . . .],

a ‖ *e*

[ś w i a t ś w i a t - ł o | ś w i e c - i . . . .].

b) Alternacja

$s \parallel r$,

właściwa, między innemi, językowi łacińskiemu, niektórym językom germańskim, oraz językowi czuwaszskiemu.

c) Alternacje fonemy określonej z zerem czyli z nieobecnością wszelkiej fonemy.

Polskie

$e \parallel 0$

[szed-ł | sz-ła, len | ln-u, cześ-ć | cz-ci, pies | ps-a..., sen | sn-u, łeb | łb-a, płeć | płć-i...],

$0 \parallel \genfrac{}{}{0pt}{}{e}{o}$

[br-ać | bierz-e bior-ę...].

§. 140. 2) Przykłady alternacyj tradycyjnych, w których przeszłości leżą trzy ewolucje: od dywergentów do alternantów tradycyjnych, od alternantów tradycyjnych do korelatywów, od korelatywów znowu do alternantów tradycyjnych.

Alternacja

$e \parallel o$,

właściwa wszystkim językom arjoeuropejskim, a charakteryzująca jakiś czas, między innemi, różnicę czasowników pierwiastkowych i imion pewnego typu.

[Do dziś dnia jeszcze mamy tę alternację np. w polskim w postaci

$_{i}e,\ \genfrac{}{}{0pt}{}{_{i}e}{_{i}o} \mid o$:

grzebi-e	grzeb-ę	grob-
siecz-e	siek-ę	tok-
wlecz-e	wlok-ę	włok-...
pleci-e	plot-ę	płot-
wiezi-e	wioz-ę	woz-
bierz-e	bior-ę	-bor-...].

Alternacje języka polskiego i innych słowiańskich w rodzaju

$0 \parallel i$, $0 \parallel y$

[lg-nę	lig-a-	tk-a-	tyk-a-
pn-ę	pin-a	sł-a-	sył-a-
czn-ę	czyn-a-	tch-nę	-dych-a-
czt-ę	czyt-a-	sp-a-ć	sypi-a-
żn-ę	żyn-a-	łk-a	łyk-a
żm-ę	żym-a-	. . . .].	

Alternacja języka polskiego

o ‖ *u* (*ó*)

[b o r - | b ó r, c h o d - | c h ó d . . . .].

Alternacje języka niemieckiego w konjugacji czasowników tak zwanych silnych *(starke Verba)*, np.

i, e ‖ *a*

[b i n d e | b a n d, f i n d e | f a n d . . .
g e b e | g a b, e s s e | a ß . . .],

i, e
a *u, o*

$\left(\begin{matrix} in \\ an \end{matrix}\right.$ *un*, $\left.\begin{matrix} er \\ ar \end{matrix}\ or\right)$

[b i n d e b a n d | g e b u n d e n,
w e r f e w a r f | g e w o r f e n . . .].

§. 141. Jeżeli nareszcie zwrócić uwagę na tę nadzwyczaj ważną okoliczność, że do korelacyj, właściwych danej społeczności językowej, każde indywiduum musi dochodzić z osobna, musi dochodzić samodzielnie, własną pracą, następnie zaś, że pewne indywidua mogą nie rozwinąć w sobie poczucia korelacyj, to okaże się, że wszystkie owe wzmiankowane w rozdziale 4-ym (§§. 110—118, 125, 131) alternacje korelacyjne czyli psychofonetyczne mogą dla tych indywiduów być pozbawione charakteru korelacyjności, czyli, innemi słowy, należeć do kategorji czystych alternacyj tradycyjnych.

Takiemi będą np.:

polskie, wielkoruskie itd.

k ‖ *č*, *r* ‖ *ř* (r_i), *d* ‖ *dź* (d_i)

w

r ę k - a | r ę c z - y ć, t o k - | t o c z - y ć,
с т р о к - á | с т р о ч - и т ь, д у р á к | д у р á ч - и т ь,
m i a r - a | m i e r z - y ć,
t w o r - | t w o r z - y ć . . .,
c h o d - | c h o d z - i ć . . .;

polskie itp.

t ‖ *ć*, *d* ‖ *dź*, *s* ‖ *ś*, *z* ‖ *ź*,
ł ‖ *l*, *r* ‖ *rz*,
k ‖ *č* (*cz*), *g* ‖ *ž* . . . .

w konjugacji czasowników:

p l o t - ę | p l e c i - e, w i o d - ę | w i e d z i - e,
n i o s - ę | n i e s i - e, w i o z - ę | w i e z i - e,

b i o r - ę | b i e r z - e, p i e k - ę | p i e c z - e,
m o g - ę | m o ż - e . . . ;

polskie

t ‖ *ć*, *s* ‖ *ś*, *ł* ‖ *l*, *r* ‖ *ř* (*rz*),
k ‖ *c*, *g* ‖ *dz* . . . .

w deklinacji imion:

p ł o t | p ł o c i - e, n o s | n o s i - e,
w ó ł | w o l - e, b ó r b o r - u | b o r z - e,
r ę k - a | r ę c - e, n o g - a | n o d z - e . . . ;

polskie

ł ‖ *l*

w czasie przeszłym czasowników:

b y ł, s z e d ł, p i s a ł, c h o d z i ł b y l i, s z l i, p i s a l i, c h o d z i l i
b y ł a, s z ł a, p i s a ł a, c h o d z i ł a
b y ł y, s z ł y, p i s a ł y, c h o d z i ł y | . . . . ;

polskie

o ‖ *a*, [*e*/*o*] ‖ [*e*/*a*]

w tworzeniu czasowników:

s t r o j - i | n a - s t r a j - a, z - g o d z - i | z - g a d z - a,
r o b - i | r a b i - a, s o l - i | - s a l - a . . . ,
p l e c i - e / p l o t - ę | - p l a t - a, l e c - i | l a t - a,
. . . . ,
[p i e c z - e / p i e k - ę | - p i e k - a . . . .];

wielkoruskie

◡ Ji - ‖ ′ J$_i$ -

(gdzie J oznacza spółgłoskę, J$_i$ — spółgłoskę, zmienioną skutkiem palatalizacji, ′ — sylabę akcentowaną, ◡ — sylabę, pod względem akcentu obojętną):

н о с и́ - т ь | н а́ ш - и в а т ь,
д о л б и́ - т ь | д а́ л б л - и в а т ь . . . ;

polskie, wielkoruskie i t. d.

ći ‖ *c*, *dźi* ‖ *dz* . . . .
(*t$_i$i* ‖ *č*, *d$_i$i* ‖ *ž* . . . .)

w konjugacji czasowników:

p ł a c i | p ł a c - ę, ś w i e c i | ś w i e c - ę,
c h o d z i | c h o d z - ę, p r o - w a d z i | p r o - w a d z - ę
. . . . ;

niemieckie

a ‖ *ä*, *o* ‖ *ö*, *u* ‖ *ü*

w deklinacji rzeczowników:

Grab	Gräb-er,	Mann	Männ-er,
Dorf	Dörf-er,	Gott	Gött-er,
Wolf	Wölfe,		
Stuhl	Stühl-e,	Wurm	Würm-er

. . . .

§. 142. Wszystkie te i tym podobne alternacje, traktowane powyżej (rozdz. 4, §§. 110—117) jako korelacje, mogą dla pewnych indywiduów danej społeczności językowej być pozbawionemi znaczenia psychofonetycznego, t. j. mogą należeć do rzędu prostych alternacyj tradycyjnych.

Jeżeli oznaczymy:
fonemę wogóle przez . . . . x,
alternację fonem wogóle przez . . . . $x' \parallel x''$,
czynnik tradycji i obcowania socjalnego przez . . . . π*),
czynnik psychiczny wogóle przez . . . . ψ,
alternację odcieni psychicznych, asocjowanych (skojarzonych)
z alternacją fonem, przez . . . . $\psi' \parallel \psi''$,
to formuła korelatywów przybierze postać:

$$x' \parallel x'' = fm\pi + fn(\psi' \parallel \psi''),$$

gdzie współczynniki czyli koefficjenty m i n mają wartość zmienną, stosownie do stopnia siły danego czynnika, stosownie do stopnia natężenia, stosownie do stopnia wdrożenia się w pamięć bądź to prostej asocjacji z danemi wyrazami [przy $m\pi$], bądź też asocjacji z alternacją odcieni psychicznych [przy $n(\psi' \parallel \psi'')$].

Granicami wartości zmiennych będą:

przy n . . . . 0 i N,
„ m . . . . 0 i M,

gdzie N, M oznaczają *maximum* natężenia. Właściwie tedy

$$n = {}_0n^N,$$
$$m = {}_0m^M.$$

Otóż tedy, jeżeli przypuścimy, że u danego indywiduum

$$n(\psi' \parallel \psi'') = 0,$$

*) Zbyteczną byłaby tu uwaga, że ten symbol π nie ma nic wspólnego z π, używanym w matematyce, a wyrażającym stosunek okręgu koła do średnicy.

otrzymamy

$$x' \parallel x'' = fm\pi,$$

t. j. zamiast korelacji otrzymamy prostą alternację tradycyjną.

§. 143. Cechy alternacyj tradycyjnych.

1. W ł a ś c i w o ś c i a l t e r n u j ą c e t k w i ą w d a n y c h m i e j s c a c h w y m a w i a n i a c z y l i w d a n y c h f o n e m a c h i n d y w i d u a l n i e, s a m o d z i e l n i e, n i e z a l e ż n i e.

Jeżeli przy dywergentach zależność od przyczyn można wyrazić za pomocą

$$x' \parallel x'' = fn(\varphi' \parallel \varphi''),$$

a przy korelatywach za pomocą

$$x' \parallel x'' = fm\pi + fn(\psi' \parallel \psi''),$$

to przy alternantach tradycyjnych może być mowa jedynie o

$$x' \parallel x'' = fm\pi.$$

2. Oczywiście tedy w danym stanie języka z a p r z y c z y n ę a l t e r n a c j i m o ż e b y ć u w a ż a n ą t y l k o t r a d y c j a (przekazywanie przez jednych członków społeczności językowej innym jej członkom) (*Ueberlieferung*), t y l k o o b c o w a n i e s p o ł e c z n e (*socialer Verkehr*), tylko „*u s u s*". Nauczyliśmy się tak mówić od naszego otoczenia i od naszych przodków — i takie objaśnienie całkowicie wystarcza. Ż a d n e j p o b u d k i i n d y w i d u a l n e j d o p r z e c h o w y w a n i a d a n e j a l t e r n a c j i w y k a z a ć n i e m o ż e m y.

3. P r z y c z y n y a n t r o p o f o n i c z n e, a n t r o p o f o n i c z n y z w i ą z e k p r z y c z y n o w y l e ż ą w p r z e s z ł o ś c i i m o g ą b y ć o d k r y t e t y l k o z a p o m o c ą b a d a ń h i s t o r y c z n o - l i n g w i s t y c z n y c h. Niegdyś działała tu przyczyna antropofoniczna, teraz jednak przestała już działać.

Te trzy pierwsze cechy są wspólne prostym alternacjom tradycyjnym z korelacjami (§. 127).

§. 144. 4. A s o c j a c j e p s y c h i c z n e, n a k t ó r y c h o p i e r a s i ę p r z e c h o w y w a n i e a l t e r n a c y j t r a d y c y j n y c h, z n a j d u j ą s i ę w b e z u s t a n n e j k o l i z j i z d ą ż n o ś c i a m i d o u s u n i ę c i a r ó ż n i c f o n e t y c z n y c h, n i e u s p r a w i e d l i w i o n y c h a n i i n d y w i d u a l n e m i d ą ż n o ś c i a m i a n t r o p o f o n i c z n e m i, a n i t e ż i n d y w i d u a l n e m i p o t r z e b a m i p s y-

c h i c z n e m i. Kolizja taka prowadzi albo do nadania alternacjom tradycyjnym znaczenia korelacyj, t. j. do zamiany związku

$$x' \parallel x'' = fm\pi$$

na związek

$$x' \parallel x'' = fm\pi + fn(\psi' \parallel \psi''),$$

albo do rozwinięcia trwałej tendencji ku zupełnemu usunięciu różnic. ku ujednostajnieniu, t. j. do podstawienia w alternacji

$$x' \parallel x''$$

albo x' zam. x'', albo też, odwrotnie, x'' zam. x', co w każdym razie daje

$$x' = x''.$$

ROZDZIAŁ VI.

Alternacje obcojęzykowe, t. j. alternacje, powstałe pod wpływem innego języka.

§. 145. Już przedtym (rozdz. 1, §. 33) wzmiankowałem, że korespondencje czyli odpowiedniości fonem w różnych językach nie mają wcale jednolitych nosicieli, nie mają wcale jednolitych substratów psychicznych, z wyjątkiem chyba tego szczególnego przypadku, kiedy jedna i ta sama osoba mówi oboma językami, których korespondencje rozpatrujemy. Możliwą jednak jest rzeczą, że korespondencja, nawet bez tego warunku, t. j. bez warunku mówienia przez jedną osobę oboma językami, staje się korespondencją żywą, t. j. nietylko historyczną, ale zarazem psychofonetyczną.

Ma to miejsce przy zapożyczeniach z języków sąsiednich, pozostających w blizkim pokrewieństwie historycznym z danym językiem, z językiem zapożyczającym. Tak np. przy zapożyczeniach z narzeczy ruskich do polskich i odwrotnie, przy zapożyczeniach z języków słowiańskich do litewskiego i odwrotnie, przy zapożyczeniach z innych narzeczy staroitalskich do języka łacińskiego i odwrotnie, itd.

To samo ma miejsce wtedy, kiedy o sąsiedztwie geograficznym nie może już być mowy, ale za to istnieje sąsiedztwo literackie, sąsiedztwo kulturne. Tutaj należą np. zapożyczenia przez język francuski i inne romańskie z języka łacińskiego, następnie zapożyczenia przez język rosyjski i inne słowiańskie z języka cerkiewno-słowiańskiego, itp.

W ten sposób powstaje żywa, poczuwana przez mówiących, odpowiedniość czyli korespondencja fonetyczna.

§. 146. Jeżeli zaś stale powtarzający się sposób zapożyczania z jednego języka do drugiego może wyrobić żywe poczucie korespondencji czyli odpowiedniości, to możliwemi są także:

a) zapożyczanie z języka blizko-pokrewnego właściwych mu alternacyj paleofonetycznych,

b) wytworzenie się żywego stosunku pokrewieństwa etymologicznego między morfemami w formie swojskiej a między temi samemi morfemami w formie zapożyczonej, który to stosunek możnaby nazwać alternacją korespondencyjną (obocznością odpowiedniościową).

§. 147. Rzecz prosta, że tego rodzaju zapożyczenia i wzajemne wymiany miewają miejsce tylko między językami blizko pokrewnemi, jak

między polskim a czeskim,
„ „ a małoruskim,
„ serbskim a bułgarskim,
„ ruskim a cerkiewno-słowiańskim,
„ francuskim a łaciną,
„ łaciną a innemi narzeczami staroitalskiemi

i t. d.

Bez tego bowiem warunku blizkiego pokrewieństwa nie może istnieć w dwuch językach dostateczna ilość morfem. przedstawiających stałą odpowiedniość etymologiczną czyli fonetyczno-psychiczną, ilość. dostateczna do tego, ażeby w razie zapożyczeń z jednego języka do drugiego wyrobić w zapożyczającej społeczności językowej poczucie stałej odpowiedniości, będące koniecznym i niezbędnym warunkiem do uznania jakiejkolwiekbądź alternacji.

§. 148. Za przykład alternacji, co do swego pochodzenia całkowicie obcojęzykowej, t. j. takiej alternacji, której oba członki czyli obie strony zostały zapożyczone z obcego języka, może służyć polskie

h || *z*.

wzięte z czeskiego, a widne w

b ł a h - y | b ł a z - e n . . . .

Jako zaś przykłady alternacyj, pod tym względem mięszanych, t. j. takich, których jeden członek wyrósł na własnym, swojskim gruncie, drugi zaś został zapożyczony, możemy przytoczyć:

polskie

g || *h*

w

g a n - i ć | h a ń - b a,
g a r d z - i ć | h a r d - y,

b ł o g - i | b ł a h - y
. . . .

polskie

ło ‖ *ła*

w

b ł o g - i | b ł a h - y, b ł a z - e n . . .
. . . . ,

łacińskie

b ‖ *f*

w

r u b - e r | r u f - u s . . . .

francuskie

š ‖ *k*

w

c h o s e | c a u s e,
c h a m p | c a m p . . . ,

oraz inne tego rodzaju dublety (*doublettes*), po części poczuwane istotnie przez sam lud w związku etymologicznym, po części zaś tylko odkrywane przez skoncentrowanie na nich uwagi teoretycznej, uwagi, kierowanej myśleniem naukowym.

§. 149. Rozmaitego rodzaju alternacje, zrodzone skutkiem zapożyczenia, doskonale można studjować na rosyjskim języku literackim, który w ciągu dość długiego czasu ulegał silnemu wpływowi języka cerkiewno-słowiańskiego, a więc też językowi cerkiewno-słowiańskiemu zawdzięcza znaczną ilość alternacyj.

Zgodnie z tym, co wyżej (§. 146) powiedziano, należy rozróżniać przedewszystkim dwie główne kategorje alternacyj języka rosyjskiego, istniejących w nim dzięki wpływowi języka cerkiewno-słowiańskiego:

1) alternacje całkowicie pochodzenia cerkiewno-słowiańskiego,

2) alternacje mieszane, na pół cerkiewno-słowiańskie, na pół zaś rosyjskie.

Alternacyj pierwszej kategorji mamy tu mniej, aniżeli alternacyj drugiej kategorji. Przytym, ze względu na tożsamość fonetyczną jednego z członków alternacji całkowicie cerkiewno-słowiańskiej co do pochodzenia z odpowiednim członkiem alternacji swojskiej, alternacji czysto rosyjskiej, może zachodzić częstokroć wątpliwość, czy daną alternację uważać za czysto cerkiewno-słowiańską co do pochodzenia, czy też za mieszaną.

§. 150. Oto przykłady alternacyj rosyjskich, zapożyczonych całkowicie z cerkiewno-słowiańskiego:

a) *ti* | *šč*, *di* | *žd*:

о-свѣти́-ть	о-свѣщ-а́ть,
со-врати́-ть	со-вращ-а́ть,
пре-крати́-ть	пре-кращ-а́ть....
роди́-ть	рожд-а́ть, рожд-ество́,
о-гради́-ть	о-гражд-а́ть,
у-бѣди́-ть	у-бѣжд-а́ть....

Odpowiadające tym alternacjom alternacje swojskie języka rosyjskiego są

ti | *č*, *di* | *ž*:

свѣти́-ть	свѣч-у́, свѣч-а́,
вороти́-ть	воро́ч-ать,
у-короти́-ть	у-кора́ч-ивать....
роди́-ть	рож-а́ть,
за-городи́-ть	за-гора́ж-ивать....

Przy tym strony pierwsze są zupełnie jednakowe w obu gatunkach alternacyj. Co zaś do drugich członków, to są one, jak widzimy, różne. Jeżeli mamy czysto rosyjskie *šč*, *žd*, to powstały one w inny sposób i są członkami innego rodzaju alternacyj:

šč powstało na gruncie rosyjskim albo ze *sk*, albo też ze *sti*, i, zgodnie z tym, wchodzi do składu alternacyj

sk | *šč*

[иск-а́ть | и́щ-ет..., писк- | пищ-и́т...],

sti* || *šč

[пусти́-ть | пущ-у́.... свист-и́т | свищ-у́...].

Co zaś do grupy fonem *žd*, to powstała ona na gruncie swojskim języka rosyjskiego jedynie tylko skutkiem zniknięcia między *ž* a *d* samogłoski krótkiej *ĭ* (ь):

žĭd | *žd*

[жд-а́ть | о-жид-а́ть...,
вражд-а | вражьд-а...].

Pod tę samą kategorję alternacyj, zapożyczonych z cerkiewno-słowiańskiego, należy właściwie podprowadzić także wyrazy alternujące, w których zamiast *ti* mamy tylko *t*, ale które każą przypuszczać ten sam sposób powstania *šč*, co i w tylko co rozebranej alternacji *ti* || *šč*. A więc

t
i | *šč*

w

п и т - а́ т ь | п и́ щ - а,
к л е в е т - а́ т ь | к л е в е́ щ - е т . . . .

Następnie należą tutaj:

tvi ‖ *ščvľ*

w

у - м е р т в и́ - т ь | у - м е р щ в л - я́ т ь . . .,

stri ‖ *ščŕ*

w

и з - о с т р и́ - т ь | и з - о щ р - я́ т ь . . . .,

z *žd*
ž

w

и з - ж и в - | и ж д и в е́ н і е,
в о з - ж е л - а́ т ь | в о ж д е л ѣ́ н н ы й . . . .

§. 151. | U w a g a. Przy tych alternacjach uderza nas brak paralelizmu między *šč* a *žd*. Dla czego nie

albo *št*, jak *žd*,
albo też *ždž*, jak *šč*?

Odpowiedzieć na to nie trudno. W zabytkach cerkiewno-słowiańskich, z których czerpano te wyrazy, istniał już znak skrócony щ zam. шт. Znak ten, wyglądający jak pojedyncza litera, wymawiano jak *šč* w takich wyrazach, w których to *šč* powstało w samym języku rosyjskim, bez wpływu cerkiewno-słowiańskiego, t. j. w wyrazach w rodzaju п у щ - у́, и́ щ - е т, п и щ - и́ т . . . Nic naturalniejszego, jak że to samo wymawianie rozprzestrzeniono także na wyrazy z literą щ, zapożyczone wprost z z a b y t k ó w cerkiewno-słowiańskich, a więc na wyrazy w rodzaju о с в ѣ щ а́ т ь, п р о с в ѣ щ е́ н і е, с о в р а щ а́ т ь, п р е к р а щ а́ т ь, п и́ щ а, у м е р щ в л я́ т ь . . ., nie zaś «о с в ѣ ш т а́ т ь», «п р о с в ѣ ш т е́ н і е», «с о в р а ш т а́ т ь», «п р е к р а ш т а́ т ь», «п и́ ш т а», «у м е р ш т в л я́ т ь» . . ., pomimo że tylko to drugie wymawianie, z *št*, było możliwe w samym języku cerkiewno-słowiańskim. Co innego *žd*. Żadnego znaku skróconego zam. жд, w rodzaju щ zam. шт, w zabytkach cerkiewno-słowiańskich nie spotykano, i dla tego też nikomu z Rosjan nie przyszło do głowy wyrazy р о ж д а́ т ь, р о ж д е с т в о́, о г р а ж д а́ т ь, у б ѣ ж д а́ т ь, и ж д и в е́ н і е, в о ж д е л ѣ́ н н ы й . . . wymawiać inaczej, jak z *žd*. |

§. 152. *b*) *sk* ‖ *st*

w

б л ѣ с к (б л е с к ъ) | б л и с т - а́ т ь, б л и с т - а́ т е л ь н ы й, б л е с т - ѣ́ т ь . . . .

c) *er* ‖ *ra*

w

м е́ р з - к і й | м р а з,
с м е р д - ѣ́ т ь | с м р а д,
в е р т - ѣ́ т ь | в р а т - а́, - в р а т - и́ т ь, в р а щ - а́ т ь . . .

l'e ‖ *ła*

w

влек-ý влечь, при-влек-áть, из-влек-áть	влач-и́ть, óб-лак-о . . . .

§. 153. Jako przykłady alternacyj mięszanych języka rosyjskiego, t. j. takich alternacyj, których jedna strona rozwinęła się na swojskim gruncie, druga zaś została zapożyczoną z języka cerkiewno-słowiańskiego, możemy przytoczyć następujące alternacje:

a) *g* ‖ *γ* (*h*)

w

gospod'ín (господи́нъ)	γospód' (Госпóдь: Госпóдь Бóгъ),
gosudáŕ (государь: ми́лостивый госудáрь)	γosudáŕ (Госудáрь),
bogátyj (богáтый)	bóγa (Бóга)

. . . .

Z tego nie należy wcale wnosić, że w samym języku cerkiewno-słowiańskim wymawiano *γ* [*h*, t. j. dźwięczne *x* (*ch*) lub też spirantne, powiewne *g*]. Przeciwnie, ponieważ Słowianom Półwyspu Bałkańskiego właściwe jest *g*, a literacki język starosłowiański czyli cerkiewno-słowiański wziął początek na półwyspie Bałkańskim, więc musimy przypuszczać, że językowi temu było właściwe także wymawianie *g*. Ale język cerkiewno słowiański dostał się do Wielkorosji przez Kijów i wogóle przez Małorosję, a duchowieństwo i uczeni małoruscy narzucili językowi cerkiewno-słowiańskiemu pod tym właśnie względem wymawianie, właściwe ich językowi, t. j. zaczęli wymawiać literę г jak *γ* (*h*). Wymawianie zaś, uświęcone przez Akademję duchowną w Kijowie i przez ówczesne centrum prawosławia w ziemiach ruskich, zaczęto uważać za wzorowe i obowiązujące na całej Rusi, tak w Małorosji, jak i w Wielkorosji. Dla tego to rosyjscy duchowni prawosławni, czytając księgi cerkiewne, wymawiają stale *γ*; dla tego też wymawianie to przylgnęło do wyrazów z *g*, zapożyczonych z języka cerkiewno-słowiańskiego do rosyjskiego i poczuwanych jako takie.

Oczywiście o tej alternacji

g ‖ *γ*

może być mowa tylko w wymawianiu tych Rosjan, których językowi rodowitemu właściwe jest *g*. Gdzie zaś, jak to ma miejsce na Białorusi, oraz w wielu innych częściach etnograficznego obszaru wielkoruskiego, wymawia się wyłącznie *γ* (*h*), tam, rzecz prosta, nie może być mowy o tej alternacji, bo tak z jednej, jak i z drugiej strony, t. j. tak w wyrazach swojskiego pochodzenia, jak i w wyrazach, zapożyczonych z cerkiewno-słowiańskiego, możemy mieć jedynie *γ* (*h*).

§. 154. *b)* *ó* ‖ *é*

w takich wypadkach, gdzie na gruncie swojskim musiało w języku rosyjskim wyrosnąć *ó*, a gdzie, jedynie dzięki wpływowi pisma i chęci wymawiania pojedynczych liter zgodnie z ich nazwą alfabetyczną, w wyrazach, wziętych z cerkiewno-słowiańskiego, wymawia się *é*, a skutkiem tego powstała też ta alternacja

ó ‖ *é*

[z *ó* pochodzenia czysto rosyjskiego, z *é* zaś pochodzenia cerkiewno-słowiańskiego].

W morfemach piennych, w pierwiastkach:

нёб-о	нéб-о
одёж-а	о-дéжд-а
на-дёж-а, на-дёж-ный	на-дéжд-а...
мёрт-вый	с-мéрт-ный
мёрз-нуть	мéрз-кій
на-пёрст-окъ	пéрстъ
твёрд-ый, твёрд-о	твéрд-о (nazwa litery)
у-вёрт-ка	
	сéрд-це
	смéрдъ....

W sufiksach:

-óž- ‖ *-éž-*

[вал-ёж, граб-ёж, зубр-ёж, пад-ёж, руб-ёж....	мят-éж, пад-éж, руб-éж ....],

-óv-a ‖ *-év-a*

[Корол-ёва (nazwisko)	корол-éва...],

-ónn- ‖ *-énn-*

[почт-ённ-ый, соверш-ónн-ый, освящ-ónн-ый, влюбл-ённ-ый....	почт-éнн-ый, соверш-éнн-ый, преосвящ-éнн-ый, незабв-éнн-ый....].

-ó ‖ *-é, -e*

[*t'jó* ‖ *t'ijé*

-ńjó, -eńjó ‖ *-ńje, -éńje*]

[жи-тьё, житьё-бытьё...	жи-тié, бы-тié...,
вра-ньё, жра-ньё, лга-ньё,	писá-нie, послá-нie, заклá-нie....
	вождел-ѣ́-нie...,
вcase-еньё (dyjalektyczne)	введ-éнie, вознес-éнie, явл-éнie, богоявл-éнie, воздви́ж-енie....].

W ostatnim wypadku *-ó* zjawiło się na gruncie rosyjskim nie skutkiem procesu fonetycznego, ale tylko skutkiem asymilacji morfologicznej („analogji“) do innych rzeczowników tego typu. We wszystkich zaś poprzednich wypadkach *-o-* rozwinęło się w języku rosyjskim z *e* krótkiego, odpowiadającego ogólnie słowiańskiemu *e* lub *ь*, a to mianowicie przed spółgłoskami „twardemi“ czyli nie-palatalnemi.

§. 155. *c)* *č* ‖ *šč*, *ž* ‖ *žd*.

W pierwiastkach:

свѣч-á, свѣч-ý, про-свѣ́ч-ивать	о-свѣщ-áть, про-свѣщ-éнie
ворóч-ать	вращ-áть
рож-áть	рожд-áть, рожд-ествó
твéрж-е, тверж-ý	у-тверожд-áть
гож-ýсь	у-гожд-áть
хож-ý	хожд-éнie
о-дёж-а, на-дёж-а, на-дёж-ный	о-дéжд-а, на-дéжд-а
чуж-óй	чýжд-ый...

W sufiksach

-uč-, *-ač-*	*-ušč-*, *-ašč-*:
дрем-ýч-iй	дрéмл-ющ-iй,
плов-ýч-iй	плыв-ýщ-iй,
пах-ýч-iй	(пáхн-ущ-iй)
кип-ýч-iй	кип-ящ-iй
гор-ю́ч-iй, кол-ю́ч-iй, вон-ю́чiй...	кóл-ющ-iй, воня́-ющ-iй...,
гор-я́ч-iй, вис-я́ч-iй, сто-я́ч-iй, брод-я́ч-iй, сид-я́ч-iй, ход-я́ч-iй, смерд-я́ч-iй...	гор-я́щ-iй, вис-я́щ-iй, сто-я́щ-iй, (брóд-ящ-iй), сид-я́щ-iй, (хóд-ящ-iй), смерд-я́щ-iй...,
	больш-ýщ-iй,
	завид-ýщ-iй....

§. 156. *d)* *-oro-* ‖ *-ra-*, *-oło-* ‖ *-ła-*,
-ere- ‖ *-re-*, *-oło-* (*-ele-*) ‖ *-le-*,
ro- ‖ *ra-*

w

ворот-, ворóт-а, ворот-ить, ворóч-ать	врат-á, при-врáт-ник-, -врат-ить, вращ-áть
гóрод-, горож-áнин-	град-, град-оначáль-ник-, гражд-анин-

но́ров-, норов-и́ть	нра́в-, нра́в-иться
сторон-а́, сторон-и́ться, по-сторо́н-ній	стран-а́, у-стран-и́ть, стра́н-ный, про-стра́н-ный
по́рох-	прах-
. . . .	
голов-а́, голов-но́й, голов-а́стик-	глав-а́, гла́в-ный, за-гла́в-іе
мо́лод-, моло́ж-е, молод-ѣ́ть, мо́лод-ость	мла́д-шій, млад-е́нец
во́лок-, волок-и́та, волоч-и́ть	влач-и́ть, о́б-лак-о
во́лость	власть
со́лод-	сла́д-кій
. . . .	
бере́м-я, бере́м-енѣть, бере́м-енная	бре́мя, о-брем-еня́ть
бе́рег-, на́-береж-ная, при-бере́ж-ный	при-бре́ж-іе, при-бре́ж-ный
берег-у́, бере́чь, береж-ли́вый	не-бре́ж-но, прене-брег-а́ть
веред-и́ть, при-вере́д-ливый, при-вере́д-ничать	вред-, вред-и́ть, вре́д-ный
серед-а́, серёд-ка, серед-и́на	сред-а́, сред-и́нный, по-сре́д-ник-, сре́д-ство
пе́ред-, перед-о́къ, пере́д-ній	пред-, пре́д-окъ, пред-ше́ственник-
пере-ѣ́хать, пере-быва́ть, пере-ня́ть, пере-воро́т-	пре-е́мник-, пре-вра́т-ный
о́-чередь, черед-ова́ться	у-чред-и́ть, у-чрежд-е́ніе
. . . .	
волок-у́	влек-у́
молок-о́, моло́ч-ный	млек-о-пита́ющіяся, мле́ч-ный [путь]
поло́н-, полон-и́ть	плѣн, плѣн-и́ть, плѣн-я́ть, плѣн-и-тель-ный
. . . .	
ро́б-кій, роб-ѣ́ть, ро́б-ость	рабъ, раб-а́, раб-ы́ня, раб-о́та, раб-о-лѣ́пство, ра́б-скій

ро́в-ный, ро́в-но, ров-е́с-ник-, ро́в-ня	ра́в-ный, ра́в-енство, рав-нó, рав-ни́на, у-рав-нé-ніе, рав-новѣ́сіе
роз-, ро́з-вальни, ро́з-говенье, ро́з-дых, ро́з-ница, ро́з-ничный, ро́з-нить, ро́з-нь, розъ, ро́з-мах, ро́з-сыпь, ро́з-ыгрыш-, ро́з-ыск-, ро́с-кош-, ро́с-пись, ро́с-пуск-, ро́с-пухоль, ро́с-тополь, ро́с-хмель	раз-, раз-бóр, ра́з-вѣ, ра́з-ум, ра́с-пря, ра́з-ный, ра́з-нить, раз-ность, ра́з-ница
ро́ст-, ро́ст-ить, рос-ти́, рост-ово́й, рост-е́ніе	раст-, рас-ти́, раст-е́ніе, во́з-раст-, о́т-рас-ль

. . . .

§. 157. *e*) 0 ‖ *o*

w

с-бор	со-бóр
в головѣ́	во главѣ́ (na czele)
в главѣ́ (w rozdziale)	

. . . .

§. 158. Alternacje mięszane mogły się wytworzyć dzięki procesowi myślenia, przypominającemu rozumowanie matematyczne: „dwie ilości, równe trzeciej, są równe sobie“ albo też „dwie wielkości, podobne do trzeciej, są podobne do siebie“.

Weźmy np. alternację rosyjską, wyrosłą na gruncie swojskim,

ti ‖ *č*

w

vărót'ĭ- (вороти-)	vy̆răč-ú (ворочу),
vy̆răt'i-t' (воротить)	văróč-ĭt' (ворочать)

. . . . ,

a obok tego alternację pochodzenia cerkiewno-słowiańskiego,

ti ‖ *šč*

w

sy̆vrăt'í- (соврати-)	sy̆vrăšč-ú (совращу),
sy̆vrăt'í-t' (совратить)	sy̆vrăšč-át' (совращать)...,

a otrzymamy obok siebie dwie alternacje,

alternację własnojęzykową *ti* ‖ *č*
i alternację obcojęzykową *ti* ‖ *šč*.

W obu tych alternacjach mamy wspólną stronę

ti,

z którą w alternacji własnojęzykowej alternuje *č*, w alternacji zaś obcojęzykowej — *šč*.

Naśladując przytoczone powyżej rozumowanie matematyczne, możemy powiedzieć:

D w i e w i e l k o ś c i p s y c h o - f o n e t y c z n e (t. j. d w i e f o n e m y l u b t e ż d w i e g r u p y f o n e m), a l t e r n u j ą c e z t r z e c i ą, a l t e r n u j ą t a k ż e m i ę d z y s o b ą.

W danym wypadku otrzymujemy alternację dwujęzykową

č ‖ *šč*

w

в о р о ч - ý | с о - в р а щ - ý,
в о р ó ч - а т ь | с о - в р а щ - á т ь . . . .

I rzeczywiście alternacja ta ma bardzo szerokie zastosowanie w języku rosyjskim.

§. 159. Z powyższego widoczna, że, ze stanowiska historji stosunków międzyplemiennych, alternacje paleofonetyczne, tak po prostu tradycyjne, jako też korelatywne, t. j. psychicznie ruchome, mogą być dwojakiego rodzaju:

1) Dające się objaśnić rozwojem samego języka danego, niezależnie od wpływów obcych. Alternacje takie rozwinęły się na własnym gruncie, dzięki działalności językowej danego plemienia.

2) Powstałe skutkiem wpływu plemienia obcego, t. j. skutkiem zapożyczenia z języka innego plemienia blizko pokrewnego całej kategorji wyrazów, mieszczących w sobie fonemy, należące do pewnej alternacji.

Tutaj mogą być dwa wypadki:

a) albo zapożyczenie nastąpiło drogą obcowania ustnego, drogą mowy żywej,

b) albo też nastąpiło ono drogą piśmiennictwa, przez wpływ piśmiennictwa obcego na dany język, np. przez wpływ piśmiennictwa cerkiewno-słowiańskiego na język rosyjski, przez wpływ piśmiennictwa łacińskiego na język francuski, i t. p.

Alternacyj, powstałych pod wpływem języka obcego, mogą być dwa rodzaje:

1) albo cała alternacja, t. j. obie jej strony zostały zapożyczone,

2) albo też tylko jedna strona została zapożyczoną, druga zaś jest swojską.

§. 160. Wyżej (rozdz. 1, §. 48) widzieliśmy, że pierwotny impuls do wytworzenia jakiejkolwiekbądź alternacji jest zawsze natury antropofonicznej. Akomodacja do rozmaitych warunków antropofonicznych powoduje powstanie z początku minimalnych, a następnie coraz bardziej rosnących różnic, skutkiem zaś tego bywa rozpadnięcie się jednej pierwotnie fonemy na dwie lub więcej. Dopóki jednak istnieje określona zależność od warunków antropofonicznych, mamy ciągle jeszcze do czynienia z dywergencją. Następnie zaś przeradzanie się jednego z dywergentów albo też nawet obu dywergentów, niezależnie jeden od drugiego, przeradzanie się spontaneiczne, ale także natury antropofonicznej, wywołuje szereg procesów pośrednich, prowadzących stopniowo od stanu dywergencji czyli alternacji neofonetycznej do stanu alternacji tradycyjnej czyli paleofonetycznej.

W społeczności językowej. jednolitej w zakresie alternacyj, wszystkie alternacje, właściwe jej językowi, powstały skutkiem pierwotnego impulsu antropofonicznego w łonie tego jednego języka. Inaczej rzecz się przedstawia w społeczności, pod tym względem językowo mięszanej. Tutaj, co do pierwotnego impulsu antropofonicznego, mogą być alternacje:

1) jednojęzykowe, t. j. takie, w których obie strony, oba alternanty powstały w łonie jednego społeczeństwa językowego;

2) dwujęzykowe, t. j. takie, których jedna strona powstała w języku własnym, druga zaś w języku obcym. Np. polskie *g* ‖ *h*, francuskie *š* ‖ *k*, rosyjskie *č* ‖ *šč*, *ž* ‖ *žd*, *oro* ‖ *ra* . . . .

Alternacje jednojęzykowe mogły zrodzić się obiema swojemi stronami

a) albo we własnym języku [przykładów nie ma co przytaczać],

b) albo też w języku obcym, z którego je zapożyczono [np. rosyjskie *ti* ‖ *šč*, *ti* ‖ *žd*, *er* ‖ *re* . . . , zob. §§. 149—152].

Inaczej mówiąc, alternacje mogą być:

1) jędnojęzykowe swojskie czyli własnojęzykowe,

2) jednojęzykowe obce czyli obcojęzykowe,

3) dwujęzykowe czyli własnoobcojęzykowe.

Tylko co do pierwszych może być kwestja. czy ich pierwotna przyczyna antropofoniczna działa jeszcze w danym stanie języka, czy też działała jedynie w przeszłości. Gdzie zaś mamy do czynienia z obcojęzykowością, tam oczywiście pytanie podobne miejsca mieć nie może. Pierwotna przyczyna antropofoniczna takich alternacyj nie może działać w danym stanie języka. Przy alternacjach podwójnie, obustronnie obcojęzykowych oba alternanty, już jako gotowe, przeszły drogą obcowania międzyplemiennego do języka zapożyczającego. Gdzie zaś mamy alternację jednostronnie obcojęzykową, t. j. taką, której jeden tylko członek

został zapożyczony, drugi zaś rozwinął się na swojskim gruncie, tam członek obcojęzykowy przeszedł oczywiście drogą tradycji, członek zaś własnojęzykowy, jako współmierny z tamtym, może być także tylko alternantem tradycyjnym czyli paleofonetycznym.

§. 161. Tak alternacje paleofonetyczne własnojęzykowe, jako też alternacje pochodzenia obcojęzykowego mogą

1) albo mieć przyczynowość jedynie tradycyjną,

2) albo też być zarazem utylizowane do celów psychicznych, bądź to morfologicznych, bądź też semazjologicznych (cf. rozdz. 4, § 131).

Przykłady takiej utylizacji przytoczyłem powyżej:

polskie *g* ‖ *h* (§. 148),
francuskie *š* ‖ *k* (§. 148),
a zwłaszcza rosyjskie

g ‖ *γ*,
é ‖ *ó*,
č ‖ *šč*, *ž* ‖ *žd*,
-oro- ‖ *-ra-*, *-oło-* ‖ *-ła-*,
-ere- ‖ *-re-*, *-oło-* ‖ *-le-*,
ro- ‖ *ra-*

(§§. 153—157).

§. 162. Cechy charakterystyczne alternacyj obcojęzykowych.

Cechy 1, 2 i 3 są te same, co przy alternacjach tradycyjnych własnojęzykowych, a mianowicie (zob. §§. 143, 127):

1. Właściwości alternujące tkwią w danych miejscach wymawiania czyli w danych fonemach indywidualnie, samodzielnie, niezależnie.

2. W danym stanie języka za przyczynę alternacji może być uważana tylko tradycja, tylko obcowanie społeczne, tyko „*usus*“. Żadnej pobudki indywidualnej do przechowywania danej alternacji wskazać nie możemy.

3. Przyczyny antropofoniczne, antropofoniczny związek przyczynowy leżą w przeszłości i mogą być odkryte tylko za pomocą badań historyczno-lingwistycznych.

Do tego należy dodać cechę 4-ą i 5-ą.

§. 163. 4. Pierwotnych przyczyn antropofonicznych tak przejścia jednolitej niegdyś fonemy do stanu alternacji zaczątkowej (zarodkowej) a następnie do stanu widocznej alternacji neofonetycznej czyli dywergencji, jako też dalszego przeradzania się dywergencji na alternację tradycyjną należy szukać nie u danego plemienia, nie u danej społeczności językowej, ale tylko albo całkowicie u jednego z plemion blizko pokrewnych, mianowicie u plemienia, od którego dana alternacja została zapożyczoną, albo też w połowie u danego plemienia zapożyczającego, w połowie zaś u plemienia, od którego jedna ze stron alternacji została zapożyczoną. Tak np.

alternacje rosyjskie

di ∥ *žd*, *ti* ∥ *šč* (§. 150)

powstały nie na terytorjum samego języka rosyjskiego, ale tylko na półwyspie Bałkańskim, u tamtejszych Słowian;

alternacje zaś rosyjskie

ž ∥ *žd*, *č* ∥ *šč* (§. 155)

jedną swoją stroną tkwią w przeszłości samego języka rosyjskiego, drugą zaś stroną — w przeszłości Słowian półwyspu Bałkańskiego, na którym to terytorjum zrodził się właśnie język cerkiewno-słowiański.

§. 165. 5. Alternacje zapożyczone, czy to całkowicie, czy też choćby tylko w połowie, nie mogą być antropofonicznie uprzyczynowione. Co zaś do strony neofonetycznej, to fonemy, w ten sposób alternujące, t. j. fonemy, stanowiące alternację zapożyczoną, ulegają wymaganiom swojskim danej epoki. „Prawa" fonetyczne danej epoki obowiązują jednakowo tak fonemy i alternacje swojskie od wieków, jako też fonemy i alternacje naturalizowane czyli przyswojone.

Co zaś do cechy 4-ej alternacyj tradycyjnych (§. 144), to właściwą jest ona tylko tym alternacjom zapożyczonym, które pozostały w sferze alternacyj czysto tradycyjnych, bez utylizacji dla celów psychicznych. Jeżeli zaś podobna utylizacja nastąpiła, w takim razie i alternacjom zapożyczonym właściwemi są cechy 4-a, 5-a, 6-a, 7-a, 8-a, 9-a i 10-a, charakterystyczne dla korelacyj czyli alternacyj psychofonetycznych (zob. rozdz. 4, §§. 128—130).

ROZDZIAŁ VII.

Alternacje zarodkowe.

§. 165. Jak wogóle w naturze, tak też i w języku powinniśmy rozróżniać zjawiska makroskopijne od zjawisk mikroskopijnych, t. j. zjawiska, dostrzegalne od razu bez wielkich trudności, od zjawisk, dostrzegalnych tylko przy szczególnym natężeniu uwagi.

Owa różnica makroskopijnosci i mikroskopijności odnosi się zarówno do samych wielkości badanych, jako też do różnic pomiędzy niemi. W pierwszym wypadku same wielkości, np. pewne ciała, pewne wrażenia, pewne wyobrażenia, mogą być albo od razu widoczne, makroskopijne, albo też widoczne dopiero przy użyciu pewnych środków powiększających. W drugim zaś wypadku różnica między dwiema porównywanemi wielkościami może być albo jasną i widoczną od pierwszego rzutu oka, albo też pozornie znikającą, nieskończenie małą, wydatniejącą zaś dopiero po użyciu instrumentów powiększających lub przynajmniej po odpowiednim skupieniu i natężeniu uwagi.

Wychodząc z tej zasady, obok alternacyj jasnych i łatwo określić się dających powinniśmy też przyjąć alternacje z różnicami minimalnemi, alternacje zarodkowe.

§. 166. Rzecz prosta, że przytym powinno nam chodzić nie o zadowolenie prostej ciekawości lub też o bezcelowe ćwiczenie zdolności rozróżniającej, ale tylko o wskazanie samych początków działania przyczynowości antropofonicznej. W tych to właśnie stadjach widzimy zaczątkowy, pierwotny wpływ rozmaitych warunków fonetycznych, powodujących kiełkowanie różnic, które, stopniowo powiększając się, doprowadzają do rozpadnięcia się tego, co było niegdyś jednolite, na dwie lub więcej wybitnie się różniące wielkości.

Na podstawie badania innych stanów językowych, zawierających w sobie gotowe rezultaty wpływu rozmaitych warunków antropofonicznych, należy zwracać uwagę na podobneż warunki w rozbieranym stanie danego języka, chociażby na pierwszy rzut oka warunki te nie wywoływały jeszcze różnic dostrzegalnych.

Gdyby nawet podobne zastanawianie się i konstantowanie alternacyj zarodkowych nie przynosiło żadnych innych korzyści, to jednak już z tego względu nie powinno być lekceważone, że wskazuje na możliwość zmian i zawiera w sobie wezwanie do badań mikroskopijno-lingwistycznych, do badań czysto objektywnych, gdzie nie polegamy już na

subjektywnych wrażeniach, sprawianych przez zjawiska na nieuzbrojone zmysły, ale uciekamy się do pomocy przyrządów fizycznych, akustycznie i optycznie objektywnych.

§. 167. Oczywiście tutaj można badać czynniki zmian antropofonicznych i określać zarodki d y w e r g e n c y j f o n e m całkiem niezależnie od pokrewieństwa etymologicznego morfem, do których składu należą te fonemy. Chodzić tu powinno jedynie o to, ażeby fonemy dywergujące były wymawiane w wyrazach fonetycznych albo też po prostu w jakichkolwiekbądź połączeniach fonetycznych danego języka, bez względu na znaczenie tych połączeń.

Tak np. dywergencja zarodkowa fonemy *k* w połączeniach

ka | *ke* | *ki* | *ko* | *ku* | *ką* | *kę* | *kr* (k r a j) | *kł* (k ł a ś ć) | *kl* (k l ą ć) | *kš* (k r z y w y) | *ks* (k s o b i e) | *kḿ* (k m i n) | *kń* (k n i a ż) | *kt* (k t o) | *kṕ* (k p i ć) . . . .

jest całkiem niezależną od znaczenia morfem i wyrazów, do których składu należą te połączenia.

Również nie znajduje się w żadnym związku ze znaczeniem dywergencja zarodkowa fonemy *a* w połączeniach

ka | *ta* | *pa*,

dywergencja, polegająca na tym, że od różnicy organu fonemy spółgłoskowej poprzedzającej zależy różnica początku wymawiania tej samogłoski *a*.

Tutaj należy także różnica zarodkowa fonem, pozornie identycznych, zależna od tego, czy spotykają się one

na początku, w końcu, lub też w środku wyrazów

[*x*- ‖ -*x* ‖ -*x*-],

czy towarzyszy im podwyższenie lub też wzmocnienie głosu (akcent), czy też nie towarzyszy,

czy spotykają się one w położeniu autoftongicznym, czy też symftongicznym

{*u* | [*a*]*u*, *i* | [*a*]*i* . . . ., t. j.
u ‖ *u̯*, *i* ‖ *i̯* . . . .}.

§. 168. Jeżeli jednak chodzi o rozpatrywanie tego rodzaju dywergencyj ze stanowiska alternacji, w takim razie musimy zestawiać jedynie morfemy pokrewne.

W

d n - o | d e n - k o

fonema *d* jest pozornie identyczną. Tymczasem wymawia się tu ona rozmaicie. Wprawdzie główny moment artykulacyjny, moment pauzy,

moment zwarcia organów, lokalizujących tę fonemę w jamie ustnej, jest jednakowy tak w jednym, jak w drugim wyrazie. Ale za to przejście do następnej fonemy jest całkiem różne. Przy przejściu do fonemy *e* w d e n k o następuje szybkie rozwarcie czyli eksplozja w jamie ustnej, ale za to ani działalność więzów głosowych krtani, ani zwłaszcza działalność podniebienia miękkiego, regulująca otwieranie i zamykanie jam nosowych, wcale się nie zmieniają. Przy przejściu zaś od *d* do *n* w d n o przednia część języka, przyciśnięta do podniebienia twardego, wcale się nie porusza i pozostaje w spokoju, a natomiast następuje oderwanie szybkie podniebienia miękkiego od tylnej ściany gardzieli, t. j. przejście od zamknięcia nosa do jego otwarcia. Oczywiście tedy wymawianie fonemy *d* w d n o i d e n k o, fonemy, pozornie identycznej, połączone jest w każdym z tych wypadków nietylko z różnym efektem akustycznym, ale także z różnemi grupami prac fizjologicznych.

§. 169. W wyrazach polskich

r ó d | r o d u,
m r ó z | m r o z u,
m ą ż | m ę ż a . . .,

obok dających się określić, jasnych, wyraźnych alternacyj tradycyjnych czyli paleofonetycznych

u (*ó*) ‖ *o*,
ą ‖ *ę*,

oraz obok dających się określić, jasnych, wyraźnych alternacyj neofonetycznych czyli dywergencyj

-t (*-d*) ‖ *-d-*,
-s (*-z*) ‖ *-z-*,
-š (*-ż*) ‖ *-ž-*,

mamy jeszcze następujące alternacje neofonetyczne zarodkowe:

a) *r*[ód] ‖ *r*[odu]
m]*r*[óz] ‖ m]*r*[ozu],

b) *m*[ąż] ‖ *m*[ęża],

c) [ró]*t* ‖ [ro]*d*[u]
[mró]*s* ‖ [mro]*z*[u]
[mą]*š* ‖ [mę]*ž*[a] . . . .

{Ta ostatnia grupa alternacyj zarodkowych,

-t ‖ *-d-*,
-s ‖ *-z-*,
-š ‖ *-ž-*,

wymaga objaśnienia. Formułowanie jej nie dotyczy wcale różnicy działalności więzów głosowych krtani, ani też różnicy między osłabieniem

indywidualności w *-t*, *-s*, *-š* a zachowaniem tej indywidualności w *-d-*, *-z-*, *-ž-*, — tak jedno bowiem, jak i drugie należy do kategorji dywergencyj widocznych —, ale tylko dotyczy możliwego wpływu poprzedzających samogłosek, z jednej strony *u* (*ó*), *ą*, z drugiej zaś *o*, *ę*, na naturę podkreślonych tutaj spółgłosek}.

§. 170. Podobnie w polskich

k o s | k o s a

mamy dwie alternacje zarodkowe:

-*o*[s] ‖ -*o*[-sa],
[-o]*s* ‖ [-o-]*s*[a].

W polskich

t e n | t e m | t e | t e m u | t e g o | t e m i | t e r a z

mamy:

e ‖ *e*
[t e n, t e m | t e, t e g o, t e m u, t e m i, t e r a z],
e ‖ *e*
[t e n | t e m],
e ‖ *e*
[t e | t e g o, t e m u, t e m i, t e r a z],
e ‖ *e*
[t e g o, t e r a z | t e m u, t e m i],
e ‖ *e*
[t e r a z | t e g o, t e m u, t e m i],
e ‖ *e*
[t e m i | t e m u, t e g o, t e r a z].

W polskich

t e n | t a | t o | t y c h | t ą | t ę

fonema *t* modyfikuje się stosownie do natury następującej po niej samogłoski.

W polskich

t e n | t e n o j c i e c | t e n s ą d | t e n p i e s | t e n k r a j...

fonema końcowa wyrazu t e n, t. j. fonema *n*, modyfikuje się stosownie do tego, od jakiej fonemy zaczyna się wyraz następujący, *respective* stosownie do braku wszelkiego wyrazu następującego.

W polskich

t o ń | t o n i, t o n i ą, t o n i e

mamy alternację zarodkową

o ‖ *o*,

stosownie do tego, czy fonema *o* spotyka się w zgłosce zakrytej, czy też w odkrytej.

W polskich

toń | toni

alternacja zarodkowa

ń ‖ *ń*

zostaje w związku ze znajdowaniem się tego *ń* bądź to na końcu wyrazu, bądź też w środku wyrazu między samogłoskami.

W

toni | tonie | tonią...

fonema *ń* modyfikuje się zarodkowo, stosownie do tego, jaka samogłoska po niej następuje.

§. 171. W polskich

morze, morski | mórz

mamy alternację zarodkową

m- ‖ *m-*

w związku z następowaniem po tej fonemie bądź to samogłoski *o*, bądź też samogłoski *u* (*ó*).

W

morze | morski

mamy alternację zarodkową

o ‖ *o*,

ponieważ raz to *o* znajduje się w zgłosce otwartej, drugi raz w zgłosce zakrytej.

W

morski | morska

musimy przyjąć alternację zarodkową

r ‖ *r*

ze względu na to, że raz po tym *r* następuje *ski*, drugi raz *ska*.

W

morze | morza

mamy wskazanie na alternację zarodkową

ž (*rz*) ‖ *ž* (*rz*),

albowiem raz po *ž* następuje *e*, drugi raz zaś *a*.

§. 172. W polskich

stóp | stopa | stopy | stopą | stopie | stopami...

mamy alternacje zarodkowe:

st ‖ *st*

[stóp | stopa, stopy..., stopami],

st ‖ *st*

[stopa, stopy, stopie | stopami...],

-p- ‖ *-p*
[s t o p a, s t o p y . . . | s t ó p],
-p- ‖ *-p-* ‖ *-p-* . . .
[s t o p a | s t o p y | s t o p ą . . .],
-p- ‖ *-p-*
[s t o p a, s t o p y, s t o p ą . . . | s t o p a m i],
o ‖ *o*
[s t o p a, s t o p y, s t o p i e | s t o p a m i],
o ‖ *o*
[s t o p a, s t o p y | s t o p i e].

W polskich

s k a ł | s k a ł k a | s k a ł a | s k a l e | s k a l | s k a l i | s k a l i s t y . . .

mamy alternacje zarodkowe:

a ‖ *a*
[s k a ł, s k a ł k a, s k a l | s k a ł a, s k a l e . . .],
a ‖ *a*
[s k a ł, s k a ł a | s k a l, s k a l e, s k a l i],
a ‖ *a*
[s k a l i, s k a l e | s k a l i s t y],
sk- ‖ *sk-*
[s k a ł a, s k a l e | s k a l i s t y],
ł ‖ *ł*
[s k a ł a | s k a ł, s k a ł k a],
ł ‖ *ł*
[s k a ł | s k a ł k a].

§. 173. W polskich

k r a j | k r a j u | k r a j e m | t e n k r a j . . . . .

mamy alternacje zarodkowe:

k ‖ *k*
[k r a j | t e n k r a j],
j ‖ *j*
[k r a j | k r a j u, k r a j e m],
j ‖ *j*
[k r a j u | k r a j e m].

W polskich

z m y w a | z b y w a | z d a j e . . . . .

z modyfikuje się zarodkowo, stosownie do tego, jaka spółgłoska po nim następuje.

W polskich
z m y ć | z m y j | z m y w a | z m y j e | z m y w a ć | z m y w a c i e | w y m y ć...
mamy alternacje zarodkowe:

m ‖ *m*
[z m y w a, z m y ć | w y m y ć],
i (*y*) ‖ *i* (*y*)
[z m y w a | z m y j e],
i (*y*) ‖ *i* (*y*)
[z m y j | z m y j e].
j ‖ *j*
[z m y j | z m y j e],
a ‖ *a*
[z m y w a | z m y w a ć],
a ‖ *a*
[z m y w a ć | z m y w a c i e].

§. 174. W polskich
z n a ć | p o z n a ć | z n a m y | z n a c i e | z n a m | z n a j | z n a j ą | z n a n y | z n a k | z n a k u | z n a c z | z n a c z y ć | z n a k i e m | z n a m i ę | z n a m i e n i a . . .
możemy wskazać między innemi następujące alternacje zarodkowe:

zn ‖ *zn*
[z n a ć | p o z n a ć . . .],
a ‖ *a*
[z n a ć | z n a c i e,
z n a m | z n a m y,
z n a j | z n a j ą,
z n a k | z n a k u,
z n a c z | z n a c z y ć],
a ‖ *a*
[z n a m, z n a n | z n a ć, z n a j,
z n a m y, z n a n y | z n a c i e, z n a j ą],
a ‖ *a*
[z n a m | z n a n,
z n a m y | z n a n y],
a ‖ *a*
[z n a ć | z n a j,
z n a c i e | z n a j ą],
a ‖ *a*
[z n a k u | z n a k i e m,
z n a m y | z n a m i ę],

a ‖ *a*
[z n a k u | z n a m y, z n a n y],
a ‖ *a*
[z n a k u | z n a c z y ć],
a ‖ *a*
[z n a m i ę | z n a m i e n i a].

§. 175. W polskich
w i e n i e c | w i e ń c a | w i e ń c z y | w i e ń c z | u w i e ń c z | w i a n e k | w i e ń c z ą | w i e ń c e m . . . . .
mamy m. i. alternacje zarodkowe:

e ‖ *e*
[w i e ń c z y | w i e n i e c],
v′ (*wi*) ‖ *v′* (*wi*)
[w i e n i e c, w i e ń c z | w i a n e k],
v′ ‖ *v′*
[w i e ń c z | u w i e ń c z],
ń ‖ *ń*
[w i e ń c z y, w i e ń c a | w i e n i e c],
č ‖ *č*
[w i e ń c z y | w i e ń c z ą],
c ‖ *c*
[w i e ń c a | w i e ń c e m],
c ‖ *c*
[w i e n i e c | w i e ń c a].

W polskich
ś w i e c a | ś w i a t | ś w i a t ł o | ś w i a t e ł k o | ś w i e c i ć | ś w i a t u ś w i e ć | ś w i e c z k a . . . .
mamy m. i. alternacje zarodkowe:

śv′ ‖ *śv′*
[ś w i e c a . . . | ś w i a t . . .],
t ‖ *t*
[ś w i a t ł o | ś w i a t e ł k o],
ł ‖ *ł*
[ś w i a t ł o | ś w i a t e ł k o],
a ‖ *a*
[ś w i a t ł o | ś w i a t e ł k o],
e ‖ *e*
[ś w i e c a . . . | ś w i e c i ć . . .],

$e \parallel e$

[ś w i e c i ć | ś w i e ć],

$a \parallel a$

[ś w i a t u | ś w i a t],

$\acute{c} \parallel \acute{c}$

[ś w i e c i ć | ś w i e ć],

$e \parallel e$

[ś w i e c a | ś w i e c z k a],

$t \parallel t$

[ś w i a t u | ś w i a t].

§. 176. W rosyjskich

g ó d a (róда) | g ă d á (годá)

mamy alternacje zarodkowe

$g \parallel g$

i $d \parallel d$,

ponieważ raz spółgłoski te łączą się z samogłoską akcentowaną, drugi raz zaś z samogłoską nieakcentowaną tej samej zgłoski.

§. 177. Jednym słowem, dotyczy to ogromnej masy faktów fonetycznych, bo można śmiało powiedzieć, że niema chyba w żadnym języku ani jednej grupy wyrazów, etymologicznie pokrewnych, w której nie możnaby wskazać całego szeregu alternacyj podobnego rodzaju, t. j. alternacyj zarodkowych, czyli że niema chyba ani jednej fonemy w żadnym języku, któraby znajdowała się zawsze w tych samych warunkach antropofonicznych.

§. 178. Te alternacje zarodkowe uważamy za alternacje z niedostrzegalnemi różnicami właściwych im fonem. Różnice te więc uważamy zwykle za nieskończenie małe, tak że mamy prawo oznaczyć je przez 0:

$$d(x'—x'') = 0$$

[gdzie d oznacza różnicę, a x', x'' jakąkolwiekbądź fonemę w różnych warunkach antropofonicznych, pozwalających przypuszczać stopniowe rozpadanie się z czasem tej jednej fonemy na dwie lub więcej].

Ale już sam fakt wchodzenia do składu wyrazów, przedstawiających bądź to różnice antropofoniczne, różnice połączenia fonetycznego lub też budowy fonetycznej (np. różnice w stosunku do akcentacji wyrazowej), bądź też różnice psychiczne (semazjologiczne lub morfologiczne), stanowi między fonemami pozornie jednakowemi różnicę, która z czasem może się rozwinąć w różnicę dostrzegalną.

§. 179. Tak np. różnica antropofoniczna

a ‖ *a*

w wyrazach polskich

m a t k a | m a c i e r z

[jedno *a* znajduje się w sylabie zakrytej i przed spółgłoską twardą, drugie zaś w sylabie otwartej i przed spółgłoską miękką]
może doprowadzić z czasem do przerodzenia się tych *a* w dwuch różnych kierunkach, np. do zamiany *a* w m a c i e r z na samogłoskę z kategorji *e*.

W przewidywaniu podobnej ewentualności należy przypuścić także możliwość alternacji

m ‖ *m*

w

m a t k a | m a c i e r z,

boć *m* przed *a* znajduje się w innych warunkach antropofonicznych, aniżeli *m* przed *e*, którego mamy prawo spodziewać się jako dalszego ciągu historycznego samogłoski *a* w wyrazie m a c i e r z.

Podobnież różnica warunków antropofonicznych dla samogłoski *a* w wyrazach

m a t k a | m a t e c z k a

[jedno w sylabie zamkniętej, drugie zaś w otwartej]
może być przyczyną rozpadnięcia się z czasem tego *a* na dwie widocznie różne fonemy.

§. 180. Z drugiej strony nie należy zapominać, że także skutkiem wpływu c z y n n i k ó w p s y c h i c z n y c h każda z fonem, wchodzących do składu morfemy m a t w wyrazie m a t k a, może ulegać innym zmianom, aniżeli jednakowa z nią fonema tej samej morfemy m a t w wyrazie m a t e c z k a.

Wyraz m a t e c z k a jest zdrobniały, pieszczotliwy, wyraz zaś m a t k a nie-zdrobniały, nie-pieszczotliwy. Oczywiście więc dla morfemy m a t - i dla jej fonem

m . . . a . . . t

inne są warunki w jednym wyrazie, inne zaś w drugim wyrazie.

Możliwe jednak zmiany fonem, powstające skutkiem tych różnic psychicznych, nie mogą, ze stanowiska swej przyczynowości, być uważane za antropofoniczne, a więc też nie dają się podprowadzić pod pojęcie alternacji, ani zarodkowej, ani też określonej.

§. 181. Niemniej przeto pozostaje faktem, że każda fonema (dźwięk, głoska) ulega różnym wpływom:

albo jako po prostu głoska,
albo też jako część fonetyczna jednostki morfologicznej.

Podobnie każdy bez wyjątku człowiek ulega jednego rodzaju wpływom jako indywiduum fizyczne, innego zaś rodzaju wpływom — jako członek rodziny, społeczeństwa, państwa itp.

Każde znowu ciało ulega wpływowi, z jednej strony, warunków fizycznych, z drugiej zaś strony warunków chemicznych.

§. 182. W alternacjach zarodkowych musimy rozróżniać dwa stopnie różnic, zależnych od każdorazowych połączeń fonemy:

1) Istotnie zarodkowe a raczej dopiero możliwe, z różnicą fonem, równą zeru (0). Tak np.

s ∥ *s*

w

kos | kosa

przedstawia różnicę 0, przynajmniej dla słuchu i percepcji, nie uzbrojonej w przyrządy optyczne i akustyczne.

2) Dające się już zauważyć i określić. Różnicę fonem alternujących możemy tu oznaczyć przez

$x \rightarrow 0$

[t. j. uważać ją za różnicę określoną, ale bardzo małą i z limitem 0].

Pomimo to już tutaj wstępujemy właściwie do dziedziny dywergentów określonych, o których była mowa w rozdziale 3-im (§§. 91—108).

§. 183. W każdym razie do kategorji alternacyj zarodkowych mogą być zaliczone tylko alternacje z różnicami fonem, znikającemi dla percepcji minimalnej, dla percepcji nieświadomej i odkrywanemi jedynie za pomocą natężenia uwagi świadomej.

Alternacje te stanowią w łańcuchu rozwoju historycznego ogniwo pośrednie między alternacjami zarodkowemi *par excellence* a między alternacjami neofonetycznemi określonemi czyli dywergencjami.

Te ostatnie, t. j. dywergencje, muszą być jasne dla percepcji minimalnej. Np.

s ∥ *z*

w

wus (wóz) | wozu...

Za dowód działania percepcji minimalnej służą twory „analogiczne" w rodzaju z wusa, zam. z wozu, powstające pod wpływem form

w rodzaju w u s (w ó z) nietylko w języku dzieci, ale także w języku osób dorosłych.

§. 184. Przy badaniu alternacyj zarodkowych nadzwyczaj ważną jest rzeczą zwracać uwagę na język dzieci danego plemienia.

W języku dzieci ma miejsce częstokroć powiększanie różnic, znikających w języku dorosłych. Powiększanie zaś to powinno być uważane za przepowiednię zmian, możliwych w przyszłości języka, jako języka całego plemienia. Przy określaniu więc alternacyj zarodkowych powinniśmy przedewszystkiem korzystać z badań nad językiem dzieci.

ROZDZIAŁ VIII.

Wzajemny związek genetyczny różnych klas alternacyj. Stopniowe przechodzenie jednych w drugie.

§. 185. Weźmy parę wyrazów polskich, etymologicznie blizkich:

p l o t - ę | p l e c i e.

Dziś mamy tu w wymawianiu

p l o t - e | p l e ć - e.

Fonemy, wchodzące do składu tych wyrazów, grupują się w następujące alternacje:

l[o] ‖ *l*[e] . . . . alternacja zarodkowa,
[t]*e* ‖ [ć]*e* . . . . „ neofonetyczna czyli dywergencja,
o ‖ *e* . . . . . „ paleofonetyczna czyli tradycyjna,
t ‖ *ć* . . . . . „ psychofonetyczna czyli korelacja.

Obecny stan alternacyjny tych wyrazów rozwinął się z innych stanów poprzednich, w których fonemy, należące do ich, tych wyrazów, składu, grupowały się w inne alternacje. Na zasadzie badań historyczno-porównawczych mamy prawo ustanowić takie mniej więcej następstwo stanów alternacyjnych, poczynając od perjodu arjoeuropejskiego do dni dzisiejszych:

§. 186. 1) *p l e t - o - | *p l e t - e -.

Stanowi temu były właściwe tylko alternacje zarodkowe:

t[o] ‖ *t*[e],
e[to] ‖ *e*[te],

gdzie *t* i *e* rozdwajały się zaczątkowo w ten sam zupełnie sposób, jak we wszelkich innych połączeniach antropofonicznych

eto | *ete*,

bez żadnego związku etymologicznego.

2) * p l e t_o - o - | * p l e t_i - e -:

$t_o \parallel t_i$ . . . . alternacja neofonetyczna czyli dywergencja,
$e[t_o] \parallel e[t_i]$ . . . . . . „ zarodkowa.

3) * p l e_o t_o - o - | * p l e_i t_i - e -:

$t_o \parallel t$, $e_o \parallel e_i$ . . . . obie te alternacje są to alternacje neofonetyczne czyli dywergencje;

albo też:

* p l e_o t - | * p l e_i t′-:

$t \parallel t'$ . . . . alternacja tradycyjna,
$e_o \parallel e_i$ . . . . „ neofonetyczna czyli dywergencja.

W perjodzie tym następuje wogóle stopniowe kumulowanie skutków tendencyj antropofonicznych. Jestto zarazem perjod wahań indywidualnych, gdzie jedno indywiduum może jeszcze trzymać się dawnego zwyczaju i zachowywać alternację

p l e t - ‖ p l e t′-,

drugie zaś iść za popędem wybitnych dążeń czyli tendencyj antropofonicznych i przedstawiać w swoim języku indywidualnym nową alternację

p l o t - | p l e t′-.

Co więcej, od jednego i tego samego indywiduum raz możemy słyszeć p l e t -, drugi raz p l o t-, czyli raz konstatować alternację

p l e t - | p l e t′-,

drugi raz zaś

p l o t - ‖ p l e t′-.

Bardzo też ważną rolę gra przytym język dzieci danego plemienia.

§. 187. 4) Już ustalone

* p l o t - | * p l e t′-
(→ p l o t | p l e ć)

z alternacjami paleofonetycznemi czyli tradycyjnemi

$t \parallel t'$ (→ $t \parallel ć$),
$o \parallel e$,

oraz z alternacją zarodkową

$l[o] \parallel l[e]$.

5) Stan kolizji między poczuciem jedności morfemy a wrażeniem od jej różnego wyglądu. Skutkiem tego albo zaczyna się objawiać dążność do usunięcia różnic, do ujednostajnienia wyglądu fonetycznego morfem, poczuwanych w swojej jednolitości psychicznej, albo też następuje utylizacja różnic fonetycznych do celów psychicznych, t. j. taki

stan, kiedy rozdwojenie lub też wogóle rozgałęzienie fonetyczne kojarzy się czyli asocjuje się z rozgałęzieniem psychicznym.

W danym wypadku alternacja fonetyczna

t ‖ *ć*

łączy się z alternacją pewnych form czasownika,

p l o t - ę, p l o t - ą | p l e c i - e, p l e c i - e s z, p l e c i - e m y, p l e c i - e c i e,

po części zaś łączy się z tą alternacją psychiczną form czasownika także druga alternacja fonetyczna

o ‖ *e*,

chociaż psychiczność jej jest nierównie słabsza, tak że często bardzo daje się spostrzegać dążność do ujednostajnienia, t. j. używanie form

p l e t e, p l e t o zam. p l o t e (p l o t ę), p l o t o (p l o t ą).

§. 188. Rozbierzmy historję pojedynczych alternacyj w przytoczonych tutaj morfemach

p l o t - | p l e ć -.

Weźmy alternację

t ‖ *ć*.

W stadjum 1-ym była ona zarodkową,

t[o] ‖ *t*[e],

następnie w stadjum 2-im stała się dywergencją,

t[o] ‖ t_i[e];

w stadjum 3-im ma miejsce przejście ze stanu dywergencji do stanu alternacji paleofonetycznej czyli tradycyjnej,

$t \parallel t_i \rightleftharpoons t \parallel t'$

[gdzie t_i oznacza *t* z palatalizacją, zależną od sąsiedztwa z następującą fonemą palatalną, *t'* zaś — palatalizację fonemy *t* niezależną, tkwiącą w niej indywidualnie].

W stadjum 4-ym indywidualność palatalności potęguje się, tak że następuje ostatecznie rozszczepienie pierwotnej fonemy *t* na dwie,

t ‖ *t'*,

które to *t'* w następstwie czasu przeradza się w *ć*.

W stadjum 5-ym alternacja tradycyjna

t ‖ *t'*

(zmieniona następnie na *t* ‖ *ć*)

staje się korelacją, który to charakter jest jej właściwy do dnia dzisiejszego.

§. 189. Weźmy znowu alternację

o || *e*.

W stadjum 1-ym była ona co najwyżej zarodkową, pozostając takową również w stadjum 2-im.

W stadjum 3-im ma miejsce przejście tej alternacji ze stanu zarodkowego do stanu dywergencji, t. j. przejście

od *e*[t] || *e*[t₁]
do *o*[t] || *e*[t′].

W stadjum 4-ym dywergencja ta staje się alternacją palefonetyczną czyli tradycyjną.

Nareszcie, czy to w stadjum 4-ym, czy też w stadjum 5-ym, alternacja ta

o || *e*

staje się do pewnego stopnia alternacją psychofonetyczną czyli korelacją; dziś jednak, jak się zdaje, wyszła już z tego stanu i stała się znowu alternacją tradycyjną, usuwaną stopniowo skutkiem dążności do ujednostajnienia wyglądu fonetycznego morfem, poczuwanych jako identyczne albo, co najmniej, jako blizko pokrewne pod względem etymologicznym.

Co się zaś tyczy alternacji zarodkowej

l[o] || *l*[e],

to ta stała się takową prawdodobnie już w stadjum 3-im, albo, co najpóźniej, w stadjum 4-ym, ale dotychczas nie wyszła ze swego stanu zarodkowego.

§. 190. Stopniowy ten rozwój możnaby pokazać na całej masie innych tego rodzaju przykładów, zaczerpniętych z pierwszego lepszego języka. Tak np. możnaby przytoczyć bardzo wybitne przykłady alternacyj, które stały się tradycyjnemi a nawet psychofonetycznemi czyli korelacjami jeszcze w perjodzie arjoeuropejskim czyli w ogólnie arjoeuropejskim stanie życia tych języków. Następnie oryginalny rozwój przedstawiłyby alternacje zapożyczone czyli przyswojone, bądź to przyswojone drogą przestawania ustnego, bądź też drogą wpływu literatury, np. rosyjskie

č || *šč*,
oro || *ra* . . . . .

i t. p.

§. 191. Opierając się na wnioskach, wyciągniętych ze zbadania całego szeregu alternacyj w ich rozwoju historycznym, postarajmy się uogólnić nasze spostrzeżenia.

Uogólnienia nasze rozpadną się na dwie części:

a) najprzód damy ogólny rzut oka na rozwój genetyczny alternacyj w historji języka plemiennego,

b) następnie zaś przyjrzymy się zblizka, jak to dokonywa się podobny proces w pojedynczych członkach społeczności językowej, t. j. rozpatrzymy ze stanowiska alternacyj język indywidualny, a zwłaszcza język dzieci.

I. Następstwo historyczne różnych stanów alternacyj w języku plemiennym.

§. 192. Wszystkie alternacje zawdzięczają swój początek rozpadnięciu się jedności na wielość wskutek szczególnych okoliczności i ogólnych przyczyn.

Pierwotnej przyczyny alternacji, pierwotnego impulsu czyli bodźca do jej zjawienia się i do jej rozwinięcia się z biegiem czasu, do jej rozwoju historycznego, należy zawsze szukać w różnych warunkach antropofonicznych, właściwych rozmaitym połączeniom jednakowej pierwotnie fonemy.

Tak więc nawet tam, gdzie mamy przed sobą bardzo wybitne różnice fonem alternujących, nawet tam, posuwając się wstecz w następstwie historycznym, odkryjemy ostatecznie, że pierwotny impuls do różniczkowania był zawsze natury antropofonicznej, natury indywidualnie peryferycznej.

Dążności czyli tendencje antropofoniczne do dopuszczania w pewnych połączeniach tylko pewnych właściwości fonemy, — dążności czyli tendencje, właściwe danej społeczności językowej w pewnym perjodzie jej życia językowego, — muszą z natury rzeczy wywołać alternacje, t. j. rozpadanie się jednolitych pierwotnie fonem na dwie lub więcej. Jeżeli alternują warunki, to musi alternować także to, co od tych warunków zależy. W ten sposób wyrabia się stosunek stałej zależności, stosunek zależności funkcjonalnej.

§. 193. Pierwotnie, skutkiem różnic antropofonicznych, właściwych rozmaitym połączeniom fonemy, przechodzącej w stan alternacji zarodkowej, powstają w zarodkach alternantów, rozwijających się z tej fonemy, różnice minimalne, minimalne tak co do swoich rozmiarów, objektywnie rozpatrywanych, jako też co do siły wrażenia, wywieranego przez nie na członków danej społeczności językowej, — a, jak wiadomo, od siły wrażenia zależy większa lub mniejsza siła obrazu zapamiętywanego.

W następstwie czasu, w następstwie historycznym owa minimalność przestaje być minimalnością, różnice minimalne rosną, potęgują się, stają się widocznemi od pierwszego rzutu oka.

To potęgowanie i wzrost różnic dokonywa się z początku pod wpływem tych samych warunków, które dały pierwszy impuls do zjawienia się różnic minimalnych, ale to tylko do pewnego czasu; następnie bowiem fonemy, raz uległe affekcji, raz zarażone pewną właściwością, dawniej im obcą, zaczynają przeradzać się same z siebie, zaczynają zmieniać się w pewnym stałym kierunku. W ten sposób miejsce pierwotnych zmian kombinacyjnych zajmują późniejsze zmiany spontaneiczne, a alternacja antropofoniczna zależna, alternacja neofonetyczna czyli dywergencja staje się alternacją antropofonicznie niezależną, alternacją paleofonetyczną, alternacją tradycyjną.

§. 194. Ale jest to tylko jedna możliwość rozwoju, możliwość, polegająca na tym, że różnice zarodkowe, różnice minimalne, powstałe pod wpływem różnic warunków otoczenia, potęgują się i stają się nareszcie indywidualnemi. Obok tej możliwości istnieje inna możliwość, możliwość zniknięcia różnic minimalnych wraz z ustaniem działania warunków, różnice te wywołujących.

Tak więc dla ustania alternacyj neofonetycznych, bądź to dopiero zarodkowych, bądź też już wyraźnie dywergentnych, wystarcza ustanie związku przyczynowego między różnicami rozgałęzień antropofonicznych danej fonemy a rozmaitemi warunkami, różnice te wywołującemi. W dalszym jednak ciągu ustanie alternacji neofonetycznej może się dokonać w dwojaki sposób:

§. 195. 1) Albo różnice antropofoniczne alternujących ze sobą rozgałęzień danej fonemy pierwotnej są całkowicie zależne tylko od wpływu antropofonicznego danych warunków, nie posiadają zaś w sobie nic indywidualnego i w najmniejszym nawet stopniu nie wdrażają się w pamięć drogą tradycji i obcowania językowego wogóle;

2) albo też obok zależności od warunków otoczenia antropofonicznego rozwinęła się także do pewnego stopnia niezależność indywidualna nabytych w ten sposób właściwości i *eo ipso* przekazywanie tych właściwości drogą tradycji i obcowania językowego wogóle. Dana fonema uległa tu tak silnej affekcji antropofonicznej, że powstała w ten sposób właściwość narzuca się naszej percepcji jako coś całkiem niezależnego i samodzielnego.

1) W pierwszym wypadku z ustaniem zależności, z ustaniem związku funkcjonalnego nikną też różnice antropofoniczne rozgałęzień danej fo-

nemy i te rozgałęzienia zarodkowe powracają do absolutnej jednolitości. Z usunięciem przyczyn znikają też ich skutki.

2) W drugim zaś wypadku ustanie zależności od warunków antropofonicznych nie usuwa jeszcze właściwości, nabytych drogą akomodacji antropofonicznej; przeciwnie, dzięki ustalonej już indywidualności tych właściwości nabytych, właściwości owe, przestawszy być funkcjonalnie zależnemi, stają się wyłącznie indywidualnemi, tak że z jednej strony rosną i potęgują się objektywnie, z drugiej zaś strony coraz silniejsze sprawiają wrażenie i coraz bardziej wdrażają się w pamięć. Tym sposobem te niegdyś przez akomodację antropofoniczną rozwinięte i nabyte właściwości fonem stają się indywidualnemi, niezależnemi właściwościami pewnej części fonetycznej pewnych morfem w pewnych wyrazach.

Owe nieświadome zapamiętywania właściwości indywidualnych, o ile spotykają się w morfemach, pokrewnych etymologicznie, stają się ogniwem przejściowym od kategorji dywergentów do kategorji alternantów tradycyjnych.

§. 196. Tak tedy wchodzimy do dziedziny alternacyj tradycyjnych, utrzymujących się dzięki obcowaniu językowemu pojedynczych członków danego plemienia. Ale chociaż tradycja jest siłą, podtrzymującą przekazane od dawniejszych pokoleń różnice alternacyjne, to jednak nie wystarcza ona do uprzyczynowienia tych różnic ze stanowiska potrzeb indywidualnych.

I oto na gruncie tym rozwija się w pojedynczych indywiduach, a następnie nawet we wszystkich indywiduach, należących do danego plemienia, poczucie bezprzyczynowości, poczucie braku usprawiedliwienia indywidualnego, poczucie braku *raison d'être*, a poczucie takie musi z natury rzeczy stanąć w kolizji z tradycją.

§. 197. Pomimo to dwie przyczyny utrzymują różnice fonem alternujących, pozbawione indywidualnego *raison d'être*:

1) Przyczyna psychiczna, polegająca na tym, że owe indywidualnie nie usprawiedliwione różnice wrzynają się w pamięć nie typowo, ale właśnie indywidualnie. Ma to miejsce przy wyrazach bardzo często używanych, *par excellence* powszednich. Takiemi są np. wyrazy w rodzaju

czasowników j e s t e m, j e m, w i e m, d a m . . . .,

rzeczowników o j c i e c, m a t k a . . . ., o c z y, u s z y, r ę c e, n o g i . . .,

zaimków j a, m n i e . . ., t y, c i e b i e . . . .

2) Przyczyna socjologiczna: Zachowywanie różnic, indywidualnie nie uzasadnionych, ułatwia wzajemne rozumienie się tak współczesnych

członków społeczeństwa, jako też poprzednich i następnych pokoleń. Tutaj tradycja występuje jako czynnik konserwatywny, utrzymujący dane społeczeństwo w jedności językowej.

§. 198. Jeżeli jednak potrzeba indywidualna usunięcia różnic, nie usprawiedliwionych ani antropofonicznie, ani psychicznie, t. j. usunięcia alternacyj, które nie są ani dywergencją, ani korelacją, przemaga nad prostą tradycją, to w takim razie następuje usunięcie zbytecznych różnic tradycyjnych, różnic szczątkowych alternacji tradycyjnej, a usunięcie to dokonywać się może w trojaki sposób:

1) Poczucie związku etymologicznego morfem, zawierających w sobie fonemy alternujące, wywołuje upodobnienie czyli asymilację fonetyczną tych morfem, t. j. ujednostajnienie ich wyglądu fonetycznego. Dokonywa się zaś to w ten sposób, że rozgałęzienie morfemy, zawierające w sobie jednę z fonem alternujących, zapanowuje i rozprzestrzenia się także na wypadki, w których mamy inne rozgałęzienie tej samej morfemy, zawierające w sobie inną fonemę alternującą. Tak np. w języku polskim widzimy m. i. następujące ujednostajnienia lub przynajmniej zbliżenia wyglądu morfem, przedstawiających dawniej znaczne różnice alternacyjne:

po-sył-ać | po-seł → po-seł-ać | po-seł,
{od-dych-ać | od-dech → od-dech-ać | od-dech (dyjalektyczne)},
głech-nąć | głuch-y → głuch-nąć | głuchy,
dzwęk | dźwięcz-eć → dźwięk | dźwięczeć
. . . . ;

w języku rosyjskim w wyrazach, pokrewnych etymologicznie polskim dźwięk, dźwięczeć, mamy naodwrót upodobnienie morfemy piennej czasownika morfemie piennej rzeczownika:

звук | звяча́ть → звук | звуча́ть....

Następnie możemy przytoczyć wyrównanie częściowe w polskich

u-biór, u-bior-u | u-bier-ać } ← { u-bór, u-bor-u | u-bier-ać
z-biór, z-bior-u | z-bier-ać } ← { z-bór, z-bor-u | z-bier-ać;

por. z-bór, po-bór, na-bór, wy-bór, za-bór....

§. 199. 2) Zatraca się poczucie związku etymologicznego wyrazów, zawierających w sobie morfemy z fonemami alternującemi, a to prowadzi za sobą różniczkowanie leksykalne, tak że para wyrazów, dawniej pokrewnych etymologicznie, staje się parą wyrazów różnych, etymologicznie całkiem sobie obcych, t. j. nie poczuwanych przez indy-

widua mówiące w związku etymologicznym, — a to prowadzi do zbogacenia słowozbioru danego języka. Takiemi są np.

polskie c z ę ś - ć >< k ą s - a ć, k ę s, rosyjskie ч а с - т ь >< к у с - á т ь,

pol. p o - c z ą - t e k, p o - c z ę - c i e, - c z y n - a ć, - c z n - ę, - c z ą - ć >< k o n i - e c, ros. н а - ч á - л о >< к о н - é ц,

pol. p o - k ó j >< s p o - c z y - w a ć, o d - p o - c z y - n - e k, o d- - p o - c z ą - ć, ros. п о - к ó й >< п о - ч и - в á т ь,

pol. b o d - ę >< b a d - a m,

pol. w i e r c i - e ć >< w a r t - k i >< w a r s - t w a >< w r z e c i - o n o >< w r o t - a >< p o - w r ó t, p o - w r o t - u...

pol. w o d z - i ć >< w a d - a,

pol. p o - c z e t >< c z e ś - ć >< c z y t - a ć >< z a - c - n y...

pol. c i ą g - n ą ć >< t ę g - i >< w s - t ą ż - k a....

Nawet j e s - (j e s - t....) >< s - (s - ą),
c h o d z - i ć >< s z e d - ł, s z - ł a....

są dziś fonetycznie dwoma różnemi pierwiastkami, utrzymywanemi w związku jedynie za pomocą asocjacji semazjologicznej.

Powikłanie związków alternacyjnych danego pnia (pierwiastku) i wogóle danej morfemy sprzyja pomięszaniu jej z innemi morfemami, sprzyja attrakcji przez inną grupę etymologiczną morfem. Tutaj należą np. polskie

od-po-czn-ę... | od-po-cza̜-ć... | od-po-czyn-ek..., powstałe z od-po-czy-nę | od-po-czy-ną-ć | od-po-czy-n-ek..., a przyciągnięte, przynajmniej fonetyczno-morfologicznie, przez typ stosunku z a - c z n - ę, p o - c z n - ę | z a - c z ą - ć, p o - c z ą - ć | z a - c z y n - a ć, p o - c z y n - a ć | z a - c z y n, r o z - c z y n...,

r z n - ą ć | r z n - ę | - r z y n - a ć.... powstałe z ř z - n ą ć (r z z - n ą ć) | ř z - n ę r z e z - a ć (← ř z a z - a ć)...., a przyciągnięte przez ż ą - ć : ż n - ą ć | ż n - ę ż y n - a ć....

§. 200. 3) Nareszcie trzecim sposobem usunięcia różnic alternacyjnych, pozbawionych indywidualnego *raison d'être*, jest utylizacja tych różnic do celów psychicznych, t. j. do skojarzenia z odcieniami fonetycznemi odcieni morfologicznych lub semazjologicznych. W ten sposób powstają a l t e r n a c j e p s y c h o f o n e t y c z n e czyli k o r e l a c j e, do których każde indywiduum, należące do danej społeczności językowej, musi dochodzić własną pracą psychiczną, musi dochodzić samodzielnie drogą kumulowania i uogólniania pojedynczych asocjacyj.

Niezależnie od poczucia subjektywnego mogą istnieć w języku typy form, tradycyjnie przekazywanych, a znaczeniowo w stały i jednakowy sposób rozróżnianych; np. w języku polskim

n o g - a | n ó ż - k a
r ę k - a | r ą c z k a....,

pi-ć	poj-ić
gni-ć	gnoj-ić...,
lep-	lep-ić
trąb-a	trąb-ić...,
tok-	tocz-yć
bok-	bocz-yć się...,
po-mog-ę	po-mag-am
chodz-ę	chadz-am
morz-ę	-marz-am
mocz-ę	macz-am
do-godz-ę	do-gadz-am
robi-ę	-rabi-am...,
gniot-ę	gniat-am
miot-ę	miat-am...,
sł-ać	sył-ać
tk-ać	tyk-ać...,
u-br-ać	u-bier-ać
wy-pr-ać	wy-pier-ać
u-mrz-eć	u-mier-ać
wy-prz-eć	wy-pier-ać
wy-trz-eć	wy-cier-ać....

Otóż tedy, jeżeli w duszy indywiduum mówiącego wyrobi się stały związek, stała asocjacja między stosunkiem budowy fonetycznej tego rodzaju wyrazów a stosunkiem ich odcienia znaczeniowego, to *eo ipso* alternacja tradycyjna zamienia się na korelację, a dane indywiduum powiększa przez to zasób swoich środków psychofonetycznych, zasób środków cieniowania morfologicznego i semazjologicznego.

§. 201. Wszystkie te trzy sposoby usuwania różnic alternacyjnych, nie usprawiedliwionych potrzebami indywidualnemi, mogą, rzecz prosta, stosować się jednakowo tak do alternacyj, wyrosłych na swojskim gruncie, do alternacyj własnojęzykowych, jako też do alternacyj, powstałych pod wpływem innego języka, do alternacyj całkowicie albo też tylko w połowie obcojęzykowych.

§. 202. Pomimo jednak tych stale powtarzających się usiłowań usuwania różnic fonetycznych nieracjonalnych, t. j. nie usprawiedliwionych ani antropofonicznie, ani psychicznie, może pozostawać w języku znaczny i silny liczebnie osad takich właśnie różnic, przekazywanych po prostu tradycyjnie, bez naruszania związku znaczeniowego między

pojedynczemi odmiankami, t. j. osad różnic, stanowiących podstawę alternacyj paleofonetycznych czyli tradycyjnych. Dość tu wskazać na polskie

s e n | s n - u,
d z i e ń | d n i a . . . .

w i e d z i - e | w i o d - ę | w i ó d - ł | w i e ś - ć | w y - w o d - u w y - w ó d | w o d z - ę | w o d z - i | w ó d ź | w ó d z . . . .

ś - m i e r - ć | m a r - t w y | - m o r - u | - m ó r | u - m i e r - a . . . .

b r - a ć | - b i e r - a ć | b i e r z - e | w y - b o r - u | w y - b ó r w y - b o r z - e . . . .

w r z e c i - o n o | p o - w r o t - u | p o - w r ó t | w r ó c - ę | w r ó c - i w r a c - a | w i e r c - i | w a r t - k i . . . .

§. 203. Osad ten, z jednej strony zmniejszający się stale dzięki wskazanym wyżej zmianom w trzech kierunkach, z drugiej znowu strony wzrasta stale przez przechodzenie do kategorji alternacyj tradycyjnych nietylko byłych dywergencyj czyli alternacyj neofonetycznych, ale także korelacyj czyli alternacyj psychofonetycznych. (Por. §§. 138 i 218).

Usiłowanie usunięcia różnic, przyczynowością indywidualną nieusprawiedliwionych, ogarnia tak jednę, jako też drugą grupę alternacyj tradycyjnych, t. j. tak grupę pochodzenia dywergencyjnego, jako też grupę pochodzenia korelacyjnego. Ale, jeżeli usuwane alternacje należą do drugiej grupy, t. j. jeżeli są to alternacje z wygasłą przyczynowością psychiczną, alternacje, pozbawione właściwego im dawniej związku psychofonetycznego, w takim razie może być mowa zwykle tylko o dwuch pierwszych sposobach usuwania, t. j. albo o asymilacji fonetycznej morfem czyli o jednostajnieniu ich wyglądu fonetycznego, albo też o zatraceniu poczucia związku etymologicznego wyrazów, zawierających w sobie morfemy z fonemami alternującemi. Trzeci sposób, t. j. wskrzeszenie psychofonetyczności alternacyj tradycyjnych pochodzenia korelacyjnego, zdarza się chyba nadzwyczaj rzadko.

§. 204. Tak więc alternacje tradycyjne mogą być, co do swego pochodzenia, dwojakiego rodzaju:

albo są to alternacje tradycyjne z wygasłą przyczynowością antropofoniczną, a l t e r n a c j e p a l e o f o n e t y c z n e,

albo też alternacje tradycyjne z wygasłą przyczynowością psychofonetyczną, a l t e r n a c j e p a l e o p s y c h i c z n e.

Ostatecznie tak jedne, jak drugie mogą z biegiem czasu

albo zostać usuniętemi za pomocą ujednostajnienia morfem, zawierających dane alternanty

(bądź to $x' \parallel x'' \rightharpoonup x' \parallel x'$,

bądź też $x' \parallel x'' \rightharpoonup x'' \parallel x''$),

albo też stracić całkowicie cechę alternacyjności i, skutkiem rozpadnięcia się morfem, przedstawiających przedtym tylko modyfikacje fonetyczne jednej morfemy zasadniczej, na dwie morfemy, nie poczuwane więcej w związku etymologicznym, przejść do kategorji alternacyj szczątkowych

$$(x' \parallel x'' \rightharpoonup x' >< x'').$$

Ponieważ zaś mamy tu ciągle do czynienia z żywym poczuciem wartości psychicznej zjawisk fonetycznych, i ponieważ poczucie owo, zależąc od właściwości indywidualnych wszystkich członków danej społeczności językowej, to słabnie, to znowu potęguje się, więc musimy przyjąć całą skalę stanów wątpliwych, stanów przejściowych, przypominających lampę gasnącą, której płomyk to zniknie na chwilę, to znowu się pokaże.

§. 205. Z tego morza niezliczonej masy stanów przejściowych i wątpliwych wyłaniają się trzy wybitne klasy alternacyj, z któremi zaznajomiliśmy się już dostatecznie w rozdziałach 3-im, 4-ym i 5-ym:

Jednę z tych klas cechuje wyłacznie przyczynowość charakteru socjalnego, przyczynowość, zależna od tradycji i przestawania między sobą członków danej społeczności językowej (a l t e r n a c j e t r a d y c y j n e, tak paleofonetyczne, jako też paleopsychiczne, sprowadzające się ostatecznie także do paleofonetycznych) (rozdział 5-y, §§. 135—144).

Drugą klasę cechuje obecność przyczynowości indywidualnie antropofonicznej, w różnicy od braku tej przyczynowości, właściwego klasie pierwszej i trzeciej (a l t e r n a c j e n e o f o n e t y c z n e czyli d y w e r g e n c j e) (rozdział 3-i, §§. 91—108).

Trzecią klasę nareszcie cechuje obecność przyczyny indywidualnie psychicznej, w przeciwstawieniu do braku tej przyczynowości, właściwego klasie pierwszej i drugiej (a l t e r n a c j e p s y c h o f o n e t y c z n e czyli k o r e l a c j e) (rozdział 4-y, §§. 109—134).

§. 206. Te trzy klasy ustanawiamy ze stanowiska właściwej im przyczynowości. Ze stanowiska zaś ich stopniowego zjawiania się w historji języka, ze stanowiska ich następstwa historycznego, klasy te powinny być wyliczone w następującym porządku:

1) A l t e r n a c j e n e o f o n e t y c z n e czyli d y w e r g e n c j e, z żywym czynnikiem fizjologicznym, z indywidualnie antropofonicznym

związkiem przyczynowym, z zachowaną jeszcze pierwotną przyczynowością wszelkich alternacyj:

$$x = f(\varphi)$$
$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi'')$$
$$x' \ldots . \varphi' \parallel x'' \ldots . \varphi''.$$

Przykłady:

d ‖ *ţ*	w w o d a	w ó d k a,
ś ‖ *ź*	„ p r o s i ć	p r o ś b a,
$i_2(y) \parallel i_1(i)$	„ s ł o m y	z i e m i . . . .

2) A l t e r n a c j e p a l e o f o n e t y c z n e czyli t r a d y c y j n e, z działającym stale czynnikiem socjalnym, ze zbiorowo-socjalnym związkiem przyczynowym, z usuniętą pierwotną przyczynowością antropofoniczną wszelkich alternacyj:

$$x = f(\pi)$$
$$x' \parallel x'' = f(\pi).$$

Przykłady:

p ‖ *ṕ*, *t* ‖ *ć*, *ar* ‖ *er*

w n a - p a r s t - e k | p i e r ś c i - e ń,

ł ‖ *l*, *o* ‖ *e*

w c z o ł o | c z e l e . . . .

3) A l t e r n a c j e p s y c h o f o n e t y c z n e czyli k o r e l a c j e, z żywym czynnikiem psychicznym, z indywidualnie psychicznym związkiem przyczynowym, z rozwiniętą wtórnie (sekundarnie) przyczynowością psychiczną:

$$x = f(\psi)$$
$$x' \parallel x'' = f(\psi' \parallel \psi'')$$
$$x' \ldots . \psi' \parallel x'' \ldots . \psi''.$$

Przykłady:

o ‖ *a*	w	c h o d z - i - ć	c h a d z - a ć,
		t r w o ż - y - ć	t r w a ż - a ć . . . .
s ‖ *ch*	we	w ł o s	w ł o c h,
		k l u s - k i	k l u c h - y . . . .

§. 207. Ze stanowiska miejsca, gdzie rozwinęła się pierwotna przyczynowość antropofoniczna, w rozbieranej epoce życia językowego już usunięta, a l t e r n a c j e t r a d y c y j n e oraz p s y c h o f o n e t y c z n e rozpadają się na dwie klasy:

a) w ł a s n o j ę z y k o w e, rozwinięte na własnym gruncie językowym danego plemienia,

b) obcojęzykowe, powstałe pod wpływem języka innego plemienia, czy to drogą obcowania międzyplemiennego, czy też drogą piśmiennictwa.

§. 208. Ze stanowiska przejścia od poprzedniego stanu alternacyjnego do stanu obecnego, w alternacjach tradycyjnych rozróżniamy dwie klasy:

a) jedne z nich rozwinęły się wprost z dywergencyj czyli alternacyj neofonetycznych,

b) drugie zaś są dalszym ciągiem korelacyj czyli alternacyj psychofonetycznych, przeszły bowiem z tej ostatniej kategorji, z kategorji korelacyj, do kategorji alternacyj tradycyjnych jako twory, pozbawione już funkcji psychicznej.

W alternacjach zaś absolutnie szczątkowych, w alternacjach, pozbawionych już wszelkiego charakteru alternacyjności, innemi słowy, w ex-alternacjach, rozróżniać możemy 3 klasy:

a) jedne stały się takiemi skutkiem bezpośredniego przejścia do ich kategorji kategorji dywergencyj czyli alternacyj neofonetycznych;

b) drugie, zanim stały się szczątkowemi lub usuniętemi, przeszły tylko przez dwie wybitne ewolucje alternacyjne: dywergencyjność i tradycyjność;

c) trzecie, nakoniec, przechodziły przed zniknięciem aż przez cztery ewolucje wybitne: dywergencyjność, tradycyjność, korelacyjność w połączeniu z tradycyjnością i nareszcie znowu przez czystą tradycyjność.

§. 209. W korelacjach czyli alternacjach psychofonetycznych możemy rozróżniać przedewszystkim dwa główne stopnie natężenia ich psychiczności:

na jednym, wyższym, stopniu asocjacja modyfikacyj fonetycznych z odcieniami psychicznemi jest czynną i twórczą, t. j. umożebnia tworzenie nowych par alternacyjnych według pewnego żywego typu;

na drugim zaś, niższym, stopniu istnieje wprawdzie asocjacja modyfikacyj fonetycznych z odcieniami psychicznemi, ale nie jest na tyle silną, ażeby umożebniać powstawanie nowotworów według danego typu; jest to więc stopień słabości i bierności psychofonetycznej.

Za pzykład pierwszego stopnia może służyć korelacja twórcza

o ‖ *a*

w takich np. czasownikach języka polskiego, jak

n o s - i - ć | n a s z - a - ć . . . . ,

jako zaś przykład drugiego stopnia możemy przytoczyć korelację

i ‖ *oj*

w

p i - ć | p o j - i ć,
g n i - ć | g n o j - i ć . . . . ,

poczuwaną wprawdzie jeszcze w swojej psychofonetyczności, ale pozbawioną możności upodabniania sobie nowotworów.

Rzecz prosta, że między dwoma temi stopniami wybitnemi istnieje cały szereg stanów przejściowych.

§. 210. Jak już wyżej (§§. 196, 200, 198) widzieliśmy, właściwa prostym alternacjom tradycyjnym tradycyjność znajduje się w stałej kolizji z dążnością do usunięcia różnic fonetycznych, nie usprawiedliwionych ani fizjologicznie, ani psychicznie, a w razie zyskania przewagi przez te dążności indywidualne albo owe alternacje tradycyjne nabierają charakteru psychofonetycznego i stają się korelacjami, albo też następuje ujednostajnienie fonetyczne pary alternującej.

Kolizje jednak podobne mogą mieć miejsce także w zakresie korelacyj.

Tak np. w rosyjskiej korelacji

k ‖ *č*

w takich czasownikach, jak

п е к - ý, т о л к - ý | п е ч - ё ш, т о л ч - ё ш . . .

daje się jak gdyby zauważyć kolizja, prowadząca ostatecznie do zamiany owej korelacji

k ‖ *č*

na nową korelację

k ‖ *k'*:

п е к - ý, т о л к - ý | п е к - ё ш, т о л к - ё ш . . .

Gdyby patrzyć na fonemy alternujące, *k* ‖ *č*, jako na niepodzielne całości, należałoby twierdzić, że niema tu żadnej kolizji, i że korelacja

k ‖ *č*,

będąc w sobie zamkniętą całością, nie powinna się przeradzać, a powinna pozostać taką, jaką jest, dopóki ostatecznie nie zniknie jej charakter psychofonetyczny, ustępując miejsca prostej tradycyjności. Ale, jeżeli rozłożyć fonemy na ich artykulacje składowe i spojrzeć na ten

typ czasownikowy z szerszego stanowiska, to nieuniknionym będzie wniosek, że korelacja

k ‖ *č*

narusza harmonję typu, i że tylko alternacja

k ‖ *k′*

czyni jej zadosyć, będąc utworzoną w ten sam zupełnie sposób, co inne alternacje cząstkowe,

b ‖ *b′* (греб-ý | греб-ёт...),
d ‖ *d′* (вед-ý | вед-ёт...),
s ‖ *ś* (нес-ý | нес-ёт...)

i t. d., dające się sprowadzić do jednej alternacji ogólnej:

*P*0 ‖ *P*Y,

gdzie *P*0 oznacza brak palatalizacji czyli „twardość" spółgłoski, *P*Y zaś obecność palatalizacji czyli „miękkość" spółgłoski. (Por. §§. 125—126).

§. 211. To uogólnienie korelacyj rosyjskich w zakresie wskazanego powyżej typu czasownikowego dokonywa się właśnie teraz w różnych gwarach wielkoruskich. Nierównie zaś dawniej dokonanym ono zostało np. w przymiotnikach dzierżawczych, pełniących przeważnie funkcję p a t r o n y m i c'ów a następnie nazwisk, w rodzaju

с ý к и н с ы н, С ý к - и н, С о б á к - и н, К ó ш к - и н, С и п я́ г - и н, М ý х - и н ...,

gdzie dawna alternacja

k ‖ *č*, *g* ‖ *ž*, *x* ‖ *š*

(с ý к - а, с о б á к - а | с ý ч - и н, с о б á ч - и н,
С и п я́ г - а | С и п я́ ж - и н,
м ý х - а ... | м ý ш - и н ...)

ustąpiła miejsca nowej

k ‖ *k′*, *g* ‖ *g′*, *x* ‖ *x′*,

wzorem całego zastępu innych alternacyj cząstkowych tego samego typu ogólnego,

b ‖ *b′*, *d* ‖ *d′*, *s* ‖ *ś* ...

(р ы́ б - а | Р ы́ б - и н, М а р ý д - а | М а р ý д - и н, П л á к с - а | П л á к с - и н ...)

§. 212. Widzimy tutaj, jak korelacyjność zatacza coraz szersze kręgi, jak korelacje cząstkowe zostają pochłaniane przez korelacje o charakterze ogólniejszym, jak to uogólnianie korelacyj wzmacnia ich siłę i natężenie.

Ponieważ zaś nic nie ma wiecznego w zakresie form, i ponieważ formy powstałe muszą kiedyś zniknąć, więc to samo stosuje się też do korelacyj, chociażby najwybitniejszych i najpotężniejszych. Pochłonąwszy i zasymilowawszy sobie szeregi korelacyj cząstkowych, i osiągnąwszy w ten sposób najwyższy stopień potęgi i wybitności, owe korelacje ogólne muszą z czasem tracić stopniowo na sile i nareszcie, straciwszy swoją psychofonetyczność, przejść do stanu tradycyjności, t. j. stać się prostemi alternacjami tradycyjnemi, ażeby kiedyś kiedyś zniknąć ostatecznie i rozpłynąć się w wielkim zbiorniku ex-alternacyj czyli alternacyj szczątkowych.

II. Powstawanie alternacyj w języku indywidualnym, a zwłaszcza w języku dzieci.

§. 213. Zaznajomiwszy się, w sposób, niestety, zbyt pobieżny i powierzchowny, z następstwem historycznym różnych stanów alternacyj w języku plemiennym, przyjrzyjmy się teraz zblizka, jak to w pojedynczych indywiduach dokonywają się procesy antropofoniczno psychiczne, pozostające w związku z historją alternacyj.

§. 214. Języka dziedziczyć nie można, a można odziedziczać jedynie zdolności do nabywania języka wogóle, oraz skłonności do pewnych stałych kierunków zmian w budowie języka. Dziedziczność jest czynnikiem bijologicznym, a język zdobywa sobie każde indywiduum drogą obcowania społecznego.

Pomimo to właśnie do dziedziczności trzeba się uciec, ażeby wytłumaczyć sobie stałość zmian historycznych, dokonywających się w języku, i to mianowicie w sposób następujący:

Zmiany najdalej sięgające, zmiany najradykalniejsze dokonywają się w każdym czasie w języku dzieci danego plemienia lub narodu. Najdalej tu idą zmiany fonetyczne, najdalej tu idzie ujednostajnianie form i t. d. Następnie dopiero dzieci cofają się stopniowo do stanu języka dorosłych, ale pewna cząstka zmian, dokonanych w ich języku dziecinnym, może pozostać i nadal w ich języku indywidualnym, a, co najważniejsza, skłonności do tych zmian, pomimo że powstają zwykle same przez się u następnego pokolenia, przechodzą do niego także drogą dziedziczności. Kumulując się zaś czyli gromadząc się i potęgując się w szeregu pokoleń, zmiany owe stają się nareszcie tak silne, iż utrwalają się ostatecznie w języku.

Przy alternacjach obchodzi nas przedewszystkim gromadzenie czyli kumulacja drogą dziedziczności i stopniowe potęgowanie dążeń fonetycznych.

§. 215. Ponieważ do języka każde indywiduum dochodzi z osobna, dochodzi własną pracą, więc też i alternacje każde indywiduum musi rozwinąć samodzielnie.

Dochodząc stopniowo do zdobycia sobie języka, każde dziecko przechodzi przez rozmaite stadja: Z początku nie rozumie ono nic; potym zaczyna rozumieć język otoczenia, ale samo mówić jeszcze nie może, t. j. znajduje się w stanie audycji i biernej percepcji językowej; nareszcie zaś zaczyna samo mówić, zaczyna samo być czynnym językowo, nietylko audycyjnie i percepcyjnie, ale także fonacyjnie. Rzecz prosta, że cerebracja językowa czyli myślenie językowe, raz poruszone, jest stałą podstawą stopniowego zdobywania sobie języka indywidualnego.

§. 216. Otóż tedy w samym początku tego procesu, kiedy dziecko zaczyna dopiero pojmować cokolwiek język otoczenia, nie może być jeszcze mowy o żadnych alternacjach. Alternacje rozwiną się dopiero w przyszłości. W każdym jednak razie pary fonem, wchodzących do składu morfem i wyrazów, rozumianych już przez dane dziecko, a stanowiących w języku otoczenia pary alternacyjne, możemy, ze stanowiska języka tego dziecka, nazwać alternacjami e m b r j o n a l n e m i czyli z a c z ą t k o w e m i.

Na tym stopniu rozwoju, kiedy dzieci nie zaczęły jeszcze probować mówić danym językiem, ale już zdają sobie sprawę z jego właściwości i rozumieją go w dostępnych ich umysłowi granicach, t. j. kiedy dzieci te znajdują się w stanie rozwiniętej już audycji i percepcji, ale jeszcze bez fonacji, na tym stopniu nie może być naturalnie mowy o alternacjach neofonetycznych czyli dywergencjach, jako o alternacjach, zależnych od własnego, o s o b i s t e g o wymawiania. Czy są już wtedy korelacje czyli alternacje psychofonetyczne, to zależy od indywidualności danego dziecka, od jego większej lub mniejszej ruchliwości i żywości psychicznej. W każdym razie z samego początku korelacje wcale nie istnieją, a muszą się dopiero wyrobić, muszą się rozwinąć z alternacyj tradycyjnych drogą asocjacyj. Proste zaś alternacje tradycyjne w języku dziecka na stopniu audycji i percepcji oczywiście istnieją; odróżnianie bowiem modyfikacyj fonetycznych morfem, poczuwanych w związku etymologicznym, rozwija się od razu samo przez się. Dlatego też i wybitne różnice dywergentów czyli alternantów neofonetycznych robią wtedy określone wrażenie i wdrażają się w pamięć właściwą im stroną tradycyjną. Tak np., zanim dziecko samo zacznie rozróżniać w swoim wymawianiu dywergenty

d ‖ *ţ*

w

b r o d a | b r ó d k a

i t. p., już przedtym spostrzega różnicę antropofoniczną między wykonywaniem jednej a drugiej fonemy. W ten to właśnie sposób przyłącza się do alternacyj neofonetycznych czyli dywergencyj element tradycyjny, t. j. zależność

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi'')$$

zamienia się w języku plemiennym na zależność

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi'') + f(\pi).$$

§. 217. Kiedy dziecko zaczyna już samo mówić, naśladując język otoczenia, przejmuje też od tego otoczenia właściwe mu alternacje. Alternacje neofonetyczne czyli dywergencje powstają też niezależnie od naśladownictwa, niezależnie od obcowania językowo-połecznego; konieczność bowiem ich powstania leży z jednej strony w budowie organów mównych, z drugiej zaś strony w skłonnościach antropofonicznych, nabytych drogą dziedziczności. Przytym są możliwe wahania indywidualne: jedne dzieci rozwijają alternacje neofonetyczne czyli dywergencje w daleko silniejszym stopniu, aniżeli znowu inne dzieci. Wszystkim jednakże dzieciom wspólną jest dążność do rozwijania alternacyj neofonetycznych czyli dywergencyj w nierównie wyższym stopniu, aniżeli ma to miejsce w języku dorosłych, w języku normalnym danego plemienia. To, co w języku plemiennym drzemie jeszcze w stanie zarodkowości, w stanie zaczątkowości, to w języku dzieci może wzrosnąć do wybitnych, od razu spostrzec się dających rozmiarów. Różne warunki połączeń jednolitej fonemy prowadzą tu szybko do określonych rezultatów w rozpadaniu się tej fonemy na dwie lub więcej; istniejące przyczyny antropofoniczne działają w języku dzieci nierównie silniej, aniżeli w języku dorosłych, i wywołują też nierównie łatwiej odpowiednie skutki.

Jednym słowem, jak wogóle co do strony fonetycznej i morfologicznej języka, tak i w zakresie alternacyj dzieci wyprzedzają rozwój języka, przepowiadając takie zjawiska, jakie z czasem staną się stałą właściwością całego języka plemiennego.

W każdym razie język dzieci posiada daleko więcej alternacyj neofonetycznych czyli dywergencyj, aniżeli normalny język plemienny. Co zaś do korelacyj czyli alternacyj psychofonetycznych, to język dzieci posiada ich mniej, aniżeli normalny język plemienny. Nie należy jednak zapominać o właściwej w tak silnym stopniu językowi dzieci korelacji, polegającej na alternowaniu się spółgłosek podniebiennych czyli palatalnych („miękkich“) z niepodniebiennemi czyli niepalatalnemi („twardemi“), dla rozróżniania pieszczotliwości od niepieszczotliwości;

PY ‖ *PO*

(*d'* ‖ *d*, *ś* ‖ *s*. *l* ‖ *ł*. . . .).

§. 218. W miarę stopniowego zbliżania się języka dziecka do języka otoczenia dorosłego dziecko cofa się, posuwa się w tył także w zakresie alternacyj, tracąc za daleko naprzód wysunięte modyfikacje, zastępując stan wybitnej dywergencyjności stanem zarodkowości alternacyjnej, itd.

Nabywanie coraz większego zapasu korelacyj czyli alternacyj psychofonetycznych daje się również podciągnąć pod kategorję cofania się ze stanu za daleko posuniętych zmian indywidualnych do stanu, właściwego językowi plemiennemu. Jak wyżej (§§. 203, 138) objaśniłem, alternacje paleofonetyczne czyli korelacje przechodzą z czasem do stanu prostych alternacyj tradycyjnych. Otóż tedy, nie rozwinąwszy w swoim języku wszystkich korelacyj, właściwych normalnemu językowi plemiennemu, dziecko jest jak gdyby zwiastunem stanu, czekającego język plemienny w przyszłości; nabywając zaś stopniowo wszystkie mniej więcej korelacje, właściwe językowi otoczenia, dziecko cofa się z tej dalekiej, przepowiadanej przyszłości do teraźniejszości języka.

---

§. 219. Przyjrzawszy się zblizka, chociaż także dosyć niedokładnie, sposobowi powstawania i przeradzania się różnych stanów alternacyjnych w języku dzieci, przedstawimy znowu, ale teraz tylko w skróceniu, w tablicach i formułach,

następstwo historyczne różnych stanów alternacyjnych i przechodzenie jednego stanu w drugi w języku plemiennym.

§. 220. I. D y w e r g e n c j e: ogarniają cały język, powstają zaś same przez się, drogą akomodacji antropofonicznej. Każdemu perjodowi życia językowego właściwe są inne dywergencje, chociaż istnieją także dywergencje ogólnie ludzkie, wieczne.

II. K o r e l a c j e rekrutują się z alternacyj tradycyjnych.

III. A l t e r n a c j e t r a d y c y j n e powstają albo z dywergencyj własnojęzykowych, albo też z alternacyj tradycyjnych obcojęzykowych:

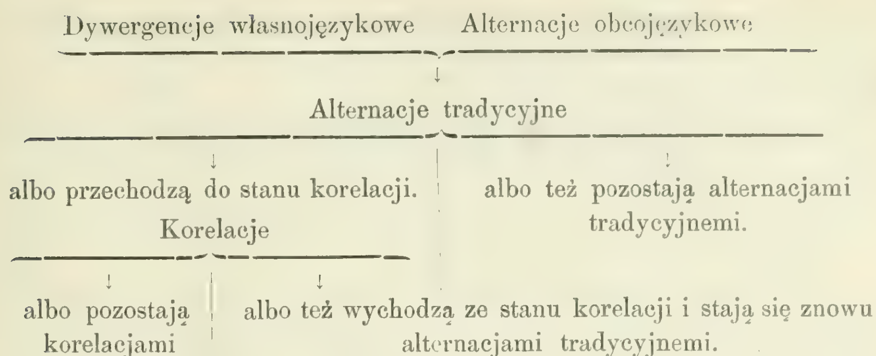

II—III. Fonemy, w których wyrażają się alternacje tradycyjne, tak wprost tradycyjne, jako też tradycyjno-psychofonetyczne czyli korelacje, muszą jednocześnie ulegać wymaganiom dywergencyjnym czyli antropofonicznym danego perjodu rozwoju życia językowego.

§. 221. Przejdźmy teraz do wyrażenia historji alternacyj w formułach, dokładniej mówiąc, w szkieletach formuł.

Niechaj oznaczają:

x . . . . . . fonemę wogóle,
x', x'' . . . różne odcienie fonetyczne, właściwe fonemom alternującym,
f . . . . zależność, związek przyczynowy,
F . . . . . . najwyższy stopień natężenia zależności,
d . . . . . . zmienną różnicę fonetyczną fonem alternujących,
Δ . . . . . . pewną stałą czyli określoną różnicę fonem alternujących,
λ . . . . . . wyraz z fonemą alternującą wogóle,
λ', λ'' . . . . wyrazy, do których składu należą fonemy alternujące,
μ . . . . . . morfemę z fonemą alternującą wogóle,
μ', μ'' . . . . modyfikacje jednolitej morfemy z fonemami alternującemi.
ν, ν', ν'' . . . inne morfemy tego samego wyrazu,
φ . . . . przyczynowość antropofoniczną, warunki antropofoniczne wogóle,
φ', φ'' . . . . różne warunki antropofoniczne, od których zależy dywergencja czyli alternacja neofonetyczna,
ψ . . . . . . przyczynowość psychiczną wogóle, odcień psychiczny wogóle, znaczenie,
ψ', ψ'' . . . . różne odcienie psychiczne, cechujące korelację czyli alternację psychofonetyczną,
π . . . . . . tradycję i obcowanie językowo-społeczne wogóle,

II . . . . . . pewne określone natężenie tradycyi i obcowania społeczno-językowego wogóle,
‖ . . . . . . alternację wgóle,
>< . . . . . usunięcie alternacji, brak alternacji,
' . . . . . . przejście, zmianę poprzedniego na następne,
· . . . . . . kierunek.

§. 222. Za pomocą tych znaków

a) szkielet formuły, wyrażającej dywergencję, przyjmie postać

$$x = f(\underset{\cdot}{\varphi}),$$
$$x' \parallel x'' = f(\underset{\cdot}{\varphi}' \parallel \underset{\cdot}{\varphi}''),$$
$$x' \ldots \underset{\cdot}{\varphi}' \parallel x'' \ldots \underset{\cdot}{\varphi}'';$$

b) szkielet formuły, wyrażającej korelację, wygląda:

$$x = f(\underset{\cdot}{\psi}),$$
$$x' \parallel x'' = f(\underset{\cdot}{\psi}' \parallel \underset{\cdot}{\psi}''),$$
$$x' \ldots \underset{\cdot}{\psi}' \parallel x'' \ldots \underset{\cdot}{\psi}'';$$

c) nareszcie szkielet formuły dla alternacyj tradycyjnych przyjmie postać

$$x = f(\pi),$$
$$x' \parallel x'' = f(\lambda' \parallel \lambda''),$$
$$x' \ldots \lambda' \parallel x'' \ldots \lambda''.$$

§. 223. Wzajemny zaś związek genetyczny pojedynczych klas alternacyj oraz ich następstwo historyczne wyrazi się w sposób następujący: *)

1) W stanie zarodkowym

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi''),$$

*) Przy tym nie zwracam uwagi na alternacje obcojęzykowe. Ale lukę tę nie trudno zapełnić. Alternacje obcojęzykowe rozwijają się w języku obcym w ten sam zupełnie sposób, jak alternacje własnojęzykowe w samym języku, którego rozbiorem się zajmujemy: zaczynają się one tam od stanu zarodkowego, przechodzą do stanu dywergencji, następnie do stanu tradycyjności, z początku prostej, a później (w niektórych wypadkach) połączonej z korelacyjnością czyli psychofonetycznością. W jednym z tych ostatnich stanów, t. j. albo w stanie prostej tradycyjności, albo też w stanie korelacyjności, zostają one przyswojone przez język, którego alternacje rozpatrujemy w danej chwili, a język ten postępuje z niemi we właściwy sobie sposób. Nareszcie możliwe jest powstanie alternacji obcowłasnojęzykowej, gdzie jedna strona przeszła z obcego języka, a druga wyrosła na własnym gruncie (§§. 146, 148, 149, 153—158), ale i do takiej alternacji stosuje się to, co poniżej rozwijam.

przy czym

$$d(x'-x'') = 0,$$

ale 0 z tendencją do wzrostu, do potęgowania się, 0, przybierające w języku dzieci wielkość określoną, którą oznaczmy przez Δ:

$$d(x'-x'') = \Delta.$$

2) Z tego stanu są dwa wyjścia:

albo

$$\varphi' \parallel \varphi'' \rightharpoonup \varphi' >< \varphi'',$$

t. j. warunki antropofoniczne przestają być warunkami antropofonicznemi, mogącemi wywołać alternację, a w takim razie alternacja zarodkowa gaśnie w zarodku:

$$x' \parallel x'' \rightharpoonup x;$$

3) albo też

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi'')$$

rośnie, potęguje i ustala się, tak że

$$d(x'-x'') = \Delta$$

na całej przestrzeni danego języka plemiennego, u wszystkich indywiduów, mówiących tym językiem. Jest to stan czystej dywergencji czyli alternacji neofonetycznej.

§. 224. 4) Stan ten

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi'')$$

zmienia się stopniowo na

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi'') + f(\pi),$$

gdzie

$$\pi = 0 \leftrightarrow \Pi,$$

t. j. gdzie siła tradycji oscyluje między zerem, 0, a pewnym określonym natężeniem, Π; limitem osłabienia tradycji jest tutaj 0.

Mamy więc tu oczywiście do czynienia ze stanem chwiejnym, w którym dla pewnych indywiduów dana alternacja jest czysto neofonetyczną czyli antropofoniczną,

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi''),$$

u innych indwiduów nabywa już także cechy tradycyjności,

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi'') + f(\Pi),$$

u innych nareszcie waha się między jednym a drugim, będąc to

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi''),$$

to znowu $x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi'') + f(\pi)$,

gdzie π ma wartość zmienną, to rosnącą, to malejącą.

5) Nareszcie stan

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi'') + f(\pi),$$
$$\text{gdzie } \pi = \Pi,$$

ustala się, t. j. powstaje dywergencja czyli alternacja neofonetyczna, podtrzymywana jednocześnie także przez tradycję i obcowanie językowo-społeczne wogóle.

§. 225. 6) Ale

$$f(\varphi' \parallel \varphi'')$$

zaczyna słabnąć i przechodzić w stan wahania się, w stan oscylacji między F a 0, gdzie F oznacza najwyższy stopień natężenia zależności, a 0 zupełne zniknięcie zależności:

$$f(\varphi' \parallel \varphi'') = F \leftrightarrow 0.$$

W takich okolicznościach dana alternacja to zachowuje oba charaktery, tak charakter antropofoniczny czyli neofonetyczny, jako też charakter tradycyjny, to traci pierwszy z nich, zadawalniając się tylko ostatnim, tradycyjnym. Innemi słowy: dana alternacja występuje to jako antropofoniczno-tradycyjna, jako dywergencja tradycyjna, to jako prosta alternacja tradycyjna, oscylując między stanami

$$x' \parallel x'' = f(\varphi' \parallel \varphi'') + f(\pi)$$
$$\text{a } x' \parallel x'' = f(\pi).$$

§. 226. 7) Nareszcie ostatecznie u wszystkich indywiduów, należących do danego plemienia,

$$f(\varphi' \parallel \varphi'') \rightarrow 0,$$

t. j. zależność antropofoniczna danej alternacji redukuje się do zera (0), znika. A wtedy

$$x' \parallel x'' = f(\pi).$$

Ponieważ jednak czynnik tradycji, czynnik obcowania społeczno-językowego wogóle (oznaczony tu przez π) jest pojęciem jednolitym i, jako takie, niepodzielnym, więc bez podstawienia na jego miejsce jakiegoś ekwiwalentu, dającego się rozkładać na części, alternujące między sobą, nie możemy sobie objaśnić podtrzymywania przezeń alternacji fonetycznej. Takim, dającym się rozkładać, ekwiwalentem jest asocjacja z formami, asocjacja z wyrazami, do których składu należą fonemy alternujące, tak że π oznaczać będzie wtedy właśnie ową asocjację, a

$$f(\pi)$$

zamieni się na

$$f(\lambda' \parallel \lambda'').$$

Tak więc otrzymujemy

$$x' \parallel x'' = f(\lambda' \parallel \lambda'').$$

Że zaś zwykle

$$\lambda = \mu + \nu,$$

więc

$$\lambda' \parallel \lambda''$$

rozkłada się na

$$\mu' + \nu' \parallel \mu'' + \nu'',$$

a $x' \parallel x'' = f(\lambda' \parallel \lambda'')$

zamienia się na

$$x' \parallel x'' = f(\mu' + \nu' \parallel \mu'' + \nu'').$$

§. 227. 8) Od tego stanu alternacyjnego prowadzą trzy drogi w trzech różnych kierunkach:

Albo w formach odosobnionych, przy alternacjach nietypowych morfemy dodatkowe ν', ν'' nadają całkiem odrębne piętno całościom

$$\mu' + \nu', \qquad \mu'' + \nu'',$$

tak że całości te zaczynają być poczuwane jako zupełnie różne wyrazy, a

$$x' \parallel x'' = f(\mu' + \nu' \parallel \mu'' + \nu'')$$

zamienia się po prostu na

$$x' >< x'' \; \ldots\ldots \; \mu' + \nu' >< \mu'' + \nu'',$$

$$\mu'(x') + \nu' >< \mu''(x'') + \nu'',$$

co prowadzi oczywiście do zbogacenia słowozbioru danego języka.

[Np. pol. kąs-ać >< częś-ć,
ce-n-a >< czy-t-ać,
w-styd >< studz-ić,
niem. b-ang-e >< eng.....].

§. 228. 9) Albo znowu jednolitość znaczeniowa, ψ, właściwa obu odmiankom morfemy, zawierającym w sobie fonemy alternujące, bierze górę nad alternacją wyobrażeń różnych postaci fonetycznych

$$\lambda' \parallel \lambda''$$

czyli $\mu' + \nu' \parallel \mu'' + \nu''$;

a zwycięstwo to jednolitości psychicznej ψ nad rozdwojeniem

$$\lambda' \parallel \lambda''$$

wywołać musi dążność do usunięcia różnic alternacyjnych przez asymilację. Innemi słowy: jednolitość znaczenia, właściwego obu odmiankom morfemy μ, tak odmiance μ', jako też odmiance μ'',

$$\mu' \parallel \mu'',$$

przemaga nad różnością, nadawaną wyrazowi przez inne morfemy, łączące się z temi odmiankami, przez morfemy

$$\nu' \parallel \nu'',$$

tak że różnica między μ' a μ'', jako też między x' a x'' traci wszelką rację bytu, traci wszelkie uprawnienie psychiczne, i

$$\mu' \parallel \mu'' \rightarrow \mu;$$

a że μ' zawiera w sobie x', μ'' zaś zawiera w sobie x'', więc też oczywiście i

$$x' \parallel x'' = x$$

{dokładniej:

$$\mu' \parallel \mu'' \rightarrow \mu' \parallel \mu' = \mu',$$
$$x' \parallel x'' \rightarrow x' \parallel x' = x',$$

albo też

$$\mu' \parallel \mu'' \rightarrow \mu'' \parallel \mu'' = \mu'',$$
$$x' \parallel x'' \rightarrow x'' \parallel x'' = x'',$$

co ostatecznie na jedno wychodzi},

t. j., drogą asymilacji morfologiczno-fonetycznej, następuje wogóle ujednostajnienie fonetyczne morfem fonetycznie zróżnicowanych, a w szczególności ujednostajnienie fonem alternujących, wchodzących do składu tych morfem.

[c z o ł - o	c z e l - e	⇀	c z o ł - o	c z o l - e,
s i a n - o	s i e n i - e	⇀	s i a n - o	s i a n i - e,
b i o r - ę	b i e r z - e	⇀	b i e r - ę	b i e r z - e,
g ł u c h - y	g ł e c h - n ą ć	→	g ł u c h - y	g ł u c h - n ą ć,
d z w ę k	d ź w i ę c z - e ć	→	d ź w i ę k	d ź w i ę c z - e ć.

. . . .].

§. 229. 10) Albo też nareszcie różnica psychiczna

$$\psi' \parallel \psi'',$$

właściwa połączeniom

$$\mu' + \nu' \parallel \mu'' + \nu'',$$

t. j.

$$[\mu' + \nu']\psi' \parallel [\mu'' + \nu'']\psi'',$$

asocjuje się stale z różnicą

$$x' \parallel x'',$$

i skutkiem tego otrzymujemy **k o r e l a c j ę**

$$x' \parallel x'' = f([\mu' + \nu']\psi' \parallel [\mu'' + \nu'']\psi''),$$

a to rozkłada się na

$$x' \parallel x'' = f(\mu' + \nu' \parallel \mu'' + \nu'') + f(\psi' \parallel \psi''),$$

gdzie

$$x' \parallel x''\ \text{jest zarówno}\ f(\mu'+\nu' \parallel \mu''+\nu''),$$
$$\text{jako też}\ f(\psi' \parallel \psi'').$$

§. 230. 11) Ponieważ do rozwinięcia

$$x' \parallel x'' = f(\psi' \parallel \psi'')$$

każde indywiduum musi dochodzić samodzielnie, własnemi siłami, ponieważ skutkiem tego związek ten,

$$x' \parallel x'' = f(\psi' \parallel \psi''),$$

znajduje się w stanie ciągłej chwiejności, tak że wyrażeniu

$$f(\psi' \parallel \psi'')$$

musimy przypisać wartość zmienną z limitami 0 (zero) i F,

$$f(\psi' \parallel \psi'') = 0 \leftrightarrow F$$

[gdzie F oznacza najwyższy stopień natężenia tej zależności],

ponieważ w początkach pojawiania się owej zależności,

$$f(\psi' \parallel \psi''),$$

jest ona jeszcze słabą, bliższą wogóle zeru, niż wielkości F, a następnie rośnie w ciągu pokoleń, dochodząc nareszcie do punktu kulminacyjnego, F,

ponieważ jednak chwiejność, tylko co wskazana, nigdy nie ustaje,

i ponieważ w takich warunkach ów związek przyczynowy, doszedłszy do stanu kulminacyjnego, musi zwrócić się w tył i z biegiem czasu stopniowo słabnąć,

więc ostatecznie

$$f(\psi' \parallel \psi'')\ \text{zamienia się na}\ 0,$$

a związek

$$x' \parallel x'' = f(\mu'+\nu' \parallel \mu''+\nu'') + f(\psi' \parallel \psi'')$$

wraca do dawnego związku prostej alternacji tradycyjnej,

$$x' \parallel x'' = f(\mu'+\nu' \parallel \mu''+\nu''),$$

czyli, w wyrażeniu ogólniejszym,

$$x' \parallel x'' = f(\pi).$$

12) Taki związek musi pójść z czasem koniecznie jedną z dwuch pierwszych powyżej wskazanych dróg, na które wstępują alternacje tradycyjne, t. j. zamienić się

albo na $\mu'(x')+\nu' >< \mu''(x'')+\nu''$,

albo też na $x' \parallel x' = x'$,

respective $x'' \parallel x'' = x''$.

Trzecia droga, t. j. powrót do związku

$$x' \parallel x'' = f(\psi' \parallel \psi''),$$

jest już niemożliwa.

§. 231. Pierwsza droga, t. j. zniknięcie związku alternacyjnego, wyrażone w formule

$$\mu'(x')+\nu' >< \mu''(x'')+\nu'',$$

jest przejściem do stanu alternacji szczątkowej, do stanu ex-alternacji: różnice fonetyczne zostały wprawdzie zachowane, ale alternacyjność tych różnic, ich związek etymologiczny przestały istnieć.

Druga zaś droga, t. j. usunięcie różnic fonetycznych za pomocą asymilacji, usunięcie, którego rezultat wyraża się w postaci

$$x' \parallel x' = x',$$

respective $x'' \parallel x'' = x''$,

jest ostatecznym zatarciem wszelkiego śladu alternacyjności.

§. 232. Taki los oczekuje z czasem wszelkiego rodzaju alternacje, tylko że zanik ich może następować w różnych stadjach ich rozwoju. Jak ludzie i inne istoty żyjące mogą ginąć w różnym wieku, poczynając od stanu embrjonalnego aż do głębokiej starości, tak samo związki alternacyjne mogą zanikać w rozmaitych stadjach swego rozwoju. Ale w różnych stadjach różny bywa sposób usunięcia; przynajmniej można zauważyć, że w samym początku rozmaitość dróg usuwania jest mniejsza, aniżeli później.

Tak alternacje zarodkowe, jako też czyste dywergencje, t. j. alternacje antropofoniczne bez wszelkiej tradycyjności, mogą być usuwane tylko w jeden jedyny sposób:

$$x \parallel x' = f(\varphi \parallel \varphi')$$
$$\rightharpoonup x \parallel x = x.$$

Alternacje zaś tradycyjne czyli paleofonetyczne, czy to powstałe wprost z alternacyj neofonetycznych czyli dywergencyj, naturalnie przez ogniwo pośrednie dywergencji w związku z tradycyjnością, czy też mające poza sobą daleko bogatszą historję, t. j. przejście przez stadja dywergencji, dywergencji w związku z tradycyjnością, prostej tradycyjności, tradycyjności w związku z korelacyjnością czyli psychofonetycznością, i nareszcie tradycyjności prostej powrotnej, alternacje takie bywają usuwane oboma wyżej (§. 231) wskazanemi sposobami, tak za pomocą

$$\mu'(x')+\nu' >< \mu''(x'')+\nu'',$$

jako też za pomocą

$$x' \parallel x'' \rightharpoonup x',$$

respective $x' \parallel x'' \rightharpoonup x''$,

przy czym, jak widzimy, drugi sposób przedstawia rozmaitość: albo x'' niknie, a x' pozostaje, albo też naodwrót x' niknie, a x'' pozostaje.

§ 233. Widzimy więc, że także do alternacyj stosuje się Mefistofelesowskie

alles, was entsteht,
ist werth, dass es zu Grunde geht.

Gdyby jednak tylko powstałe niegdyś alternacje ginęły bez wszelkiej kompensaty, język zostałby nareszcie całkowicie ich pozbawionym. Tymczasem w żadnym perjodzie życia językowego nie spostrzegamy absolutnego braku alternacyj. Jakżeż to objaśnić?

Objaśnienie czerpiemy z dziedziny spostrzeżeń.

Podczas gdy dawniej zrodzone alternacje, przeszedszy pewien szereg ewolucyj, ostatecznie giną, źródła powstawania nowych alternacyj nigdy nie wysychają. Skutkiem tego ma miejsce nieustanna praca odtwarzania stosuków alternacyjnych, której rezultatem są coraz nowe warstwy alternacyj.

W każdym ze stanów języka następują jakieś zmiany antropofoniczne, jakieś akomodacje fonem do warunków antropofonicznych, a następnie skutki tych akomodacyj przechodzą z pokolenia na pokolenie drogą tradycji, drogą przekazywania, dopóki nowe jakieś zmiany nie usuną skutków prac, dokonanych w poprzednich perjodach.

Rozbiorem warstw (nawarstwień) alternacyjnych zajmiemy się w jednym z rozdziałów części 2-ej naszego studjum, zwracając przytym pilną uwagę na alternacje, stanowiące ogniwa przejściowe od warstw poprzednich do następnych.

Dorpat, styczeń i luty 1893 r.

PRZEGLĄD TREŚCI.

Poprawki.

Str. 18 [236] w. 5 od d. zam. ,na pierwszy rzut oka' lepiej: ,od pierwszego rzutu oka'
„ 30 [248] „ 17 i 18 wyrazy ,następujących' i ,Zamierzone zaś' powinny stanowić jeden wiersz.
„ „ „ „ 20 zam. . . . , powinno być: . . . .
„ 43 [261] „ 5 i 4 od d. między §. 70 a §. 71 (t. j. między wierszem 5-ym a 4-ym od dołu) powinien być duży odstęp i kreska.
„ 96 [314] „ 12 zam. о д ё ж - а ma być: о - д ё ж - а.
„ 103 [321] „ „ §. 165. „ §. 164.
„ 118 [336] „ 15 od d. „ ,pokazać' lepiej: ,wykazać'.

Uwaga. W rozprawie niniejszej zachowano pisownię Autora.

Gwara ludowa we wsi Pysznica
w powiecie Niskim.

Na podstawie materyałów, dostarczonych przez p. Zygmunta Wierzchowskiego

opracował

Dr. G. BLATT.

W marcu r. z. otrzymałem od czcigodnego prof. L. Malinowskiego pracę rękopiśmienną p. Wierzchowskiego do przerobienia. Rękopism obejmował głosownią, osnownią i fleksyą gwary pysznickiej, a nadto w dodatku spis nazwisk rodzinnych, wzory języka i słowniczek [1]. Materyał dyalektyczny nader bogaty i ciekawy, zwłaszcza pod względem głosowni, zanotowany jednak nie zawsze dokładnie, głównie w dziale samogłosek ścieśnionych (por. uwagę do §. 7), taksamo we wzorach deklinacyi zaimków i konjugacyi słowa nie wszędzie pewny (niektóre szczegóły wprost niemożliwe, por. uwagi nasze do właściwych ustępów) — materyał ten wymagał zupełnego przerobienia. W tym celu postanowiliśmy z samych przykładów (nader obfitych), przytoczonych przez p. W. w jego pracy, z dołączonych wzorów języka, a następnie ze zbioru powiastek tegoż autora [2]) opracować wszystkie działy gramatyki i porównać z właściwemi kategoryami gramatycznemi, które p. W. podaje w swojej pracy. Porównanie okazało po pierwsze, że prawidła przez niego podawane nie

[1]) Gwara pysznicka okazuje pewne podobieństwo do lasowskiej pod względem fonetycznym, na co uwagę zwracamy we właściwych paragrafach.

[2]) Baśni i powieści z puszczy sandomierskiej, zebrał Zygmunt Wierzchowski. Kraków, 1892. Os. odbicie z t. XVI., dz. II. Zbioru wiadomości do Antropologii krajowej Akad. um. w Krakowie (cyt. „Baśni").

zawsze zgadzają się z przykładami, powtóre, że w samych przykładach panuje wielka niejednostajność i chwiejność pod względem transkrypcyi wyrazów, a w końcu, że p. W. tu i owdzie posiłkował się (zresztą wcale niepotrzebnie wobec bogactwa własnych zbiorów) pracą p. Romana Zawilińskiego o gwarze brzezińskiej, nie wspominając jednak nigdzie o swojem źródle (widoczne to z niektórych przykładów przytoczonych w głosowni, w osnowni i gdzieniegdzie w słowniczku). Postanowiliśmy jednak zatrzymać i te przykłady niepewnej autentyczności, nie wiedząc, o ile odpowiadają faktycznie właściwościom gwary pysznickiej, a o ile są tylko dosłownem powtórzeniem z pracy p. Z. Zresztą cały materyał poddaliśmy zupełnemu przerobieniu na podstawie własnych obserwacyj, wyżej wymienionych, głównie w dziale głosowni, a nadto dodaliśmy rozdział, traktujący o składni tej gwary. Ustępy (nieliczne) powtórzone dosłownie z rękopisu p. W. oznaczone są cudzysłowami. Do tych należą: wstęp (zwięzły opis Pysznicy pod względem topograficznym i historycznym), definicye brzmienia głosek i wymieniony wyżej dodatek, zawierający spis nazw rodzinnych i wzory języka (z pewnemi zmianami w transkrypcyi, — co rozumieć należy także o transkrypcyi fonetycznej wszystkich wyrazów gwarowych w ciągu rozprawy). W końcu i słowniczek wyrazów zostawiliśmy bez znaczniejszych zmian, uporządkowawszy go tylko dokładniej podług alfabetu i dodawszy niektóre osobliwsze wyrazy z wymienionego zbioru powiastek.

Spodziewamy się, że mimo wytknięte braki praca nasza nie będzie bez pożytku dla dyalektologii polskiej. Do znanych już skądinąd faktów językowych dorzuca ona niemało nowych, że wspomnimy tylko zastępstwo spółgłoski *ř* (rz) przez *z*, co jest zjawiskiem bardzo rzadkiem.

W końcu niech nam wolno będzie i w tem miejscu wyrazić serdeczne podziękowanie p. prof. L. Malinowskiemu za łaskawe wskazówki i uwagi dołączone do rękopisu p. W., z których staraliśmy się korzystać w ciągu tej pracy. *Dr. G. B.*

SKRÓCENIA.

Biblia Zof. Biblia królowej Zofii, wyd. przez A. Małeckiego, Lwów, 1871.

Brugmann, Grundriss, I. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, Band I., Lautlehre, 1886.

Gw. brzez. Gwara brzezińska przez Romana Zawilińskiego, 1880, osobne odbicie z Rozpraw Wydziału filolog. Akademii Umiejętności, tom VIII.

Gw. laska. O mowie polskiej w dorzeczu Stonawki i Łucyny etc., napisał Jan Bystroń. Kraków, 1885 (Rozpr. t. XII).

Gwara lasowska etc. przez Szymona Matusiaka. Kraków, 1880 (Rozpr. t. VIII).

Gw. opol. Über die Oppelnsche Mundart etc. von Lucian Malinowski, Leipzig, 1873.
L. Malinowski. Studya nad etymologią ludową, odbitka z Prac fil. Warszawa, 1891.
Kochanowski — Archaizmy opracował G. Blatt, Kraków, 1884 (Spraw. Komisyi jęz. Akad. Um. t. III).
Kochowski. Pisma, wydanie K. J. Turowskiego, Kraków, 1859.
Gust. Meyer, Gr. Gramm². Griechische Grammatik, zweite Auflage, Leipzig, 1886.
Kryński: Postaci osobliwe przysłówków staropolskich etc. Prace fil. t. II.
A. Leskien, Handbuch der altbulgarischen Sprache, II. Auflage, 1886.
Miklosich. etym. Etymologisches Wörterbnch d. slav. Sprachen. 1886., tenże: lex. Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum etc. 1866.
Vergl. Laut². Vergleichende Lautlehre d. slav. Sprachen, II. Aufl. 1879.
Vergl. Synt. Vergleichende Syntax d. slav. Sprachen, 1868—74.
Mucke Laut. Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache, von Dr. Karl Ernst Mucke. 1891.
Nehring. O wyrazach z wątłą samogłoską etc. Prace fil. t. I.
tenże: Psalterii Florianensis partem Polonicam etc. edidit. 1883
Potocki: Wojna Chocimska, Warszawa, 1880.
Prace fil. Prace filologiczne, Warszawa, t. I, II, III, IV.

SŁOWO WSTĘPNE.

(Z. Wierzchowskiego).

„Praca niniejsza traktuje gwarę ludu zamieszkującego wieś nadgraniczną Pysznicę, położoną po prawym brzegu Sanu, naprzeciw Rozwadowa, oddaloną od tego miasteczka o ośm kilometrów, od powiatowego miasta Niska o siedm, a od Ulanowa o piętnaście kilometrów drogi. Odległość Pysznicy od Sandomierza i Janowa wynosi przeszło dwadzieścia kilometrów. Przestrzeń, którą Pysznica zajmuje, wynosi więcej niż miryametr kwadratowy.

W Pysznicy, nowo założonej wsi królewskiej, należącej do województwa Sandomierskiego, Król Zygmunt August 1569 r. pozwolił Grzegorzowi Studzińskiemu wystawić kościół pod wezwaniem św. Krzyża. Bernard Maciejowski 1605 r. założył parafią. Dzisiejszy kościół drewniany wybudowany 1784, a poświęcony 1785 r. Do parafii pysznickiej należą wsi: Domostawa nowa, Jastkowice, Domostawa stara, Kuziory, Moskale, Palenie, Szwedy, Wołoszyny, Katy, Kutyły, Kłyżów, Ruda Jastkowska, Studzieniec, Zdżary.

Po założeniu parafii uczyli organiści; r. 1792 za panowania Leopolda II, założył szkołę trywialną zarząd dóbr skarbowych z gminami: Pysznicą, Kłyżowem i Jastkowicami.

Lud sąsiednich wsi mówi nieco odmienną gwarą, co dobrze zauważyłem, przebywając w tych stronach czternaście lat; prawie cały ten

przeciąg czasu poświęciłem badaniu tego ludu, a spostrzeżenia poczynione co do właściwości jego gwary, starałem się jak najsumienniej wykazać we właściwych kategoryach, zaznaczając zarazem, o ile gwara pysznicka różni się od polskiego języka ogólnego".

GŁOSOWNIA.

I. Samogłoski.

A. Samogłoski otwarte.

§. 1. Samogłoska *i*.

a) Przed *i* na początku zjawia się dźwięk podobny do spółgłoski powiewnej *j*: jindyk, jircha, jiskra, jizba,[1]) jikra, jiskać, jinsy,[2]) jinteres, jinwentáz, jich, jim.

b) W part. praet act. II. upodabniając się do następującego *ł* wargowego (=ŭ) *i* brzmi jak *e*: skuśeŭ (=skusił, zwiódł), kvápeŭ śe (kwapił się, śpieszył się), moceŭ, svázeŭ śe, zeńeŭ śe.

c) W wyrazach przyswojonych sam. *i* przechodzi na *e*, podobnie jak w innych gwarach (por. op. pag. 2, lask. pag. 10, brzeź. pag. 9) i w staropolskiem: leńijá, letáńijá, lelijá, "epedeḿijá.

d) *i* znika w środku wyrazu: bojsko (w Jastkowicach i Kłyżowie czasem słychać: bojisko), i w imperat. pódź (j=i).

e) W niektórych przypadkach ubocznych wyrazu palec starosł. ь odpowiada *i*: palica, palice, palicami, por. gwarę brzeź. §. 4.

f) W wyrazach przyswojonych (głównie z łacińskiego), zakończonych na -ija lub -yja, akcent pada zawsze na zgłoskę przedostatnią, wskutek czego dźwięk *i* brzmi wyraźnie i nie skraca się jak w ogólnop. n. p. váńelija (ewangelia), lelijá, "anglijá, koláeýjá, konvisýjá, galiеýjá, rosýjá, marýjá, rábáeýjá (bunt, napad), precesýjá, fánáberýjá.

g) Końcowe -*i* w końcówce -mi instr. plur. rzeczowników brzmi jak *y*: kŭakamy, źándáramy, vorgáńistamy, ćoŭkamy (ćoŭek = wół), fekturamy, gadamy, strykamy, telbuchamy, chámamy, "ulevńikamy, bándźochamy (bándźoch = brzuch), — vńemcamy (W. pisze ten sam

[1]) Najczęściej jednak wyraz powyższy brzmi: "izba.

[2]) obok: jensy.

wyraz kilka wierszy niżej: vńemcemy: co się tyczy niejednostajności w transkrypcyi sam. *a* (t. j. *ȧ*) końc. -ami; por. §. 6, *e*), kájifásamy, skolázamy, "ucyćelamy, foryśamy, — smátamy, závitkamy, "ispamy, — dźuplemy, chojicamy, gunamy, kaleńicamy. W instr. plur. deklinacyi zaimkowej i złożonej W. pisze niejednostajnie -*mi* i -my: márkotnymi i márkotnymy, šyćkimi i šyćkimy i t. d.; por. gw. las., §. 9, a.

§. 2. Samogłoska *y*.

a) Starosłowiańskiemu *y*, polskiemu *é* przed następującem *r* odpowiada w gw. pyszn. y: ctyry, cf. starosł. četyryje, syr; odpowiednio do tego po k- samogłoska *i*: kirnoz (kiernoz), gdzie dźwięk *i* odpowiada starosł. ъ po r: krъnъ; tak samo w wyrazach przyswojonych: kirkut (cmentarz żydowski), kirat (winda, którą wyciągają ciężary).

b) Ogólnop. *é*, starosłowiańskiemu ъ w wyrazie дъждь odpowiada w gwarze pyszn. y: dysc.

c) Końcówce -éj w genet., dat. i locat. sing g. f. deklinacyi złożonej odpowiada w gw. pyszn. -y (lub po gardł. -i): válny dźevcycy, śvárny kocháńicy, kepski vecezy, „já śe gdove ńe zalicáu, ńi zádny menzátce", „a z boski psycyny stávám na jedny nodze".

d) W zgłosce pierwiastkowej słów częstotliwych występuje sam. *y*, powstała ze wzdłużenia samogłoski ъ: vyuygać (wyłudzić), por. starosł. iterat. — lygati do durat. lъgati, lъžą.

e) Przybranka wy- wyrazu wyspa brzmi "i-: "ispa, póuisep.

§. 3. Samogłoska *u*.

a) Samogłoska *u* na początku wyrazów ma krótki przydźwięk wargowy, który oznaczamy znakiem: ("). np. "umzyk (= nieboszczyk), "uzond (= urząd), "ulevńik (pasieka), "uroki, "ućonć, "umys (umysł), "ucho, "ustánek (przestanek), "uźráu (ujrzał), "ujek (wuj), cf. starosł. ujka.

b) W środku wyrazu zamiast ogólnop. -*u*- występuje -e-: krechy, odpowiednio do starosł. -ъ- w wyrazie: krъhъkъ fragilis, tak samo w gwarze brzez. pag. 9, §. 6.

c) W wyrazach przyswojonych (głównie z niemieckiego) odpowiada ogólnopolskiemu -u- przed następującą sp. nosową *m*, *n* samogłoska *o*: gront (grunt), tronek (trunek), font (funt), tromna (trumna), toman (tuman, przyswojone z tureckiego, cf. Miklosich. Etym. Wört.).

Uwaga. W wyrazie rdzennie polskim i słowiańskim: struna, chorda (Mikl. l. c.) występuje również w gwarze pyszn. *o* zamiast *u*: strona, już to z powodu następującego *n*, jak powyżej, już to pod wpły-

wem wyrazu: strona, latus, z którym go pomieszano już w dawniejszym języku, por. Mal. Et. lud., Prace fil., t. II, pag. 465.

d) Wyraz ogólnopolski chmura brzmi: chmara.

e) Jak w innych gwarach, ginie końcówka *genet.* *-u* w wyrażeniu: do dom.

§. 4. Samogłoska *o*.

a) *O* na początku przybiera krótki przydźwięk wargowy: (ᵘ), por. wyżej podobny objaw przy *u* na początku: ᵘo ńim, ᵘoj! (interiectio), ᵘoba, ᵘobálić, ᵘobuŭ śe, ᵘobejśće, ᵘocy, ᵘod, ᵘodbórka, ᵘodmóch, ᵘoddać, ᵘodḿeńec, ᵘodgád, ᵘogon, ᵘográzka, ᵘojćec, ᵘon, ᵘoscyć (ostrzyć), ᵘostać, ᵘozga, ᵘoziḿina. Ten przydźwięk zostaje również w złożeniach: psyᵘobecać, poᵘobádać, poᵘobḿátać; zjawia się nawet w środku wyrazu: zelazᵘo (w gw. lasowskiej jest to reguła w zgłoskach akcentowanych, por. tamże §. 15).

b) *O* na początku przybiera przydźwięk v-: vorgáńista.

c) W środku wyrazów polskich i przyswojonych (przeważnie) samogł. *o* przed następującem *m* i *n* przechodzi na *u*: kuń, *genet.* kuńa, kuńiś (konik), kuńic (koniczyna), kuńiec, kuńcy (koniecznie), puno,[1] kunoṕe, ᵘekunum, kumora, kumorńik, ale obok tego czytamy u W. k*o*medýjá; tumás (Tomasz), symun (Szymon), rájmund (por. gwarę lasowską, w której jednak zjawisko to ma miejsce i przed innemi spółgłoskami, n. p. st*u*doła, s*u*snovy, §. 16).

d) W kilku wyrazach nawet przed spółg. r. i *l*: kuruna, dektur plur. dektury, f́ektur (faktor), prefesur, karul. W wyrazie: kuklement (kompliment) działała etymologia ludowa (kukla?).

e) *O* przechodzi na *e*, α) w przyimku: ḱele = ogólnop. koło, obok; β) w prefiksie pro- wyrazów przyswojonych (głównie) z łacińskiego: preces, precesýjá, preceśńik, precesovać śe, premenáda, prefesur, prekurat*o*r (sic), prefesýjá. Również i w następujących wyrazach przyswojonych: dektur, peḿidory (pomidory).

f) Końcówka *-um* wyrazów nijakich przyswojonych z łacińskiego brzmi -on: stypendýjon, gimnazýjon (podobnie i w gwarze lasowskiej, §. 18).

g) Przybranka osnowna nowopolska -yva- słów częstotliwych brzmi ova: vygádovać, vyv́ádovać, vylegovać. Obok tego jednak W. przytacza: zv́idyvać, psysŭuch́ivać, skupyvać, (gw. lasowska, §. 20).

[1] W słowniczku jednak W. pisze: pono.

§. 5. Samogłoska *e*.

a) *E* otwarte nie znajduje się nigdy na początku wyrazów, lecz przybiera jeszcze pewien przydźwięk, i to: j. h. albo rzadko krótkie (ᵘ). α) *E* na początku przybiera spółgłoskę j- w imionach własnych: jeńilća, jeva, jevka, jevuśa. β) Przed *e* na początku zjawia się spółgł. h. 1) w imionach własnych: hedvárd, helinka, helzuśa, hernest. 2) w imionach pospolitych: hegzáḿin, hekspens, herbáta. γ) Przed *e* na początku zjawia się krótkie (ᵘ): ᵘekunum (zdaje się pod wpływem samogł. *u* w środku wyrazu).

b) *E* pierwotne, ogólnosłowiańskie, występuje wtórnie i przed następującą spółgłoską twardą, zamiast ogólnopolskiego 'o z poprzedzającą spółgłoską miękką. Objaw to powszechny w gwarach polskich. α) W zgłosce pierwiastkowej imion: ṕeter (Piotr), ḿetŭa (miotła), pońetŭo, v́esna, b́edro, ṕerun (piorun), zeńaty (żonaty). β) W zgłosce pierwiastkowej słów: gńete (gniotę), ḿete (miotę), ńese (niosę), v́ede (wiodę), v́eze (wiozę).

c) *E* zachowało się w imieniu własnem: vávřeńec, ogólnop. Wawrzyniec, łacińskie Laurentius.

d) *E* przeszło na *i* w imieniu własnem: helina, helinka.

e) Ogólnopolskie *e*, starosł. ê przeszło na *y*: vyv́órka, cf. starosł. vêverica, ale małoruskie vyvirka obok viveryća.

f) *E* przeszło na *a* pod wpływem etymologii ludowej w wyrazie: lámentáz (elementarz).

g) *E* jako refleks starosłowiańskiego ъ występuje na końcu przyimków od, z, v, zarówno przed imionami jak w złożeniach słownych: ᵘodestáv́iŭ, ᵘodesed, ᵘodezdać (oddać); ze sebom (z sobą), ze synočḱem, zesed; ve N'isku (w Nisku); w środku zgłoski otwartej: na mechu Baśni N. 44.

h) *E* jako refleks ь miękkiego pozostaje w zgłosce otwartej: ṕesa (sic! pèn vyśćigáŭ starego ṕesa; pytá śe ṕesa). topleca: z psćóŭḱi vyłázŭa córka topleca; dáŭ toplecov́i (nomin. sg. toplec), ᵘoǵeńásek, Baśni N. 28. W przymiotniku wśosḱi = wiejski odpowiada starosłowiańskiemu ь przed następującem twardem *s* samogłoska 'o, tak jak gdyby to było *e* rodzime. Przymiotnik ten powstał w ten sposób, że do zgłoski pierwiastkowej vьs- (por. starosł. vьsь = wieś) przystąpił przyrostek przymiotny -ьsk-: vьs-ьsk-, po zniknięciu zaś ь pierwiastkowego (przy czem przyjąć trzeba, że akcent spoczywał na przyrostku -ьsk-, por. wyżej analogiczny wypadek z wyrazem toplec, topleca, etc.), — zostało vsьsk-, z czego: vśeski, vśoski; w ogólnym języku natomiast akcent spoczywa na zgłosce pierwiastkowej, wskutek czego otrzymujemy

odmienną formę wyrazu: vьs-ьsk- = věś-sk-, a przez dyssymilacyą spółgłoski ś przed następującem s na j: vějski[1]).

i) E ginie, α) na początku wyrazu: vańelijá (ewangelia), β) w środku wyrazów: 1) w słowie dockać, zackać, pockać i w imionach z niego urobionych: dockáńe, ńedockáńe tvoje, pockáńe, záckáńe; por. gwarę opolską pag. 4. 2) w wyrazach przyswojonych i imionach własnych: grát, kájtán (Kajetan); por. gwarę brzez. pag. 6.

§. 6. Samogłoska *a*.

a) Samogłoska *a* na początku przybiera przydźwięk *j*, albo *h*. 1) Przydźwięk *j* zjawia się α) w wyrazach przyswojonych: jádvent, jámen, jáptyka, jápetyt i hápetyk, β) w imionach własnych i w niektórych innych wyrazach: jádám, jágáta, jágńeska, jale, („Baśni" 27), jámeryka, jańeŭ, („Baśni" N. 32), jántka, jántońina. 2) Przydźwięk *h* występuje, α) w jednem imieniu własnem: habrum (Abraham); β) w wyrazach przyswojonych: hábrys (plan), hádukát, hádyjunt, hájzybán, hángrest, hárest, hárák, hárendáz, hárendárka.

b) Po *a* końcowem czasami j wtórne (j paragogicum) nie występuje, podobnie jak w staropolskiem: vcora obok vcoraj, dźiśá obok dźiśáj i dźiśak. Jednakowoż przybranka superlativu brzmi zawsze naj-, Etymologia tego j trudna; Miklosich. Vergl. Lautl.[2] pag. 295 powiada: „Dunkel ist j in dem mit na zusammenhangenden naj", natomiast w Etym. Wört. pag. 210 widzi w tem j (i) partykułę wzmacniającą (prawdopodobnie w związku będącą z zaimkiem wskazującym ji): „Das i. j im asl. najpače ist wahrscheinlich das verstärkende i, das ich auch im p. więcej erblicke". O tem j obszerniej pomówimy przy innej sposobności.

c) Wyraz ogólnopolski każdy brzmi: kuzdy.

---

[1]) Prostsze jest na pierwszy rzut oka wyjaśnienie tej formy, podane przez p. Zawilińskiego, gw. brzez. §. 30, str. 35, jako powstałej z wyrazu v ś o v y zapomocą przybranki -ьsk-, przed którą spółgłoska *v* ginie na podstawie prawa fonologicznego tej gwary. Jednakowoż i to tłómaczenie nie jest bez pewnych trudności. Po pierwsze nasuwa stę ważne pytanie, dla czego obok wyrazu v ś o s k' i nie znajdujemy w tych gwarach (brzezińskiej i pysznickiej) zwykłej formy: w i e j s k i? Nieobecność tej ostatniej zdaje się potwierdzać nasze przypuszczenie, że forma: v ś o s k i powstała wprost z wyrazu vьsьkъ w sposób wyżej podany. Powtóre pozostaje jeszcze trudność pod względem semazyologicznym, jak mianowicie objaśnić znaczenie wyrazu v ś o s k' i obok v ś o v y (N. B. tego ostatniego, o ile wiemy, nie ma w gw. pyszn.), jeżeli pierwszy nie ma być jego synonimem? inny bowiem stósunek semazyologiczny zachodzi n. p. między wyrazami: bukowo (= sioło), bukowa (= wieś), a urobionem z nich imieniem własnem: Bukowski i t. p.

d) W 2. os. l. poj. i mn. trybu rozk. samogłoska *a* przed *j* przechodzi na *e*: dej, dejće obok: dáj. dájće; cekej, pockej i pockáj; vymyślej i vymyśláj; psedejće i psedájcie; podobnie i w innych gwarach, por. op. str. 1, gw. laska str. 8, gw. brzez. str. 8.

e) Przed spółgłoskami nosowemi *m*, *n*, i zmiękczonemi *ḿ* i *ń* sam. *a* zbliża się brzmieniem swem do sam. *e*; ten dźwięk pośredni oznaczamy przez *è*: *α*) W zgłoskach pierwiastkowych: mèmka. pèn, pènna. pèńenka, pèńi, rèno. sèńe. pisèńe. prèńe, tèńi, fènt. glène. *β*) W końcówce inst. plur. rzeczowników -ami: żemńekèḿi, péńenk'èḿi (W. pisze: páńenkièmi, a więc *k* zmiękczone. podczas gdy w poprzedzającym wyrazie podaje *k* twarde; gdzieindziej znowu pisze: psed śvontk*a*mi. brat*a*my i t. d. bez wszelkiej konsekwencyi-). Podobne zjawisko występuje również w gwarze lasowskiej, por. § 2, str. 72 i nast. (Rozprawy wydziału filol. Akad. um. tom VIII), z tą różnicą, że tam nie tylko ma miejsce przed spółgłoskami nosowemi. ale i przed *j*. powstałem z miękkiego *ń* i czasem przed *ł*; natomiast *á* ścieśnione nie ulega tam nigdy tej zmianie. podczas gdy w gwarze pyszn. znajdujemy obok: *pán* częściej: *pèn*: dalej w gwarze lasowskiej tej przemianie ulega również ogólnop. *a* odpowiadające starosł. *ě*: śa'no, ṕa'na.

f) Przed *ł* wargowem (=ŭ) w part. praet. II. samogł. *a* zarówno pierwotna, jak i powstała ze starosł. *ě* przechodzi na *e* (por. wyżej §. 1, b): drepteŭ, majdeŭ. hŭepteŭ, — zmondzeŭ, ᵘodlećeŭ.

B. *Samogłoski ścieśnione.*

„Samogłoski ścieśnione w gwarze pyszn. lud wymawia z pewnym rodzajem przycisku. skutkiem czego powstaje przedłużenie. wymagające o wiele więcej czasu, aniżeli go potrzeba do wymówienia otwartych samogłosek. W prędkiej, potocznej mowie często nie tak łatwo odróżnić samogłoskę ścieśnioną od otwartej. lecz w powolnej rozmowie wprawne ucho wnet uchwyci istotną cechę samogłoski ścieśnionej“.

§. 7. *á* ścieśnione.

U w a g a. Materyały dostarczone przez p. W. pod tym względem pozostawiają wiele do życzenia. Chwiejności i niedokładności tu więcej niż gdzieindziej. W niektórych przypadkach nie trudno było wykazać przyczynę błędu i sprostować go z wszelką możliwą pewnością. I tak, n. p., okoliczność, że w kilku słowach bezokolicznik na zasadzie kontrakcyi ma *á* ścieśnione, jak stáć. siáć. láć. por. starosłowiańskie stojati. séjati. lijati, -- wprowadziła w błąd p. W., że w ogóle końcówkę -ać

bezokolicznika oznacza przez *á* ścieśnione. Albo znowu w innej kategoryi gramatycznej, gdzie ma się do czynienia z prostą pomyłką; jeżeli n. p. w słowach z osnową teraźniejszą zakończoną na -a- zamiast w trzeciej osobie *plur.*, W. w 3 os. *singularis* podaje *a* otwarte: ped*a*, tsym*a* i t. d. zamiast prawidłowego: pedá, tsymá, obok: tsym*a*ją z *a* otwartem. Gdzie indziej jednak trudniej było dojść do istotnego stanu rzeczy (głównie w zgłoskach pierwiastkowych), w tych przypadkach więc podajemy przykłady za p. W., nie biorąc na siebie odpowiedzialności za możliwe błędy i usterki.

O brzmieniu *á* ścieśnionego w gwarze pyszn. p. W. podaje następującą notatkę: „W gwarze pyszn. (*á* ścieśnione) zbliża się swem istotnem brzmieniem do *o*, jest jednak samogłoską pojedynczą", n. p. cárny, vártny, volá, bolák, máć, nášek, nálepa, závdy, pápsyca.

Á ścieśnione występuje w następujących kategoryach gramatycznych: I. z przedłużenia pierwotnego.

a) W zgłosce pierwiastkowej słów trwałych i częstotliwych: zabácyć, vádźić śe, tálać śe (toczyć się), mármotać, mámzić (powoli robić), kvápić śe, báblać, bábrać, bábcyć, bácyć, brátać, cápać (łapać), gádać, gávozyć, kázać, mácać, májdać, márkoćić, śe, pálić, pásać, párchać śe páskudźić, rájić, rádovać śe, sánovać śe, "uválić, vráźić, vázyć, zňámać.

b) W grupie dźwięków -ar- między spółgłoskami (wzór: trъt w starosłowiańskiem podług Mikl.); jestto refleks zgłoskotwórczego *r* („r sonans") w języku polskim: cárny, kárńić, márkotny, mármotać, hárdy, párchać śe („suka okazuje popęd płciowy") w związku z wyrazem: pierzchanie, pierzchliwość = popędliwość, furor w Biblii Zofii, por. tamże słowniczek; párćánka (płótnianka), cf. starosł. prъtъ (*pannus*, ὀϑόνιον) Mikl. Etym. Wört.; bárňozyć, (mówić bez związku), bárňóg (W. podaje *a*-); inną formacyą wyrazu zdaje się być: dránki („kawałki drzewa sosnowego, używane do grodzenia płotów") i dráńćány (płot z takich kawałków drzewa). O formacyi tych wszystkich wyrazów por. Miklosicha Vergl. Laut.[2] pag. 29, rozprawę Nehringa w I. t. Prac. fil. „O wyrazach z wątłą samogłoską obok l, r, pomiędzy spółgłoskami" str. 5 i nast. i Brugmanna Grundriss der vergl. Gramm. I pag. 242.

Tutaj zaliczamy również niektóre wyrazy przyswojone z podobnem ugrupowaniem dźwięków: vártny, kvárta, jármák, ḿárcyć = uważać (merken? por. ogólnop. miarkować). Jednakowoż prof. Malinowski op. §. 19 podaje wyraźnie, że w podobnych wyrazach przyswojonych sam. *a* przed *r* nie ścieśnia się.

c) Starosłowiańskiemu *ê* przed spółgłoską twardą odpowiada *á* ścieśnione: lás, lása, koláno, ǘánek, śrátać (witać i żegnać), cf. starosł. sъrêsti obviam fieri; ṕách (piasek), kv́átek, nawet przed miękką spółgłoską:

śláść = zejść, zleść; w zgłosce końcowej: użráŭ, kéáŭ, ḿáŭ, ḿáŭa, myśláŭ, becáŭ, becáŭa, vyláz, vylázŭa, spomńáŭ, zv́edźáŭ śe, rycáŭ, skovycáŭ.

d) W następnych wyrazach przyswojonych: bákáŭáz, bŭávát, flága (burza), fláska, gájs, gráf, kájifás, krámáz, kájtán, kástán, kámrát, kápŭán, msá, nátáreus, ráma, ráta, sáfa, smálec, tárábán, tráfunek, tálla, vága, vákacyjá, vorgáńista.

e) W suffiksach tematycznych (osnownych): -ák-, ár-, -áz-, -ál-, -ásek- -áŭ- (= -áł-), -án-, -át-, -ácek-; przykłady:

-ák-: b́iják, bochńák, bolák, cerv́ák, chodáki, chrobák, chyrlák desperák, dombcák, durák, gŭupták, harák, jármák, ᵘoblák, pendrák, ṗiják, śliṗák, voják, zdechlák.

-ár-: cygár, dźándźár i żándár, śv́ińár, tálár.

-áz-: bákáŭáz, cysáz, krámáz, kuḿińáz, lekáz, mocáz, synkáz, voláz, zbrodńáz.

-ál-: bretnál, drongál, fornál, gembál, górál, káprál, kovál, mendrál, mentál, moskál, nosál, ufnál, vonsál.

-ásek-: kámeńásek, k′ijásek, kśendzásek i kśenzásek, mŭodźeńásek, v́ilcásek.

-áŭ- (= -áł-): jednoráŭ, kunefáŭ, urynáŭ.

-án-: gáŭgán, kájtán, kápŭán, kástán, ḿescán, plebán.

-át-: bŭávát, dukát, kámrát, varẏját.

-ácek-: grembov́ácek, pyśńácek, vojácek, zoŭńerácek.

f) Á ścieśnione występuje w przyimkach za, na i nad w złożeniach imiennych: 1) w złożeniach rzeczownikowych: zámek, zápáska, zápáŭka, zánokćica, záṗis, zápora, zápsong, zápust (zapusty), záspa, zátor; — nábzejstvo (sic), nácyńe, nácelńik, nádba (nadzieja), nádoŭek, nálepa, náprávа, nárόd, náśeńe, nátárèus; — nádebráńe, nádepsuće, nádgroda, nádkryće, nádmar (sic), 2) w złożeniach z liczebnikami: jedynáśće, dvanáśće, (W. oznacza błędnie pierwsze -á- jako ścieśnione, a drugie jako otwarte), tsynáśće, jedynásty, dvanásty, tsynásty i t. d. 3) w przybrance na- stopnia trzeciego (*superlativus*) przymiotników i przysłówków: nágvárńejsy, náḿerzńejsy, — nábárźi (najbardziej), nácelńi, nácerńi, náleṗi, námńi, nárency. Dodać jednak musimy, że gdzieindziej W. przytacza jako przybrankę stopnia trzeciego formę náj- i naj-: nájlepse[1] (str. 2, 3), nájv́ency (str. 10), najmŭodsá ib., nájstarsá ib. (kilka razy), nájḿilsego ib. i t. d.[2]).

---

[1]) Przykłady wyjmuję ze zbioru „Baśni i powieści" etc.

[2]) Przy tej sposobności zauważyć musimy, że forma naj- występuje, choć rzadko, i w staropolskiem (sprostować trzeba zatem uwagę podaną w op. §. 116, str. 12. „Die Denkmäler des XIV. und XV. Jh. . . . . . haben n u r na" . . .); w psałterzu flor. mamy kilka razy naj: naywiszszi 17, 15—91, 8—96, 10, naymocznеysze 44, 4; etc.; o tem przy innej sposobności pomówimy.

II. *Á* ścieśnione powstałe wskutek wzdłużenia zastępczego.

a) W *nom. sing.* rzeczowników męskich (pierwotne osnowy na *o*) kończących się na spółgłoskę dźwięczną: dźád, gád, jáz (tama), ráz ksán (chrzan), pán (rzadziej zamiast: pèn).

b) W nom. sing. masc. participii praet. II. przed końcowem *ŭ* = = *l*: pèdáŭ, zgozáŭ, vstydáŭ śe, vykocháŭ, vydźiváŭ, vyzykáŭ, vyŭomáŭ, spoźiráŭ, strugáŭ, spenetrováŭ, staráŭ, rechotáŭ, rechtáŭ (por. jednak wyżej §. 6. f., gdzie podaliśmy przykłady z materyałów p. W., w których *a* przechodzi na *e* przed *u*; jak tę sprzeczność pogodzić, powiedzieć nie umiemy). Tak samo występuje *á* ścieśnione w słowach z pierwiastkiem zakończonym na spółgłoskę dźwięczną, po odpadnięciu końcówki imiesłowu *-ł*: ᵘukrád, ᵘuśád, zasŭáb, zjád.

c) W drugiej osobie l. p. trybu rozkazującego przed końcową spółgłoską miękką albo przed j: pál, pŭáć, kvál (chwal), tráf, dáj, pėdáj, schováj, śádáj; por. §. 6, d.

d) W *gen. plur.* rzeczowników, bez różnicy, czy kończy się na spółgłoskę dźwięczną, czy bezdźwięczną: pogán, ńezdár, záb, śmát, hádr, zvád.

e) W *gen.* i *dat. plur.* zaimków osobowych: nás, vás, nám, vám.

f) Nom. sing. zaimka osobowego: já.

III. *Á* ścieśnione powstałe z kontrakcyi.

a) W zgłosce pierwiastkowej bezokoliczników: dźáć śe (dêjati), báć śe (bojati), stáć (stojati).

b) W czasie teraźniejszym słów z osnową ter. zakończoną na aje-/ajo-, z wyjątkiem trzeciej osoby l. mn. (por. wyżej uwagę naszą we wstępie do tego paragrafu): śmigám (zbytecznie dodawać, że w pierwszej osobie końcówka -ám nie powstała z kontrakcyi, lecz pod wpływem takich form, jak dám, w których *á* ścieśnione jest produktem wzdłużenia zastępczego), śmigás, śmigá, -ámy, -aće, mám, drygám, cekám, grám, tyrpám, znám.

c) W *nom. sing.* rzeczowników żeńskich z pierwotną osnową na -ijā-: volá, dolá, rolá, ḿilá, fálá, (inne przykłady, które W. przytacza, opuszczam jako niemożliwe: lichá, lufá sic!).

d) Analogicznie do powyższych wyrazów i w *nom. sing.* rzeczowników żeńskich na -ia/-yia przyswojonych z łaciny i z języków romańskich: bestẏjá, komendẏjá, kon.isẏjá, kolácẏjá, lunterẏjá, precesẏjá.

e) W *nom. sing. gen. f.* wyrazów przymiotnych, odmieniających się podług deklinacyi złożonej: dźiváená ᵘozga, zukváŭá dźevcyca, zuchovátá závitka, vygvárná baba, ḱepská śóstka, chyśká skolárka, ṕekná právda, cáŭá páréánka, ᵘuprávná poṕelica, pŭytká pskopa, źrebná klaca.

f) W imieniu własnem: Ján (Joannes).

§. 8. *É* ścieśnione.

Co do brzmienia tej samogłoski znajdujemy u p. W. dwie definicye, których ze sobą pogodzić nie podobna. W jednem miejscu (na początku ustępu o ścieśnionem *é*) powiada: „Ścieśnione *e* w gw. pyszn. zbliża się swem brzmieniem do niemieckiego *ö* pochylonego, nieco łagodniej wymówionego“, natomiast gdzieindziej czytamy (na końcu ustępu, w którym mowa o samogłosce *e* otwartej): „é pochylone w gwarze pyszn. brzmi jak *y*, np. syr, ctyry“. Wprawdzie te dwa przykłady niestósowne, albowiem występuje w nich *y* pierwotne, ogólnosłowiańskie, niezmienione jeszcze, jak w nowopolskiem; jednakowoż zauważyć musimy, że rozglądając się dokładniej w materyałach p. W. znaleźliśmy w istocie liczne wyrazy, w których ogólnopolskie *é* konsekwentnie oznaczono przez *y*. Z tego powodu postanowiliśmy dołączyć je w osobnej rubryce do tego samego paragrafu, w którym mowa o *é* ścieśnionem.

I. *É* ścieśnione „zbliżone swem brzmieniem do *ö*“.

Występuje wogóle w tych samych wyrazach, jak w języku ogólnym, np. kolébka, mléko, chléb, koléj, koȑéta, zér; oprócz tego jeszcze w następujących wypadkach. *a)* Przed *ń* (pyszn = *j*) końcowem i w środku wyrazów: gzeȑéj (grzebień), jencméj, ᵘogéj, śéj (sień), sonzéj, máńzéjstvo, pèńejstvo, sáléjstvo.

b) Przed spółgłoskami dźwięcznemi: kléj, dobrodźéj, końodźéj, zńodźéj, bzég, chlév, gńév, śṕév, médź.

c) Przed suffiksem -ьka: jágńéska, kséśka, psyodźévka.

d) Przed suffiksem ez (= erz) wyrazów przyswojonych: ᵘalḱéz, końńéz, kuśńéz, moźdźéz, tález, zońéz.

e) Suffiks osnowny słów częstotliwych -ywa- brzmi -éva-: cytévać, navońévać, ṕisévać, psygrévać, skupévać.

Uwaga. Do tego paragrafu p. W. wciągnął również takie zjawisko, jak np. pyszn. drepteṷ = ogólnop. dreptał (por. §. 6, f. naszego opracowania) i päńenkämi (u nas §. 6, e); są to jednakowoż zupełnie odmienne dźwięki; *e* w wyrazie drepteṷ W. sam zalicza do kategoryi *e* otwartego, natomiast drugie *e* (päńenk*ä*mi) podług niego brzmi jak niemieckie *ä*, a nie jak *é* ścieśnione = niemieckiemu *ö*.

II. *É* ścieśnione brzmiące jak ogólnop. *i*, *y*.

a) Odpowiada starosłowiańskiemu *ě*-. 1) w zgłoskach pierwiastkowych: v́im, v́is, vyzykać, cf. starosł. rěkati, śṕivka, śṕivać, zvidźáṷ, śliṕe, ślipać (gdzieindziej W. pisze: ᵘslepnonć), vlizo (3. *plur.*), licha („większy obszar pola zoranego“), cf. starosł. lěcha Mikl. lex., chlivki,

dźiza (cf. Mikl. ib.), pleć („oczyszczać z chwastów"), starosł. plêti = pelti; 2) w zgłosce osnownej: śedźić, vymondzyć, gdzieindziej: vymondzeć.

b) Odpowiada ogólnosłowiańskiemu e: ćic, "ućik (teka), źimńák, scyńić śe, cf. starosł. štenьcь, catulus.

§. 9. *O* ś c i e ś n i o n e.

O wymawianiu tej samogłoski w gwarze pyszn. p. W. powiada, jak następuje: „*ó* ścieśnione jest dwugłoską, której brzmienie rozpoczyna się od *u*, a kończy się na *ó*, jednak oba te dźwięki przy wymawianiu zlewają się niezupełnie w jeden."

a) Dźwięk ten występuje w tych samych kategoryach wyrazów, co w języku ogólnym: sól, póŭ, stóŭ, vóŭ, bór, dwór, róv, gŭód, śrót, róza, mój, twój, „"o Boze, mój Boze, cós to ludźem skodźi? smutnám, cém vešoŭa, šyćko jim zavádźi; kej jezdem vešoŭa, móvo, zem jesd (właściwie: jezd) pŭocha, a kej já śe smuce, móvo, ze śe kochá."

b) Ó ścieśnione występuje odmiennie, niż w języku ogólnym w wyrazie: póst i honórny; następnie przed suffiksem -ьn-: śkólny, śkólnik (duchowny u żydów). O przejściu samogłoski *o* na *u* przed spółgłoskami nosowemi *m*, *n*, por. §. 4, c.

C. *Samogłoski nosowe.*

Nie występują nigdzie w naszej gwarze w tej postaci, którą mają w języku piśmiennym, t. j. jako prawdziwe dźwięki nosowe, lecz ulegają dwojakiej zmianie: 1) w środku wyrazów (z małymi wyjątkami) rozkładają się na samogłoski czyste i spółgłoski nosowe -*m* lub -*n*, stosownie do natury następującej spółgłoski; 2) na końcu wyrazów tracą brzmienie nosowe zupełnie (rzadko ma to miejsce i w środku wyrazu).

§. 10. Nosówki rozkładają się w środku wyrazów na samogłoskę czystą + $\frac{m}{n}$.

a) Ogólnopolskie ę = e + $\frac{m}{n}$, 'ę = 'e + $\frac{m}{n}$.

Przykłady: demba, dembem, demb́ica, grembów (n. pr.) „psumatry bratajo śe v grembov́e z byle kim"; gembuśa: „śérota, a má gembuśe, kejby vrota"; — „bende vojtka kochać, póki bende zyŭa", menka, genś, bzdenkać, kvenkać, "odkrenćiŭ, rozpendźić, zmencony; — ćengem: „ńic dobrego ńe myślo o takich somśadach, co ćengem právujo śe ládá o śmeće"; klenco: „v kośćele baby klenco i modlo śe, a doma svoje rob́o"; „psende z mojo matuśo v́ecorami psy scypach"; dźeśenć *(sic)*, ćenty, jenzor, jencmieńisko, popselenkali śe, śv́enta.

b) Ogólnopolskie ą=o + $\frac{m}{n}$, 'ą='o + $\frac{m}{n}$.

Przykłady: somśád, „ludźe v somśedzki ýśi jádajo na ýeceze gu-láse", „ńic dobrego ńe myślo o takich somśadach"; — ćeknonć, hulnonć, obok tego z zatratą rynezmu: capnoć, cknoć, cyrknoć; — gonski (gąsienice), goronc, povonz (drąg, którym przymocowują wieśniacy snopki lub siano na wozie) od pierw. $\frac{vnz\text{-}}{onz\text{-}}$, monka, „nase gonski skubaŭy na pastev-ńiku żelono tráve"; — pselonk śe, zlonk śe, bojoncka, ćonza, lezoncych, ḿeśoncek, pŭyvajoncych, zaklonknonć (= „zapadać się"), dźećontko: „dźevcyna dźećontko koŭyse", „śonde na kuńika", „simśa (nom. pr.) kupiŭ páre ćelontek za "ośem srybŭa".

§. 11. Na końcu samogłoski nosowe zamieniają się na odpowiednie samogłoski czyste.

a) *-ę* końcowe (tak samo i *-'ę*) równa się *-e* (*-'e*), sŭuge: "on má ḱepsko sŭuge"; vode: „ćoŭek vypiŭ šyćko vode"; góre: „vyláz na góre i becáŭ ḱejby kot" *(sic)*; láge: „vójt z kŭyzova má ýelguserno láge"; koḃéte: „"ońsḱego roku zbili káprále te zuchováto kob'éte v zesoýe (Rzeszowie), ḱej byŭa na sŭuzb'e"; máǵerke: „jánek porváŭ svoje ṕekno máǵerke, taj v noǵi dodom z kárcmy"; fure: „cvárto fure ýeżeva śana z kozonka"; godzine: „zygar *(sic)* vyb'iŭ dvunásto godźine"; *-'ę*: ćele, jiḿe, śeḿe, vyḿe, źreb'e; tak samo *accus. sing.* zaimka osobowego i zwrotnego: ḿe, će, śe; pierwsza osoba l. p. *praes.* „já ṕije sŭodko"; „b'ije kuzdy dźej tego ṕesa" *(sic)*, „syje chustki śmerterne"; „piśe *(sic)* i piśe i skuńcyć ńe moge"; „vodze go ḱeby ćoŭaska na snuze"; „kuzdego dńa śiveje gozy".

b) *-ą* końcowe (i *-'ą*) przechodzi na *-o* (*-'o*), ṕekno (kaśenke), v daleko (podróz), dobro (droge), jedno (kosulke), z ṕiko; w trzeciej osobie l. mn. *praes.* „pŭyno gonski, pŭyno na seroko vode"; „dźevuchy ṕero just chusty v sańe"; — kogućico, pod ḿedzo, z mojo matuśo, jo (=ją) puśćiŭ, z ńo; — chyco: „ják će gzmotne, to će šyćke cárty chyco"; „bájo o ńi pseróżne dźivy"; „nad ránḱem ṕejo koguty"; „"ońi ńe kochajo śe w ṕeknych kuńach"; „zydy, pśebestýje, ńe stráchajo śe ńijaki káry"; „pastuchy nocujo na kuńach cálutko noc"; „kupcy kupujo śýińe na jármáku kuli ýelǵego zysku"; „nase zoŭńize ńikej vojujo"; „vizby sksyṕo ḱele sanu, ḱej buza śe srozy".

§. 12. Nosówki tracą wyjątkowo rynezm i w środku wyrazu.

a) W zgłosce pierwiastkowej: ṕekny, ṕekńe; przed wargowem *ł* (=*ŭ*) *part. praet. II*: vzoŭ, sṕoŭ śe, poceŭa (poczęła).

b) W zgłosce osnownej $\frac{-nę-}{-ną-}$ słów klasy II.: vsuneli śe, staneli, capnoć, cknoć śe, cyrknoć; por. jednak wyżej pod I b).

c) W nazwie miejscowości „sudoŭy“ (Sudoły) jako refleks samogłoski nosowej: *ą* (por. np. sąsiad, sąsiek itd., w których są- = przyrostkowi starosł. sкn-) występuje samogłoska czysta: *u*.

O zjawianiu się pochodnej nosówki *ę*, t. j. stosownie do wymawiania tej gwary *en*, głównie w wyrazach przyswojonych (flent, mentryka) por. niżej ustęp o spółgłoskach nosowych.

§. 13. Ściąganie samogłosek.

Ma miejsce w nielicznych przykładach. I tak samogłoski *o* + *a* ściągają się w *e* w słowie powiadać, które brzmi w gw. pyszn. pédać, pédá, pedajo. Samogłoski e+a ściągają się w *a* w słowie „tsa“ = ogólnopolskiemu: trzeba.

§. 14. Akcent.

O akcencie wyrazów obcych przyswojonych z języka łacińskiego (przeważnie), a kończących się na -yjá lub -ijá, por. wyżej §. 1, f.

II. Spółgłoski.

§. 15. Spółgłoski płynne.

I. Spółgłoska płynna *r* w gw. pyszn. przeważnie ginie, zwłaszcza jeżeli po niej następuje więcej spółgłosek; nawet w połączeniu z jedną spółgłoską rzadko się pojawia. Z tej właściwości wnosić można o nader słabem jej brzmieniu w naszej gwarze.

a) *R* ginie przedewszystkiem, jeżeli po niem następuje grupa spółgłosek, zaczynająca się od syczącego *s* (twardego i zmiękczonego *ś*); właściwość tę możnaby przedstawić zapomocą następującej formułki: *r* + *sibilans* + *explosiva* = 0 + *sib.* + *expl.*

1) *R* ginie w grupie zaczynającej się od *s*, po którem następuje jedna spółgłoska: gáść (garść), básc (barszcz), moski (morski), bustyn, páskać (parskać), vástát (warsztat), nápástek; tak samo przed *z* + *n*: zmáznońć, zmázŭa (zmarzła);

2) w grupie zaczynającej od *s*, po którem następują dwie spółgłoski, dzieje się to w suffiksie -кstvo: ṕisástvo, lekástwo, gospodástvo.

Uwaga. Z tem zjawiskiem znikania spółgłoski *r* przed następującą syczącą zdaje się być w pewnym związku inna właściwość tej gwary, różniąca ją od wszystkich gwar polskich, dotychczas zbadanych, mianowicie przemiana spółgł. *ř* (rz) na *z* (moze = morze, gzych = grzech etc.), o czem niżej przy spółgłoskach podniebiennych.

b) *R* ginie, jeżeli po niem następuje spółgłoska nosowa *m* lub *n*: buḿisc (burmistrz), gáncáz.

c) Przed spółgłoską gardłową *k* w wyrazie: jármák.

d) W wyrazach przyswojonych, w których spółgłoska *r* w dwóch zgłoskach się powtarza, pierwsze *r* wyróżnia się na *l*: lubryka, lejteráda, leverenda, levers, lezerva; „bonków symek (*nomen prop.*) just nalezy do lezervy"; upatrywać w tem należy i działanie etymologii ludowej. W wyrazie swojskim srebro dyssymiluje się d r u g i e *r* na ł (ŭ): srybŭo, ginie jednak w pochodnikach: srybny, srybńik.

II. *a*) *L* miękkie ginie po spółgłosce *ś* w środku wyrazu: "umyśńe, smyśny (zmyślny), i na końcu wyrazu w trybie rozk. mód se (się): „śv́entá Marýjá, "uproś u synácka tvojego "odpusceńe násych ćenśḱich gzychóv i mód śe závse za námi i v kv́ili ńespodźiviány násy śmerći.— jámen!"

b) *L* ulega assymilacyi na *r* w wyrazie: śmerte*r*ny.

III. *a*) *Ł* twarde w gwarze pysznickiej ma zawsze brzmienie wargowe, jak ŭ spółgłoskowe, np. ŭoźńica (tyfus), ŭoneyć, ŭád, ŭájać, ŭonka, ŭeb, ŭoboda, ŭucyvo, miŭy, gŭova, pŭace, ṕekŭo, dŭugo. W dwóch wyrazach ma brzmieć zupełnie jak *w* (*v*): s*v*ysáŭem, posy*v*aŭa.

b) W part. praet. II. słów klasy I. o pierwiastku zakończonym na -n-, suffiks *ł* zamienia się na *n*: zon (żął), klon (klął), spocon (spoczął, jestto pierwotnie słowo klasy drugiej, jak wiadomo, por. starop. odpoczynąć, starosł. počinąti); dokładniej jednak rzecz biorąc, należałoby to zjawisko uważać jako zanik końcowego *ł* po spółgłosce *n*, powstałej z rozkładu pierwiastkowego *-ą-* na jego części składowe o + n; a więc proces był następujący: zął = zon-ł = zon; por. niżej *c*) 3. Prawdziwa jednak zamiana *ł* na *n* nastąpiła w następujących wyrazach przed spółgł. zębową *t*, *d*: "ontáz (ołtarz) i kondra (kołdra). Przemiana ta polega na assymilacyi.

c) *Ł* znika: 1) w środku wyrazów po spółgłosce, a przed następną samogłoską *u* i *o*, zlewając się z nią w jedno brzmienie: stuc (stłuc), stumić (stłumić), chodny, (chłodny), chosta (chłosta); w wyrazie pcha (pchła) należałoby raczej mówić o zaniku spółgł. *ł* po *p* ze względu na starosł. błъcha; porówn. znaną formę gen. pl. płech.

2) W środku wyrazu pomiędzy spółgłoskami w wyrazie: jábko, a stąd i w pochodniku: jábusko.

3) Na końcu wyrazów w part. praet. II. słów z pierwiastkiem zakończonym na spółgłoskę "ukrád, "umar, "ugzonz, zlonk śe, vyláz, "ućik, posed, psysed, zesed, vysed, zek (rzekł); tak samo w rzeczownikach: "umys, pomys, vymys.

§. 16. Spółgłoski nosowe *m*, *n*.

I. Wargowe *m*.

a) Pod wpływem etymologii ludowej w wyrazach przyswojonych *m* zastępuje grupa spółgłosek *-nv-*: konv́isáz, konv́isýjá.

b) W praes. słowa wezmę *m* pierwiastkowe pod wpływem analogii słów klasy II. (kwitnę) przechodzi na *n*: vezne, veźńes, veźńe,-vezno.

c) *m* ginie w wyrazie przysẃojonym: kátech'iz.

II. Zębowe *n*.

a) W wyrazach rodzimych, częściej w przyswojonych, zjawia się pochodna spółgłoska *n*, przeważnie przed zębowem *t* (i *d*), po samogłoskach *e* (najczęściej), *i*, *u*, raz po *a* i *o*. Po większej części mamy tu do czynienia z działaniem etymologii ludowej, jakkolwiek charakterystycznem jest, że owo „pasorzytne" *n* najczęściej występuje przed spółgłoskami zębowemi, a więc głoskami tego samego organu mownego. Wyrazy z *n* pochodnem wyliczamy podług samogłosek, po których się pojawia.

1) Po samogłosce *e*: flent, krent, (kret, pod wpływem słowa kręcić?), ḱilomenter (geometra!), komendýjá, lentki (lekki), mentryka, ḿendzuch, rendźiny, mendykováŭ (medytował), „Baśni" N. 24.

2) Po samogłosce *i*: lintery, lintość, lintośćivy.

3) Po samogłosce *u*: munstrovać.

4) Po samogłosce *o*: tompor („Baśni i powieści" Nr. 9).

5) Po samogłosce *a*: vankacýje („Baśni" pag. 9); również pochodnem jest *ń* w wyrazie: terańsy, por. podobny objaw w mowie ludu krakowskiego: wczorańszy, przedwczorańszy „na wzór przymiotnika rańszy". (L. Malinowski, Studyja nad etym. lud. Prace fil. III. pag. 753). Nie można tu upatrywać prostej asymilacyi j na ń przed następującą spółg. miękką, równie, jak w wyr. tu i owdzie używanych wyńdźe zam. wyjdźe, przeńdzie; tu znowu *wyń-*, *przeń-* powstało przez wyrównanie ze słowem weńdzie, w którem *weń-* jest przystawką, stsł. vъn-.

b) Miękkie *ń* przechodzi na *j*: 1) na końcu wyrazów po samogłosce: stempéj (Stępień, nom. propr.), gzeb́éj (grzebień), zeḿéj (rzemień), pŭyj (płyń), sŭyj, zv́ij; 2) w środku wyrazów przed spółgłoską: plebájski, sarajca[1]) (szarańcza), servájski (nom. propr. Serwański), rodzejstvo, Baśni, N. 17, máŭzéjstvo, pèńéjstvo, sáléjstvo, sŭodźejḱego ḿodu.

[1]) „sarańcami", Baśni, N. 17.

U w a g a. Nawiązując do powyższego objawu zamiany spółgłoski *ń* na *j* przed następującą spółgłoską, pozwolimy sobie zanotować w tem miejscu następujące spostrzeżenie z dziedziny fonetyki polskiej, na które, o ile nam wiadomo, dotychczas nie zwrócono uwagi. Jeżeli w środku wyrazu po samogłosce a k c e n t o w a n e j następuje miękkie *ń*, po którem stoi znowu spółgłoska *s*, *c*, natenczas w żywej, codziennej mowie ono nigdy nie występuje w właściwem swojem brzmieniu, jako *ń* (jako zmiękczona dentalis nasalis), lecz rozkłada się na *j* + *n* (dokładniej: i̯ + *n*), przy czem artykulacya[1]) spółgłoski *n* jest o wiele słabsza, aniżeli owego *j*. Jestto pewien rodzaj epentezy (Epenthesis, Mouillierung). Powiadamy wyraźnie r o d z a j epentezy, albowiem p r a w d z i w a epenteza powstaje wtedy, jeżeli brzmienie półsamogłoski i̯ przeskakuje przez spółgłoskę przegradzającą do poprzedniej zgłoski, np. w greckiem φαίνω, powstałem z φαν-ιω, w ten sposób, że z półsamogłoski ι rozwinęło się najpierw w poprzedzającej zgłosce krótkie ι̯: φαι̯νιω, z którego po zaniku ι suffiksu powstało pełne ι w pierwiastku: φαίνω; por. Gustawa Mayera Griech. Gramm.[2] §. 111 i Brugmanna Grundriss der vergl. Gramm. I, §. 639; tymczasem w zjawisku, o którem tutaj mówimy, *j* rozwinęło się z palatalizmu spółgłoski *ń*. Możnaby je także w ten sposób określić, że palatalizm spółgłoski *ń* wyprzedza akt zwarcia organów mownych, t. j. końca języka z krawędzią górnych zębów, przyczynę zaś owego wyprzedzenia palatalizmu czyli przesunięcia p r z e d *ń* upatrywać należy w sile akcentu spoczywającego na samogłosce poprzedzającej.

Że to zjawisko „epentezy“ uchodzi naszej uwagi, w tem przyczyna zawsze ta sama, — skutek to działania mowy pisanej na wzrok nasz, działania bodaj czy nie silniejszego od mowy żywej na organ słuchu (N. B. u czytających); silniejsze wrażenie optyczne modyfikuje w tym przypadku, jak w tylu innych, istotne i właściwe wrażenie akustyczne. Spróbujmy wymówić np. następujące wyrazy z konfiguracyą głosek vocalis + ń + sibilans: koński, spartański, ateński, albo imiona własne Miodoński, Czabański, to przekonamy się łatwo przy obserwacyi przedmiotowej, t. j. zapominając na chwilę, jak te wyrazy wyglądają na papierze, że wymawiamy właściwie następujące grupy głosek: *o*+i̯+^{n}, *a*+i̯+^{n}, *e*+i̯+^{n}, Miodo+i̯+^{n}ski, Czaba+i̯+^{n}ski, ate+i̯+^{n}ski. W tych wszystkich wypadkach brzmienie półsamogłoski i̯ jest wcale wyraźne, natomiast nasalis ledwo dosłyszalna, to właściwie mała pauza między i̯ — i *s*, podczas której wymawiamy owo ^{n} gardłowe (n i e z ę b o w e!),

---

[1]) N. B. artykulacya owego minimalnego *n* nie jest zębowa, lecz „gardłowa“ : ^{n}.

prawie takie same jak gutturalis nasalis w greckiem ἀγγέλλω, lub w niemieckiem ha*n*gen. Jeszcze lepiej to poznajemy, wymawiając po sobie następujące dwa wyrazy: alpejski, ateński; różnicę pomiędzy niemi stanowi tylko minimalne ^{n}: alpe+i̯-ski, ate+i̯+^{n}ski. Przekonać się o tem łatwo, ucząc cudzoziemca wymawiać powyższe wyrazy.[1]).

Otóż z tego spostrzeżenia czynimy następujący wniosek. Formy wyrazów w gwarze pysznickiej (i innych) plebájski, servájski zamiast ogólnopolskiego: Plebański, Serwański (naturalnie: na papierze) stanowią tylko dalszy, albo dokładniej, o s t a t n i stopień procesu fonetycznego w wymienionej grupie dźwięków, pośredni zaś stopień mniej więcej przedstawia nasze wymawianie ogólne, powszechne u warstw ukształconych. A więc odróżniamy następujące trzy stadya w rzeczonym procesie fonetycznym: I. s t a d y u m przedstawiają formy: plebański (etymologicznie i do dziś dnia na piśmie), II. s t a d y u m: pleba-i̯-^{n}ski (w rzeczywistem, powszechnem wymawianiu), III. s t a d y u m: plebájski (w gwarze pyszn. i innych).[2])

[1]) Kolega mój H. (Niemiec rodem) wymawiał np. konsekwentnie Czaba-n-ski, z twardem zębowem *n*; a gdy zwrócono jego uwagę na to, że to *ń* miękkie jak francuskie *gn* w gagner, campagne, usiłował tedy naśladować je w wymawianiu powyższego imienia, a jednak można było zauważyć, że jego wymawianie tego wyrazu z prawdziwem *ń* sprawiało inne wrażenie akustyczne, aniżeli nasza wymowa zwyczajna.

[2]) Z grafiki zabytków staropolskich możnaby wnosić, że zjawisko to fonetyczne dawniejszej daty, albowiem tam nieraz *ń* przed spółgłoską wyrażono przez *yn* (tj. *jn*). koynska (końska). Bib. Z. 43a, mlodzeyncow ib. 44a, pogaynstwo Ps. Puł. II, 2, pomazayneczu ib.; nawet w zabytkach z wieku XVI: opoincza. (Wokabularz łacińsko-polski, ogłoszony przez dr. Bystronia w II. tomie Prac fil. str. 278); blogoslawyejsthwa (sic). Żywot Ojca Amandusa, Sprawozd. kom. jęz. Tom. III. pag. 221. Zbyt wiele wagi jednak do tego nie przywiązujemy, zwłaszcza że i *ń* końcowe, czasem nawet *l* miękkie tak samo się oznacza w owych zabytkach: wstayn (wstań). Bib. Z. 15a, 34a, nayn (nań) ib. 32a, 35b, dzeyn (dzień) 41a, geleyn (jeleń) 43a, stoylczu (stolcu). Ps. Puł. I 1. Natomiast zwracamy uwagę na to, że w językach łużyckich „epenteza" występuje w rozmiarach o wiele większych, aniżeli w języku polskim, zresztą w formie zupełnie podobnej; tu bowiem przed *wszystkiemi* spółgłoskami podniebiennemi rozwija się j (= i̯), które z poprzedzającą samogłoską zlewa się w rodzaj dyftongu, przyczem miękkie *ń* przechodzi na *n*, Mucke (Ernest Muka) Laut. pag. 283. (autor nie określa wprawdzie bliżej brzmienia owej spółgłoski, przypuszczamy jednak, że brzmi ona podobnie jak nasze *n* minimalne, o którem wyżej mowa), n p. *stań* brzmi: *stajn*. kóń = kójn, młyńk (młynarz) = młyjnk, „ns. žeńska = žejnska Musk. D(ialekt)". Właściwość ta występuje już w najdawniejszych zabytkach języków łużyckich, n. p. u Jakubicy (wiek XVI, pisał w języku dolnołużyckim) wyraz *bańka* pisany w ten sposób: *baenka*, co Muka czyta: bajnka, u Mollera (również wiek XVI): neckassaynstwo = njekazaństwo; Muka ib. Kwestya stosunku „epentezy" języków łużyckich do analogicznego objawu w polszczyźnie wymagałaby dokładniejszego zbadania.

c) Twarde *n* ginie w środku wyrazów: ẃisovać (winszować) i ẃicenty (Wincenty), taksamo w wyrazie gárcek obok gár, tudzież we wszystkich przypadkach ubocznych: gárka, gárḱiem, gárki i t. d.

d) Assymilacyi ulega spółgł. *n* na *r* w wyrazie: rumer obok lumer.

e) Miękkie *ń* ginie na końcu wyrazów po spółgłosce *ś* i *ź*: baś, ṕiś (pieśń), pliś (pleśń), ƀojáź, kaź, psyjáź.

§. 17. Spółgłoski syczące i podniebienne.

I. Spółgłoski syczące.

a) Ogólnopolskiej grupie początkowej *dz* odpowiada, jak w innych gwarach (brzez. str. 30, lask. 40), pojedyncze *z* w wyrazach: zvon, zvońić, zvonńik, tak samo: zban zamiast ogólnop. dzban, w którem jednak grupa *dz* jest późniejszą, powstałą z „zbitki" dwóch spółgł. *č*+*b*, por. staroł. čьbanъ.

Podobnie *d* znikło w grupie nagłosowej *dź*: źurawy, źekan, źeźic, żeźińec; przypomina to dolnołużyckie, w którem objaw ten jest powszechnym (źeń = dzień, źinsa = dzisiaj, źovčo = dziewczę i t. d.).

b) Pochodne *z* zjawia się w wyrazie: zánázdze, zanadrze („miejsce przy piersiach między koszulą a ciałem").

c) *z* ginie na końcu wyrazów: terá, zárá.

d) Ogólnopolski praefiks *z-* występuje w pierwotnej postaci *s-*: smyśny (zmyślny, mądry), natomiast późniejszym jest w słowie: ślaść = zleść, cf. starosł. izlêsti.

II. Spółgłoski podniebienne.

W gwarze pysznickiej zastępują się, jak w innych gwarach mazurskich, przez odpowiednie spółgłoski syczące, a więc ogólnopolskie *sz* = *s*, *ż* = *z*, *cz* = *c*, *dż* = *dz*, nawet *rz* = *z* (lub *s*), czego dotychczas w żadnej gwarze nie skonstatowano, por. wyżej §. 15, I. a, 2 uw.

Przykłady. Ogólnopolskie *sz* = *s*: sablá, safa, safran, sarájca, sary, sátkovać, selong, selka; natomiast zamiast ogólnopolskiego vesele mamy: vešele, vešelić śe, šerce („Baśni i powieści", N. 10), (zjawisko trudne do wytłómaczenia; z staropolskiem wiesiele, wiesioły, zapewne nie pozostaje to w żadnym związku; gdyby W. nie oznaczał tak konsekwentnie przez š, toby można mniemać, że mamy do czynienia ze znanem sztucznem wymawianiem pewnych jednostek z ludu pochodzących), tak samo palatalizm zachował się w wyrazie: šystek, šyćko.

Ogólnopolskie *ż* = *z*: zaba, zál, zaūoba, zar, zárt, ze, zebrać, zebrák, zeńaty, zeńić, zelazᵘo, zńivo, zondać, zoūńiz, zyvot.

Jednakowoż ogólnopolskiemu żmija odpowiada: źmija, forma pierwotna, jak wiadomo z innych języków słowiańskich, por. np. starosłowiańskie zmija.

Ogólnopolskie *cz* = *c*: cápka, cárny, celádńik, cepek, cereda, cyrv́ec, coňo, cysty, cyz (czyżyk); tak samo grupa *szcz* — *sc*: scáv, scebel, sceć, scenka (szczęka), scyńić śe (szczenić się), scenślivy, scur, scyry.

Ogólnopolskie *rz* = *z*. zeńéj (rzemień), kozonek, gávozyć, kozec, ńezva, gzebéj, gzeeny, ksak, ksyvda, psycyna, scempy (strzempy), pácy (patrzy), "oscyć (ostrzyć), vnenee (wnętrze), zmondzáňy (zmądrzały); raz tylko znajdujemy *rz* (przez pomyłkę?): vávrzeńec (nom. propr.).

Do wyjątków od powszechnego dzetacyzmu, już wyżej wyliczonych, dodać musimy jeszcze następujące wyrazy z spółgł. podniebiennemi: śtuka (słonina), obok tego *s*tuk (kawałek), śturać (popychać), *ś*óstka (sic), źándár obok tego dźándźár.

Z grupy spółgłosek s/ź *r* + vocalis palat. powstaje ś/ź *r*: "uźráů, "uźrys (ujrzysz), źraůy "ovoc. śrátać, ale: srybůo, srybny, srybzyć. Spółgłoska *ż* (*z*) przed *s* dyssymiluje się na *j*: důujsy = dłuższy, („Baśni“, N. 42: na páre, lub důujse roki“).

§. 18. Spółgłoski zębowe.

a) W środku wyrazu między samogłoskami grupa spółgłosek -*st*- osłabia się na -*zd*-: jezdem, jezdeś, jezd, (gdzieindziej pisano: jest, Baśni etc. N. I, jestes ib. N. III.), jezdeśva; tak samo *t* osłabia się na *d* na początku wyrazów przyswojonych: destáment, dychdyk (tüchtig).

b) *T* ginie w środku wyrazu między spółgłoskami: paśv́isko.

c) *T* ginie na końcu wyrazu w imionach własnych: adálber, benedyk, i w zaimku: ńich = nikt, („Baśni i powieści“, N. 42 „bo n i c h ino kot jich zagryz“).

d) Pochodne *d* zjawia się w środku wyrazu między spółgłoskami *n* i *r*: hen*d*ryk, hendryka.

e) *D* znika na początku przyimka lá = dla, w środku przyimka vele = wedle, — „kocvázyna jechaňa vele sanu, táj "ustygovaňa na strasecny ból“.

f) D (właściwie fonetycznie *t*) znika przed następującem *c* w ten sposób, że zlewa się z niem w jedno brzmienie: psyśv́ácać (przyświadczać), záśv́áceńe.

g) Spółgł. *d* (właściwie *dź*. fonetycznie: *ć*) przed następnem *c* dyssymiluje się na *j*, przyczem rynezm poprzedzającej sam. nosowej ginie: zojca = rządca, por. „Baśni“, N. 42, (3 r.).

§. 19. Spółgłoski wargowe.

a) Ogólnopolskiemu swąd i t. d. odpowiada w pyszn. smond, smendźić; właściwość powszechna w gwarach polskich i słowiańskich wogóle.

b) Wyrazy wdowa, wdowiec, brzmią: gdova, gdoṽec.

c) W środku wyrazu zastępuje spółgł. *w* w gw. pyszn. *b*: oktaba, zartobńiś.

d) Nieorganicznie w zjawia się w wyrazie: vńeḿec.

e) Forma częstotliwa słowa stać brzmi: stajać, dostajać, por. starosł. stajati.

f) *W* znika 1) na początku wyrazów zaczynających się α) od spółgłoski *s*: seláḱi (wszelaki), sechmocny, β) od *s* w połączeniu z drugą spółgłoską: schód, skazóvka, spárće, stávać, spólny, spólńik, spomágać, spomńij, stenga, stonska (wstążka), stemp (wstęp), styd obok: vstydać śe; 2) w środku wyrazu: ṕirsy (pierwszy), i przed sufiksem -ski: króleski, bukoski (nom. propr.), domosŭáski, gzyboski, gajeski, januseski, kákoski, kozŭoski, olseski, ostroski, orŭoski, ṕiskoroski, pavŭoski, ṕetroski (Piotrowski), satkoski, sokoŭoski, vojćechoski, źarnoski, źarkoski.

3) Od pierwiastku chŭt, brzmi słowo częstotliwe regularnie: chytać, ogólnop. chwytać.

§. 20. Spółgłoski gardłowe.

I. *a*) O brzmieniu spółgłoski *ch* p. W. powiada: „Mała różnica uwydatnia się w wymawianiu *ch* a *h*, *ch* słychać w wyrazach: chytać, chudoba, chusty, chorość, chytry, chláć, chodák, chrápać, chmara, chyba (subst), chuchro, chultáj i t. d., *h* w wyrazach: hráb́a, huk, haráp, hyrlák, hádra, hármider, hemeŭka (?), hojica, hangel, hudák, hámernik“; zwracam uwagę na to, że wśród wyliczonych wyrazów jest kilka przyswojonych z właściwem pierwotnem *h*.

b) Na początku *ch* przed spółgłoską przechodzi na *k*: kćeć, zakćáło śe, kḿel, krystus, ksán (chrzan), ksest (chrzest), kseśńik, kseśćijan, kseśćijański, kváŭa (chwała), kválebny, kválić, zukváŭy zuchwały, osnowa pxva-, starosł. pxvati), kvást, kṽeje (chwieje), kṽejny.

II. Spółgłoska k.

a) Z dwóch *k* w środku wyrazu pierwsze dyssymiluje się na *t*, przed którem zjawia się jeszcze drugorzędne *n*, por. wyżej §. 16, II, a, 1: lentḱi (lekki), lentkość, ḿentḱi, ḿentkość.

b) *K* na początku i w środku wyrazu przed *t* przechodzi na *ch*: chto, chtóry, ńicht, tracht (trakt), ṽichta (Wikta, Wiktorya).

c) *K* osłabia się na *g*, 1) na początku wyrazu: grájcar, 2) w środku wyrazu: ṿelgi, ṿelguserny, 3) przed samogłoską po zniknięciu przyrostka -*l*, part. praet. II: t*ł*ugem (sic ł!), zlongem śe, śigem (siekłem), śigeś, ale: śik (siekł), śikliśmy i t. d.

d) Pochodne *k* („paragogicum“ „ἐφελκυστικόν“) zjawia się na końcu przysłówków i niektórych zaimków, por. wyżej rzecz o drugorzędnem *j* końcowem, §. 6, b; jestto zjawisko powszechne w naszych gwarach, por. gwarę brzez. §. 20; przykłady: jakośik, jescek, dźiś*ak*, bárdzok, ainok (sic), chajnok, hávok, havolik, inok, („Baśni“ N. 33), juśćik, káśićik, tamok, znovuk, cośik. Miklosich. Etym. Wört. utrzymuje, że -*k* w litewskim imper. búk etc. jest w związku z pierwiastkiem zaimkowym kъ-, który stanowi podstawę zaimków pytajnych i względnych w językach słowiańskich, pag. 152 „dass der ursprung dieser partikel im pronomen kŭ zu suchen ist, ist höchst warscheinlich“; tego samego pochodzenia zatem jest i to -*k* wygłosowe w naszych gwarach. W innych językach słowiańskich występuje w formie pełniejszej, np. w nowosłowieńskiem: sêmkaj, huc; tukaje, hic (adv.); w bułgarskiem: deka, ubi; nawet po zaimku osob. jazeka, ego; cf. Mikl. ib. tak samo w gwarze opolskiej: tukej (hic), pag. 45. W naszym języku piśmiennym prawie śladu nie ma tej partykuły, chyba, że kto zechce w staropolskiem owszeki, owszejki, widzieć taką formacyą, jakto wynikać się zdaje z zestawienia Miklosicha. Słuszniej jednak z Kryńskim uważać to należy jako instr. plur. przysłówko użyty, por. rozprawę tego uczonego: „Postaci osobliwe przysłówków staropolskich“, Prace fil. II, str. 596. Bez wątpienia zachodzi pewna analogia między tą partykułą paragogiczną *k*, a wyżej wzmiankowaną *j*, (w takich wyrazach jak: dzisiaj, więcej, naj-), jakkolwiek ta ostatnia rozrosła się o wiele bujniej w naszym języku. Rzecz cała wymaga jednak dokładniejszego opracowania tak pod względem historycznym co do pojawiania się w zabytkach staropolskich, jak i topograficznym, iż tak powiem, t. j. odnośnie do żyjących dyalektów polskich.

e) W środku wyrazu pochodne *k* zjawia się w przyswojonem ᵘokf'ára, ᵘokf'árny, ᵘokf'árovać.

III. Spółgłoska *g*.

a) Pierwotne *g* początkowe przed *r*, które w języku ogólnym odpadło, w gwarze pyszn. występuje jako *h*: hrobák, hrobácny, hrobácliwy (gdzieindziej W. pisze: *ch*robak).

b) *G* początkowe odpada w wyrazach: dyć (gdyć), dźe (gdzie).

c) Pierwotne *g* zachowało się jeszcze w wyrazie: gáńba, obok tego przymiotnik: hańebny.

IV. Spółgłoska *h*.

a) Ogólnopolskie *h* w słowie wahać się zastępuje *g* w pyszn. vagovać śe; odpowiada to wierniej pierwowzorowi niemieckiemu „wage", aniżeli forma ogólna ze spółgłoską *h*, w której Miklosich widzi wpływ małoruskiego, Etym. Wört. pod wyrazem: vaga.

b) *H* na początku ginie w wyrazie przyswojonym: ufnál.

O *h* przydechowem na początku wyrazów, zaczynających się od samogłoski *e*, *a*, por. §. 5, *z*, β i §. 6, a. 2.

III. Niektóre prawa głosowe spółgłosek.

§. 21. Znikanie spółgłosek.

W tym paragrafie zestawiamy razem fakta, o których była mowa powyżej przy traktowaniu pojedynczych spółgłosek, aby w ten sposób ułatwić pogląd na całość i zakres danego zjawiska.

a) Płynne znikają:

1) *r* ginie w grupie: voc. + r + s + explos. gáść, ṕisástvo, §. 15, I, a.

2) *r* ginie (rzadko) w grupie: voc. + r + $\frac{m}{n}$ bumisc, gáncáz ib.

3) *l* ginie w środku wyrazu po *ś*: "umyśńe, i na końcu po *d*: mód śe ib. II.

4) *ł* znika w środku wyrazu przed samogłoską *u*, *o*: stuc, chodny, i pomiędzy spółgłoskami: jábko, ib. III, c.

5) na końcu w part. praet. II po spółgłosce: sed, "umar ib.

b) Nosowe giną:

1) *m* na końcu wyrazu po *z*: katech'iz §. 16.

2) *n* w środku wyrazu przed spółgłoską: v́isovać, v́icenty, ib.

3) *ń* na końcu wyrazów po *ś* i *ź*: baś, bojáź ib.

c) Syczące znikają:

1) *z* na końcu wyrazu: terá, zárá §. 17, c.

2) z grupy *dz* zostaje *z*: zvon, zban ib. a.

d) Zębowe:

1) *T* ginie w środku wyrazu między spółgłoskami: paśv́isko, §. 18, b.

2) na końcu: adálber, benedyk, i w zaimku: ńich = nikt, ib. c.

3) *d* znika na początku przed *l*: lá; w środku: vele, przed *c*: záśv́áceńe.

e) Wargowe:

1) *v* znika na początku przed *s* lub s + cons.: seláki, sechmocny, schód, spólńik, stenga i t. d. §. 19, f.

2) w środku wyrazu: ṕirsy, i przed suffiksem -ьsk-: króleski.

f) Gardłowe:

g na początku ginie przed sp. zębową: dyć, dźe, §. 20, III, b.

Z powyższego zestawienia widzimy, że najsilniej ulegają redukcyi spółgłoski płynne i nosowe, mniej chwilowe (*explosivae*), i to głównie w grupach spółgłosek trudnych do wymówienia.

Znaczniejszą redukcyą całych zgłosek mamy do zanotowania w wyrazach: kuńcy, obok którego zjawia się i pełny wyraz kuńecńe; następnie w przyswojonym: menkola (melancholia).

§. 22. Metathesis.

Zjawia się w wyrazie: tknońć = ogólnop. kwitnąć.

§. 23. Zjawianie się spółgłosek.

a) *N* pochodne zjawia się po samogłoskach *e* (najczęściej), *i*, *u*, *a*: krent, flent, lintość, munstrovać, vankacýje, §. 16, II, a.

b) *Z* pochodne zjawia się między spółgłoskami: zánázdze, §. 17, I, b.

c) *D* występuje między *n* i *r*: hen*d*ryk, §. 18, d.

d) Na początku wyrazu przed *ń* zjawia się *v*: vńemec, §. 19, d.

e) Przed spółgłoską *f* w środku wyrazów przyswojonych zjawia się *k*: ᵘokfára, §. 20, II. e.

§. 24. Upodobnienie (assymilacya).

a) *L* upodabnia się do poprzedzającego *r*: śmerterny, §. 15, II, b.

b) *Ł* upodabnia się częściowo do następnego zębowego *t* i *d* na *n*: ᵘontáz, kondra ib. III, b.

c) *N* do następującego *r*: rumer, §. 16, d.

d) Przed miękkiem *l* spółgłoska *z* przechodzi na *ź*: *ź*leźli.

§. 25. Rozpodobnienie (dyssymilacya).

Występuje głównie w wyrazach przyswojonych, przy czem nieraz działa etymologia ludowa.

a) Z dwu *r* po sobie następujących w jednym wyrazie pierwsze dyssymiluje się na *l*: lubryka, lejteráda, leverenda, levers, lezerva, §. 15, I, d; na *ł* (*ŭ*) w wyrazie srybŭo ib.

b) Spółgłoska *ż* (w pyszn. *z*) przed następującem *s* dyssymiluje się ne *j*: dŭujsy = dłuższy, por. §. 17 na końcu.

c) Pewnego rodzaju dyssymilacyą upatrywać można także w przejściu początkowego *t* na *d* wobec *t* w środku wyrazu: destáment, §. 18, a.

d) *d* (właściwie *dź*, fonetycznie *ć*) przed *c* przechodzi na *j*: zojca, (rządca), por. rajca, płajca, jednowłajca, Kochanowski, Archaizmy, pag. 6.

e) W środku wyrazu z dwu *k* pierwsze przechodzi na *t*: lentki, mentki, §. 20, II, a.

f) Dyssymilacyą jest również przejście chwilowego *k* przed chwilowem *t* na powiewne *ch* na początku: chto, chtóry ib. b.

§. 26. Fonetyka składniowa (sandhi).

Do zmian fonetycznych t. zw. „sandhi", t. j. do zmian wywołanych w wygłosie wyrazu wskutek właściwości fonetycznej nagłosu drugiego wyrazu, z którym poprzedni styka się w ciągu żywej mowy, zaliczyć możemy pod pewnym względem formę 3. os. l. p. jez*d* zamiast ogólnego jest; np. jezd nás do tsydźestu, jezd lintośćivy, pod dzevem jezd mysa, dokonáńe jezd, „zápis jezd na cálutki grunt", obok tego jednak spotykamy o wiele częściej formę jest, np. jest śilny („Baśni i powieści N. I), jest zabity ib. N. IV i t. d. Widoczniejszem jest działanie fonetyki składniowej (sandhi) w formacyi wyrazu: ŭepeta (łepeta, łeb), „zavrácaŭa ŭepety parobcákom", albowiem wyraz łeb przed wyrazami zaczynającymi się od mocnej spółgłoski, albo też na końcu zdania (koniec wyrazu bezwzględny — absoluter Auslaut) brzmi: łep, stąd spółgłoska mocna przeszła do pochodnika: łepeta.

OSNOWNIA.

I. Przybranki imienne.

§. 27. Przybranki rzeczownikowe.

a) Przybranki rzeczowników męskich.

Przybr. *-o-*: "opŭát, ogólnop. opłata;

przybr. *-jo-*: psedáj (sprzedaż), „dybkova (nom. propr.) maŭa v meśće na jármaku liche żemnacki, a pekne zytko na psedáj";

przybr. *-ch-*: pach (piasek);

przybr. *-uch-* (przeważnie z odcieniem pogardliwym): ḿescuch, ḱej naráḃaūem v rozvádov́e, vydźiv́āū na vśosḱich zydóv ḿescuch domosūásḱi"; kapéuch („pęcherz wysuszony, w którym przechowują tytoń"); zydźuch: ḿendzuch („przestrzeń oddzielająca dwa domy"), telbuch, bándzuch (brzuch), nájduch („nieślubne dziecko"); staruch „pytá śe starucha". W słowniczku W. podaje przybrankę *-ucha-* jako gen. masc. pastucha, ogólnop. pastuch, „dworsḱi pastucha just za duzo vymyślá na gromádzko chudobe";

przybr. *-k-*: svák, stryk, brák (nom. propr.);

przybr. *-ák-*: drápák, flisák, ḱiják, ūepák, mendrák, myják, zḃiják; nazwiska rodowe: golcák, kalińák, krakov́ák, rozvádov́ák, zesov́ák, "ulanov́ák, zupáv́ák;

przybr. złożona *-eczek-* (deminutiva): v́ánecek, „marys vydaje śe za mūynazovego vojtka — a ji v́ánecek káj?"; doūecek, „braūa u matuśi v́ano, jáz v "oboze i kumoze zroḃiūa sroǵi doūecek";

przybr. *-ga-* (gen. masc.): svega = szewc;

przybr. *-ál-*: drongál, „z vojtkovego maćka sroǵi drongál, "oscygo (ostrzygą) go do kuńa"; mondrál, „ten v́elǵi "ucyćel, co nastáū, to mondrál"; zembál, „spożirám i spożirám na kube, a "on zembál"; fornál, „v nasy vśi byū ḱepsḱi pastucha — v ulanov́e dobry fornál";

przybr. *-án-*: pogán, „zyd, pogán, ńev́erná dusa, — co jensego kseśćiján: ṕekńejso má duse psed samym krystusem i jego matuśo bozo"; gv́árdján (sic), „na zádusḱi pédźāū v nasym kośćele kázāńe bárdzok pekne gvárdján z rozvádova, co jaz šyćka ludov́ina becaūa"; grubján, „"ekunum z psendzela, v́elǵi grubján, ćenǵem vymyślá chudobnych bándosóv"; retmán, „psylećaūa tratevka v koūo "ulanova, zapūakaūa "ocka córko retmanova"; gāūgán, „sūa śérotka bez v́eś, na ńi gāūgán na gāūgańe v́iśāū";

przybr. *-uś-* (deminutiva): tatuś, menzuś, kśendzuś, symuś, scepuś, ṕetruś, tomuś, valuś, vavzuś;

przybr. *-aszek-* (deminutiva): ćoūásek, "oǵeńásek, (Baśni N. 28, 45), poćásek, vojtásek;

przybr. *-oczek-* (-očьk-, demin.): synocek, „z dvora ṕeknego vyskocyūy sūuǵi, zona ze synocḱem"; „Pyśńicák, synocek króleski".

b) Przybranki rzeczowników żeńskich.

Przybr. *-a-* (pierw. *-ā-*): karma, „leśńica (=leśniczy) na ṕiskorovym stave pédźāū, co karma to lá ćoūków ńezgorsa";

przybr. *-ja-* (pierw. *-jā-*): mysa (mysz), kláca, „"u nasego żeżica, zyda, v stajńi jescek ńe postaūa dobrá kláca, ńe tak jak za pèna, co kláca v kláce, i ṕekne "oǵery, jak cvancyǵery"; ḱeseńa, „ḃeńikova

zona, psekupka „ulánoská, "uvijá śe na šyćke boḱi, a ḱeseńa ji drygá ḱele stoŭu“; sŭodyca, „"u ńeboscki nasy pèńi sama suodyca sŭa z gembuśi“; generis masc. vendrovca, „pèn konv́isáz "od ńizájsḱego hrab́ego jaḱiśik vendrovca, ńiḱej ḿejsca ńe zagzeje“; tak samo leńivca, patrz wyżej:

przybr. *-ocha-*. v́anocha, „just ji v́anoche zydy zaharendovaŭy“ (Baśni i powieści, N. 41);

przybr. *-ucha-*: dźevucha (i dźevcyca); generis masc. pastucha;

przybr. *-ina-*: ludov́ina, „pysńická ludov́ina bárdzok chytra na grejcary“;

przybr. *-ica-*: kopica, kupica, renkávica, dźevcyca, gemb́ica, kogućica (z pogardą), poŭozńica; generis masc. právica, („ten, który prawi, wiele mówi“);

przybr. *-ość-*: hardość, lubość, śivość, zdatność, zŭość, zukvaŭość;

przybr. *-eczka-* (-ъčьka-, deminutiva): dźevecka, gáŭecka, kochanecka, kosulecka, kumórecka, páŭecka, sukmanecka, synkarecka, stodoŭecka, zonecka, zydóvecka;

przybr. *-uśa-* (deminutiva): jáguśa, franuśa, kunduśa, evuśa, tekluśa, v́iktuśa, svacuśa, (appellativum: b́iduśa (bieda), te same z przybr. *-uś-*: jaguś i t. d.

c) Przybranki rzeczowników nijakich.

Przybranka -ьstvo- dodawana do osnów imiesłowów biernych cz. prz.: vyzvoleństvo (wyzwolenie), pozvoleństvo (pozwolenie);

przybr. zdrobniała *-eczko-* (-ъčьko-): "ózecko, źárnecko, kóŭecko, „spodobáŭ ḿi śe kávalir, co má kóŭecko u pása“, "oḱenecko, „"u ṕekny jágatki syroká "izba, a maŭe "oḱenecko“, dzevecko, „nás jegomość zasádźiŭ ḱele "oḱenecka ńev́elǵe, a sŭodḱe dzevecko;“

przybr *-ъko-*: zytko;

przybr. *-isko-*: ḿetlisko, źemńácysko, („pole, z którego wykopano ziemniaki“), „"udaŭo śe sokoŭosḱim zytko na źemńácysku“, prośńisko, śćerńisko, „jága pasŭa ćoŭki i krovy na śćerńisku“; bojisko, „z v́esno tsá poprawić nase ḱepsḱe just bojisko;“ w tych przykładach więc przybr. *-isko-* oznacza w ogóle miejsce pewnej czynności, w innych ma znaczenie „zgrubiałe“: sukmańisko, „mocne sukmańisko kupiŭam v radomyślu na jármaku“; b́icysko, „ḱej byŭem z pénem konv́isázem vyńisku na forspańe, kupiŭem se nove b́icysko "u mośka“.

§ 27. Przybranki przymiotnikowe

Przybranka *-n-* (-ь*n*-): dokucny (dokuczliwy), naucny (doświadczony), psećivny (obrażający się łatwo), śvárny (dziarski), válny, vártny (wart), v́ilgny (wilgotny), zbrojny (ruchliwy);

przybr. *-in-* urabia possessiva od imion żeńskich: babuśin, ćoteyn, duleyn, komádźin, mateyn, "organiśćin, śoseyn, "ujńin;

przybr. *-w-*: bŭávy (bławy, = słaby o świetle por. rzeczownik bławat, -ek, z staro górno niemieckiego blāo, średnio górno niemieckie blā, blāwes, Miklosich Et Wört.). „vcora byŭ ḿeśoncek bŭávy i dźiś dysc idźe;“

przybr. *-aw-*: źelenavy, „zboze źelenave "o tym cáśe, — to ńic dobrego lá gospodázy;“

przybr. *-ow-* oznacza possessiva: synów i synowy, somśádóv, druchnóv, zydóv i zydovy: „márćin z kŭyzova, sŭga zydóv;“ jántkóv, jantkovy, ṕetróv, „na ṕetrovym gruńće ńic śe ńe rodźi "od kilka roków po śḿerći jego ṕirsy ńeboscḱi zony;“

przybr. *k-*: ḿáŭḱi, „nase ṕochy (? gdzieindziej W. pisze: ṕachy) taḱe ḿáŭḱe, ḱejby monka;“ cáŭḱi, „babuśa śedzo cáŭḱi dźej za ṕecem;“ vótḱi (przybr. -ъ*k*-), „po roku sobiŭcyna chusta taka vótka, ják i sájcyna;“

przybr. -ь*sk*-: péńsḱi, kuńsḱi, „kuńsḱe chomonta kupiŭ snájkárt v zesoće, co jáz radość na ńe spoźerać, — ták ják péńsḱe;“ vśosḱi „zvyḱi vśosḱe so jinákse, ják "u pénóv;“ por. wyżéj § 5, h;

przybr. złożona ze znaczeniem zdrobniałem -ь*č*ь*n*-: strásecny;

przybr. złożona ze znaczeniem zdrobniałem -ъ*n*ь*k*- stareńḱi,

przybr. *-ast-*: mulásty, zylásty, „to śćervo (sic: *e*) z rozvádova taḱe zyláste, ze go sobaka ńe "ugryźe, ńe doṕerok stareńḱi cŭek;“

przybr. *-at-*: zuchováty, „z ḟránka zuchováty zoŭńiz, śedźi na kuńu ṕekńi, ják sám chraḃa;“ brodáty, „mośek brodáty vycyscyŭ (wytrzeszczył) śliṕe na tatuśa i nuze svázyć pocoŭ na ńego o jakiśik tám klocásḱi soli, co ŭońsḱego jescek roku ńe zapŭaćili;“ senkáty, rogáty, „v rogáty capce to z ćeḃe zuch, a ńe v jakiśik tám micce.“

II. Stopniowanie przymiotników i przysłówków.

§ 28. Przymiotnik hárdy ma comp. hárdźejsy, ḱepsḱi-ḱepsńejsy, „coráz ḱepsńejsá na śirotke byŭa macocha“ Baśni, 43; chory-chorsy, lentḱi-lenksy; od osnowy jinak- mamy przymiotnik jinaksy, „jinaksa byŭa ṕirsá zona, a drugá ńi śe do-ńi "u*b*myŭa;“ przymiotnik ogólnop. inny brzmi jinsy i jensy: „jinse bustyny psyńós z ḟlisa józek káśce, a jense válek máryśce“.

§ 29. Comp. przysłówków brzmi lepsy, nájlepsy i leṕi, nájleṕi, „leṕibyś pysk zamknoŭ se, ják más ták ćensko péna Boga "obrázać;“

rano ma comp. jak przymiotnik rajsy; od terá urabia się przymiotnik terajsy (teraźniejszy).

III. Liczebniki.

§ 30. Tak zwana forma osobowa dwaj, trzej, w gw. pyszn. nieznana: „do pysńicy psyjechaŭy dva lizyńery, ŭaźiŭy po polach, svárgotaŭy cośik, ḿezyŭy, i za tydźej nadjechaŭy po ńich "uzendńiki z ńiska i zabraŭy śe ďáli.“

„Licząc kładzie się jedynostki na pierwszem, dziesiątki na drugiem miejscu, bez spójnika“: „józek zapozycyŭ śe u jánkla na ṕeńć tsydźieśći srybŭa i za to má precenta dájać ḿeśencńe ino jednego pápirka;“ „psedaliśva na jármáku v "ulánoνe ćoŭáska za "ośem dvadźeśća páṕirków i páśno śvińe za "ośem seśćdźeśont srybŭa, etyry śóstki bez ṕeńć grájcárów;“ „"ośem dźeśeńć roków,“ dva dvadźeśća, Baśni N. 26, ṕeńć dvadźeśća ib. N. 14, ṕeńć dźeśeńć (=15) ib. N. 15, seść dvadźeśća N. 40.

§ 31. Liczebnik dwieście brzmi dvasta: „fránka zośćina kuṕiŭa just gruntu v rendźinach zá dvasta srybŭa“.

Oznaczając wartość rzeczy ponad 100 złr., nie wyrażają danej setki, lecz odciągają od najbliższej wyższej: „jáškoνi dájali za calutki grunt z budynkáḿi (W. pisze: -ámi) psez kuńi i jensych zecy "ośem sta psez ṕeńću“ (800—5=795); por. odmienny od tego sposób liczenia w gwarze brzez. str. 36, § 32. Setka złr. brzmi stóvka, „lejzura stáć na stóvek ṕeńćdźeśont májontku;“ dalszy sposób liczenia (na „śóstki“) zgodny z gwarą brzez. z której W. niektóre dotyczące uwagi wyjął (nie wymieniając źródła, por. uwagę naszą w przedmowie).

Liczebniki nieoznaczone: ḱila (kilka), ḱilo (ile), ḱilo tylo (co nieco), śiŭa.

IV. Wyrazy złożone.

§ 32. Rzeczowniki.

α) złożenia z przyimkami: bezrok, adv. (na przyszły rok), nádba (nadzieja), "odḃórka, podborek, (nazwa miejsca w Pysznicy), podkośćele (idem), zágumńa;

β) złożenia właściwe: noclezan (urobione od wyrazu: nocleg), „Baśni“ N. 31, "obdźibróg (patrz słown.), psumatry; vŭócyḱije, „kumedyje zmyśno pokazujo vŭócyḱije“.

V. Przybranki słowne.

§ 33. Przybranka słów częstotliwych *-ova-* występuje w następujących przykładach: *cytovać* (= ogólnop. czytywać), „ze śe tym pénom ńe spsyksy cytovać zavse ino gázety;“ *vysukovać*, „zůego vysukovać na bliźńego ńe godźi śe;“ *látovać*, (patrz. słown.). „muśaůa śe źárnova ćeliśa látovać, kej jakáśik grubsa śe vidźi;“ *popsovać*, „cepigi popsovaůy śe "ojcovi;“ *znájdovać* (i w języku ogólnym używane), „gruski na dzevinie o tym ćáśe znájdovać, — just na to tsebaby psytráfunku.“

Przybranka *-ja-* z tem samem znaczeniem: dajać, stajać, por. § 19, *e*: tak samo brzmią w niezwykły sposób: pokazajać, „gady pokazajaůy cervone jenzory i sycaůy“. Baśni, N. 34, rozdźajać, „ryba tedyk gembuśe rozdźajaůa ib. N. 28.

§ 34. Wskutek procesu fonetycznego (por. § 8, II, *é* ścieśnione bezokolicznik słów zakończonych pospolicie na *é (ê)*, ma tutaj końcówkę: *-ić*; nie jest to zatem żadna nowa przybranka (jak W. mniema): *grzmić* (grzmieć), „kej bendźe gzmić, śvenći péńsey bendo grali v krengle;“ *kćić* (chcieć), „ńe moge ćebe kćić, bo z tvy vánochy zdechby cůek;“ *sumić*, „ták vichura ńe moze sumić:“ *bolić*, „po takich stráseenych ćengach — muśi tyz to bolić:“ *dńić*, „ják tatuś vstali, muśaůo dńić;“ *cervěńić*, „na ńebe muśi cervěńić na váter;“ *stazyć śe* „vás dźáduś muśáů śe tyz just bardzok zestázyć:“ "*ubozyć*, ćmis ńe kćáů, a muśáů zubozyć“.

VI. Ważniejsze partykuły.

§ 35. Od osnowy zaimkowej ků- urabia się partykuła pytajna káj (gdzie, dokąd): „káj vyucyů śe vás zbereźńik gůupich biskontó(?)“ „káj-ze ćekůa dybkova jaůovica, co ńe zdoli just dychać?“ „káj zu kváůy zvoźny pozvy z becyrku rozdájáů?“

Od tej samej osnowy urobiona partykuła ńikej (nigdzie, nigdy): „ńikej po "omácku ńe navidzaj ńe chůopce:“ „ńikej závitka ńe zdybe dobrego "oka "u zetelnych ludźi:“ „ńikej zdźirey ksyvda ludzká na dobre ńe vyśůa.“

kejś (kiedyś): kejś i tym chudobnym "ucyćelom bendźe lepi ják terá, co biduśa na śvéke boki jich duśi:“ „kády "ozńica zabraůa v nasy vśi duzo chudáków, bogáce jesce bárdźi popánosyůy śe;“

kejby (żeby, utinam): „kejby psytráfunkem voják ńe vykocháů vám, kuńe, pekno *dźevuche*!“

ḱiś (jaki): „ḱiś kámrat skuśiŭ (namówił) će do ty sromoty?" „ḱiś tám djábeŭ ćenǵem nastaje na jego xunor?" „ḱiś cárty narájiŭy stáry baŕe z mŭodym parobcáḱem vendrovać do jámeryḱi?"

ḱila (ile): „ḱila fornáli vysŭáŭ "ekunom (sic) do lasa po drva?"

partykuła enklityczna *-dy* przy wyrazach powstałych z osnowy zaimkowej: vsegdy (zawsze). „vsegdy péna boga "obráźita, i vsegdy prośita go *o* lintość."

VII. Przykłady z zakresu etymologii ludowej.

§ 36. Rzeczowniki.

a) Nazwy urzędów.

depukát (deputat), delegat;

dźándźar (sic), żandarm;

kilomenter, geometra (pomieszano z kilometrem);

lizyńer, inżynier.

swojser N. 44, = Chévau-légers.

b) Terminy prawne, ubiory, sprzęty, etc.

lubryka, rubryka;

levers, rewers;

vyzaperdu (sic!), visum et repertum;

leverenda, reweranda;

ḱiślik, „kociołek, służący żołnierzom w czasie wojny," z niemieckiego „kessel" pod wpływem rodzinnego kisieć i t. p.

lezerva, rezerwa;

lejtyráda (rejterada), odwrót;

ḃiskonty, figle; bestefránty, żarty;

lámentáz, elementarz;

kuklement, kompliment (kukla?);

celegráf, telegraf; hajzyban, kolej żelazna; menkolą, „nie umiejący sobie poradzić."

c) Nazwy miejscowości.

Kalabrýjá — Kalwaryja:

Warsenga, — Warszawa.

§ 37. Słowa.

mendykować (z „medytować"), namyślać się, Baśni, N. 24;

zŭakuśić śe, złakomić się (pod wpływem słowa kusić).

FLEKSYA.

Deklinacya.

A. Deklinacya rzeczowników.

§ 38. Mianownik l. poj.

Oprócz wyżej (w osnowni) wyliczonych formacyj odmiennych od tych, których używamy w języku ogólnym, podajemy jeszcze następujące godne uwagi: krom (kromka chleba), goronc (generis masc) w wyrażeniu: „tedyk byŭ goronc;" sonzej (sążeń, por. § 16, II, b) w dalszych przypadkach odmienia się jak w ogólnop. sonzńa, sonzńovi i t. d.

§ 39. Dopełniacz l. poj.

a) Osnowy męskie na *-o-* z pierwotną końcówką *-a:*

buka, „z za buka vyskocyŭ voják i chyćiŭ dźivke za cycy;"

cáśa, „skoda cása i "atŭasa;"

dvora, „psysŭa somśadova káśka ze dvora i gádaŭa o jakiśik konvisyji, co lásy i páśviska má ludźom "oddajać;"

gŭosa, „ńe dobyváj ták zvencnego gŭosa, bo śe pselenkńe dźe ćontecko;"

gzycha, „hybáj pśe ścirvo do gzycha "od dobrych ludźi;"

lása, „psez náśeka (náśek=siekiera) ńe zabiráj śe do lása i ńe psychodź z lása do dom;"

„cáŭego ŭana;"

mosta, „kele nasy vśi nad sanockem kochanym tsebaby vielgusernego mosta;"

majdana, „dána moja dána, kolibka z majdana!"

"ogroda, „posŭa máryś do "ogroda kopać źemńacki, a na drodze "obskocyŭy jo chŭopcáski;"

proga, „notáreus posed z proga do stoŭa, spoźiráŭ do papirów i pédźáŭ, co zápis jezd na cálutki grunt po ńebosce matuśi;"

stoŭa, „cy nás psyjmeta, cy ńe psyjmeta do ćisovego stoŭa?"

stracha, „ńemá stracha na śarvárk do fláka (pana) celádńika dajać, bo just péńské śe ńe vróći, kej pén bóg nad nami;"

veka, „"od veka taki zvyk vśoski po nasych "ojcach máva i ńepocebujeva kuńcy cośik novego zaprovádzać "od vńemców:"

b). Osnowy pierwotne na *u-* z końcówką analogiczną *-a:*

voŭa, „duvid z pysńicy psedáje tańe menso z zdechŭego voŭa;"

dom ma formę miejscownika doma i vdoma: „"uzyka ta

"ozga ńe kéaňa tsymać bez noc doma;" „jakeśik pismo z varsengi maćek z ťlisa psysňáň do jágny, a poccáza ńe byňo v doma;

c). Osnowy na *jo-* (*ịo-*) z pierwotną końcówką *-a:*

b o j a, „naśi (ojciec) pédali, ják polske vojáki staneňy do boja pod varsengo, to śyćki moskale ják bydňo pod nozaḿi lećaňy;"

d y s c a, „bez dva ḿeśonce ńe ẏidać na roli kochanego dysca;"

"o l e j a, „ták cystego i pęknego "oleja jescek nase "olejáze ńe robiňy, dopęrok tego roka;"

"o v o c a, „strasecńe gonski (gąsienice) "obzárňy ksáki (drzewa owocowe), lá tego ńe zdybes, cňeće, ńi jednego "ovoca."

d). Osnowy żeńskie na *-jā* (*ịā-*) mają starszą końcówkę *-e*:

d u s e, „kájifásy ńe zbavo svoji duse;"

k a n c e l á r ẏ j e, „zvoźny vźoň zňodźeja z kanceláryje i zaprovádźiň go do barestu;"

k ň ó t ń e, „kňótńe ńe zacynáj;"

k r a d ź e z e, „sukmána z kradźeze dňogo ńe zagzeje na cňeku;"

l u ś ń e, „do ty luśńe ńe psyḃijes just ńijakego koňka ńi ćveka;"

p i v ń i c e, „ve vśi ńe má chňop dobry pivńice, ino ve dvoze i u hárendáza;"

r o s ẏ j e, „te portki, kaḿizela, bustyny i pás so z rosyje;"

plácek z v i l i j e;"

s y j e, „ńe zdjeňa bustynów ze syje i ták hulneňa i posňa pod vode;"

ź e ḿ e, „mozelony ze źeḿe páscysty ńe so pękne."

§ 40. Celownik l. p.

a) Osnowy męskie na *o-* z końcówką *-owi*:

p é n o v i, „kulása nasa pénovi ńe smakuje;" b r a t o v i, „zájdki bratovi dźvigńij na plecy."

b). Osnowy męskie na *jo-* (*ịo-*) z końcówką *-owi*: "o j c o v i, „cepigi popsovaňy śe "ojcovi (i "ojcu);" k ś e n d z o v i, „ku lasovi jechaňy fury i kśendzovi psyvózňy fásyny."

§ 41. Biernik l. p.

Osnowy żeńskie na *-ijā-* (i *jā-*) z końcówką *-ą*: bańo, fuzẏjo, kancelarẏjo, kolácẏjo, ĺińijo, (por. jednak § 1, c), ḿisẏjo, svecẏjo.

§ 42. Wołacz l. p.

Osnowy męskie na *-o-* i *-jo-*: „cego ty kces od (sic) chudobnych, chytry c ň e k u!" „vitájta śyćke rázem, i vy kochany b r a t u!" „just śe śvontki zblizajo, k ś e n d z u, tsa sázyny sporo do kośćoňa naćiskać."

§ 43. Narzędnik l. p.

Osnowy żeńskie na *ā-* i *jā-* mają końcówkę *-o* (podług praw głosowniowych gwary, por. § 11, *b*): „zebym se ḿáň káj z kochanecko (ale też: kochanecką) tańcować!" „jaguśa just v kośćele z kśonzko modli-

tevno stoji i cytá;" „dźatoṽina raduje śe matko, a máć dźatoṽino;" „veśele psejechaŭo z muzyko vśosko, a myśva ńie ńe sŭyseli;" „kuzdemu tsa ǩilo tylo z pomoco sṕesyć."

§ 44. Miejscownik l. p.

Osnowy męskie na *u-* z końcówką analogiczną *-e*: syńe, „v syńe nasym kochaŭa śe péńi bogatá bárdzok z várseńǵi."

§ 45. Mianownik l. mn.

a). Rzeczowniki zbiorowe svaćá, vójćá, braćá mają obok tego formę l. mn. svatoṽe, vójtoṽe, bratoṽe, bratóv, braćom i bratom, bratamy. braćamy i braćmy (sic), v bratach, v braćach, „bratom závsek chodźi o ṽenkso ceńść."

b). Rzeczownik rok urabia przypadki l. mn. od tej samej osnowy: roǩi, rokóv, rokom. „nasemu jádaśovi bendźe za tsy ńedźele i dńi dźeveńć psed śṽontkami dvanáśće rokóv"; „chtórá córka má nájmńejse roǩi."

c). Osnowy męskie na *o-* z pierwotną końcówką *-i*: liśi, do báré spoźerajo liśi, cy pscoŭy ńe zostáviŭy jim sŭodźejǩego ḿoda;"

pśi (i psy), „to ǩepsǩe má sumeńe ten cŭek, ǩej go pśi ńe ćirṕo i ćenǵem "ujádajo na ńego;"

vilci (? może: vilcy), „na voŭosynach vilci (i vilki) zjedli ṕeknego kuńa, co śe v nocy pásáŭ;"

d). Osnowy męskie na *o-* z analogiczną końcówką *-owie*: ǵiloṽe „nase chŭopcáski majo cervone nosy ǩejby ǵilove."

e). Osnowy żeńskie na *i-* mają niekiedy końcówkę analogiczną *e*: noce (i nocy), „hyrlák márkotny, kej nastáno dŭuǵe noce v źimé;" „vśosǩe nocy nade sanem ṕekne so na ṽesne."

§ 46 Dopełniacz l. mn.

Końcówkę *-ów* przybierają: *a)* rzeczowniki rodz. żeńsk. kosóv „v ńisku ńe kuṕis dobrych kosów;" maŭpóv, „zaprovádźiŭ starovine do maŭpóv," Baśni, N. 7; jagodóv, ḿáŭ peŭne gárcki cárnych i cervonych jagodóv" ib.; pchŭóv, „bez cáŭo noc nachytaŭem duzo pchŭóv;" mysóv, „stará koćica just ńe vidźi v nocy mysóv;" lińijóv, „byŭ v velǵich skoŭach, a ze romḃe tera drva, ńe zdoŭá naṕisać prostych lińijóv;"

b). rzeczowniki nijakie: dnóv (dno), „becǩi psez dnóv do ńicego na kapuste; „śercóv (serce), „hadry ńe majo śercóv lintośćivych lá dźatoviny;"

c). rzeczowniki męskie (pierwotne osnowy na *men-*): kaḿeńóv, „v nasy vśi ńemá dobrych kaḿeńóv;" „jenćḿeńóv, v rendźinach ŭońsǩego roka ńe zdybaŭeś dobrych jenćḿeńóv."

Co się tyczy narzędnika l. mn., to już wyżej powiedzieliśmy § 6,

e, β., że w zbiorach p. W. panuje wielka niepewność i niejednostajność w oznaczaniu końcówki tego przypadku; występują tam końcówki: -äḿi, -eḿi, -amy, -aḿi, często nawet z *á* ścieśnionem; ciekawem jest, że w „Baśniach i powieściach“ prawie wyłącznie tylko występuje końcówka -aḿi (lub nawet áḿi), raz tylko znaleźliśmy końcówkę -eḿi: kaḿeńeḿi.

§ 47. Liczba podwójna (dualis).

„Starzy wieśniacy mówiąc o dwóch przedmiotach używają formy liczby podwójnej, — natomiast nowa generacya używa jej w znaczeniu liczby mnogiej.“

Oprócz liczby podw. rzeczowników: rence, ᵘusy, ᵘocy, występują i inne wyrazy w tej formie, jeżeli łączą się z liczebnikiem dwa.

a). Mianownik i biernik.

Osnowy męskie na *o-* i *jo-*: chŭopa, „na dva chŭopa ńe moze porvać śe dživucha;“ posŭa, „do ńicego, jegomośću, tsa vysyŭać dva posŭa, jedyn ńic ńe vskóze;“ korca, „just lezo nase dva korca pseńicy ve mŭyńe ńizajsḱim“.

b). Dopełniacz.

Właściwe formy l. podw. ᵘocu, ᵘusu zastępuje się przez odpowiednie przypadki l. mnogiej z końcówką -ów: ᵘocóv, „pátrochy vraźiŭy mu śe do ᵘocóv i ᵘustyguje celádńik na ćensko robote;“ ᵘusóv, „jako zyvo, ḱepski z ńego voják, bo ńe má dobrych ᵘusóv;“ nozdzóv, „kuńom napchaŭo śe ṕáchu do nozdzóv.“

c). Celownik i narzędnik.

Osnowy męskie na *o-*: drabowa, „ńekéáŭ ᵘucyćel gádać z draboma;“ jascemboma, „goŭemb́icka brońiŭa śe psed jascemboma;“ stoŭkoma, „stoláz porob́iŭ stoŭkoma (dwom stołom) noǵi vyzynáne.“

Osnowy męskie na *jo-*: gajema, „stary zoŭńiz just śe ńe ráduje gajema;“ krajema, „ḿedzy tyḿi polsḱiḿi krajema pŭyńe syroka zyka;“ ᵘojcema, „nasyḿi ᵘojcema ńe poskući śe just synova.“

Osnowy żeńskie na *ā-*: nogama, „ńe macháj nogama za mŭodu, by ći na stare roḱi jescek sŭuzyŭy;“ renkama, „ṕismák ńe pocebuje ták ćensko mordovać śe renkoma (sic), co ᵘorac i zymeśńik.“

B. Szczątki deklinacyi rzeczownikowej przymiotników.

§ 48. Zachowały się tylko w przysłówkach i wyrażeniach przysłówkowych.

a). Forma dopełniacza w połączeniu z przyimkiem: z dávna, „v radomyślu z dávna v́elǵe jármaki na żelno matke bozo;“ z dobra, w wyrażeniu „z dobra dživu“ (ni stąd, ni zowąd), n. p. „ńi ḿi kuma,

ńi somśádka, ńi znakoma, i kee z dobra dživu, by ji dve stóvḱi pozycyć;" z grubsa, „"ocháruzyŭam dźećáki z grubsa;" z lentka, „synocek chodźiú do skoŭy v krákoṕe i tera kéáŭby z lentka zyć, a tu ve vśi jakośik ńe "uchodźi:" psez máŭa, „byŭbym psez máŭa chyḃiŭ, a ták vysŭy ńi dva lumera;" do ṕekna, „pśi do ṕekna zjádŭy zeźńikoṽi flaki:" z prendka, „pśuby z prendka ze żemi vyŭázo."

b). Forma celownika: ku dobru, „rájiŭem vám ku dobru vasemu"; ku jasnu; pokryjomu, „v gḿińe kázali śe nám pokryjomu podṕisać na jaḱiśik tám ṕismach, a já vám pedám, co to podryvka;" po "omacku, „kazo roḃić, a tu po "omacku psez gájsu ńe mozna".

c). Biernik rodzaju nijakiego przysłówkowo użyty: bŭavo, „meśonecek bŭavo śvići z poza lása:" dusno, „v vasy chaŭuṕe dusno ták, że cŭek ńe zvycajny "umárby;" dźiváeno, „muzykanty dźiváeno grajo na vešelu zośćinem;" ḱepsko, „"u nasego péna ńe ták ḱepsko byvaŭo, ják tera za zydóv;" ńezdobocko, „ńezdobocko zńucháŭ lis zajonca," Baśni, N. 6, por. W. Potockiego, Wojna Chocimska, część III, „z niedobaczka:" a więc w gw. pyszn. właściwie pisaćby należało: ńezdobácko; skoro, „ńe ták skoro zaḃiráta śe do sárvárku;" chyzo, „śćigájta chyzo smyka, bo vám "ućekńe:" strojno, „péńi mŭodá do kośćoŭa strojno;" zmyśno, „komendyje v rozvádoṽe zmyśno pokazujo vŭócyḱije, co hajzybanem ćenǵem psyjizdzajo."

C. Deklinacya zaimkowa.

§ 49. Zaimki osobowe.

l. p.	l. podwójna.	l. mn.
mian. já,	mian. va,	jak w języku ogóln.
dop. mńe, ḿe,	dop. naju,	
cel. ḿe, ḿi,	miejs. naju,	
bier. ḿe,	cel. náma.	
narz. mno,	narz. náma.	
miejs. ḿe,		

l. p.	l. podw.	l. mn.
mian. ty.	mian. va,	jak w języku ogóln.
dop. ćebe (sic! z twardem *b* ??)	dop. vaju	
cel. će*b*e (??), toḃe,	miejs. vaju	
bier. će*b*e (?), će,	cel. váma.	
narz. tobo,	narz. váma.	
miejs. će*b*e (?), toḃe.		

Uwaga. Zaznaczyć tu musimy, że formy podkreślone przez nas

wydają nam się bardzo wątpliwemi, odpowiedzialność za ich autentyczność zostawiamy p. W.

§ 50. Zaimki wskazujące.

Osnowa *to*-.

	l. poj. m.	n.	ż.	l. mn. m.	ż.	n.
mian.	ten,	to i te,	ta	ći	te	te
dop.	tego,		ty	tych,	tych,	tych, téch,
cel.	temu,		ty	tym,	tym,	tym, tém,
bier.	ten, tego	to i te,	te	tych, te.	te	te
narz.	tym i tém,	tem i tém,	to i tą	tyḿi.	tyḿi, téḿi,	tyḿi, téḿi,
miejs.	tym i tém,	tem i tém,	ty	tych	tych	tych, téch.

L. podw. narzęd. tema na wszystkie trzy rodzaje.

Osnowa *jo*-

Również i tutaj zaznaczyć musimy, że przytoczone przez p. W. formy mianownika l. p. i, ja, je, i l. mn. i, je, ja, są bezwątpienia niemożliwe; ich źródłem jest prawdopodobnie jakiś podręcznik gramatyczny.

	l. poj. m.	n.	ż.	l. mn. m. n. ż.	l. podw. m. n. ż.
mian.	—	—	—	— — —	cel. narz. ńéma
dop.	jego, go,		ji,	jich	
cel.	jemu, mu,			jim	
bier.	go, je.		jo (j*u*, ńu, Baśni N. 8, 9),	jich, je, jich,	
narz.	ńim,	ńém,	ńo,-	ńeḿi	
miejs.	ńim,	ńem,	ńi,	ńéch	

§ 51. Zaimki dzierżawcze.

	l. poj. m.	n.	ż.	l. mn. m. n. ż.	l. podw. m. n. ż.
mian.	jak w jęz. ogóln.		tvoja	tvoji, tvoje, tvoje,	cel. narz. tvojima, tvojema,
dop.			tvoji	tvojich	
cel,			tvoji	tvojim	
bier.			tvoj*e*, tvoje	tvojich, tvoje, tvoje, tve,	
narz.	tvojim, tvym	tvojim, tvojem	tvoj*o*, tvoja	tvojiḿi, tvojiḿi, tvojiḿi i tvojeḿi,	
miejs.	tvojim, tvym	tvoj*é*m, tvojem	tvoji	tvojich	

Wzór deklinacyi zaimka ńicyj, -a, -e.

	l. poj. m.	l. poj. n.	l. poj. ż.	l. mn. m.	l. mn. n. ż.	l. podw. m. n. ż.
mian.	ńicyj,	ńicyje,	ńicyja,	ńicyji,	ńicyje	cel. narz. ńicyjema.
dop.	ńicyjego,	ńicyjego,	ńicyji	ńicyjich,	ńicyjich ńicyjech,	
cel.	ńicyjemu,	ńicyjemu,	ńicyji	ńicyjim,	ńicyjim, ńicyjem	
bier.	ńicyjego ńicyj,	ńicyje,	ńicyje,	ńicyjich, ńicyje,	ńicyje	
narz.	ńicyjim,	ńicyjem,	ńicyjo,	ńicyjimi nicyjimy	ńicyjémy ńicyjimy	
miejs.	ńicyjim,	ńicyjem,	ńicyji,	ńicyjich, ńicyjech,	ńicyjéch, ńicyjich, ńicyjach.	

§ 52. Zaimek pytajny kto, co.

mian.	chto,	co,
dop.	kogo,	cego,
cel.	komu,	cemu,
bier.	kogo,	co,
narz.	ḱim,	cym,
miejs.	ḱém,	cém.

Zaimek nic w połączeniu z przyimkami przybiera następujące formy: ńipocem, ńizác, „ńizác go se v gḿińe majo".

§ 53. *D. Deklinacya złożona przymiotników.*

l. poj.

	m.	n.	ż.
mian.	márkotny, šyćki,	márkotne, šyćḱe,	márkotná, šyćká,
dop.	márkotnego šyćḱego	márkotnego šyćḱego	márkotny, šyćki,
cel.	márkotnemu šyćḱemu	márkotnemu šyćḱemu	márkotny, šyćki,
bier.	=dop. lub mian.	=mian.	márkotno, šyćko,
narz.	márkotnym, šyćḱim,	márkotnem, šyćḱem,	márkotno, šyćko,

l. mn.

	m.	n.	ż.
mian.	márkotńi, márkotny, šyscy, šyćki,	márkotne šyćke.	
dop.	márkotnych, šyćḱich,		
cel.	márkotnym, šyćḱim,		
bier.	= dop. lub mian.	= mian.	
narz.	márkotnymi, šyćḱimi	márkotnymy, šyćḱimy,	
miejs.	márkotnych, šyćḱich,		

E. Odmiana liczebników ^{u}oba, tsy, ctyry.

§ 54.

	m.	ż.	n.
mian. i biern.	^{u}oba,	^{u}obe,	^{u}oba,
dop. i miejs.	^{u}obu,		^{u}obu i ^{u}obóch,
cel. i narz.	^{u}oboma,	^{u}obema.	

§ 55. tsy.

	m. osob.	m. rzecz.	ż.	n.
mian. bier.	tsy,		tsy,	tsy,
dop. miejs.	tsych,	tsech,	tsych,	tsech,
cel.	tsym,	tsem,	tsym,	tsem,
narz.	tsyma,		tsyma,	tsyma,

§ 56. ctyry.

	m. osob.	m. rzecz.	ż.	n.
mian. i bier.	ctyry,		ctyry,	ctyry,
dop. i miejs.	ctyrych,	ctyrech,	ctyrych,	ctyrych,
cel.	ctyrym,	ctyrem,	ctyrym,	ctyrem,
narz.	ctyroma,		ctyroma,	ctyroma.

Forma ta narz. występuje już u Wacława Potockiego; Wojna Chocimska, część IX., „c z t e r o m a dorodnymi otoczony syny“.

Uwaga. P. W. nawet w rodzaju nijakim odróżnia formę osobową i rzeczową, przytaczając na pierwszą dop. i miejs. ctyrych, na drugą:

ctyrech; wątpimy bardzo, czy ta różnica polega na obserwacyi żywego języka.

Konjugacya.

§ 57. O formach liczby podwójnej.

Słowo w gwarze pyszn. zachowało jeszcze liczbę podwójną, której „nawet i młoda generacya, wyszedłszy ze szkoły ludowej, niechętnie się pozbywa.“ Używa się zarówno we właściwem znaczeniu, gdy mowa o dwu przedmiotach, jakoteż w zastępstwie liczby mnogiej. Trzeciej osoby nie ma, pierwsza przybiera końcówkę *-va*, druga *-ta*.

Przykłady. *a*) Liczba podwójna użyta we właściwem znaczeniu. „Nie wydźiváјta, pény, z ludovino, bo just za vele“. „Gávozyva, táj gávozyva, a svoje rołiva.“ „Zŭakuśiva śe, a ńe dostańeva velǵego zarobka.“ „K'ilo cyńita terá za vepski, tylo ńikej ńe dostańeta.“ „"Oboje, moja kaśu, ńe porádźiva na taḱe ńescenśće; pén krystus jezd lintośćivy,“ „Dájta ḿi cysty spokój z takim zbereźńikem.“ „Co nám dáta, va just šyćko veźńeva.“

b). Liczba podwójna użyta w znaczeniu liczby mnogiej: „Kum, kuma, stryk, "ujek, matuśa, stryjna, "ujna i ćotcyne paśerby, šyscyśva byli na pastyrce.“ „Ńe ḿeŕzta (sic) se, sŭugi, źimńáków, ḱej so, bo ńe dostańeta na druǵi rocek "od péna boga.“ „Psevoźiva śe na sańe pod ńiskem ve ctyrych chŭopa.“ „Vitájta, šyscy razem.“ „Psy zńiće jezd nás do tsydźestu zńiváza, a ńe skońcyva jescek cáŭego ŭana.“

§. 58. Verbum infinitum.

Imiesłów ter. czynny kończy się na *-ency*: vezency (vezo-), zeńency, gńetency (w paradygmatach jednak W. najczęściej przytacza imiesłów ten z końcówką *-oncy*, podczas gdy tamta końcówka tylko się pojawia w osnowach słownych na spółgłoskę zakończonych, i to nie zawsze; por. niżej poszczególne wzory).

Imiesłów przeszły I. ma końcówkę -sy (ogólnop. -szy): zeksy, ḃegsy, legsy, śádsy.

W imiesłowie przeszłym II. przybranka -ł odpada po spółgłosce, por. wyżej § 15. III. c. 1.

Wzory konjugacyjne.

Podział słów na klasy i rzędy polega na systemie A. Leskiena, podanym w dziele „Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache“, wydanie drugie, 1886.

§ 59. Klasa I. Osnowa teraź. ma przybrankę $\frac{o-}{e-}$.

a) Rząd I; osnowa bezok. równa się osnowie słownej.

α) Słowa z pierwiastkiem zakończonym na *s*, *z*.

Czas ter.		tryb. rozk.	
pase,	gryze,	paś,	gryź,
paśes,	gryźes,	ńech paśe,	ńech gryźe,
		—	—
paśe,	gryźe,	paśva,	gryźva,
—	—		
paśeva,	gryźeva,	paśta,	gryźta,
		—	—
paśeta,	gryźeta,	paśmy,	gryźmy,
—	—		
paśemy,	gryźemy,	paśće,	gryźće,
paśeće,	gryźeće,	ńech paso,	ńech gryzo.
paso,	gryzo.		

Imiesł. ter. czynny. pasoncy, gryzony,
„ przesz. „ passy, gryzsy,
„ „ „ II. pes (sic), gryz,
„ „ bierny. paśeny, gryźeny,

β). Słowa z pierwiastkiem zakończonym na *t*, *d*.

Czas ter.		tryb rozk.	
gńete,	bode,	gńeć,	bódź,
gńećes,	bodźes,	ńech gń*e*će,	ńech b*o*dźe,
		—	—
gńece,	bode, (?),	gńećva,	bodźva,
—	—		
gńećeva,	bodźeva,	gńećta,	bo*d*źta,
		—	—
gńećeta,	bodźeta,	gńećmy,	bodźmy,
—	—		
gńećemy,	bodźemy,	gńećće,	bodźće,
gńećeće,	bodźeće,	ńech gńeto,	ńech bodo,
gńoto,	bodo,		

Imiesł. ter. czynny. gńetency, bodzency, (sic),
„ przesz. „ I. gńótsy, bódsy,
„ „ „ II. gńet, gńetŭa, gńetŭo, bód,
„ „ bierny. gńeceny, bodzeny (sic).

γ). Słowa z pierwiastkiem zakończonym na *k*, *g*.

Czas ter.		tryb rozk.	
śeke,	scege, (strzegę),	śec,	scez,

śeces,	scezes,	niech śece,	ńech sceze,
		—	—
śece,	sceze,	śecva,	scezva,
—	—		
śeceva,	scezeva,	śecta,	scezta,
		—	—
śeceta,	scezeta,	śecmy,	scezmy,
—	—		
śecemy,	scezemy,	śecće,	scezće,
śeceće,	scezeće,	ńech śeko,	ńech scego.
śeko,	scego.		

Imiesł. ter. czyn.	śekoncy,	scezoncy (sic),
„ przesz. „ I.	śeksy,	scegsy,
„ „ „ II.	śek, śekŭa, śekŭo,	sceg,
„ „ bierny.	śecony,	scezony.

Czas przeszły złożony.

śigem (sic), śigeś, śik, śekŭaśva, śekŭaśta, śikliśmy (sic).

δ). Słowa z pierwiastkiem zakończonym na *m*, *n*, przed którem stoi ʜ.

Czas ter.	tryb. rozk,
zne,	zńij,
zńes,	ńech zńe,
	—
zńe,	zńijva,
—	
zńeva,	zńijta,
	—
zńeta,	ńech zno.
—	
zńemy,	
zńeće,	
zno.	

Imiesł. ter. czynny.	znency,
„ przesz. „ I.	znovsy (sic),
„ „ „ II.	znon, znena, zneno (sic),
„ „ bierny. zenty.	

Czas przeszły złożony.

zeŭem (sic), zeŭeś, zeŭ, zeŭeśva, zeŭeśta, zeŭyśmy (sic), zeŭyśće, zeŭy

ε) Słowa z pierwiastkiem na stopniu niższym (w polskiem, w starosłowiańskiem, jak wiadomo, należą do rzędu drugiego).

Czas ter.	tryb rozk.
dre,	dzyj,
dzes,	ńech dze,
	—
dze,	dzéjva (sic),
—	
dzeva,	dzéjta,
	—
dzeta,	dzéjmy,
—	
dzemy,	dzéjće,
dzeće,	ńech dro.
dro.	

Imiesł. ter. czyn.	dzoncy (sic),
„ przesz. „ I.	dąrsy,
„ „ „ II.	der, (sic), por. pod α).
„ „ bierny.	dárty,

bezokolicznik: dzyć; czas przeszły złoż. dárŭem, dáreś (sic), dár, dárŭaśva.

b). Rząd II. Osnowa bezok. równa się słownej + a-.

Czas ter.	tryb rozk.
b́ere,	b́ez,
b́ezes,	ńech b́eze,
b́eze,	—
—	b́ezva,
b́ezeva,	b́ezta,
	—
b́ezeta,	b́ezmy,
—	
b́ezemy,	b́ezće,
b́ezeće,	ńech b́ero.
b́ero.	

Imiesł. ter. czyn.	b́ezency (sic),
„ przesz. „ I.	brávsy,
„ „ „ II.	breŭ (sic),
„ „ bierny.	brany.

Czas przeszły złoż. bráŭem, -eś, bráŭ, bráŭaśva, bráliśmy.

§ 60. Klasa II.

Osnowa ter. kończy się na $\frac{ne-}{no-}$, osnowa bezok. na ną-.

Czas ter.	tryb rozk.
bzydne,	bzydńij,

bzydńes,		ńech bzydńe,
		—
bzydńe,		bzydńijva,
—		
bzydńeva.		bzydńijta,
		—
bzydńeta,		
—		
bzydńemy,		bzydńijmy,
bzydńeće,		bzydńijće,
bzydno,		ńech bzydno.
Imiesł. ter. czyn.	bzydnoncy,	
„ przesz. „ I.	bzydn*o*vsy (?),	
„ „ „ II.	bzyd.	

bezokolicznik: bzydnonć,

Czas przeszły złoż. bzydnońem, -eś. bzyd (sic), bzydůaśva, bzydliśmy.

§ 61. Klasa III.

Osnowa ter. kończy się na $\frac{je-}{jo-}$.

I. Słowa pierwotne.

a). Osnowa bezok. równa się osnowie słownej.

Czas ter.		tryb rozk.
dbám,		dbáj,
dbás,		ńech dbá,
dbá,		—
—		dbájva,
dbáva,		dbájta,
dbáta,		—
—		dbájmy,
dbámy,		dbájće,
dbáće,		ńech db*a*jo.
dbajo.		
Imiesł. ter. czyn.	dbajoncy,	
„ przesz. „ I.	dbávsy,	
„ „ „ II.	dbeŭ (sic),	

Czas przeszły złoż. dbáńem, -eś, dbáŭ, dbáliśva, dbáliśmy.

b). Osnowa bezok. równa się słownej + a-.

Czas ter.	tryb rozk.
dyb́e,	dybáj,
dyb́es,	ńech dyb́e,
dyb́e,	—
—	dybájva,
dyb́eva,	dybájta,
dyb́eta,	—
—	dybájmy,
dyb́emy,	dybájće,
dyb́eće,	ńech dyb́o.
dyb́o.	

Imiesł. ter. czyn.	dyb́oncy,
„ przesz. „ I.	dybávsy,
„ „ „ II.	dybeŭ (sic).

Czas przeszły złoż. dybáŭem, -eś, dybáŭ (sic), dybáliśva, dybáliśmy.

II. Słowa pochodne.

c). Osnowa słowna kończy się na *a*-, osnowa bezok.=osnowie słownej.

Wzór I: śrátać.

Czas ter.	tryb. rozk.
śrátám,	śrátáj,
śrátás,	ńech śrátá,
śrátá,	—
—	śrátájva,
śrátáva,	śrátájta,
śrátáta,	—
—	śrátájmy,
śrátámy,	śrátájće,
śrátáće,	ńech śrát*a*jo.
śrát*a*jo.	

Imiesł. ter. czyn.	śrátajoncy,
„ przesz. „ I.	śrátávsy,
„ „ „ II.	śráteŭ (sic),
„ „ bierny.	śrátany.

Czas przeszły złożony: śrátáŭem, -eś, śrátáŭ, śrátáliśva, śrátáliśmy

Wzór II. spluvać.

Czas ter.	tryb. rozk.
spluvám,	spluváj,
spluvás,	ńech spluvá,
spluvá,	—
—	spluvájva,
spluváva,	spluvájta,
spluváta,	—
—	spluvájmy,
spluvámy,	spluvájće,
spluváće,	ńech spluv*a*jo.
spluv*a*jo.	

Imiesł. ter. czyn. spluvajoncy,
„ przesz. „ I. spluvávsy,
„ „ „ II. spluveŭ (sic), [1])

czas przeszły złożony: spluváàem, -eś, spluváŭ, spluváliśva, spluváliśmy.

d). Osnowa słowna kończy się na ê-, osnowa bezok. równa się osnowie słownej.

Czas ter.	tryb. rozk.
cerv̂eńeje,	cerv̂eńij (sic)
cerv̂eńejes,	—
cerv̂eńeje,	cerv̂eńijva,
—	cerv̂eńijta,
cerv̂eńejeva,	—
cerv̂eńejeta,	cerv̂eńijmy,
—	cerv̂eńijće.
cerv̂eńejémy,	
cerv̂eńejeće,	
cerv̂eńejo.	

Imiesł. ter. czyn. cerv̂eńejoncy,
„ przesz. „ I. cerv̂eńivsy, i cerveńávsy,
„ „ „ II. cerv̂eńéŭ,

Bezokolicznik: cerv̂eń*ić*.

e). Osnowa słowna kończy się na *u*-, osnowa bezok. na *a*-, a więc = ova-.

Uwaga. Podług § 4, 9, głosowni i § 34 osnowni w gwarze pyszn. słowa tego rzędu kończą się w osnowie bezokolicznej zawsze na -owa-, podczas gdy w nowopolskiem, jak wiadomo, wiele słów przybrało dru-

[1]) W. przytacza błędnie jako imiesłów przeszły biern. formę: spluty, należy ona naturalnie do słowa: spluć, a nie do spluvać.

gorzędne, analogiczne -ywa. Jednakowoż już w tamtych §§ zwróciliśmy uwagę na to, że w materyałach dostarczonych nam przez p. W. bardzo często znajdujemy słowa z ową drugorzędną końcówką -ywać zamiast -ować. Jakoż sam p. W. w sprzeczności z regułą przez siebie podaną, przytacza tutaj jako wzór formę: vygádyvać (i vygádévać, jedno i drugie promiscue!). Zatrzymując ten wzór dosłownie, wskazujemy jednak na sprzeczność zachodzącą między tymi ustępami.

Czas ter.	tryb rozk.
vygáduje,	vygáduj,
vygádujes,	ńech wygáduje,
vygáduje,	—
—	vygádujva,
vygádujeva.	vygádujta,
vygádujeta,	ńech vygádujo.
—	
vygádujemy,	
vygádujeće,	
vygádujo.	

Imiesł. ter. czyn.	vygádujoncy,
bezokolicznik:	vygádévać;
czas przeszły złoż.	vygádyvaŭem (sic) etc.

§ 62. Klasa IV.

Osnowa ter. kończy się na *i*-.

a). Osnowa bezok. równa się osnowie teraźniejszej.

Uwaga. W czasie teraźniejszym występuje jako samogłoska osnowna nie *i*-, lecz analogiczne *e*, częste także i w języku ogólnym.

Czas ter.	tryb rozk.
skaze (skarżę),	skáz,
skazes,	ńech skaze,
skaze,	—
—	skázva,
skazeva,	skázta,
skazeta,	—
—	skázmy,
skazemy,	skázće,
skazeće,	ńech skazo.
skazo.	

Imiesł. ter. czyn.	skazoncy,
„ przeszł. „ I.	skazywsy,
„ „ „ II.	skazeŭ,
„ „ bierny.	skazony.
bezokolicznik:	skazyć.

Czas przeszły złoż. skazyŭem, -eś, śkazyŭ (sic). skazyliśva, skazyliśmy.

b). Osnowa bezok. kończy się na *ê*-.

Czas ter.	tryb rozk.
ćirṕe,	ćirp,
ćirṕis,	ńech ćirṕi,
ćirṕi,	—
—	ćirpva,
ćirṕiva,	ćirpta,
ćirṕita,	—
—	ćirpmy.
ćirṕimy,	ćirpće,
ćirṕiće,	ńech ćirṕo.
ćirṕo,	

Imiesł. ter. czyn.	ćirṕoncy,
„ przesz. „ I.	ćirṕávsy,
„ „ „ II.	ćirṕéŭ,
„ „ bierny.	ćirṕany.
bezokolicznik:	ćirṕić.

Czas przeszły złoż. ćirṕáŭem, -eś, ćirṕáŭ, ćirṕeliśva etc.

SKŁADNIA.

A). *Składnia zgody.*

§ 63. Łącznik (Copula).

Łącznik opuszcza się w zdaniu, jeżeli ma stać w 3 osobie l. poj. czasu teraźn. „pén konv́isáz "od ńizájsḱego (Nisko) hraḃego jakiśik vendrovca“; „"ekunum z psendzela (nom. pr.) velǵi grubján“; „spoźirám i spoźirám na kube, a "on zembál“; „pysńická ludov́ina bárdzok chytra na grájcary“; również w zdaniu pytajnem: „a ji (Marysi) v́áneeek -- káj?“ Natomiast w 3 os. l. mn. zazwyczaj wyraża się: „zvyḱi vśosḱe so jinákse ják u pénóv“.

§ 64. L i c z b a.

a). L i c z b a m n o g a kładzie się zamiast l. poj. 1) mówiąc o osobach starszych: „babuśa śedzo cáŭki dźej za pecem“; „jegomość zgodźili tracy do zńeńća descek“; „jegomość ńe kćeli kšćić dźecka“. Baśni N. 11; 2) jeżeli podmiot w l. poj. połączony jeszcze z drugim wyrazem w l. mn. „leśńica bez caŭo noc z dvasta chŭopaḿi s u k a l i kryjóvḱi starych zajonców“ N. 35; 3) w zdaniu ściągniętem, kiedy orzeczenie wyprzedza podmioty w l. p. „za ńim śli ṽilk, ńedźṽedź i dźiḱi ṽeps“.

b). L i c z b a p o d w ó j n a. O znaczeniu liczby podw. w gw. pyszn. powiedziano już wyżej w §§ 48 i 57. Dołączamy tutaj jeszcze kilka przykładów użycia liczby podwójnej zamiast liczby poj. i mnogiej. 1) Liczba podwójna kładzie się zamiast liczby pojedyńczej, kiedy się przemawia do osoby starszej (właściwie zamiast liczby mnogiej, por. pod *a)* z tą jednak różnicą, że tam słowo stoi w trzeciej osobie): „psysed do ńi dźadek i pytá: cego vy babko p ŭ a c e t a?“ N. 5; „cego vy dźadku p ŭ a c e t a?“ ib. „jeno ńe z a b á c t a, ḱej za mńe vezmeta (sic) pŏŭtora stóvḱi, povroza ńe psedavájta“ N. 13 (mówi do ojca); „peńe boze, kupta se voŭy“ N. 29; „matuśu ńe gńevájta śe“ ib. 2) zamiast liczby mnogiej: „just ćebe m u ś i v a zjeść, bo c e k á v a na će dŭugo“ mówią wilk, niedźwiedź i dzik) N. 2; słowa leśnego do nich tamże: „ḱej kceta, to jedźta, ale ńe bendźeta ḿeli ze mńe poćechy“.

§ 65. R o d z a j.

Rzeczowniki męskie zdrobniałe na -a mają przydawkę (attributum) w rodzaju żeńskim, orzeczenie w rodzaju męskim (κατὰ σύνεσιν): „u b o g á sevcyna ḿ á ŭ jedynástu synów“ N. 11; „cŭecyna maŭo co jád“ N. 21; „háv śedźáŭ staroṽina“ ib. W jednym przykładzie nawet orzeczenie stoi w rodzaju żeńskim, dopiero drugie w męskim: „ḱej śe d o v e d ź a ŭ a ta cŭecyna, ze mu jidźe o taḱe sroǵe gzyby, p é d ź á ŭ“ N. 13.

§. 66. F o r m a o s o b o w a i r z e c z o w a.

O użyciu tych form w gwarze pyszn. podać można następującą uwagę. Stałej i ścisłej granicy między jedną a drugą formą niema, zarówno bowiem wyrazy osobowe męskie mogą mieć formę rzeczową (t. j. same stać w formie rzeczowej jakoteż przydawkę przymiotną lub

zaimkowa i imiesłów orzekający mieć we formie rzeczowej), jak z drugiej strony wyrazy rzeczowe męskie mogą mieć formę osobową. Dalej zauważyć można, że osoby mówiące (tak samo i zwierzęta rodzaju męskiego) mają imiesłów orzekający we formie osobowej prawie bez wyjątku, natomiast orzeczenie w osobie trzeciej ma imiesłów przeważnie w formie rzeczowej nawet przy podmiotach osobowych męskich. W końcu jako cechę charakterystyczną zanotować należy dosyć częste przechodzenie mówiących od formy rzeczowej do osobowej, odwrotny porządek jest nader rzadki.

a). Wyrazy osobowe męskie we formie rzeczowej; równocześnie podajemy także przykłady formy osobowej tego samego wyrazu: „bogace p o p a n o s y ŭ y śe“; „do pysńicy p s y j e c h a ŭ y dva lizyńery, ŭ a ź i ŭ y po polach, s v á r g o t a ŭ y cośik, ḿ e z y ŭ y, i za tydźéj n a d j e c h a ŭ y po ńich "uzendńiḱi z ńiska i z a b r a ŭ y śe dali“; „v y g n a ŭ y ḿe "ańoŭy stamtond“ 16; „ḱej jańoŭy f r u v a ŭ y“ 32; „ludźe "od ńego s t r o ń i ŭ y“ 47; „ludźe ć i s n e ŭ y zdechline do vody“ 37; jednakowoż gdzie indziej: „ludźe ńe p o z n a l i go“ 30; „dva cárne zouńize p s y ś ć i g a ŭ y jednego w ḃaŭeńḱim munduze“ 35; „djábŭy zeḱŭy“, „djábŭy podźaŭy go“ 28; "o b s k o c y ŭ y go chŭopcáski“; p s y s k o c y ŭ y chŭopy, drongaḿi p o d v a z y ŭ y i ć i s n e ŭ y rybe na tratve“ 28; „polsḱe vojáki s t a n e ŭ y do boja pod varsengo“; 25. „moskale jak bydŭo pod nozaḿi l e ć a ŭ y“, obok: „moskale go z a m o r d o v a l i“; „"oficery p s y j e c h a ŭ y i h u l a ŭ y“ 31; „dva syny vojtove s p a ŭ y v stajńi“ 40; „svedy r a b o v a ŭ y nas kraj, z a s ŭ y do Rudńika, páliŭy“ etc. 50; „v ź e ŭ y śe zakońioki (sic) na sposób“ 46; „zbóje s k o c y ŭ y i náráz šyćke p o v p a d a ŭ y v dóŭ“ 16;

b). Wyraz osobowy jako podmiot stoi w formie rzeczowej, tak samo i przydawka, natomiast imiesłów orzekający we formie osobowej: „polsḱe zoŭńize ńe d a j a l i svedom spokoju“ 50; „źandary i vojsko po caŭym leśe s u k a l i“ 36; „kumy podjedli se“ 11; „v to ḿejsce v y b r a l i śe dva m o n d r e braća“ 16; „dyć na to vschodźi sŭonecko, coby te ludźiska v s t a j a l i do roboty“ 27.

c). Wyrazy rzeczowe męskie mają formę osobową: „za ńim ś l i v́ilk, ńedźv́edź i dźiḱi v́eps;“ „v́ilcy z j e d l i ṕeknego kuńa“, obok tego: „pśi z j a d ŭ y zeźńikov́i flaki“; (wilk i pies) „p s y s l i, v s u n e l i śe do kumory; v́ilk pédá: „„jesceśva vódki ńe ṕ i l i““ — "o d k r e ń ć i ŭ y cop "od báryŭki i n a ṕ i j a ŭ y vódke — "oba se p o d j e d l i“.

d). Przejście od formy rzeczowej do osobowej w toku opowiadania: „ḱej to dźiḱi (=dzicy ludzie) v́ i d ź a ŭ y, "u k r o j i l i se i razem ze zydḱem z a j á d a ŭ y“ 22; „šyscy braća, psyjácele, "u j ḱ i i s t r y ḱ i“;

„kupcy "o b s t o m p i ŭ y i "od renki daŭy póntora stóvki," a zaraz niżej: „kupcy d a l i stóvke" 13.

e). Przykłady wyłącznego użycia formy osobowej, kiedy mowa o rzeczownikach osobowych męskich, są dosyć rzadkie: „pénove besadovali" 31; „káprále zbili te zuchovato kobete." najczęściej jeszcze łączy się ta forma z podmiotem: l u d z i e „opovadali." „pédali" etc.

§ 67. Przymiotniki dzierżawcze zamiast dopełniacza.

Użycie przymiotnika zamiast dopełniacza dzierżawczego (genetivus possessivus) stanowi cechę charakterystyczną języków słowiańskich przedewszystkiem w starszej dobie rozwoju, por. Miklosicha Vergl. Syntax, pag. 7 i nast.; w nowszych czasach właściwość ta coraz rzadziej się pojawia.

W gwarach ludowych, a więc i w gwarze pyszn. zwyczaj ten zachował się jeszcze w całej sile. Do przykładów przytoczonych już w osnowni w § 28, przybr. *ow-* i *in-*, dołączamy następujące jeszcze: „bonków symek just nalezy do lezervy;" „maryś vydaje śe za mŭynazovego vojtka;" „z vojtkovego maćka srogi drongál;" „na petrovym grunće ńic śe ńe rodźi;" „"o sevcovym synácku;" „syny vojtove" 40; „somśadova kaśka;" „fránka zośćina;" „beńikova zona "uvijá śe na šyćke boki;" „zapŭákaŭa "ocka córka retmanova".

§ 68. O zaimku względnym.

Zaimek względny k t ó r y nader rzadko się używa, zastępuje go w regule zaimek c o (nieodmiennie) połączony z odpowiednim przypadkiem zaimka wskazującego on, ona, ono (t. j. dawnego ji, ja, je).

M i a n o w n i k l. p. wyraża sam zaimek co: „somśadova kaśka gádaŭa "o jakiśik konvisyji, c o lasy i páśviska má ludźom "oddajać;"

c e l o w n i k l. p. „kele krovy, c o j i cárovńica psuŭa mléko" 13;

b i e r n i k l. p. „cy psypadkem ńe ten, c o g o to "on (król) na vode kazáŭ puśćić?" 11; „pevńe má vorek z grośivem, c o mi g o dá za dobro sprave" 24; w j e d n y m p r z y k ł a d z i e n a w e t z a i m e k w s k a z u j ą c y o p u s z c z o n y: „jeno ten, c o ś kazáŭ zamurovać, taki psemondzaŭy, i "o tve królestvo śe frasováŭ" 11; „ta sama (skrzynia), c o on j o kazáŭ zrobić" ib.;

n a r z ę d n i k l. p. w tym jednym przykładzie wyjątkowo zaimek co stoi w odpowiednim przypadku: „i ksyvy kostur, cém śe podpiráŭ na stare lata" 44;

m i a n o w n i k l. mn. „ńie dobrego ńe myślo "o takich somśadach, c o ćengem pravujo śe;“

d o p e ł n i a c z l. mn. „pokazaŭa mu šyćke skarby, c o i c h ṕilnovaŭa“ 14;

b i e r n i k l. mn. „pozaḃiráŭ zbójom skarby, c o v leśe ḿeli pochovane po dźurach“ 16; raz tylko znaleźliśmy zaimek k t ó r y użyty jako względny: „pofruvaŭa tą (sic) samą drogą, po chtóry ptáḱi śadaŭy“ 9.

B). Składnia rządu.

I. Składnia przypadków.

§ 69. D o p e ł n i a c z.

a) D o p e ł n i a c z u d z i a ł k o w y (genetivus partitivus) kładzie się chętnie z zaimkiem n i c, nawet gdy mowa o rzeczownikach osobowych (w znaczeniu zbiorowem): „ńe ḿáŭ ńic dźatoṽiny“ 11; „ńe ḿeli ńic "ogńa“ 16; „a ńic mu śe v zádny godźińe psytrafunku ńic ńe staŭo (sic) 27.

b) P o s ł o w a c h p r a g n i e n i a: „ino stary leśńica kuńcy nastajáŭ na tsćći dźeń ṽelǵego polovańá“ 33.

c) D o p e ł n i a c z w z n a c z e n i u d a w n e g o p o c h o d n i k a (ablativus separationis) kładzie się po słowach: o d e j ś ć, „jak já "odejde ćeḃe“ (śpiewka); o d j e c h a ć, „chŭop "odṕoŭ kuńe i "odjecháŭ jich“ 19.

§ 70. C e l o w n i k.

Na tak zwany „dativus ethicus“ mamy następujące przykłady: „ći podróźńi byli ć i to: sám pén krystus i sṽenty ṕeter“ 11; „pomyliŭ s e droge v leśe.“

§ 71. B i e r n i k.

Kładzie się po słowach: v y m y ś l a ć, „"ekunum, ṽelǵi grubján, ćenǵem v y m y ś l á chudobnych bándosóv;“

s p o d o b a ć s o b i e, „dźevcycy króleśḱe s p o d o b a ŭ y se bardzok ṕeknego chŭopcáska“ 11;

z a p ł a k a ć, „z a p ŭ á k a ŭ a "ocka córka retmanova.“

§ 72. Narzędnik.

Znajdujemy jeszcze przykład pierwotnej konstrukcyi słowa bier-

nego z narzędnikiem: „dźecko, co śe ty nocy narodźi, bendźe ńeśone p o v e t s e m“ 11;

narzędnik przy słowie radovać się: „dźatovina raduje śe matko, a mać dźatovino“.

II. Składnia słowa.

§. 73. Znaczenie niektórych form słowa; (por. Miklosicha Vergl. Syntax, pag. 274 i nast.).

a). P e r f e c t i v a d e m i n u t i v a: „"u nasego źeźica zyda, v stájńi jescek ńe p o s t a ŭ a dobrá klaca.“

b). I t e r a t i v a p e r f e c t i v a: „poŭozyŭ go (placek) na pńáku i d o s k a k i v á ŭ i poryváŭ go“ 3; „kazaŭa ś e p o o p r o v á d z a ć po caŭem pekle“ 12; „bogace jescek bárdźi p o p a n o s y ŭ y śe;“ „"ońi mu ńe vezyli, ale p o p r ó b o v a l i i šyscy śe popili;“ „końe p o ć e k ŭ y do visŭy (Wisły) i zapŭyneŭy do dźikova“ 31; (urlopnicy) „zakradŭy śe do ńemca, p o ć i s k a ŭ y gáŭki psu“ etc. 47; „svedy psestrasyŭy śe i p o ć e k ŭ y“ 50.

§ 74. S ł o w a z w r o t n e.

a). Zastępuje formę bierną: „maryś v y d a j e ś e za mŭynázovego vojtka;“

b). w znaczeniu nieosobowem: „muśaŭa śe źárnova ćeliśa látovać, kej jakiśik grubsá śe vidźi.“

§ 75. B e z o k o l i c z n i k.

a). Zastępuje czas przeszły w opowiadaniu (infinitivus historicus) przy partykule i n o: „hav chmara svedóv śćigá jo i just-jast i n o dźevcyce c h y ć i ć“ 50; „ńe daleko "usŭa spokojńe, a kozaki pikami i n o jo p s e b i ć“ ib.

b). Zastępuje zdanie poboczne: „gruski na dzevińe "o tym caśe znajdovać, — just na to tsebaby psytráfunku“.

C). *Z nauki o zdaniu.*

§ 76. P a r a t a x i s.

W języku ludowym pojawia się często forma zdań współrzędnych (parataxis), gdziebyśmy z stanowiska logiki oczekiwali formy zdań podrzędnych (hypotaxis).

a). Tryb rozkazujący zastępuje zdanie warunkowe; objaw to powszechny i w języku piśmiennym: „ńej ŭaske na bliźńego, a i pén bóg "okáze lintość tobe;“

b). Zamiast zdania przyczynowego: „vcora byŭ ḿeśoncek bŭávy, i dźiś dyscyk jidźe;“

c). Zamiast zdania przyzwolonego zapomocą figury retorycznej „epizeuxis“ (ἐπίζευξις): ṕ i s e i ṕ i s e, i skuńcyć ńe moge;“ zdanie przyzwolone w formie skróconej: „ś e r o t a, a má gembuśe kejby vrota.“

§ 77. M o w a u b o c z n a (oratio obliqua).

a) Mowę uboczną i w ogóle zdania zależne od „verbum dicendi“ wprowadza się najczęściej zapomocą zaimka: c o; „pédajo, c o (jałowica) má zńisko i nokéa na ślipach;“ „skazo śe na vojtka, c o zukváŭy;“ „pédźáŭ, c o záṕis jezd na calutki grunt.“

b). Mowa uboczna zaczyna się rzadziej od spójnika: ż e; „djábli se gádajo, z e to dźecko, co śe ty nocy narodźi, bendźe ńeśone poṽetsem“ 11.

c). Obok spójnika ż e następuje w drugiem zdaniu zaimek c o: „kojáta spomńáŭ se, z e zabácyŭ syna i c o go dáŭ toplecoṽi.“

d). Słowa rządzącego (verbum dicendi) brakuje, można go się jednak domyśleć z odpowiedniego rzeczownika w zdaniu: „jegomość ńe kćeli kśćić dźecka z r o z k a z u króla i ze v tym kośćele ḿaŭa śe kśćić córka króla“; wyżej było „król rozṕisáŭ po calutkim kraju, aby ńicyjego dźecka ńe kśćić tego dńa, bo jego córka ḿaŭa śe vtedyk kśćić“ 11.

§ 78. P r z e c z e n i e.

a). Po przysłówku przeczącym negacyi „n i e“ brakuje: „nase zoŭńize ńikej vojujo;“ jest to wypadek rzadki, zazwyczaj kładzie się, jak w języku ogólnym, jeszcze raz słówko n i e, n. p. „ńikej zdrovego "ovoca ńe zdyb́ѣs;“ „ńikej ḿejsca ńe zagzeje.“

b). Negacya pleonastycznie powtórzona: „a ń i c mu śe v zádny godźińe psytrafunku ń i c ńe staŭo“ 27.

DODATEK.

I. Nazwiska rodowe wieśniaków.

Bajcarczy, Bąk, Bednarz, Bełzak, Bigas, Bis, Bolenbach, Błażejowicz, Burek, Butryn, Byk, — Chmiel, Cholewiński, Cichoń, — Dołowy, Drąg, Drelich, Duś, Dybka, Dziedzic, Dziuba (sic), Dziura, Dziurda, — Fryc, — Gęśla, Gręda, Gortych, — H a r a s i u k, Herdzik, Jarosz, Jaworski, Jelinek, Jochim, Juga, — Kaczor, Kiszka, Kołodziej, Krakoski, Kurlej, Kuziora, Kuźnicki, K u t y ł o, Kwiatek, — Lebioda, Ligięza, Lokaj, Ludyjan, Łopaciuch, — Madej, Majeski, Maślak, Mierzwa, Miklus, Młynarski, Moskal, — Paduch, Pawęski, Pawleniak, Piotroski (w gw. pyszn. ṕetrosḱi), Piskoroski, Popek, Prawica, — Rędzia, Rostek, — Serwański (=servájsḱi), Siek, Sikora, Skoczylas, Skrzypek, Skrzyński, S o b i ł o, Sokołoski, Stępień (stemṕej), Sudół, Surowaniec, Swieca (śv́ica), Syp, Sysoł, Szewczyk, Sznajkart, S z w e d o, — Tabor, — Walcak, W a t r a s, Wierciński, Wierny, Witkiewicz, Wnuk, Wójcik, W o ł o s z y n, Woźnicka, Żarkoski, Zych, Zynwala.

P r z e z w i s k a r o d o w e.

Bryła, Dymora, Fajfur, Fomasek, Fronosek, Fucek, Gajda, Hołotka, Kocicapa, Krawiec, Kulas, Marchewka, Miklus, Psiarz, Siwiec, Warchoł, Wojtylas, Zubin, Zucher.

Oprócz tych przezwisk niektórzy wieśniacy mają nazwiska od miejsca, w którem mieszkają: Jántka z za dvora, Válus z Ṕáchóv, Vojtek z Borka, Tádeus z Psyvoza, Jádam z Rembáńiska, Jáśek z Rendźin.

II. Nazwy miejsc.

Pysznica dzieli się na: ᵘolsov́ec, żarna, sudoŭy, podborek, podárende, górḱi, podkośćele, kácyŭóv, zágumńá, dźády, podkośćeláńe, soŭtysy.

Folwarki: plebájsḱi, snájkártove, ṕiskorovy stáv, zásáńe, tárgov́iska,

Lasy: ŭysá góra, ᵘulevńik, ksáḱi plebájsḱe, zapoledńiḱi.

Pola: pálendże, kozonek, rendżiny, ṕásek, rombáńiska, potok, "olsyna, smuga.

Karezmy: na tádeusu, sudoŭach, pod kŭyzovem, "u mośka, podkośćelna.

III. Wzory języka.

Proza.

K o j á t a, P y s ń i c á k, Ż i r v a.

Ráz król Kojáta zv́idzáŭ sve kraje i zapuśćiŭ śe v dáleko podróz, a tedyk byŭ goronc i zakćaŭo śe jemu vody ṕić, i tak jidźe zmencony i zdybáŭ vode; cóz — kéj ńe ḿáŭ śe cem naṕić, i poŭozyŭ śe na źeḿe: brode ḿáŭ po same kolána, i tak te brode vraźiŭ do studńi i ṕije vode i naṕiŭ śe. Kce vstać — a tám go cośik za te brode tsyma; "on pédá: „puscáj, chto tám tsymá, puscáj!“ Spożerá do vody i "uźráŭ gembuśe ćemno, "ocy żelone — a to byŭ „toplec“ i tak gadá: „pusce će, ḱej ḿi dás to, "o cem ty ńe v́is v svojim domu“. Kojáta myśli se: „ta to já o šyćḱem v́im“ i pédá: „just ći dám šyćko, ino ḿe puść“. „K'ej tak, puscám će, a dás ḿi to za "ośem dźeśenć roków!“ „Dobze,“ zek król, i tak se pojecháŭ prośćutko do dom. Z dvora ṕeknego vyskocyŭy sŭuǵi, zona ze synocḱem. Kojáta spomńáŭ se, ze zabácyŭ syna i co go dáŭ toplecov́i; pocoŭ beceć — zona śe go pytá: „cego ty beces?“ "on ńic ńe zek, i potemu śe jescek rozvešeliŭ i zabácyŭ "o psytráfunku ḱepsḱim. Vysed ten strásecny terḿin, i pojechaŭ Pysńicák, synocek króleski, na ŭovy i pomyliŭ se droge v leśe, a tu mu zachodźi droge stareńḱi dźád i gávozy: „kváṕ śe, bo će cekáva just dŭugo, a ty do dvasta ṕerunóv dźiśak psychodźis!“ Pysńicák vybáŭusyŭ śliṕe i pytá śe stárucha: „coś ty za jedyn?“ Toplec zek: „spomńij "ojcu tvojemu, ḱej ṕiŭ vode!“ i pokazáŭ mu dobro droge do dom. Kojáta becáŭ doma i "opov́edźáŭ "o šyćḱem synockov́i. Pysńicák, ḱej śe zv́edźáŭ "o šyćḱem, kuńcy kćáŭ jechać. "Ojćec dáŭ jemu kuńa ćisávego, a mać ṕekny, zŭoty ŭáńcuch. Pysńicák zajecháŭ nad jeźoro; havok "uźráŭ tsydźeśći kacek pŭyvajoncych i tsydźeśći kosulek, lezoncych na bzegu. Królev́ic zesed z kuńa, vźoŭ jedno kosulke, a na to kacḱi skocyŭy z vody i zabraŭy po kosulce; jedna kacka, co ńe ḿaŭa kosulḱi, kazaŭa se "oddać, i zárá zroḃiŭa śe z kacḱi pénna i tak pédá: „pódź do mego "ojca, bo ceká na će; ḱej zajdźes, "uźrys go na trońe, a ty pysḱem ryj po źeḿi i ńe zvázáj, choćby rycáŭ i skovycáŭ, a vygrás ze mno, chultaju!“ Toplec kazáŭ mu jescek ty nocy v́elǵi dom z kaḿeńa vystav́ić i zamknoŭ go do "izby. Pysńicák lamenceŭ, a tu psylećaŭa pscóŭka i kazaŭa se "otvozyć. Królev́ic jo puśćiŭ, z pscóŭki

vylázŭa córka topleca „Żirva“ i pédá: „dom just gotovy, a ty kele ńego ŭáź — tedyk psydźe toplec i cośik dobrego ći poѵe“. Psysed "ojćec, pokváliŭ Pysńicáka i kazáŭ mu jescek vysukać, chtórá córka má nájmńejse roki; królevic zobácyŭ muske na cole i "odgád, chtórá nájmŭodsa. A toplec darováŭ mu zyće i dáŭ mu Żirve za zone.

Jak ṕes vygráŭ bez kota.

Pén vyśćigáŭ starego ṕesa ze sŭuzby, a ten "obuŭ śe v buty i posed do lasa; zdybáŭ go ѵilk i pytá śe ṕesa, co "on za jedyn, „a já sevc;“ „kej ty svega, to ḿi zrób chodáki.“ „Cemu ńe — ino dáj ḿi ѵepska kuli sceći, a ǵenś kuli smálcu do drátvy.“ K'ej śyćko byŭo, ćisnoŭ chodáki do bŭota, a ѵilkoѵi kazáŭ rozpendźić śe i hulnonć v bŭoto, to mu buty same vlizo na noǵi. Vilk vyŭaźi z bŭota i pacy, a tu má buty na nogach. „Dobry z ćebe sevc, chodźmy na vešele!“ zek ѵilk. Psysli, vsuneli śe do kumory; vilk "otvozyŭ becke i chŭápal razem ṕivo, ṕes śe ńe "upiŭ, bo ńe byŭ ŭakomy; a ѵilk pédá: „jesceśva vódki ńe ṕili.“ "Odkrenćiŭy cop "od báryŭki i napijaŭy vódke, a kej śe poṕiŭy, zakćaŭo śe jim cośik psegryść; byŭ ṕiróg na póŭce, ѵilk śe spoŭ i ćisnoŭ ṕiróg na źeḿe: "oba se podjedli. Vilk ṕiŭ — táj ṕiŭ i "uṕiŭ śe, táj śṕiváŭ, tedyk ludźe śe popselenkali, "otvozyli kumore, — ṕes v dyrdy, a ѵilka sprali kijaḿi, drongaḿi, i "ućik pod chlivki, a háv go ṕes just cekáŭ i "oba radźili, jakby vojne zrobić. K'ej śe "umóѵiŭy, ṕes psysed ze swojiḿi vojákaḿi: kogutem, koćico i kacorem, a ѵilk z dźikem i ńedźvádkem. Dźik zaryŭ śe pod demba, a ńedźѵedź vyláz na dzevo i zakryŭ go liśćaḿi. Ńedźѵedź pédá do ѵilka: „bendźe z naḿi kepsko, braće! Jedyn jidźe z piko (:kot), drugi jidźe z koso (:kogut) a tseći pédá: „„tak, tak““ (:kacor). Staneli pod dembem. Kot se myśláŭ, ze pod dzevem jezd mysa, — a to "ogon dźika; dźik śe pselonk i v noǵi; kot śe zlonk dźika i skocyŭ na dzevo, a ńedźѵedź psestrasony skocyŭ na ŭeb i rozbiŭ śe. Tak ṕes vygráŭ vojne bez (przez) kota. —

Poezya.

Śṕivka 1.

Śedźi dudek na kośćele,
vázy ṕivo na vešele;
co navázy, to vyṕije,
psyjdźe do dom zone bije.

Zona pŭáce, lámentuje,
dudek soƀe vyskákuje.[1])
Zav́ešiŭ jo nade dzv́aḿi,
ƀije po ŭƀe kaḿeńeḿi.

Śṕivka 2.

"Oj v ńedźele, v ńedźele
posŭa pénna na źele.
Zdybáŭa zŭoto ńić,
poceŭa v́ánki v́ić.
Psysed do ńi jakiś pén,
a to z ṕekŭa byŭ sátan.
Zajecháŭ z ńo psed ṕekŭo,
i zakoŭátáŭ v "okno:
„"Otvóz ḿi tám, braće mój,
v́eze pénne v novy dvór!“
„Co ta pénna zroƀiŭa,
ze śe do nas dostaŭa?“
„Troje dźeći straćiŭa,
jedno v ṕecu spáliŭa,
druǵe psaḿi kárḿiŭa,
kostḱi v źeḿi zaryŭa;
tseće lezy pod ḿedzo,
ludźe "o ńem ńe v́edzo.“
Do kotŭa jo vraźili,
śv́irḱi nad ńo pálili.
Smoŭa na ńo kapaŭa,
"ona v zuźle becaŭa!

Śṕivka 3.

Dyscyk jidźe, dyscyk kaṕi po drobny kalińe,
kochájze ḿe, mój vojtyśu, ino ńe zdrádliv́e.
Ńe bójze śe, moja dźevcyco, ńe zdrádze já ćeƀe,
bodájze já nózḱi zŭámáŭ, ják "odejde ćeƀe!
I vyjecháŭ v pole na ksyzove droǵi,
zára mu kuń zŭomáŭ syje, a "on soƀe noǵi.

[1]) odm. "on jo zabić "ob́ecuje.

Spivka 4.

Śikorecka maŭy ptásek,
"odjecháŭ mńe mój vojtásek;
jak "odjecháŭ — tak psyjedźe,
jak mńe kocháŭ, tak mńe bendźe!

IV. Słowniczek.

A.

ʰábrys, plan.
ʰádukát, adwokat.
ʰángrest, agrest.
a kē-ē-, wołają na krowy pędząc je.

B.

báƀáz, lubiący kobiety.
bábka, akuszerka.
báblać, płókać, moczyć we wodzie.
bábrać, smarować, mazać.
bácyć, uważać.
báduńá, trzęsawisko.
báńá, arbuz.
báńáluƙi, w wyrażeniu: „gádać báńáluƙi", mówić głupstwa
bándos, w wyrażeniu: „posed na bándos", poszedł na robotę polną w większem towarzystwie do cudzej wsi.
bándosy, ludzie udający się na wspólną robotę razem do innej, odległej miejscowości.
báńdzuch, brzuch.
bárdzok, bardzo.
bárŭóg, słoma zmierzwiona.
bárŭozyć, mówić bez związku.
básc, barszcz.
bázgrác, człowiek źle piszący.
beŭkotać, mówić niewyraźnie.
bestefránty, fraszki, żarty.
bez, przez
bezrok, na przyszły rok.
ƀic, bat.
ƀicysko, trzonek u bata.
ƀiják, kij, jako część cepów, którym się bije zboże.
ƀiskonty, figle.
bŭávy, słaby (o świetle).
por. § 28.
bochńák, uderzenie w bok.
boćek, bocian.
bocyć śe, dąsać się, chmurzyć czoło.
bońinki, złośliwe duchy, porywające dzieci.
bojoncka, lękliwy, tchórz (o człowieku).
bolák, wrzód.
boŭusƙi, astry.
bratać śe, żyć w ścisłej przyjaźni, jak brat z bratem.
brus, okrągły kamień, używany do ostrzenia nożów,
buḿisc, burmistrz
buchać, bić, uderzać.
bustyny, w wyrażeniu: „bustyny z flisa", paciorki bursztynowe.
bzdenkać, brzęczeć.

C.

cápać, cápnoć, łapać
cárny pŭotek, pan (z pogardą).
casovy, wolny od zajęcia obowiązkowego.
ćeknoć, biedz szybko.
celádńik, parobek, pomocnik.
celádź, służba wiejska.
ćeliśa, ćeliś, jałówka.
„ćeli śe krova", płód wydaje.
„ćelna krova," która ma się ocielić.
ćeluch, mówiąc o człowieku nieprzytomnym.
celegráf, telegraf.
celny, w wyrażeniu: „celne zboże", doborowe, najpiękniejsze zboże.
cempeć, czekać, siedzieć oczekując.
ćenǵem, ciągle, bezustannie.
ćenty, odważny.
cepiǵi, dwa drągi krzywe przy pługu, które oracz trzyma w rękach.
cepiny, akt wiązania chustki na głowie panny młodej.
cepy, przyrząd do młócenia zboża.
cerv́iska, owoc robaczny.
chláć, żreć (o bydle).
chodáki, obuwie.
chohuŭ, otwór z równej słomy w kopcu ziemniaków.
chorość, choroba
chrobák, robak.
chudoba, bydło.
chusty, bielizna.
chyba, szkoda.
chyb́ić, ubliżyć komu.
chytać, łapać.
chytry na grejcáry, chciwy grosza.
cknoć śe, nudzić się, tęsknić za kimś.
ćoŭki, woły.
ćurcḱem, w wyrażeniu: „slozy ćurcḱem śe lejo", łzy leją się strumieniem.
ćuryk, nazad, wołają na konie, aby je cofnąć (z niem.).
cvaŭem ćic, prędko biec.
ćv́artka, $^1/_4$ złr. w. a. (25 cent.)
ćv́ártovać, mięso na większe części rąbać.
ćv́erć piva, 25 litrów piwa.
cycoń, pieszczoch.
cygár, cygaro.
„cygu" wołają na gęsi.
cyńić, w wyrażeniu: „ḱilo cyńi śe za v́epska", ile ceni się.
cysto, w wyrażeniu: do cysta, „do cysta zabrali mu chusty" wszystką bieliznę ukradli mu.

D.

„dáv́en z dávna", od dawnych czasów.
dektur, dektury, doktor, lekarz.
deńǵi, kawałki drzewa, składające naczynie drewniane.
desperák, czyniący na przekór.
despet, złość.
despetńe, na złość.
dńovać, dńováŭ i nocováŭ v lasach", Baśni, 40.
dockać, doczekać się.
„dokonańe jezd", wykończenie.
dokucny, dokuczliwy.
dokumentńe, pewnie.
dońica, miska wielka.
dońicḱi, wazoniki.

dopráv́ić komu, dokuczyć.
dozvoleństvo, pozwolenie.
dránki, darte kawałki drzewa sosnowego, używane do grodzenia płotów.
dránćáne pŭoty, płoty z takich kawałków drzewa.
dreptać, deptać.
drobázg, małe dzieci.
drygać, podskakiwać.
ducá, stożkowate wyżłobienie okrągłe, w które sypie się zboże przy żarnach.
duchem, szybko, prędko.
duchota, dychawica, kaszel.
dybka, dziura wyżłobiona w drzewie przy żarnach; wyraz rzadziej używany, jest dziś nazwiskiem niektórych rodów wiejskich.
dychtyk (z niem.) tęgo, mocno.
dyle, deski składające podłogę.
dźád, straszydło podobne do „Torunia“, z którem chodzą w ostatki Zapust.
dźády, jeżyna, malina.
dźatov́iny, dzieci.
dźevcyca, dziewczyna.
dźevucha, dziewka.
dźiza, dzieża.
dżupel i dżupel, wydrążenie w drzewie.

F.

fánáberýje, zachcianki, grymasy.
fártuch, spodnica.
fasyna, gałęzie związane w wiązki, używane do tam.
fecy (z niem.), onuczki (do butów).
fejvájter (z niem.), przełożony; rządca.
fektur, faktor, stręczyciel.
fetece, strzępy.
f'ir, podoficer.
flák, pan, szlachcic (pogardliwie).
flent, flet.
forspán, podwody.
foryś, posługacz oficerski przy wojsku.
fucyć, huczeć.
fundámentńe, dokładnie.
futráś, zasób żywności.

G.

gád, ptactwo domowe, drób.
gájs, nafta.
gáŭgán, szmata, kawałek płótna, nicpoń.
gáńba, hańba.
gávozyć, gadać, opowiadać.
gdova, wdowa.
gdov́ec, wdowiec.
ǵeráńije, georginie.
ǵicole, nogi.
„gŭóvki b́ić“, tamy w rzekach robić.
gŭupták, głupiec.
gnát, kości.
gnaty, nogi.
gody, godne śv́enta, Boże Narodzenie.
gonski, gąsienice.
góra, w wyrażeniu: „na góre“, na strych.
gozáŭka, wódka.
grát, sprzęt domowy.
gruch, hałas.
gruba (z niem.), schowek na ziemniaki.
gulása, potrawa z tatarczanej i jęczmiennej mąki; por. kulása.

guńa. płaszcz z grubego sukna.
guzdrać śe. robić powoli. niezręcznie.
guzdrác, człowiek robiący bez pewnej wprawy.
gváŭtovńik, ten, co gwałty, krzyki wyprawia.
gvára, mowa.
gvárny, mający donośny głos.
gzenda, drążek lub drzewo, na którem kury siedzą.

H.

hadra, kawał grubego płótna, nierządnica.
hády, ani.
hádyjunt, adjunkt.
hámerńik, człowiek gwałtowny.
hańebny, wielki.
hángel, handel.
hárák, arak.
hárendáz, arendarz.
hárendárka, arendarka.
hármider. hałas.
háv-ze, tu więc.
hávolik, tu.
heć, heć, na woły wołają, aby wyrazić: w prawo,
hej, hej, naprzód.
hejta, na konie wołają, aby wyrazić: w prawo!
helinka, Helenka.
hemeŭka, kółko z drzewa, które kobiety układają do włosów, a na to biorą czepek, lub układają białą chustkę.
hernest, Ernest.
heta, ā, wołają na krowy, pędząc je.
hlebotać, chwiać.
hŭeptać, gdy pies pije.
hojica, sosna,
honórny, dbający o sławę.
hudák, hudacysko, hudobny, — biedny.
hulnonć, wskoczyć.
hybać, ruszać, iść precz.
hynonć, przechylić się, o dzieciach.
hyrlák, słabowity.
hyśko, chyżo, prędko.

I.

ino, tylko.
ᵘispa, wyspa.

J.

jádám, Adam.
jágátka, Agatka.
jágodźińec, roślina kwitnąca biało.
jájesńica, jajecznica.
jáŭovy, postny.
jámen, amen.
jámeryka, Ameryka.
jántek, Antoni.
jántka, Antonina.
jáptyka. apteka.
jármák, jarmark.
jáz, tama przez rzekę dla wstrzymania i łowienia ryb.
jencḿeńisko, pole po zbiorze jęczmienia.
jeno, tak jest; w tem znaczeniu używają tego wyrazu starzy wieśniacy w Pysznicy.
jensy, jináksy, — inny.
jenzor, język.
jeseek i jesce, jeszcze.
jurny, odważny.

just, | już.
juśćik, |
juśćić, tak jest.

K.

kády, kiedy.
káj, gdzie, dokąd.
kajać śe, plamić się, cofnąć raz dane słowo.
kájifás, żyd (pogardliwie).
kaleńica, szczyt strzechy.
kánf'ina, nafta.
kápcán, człowiek, który miał grosz, a stracił.
kápćuch, pęcherz wysuszony, w którym przechowują tytoń.
kápuśćina, kapusta.
karantovać, karcić.
kárma, siano zmieszane ze słomą, dawane bydłu.
kármńik, utuczony wieprz na zabicie.
kárṗele, krukiew.
kása lubá, jaglana kasza na słodkiem mleku dla państwa młodych.
káśićik, gdzieś.
káválir, kawaler.
kcé, wołają na koty.
kćeć, chcieć.
ḱejby, jakby, żeby.
ḱéjś, kiedyś.
ḱele, koło, obok.
ḱepsḱi, zły, niedobry.
ḱepsḱim być, chorować.
ḱerdos, wieprz-rozpłodnik.
ḱichácka, katar.
ḱidać, płyny gęste powoli układać.
ḱijánka, kawałek deszczułki z trzonkiem, służący do prania bielizny.
ḱilo, ile.
ḱilomenter, geometra.
ḱiślik, kociołek służący żołnierzom w czasie wojny.
kḿel, chmiel.
kmoter, kum.
kośi śe, kotka wydaje płód.
kojda, rodzaj kołyski, ustawionej w polu przy robocie.
komendŷjá, komedya.
konvisŷjá, komisya.
konvisáz, komisarz.
kostuśa, śmierć.
kostyra, sucha kobieta.
kosury, kupy gnoju.
kozec ṗiva, jeden hl. piwa.
krájka, pas sukienny lub włóczkowy.
krent, kret.
krescyć, o kurze mówią.
krom, kromka chleba.
krygoŭek, wierzchołek drzewa.
ksák, każde drzewo rosnące.
ksán, chrzan.
k sob'e, wołają na woły, aby wyrazić: w lewo.
ksty ńemá, ani odrobiny niema.
ksyca, krzyca.
kuchárka, sługa żeńska w ogóle, (choćby nawet nie umiała ziemniaków gotować).
kućki, święto żydowskie.
„v kućḱi śedźeć“, siedzieć na ziemi z założonemi nogami.
kucyć, przyczaić się.
kukávka, kukułka.
kukla, strucla świąteczna.
kuklement, komplement.
kukuryza, suta kiść ze sznurka u magierki.

kulása, potrawa z tatarczanej i jęczmiennej mąki.
kuli, gwoli, dla.
kumora, izba wynajęta biednemu.
kumoska, kuma.
kuń, koń.
kuńcy i kuńecńe, koniecznie.
kuńic, koniczyna i konicz.
kuńec, koniec.
kuńiś, konik.
kunoṕe, konopie.
kurny, w wyrażeniu: „kurne cháŭupy“, dymne chałupy.
kuruna, korona.
kuzdy, każdy.
kváṕić śe, spieszyć się.
kvenkać, jęczeć.

L.

lága, mocna pałka.
lámentáz, elementarz.
lasovy, leśny.
látáv̇ec, człowiek, który nigdzie długo miejsca nie zagrzeje.
látuje śe, krowa okazuje chęć do popędu płciowego.
lepśi, nájlepśi, lepiej, najlepiej.
leśńica, leśniczy.
licha, większy obszar pola zoranego, por. § 8, II, a.
lichota, nędza.
lintery, litery.
lintość, lintośćivy, litość, litościwy.
litkove, trunek, którym częstują się wieśniacy przy kupnie i sprzedaży.
livu, wołają na gęsi.
lizyńer, inżynier.

Ł (ŭ).

ŭepsḱi, tęgi, mądry.
ŭoktusa, grube prześcieradło.
ŭońsḱi rok, przeszły rok.
ŭozńica, tyfus.

M.

máćek, żołądek.
máǵerka, czapka przyjęta w narodowym stroju
májdać, w wyrażeniu: „ṕes májdá ogonem“, rusza ogonem.
mámlać, mlaskać ustami.
mamóna, istota mityczna, odmieniająca dzieci.
mámźić, powoli robić.
ḿárcyć, uważać.
márkoćić śe, przykrzyć się.
márkotny, nudny.
mármotać, miauczeć.
mamuśa, matuśa, matuś, maćeńka, matuśecka, matuchna, mamecka, matula, matuleńka, mamuś. } zdrobniale wyrażа się lud wiejski o matce.
mać, maćora, matcysko, } z pogardą.
mendykovać, medytować: „pogańác mendykováŭ nad skargo, Baśni, 24.
menkola, nie umiejący sobie poradzić.
ḿendzuch, przestrzeń oddzielająca dwa domy.
mentryka, metryka.
ḿerźić se, obrzydzać sobie.
ḿerzny, obrzydliwy.
ḿeśoncek, księżyc.
ḿezva, nierówna słoma wymłócona.
ḿigotać, jasnym przedmiotem poruszać.

ḿitręga, zmarnowanie potrzebnego czasu.
mocyć, o innych zwierzętach, gdy leją.
moksyć, o koniu, gdy leje urynę.
moksyca, mokre lato.
mordenga, trud, ciężka praca, zmęczenie się.
morengováty, pstry.
morówka, guz, bolaczka, świniak.
morowy, straszny.
mozelony, astry.
mrocka, mrówka.
msyca, owad drobny barwy zielonawej, znajdujący się w wielkiej ilości na drzewach, latoroślach, kapuście, róży.
munstrovać, ćwiczyć.
muscki, gładkie czesanie się dziewcząt.
muskać, głaskać.
myrhać, rozrzucić słomę, włosy mieć niezaczesane.
mysa, mysz.

N.

nácyńá, narzędzia rzemieślnicze.
nadać śe: „vas grunt nadaje śe boruchoṽi do kupna“, wasz grunt Boruch uważa za dobry i stósowny do kupienia.
nádba, nadzieja.
nádoŭek, dolna część koszuli.
nájduch, nieślubne dziecko.
nálepa, ognisko.
na lig, ani, ani.
námuŭ, zamulenie.
náprava, przyrządzenie.
nápsyksny, natrętny.
narájić, nastręczyć.
nároncko drva, kilka kawałków drzewa, które się zmieszczą na jednej ręce.
náśek, siekiera.
na ślus, na ostatnią rozprawę, jako zakończenie procesu.
naṽidzeńe, zesłanie, doświadczenie od Boga.
ńechać, dać spokój.
ńechtóry, żaden.
ńemoc, słabość.
ńe udolić, nie zdołać.
ńezdára, niedołęga.
ńezdobocko, niespodzianie, por. Wacława Potockiego, Wojna Chocimska, część III, z niedobaczka, por. § 48.
ńijaḱi pén, człowiek niepodobny do pana.
ńiḱej, nigdzie, nigdy.
noclezán, „(smok) ᵘotvozyŭ pysk i poŭknoŭ šyćkich noclezanóv“, Baśni, N. 31.
notáreus, notaryusz.
ńuchać, wietrzyć, o psie, o człowieku z pogardą.

O.

ᵘobejśće, podwórze, otoczenie domu.
ᵘobláḱi, żerdzie.
ᵘobżdźibróg, niedbały gospodarz.
ᵘochláć śe, najeść się za wiele.
ᵘochota, uczta w wilią wesela.
ᵘodḃórka, pobór wojska.
ᵘodlećeć, rozłączyć się w małżeństwie.
ᵘodmách, zamach.
ᵘodḿeńec, wyrodek.
ᵘodṽecez, w wyrażeniu: „na ᵘodṽecez“, po południu.

'ográzka, ḟebra.
"oháruzka, czyste ubranie.
"ohendóska, czyste ubranie.
"oháruzyć, oczyścić, ubrać.
"ojcoẃe, rodzice.
"ojcoẃizna, majątek ojca, względnie męża.
"omácek, po "omácku, w ciemności.
"oscyc (=ostrzyc), oddać do wojska.
"osoblivy, osobny.
"ostać, zostać.
"ostaẃić, zostawić.
"osyvy, mający wszy.
"ozga, złośnica.

P.

ṕách, piasek.
pácy (=patrzy) śe komu, należy się komu.
pákuũy, krótkie kłaki przy międleniu odchodzące.
pámuũa, polewka owocowa.
páṕerusy, papierosy.
páṕirki, złote reńskie.
pápsyca, listewka z drzewa w kamieniu żarnowym.
párćánka, patrz: pũóćánka.
párchać śe, suka okazuje popęd płciowy.
paśći, łapka na szczury.
páśny, tłusty.
pástevńik, małe pastwisko.
pástucha, pastuch.
pátroch, okruchy.
pazerovać, wygadywać.
pázury, paznogcie.
ṕeconka, pieczeń.
pèdać, powiadać, mówić.
pejsy, grzywka u dziewcząt wiejskich nad czołem.
ṕekne, w wyrażeniu: na ṕekne, zupełnie.
pén (rzadziej: pán), pan.
pencák, gruba kasza jęczmienna.
penćḱi, pniaki, na których budowa spoczywa.
péńenka, panna.
péńi, pani.
peńsḱe, pańszczyzna.
ṕilu, wołają na indyki.
ṕisać śe, nazywać się.
ṕismák, umiejący pisać.
ṕiśḿidũo, pismo.
ṕitvać, rznąć tępą piłką.
plácki, ciasta na święto.
plić, oczyszczać z chwastów.
pũóćánka, patrz: párćánka.
pũosyca, pluskwa.
poḃezać, pobiec.
pocćárka, kobieta nosząca listy na pocztę.
pocćáz, sługa pocztowy, i poczmistrz.
pocentsne (sic), poczęstowanie.
pockać, poczekać.
poćosek, kociuba.
podolić, módz.
podonḱi, wymiona u krów.
podryvḱi, czyn podstępny.
pogán, żyd (z pogardą).
pojmovać śe, krowa okazuje chęć do byka.
pokũádka, zorane pod zimę pole.
poksykać, ptastwo odzywa się.
polevańica, naczynie drewniane, w którem robią ług do prania.
póũisep, półwysep.
pomstovać, pomścić, zemścić się, wzywać zemsty, przeklinać.

pono, podobno.
popelica, czarne piaski.
popráviny, zakończenie wesela lub chrzcin.
popychádŭo, człowiek, który, zamiast pomagać, plącze się.
porencńe, „a kej ji byŭo ńeporencńe, vysyŭaŭa vójta na jarmaki", Baśni, 42.
poskućić śe, posłużyć się.
poskuzyć, zyskać, odnieść skutek.
pośrátać śe, pożegnać się i przywitać się, por. starosł. sъrêsti obviam fieri.
povonz, drąg, którym przymocowują snopki lub siano na wozie.
povonzka, szmatka do cedzenia mleka.
povrósŭo, słoma jak sznur spleciona.
prácka, deska położona na brzegu rzeki do prania.
právda, biret żydowski.
právicka i právica, dziewczyna niepokalana.
práktykovać, rozmawiać, gawędzić.
probantny, doświadczony.
prośná śvińa, ś. która ma mieć prosięta.
prośńisko, pole, z którego proso zebrano.
pscycák, zagon poprzeczny.
psećivny, kapryśny.
psedáj, w wyrażeniu: „na psedáj," na sprzedaż.
psendźivo, len.
psepomńeć, zapomnieć.
psevoźńik, człowiek przewożący w łodzi ludzi na drugi brzeg.
psez, bez.
pśuby, grzyby niejadalne.
psumatry, „psumatry bratajo śe v grembove z byle kim".
psondka, niewiasta, która przędzie.
psondki, wieczorne zebrania prządek.
psyćeś, najniższa belka zrębu.
psycyńić śe, napiec, nagotować.
psyjáćel, krewny.
psyḿerać, obumierać.
psytráfunek, przygoda.
ptáśicy, ptaki.
ptru-u-u, wołają na konie, aby wyrazić: stój!
publicyć, jawnie wobec pospólstwa łajać, kląć, wyzywać.

R.

rábácyjá, niespodziany napad na bezbronnych, bunt.
racuś, małe dziecko.
rajić, radzić komu, polecać.
ráz v ráz, bezustannie.
ráźno, prędko.
rechotać, o żabach, gdy się odzywają.
rechtać, o świniach.
religiján, człowiek nabożny.
retman, starszy flisak.
rodźic, ojciec.
roki l. mn. od rzecz. rok, lata.
róvńa, równa płaszczyzna.
rozgárdyjas, nieład, zamieszanie.
rózgoviny, akt wicia rózgi ślubnej u wieśniaków.
rozgruch, nagła głośna wiadomość.
rozmamać, porozpinać się, być niedbale ubranym.

rozsádźić, pęknąć.
ruchávka, rozruch, powstanie.
rumot, hałas.
ryć, kopać rydlem.
rychtyk (z niem.), słusznie, tak jest.
rymotać, stukać, hałasować.

S.

sanovać śe, kochać się.
sárvárk, daremna fizyczna praca.
sásyna, tatarak.
scyńić śe, (o suce) wydawać płód.
scypa, smolne drzewo.
śedźić, mieszkać.
śiŭa, ile?
śine kvátki, trzewiczki.
śivy papir, ciemno-niebieski.
skolárka, uczennica.
skoláz, uczeń.
skozácyć śe, sprzeniewierzyć się w małżeństwie.
skrudźić, naprzykrzać się.
skuśić, zwieść.
ślaść, zejść, zleść.
ślipać, mozolnie zbierać.
ślipe, oczy.
sŭodka, słodka wódka, likier.
sŭuchy, wieści.
sŭusny, porządny.
smaty, bielizna.
smerać, szmer wydawać.
śmerterny, śmiertelny.
śmigać bicem, batem smagać.
smolák, kawałki smolnego drzewa.
smyśny, mądry, rozsądny.
sobáka, pies.
somśád, sąsiad.
somśádka, sąsiadka.
śóstka, dziesiątak (10 centów).
spenetrovać, zbadać.
splotki, warkocz.
spomńeć se, przypomnieć.
spońevirać cŭeka, zgromić, nakrzyczeć.
spory, wielki.
spoźirać, spoglądać.
spsykśny, natrętny.
śrátać, witać i żegnać. por. pośratać śe.
sroģi, bardzo wielki.
srybŭo, srebro.
stádŭo, małżeństwo.
stajáńe, kawał pola na 60 kroków.
strugać, obierać ziemniaki.
stryk, stryj.
stuk (z niem.), kawałek.
śtuka, słonina.
śturać, popychać.
suć, sypać.
sukmána, wierzchnia odzież ze sukna.
sus, susz, = suszone owoce.
svák, wuj, stryj.
śvárny, tęgi, dziarski.
sváska, starościna wesela.
sváśńicka, dziewosłębica.
svojser, „francuskich svojserów", Baśni, 44; chévau-légers.
śvontki, Zielone święta.
šyćki, šystek, } wszystek.

T.

tálać śe, toczyć się.
tarabán, wielki bęben.
tarabańić, bębnić.
táś, táś, wołają na kaczki.
telbuch, brzuch; por. Fraszki (Epigrammata) Kochowskiego, str. 116, (wyd. Turowskiego).

terá, teraz.
teráńsy, teraźniejszy.
tknońć, kwitnąć.
Toruń, staszydło, z którem chodzą od Boż. Narodzenia do Trzech Króli.
tráfunek, przypadek.
troisty, potrójny.
troḱi, paski u fartucha, spodnicy.
tryfus (z niem.), to samo co: polevańica.
tsyć śe, o rybach.
tyrceć, tyrkotać.
tyrpać, targać.

U.

ᵘucyćel, nauczyciel.
ᵘujek, wuj.
ᵘulevńik, pasieka.
ᵘumov́iny, narada, obopólne porozumienie.
ᵘumys, rozwaga.
ᵘumzyk, nieboszczyk.
ᵘuslepnonć, nie widzieć.
ᵘustanek, przystanek.
ᵘustygovać, narzekać, lamentować.
ᵘuválić, uderzyć mocno.
ᵘuzycyć, pożyczyć.

V. (W).

vágovać śe, wahać się, być niezdecydowanym.
vakacẏjá, akacya.
válnonć, uderzyć silnie.
válny, tęgi, mężny.
v́anocha, „just ji v́anoche zydy zaharendovaŭy“, Baśni, 41.
vápńić, bielić wapnem.
vára, potrawa gotowana.
vártny, kosztowny.
v́eceza, kolacya.
v́echeć, miotełka ze słomy.
v́elǵi, wielki.
v́elguserny, bardzo wielki.
vešele, wesele.
v́ilgny, wilgotny,
v́ińóvka, beczka z wina.
vńemcy, Niemcy.
vnence, wewnątrz.
vnetḱi, wnet, zaraz.
vnonce, wnętrzności.
vorgáńista, organista.
vraźić, wsadzić.
vrobel, wróbel.
vryć na ludzi, wygadywać, by się zemścić.
vsechdy, zawsze.
vskózyć, odnieść skutek.
vśosḱi, wiejski.
vstydać śe, wstydzić się.
vydźiv́ać, wiele wymagać; gdzieindziej wyrazu tego używa się w innem znaczeniu: „na vśosḱich zydóv vydźiv́áŭ ḿescuch“ (wygadywał).
vygvárny, a, strojniś, elegantka.
vykochać, lubieżnie zużyć.
vyŭomać, uwolnić.
vyŭygać, wyłudzić.
vymondzyć, zmądrzeć.
vypleńić, wykorzenić, wyniszczyć.
vypomiǹki, zapowiedzi.
vysuć, wysypać; por. suć.
vytermośić, wybić.
vyv́iјáć, przebiegły człowiek.
vyv́órka, wiewiórka; por. § 5, e.
vyzaperdu, „visum et repertum“
vyzykać, ślubować od trunków rozpalających.

Z.

zabácyć, zapomnieć.

zab́ić śe, potłuc się.
zachámońćić, zarzucić, zaprzepaścić.
zagáŭusyć, kogoś nieprzytomnym zrobić wielkim gwarem.
zájdki, zájdy, | brzemię, t. j. ciężar, który dwiema rękami objąć, a na plecach zanieść można.
zaklonkńenty nos, wklęsły.
zaklonknonć, zapadać się.
zakoćić śe, zamnożyć się.
zánázdze, miejsce przy piersiach między koszulą a ciałem.
źáńdár i dźańdźár, żandarm.
zápólko, zapole w stodole.
zárá, zaraz, wnet.
zártobńiś, żartowniś, figlarz.
záśek, zapole.
zásvuga (sic), zasługa, zapłata sługi.
zátyŭek, końce u szczytu strzechy.
závdy, zawsze.
zav́iŭa śe, miała nieślubne dziecko
záv́itka, niewiasta z nieślubnem dzieckiem.
zbereźńik, wielki lampart.
zbrojny, niespokojny, ruchliwy.
zdajać śe, zdawać się; »jednym zdajaŭo śe, co rabováŭ u Moskála“, Baśni, 39.
zdechlák, chyrlak, człowiek słabowity.
zdźirca, ździerca.
żemny ṕes, chomik.
zeńácka, żenienie się.
zeńáty, żonaty.
źimńák, ziemniak.
zŭákuśić śe, złakomić się.
zmarzluch, ten, co rychło marznie.
zmondzaŭy, doświadczony.
zńisko, ból żołądka.
znovuk, znowu.
zóŭćeń, jaskier.
zóŭte kv́átki, indyki (sic).
zoŭzy, choroba końska.
źraŭy, n. p. ᵘovoc, dojrzały.
źreb́ić śe, o kobyle, gdy wydaje płód.
zuchováty, odważny.
zukváŭy, zuchwały.
zválić, gwałtownie uderzyć ze skutkiem.
zvoŭać, głośno łajać kogoś.
zvon, dzwon.
zvoźny, woźny.
zvycájny, przyzwyczajony.
zvyk, zwyczaj.
zytńisko, pole po zbiorze żyta.
zyvo, w zwrocie: „jako zyvo“, wcale nie.
zyvot, brzuch.

Uwaga do §§. 15 i 17.

W ustępie, w którym mowa o substytucyi podniebiennego ř (rz) przez z w gwarze pyszn., powiedzieliśmy, że objawu tego dotychczas nie zauważono w żadnej gwarze polskiej. Uwagę tę sprostować należy o tyle, że już przedtem prof. Kryński w rozprawie p. t. „Gwara Zako-

pańska" (Rozprawy Wydziału filolog. Akademii Umiej. T. X) zauważył podobną przemianę *ř* na *z s*, ale tylko po spółgłosce; př=ps, kř=ks, tř=ts i t. d.: psydźe, ksykać, tseba; pag. 178. W innych kombinacyach jednak pisze konsekwentnie *ř* (rz): césá*rz*. pag. 171, podku*rz*yć, pag. 173 i t. d., co więcej nawet po spółgłosce wszędzie pisze *rz*: sp*rz*edáž (sic) pag. 171, k*rz*ykáł ib. i t. d. Do tego dodajemy, że dr. Kosiński, który tę samę gwarę opracował (ib.), o tem zjawisku wcale nie wspomina, wszędzie pisząc *ř*: přitrefiło śe, pag. 226, tř*a*pnąć pag. 227, i t. d Rzecz tę ze względu na jej doniosłość dla dyalektologii polskiej należałoby dokładniej zbadać na miejscu.

SPIS RZECZY.

ROZPRAWY

AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.

WYDZIAŁ

FILOLOGICZNY.

Serya II. Tom VI.

Ogólnego zbioru tom dwudziesty pierwszy.

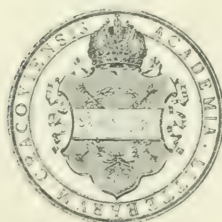

W KRAKOWIE.
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ.
1894.

W Krakowie, 1894. — Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, pod zarządem A. M. Kosterkiewicza.

TREŚĆ.

PRZYCZYNEK

DO WYJAŚNIENIA „IMPROWIZACYI“ MICKIEWICZA

I TRZECIEJ CZĘŚCI „DZIADÓW.“

NAPISAŁ

Maksymilian Kawczyński.

Kto czytał poezye Alfreda de Vigny, jednego z najprzedniejszych poetów szkoły romantycznej we Francyi, zwłaszcza zaś „Moïse“, najudatniejszy może z jego poetycznych utworów, temu z pewnością przy niektórych ustępach mimowolnie na myśl przyszły wiersze i ustępy z „Improwizacyi“ Mickiewicza w trzeciej części Dziadów. Tak np. przy wierszu:

J'impose mes deux mains sur le front des nuages

przypomni sobie prawdopodobnie ustęp:

Ja mistrz!
Ja mistrz wyciągam dłonie,
Wyciągam aż w niebiosa i kładę me dłonie
Na gwiazdach, jak na szklannych harmoniki kręgach.

Pomyśli może zarazem, że owe wyciągnięte dłonie należą znamiennie do postaci Mojżesza, który tym sposobem podczas całego trwania boju chciał zwycięstwo ściągnąć na stronę Izraela, że dalej owe

wyciągnięte dłonie oznaczają wysilenie woli, dążącej do zapanowania nad rozstrzygającym się losem narodu, mają mieć siłę magiczną, jaką Konrad w Improwizacyi posiąść także pragnie.

Otóż gdy i mnie nasuwały się podobne uwagi, postanowiłem oba utwory poetyckie porównać, aby się przekonać, czy, oprócz pojedyńczych oderwanych rysów, nie mają ze sobą głębszego powinowactwa. Przy tem porównywaniu okazało się, że Mickiewicz z pewnością znał utwór francuskiego poety, że znał prawdopodobnie i inne jego poezye i prace, że jednakże w chwili tworzenia Improwizacyi działała w nim pamięć, mniej lub więcej żywa, innych jeszcze utworów.

Przedewszystkiem przyszedł na myśl Prometeusz Aischylosa, w którym się poeta rozczytywał r. 1829 we Włoszech, jak Odyniec donosi, ale wnet pomyślimy także o Prometeuszu Goethego, o Fauście, duchem mu pokrewnym, o Byronie następnie, a zwłaszcza o jego Manfredzie. Chęć wzięła odświeżenia sobie tych dzieł w pamięci, rozpatrzenia się w nich samych, oraz rozpoznania ich stosunku do tego z utworów naszego poety, który pomiędzy jego najcelniejsze zaliczany bywa.

Wynik tych rozpatrywań i rozważań przedstawić tutaj zamyślamy.

§ 1.

Rozbiór prologu.

Aby módz wykonać zamierzony rozbiór i porównanie, przypomnijmy sobie, jaki jest układ i jaka osnowa w całej trzeciej części Dziadów.

Mamy tu najprzód Prolog, odgrywający się w nocnej zrazu porze, w celi więźnia u Bazylianów w Wilnie. Pojmany śpi wsparty na oknie, przy nim anioł-stróż łagodne czyni mu wyrzuty, że tak często starania jego płonnemi czynił. Na prośbę matki jego i dla jej ziemskich zasług strzegł myśli i snów jego, wiódł je w krainę wieczności, na rękach własnych nosił do nieba, aby słyszały pieśni anielskie: —

> A tyś słyszał niebios dźwięki
> Jak pijanych uczt piosenki.

Straszył go wtedy, karał nawet:

> Tyś przyjmował chłostę Boga,
> Jak dziki męczarnie wroga;
> I dusza twa w niepokoju,
> Ale z dumą się budziła,
> Jakby w niepamięci zdroju
> Przez noc całą męty piła.

Dotychczasowe życie jego, życie Gustawa, krzywą szło drogą: sny zawsze były najgorsze, pamiątki wyższych światów w nim marniały, anioł płakał i już opuścić go myślał.

Budzi się więzień i rozpoczyna monolog, którego wątkiem noc i sen:

Nocy cicha! Gdy wschodzisz, kto ciebie zapyta
Skąd przychodzisz; gdy gwiazdy przed tobą rozsiejesz,
Kto z tych gwiazd tajnie przyszłej drogi twej wyczyta?

Jesteśmy od Improwizacyi oddzieleni jeszcze całą obszerną sceną pierwszą, a jednak już po stylu odczuwamy ten sam nastrój, w jakim poeta rozpoczyna swą pieśń wspaniałą. Tu, jak tam, mamy apostrofę i krasomowcze pytania:

Samotność!... Cóż po ludziach, czym śpiewak dla ludzi?
Gdzie człowiek, co z mej pieśni całą myśl wysłucha?

Zaszło słońce, mówi Gustaw dalej,

Ale dla czego zaszło, nikt nie odpowiada;
Ciemności kryją ziemię i lud we śnie leży:
Lecz dla czego śpią ludzie, żaden z nich nie bada...

Gustaw ma roje myśli i roje wątpliwości; ubezwładniony, zagłębia się coraz więcej w dociekanie tego, co jest sen i czem są sny:

Ach, ten świat cichy, głuchy, tajemniczy,
Życie duszy, czyż nie jest warte badań ludzi?
Któż jego miejsce zmierzy, kto jego czas zliczy?

Mędrcy mówią, że sen jest tylko przypomnienie, mówią, że senne czucie rozkoszy i kaźni jest tylko grą wyobraźni:

Głupi zaledwie z wieści wyobraźnię znają
I nam wieszczom o niej bają!

W cierpkich tych słowach jest widoczną polemika z którymś z filozofów, najprędzej ze Śniadeckim Janem. Nikt nie zna lepiej świata wybraźni, mówi poeta, niż on, który tak często w nim przebywa; zapewnia więc, że ani sen jest pamięcią, ani mara wyobraźnią. Czemże jest sen? Wprost nam tego poeta nie mówi, ale domyślać się każe, że sny są głosami, podszeptami, ze świata pozaziemskiego. Nie widząc ich, nie słysząc, ma Gustaw około siebie „duchy nocne“ i aniołów, podszepty ich to go łudzą, to straszą, to trudzą. W senności swej, w drzemaniu, głosy te za sny uważa. [1])

[1]) Przypomnijmy sobie, co Jan Śniadecki wypowiedział w rozprawie O pismach klasycznych i romantycznych: „Wprowadzają dziś na scenę schadzki czarownic,

Ów temat snu przypomina nam znany monolog Hamleta na temat śmierci i jej ze snem podobieństwa, przypomina zarówno zagadką do rozwiązania daną, jak i formą dumania, monologu. Szekspir rozwiązania nie daje, odpowiedź Mickiewicza jest polemiczną, przeciw filozofii skierowaną.

Anioła swego i duchy nocne ma Gustaw obok siebie. Mówi mu anioł, że to on więzienie dla niego u Boga uprosił; tutaj w samotności, jak prorok na pustyni, ma ducha swego skupić, ma dumać i myśleć o swem przeznaczeniu.

Tej dążności anioła-stróża starają się usilnie przeszkodzić duchy nocne. One mu szepcą o nocnej w mieście muzyce, o wesołych biesiadach i śpiewach, o jasnych oczach i warkoczach. Takie nocne marzenia duszę na ich brzeg, na lewy brzeg życia, wieczności zanoszą. W dzień Bóg panuje, w dzień im dokucza, oni synowie nocy nad sennymi śpiewają, w nocy, jak pijawki, pobożną myśl wyciągają z czoła, w serce wpadają, po głowie biegają

Nasz będzie... ach gdyby spał długo!

Zkądże takie pojmowanie rzeczy? Wszakże wróg nasz we dnie i w nocy krąży na okół, jako lew ryczący, aby nas pożarł! Czy ztąd, że Dziady odbywają się w nocy? Ależ w tych w obrzędach nie panuje duch złego! Więc chyba zkąd inąd, bo i w Fauście o takim podziale władzy mowy nie ma.

Widzimy wszelako, że się zawiązuje walka: aniołowie wołają:

Pilnujmy tylko, ach pilnujmy myśli!

Duchy złe: Podwójmy napaść!
Duchy dobre: My podwójmy straże!

---

ich gusła i wieszczby, duchów chodzących i upiorów, rozmowy djabłów i aniołów i t. d. Cóż w tem nowego i dowcipnego? wszystkie baby wiedzą dawno o tych pięknościach i mówią o nich ze śmiechem pogardy. Te niedołężności i brednie przywołane z wieków grubiaństwa, łatwowierności i zabobonu, mogąż bawić i uczyć w ośmnastym wieku, nie tylko ludzi dobrze wykształconych, ale nawet nieokrzesane pospólstwo? *Humano capiti cervicem pictor equinam.*" W głównem zaś swem dziele Filozofia umysłu ludzkiego Śniadecki fantazyą określa w sposób następny: „Jestto gwałtowne działanie wrażeń mózgowych i pamięci zwierzęcej na umysł (§ 103). A dalej (§ 106): Kiedy sen jest niezupełny, ustają działania rozumu i woli, ale czuwają i pracują żądze i pamięć"... Odróżniając zaś fantazyą od imaginacyi, filozof tak mówi: „Fantazya jest skutkiem samej pamięci zwierzęcej, spólna ludziom i bydlętom, wypadkiem konstytucyi mózgu i nerwów; imaginacya jest siłą, używającą wszystkich zapasów i skarbów pamięci tak zwierzęcej jak wyższego rzędu"... (§ 108). Do niego przeto jest chyba skierowane wyrażenie, że głupi i że baje.

Jutro się walka rozstrzygnie · czy zła myśl wygra, czy dobra pokona, jutro się w mowach i dziełach pokaże.

Czy taka walka Dobrego i Złego o duszę ludzką jest nową? Zdaje nam się, jakobyśmy ją już znali. Mamy ją w księdze Joba, zkąd przeszła do sławnego Prologu w niebie przed dramatem Fausta. U Goethego sam Bóg z Mefistem idzie o zakład, u Mickiewicza dobre i złe duchy będą walczyły ze sobą.

Jeden jeszcze temat w Prologu uwydatnić należy, abyśmy Improwizacyą lepiej zrozumieli. Jest nim przemiana Gustawa w Konrada, Gustawa, zajętego własnym sercowym bolem, w Konrada, który się zwie Milion, bo cierpi za miliony. Bezpośrednim do tego powodem są słowa anioła:

Ty będziesz wolny, my oznajmić przyszli.
Więzień (budzi się)
Będę wolny?... Pamiętam, ktoś mi wczora prawił...
Nie... skądże to? Czy we śnie, czy mi Bóg objawił?

Oto słowa (wtrąćmy nawiasowo), z których się mamy i możemy domyślić, w jaki sposób poeta chce mieć sny pojmowane. Przepowiednia sama, zamiast go ucieszyć, napełnia goryczą. Wie, co znaczy taka wolność: kajdany, z rąk i nóg zdjęte, będą mu włożone na duszę. Wygnany będzie, on śpiewak, pomiędzy cudzoziemców, pomiędzy nieprzyjaciół, którzy ani mowy, ani pieśni jego nie zrozumieją. Jedyną broń, (którą już walczył!) zepsuto mu, połamano w ręku. Ale nie uda się zamiar, on w sobie Gustawa pogrzebie i żyć będzie tylko jako Konrad. Jednemu pisze na ścianie nagrobek, drugiemu zapisuje dzień urodzenia.

Konrad w nim się narodził — jaki Konrad? Chyba ów imiennik opiewany w pieśni, wróg dla wroga nieubłagany, mściwy, nieugięty. W istocie, wrogiem takim pozostał poeta aż do końca życia, aż do owego czasu, kiedy podczas wojny Krymskiej udał się na wschód w misyi, na pozór naukowej, której mu jednak śmierć przedwczesna wykonać nie pozwoliła.

Wiemy jednakże, że poeta na własne żądanie i za paszportem wyjechał z kraju za granicę, więc jeżeli tutaj ów wyjazd jako mimowolny przedstawia, czy w tem nie ma pewnego zamiaru, którego wyraźniej wypowiedzieć nie chce? Poeta pragnie, aby go uważać za wygnańca, jakimi byli inni i choćby to jedno już dowodzi, że utwór, a przynajmniej te sceny, które z Prologiem ściśle są związane, powzięte zostały dopiero po powstaniu, nie zaś w Rzymie jeszcze, jak chcą niektórzy badacze. [1])

---

[1]) Zob. Prof. Kallenbacha: O Improwizacyi. Pamiętnik Tow. im. M. IV. 1890.

§ 2.

Grupa scen przedmiotowych.

W scenie pierwszej, aktu pierwszego, wprowadza nas poeta naprzód na kurytarz więzienny, a następnie do celi Konrada, gdzie gromadzą się za zgodą straż mającego kaprala, Polaka i katolika, aby wspólnie przebyć wieczór świętej Wigilii. Mają kilka butelek, dobry ogień rozpalą... Spotykają się tam towarzysze, dawni przyjaciele, rozdzieleni zajęciem i przestrzenią, teraz smutnym zjednoczeni losem. Są tam pomiędzy nimi więzieni już długo, są nowo przybyli, jedni drugim opowiadają swe dzieje, udzielają nowin świeżych z kraju i miasta. To wszystko poeta przedstawia tonem spokojnym, przy smutnych zdarzeniach przygnębionym, wnet jednak, i to chętnie, do żartu, do żartobliwego przynajmniej wyrażenia wracającym. Młode życie nie tak łatwo da się zgnębić.

Poeta opowiada tu jednakże zdarzenia straszne, serce krwawiące, jak owo o wywiezieniu studentów żmudzkich, wszystkich w ciężkie okutych kajdany, znędzniałych od cierpień i katuszy. To też, zamiast żywego więźnia, na jednej z kibitek trupa wywieziono. Wasilewski, knutami zbity, nieżywy padł ze schodów do kibitki idąc. Te wiadomości przygnębiają jednych, w innych budzą zawziętość, dochodzącą aż do zaparcia się wiary w Boga, który pozwala na takie bezprawia. Mówi Jankowski do księdza Lwowicza, obiecującego modlić się za jednego z umarłych:

Wiesz księże, dalibógże drwię ja z twojej wiary...

na co Frejend zgadzając się, dodaje:

Toż chciałem mówić; dobrze żeś ty za mnie zgrzeszył.

U Frejenda zwątpienie jest pozorne, ponieważ czuje, że grzeszy, na dnie duszy jego wiara pozostała. Inaczej u Jankowskiego, który księdzu nuci bardzo zuchwałą piosneczkę:

Mówcie, jeśli wola czyja,
Jezus Marya,
Nim uwierzę, że nam sprzyja
Jezus Marya,
Niech wprzód łotrów powybija
Jezus Marya! itd.

Konrad dotąd milczący, teraz się odzywa, przemówienie jego jest ważne i dla tego je przytoczymy:

Słuchaj ty! tych mnie imion przy kieliszku wara!
Dawno nie wiem, gdzie moja podziała się wiara;
Nie mieszam się do wszystkich świętych z litanii,
Lecz nie dozwolę bluźnić imieniu Maryi.

Jednakże, jeżeli te słowa porównamy z następnem wystąpieniem Konrada, nie znajdziemy pomiędzy niemi żadnego prawie związku. Obronę Matki Boskiej mógł był poeta włożyć w usta któremu z innych więźniów, Konrada zupełnie wypuścić. Sądzimy też, że początkowo wcale go w pierwszej scenie nie było i mamy nadzieję, że się to w dalszym ciągu rozbioru okaże.

Z tej czci dla Matki Najświętszej cieszy się bardzo stary kapral Polak, katolik, dziś carski żołnierz, niegdyś napoleoński, który walczył w Hiszpanii. Tam to imię Bożej Rodzicielki ocaliło mu życie jakby cudem podczas gdy wszyscy towarzysze jego we śnie wyrznięci zostali. Kapral jest w poemacie uosobieniem głęboko na dnie serca poety leżącej, tutaj zaś bardzo wybitnej myśli, że wiara prostaczka dalej i bezpieczniej niesie, niż mędrców rozumy.

W całych Dziadach myśl ta wielokrotnie się wynurza, tutaj zaś w akcie pierwszym części IIIiej, tworzy niejako myśl zasadniczą, przewodnią, chociaż w odmiennej nieco postaci, z innego oglądana punktu widzenia. Widzimy ją w przemówieniu Żegoty, w przypowieści legendowej, którą z Antoniego Góreckiego przytacza. Bóg z raju Adama wypędziwszy, kazał mu ziarn zboża na drodze jego nasypać. Nie poznał ich wartości Adam i zaniedbał Djabeł zoczywszy i domyślając się, że wartość ich dla człowieka może być wielka, chciał je ukryć przed nim i w tym celu w ziemię zagrzebał. Zdziwienie jego było wielkie, gdy z następną wiosną ziemia pokryła się bujnem, życiodajnem zbożem:

O wy! co tylko na świat idziecie z północą
Chytrość rozumem, a złość nazywacie mocą;
Kto z was wiarę i wolność znajdzie i zagrzebie
Myśli Boga oszukać — oszuka sam siebie.

Czyli inaczej: miejmy otuchę, ufajmy w Boga, wróg nawet wtedy, gdy nam szkodzić pragnie, jest jego narzędziem, które służy boskim zamiarom. Coś podobnego czytamy w Fauście:

Nun gut, wer bist Du denn? — Ein Theil von jener Kraft,
Die stets das Böse will und stets das Gute schafft.

Ów ton pełen ufności w rządy Boga, w czyste sumienie, z którego nawet w ponurej kaźni płynie żart i wesołość, przeważa w scenie pierwszej mniej więcej aż do wiersza owego, złożonego z ra-ra-ra.

Odtąd się zmienia. Konrad, który potąd żadnego omal nie brał w scenie, w rozmowie, udziału, wysuwa się na pierwszy plan. Ponury dotąd, zamyślony, duchem jakby nieobecny, daje się graniem Frejenda na flecie pobudzić do pieśni. Straszną jest ta pieśń, ks. Lwowicz mówi: pogańską, kapral szatańską nazywa. Dyszy zemstą, krwi żąda, w upiora się przemienia sama, jak poeta sam już się upiorem czuje i słuchaczy w upiory przemienić pragnie, aby razem krew wroga wypili. Następuje widzenie, przerwane omdleniem, extaza, której dalszym ciągiem będzie Improwizacya, zapełniająca scenę drugą.

Pomińmy ją chwilowo, równie jak scenę trzecią, która z Improwizacyą ściśle się wiąże, co także o scenie czwartej, a nawet piątej powiedzieć trzeba. Dochodzimy tedy do sceny szóstej, zawierającej widzenie senatora. Śni mu się, że otrzymał reskrypt cesarski, rubli stotysięcy, order, tytuł księcia. Cieszy się, że wielki marszałek pęknie z zazdrości; widzi, jak mu się wszyscy kłaniają nizko, będącemu w łasce... Przewraca się na drugi bok, a równocześnie sen się zmienia: cesarz nie spojrzał na niego, więc dreszcz go zdjął, pot oblał, głos mu zamarł. Senator wypadł z łaski, wszyscy uciekają od niego, szydzą, śmieją się, żartują....

Ten niepokój, lęk, te senne męczarnie wszechwładnego ciemiężcy, nie sąż one przeciwstawieniem do owego spokoju, nawet wesołości więźniów, zagrożonych katuszami, najsroższym losem? Przeciwstawienie to uwydatni się jednakże wtedy dopiero, gdy scenę szóstą przeczytamy bezpośrednio po pierwszej, aż do owego wyżej przytoczonego, dziwacznego wiersza. Wszystko to więc, co się w środku znajduje, osłabia związek owych dwu scen, które mają pozór, jakby do siebie należały.

Samo Widzenie poprzedzone jest w tej samej scenie wystąpieniem dwu djabłów podrzędnych i Belzebuba. Rozumie się, że owe senne widzenia Senatora są dziełem złych duchów, w których mocy całkiem się znajduje. Djabły zapominając, że głównem zadaniem dostać duszę do piekła, dręczą dygnitarza z taką gorliwością, tak wyraźnie o piekle mu szepcą, że przybiega doświadczony Belzebub i nakazuje zachować ostrożność, o piekle nic nie wspominać:

Jak zbyt nastraszysz raz,
Gotów przypomnieć sen,
Gotów oszukać nas,
Wypuścisz ptaka z rąk.

Ta scena djabelska wprowadza Widzenie w związek z Prologiem, jest jednak tak luźną, że bez niej Widzenie pozostanie zrozumiałą w sobie całością. Dorobioną jest ze względu na prolog, a naśla-

dowaną podług scen podobnych we Fauście, co widać przedewszystkiem z humorystycznej, nawet nieco płaskiej rubaszności stylu djabelskiego.

Scena siódma posiada także ów charakter historyczny, objektywny, który znamionuje scenę pierwszą. Mamy tu obraz wysokiego świata warszawskiego, zebranego w salonie. Głównym przedmiotem rozmowy jest bal ostatni, który się nie udał, ponieważ brakło Nowosilcowa, niezbędnego do urządzania eleganckich zabaw. Za nim więc tęsknią polskie damy. Hrabia znów stara się u mistrza ceremonii o miejsce pierwszej pokojówki dla żony; kamerjunker, szambelan, poruszają się w sferze podobnie wysokich idei. Są wszakże w salonie młodzi i starzy Polacy, przy nich młoda dama i panna, których zajmują wieści o współczesnych zdarzeniach, o prześladowaniu. Adolf (Januszkiewicz) opisuje im straszny los jednego z prześladowanych, Cichowskiego, którego więziono lat szereg, torturowano, gdy niczego zdradzić nie chciał, ogłoszono umarłym, wreszcie wypuszczono w stanie umysłu i ciała okropnym. Do tego zdarzenia nawiązuje poeta bardzo ostrą satyrę na najprzedniejszych warszawskich pisarzy, na Osińskiego, Kaj. Koźmiana, na Brodzińskiego nawet, których wprawdzie nie wymienia, ale tak charakteryzuje, że łatwo ich rozpoznać. Cała ta scena jest w gruncie rzeczy satyrą na wyższe klasy społeczeństwa warszawskiego. [1])

Następna scena ósma przedstawia nam podobny świat w Wilnie, stolicy Litwy. Ta jest najdłuższą ze wszystkich, najbardziej satyryczną, ale zarazem najdramatyczniejszą. Miała być może przedtem główną częścią poematu, dziś nie tracąc na wartości, zostaje w cieniu w obec Improwizacyi.

Mamy tu Senatora we własnej osobie, mniej zadowolonego z Wilna, niż z Warszawy, tutaj bo nawet przy proszonych obiadach śmią mu goście mówić o więźniach, wstawiać się za nimi.

Muszę skończyć sprawę
I uciec z tego Wilna w kochaną Warszawę.

Przy senatorze nieodstępny doktor (Bécu), Pelikan, szambelan Bajków, goście grający w wista, sekretarz przy stosie aktów śledczych, lokaje. Z sal dalszych dolatują dźwięki muzyki. Nazywa się to sceną jedną, ale gdyby ją podzielić tak, jak się dzieli w dramatach, znaleźlibyśmy w niej scen może dziesięć. Najprzód sprawę kupca Kanissyna, który

[1]) Z ironią wymienia poeta w tej części dziennik francuski: *Le Constitutionnel*. Było to pismo liberalne i właśnie dla tego wrogie romantykom, przeciw którym walczyło, ponieważ byli moyenâgeux.

się upomina o zapłatę za towary, a któremu senator chce za to kazać uwięzić syna. Młody jest! — Tem gorzej! — Uczy się w Moskwie! On tam jako emisaryusz wysłany!

Następuje relacya Pelikana o śledztwie z Rollisonem i trzystu kijach, które mu dano, gdy niewinnych nie chciał oskarżać. Śmieje się senator, żartuje i dziwi, że chłopiec wytrzymał. Sama pani Rollison prosi o posłuchanie, a że ma list od księżnej, więc mimo niechęci, jest wpuszczona. Rozpacz matki, staruszki, ociemniały, biednej, której porwano syna, jedyną jej podporę, aby go katować na śmierć, przedstawioną jest w sposób rozdzierający serce i zdejmuje oburzeniem w obec cynizmu, kłamliwości, nieludzkości senatora. Zaraz potem otwierają się drzwi do sali balowej, zkąd wybiega strojna panna, prosząc gospodarza do śpiewu, do koncertu. Ten przyrzeka coś biednej staruszce, aby się jej pozbyć, ale zaraz po jej odejściu gromi lokajów, że jej wnijść pozwolili, rozkazuje ze schodów strącić, do więzienia zamknąć. Teraz zwraca się do księdza Piotra, przybyłego razem ze staruszką, pyta go, co robi po więzieniach, poco wieści roznosi, grozi mu batogiem, powieszeniem. Usłużny doktor bije księdza po twarzy, Bajkow pomaga, ksiądz obu rychłą śmierć wróży. Doktor robi doniesienie na księcia Czartoryskiego, którego śledzi od dawna i przeciw któremu zebrał cały szereg dowodów. Cieszy się senator, obiecuje wysoką nagrodę, łaskę cesarską. Pelikan już doktorowi zazdrości, ale senator po cichu kazał donosiciela przyaresztować, papiery jego zabrać, aby sam miał całą zasługę stracenia księcia, którego nienawidził, tem bardziej, że jemu wyniesienie swe zawdzięczał. I znów damy przybiegają prosić do tańca, bal się zaczyna, damy chwalą senatora urodę i wdzięk, mężczyźni świetność i przepych przyjęcia. Gubernatorowa ofiaruje się być kuplerką dla senatora, gubernator jej pomaga, sowietnik nogą potrąca registratora, pułkownik sowietnika, każdy wyższy niższego rangą, — straszliwy obraz zepsucia, spodlenia, rozpusty, okrucieństwa. Jakże się to zakończy, jakże spotęguje, gdyż to już prawie niemożebne? Są jednakże na balu ludzie, którzy czują to spodlenie, jest „prawa strona“, są spiskowcy: Pol, którego krew wre i kipi, ręka za nóż chwyta, Bestużew, który go wyprowadzi, powstrzymać nie mogąc. Nikt się nie pomści? Bóg! odpowiada ks. Piotr.

Muzyka pod wpływem nadziemskim, zamiast grać taniec skoczny, gra mimowoli ponurą arya zemsty komandora, chmura zaciemnia widnokrąg, słychać grzmot, pani Rollison krzyczy za drzwiami, przerażającym głosem matki, której syna zabito, rozbija lokai, szuka pijaka: syn mój nie żyje, wyrzucili go oknem na bruki, rozedrę cię kacie bez sumienia! Słychać uderzenie piorunu, wnet wiadomość nadchodzi, że doktor zabity gromem. Przestrach ogarnia zgromadzonych, nawet sena-

tor dziwi się rychłemu ziszczeniu przepowiedni księdza Piotra, pyta się go, czy nie czarodziej. W odpowiedzi daje mu ks. Piotr dwie przypowieści, przez które mówi, że i jego i tych którzy jemu rozkazują, kara nie minie, a będzie ich kara najcięższa. Senator nie przerażony, lecz znudzony, mówi, że ksiądz bredzi, ale puszcza go wolno. Taki więc koniec aktu pierwszego, albo raczej całego utworu. Jego myśl przewodnia tutaj się objawia, tą myślą, że kara Boża prześladowców nie minie, Bóg jest wyższym nad potęgi świata.

Ile więc tematów w powyższej scenie, tyle właściwie scen osobnych. Ale jeszcze nie koniec, bo oto ksiądz Piotr wychodząc, spotyka się z Konradem, prowadzonym na śledztwo przez dwu żołnierzy. Mają krótką z sobą rozmowę, która odnosi się do sceny trzeciej, z ósmą zaś żadnego związku nie ma, widocznie jest dorobioną później.

W końcu mamy epilog, scenę dziesiątą, w której autor przedstawia znowu Noc Dziadów. Guślarz pokazuje „kobiecie“ trupy z grobów wychodzące.

Pierwszy jeszcze świeży,
W niezgniłej jeszcze odzieży

przelewa z ręki do ręki wrzące srebro, prosi aby mu wyłupić z głowy palące dukaty, dać złoto dla biednej sieroty, dla więźnia jakiego, dla wdowy. Domyślamy się, kto ów gorejący potępieniec — to doktor.

Drugi wylazł, ku nam bieży
Jakie obrzydłe trupisko!

Ten także świeży, jeszcze weselny strój ma na sobie, goni po grobach za djabłem, który go zwodzi w postaci kobiety, mruga do niego, wabi uśmiechem. Goni go trupisko

I rękami i nogami
Wije, jak wiatrak skrzydłami,

już chwyta lubą, gdy z pod nóg jego wyskakuje dziesięć czarnych psów, które go targają na kawały, po polu roznoszą, znikają. Rozrzucone części trupa drgają, skaczą, aby się zebrać, co gdy im się udało, znów cały trup goni za djabłem, znów się powtarza ta sama scena, obrzydzeniem napełniająca guślarza. Męki te ze szczegółami swymi, obrazowane są widocznie na wzór Dantejskich opisów, a scena ta należy do bardzo udatnych. Kobieta nie ciekawą jest innych duchów, ona jednego tylko obaczyć pragnie

Tego, co przed laty wielu
Zjawił się po mem weselu,

Co pośród duchów gromady
Stanął nagle krwawy, blady..
I ani słowa nie mówił.

Czyli inaczej, chce widzieć Gustawa, jak go nam IV część Dziadów przedstawia. Kto ona, domyślić się łatwo. Ani o niej poeta zapomniał, ani też przypuścił, że ona jego z myśli straciła.

Guślarz się domyśla, że ten duch jest jeszcze między żywymi, ale i takiego przywołać umie. użyje ziela czarodziejskiego, zaklnie na wiersz tajemniczy, trzeba jeszcze, aby ona imię jego wymówiła:

I duch ciało swe zostawi
I przed tobą się pojawi.

Uczynili to wszystko, ale duch się nie pojawił. Więc mówi guślarz:

O kobieto! Twój kochanek
Albo zmienił ojców wiarę,
Albo zmienił imię stare.

Biegły to w swej sztuce guślarz, jakże on się dobrze domyślił! Zaklęcia jego jednak nie pozostało bez skutku, bo oto od zachodu, od Wilna, pędzą kibitki, on zaraz w pierwszej. Jedno jej tylko rzucił spojrzenie, ale jakie spojrzenie! Odjechał, dostrzegli wszelako, że był tysiącem mieczy przebity, które przez ciało aż w duszę przeszły, zaś na czole miał jedną tylko, niewielką, do czarnej kropli podobną bliznę. Z tamtych, objaśnia guślarz, śmierć go wyleczy, z tej zaś ani śmierć nie może.

Ach, ulecz go wielki Boże!

Tak więc ów werterowski motyw samobójstwa kochanka przeszedł aż do tej części Dziadów, która przecież miała być uczuciu miłości ojczyzny poświęconą wyłącznie. Są może czytelnicy, których to razi nieco, tem więcej, że w scenie czwartej już innej miłości piękne znajdujemy poświęcone wspomnienie.

Jesteśmy w końcowej scenie, w epilogu, który ma się wiązać z prologiem, co też się stało przez motyw zmiany nazwiska. Z wielką sceną poprzednią łączy się przedstawieniem katuszy tych okrutników, którym ksiądz Piotr był bliską śmierć przepowiedział, uroczystością Dziadów znów wiąże ta scena Część trzecią, z częściami poprzedniemi.

W powyższej analizie staraliśmy się uwydatnić przedewszystkiem cztery sceny: pierwszą, szóstą, siódmą i ósmą. Podług nas łączą się ze sobą bezpośrednio. One to właśnie i tylko one w utworze dają ów obraz prześladowania, jaki poeta zamierzał przedstawić narodowi ku pamięci.

Wszystkie te sceny mają też wspólny charakter objektywności, historyczności i daleko posuniętego realizmu. Wspomnijmy także i o tem znamieniu, że wszystkie są pisane w wierszu jednakim, trzynastozgłoskowym.

Uderza w nich i to jeszcze, że Konrad wcale w nich nie występuje. Mówimy więcej niż należy, bo przecież widzimy go w końcu sceny ósmej, gdzie się przy drzwiach spotyka z księdzem Piotrem. Prawda, ale właśnie to wystąpienie tak jest uboczne, dodatkowe, nieumotywowane, niepotrzebne nawet, że właśnie ono nieobecność jego w tych scenach tem bardziej uwydatnia. Powiedzieć możemy, że go tu wcale nie ma, czyli inaczej, że się jeszcze nie narodził. Widocznem jest dla nas i stanie się, sądzimy, takiem dla każdego, kto się dokładnie wczyta, że te sceny są dawniejsze, że wszystkie wypłynęły z tej samej inspiracyi, że Gustawa, który przecież się zabił i w czwartej części jako upiór występuje, być tu nie miało i nie mogło, że Konrad później dopiero dodatkowo do sceny ósmej wprowadzony został, aby wzmocnić rozpadającą się całość dzieła.

Wspomnieliśmy o realizmie, jakim się te rzeczy właśnie odznaczają. Tej strony swego bogatego talentu poeta w żadnym poprzednim utworze w stopniu podobnym nie objawił, później w wyższym jeszcze w Panu Tadeuszu. W okresie pisania scen powyższych talent jego widocznie dojrzał, i po owej epopei można się było spodziewać od niego dzieł coraz doskonalszych, prawdziwszych.

Realizm jego z równą łatwością zabarwia się humorem, żartem, jak i satyrą. Obraz zepsutego despotyzmu, czynownictwa, oraz oddziaływania tej zgnilizny na społeczeństwo, jaki nam dał poeta w scenach szóstej, siodmej, a nadewszystko ósmej, dotąd przez nikogo, o ile wiemy, lepiej, jaskrawiej wykonany nie został, nawet Gogol nie malował silniej.

Obok realizmu widzimy w nich dążność do kontrastowania. Wspomnieliśmy, że scena szósta jest niejako przeciwstawieniem do pierwszej, najwyraźniej jednak spostrzedz to można w scenie ósmej, która, jak to się już powiedziało, właściwie zamyka w sobie cały szereg scen, aż do dziesięciu może. Wyobraźmy sobie śledztwo z jednej strony, koncert z drugiej, katowanie Rollisona i żarty senatora, popijane kawą poobiednią; zrozpaczoną matkę staruszkę u nóg siepacza i wbiegającą na to pannę w balowej sukni, zapraszającą do słuchania koncertu. Okrucieństwo i rozwiozłość, płaszczenie się i pychę, służalstwo i spisek, grobową aryę komandora po tańcach, bal zakończony burzą i śmierć niosącym piorunem.

Kontrastowanie jest stałem prawidłem artyzmu, jednakże tak jaskrawe kontrastowanie stało się prawidłem, dopiero w sztuce francuskiego

romantyzmu. Wygłosił je jako takie Wiktor Hugo w znanej *Préface à Cromwell* z roku 1827, sam też najprzód w Kromwelu i Hernanim, (1830) Alexander Dumas w *Henri III et sa cour* (1829) Alfred de Vigny w *La maréchale d'Ancre* 1831 zastósowali. [1])

§ 3.

Grupa scen podmiotowych — fantastycznych.

Podmiotowemi nazywamy sceny w naszym utworze, w których występuje Konrad w roli wybitnej, fantastycznemi zaś te, w których występują dobre lub złe duchy. Wszystkie sceny, w których Konrad wyraźną, jeżeli nie najpierwszą jest postacią, są zarazem fantastycznemi, oprócz nich atoli jeszcze dwie inne, w których Konrada wcale niema.

Pierwszą ze scen fantastycznych jest Prolog, rozbierany już wyżej. W nim wypowiedział poeta jednę z tematycznych myśli swego poematu: każdy człowiek jest pod bezpośrednim wpływem duchów dobrych lub złych, które się starają przeważny na duszę naszą wpływ uzyskać. Czynią to przez podszepty, te zaś przedstawiają się nam następnie jako sny, lub widzenia. Słuchając rad duchów dobrych, oddajemy się w ich moc i opiekę, która oddala duchy złe; poddając się podszeptom duchów złych, osłabiamy przez to pomoc aniołów. Wtedy jednakże modlitwy innych mogą nam być skuteczną pomocą.

Widzimy w poemacie osoby tak dobre i świątobliwe, że do nich złe duchy żadnego już przystępu nie mają; do nich należy Ewa, ksiądz Piotr; widzimy inne całkowicie w mocy djabłów, jak senator. Doktor i Bajkow, jakkolwiek nisko bardzo upadli, ściągnąwszy na się karę już na tym świecie w postaci nagłej śmierci, poddani będą tylko ciężkim

[1]) Na poparcie powyższego przypuszczenia przytoczę ustęp z Przedmowy do Kromwela: „*Le christianisme amène la poésie à la vérité. Comme lui, la muse moderne verra les choses d'un coup d'oeil plus haut et plus large. Elle sentira que tout dans la création n'est pas humainement beau, que le laid y existe à côté du beau, le difforme près du gracieux, le grotesque au revers du sublime, le mal avec le bien, l'ombre avec la lumière. Elle se mettra à faire comme la nature, à mêler dans ses créations, sans pourtant les confondre, l'ombre à la lumière, le grotesque au sublime; en d'autres termes, le corps à l'âme, la bête à l'esprit; car le point de départ de la réligion est toujours le point de départ de la poésie*." Możnaby sądzić, że cało Dziady III pojęte są i napisane w zastosowaniu do tej teoryi. Jak tego chce V. Hugo, tak Mickiewicz wiąże poezyą z religią, przeciwstawia dobre złemu, rozpustę męczeństwu, sen Ewy snu senatora, maluje poczwarowaty obraz pokuty Bajkowa — wszystko to realistycznie, bo V. Hugo woła: *nature et vérité.* Przypomnijmy sobie, że nasz poeta od samego początku swego zawodu gorliwie w teoryach estetycznych szuka oparcia — nawet u Eschenburga.

męków czyścowym. O Konrada walka toczyć się będzie przed naszymi oczyma, złe duchy zdobyć go, dobre obronić będą się starały.

Bezpośrednio po Prologu następuje scena pierwsza, którą poznaliśmy wyżej jako przedmiotową, historyczną.

Już pod jej koniec jednak występuje Konrad, który dotąd, jak mówił Surin żartobliwie:

cicho zasępiony siedzi,
Jakby obliczał swoje grzechy na spowiedzi.

Nie słyszał, co się w koło niego działo, nawet ostatniej pieśni śpiewanej, teraz zaczyna blednąć, czerwienić się; równocześnie ton stroi się do wyższego polotu. Duch poety odleciał gdzieś daleko, ale oczy jego płoną, jak ognie zostawione w obozie, gdy wojska wysłano opodal. Nim zgasną, wojska powrócą: tak też duch poety powróci, od duchów, z którymi mówi, od gwiazd może, z których czyta. Doskonale jest opisaną owa chwila inspiracyi, extazy, tak dobrze znanej poecie.

Już w grobie była pieśń jego, śpiewa Konrad, już chłodna, ale krew poczuwszy, jak upiór powstała i dyszy zemstą a zemstą. Jakim by sposobem się zemścił? On, Konrad, który wyszedł z grobu Gustawa, jest upiorem na prawdę, pieśnią swą innych w upiory przemieni a potem razem pójdą wypić krew wroga, duszę jego do piekieł zawlec.

Konrad widzimy, jest romantykiem najskrajnieszego kierunku. Wierzy w upiory, a chociaż to wierzenie mógł z Litwy przywieść, to znalazłszy je w cywilizowanej Francyi u Nodiera, utwierdził się w niem tem więcej. [1])

---

[1]) Nodier wprowadził do literatury wampiryzm, w który mocno wierzył. Przekonania jego zgadzały się w wielu punktach z Mickiewiczowemi. Tak np. i on snom wielką wagę przypisywał. Więcej u niego znaczyły, jaśniejszymi mu były, niż jego miłość, interesa, ambicya, jak mówi w przedmowie do *Smarra ou les démons de la nuit 1821.*. Po nich się spodziewał rozwiązania najzawilszych zagadek życia i świata, nie zaś po filozofii, której nie lubił. Wierzył gorąco, głęboko, w życie pozaziemskie, sny zaś jako inspiracye z tamtego świata uważał. Jeżeli Gustaw, albo cień jego w czwartej części Dziadów, przedstawia się jako obłąkany, to właśnie Nodier, zapalony Werteryanin, do obłąkania miał predylekcyą, chcę powiedzieć, że bohaterów swoich chętnie w nie wtrącał i to począwszy od roku 1803 (Le peintre de Saltzbourg), aż bodaj po koniec życia. Wspomnieć należy, że do obłąkania lubił dodawać samobójstwo. Jest on też autorem dzieła, niby pamiętnika: *Les Philadelphes, histoire des sociétés secrètes dans l'armée, ou des conspirations qui ont eu pour but le gouvernement de Bonaparte. Paris 1815.* Każdemu powyższy tytuł Filaretów i Filomatów przypomni. Nodier był od roku 1825 bibliotekarzem w Arsenale i patronem romantyków, którzy się u niego co niedziele zbierali. Kto więc, jak wówczas Mickiewicz, badał romantyzm francuski, ten Nodiera pominąć nie mógł. Zob. także jego Rêveries 1832.

Konrad jest jasnowidzącym, po nad człowiecze plemię wyniesionym prorokiem:

Wznoszę się, lecę tam! na szczyt opoki!...
Już nad plemieniem człowieczem
Między proroki!
Ztąd ja przyszłości brudne obłoki
Rościnam moją źrenicą, jak mieczem;
Rękami, jak wichrami, mgły jej rozdzieram...
Już widno, jasno. Z góry na ludy spozieram:
Tam księga sybilińska przyszłych losów świata!

Widzenie jego staje się wyraźniejszem, podleciał gdzieś bardzo wysoko i mówi:

Tam na dole
Patrz, patrz, przyszłe wypadki i następne lata,
Jak drobne ptaki gdy orła postrzegą,
Mnie orła na niebie!
Patrz, jak do ziemi przypadają, biegą,
Jak się stado w piasek grzebie...
Za niemi hej za niemi oczy me sokole!
Oczy błyskawice!
Za niemi szpony moje! Dostrzegę je, chwycę...

Zdawało mu się chyba na prawdę i nam się z nim zdaje, że istotnie przemienił się w orła, że ma skrzydła i szpony, tak wizya jest gorącą, silną i wrażliwą.

Lecz cóż to! Jakiś ptak czarny, kruk olbrzymi, roztacza skrzydła coraz szerzej, jak ciemna chmura zakrywa mu ziemię i jej losy, w oczy mu patrzy, dymem w nie uderza. Konrad, widzimy, jest dumny wielkością, jasnowidzeniem, potęgą swoją, może urojoną. Zamiast dumny, powiedzmy raczej pyszny, i to pychą taką, jaką miał anioł zbuntowany, za ten grzech strącony z niebios. Pycha przyciągnęła pychę, szatan się pojawił w postaci kruka, z nim Konrad się zetknął, jego spojrzenie wpłynęło mu w źrenice, zmieszało mu i poplątało myśli. W tem spotkaniu okazał się słabszym, blednie i omdlewa.. Równocześnie rontem straży więziennej spłoszeni towarzysze rozbiegają się, on sam jeden zostaje w celi.

Tak daleko jeszcze scena pierwsza, której cały koniec już do Improwizacyi, jako preludyum, jako jej przygotowanie, należy. Pomiędzy nią bowiem a sceną pierwszą związek jest tak słaby, nieorganiczny, z jedności pomysłu nie wypływający, że chyba go poeta później wprowadził, kładąc odezwanie się o Matce Boskiej w usta Konrada w środku sceny

i dodając cały koniec sceny pierwszej, celem przygotowania następnej którą sobie teraz przypomnijmy.

Z dumnem lekceważeniem rozpoczyna się sławny monolog: Konrad samotnym jest, ale nie boleje nad osamotnieniem, boć i tak ludzie go nie rozumieją. Pieśń jego jest gwiazdą za granicą świata, ludzkie uszy nie są jej potrzebne. Ludźmi gardziłem, wyzna później księdzu Piotrowi, który mu życie i duszę ocalił. Wyższość swoją tutaj coraz wyraźniej wypowie: on mistrz, swoim duchem gwiazdy nawet porusza; z ich ruchu, z dźwięków, które w biegu swym wydają, tworzy koncert wspaniały, wszechświat napełniający. Odejmując zaś na chwilę ręce, słyszy swe śpiewy

Długie, przeciągłe, jak wichru powiewy.

Jego pieśń własna wydaje mu się tak wielką, jak nieśmiertelność, jak tworzenie Boże. Niczem mu poeci,

Wszyscy mędrce i proroki
Których wielbił świat szeroki

Czuje się silniejszy rozumem i uczuciem niż wszyscy inni, dziś ma tego najżywszą świadomość, dziś pozna, czy jest najwyższym, dziś chce wylecieć po za granicę gwiazd i planet, aż tam, gdzie stwórca graniczy z naturą.

Zbrojny jest całą myśli władzą, która gromy wydarła niebiosom, daleko sięgającą jest siła woli jego:

Kiedy na chmur spojrzę szlaki
I wędrowne słyszę ptaki
Żeglujące na ledwie dostrzeżonem skrzydle,
Zechcę i wnet okiem zatrzymam jak w sidle.

Największa jego siła jednak w uczuciu leży. Po promieniach uczucia dochodzi aż do Boga, w jego uczucia patrzy, na uczucia walczyć nawet z nim gotów. Całą siłą duszy swojej czuje się niezależnym od Boga, i mówi zuchwale:

Ztamtąd przyszły siły moje
Zkąd do Ciebie przyszły Twoje!

Jego uczucie jest miłością, on kocha cały naród, wszystkie przeszłe i przyszłe jego pokolenia, chciałby go dźwignąć, uszczęśliwić, zrobić z niego podziw świata.

Tylko ludzie skazitelni,
Marni, ale nieśmiertelni,
Nie służą mi, nie znają — nie znają nas obu....

Ja na nich szukam sposobu
Tu, w niebie.

Któż mogą być owi ludzie skazitelni, marni, którzy mu nie służą, nie ulegają? Czy wszyscy, czy tylko pewni?

Co ja zechcę, niech wnet zgadną,
Spełnią, tem się uszczęśliwią:
A jeżeli się sprzeciwią,
Niechaj cierpią i przepadną.

Choćby przepadli, poeta by ich nieżałował, widocznie, że ich nie lubi, ma pewną przeciw nim zawziętość.

Władzy żąda, nad ludźmi takiej samej, jaką ma nad przyrodzeniem.

Niech ludzie będą dla mnie jak myśli i słowa
Z których gdy zechcę, pieśni wiąże się budowa!

Dziwnie pięknem jest to porównanie, poecie tak dobrze przystające, lecz na te wszystkie żądania głuche mu tylko odpowiada milczenie. Już teraz nie dumą, nie pychą, lecz gniewem się unosi:

Kłamca, kto Ciebie nazwał miłością,
Ty jesteś tylko — mądrością.

Więc jeżeli nie jest silniejszym od Boga, to jest od niego lepszym. Uczucie jego więcej dla świata warte, niż chłodna, obojętna mądrość Boża. Siły swego uczucia nie wymierzył jeszcze, ale niech Bóg wie, że czego myśl nie złamie, to uczucie spalić może. Jednakże raz jeszcze próbuje prośbą zamiar swój osięgnąć, po przyjacielsku (!) duszę swą Bogu odkrywa. Gdy chodziło o wydarte mu szczęście osobiste, ból swój zamknął we własnej pokrwawionej piersi, teraz jednakże duszą jest wcielony w ojczyznę, za miliony kocha i cierpi. Jeżeli tedy krzyk miliona dusz o ratunek, nie jest Bogu obojętny, jeżeli czułość nie jest u Boga lekkomyślnością, jeżeli miłość jest potrzebną na świecie, zaklina go, aby mu dał władzę. Jedną jej cząstką ileżby on szczęścia stworzył!

Kiedy i teraz odpowiedzi nie słyszy, wyzywa Boga, grozi bluźnierstwem, walką zaciętszą niż była z szatanem, grozi, że uczuciem krzywdy, gniewu, nienawiści, wstrząśnie całym światem do głębi, że go może nawet zburzy. Jedno ciężkie bluźnierstwo miał na ustach, ale zanim je wymówił, upadł zemdlały. Gdyby je był wypowiedział, byłby równocześnie umarł łupem dla szatanów, w których moc z każdem słowem zuchwałem, z każdym wyrzutem, bluźnierstwem, coraz głębiej popadał. Wyrzucają sobie duchy z lewej strony, jeden drugiemu, że mu do ostatniego grzechu, do śmierci nie pomogli, biją się nawet o to ze sobą.

Dla czego Konrad nie umarł? Anioł stróż nie opuścił go zupełnie, zasługi matki ciągle mu były pomocą, a nadto ktoś się jeszcze modlił za nim Kto taki? ktoś daleko. Ale także może ksiądz Piotr, którego boją się duchy nocne i właśnie teraz zbliżanie się jego słysząc, uciekają.

Przechodzimy do sceny czwartej. Wchodzą do celi ksiądz Piotr z kapralem i jednym z współwięźniów, widzą Konrada w konwulsyach, tarzającego się w prochu, kąsającego spienione usta.

To jest wielka choroba, napad szaleństwa, mówi przybyły więzień. ale kapral i ksiądz Piotr wiedzą lepiej.

Konrad się budzi, mówi jąkając, bluźni zatwardziale dalej, modlitwy nie chce, na nic się nie przyda, w głębie, w otchłań, w ciemność stoczyć się pragnie. Lepsze piekło niżli ziemi padół. Tam nie ma braci, matek, narodów, tyranów.

Ks. Piotr rozpoznał przyczynę złego, kapralowi wyjść kazawszy, rozpoczął egzorcyzmy. To było opętanie. Pod silnem jego słowem kurczy się duch nieczysty, najchytrzejszy z szatanów, wykręca, chce księdza rozśmieszyć, ująć pochlebstwem, obietnicą ciekawych nowin, objawienia przyszłości — napróżno! Wyjawia kim jest. Konrad opętany był P y c h ą. Wyjawi nawet czem go ocalić — chlebem i winem. Tak go ks. Piotr pokonawszy, wypędza, w sposób z Fausta nauczony:

A teraz zabierz z sobą twe złości i błędy
Zkąd wszedłeś i jak wszedłeś, idź tam i tamtędy [1])

Wychodzi duch nieczysty, Konrad się dźwiga przy pomocy ks. Piotra. Strzeż się, mówi mu, sam wpadniesz w te doły! Miał dotąd uczucie jakby w przepaść spadał, teraz uczucie przeciwne:

W górę jak ptak lecę,
Mile oddycham wonią, promieniami świecę
Któż mi dał rękę?.. Dobrzy ludzie i anioły!

Dziwi się temu i składa jedno jeszcze zeznanie:

Skądże litość, wam do mnie schodzić do tych dołów
Ludzie?.. Ludźmi gardziłem, nie znałem aniołów!

Ksiądz Piotr w gorącej modlitwie, krzyżem na ziemi leżąc, pragnie na siebie przyjąć wielką karę, na jaką zasłużył grzesznik ocalonych.

On poprawi się jeszcze, on wsławi Twe imię.

---

[1]) Es ist ein Gesetz der Teufel und Gespenster
Wo sie hineingeschlüpft, da müssen sie hinaus" mówi Mefisto.

Dramat odegrany, zakończny zwycięstwem Dobrego, w kościele słychać pieśni Bożego Narodzenia, w powietrzu, nad księdzem Piotrem, chóry aniołów.

Pokój temu domowi
Spoczynek grzesznikowi.
Sługo pokorny cichy
Wniosłeś pokój w dom pychy
Pokój temu domowi!

Śliczne są te drobne strofy z lekkich heptasylabów. Wiersze śpiewane przez Archaniołów są dłuższe i wspanialsze. Dzielą się oni na rygorystów i miłosiernych. Jedni śpiewają:

Panie on zgrzeszył, przeciwko Tobie zgrzeszył on bardzo.

Drudzy:

Lecz płaczą nad nim, modlą się za nim, Twoi Anieli.

Albo w strofach jedni:

Pan gdy ciekawość w sercu Aniołów sług swych obaczył, [1]
Duchom wieczystym, Aniołom czystym, Pan nie przebaczył;
Runęły z niebios, jak deszcz gwiaździsty, Aniołów tłumy,
I deszczem lecą na ziemi codzień mędrców rozumy.

---

[1]) We wszystkich wydaniach znajdujemy wiersz pierwszy w formie następnej:

„Pan gdy ciekawość, dumę i chytrość, w sercu Aniołów sług swych zobaczył.“

Wiersz ten jest za długi o pięć zgłosek. Wszystkim wierszom archaniołów w tych chórach dawał poeta po zgłosek piętnaście z dwiema cenzurami: po piątej i dziesiątej zgłosce. Czyli inaczej: składał każdy z trzech wierszy pięciozgłoskowych, za przykładem Goethego pewnie, który chóry aniołów w pierwszej i drugiej części Fausta lubi składać w następny sposób:

Heilige Gluthen
Wen sie umschweben
Fühlt sich im Leben
Selig mit Guten.
Alle vereinigt... itd.

Poeta sam owego kolonu: „dumę i chytrość“ wsunąć nie mógł, ponieważ nie tylko wiersz psuje, ale sens więcej jeszcze. Poeta chce powiedzieć, że jeżeli Pan Bóg aniołom nie przebaczył ciekawości, nie powinien jej przebaczyć Konradowi. I rzeczywiście następny archanioł broni Konrada tylko od zarzutu ciekawości. Na to ktoś krótkomyślący zauważył, że Pan Bóg strącił aniołów nie tylko dla ciekawości, ale dla dumy i chytrości i wsunął do wiersza swój pomysł. Poeta jednakże zarzutu chytrości nie mógł tu wyrazić, ponieważ żadną miarą na Konrada przenieść go się nie dało.

Na co archanioł drugi:

On sądów Twoich | nie chodził badać | jako ciekawy,
Nie dla mądrości | ludzkiej on badał | ani dla sławy.

W końcu obadwa chóry:

Pokój, pokój prostocie
Pokornej, cichej cnocie!

Nam się zdaje, jakoby owa prostota, pokorna, cicha cnota, stała się odtąd regułą życia poecie. Było to nawrócenie, a nasze sceny symboliczne są niejako dramatem tego nawrócenia. Improwizacya jest tutaj grzechem, a zarazem spowiedzią, wyznaniem grzechu, choć bez aktu skruchy. Grzechem głównym, obciążającym duszę poety, była wzgarda dla ludzi, wypływająca z dumy, z pychy bez granic. Wyznaje to poeta kilkakrotnie:

Sługo pokorny, cichy, [1])
Wniosłeś pokój w d o m p y c h y....

Lecz wyznaje więcej jeszcze, niewiarę daleko posuniętą, bajronowskie szatańswo, nielękające się Boga, zuchwałość prometejską. W prologu zaś wyznaje nawet jakoby hulaszcze życie. Słowem, grzechów sporo. Z nich wszystkich się oczyszcza, pychę na pokorę zamienia, zuchwałość na prostotę. Ponad siłę uczucia stawia siłę modlitwy, dumną głowę u stóp krzyża ściele.

Dramat skończony. Zapowiedziany w Prologu, odegrał się w scenie jednej, zakończył w następnej. Poecie podobało się nazwać je sceną drugą i trzecią i umieścić po scenie pierwszej, którą stósownie do tego przerobił, w końcu przedewszystkiem i to dość zręcznie.

Sceny te, wymieniamy raz jeszcze: prolog, scena druga i trzecia, tworzą całość w sobie skończoną. Treścią ich: głęboka przemiana wewnętrzna, wyrzeczenie się bajronizmu, prometejstwa, faustowstwa, uznanie tych kierunków myśli za grzech, za wyraz bezgranicznej pychy. Co więcej, nie bez ciężkiego wzruszenia napisać to można — poeta ten swój kierunek dotychczasowy, z którego wypłynęły Dziady, Oda do młodości, Farys, Konrad Wallenrod, słowem, najpiękniejsze jego dotąd utwory — przypisuje opętaniu. Rozumu nigdy bardzo Mickiewicz nie lubił, nigdy mu zbytecznie nie ufał, jeszcze w Improwizacyi uczucie jako wyższą nad rozum potęgę ogłosił, teraz modlitwie największą przy-

---

[1]) Podobnie w strofie wyżej przytoczonej mają wszystkie wydania: „Sługo, sługo pokorny, cichy“, chociaż przez drugie „sługo„ psuje się wiersz i strofa.

znaje siłę, pokorę jako najwyższą uznaje cnotę. Nasz los dobry lub zły, kierunek życia zdrożny lub prawy, będzie odtąd uznawał jako wpływ dobrych lub złych duchów, aniołów lub djabłów. Na którą stronę życie nasze się pochyli, będzie to zależało od miłosierdzia Bożego, zasłużonego modlitwą własną i cudzą, pokorą, cnotami.

Pychę jako swój grzech najcięższy wyznał tu poeta i jej się wyrzec pragnął. Nie tak to łatwo zmienić swoją przyrodę, jakby się zdawało, nie łatwo wyzuć się z dawnego Adama, a przywdziać nowego! To też i poecie nie całkowicie udała się przemiana. Bo czyż pokorną była nauka księdza Lamennais, którą wnet przyjął za swoją? Czy pokornemi były księgi Narodu i Pielgrzymstwa polskiego, w których rządy monarchiczne, nowoczesną naukę, wzgardą obrzuca? Czy pokorną była propaganda towianizmu, nawet z katedry, wbrew przyjętym na się obowiązkom?

Wróćmy do naszego rozbioru. Pilno było poecie wyznać publicznie przemianę wewnętrzną, jaka w nim zaszła. Uczynił to w Improwizacyi i scenach, które z nią się wiążą, do niej należą. Ogłosić je osobno — do tego były za krótkie, nadto osobiste, więc je wsunął do utworu, który miał atoli inne zupełne zadanie. Warunkiem było tedy nieodzownym, aby te sceny, a zwłaszcza Improwizacya, nie tylko treścią swoją nie sprzeciwiały się w całości, ale żeby się z nią zgadzały. O ile się to stało, wykażemy później, tutaj tylko zaznaczyć chcieliśmy, że Improwizacya, która nad całością utworu tak sterczy, jak smukła wieża nad domami miasta, na podobieństwo wieży ma też frontów kilka, którym z różnych stron przypatrzyć się trzeba.

Następna scena czwarta przenosi nas niby to do domu wiejskiego pod Lwowem, ale właściwie do pałacu na via Mercede w Rzymie. Występuje tu Ewa, imię dobrze nam z sercowej historyi poety znane. Już po północy, a to dobre, pobożne dziewczę jeszcze się modli. Za kogo? Za ojczyznę, ojca i mamę, za prześladowanych Litwinów.

to są dziatki
Jednej ojczyzny naszej, Polski, jednej matki.
Litwin, co dziś tu przybył, uciekł od Moskali:
Strach słyszeć, co tam oni z nimi wyrabiali.

Tym motywem łączy się scena czwarta z pierwszą. Mówi dalej Ewa:

Ja pacierz osobny
Zmówię za tego, co te piosenki ogłosił;
I on także w więzieniu, jak nam gość donosił.
Te piosenki czytałam, niektóre są piękne...
Jeszcze pójdę przed Matką Najświętszą uklęknę,
Pomodlę się za niego: kto wie czy w tej chwili
Ma rodziców, żeby się za nim pomodlili.

Teraz wiemy, kto się to modlił za Konradem, władzę złych duchów nad nim osłabił. Wiąże się tedy scena ta z Improwizacyą, czyli inaczej, że napisana jest później niż pierwsza i niż druga scena; albo jeszcze inaczej: później niż grupa scen objektywnych i subjektywnych, na samym końcu.

Ewa modli się i usypia — wtedy cicho i lekko jak sny, schodzą aniołowie i cichym chórem śpiewają:

Braciszka miłego sen rozweselmy
Sennemu pod głowę skrzydło podścielmy,
Oczami, gwiazdami, twarz mu oświećmy,
Spiewając i grając, latajmy wiankiem,
Nad czystym, nad cichym naszym kochankiem.
Rączęta liliowe za liście splećmy
Za róże kwitnące czoła rozniećmy,
Z pod wstążek gwiaździstych włos nasz rozwiążmny,
Rozpuśćmy w promienie, rozlejmy w wonie;
Kwitnącym, pachnącym, żyjącym wiankiem,
Kochanka naszego piersi okrążmy
Kochanka naszego otulmy skronie
Spiewając i grając latajmy wiankiem,
Nad czystym, nad cichym naszym kochankiem.

Chcieliśmy streścić te wiersze krótką prozą, ale nadaremnie, żal nam było psuć zarówno wyrażenia, jak rytmy. Zdaje nam się, że Mickiewicz w rodzaju eterycznym a czułym nic piękniejszego nie napisał. Jakiż to pomysł zgrabny, miły, subtelnie artystyczny, ci aniołowie, którzy się zamieniają w kwiaty wonne, promienne, a żywe, latające śpiewającym wiankiem nad dobrem, pobożnem dziecięciem!

Nie na tem koniec pięknego pomysłu. Ewa ma widzenie, albo sen; zdaje się jej, że widzi jasne niebiosa i czuje na sobie deszczyk miły. Pewnie że miły, bo kwiatowy, z róż, liści, narcyzów, niezabudek. Poznaje, że to jej kwiaty, które sama polewała, sama wczoraj zerwała w ogrodzie, aby nimi uwieńczyć

Matki Boskiej skronie,
Tam nad łóżkiem na obrazku,
Widzę... to Matka Boska... Cudowny blasku!
Pogląda na mnie, bierze wianek w dłonie,
Podaje Jezusowi, a Jezus dziecię
Z uśmiechem rzuca na mnie kwiecie!

Przytoczymy choć kilka jeszcze wierszy:

Jak wypiękniały kwiatki, jak ich wiele, krocie:
A wszystko w przelocie
Szukają na powietrzu siebie,
— Moje kochanki —
I same plotą się w wianki!
Jak tu mnie miło, jak w niebie;
Jak tu mnie dobrze, mój Boże!
Niech mnie na zawsze ten wianek otoczy,
Niech zasnę, umrę, patrząc na te róże,
W te białe narcyza oczy!

Jaka w tych wierszach naiwność, a niewinność, a naturalność i czułość nietajona i szczera pobożność!

Przedziwny pomysł, albo właściwie dwa pomysły, jakby dwie melodye, z których jedna uzupełnia drugą, grane zaś razem utworzą miły zgodnowdzięk. Bo najprzód przemiana aniołów w kwiaty, a potem kwiaty te przez sen pojmowane jako deszcz lub taniec kwiecisty, od którego fantazya dziewczęcia prowadzi nas do ogródka, do grządek, do wianka, doMatki Boskiej, do jasnego nieba. Ten barwny, wonny utwór pojmijmy teraz jako portret, jako charaktorystykę, jako wspomnienie, — co za pochlebstwo w tem, jak serdecznie, świetnie, mile wyrażona sympatya, hołd poety, uwielbienie! Prawda że uwielbienie, tylko już nadto przeniesione w świat widzenia, w sferę sztuki, nadto oddalone, odsunięte, aby mogło się przemienić w żywszą czułość, albo do niej powrócić. Nie posłał sam autor tych poezyi Ankwiczom, na cztery ich listy, rodziców i panny nie odpowiedział i postanowił sobie nigdy na żaden nie odpisać. Dla czego?

Pytamy się też siebie, który z poetów byłby był w stanie podobnie śliczny obrazek skomponować i wykonać z taką delikatnością. Nie Dante, bo ten zawsze patetyczny, nie Ariosto, bo ten zawsze żartobliwie uśmiechnięty, chyba Tasso, ale ten za mało symboliczny. Tu bo mamy symbolikę, pomysł z takich, jakie nam autor Fausta w drugiej części swego poematu co chwila przedstawia. Niektóre z nich ładne, niektóre prawie głębokie, ale żaden nie tak lotny, elastyczny, pełny a lekki. Rafael byłby zdolny do takiego pomysłu, gdyby pędzel mógł w tym razie wyrównać pióru. Byłoby to jednak nie możliwem; pomysł Mickiewicza, cały obraz jaki stwarza, jest w najwyższym stopniu artystyczny, mimo to jednak wyłącznie poetyczny i w nim właśnie mamy ciekawy przykład niejakiej wyższości poezyi względem malarstwa, które w obec pomysłu poety pozostałoby bezsilnem, ponieważ cały obraz jest w ruchu i myśli.

Należymy do tych, którzy są przekonani, że najbujniejsza, najżywsza wyobraźnia nie jest w stanie nic wymyślić, stworzyć ze samej siebie. Do wszystkiego potrzeba jakiegoś danego przez naturę lub historyą (w najobszerniejszem znaczeniu) tworzywa, choćby ziarna, zaczątku, z którego potem umysł twórczy nieraz dziwy wywiedzie. Ale takiego ziarenka potrzeba niezbędnie. Pytamy teraz skąd mógł poeta wziąć ten pomysł, choćby w stanie najbardziej zarodkowym i szukamy napróżno. Jest wprawdzie u Goethego coś z daleka niby podobnego, ale dopiero w drugiej części Fausta, ogłoszonej w r. 1832, w tym samym może czasie, co nasz utwór. Chociaż więc niemożliwą jest przyjąć tu oddziałanie, to jednak kilka słów o tym motywie u Goethego wtrąćmy.

Faust już umarł, grób dla niego gotowy, ale dusza jeszcze z ciała nie wyszła. Mefisto tedy z grubymi i cienkimi djabłami obsadza wszystkie wyjścia, aby mu wymknąć się nie mogła. Równocześnie jednak pojawiają się w górze chóry aniołów, którzy róże na djabłów rzucają, śpiewając:

Rosen ihr blendenden
Balsam versendenden...
Eilet zu blühen!
Frühling entspriesse
Purpur und Grün!
Tragt Paradiese
Dem Ruhenden hin!

Róże, podług tego śpiewu, raj przynoszą spoczywającym. Podobnie u Mickiewicza sen rozweselają miłego braciszka. U Goethego balsam rozsyłają, u Mickiewicza wonie. Tam są wesołymi płomieniami, tu błyszczą słonecznie, żyją, ogniem biją,

Wylatują promieniem
Iskierka po iskierce:
Czy taka światłość jest twojem pieniem?
Czego chcesz różo miła?

Zwracamy na to uwagę, że i u Goethego nie tylko spadają z góry, ale następnie unoszą się w powietrzu. Śpiewa więc:

Blüthen die seligen,
Flammen, die fröhlichen,
Liebe verbreiten sie...
Wonne bereiten sie...
Heilige Gluthen
Wen sie umschweben

Fühlt sich im Leben
Selig mit Guten.
Jak tu mnie miło, jak w niebie;
Jak tu mnie dobrze, mój Boże!
Niech mnie na zawsze ten wianek otoczy,
Niech zasnę, umrę, patrząc w te róże...

Otóż te kwiaty wonne, promienne, miłość dobrym przynoszące u Goethego, stają się dla djabłów i dla samego Mefista nieznośną plagą, pieką ich po skórze, bąble sprawiają po całym ciele. Kurczą się rogaci od bólu, do kątów chowają, wreszcie do piekła wskakują, innej rady sobie nie wiedząc. Z tego zamieszania i ucieczki korzystają aniołowie, zabrali już duszę Fausta i już ku niebu niosą, gdy się dopiero Mefisto spostrzegł, co się stało. Nie w zadaniu więc, które tu kwiaty spełniają, leży podobieństwo z pomysłem Mickiewicza, lecz w przymiotach, opisie działania na dobrych, jak je Goethe w chórach aniołom wyśpiewać kazał.

Niemiecki poeta nie sam wynalazł swój pomysł, lecz przejął go z dawnego angielskiego mysterium, pochodzącego ze średnich wieków, epoki symboliki i alegoryczności.

Trudno, bardzo trudno przypuścić, żeby Mickiewicz mógł już znać drugą część Fausta (koniec mianowicie), gdy układał scenę czwartą, mimo to jego obraz ma się tak do obrazu Goethego, jak przemiana, odmienne przystósowanie i przedziwnie piękne rozwinięcie. [1])

Ostatecznie tedy, że się pokusimy odgadnąć myśl poety, scena czwarta miała wzmocnić część podmiotową, symboliczną, do której przez wybitność roli aniołów należy; miała oddzielić Improwizacyą i scenę egzorcyzmu od sceny senatorskiego snu i warszawskiego salonu, bardzo odmiennych w charakterze, miała wreszcie być ostatnim wyrazem delikatnej czułości i uwielbienia w stósunku, który poeta w szorstki prawie sposób i stanowczo zakończyć zamierzał. [2]).

Przechodzimy do sceny piątej, zawierającej widzenie księdza Piotra. Jest ono niejako przeciwstawieniem do Improwizacyi. Dumnemu Konradowi Bóg odpowiedział głuchem milczeniem; pokornemu, krzyżem leżącemu księdzu Piotrowi, dał widzenie, które mu odkrywa przyszłe losy kraju. Widzi długie drogi, przez puszcze, śniegi, na północ wiodące, po nich dzieci narodu na wygnanie pędzone. Widzi krzyż z długiemi

[1]) Nie mogę zamilczeć i tego, że chóry archaniołów, poprzedzające scenę czwartą, a zamykające trzecią, z chórami kończącymi poemat o Fauście, także niejedno mają podobieństwo.

[2]) W listach Ankwiczów do poety, a zwłaszcza Henryki-Ewy są kilkakrotne wzmianki o nowych Dziadach, których z upragnieniem oczekiwano.

na całą Europę ramiony, który naród ma nieść, być na nim przybity, od Rakusa octem, od Borusa żółcią pojony. Matka Wolność u nóg zapłakana stoi.

Patrz! Oto żołdak Moskal z kopią przyskoczył
I krew niewinną mego narodu wytoczył.

Owo męczeństwo narodu odnosi się widocznie już do powstania, do upadku jego i prześladowania po nim następującego. Porównaniem nieszczęścia Polski do męki Chrystusa wiąże się ta scena z księgami Narodu polskiego, napisanemi w ostatnich miesiącach roku 1832. Dozwolonem więc jest przypuszczenie, że i ona może w tym dopiero czasie dodaną została. Na księgi Narodu i Pielgrzymstwa wskazują także ostre słowa przeciw tyranom, zbójcom, całej Europie, Galom, królom, którym jak zgrai żydów, wołać każe:

Potęp i wydaj go męce!
Krew jego spadnie na nas i na syny nasze
Krzyżuj syna Maryi, wypuść Barabasze!

Gdy zaś poeta mówi dalej:

Ukrzyżuj: on cesarza Koronę znieważa
Ukrzyżuj: bo powiemy, żeś ty wróg cesarza!

to słowa te tylko do faktu, jak detronizacya cara Mikołaja, przez sejm wyrzeczona, lub podobnego, odnieść się dają. Następuje proroctwo o owym mężu o trzech obliczach i trzech czołach, którego podnóżem trzy stolice; na trzech stoi koronach, a sam bez korony, z matki obcej; krew jego, dawne bohatery,

A imię jego czterdzieści i cztery.
Sława! Sława! Sława!

Nikt dotąd w słowach tych sensu nie znalazł i my go w nich szukać nie będziemy. Trzeba sobie wyobrazić poetę w stanie na pół przytomnym, gdy pisał to proroctwo; sądził może, że oddaje rękę i pióro wyższej, nadziemskiej inspiracyi, podczas gdy w rzeczywistości oddał je imaginacyi nie kontrolowanej rozwagą i rozsądkiem.

Ksiądz Piotr zasypia, aniołowie schodzą widomie i mówią:

Usnął... Wyjmijmy z ciała duszę, jak dziecinę
Senną z kolebki złotej i zmysłów sukienkę
Lekko zwleczmy; ubierzmy w światło jak jutrzenkę,
I lećmy. Jasną duszę nieśmy w niebo trzecie,
Ojcu naszemu złożyć na kolanach dziecię;
Niech uświęci sennego ojcowską pieszczotą:
A przed ranną modlitwą, duszę wrócim życiu,

I znowu w czystych zmysłów otulim powiciu.
I znowu złożym w ciało, jak w kolebkę złotą.

Dziwnie łagodne, miłe, pieszczotliwe, dźwięczne te rytmy przypominają nam scenę poprzednią i podobne w niej niebiańskie dzwięki. Poeta starał się widocznie wierszom, w usta aniołom włożonym, nadać osobne brzmienie, zadziwiające łagodnością, harmonią, niepospolitym wdziękiem i pieszczotliwością pomysłu. Podobnie czynił Goethe; wiersze aniołów są u niego krótkie, urywane, treść bardzo abstrakcyjnie ujęta, wyrażenia eliptyczne. W tem są więc do siebie podobni, że obaj szukają dla duchów osobnego sposobu wyrażenia i odmiennego ile możności toku myśli. Wybrali jednak sposoby odmienne, a powiemy otwarcie, że więcej artyzmu znajdujemy u naszego poety.

Dziwna rzecz jednakże; jak przy scenie poprzedniej, tak i przy co dopiero przytoczonych wierszach mimowoli przychodzi nam na myśl druga część Fausta, obraz w niej przedstawiający, jak chór aniołów niesie do nieba *Faustens Unsterbliches*, duszę jego, która po drodze traci ostatnie naleciałości ziemskie, *irdische Flocken*, w miarę jak się do sfer niebieskich zbliża. [1])

I znowu to bezpośrednie działanie aniołów wiąże tę scenę ze scenami fantastycznemi, albo mistycznemi. Podmiotową nazwać jej już nie możemy, chyba w szerokiem bardzo rozumieniu, przez to jednakże, że taką już nie jest, nadawała się jako ogniwo przejściowe do scen historycznych. Uwydatniała zarazem postać księdza Piotra, któremu pod koniec utworu tak ważna przypadła rola. Właśnie też ważność tej końcowej roli spowodowała, tak się domyślać wolno, przeniesienie tej po-

[1]) Sprawa z ogłoszeniem całej drugiej części Fausta przedstawia się w sposób następny: *Intelligenz-Blatt*, dodatek do czasopisma *Morgenblatt für gebildete Stände*, oba własność Cotty w Stuttgardzie, nakładcy pism Goethego, zawiera w numerze 28-m roku 1832 (wydawano numer tygodniowo) *Ankündiguug der nachgelasssnen Goetheschen Werke*. Będą wydane w trzech seryach, po pięć tomów każda. Pierwsza serya wydaną będzie na Boże Narodzenie r. 1832, druga na *Ostermesse* r. 1833, trzecia na *Michaelismesse* 1833. Pierwszy tom pierwszej seryi ma zawierać *den völlig abgeschlossenen zweiten Theil des Faust in fünf Akten*. Otóż jeżeli pięć tomów miało być gotowych na Boże Narodzenie, to pierwszy z nich najpóźniej w Październiku powinien być wydrukowany. Nie wysyłano go zaraz, z powodu znacznych kosztów przesyłki. Gdyby jednak ktoś wziął przesyłkę na siebie, czy i wtedyby mu odmówiono? W każdym razie mógłby to być tylko egzemplarz protekcyjny. Żadnej jednakże nie mamy podstawy do przypuszczenia, aby poeta nasz otrzymał był taki protekcyjny egzemplarz, albo mógł otrzymać. Jeżeli mimoto zestawiliśmy sen Ewy z motywami z drugiej części Fausta, to dlatego, że motywy te bądź co bądź są pokrewne i należało to uwydatnić. Ucieszymy się bardzo, jeżeli się uda komu wykazać, zkąd nasz poeta mógł wziąść motyw owego deszczu kwiatowego. Czy może z jakiego obrazu we Włoszech? Albo czy owe motyle i róże w Śnie drezdeńskim są zawiązkiem?

staci do scen podmiotowych i symbolicznych, być może nawet, że do nich dała pochop. Nie wydawało się jednak poecie przejście to wystarczającem, dlatego do sceny następnej dodał preludium, przedstawiające działanie złych duchów około śpiącego i śniącego Senatora. W dwu następnych wielkich scenach niema już wcale duchów, w scenie końcowej są tylko opisane upiory, z których jeden i to raz tylko przemawia.

§ 4.

Fausta część pierwsza a Improwizacya.

Improwizacya, do której ściślejszego rozbioru obecnie przystępujemy, wystaje niepomiernie niezwykłością pomysłu ponad resztą trzeciej części Dziadów, a nawet ponad wszystkie inne utwory naszego poety. Jeżeli ją jednakże porównamy z innymi dziełami nowszej, a kierunkiem pokrewnej literatury europejskiej, znajdziemy pomiędzy nią, a kilku z tamtych i to najcelniejszymi, mniejsze lub większe powinowactwo, czy to w całości pomysłu, czy też w szczegółach. Powinowactwo to wykazać zamierzamy.

Zacznijmy od pierwszej części Fausta. Powiedzieliśmy już wyżej, że prolog do tej części Dziadów ma tę samą ideę zasadniczą, co Prolog w Niebie do Fausta, chociaż ubranie tej myśli jest wspanialsze u Goethego, u Mickiewicza trafne wprawdzie, ale skromniejsze. Zważmy teraz, że Improwizacya przedstawia chwilę największego napięcia, groźnego przesilenia duszy, która z Bóstwem do zapasów stanąć się ośmieliła. Otóż ta sama myśl jest przedmiotem pierwszej wielkiej sceny we Fauście, sięgającej od ponurych rozmyślań w samotności, aż do owych chórów wielkanocnych, anielskich: *Christ ist erstanden*. Dodajmy także, że następująca zaraz po Improwizacyi wielką scenę trzecią poeta kończy pieśnią Bożego Narodzenia, śpiewaną w blizkim kościele za ścianą (podobnie jak w Fauście na nutę: Anioł pasterzom mówił. Dodajmy i to jeszcze, że widzenie księdza Piotra w scenie piątej przerwane jest chórami aniołów i dalekim śpiewem wielkanocnej pieśni, z której słychać: alleluja, alleluja! Są to motywy poetyczne z Fausta przejęte. W obu tedy utworach potężna dusza ludzka podnosi się, podlatuje, napina aż do tej wysokości, do tej sfery, gdzie jej się zdaje, że się z Bóstwem styka, obcować z niem może. U Goethego kończą się te zapasy rozpaczą duszy ludzkiej, u Mickiewicza bluźnierstwem; u obu jednakże dusza ludzka znajduje pomoc i ocalenie: tam przez śpiewy Wielkanocne, tu przez modlitwę, a więc przez środki, które Chrześciaństwo podaje. Takie są podobieństwa w całości pomysłu.

Są także podobieństwa w szczegółach:

1. W obu mamy motyw samotności na początku sceny, u Mickiewicza bardzo wybitnie uwydatniony, u Goethego słabiej wprawdzie, ale zawsze dość wyraźnie. Faust noce spędza na nauce, otoczonym się czuje tylko

von Thiergeripp und Todtenbein.

2. W obu lekceważenie dla innych ludzi, nawet wybitnych:

Depcę was wszyscy poeci, wszyscy mędrce i proroki...

mówi Mickiewicz zuchwalej wprawdzie niż Goethe, który sobie drwi tylko „*aus den Laffen, Doktoren, Magister, Schreiber und Pfaffen*", ale podobnie.

3. Jeżeli Faust uczył się wszystkiego: filozofii, prawa, medycyny, teologii, to i Konrad jest:

zbrojny całą myśli władzą.

4. Faust pragnie poznać tajemnicę świata, natury:

das ich erkenne, was die Welt
im Innersten zusammenhält.

podobnie mówi Konrad:

Tam dojdę, gdzie graniczy stwórca i natura.

5. Konrad narzeka, że słowa są zbyt słabe, aby wyrazić uczucia jego i myśli, ale i w Fauście znajdujemy, chociaż już po za obrębem naszej sceny, żarty ze słów w ustępie:

im Ganzen haltet euch an Worte.

przez co chce powiedzieć, że ogół ludzi przestaje na słowach, a do myśli wcale nie dochodzi.

6. Nawet co do tego motywu, który najbardziej Konrada od Fausta, Mickiewicza od Goethego oddziela, motywu uczucia, znajdujemy w Fauście wyraźne wskazówki. Do Wagnera mówi Faust:

Wenn ihr's nicht fühlt, ihr werdet's nicht erjagen;

do Gretchen zaś w scenie w ogrodzie Marty:

Gefühl ist Alles
Name ist Schall und Rauch.

w czem zarazem i słabość słów, mowy, naznacza.

7. Konrad, prawda, mierzy się z samym Bogiem, ale groźnem bóstwem jest także Duch ziemi, Erdgeist, którego Faust zaklina:

Enthülle Dich
Du musst, du musst und kostet es mein Leben..
Ich bin's, bin Faust, bin Deinesgleichen.

Szyderczo Ziemioduch odpowiada Faustowi:

> Du gleichst dem Geist, den du begreifst,
> Nicht mir!

Podobnie dotkliwem jest milczenie, którem Niebiosa na zuchwalstwo Konrada odpowiadają.

8. Upokorzony Faust mówi wtedy z goryczą:

> Den Göttern gleich ich nicht! Zu tief ist est gefühlt,
> Dem Wurme gleich ich, der den Staub durchwühlt.

W tem mu Konrad niepodobny, bo milczenie Niebios porywa go do coraz silniejszych urągań. Widocznie mieści się w nim coś więcej jeszcze, niż Faust.

9. Obaj bohatyrowie tę mają wspólną cechę wybitną, że pożądaniem swem wybiegają poza sferę ziemską. Poetyczniejszym jest w tem Konrad, że do Boga po za kołowroty gwiazd i planet wylatuje na skrzydłach fantazyi, wspina się na promieniach uczucia; strasznie zdecydowanym jest Faust, gdy nie mogąc inaczej odgadnąć tajemnic stworzenia, gotów jest własnowolną śmiercią przekroczyć próg, oddzielający ziemię od wszechświata, życie ludzkie od wieczności.

Uwydatnione tu podobieństwa wystarczą może do uzasadnienia naszego przypuszczenia, że wspomnienie Fausta żywe było w myśli Mickiewicza, kiedy tworzył Improwizacyą, jak w ogóle utwory Goethego, a zwłaszcza Faust, przez cały czas poetycznego tworzenia były mu najczęściej oglądanym wzorem.

Różnice jednak są ogromne.

Faust jest przedewszystkiem, nawet całkowicie umysłem, Konrad uczuciem; Faust szuka rozumowego rozwiązania zagadki świata i życia. Konrad pragnie władzy nad duszami, którą uczuciem chce zdobyć; Faust myśli tylko o sobie, Konrad wcielił się w naród i czuje w sobie ból i krzywdy milionów, Faust jest w nauce zasklepionym uczonym, Konrad patryotą.

Mimo, że i Faust podnosi nad wszystko potęgę uczucia, które u Konrada jest całą jego siłą, to właśnie w pojmowaniu uczucia największy między Mickiewiczem a Goethem widzieć można rozdział, co niżej będziemy się starali wyjaśnić. Przejdźmy teraz do utworów Alfreda de Vigny, o których przypuszczamy, że naszemu poecie były znane.

§. 5.

Alfred de Vigny a Improwizacya.

Do najwcześniejszych a zarazem najudatniejszych utworów Alfreda de Vigny, znakomitego poety francuskiego, należy, jak to już się wyżej powiedziało, Moïse, ogłoszony w Poèmes r. 1824.

Ponieważ mało u nas jest znanym ten cenny utwór, przeto starajmy się dać o nim wyobrażenie jako o całości, nie tylko ze względu na pokrewne w nim do Improwizacyi motywy. Wszelki talent niezwykły, zdaniem poety, ściąga na właściciela nieszczęście; im talent większy, tem większa i niedola, największa przy geniuszu. Mojżeszem jest u niego przedewszystkiem on sam, w dalszem znaczeniu każdy umysł wyższy, genialny. Potężny jest Mojżesz, wyższy siłą i myślą nad cały tłum narodu, ale w skutek tego osamotniony, niezrozumiany, strudzony życiem.

Hélas! je suis Seigneur, puissant et solitaire
Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre.

Tę prośbę kilkakrotnie powtarza wielki prorok i wódz żydowski na górze Nebo, z Panem rozmawiając.

Narzeka dalej przed nim:

Sitôt que votre souffle a rempli le berger
Les hommes se sont dit: Il nous est étranger;
Et leurs yeux se baissaient devant mes yeux de flamme,
Car ils venaient, hélas, d'y voir plus que mon âme.
J'ai vu l'amour s'éteindre et l'amitié tarir...
J'ai marché devant tous, triste et seul dans ma gloire.

Mniemaniem Alfreda de Vigny ludzie z zazdrości usuwają się od ludzi wyższych, zostawiają ich w osamotnieniu; zdaniem Mickiewicza raczej z ograniczenia umysłu:

Cóż po ludziach, czym śpiewak dla ludzi?
Gdzie człowiek, co z mych pieśni całą myśl wysłucha?
Obejmie okiem wszystkie promienie jej ducha?

Nie będzie dziwnem, jeżeli Mojżesz po wszystkich czynach swoich w wieku starości, wysokie ma o sobie rozumienie:

Hélas! vous m'avez fait sage parmi les sages!
Mon doigt du peuple errant a guidé les passages.
J'ai fait pleuvoir le feu sur la tête des rois;
L'avenir à genoux adorera mes lois;....

Je suis très grand, mes pieds sont sur les nations,
Ma main fait et défait les générations:
Hélas, je suis, Seigneur, puissant et solitaire,
Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre.

Do owych wyrażeń: *sage parmi les sage*, *je suis très grand*, możnaby przytoczyć Mickiewicza:

Tak! Czuły jestem, silny jestem i rozumny!

a dalej:

O prorokach, dusz władcach, że byli słyszałem
I wierzę, lecz co oni mogli, to ja mogę.

Trudnoby twierdzić, że nasz poeta przy prorokach właśnie o Mojżeszu myślał, ale trudnoby i zaprzeczyć. Bo chociaż Mojżesz do właściwych proroków nie należy, to znowu żaden z nich tyle nie mógł, co on właśnie, zwłaszcza podług obrazu, jaki o nim daje de Vigny.

Mojżesz mówi dalej i to jest ważniejsze:

Hélas, je sais aussi les secrets des cieux,
Et vous m'avez prêté la force des vos yeux.
Je commande à la nuit de déchirer ses voiles;
Ma bouche par leur noms a compté les étoiles
Et, dès qu'au firmament mon geste l'appela,
Chacune s'est hatée en disant: me voilà.

Uważmy, że wódz żydowski ma w oczach moc boską, ma moc przywoływania gwiazd na firmament niebios: otóż podobnie Konrad zatrzymuje chmury, ptaki i komety w ich biegu.

Kiedy na chmur spojrzę szlaki
I wędrowne słyszę ptaki
Żeglujące na ledwie dostrzeżonem skrzydle:
Zechcę i wnet je okiem zatrzymam jak w sidle;
Kiedy spojrzę w kometę z całą mocą duszy,
Dopóki na nią patrzę, z miejsca się nie ruszy...

Ptaki i gwiazdy rządzi swem skinieniem. Ta wspólność magnetycznej, boskiej siły u Mojżesza i Konrada jest uderzającą i na tej to wspólności siły tak rzadkiej, opieramy twierdzenie, że Moïse Alfreda de Vigny znany był naszemu poecie.

Mówiliśmy też już o owym prawdziwie Mojżeszowym ruchu:

J'impose mes deux mains sur le front des nuages,

którą przywołuje na pamięć z Improwizacyi:

Ja mistrz wyciągam dłonie.

Dalej zaś czytamy u Alfreda de Vigny, pomijając inne rysy potęgi proroka:

> Lorsque mon peuple souffre, ou qu'il lui faut des lois
> J'élève mes regards, votre esprit me visite,
> La terre alors chancelle et le soleil hésite,
> Vos anges sont jaloux et m'admirent entre eux.
> (Widzisz, że znam cię lepiej, niżli twoje archanioły).

A więc i Mojżesz jest patryotą, naród swój miłuje. Czy Konrad właśnie może przykładem, wielkością Mojżesza poety francuskiego porwany, nie zapragnął władzy, potęgi, aby swój naród ocalić, z domu niewoli wywieść; aby dla niego zdziałać, co Mojżesz dla swego uczynił?

Te oto dostrzegliśmy styczne punkty pomiędzy Mojżeszem a Improwizacyą. Najważniejsza jednakże zdaje się nam jeszcze okoliczność następna. Łatwo było włożyć Mojżeszowi w usta tak dumne wyrazy, tak wielkie poczucie swej siły, jakie tu czytaliśmy. Konrad jednakże małe tylko miał do tego prawo!

Konrad był poetą, ale czy poeta ma prawo równać się z wodzem, prawodawcą, jak Mojżesz? Otóż właśnie Alfred de Vigny dla poetów żądał pierwszego miejsca w całej ludzkości. Uczynił to w dziwnie pięknie skomponowanej powieści Stello, ogłoszonej r. 1832, w której przedstawia losy trzech poetów, Gilbert'a, Chatterton'a, Andrzeja Chenier. Czytamy tam w rozdziale 38: „*Les Poètes sont les plus grands hommes dont les noms nous aient été conservés. Car le poète n'a pas de maîtres et toutes les sciences sont apprises, hors la sienne.* Albo w rozdziale 39: *L'imagination est la plus rare et la première faculté.* Poeci, mówi tutaj Chatterton, szukają w gwiazdach drogi, której ludzkość, państwa, narody, płaskiem zajęte życiem, na ziemi nie znajdą. Zobaczmyż jeszcze, jak argumentuje Alfred de Vigny przeciw Platonowi, który podnosząc użyteczność prawodawców, chce poetów z Republiki swej wydalić, jako nieużytecznych: *Il est plus difficile* (mówi ch. 39) *d'organiser un petit livre que tel gros gouvernement.... vous me demandez, quelles institutions, quelles doctrines j'ai données aux villes? Aucune aux nations, mais une éternelle au monde. Je ne suis d'aucune ville, je suis de l'univers. Vos doctrines, vos lois, vos institutions ont été bonnes pour un âge et un peuple et son mortes avec eux, tandis que les oeuvres de l'art céleste restent debout pour toujours à mesure qu'elles s'élèvent, et toutes portent les malheureux mortels à la lois impérissable de l'Amour et de la Pitié.* Więc jego mniemaniem, głosić i budzić uczucie miłości i politowania, to zadanie najwyższe w ludzkości, zadanie poety. A wszakże to jest właśnie to, czem dumny jest Konrad: nie rozumem, nauką, lecz uczu-

ciem, miłością narodu, litością dla jego cierpień. Tem uczuciem tak się czuje silny, że od Boga żąda podziału władzy, a gdy dostrzega, że Bóg jest raczej mądrością niż miłością, więc mu bluźni, Carem go nazywając. To wszystko mogło naszego poetę ośmielić i zachęcić, aby wielkość Mojżesza przenieść na poetę, na Konrada, na siebie.

Inny jeszcze motyw wspólny znajdujemy u francuskiego i naszego poety. Przypomnijmy sobie z Improwizacyi następne wiersze:

> Nieszczęsny, kto dla ludzi głos i język trudzi,
> Język kłamie głosowi a głos myślom kłamie.

Jeżeli nie myśl, to wszelako wyrażenie jest tu bardzo niezwykłe. Zrozumiemy bowiem łatwo, że każdy poeta niejednokrotnie czuje niedostateczność, nieudolność języka do wyrażenia wszystkich odcieni swych uczuć i myśli, ale ażeby z tego powodu powiedzieć, że język kłamie głosowi a głos myślom kłamie, to do tak szorstkiego wyrażenia żadnego nie widzimy powodu. Czytajmy teraz u Alfreda de Vigny następny ustęp (l. c.)... *lorsque vous vous sentirez le courage de démentir cent fois par an vos actions publiques par vos paroles, vos paroles par vos actions, vos actions l'une par l'autre et l'une par l'autre vos paroles.... alors désertez le ciel d' Homère.* Autor mówi o kuglarzach politycznych, u niego więc wyrażenie *démentir*, kłam zadawać, jest na miejscu; Mickiewicz ztąd je przejąwszy, zastósował szczęśliwie w innem znaczeniu.

Jest więc prawdopodobnem, że Mickiewicz znał pisma Alfreda de Vigny i jego przekonaniami się przejął. Nie od rzeczy będzie tedy zwrócić uwagę na jeden jeszcze utwór francuskiego poety, jeden z najlepszych, z tego samego co Moïse czasu, na *Éloa, ou la soeur des anges*, mystère w trzech pieśniach. Ze łzy Chrystusa, uronionej na wiadomość o śmierci Łazarza, a zaniesionej przez aniołów do nieba, urosła tam pod tchnieniem Ducha świętego Eloa, anioł tak dziwnej piękności, że pieszczoną była nawet w niebie. Coś z ziemskiej natury kobiecej jednak w niej zostało. Bo oto, gdy współaniołowie opowiadali jej, nowo przybyłej, historyą Niebios, odstępstwo aniołów, ich walkę z Bogiem, stracenie ich przywódcy, jego potępienie i męki, ona zamiast przejąć się przerażeniem, przejęła się ciekawością, następnie litością, współczuciem, niedalekiem od miłości. Odtąd unikała towarzystwa innych aniołów, nie brała udziału w niebieskich uroczystościach, zabawach, albo nie chętnie, aż wreszcie frunęła w przestrzenie świata, aby poszukać Lucyfera. Znalazła go na brzegu otchłani, posępnego, chmurnego, ale dumnego, błyszczącego dziwnym blaskiem. Myślała go pojednać z Bogiem, aby go z mąk wybawić, ale sama stała się jego ofiarą. Oto idea miłości, litości, tryumfującego nad wszelkimi względami uczucia, przedstawiona

w obrazie, ubrana w szaty poezyi. Mickiewicz zamierzając uczucie jako najwyższą potęgę pojąć i przedstawić, także i w tym utworze znalazł do tego pewną zachętę. Nie oto nam tutaj jednak chodziło. Przypomnijmy sobie, że w prologu Mickiewicza złe duchy nazywają się synami nocy, że dzień do Boga, do nich noc należy. Wytłomaczenie tego niezwykłego pojmowania sprawy znajdujemy w Eloa, gdzie szatan, chcąc się zalecić, tak swą potęgę przedstawia:

J'ai pris au Créateur sa faible créature;
Nous avons, malgré lui, partagé la nature:
Je le laisse, orgueilleux des bruits du jour vermeil
Cacher des astres d'or sous l'éclat d'un soleil;
Moi, j'ai l'ombre muette et je donne à la terre
La volupté des soirs et les biens du mystère.

Tutaj mamy teorya, w prologu do Dziadów III zastósowanie. Czy można wątpić w obec tak bliskiego powinowactwa całego szeregu motywów, że Mickiewicz znał dobrze pisma francuskiego poety?

§ 6.

Prometeusz Aischylosa.

Z ciekawością wzięliśmy się do ponownego odczytywania Aischylowego Prometeusza, utworu, który dla Goethego był źródłem wielokrotnego natchnienia, a który i Mickiewicza w okresie poprzedzającym ogłoszenie trzeciej części Dziadów żywo zajmował, jak świadczy Odyniec.

Po uważnem przeczytaniu przyszliśmy do wniosku, że głęboki ten utwór ani treścią swoją, ani formą, na Improwizacyą wielce nie wpłynął. I nie dziw — główną jego myślą jest poddanie się wyższej konieczności, przeznaczeniu, ananke, albo tym potęgom, które ananką rządzą: Mojrom i Eriniom. Prometeusz wiedział, jakie go straszne czekają katusze, mimo to od swego dzieła nie odstąpił. Mógłby się od nich wyzwolić, gdyby Zewsowi wyjawił tajemnicę, jemu jednemu znaną, ale nie uczyni tego, aby się przeznaczenie dokonało. Nie walczy też, on taki potężny, przeciw Zewsowi, ponieważ Mojra tego jeszcze nie chciała. Mojrom podlega Zews tak samo, jak on i to go w mękach pociesza. Poddanie się przeznaczeniu, oto zasadnicza myśl, którą Aischylos chciał w swym wielkim, a głęboko tragicznym obrazie dramatycznym przedstawić.

Inaczej u Mickiewicza: Konrad chce władzy, chce ją prośbami, a nawet groźbą zdobyć u Boga; zamiast poddania się woli Bożej, mamy u niego bluźnierstwo, urąganie. Ze względu na ideę główną żadnego więc podobieństwa.

Jednakże Konrad chce naród swój uszczęśliwić, jak to już uczynił Prometeusz względem ludzkości i w tem podobni są do siebie. Niestety nie wiemy, w jaki sposób byłby Konrad zamiar swój urzeczywistnił, do czego byłby użył władzy nad duszami, ani się tego domyślić możemy. Czy natchnąłby oba wrogie narody do zgody, pojednania, albo czy swój tylko do jednomyślnego uczucia zemsty, do Wallenrodyzmu? Trudno odgadnąć.

Prometeusz Aischylosa nie jest uczuciowym. Woli milczeć, niż narzekać, skąpym jest w słowa. Tylko na wspomnienie tego wszystkiego, co uczynił dla ludzi, staje się mownym. On głupich uczynił rozumnymi, ducha ich ze snu obudził. Byli ślepymi z otwartemi oczyma', głuchymi ze słyszącemi uszami. W norach mieszkali jak krety, pór roku odróżniać nie umieli. On nauczył ich stawiać słońcem oświecone domy, wschód i zachód gwiazd rozeznawać, dał im znajomość liczb i pisma, i pamięć, matkę muz. Oswoił dla nich pierwsze zwierzęta i jarzmu poddał, zbudował pierwszy statek prujący fale wody. Znalazł lekarstwa na ich słabości, z głębi ziemi wydobył żelazo i złoto i srebro. Nauczył przyszłość poznawać z niezawodnych znaków. Bogom składać ofiary. Dał im ogień, ojca przemysłu, dał i nadzieję, która ich los łagodzi, trochę szczęścia przynosi.

Prometeusz zdziałał to, co Konrad zdziałać pragnął; ludzi uczynił szczęśliwymi, ile się dało. W tem więc jest podobieństwo między nimi. Jednakże Prometeusz uczynił to mocą swego rozumu, swej myśli, rozbudzając myśl i rozum w ludziach; Konrad chciał to uczynić uczuciem i przez to się wielce różnią.

Kiedy łaskawy ludziom Prometeusz zobaczył niedolę pierwszych mieszkańców ziemi, ich stan dzikiego niedołęstwa, nie bolał, nie cierpiał, tylko zabrał się do niestrudzonej pracy podnoszenia, i dopiero, gdy go za te dobre dzieła spotkał gniew Zewsa i codzienne niewysłowione męczarnie, wtedy żalił się swego losu. Konrad cierpi z innymi i za innych, ale nic nie czyni i nie jest rzeczą pewną, czy zdziałałby co dobrego, nawet gdyby otrzymał władzę, jakiej pożądał Bo czyż tkliwość, uczucie, prowadzi do czynu? Przynajmniej nie zawsze.

Pomiędzy greckim Prometeuszem - Przemyślem a Konradem małe tylko widzimy powinowactwo

§ 7.

Prometeusz Goethego.

Równoimienny z Aischylowym utwór Goethego nie jest ani tłomaczeniem, ani naśladowaniem greckiego dzieła, chociaż przez nie jest nie-

jako wywołany, natchniony. Jest poetycznem opracowaniem tego samego mytu, ale w pojmowaniu wielce odmiennem.

Prometeusz grecki jest Tytanem, a więc Bogiem ze starszej generacyi; Prometeusz niemiecki jest już tylko człowiekiem. Tamten, sam Bóg, bez szamotania się, bez łżenia, poddaje się strasznym wyrokom Mojry; ten jest zuchwalcem gorszym od któregokolwiek z Tytanów i powiedziećby można, choćby żartem, że Zews miał słuszność, gdy tak zuchwałych ludzi nie lubił.

Możnaby sądzić, że utwór Goethego napisany jest, aby zelżyć, poniżyć, unicestwić Bogów, albo nawet Boga; zdawałoby się, że jest napisany pod inspiracyą Lukrecyusza. Taki jednak nie był zamiar poety, twierdzą krytycy niemieccy. Goethe chciał tu przedstawić niektóre ważniejsze mysli Spinozy, ulubionego sobie zawsze filozofa. W nich uczy Spinoza, że natura działa podług wiecznych praw, których nawet Bóstwo zmienićby nie mogło. Prawa te są boskie, bo cała natura podług Spinozy jest właśnie Bogiem. Prawa te działają zarówno zewnątrz nas, jak w nas samych, a człowiek żyjący i działający podług praw swej natury, osięga najwyższą doskonałość, czyli cnotę.

Podług filozofii panteistycznej całość świata jest Bogiem, że zaś ziemia i wszechświat, o ile go znamy, właśnie w ludziach dochodzi do swej świadomości, przeto ludzie są wcieleniem Bóstwa, a stąd nieśmiertelnymi nazwać się mogą.

Więcej jeszcze: Ziemia, wszechświat, cała natura, patrzy z obojętnością na to, jak roślina dławi roślinę, żywe stworzenie inne stworzenia pożera, jak ludzie giną od gorąca i mrozu, od głodu i chorób; nieczuła jest na cierpienia ludzkie, zdaje się nawet, że uczucie litości, dobroci, jest jej nieznanem. Te uczucia dobroci i litości posiada właśnie człowiek, posiada Prometeusz Goethego, dumny jest tą właśnie doskonałością, temi cnotami, tak dumny, że się równie dobrym mniema, albo i lepszym od Bogów, symbolów natury, a więc obojętnych i nieczułych, jak ona.

Dumny jest ów Prometeusz, zuchowaty, nawet zuchwały. Możnaby go sobie wyobrazić w muszkularnej postaci niemieckiego gimnastyka, z szerokim, perełkami, wyszywanym pasem zamiast kamizelki, rezonującego dużo i bardzo głośno. Mówi zaś stylem, jeżeli nie grubiańskim, to przynajmniej rubasznym. Właśnie bo niedawno przedtem w nielitościwy sposób wyszydził młody Goethe Wielanda za to, że Bogom i herojom swoim nadto grzecznie mówić i zachowywać się kazał; otóż tutaj dał przykład innej mowy i obyczajów.

Prometeusz Goethego nie zważa ani na ojca, ani matkę, którzy jeżeli go wychowywali, to podług swego widzimisię, dla siebie samych, nie

dla niego. Lekceważy sobie Bogów, czasowi i przeznaczeniu zarówno jak i on poddanych, uważa się za równego im, służyć im nie chce, nawet nie chce władzą się z nimi dzielić. Jest tu bowiem istotnie mowa o podziale władzy: Bogowie (Zews) ofiarują mu mieszkanie na Olimpie i rządy nad ziemią. On to odrzuca, służyć wasalom nie chce, są zaś wasalami, kiedy podlegają czasowi i przeznaczeniu. Od Bogów niczego nie żąda, ale też nic im nie da. Przedewszystkiem nie chce uznać władzy Zewsa, mówi mu wyraźnie, że go lekceważy, że pod słońcem nic mizerniejszego nie zna, jak Bogów:

Ich kenne nichts Aermeres
Unter der Sonne als Euch, Götter!

Z goryczą sobie przypomina, że dzieckiem będąc, zwracał się z prośbą o pomoc z góry, której nigdy nie otrzymywał. Sam sobie wszystko zawdzięcza — więc za cóż ma czcić Zewsa?

Ich dich ehren? Wofür?

Z goryczą nieczułość Bogu zarzuca Prometeusz:

Hast Du die Schmerzen gelindert
Je des Bedrängten?
Hast Du die Thränen gestillet
Je des Geängstigten?

Zewsa i siebie zarówno uważa jako poddanych Czasowi i Przeznaczeniu:

Hat nicht mich zum Manne geschmiedet
Die allmächtige Zeit
Und das ewige Schicksal
Meine Herren und Deine?

Ten oto utwór najświeższym był w pamięci Mickiewicza, gdy tworzył Improwizacyą, z niego najwięcej korzystał, nim się wówczas widocznie najwięcej zajmował. Dr Kallenbach, który już oba utwory porównywał, znalazł „dziwne analogie“ pomiędzy nimi [1], tutaj jednakże jest coś więcej, niż analogia.

Tu jest źródło, z którego Konrad nabył owego zuchwalstwa wobec Boga, jakiego Prometeusz Aischylosa nie zna; stąd to przejął Konrad zarzut nieczułości, który czyni Bogu, i dlatego właśnie uczuciem postanowił z nim walczyć; stąd pragnienie, aby uszczęśliwić swój naród, jak Prometeusz uszczęśliwił ród ludzki; stąd pomysł podzielenia się władzą z Bogiem, stąd całe panteistycznie zabarwione ustępy, dobrze zrozumiałe

[1]) O Improwizacyi Konrada: Pamiętnik Towarz. Imienia Mickiewicza, rocznik czwarty 1890.

w Prometeuszu, ale mało uzasadnione w Konradzie; stąd wreszcie inne drobniejsze szczegóły.

W pierwszej zaraz scenie niemieckiego utworu znajdujemy Prometeusza lepiącego postaci ludzkie z gliny, które na okół siebie w gaju porozstawiał. Mają to być pierwsi ludzie. Lubuje się ich widokiem:

Unersetzlicher Anblick....
Meine Kinder...
O, könnt' ich Euch das fühlen geben
Was Ihr seid!

Do nich zwracając się później, mówi znowu:

Hier meine Welt, mein All!
Hier fühl' ich mich;
Hier alle meine Wünsche
In körperlichen Gestalten,
Meinen Geist so tausendfach
Getheilt und ganz in meinen theuren Kindern.

Tę oto boską, rzec można, twórczość kształtowania rodu ludzkiego przemienia nasz poeta w twórczość poetyczną, którą przedziwnie pięknie, najpiękniej w świecie, z prawdziwym wyrazem rozkoszy tworzenia opisuje:

Patrz jak te myśli dobywam sam z siebie
Wcielam w słowa: one lecą,
Rozsypują się po niebie,
Toczą się, grają i świecą;
Już dalekie: czuję jeszcze,
Ich wdziękami się lubuję,
Ich okrągłość dłonią czuję,
Ich ruch myślą odgaduję:
Kocham was me dzieci wieszcze!
Myśli moje! gwiazdy moje!
Czucia moje! wichry moje!
W pośrodku was jak ojciec wśród rodziny stoję,
Wy wszystkie moje!

Zatrzymajmy się na chwilę przy tych dwu obrazach, aby je porównać. Wspólnym ich tematem uczucie szczęścia i dumy, jaką daje twórczość, wspólnem także porównanie twórcy i dzieł jego do ojca w stósunku do dzieci. Szczęście Prometeusza, otoczonego gromadą martwych postaci, wydaje się nam nieco przedwczesnem; nie widzimy i nie rozumiemy, jak się w nich ma objawiać różnostronny duch tworzyciela. Wszakże dopiero przy pomocy Minerwy życie otrzymają! Poeta nasz

na prawdę ze siebie dobywa swe myśli i uczucia. Jego myśli, to iskry lecące w górę, na niebo, gdzie się toczą, rozsypują i świecą. Jego uczucia. to wichry goniące w przestworze. Nie waha się wyznać, że je kocha. swe wieszcze dzieci, a kocha nieco zmysłowo, lubując się wdziękami, okrągłością, podczas gdy Promoteusz mówi abstrakcyjnie o rozdzielonym na tysiąc osób bogatym swym umyśle. W kochaniu nawet nie zapomina nasz poeta swej dumy; nie mówi: wy wszystko moje, coby było szczytem czułości, lecz mówi: wy wszystkie moje, co jest wyrazem dumy. Ma więc nasz poeta więcej dumy, życia, ruchu, więcej czułości — nawet zmysłowej. — niemiecki poeta więcej umysłowości. Nieruchomy i martwy obraz Goethego, autor Improwizacyi zamienia w obraz polotny, pełen ruchliwości i blasku. Podobne uwagi wyraziliśmy już wyżej przy Śnie Ewy, więc ośmielimy się teraz powiedzieć, że w umysłowości Mickiewicza przeważa fantazya. w fantazyi zaś jego plastyczność i ruch.

Od początku staje przed nami Konrad w charakterze poety. do czego dołącza wnet patryotyzm i jako poeta-patryota trwa do końca. O Bogu mówi ze czcią i uwielbieniem, dla niego śpiewa, do niego chce podlecieć. skrzydła rozpuściwszy, od niego się dowiedzieć sposobu uszczęśliwienia narodu. Ale skądże tedy naraz harde słowa:

Jam się twórcą urodził!
Stamtąd przyszły siły moje,
Skąd do Ciebie przyszły Twoje,
Boś i Ty po nie nie chodził:
Masz, nie boisz się stracić — i ja się nie boję.

Te zuchwałe słowa nie płyną z charakteru Konrada, ale płyną z charakteru Prometeusza, panteistycznie pojętego przez niemieckiego poetę. W tym sensie mówi Prometeusz:

... meine Kräfte
Sie sind mein, und mein ist ihr Gebrauch.

Albo dalej:

Haben Sie das All'
Doch nicht allein!
Ich daure so wie sie,
Wir Alle sind ewig! —

Mickiewicz zaś mówi:

Bo jestem nieśmiertelny.. i w stworzenia kole
Są inni nieśmiertelni: wyższych nie spotkałem.

Poeta nasz nie waha się przenieść z Jowisza samego wyrażeń na Konrada; mówi u Goethego Jowisz o rodzie ludzkim, który Prometej ulepiwszy, życiem i kulturą obdarzyć pragnie:

Wohl ihnen, wenn Sie meiner Vaterleitung folgen!
Weh ihnen, wenn sie meinem Fürstenarm
Sich widersetzen!

Konrad podobnie:

Co ja zechcę niech wnet zgadną,
Spełnią, tem się uszczęśliwią,
A jeżeli się sprzeciwią,
Niechaj cierpią i przepadną!

Możnaby nawet przypuszczać, że Mickiewicz znał także *Dichtung und Wahrheit*, te zwłaszcza ustępy, które się odnoszą do Prometeusza, a które prof. Kallenbach w skróceniu już przytoczył [1]. Goethe mówi tam: *Wie ich nun über diese Naturgabe (mein productives Talent) nachdachte und fand, dass sie mir ganz eigen angehöre und durch nichts Fremdes weder begünstigt noch gehindert werden könne, so mochte ich gern hierauf mein ganzes Dasein in Gedanken gründen.* Tę samą myśl wyraził Mickiewicz w treściwym wierszu:

Jam się twórcą urodził

przez co wyraził i *productives Talent* i *Naturgabe* [1]).

Takie były więc punkta styczne pomiędzy utworem Mickiewicza a dziełem Goethego. Mniej w szczegółach, więcej w punktach wytycznych. Ani jednych ani drugich jednak, nie przejmuje nasz poeta żywcem, całkowicie, ale je przemienia, a przemienia w sposób zastósowany zarówno do postaci Konrada, jak i do stopnia swego artyzmu. Do charakteru Konrada stosuje w ten sposób motywa przejęte, że usuwając prawie całkowicie panteizm, zatrzymuje tylko dumne wyrażenia z niego płynące, które wiąże raczej z wysokiem znaczeniem poezyi i posłannictwa poety; bluźnierstwom zaś, jako przyczynę, daje wpływ czarnego kruka, mącącego myśli jego.

Artyzmem swoim, umnością, przemienia także przejęte motywa. Artyzm naszego poety jest niezmiernie wysoki. Porównajmy którykolwiek szczegół, którykolwiek nawet punkt wytyczny u jednego i drugiego poety, a przekonamy się, o ile pełniejsze, bogatsze porównania Mickiewicza, o ile szlachetniejszy język. Przywiedliśmy już przecież przykłady! Taką szlachetność języka i formy, jaką mamy w tym utwo-

[1]) Dr. Kallenbach (l. c.) dając ten ustęp po polsku, tłomaczy koniec zdania w sposób następny: „zapragnąłem całą moją istność oprzeć na pomysłach." Goethe jednakże tego nie mówi, tylko mówi, że w myślach (rojeniach) całe swe przyszłe życie chciał oprzeć na owym talencie, nie zaś może na prawnictwie, adwokaturze. Czyli inaczej, chciał się oddać poezyi, literaturze, tworzeniu.

rze Mickiewicza i już we wcześniejszych, Goethe objawił był dopiero w Ifigenii, w Tassie. Nie twierdzimy bynajmniej, aby Mickiewicz był w całości większym poetą, niż Goethe, bo i żył krócej i w przykrych warunkach życia, nie jest więc też tak wielostronnym, nie jest myślicielem takim, jakim był Goethe. Ale jako artysta jest pierwszorzędnym. Mało który posiadła ową prostotę języka, prostotę porównań, w bogactwie języka i porównań. Z wyrażeń, z obrazów, wybiera zawsze te, które się zdają najbliższe, dlatego, że są najlepsze. Jest to swoboda w wykwintności, szlachetność aż do prostoty doprowadzona. W tem wszystkiem widać wpływ literatury starożytnej, ową dojrzałość klasyczności, do której tak niewielu dochodzi. Widać, u niego, zdaje mi się, głęboki, każde wyrażenie przenikający wpływ starożytnych klasyków, przez co nie chcę bynajmniej powiedzieć, aby ich nasz poeta naśladował, tylko że zalety ich sobie przyswoił, smak oczyścił.

Wyraziłem się wyżej nieco szorstko o Prometeuszu Goethego, chociaż Goethe nie jest pisarzem, o którymby mnie, a może nawet komukolwiek z lekceważeniem mówić było wolno. Ależ bo Prometeusz jego rzeczywiście jest rubaszny. Jeżeli porównanie wyżej dane jest niestósowne, to chyba go porównać z takim Originalgenie, jakim był wówczas Goethe sam i jego zwolennicy. Prometeusz Goethego należy do okresu Rozpędu literackiego (Sturm- und Drang-Periode), okresu bez reguł, które każdy geniusz sam sobie tworzył, okresu rozbicia całej ówczesnej tradycyi literackiej, sponiewierania wszelkich powag w tej dziedzinie.

Stąd zuchwalstwo, które Goethe w owym czasie w kilku innych utworach objawił, zuchwalstwo uniewinnić się dające. Ostatecznie bowiem, mimo wszelkich wybryków, Goethe już wtedy był umiarkowanym, nawet zachowawczym, a z biegiem lat coraz więcej. Jego panteizm był zawsze deizmem i z pewnością lepszym, aniżeli panująca za jego czasów w Europie filozofia. Najgłośniejszem za jego młodości filozoficznem dziełem było *Système de la nature* barona Holbacha, całokształt skrajnego materyalizmu. Oto co sądził wtenczas o wsławionem dziele: *Es kam uns so grau, so kimmerisch, so todtenhaft vor, dass wir Mühe hatten, seine Gegenwart auszuhalten, dass wir davor wie vor einem Gespenste zurückschreckten* [1]. Temu przekonaniu pozostał wierny całe życie i ono sprawiło, że nie wpadł w przerażający cynizm pisarzy francuskich owego czasu, nawet najprzedniejszych, że zamiast mechanizmu dojrzał w naturze boskiej działalności, że prawidłem postępowania nie był mu egoizm i chęć

[1] Dichtung und Wahrheit; H. III. 42.

używania, lecz miłość ludzkości i niestrudzona praca. Jego panteizm był reakcyą przeciw materyalizmowi, reakcyą bardzo silną i skuteczną. To więc niech służy na usprawiedliwienie jego filozofii i jego prometejskiej zuchwałości.

Dołączam wzmiankę chronologiczną. Utwór Goethego: *Prometheus, dramatisches Fragment*, pochodzi wprawdzie z roku 1774, jak przyjmują wydawcy, [1]) lecz ogłoszono ten fragment dopiero r. 1830 po raz pierwszy. [2]) Prawda, że monolog Prometeusza, który we fragmencie tworzy akt trzeci, umieszczony już jest jako poemacik osobny w wydaniu zbiorowem z r. 1789, ale najważniejsze, a przez Mickiewicza zużytkowane motywy, znajdują się w poprzednich dwu aktach. Jeżeli tedy nie da się zaprzeczyć, że Konrad zuchwałość swą w obec Boga przedewszystkiem przejął od Prometeusza Goethego, to wtedy nie tylko Improwizacya, ale nawet jej pomysł powstać mógł dopiero po roku 1830.

§ 8.

Zasadnicze tematy w Improwizacyi.

Jako najgłówniejsza część poematu, powinna Improwizacya posiadać treść sobie właściwą, a zarazem taką, któraby się zgadzała zarówno z całością, jak i z częściami. Od niej najwięcej będzie zależała mniejsza, lub większa spójność utworu.

Rozważmy najprzód jej treść samą w sobie, nie zwracając tą razą uwagi na inne części poematu, ani też na przesilenie, do jakiego staje się powodem. Nie wątpimy bowiem, że poeta ani myślał potępić myśli i uczuć tu wypowiedzianych, potępiał tylko sposób ich wypowiedzenia, pychę, zuchwalstwo.

Myśli te są bardzo doniosłe, nie tyle może ze względu na ich wewnętrzną prawdę, jak raczej ze względu na późniejsze poety postępowanie, a także na późniejszą poezyę naszą, od niego wypływającą. Że zaś nasz wieszcz dla poezyi bezwzględnie pierwszego żądał miejsca i znaczenia i to pierwsze miejsce i znaczenie dla niej zdobył, przeto doniosłość owych dwu myśli sięga nawet naszego politycznego i społecznego życia. Są to myśli programowe, działające w znacznej mierze jeszcze i dzisiaj i z tego powodu ośmielimy się tutaj na próbę rozbioru ich wartości wewnętrznej. Czynimy to wobec takiego wieszcza

---

[1]) Zob. *Goethes Werke H.* tom 8 str. 277.

[2]) l. c. str. 281. Fakt ten, znany prof. Kallenbachowi, sprzeciwia się bardzo przypuszczeniu o rzymskiej genezie Improwizacyi.

i takiego utworu z wielką zaiste nieśmiałością, ale na cóż się miłośnik literatury celem wyświecenia rzeczy (podług swej najlepszej chęci) nie odważy?

Pierwszy zasadniczy temat Improwizacyi.

W utworze naszym odróżnić możemy zasadniczych tematów dwa. Łatwo by sądzić można, że w skutek owej dwoistości tematów poemat będzie niejednolity, z dwu odłamów zlepiony, a jednak tak nie jest. W myśli poety jeden temat z drugim się wiąże, jak ze skutkiem przyczyna.

Pierwszym tematem jest potęga poezyi i poety, drugim uczucie. Otóż zdaniem autora potęga jego właśnie z uczucia wypływa, uczucie jest jej źródłem.

Przyznajemy chętnie, że prawdziwy dar poetycki jest jednym z najrzadszych, a ztąd jak drogie kruszce lub kamienie, najcenniejszych. Odnosi się to równocześnie do daru twórczego w muzyce, rzeźbie, całej umności pięknej w ogóle. Pochodzi to stąd, że od wielkiego poety żądamy tego, co nam daje nauka, religia, filozofia, historya, przyrodoznawstwo, ale zarazem żądamy więcej jeszcze. Nie rozumiem tego tak, aby poeta miał sam być zarazem filozofem i historykiem i przyrodnikiem, lecz pragniemy, aby poeta znał to, co zbadali przyrodnicy, historycy, filozofowie na podstawie dostrzegania, doświadczeń, krytyki, logicznych indukcyi i dedukcyi, dalej aby to sobie przyswoił, aby się z tem zżył, wcielił następnie w postaci, natchnął je życiem, odział światłem, słońcem, powietrzem, kolorami. Czego innego, aniżeli nauka, poeta dać nam nie może, boć i nauka obejmuje świat ducha i materyi, wewnętrzny i zewnętrzny, przyrodę i dzieje. Gdyby nam dawał nową filozofię, sam przez to stawałby się filozofem, gdyby dawał nowe fakty historyczne, przyrodnicze, sam byłby historykiem, przyrodnikiem, badaczem. Poeta czerpie swą rzecz z natury i historyi, a cała przyroda i historya jest przedmiotem nauki. Nie dając tedy czego innego aniżeli nauka, poeta daje inaczej. Nauka przekonywa, wyjaśnia, — poezya, jak wszelkie inne sztuki piękne, wzrusza. Wzruszać może do płaczu, rozrzewnienia, wesołości, śmiechu, radości, podziwu, uwielbienia, doprowadzić może do któregobądź z całej gamy uczuć, albo do wszystkich po kolei, ale zawsze ma wzruszyć, inaczej nie będzie poezyą.

Poeta rozbudza, ożywia, wzmacnia, potęguje te uczucia, jakie już mamy, ale on może także wywołać w nas i wzniecić uczucia nowe, jakich przedtem nie mieliśmy. On nam ze skały wydobywa zdrój, z którego heroje siłę czerpią, ale on także może uczucia nam spaczyć, wykrzywić, chorobliwemi uczynić. A skądże się dowiemy, albo i on, że te

uczucia są spaczone i niezdrowe? Chyba tylko z etyki! Zkądże się dowiemy, że jego pojmowanie spraw społecznych i narodowych jest błędne lub prawdziwe? Chyba tylko z historyi! Zkądże się dowiemy, że jego zrozumienie przyrody jest niedostateczne? Chyba z przyrodoznawstwa!

To też byli poeci, którzy pracę uczonych sami podejmowali. Tak Goethe badał naturę, Schiller historyą, Dante, wzmocniony całą wiedzą owego czasu, wypełnił wielkie ramy swego poematu bogatem doświadczeniem własnego politycznego życia.

Z drugiej strony byli poeci, którzy wykrzywiali, psuli uczucia, jak Baudelaire w *Les fleurs du mal*; fałszowali historyą, jak Voltaire w *La Pucelle*.

Chcę przez to wszystko powiedzieć, że nauki w obec poezyi bynajmniej lekceważyć nie można. Gdy chodzi o polityczne istnienie narodu, nauki bezsprzecznie potrzebniejszą są, pierwej potrzebną rzeczą, niż poezya. Nauka prowadzi, oświeca, poezya dopiero uszlachetnia. Oprzyjmy się na doświadczeniu: Anglicy, którym filozofia już za Elżbiety i Jakóba I głosiła zasadę, że wiedza jest potęgą ludzi „*scientia enim et potentia humana in idem coïncidunt*,“ że człowiek tyle tylko ma siły, ile ma wiedzy, trzymając się tej zasady, zbudowali najrozglejsze państwo starożytnych i nowych czasów.

Sława poety zawsze będzie większą, imię jego rozgłośniejsze w narodzie, niżeli sława uczonych. Jeżeli uczonemu za chłodne rozumowanie zapłacimy chłodnym szacunkiem, to poecie za wzruszenia podziękujemy wzruszeniem, uczuciem. Prawdy i fakta, które uczeni w słowoskąpych definicyach i formułach dla małej garstki czytelników wyrażą, poeta przedstawi w porywających wyobraźnią obrazach, w wzruszających porównaniach. Ogólne teorye wcieli w konkretne zdarzenia, w żywe osoby, i w tej postaci ważne prawdy rozniesie szeroko w narodzie. Nie brakło, w naszym zwłaszcza wieku, poetów, którzy w życiu politycznem, ambicyą władzy powodowani, czynny udział wzięli: tak Chateaubriand, Lamartine, Victor Hugo, (że pominę przykłady swojskie). Uczynili to ze szkodą dla siebie, dla poezyi, dla polityki. Gdy chodzi o losy narodu, tam nauce więcej, niż poezyi, zaufać można.

Przypatrzmy się przekonaniom Mickiewicza samego: w Wilnie pomiędzy filaretami podzielał szczerze ich dążności, ale w Moskwie i Petersburgu szybko się zastósował do nowych przyjaciół, w Rzymie oddał się znów wpływowi nowego otoczenia, w Dreźnie, w towarzystwie przybyłych tam filaretów — wygnańców, ożywił w sobie dawne filareckie uczucia, wreszcie w Paryżu stał się ofiarą Towiańskiego. Kiedyż on był samym sobą? Ta niepewność i niestałość przekonań, wypływające z wielkiej i róznostronnej wrażliwości umysłowej, nie tylko nie osłabiała, ale

nawet potęgowała jego dar poetycki, ale do bezwzględnego władania duszami w tej samej mierze niezdolnym go czyniła.

U Alfreda de Vigny, od którego myśl górowania poetów nad innymi ludźmi pochodzi, jest ona zrozumiałą. De Vigny był bardzo utalentowanym poetą, ale zarazem miał wielką świadomość swego talentu. Urażony brakiem awansu w służbie wojskowej, którą z tego powodu porzucił, rywalizując z V. Hugo, zamknął się w swej szczytnej godności poetyckiej i pozował nawet tak dalece, że unikał, aby go nikt ze znajomych jedzącego nie widział. Mieli może przypuszczać, że żyje ambrozyą. Mimo to, późniejsze pretensye polityczne Lamartine'a i V. Hugo do jego teoryi odnieść należy. Co u francuskiego pisarza było rzeczą łatwo osądzić i do właściwych rozmiarów sprowadzić się dającą, to przejęte przez charakter tak poważny, jak Mickiewicza, nabrało o wiele donośniejszego znaczenia. Stało się programem poetycznym i prawie narodowym, wywarło wpływ, jakiego Mickiewicz ani przewidzieć nie mógł, ani sprowadzić może nie pragnął.

Naród uwierzył w polityczną misyą poety, wypowiedzianą w księgach Narodu i księgach Pielgrzymstwa polskiego, które czytano skwapliwie we wszystkich dzielnicach Polski. Kto zaś zna dalszą historyą życia poety i historyą narodu, ten przyzna, że program poety głęboko na politykę i na nasze losy wpłynął.

W uwagach powyższych staraliśmy wykazać różnicę pomiędzy nauką a poezyą, nie zamierzając wcale wyjaśniać wszechstronnie, czem jest poezya, pytanie to bowiem jest zbyt ważne, aby je mimochodem rozwiązywać.

Drugi zasadniczy temat w Improwizacyi.

Temat o potędze uczucia mógł Mickiewicz we własnej przedewszystkiem znaleźć duszy. Zdaje się bowiem, że był bardzo uczuciowym i że ten właśnie element w duszy jego przeważał. W niektórych portretach z czasów młodości duże oczy jego płoną ogniem, a w poezyach jego najwdzięczniejsze, głęboką prawdą bijące są właśnie te utwory, albo ustępy, w których uczucie wyraża.

Jednakże uczuciu dać wyższość nad rozumem, uczynić z niego największą siłę duchową, podnoszącą człowieka ku Bóstwu i z niem prawie równającą, na to nie odważy się od razu nawet bardzo śmiały i głęboko czujący poeta. I jemu trzeba przykładu, poparcia z innej strony, aby go w przekonaniu utwierdziło.

Takie poparcie, przykład taki, znalazł Mickiewicz przedewszystkiem w kierunku mistycznym, do którego zawsze się skłaniał; znalazł

w nim wzmocnienie przez Oleszkiewicza, Allana, księdza Chołoniewskiego, jak to wskazali pp. P. Chmielowski i Kallenbach; znalazł je także u Alfreda de Vigny, jeżeli go tam szukał; znalazł ostatecznie w Protomeuszu Goethego, który Bogom właśnie nieczułość wyrzucał. Nie jakoby sam był przez uczucie od nich silniejszym, lecz czuł się lepszym przez swą litość dla ludzi. Zwracaliśmy także uwagę na to, że poeta właśnie we Fauście Goethego mógł znaleść wyrażenia, które zapatrywanie jego najsilniej popierały:

Gefühl ist Alles!

Zgodność jednakże jest tylko pozorna, a wyjaśnienie różnicy, któreśmy dać obiecywali, spróbujemy tutaj przedstawić. Że to jednakże rzecz nie łatwa, więc nieco z daleka zacząć nam przyjdzie. Obawiamy się nawet, czy nie ze zbyt daleka.

Podług dotychczasowej psychologii rozróżniamy trzy władze, albo funkcye duszy: rozum, uczucie i wolę. Podziału tego usuwać nie chcemy bynajmniej, sądzimy jednak, że można sprawę tę, choćby chwilowo, pojmować inaczej, z innego punktu widzenia, z którego wyjaśnia się niejedna rzecz w psychologii ciemna, wyjaśni się przynajmniej, mamy nadzieję, jak należy rozumieć Goethego: *Gefühl ist Alles.*

Jeżeli funkcyom duszy poszczególnym powinny odpowiadać organa fizyologiczne, to zamiast trzech organów, znaleźlibyśmy tylko jeden, ponieważ dusza nasza zostaje ze światem zewnętrznym jedynie za pomocą nerwów w związku i oddziaływaniu. Wszelako, chociaż nerwy są jednakie, to każdy nerw składa się z włókien dwojakich, sensytywnych, czyli uczuciowych, i motorycznych, czyli ruchowych. Stósownie do tego należałoby przyjąć tylko dwie funkcye duszy; czucie i ruch, czyli wolę. Ale gdzież się podział rozum? Czy nie istnieje? Nie powoduje nami ani cień złośliwości, to też teoretycznie rozumu nikomu nie przeczymy, ale w następstwie poprzedzającego wywodu, rozum koniecznie należy albo do czucia, albo do woli. Dodać należy, że pomijamy tu ważną sprawę idei wrodzonych, zniszczonych przez Locke'go, ale ożywionych znów w apriorycznych kategoryach Kanta, sprawę zbyt doniosłą i trudną, aby ją nawiasem rozbierać.

Zobaczmyż: rozum objawia się w sądzeniu, sądzenie polega na połączeniu lub rozdzieleniu dwu pojęć, pojęcia składają się z wyobrażeń, wyobrażenia powstają z wrażeń zmysłowych. Wrażenia — to ich elementarny materyał, a wrażenia zmysłowe są zawsze c z u c i e m.

Prawdą jest, że czujemy przedewszystkiem skórą, ale pewne właściwości rzeczy czujemy tylko językiem, inne znów tylko nosem, drganie eteru, czyli światło, tylko oczami, czyli inaczej: wzrok, słuch, smak,

powonienie, są niczem innem, jak odmianami czucia. A więc rozum należałby do czucia, albo czucie byłoby początkiem rozumu.

Możnaby sądzić, że ten wywód przyjmując, tracimy znowu uczucie. Otóż tak nie jest. uczucie połączone jest z każdem czuciem, nie jest jednak jego istotą, tylko, powiedziałbym, formą. Objaśnijmy to na przykładzie: Światło jest wrażeniem zmysłowem, jest czuciem; treścią tego czucia jest wrażenie drgającego w pewien sposób eteru, formą zaś jego będzie słabość tych drgań, lub ich siła. Drgania takie, do których siatkówka nasza nawykła, będą nam obojętne, drgania zbyt silne będą rażące, bolesne; łagodne, mogą być przyjemnemi. W ogóle więc, uczucie przyjemne lub nieprzyjemne, czyli to, co w całości uczuciem nazywamy, będzie zawsze tylko formą, zabarwieniem czucia, a właściwej treści, istoty, mieć nie będzie.

Cośmy dotąd powiedzieli, odnosi się wprawdzie tylko do uczuć zmysłowych, ale ten sam stosunek panuje w uczuciach wyższych, moralnych: zawsze one są tylko formalne, bez intelektualnej, umysłowej treści, które należy do umysłowego czucia.

Po tym wywodzie jeszcze nie jesteśmy u celu. Trzeba bowiem sobie przypomnieć, że ludzie, stworzenia od samego początku towarzyskie, aby w sobie wzajemnie wywoływać i przypominać te same pojęcia, wyobrażenia, wrażenia, czyli inaczej, aby się porozumiewać, utworzyli sobie język, który, opierając się z początku na onomatopoei, stał się wnet konwencyonalnym. Objaśnijmy to przykładem: wyrazy grzmieć, trzeć, płynąć, oznaczają naśladowaniem zjawiska, do których się odnoszą. Znaczenie takich wyrazów rzadko się przesuwa. Inaczej jest jednak w dziedzinie nazw na pojęcia oderwane. U Czechów np. wyraz: nieobyczajny znaczy: niepospolity, u nas znaczy: nieprzyzwoity. Że zaś u Czechów innego, u nas innego nabrał znaczenia, to rzecz jest konwencyi, bo mogłoby być wprost przeciwnie, albo jeszcze inaczej. Tak jest ze wszystkimi językami, i taki to język, jak zasłona mniej lub więcej przejrzysta, wsunął się pomiędzy myślenie nasze a bezpośrednie wrażenia, czyli czucie. Są zaś ludzie i to nieskończenie część ich większa, którzy zawsze myślą wyrazami, a do wrażeń zmysłowych, należnych do owych wyrazów, już nigdy się nie odnoszą. Częstokroć także wcale ich nie mają, albo nie mają ich świadomości. Tacy ludzie, choćby byli uczonymi, pozostaną zawsze biernymi umysłowo. Mogą sobie od innych przyswoić dużo, mogą innych zręcznie nawet naśladować, ale samodzielnego kroku, chcę mówić, spostrzeżenia, nigdy nie zrobią. W tem to bowiem znaczeniu powiedział Goethe:

Gefühl ist Alles
Name ist Rauch und Schall.

Czucie jest wszystkiem, a więc wpatrywanie się, wsłuchiwanie, bo to są uczucia. Co nazywamy intuicyą, jest właśnie owem bezpośredniem czuciem, jest niejako czuciowem myśleniem. Goethe nie tylko o tem wiedział, ale i zastosowywał. Jego genialne odkrycia w morfologii roślin i zwierząt, wypłynęły właśnie z wpatrywania się, jak i dotąd wszelkie odkrycia w świecie przyrody ztąd płyną. *Wenn ihr's nicht fühlt*, mówi Faust do Wagnera, *ihr werdet's nicht erjagen.*

Ale także i w dziedzinie historycznej. Wszakże mówimy, że aby dobrze poznać przedmiot jaki, epokę, postać, trzeba się w nie wżyć. To znaczy, przez zebranie szczegółów, powiązanie ich, przez wpatrywanie się w zabytki owoczesne, pieczęci, rysunki, tak sobie postać, epokę, uzmysłowić, unaocznić, tak wniknąć w jej życie, myślenie, aby sobie dokonstruować to czucie bezpośrednie, jakiego w dziedzinie nauk historycznych najczęściej (z wyjątkiem współczesności) mieć już nie możemy. *Gefühl ist Alles.*

Goethe z radością uznał za prawdziwą uwagę pewnego uczonego, [1]) który o nim powiedział „*dass Goethes Denkvermögen gegenständlich thätig ist, womit er ausprechen will, dass mein Denken sich von den Gegenständen nicht sondere, dass die Elemente der Gegenstände, die Anschauungen in dasselbe eingehen, dass mein Anschauen selbst ein Denken, mein Denken ein Anschauen sei*... Zwracamy jednak uwagę na to, że ani ów uczony, ani Goethe sam, zdaje się, nie mieli świadomości tego, że *die Anschaung* jest owem czuciem, o którem mówimy.

Pytanie teraz, zkąd Goethe sam nabrał przymiotu, który go uczynił genialnym w nauce i poezyi, a którego rozpoznanie i uznanie przez innych taką mu radość w starości sprawiło. Nabrał go, tak przypuszczamy, od panny Klettenberg, poczciwej starej panny, przyjaciółki jego matki i jego samego, troskliwej opiekunki w długiej chorobie, w którą zapadł, z Lipska wróciwszy do domu. Panna Klettenberg była mistyczka, tego więc kierunku religijnego, który pragnie intuicyjnej znajomości Boga, Nieba, rzeczy niebieskich; który pragnie takiego unaocznienia sobie świata nadziemskiego, aby go widzieć, obcować z nim, aby mieć objawienia. Goethe, sam pietysta i mistyk przez czas niejaki, za wpływem panny Klettenberg, a także matki własnej, ten właśnie przymiot przyswoił sobie, później z rzeczy niebieskich na ziemskie przeniósł. Resztę dał mu Spinoza, którego filozofia z mistycyzmem blizko graniczy i na intuitywnem myśleniu się opiera.

W tem oto znaczeniu powiedzieć można: *Gefühl ist Alles*, ale tylko w tem jednem, w znaczeniu Czucia, zamiast którego to wy-

[1] zob. Goethes Werke H. XXVII. 351.

razu i Uczucie powiedzieć możemy, byle mu dać znaczenie to samo. Samo uczucie bowiem, w pospolitem znaczeniu tego wyrazu jest bez treści, jest tylko formą czucia, podczas gdy rozum czuciem się żywi.

Domyślimy się łatwo, że uczucie samo, będąc tylko formą bez treści, takiej treści szukać będzie dla siebie, pragnąć, pożądać. Im będzie żywszem, więcej egzaltowanem, może nawet bardzo gorącem, namiętnem, zależnie od temperamentu, tem żywiej chwyci za treść, za przedmiot, nawet na oślep. W ten sposób się stanie, że autor Farysa odda się towianizmowi, a jeżeli się to przygodziło tak wysokiej duszy, o ile łatwiej zbłąkają się i zgubią duchy słabsze!

Nie ulega bowiem wątpliwości, że u Mickiewicza wyraz uczucie ma zawsze owo znaczenie formalne. Jeżeli zamiast wyrazu uczucie użyje innego, wtedy powie miłość, albo też nienawiść. Przyznajemy chętnie, że w rozumieniu poety miłość, nienawiść, wychodzą niekiedy, często nawet może, poza ów stan całkowicie formalny, ale wtedy zbaczają ku pożądaniu, nie ku pojmowaniu. Miłość przechodzi wtedy w pragnienie uszczęśliwienia, nienawiść w pragnienie szkodzenia. Ze stanu formalnego wkracza u poety uczucie w dziedzinę woli, nigdy zaś, albo wcale rzadko w dziedzinę myśli. Do czegóż jednakże dojdzie wola bez umysłowego przewodnictwa?

Z tego wszystkiego nie wypływa, abyśmy uczuciem lekceważyli. Jeżeli nie jest treścią, tylko formą, to forma ta w życiu naszem wielkie ma znaczenie. Wszakże owo uczucie, z każdem czuciem połączone, jest szczęściem lub nieszczęściem naszego życia! Od każdego ranka do wieczora, od pierwszego dnia życia do ostatniego, płyną na nas wrażenia, drażniąc boleśnie, obojętnie lub miło: taki jest jednak rodzaj pamięci naszej duszy, że przykre uczucia żywiej odczuwa i dłużej pamięta, aniżeli przyjemne, o których łatwiej zapomina. Życie też hojniejszem zdaje się być dla wielu, jeżeli nie dla każdego, we wrażenia bolesne, aniżeli miłe. Odwieczne to już spostrzeżenie, które starożytni Stoicy tak żywo odczuwali, że nie umieli wskazać innej szczęścia drogi, jak obojętność w obec wszystkich uczuć zarówno: czy to przykrych czy przyjemnych.

Dobrze będzie tedy uczucie nasze skierować na rzeczy narodowi, a przez to nam samym pożyteczne i potrzebne, i tym sposobem pracę naszą wzmocnić i wytrwalszą uczynić, tę służbę bowiem uczucia z pożytkiem wykonać mogą, ale nie dobrze, sądzimy, uczuciu w sobie pustemu poddawać rozum, powierzać kierownictwo swego własnego i narodowego życia. Uczucie wtedy tylko będzie wszystkiem, jeżeli mu przyznamy ów żywioł umysłowy, jakiego w pospolitem rozumieniu wcale nie posiada.

§ 9.

Improwizacya w stósunku do całości poematu oraz jego części podmiotowej.

Rozważaliśmy codopiero treść Improwizacyi samej w sobie, jej główne tematy. Nie ulega bowiem wątpieniu, że w niej mamy treść twierdzącą, której się poeta nie wyrzeka, mamy niejako twierdzenie następne: poeta stoi na czele narodu, jest jakoby najwyższym jego wyrazem, potęga zaś jego z uczucia płynie.

Innem jednakże okaże się jej znacznie, jeżeli ją będziemy oglądać z punktu widzenia, obejmującego całość poematu. Żądać wtedy będziemy, aby się zgadzała z przewodnią myślą całości, którą więc przedewszystkiem rozeznajmy.

Rzecz to nie trudna, sam autor bowiem w przedmowie do pierwszego wydania zamiar swój wyraźnie wypowiedział. „Dzieje męczeńskiej Polski, mówi, obejmują wiele pokoleń i niezliczone mnóstwo ofiar; krwawe sceny toczą się po wszystkich stronach ziemi naszej i po obcych krajach. Poema, które dzisiaj ogłaszamy, zawiera kilka drobnych rysów tego ogromnego zbioru, kilka wypadków z czasów prześladowania podniesionego przez Imperatora Aleksandra“. W końcu przedmowy dodaje: „Autor chciał tylko zachować narodowi wierną pamiątkę z historyi litewskiej lat kilkunastu: nie potrzebował ohydzać rodakom wrogów, których znają od wieków; a do litościwych narodów europejskich, które płakały nad Polską, jak niedołężne niewiasty Jeruzalem nad Chrystusem, naród nasz przemawiać tylko będzie słowami Zbawiciela: „Córki Jerozolimskie nie płaczcie nademną, ale nad samemi sobą...“ A przecież z tych słów ostatnich wynika, że autor jednak chciał wroga przedstawić w prawdziwej jego postaci, że przecież do litości narodów europejskich chciał przemówić, albo przynajmniej, że wielu czytelników utwór jego tak rozumiało i rozumieć mogło.

W istocie, cała ta część Dziadów jest obrazem prześladowania, jakie cierpiał naród, w szczególności Litwa i młodzież litewska, począwszy od r. 1822. Zgadza-że się Improwizacya z całością obrazu? Na pozór mogłoby się zdawać, że nie. Wszakże nie ma tam mowy ani o więzieniu, ani o prześladowaniu, ani o śledztwach, o zsyłce, knutowaniu! Improwizacya jest wyrazem dumy poety, poczucia wielkości własnej, bluźnierstwem Bogu, żadnego więc związku z prześladowaniem nie posiada.

Prawda, ale tylko pozorna. Nie zapominajmy, że jej sceną jest cela więzienna, że zuchwalstwo w obec Boga jest wypływem rozpaczy

na widok cierpień niewinnych, niezasłużonych a okrutnych. Jego ból i rozpacz jest tak wielką, że nie widząc od Boga pomocy, ratunku, nie widząc kary na wrogów, przestaje Bogu ufać. Bluźni mu za jego nieczułość, za obojętność na cierpienia narodu. Władzy choć połowę chce mu wydrzeć, bo on by lepiej jej użył, świat piękniejszym, lepszym i szczęśliwszym by urządził, aniżeli to Bóg zdołał. Ze sponiewieranego narodu swego zrobiłby podziw ziemi.

Takim jest Konrad. Cierpią i inni współwięźniowie, ale w tem cierpieniu nie tracą humoru, młodzieńczej wesołości, nie tracą pamięci o ziemskich potrzebach, przyjemnościach. O ile sroższe jest cierpienie jego, kiedy go doprowadza do bluźnierstwa, do szału, do prawdziwego zapamiętania się. Osobistych uczuć nie ma, wyrzekł się własnego szczęścia, czuje, cierpi za cały naród.

Takim jest Konrad Improwizacyi w porównaniu z towarzyszami swymi. Postawmy go teraz w obec płaskości i spodlenia salonów w Warszawie, i Wilnie, jakże się przez to wielkość cierpienia jego jeszcze spotęguje!

Z tego punktu widzenia uważana Improwizacya, chociaż wystrzela po nad utwór cały, należy jednak do całości, wzmacnia ją nawet, a nie rozrywa.

A jednak każdy uważny czytelnik poczuje, że jeżeli takie jest znaczenie owej wielkiej sceny, to ono jeszcze nie jest całe, że w niej jest coś więcej jeszcze. W istocie jest w niej zawiązanie i perypetya, przesilenie dramatu, odgrywającego się w prologu, scenie drugiej i trzeciej, która daje jego rozwiązanie. Poeta, niezrównany artysta, pychą, ale i niezmierną miłością ojczyzny uniesiony, żąda od Boga wydania sobie władzy nad narodem, którego losami miłość jego lepiej pokieruje, aniżeli Boska mądrość. Okazało się, że to żądanie było wynikiem pychy, ta zaś skutkiem opętania przez djabła. Siła Konrada okazała się słabością. Widzimy następnie, że czego Bóg odmówił pysze Konrada, tem obdarzył pokorę księdza Piotra. Jemu dał widzenie przyszłych rzeczy, które dla Konrada niewiadomemi zostały, czyli inaczej, że pokora i modlitwa zyskują z łaski Bożej to, czego pycha zdobyć nie zdoła.

Odtąd więc poeta, nie wyrzekając się swego posłannictwa w narodzie, swego przewodniego miejsca, nie wyrzekając się uczucia, jako źródła swej siły, będzie w pokorze i modlitwie szukał uświęcenia swej misyi, na wzór księdza Piotra, którego cnoty opętanego ocaliły, z paszczy piekielnej wydarły. Tenże ksiądz Piotr przez dokonany na biednym Konradzie egzorcyzmie, wykazał mu dowodnie wpływ bezpośredni złych duchów na życie ludzkie, ale tem samem i duchów dobrych.

Ze względu więc na ów dramat wewnętrzny, odgrywający się w trzeciej części Dziadów, jest Improwizacya grzechem, a zarazem wyznaniem, objawieniem tego grzechu, za który Konrad ledwie nie zapłacił śmiercią i wiecznem potępieniem.

Dwie mamy tedy przemiany w naszym utworze, najprzód przemianę Gustawa w Konrada, a następnie Konrada pełnego pychy w Konrada pełnego pokory, bojaźni Bożej. Mówiliśmy dostatecznie o drugiej, dorzucimy słów kilka o pierwszej.

Rozbierając prolog, wskazywaliśmy już bezpośredni powód przemiany Gustawa w Konrada. Dobrowolny swój wyjazd z kraju przedstawił tam poeta jako wygnanie, widocznem więc jest, że chciał aby i jego za wygnańca miano. Wygnanie pomiędzy obcych i nieprzyjaciół miało popsuć poecie jedyną broń, jaka mu w ręku została: działanie piórem i słowem na naród. Chytrość taka budzi w nim gniew i chęć zemsty. Odtąd zapomni o sobie, żyć będzie tylko dla narodu.

Jam cierpiał, kochał, w mękach i w miłości wzrosłem;
Kiedyś mnie wydarł osobiste szczęście,
Na własnej piersi ja skrwawiłem pięście,
Przeciw niebu ich nie wzniosłem,
Teraz duszą jam w moję ojczyznę wcielony,
Ciałem połknąłem jej duszę;
Ja i ojczyzna to jedno
Nazywam się Milion: bo za miliony
Kocham i cierpię katusze....
Cierpię, szaleję... A Ty, mądrze i wesoło
Zawsze rządzisz
Zawsze sądzisz
I mówią, że Ty nie błądzisz!

Komuż on to wszystko mówi? Całemu narodowi, niezawodnie, ale przedewszystkiem tym, w pośród których żyć mu teraz wypadło, współwygnańcom, emigracyi. Byli z pewnością pomiędzy nimi tacy, którzy, jak Jankowski w scenie pierwszej, srogi los narodu jako niezgodny z dobrocią, sprawiedliwością i mądrością Boga uważając, przestali wierzyć w Opatrzność. Byli i tacy, którzy ciężki a bolesny zarzut robili poecie z tego, że w walce udziału nie wziął. Mówi tedy jednym, że i jego równe zwątpienie szarpało, ale patrzcie, jaki był tego koniec! Ukorzmy się przed Panem, bo jeżeli na nas dopuszcza cierpienie, a wrogom daje zwycięstwo, to na to, aby ich tem srożej, choć później ukarać. Taki jest sens ostatniej przypowieści, którą ks. Piotr senatorowi opowiada. Mówi zaś drugim: nie brałem wprawdzie udziału w walce

orężnej, ale moją jedyną bronią jest pióro i niem teraz nieubłaganą walkę z wrogiem rozpoczynam, walkę aż do śmierci, jak Konrad Wallenrod. Pisze więc do Lelewela, jednego z przewodników emigracyi „że uważa swój utwór jako kontynuacyą wojny, którą teraz, kiedy miecze schowane, dalej trzeba piórami prowadzić". Od Lelewela miała się dowiedzieć o tem cała demokratyczna emigracya.

W tem rozumieniu jest Improwizacya odparciem zarzutów, albo już zasłyszanych, albo jakich się poeta obawiał, jest niejako obroną ale zarazem jest manifestem, programem jego przyszłego działania. Zdawało mi się potrzebnem zwrócić uwagę na tę stronę utworu, dotąd wcale nie uwzględnioną. Do dwu poprzednich przemian trzeba bowiem dodać trzecią; poeta czuł żywo, że pieśń jego w ostatnich latach pobytu w Rosyi ochłodła, oddana w znacznej mierze uczuciom osobistym i pieśniom miłosnym; teraz nowym ją płomieniem rozgrzeje; czuł jednakże zarazem, że pieśń sama nie wystarczy, że trzeba energii, czynu, aby ocalić Naród pokrzywdzony i otóż Improwizacya zdaje się czynność taką zapowiadać, zdaje się głosić Narodowi pretensyą, albo prawo poety do kierowania polityką jego.

Luźną jest wprawdzie budowa całej trzeciej części Dziadów, i prawie fragmentaryczną; nie jakoby w nich nie było zaokrąglenia, lecz są raczej próżnie w środku, w któreby dużo jeszcze pomieścić się dało, — mimo to dostrzegamy pomiędzy każdą częścią poprzednią, a następną pewien stósunek artystyczny, jakieś psychologiczne uzasadnienie. Mianowicie też zagadkowa twarz Improwizacyi, przystaje wcale dobrze, jakeśmy widzieli, tak do ogólnych linii utworu, jak też do jego części.

§ 10.

Geneza i czas utworzenia Improwizacyi, oraz trzeciej części Dziadów.

Zamierzając pisać o genezie Dziadów i Improwizacyi, możemy mieć na myśli tylko przyczynek do wyjaśnienia, jak i kiedy ten utwór powstał, nie zaś wytłómaczenie całej już zagadki. Z autorów, którzy się tą sprawą zajmowali, najlepiej, zdaniem naszem, rzecz zrozumiał i objaśnił P. Chmielowski, [1]) cenny przyczynek dał p. Kallenbach, [2]) nie należy też lekceważyć rozbioru p. Turczyńskiego [3]) który w dzieło rozbie-

[1]) Adam Mickiewicz 1886 tom drugi str. 112—134.

[2]) Pamiętnik Tow. imienia A. M. Lwów 1890.

[3]) Rozbiór dzieł A. M. zeszyt III. Lwów 1873. Pan dyr. Turczyński zauważył np. że początek towianizmu znajduje się już w Widzeniu księdza Piotra, przypuszcza,

rane uważnie się wczytał. Mimo to zdanie o genezie i czasie utworzenia poematu wcale nie jest jeszcze ustalone, jak to widać mianowicie z pracy p. Kallenbacha, który koncepcyą utworu kładzie w czas rzymski, a więc jeszcze przed powstaniem. [1])

Opiszmy tedy, bez pretensyi do rozstrzygania, jak nam się sprawa przedstawia.

Poeta uległ w Rzymie znacznemu wpływowi i to z dwu stron. Ksiądz Chołoniewski obudził w nim, jak się zdaje, przygasłe przywiązanie do kościoła katolickiego, uczucie pokory, wiarę w siłę modlitwy i w działanie dobrych i złych duchów. Ksiądz Lamennais, jeżeli nie osobiście (bawił w tym czasie w Rzymie), to przez pisma swoje, któremi się Mickiewicz tutaj zajmował, [2]) wpoił mu przekonanie, że rozum ludzki nie wystarcza do zbadania prawdy, że społeczeństwa nie ma bez chrześciaństwa, chrześciaństwa bez katolicyzmu, katolicyzmu bez Papieża; a dalej owa nienawiść do królów i rządów, która na księdza Lamennais ściągnęła zarzut demagogii, a które u Mickiewicza w księgach Narodu i Pielgrzymstwa polskiego miała się objawić tak ogniście, i prawie równocześnie z Dziadami.

Na razie jednakże zmiana nie była bardzo widoczną. Wnosić to możemy ze zdziwienia, jakie wyraża dobry jego znajomy Szymon Chlustin pod datą 22 Listopada r. 1831 [3]) gdy się dowiedział, że Mickiewicz *donne dans le catholicisme*, od czego go gorliwie odwodzi.

Powiedzieć możemy, że Konrad jest synem Goethego Prometeusza, bez którego nie ma Konrada. Otóż Prometeusz ten wyszedł z druku dopiero r. 1830. W Rzymie Mickiewicz go nie znał, w drodze przez Paryż pewnie nie czytał, więc najwcześniej chyba w Poznańskiem, a więc w drugiej połowie r. 1831, a może dopiero w Dreźnie. Tyle jest rzeczą pewną, że 23 marca r. 1832 jeszcze Dziadów nie ma, bo oto co czytamy w liście poety do Lelewela: „Piszę teraz wiele, ale

---

że Towiański pisma poety pilnie czytał, zwłaszcza Dziady i księgi Narodu i Pielgrzymstwa, czyni więc Mickiewicza niejako współtwórcą towianizmu. Myśl do pewnego stopnia zupełnie trafna. Gdyby tylko styl jego był lepszy! Nie zapominajmy jednakże, że na zawiązek późniejszego Mesyanizmu w Dziadach III zwrócił już był uwagę W. Cybulski w znanej pracy, która na owe czasy miała wartość niepospolitą. On już także przeciw uczuciowości protestował.

[1]) Wszystkie powyżej przytoczone pisma czytałem, albo na nowo czytałem dopiero przy kończeniu tej pracy. Ztąd się tłómaczy, że, w pierwszych rozdziałach mianowicie, zatrzymałem się przy niektórych punktach, wyjaśnionych już przez p. Chmielowskiego lub innych.

[2]) zob. Chmielowski: A. Mick. II. 94.

[3]) zob. korespondencya A. M. w Dziełach r. 1885.

rzeczy mniej stósowne do okoliczności. Rewolucya wydała poetę swego nieznanego jeszcze...." [1]) Mówi tu prawdopodobnie o Pieśniach żołnierskich Stefana Garczyńskiego, którego poznał przed powstaniem: u niego też bawił czas niejaki w Wielkopolsce. Opuścił zaś kraj ten w początkach marca r. 1832, aby się przenieść do Drezna, gdzie przebywało kilku jego najlepszych przyjaciół z Litwy, teraz wychodźców.

Ze słów wyżej przytoczonych: „rewolucya wydała poetę swego" widzieć można, że się takiego poety spodziewano, że było pragnieniem, aby ktoś opis krwawych zapasów w heroicznych rytmach dał współczesnym i potomnym ku pamięci i zbudowaniu. Poczuwał się sam poeta może do takiego obowiązku, ale że w powstaniu udziału nie brał, przeto dla niego właśnie ostatnia walka nie nadawała się na przedmiot do poematu. W rozmowach z Domejką odświeżył sobie filareckie czasy, zebrał szczegóły dawnego prześladowania i ono właśnie zamyślał przedstawić.

Poeta czytał wiele, czytywał najnowsze rzeczy, kupował je, kupować sobie kazał. W Petersburgu już czytywał *le Globe*, czasopismo francuskie, które romantyzmowi drogę kierowało; teraz takiem przodującem pismem była *Revue des deux mondes*. Georges Sand, Lamennais, Alfred de Vigny, którzy mieli się stać niebawem osobistymi przyjaciołmi poety, tu umieszczali swe prace. Kwietniowy zeszyt r. 1832 zawierał właśnie dokończenie powieści Alfreda de Vigny pod tytułem Stello. Powieść ta przedstawiała losy trzech poetów, mówiła o stanowisku poety w społeczeństwie, rozbierała pytanie, czy poeta ma, czy nie ma zajmować się polityką — cóż mogło poetę w ówczas zaciekawić bardziej? Przypuszczamy więc, że ją czytał, a czy wtedy nie sięgnął po inne utwory pisarza, zwłaszcza poezye, nie liczne zresztą, w jednym tomie zawarte, ale znane i cenione? Czyta je więc, znajduje w nich Eloa, znajduje Moïse, utwór podziwienia godny. W Mojżeszu rozpoznaje Tytana, wielkością Prometejowi podobnego, w zgodzie będącego z Panem, ale dumnego w obec ludzkiego pospólstwa.

Utwory Alfreda de Vigny pobudziły umysł poety do następnych czynności, mniej lub więcej świadomych. Prometej, nawet u Goethego więcej do Boga niż do człowieka zbliżony, przemienia się w poetę, bo właśnie poeta podług Alfreda de Vigny pierwsze miejsce w ludzkości zajmuje. Poczęty w ten sposób poeta zachowa prometejską zuchwałość, wypływającą z poczucia twórczej potęgi, ale od Mojżesza przejmie znamię proroka, władcy, kierownika narodu; magnetyczną, czarodziejską siłę wzroku, którym zdolny będzie kierować zjawiskami powietrznemi

[1]) Korespondencya A. M. w Dziełach. Paryż 1870 p. 334.

i niebieskiemi; przejmie wzgardę dla tłumu ludzkiego i ów wspaniały ruch rąk, wyciągniętych i położonych na gwiazdy.

Tę wielką, potężną, nawet straszną postać, niby życiem natchniętу posąg Michała Anioła, uczyni teraz nasz poeta wcieleniem własnych dotychczasowych dążności, skeptycznego bajronizmu przedewszystkiem; ponieważ Faustem na prawdę nigdy nie był, grzechem faustostwa — niepohamowanem pragnieniem rozwiązania zagadki świata nie zawinił. Mimo to z Fausta właśnie przejmie nasz poeta najwięcej motywów formalnych. Przy tem sobie układa: w Prologu przyzna się, że się wstydzi życia, jakie pędził w ostatnich latach kilku i postanowi się zmienić. W scenie więziennej przedstawi, że niektórzy młodzieńcy, niesprawiedliwie karani, zaczęli wątpić o sprawiedliwości Bożej i o samym Bogu, o religii. I on do takich należał, z nich wszystkich był najdumniejszym, najzuchwalszym, najgoręcej naród miłującym. Dumą, miłością i strapieniem uniesiony, nie zawaha się czynić Bogu wyrzutów i bluźnić mu; uczyni to w Improwizacyi. Okaże słabość i nicość tej pychy, tej mniemanej siły, nazwie ją opętaniem, wyższość przyzna pokorze, modlitwie, gorącej wierze w Boga, po którym się spodziewa, że uczyni za nas to, czegośmy sami uczynić nie zdołali: pomści się na wrogu. W salonie warszawskim okaże poniżenie wyższych klas narodu, winę tego dość wyraźnie klasykom przypisując. Litwę i Wilno, siedzibę romantyków, choć także zbrukaną, przedstawi w lepszem świetle, niż Warszawę, gniazdo klasycznych krytyków i recenzentów. Objawi sąd Boży, a w końcowej scenie da obraz mąk, na jakie skazani są siepacze, da także miejsce ostatniemu już wspomnieniu dawnej miłości.

Będzie to w znacznej mierze dalszy ciąg osobistej historyi poety, ale w takiem przedstawionej podniesieniu ducha, że sprawy osobiste zamienią się w narodowe, a osobisty w nich żywioł zblednie i prawie zniknie. Ślady jego są jednak i dosyć jest elementu polemicznego w utworze.

Podając powyższy, jakoby zdrobniały tok myśli, który nam daje sposobność uwydatnienia niektórych czynników, wyżej już wykazanych, tylko może nie dość wyraźnie, mamy nadzieję, że źle nas nikt zrozumieć nie zechce, bo przecież przedstawiliśmy już dość szeroko, jakie bogactwo wysokich motywów tu się mieści.

Co się tyczy formy utworu, to poeta zamierzy sobie odróżnić Improwizacyą i sceny do niej podobne, jak preludyum do niej, oraz Widzenie ks. Piotra, od reszty. Improwizacya nieregularnością, albo raczej swobodną rytmicznością swych wierszy, przypominać będzie ody Pindara, albo chóry tragików greckich, a przez to samo kancony Petrarki, które poeta niedawno przedtem tłomaczył. Jednakże zarówno owe ody, jak i kancony, mają pełną stroficzność, którą poeta całkiem

odrzuci. Zbliży się przez to do klasycyzmu francuskiego, poniekąd także do wierszy w Prometeuszu Goethego, tylko, że te wydadzą mu się nadto twarde i chłodne. Najwięcej podobieństwa w polotności rytmu i namiętności stylu, jakie poeta zamierza dać Improwizacyi, mają niektóre monologi w mysteriach Byron'a, jak w Kainie, w „Niebo i Ziemia" w Manfredzie. Oto jedyne podobieństwo, jakie znaleźliśmy pomiędzy naszym utworem a dziełami Byrona. Co do całości Dziadów III, to forma fantastyczna, której poeta da przewagę, zbliży ją najwięcej do Fausta, trochę także do mysteriów Byrona, tylko że dwoistość utworu, z realizmu i fantastyczności złożona, nada mu cechę odrębną i wszelkie ściślejsze porównanie wykluczającą.

Nowe słowo na nowe położenie, treść i forma znalezione.

Przypuszczamy więc, że owe sceny przedmiotowe poczęte są w myśli nieco wcześniej, dramat własnej duszy nieco później. Nie trzeba tylko zapominać, że i owe sceny przedmiotowe już mają formę, jeżeli nie wszędzie dramatyczną, to przynajmniej dyalogowaną; widocznie utwór miał mieć od pierwszej chwili taką postać. Można nawet przypuścić, że zanim poeta jeden pomysł wykonał, powziął już drugi, czyli inaczej: zanim napisał sceny historyczne, już miał koncepcyą dramatu wewnętrznego. Wtedy mógł pracować nad wykonaniem jednych i drugich równocześnie, grając niejako na dwu instrumentach na przemian. Głównie bowiem chodzi o to, aby zrozumieć, że w utworze tym są dwie odrębne koncepcye, w jedność dopiero następnie połączone: pierwsza z nich tyczy przeszłości, druga patrzy w przyszłość.

Czytamy tedy w liście do Józefa Grabowskiego z datą 26 kwietnia: „Stałem się *Schreibmaschine* i przez całe te kilka tygodni pióra z ręki nie wypuszczam. Jeszcze nie wszystko, com zaczął, pokończone, a póki nie skończę, nie ruszę się z Drezna, chyba mnie wypędzą." [1])

Podobnie się wyraża w liście pisanym w trzy dni później (29 kwietnia) do brata swego Franciszka: „tak jestem zatrudniony od kilku tygodni, że ledwie mam czas brodę ogolić. Pisałem tyle, że liczba wierszy, skleconych w ciągu tego miesiąca, wyrównywa trzeciej części, a może i połowie wszystkiego, com dotąd ogłosił. Nie wszystko jeszcze com zaczął pokończone i póki nie skończę, zostanę zapewne w Dreźnie." [2])

Wnet po przybyciu do Drezna poeta zabrał się do pracy, która jednak aż do 23 marca mniej była stósowną do okoliczności. Cóż to być mogło? Tłomaczenie Giaura z pewnością, choć może jeszcze nie

[1]) Korespondencya. Paryż 1870 p. 58.
[2]) tamże p. 59.

całe, prawdopodobnie też poeta teraz właśnie czytał gorliwie. Poczuwa się jednak do obowiązku, aby napisać coś stósownego do okoliczności. Nie odrazu mógł trafić na przedmiot, na ton. Pamiętajmy bowiem, że w powstaniu nie był, mąk nie cierpiał, w Rosyi wprawdzie dość długo przebywał, ale szanowny, goszczony, nawet wielbiony od Rosyan w Odesie, Petersburgu, najwięcej w Moskwie. Węzły szczerej przyjaźni łączyły go z wielu Rosyanami, nawet za granicą. Wszakże był także kandydatem na urzędnika w dyplomacyi rosyjskiej. Stósunki te krępowały go wewnętrznie, w obec podejrzliwej emigracyi stawiały go w położeniu niejasnem. Wypadało więc zacząć od wyjaśnienia swego stanowiska w obec Rosyi i Rosyan i w tym celu napisał **Droga do Rosyi, Przedmieście stolicy, Petersburg, Przegląd wojska.** W tych utworach, które miały tworzyć przejście do trzeciej części Dziadów, [1]) przedstawia naród rosyjski w ciężkiej pogrążony niewoli, rząd rosyjski, jako gnębiciela Polski ale i Rosyan, jako wspólnego obu wroga.

Rozliczywszy się z tej strony, mógł teraz przejść do obrazów prześladowania na Litwie i w Polsce, które tworzył nie pod wrażeniem rzeczywistem, lecz pod bolesnem wrażeniem ostatniej klęski całego narodu. Pryska tu jednakże sarkazmem względem własnych ziomków, jak to czynił w obrazach z Rosyi w obec Moskali przesiąkłych serwilizmem. To jest godna uwagi okoliczność, bo czy przypadkiem cały projektowany dotąd utwór, który jeszcze Dziadami może być nie miał, a w którym scena wileńska miała być prawdopodobnie najważniejszą, nie miał posiadać sarkastycznego zabarwienia?

Zdaje nam się, że aby to wszystko napisać od 23 marca aż do 26 kwietnia, pracy było chyba aż nadto. Jednakże już około 10 kwietnia mógł mieć poeta zeszyt z 1 kwietnia *Revue des deux mondes*, pisma wysyłanego punktualnie i wydawanego od samego początku jako dwutygodnik. Zeszyt ten zawierał dokończenie powieści Stello, z tymi właśnie rozdziałami, które wyżej wskazaliśmy. Nastąpiła teraz jakoby krystalizacya w umyśle autora: Jestem poetą, a jako taki na szczycie ludzkości (Stello) — jestem twórcą podobnym Bogu; przez współczucie, przez miłość gorącą, lepszym nawet od niego (Prometej) — miałbym prawo rządzić narodem, aby go uszczęśliwić (Mojżesz) — te motywy zbiegają się jak pręciki, jak promienie i układają około jednego punktu i oto formuje się pomysł Konrada. Z drugiej strony jednakże mówi ks. Lamennais, że rozum ludzki jest nieudolny, a ks. Chołoniewski na-

[1]) Nie zaś do dalszych: porów. P. Chmielowski A. M. II, 130.

uczył go, że wiara, pokora, modlitwa dalej prowadzą niż pycha — oto nawrócenie Konrada, jego druga przemiana. Wszystkie te czynniki żyły w duszy poety od dawna, ale przytłumione innymi, powiązane z innymi, ubezwładnione przez nie, nieświadome. Pod wpływem owych zewnętrznych wzorów i pobudek wyłączają się z ubezwładniających je związków, oswabadzają się, aby wejść w te samowiedne połączenia psychiczne, których wysłowienie ogniste, ozdobione wszelkimi klejnotami imaginacyi, będzie Improwizacyą.

Sądzimy tedy, że czytanie powieści Stello przyszło poecie w sam moment psychologiczny, to znaczy w czas, kiedy szukał myślą, pragnął pomysłu, i że właśnie ta powieść była czynnikiem, który mu do koncepcyi dopomógł. Tak sądząc, stajemy wszelako w sprzeczności z nim samym, który w prologu inną podaje przyczynę śmierci Gustawa a narodzin Konrada, podaje wygnanie i zamierzone przez to ubezwładnienie jego działania na naród. Któż się tu myli, autor czy piszący? Może ani jeden ani drugi. Poeta wskazując ów powód, naprowadza nas z daleka na rozumienie celu Improwizacyi: miała być wytłomaczeniem, obroną w obec zarzutów. Kto ją dobrze zrozumie, przyzna, że ta myśl na dnie jej leży, duchowa siła poety była jednak tak wielką, że obrona przemieniła się w manifest niezmiernej wyższości, zarówno w egzaltacyi jak w pokorze, w manifest przewodnictwa.

Nad poetycznem przedstawieniem tego świetnego pomysłu pracuje poeta jeszcze przez większą część maja. Nigdy od czasu pisania Dziadów nie byłem w takim poetycznym ferworze i bardzo wiele teraz piszę, tak donosi Lelewelowi pod datą 20 maja.[1]) Wspominając o dawnych częściach Dziadów, o Dziadach wileńskich, poeta napomyka, że będzie może pewne powinowactwo pomiędzy tem co pisze, a dawnym utworem. W tymże liście czytamy: „mam tu wygotowane do druku jedno poema i kilka drobnych ułamków i wszystko tyczy się, mniej lub więcej, naszej sprawy i nie może być ogłoszone, tylko w Paryżu.“ [2])

Tak więc trzecia część Dziadów, zaczęta wraz z Ustępem [3]) dopiero po 23 marca, jest gotową 20 maja. Czas nadejścia *Revue des deux Monde* jest tą chwilą, która przedziela Ustęp i przedmiotową część Dziadów od podmiotowej ich części, wraz z Improwizacyą. Było to najpóźniej w połowie kwietnia.

[1]) Korespondencya 1870 p. 335.

[2]) tamże.

[3]) Obrazki Ustęp składające są również tego rodzaju, że w kraju nigdyby drukowanymi być nie mogły.

Gotowości do druku nie bierzmy zbyt dosłownie. Każdy pisarz wie, jak łatwo się pod tym względem złudzić; sądzi się, że coś już jest gotowem, nad czem jeszcze długo pracować, zmieniać, doskonalić będziemy. Przypuścićby można, że nowy utwór jeszcze stanowczo Dziadami nazwany nie został, bo dlaczegóż by poeta nie wspomniał o tem Lelewelowi? Czyli inaczej, że nie jest napisaną jeszcze scena dziewiąta, przez którą najjaśniej utwór z Dziadami się łączy. Domysł ten wszelako może być mylny, bo mógł poeta nie nazwać nowego swego utworu Dziadami z tego powodu, aby Lelewela nie naprowadzać na błędne o nim wyobrażenie. Sądzimy jednakże, że nie była jeszcze podówczas napisaną scena czwarta, ponieważ, jak się to wyżej powiedziało, zawiera myśli wyrażone dopiero w księgach Narodu i Pielgrzymstwa, co ją do pobytu w Paryżu odnosi. Jeżeli zaś rzecz się tak ma co do tej sceny, to może i scena piąta (Sen Ewy), tak odmienna treścią od całości, z tego samego, co poprzednia pochodzi czasu, ponieważ we formie ma z jedną jej częścią wyraźne podobieństwo.

Ostatecznie słuszność mają ci, którzy cały ten utwór od dawna Dziadami drezdeńskiemi nazywali. [1])

[1]) Rozpatrując zawartość dochowanego w części brulionu Dziadów III, którego ogłoszenie jest zasługą prof. Kallenbacha (zob. Pam. tow. Im. A. M. V), zdaje się nam, jakoby przypuszczenie o jednoczesnej pracy nad obu koncepcyami było najprawdopodobniejsze. Brulion ten składa się z zeszytu i luźnych arkuszy, odn. kartek. Jeden z arkuszy ma znak wodny Hollande, a francuska forma tego wyrazu wskazywałaby na to, że to papier holenderski, fabrykowany dla Francyi. Moglibyśmy tę okoliczność uważać za poparcie naszego domysłu, że poeta utwór swój we Francyi uzupełniał.

W Dreźnie używał A. M. zeszytów, we Francyi arkuszy. Dochowany zeszyt nie może być pierwszym, lecz najmniej drugim, ponieważ Gustaw tu już jest przemieniony w Konrada, a Prologu, gdzie się ta przemiana odbyła, zeszyt nie zawiera. Poprzedni zeszyt powinienby zawierać Ustęp i wiersz do przyjaciół Moskali, jako rozrachowanie się ze stosunkami poprzednimi, następnie wielką scenę w więzieniu w Wilnie, scenę salonu warszawskiego i snu senatora, które uzupełnia już zeszyt drugi; nadto Prolog i Improwizacyą, które jako istniejące przypuszcza. Snu Ewy i Widzenia ks. Piotra śladu niema. Okoliczność ta utwierdza nas w przypuszczeniu, że sceny te napisane są w Paryżu i to dopiero w październiku, po otrzymaniu drugiej części Fausta, ponieważ ostatecznie motywy: deszczu kwiatowego, zwlekania ziemskiej sukienki (irdische Flocken), oraz chóry aniołów, zbyt są podobne do tych, jakie przedstawia końcowa część Fausta, aby mogły być niezależnymi.

Powiedzieliśmy wyżej, że poeta grał może na dwu instrumentach na przemian, z brulionu widać jednakże, że grał chyba na trzech. Nie dość bowiem, że pisze naprzemian sceny podmiotowe i przedmiotowe, ale tłómaczy Giaura w tym samym zeszycie na początku i na końcu. Powiedział Goethe:

Giebt ihr euch einmal für Poeten
So kommandirt die Poesie.

Saską stolicę opuścił Mickiewicz pod koniec czerwca, do Paryża przybył w samym końcu lipca, lub też dopiero 1 sierpnia.[1] Tegoż jeszcze wieczora, późno w noc czytał nowe Dziady Bohdanowi Zaleskiemu, u którego zamieszkał. Dopiero jednak 8 grudnia tegoż roku donosi Odyńcowi, że wysłał dla niego tomik do Todwena.[2] a był to prawdopodobnie jeden z pierwszych tomów gotowych, gdyż Pielgrzym polski, pismo wydawane przez Eustach. Januszkiewicza, w bardzo bliskim do poety zostające stosunku, dopiero w numerze z 6 stycznia r. 1833 donosi, że u Wydawcy złożone zostały do podania (sic!) 1o poezyi A. Mickiewicza tom czwarty i 2o księgi Narodu polskiego i Pielgrzymstwa polskiego.[3] Toż pismo jednakże już od 4 listopada r. 1832 zacząwszy, zawiadamia, że się tom czwarty drukuje.[4] Na listopad więc przypada czas do druku, a zarazem czas pisania, lub przynajmniej kończenia ksiąg Narodu i Pielgrzymstwa, do tych czynności bowiem odnieść wypada słowa następnie w liście do pani Chlustin z 24 listopada r. 1832: *Je suis occupé de traveaux littéraires, écrivant et imprimant avec une chaleur fièvreuse et des mouvements convulsifs. Cela m'empêche de devenir fou.*[5] Być może, że chodziło poecie o to, aby wydać równocześnie Dziady i Księgi, dla tego powstrzymał może nieco publiczną sprzedaż pierwszych, a spieszył z drugiemi. Księgi miały uzupełniać Dziady, program i manifest, nie dość jasno dla wielu wypowiedziany w Improwizacyi, miał być objaśniony, uzupełniony Księgami.

Do rozpatrywania Ksiąg nie damy się pokusić, byłoby to rzeczą zbyteczną w obec znakomitej pracy prof. Stan. Tarnowskiego, do której odsyłamy;[6] niech nam tylko wolno będzie o artystycznej całości Dziadów drezdeńskich słów kilka dorzucić.

Utwór ten wydaje się nam pięknością wyższym nad wszystkie doówczesne naszego poety. Niepospolity dotąd zawsze talent jego okazuje się tu dojrzalszym i bogatszym. Zadziwia nas jego wielostronność: epiką, liryką, dramatycznością włada zarówno. Opowiadania epiczne mają już tę szerokość, jaką Pan Tadeusz zachwycać nas będzie, części li-

---

Zdaje się, że Mickiewicz był na tem polu bardzo dzielnym komendantem, chociaż nie bez przerwy.

[1]) zob. P. Chmielowski; A. M. II. 138.

[2]) Koresp. 1870. Nie jest tu może mowa o innym tomiku?

[3]) zob. numer z 6 stycznia, str. 4, kolumna 2.

[4]) str. 4, kolumna 1. Potwierdza to Bohdan Zaleski, zob. Wł. Mickiewicz: Żywot A. M. p. 214, 2.; 215.

[5]) Koresp. 1870 p. 65.

[6]) zob. Pamiętnik Tow. im. Ad. M. tom III.

ryczne porywają niezrównanym lotem w Improwizacyi, olśniewają wdziękiem, harmonią, delikatnością, w śnie Ewy; w scenie ósmej zdumiewa siła dramatyczna, której się dotąd nikt u poety nie domyślał; w niej także, jak i w scenie siódmej, kłuje poeta ironią, sarkazmem, ostrą satyrą. Myślimy sobie, że jeżeli kto, to on mógł stworzyć wyższą komedyą satyryczną, jeżeli kto, to on, dramat potężny.

Wielostronność poety w tym czasie nie ogranicza się na mistrzowskich próbach we wszystkich trzech wielkich, a tak różnych rodzajach poezyi, w tymże samym utworze jednoczy oba odmienne jej pojmowanie, oba odmienne kierunki ducha poetyckiego: fantastyczność i realizm. Nigdzie lot jego wyobraźni nie wbił się wyżej jak w Improwizacyi, nigdy też dotąd nie dał nam obrazów tak pełnych skrajnej prawdy życiowej, jak w obrazie salonu warszawskiego, a więcej jeszcze wileńskiego.

Równocześnie bo z przesileniem duchowem poeta przechodzi przesilenie artystyczne. Dotąd wyłącznie prawie fantazyjny, zdąża teraz do realizmu, któremu się w Panu Tadeuszu odda zupełnie, w Dziadach zaś naszych jednoczy oba kierunki z równem, powiedzieć można, mistrzowstwem. Był to jakoby artystyczny zenit jego. Od roku 1822, czyli wydania pierwszego tomiku poezyi, do 1834, czasu wydania Pana Tadeusza, lat zaledwie 12, tak bogatej i ciągle doskonalszej twórczości; od 1834 do 1855 lat 21 płonnego życia — zaprawdę, sroga fatalność zdaje się ciężyć nie tylko nad naszem życiem politycznem, ale i nad literaturą, nad życiem umysłowem.

Pokusimy się jeszcze wyjaśnić, zkąd pochodzi ów realizm, owa szerokość epiczna, o której co dopiero mówiliśmy, a która tak pięknie, choć nieco stucznie, łączy się tutaj z dawną fantastycznością. W ciągu rozbioru naszego uwydatnialiśmy powinowactwo myśli, motywów w Dziadach III, z myślami, motywami u Nodier'a, Alfreda de Vigny. Wskazaliśmy na podobieństwo tendencyi estetycznych i moralnych wcielonych w nasz utwór, z zasadami wypowiedzianemi w *Préface à Cromwel*. Prawda, że naszych zestawień nie poparliśmy na razie żadnym dokumentem ze strony poety, lub przyjaciół, ale czyżby dowody wewnętrzne, z samych dzieł wydobyte, nie miały mieć żadnej wartości? Otóż sądzimy na prawdę, że w trzeciej części Dziadów objawia się dość wyraźnie wpływ francuskiego romantyzmu.

Przypuszczenie nasze możemy wszelako poprzeć także niejakiem świadectwem zewnętrznem. Że literatura francuska dobrze była poecie naszemu znaną, tego dowodzić nie potrzebuję, bo o tem świadczą wszystkie jego rozprawki krytyczne. I on przecież, jak wszyscy współcześni mu u nas pisarze i krytycy, kształcił zrazu swój smak artystyczny na zasadach Boileau i Laharpe'a. Tutaj jednakże chodzi przedewszystkiem

o znajomość francuskiego romantyzmu, tę zaś stwierdzić można już na lat kilka przed napisaniem naszego utworu. Nie ośmieliłbym się twierdzić, nie zbadawszy sprawy bliżej, czy czasem pisma Nodier'a nie były już wcześnie znane Filaretom wileńskim, chociaż dziwnie one przystają do ich promionkowego i mistycznego, a zarazem sensualnego sentymentalizmu. Jednakże i zaprzeczyć nie byłoby łatwo, a sprawa ta w każdym razie na bliższe zasługuje zbadanie. Pewną jednak jest rzeczą, że poeta podczas swego pobytu w Rosyi, a mianowicie w Petersburgu, poznał sławne wówczas czasopismo Le Globe, tak bardzo staremu Goethemu miłe.

Nie był to organ romantyczny, ale sprawę romantyków silnie popierał. W tejże rozprawie „O krytykach i recenzentach warszawskich", w której mówi o Globie, przytacza ustęp z *Mercure du XIX siècle*, organu klasyków, romantykom bardzo nieprzyjaznego. Zapoznał się więc już w roku 1828 z walką literacką, która wrzała we Francyi. Różne tam były przedmioty sporu, do najważniejszych należał język swobodny, nowy sposób wierszowania i obrazowania, jaki nowa szkoła przyjęła. Tu więc Mickiewicz znajdował gotową broń przeciwko krytykom warszawskim, którzy mu podobne czynili zarzuty. W całości bowiem walka naszych romantyków z klasykami do tejże walki we Francyi bardzo jest podobną. Żartuje więc sobie Mickiewicz z Boileau i Laharpe'a, jak sobie we Francyi z nich żartowano, tu jak tam bowiem chodziło o obalenie tych samych powag.

O bardzo bliskiem zapoznaniu się z literaturą najnowszą francuską świadczy we wspomnianej już rozprawie zdanie następne: „Teraz we Francyi, sceny historyczne wróżą nowy dla Europy rodzaj dramatyczny, od formy greckiej, Szekspirowskiej i Kalderońskiej różny" [1]) Jakie to sceny historyczne może mieć tutaj nasz poeta na myśli? Kromwela, jeżeli teraz jeszcze nie znał, to z pewnością wiedział o nim, jednakże Kromwel Wiktora Hugo, to nie tylko sceny historyczne, lecz dramat w formie, powiedzmy, Szekspirowskiej, we Francyi nowej, ale nie w Europie. Więc co innego ma na myśli. Sądzimy, że mówi o Ludwika Vitet: *Les Barricades* z r. 1826, *Les États de Blois* z r. 1827, obrazach historycznych w formie dramatycznej, ale wcale z wymaganiami sceny się nie liczącej. Najlepiej jedakże słowa jego stosują się do Prospera Mérimée *La Jacquerie, scènes féodales*, z r. 1828. [2]) Mamy w tem dowód, że poeta

---

[1]) zob. Dzieła IV. Lwów 1885 p. 315, przypisek.

[2]) Rozprawka Mickiewicza jest wprawdzie datowana z Petersburga r. 1828, wyszła jednak z druku dopiero r. 1829, być więc może, że przypisek, słowa powyższe zawierający, dodany jest roku następnego.

w owym czasie literaturą francuską bardzo był zajęty, a stwierdzić należy, że owe francuskie dramatyczne obrazy historyczne budziły w nim pojęcie jakiegoś całkiem nowego dramatu. Czy należałoby przyjąć, że owe sceny historyczne wpłynęły na nasz utwór? Być może, a jeżeli tak jest, to owym wpływem tłómaczylibyśmy przedewszystkiem formę trzeciej części Dziadów, ów akt pierwszy, który jest zarazem całym dramatem, owe sceny, które są właściwie obrazami, zbiorem scen. Gdyby był poeta dodał kiedyś akt drugi, albo trzeci, to byłby to tylko prawdopodobnie dalszy ciąg obrazów historycznych. Z tego też źródła tłómaczy się realizm, owe sceny autorów francuskich bowiem odznaczają się wybitnym realizmem, jaskrawym kolorytem lokalnym. Mérimée był niejako uczniem Stendhala, tego zaś niezaprzeczenie jako twórcę nowszego realizmu w literaturze francuskiej, jako poprzednika Balzac'a, Flauberta i Zoli, a zarazem, rzecz dziwna, ale tylko na pozór, za jednego z współtwórców francuskiego romantyzmu uważać należy. [1])

Zbierając teraz w jedność wywód powyższy, wraz z poprzedniemi wskazówkami na Nodier'a, Wiktora Hugo, Alfreda de Vigny, powiemy, że Mickiewicz od czasu pobytu w Rosyi zapoznaje się bliżej z romantyzmem francuskim, wzmagającym się wówczas coraz więcej na siłach, znajduje w nim myśli, przekonania, motywy, które mu się podobają. Powiedzieć możemy, że to zbliżenie się do francuskiego romantyzmu w Dziadach III wyraźnie rozpoznać się daje. Pamiętajmy bowiem, że romantyzm francuski, jakim go nasz poeta z utworów mógł poznać w Rosyi i Dreznie, szedł przeważnie w kierunku chrześciańskim, katolickim, przez Chatéaubriand'a wytkniętym.

Widzimy tedy w Dziadach III ostatni i najskrajniejszy wyraz wpływu Goethego, z czasów Rozpędu literackiego, oraz Byrona, a zarazem silne przejęcie się dążnościami współczesnego romantyzmu francuskiego i to w takim stosunku, że owe Prometejskie dążności przedstawione są jako zdrożne, przekonania zaś religijno-mistyczne, ujawniające się w romantyzmie francuskim owego czasu, jako zbawienne. Niezwykłem jest u Mickiewicza połączenie katolickiej żarliwości z rewolucyjną gwałtownością, jaka się już w Widzeniu ks. Piotra objawia, niebawem w księgach Narodu i Pielgrzymstwa silniej wybuchnie; otóż to samo połączenie znajdujemy u ks. Lammenais i ztamtąd, zdaje się nam, objaśnia się ono lepiej, niż z wpływów, jakie poeta w Rzymie odczuwał. Z drugiej strony zarazem uważać można, że po roku 1830

[1]) zob. jego *Racine et Shakspeare*, dwie broszury i szereg artykułów, z roku 1823—25.

wszyscy koryfeusze francuskiego romantyzmu: V. Hugo, Lamartine, samego Chateaubriand'a nie wyłączając, nabierają barwy rewolucyjnej, z pewnem nawet socyalistycznem zabarwieniem. Był to bowiem czas krzewienia się St. Simonizmu, który zdaje się, oddziałał także na księdza Lamennais.

§ 11.

Uwagi dodatkowe — metodyczne.

Zdawaćby się mogło, że gorliwe staranie w wykazywaniu wpływów obcych na jakiegobądź cennego pisarza, ujmę czyni jego oryginalnej, powiedzmy samowłasnej, rodzimej twórczości. Są tacy, znamy takich, którzy rozpraw, w owym kierunku pisanych, srodze nie lubią, mówiąc, że im psują uciechę, rozkosz, jaką im piękny utwór dotąd sprawiał. Duch poety, siła wyobraźni, twórczość, wreszcie duch narodu, są im dostatecznem wyjaśnieniem wszelkich dziwów, zagadek, jakie utwór przedstawia.

Prawda, że w takich porównawczych zestawieniach można się posunąć za daleko, dzieje się to niejednokrotnie i z tego to powodu mówi autor biografii Adama Mickiewicza przy rozbiorze Dziadów wileńskich, przy których wskazywał Nową Heloizę, Werthera, Walerya pani Krüdener: „te przypomnienia wzorów czytanych były niewątpliwie zupełnie mimowolnemi; poeta nasz, znajdując przy ich rozważaniu wyraz swych uczuć, wchłaniał go w siebie i później nie mógł już może sam wyróżnić, co było jego własnością a co przyswojeniem".[1]) Niewątpliwie, że się tak dzieje, ale czyżby nie wolno było krytykowi wydzielić tego, co autor wchłonął i uświadomić nam, co on sobie mimowolnie przypomniał? Sądzimy, że to nawet jego obowiązkiem.

Na temże miejscu czytamy dalej: „pamiętać jednak musimy, żeby w tej analitycznej robocie nie pójść zadaleko, gdyż w rozgatunkowaniu pomysłów na oryginalne i pożyczone łatwo się można pomylić i uczynić krzywdę utworowi, który rozbieramy". Słuszność i temu zdaniu przyznajemy, nie zapominajmy jednakże, że jeżeli ów wpływ obcy jest wchłonięty i mimowolnie zużytkowany, to równą krzywdę czynimy pierwowzorowi, nie uznając jego zasługi, pierwszeństwa. Poeta rzadko, albo nigdy nie przyzna się do zależności od kogoś innego. Pod tym względem Mickiewicz właśnie był bardzo szczery, ale Victor Hugo np.

[1]) zob. tom I, p. 275.

który korzystał z Chateaubriand'a, Lamartine'a, z Alfreda de Vigny, nigdy się do tego nie przyznawał.

Nie dawne temu czasy, kiedy w pisarzach na sposób romantyczny wszystko tłómaczono z ducha poety, z ducha narodu, z pieśni ludowej, nawet tylko domyśliwanej. Objaśnianie takie czyniło zagadkę twórczości jeszcze ciemniejszą, więcej niezgłębioną, aniżeli nią była bez tego.

Ten sam sposób pojmowania rzeczy zamienił Taine, w myśl powszechnego determinizmu, w deterministyczną teoryą literatury i sztuki, czyniąc każdego pisarza, każdego artystę, produktem klimatu, rasy, otoczenia. Nie był to pomysł nowy: wszakże już Montesquieu w ten sam sposób tłómaczył prawodawstwo, konstytucye narodów. Nawet zastósowanie do literatury nie było nowe, starała się bowiem wykonać je pani Staël. Jednakże, jeżeli te same czynniki mają wyjaśnić konstytucye i literatury, to jest widocznem, że nie wyjaśnią ani jednych ani drugich. Obejmują one zanadto wiele, odsunięte są nadto daleko, aby wyjaśnić zjawiska specyalne. Równem prawem i zupełnie równem, moglibyśmy ich wpływem tłómaczyć dom rozwalony, most popsuty, wszystkie zgoła przygodnie zjawiska życia. W zastosowaniu prowadzi ta teorya do niewyczerpanych fantazyi niby-naukowych, w których się klimatowi, rasie, otoczeniu, przypisuje, co się tylko chce. Tak więc praca H. Taine'a o Lafontainie jest szczerą fantazyą, jego historya literatury angielskiej świetnie, a retorycznie opisaną galeryą niewytłómaczonych dziwów. Już też we Francyi nawet traci ona coraz więcej na wziętości, jak to z prac Hennequin'a i Tissot'a przekonać się można,[1])

W ponowny rozbiór tej teoryi wchodzić tu nie możemy, powiedzmy więc krótko, że kto się przypatrywał dziejom narodów europejskich, dostrzegł, że pod wpływem rządu, religii, literatury, a więc czynników historycznych, zmienia się nie tylko pojmowanie życia, nietylko sposób odczuwania, ale nawet charakter narodu. Przynajmniej zmienić się może, bo porównajmy np. jansenistę francuskiego z wolteryaninem francuskim, jaka przepaść! Porównajmy jansenistę francuskiego z holenderskim —

[1]) Przed laty dwunastu, piszący był może jedynym, który przeciw trafności tej teoryi wystąpić się ośmielił (zob. Przew. naukowy i lit.: Metoda Taine'a, Determinizm a literatura). Dzisiaj wiemy, że najbardziej opierali się jej sami twórczy pisarze, jak Flaubert, Goncourt, Turgeniew. Ten ostatni porównał Taine'a (nie powiem, żeby stósownie) z psem gończym, który posiadał wszelkie ruchy zewnętrzne psa gończego: biegał, szukał, zatrzymywał się, brakło mu tylko przymiotu jednego — węchu. Dlatego sprzedał go Turgeniew. Bracia Goncourt stanowczo przeciw teoryi Taine'a protestują. Czytać to można w ich *Journal* V. 173; oraz IV pass. Co do Flaubert'a zobacz jego *Correspondance*.

jakie podobieństwo! Ze wszystkich fizycznych czynników zostanie chyba tylko temperament jako wiecznotrwały. Ale czy całkowicie? Czy i temperamentu nie można okiełzać, przemódz wychowaniem, siłą woli? Do pewnego stopnia przynajmniej?

Może przecie ktoś dzisiaj naśladować Paska w stylu zarówno, jak i w pojmowaniu życia — bez względu na czas; może ktoś naśladować Zolę — bez względu na odległość; może naśladować Dantego — bez względu na jedno i drugie zawarunkowanie. Baudelaire jest duchowem dzieckiem Edgara Poe, ten znów Amadeusza Hoffmanna, bez względu na dzielący jednego od drugich ocean. Cała młodzież naukowa w Europie kształci się na Horacyuszu, Cieeronie, Homerze, bez względu na klimat, rasę, otoczenie. Powiedzmy więc, że na literaturę działa przedewszystkiem literatura.

Jeżeli tak jest, to wykazywanie oddziaływania pisarza na pisarza, literatury na literaturę jest uprawnione. Mickiewicz korzystał z innych, inni korzystali z niego, wykażmy to zarówno u niego jak u tamtych, a krzywdy nikomu nie będzie. Miejmy poszanowanie dla prawa pierwszeństwa, bo to należy do rzetelności naukowej. Strzeżmy się też, abyśmy na nowo nie wpadli w ów błąd, ową romantyczną słabość, z których nas ledwie usiłowania ostatnich lat dwudziestu nieco wydobyły. Wszakże niedalekie czasy, kiedy to u nas sława i powołanie poety za najszczytniejsze poczytywane były, więc też tak wielu z młodzieży za poetów uchodzić chciało. Ponieważ jednak sądzono, że nic tak nie przygniata wrodzonego poetyckiego daru, jak nauka — więc się tak wielu nie uczyło. Zechcemyż i dzisiaj powtarzać, że poeta wszystko sam ze siebie czerpie i tłomaczyć wszystko natchnieniem, wulkanicznym wybuchem? Nauczmyż się lepiej psychologii! Nikt pewnie nie zaprzeczy, że poeci czytają wiele i chętnie, zwłaszcza innych poetów, mająże czytać tylko dla zabawki, dla rozrywki? Uczony korzysta z każdego dzieła naukowego, które czyta, a poeta nie mógłby korzystać z poetów, z filozofów?

W myśl nowszej psychologii umysł każdego człowieka jest początkowo niby czysta tablica, która się dopiero wrażeniami zmysłowemi pomału zapisuje. Jeżeli tak jest, to w pierwszem dziele młodego pisarza wszystko będzie przejęte: język jego (pomińmy niańkę, dom rodzicielski, szkołę) będzie wzorowany podług jakiegoś pisarza; styl, pomysł, obrazowanie, również. W następnem dziele będzie zmiana, zależna może od innego wpływu, innego wzoru. I tu już wszelako, od samego początku, znajdziemy pewne właściwości, które sprawią, że gdybyśmy dwu osobom tej samej rasy i otoczenia kazali napisać jakikolwiek utwór na ten sam temat, podług tej samej dyspozycyi, tego samego wzoru nawet, to jednak utwory te nie będą równe. Oznaczmy te różnice, —

to rzecz ważna — bo to będą właściwości osobiste. Takie właściwości znajdziemy nawet w najbardziej niewolniczym naśladowcy. Im samodzielniejszy, bogatszy umysł, tem więcej w nim się one rozwiną, mogą się nawet stać przeważającemi, a wtedy nazwiemy go wielce oryginalnym. Objawią się w wyborze przedmiotu, w sposobie przedstawienia, w obrazowaniu, stylu, języku. One będą wyrazem własnej jego duszy. Dojdziemy do nich atoli dopiero po wyłączeniu wszystkiego, co przejął od innych.

Zapatrywanie nasze, aby módz je wyrazić krótko, wyraźmy jaskrawo: otóż od czasu Greków w całej Europie literatury zupełnie oryginalnej nie było. Odciągnijmy z Wirgiliusza, z Plauta, Terencyusza, Horacyusza, Seneki, Cicerona, co przejęli od Greków, a cóż pozostanie? Ruiny, pewne właściwości. Literatury średnich wieków dotychczas dokładnie nie rozumiemy, zwłaszcza że wszystkie zgoła badania szły dotąd na podstawie i w kierunku narodowej oryginalności. Mamy więc tam aż do dziś same dziwy i zagadki. Są jednak liczne wskazówki, ślady, które dozwalają się domyślać innego stanu rzeczy, ku czemu przytoczę znów przykładów niewiele, ale jaskrawych. Okazało się np., że legenda o Hamlecie, jak ją przedstawia Saxo Grammaticus jest niczem innem, tylko przeniesieniem na grunt duński legendy o starszym Brutusie, który to udawał głupkowatego, szalonego, aby ujść srogości Tarkwiniusza Pysznego, zabójcy jego ojca. Nawet nazwa Hamlet jest tylko przetłomaczeniem nazwy Brutus, głupkowaty. W to podanie wtrysnął Szekspir skeptycyzmu Montaigne'a, którego pilnie czytał i oto mamy zdumiewający głębokością charakter Hamleta; oryginalny, jak się powszechnie dotąd twierdziło, typowy wyraz germańskiej zadumy, złożony z rzymskiego Brutusa i Francuza Montaigne.

Faust jest inną arcygermańską legendą: otóż legenda ta jest już całkowicie sformowana w czwartym wieku po Chrystusie, nawet z nazwą Fausta, i postacią Heleny. Mytologia germańska ma być arcypierwotną; cóż kiedy pierwszy dzisiaj pomiędzy germanistami, prof. Bugge w Christianii, rozpoznaje w każdym z Bogów germańskich wykrzywioną kopię bogów rzymskich, inny uczony w sławnej Völuspa wykazał treść Ksiąg sybilińskich, proroctwo z pierwszych wieków chrześcijańskich o skończeniu świata. Ani Hamlet Szekspira jednakże, ani Faust Goethego, ani Edda Sämunda w skutek tych wyjaśnień wielkiej wartości swej nie tracą, historya tylko zyskuje niezmiernie, staje się psychologicznie zrozumialszą, tworzenie legend się wyjaśnia.

Przytoczyliśmy powyższe przykłady z literatury germańskiej, bynajmniej nie z jakowej dla niej niechęci, ale z tego powodu, że ona właśnie zdaje się mieć najwybitniejsze znamiona samodzielności. Twierdze-

nie nasze odnosi się jednakże do wszystkich nowszych literatur, także więc i do naszej własnej. Wskażmy więc tutaj na podanie o Twardowskim, które jest legendą o papieżu Sylwestrze II, przeniesioną na grunt krakowski i przystosowaną do okoliczności odmiennych (z kościoła w Jerozolimie zrobiono karczmę w Rzymie i t. p.), — ta zaś znowu jest tylko odmianą starochrześcijańskiej, na manicheizm wskazującej legendy o biskupie Teofilu.

Że renesans wziął sobie za zadanie naśladowanie wzorów starożytnych, to rzecz wiadoma, ale inną jeszcze znajdziemy tam zasadę. Joachim Dubellay, członek Pleïady, jeden z twórców francuskiego odrodzenia, tak kończy programowe swe pismo: *Défense et illustration de la langue française, 1549:* A więc Francuzi, odważnie kroczcie przeciw pysznemu grodowi rzymskiemu, jak to już nieraz uczyniliście (jako Gallowie), łupami zdobytemi ozdóbcie wasze świątynie i ołtarze. Nie lękajcie się już ani owych gęsi krzykliwych, ani mężnego Manliusza... To samo radzi uczynić w obec Greków: Bez litości złupcie święte skarby delfickiej świątyni itd." Nie tylko więc naśladować każe, ale wprost zabierać wszelkie piękności poetyczne. Tłomaczyć nie radzi, tylko kwiatami greckiej i rzymskiej literatury zdobić własne utwory. Ziomkowie jego nie zaniedbali pójść za jego radą. Ronsard łupił Włochów i Rzymian, Corneille Hiszpanów, Boileau Rzymian, Racine Greków, Molière kogo mógł i od niego to pochodzi zasada: *je prends mon bien où je le trouve.*

Pomyślmy sobie, że obce literatury zawierają mnóstwo piękności, które dla nas są jakby przepadłe, czego bowiem nie ma we własnym języku, to dla narodu nie istnieje. Będzież tedy grzechem, piękności tych użyć, do własnych je przenieść utworów? Nie tylko nie będzie grzechem, ale nawet zasługą. Tem właśnie wzbogaciły się literatury zachodnie.

Nie ma dzisiaj dzieła, czy to w rzeźbie, czy w malarstwie, czy w architekturze, muzyce, albo poezyi, któreby było całkowicie samowłasnem. Wszędzie znajdziemy motywy, nawet pomysły przejęte. Najwyraźniej objawia się to w architekturze, która od wieków te same style, z tymi samymi motywami, tylko w odmiennem zestawieniu powtarza. Ale tak samo się dzieje w innych dziedzinach umności. Niech się jednemu rzeźbiarzowi uda stworzyć postać z nowym ruchem ręki lub nogi, albo też grupę w nowem zestawieniu, wnet spostrzeżemy u innych rzeźbiarzy ten sam ruch nowy, to samo zestawienie, w postaciach lub grupach inaczej ubranych. Niech się Milletowi uda utworzyć w Angélus scenę realistycznie poetyczną w *plain air*, wnet Jules Breton, Brożik, dadzą nam obrazy podobne. Niech Bouguereau znajdzie

nowy typ Madonny w stylu romańskim, przyjmą go niebawem i nadwiślańscy artyści. W każdej kompozycyi muzycznej dosłyszymy się reminiscencyi, lub naśladowania dzieł dawniejszych, w motywach, rytmie, harmonizacyi; możemy słyszeć to wyraźnie, byle dzieło było piękne, nie przestanie nas cieszyć. Podobnie w dziedzinie poezyi. I tutaj zupełna samotwórczość jest niemożliwą, a jeżeli tak jest, wtedy wykazywanie wpływów obcych nie będzie ujmą nikomu.

Są jednakże fakta w dziedzinie naukowej, które nas nawołują do ostrożności w przyjmowaniu wpływów cudzych, nawet po tem wszystkiem, cośmy dotąd powiedzieli. Nie ulega bowiem wątpliwości, że dwu uczonych w badaniu tego samego przedmiotu do tych samych dojść może wyników: dwu historyków, jeżeli pracują na podstawie tych samych źródeł; dwu naturalistów, jeżeli te same rozpatrują okazy i z równą bystrością oka; dwu matematyków, jeżeli z równą przenikliwością zrozumieli nieśmiałe może wskazówki jednego z poprzedników, pierwsze kroki w nowym kierunku bywają bowiem zawsze nieśmiałe. Przykładów takich w dziejach nauk nie braknie. Chodzi o równe warunki, a wynik będzie równy, o równe przesłanki, a wniosek będzie jednoistotny. Byle tylko wszystkie warunki, wszystkie przesłanki były równe, co się nie zdarza zbyt często; byle też nie popełnić błędu w rozumowaniu, o co wcale nie trudno; byle też oba odkrycia były jednoczesne, inaczej bowiem zupełna niezależność stanie się podejrzaną; przejęcie, choćby nie wprost, możliwe, a praca wcześniejsza zyska przewagę pierwszeństwa. Ostatecznie jednakże jesteśmy tu na ubitej drodze logicznej, po której kroczy więcej niż jeden do tego samego, wspólnego celu.

Inaczej się ma w lotnej dziedzinie wyobraźni. Tu nie ma dróg ubitych, nie ma prawideł, a jeżeli są prawa ogólne, (sądzimy, że istnieją psychologiczne prawa twórczej wyobraźni) to dotąd ich nie znali poeci, więc też i korzystać z nich nie mogli. Tu spotkanie się dwu umysłów u tego samego motywu, pomysłu, o wiele trudniejsze. Łatwiej bo spotkać się dwom istotom na ulicy, niż na szerokim oceanie, łatwiej na oceanie, niż w przestworze powietrza, lub świata, fantazya zaś wszędzie tam wylatuje. Tutaj więc przypuszczenie przejęcia, wpływu, naśladowania, wobec podobieństwa motywu, obrazu, pomysłu, o wiele więcej możliwe, ponieważ poeci, jeżeli nie tworzą obrazów podług reguł, to tworzą je w znacznej mierze podług wzorów, które starannie rozważają.

Jeżeli, mimo tak niezaprzeczone wątpliwości, nie odstępujemy od zasady rozpoznawania literackiego i artystycznego oddziaływania, to przedewszystkiem z tego powodu, że w każdym razie psychologiczne wyjaśnienie każdej nowej naukowej, lub poetycznej myśli, staje się jasnem i zrozumiałem dopiero u jej źródła, u jej początku, nigdy zaś takiem

nie będzie w drugiej albo trzeciej ręce. Możnaby to nawet uważać jako rodzaj axiomatu, prawdziwego w całej dziedzinie nauk historycznych.

Różne zaiste mogą być wpływy, przejęcia, naśladowania, przedewszystkiem bowiem naśladowanie od wpływu odróżnić należy; różne innemi słowy, mogą być stopnie samowłasnej twórczości, ale oznaczeniem tych różnic zajmować się tu nie możemy. Zdaniem naszem wszelako, mogłyby wszystkie motywy treści i składniki formy być z różnych źródeł przejęte, a jednak utwór będzie samodzielnym, byle one użyte były w nowym celu, w nowej a własnej myśli. Wtedy wszystkie składniki staną się jakoby materyałem tylko, który poeta wziął skąd mógł, aby własne zbudować dzieło.

Bierzemy więc w obronę wzmagającą się dzisiaj w badaniach literackich analizę, najlepszą wszelako obroną jej będzie, gdy uwydatnimy, w czem pożyteczność jej leży, do czego prowadzi, a przynajmniej prowadzić zamierza.

Przedewszystkiem tedy zniewala młodego adepta historyi literatury do uważnego wczytywania się w utwór, odróżnienia wszystkich jego składników, przez co wyrabia i doskonali u niego zmysł spostrzegawczy.

Wymaga od niego porównywania danego utworu z pokrewnymi mu zarówno we własnej literaturze, jak i w obcych, przez co rozszerza metodycznie jego naukowy widnokrąg.

Wykazuje mu dowodnie oddziaływanie pisarzy na pisarzy, narodu na naród, epoki poprzedniej na następną, uwydatnia mu ogólny związek zjawisk w dziedzinie ludzkiego działania, wyrabia w nim pojęcie historyczności, w tem zaś pojęciu historyczności rozszerzanie się wpływów osobistych z jednej strony, przejmowanie ich z drugiej strony, jest jednem ze znamion wybitnych.

Badania takie na cały obszar literatury europejskiej wszystkich ludów rozszerzone, zaprowadzą nas do pojmowania wszystkich literatur w Europie, mimo narodowych właściwości, jako jedną całość. Wykazanie tej jedności, będzie, tak sądzimy, zadaniem zbliżającego się nowego okresu w historyi literatury, a może nawet we wszystkich naukach historycznych. Mniej lub więcej bujne fantazye na temat ducha narodu, pieśni gminnej, wybuchów wulkanicznych, powtarzane od lat stu, wzmogły bezsprzecznie bibliografią literatury, ale zrozumienia jej prawdziwego nie dały; gdy znów naodwrót, zasada wpływów i naśladowania już i w naszej krytyce literackiej do dobrych zaprowadziła wyników. Jeżeli więc jedność, o jakiej mówimy, istnieje, to ją dopiero wykazać, analizą w całym szeregu prac udowodnić należy. Wtedy też doprowadzi nas do wspaniałej syntezy naukowej, miłej za trud nagrody.

Do innej może jeszcze syntezy drobna praca analistyczna doprowadzić nas zdolna. Wykazując u jednego pisarza, w jednym choćby jego utworze, wpływy obce, rozpoznamy, jak ich użył, jak rozwinął, albo może wykrzywił, które zaś z własnego zasobu dodał. Rozpoznamy tedy prawdziwą jego oryginalność, właściwy mu literacki charakter, a to przecież jest rzeczą potrzebną, jeżeli historya literatury ma być sprawą naukową. Czyż nie widzimy jednak zarazem, że przy tem odsłoni się nam choć w części tajemnica twórczości poetyckiej? Czy nasza droga nie do tego prowadzi celu? Czy nie pokrzepi nas nadzieja, że z czasem na podstawie prac naszych wywiedziemy prawa twórczości artystycznej? Powiedzmy sobie jednak z góry, że prawa te będą tylko zbliżone, że w najwyższej twórczości pozostanie zawsze pierwiastek niezbadany, którego źródła chyba w powinowactwie duszy naszej z duchem Bożym domyślać się będziemy. Bylebyśmy tylko niższych, a przecież w całości przeważających, stopni twórczości zaraz na ten rachunek kłaść się nie spieszyli!

Istotnie, nie bezpodstawnem jest narzekanie tych, którym badania rozbiorowo-porównawcze nad literaturą psują rozkosz estetyczną. Tacy jednakże niechże ich nie czytają, one nie dla nich, albo niech się nauczą czytać i rozumieć. Rozumieć nie tylko utwór, ale autora i literaturę. My bowiem, analityczną pracą zajęci, mamy świadomość dobrego celu. Wykazując, że i poeta jest człowiekiem, a jego twórczość zawsze tylko ludzką, sprowadzając więc owych olbrzymów z wyżyn, na których nasze podziwienie ich umieszcza, na równe z nami pole, pragniemy ośmielić młode talenta, drogę do twórczości im wskazać, odwagę do spróbowania własnych sił obudzić. Do tego doprowadzić powinna analiza i to może będzie najpiękniejszą syntezą, powiedzmy: różnojednią.

(Przełożono na posiedzeniu Wydziału filologicznego dnia 9 Grudnia 1892).

Jana Parum Szulcego

Słownik języka połabskiego.

CZĘŚĆ II.

Opracował

Dr. Antoni Kalina.

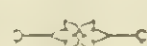

1. Ortografia.

Chcąc, na podstawie martwej litery pisanego słowa, oznaczyć dźwięk żywy języka, który od kilku generacyj zalicza się już do umarłych, trzeba brać wzgląd nie tyle na sposób oznaczenia piśmiennego pojedyńczych wyrazów, ile raczej na system pisowni, której ściśle używa pisarz pewnego zabytku. Jak bowiem we wszelkich rodzajach umysłowej pracy człowieka, tak też i w pisowni mogą zachodzić usterki i błędy, których nie należy brać za gotowy materyał, służący za przedmiot naukowych wywodów. Ta uwaga dotyczy każdego w ogóle pisanego zabytku, w daleko wyższym zaś stopniu tego, który uważać się musi za najważniejsze źródło znajomości języka połabskiego, a którem jest słownik tegoż języka, jaki napisał Jan Parum Szulce.[1] Słownik ten pochodzi od rodowitego Słowianina, który używał języka tego jako żywego, ojczystego, podczas gdy inne zbiory języka połabskiego spisywali ludzie, nie mający o tym języku żadnego, albo bardzo mało wyobrażenie. Ten wzgląd nakazuje więc, ażeby zabytek

[1]) zob. Rozprawy Wydziału filologicznego Akademii Um., Tom. XVIII. str. 1 n.

Szulcego poddać dokładnej analizie pod względem piśmiennym, gdyż z całem prawdopodobieństwem można przypuszczać, że w nim zachowała nam się najwierniej tradycya w pisanej formie żywego języka. Jednakże nizki stan wykształcenia pisarza, oraz wpływ wielki niemieckiego języka na jego literacką pracę, nakazują z drugiej strony wielką ostrożność, by przy oznaczeniu fonetycznej natury dźwięku na podstawie rozmaitych waryacyj pisanego słowa zachować tę miarę, którą namienione względy jako najwięcej zbliżoną do rzeczywistości zalecają.

Ażeby mieć stałą podstawę przy oznaczeniu fonetycznej natury języka, zachowanego w słowniku Szulcego, koniecznem jest wziąć do pomocy przynajmniej jeden z języków słowiańskich z ściśle określonym systemem głosowym, ażeby na nim oprzeć analizę fonetycznej strony tegoż języka. Do tego celu obrany został tutaj język starosłowiański, którego głosownia, ujęta w ścisłą, więcej na konwencyonalności, aniżeli na historycznym rozwoju opartą formę, nadaje się najlepiej do tego rodzaju porównań językowych. Samo się przez się rozumie, że branym jest również należyty wzgląd na właściwości głosowe języka polskiego i obydwu łużyckich, jako najbardziej spokrewnionych z językiem połabskim. Przy oznaczeniu fonetycznej natury pojedyńczego dźwięku został użyty ten sposób, iż pojedyńcze kategorye głosowe nietylko pojedyńczych wyrazów, ale także i całych form gramatycznych, zostały sprowadzone jakby do wspólnego mianownika, gdyż przez to osiąga się pewną przejrzystość w badaniu, a przedmiot sam, t. j. analiza ortograficznej strony zabytku zostaje ujętą w pewną normę.

1. Dźwięk a, stsł. а.

Dźwięk samogłoskowy *a* został oznaczony przez pismo

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *a:*

a) W mianowniku l. poj. rzeczowników r. ż.: s l a d s a, stsł. s l ъ z a; d ä u s a, stsł. d u š a; s t ü p p a, stsł. s t o p a; n i g g a, stsł. n o g a; b l a c h a, stsł. b l ъ c h a; s c h l e i n a, stsł. s l i n a; j ü s a, stsł. k o ž a; d e f f c a, stsł. *d ê v ъ k a, pol. d z i e w k a; s e e s t r a, stsł. s e s t r a; s c h w e t z a, stsł. s v ê š t a; l e i s e i t z j a, stsł. l i s i c a; s c h l a m m a, stsł. s l a m a; b o b a, stsł. b a b a; s e h n a, stsł. ž e n a; m u n k a, stsł. m ą k a; t j a m a, stsł. t ь m a; d a a r a, stsł. d ê r a; z e l a, stsł. b ъ č e l a; s o b a, stsł. ž a b a; j a d l a, stsł. i g l a; s t a r n a, stsł. s t r a n a. Do tej liczby trzeba jeszcze zaliczyć następujące wyrazy: r ü h t j e i t n a, pol. r o k i t a, r o k i c i n a; n e h n e a

pol. n i a ń k a; m ü h t z j a, głuż. m u č a. m i c a; t e h l j a, srb. ć o l a; t a b a r t e n a, w i e d e r a, s p i n n a, k a b b a, b u d a. m ü c r a m i d-s a, prwn. stsł. m e ž d a; potem wyrazy z przyrostkiem *-ica:* m ä u-s e i t z j a, b l e d e i t z j a. t u l z e i c a; *-ъka:* s a a p c a.

b) W mianowniku l. poj. tematów *-a* r. m: l ü h l j a, l o h l j a.

c) W mianowniku l. poj. przymiotników r. ż.: d i e b r a. stsł. d o-b r a j a. pol. d o b r a; m ü c r a m i d s a, stsł. m o k r a j a, pol. m o k r a.

d) W mianowniku l. poj. zaimków r. ż.: w a n n a, stsł. o n a.

e) W mianowniku l. mn. tematów *-o* r. n.: w i t z a, stsł. o č e-s a, o k a; w ä u c h a, stsł. u š e s a. u c h a; j u n g s n a, pol. d z i ą-s ł a; z e i s s a, stsł. č r ê v e s a; l e y s a, stsł. l i č e s a; w e i s s a zam. w e i s t a, stsł. u s t a; j ü n n a, stsł. g o v ь n a; t j o h l a, stsł. k o l a. k o l e s a.

f) W przysłówkowych wyrażeniach: z a u t r a, j ä u t r a, n i n j ä u-t r a, prwn. stsł. i z ъ u t r a; n i n t z e r a, stsł. v ь č e r a.

2. Przez *aa:*

W mianowniku l. poj. tematów *-a* r. ż.: b r ö d a a, stsł. b r a d a; d e w a a, stsł. d ê v a; w a r b a a, stsł. v r ъ b a; r ü h l j a a, stsł. r o-l i j a; b a r s a a, stsł. b r a z d n a; s c h l e p a a, čes. s l e p i c e; w i e-s a a, stsł. v ê ž a; w przyrostku *-ica:* r a d l e i t z j a a, stsł. r a l i c a. Do tego przychodzą jeszcze następujące wyrazy: d u m p a a. p a g l a a

3. Przez *ah:*

a) W mianowniku l. poj. tematów *-a* r. ż.: s e s s a h, stsł. s l e-z e n a; p a t t c a h. pol. narz. p o t k a; s e e n a h, stsł. ž e n a; p e i s z-d a c h zam. p e i s z d a h, pol. p i z d a; t e j ü s a h, pol. g i ż a; r u n e-k a h, stsł. r ą k a; g l a w a h, stsł. g l a v a; m a h m m a h, pol. m a-m a; s a u c k n a h, pol. s u k n i a; p i e j a h, rosyjs. narz. p o n j a; s c h w e i n j a h, stsł. s v i n i j a; w ä u j a h, stsł. v y j a; m e y s a h, łać. m i s s a, pol. m s z a.

b) W mianowniku l. poj. tematów *-a* r. m.: w ä u j a h, pol. narz. w u j a; s t r e u j a h, pol. narz. s t r y j a.

c) W mianowniku l. mn. tematów *-o* r. n.: r e h b r a h, stsł. r e-b r a; j u n c h t r a h, stsł, j ę t r a; p l ä u t z a h, stsł. p l u š t a; m u n-g d a h, stsł. m ą d a.

4. Przez *ä*:

W mianowniku l. poj. tematów przymiotnikowych r. ż.: d i b-b r ä, stsł. d o b r a j a, pol. d o b r a, co może być także prostym błędem pisarskim, w An. stoji d i b b r̃ a.

5. Przez *o:*

a) W 3 os. l. poj.: m o, pol. m a.

b) W zaimku j o, stsł. a z ъ, pol. j a.

c) W przyimkach: n o, stsł. n a; s o, stsł. z a.

6. Przez *oh:*

W przyimku n o h, stsł. n a.

B. *W środku wyrazów.*

1. Przez *a:*

a) W następujących wyrazach: w l a s z a, stsł. v l a s ъ; g l a w, g l a w a h, g l a w w e i n, stsł. g l a v a; p a t t z i e, stsł. p a d ą; m l a d d e, stsł. m l a d ъ; r u n c k a w i c z, stsł. r ą k a v i c a; k l a t t i j ö h l, stsł. k l a k o l ъ; p l a t n e h n, stsł. p l a t ь n ê n ъ; t a b a r t e n a, śrdniem. t a b b e r t; s c h l a m m a, stsł. s l a m a; v a d e r, śrdniem. v a d e r; r a d ü s t, stsł. r a d o s t ь; r a d o, stsł. r a d ъ; k a c k, stsł. k a k o; r a d l a, stsł. r a l o; r a d l e i t z j a a, pol. r a d l i c a; r a t o, stsł. r a t a j; v l a t z e, stsł. v l a č i t ь; e y v l a t z o n, stsł. -v l a č e n ъ; e y s a g g o n, pol. z a g o n; w e y p a r r i n, p a r r o t t e, p a r r a n e i t z, stsł. p r a t i; k l a s s, k l a s s e, stsł. k l a s ъ; e y s a s s e e n, stsł. u ž a s e n ъ; g l a d, stsł. g l a d ъ; k l a n n e i t z, stsł. k l a n j a t i; k a m m e h n, głuż. k a m j e n y; m e i c h a l e w e, stsł. m i c h a i l o v ъ; d ü h m a s s T h o m a s; e y b a r r o, głuż. v o b a r a ć; s t a r n a, stsł. s t r a n a; t a d, słck. t a d e.

b) W następujących przyrostkach *-ar:* s c h w e t z a r, t j ö n a r, s t r i d s j a r, t j ü b a r, z i r t i j a r; *-al*: g l u n d a l, t j ü p a l, w ä u w o b a l, p r o s a l; *-ak:* t e y w a c k, t j ü s a c, w a z a c k; *-at* bezokolicznika, stsł. *-ati*: p j u n g s a t, v j u n g s a t, v o r t a t, w i b b o r t a t, w e s s d j a t, s a v a t, r i e t z a t; *-as*, 2. os. poj., pol. *-asz*: k u m m a s, m e h n a s s.

2. Przez *aa:*

a) W następujących wyrazach: m a a s e, stsł. m a z a t i; g l a a d, stsł. g l a d ъ; k a a k, stsł. k a k o.

b) W przyrostku *-ar*: n u n g t a a r, l e i d s s z a a r.

3. Przez *ah:*

a) W następujących wyrazach: m a h m m a h, pol. m a m a; m a h t u n g, śrdniem. m a t e.

b) W przyrostkach *-al*: n o d d a h l, s t e i b a h l, k r o d a h l, j e d a h l, t j ü b a h l, w e i p a h l, k o r t a h l, t a j a d a h l; *-ar*: g u n s s j a h r.

4. Przez *o:*

a) W następujących tematach: poltzah, stsł. palьcь: plotze, stsł. plačetь; skokne, stsł. skakati; chole, stsł. chvaliti; kosle, stsł. kašьljati; grotjoje, niem. gratuliren; kortje, stsł. kratъkъ; wordojie, niem. warten; brodt, stsł. bratъ: somatzehn, stsł. zamъknąti; storüst, stsł. starosta; grobaa, pol. grab; jopiedemb, stsł. ablъko; korwung, stsł. krava; jolüweitz, stsł. jalovъ, pol. jałowica; porsang. stsł. prasę; jochnang, stsł. jagnę; sojahnss. stsł. zajęcь; wornung, stsł. vrana; pojanck, pojangsein, stsł. pąkъ; sworg, srb. svraka; strotung, stsł. strata; plocht, pol. płachta; boba, stsł. baba; sopeytje, stsł. za-; noss, stsł. našь; mon, moss, (mo), pol. mam, masz, ma; tock, stsł. tako; schworet, stsł. svariti; schwodung, śrdniem. swade; stowe, stsł. staviti; sobahl sah, stsł. zabyti; sowäusneitz, pol. zausznica; krodies, krodahl, stsł. krasti; stodt, stsł. stati; parrote, stsł. prati; dodsee, stsł. daždь; dove, stsł. daviti; soba, stsł. žaba; god, stsł. gadъ; jojie, stsł. jaje; schoräu, stsł. šarъ(?); noddahl, stsł. naiti; vortat, wibbortat, stsł. vratiti; koseiwe, stsł. kaziti; bordeynang, śrdniem. barde; klodt, stsł. klasti; woben, wäuwobal, wäuwoben, stsł. vabiti; kosen, stsł. kazati, wäuproven, stsł -praviti; rato, stsł. rataj; pittot, stsł. plêtati; sodewen, stsł. zadêvati; dowaa, stsł. davê.

b) W zakończeniu słów pochodnych na *-ati:* weisoje, stsł. vêšajetь, grotjoje, wordojie, dörstjoje, brestjoje. tjeddroje.

c) W przyrostku *-av(y):* teippowe.

d) W przyrostku *-an:* vissvungsonn, waujaddon.

5. Przez *oh:*

a) W tematach: johü, stsł. jaje; stohr, stsł. starъ: pohse, stsł. pasetь; mohtey, mohteitz, stsł. mati; johss, stsł. azъ; johwahraa, stsł. javorъ; mijohle, mohle. stsł. malъ; mohsslo, stsł. maslo: mäu mohn, pol. my mamy; zohnau, stsł. sani; nohss, stsł. našь: wohr, stsł. variti: sohrü. stsł. zarja; plohtze. stsł. plakati; tohm. stsł. tamo; kohter, niem. kater; mohm, mohss, pol. mam itd.

b) W zakończeniu *-at*, stsł. *ati*, trybu bezokol.: kummoht. kryjoht.

c) W zakończeniu *-an* imiesł. przeszł. biern.: p e y o h n, w i s s j e i b o h n, s e i m j o h n, p i r d o h n, e y s a g g o h n.

d) W przyrostku *-al:* k r i e g j o h l, p i r d o h l.

6. Przez *ö:*

W następujących tematach: b r ö d a a, stsł. b r a d a; l ü h p ö t, stsł. l o p a t a; t j ö s s ö r. pol k a s z a; p ö s t w e i t z, pol. p a s t w i s k o.

7. Przez *öh:*

l ö h m e, niem. l a h m.

Zachodzi pytanie, czy wszystkie te rozmaite sposoby oznaczenia przez pismo jednego dźwięku, są wiernem oddaniem fizyologicznej natury dźwięku tak, że w każdym z tych siedmiu sposobów pisania w środku, a w sześciu w zakończeniu wyrazów, mielibyśmy istotnie zawarty odpowiedni dźwięk żywy z odrębną naturą fizyologiczną, czyli też, że w tej całej mozaice piśmiennej nic więcej nie jest zawartem, jak tylko dążność pisarza, by za pomocą pisma oznaczyć rozmaite cieniowania lub różne sposoby wymowy j e d n e g o i tego samego dźwięku. Wychodząc z pierwszego założenia, opieralibyśmy swoje wywody na tej podstawie, którą podaje według praw fonetycznych unormowane pismo, które, zwłaszcza u pisarza z nizkim poziomem wykształcenia, za wierne odbicie żywego języka uważane być może. Jednakże przypuszczenie to może być także wątpliwe, lub wręcz mylne, ponieważ pisarz z tak nizkiem wykształceniem, jakie posiadał S z u l c e, mógł żywcem zastósowywać prawa ortograficzne języka niemieckiego do połabskiego, którego wyrazistość i istotna natura byłyby zabarwione w ten sposób mocno przez wpływy całkiem obce. Uwzględniwszy jeszcze i to, że nawet w języku z ściśle unormowaną pisownią, zachodzi często wielka różnica pomiędzy dźwiękiem żywym a jego piśmiennem oznaczeniem, przyjdziemy do przekonania, że chcąc w oznaczeniu fonetycznej natury języka, na podstawie pisanego wyrazu, postępować pewno i krytycznie, nie można ani to wyłącznie budować na samem piśmie, ani też zbyt ignorować jego znaczenia. Jedno i drugie powinno zatem być brane pod rozwagę w sposób odpowiedni, ale główną podstawą wywodów naszych mogą być tylko t e p r a w a, k t ó r e z s a m e g o j ę z y k a j a k o n i e z m i e n n e, c a ł y m j e g o u s t r o j e m w ł a d n ą c e c z y n n i k i w y s n u ć i o z n a c z y ć m o ż e m y.

Jeżeli poddamy pod rozwagę sposób, w jaki oznaczony został dźwięk *a* w zakończeniu, to widzimy, że w mianowniku l. poj. tematów *-a* r. ż. użyty został prosty znak *a* 35 razy, podwójny *aa* 10 r.,

ah 13 r.; u tematów *-a* r. m. proste *a* 2 r., *ah* również 2 r.; u tematów przymiotnikowych r. ż., proste *a* 2 r., *ä* 1 r., co niezawodnie jest prostym błędem; w mianowniku l. mn. tematów *-o* r. n. proste *a* 8 r., *ah* 4 r. Z oznaczenia jednego i tego samego dźwięku, w jednej i tej samej formie gramatycznej, w sposób odmienny wynika, że nie może być mowy o tem, jakobyśmy w tem mieli wyrażoną odmienną naturę fizyologiczną tego dźwięku. A jednak w różnej tej pisowni musi być zawarta pewna myśl pisarza, który na ten sposób chciał wyrazić odmienny sposób wymowy tego samego dźwięku, który w rozumieniu jego brzmiał inaczej w tych razach, w których pisze się przez prosty znak *a*, inaczej, w których przez podwójne *aa*, lub *ah*. Znaki *aa*, *ah* służą niezawodnie za przykładem ortografii niemieckiej na oznaczenie jednego i tego samego dźwięku, stąd wyrazy w ten sposób oznaczone mogą podciągnąć się pod jednę kategoryę. W ten sposób, na podstawie prostej indukcyi, opartej na pisowni, możemy z całą pewnością przypuszczać, że równy pod względem fizyologicznym dźwięk w jednych i tych samych razach, wymawiał się jednak odmiennie i stósownie do tego został wyrażony przez znaki odmienne. Postępując dalej na tej drodze indukcyjnej i biorąc do pomocy ortografią niemiecką, możemy przyjąć za pewne, że dźwięk, oznaczony przez *aa*, *ah*, wymawiał się mocniej, z większym przyciskiem, aniżeli ten, który pisze się przez proste *a*. Z tego wynika więc dla języka połab. to prawo, że w pisowni dźwięku *a* przez proste *a*, lub *aa*, *ah*, mamy oznaczony akcent, który spoczywając nad nim, został oznaczony przez *aa*, *ah*, podczas gdy prosty znak *a* dowodzi braku akcentu nad tymże.

W ten sposób wyrazy, przytoczone pod rubryką A. 1, miałyby akcent na którejkolwiek ze zgłosek rdzennych, podczas gdy wyrazy podane w rubrykach A. 2, 3 wymawiały się z akcentem na zakończeniu, n. p.

sládsa, däúsa, stüppa, nígga, blácha, schleína, jüsa, déffca, séstra itd.

wítza, wäúcha, júngsna itd., ale

brödá, dewá, warbá, rüljá, barsá, schlepá itd.

sessá, pattcá, seená, peiszdá, tejüsá, runká, glawá itd.

W zbiorach Ekkarda i Henniga został wprawdzie oznaczony akcent, który przejął także Schleicher do swego dzieła i zaopatrzył w niego wyrazy połabskie, nie podając jednak bliżej metody, której się trzymał przy użyciu tej akcentuacyi. W większej jednak liczbie przykładów został opuszczony akcent u Ekkarda i Henniga, a w wielu różnią się

pomiędzy sobą w oznaczeniu akcentu połabskiego. Tak na miejsce w ä u j a h Szulcego, które stósownie do podanej wyżej reguły, wymawiało się w ä u j á, stoi u Ekkarda w ó j u, u Henniga zaś w a j ó, podobnie na miejsce p e i s z d á Szul., stoi p é y s d a obok p e y s e d i á Ekk., p e i s e d i â Hen. itd. Podobnie różni się często akcent Ekkarda i Henniga od tego, który na podstawie ortografii u Szulcego można odbudować, np. g l a w a h Szul., t. j. g l a w á, ale k l ó a, g l á w a Ekk., p a t t c a h -p a t k á Szul., ale p ô t k a, p ô d k a Hen., r u n c k a h-r u n k á Szul., ale r ú n c a Ekk., d e w a a -d e w á Szul., ale d e é f a Ekk., s t r e u j a h -s t r e u j á Szul., ale s t r á j a Hen. itd. Ta różnica akcentuacyi z jednej strony pomiędzy Ekkardem a Hennigiem, z drugiej pomiędzy nimi a Szulcem, może polegać na prostej niedokładności piśmiennej tradycyi tychże, za czem liczne usterki i grube błędy ich zbiorów przemawiają, ale ona może mieć także realną podstawę, t. j. rzeczywiście być zawartą w języku. Za tem przypuszczeniem przemawia pomiędzy innemi np. język kaszubski, w którym, w różnych miejscowościach, akcent różnie się wymawia. Zatem ten wzgląd nie powinien przemawiać przeciwko temu prawu, jakie na zakładzie ortografii Szulcego w tym punkcie osnuliśmy. Ale o prawomocności jakiego prawidła językowego możemy się dopiero wtenczas przekonać, jeżeli wszelkie wywody, na niem oparte, nie tylko sobie nawzajem się nie sprzeciwiają, ale także są w zgodzie z innemi prawami, jakie na podstawie innych zjawisk językowych utworzone być mogą.

Postępując zatem dalej na tej drodze i zastósowawszy wyżej otrzymane prawidło, że tak akcentowany, jako też nieakcentowany dźwięk *a* pozostaje niezmieniony w zakończeniu, także do środka wyrazów, możemy z całem prawdopodobieństwem przypuścić, że dźwięk *a* we wszystkich wyrazach, podanych w rubrykach A. 2, 3, w środku wyrazu pozostaje niezmieniony. Na podstawie tej logicznej konsekwencyi, możemy zatem utworzyć nowe prawidło językowe tej treści, że n i e a k c e n t o w a n y d z w i ę k *a* w ś r o d k u w y r a z u p o z o s t a j e n i e z m i e n i o n y. Zatem wyrazy z dźwiękiem *a* w środku i zakończeniu, przytoczone w tych rubrykach, wymiawiały się w następujący sposób:

w a r b a a, t. j. w a r b á. stsł. v r ъ b a,
b a r s a a, t. j. b a r z á, stsł. b r a z d n a,
r a d l e i t z j a a, t. j. r a d l e i c j á, stsł. r a l i c a,
g l a w a h, t. j. g l a w á, stsł. g l a v a.

Tem samem prawem możemy przypuścić, że w grupie A, 1, w której, na zasadzie piśmiennego oznaczenia, końcowy dzwięk *a* uznany został jako nieakcentowany, tenże dźwięk *a* w środku wyrazu w dwuzgłoskowych wyrazach był akcentowany. W ten sposób wymawiały

się odpowiednie dwuzgłoskowe wyrazy z dźwiękiem *a* w środku i zakończeniu tak jak następuje:

s l a d s a, t. j. s l á d z a, stsł. s l ъ z a,
b l a c h a, t. j. b l á c h a, stsł. b l ѣ c h a,
s c h l a m m a, t. j. s l á m a, stsł. s l a m a,
t j a m a, t. j. t j á m a, stsł. t ь m a,
s o b a, t. j. z ó b a, stsł. ż a b a,
b o b a, t. j. b ó b a, stsł. b a b a,
s t a r n a, t. j. s t á r n a, stsł. s t r a n a,
j a d l a, t. j. j á d l a, stsł. i g l a, prwn. jednak chorw. j a g l a, głuż. j e h ł a, j o h ł a, kaszub. j e g ł a, które wskazują na nagłosowe *a* w stsł. i g ł a, a które zawarte jest rzeczywiście w skr. a g r a.

Z zestawienia powyższych przykładów pokazuje się, że w jednych z nich akcentowany dźwięk *a* pozostaje nieporuszony, w innych natomiast przeszedł w *o*. To zjawisko musi naturalnie mieć także zastósowanie przy środkowem *a* i jego sposobie oznaczenia przez pismo czy to w postaci *a*, czy też *o* w przykładach, przytoczonych pod rubryką B. Kiedy zaś ten lub ów zachodzi przypadek, to może być zbadane na podstawie zjawisk głosowych, które zachodzą w języku. W nich otrzymujemy zarazem niejako próbę prawdziwości naszych wywodów, które na podstawie samego pisma przeprowadziliśmy. Często się bowiem może zdarzyć, że nasze dedukcye mają względną wartość, a to z tej przyczyny, że opierają się na fałszywej tradycyi piśmiennej, co przy wielkiem podobieństwie niektórych liter, jak np. *a* i *o*, i z powodu wielkiej nieznajomości słowiańskiego języka naszych autorów bardzo łatwo mieć mogło miejsce. To zachodzi np. przy wyrazie z e n a, który pisany przez s e e n a h, może wskazywać na wymowę z akcentem na zakończeniu: z e n á; natomiast druga forma w postaci s e h n a przemawia znów za akcentuacyą na przedostatniej zgłosce: z é n a, którą podaje także E k k a r d w postaci s e é n a, s é n a, co zresztą w przytoczonem s e e n a h może także być zawarte. To samo powtarza się przy m a h m m a h, które stosownie do pisowni mogło się wymawiać jak m a m á, lub m á m a, które ma swoje potwierdzenie u Ekkarda m á m m a i Henniga m á m a itd. itd. Z tego wynika dla nas ta nauka, ażeby praw, wysnutych z pisowni nie uważać za pewne, ale do tego potrzeba jeszcze tej miary, którą podaje nam system głosowy tego języka. Dla tego też nie można rozbierać sposobu oznaczenia piśmiennego dźwięku *a* w środku wyrazów, ponieważ w różnej pisowni jego nie potrzebuje być zawarta różnica ortograficzna znaku piśmiennego, ale raczej pewien proces głosowy, który ma swoje źródło w prawach tegoż języka.

2. Dźwięk o, stsł. o.

Dźwięk samogłoskowy *o* został oznaczony przez pismo

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *ü:*

a) W zakończeniu tematów *o* r. n. l. poj.: zrewü, stsł. črêvo; schwenü, pol. zwono, dzwono; jojü, pol. jajo, głuż. jejo; tjolü, stsł. kolo; perü, stsł. pero; peiwü, stsł. pivo; sohrü, głuż. zero.

b) W zakończeniu przymiotników r. n. l. poj.: schorü, sohrü, pol. szaro; depplü, stsł. teplo.

2. Przez *üh:*

W zakończeniu l. poj. tematów *-o* r. n.: steegnüh, stsł. stegno; silosüh, stsł. želêzo; lijotüh, stsł, lêto; tüh, stsł. to.

3. Przez *u:*

W zaimku l. poj. r. n.: pirtu, stsł., čes. proto.

4. Przez *i:*

W zakończeniu l. poj. tematów *-o* r. n.: mangsi, stsł. męso; peri, stsł. pero.

5. Przez *ie:*

W zakończeniu l. poj. tematów *-o* r. n.: mangsie, stsł. męso.

6. Przez *ih:*

W przykładach następujących: seedelich, stsł. sedlo; teplich, stsł. teplo, można przyjąć także oznaczenie piśmienne *üh* tak, że wyrazy te należałyby wówczas pod rubrykę 2.

7. Przez *o:*

W zakończeniu l. poj. tematów *-o* r. n.: mohsslo, stsł. maslo; jeito, stsł. igo; peiwo, stsł. pivo.

8. Przez *a:*

W zakończeniu l. poj. tematów *-o* r. n.: radla, stsł. ralo; jünna, stsł. govьno.

9. Przez *e:*

W zakończeniu l. poj. tematów *-o* r. n.: mäute, stsł. myto.

B. *W środku wyrazów.*

1. Przez *o:*

W następujących tematach: gorne, goret, goreist, stsł. govoriti; pozäuben, pol. sposobny; tpost, co może stać albo zam. tumpost, lub też zam. prost; grotjoje, śrdniem. groten; kortahl, pol. kort; postühl, stsł. postelja; prosal, stsł. prositi; holjo, niem. holen; holeija, stsł. olêj; kroppin, niem. kropholz; kommoht, niem. kommen; tjolü, stsł. kolo; josträu, niem. ostern.

2. Przez *oh:*

W następującyah tematach: kohter, śrdniem. koter; kohläu, niem. kohl; eysaggon, stsł. -zagonъ; tjohla, stsł. kolo; gohrne, stsł. govoriti.

3. Przez *ö:*

W następujących tematach: tijöckung, pol. kostka; stijörmi, pol. skórnie; preythör, stsł. pritvoriti; klöniwaa, stsł. klonъ; tjönar, pol. koniarz; zögg, stsł. čьto, pol. czego; pröste, stsł. prostъ; prösöta, stsł. prostota; tijötta, stsł. kotъka; tjötwe, pol. kocię; dörstjoje, śrdniem. dorsten; bösa, stsł. bosъ; pölteist, głuż. połka.

4. Przez *öh:*

W następujących tematach: nöhsz, stsł. nosъ; vittöhr, stsł. otvoriti; klattijöhl, stsł. klakolъ; stijöht, stsł. skotъ; möhst, stsł. mostъ; pöhl, stsł. polъ; böhre, stsł. borjetь.

5. Przez *a:*

W następujących tematach: slawach, sclawack, stsł. človêkъ; wabbra, čes. obrva; seywat, seiwattack, stsł. životъ; wappäusz, dłuż. hopuš; pattcah, pol. narz. potka; wan, wanna, stsł. onъ, ona; valla, stsł, volъ; teywack, čes. divok; dwarneitz, stsł. dvorьnica; wattäun- otini-; wazack, stsł. osa; pirbass, stsł. bosъ; wasstijey, stsł. voskъ; kabba, stsł. kobь; ar, niem. oder.

6. Przez *ah:*

W tematach: wahtruck, stsł. otrokъ; krahpahl, śrdniem. kropel; wahl, stsł. volъ; wahss, stsł. vozъ; johwahraa, stsł. javorъ; gunssjahr, pol. gąsior; wahre, stsł. orati.

7. Przez *äu:*

W tematach: stäul, stsł. stolъ; posäuben, stsł. posobьnъ.

8. Przez *ü:*

W tematach: stüppa, stsł. stopa; süwe, stsł. zovetь; tjüste, stsł. kosti; jünna, stsł. govьno; jüsa, stsł. koža; büsse, stsł. božij; müsse, stsł. možetь; püsteen, ros. postênь; püp, stsł. popъ; storüst, stsł. starosta; jüllang, głuż. hola; jolüweitz, pol. jałowica; brüder, średniem. broder; prüsse, stsł. prositi; tjübal, pol. kobyła; wütz, wützang, stsł. ovьca; püse, pol. poszwa; püd, stsł. pojdi; schnüp, stsł. snopъ; tjüpitz, pol. kopica; püprung, pol. popręg; büsari, stsł. pozьri; jüsse, stsł. gvozdije; züg, pol. czego; radüst, stsł. radostь; mückra, stsł. mokrъ; tütze, stsł. točiti; tjüsac, pol. kocik; plüss, stsł. položi; dümo, stsł. domъ; püsaarat, stsł. pozrêti; bülangss, kasz. boloce; tjüpal, głuż. kopoł; panckjüst, stsł. pętikosti; büchse, stsł. božij.

9. Przez *üh:*

W tematach: mühszdiene, stsł. mozgъ; tühlne, tühllein, stsł. kolêno; lüh'pöt, stsł. lopata; pühje, stsł. pojetь; stühe, stsł. stoitь; bühle, stsł. bolitь; püht, stsł. pojdi; sühne, stsł. zvonitь; rühjeitna, pol. rokita; tjühn, tjüherne, stsł. konь; mühse, mühs, stsł. možetь; rühst, stsł. rosti; rühljaa, stsł. rolija; prühwesel, čes. proveslo; nühtz, nühtze, stsł. noštь; dühmass, niem. Thomas.

10. Przez *u:*

W tematach: zupaal, stsł. soplь; nuchjey, stsł. nogъtь; wahtruck, stsł. otrokъ; klubiek, stsł. klobukъ; kuzey, pol. koc; radust, stsł. radostь; pud, stsł. pojdi; kummas, kummoht, niem. kommen; wudseess, stsł. ožešti; pussweitz, głuż. pošvica; bug, stsł. bogъ; pussdehr, stsł. pozderъ.

11. Przez *i:*

W tematach: witza, stsł. oči; nigga, stsł. noga; wilse, stsł. olьcha; tibbe, stsł. tobê; wid, pol. od; dibbrä, stsł. dobrъ; wistjahn, stsł. ostьnъ; wiwassnehn, stsł. ovьsъ; wibbessehn, stsł. ob-; pirdohl, pirdohn, stsł. prodati; wippe, stsł. obъ; winnoje, stsł. vonjati; stipey, stsł. stopa; vibbejohd, głuż. vobjed; pir, stsł. pro; widjin, stsł.

ognь; vibbortat, stsł. obratiti; widsträusahn, pol. od-; pirst, stsł. prosto; wissjeibohn, stsł. osibati; wisswungsonn, stsł. o-.

12. Przez *ie*:

W tematach: diebra, stsł. dobrъ; tiebbe, stsł. tobê; vienneitz, słowień. ojnice.

13. Przez *e*:

W tematach: peniedehl, stsł. ponedêlьnikъ; tjeddroje, śrdniem. kodderen; meichalewe, stsł. michailovъ.

Dźwięk *o* pokazuje wielką rozmaitość piśmiennego oznaczenia, które przywiązane jest do znaków *a o e i u* i ich przemian, czyto w postaci przedłużenia: *ah*, *oh*, *ie*, czyteż przegłosowania: *ö*, *ü*, (*ä*), lub *öh*, *üh*. Pomiędzy temi sposobami pisania może zachodzić znowu rozmaity stosunek według tego, czy polegają one na wymianie fizyologicznej natury dźwięku *o*, czy też na prostem pomięszaniu znaków piśmiennych. Do pierwszej kategoryi mogą należeć np. te przypadki, w których dźwięk *o* w zakończeniu przechodzi w formach gramatycznych w *a*, tak że wątpliwem jest, czy w tych razach mamy oznaczony właściwie dźwięk *o*, czy też *a*. To samo powtarza się także przy czysto zewnętrznej formie oznaczenia dźwięku *o*, gdzie może zachodzić prosty błąd, spowodowany łatwością pomięszania niektórych znaków piśmiennych, jak n. p. *o* i *a*, lub znaków *o* i *ö* (*oh*, *öh*), *u* i *ü* (*ü*, *üh*). Jeżeli więc pomiędzy znakami takiemi jak np. *i*, lub *ie*, *ü* lub *üh* zachodzi tylko różnica piśmiennego oznaczenia, która w wymowie nie istniała, to różnica ta nie potrzebowała polegać na pomięszaniu znaków piśmiennych takich jak *u*, *uh* i *ü*, *üh*, *o*, *oh* i *ö*, *öh*, lecz może ona opierać się także na faktycznej podstawie, ponieważ znaki te mogą także oznaczać różne zmiany dźwięku *o*. Ażeby wybrnąć z tych niepewności, koniecznem jest nadać taką normę tej mozaikowej pisowni dźwięku *o*, która przy oznaczeniu jego fizyologicznej natury jako pewna miara uznaną być musi. Zastanawiającem jest, że znak *o* stosunkowo rzadko użyty został do oznaczenia dźwięku *o*. Jego natura fizyologiczna jako długiego *o* występuje w wyrazach obcych, jak holjo, niem. holen, kohläu, niem. kohl, natomiast w wyrazach takich jak następujące: kroppin, niem. kropholz, kommoht, niem. kommen, mamy znów krótkie *o* wyrażone. Inne przykłady, w których zachodzi znak *o* dla dźwięku *o*, muszą się wydawać wątpliwemi ze względu na takie, w których dla tych samych wyrazów używają się inne znaki, jak np. pozäuben obok püsaarat, postühl obok püse, pussweitz, prosal, obok prüsse itp.

3. Dźwięk e, stsł. є.

Dźwięk samogłoskowy *e* został oznaczony przez pismo

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *e:*

a) W zakończeniu l. poj. tematów *-je* r. n., stsł. *-je*, *-ije*: sopeytje, peitje, stsł. pitije; jojie, stsł. jaje; siele stsł. ziele.

b) W zakończeniu l. poj. przymiotników r. n.: mohle, stsł. maloje, pol. małe.

c) W miejscowniku l. poj. tematów *-v* r. ż.: va zartje, stsł. crьkъve.

d) W zakończeniu dopełniacza l. poj. zaimków osob: minne, stsł. mene; tiebe. stsł. tebe.

e) W zakończeniu 3 os. poj. stsł. *-etь*: plotze, stsł. plačetь; däume, stsł. dъmetь: mene, stsł. mene; däuche, stsł. duchajetь; klahnne, stsł. klъnetь; süwe, stsł. zovetь; pühje, stsł. pojetь; jede, bułg. jade; peyje, stsł. pijetь; heyde, püde, stsł. idetь; lehse, stsł. lêzetь; skokne, pol. skaknie; langne, pol. lęgnie; liese, stsł. lęžetь; laase, stsł. lъžetь; zeehre, głuż. sere; seewe, stsł. zêjetь; seiwe, stsł. živetь; müsse, stsł. možetь; tangne, stsł. tęgnetь; wiese, stsł. vezetь; dveyse, stsł. dvižetь; pohsse, stsł. pasetь; nitze, stsł. ne choštetь, kaszub. ce; mahre, stsł. mьretь; pöre, stsł. borjetь; rose, stsł. rêžetь; wjungse, stsł. vęžetь; mahrse, stsł. mrьznetь; trangse, stsł. tręsetь; prangde, stsł. prędetь; wahre, stsł. orjetь; seze, stsł. sêčetь; saasze, stsł. žьžetь; vühtze, stsł. *vyčetь; tuze, stsł. tlъčetь; w słowach pochodnych, stsł. *-ajetь*: grotjoje, vordojie, weisoje, winnoje, dörstjoje, tjeddroje.

f) W 2. os. l. mn.: siete, stsł. choštete.

2. Przez *ie*:

a) W zakończeniu l. poj. zaimków r. n.: wissie, stsł. vьse; zie, stsł. se.

b) W partykułach: nie, stsł. ne.

3. Przez *i*:

W partykułach: mijang zam. nijan, stsł. ne jestь.

4. Przez *eh*:

a) W zakończeniu 3. os. l. poj.: saweck zam. saweh, stsł. žvetь.

b) W negacyi: meh zam. neh, stsł. ne.

B. *W środku wyrazów:*

1. Przez *e:*

W następujących tematach: s e s s a h, stsł. s l e z e n a; t j e s s i n, pol. k i e s z e ń; k e c h t a s, niem. k n e c h t; t j ä s t e r, średniem. k u- s t e r; b r ü d e r, średniem, b r o d e r; k o h t e r, średniem. k o t e r; p e r ü, stsł. p e r o; v a d e r, średniem. v a d e r; d e t a, stsł. d e t ę; t e p l ü h, stsł. t e p l o; t j e t z e h r, niem. k i e t z e r; p r ü h w e s e l, čes. p r o v e s l o; p e r e n, p e r e t, stsł. p e r e t ь; j e l d t, niem. g e l d; j a n d e l, stsł. a n ъ g e l ъ; z e r e, n i n t z e r a, stsł. v ь č e r a; a d e r, niem. o d e r; z e l a, stsł. b ъ č e l a; m e d ä u, stsł. m e d ъ; s c h w e n ü, pol. z w o n o; s e s e i t z a, stsł. ž ь ž e t ь s ę; s e s i n, stsł. ź e ž e n i j e; w o b e n, stsł. v a b e n i j e; b e d d a n g, śrdn. b e d e n.

2. Przez *ee:*

a) W tematach: s t r e e t, średniem. s t r e n t e; s e e n a h, stsł. ž e n a; s t e e g n ü h, stsł. s t e g n o; s e e s t r a, stsł. s e s t r a; s e e- d e l ü h, stsł. s e d l o; s t r e e s s, pol. s t r z e ż; t a l l e e r, niem. t e l l e r; k n e e g t, niem. k n e c h t.

b) W przyrostkach: 2. os. l. poj. stsł. *e š i*: w u d s e e s, stsł. -ž ь ž e š i; w prtc. prf. pas. na *-e n* ъ: e y s a s s e e n, stsł. u ž a s e n ъ; w ä u b l a s t e e n.

3. Przez *eh:*

a) W tematach: r e h b r a h, stsł. r e b r o; l e h s e, stsł. l e ž i t ь; s e h n n a, stsł. ž e n a; z e h m, čes. s e m; t j e t z e h r, niem. k i e t z e r; s t r e h n, niem. s t r ê n; p u s s d e h r, stsł. p o z d e r ъ.

b) W przyrostku prtc. prf. pass. *-e n* ъ: w i b b e s s s e h n, e i k l a- s t e h n, s o m a t z e h n, w i w a s s n e h n.

4. Przez *ie*:

a) W tematach: b l i e t z. stsł. p l e š t e; w ä u s i e n, pol. w y- ż e n i e; w i e d e r a, średniem. v e d e r e; r i e t z a t, r i e t z a n g, stsł. r e š t i; t i e b e, stsł. t e b e; v i e l, stsł. v e l i j e; w a w i e s t, stsł. v ъ v e s t i; n i e d e h l, stsł. n e d ê l j a; w i e d z a r a n g, stsł. v e- č e r j a; n i e s e i t, stsł. n e ž i t ъ; s i e l e, stsł. z e l i j e; t i e l a n g, stsł. t e l ę.

b) W przyrostkach: s i e s s, z i e, z i e m e, z i e t t e, s i e t e, stsł. c h o š t e š i, itd.; k r o d i e s, stsł. k r a d e š i; t r a n g s i e n, stsł. t r ę s e n i j e.

5. Przez *i:*

a) W tematach: pilennka, pol. pielucha; zittir, stsł. četyrije; hist, stsł. ješte; minne, stsł. mene; tidje, pol. tedy; wiltje, stsł. velikъ; silosüh, stsł. želêzo; ritze, stsł. rečetь; tibe, stsł. tebe.

b) W przyrostkach: jis, stsł. jesi; ziss, zima, stsł. chošteši, choštemъ; streysin, stsł. striženije.

6. Przez *üh*:

postühl, stsł. postelja.

7. Przez *a, ah:*

tjarl, niem. kerl; tabartena, średniem. tabbert; har, niem. her!; wiestarreitz, słk. jašterica; jaddahn, stsł. jedinъ; taddja, pol. tedy; minna, stsł. mene; widsträusahn, stsł. -struženъ.

8. Przez *o, oh:*

W zakończeniu *-enъ* prtc. perf. pass.: eyvlatzon, eymerson, waujaddon, eystreyson.

Fizyologiczna natura dźwięku *e* jako krótkiego, okazuje się z takich przykładów jak np. brüder, kohter, vader itp., podczas gdy znowu przykłady z oznaczeniem dźwięku tego przez *ee* lub *eh* przemawiać się zdają za odmienną jego wymową. Opierając się na pisowni, możnaby wnioskować, że w tych przykładach, w któryah znaki *ee*, *eh* służą na wyrażenie dźwięku *e*, natura jego okazuje się pod wpływem akcentu jako długa. Jednakże z drugiej strony takie przykłady jak seenah, rehbrah, przemawiają przeciwko temu, które czytane z akcentem na zakończeniu: zená, rebrá, nie mają żadnej podstawy w akcencie dla oznaczenia środkowego *e* przez *ee*, *eh*, którą można przyjąć w takich przykładach jak np. seestra, lehse. Czy i o ile nasze wnioski, oparte na samej ortografii, są słuszne, pokazują znów takie przykłady: wibbesssehn, eiklastehn, somatzehn i wäuwoben, somatzen, w których, sądząc z pisowni, w jednej i tej samej formie gramatycznej dźwięk *e* różnie musiałby się wymawiać. Jest więc trudną, nawet niemożebną rzeczą z martwej litery oznaczyć dźwięk żywy, jeżeli się go wyrwie z zakresu funkcyi jego, którą można poznać dopiero w połączeniu z innemi dźwiękami.

4. Dźwięk ê, stsł. ѣ.

Dźwięk samogłoskowy ê został oznaczony przez pismo

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *e:*

W celowniku l. poj. zaimków: minne, stsł. mъnê; tibbe, stsł. tobê.

2. Przez *a:*

W miejsc. l. poj. tematów -ā r. ż.: waseima, stsł. vъ zimê.

3. Przez *aa:*

dovaa, stsł. davê.

B. *W środku wyrazów.*

1. Przez *e:*

W tematach: zrewü, stsł. črêvo; jest, jede. jedahl, stsł. êsti; zede, stsł. sêditь; schlepe, schlepatz, schlepaa, stsł. slêpъ; deffca, tefca, dewaa, stsł. dêva; schwetza, schvetzar, stsł. svêšta; brese, stsł. brêza; detaa, stsł. dêtę; mech, mesak, stsł. mêchъ; brestjoje, stsł. brêzgъ; bledeitzja, stsł. blêdъ; resam, stsł. rêzati; seze, zetzam, zeck, stsł. sêšti; tech, stsł. chotêchъ; parred, stsł. prêdъ; bese, stsł. bêžitь; strele stsł. strêljati; trebe, stsł. trêba; sodewen, stsł. zadêvati.

2. Przez *ee:*

W tematach: meesack, stsł. mêšьkъ; beese, stsł. bêžati; seewe, stsł. zêjati; schneeg, stsł. snêgъ; püsteen, ros. postênь; pleesneywe. stsł. plêsnivъ.

3. Przez *eh:*

a) W tematach: lehse, stsł. lêzetь; jehsde, stsł. êzditi; jehst, stsł. êsti; niedehl, stsł. nedêla; mehre, stsł. mêriti; rehsen, stsł. rêšiti.

b) W przyrostkach: platnehn, stsł. platьnênъ; wiwasnehn, stsł. ovьsьnênъ; meht, stsł. imêti.

4. Przez *i:*

a) W tematach: schrive, stsł. črêvij; prid, stsł. prêdъ; zijohn, stsł. sêjati; pittot, stsł. plêtati; zirtijar, stsł. sêkyra; grijssa, stsł. grêjati.

b) W zakończeniu: w i s s i m, stsł. v ь s ê m ъ.

5. Przez *ie*:

W tematach: p r i e d, stsł. p r ê d ъ; p r i e d e b e d, stsł. p r ê d ъ-o b ê d ъ; r i e t z a t, r i e t z a n g, stsł. r ê c a t i; w i e s a a, stsł. v ê ž a.

6. Przez *y*:

s r y b a n g, stsł. ž r ê b ę; s c h m y s z a, stsł. s m ê j s ę.

7. Przez *a*:

a) W tematach: m l a k a a, stsł. m l ê k o; s l a w a c k, stsł. č l o-v ê k ъ; w u n g s a n e i t z, stsł. ą s ê n i c a; e i k l a s t e h n, stsł. -k l ê š t i t i.
b) W przyrostkach: z a r a t, s a a r a t, s a r r a l, stsł. z ь r ê t i.

8. Przez *aa*:

d a a r a, stst. d ê r a.

9. Przez *ah*:

a) W tematach: d a h r u n g, stsł. d ê r a.
b) W przyrostkach: m l a c h t, zam. m l a h t, stsł. m l ê t i.

10. Przez *ja*:

a) W tematach: w a u j a d d o h n, stsł. -ê s t i.
b) W przyrostkach: w e s s d j a t, stsł. v ъ z d ê t i.

11. Przez *o* (*jo*):

j o l e, j o l e j a, stsł. d ê l a t i; s i l o s ü h, stsł. ž e l ê z o; j o t e r, stsł. v ê t r ъ; r o s e, stsł. r ê z a t i; w e s d j o n a, stsł. v ъ z d ê n ъ.

12. Przez *oh* (*joh*):

b j o h l, stsł. b ê l ъ; v i b b e j o h d, stsł. o b ê d ъ.

13. Przez *ijo*:

l i j o t ü h, stsł. l ê t o; p i j o s s i c, stsł. p ê s ъ k ъ.

14. Przez *ejeh*:

(w a) l e j e h t, stsł. l ê t o obok l e e h t.

15. Przez *ei*:

j e i s s a, stsł. č r ê s l a; w e i s o j e, stsł. v ê š a j e t ь; h o l e i-j a, stsł. o l ê j.

16. Przez *äu*:

m ä u s e i t z j a, stsł. m ê s ę c ь.

Fizyologiczna natura dźwięku *ê* zbliża się bardzo do dźwięku *e*, z którym dzieli po większej części równość piśmiennego oznaczenia. Ze znaków piśmiennych użyte zostały dla niego znaki *e*, *a* i ich przemiany w postaci *ee*, *eh*, *aa*, *ah*. Opierając się na powyższych wywodach ortograficznych, trzeba w tem upatrywać dwojaką fonetyczną wartość dźwięku *ê*, raz z podstawą samogłoskową tą samą, którą mamy w dźwięku *e*, powtóre z tą, jaka zawarta jest w samogłoskowem *a*. W tem byłby zawarty ten sam stosunek, jak np. w pol. języku, w którym w pewnych razach dźwięk *ê* okazuje naturę fizyologiczną dźwięku *a* (wiara), w innych dzwięku *e* (wierze). Jeżeli pod tym względem język połab., zupełnie na tym samym stoi stanowisku, co język polski, to możnaby przyjąć pomiędzy niemi różnicę w tych razach, w których mamy w języku połab. tak dla *e* jako też dla *a* takie znaki piśmienne, które wskazywać się zdają na odmienną ich wymowę. Stosując to samo prawidło piśmienne do dźwięku *ê*, które przy poprzednich przyjęliśmy, trzeba w przykładach z podwójnem *ee*, lub *aa* i ich równoważnikami w postaci *eh*, *ah* przyjąć akcent jako czynnik tego piśmiennego oznaczenia. W ten sposób przykłady pod B. 2, 3 miałyby akcent nad *e*, podobnie jak pod B. 8, 9 nad *a* zamiast *ê*: mésak, bése, séwe, püstén itd., lése, jésde, niedél, platnén itd; dára itd. Z tego wynika dla języka połab. to prawidło głosowe, że akcent nie wywiera żadnego wpływu na przemianę dźwięku *ê* w *e* lub *a*, lecz że takowa zależną jest od innych czynników.

Oznaczenie dźwięku *ê* przez *i*, *ie*, *y* z jednej strony, z drugiej przez *o*, *oh*, polega niezawodnie na przemianie głosowej, która zależną jest od innych warunków jak od samego akcentu. Natomiast w oznaczeniu tego dźwięku przez *ja*, *jo* mamy wyraźnie uwydatnioną jego miękkość, którą zachował dotychczas np. w języku polskim, jak połab. bjol, pol. biały, wpol. b'áły; połab. wesdjat, wesdjona, pol. -dziać, -dzian. Możebnem więc jest, że także w oznaczeniu jego przez *i*, *ie*, *y* nic innego nie jest zawarte, jak ta sama miękka wymowa dźwięku tego w postaci *e*, ktore ściągnięte zostało jakby z *ie* (*je*) do *i*, podobnie jak to w niektórych narzeczach języka polskiego ma miejsce. To samo powtarza się także w pisowni *ijo*, która nic innego nie oznacza, jak miękkie *o* z miękką poprzedzającą spółgłoską, jak lijotüh = l'otü, pol. lato, pijossic = p'osik, pol. p'asek. Czy w innych przykładach, w których miękkość dźwięku *ê*, nie występuje na jaw w pisowni, można przyjąć mimoto takową, czy też, jak jest prawdopodobniejszem, nastał w języku połab. już proces stwardnięcia w pewnych razach tego dźwięku, to można poznać dopiero z głosowni tego języka.

5. Dźwięk i, stsł. и.

Dźwięk samogłoskowy *i* został oznaczony przez pismo.

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *i*:

a) W mianowniku liczby mnogiej tematów *-o* r. m.: p i j e s s i, stsł. p ь s i.

b) W 1. os. ipt. liczb. poj.: b ü s a r i, stsł. p o z ь ri; t u t z i, stsł. t l ъ c i.

2. Przez *ie*:

a) W mianowniku l. mn. przymiotników i zaimków r. m.: d r ä u-j e, stsł. d r u z i i; w i s s i e, stsł. v ь s i.

b) W 2. os. l. poj. ipt.: z a n g d i e, stsł. s ę d i.

3. Przez *u* (zam. *ü*):

W 3. os. l. poj.: l ä u b u, stsł. l j u b i t ь.

4. Przez *ei*:

W 2. os. l. poj. ipt.: z a n g d e i, stsł. s ę d i.

5. Przez *ey*:

a) W mianowniku l. poj. tematów *-i* r. ż.: m o h t e y, st. m a t i.

b) W mianowniku l. mn. rzeczowników podług deklinacyi *-i* r. ż.: d w a r r e y, stsł. d v ь r i. Do tej liczby można zaliczyć także następujące przykłady: l ä u d e y, stsł. t j u d i j e, b ä u r e y, k u h z e y, (l. poj.?), c l a n g s e y (l. poj.?).

c) W mianowniku l. mn. zaimków r. m.: w i s s e y, stsł. v ь s i.

d) W 2. os. l. poj. ipt.: p e y, stsł. p i j, pol. narz. p i.

6. Przez *e*:

a) W mianowniku l. poj. lub mn. przymiotników r. m., których liczba poj. zastępowałaby przy tematach *-o* zakończenie *-y* języka pol., stsł. *yj*: g l ä u p p e, pol. g ł u p i; m l a d d e, pol. m ł o d y lub m ł o d z i; w i l t j e, w a n g s e, d u d j e, s c h l e p e, g l ä u c h j e, m i-j o h l e, stsł. m a l i i; z ä u j e, z e y w e, pol. s i w y, s i w i; p r ö s t e,

b) W mianowniku l. mn. tematów *-o* (*-jo*) r. m., lub *-i* r. m. i ż.: t j ü s t e, stsł. k o s t i; d u m b e, stsł. d ą b i; t j ü h e r n e, stsł. k o n i; j ü s s e, stsł. g v o z d i j e; n ü h t z e, stsł. n o š t i; k l a s s e, stsł. k l a s i; k l ä u t z e, stsł. k l j u č i.

c) W 3. os. l. poj. zam. stsł. *-i t ь*: g o r n e, dłuż. g r o n i; b e e s e, stsł. b ê ž i t ь; z e d e, stsł. s ê d i t ь; s t ü h e, stsł. s t o i t ь;

podobnie: chole, sarre, pahrde, wahsde, schmarde, bühle, zape, maase, klangze, jehsde, liese, sühne, prüsse, vlatze, stowe, weyse, tütze, kase, pol. gzi; mehre, zode.

B. *W środku wyrazów.*

1. Przez *i*:

a) W tematach: gribjat, stsł. chribьtъ; klitzca, niem. klitz; vrijohn, śrdniem. vrien; wan jineh. va ninê; piszein, niem. piss; spinna, niem. spinde.

b) W przyrostkach: mahlnik, pol. mielnik; runckawicz, stsł. rąkavica; tjüpitz, pol. kopica.

2. Przez *ie*:

W tematach: liestung, pol. listwa; bieas, stsł. biješi; kriegjohl, niem. kriegen; diew, niem. dieb.

3. Przez *ü*:

W tematach: nüdt, stsł. nitь; tjüssan, niem. kissen.

4. Przez *ei*:

a) W tematach: neid, stsł. nitь; seiwattack, stsł. životъk; peisdach, pol. pizda; gneit, pol. gnida; schleina, stsł. slina; seiwe, stsł. živetь; deisca, śrdniem. disk; leist, stsł. listъ; heid, heidt, heide, heidal, stsł. idą; meiss, łać. missa; weick, śrdniem. wîk; rühjeitna, pol. rokicina; schweinjah, schweinu, schweinev, stsł. svinija; leiseitzja, stsł. lisica; weitz, stsł. viždь; peit, peitje, stsł. piti; jeito, stsł. igo; weisoje, stsł. visêti; leiss, stsł. lizati; teichaam, stsł. tichъ; seima, seimjohn, stsł. zima; peiwo, stsł. pivo; gleist, stsł. glista; meichalewe, stsł. michajlovъ; beit, stsł. biti; nieseit, stsł. nežitъ; wissjeibohn, stsł. ošibati; zeit, stsł. šiti.

b) W przyrostkach: *-ica*: rungckaweitz, stsł. rąkavica; leiseitzja, stsł. lisica; püssweitz, pol. poszwa; mäuseitzja; laseitz, stsł. lъžica; rahleitzjaa, stsł. ralica; sowäusneitz, pol. zausznica; mahlneitz, stsł. melьnica; dwarneitz, stsł. dvьrnica; bledeitzja, pol. blednica; wungsaneitz, stsł. ąsênica; klanneitz, pol. kłonica; wiestarreitz, głuż. vustrica; jolüweitz, pol. jałowica; podobnie: paranneitz, mohteitz, tulzeica;

-*ina*: pojangsein, stsł. paąčina; jäuscinung, pol. jużyna; glawwein, stsł. glava; piszein, niem. piss; -*ivъ*: kosciwe (?), tasteiw.

5. Przez *ey*:

a) W tematach: seywat, stsł. životъ; peyje, peyjohn, stsł. pijetь; heyde, stsł. idetь; kreywa, stsł. krivъ; leysa, stsł. lice; deywa, teywak, stsł. divij; sopeytje, stsł. pitije; kreyw, stsł. grivьna; neyw, stsł. niva; dveyse, stsł. dvižetь; weyse, stsł. visitь; zeywe, stsł. sivъ; kreydel, stsł. krilo; zeyen, stsł. šiti; streysin, eustreysohn, stsł. strišti; meysah, łać. missa; queyle, pol. kwili; preythör, stsł. pritvoriti.

b) W przyrostkach: -*ivъ*: pleesneywe, stsł. plêsnivъ; kasseywe, pol. gziwy; -*ina*: leyseynung, pol. łysina.

6. Przez *äu*:

läup, stsł. lipa.

7. Przez *au*:

jaumang, stsł. imę.

8. Przez *e*:

goret, stsł. govoriti; schworet, stsł. svariti; schläuses, stsł. slyšiši.

9. Przez *a*:

weipahl, stsł. -pilъ; blungdal, stsł. bląsdilъ; wäuwobal, pol. wywabił; tjäupal, stsł. kupilъ.

Rozmaitość w oznaczeniu dźwięku *i* przemawia za tem, że natura jego fizyologiczna równała się w większej liczbie przykładów dwugłoskowemu dźwiękowi, podobnemu do niemieckiego *ei*, t. j. *aj*, a tylko w niewielu przykładach występuje jako dźwięk prosty *i*. Jeżeli jednakże uwzględnimy wielką możność w pomięszaniu optycznem niektórych znaków piśmiennych, jak *ie*, *ei*, *ü*, wówczas niepewność nasza, jaki znak wogóle kopista miał przed sobą, staje się tem większą. To wierne kopijowanie przez pisarza oryginału, widzimy nawet niekiedy na niektórych przykładach, jak neidt obok nüdt, zangdhei obok zangdü, w których jeden i ten sam dźwięk w jednych i tych samych warunkach w dwojaki oznaczony został sposób. Te i tym podobne przykłady są więc wskazówką, na jakiej podstawie trzeba opierać wywody językowe, które nie mają być zależne od chwiejnej tradycyi piśmiennej, ale od pewnego prawidła, władającego całym ustrojem języka.

6. Dźwięk u, stsł. оу.

Dźwięk samogłoskowy *u* został oznaczony przez pismo

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *äu:*

W przysłówkach: d a n n ä u, stsł. d ъ n u.

2. Przez *ei:*

W przyimku *ei*, stsł. *u*, w złożeniu: e i k l a s t e h n, stsł. *u*-.

3. Przez *ey:*

W przyimku *ey*, stsł. *u*, w złożeniu: e y v l a t z o n, e y s a g-g o h n, e y s a s s e e n, e y s t r e y s o h n, h e y b a r r o, e y m e r s o n.

4. Przez *y:*

W przysłówku: w a n n y, stsł. v ъ n u, co jest niezawodnie błędem

B. *W środku wyrazów.*

1. Przez *ü:*

W tematach: b ü c k w a. b ü c k w e i t n a, stsł. b u k y; t j ü b a r, łać. c u b a r e; t j ü s s a n, średniem. k u s s e n.

2. Przez *i:*

k l u b i c k, głuż. k ł o b u k.

3. Przez *ö:*

d ö r s t j o j e, niem. d u r s t e n.

4. Przez *u:*

k u z e y, niem. k u t z e; p u t z c a, niem. b u t z e.

5. Przez *ä:*

t j ä r r a n g t a i, stsł. k u r ę, k u r ę t e.

6. Przez *äu:*

W tematach: s t r ä u p. stsł. s t r u p ъ; w ä u c h a, stsł. u c h o; w ä u s t, stsł. u s t a; d ä u s a, stsł. d u š a; d ä u c h e, stsł. d u c h a t i; p l ä u t z a h, stsł. p l u š t a; t ä u c k, stsł. t u k ъ; w a p p ä u s z, dłuż. h o p u š; d ä u n e, głuż. d u n y ć; l ä u b u, stsł. l j u b i t ь; g l ä u p-p e, stsł. g l u p ъ; g l ä u c h j e. stsł. g l u c h ъ; v ä u j a h, wpol. w u j a; c h r ä u c k, stsł. g r u š a; j ä u n a t z, stsł. j u n ь c ь; d r ä u j e, stsł. d r u g ъ; l ä u d e y, stsł. l j u d i j e; c h r ä u d, głuż. k r j u d; s o-

wäusneitz, pol. zausznica; tjäupal, stsł. kupilъ; jäutra, stsł. utro; säuje, stsł. suchъ; jäuseinung, pol. jużyna; mäuch, stsł. mucha; kläutze, stsł. ključь; widsträusahn, stsł. -strugati; päun, głuż. punt; häuchte, staroserb. kutiti.

7. Przez *au:*

zautra, stsł. izъ utra; sauck, stsł. žukъ; saucknah, pol. suknia.

8. Przez *ei:*

weista, stsł. usta; steibahl, steiben, stsł. skubsti; leihb, kaszub. lub.

Z oznaczenia dźwięku *u* wynika, że brzmiał on dwugłoskowo, podobnie jak niemieckie *eu*. Z przeważającej liczby przykładów, w których natura jego dwugłoskowa została wyrażoną przez znak *äu*, można wnioskować, że pierwszy z współczynników dwugłoskowych wymawiał się szeroko, jak niemieckie *ä*. Inne sposoby jego oznaczenia, jak przez *ü* lub *ö*, są niezawodnie narzeczową właściwością, polegającą na wymowie języka niemieckiego, i dla tego należą właściwie pod rubrykę dźwięku *o*.

7. Dźwięk y, stsł. ы.

Dźwięk samogłoskowy *y* został oznaczony przez pismo.

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *i:*

a) jangsmi, stsł. jęčьmy.

b) W przyimku wi, pol. wy, w złożeniu: wipprowen, pol. wyprawić; wissjeibohn, wissvungsonn.

2. Przez *ei:*

a) W mianowniku l. mn. tematów *-a* r. ż.: kosei, pol. s-kazy.

b) W przyimku wei, pol. wy, w złożeniu: weipahl, pol. wypił.

3. Przez *ey:*

a) W mianowniku liczb. mnog. tematów *-a* r. ż.: stipey, pol. stopy (?).

b) W zaimku 2. os. l. mn. jey, stsł. vy.

c) W przyimku wey, pol. wy, w złożeniu: weyparrin, pol. wyprać.

4. Przez *eu:*

W zaimku 2. os. l. poj. t e u, stsł. t y.

5. Przez *äu:*

a) W zakończeniu rzeczowników: m e d ä u, stsł. m e d ъ; j o s t r ä u. głuż. j u t r y.

b) W zaimkach: t ä u, stsł. t y; m ä u, stsł. m y.

c) W przyimku w ä u, pol. w y, w złożeniu: w ä u s i e n, pol. w y ż e n ę; w ä u b l a s t e e n, w ä u w o b a l, w ä u p r o v e n, w ä u j a d d o n.

6. Przez *au:*

W zaimku 2. os. poj. t a u, stsł. t y, co niezawodnie jest błędem zam. t ä u.

7. Przez *a:*

W mianowniku l. mn. tematów *-a* r. ż.: w l a s z a, stsł. v l a s y; s l a d s å, stsł. s l ъ z y.

B. *W środku wyrazów.*

1. Przez *i* (*ie*):

z i t t i r, stsł. č e t y r i j e; j u n g s i e c k, stsł. j ę z y k ъ; z i r t i j a r, stsł. s ê k y r a.

2. Przez *ei:*

w e s t i j e i b e, pol. s k i b a.

3. Przez *ey:*

l e y s e y n u n g, pol. ł y s i n a.

4. Przez *eu:*

s t r e u j a h, stsł. s t r y j.

5. Przez *äu:*

w ä u j a h, stsł. v y j a; s c h l ä u s z a, s c h l ä u s e s, stsł. s l y š i t ь; d ä u m e, pol, d y m a; s ä u p l u n g, s ä u b, ros. z y b a t ь; z ä u n c k a. stsł. s y n ъ k ъ; b ä u t, stsł. b y t i; m ä u t e, stsł. m y t o.

6. Przez *au:*

z a u t t e, stsł. s y t ъ; m a u n s zam. m a u s s, stsł. m y š ь.

7. Przez *ah* (*aa*):

t a h l, stsł. t y l ъ; s o b a h l s a h, stsł. z a b y t i; t j ü b a h l, pol. k o b y ł a; s a a p c a, ros. z y b a t ь.

8. Przez *oh:*

t o h l, stsł. t y l ъ.

9. Przez *u:*

p u j a h n g t e y, kasz. p y l ę.

W oznaczeniu piśmiennem panuje pomiędzy dźwiękami *y* i *u* wielkie podobieństwo, co przemawia za bliską ich naturą fizyologiczną. To samo powtarza się także n. p. w kaszubskiem narzeczu, w którem te dźwięki w pewnych razach używają się jeden za drugi. Z oznaczenia dźwięku *y* przez prosty znak *i*, możnaby wnosić, że natura jego fizyologiczna równała się także prostemu dźwiękowi. Możebnem jest, że w języku połab. zachodziła podobna różnica pomiędzy dźwiękiem *i* a *y* jak np. w języku polskim, ale możliwem jest także, że różnica ta była w nim zatartą podobnie jak to zachodzi np. w południowej grupie języków słow., lub też w niektórych narzeczach polskich.

8. Dźwięk stsł ъ.

Dźwięk samogłoskowy, odpowiadający stsłowiańskiemu ъ, został oznaczony przez pismo.

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *a:*

W przyimkach: w a, stsł. v ъ; k a, stsł. k ъ.

2. Przez *aa:*

W przyimkach: w a a, stsł. v ъ; k a a, stsł. k ъ; z a a, stsł. s ъ.

3. Przez *i:*

v i, (v i n n ü h t z), stsł. v ъ.

B. *W środku wyrazów.*

1. Przez *i:*

m i n n e, stsł. m ъ n e, co może stać także zam. stsł. m e n e, więc połab. *i* zam stsł. *e*; p i j o s s i c, stsł. p ê s ъ k ъ.

2. Przez *a:*

g r i b j a t, stsł. c h r i b ъ t ъ; w a p p e i, stsł. v ъ p i t i; d a n n ä u, stsł. d ъ n u; z a p e, stsł. s ъ p a t i; s o m a t z e h n, stsł. z a m ъ k n ą t i; k a t t u h e, k a t t ü h m, stsł. k ъ t o; w a w i e s t, stsł. v ъ v e s t i; d a s s d, stsł. d ъ ž d ь; p a t t i n g, stsł. p ъ t i c a; w a n n y w a h m, stsł. v ъ n u v ъ z ь m i; w przyrostku -ъ k ъ: w a z a c k, stsł. o s a; s e i w a t t a c k, stsł. ž i v o t ъ.

3. Przez *ah*:

m a h n, stsł. m ъ n ê; w a h s z, stsł. v ъ š ь.

4. Przez *e*:

w e s s d j a t, w e s s d j o n a, stsł. v ъ z d ě t i.

5. Przez *üh*:

n e c h j ü h t, stsł. l a k ъ t ъ.

Dźwięk stsł. ъ został, jak się z pisowni okazuje, zastąpiony w połab. języku przez pełny dźwięk *a*, podobnie jak np. w srb. języku. Zrównanie jego z samogłoskowym pełnym dźwiękiem *a*, wpłynęło także na jego oznaczenie piśmienne stosownie do akcentuacyi, czy to przez prosty znak *a*, czy też przez podwojony *aa* lub *ah*. Natomiast użycie znaków *i*, *üh*, *e* na jego wyrażenie, może opierać się na stosownej przemianie dźwięku *a*, lub też być odmianą zastępstwa stsłowiańskiego ъ.

9. Dźwięk stsł. ь.

Dźwięk samogłoskowy, odpowiadający stsłowiańskiemu ь, został oznaczony przez pismo.

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *e*:

W 2. os. poj. ipt.: w e i d s e, stsł. v i ž d ь.

2. Przez *ee:*

W 2. os. l. poj. ipt.: d o d s e e, stsł. d a ž d ь.

3. Przez *a:*

k a b b a, stsł. k o b ь.

B. *W środku wyrazów.*

1. Przez *i:*

a) W tematach: w i s s i e, w i s s e y, w i s s i m, stsł. v ь s ь.
b) W przyrostku -ь*k*ъ: s c h w a r t z i g, stsł. š v r ъ č ь k ъ.

2. Przez *a:*

a) W tematach: s a r r e, s a r r a n, s a r r a l, stsł. z ь r ê t i; w i w a s s n e h n, stsł. o v ь s ъ.

b) W przyrostkach: -ь*k*ъ: m e s a c k, stsł. m ê š ь k ъ; -ьcь: s c h l e p a t z, stsł. s l ê p ъ; j ä u n a t z, stsł. j u n ь c ь; -ь*n*ъ: j a d d a n, stsł. j e d ь n ъ.

3. Przez *ja:*

W tematach: t j a n t i g e, stsł. t ь n ь k ъ; p i j a s s, stsł. p ь s ъ; t j a m a, stsł. t ь m a.

4. Przez *aa* (*ah*):

a) W tematach: m a a s e, stsł. m ь ž i t ь: s a a s s e, stsł. ž ь ž e t ь; s a a r a t, s a a r e, stsł. z ь r ê t i; p i j a h s. stsł. p ь s ъ; w a h s s, stsł. v ь s ь; d a h n s s. stsł. d ь n ь s ь.

b) W przyrostkach: w i s t j a h n, stsł. o s t ь n ъ; j a d d a h n, stsł. j e d ь n ъ.

5. Przez *e:*

W tematach: s t e t s a n g, stsł. s t ь z a; m e n a n g, stsł. m ь n ê-t i; s e s e i t z a, stsł. ž ь ž e t ь s ę; p i j e s s i, stsł. p ь s i; t e j a m m i, pol. é m i.

6. Przez *eh:*

W tematach: m e h n a s s, stsł. m ь n ê t i.

7. Przez *joh:*

W przyrostku -ь*n*ъ: s e i m j o h n, stsł. z i m ь n ъ.

Z oznaczenia piśmiennego wynika, że stsł. dźwięk ь został zastąpiony w połab. języku przez *i*, *e*, *a*, *o*. Samo się przez się rozumie, że ta rozmaitość w zastępstwie jednego stsł. dźwięku. nie może być w języku połab. pierwotną, lecz musi się opierać na procesach drugorzędnych. Zdaje się być prawdopodobnem, że w języku połab. dźwięk ь został zastąpiony z jednej strony przez *e*, z drugiej przez *a*, a następnie dźwięki te uległy, analogicznie do rodzimych dźwięków *e a*, drugorzędnym przemianom. Stosunek ten odpowiadałby temu, jaki zachodzi np. w języku polskim pomiędzy twardem a miękkiem *e* na miejsce stsł. ъ, ь z tą różnicą, że w języku połab. została zachowana jeszcze różnica pierwotna pomiędzy ъ a ь, a w języku polsk. różnica ta zatarła się pod względem natury samego dźwięku a zachowała się tylko w ich nierównej naturze odnośnie do miękkości lub twardości.

10. Dźwięk ą, stsł. ѫ.

Dźwięk nosowy *ą* został oznaczony przez pismo.

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *am:*

W 3. os. l. mn. stsł. -*ą*tь, pol. *ą*: r e s a m, stsł. r ê ž ą t ь; z e t z a m, stsł. s e k ą t ь.

2. Przez *ang*:

a) W 1. os. l. poj.: zang, stsł. chošta̧; rietzang, stsł. reka̧; menang, stsł. mьnja̧.

b) W 3. os. l. mn., stsł. *-ątь*, pol. *ą*: beddang.

c) W bierniku l. poj. tematów *-a*, stsł. *ą*: nojüllang; stetsang, stsł. stьza̧; wiedzerang, stsł. večerją; bordeynang, kutzang.

3. Przez *aang*:

W 1. os. l. poj.: zaang, stsł. choštą.

4. Przez *ung*:

W bierniku l. poj. tematów *-a*: dahrung, stsł. dêra̧; tung, stsł, ta̧; korwung, stsł. krava̧; wornung, stsł. vraną; podobnie: liestung, säuplung, mahtung, schwodung, mustckung, tijöckung.

5. Przez *ohn:*

W 3. os. l. mn.: sijohn, stsł. sêja̧tь.

6. Przez *an:*

W 1. os. l. poj.: johss sarrau, co stoji niezawodnie zam. sarran.

7. Przez *en*:

W 3. os. l. mn.: peren, stsł. perątь; zeyen, stsł. šija̧tь; steiben, stsł. skuba̧tь; kosen, stsł. kaža̧tь; rehsen, stsł. rêšętь; trangsien, stsł. tręsa̧tь; woben, stsł. vabętь; sodewen, wäuprowen, wipprowen.

8. Przez *e*:

a) W bierniku l. poj. tematów *-a*: peisde, pol. pizda.

b) W 1. os. l. poj.: jo ritze, stsł. reka̧.

B. *W środku wyrazów.*

1. Przez *am*:

W tematach: samb, stsł. za̧bъ.

2. Przez *an:*

W tematach: drant, co jest niezawodnie błędem zam. draw, stsł. drъvo; granst, stsł. chra̧stъ; pojanck, stsł. pąkъ; pantijüh, pol. pa̧czek.

3. Przez *ang:*

W tematach: w a n g s e, stsł. ą z ъ k ъ; p o j a n g s e i n, stsł. p a ą č i n a.

4. Przez *än:*

W tematach: w ä n i c h, stsł ą c h a n i j e, stoi niezawodnie zam. w ä u c h, stsł. u c h o.

5. Przez *um:*

W tematach: s u m b a, stsł. z ą b ъ; p u m p, stsł. p ą p ъ; d u m b, d u m b e, stsł. d ą b ъ.

6. Przez *un:*

W tematach: r u n c k a c h, r u n c k a w i c z, stsł. r ą k a; g u n s s, stsł. g ą s ь; g u n s s j a h r, pol. g ą s i o r; m u n k a, stsł. m ą k a; p o p r u n g, stsł. p o p r ą g a.

7. Przez *uhn:*

W tematach: l i j u h n d o, pol. l ą d.

8. Przez *ung:*

W tematach: w u n g s, stsł. ą s ъ; m u n g d a h, stsł. m ą d o; p u n g c k, stsł. p ą t ь; b l u n g d a l, stsł. b l ą d i t i; w u n g s a n e i t z, stsł. ą s ê n i c a; j u n g s n a, pol. d z i ą s ł a.

9. Przez *em:*

W tematach: j o p i e d e m b, stsł. d ą b ъ.

Stosownie do natury fizyologicznej dźwięków nosowych, których podstawę stanowią dźwięki czyste z resonacyą nosową, występują w tym charakterze samogłoski *a o u e* w odpowiedniem piśmiennem oznaczeniu z *n* lub *m*, co zawisłem jest od natury następnego dźwięku spółgłoskowego. W doborze jednego z podanych sposobów pisowni dla dźwięku *ą*, zdaje się panować pewna prawidłowość, która świadczyłaby tem samem o panującem pewnem prawidle głosowem. Tak zachodzi dźwięk *u* w postaci *ung* w bierniku l. poj. tematów *-a* 10 r., podczas gdy dźwięk *a* w postaci *ang* 5 r., a *e* 1 r. Z tego wynika, że w doborze jednego z tych znaków panować musi pewne prawidło, zależne od zewnętrznych warunków.

Pokazuje się bowiem, że w tych razach, w których w zakończeniu zachodzi w języku pol. i stsłow. dźwięk spółgłoskowy twardy, używa się dźwięk nosowy *ung,* natomiast jeżeli zachodzi dźwięk miękki, natenczas *ang.* To mamy wyraźnie oznaczone w tych przykładach jak: d a h r u n g, k o r w u n g, w o r n u n g, t u n g; to samo można więc

przyjąć i w reszcie przykładów w tej rubryce jak: liestung, säuplung, mahtung, schwodung, mustckung, tijöckung, w których mamy, z powodu twardej natury końcowego dźwięku, nosówkę *ung*. Ten sam stosunek, odnośnie użycia miękkiego zakończenia, mamy w przykładach: wiedzerang, stetsang; podobnie także w jüllang, bordeynang, kutzang. Na podstawie tego stosunku, można przyjąć to prawidło głosowe dla języka połab., że w tematach -*a* używa się w bierniku l. poj. r. ż. dźwięk nosowy, wyrażony przez *ung*, w tematach -*ja* natomiast dźwięk nosowy, oznaczony przez -*ang*. Wobec tego trzeba osamotniony przykład z nosowym dźwiękiem w postaci *e* uznać za błąd prosty, chociaż użycie jego może wobec podobnego stosunku, jaki zachodzi np. w narzeczach polskich, być również uzasadnione.

Podczas gdy w bierniku l. poj. tematów -*a* mamy wyraźnie oznaczoną podwójną naturę fizyologiczną nosowego dźwięku w postaci *ung* i *ang*, który wskutek tego w żywym języku był w użyciu z podstawą czystej samogłoski *u* i *a* jako nosowe ų (*un*) i ą (*an*): to w zakończeniu osobowem czasowników różnica ta albo całkiem nie istnieje, lub występuje na jaw w inny sposób. Tak w 1. os. poj. mamy dla zakończenia -*ą* stsłow. języka dźwięk nosowy oznaczony przez *ang* 3. r., przez *aang* 1 r., i również po jednym razie przez *au* i *e*. Ze względu na przeważającą liczbę użycia oznaczenia piśmiennego w postaci *ang*, trzeba obydwa przykłady z oznaczeniem *au* i *e* uznać za błąd piśmienny, lub też za inne formy, jak to wyraźnie mamy wyrażone w przykładzie johs rietzang i jo ritze, które mimo równego tłómaczenia niemieckiego: „ich sage dir", są odmiennemi utworami słownemi. Zamiast johss sarrau rękopisu Ossolіń., stoi saarang w Annalen der Braunschweig-Lueneburgischen Churlande i u Juglera, co dowodzi, że forma sarran jest prostym błędem. Z tego wynika, że prawidłowem zakończeniem dla 1. os. l. poj., było w języku połab. *ang*, co wskazuje na nosowy dźwięk z podstawą samogłoskową *a*:ą (*an*). W użyciu jednego zakończenia dla 1. os. poj., stoi język połab. na tem samem stanowisku, co język stsłow. ze swem wyłącznem zakończeniem -*ą*, za czem przemawiają także inne języki słow. Tymczasem w zakończeniu 3. os. l. mn. jednolitość ta ustaje a występuje na to miejsce jako zakończenie dźwięk nosowy z podstawą czystej samogłoski *a* (*am* 2 r., *ang* 1 r.), lub *e* (*en* 10 r.) i *o* (*ohn* 1 r.). Dźwięk *o* (*ohn*) jest niezawodnie błędem, lub forma sijohn jest prtc. prf. pass., jak to pokazują takie przykłady, w których mamy formacyę tę wyraźnie oznaczoną, np. pirdohn, eymerson, wissjeibohn, vissvungsonn, wäujaddon. Zatem zakończenie to rozkładałoby się

tylko pomiędzy *a* i *e* jako podstawę nosowego dźwięku, które w języku stsłow. miałyby odpowiedni równoważnik w jego zakończeniu *-ątь* i *-ętь*. Jednakże stosunek ten w użyciu jednego z obu zakończeń z podstawą czystej samogłoski *a* lub *e*, jaki zachodzi np. w języku stsłow., zdaje się nie zachodzić w języku połab., ponieważ zakończenie ą *(an)* używa się tak samo jak i ę *(en)* tak u słów z zakończeniem tematowem *o* : *e*, jako też *jo* : *je*. Jednakże u słów z zakończeniem tematowem *jo* : *i*, występuje tylko zakończenie ę *(en)*, z czego wynika, że pierwotnie w języku połab. podobny musiał zachodzić stosunek jak w języku stsłow., który następnie rozszerzył swe granice w sferę zakończenia ę.

W środku wyrazów nosowy dźwięk rozkłada się pomiędzy *a u e* jako odpowiednie okazy jego natury fizjologicznej. Stosując prawidło, panujące w zakończeniu wyrazów, także do środka, trzeba przyjąć, że nosowy dźwięk ų *(un)* może zachodzić tylko po twardych spółgłoskach, podczas gdy ą *(an)* po miękkich. To mamy istotnie zastósowane w przeważnej liczbie przykładów, ale zachodzą także wyjątki tak po stronie ą jakoteż ų. Wynika więc z tego, że oprócz miękkości i twardości wpływały także inne warunki na to, czy użytym ma być dźwięk ą, czy też ų w języku połab. Dźwięk nosowy z czystą samogłoską *e*, zdaje się nie zachodzić w języku połab. na wyrażenie nosowego *ą*, ponieważ jeden raz użyty wyraz j o p i e d e m b jest niezawodnie błędem, jak to pokazuje druga redakcya, w której pisze się j o p j i e d u m b i inne przykłady, w których wyłącznie wyraz ten pisze się przez *um*: d u m b.

11. Dźwięk ę, stsł. ѧ.

Dźwięk nosowy ę został oznaczony przez pismo.

A. *W zakończeniu.*

1. Przez *ang*:

W zakończeniu *-ę* tematów *-nt* r. n.: t i e l a n g, stsł. t e l ę; s r y b a n g, stsł. ž d r ě b ę; p o r s a n g, stsł. p r a s ę; j o c h n a n g, stsł. j a g n ę; j a u m a n g, stsł. i m ę, do czego trzeba także zaliczyć w ü t z a n g, stsł. *o v ь č ę.

2. Przez *a (ah)*:

a) W zakończeniu *-ę* tematów *-nt* r. n.: d e t a, stsł. d e t ę.

b) W zaimku 3. os.: s z a, z a, s a, s a h, stsł. s ę.

3. Przez *e*:

W zakończeniu *-ę* tematów *-nt* r. n.: t j ö t v e, pol. k o c i ę.

B. *W środku wyrazów.*

1. Przez *an (ahn)*:

a) W tematach: l a n g n e, pol. l ę g n i e; w a n g j e, stsł. m ę k ъ k ъ; t a n g n e, stsł. t ę g n e t ь; p a n c k j ü s t, stsł. p ę t i- k o s t i.

b) W przyrostkach: s o j a h n s s, stsł. z a j ę c ь.

2. Przez *ang*:

a) W tematach: m a n g s i, m a n g s i e, stsł. m ę s o; k l a n g z e, stsł. k l ę c a t i; p r a n g d e, stsł. p r ę d e t ь; s a n g d, z a n g d i e, stsł. s ę d i; j a n g s m i, pol. j ę c z m i e ń; z a n g s n a. stsł. s ę ž ь n ь; w a n g j o h l, pol. w i ę d ł y; t r a n g s i e n. t r a n g s e, stsł. t r ę s t i.

b) W przyrostku tematów *-nt* r. n.: p u j a h n g t e y, kasz. p y l ę; t j ä r r a n g t a i, stsł. k u r ę, k u r ę t e.

3. Przez *un*:

W tematach: g l u n d a l, stsł. g l ę d a t i.

4. Przez *ung*:

W tematach: j u n g s i e c k, stsł. j ę z y k; j u n g s n a, pol. dziąsła; p j u n g s a t, p j u n g s a n. stsł. p l ę s a t i; v j u n g s a t, **w j u n g s e, v i s s v u n g s o n n**, stsł. **v ę z a t i; j u n c h t r a h**, stsł. j ę t r o.

Nosowy dźwięk *ę* w zakończeniu wyrazów ogranicza się do jednego *a* jako podstawy jego natury fizjologicznej, ponieważ zachodzący jeden raz dźwięk *e*, jest niezawodnie reprezentantem dźwięku *i*, jak połączony z tym wyrazem przymiotnik (m o h l e t j ö t w e) tego dowodzi i stale użyty w tym przypadku dźwięk nosowy, oznaczony przez *ang*, za tem przemawia. Z użycia w zakończeniu czystego *a*, na oznaczenie nosowego dźwięku, pokazuje się, że w języku połab., podobnie jak w polskim, nosówki na końcu wyrazów traciły już w pewnych razach swoją resonacyą nosową, przechodząc w czystą samogłoskę.

W środku wyrazów reprezentowany jest dźwięk nosowy *ę* przez *a* i *u*, podobnie więc jak nosowe *ą*, z czego wynika, że stosunek dźwięków nosowych w języku połab., odnośnie do języka stsłow., uległ znacznym przemianom.

Ze spółgłosek zasługują tylko te na uwagę, których natura fizyologiczna różni się od piśmiennego oznaczenia, opartego na ortografii niemieckiego języka, w którym odnośne dźwięki albo wcale nie istnieją, albo w odmienny wymawiają się sposób. Do tych należą środkowo-

językowe č, š, ž, które zostały oznaczone przez pismo w następujący sposób.

1. Dźwięk č, stsł. ч.

Dzwięk spółgłoskowy *č* został oznaczony przez pismo.

1. Przez *tz*:

W tematach: witza, stsł. oči; plotze, stsł. plačetь; vlatze, eyvlatzon, stsł. vlačitь; vühtze, srb. viče; nintzera, stsł. vьčera; schwartzig, stsł. svrъčьkъ; kläutze, stsł. ključi; somatzehn, stsł. zamъčenъ; tütze, stsł. točitь; pitzred, stsł. črêda.

2. Przez *z*:

W tematach: zrewü, stsł. črêvo; zeissa, stsł. črêsla; klangze, stsł. klęčati; zögg, pol. czego; zittir, stsł. četyrije; seze, stsł. sêčetь; zere, pridzerack, wiedzarang, stsł. večerъ; zela, stsł. bъčela; zohrne, stsł. črъnъ; tuze, stsł. tlъčetь.

3. Przez *s*:

W tematach: slavach, stsł. člověkъ; jangsmi, stsł. jęčьmy; pojangsein, stsł. paąčina.

4. Przez *sc*:

W tematach: sclavack, stsł. člověkъ; pojangscein, stsł. paąčina, co jest niezawodnie błędem zam. powyżej użytego pojangsein.

2. Dźwięk ž. stsł. ж.

Dźwięk spółgłoskowy *ž* został oznaczony przez pismo.

1. Przez *s*:

W tematach: seywatt, seiwattack, stsł. životъ; seenah, sehna, stsł. žena; beese, bese, stsł. běžitь; jüsa, stsł. koža; tejü sah, pol. giża; laase, stsł. lъžetь; wahsde, czes. hvižděti; sawe, stsł. žvati; seiwe, stsł. živъ; maase, stsł. mьžitь; liese, stsł. ležitь; dveyse, stsł. dvižetь; wäusien, stsł. ženątь; srybang, stsł. ždrêbę; wiesaa, stsł. vêža; wudseess, stsł. ožežeši; mühse, müse, stsł. možetь; rose, rehsen, resam, stsł. rêžetь; zangsna, stsł. sęžьnь; eusasseen, stsł. užasnąti sę; säuck, stsł. žukъ;

soba, stsł. žaba; kosen, stsł. kažątь; sesin, saasse, seseit, stsł. žьžetь; wjungse, stsł. vęžetь; silosüh, stsł. želêzo; jäuseinung, pol. użyna; nieseit, stsł. nežitъ; streysin, eystreysohn, widsträusahn, stsł. struženъ; büchse, stsł. božij.

2. Przez *ss*:

a) W tematach: büsse, stsł. božij; müsse, stsł. možetь; lasseitz, stsł. lъžica; dassd, stsł. dъždь; saasse, stsł. žьžetь.

b) W zakończeniu: streess, pol. strzeż; leiss, pol. liż; plüss, pol. połóż.

3. Przez *sch*.

W tematach: schlod, pol. żłód.

3. Dźwięk *š*, stsł. ш.

Dźwięk spółgłoskowy š został oznaczony przez pismo.

1. Przez *s*:

a) W tematach: däusa, stsł. duša; meesack, mesack, stsł. mêšьkъ; kosle, stsł. kašljati; wilse, pol. olsza; eiklastehn, stsł. klêštiti; schläuses, stsł. slušati; püse, püsweitz, głuż. pošvica; hist, stsł. ješte; tjösöhr, pol. kasza; weisoje, pol. wiesza; wäublasteen, pol. wybleszczać; wiestarreitz, słck. jašterica; sowäusneitz, pol. zausznica; rehsen, stsł. rêšiti.

b) W zakończeniu 2. os. l. poj. — *ši*, pol. *sz*.: bieas, pol. bijesz; schläuses, pol. słyszysz; krodies, pol. kradniesz; nitzis, pol. nie chcesz; kummas, niem. kommst.

2. Przez *ss*:

a) W tematach: tjessin, pol. kieszeń; pussweitz, głuż. pošvica; wissjeibohn, stsł. ošibati.

b) W zakończeniu: meiss, pol. msza; mäuss, stsł. myšь; noss, stsł. našь; mehnass, stsł. mьnješi; siess, ziss, pol. chcesz; wudseess, stsł. žьžeši; mohss, pol. masz.

3. Przez *z*:

W tematach: zarzün, stsł. srъšenь; zeit, zeyen, stsł. šiti; pattzie, stsł. padъšьj.

4. Przez *sz*:

a) W tematach: schläusza, pol. słyszy.

b) W zakończeniu: wahsz, stsł. vъšь; wappäusz, dłuż. hopuš.

Jednorazowe użycie znaku *st* dla dźwięku *š* w wyrazie goreist, ros. govoriš, jest niezawodnie błędem zam. *ss* lub *sz*.

Ponieważ dźwięki *č, ž, š*, w pisowni oznaczone zostały w ten sam sposób jak odpowiednie przednio-językowe *c z s*, z któremi w niektórych narzeczach języka polsk. się zrównały, dla tego koniecznem jest poznać sposób oznaczenia tych dźwięków, ażeby na tej podstawie módz oprzeć wnioski, dotyczące ich natury fizyologicznej.

4. Dźwięk c, stsł. ц.

Dźwięk spółgłoskowy *c* został oznaczony przez pismo.

1. Przez *tz*:

a) W tematach: pläutzah, pol. płuca; poltzah, stsł. palьcь; rietzat, stsł. -ricati; nitzis, nitze, pol. chcesz, chce; leiseitzja, stsł. lisica; mäuseitzja; radleitzja, stsł. ralica; bledeitzja, pol. blednica.

b) W zakończeniu: blietz, pol. plecy: nühtz, pol. noc; wütz, stsł. ovьca; schlepatz, stsł. slêpьcь; jäunatz, stsł. junьcь; jolüweitz, pol. jałowica; püsweitz, pol. poszwa; lasseitz, stsł, lъžica; tjupitz, pol. kopica; sowäusneitz, pol. zausznica; dvarneitz, stsł. dvorьnica.

2. Przez *z*:

W tematach: zaasz, pol. cyc; zartjüw, zartje, stsł. crъky; zaang, ziss, zie, zieme, ziette, pol. chcę itd.

3. Przez *s*:

W tematach: leijsa, stsł. lice; sang, siess, siete, pol. chcę itd.

4. Przez *ss*:

W zakończeniu: sojahnss, stsł. zajęcь.

5. Przez *sz*:

W zakończeniu: zaasz, pol. cyc.

6. Przez *cz*:

W zakończeniu: runckawicz, stsł. rąkawica.

5. Dźwięk z, stsł. з.

Dźwięk spółgłoskowy *z* został oznaczony przez pismo.

1. Przez *z*:

W tematach: zautra, ros. zavtra; zarat, stsł. zьrêti.

2. Przez *s*:

W tematach: jungsieck, stsł. językъ; samb, sumba, stsł. ząbъ; süwe, stsł. zovetъ; lehse, stsł. lêzetь; sarre, sarran, pusaarat, stsł. zьrêti; jehsde, stsł. jezditь; wiese, stsł. vezetь; seewe, stsł. zêjati; wangse, stsł. ązъkъ; brese, stsł. brêza; peisde, pol. pizda; seima, seimjohn, stsł. zima; mahrse, eymerson, stsł. mrъznąti; vjungsat, stsł. vezati; sühne, stsł. zvьnêti; eysaggohn, stsł. -zagonъ; sobahlsah, stsł. zabyti; soväusneitz, pol. zausznica; siele, stsł. zelije; somatzen, stsł. zamъknąti; wesdjona, stsł. vъzdêti.

3. Przez *ss*:

a) W środku wyrazów: wessdjat, stsł. vъzdêti.
b) W zakończeniu: wahss, stsł. vozъ.

4. Przez *sz*:

W środku wyrazów: peiszdah, pol. pizda; mühszdiene, dłuż. mozdani.

5. Przez *sch*:

W środku wyrazów: schwenü, dłuż. zvjeno.

6. Dźwięk s, stsł. c.

Dźwięk spółgłoskowy *s* został oznaczony przez pismo.

1. Przez *s*:

a) W środku wyrazów: sträup, stsł. strupъ; leyseynung, pol. łysina; sladsa, stsł. slъza; wäust, stsł. usta; jungsna, pol. dziąsła; manngsi, stsł. męso; steegnüh, stsł. stegno; stüppa, stsł. stopa; tjüste, stsł. kosti; pjungsan, stsł. plęsati; stühe, stsł. stoitь; skokne, stsł. skakati; seestra, stsł. sestra; streujah, stsł. stryj; säucknah, stsł. sukno; seedelüh, stsł. sedlo; stohr, storüst, stsł. starъ; pohse, stsł. pasetь; bösa, stsł. bosъ; leist, stsł. listъ; porsang, stsł. prasę; möhst, stsł. mostъ; prosal, stsł. prositi, itd.

b) W zakończeniu: wungs, stsł. ąsъ.

2. Przez *ss*:

a) W środku wyrazów: z e i s s a, stsł. č r ê s l a; w i s s e y, stsł. v ь s i; p r ü s s e, stsł. p r o s i t ь; m o h s s l o, stsł. m a s l o; p l e s s n e y w e, stsł. p l ê s n i v ъ.

b) W zakończeniu: w a h s s, stsł. v ь s ь; k l a s s, stsł. k l a s ъ; w u n g s s, stsł. ą s ъ; d a h n s s, stsł. d ь n ь s ь; g u n s s, stsł. g ą s ь; p i j a h s s, stsł. p ь s ъ.

3. Przez *z*:

W środku wyrazów: z u p a a l, stsł. s o p l ь; z ä u t t e, stsł. s y t ъ; z e e h r e, pol. s r a ć; p o z ä u b e n, pol. s p o s o b n y; z a p e, stsł. s ъ p i t ь; z e d e, stsł. s ê d ê t i; z ä u n c k a, pol. s y n e k; z e h m, czes. s e m; z a n g d i e, stsł. s ę d i; z a a, stsł. s ъ; z i j o h n, stsł. s ê-j a t i; z e y w e, stsł. s i v ъ; z e t z a m, z e c k, stsł. s ê š t i; z a h n a u, stsł. s a n i.

4. Przez *sz*:

a) W środku wyrazów; w l a s z a, stsł. v l a s ъ; s z a, stsł. s ъ.
b) W zakończeniu: n ö h s z, stsł. n o s ъ.

5. Przez *sch*:

W środku wyrazów: s c h l ä u s z a, stsł. s l y š i t ь; s c h l e i n a, stsł. s l i n a; s c h m y j s z a, stsł. s m i j a t i s ę; s c h m a r d e, stsł. s m r ъ d ê t i; s c h l e p a a, s c h l e p a t z, stsł. s l ê p ъ; s c h w e t z a, s c h w e t z a r, stsł. s v ê š t a; s c h w e i n u, s c h w e i n j a h, s c h w e i-n e v, stsł. s v i n i j a; s c h w o r e t, stsł. s v a r i t i; s c h n e e g, stsł. s n ê g ъ; s c h w a r t z i g, stsł. s v r ъ č ь k ъ; s c h l a m m a, stsł. s l a m a; s c h n ü p, stsł. s n o p ъ.

Co się tyczy oznaczenia dźwięków środkowo-językowych *č*, *ž*, trudną jest rzeczą, na podstawie ortografji, przykrojonej według modły niemieckiej, coś pewnego orzec, ponieważ w języku niem. dźwięki te prawie są nieznane. Oznaczenie zatem tychże na sposób wyżej podany, nie potrzebuje przedstawiać ich wiernej natury fizyologicznej, ponieważ główną rolę mógł w tem odgrywać język niemiecki, według którego ich oznaczenie piśmienne zostało zastósowane. Jednakże z drugiej strony doniosłego jest znaczenia ta okoliczność, że dźwięk *š*, który istnieje w języku niem., znanym jest w naszym zabytku nie tylko w tekście niemieckim, ale także w słowiańskim, dla którego stale użytym jest zwykły znak niem. *sch*. Z tego możnaby wnioskować, że dźwięk *š* był w użyciu w języku połab., a stosownie do tego także dźwięki *č*, *ž*. Ten wniosek sprzeciwia się atoli innemu faktowi, który na podstawie ortografii jako prawdopodobny wysnuć możemy. Z porównania bowiem

piśmiennego oznaczenia wyrazów połabskich, w których według analogii innych języków słowiańskich zachodzi dźwięk *š* z temi, w których używa się *s*, wynika, że dla dźwięku *š* używają się te same znaki piśmienne (*s*, *ss*, *z*, *sz*) co dla dźwięku *s* (*s*, *ss*, *z*, *sz*). Na podstawie tej równości w oznaczeniu piśmiennem dźwięku *š* i *s*, możemy z całą stanowczością twierdzić, że dzwięk *š* w języku połab. nie istniał, a co za tem idzie, że i odpowiednie jemu środkowo-językowe *č*, *ž* w języku tym również nie były znane. Język połab. pod względem braku dźwięków środkowo-językowych, stał więc na tem samem stanowisku, jak język polski z niektóremi swemi narzeczami (mazurskie), którą to właściwość dzielą także inne języki słow.

Twierdzenie to powinno się jednakże brać z pewnem zastrzeżeniem, ponieważ możebnem jest, nawet prawdopodobnem, że w języku połab. istniały także osobne narzecza, lub pewne większe lub mniejsze różnice językowe, z których niektóre odnosiły się także do użycia dźwięków środkowo-językowych na miejsce przednio-językowych *c*, *z*, *s*. To można z całą pewnością twierdzić na podstawie pisowni, używanej dla tych dźwięków w niektórych źródłach tego języka np. Ekkarda, którego zbiory są żywcem przejęte ze słownika Jana Fryderyka Pfeffingera, który pracę swą oparł bezpośrednio na języku żywym i według możności starał się właściwości jego wymowy wiernie oddać zapomocą pisowni francuskiej. Otóż w źródle tem mamy dla dźwięku *č* takie kombinacye piśmienne jak *tsch:* t s c h t w a r ü, stsł. č e t y r i j e; *tch:* t c h i u r n a, stsł. č r ъ n ъ; *dsch:* d s c h e l a, stsł. b ъ č e l a itp.; dla dźwięku *ž* kombinacyą *sch:* s c h r i b a n g, stsł. ž d r ê b ę; dla dźwięku *š* kombinacyę *sch*: d e ú s c h a, d e ú s s c h a, stsł. d u š a; w i l s c h a, pol. o l s z a; s c h e u t n e ú c i a, prwn. stsł. š i t i itp. Z tem zgadza się także materyał językowy, który Leibnitzowi przysłał Mithof, czerpiący swą znajomość języka połab. bezpośrednio z ust ludu, np. s c h e n a, stsł. ž e n a itd. Z tego wynika, że w języku połab. były w użyciu dźwięki środkowo-językowe, a jeżeli nie znają ich niektóre źródła, to przyczyna tego leży w tem, że źródła te opierają się na istotnej podstawie językowej, t. j. na różnicy narzeczowej. Do tej należy język, który zachował nam się w słowniku Szulcego, w którym, sądząc z ortografii, były w użyciu dźwięki *c*, *z*, *s* na miejsce *č*, *ž*, *š*.

Z tem stoi niejako w sprzeczności znów ten fakt, że Szulce używa także znaku piśmiennego *sch* w tych razach, w których w języku stsł. i innych słow. używa się *s*. Kombinacya *sch* zachodzi jednakże wyłącznie w nagłosie przed spółgłoskami, gdzie nie ma żadnej zewnętrznej przyczyny do przemiany dźwięku *s* w odnośny środkowo-językowy *š*. Natomiast w wszystkich tych przykładach, z wyjątkiem czterech, używa

się w języku polsk. dźwięk podniebienny *ś*, który w ustach niemieckich brzmi jak *š*. Zdaje się więc nie ulegać żadnej wątpliwości, że dźwięk *ś* istniał w języku połab. i że stosownie do wymowy niemieckiej został oznaczony w piśmie przez *sch*. Ten sam stosunek zachodzi w wszystkich podobnych przykładach z dźwiękiem *ś*, które żywcem zostały przejęte do języka niemieck., np. Siedliska, niem. Schedlisken; Siemionki, niem. Schemionken; Siejba, niem. Scheuba; Świdry, niem. Schwiddern; Staświny, niem. Staschwinnen itd. itd., zob. Kętrzyński, Nazwy miejscowe polskie Prus Zachodnich, Wschodnich i Pomorza wraz z przezwiskami niemieckimi. Lwów 1879, str. 156, 157.

Jeszcze zasługuje na uwagę jedna właściwość ortograficzna naszego zabytku, która dotyczy tego wpływu, jaki język niem. wywierał na połabski. Autor bowiem jego mówił dolno-niemieckiem narzeczem, którego znamiona charaterystyczne odbijają się także na języku słow. To dotyczy nietylko tych wyrazów, które żywcem z języka niem. dostały się do języka połab., ale i tych właściwości języka połab., które opierają się na wymowie dolno-niemieckiego języka. Do pierwszego rzędu należą np. takie wyrazy, które z języka niem. w dolno-niemieckiej szacie przejęte zostały do języka połab., jak np. putzca, niem. butz, butze; połab. baddaja, beddang, śrdniem. beden, gniem. beten; połab. wordojie, śrdniem. warden, gniem. warten; połab. vader, śrdniem. vader, gniem. vater; połab. wiedera, śrdniem. vedere, gniem. gefatterin; połab. tasleiw, śrdniem. duschen, dosen; połab. diew, śrdniem. dew, gniem. dieb.

Na dolno-niemieckiej wymowie opierają się te właściwości języka połab., w których używa się np. dźwięcznych dźwięków spółgłoskowych zamiast bezdźwięcznych, lub naodwrót jak *b* zam. *p*: blietz, stsł. plešte; buda, śrdniem. pedde; *p* zam. *b*: jopie dumb, stsł. jablъko; pletje peiste, prwn. stsł. blêjati; pöre, stsł. borją; *d* zam. *t*: brodt, brod, stsł. bratrъ, pol. brat; neidt, stsł. nitь; depplü, stsł. teplo; bordeynang, pol. barta; dühmass, łać. Thomas; *t* zam. *d*: teywack, stsł. divij; tefca, stsł. dêva; *g* zam. *k*: sworg, pol. sroka; neeg, pol. niech, narzecz. niek; granst, pol. chrząszcz, narzecz. krząszcz; *k* zam. *g*: kreyw, stsł. grivьna; kasseywe, kase, pol. gziwy, gzić; *ch* zam. *k*: nuchjey, pol. nokieć; nechjüht, pol. łokieć; chräud, głuż. krjud; häuchte, stsrb. kutiti itp.

Więcej mechanicznej natury, nie naruszającej w niczem właściwości języka połab., jest jeszcze ten sposób pisania, który pod wpły-

wem niemieckiej ortografii używa się w całkowitych zdaniach. Takowy polega na tem, że jednozgłoskowe wyrazy, mianowicie przyimki, przed następnym wyrazem z nagłosem spółgłoskowym, przyjmują taką spółgłoskę, jaka stoi w nagłosie, jak k a m meiss ob. k a meysah, stsł. kъ; k a v vrijohn, k a v widjin ob. k a a weitje, stsł. kъ; v a t t u n g, w a s s sehm, stsł. vъ.

Takie samo znaczenie mają podwójne spół- i samogłoski, z których pierwsze na sposób niemiecki oznaczają krótkość poprzedzającej a drugie długość odnośnej samogłoski podwojonej, np. w a b b r a, s e i w a t t a c k, m a n n g s i, t j e s s i n, w a n n a, s t ü p p a, n i g g a, s a r r e, s c h l a m m a itp., podobnie: z u p a a l, b r ö d a a itp. Również czysto niemieckiego pochodzenia jest użycie znaku *h* na oznaczenie długości dotyczącej samogłoski, np. t a h l, r a h t, w ä u j a h, r e h b r a h. Jak jednakże te właściwości ortograficzne, żywcem przejęte z niem. ortografii, rozumieć należy, mianowicie czy można przywięzywać do nich to znaczenie, jakie mają w ortografii niemieckiej, to można tylko poznać z głosowni języka połab.

Na podstawie analizy ortografii słownika Szulcego, możemy przyjąć dla języka połab. następujący alfabet, którego pojedyńcze dźwięki zostały wyrażone w następujący sposób:

A. *Dźwięki samogłoskowe.*

a) Samogłoski czyste.

a oznaczone przez *a, aa, ah, o, oh, ä, ö, öh;*
o „ „ *o, oh, ö, öh, a, ah, äu, e, i, ie, ih, u, ü, üh;*
e „ „ *e, ee, eh, a, ah, o, oh, i, ie, üh;*
ê „ „ *e, ee, eh, ejeh, ei, a, aa, ah, äu, ja, o, jo, oh, joh, ijo, i, ie, y;*
i „ „ *i, ie, ü, (u), e, ei, ey, a, au, äu;*
u „ „ *u, ü, i, y, ä, au, äu, ö, ei, ey;*
y „ „ *i, ie, ei, ey, eu, a, aa, ah, au, äu, oh, u.*

b) Samogłoski nosowe.

ą oznaczone przez *an, am, ang, aang, (au), än, em, en, (e), ohn, un, uhn, um, ung;*
ę „ „ *an, ahn, ang, a, ah, e, un, ung.*

c) Samogłoski głuche.

ъ oznaczone przez *a, aa, ah, e, i, üh;*
ь „ „ *a, aa, ah, ja, e, ee, eh, i, joh.*

B. *Dźwięki spółgłoskowe.*

a) Spółgłoski wargowe	*p*	oznaczone	przez	*p, pp, b, w, v.*
	b	"	"	*b, bb, p, pp.*
	f	"	"	*v, w.*
	w	"	"	*w, v, f, ww, ff, j.*
b) Spółgłoski zębowe	*t*	"	"	*t, tt, dt, th, ck, d, dd, c, s, cht.*
	d	"	"	*d, dd, t, tt, gj.*
c) Spółgłoski przednio-językowe	*c*	"	"	*tz, z, s, ss, sz, cz, dssz.*
	dz	"	"	*ds, dss, tz, j.*
	s	"	"	*s, ss, z, sz, sch, sss, h, l, f.*
	z	"	"	*z, s, ss, sz, sch, j, t* (?).
d) Spółgłoski środkowo-językowe	*č*	"	"	*tz, z, s, sc, st, dz, sch.*
	š	"	"	*s, ss, z, sz, st (?)*
	ž	"	"	*s, ss, sch, chs (?)*
e) Spółgł. podniebienna	*j*	"	"	*j, y, ji, tz, r, s, z, w.*
f) Spółgłoki gardłowe (tylno-językowe)	*k*	"	"	*k, c, ck, q, ch, h, g, gj, t, ty, dj, l, (j).*
	g	"	"	*g, gg, k, ch, j, y, t, d.*
	ch	"	"	*ch, h, g, j, s.*
g) Spółgłoski płynne	*l*	"	"	*l, ll, n, u, uh, i, j.*
	r	"	"	*r, rr, v, l.*
h) Spółgłoski nosowe	*m*	"	"	*m, mm, n, w.*
	n	"	"	*n, nn, m, r, rn, p, v.*

Podany powyżej dla dźwięków spółgłoskowych rozmaity sposób piśmiennego oznaczenia, jest zarazem dobrym przewodnikiem na polu oznaczenia fonetycznej natury odnośnych dźwięków, co uważać należy za prawidłowe a co za błąd prosty. Jeżeli więc mamy np. dla dźwięku *w* znak piśmienny *j*, widocznem jest, że w tem tkwi błąd pisarski zamiast *f*, które podług dolno-niemieckiej wymowy stoi zamiast *w*. To samo powtarza się przy znaku *s* dla dźwięku *t*, ktory przepisany został z niemieckiego ſ; lub przy znakach *l*, *f* dla dźwięku *s*, które powstały z niemieckiego ſ itd.

2. Głosownia.

Aby dźwięki języka połab. otrzymały rzeczywistą podstawę, a nie były zależne od chwiejnej i częstokroć błędnej pisowni, trzeba je oprzeć na tej podstawie naukowej, którą stanowią stałe, całym ustrojem języka

władnące prawidła. Tylko wówczas można będzie jakiś dźwięk uznać za rzeczywiście żywy składnik języka, jeżeli użycie jego w języku uczyni zadosyć temu prawu, które jego przejmuje ustrój nie tylko w całości, ale także w pojedyńczych częściach. Jeżeli zaś jakieś zjawisko językowe okaże się jako sporadyczne i przeciwne skądinąd znanym prawidłom, wówczas można napewno przypuścić, że w danym wypadku mamy błąd prosty przed sobą.

Ponieważ przy pojedyńczych przykładach słownik Szulcego nie może być dostateczną rękojmią, czy forma dana nie opiera się czasem na błędzie pisarskim, dla tego koniecznie trzeba brać wzgląd w takich wątpliwych przypadkach na te formy, które podają nam inne źródła połabskie.

a) Samogłoski.

Samogłoska *a*.

Zamiast stsł. dźwięku *a*, stoi w połab. języku dźwięk *e*, który pisze się przez *e*, *ö*, *ä*, lub przedłużenie tychże: *eh*, *öh*, jak: b r ö d a a, stsł. b r a d a; l ü h p ö t, stsł. l o p a t a; n e h n e a, ros. n j a n j a, pol. n i a ń k a, kasz. n a n k a; t j ö s ö h r, t ö s ö h r, pol. k a s z a; p ö s t w e i t z, pol. p a s t w i s k o; g ö h r d e, stsł. g r a d ъ; potem w imionach własnych: g r ö b c k e n, g r ö p c k e n, pol. g r a b, stsł. g r a b ъ; j e s s e l, g e s e l, g e t z e l l, j e t z e l e r, pol. j a s i o n; s a g g e j a n, pol. g a j. W zakończeniu: d ä u c h e, stsł. d y c h a j e t ь, pol. d y c h a; j o l e, j o l e j a, stsł. d ê l a j e t ь, pol. d z i a ł a; s t r e l e, stsł. s t r ê l a j e t ь, pol. s t r z e l a; s e e w e, stsł. z i j a j e t ь, pol. z i e w a; niezawodnie także b l a w e, jak stoi u Hilf., zamiast b l a w a w naszem źródle, stsł. b l j u v a j e t ь, pol. b l w a; t j a n t i g e n e i d t, stsł. t ь n ь k a j a, pol. c i e n k a; d r a w e (2 r.), stsł. d r ъ v a.

W następujących przykładach jest wątpliwem, czy znak *e* stoi na oznaczenie dźwięku *a*, czy też dźwięku *y*, lub *i*, jak proces ten również zachodzi, co zależnem jest od tego, czy odpowiednie wyrazy uważać mamy za liczbę poj., lub mnogą: tłómaczenie niemieckie bowiem dodane w liczbie poj. nic nie rozstrzyga. Przykłady te są: b r e s e, stsł. b r ê z a; w i l s e, pol. o l s z a; p ü s-e, pol. p o s z w a; p i l e n n c k e, pol. p i e l u s z k a; k o s e i w e s t i j e i b e, pol. k a z i w a s k i b a; t r e b e, stsł. t r ê b a; d i b b r ä, pol. d o b r a, stsł. d o b r a j a.

Zachodzi pytanie, w czem należy upatrywać przyczyny tego procesu, czy w otoczeniu stykających się dźwięków, czy też w zewnetrznym innym wpływie, np. w akcencie lub w braku tegoż. Nasamprzód

upada przypuszczenie, przemawiające za wpływem sąsiednich dźwięków, ponieważ dźwięk *e* zam. *a* zachodzi po wszystkich możliwych dźwiękach, jako też przed takiemiż (po *r* 3 r., przed 1 r.; po *p* 2 r., przed 1 r.; po *g* 2 r.; po razie po *n*, *k*, *j*; również po razie przed *d*, *t*, *n*, *b*, *j*, a 2 r. *š*). Możebnem natomiast byłoby przypuszczenie, że brak akcentu spowodował zesłabnięcie dźwięku *a* do *e*. Gdyby prawidło to było uzasadnione, wówczas musiałoby mieć swoje zastósowanie we wzajemnem oddziaływaniu. Logiczną konsekwencyą tego byłoby więc to przypuszczenie, że akcentowane *a* ostaje się niezmienione w swej naturze, czyli że wszystkie przykłady, w których zachodzi dźwięk *a*, miałyby akcent nad tymże, jak np. mláde, plátnen, rádüst, wláce, euzásen, kámen itp.

Prawidło to mogłoby jednakże mieć swoje uprawnienie w takich wyrazach, jak powyższe, w których dźwięk *a* zachodzi tylko jeden raz; ono traci atoli swoje znaczenie w tych razach, w których dźwięk ten powtarza się kilka razy, z których *jeden* mógłby zadosyć czynić temu prawu, drugi natomiast jemu się sprzeciwiać. Prawo zaś, które nie znajduje zastósowania w wszelkich możliwych wypadkach wśród tych samych warunków w sposób równy, nie może rościć pretensyi, by było uważane za takowe. To zachodzi np. w takich przykładach, jak następujące: wlasa, glawa, mama, slama, radla i t. d., w których według tego prawidła akcentowane *a* mogłoby się ostać, nieakcentowane zaś musiałoby zesłabnąć do *e*.

Gorzej przedstawia się jeszcze sprawa, jeżeli uwzględnimy te przypadki, w których dźwięk *a* przechodzi w *o*. W takim razie mamy trojakie okazy jednego i tego samego dźwięku, t. j. *a*, *e*, *o*, z których każdy musi mieć swoją przyczynę. Przyjmując więc z Schleicherem, Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache, Petrsb. 1871, §. 3, dla procesów samogłoskowych języka połab. tylko akcent za działającą przyczynę, wówczas nie dostaje zaraz w tym przypadku wytłómaczenia dla dźwięku *a* i jego odmian w postaci *e* lub *o*. Przyczyna tego nie może więc leżeć li tylko w zewnętrznych warunkach, tylko musi zależeć w pewnych razach także od dźwięku samego i jego fizyologicznej natury. Byłoby bowiem zagadką, zkąd to pochodzi, że obok np. maze używa się stove, obok mama stoi zoba, dalej radla, rato, krodal i t. p. obok siebie stać mogą, chociaż warunki zewnętrzne są te same, które te same powinny wywoływać skutki. Z tego wynika więc, że obok akcentuacyi jako czynnika, wpływającego na zmiany głosowe, trzeba przyjąć jeszcze inne wpływy, które zmiany te wywołują. Temi nie może być również wpływ sąsiednich dźwięków, gdyż tenże musiałby się ujawnić w ten sam sposób przy podobnych warun-

kach. Wszystko więc przemawia za tem, aby w języku połab. przyjąć *iloczas* jako istniejącą własność żywego użycia, który przy równych zewnętrznych warunkach, w nierówny sposób mógł okazywać swój wpływ na zmiany samogłoskowe. Użycie zatem z jednej strony dźwięku *a*, z drugiej dźwięku *o*, lub *e* na miejsce jednolitego *a*, może opierać się obok akcentu i wpływu sąsiednich dźwięków li tylko na iloczasie, który przez odmienne od obu powyższych przemian działanie ujawnia swoją egzystencyę.

Oznaczenie jego może się odbywać na zasadzie porównania języka połab. z temi z języków słow., które zachowały iloczas aż dotychczas.

Nasamprzód wybierzmy te przykłady, w których w języku połab. używa się dzwięk *e* na miejsce *a* stsł. języka i porównajmy z innemi językami słow., to widzimy następujący stosunek pomiędzy niemi:

połab.	pol.	czes.	srb.	ros.
bröda	broda	brada	bräda	borodá
lüpöt	łopata	lopata	lòpata	lopáta
nenka	niańka	naňa	nána	njänja
tjösör	kasza	kaše	käša [1]	káša
pöstweic	pastwisko	pastva	—	pástva
görde	gród	hrad	grâd	górodъ
gröbken	grab	hrab	gräb	grabъ
zagejan	gaj	hajnice	—	—

Z zestawienia tego wynika, że połabskiemu *e* zam. *a* odpowiada w języku czesk. krótkie *a*, z czem język srb. stoi w zgodzie, w którym akcent ⊥ z zakończenia przeniesiony został na zgłoskę rdzenną. To potwierdza także język pol., w którym na tem miejscu używa się jasne *a*, a nie tak nazwane pochylone, zastępujące miejsce długiego niegdyś dźwięku. W tem zjawisku głosowem języka połab. mamy więc tę samą właściwość, jak np. w narzeczu kaszub. i mazurskiem, w których na miejsce jasnego *a* języka polsk. używa się dźwięk *ä*, znany również w obrębie języka polsk., jak np. w narzeczu sandomirskiem przed *n* i *m*, ale także przed innemi spółgłoskami, zob. Archiv für slav. Philol. IV, str. 634. Jego egzystencya musiała być daleko rozszerzona wśród słowiańskich narzeczy pomorza bałtyckiego, jak się z tego pokazuje, że odtąd dostał się dźwięk ten do tamtejszych niemieckich

[1]) Litera *ä* oznacza podwójny akcent krótki, nad dźwiękiem *a*, z powodu braku czcionki, co w ten sposób zostało oznaczonem.

narzeczy, chociaż i w innych jest on także znany. Przykłady jego użycia podają nam nazwy miejscowe, z których przytoczę tylko małą liczbę z Kętrzyńskiego: O narodowości polskiej w Prusiech Zachodnich za czasów Krzyżackich w Pamiętn. Akad. Um. Krak. filol. hist. filoz. wydż. Tom. I., str. 117 n.: Jenke obok Janko; Tergowitz obok Targewisch alias Jan Targowski. str. 170; Jeschke. Jesco str. 169. 210; Jaromierz de Germen str. 147; Sadlinki, niem. Sedlienen str. 147; Stressewite, pol. Straszewo, str. 149; Rensyn, Rensen, pol. Ramsy, str. 149; Nemern, Nemerau, pol. Namirowo, str. 149; Ankemit, pol. Ankamaty, str. 150; Iwan von Redemin, t. j. Iwan Radomiński, str. 171; Jenchen-Janko, str. 172; Mertin-Martin, str. 207, 208, 212, 215; nemir-Namir, str. 214; Kemenate, Kemnate, Kemnitz-Kamionka, str. 134, 140; Osteschaw-Ostaszewo, str. 135; Newir, Neber-Nawra, str. 135, 140; Kolenken-Kolanka, str. 136; Pilawice, dziś Pilewice, str. 136; Setzkotz-Zaskocz, str. 136; Scheppel-Czaple, str. 136; Redewisch, Redebisch-Radowiska, str. 137; Reden-Radzyn, str. 138; Tergewisch, Terwisch-Targowisko, str. 138; Redemin-Radomno, str. 140. Tegoż: Nazwy miejscowe polskie Prus Zachodnich, Wschodnich i Pomorza wraz z przezwiskami niemieckiemi, Lwów 1879: Grebiner Wald-Grabiniec, str. 4: Jenkau-Jankowo; Jetau-Jagatowo, str. 4: Lesewitz-Lasowice, Leski-Laski, str. 29; Mermet-Marmet, Semlin-Samlin, str. 36; Reptowo-Raptowo; Lessen-Łasin, str. 82; Rehden-Radzyn, str. 83; Germen-Jaromierz, str. 89; Schlen-Zalno, str. 129; Geroschen-Jarosze, str. 147; Jegodnen-Jagodne, str. 147; Mertenheim-Martyany, str. 155; Jeworken-Jaworek, str. 166; Bertung-Bartąg, str. 193; Lamkendorf-Lamkowo, str. 196 i t. d., i t d. Z Codex diplomaticus Maioris Poloniae, Pozn. Tom I, 1877: Lakene-Łekno, str. 48; Radgost-Redgoszcz, str. 83; Leccowo-Lachowo, str. 201; Sarin-Zersko, niem. Seeren, str. 250; Mechelin-Machlin, str. 257; Kernein-Karnino, str. 272 i t. d. i t. d. Z Brücknera: Die slavischen Ansiedelungen in der Altmark und im Magdeburgischen, Lpz. 1879: brenneitz-branъ, str. 64; schäplitz-čapla, str. 50; deltzin-dal, str. 28; dörnitz-darъ, str. 29; grebs, gräben-grabъ, str. 33; gemnitz-jama, str. 31; jerichow-jarъ, str. 35, itd. Z Schmalera: Die slavischen Ortsnamen in der Oberlausitz und ihre Bedeutung, Bautzen 1867:

Tranje-Thräne, str. 4; Krakecy-Krekwitz, str. 7; Tačery-Tätschwitz, str. 8; Daški-Deschko, str. 9; Zdżary-Särchen, str. 9; Żarki-Särka, str. 9; Draždżany-Dresden, str. 9; Praskow-Preska, str. 10; Jatřob'-Jetscheba, str. 10; Njechań-Nechen, str. 11; Wopaleń-Oppeln, str. 11; Jaseńka-Jessnitz, str. 13.

To zjawisko głosowe powtarza się także w innych narzeczach języków słow., jak np. w narzeczu domażelickiem języka czesk., np. teky zam. také; meškery zam. maškary; behno zam. bahno; dejí zam. dají, zob. Šembera: Základové dialektologie česko-slovenské. Ve Vídni 1864, str. 15. Podobnie zachodzi ono także w języku stsłow. jak: trêva obok trava; trepeza zam. trapeza; ponuždejušte zam. ponuždajušte; jenuarь ob. januarь, zob. Miklosich Vrgl. Gram. I², str. 18. Wzgląd ten, że w wielu z tych przykładów przemiana dźwięku *a* w *ä* powtarza się w połączeniu z dźwiękiem *r*, który przeważny wpływ wywiera na przemiany poprzedniej samogłoski (zob. Brugmann: Zur Physiologie der *r*- Laute in den indogermanischen Sprachen w Curtiusa Studien zur griech. und lat. Gram. t. V, str. 313 n.), nie może kłaść się na karb wpływu tego dźwięku, ponieważ i bez niego w daleko większej liczbie przykładów ten sam zachodzi proces. Jest pewną rzeczą, że w tem mamy proces czysto fizyologicznej natury, który powtarza się także w innych językach indrp. (np. germańsk.) i sięga w czasy jeszcze wspólności indrp., kiedy dźwięk *a* posiadał zabarwienie takie, z którego łatwo wytworzyło się *e*. Dźwięk ten używa się rzadko w środku wyrazów w języku połab., co musi mieć swoją przyczynę w zewnętrznych warunkach, które będąc odmiennej natury, wywoływały także odmienne skutki.

Jako najbliższy pokrewieństwem z dźwiękiem *a*, występuje dźwięk *o*, który następując w skali zesłabnięcia bezpośrednio po *a*, mógłby tem samem zawdzięczać swoje powstanie z *a* tej samej przyczynie, jak dźwięk *ä*. Przyjmując bowiem w przemianie dźwięku *a* w *ä* proces, oparty na zesłabnięciu, możnaby w zamianie *a* na *o* ten sam upatrywać skutek. Czy tak jest rzeczywiście, można się przekonać dopiero wtedy, jeżeli przykłady odnośne języka połab. zestawimy z innemi językami słow. Poczynając najpierw od jednozgłoskowych, w których najwyraźniej uwydatnia się tak iloczas jako też akcent, widzimy następujący stosunek:

połab.	pol.	czesk.
brot	brat	brat
god	gád	had

połab.	pol.	czesk.
tok	tak	tak
stot	stáć, stanę	státi, stanu
klod	kłaść	klásti, kladu
no	na (ná-)	na
stōr (stohr)	stáry	stár, starý
jōz	já	já
wōr	warzyć, wárz	vařiti, vař
tōm	tam	tam.

Z tego wynika, że tak krótkiemu jako też długiemu *a* języka czesk., odpowiada w języku połab. dźwięk *o*. W więcej zgłoskowych wyrazach musi ten sam zachodzić stosunek, ponieważ ilość zgłoskowa na iloczas samogłosek wywiera wpływ podrzędny. To zachodzi rzeczywiście, jak następujące zestawienie pokazuje:

połab.	polsk.	czesk.
skokne	skakać, skáknie	skákati
chole	chwalić, chwál	chváliti
kosle	kaszlać	kašlati
storüst	starosta	starosta
jochnang	jagnię	słck. jahňa
zojanc	zając	zajíc
schworet	swarzyć	svařiti
stowe	stawić	staviti
zobalsa	zábyć	zabyti
zoba	żaba	žába, narz. žaba
dowe	dáwić	dáviti
woben	wábić	vábiti
polca	palec	palec
ploce	płakać	plakati
zomacen	zamknąć	zamknouti, zamčen
groba	grab	hrab
jopie dumb	jabłko	jablo
jolüweic	jałowica	jalovice
pojank	pająk	pavuk
pojancein	pajęczyna	pavučina
zowäusneic	zausznica	záušnice
krodies	kraść, kradziesz	kradeš
krodal	krádł	kradl
dodze	daj	daj, dej
jojie	jaje	słck. vajce

połab.	pol.	czes.
nodal	narz. nájdł	najdu
kozen	kazić	kaziti
wäuprowen	wyprawić	vypraviti
rato itd.	rataj	rataj.

Z wyjątkiem pięciu przykładów, stoi w języku połab. dźwięk *o* w środku wyrazów na miejsce krótkiego czesk. *a*. Mała stosunkowo liczba przykładów z długiem *a* wobec innych dwudziestu czterech z krótkiem, nie wiele zaważa na szali, by zachwiać tem prawidłem, że krótkiemu czesk. *a* odpowiada w połab. języku dźwięk *o*. Dźwięk ten pisze się przez prosty znak *o*, co wskazuje na jego krótką wymowę. Jednakże zachodzą także przykłady, w których używa się znaku *oh* na jego wyrażenie, co znów przemawia za długą jego wymową. Przykłady te są następujące:

połab.	polsk.	czesk.
johü	jaje	słck. vajce
pohse	paść, pasę	pásti, pasu
johwahraa	jawor	javor
mohle	mały	malý
sohnäu	sanie	sáně
plohce	płakać, płacze	plakati
mohslo	masło	máslo
mohta	mám, mász itd.	máta
pejjohn	pijany	piján
wisjeibohn	—	vyšibán
pirdohn, pirdohl	przedán, przedáł	prodán, prodal
mohtej	mać	máti
mohteic	macica	matice
sijohn	zasián	siván.

Z tego zestawienia wynika, że zachodzi prawie równy stosunek pomiędzy krótkiem (7 r.) a długiem (8 r.) *a*, na miejsce których w języku połab. stoi *o*, oznaczone w piśmie przez *oh*. Widocznem więc jest, że także długiemu *a* języka czesk. odpowiada w połab. języku w środku więcejzgłoskowych wyrazów dźwięk *o*, który nie różnił się wymową od tego *o*, jakie przez wymianę powstało z krótkiego *a*. Żeby dwa dźwięki, nierówne pod względem iloczasu, mogły być zrównane ze sobą, tego przyczyna była wymowa, w której pod wpływem akcentu krótki z natury dźwięk otrzymał wartość długiego. Na tej podstawie możemy wysnuć to prawidło, że krótkie *a* w środku wyrazów w zgło-

sce akcentowanej przeszło w *o*, które w wymowie nie różniło się od tego *o*, jakie na miejsce długiego *a* było w użyciu. Dźwięk ten był niezawodnie tym samym, który istnieje np. w kaszubskiem na miejsce długiego *a* i w polskiem w postaci tak nazwanego pochylonego *á*, którego natura fizyologiczna ma coś pośredniego pomiędzy *a* i *o*. Najstósowniej byłoby oznaczyż go w piśmie przez znak *a* z kółeczkiem, (zamiast czego używam znaku *á*), który odpowiadałby dobrze całemu systemowi głosowemu języka połab., w ktorym, jak niżej zobaczymy, długie samogłoski przeszły w dwugłoski.

Czy proces, dotyczący przemiany akcentowanego i długiego *a* w *á*, rzeczywiście oparty jest na tej podstawie, jaką mu naznaczyliśmy, to mogą potwierdzić te przykłady, w których dźwięk *a* się ostał w środku wyrazu. Dźwięk ten powinien na zasadzie prostej konsekwencyi, wypływającej z powyższego prawidła, być krótkim i nie akcentowanym, gdyż w przeciwnym razie musiałby pod wpływem działającej jednej z tych przyczyn przejść w dźwięk *á*. Krótkość jego można oznaczyć z pomocą obu języków najbliżej mu pokrewnych, trudniej zaś jest powiedzieć coś stanowczego o jego akcencie. Co się tyczy punktu pierwszego, to porównanie języka połab. z językami polskim i czeskim podaje następujący stosunek:

połab.	polsk.	czesk.
pattzie	padszy	padši
mahmah	mama	mama
runkaweic	rękawica	rukavice
radüst	radość	radost
kak	jak	jak
smakojie	smakuje	—
euzasen	—	u asnouti se
kamen	kamień	kamen
rato	ratáj	rataj
hejbaro	warować	uvarovati.

Z tego pokazuje się, że środkowemu *a* języka połab. w języku czesk. odpowiada wyłącznie krótki dzwięk *a*. Również i drugi warunek, żeby dźwięk ten nie był akcentowany, znajduje poparcie w tradycyi innych źródeł, w których akcent został oznaczony. To dotyczy tych przykładów: runcaweízia Ekk., radîst Hen., Plat., eysasséna Hen., kummanói Ekk., ratóy Hen., eybaróy Hen., t. j. w wszystkich wyrazach, w których akcent przekazany został przez innych autorów, z wyjątkiem jednego máma Hen., Plat., mámma Ekk., dźwięk *a* jest nieakcentowany.

Potwierdzenie i dowód prawdziwości tych dedukcyi muszą nam podać te przykłady, w których w jednym wyrazie zachodzą dwa *a*,

przy których powyższe prawidła mają zastósowanie. To przytrafia się w tych wyrazach: boba, rato, zoba, radleicja, w których iloczas i akcent równocześnie są czynne. Jeżeli zastosujemy do tych przykładów wysnute powyżej prawidła, to czynią one zadość temu wymaganiu tylko pod względem iloczasu jak: boba, czesk. bába; zoba, czesk. žába; rato, pol. ratáj, w których z jednej strony długie *a* przechodzi w *o* (*á*), podczas gdy z drugiej krótkie *a* pozostaje niezmienione. Akcent musiałby z iloczasem się schodzić, tak że wyrazy te miałyby tę akcentuacyą: bóba, zóba, rató. To sprzeciwia się atoli tradycyi innych źródeł przy boba i zoba, które piszą się bobó Ekk., sobó Hen., Plat., subó Ekk. Według naszej dedukcyi akcentowany dźwięk *a* powinienby przejść w *o*, co jednakże nie nastąpiło. Również na podstawie ortografii przyjęliśmy wyżej za prawdopodobne, że wiele końcowych dźwięków *a* jest akcentowanych a mimo to pozostają niezmienione. Jeżeli przyjmie się to przypuszczenie za prawdziwe, wówczas nieakcentowane *a* nie mogłoby akcentowanemu równać się we wszystkiem w zakończeniu, ponieważ na nie pada nierówny przycisk, który, zwłaszcza w języku samorodnym, ludowym, z jakim tutaj mamy do czynienia, odgrywa ważną rolę. Wpływ ten akcentu uwidocznił się w środku wyrazów w tak dobitny sposób odmienny: on musi także w zakończeniu być czynnym inaczej, jeżeli na niem akcent spoczywa, a również inaczej, jeżeli brak jego. Według tego naturalnego przypuszczenia, wszystkie przykłady, w których odpadło końcowe *a*, nie mogły mieć akcentu na zakończeniu, ponieważ nie możebnem jest przypuścić, żeby akcent temu zaginieniu samogłoski nie stanął na przeszkodzie. Dla przekonania się o prawdziwości tego, przytoczę owe przykłady, w których końcowy dźwięk *a* odpadł i zestawię z odpowiedniemi języka ros., który ze swym ruchomym akcentem nadaje się do porównań na polu akcentuacyi:

połab.	ros.	połab.	ros.
neyw	níva	mäuch	múcha
nüwein	noviná ob.	wunsaneic	gúsenica
	novínka	gleist	glistá
zäutein	por. žíto	sietijar	sêkíra (sł.)
jöhr	gorá obok	wiestareic	ústrica
	vъ góru	klaneic	
lüpöt	lopáta	glaw ob. gla-	golová
gneit	gnída	wah	
runkaweic	rukavíca	glawein	
storüst	stárosta	dwarneic	
chräuk	grúška	mohteic	
läup	lípa	wieneic	

połab.	ros.	połab.	ros.
jolüweic	jálovica	nos	náša
wütz	ovcá	jadahn	odná
pojancein	paučína	tust	tolstája
lazeic	łóžka	bülanc	
tjüpic	kópica	seit jadla	
mahlneic	mélьnica	wäust	ustá.
niedel	ned'élja		

Uderzające podobieństwo pomiędzy językiem połab. i ros., odnośnie do braku akcentu na ostatniej zgłosce, wskutek czego w języku połab. zakończenie odpadło, nie może być przypadkowem, lecz musi opierać sie na głębszem źródle, za jakie wspólność akcentuacyi w dawniejszej dobie słow. uznać musimy. Przypuszczenie więc nasze, że nieakcentowane końcowe *a* ginęło w języku połab., znajduje wystarczające poparcie w akcentuacyi języka ros. Zatem przypadek przeciwny byłby ten, że akcentowane *a* w języku połab. w zakończeniu pozostawałoby nietknięte. To prawo nie byłoby niczem innem, jak konieczną konsekwencyą tego logicznego rozumowania, że równe działające przyczyny przy równych warunkach nie powodują nierównych skutków, lub przeciwnie nierówne w tych samych okolicznościach równych. Zastosowując to prawidło do przykładów z końcowem *a*, musimy przypuścić, że przykłady te były akcentowane na zakończeniu, podobnie jak są one w języku ros.

połab.	ros.	połab.	ros.
sladza	slezá	schweinjah	svinijá
däusa	dušá	munka	muká
brödaa	borodá	zeima	zimá
zenah	żená	daara	dirá
stüpa	stopá	cela	pčełá
runkah	ruká	jadla	igłá
niga	nogá	spina	spiná
glawah	gołová	barzaa	borozdá
blacha	błochá	prös(t)öta	prostotá
sestra	sestrá	starna	storoná.
schweca	svêčá		

Pod tę rubrykę trzeba jeszcze zaciągnąć przymiotniki i zaimki r. ż., które w formie złożonej zwyczajnie mają akcent na zakończeniu w języku ros. Zatem i w tym względzie przemawia język ros. za tem, że końcowe *a* pozostało w połab. tylko z tego powodu, że spoczywał

nad niem akcent. Chociaż znów zachodzą przykłady w języku ros., w których akcent spoczywa na zgłosce tematowej, podczas gdy w języku połab. dzwięk końcowy *a* pozostał nietknięty, to różnica ta nie może wchodzić w rachubę, ponieważ każdy język, mimo wspólnych znamion z innemi, pokrewnemi, posiada także swoje odrębne właściwości, które nadają mu piętno osobnej całości. Jednakże mimo tych różnic, obydwa języki podają tak wielką ilość wspólnych równych przykładów w zakresie akcentuacyi, że trudno nie przyznać im głębszego znaczenia, rzucającego odpowiednie światło na kwestyę akcentuacyi ogólno-słowiańskiej.

Na podstawie tych dedukcyi, możemy dla zakończenia sformułować to prawidło, że n i e a k c e t o w a n e *a* o d p a d a, a a k c e n t o w a n e p o z o s t a j e. To sprzeciwia się jednsk o tyle tradycyi innych zabytków, że akcentowane *a* podległe jest w tychże, chociaż nie zawsze, temu samemu prawidłu, jak środkowe. Ale ta zatrata końcowego nieakcentowanego *a* jest własnością wyłączną naszego źródła, której nie znają inne zabytki. Ona stoi jednakże o tyle w zgodzie z odnośnem prawidłem, dotyczącem końcowego *a* innych zabytków, że pozostały dźwięk *a* w zakończeniu naszego zabytku odpowiada przemienionemu (*o*, *á*) innych, podczas gdy na miejsce odpadłego *a* naszego zabytku stoi proste *a* w innych. O prawdziwości tego prawidła, do którego doszliśmy drogą indukcyi, możemy się jednak wtenczas przekonać, jeżeli poznamy całość systemu głosowego języka połab.

Jako rezultat tych dedukcyi, możemy podać dla dźwięku *a* nastęstępujące prawidła:

a) Nieakcentowane krótkie *a* pozostaje w środku wyrazów niezmienione, lub przechodzi niekiedy w *ä*, na końcu zaś wyrazu odpada często.

b) Akcentowane i długie *a* przechodzą w środku wyrazu w *á*, w zakończeniu zaś pozostają niezmienione jako *a*.

Samogłoska *o*.

Mała stosunkowo liczba zachodzącego dźwięku *o*, oznaczonego przez *o* lub *oh*, przemawia za tem, że dźwięk ten zmienił naturę swą fizyologiczną w języku połab. w ten sposób, że posunął się na linii samogłoskowej *u*-*i* z jednej strony ku *u*, przez co powstał dźwięk podobny do pol. pochylonego *ó*, z drugiej strony ku *i*, przez co otrzymał zabarwienie pochylonego ku *e* dźwięku (*ö*). Jako niezmieniony czysty dźwięk *o* występuje on tylko w wyrazach obcych, jak: k r o p p i n, niem. k r o p h o l z; h o l j o, niem. h o l e n; j o s t r ä u, niem. o s t e r n;

g r o t j o j e, średniem. g r o t e n; k o h t e r, śrdniem. k o t e r; k o h l ä u, niem. k o h l; b r ü c k h o s e, niem. -h o s e; inne przykłady z dźwiękiem *o*, przywiedzione na str. 85 pod B. 1. 2, tracą wiele ze swej pewności wobec innych analogicznych z dźwiękiem *ü* lub *ö*. Przeciągła natura fonetyczna dźwięku *o* w wyrazach niem. takich, jak k o h l, h o s e, h o l e n, które przeszły do języka połab., była niezawodnie przyczyną tego, że dźwięk ten pozostał niezmieniony, ponieważ miał on sobie równy w skarbnicy głosowej języka połab. w dźwięku *á* (*o*), podczas gdy krótkie *o* w wyrazach takich jak T o m s s t a g, k o m m e n, p e n t e k o s t e, o d e r, dostawszy się do języka połab., musiało uledz prawidłom głosowym tegoż języka, przechodząc w *ü* lub *a:* D ü h m a s s, p a n k j ü s t, a r, a d e r.

Ta przemiana dźwięku niemieckiego w dwojaki sposób na niwie połabskiej, przemawia najoczywiściej za tem, że dźwięk połab., oznaczony przez znak piśmienny *o* lub *oh*, nie był czystem *o*, lecz że natura jego fizyologiczna była przeciągłą, podobnie jak niemieckiego *ō*, która w przemienionym pod wpływem akcentu lub iloczasu samogłoskowym dźwięku *a* w *á* miała swój równoważnik. W tem leży niejako potwierdzenie powyższych wywodów, że znaki *o*, *oh* dla samogłoskowego *a*, nie oznaczają czystego dźwięku *o*, lecz tylko taki dźwięk, który jako przedłużenie, czyto pod wpływem iloczasu, czy też akcentu, dźwięku *a* uważany być może.

Pochylony ku *u* na linii samogłoskowej, występuje, dźwięk *o* w postaci *äu* w s t ä u l, prwn. czesk. s t ů l, i w p o s ä u b e n, czesk. s p ů s o b e n. Oznaczenie pochylonego *ó* przez *äu*, równa się całkiem dźwiękowi *u*, co także często ma miejsce w polsk. języku przy dźwieku *ó*. Ścieśniona natura dzwięku *o*, zbliżona do dźwięku *u*, występuje w t u n, t. j. t ó n, któremu odpowiada głuż. t ó n z tą samą wymową, jak w języku połab. Oprócz tego zachodzą jeszcze przykłady, w których dźwięk *o* oznaczony jest przez *u*, zob. str. 84 pod A. 3 i B. 10, str. 86. Jednakże oznaczenie to piśmienne polega na prostym błędzie, jak się przekonać można z tego samego źródła Szulcego, w którem, na innem miejscu, niektóre z tych przykładów piszą się przez *ü*, *üh* zam. przez proste *u*, lub też z innych źródeł, w których przytoczona jest prawidłowa forma *ü* na oznaczenie dźwięku *o*.

Niewielka ilość przykładów dźwięku *o*, podobnego do polsk. pochylonego *ó*, przemawia za tem, że właściwa normalna wartość jego fonetyczna była więcej zbliżoną ku *i* na linii samogłoskowej, która występuje w postaci *ö*. Jego użycie nie jest zależne od żadnych wpływów zewnętrznych, jak np. w kaszub. od jakości sąsiednich dźwięków, lub od akcentu, ponieważ zachodzi w otoczeniu ze wszystkiemi możliwemi dźwiękami

spółgłoskowemi, jakoteż w jednozgłoskowych wyrazach, w których wpływ akcentu zpewnością znalazłby swoje zastósowanie. Przyczyna tego leżała więc jedynie w jego naturze fizyologicznej, która, podobnie jak przy dźwięku *ä* zam. *a*, stanowiła właściwość połab. języka. Z porównania odnośnych przykładów połab. z innemi językami słow. wynika, że dźwięk *ö* zam. *o* języka połab. stoi na miejsce krótkiego *o* innych języków słow., np.

połab.	czesk.	srb.
klöniwa	klen	klĕn
tjönar	koňař	kōnj, konjúšār
tjöta	kočka	
tjötwe	kotě	
pröste	prostý	prŏst
pröstöta	—	prostòta
bösa	bosý	bōs, bòsa
nöhs	nos	nôs, nŏsa
stijöhrnie	skorně	—
stijöht	skot	skŏt
möhst	most	mōst, mŏsta
pöhl	polu, pole-dne	pŏla
tjölü	kolo	kŏlo
jöhr	hora	gòra.

Do tego trzeba zaliczyć jeszcze te przykłady, w których użył pisarz przez nieuwagę znaków *o*, *oh*, zamiast *ö*, *öh*, jak postühl. czesk. postel, pêstilga Hen., püstiglia Ekk., Dom., pestilija Plat.; tjolü zam. tjölü, jak zamiana *k* w *tj* tego wymaga i inne źródła to potwierdzają: tjöli Leibn., tgela, tgelí Hen., tschüla Ekk., tschula Dom., tjela Plat. Przykład zaś prosal str. 85, jeżeli miałby stać za stsł. prositi, byłby również błędem zam. prawidłowego prösal lub prüsal, jak stoi na str. 34 Rozpr. XVIII, lub też może być on formą częstotliwą zam. stsł. prašati, a w takim razie byłby dobrze utworzony: prásal. Natomiast formy czasownika gorne, goret itd., są dobrze przekazane, jak o tem sądzić trzeba z szęstego jego użycia i z tego faktu, że dźwięk *g* pozostaje niezmieniony przed następnem *o*. Forma ta powstała przez ściągnięcie z govor-iti, podobnie jak pol. gwar, gwarzyć, gwarno itp. i stoi również za pierwotne *gvar-iti. Inne przykłady z dźwiękiem *o*, przytoczone pod rubryką A. 7 i B. 1. 2, jeżeli nie są przejęte z języka niemieckiego, polegają na zwyczajnym błędzie pisarskim, albo też opierają się na innym pierwowzorze. Błędem więc jest

j e i t o, stsł. i g o, jak dźwięk *t* przed *o* tego jest dowodem, zam. j e i t ü, jak stoi w innych źródłach: g e i d i g i Hen., Plat.; podobnie p e i w o zam. p e i w ü u Szulcego i w innych źródłach; m o h s l o zam. m o h s l ü, prwn. m ó s t i e Ekk., m o s t g e Plat., m ô s t g e Hen., Plat. Na dźwiku *a* a nie na *o*, opiera się prtc. e y s a g g o h n, suff. -*a n* ъ. Zatem można przyjąć za fakt, że na miejsce krótkiego *o* innych języków słow., używa się w języku połab. dźwięk *ö*. Wprawdzie w przytoczonych powyżej przykładach, występuje w języku srb. w trzech wyrazach długa samogłoska: b ō s, n ō s, m ō s t, ale w tem tkwi proces drugorzędny języka srb., polegający na jednozgłoskowości wyrazu, który skoro przybiera dodatek, otrzymuje pierwotną krótką samogłoskę: b ŏ s ī, n ŏ s a, m ŏ s t a.

Jeżelí dla przemiany dźwięku *o* w *ö* przyjęliśmy za działającą przyczynę krótkość samogłoski, która w ten sposób w języku połab. uległa przeobrażeniu, to nasuwa się jako naturalne przypuszczenie, że w wszystkich innych razach, w których na miejscu *o* występuje inna samogłoska jak *ö*, musi być także inna tego przyczyna. Zestawiwszy wyrazy, w których na miejsce dźwięku *o* występuje dźwięk *ü*, oznaczony przez znaki piśmienne *ü, üh*, z czem na równi stoją także *i, ic, ih*, to widzimy, że w zakończeniu tematów -*o* r. n. stoi dźwięk ten w tych razach, w których w języku ros. akcent spoczywa nad temże zakończeniem.

połab.	ros.	połab.	ros.
c r e w ü	č e r é v o	p e r ü	p e r ó
p e i w ü	p í v o	s t e g n ü h	s t e g n ó
s c h w e n ü	z v e n ó	z i l o s ü h	ž e l' é z o
s c h o r ü	—	l i j o t ü h	l' é t o
j o j ü	j a j c ó	t ü h	t o
t e p l ü	t e p l ó	s e d e l ü h	s e l ó.
t j ö l ü	k o l e s ó		

Odstąpienie od tej reguły, odnoszącej się do akcentu w zakończeniu, znachodzimy tylko w tych razach w języku ros., w których samogłoska środkowa pierwotnie była długą, jak c r e w ü, ros. č e r é v o, stsł. č r ê v o, gdzie ros. e r e stoi na równi z stsł. r ê; potem w p e i w ü, ros. p í v o, czes. p í v o, srb. p î v o; s c h o r ü, które równego jest pochodzenia z ros. s ê r y j, stsł. s ê r ъ, skr. ç ā r a; z i l o s ü h, ros. ž e l' é z o, stsł. ž e l ê z o; l i j o t ü h, ros. l' é t o, stsł. l ê t o. Długość tematowej samogłoski była niezawodnie przyczyną, że akcent cofnął się w języku ros. na zgłoskę tematową. W wyrazie t j ö l ü mamy zastósowane działanie prawidła głosowego, według którego akcen-

towane *o* w zakończeniu przeszło w *ü*, nieakcentowane natomiest w zgłosce rdzennej w *ö*. Na podstawie tej dedukcyi możemy sformułować to prawidło, że akcentowany dźwięk *o* w zakończeniu przechodzi w *ü*.

Prawidło to zastósujmy do środka wyrazów, żeby przekonać się, czy w ten sam czynne jest ono sposob. Zamianę dźwięku *o* w *ü* znajdujemy w następujących jednozgłoskowych wyrazach:

połab.	czes.	srb.
cüg	čeho	čèga
püp	pop	pōp
wüc	ovce	óvca
püd	narz. půd'	póći, pōd'
tjün	kůň	kŏnj
rüst	růsti	rásti
nühc	noc	nōć, nŏći
plüsz	polož	polòžiti
schnüp	snop	snŏp
büg	bůh	bōg, bŏga
wid	od	od.

Z porównania języka połab. z czeskim i serbskim wynika, że połab. *ü* zam. *o* odpowiada tak krótkiemu jako też długiemu *o* tychże języków. Jeżeli więc przypuścimy, że długość samogłoski była jedną z działających przyczyn tej przemiany, to przy krótkiem *o* nasuwa się akcent jako drugi czynnik, który tę przemianę spowodował. Jednakowoż prawidło to sprzeciwiałoby się tym przypadkom, w których krótki dźwięk *o* w jednozgłoskowych wyrazach występuje w postaci *ö*. Jeżeli więc równe przyczyny spowodują nierówne skutki, wówczas muszą być czynne przy tym procesie jeszcze inne wpływy, które wywołują te nieregularności. Jako takie można przyjąć tylko wpływ sąsiednich dźwięków, które w ten sposób na tę przemianę mogły oddziaływać. W przykładach odnośnych z dźwiękiem *ö* zam. *o* stoi *ö* 2 r. przed syczącem *s* w nöhsz, stsł. nosъ; möhst, stsł. mostъ; po 1 razie przed płynnemi *r*, *l*: jöhr, pöhl; 1 r. przed zębowem *t*: stijöht; 1 r. przed gardłowem *g*: cög. Dźwięk *ü* zam. *o* stoi natomiast 1 r. przed syczącem *s*: rüst; 1 r. przed dźwięcznem syczącem *z*: plüsz, w którem końcowy dźwięk *z* może uważać się za bezdźwięczne *s*; 2 r. przed zębowem *c*: wüc, nüc; 1 r. przed dźwięcznem zębowem *d*: püd i bezdźwięcznem *t* zam. *d*: püht; 1 r. przed gardłowem *g*: cüg; 1 r. przed wargowem *p*: püp i 1 r. przed nosowem *n*: tjün. Z tego pokazuje się, że tak po *ö*, jakoteż po *ü* następują prawie te same spół-

głoski, z czego wynika ta konsekwencya, że natura następujących spółgłosek nie mogła być czynną przy przemianie dźwięku *o* w *ö* lub *ü*, jak to np. w języku polsk. ma miejsce. Również nie może mieć zastósowania to prawidło języka rus., według którego rdzenne *o* przechodzi w zgłosce zamkniętej prawie regularnie w *i*, ponieważ tak *ö* jakoteż *ü* zachodzą w tych przykładach w zgłoskach zamkniętych. Ażeby wyjść z tego zaczarowanego koła, nie potrzeba nic więcej, jak porównać takie przykłady jak np. czes. k ů ň, pol. k o ń, srb. k ŏ n j; czes. r ů s t i, pol. r o ś ć, rus. r o s t i; czes. narz. s ů v a zam. s o v a, k ů s zam. k o s, zob. Š e m b e r a, Dialekt., str. 21; k u s a zam. k o s a; n u h zam. n o h, v u d a zam. v o d a, v u k n o zam. v o k n o itd. itd., tamże str. 43, w których z jednej strony krótki dźwięk *o* odpowiada długiemu, lub z drugiej to w tej, to w innej występuje postaci. To co w języku czesk. zachodzi, powtarza się w każdym innym słow.; to samo więc zachodziło w języku połab., w którym krótkie *o* w jednozgłoskowych wyrazach, pod wpływem akcentu, przeszło także w *ü* zam. i obok *ö*. Mamy więc w tym procesie analogiczny wypadek, jak np. w języku pol., w którym do woli pisać można J a k ó b ob. J a k u b, k r ó c i c a ob. k r u c i c a, t ł ó m a c z y ć i t ł u m a c z y ć; albo: s i e r o t i s i e r ó t, k o p i k ó p, s t o s o w n y i s t ó s o w n y, zob. Uchwały Akademii Um. w sprawie pisowni polsk., str. 32 n. Reguły dla tego lub owego sposobu pisania, nie ma, gdyż jak wszędy, tak i w języku są pewne zjawiska, które w indywidualiźmie człowieka mają swoje źródło.

W środku wyrazów muszą, jak się samo przez się rozumie, obydwa prawidła mieć swoje zastósowanie. W następujących przykładach występuje więc akcent jako działająca przyczyna przy przemianie dźwięku *o* w *ü*.

połab.	ros.	srb.
s ü w e	z o v é t ь	z ò v ê
m ü z e	m o g ú, m ó ž e t ь	m ò g u, m ŏ ž ê
p ü h j e	p o j ú, p o j é t ь	p ò j ê
s t ü h e	s t o j ú, s t o í t ь	s t ò j î
b ü h l e	b o l í t ь	b ò l î
z ü h n e	z v o n í t ь	z v ò n î
p r ü s e	p r ó s i t ь	p r ŏ s î
d ü m o	d ó m a	d ŏ m a.

Języki ros. i srb. zgadzają się zupełnie w akcencie, który padał pierwotnie na zakończenie; srb. akcent __ posunął się bowiem z pierwotnego miejsca ku środkowi wyrazu. W języku połab. akcent spo-

czywał na zgłosce tematowej, jak to z tego wynika, że końcowe *i* przechodzi w *e* w zgłosce nieakcentowanej, i że dźwięk *e* w tych samych warunkach nie ginie. Czy zaś akcent języka połab. w tym wypadku jest pierwotny, czy też przeniesiony został z zakończenia na zgłoskę tematową, to jest pytanie, które może znaleść rozwiązanie dopiero w ogólnym systemie akcentuacyi słow. W każdym razie nie można tracić z oczu roli, jaką odegrał akcent w języku srb., który w wielu wypadkach okazuje ścisły związek z iloczasem samogłosek. To samo mogło się powtórzyć w języku połab., w którym z jednej strony iloczas, z drugiej akcent ruchomy występują jako ważne czynniki w procesie słowotwórczym.

Do tej samej kategoryi należą następujące przykłady, w których akcent w tych trzech językach zajmował równą pozycyę.

połab.	ros.	srb.
tjüste	kósti	kȍsti
mükra	mókryj	mòkar
bühze	bóžij	bȍžjî.
tjüpic	kópica	
rühlja	rólja	

Akcent języka połab. różni się od srb. i ros. w następujących wyrazach:

połab.	ros.	srb.
stüpa	stopá, rus. stupá	stòpa
radüst	rádostъ	rădôst
büsari	pozr'étъ	
cartjüw	cérkovъ	crkva
tühlein	kol'éno	kóljeno
tjüpal	kopátъ	kòpati
lüpöt	lopáta	lòpata
jüna	govnó	góvno.
storüst	stárosta	

Że w przytoczonych przykładach akcent spowodował zamianę dźwięku *o* w *ü*, to pokazują te wyrazy, w których są czynne prawidła, wysnute na podstawie powyższych indukcyj a które nawzajem się uzupełniają, jak: radüst, tjüpal, lüpöt, storüst, gdzie akcentowane *o* przeszło w *ü*, nieakcentowane zaś krótkie *a* pozostało niezmienione, gdy tymczasem długie przeszło w *o* (*á*).

Oprócz tego zachodzą jeszcze przykłady, w których stoi dźwięk *a* na miejsce *o*, jak:

połab.	stsł.	połab.	stsł.
wan, wana	onъ, ona	johwahraa	javorъ
zeywat. zeiwatak	životъ	wahl, wahla	volъ
pirbas	bosъ	wapäus	dłuż. hopuš
wasak, wastyey	voskъ	wadjühl	stpol. ogoł
wahtrük	otrokъ	wabra	czes. obrva.

Z tych przykładów wynika, że z wyjątkiem jednego przykładu pirbas, dźwięk *a* zam. *o* używa się po wargowem *w* i to przeważnie w nagłosie. Jednakże ten wzgląd zdaje się nie być rozstrzygającym przy zamianie *o* w *a*, ponieważ po tym samym dźwięku, na tem samem miejscu, dźwięk *o* może także przemienić się w *ü*, jak: wilse, stsł. olьcha; vid, pol. od; wücang, stsł. ovьca itd. Następna spółgłoska także nie przyczynia się do tej wymiany, ponieważ znachodzą się obydwa dźwięki *ü* i *a* przed jedną i tą samą spółgłoską, jak: winoje, stsł. vonjati, ob. wana, stsł. ona; wibejohd, stsł. obêdъ, ob. wabra, głuż. obrvi; wiseine, pol. osina, ob. wasak, stsł. voskъ. Również i iloczas samogłoski *o* nie oddziałał na tę przemianę, ponieważ języki srb. i czesk. mają na tem miejscu krótką samogłoskę. Zatem pozostaje jako jedyna przyczyna tej przemiany — akcent, który w ten sposób okazał się czynnym np. w takich przykładach, jak wahtrük, wadjühl, że akcentowane *o* przeszło w *ü*, podczas gdy drugie nieakcentowane w *a*. W tem powtarza się to samo zjawisko, jak np. w języku ros., w którym dźwięk *o* przed lub po zgłosce akcenotwanej wymawia się jak *a*. W języku połab. powinien dźwięk *o* według panującego prawidła przejść w *ö*. Że to nie nastąpiło, przyczyną tego jest dźwięk *w*, który, podobnie jak np. w kaszub., musiał mieć w języku połab. podobną wartość fonetyczną, zbliżoną do samogłoskowego *u*. Tę wymowę dźwięku *w* przedstawia nam imię własne vustrau, stsł. ostrovъ, w którem dzwięk *o* w połączeniu z poprzedzającem *w*, t. j. *ü*, w ustach niemieckich przyjął barwę dźwięku *u*: ᵘostrau, ᵘustrau, vustrau.

W zakończeniu iest niemożebnem oznaczyć, czy samogłoska *a* stoi na miejsce *o*, czy też *a*, ponieważ odnośne przykłady można wziąć za liczbę poj. (tematy *-o* r. n.), lub też mnogą.

Na podstawie tych dedukcyi można oznaczyć dla dźwięku *o* te prawidła.

a) Krótki dźwięk *o* przechodzi w środku wyrazów w zgłosce nieakcentowanej w *ö*, po wargowem *w* zaś w *a*; w zakończeniu natomiast odpada.

b) Akcentowane *o* przechodzi w zakończeniu w *ü*, podobnie w środku więcejzgłoskowych wyrazów; natomiast w jednozgłoskowych wyrazach przemienia się niekiedy w *ö*.

c) Długi dźwięk *o* przechodzi w *ü*.

Samogłoska *e*.

Nasuwa się pytanie, czy dźwięk *e* w języku połab. był, podobnie jak np. w polskim, miękkim, czy też twardym, jak to w innych językach słow. również zachodzi. Za miękkością jego przemawiałaby pisownia dźwięku *e* przez *ie* lub *i* na tych miejscach, na których w języku polsk. używa się miękkie *e*, np. b l i e t z ob. b l i t z, pol. p l e c y, n i e h, n i e ob. n i, pol. n i e, t. j. ńe. Nawet podanie Henniga, że pisany dźwięk *e* przez *ie* ma być czytany na sposób niem. jako proste *i*, nie przemawiałoby przeciwko temu, ponieważ w tem mielibyśmy pokrewne zjawisko, jak w języku czesk. w takich przykładach jak np. s n ě h u ob. s n í h, v ě t r u ob. v í t r itd., gdzie *í* powstało jakby przez ściągnięcie z *i-e*. Jednakże przypuszczenie to staje się wątpliwem wobec tych przypadków, gdzie dźwięk *e* pisze się przez proste *e* zam. przez *ie* lub *i*, jakby z miękkości jego w języku polsk. na tem miejscu oczekiwać wypadało, jak: s e e s t r a, pol. s i o s t r a; s e e d e l ü h, pol. s i o d ł o; m e d ä u, pol. m i ó d; p e r ü, pol. p i ó r o itp. Oznaczenie dźwięku *e* przez *ie*, *i* nie stosuje się do jakości sąsiednich dźwięków, ponieważ zachodzi on w obydwóch postaciach po wszystkich spółgłoskach jak:

a) po wargowych: s ü w e, pol. z o w i e; s e i w e, stpol. ž y w i e (vivit); p r i e d e b e d, pol. -o b i a d; m e d ä u, pol. m i ó d; p e r ü pol. p i ó r o; w o b e n, pol. w a b i ą, obok: w i e s e, pol. w i e z i e; v i p p e r, pol. w i e p r z; v i e l, pol. w i e l e; w i e s t, pol. w i e ś ć; w i l t j e, pol. w i e l k i e; w i d z e r a n g, pol. w i e c z e r z a; p i l e n c k e, pol. p i e l u c h a; b i e l, pol. b i e l;

b) po zębowych: s t e e g n ü h. pol. ś c i e g n o; k l a h n n e, pol. k l n i e; s k o k n e, pol. s k a k n i e; m i n n e, pol. m n i e; h e i d e, pol. i d z i e; p ü d e, pol. p ó j d z i e; d e p p l ü, pol. c i e p ł o, obok: t i e l a n g, pol. c i e l ę; p o s t ü l zam. p o s t i e l, pol. p o ś c i e l; s o p e y t i e, pol. -p i c i e; t i e b b e, pol. c i e b i e; k r o d i e s, pol. k r a d z i e s z;

c) po syczących: s e e s t r a, pol. s i o s t r a; s e e d e l ü h, pol. s i o d ł o; n i t z e, pol. n i e c h c e, obok: s i e l e, pol. z i e l e; s i e s s, z i s s, z i e, z i e m e, s i e t e, pol. c h c e s z itd.

d) po płynnych: p i l e n c k e, pol. p i e l u s z k i; s i e l e, pol. z i e l e, obok: b l i e t z, pol. p l e c y; l i e s e, pol. l e ż y; r i e t z a t, pol. r z e c itd.

Również trzeba zwrócić na to uwagę, że dźwięk *e* zam. miękkiego pol. *e*, nie wywiera żadnego miękczącego wpływu na poprzednie zębowe itp. spółgłoski, jak to zachodzi w całej lechickiej familii językowej, np. steegnüh, pol. ściegno; tielang, pol. cielę; stetsang, pol. ścieżka; tiebe, pol. ciebie; krodies, pol. kradziesz; rietzat, pol. rzec itd. Jeżeli więc dźwięk *e* zam. pol. miękkiego *e* zachodzi w języku połab. tak w postaci *e* jako też *ie*, *i*, bez względu na naturę sąsiednich dźwięków i jeżeli wbrew najbliżej spokrewnionym językom słow. nie wywierał on żadnego miękczącego wpływu na poprzednie dźwięki zębowe, płynne itp.; to trzeba przypuścić, że dźwięk miękki *e* nie istniał w języku połab. w czasie, z którego pochodzą zachowane jego zabytki piśmienne. Różnica pismiennego jego oznaczenia przez *e* lub *ie*, *i* polega zatem na odmiennej jego naturze fizyologicznej, która musiała być taką, że czyniła zadość wszystkim tym warunkom, tak pod względem głosowym, jako też formalnym. Oznaczenie jej może mieć miejsce, jeżeli poznamy przyczynę, która spowodowała powstanie tego dźwięku a której szukać można tylko w otoczeniu sąsiednich dźwięków. Przeglądając przykłady, w których dźwięk *e* oznaczony został przez *ie*, *i*, to widzimy, że oznaczenie to jego piśmienne zachodzi

I w zgłoskach zamkniętych

a) przed *n*, *l*: tjessin, pol. kieszeń; wäusien, pol. wygnanie, wyżenie; sesien, pol. żżenie, stsł. žeženije; zarzün, pol. sierszeń; trangsien, pol. trzęsienie; viel, pol. wiele; viltje, pol. wielkie; pampiel; biel, pol. biel;

b) przed dźwięcznemi *d*, *g*: priedebed, priedzerak, pol. przed-; schwartzig, pol. świerczek.

W tych razach zwykł dźwięk *e* w języku pol. przybierać naturę zwężoną, która podobna jest dźwiękowi *i* lub *y*, zob. Małecki Gram. hist. por. I, § 78.

c) przed syczącemi *c*, *s*: blietz, blitz, pol. plecy; krodies, pol. kradziesz; wiest, pol. wieść; ziss, siess, pol. chcesz.

2. W zgłoskach otwartych.

a) przed *m*, *l*: zima, zime, pol. chcemy; tielang, pol. cielę; siele, pol. ziele; silosüh, pol. żelazo;

b) przed *b*, *d*: tiebe, tibbe, pol. ciebie; niedehl, pol. niedziela;

c) przed *s*, *z*, *c*: wiese, pol. wiezie; liese, pol. leży; nieseit, stpol. nieżyt; jo ritze, rietzat, pol. rzec; wiedzarang, pol. wieczerza;

d) przed *p:* v i p p e r, pol. w i e p r z.

Żeby poznać właściwą przyczynę tego oznaczenia piśmiennego dźwięku *e* przez *ie*, *i*, trzeba uwzględnić jeszcze analogiczne przypadki, w których, mimo tych samych warunków zewnętrznych, dźwięk *e* występuje w postaci *e*. I tak znachodzimy go

1. W zgłosce zamkniętej

a) przed *l*, *n:* j a n g d e l, pol. a n i ó ł, czesk. a n d ě l; w o b e n, pol. w a b i e n i e;

b) przed *g:* s t e e g n ü h, pol. ś c i e g n o;

c) przed *s:* s e s t r a, pol. s i o s t r a.

2. W zgłosce otwartej

a) przed *n*, *r:* s c h w e n ü, pol. z w o n o; p e r ü, pol. p i ó r o;

b) przed *d:* m e d ä u, pol. m i ó d;

c) przed *s*, *z:* p r ü h w e s e l, pol. p o w r ó s ł o, czes. p r o v e s l o; w i b b e s s e h n, pol. o b w i e s z o n; s t e t s a n g, pol. ś c i e ż a.

Jeżeli więc w tych przykładach, mimo tych samych warunków zewnętrznych, występuje na jaw nierówny skutek, to przyczyny tego zjawiska głosowego nie można szukać w naturze następujących spółgłosek, lecz w odnośnym dźwięku samym, który pod jakimbądź wpływem zewnętrznym uległ tej przemianie. Większość przykładów z oznaczeniem piśmiennem dźwięku *e* przez *ie*, *i* przypada na zgłoskę tematową, lub zachodzi w jednozgłoskowych wyrazach, gdzie główną rolę w procesach głosowych odgrywa akcent. Że tak jest rzeczywiście, pokazują nam takie przykłady, jak: k l a h n n e, pol. k l n i e; s ü w e, pol. z o w i e; s k o k n e, pol. s k a k n i e; w i e s e, pol. w i e z i e; s i e t e, pol. c h c e c i e, w których końcowe *e*, tylko dzięki brakowi akcentu, zachowało swoją czystą naturę fonetyczną. To potwierdzają także te procesy głosowe, które zależne są od akcentu, jak: s ü w e, pol. z o w i e; s k ó k n e, pol. s k a k n i e; p l ó t z e, pol. p ł a c z e; p ü h j e, stsł. p o j e t ъ; m ü s s e, pol. m o ż e; p ó h s e, pol. p a s i e; s t e g n ü h, pol. ś c i e g n o; p e r i, t. j. p e r ü, pol. p i o r o; t e p l ü h, pol. c i e p ł o itd. Jeżeli tak jest istotnie, że pod wpływem akcentu dźwięk *e* „pochylił się," przyjmując naturę fonetyczną, zbliżoną do *i* (*y*), co tak w języku polsk. jako też w narzeczu kaszub. dość często powtarza się, wówczas zrozumiałym nam będzie bliski stosunek, jaki zachodzi w języku połab. pomiędzy dźwiękami *i* i *e*, podobnie jak w kaszubskiem pomiędzy *i*, *y* i *e*. Prawidło to zostało tak ściśle zastósowane, że tylko d w a przykłady zdają się odchylać od niego, t. j. s i l o s ü h i k r o d i e s. Z tych drugi przykład zachodzi w postaci k r ô d e n e, k r ô d n e Hen., k r ó d e n e Plat., a pierwszy s i l g o s i Plat., s i l j o s i Hen., Plat. Widocznem jest więc, że forma

krodies naszego zabytku jest albo błędem zamiast krodnes, lub też że dźwięk *a* w czasowniku tym był długi. prwn. srb. kradēm se, podczas gdy połab. silosüh, mimo skr. hrikus, hlikus, byłoby odhyleniem od tego prawidła.

Zamiast *e* używa się *a* w następujących przykładach: tjarl, niem. kerl; prachod, niem. predigen; har. niem. her; tabartena, śrdniem. tabbert; wiestarreitz, słck. jašterica itd. zob. pod rubryką B. 7, str. 90. Właściwość ta jest przywiązana przeważnie do dźwięku *r*, który w ten sposób oddziaływał na poprzedzające *e*, jak np. w języku pol. niektóre dźwięki płynne (np. osieł ob. osioł itp.). Natomiast zamiana dzwięku *e* w *o* w prtc. prf. pass. na *-enъ* w przykładach cyvlatzon, eymerson, waujaddon, eystreysohn, zdaje się być wątpliwą, ponieważ przykłady te mogą należeć także do innej kategoryi konjugacyjnej, gdzie dźwięk *o* byłby na miejscu, zob. niżej.

Dźwięk *e* odpada na końcu wyrazów z powodu braku akcentu, jak łatwo tego domyśleć się można, np. viel, pol. wiele; taad, słck. tade; panckjüst, łć. pentecoste. Do tych przykładów należałyby jeszcze i te, które używają się na wyrażenie niem. bezokolicznika, jak: streysin Scheeren, trangsien Schütteln, woben locken, sodewen hindern itp., a które możnaby uważać za rzeczowniki słowne (subst. verbale); streysin, stsł. striženije, pol. strzyżenie itd. Prawdopodobniejszem jest jednakowoż, że przykłady te oznaczają 3. osobę l. mn., za czem przemawiają takie formy jak wäuwobal oder wäuwoben etwas auslocken, peren oder pere waschen, albo też takie formy, które są prawidłowo utworzone w bezokoliczniku np. vortat Garben kehren, vjungsat aufbinden itd. Odpadanie końcowego *e* odbywa się rzadko i ograniczone jest przeważnie do jednozgłoskowych wyrazów, a reguła jest, że końcowy dźwięk *e* pozostaje nieporuszony.

Stosownie do iloczasu, który przy dźwiękach *a*, *o* był czynnym, trzeba także przy *e* przyjąć różnicę jego natury fizyologicznej. Jednakże dzwięk długi *e* przemienił się w języku słow. w *ě* i dla tego tamże znajdzie swoje wytłómaczenie. Sądząc z pisowni, dźwięk *e* wymawiał się w sposób przeciągły przed dźwiękami nosowemi (*n*) i płynnemi (*r*), w których to razach w języku pol. mamy jego postąpienie w *o*: połab. seenah, pol. żona; seestra, pol. siostra itd.

Samogłoska *ě*.

Dźwięk *ě* występuje w czworakiej postaci, t. j. jak *e*, *i*, *a*, *o*, które wszystkie można sprowadzić do zakładowej formy *e*, *a*. W rozło-

żeniu dźwięku *ê* na *e* i *a* mamy więc to samo zjawisko, jak w języku polsk., które. jak nie ulega wątpliwości, pochodzi z prasłow. doby, zob. Studya nad historyą języka bułgarskiego, I, str. 38 n.

Natura fizyologiczna dźwięku *e* była twardą, jak się z oznaczenia jego piśmiennego pokazuje, np. mech, mesak, pol. miech, mieszek; bese, pol. bieży; mehre, pol. mierzy itd. Tylko w imionach własnych występuje na miejscu jego *ie*, lub *i*, co przemawiać się zdaje za dawniejszą miękką jego wymową (*ie*): biel, stsł. bêlъ; diel, stsł. dêlъ; prieseck, stsł. prêsêkъ; solstjeysol, stsł. sulitêsa; triebiahn, stsł. trêbênъ; triepneist, stsł. trêbьnica. Jednakże ten sam dźwięk *ie*, *i* zam. *ê*, zachodzi także w połab. wyrazach, jak: schriwe, stsł. črêvij; prid, stsł. prêdъ; zijohn, stsł. sêjati; zietijar, stsł. sêkyra itd., zob. w rubryce pod B. 4. 5. 6. str. 91 n. Uderzającem jest, że na 20 przykładów, używa się dźwięk *ie*, *i* zam. *ê* 13 r. po dźwięku *r*, który tem samem możnaby uważać za powód tej przemiany. Jednakże z drugiej strony zachodzą znowu przykłady, w których mimo poprzedzającego dźwięku *r* używa się *e*, jak: zrewü, stsł. črêvo; brese, stsł. brêza; brestjoje, prwn. stsł. brêzgъ; resam, stsł. rêzati; trebe, stsł. trêba; rehsen, stsł. rêšiti. Zatem w samej naturze dźwięku *r* nie można szukać przyczyny, ale takowa musi leżeć w czem innem.

Z porównania przykładów połab. z dźwiękiem *e* zam. *ê* z językiem pol., pokazuje się, że pod tym względem oba języki prawie zupełnie są sobie równe, np. minne, pol. mnie; tibbe, pol. tobie; zrewü, pol. trzewo; jest, pol. jeść; zede, pol. siedzi; schlepe, pol. ślepy itd. Z przytoczonych w rubryce A. 1. B. 1. 2. 3 przykładów w liczbie 47, str. 91, zgadza się język połab. z polskim w wszystkich z wyjątkiem czterech: brese, pol. brzoza; platnehn, pol. płotniany ob. płocienny; wiwassnehn, pol. owsiany; jedahl, pol. jadł, lub połab. forma może stać także zam. jadał, a wówczas odpowiadałaby polskiej. Na podstawie tej zgody pomiędzy językiem połab. i polsk., możemy przyjąć dla połab. *e* te same warunki, które powodują w języku polsk. wymianę dźwięku *ê* w *e*, zob. Małecki, Gr. hist. por. I. str. 130. Dalsza konsekwencya byłaby ta, że przemiana dźwięku *ê* w *i* odbyła się tylko na zakładzie dźwięku *e* odpowiednio do prawideł, które na tę przemianę wpływają. Zatem akcent występowałby w pierwszym rzędzie jako ów działający czynnik, który spowodował wymianę dźwięku *e* zam. *ê* w *i*. To możnaby przyjąć w takich przykładach jak schrive, stsł. črêvij; prid, stsł. prêdъ; grijssa, stsł. grêj sę; zietijar, stsł. sêkyra; wissim, stsł. vьsêmъ; rietzat, stsł. -ricati; sry-

bang, stsł. žrêbę; schmyjsza, stsł. smêj sę, w których niezawodnie akcent spoczywał nad dźwiękiem *e* zam. *ê*, wskutek czego nastąpiły, z powodu tej pozycyi akcentu, odpowiednie przemiany innych dźwięków. zachodzących w tychże przykładach. Ale prawidła tego nie można zastosować do pitot, stsł. plêtati, wiesaa, stsł. vêža, z których forma pitot może tylko stać zam. plitát, stsł. plêtati, wskutek czego przeszedł dźwięk *a* w *o* (*á*). Niezawodnie tkwi w tej formie „plitot" błąd czy to ze względu na *i*, czy też na *o*; formy innych źródeł jak plite Hen., Plat., plitena Hen., nie przyczyniają się w niczem do rozjaśnienia tejże. Natomiast forma wiesaa, która z dźwiękiem *i* zam. *ê* zachodzi we wszystkich źródłach: wisa Leibn., Hen., Dom., Plat., wísa Ekk., mogłaby stanowić wyjątek tylko ze względu na pisownię z podwójnem *a* w zakończeniu, która przemawiałaby za akcentem na zakończeniu. Tymczasem przemiana *ê* w *i* w zgłosce tematowej, niemniej przekazany akcent w formie wísa Ekk., przemawiają za tem, że akcent spoczywał na zgłosce rdzennej, z czem cerkiewno-ros. v'éža stoi w zgodzie, a końcowe *a* ostało się mimo braku akcentu, jak przykłady tego także u Szulcego często zachodzą.

Jeżeli w zamianie dźwięku *ê* przez *e* panowała prawie zupełna zgoda pomiędzy językiem połab. i polsk., to możnaby sądzić, że także w drugiej części tego procesu, to jest w przemianie *ê* w *a* ten sam zachodzi pomiędzy temi językami stosunek. To mamy także istotnie w takich przykładach jak: sarral, pol. -żrał, żrzał; waujaddohn, pol. wyjada-(ć); wessdjat, pol. wdziać; jole, joleja, pol. działa; silosüh, pol. żelazo; joter, pol. wiatr; wesdjona, pol. wdziany; bjohl, pol. biały; vibbejohd, pol. obiad; lijotüh, pol. lato; pijossic, pol. piasek. Jednakże zgoda ta ustaje w takich przykładach, jak: mlakaa, pol. mleko; slawack, pol. człowiek; wungsaneitz, pol. gąsienica; zarat, pol. -żrzeć; daara, dahrung, pol. dziura; mlaht, pol. mleć. Widzimy z tych przykładów, że połabskiemu *a* zam. *ê* odpowiada w języku pol. *e*, t. j., że jeden lub drugi język odstąpił od pierwotnej reguły. Odstępstwo leży po stronie języka polsk., który dźwięk *ê* przemienia w(*i*)*a* tylko przed pewnemi spółgłoskami, do których nie należą dźwięki gardłowe, i który zamiast formy stsł. dêra posiada dziura zam. dziora, podobnie jak brzoza, stsł. brêza. Język połab. nie dopuszcza tych wyjątków przed spółgłoskami gardłowemi, dla tego zachował prawidłowe formy mlaka, stsł. mlêko; slawak, stsł. člověkъ; podobnie dara, stsł. dêra. W użyciu form mlaka, mlath, stoi język połab. na tem stanowisku, co język ros. z formami swemi molokó, molótъ, które przedstawiają odmienny stopień samogłoskowy.

jak pol. mleko, mleć. W formie wungsaneitz zgadza się połab. z językiem głuż. husańca, a eiklastehn jest niezawodnie błędnem zam. eiklesten, jak jednogłośnie za tem przemawia wszystkich źródeł forma klesta Hen., Plat., klćesda Ekk., klesda Dom. Również zarat może opierać się na prawidłowem użyciu, w czem mielibyśmy stsł. prototyp zъrêti, który w języku połab. zastąpiony został na powyższy sposób. Zatem i druga część zastępstwa dźwięku *ê* przez *a*, opiera się w języku połab. na tej samej podstawie, jak w polsk., tylko że podstawa ta ma w połab. szersze granice i została konsekwentniej przeprowadzoną, aniżeli w języku polsk.

Dalsza przemiana odbywała się również na zakładzie dźwięku *a* zam. *ê*, który, podobnie jak pierwotne *a*. przechodzi niekiedy w *o*. n. p. jole, stsł. dêlajetь; silosüh, stsł. želêzo; joter, stsł. vêtrъ; rose, stsł. rêžetь i t. d., zobacz rubrykę B. 11, 12, 13. Że proces ten w ten rozwinął się sposób, dowodem tego język polski, który we wszystkich tych przykładach okazuje prawidłowo pierwotne *a*, na którem opiera się połab. *o*. Stosownie do dźwięku *a*, który pod wpływem akcentu przechodzi w *o* (*á*), trzeba i tutaj przyjąć tę samą działającą przyczynę. To da się zastosować w takich przykładach, jak jole, joter, rose, bjohl, pijossic, w których dźwięk *a* zam. *ê* pod wpływem akcentu przeszedł w *o*. Ale prawidło to nie może znaleść zastosowania przy silosüh, pol. żelazo; wibbejohd, pol. obiad; lijotüh, pol. lato, w których, stosownie do wysnutych wyżej praw głosowych, dźwięk *o* pod wpływem akcentu przeszedł w *ü*, w skutek czego nie byłoby w akcencie dla dźwięku *o* zam. *ê* uzasadnienia. Wyjaśnienie tej nieprawidłowości podają narzecza języka polsk., w których jak n. p. w wielkopolskiem i kaszub. formy takie jak objad, piasek, zawdzian, biały i t. p. brzmią: objád, kaszub. ᵛöbjád, piosek, kaszub. pjásk, zawdzion, bioły, kaszub. bjáły i t. p. Otóż to samo trzeba przyjąć dla języka połab., w którym obok akcentu wpływała także natura następnej spółgłoski, lub też analogia innych wzorów na wymianę dzwięku *a* zam. *ê* w *o*.

Przemiana dźwięku *ê* w *ei* opiera się na wątpliwej podstawie, ponieważ odnośne przykłady jeissa, weissoje mogą nie mieć nic wspólnego z dźwiękiem *ê*, ale polegać na innych wzorach.

Na podstawie powyższych wywodów możemy oznaczyć dla dźwięku *ê* następujące prawidła.

a) Użycie dźwięku *e* na miejsce *ê* oparte jest w języku połab. na tych samych warunkach, jak w języku polsk. To samo dotyczy także dźwięku *a* zam. *ê*, tylko że język połab. używa dźwięku tego w szerszej mierze, aniżeli język pol.

b) Przemiana dźwięków *a e* zam. *ě* w *o i* odbywa się pod wpływem akcentu, chociaż przy dźwięku *o* zam. *ě* jest czynny także wpływ następnych spółgłosek.

Samogłoska *i*.

Dla dźwięku *i* używają się oprócz dwugłoskowych także pojedyńcze znaki *i*, *ie*, *ü*, które wskazują na wymowę jego jako prostego dźwięku. Przy niektórych znakach jest niepewnem, czy mamy w nich zawarty rzeczywisty dźwięk żywy, czy też tylko błąd pisarski, jak n. p. runckawitz ob. rungckaweitz, zangdü ob. zangdhei, nüdt ob. neidt i t. d. Z wyrazów przyjętych z języka niem., jak n. p. kriegjohl, niem. kriegen; diew, niem dieb; klitzca, niem. klitz; spinna, niem. spinde i t. d., wynika, że dźwięk prosty *i* istniał w języku połab. Dźwięk ten zachodzi rzadko w wyrazach słow. a przypadki jego użycia są jeszcze wątpliwe. Tak przyrosek *-ica* wyraża się regularnie przez *eic*, ale dwa razy używa się także prosty dźwięk *i -ica*: runkawic, tjüpic. Widocznem więc jest, że w tem tkwi błąd, zwłaszcza że na innem miejscu zachodzi także forma rungckaweitz, a drugi przykład tjüpic pisze się u Juglera tjüpeitz, a u Platowa gipeitza. Również błędem jest nüdt, obok którego zachodzi także neid, stsł. нитъ, co także we wszystkich powtarza się źródłach: neit, Hen., Plat., Jug. Forma gribjat opiera się niezawodnie na prototypie stsł. chrъbъtъ, sup., i ma w głuż. khribjet swój odnośny równoważnik. Natomiast trzeba przyjąć prosty dźwięk *i* w mahlnick, które w tej formie powtarza się u wszystkich pisarzy: mahlnick Hen., Plat., málnic Ekk., malnic Dom.; to samo dotyczy formy bieas, którą Schleicher o. m. §. 242 uważa za imperfekt. 2 os. poj. Z wyjątkiem więc tych form, wszystkie inne z prostym dźwiękiem *i* w środku wyrazu, są albo wprost z niemieckiego języka przejęte, albo powstały pod jego wpływem.

Również rzadkim jest dźwięk *i* w zakończeniu wyrazów, gdzie tak samo zachodzi niepewność, czy mamy z rzeczywistą formą do czynienia, czy też tylko z błędem. To powtarza się n. p. wyraźnie w przykładach takich jak: wissie obok wissey, stsł. vьsi, nom. pl. r. m., lub zangdie ob. zangdhei ipt. 2 os. poj. Chcąc więc oprzeć wywody swe na pewnej regule a nie na możliwych błędach, trzeba wyszukać dla nich takie prawidła, które wzięte są z całości języka a nie ze sporadycznych tylko wyrazów. Porównując przykłady, przytoczone pod rubryką A. 6. b., widzimy, że zakończenie *-i* w mianowniku l. mn. tematów *-o* (*jo*) r. m. i *-i* r. m. i ż., jest wyrażone regularnie przez *e*: dumbe, stsł. dąbi; tjüste, stsł. kosti. Podobnie ma się rzecz

z zakończeniem *-itь* 3 os. poj. czasowników, które w języku połab. brzmieć powinno *-i*, zamiast czego regularnie występuje także *-e*: beese, stsł. bêžitь; stühe, stsł. stoitь. Ponieważ w tych przykładach są czynne prawidła, które poprzednio poznaliśmy, dlatego możemy je tutaj zaztosować z zupełnym skutkiem, jak tjüste, nühtze, stühe; liese, pol. lezie; stowe i t. p. W przykładach tych nastąpiła przemiana dźwięków *o* w *ü*, *e* w *i*, *a* w *o* (*å*) wskutek padającego na nie akcentu, z czego możemy wysnuć dla dźwięku *i* to prawidło, że nieakcentowane przechodzi w zakończeniu w *e*. To samo powtarza się przy przymiotnikach, które w mianowniku l. mn. na r. m. zamiast *i* języka polsk., *-ii* języka stsłow., okazują także dźwięk *e*: mijohle (pijessi) kleine Hunde; dräuje (läudey) ander Läute. Widocznem więc jest, że zakończeniem w języku połab. w tym przypadku było podobnie jak w polsk. i innych słow. proste *i*, które dla tych samych powodów przeszło w *e*. Ale i w liczbie poj. używa się przy przymiotnikach r. m. jako zakończenie *e*, które może odpowiadać albo to prostemu *i*, albo też *y*, stsł. *yj* (ъj): gläuppe, pol. głupi; mladde, pol. młody i t. d. Na podstawie więc tych faktów możemy postawić dla zakończenia to prawidło, że dźwięk *i* nieakcentowany przechodzi w niem regularnie w *e*.

Zachodzi pytanie, jakim się przedstawia dźwięk *i* w zgłosce akcentowanej? Proces ten najlepiej uwydatnia się w środku wyrazów i najpierw w jednozgłoskowych. W tych natrafiamy następujący stosunek: gneit, czes. hnida, srb. gnjȉda[1]); leist, czesk. list, srb. lȉst; meiss, łć. missa; weik, łć. vīcus; läup, czesk. lípa, srb. lȉpa; heit, czesk. jíti, srb. ìći; neyw, czesk. níva; neit, czesk. nit, srb. nȉt; gleist, czesk. hlísta, srb. glìsta i t. d. Zaznaczyć przedewszystkiem wypada ten fakt, że dźwięk *ei* zam. *i* zachodzi przed wszystkiemi możliwemi spółgłoskami, czyli że jakość następujących spółgłoskowych kompleksów nie wywierała żadnego wpływu na tę przemianę. Również pokazują języki czesk. i srb., że iloczas nie odgrywał także przeważnej i wyłącznej roli, ponieważ tenże w obu językach często znacznie się różni od siebie. Zatem pozostaje możliwe to przypuszczenie, że tylko akcent był owym czynnikiem, który wywołał tę przemianę dźwięku *i* w *ei*.

To samo możemy przyjąć dla dwuzgłoskowych wyrazów, w których środkowe *i* akcentowane przeszło w *ei*, końcowe zaś z powodu braku tegoż obniżyło się w *e*, jak: kreywe, stsł. krivi(i) lub

---

1) Znak piśmienny *ȉ* oznacza srb. dźwięk *ȋ* z akcentem ‿̍ , który oznacza się przez ̏ .

k r i v ъ j; w e y s e, pol. w i s i; q u e y l e. pol. k w i l i. Również na podstawie znanych procesów głosowych możemy ten sam wpływ akcentu przyjąć i w takich przykładach jak: s e i w a t a k, stsł. ž i v o t ъ k ъ; s e h l e i n a; s e i v e, stsł. ž i v e t ь; h e i d e, stsł. i d e t ь; s e y w a t, stsł. ž i v o t ъ; p e y j e, stsł. p i j e t ь; d v e y s e, stsł. d v i ž e t ь. Można więc wobec tego przypuścić, że akcentowany dźwięk *i* przechodzi w środku wyrazów w dwugłos *ei*. Jednakże prawidło to nie znajduje zastósowania w wyrazach więcejzgłoskowych, w których zachodzą inne procesa głosowe pod wpływem tego samego czynnika akcentuacyjnego jak: r ü h j e i t n a, pol. r o k i c i n a; l e i s e i t z j a, stsł. l i s i c a; n i e s e i t, stsł. n e ž i t ъ; p ü s s w e i t z, s o w ä u s n e i t z; v i e n e i t z, słowień. o j n i c a; j o l ü w e i t z, pol. j a ł o w i c a itp. Widocznem jest, że w tych przykładach akcent nie mógł być wyłącznym czynnikiem, wywołującym przemianę dźwięku *i* w *ei*, ponieważ temu sprzeciwiają się już skądinąd znane prawa głosowe, niemniej i takie przykłady jak l e i s e i t z j a, w których dźwięk *i*, czyto akcentowany, czy też nie, temu samemu uległ procesowi. Gdy więc dźwięk *i* także w zgłosce nieakcentowanej przechodzi w *ei*, to przyczyny tego możnaby upatrywać w iloczasie. Ale te same przykłady pokazują znów, że dźwięk *i*, choć krótki, np. w sufiksie *-ica*, ulega temu samemu procesowi.

Schleicher o. m. str. 74, przyjmuje dla dźwięku *i* to prawidło, że akcentowane *i* i przed zgłoską akcentowaną przechodzi regularnie w *ai*, nieakcentowane *i* natomiast po zgłosce akcentowanej, rzadziej przed takową, zastępuje się przez *i*. Pominąwszy ogólnikowość i za wielką swobodę tego prawidła, które oznacza tyle, że dla dwugłoskowego i niedwugłoskowego dźwięku *i* nie dają się oznaczyć pewne prawa, to jest ono nieprawdziwe, ponieważ sprzeciwia się innym prawidłom, które przyjmyje także Schleicher. I tak w przykładach takich jak: r ü h j e i t n a, n i e s e i t, p ü s w e i t z, s o w ä u s n e i t z, w i e n e i t z, j o l ü w e i t z, m o h t e i t z, s o p e y t j e, p o j a n g s e i n itd., stoi dźwięk *i* po zgłosce akcentowanej a mimo to przemienił się w *ei*. Reguła więc Schleichera nie ma zastósowania w tem ograniczeniu, ale musi być rozszerzona w ten sposób, że w ogóle każdy dźwięk *i* w środku wyrazu przechodzi w *ei*.

Ten sam proces powtarza się w języku niem., który przedłuża dźwięk *i* w wyrazach, przejętych z języków słow., w dwugłoskę *ei*, jak to pokazują następujące przykłady, wyjęte z Codex diplomat. Majoris Poloniae, Tom I: C i t i z i, niem. Z e i t z str. 2, M i s n i - M e i s s e n str. 2, Ż n i n - Z n e i n str. 2, Z n e y n a 138, 363, 502, II, 195, 408, Z n e y n o II, 358, Z n e i i n a II, 390, Z n e y n e n s i s II, 439, prwn. II, 567, 568; V i d a w a - W e y d a I, 567; z Kętrzyńskiego:

O narodowości polskiej w Prusiech Zachodnich itd.: Pin-Peine, 134, Lisewo-Leissau 136, 137, Lipniki-Leipe 136, Bliżno-Bleise 138, Kalinkowo-Caleynka 138, Żmijewo-Schmeiau 129, 139, Widłyce-Weitels 145, Minięta-Meynithen 150.

Na podstawie tej właściwości języka niem. możnaby sądzić, że przemiana dźwięku *i* w *ei* w języku połab. wzięła początek swój w wpływie języka niem. Ale pominąwszy tę okoliczność, że ta sama przemiana dźwięku *i* w *ei* powtarza się także w innych językach słow. np. w czeskim, zob. Gebauer: Mluvnice česká, I, str. 16, przemawia przeciwko temu także ten fakt, że proces ten jest ściśle związany z całym systemem głosowym języka połab., w którym długie lub akcentowane dźwięki przyjmują dwugłoskową naturę fizyologiczną, np. *á* lub *ā*: *a* z kółeczkiem itd. Obcy wpływ zaś można tylko w tych razach przyjąć, w których następuje odchylenie prawidłowego skutku od działającej bezpośrednio przyczyny.

Prawidło, dotyczące przemiany nieakcentowanego dźwięku *i* w zakończeniu wyrazów w *e*, pociąga za sobą tę konsekwencyą, że akcentowane *i* ulega temu samemu procesowi tak w środku wyrazów jako też w zakończeniu, t. j. że przechodzi w *ei*. To mamy rzeczywiście w takich przykładach jak: dwarrey, stsł. dvьri; läudey, por. pol. ludy; wissey, stsł. vьsi; pey, pol. narz. pi; zangdhei, stsł. sędi, w których dźwięk *ei* zam. *i* zawdzięcza swoję egzystencyę tylko akcentowi. Z tem jednak nie stoi w zgodzie użycie kilkorazowe prostego *i* w zakończeniu zam. *e*, jeżeli przyjmiemy brak akcentu, lub *ei*, jeżeli zgłoska ta ma być akcentowaną, jak pijessi, stsł. pьsi; büsari, stsł. pozьri; tutzi, stsł. tlъci. Zamiast formy pijessi zachodzi prawidłowa pessáy Hen., passáy Jug., z czego wynika, że podana u Szulcego jest błędem pisarskim. Również oba przykłady osamotnione büsari, tutzi, są wątpliwe ze względu na całą masę innych, w których odnośne prawidło w inny sposób znajduje swoje zastósowanie. Niezawodnie trzeba w nich przyjąć dźwięk *e*, który mamy w przykładzie tuze minna „stosse mich“, a który również zachodzi w goret, schworet, schläuses dla tych samych powodów.

Przemiana wreszcie dźwięku *i* w *a* zachodzi tylko przed *l* w prtc. II prf.: weipahl, stsł. -pilъ; blungdal, stsł. blądilъ itd. zob. rubr. B. 9. str. 96. W tem mamy pokrewne zjawisko, jak np. w niektórych narzeczach języka polsk., w których w tej samej formacyi używa się na miejsce *i* dźwięk *ie*, lub *io*: kupiół, wypiół, wywabiół itp.

Na podstawie powyższych wywodów możemy ustanowić dla dźwięku *i* następujące prawidła:

a) Dźwięk *i* akcentowany, lub nieakcentowany, krótki lub długi, przechodzi w środku wyrazów w dwugłos *ei*. Wyjątek od tego stanowi zakończenie bezokolicznika i 2. os. poj., gdzie nieakcentowane *i* przechodzi w *e*.

b) Nieakcentowany dźwięk *i* przechodzi w zakończeniu wyrazów w *e*, a akcentowany w *ei*.

c) Przed dźwiękiem *l* w prtc. II prf. act. przemienia się *i* w *a*.

Samogłoska *u*.

Prosty dźwięk *u* zachodzi tylko sporadycznie i to jeszcze w wyrazach, przejętych z języka niem. jak: kuzey, niem. kutze; putzea, niem. butze. Również i przemiana prostego *u*, ujawniająca się, czy to w postaci *ö*, czy też *ü*, należy do sporadycznych własności języka połab., jak dörstjoje, średniem. dorsten; bückwa, bückweitna, stsł. buky, prwn. średniem. boke, bôkwête; tjübar, łć. cubare; tjüssan, średniem. kussen. Nie ulega wątpliwości, że podstawą dla tych dźwięków w postaci *ö*, *ü* zam. *u*, jest dźwięk *o*, który musiał stanowić narzeczową właściwość wymowy niem. języka i stosownie do akcentu przemieniał się w *ö* lub *ü*.

Wśród tych wyrazów z obcym zakrojem praw głosowych, znajduje się także jeden słowiański tjärrangtai, który opiera się na prototypie kuręti, gdzie dźwięk *u* występuje w postaci *ä*. Jednakże z innych źródeł, jak Henniga: tyayrang, tyeirang, pl. tyaurey, Ekkarda: tscheiran i Platowa: tjaurang, tjeirang, wynika, że prawidłową formą, wymaganą przez prawa głosowe języka połab., jest tjäurangtai, tj. *äu* na miejsce *u*. Natomiast w przykładzie klubick, który stoi zam. klübick, występuje w wszystkich źródłach dźwięk *i* (*ü*) na miejsce *u*. Forma ta opiera się albo na analogii innych z sufiksem *-ik* (prwn. malnik), albo też również na właściwości narzeczowej wymowy, w której wyraz klobuk przyjął postać klobok, z czem. czesk. klobouk porównać można.

Oprócz form powyższych z prostym dźwiękiem *u*, lub jego przemianą *ö*, *ü*, regułą jest języka połab. przemieniać dźwięk *u* w dwugłos *äu*, tak w zakończeniu jako też w środku wyrazów. Proces ten odbył się na zakładzie dwugłoski *au*, w którą pierwotnie połab. *u*, podobnie jak np. w języku czesk., się rozłożyło. Dowodem tego są nazwy miejscowe połab., w których niezawodnie zawarty jest starszy okaz procesów głosowych każdego języka. W nazwach tych przechodzi dźwięk *u* przeważnie w *au*, np. bausen, bausneiken: buch-; klauken: kljuka; nauden: nud- itd. Ten sam okaz procesu głoso-

wego dźwięku *au* zam. *u* zachodzi także kilka razy u Szulcego, jednakże przykłady te są, jak z użycia ich na innem miejscu wynika, prostemi błędami. Stosownie do panującego w języku połab. prawidła, według którego dźwięk *a* przemieniał się w *ä* i stanowił jego własność charakterystyczną, stało się także koniecznem, by pierwszy z współczynników dwugłoski *au* uległ także temu samemu procesowi, wskutek czego wytworzył się dwugłos *äu*.

Inne sposoby oznaczenia tego dwugłosu, jak przez *ei*, *ey*, polegają na indywidualnej wymowie pisarza, w której zawarty jest ten sam dźwięk, odpowiadający dzisiejszemu niem. *eu*. Co się tyczy samego procesu, to powtarza się w niem to samo zjawisko, jak przy dźwięku *i*, który niezależnie od wszelkich wpływów zewnętrznych, przemienił się w środku wyrazów w dwugłos *ei*, i potwierdza zarazem to mniemanie, że charakterystyczną właściwością języka połab. było, przemieniać te dźwięki w dwugłosy, które w innych językach indrp. ulegały temu samemu przekształceniu.

Samogłoska *y*.

Pomiędzy dźwiękami *y* i *u* panowało, jak się daje, wielkie podobieństwo wymowy, jak z równego oznaczenia przez pismo tychże niechybnie to się okazuje. Równość ta opiera się na pokrewieństwie ich etymologicznego pochodzenia, i ma wśród innych języków słow. odpowiednie okazy co się tyczy rozkładu dźwięku *y* w dwugłosowe elementa. Pomijając język czesk., w którym dźwięk *y* rozkłada się w *ei*, znachodzimy w łać. dokumentach najdawniejszych wieków podobne opisanie jego natury dwugłosowej w postaci *oi*, *ui*, lub też *iu* jak: s p o i t i m a r zam. s p y t i m ê r ъ Annal. fuld.; b u i zam. b y, b u i t i zam. b y t i, m u i zam. m y kod. Fryz.; βοισέσθλαβος zam. v y š e s l a v ъ Const. Porph.; t a b o m i u z l Salzb. itd., zob. Miklosich Vrgl. Gr. I², str. 152. Może stanowić kwestyę sporną, czy dwugłosowy dźwięk *eu* zam. prostego *y*, przedstawia w języku połab. warstwę starszą, będącą jakby łącznikiem epoki przedsłowiańskiej, reprezentowanej przez język litewski, ze słowiańską, czy też proces ten odbył się już na gruncie historycznym i jest prostą przemianą dawniejszego *y*? Zabytki językowe z różnych epok rozwiązałyby tę kwestyę, gdyby się jakowe zachowały.

W środku wyrazów używa się regularnie dwugłos *eu* zam. *y* z wyjątkiem z i t t i r, stsł. č e t y r i j e; j u n g s i e c k, stsł. j ę z y k ъ; z i e t i j a r, stsł. s ê k y r a; t a h l ob. t o h l, stsł. t y l ъ; s o b a h l-s a h, stsł. z a b y l ъ; t j ü b a h l, pol. k o b y ł a; wyraz zaś s a a-p c a jest błędem, jak drugie przykłady tego są dowodem: s ä u b, s ä u p l u n g. Co się tyczy dźwięku *a* zam. *y*, to powtarza się w tem

to samo zjawisko, które przy *i* poznaliśmy i które zachodzi również przed następnym dźwiękiem *l*. Natomiast w użyciu dźwięku *i* zam. dwugłosowego *eu*, mamy ten sam proces, który powtarza się także w zakończeniu, gdzie z jednej strony mamy dwugłos, z drugiej prosty dźwięk. Nie ulega wątpliwości, że powodem tego nierównego rozłożenia dźwięku *y* był akcent, którego brak spowodował redukcyę dwugłoski do prostego dźwięku, a egzystencya jego przeciwnie użycie dwugłoski. W tem rozłożeniu jednego i tego samego dźwięku w dwojaki sposób, mamy oznaczoną jego naturę fonetyczną, która równała się dzisiejszemu niem. *eu* na stopniu pełnym, a prostemu *i* na stopniu słabym. W ten tylko sposób możebnem stało się, że w zakończeniu, w zgłosce nieakcentowanej, dźwięk *y* podległ temu samemu procesowi, jak dźwięk *i*, t. j. przeszedł w *e*.

To zachodzi

a) W mianowniku poj. przymiotników złożonysh r. m. za stsł. *ъj*, pol. *y:* säute, pol. syty; kreywe, pol. krzywy; mlade, pol. młody; schlepe, pol. ślepy; gläuchje, pol. głuchy; säuje, pol. suchy; seywe, pol. siwy; cohrne, pol. czarny; pröste, pol. prosty; plesneywe, pol. pleśniwy. Sądząc z tłómaczenia niem., możnaby niektóre z tych przykładów uważać za liczbę mn., a wówczas dźwięk *e* byłby przemianą dźwięku *i*. Jednakże zachodzą przykłady, w których mamy wyraźnie oznaczoną liczbę poj. przymiotnika z tem samem zakończeniem, jak: büsse deisca Gottes (tisch); mohle leihb klein Wispel; wiltje wungs grosse Bart; wiltje leihb gross Wispel; büchse sclawack frommer Mensch.

b) W mianowniku l. mn. rzeczowników r. ż. za stsł. *y*, pol. *y:* brese, stsł. brêzy; püse, pol. poszwy; pilenncke, pol. pieluszki; trebe, stsł. trêby. Że w przykładach tych mamy liczbę mn., wynika stąd, że zakończenie rzeczowników r. ż. w liczbie poj. brzmi regularnie *a*, jeżeli jest akcentowane, a jeżeli nie, wówczas odpada całkiem.

Zamiast *e* zachodzi dźwięk *a* w zakończeniu, który objął funkcyę pierwotnego *y*, jak: sladsa, stsł. slъzy, niem. „Tränen." Jednakże tłómaczenie niem. w liczbie mn. może być dowolnem, zatem ten i inne przykłady tego samego rodzaju są niepewne tem bardziej, że sprzeciwiają sie panującemu prawidłu przemiany głosowej. Z tego samego względu, trzeba także przykłady z zakończeniem *-a* rzeczowników r. m. jak: wlasza Haare, sumba Zähne, poltzah Zehen und Finger, grobaa Eybuche, valla Ochsen, zaliczyć do innej kategoryi formacyjnej, w której końcowy dźwięk *a* nie jest zastapczym za stsł. *y:* vlasy itd. W zakończeniu tem tkwi bezwątpienia dźwiek *a*, a przykłady te zaliczyć trzeba do rzędu tych utworów, które na wyrażenie zbiorowego pojęcia przyjmują zakończenie *a* liczby mn. r. n.

Dla dźwięku *y* służą zatem następujące prawidła.

a) W środku wyrazów przechodzi dźwięk *y* w zgłosce akcentowanej w dwugłos *eu*, w nieakcentowanej zaś w *i*, a przed płynnem *l* w *a*.

b) W zakończeniu, w zgłosce akcentowanej, przechodzi dźwięk *y* w *eu*, w nieakcentowenej zaś w *e*.

Samogłoski stsł. ъ, ь.

Z oznaczenia piśmiennego wynika, że oba dzwięki, odpowiadające stsłowiańskim ъ, ь, zrównały się w języku połab., przechodząc w jeden dźwięk *a*, jak:

ъ		ь	
połab.	stsł.	połab.	stsł.
wa	vъ	mesak	mêšьkъ
ka	kъ	jäunac	junьсь
sape	sъpati	jadan	jedьnъ
zomacen	zamъknąti	sare, saran	zьritь
katü	kъto	sase	žьžetь
wawiest	vъvesti	was	vьsь
wan	vъnъ	dans	dьnьsь
was	vъšь	schlepac	slêpьcь
dasd	dъždь	mase	mьžitь.

Proces ten byłby więc taki sam, jak np. w języku srb., w którym na miejsce stsłowiańskish ъ, ь używa się jednolitego *a*, zob. Miklosich, Vergl. Gr. I², str. 387, 398, 399. Jednakże z przykładów połab. języka wynika, że polega on na procesie twardnienia miękkich zgłosek w językach słow., według którego stsł. dźwięk ь i odpowiednie jemu w nowszych językach słow., zrównały się z dźwiękiem ъ. Pierwotnie jednak istniała różnica pomiędzy temi dźwiękami zastępczemi za stsł. ъ, ь, która polegała na tem, że dźwięk, odpowiadający stsł. ь, był w języku połab. miękki, jak np.: połab. pijas, stsł. pьsъ; wüstjan, stsł. ostьnъ; tjantige, stsł. tьnьkъ; tjama, stsł. tьma; gribjat, stsł. chribьtъ Zachodził więc w języku połab., odnośnie zastępczych dźwięków za stsł. ъ, ь, ten sam stosunek, jak np. w języku polsk., który używa pomiędzy innemi twardego i miękkiego *e* za stsł. ъ, ь. Różnica ta atoli utrzymywała się już słabo w czasie, z którego pochodzą zabytki piśmienne tegoż języka, gdyż w przeważnej liczbie przykładów została ona zatartą w ten sam sposób, jak to zaszło w innych językach słow, że miękki dźwięk *a* (*'a*) za stsł. ь stwardniał, przez co zlały się oba dźwięki, odpowiadające stsł. ъ, ь, w jeden *a*, t. j. stsł. ъ. Na ten proces nie wpływały żadne czynniki zewnętrzne, za jakie możnaby uważać naturę sąsiednich dźwięków

spółgłoskowych, gdyż w otoczeniu tych samych dźwięków spółgłoskowych używa się twarde *a* obok miękkiego, jak: d a n s obok t j a n-t i g e, p i j a s obok s c h l e p a c itd. Jest to więc jeden z tych procesów językowych, który dotknął całego organizmu języka jako jedna z kolei następujących przemian, na którą składały się tak zewnętrzne jako też wewnętrzne czynniki.

Dźwięk ten zastępczy, czy to w postaci twardego *a*, czy też miękkiego *'a*, dzieli pod względem funkcyi w zgłoskach i wyrazach te same losy, jak jego równoważnik w języku stsłow. w przeciwieństwie do nowszych języków słow., w których egzystencya jego znacznie ograniczona została przez to, że przyjął na siebie rolę dźwięku czysto pomocniczego, zależnego w największej liczbie przypadków od względów fonetycznych. Dla tego też pozostaje on tam w języku połab., gdzie w nowszych językach słow. jako niepoparty względami fonetycznymi ginie, n. p. z a w e, stsł. z o v e t ь, z ъ v e t ь sup., pol. z w i e; s a p e, stsł. s ъ p i t ь, pol. ś p i; z o m a c e n, stsł. z a m ъ k - n ą t i, pol. z a m k-n ą ć; k a t ü, stsł. k ъ t o, pol. k t o; w a w i e s t, stsł. v ъ v e s t i, pol. w w i e ś ć; z a z e, stsł. ž ь ž e t ь, pol. ż ż e; m a z e, stsł. m ь ž i t ъ, pol. m ż y i t. d. To zachodzi nawet w takich przypadkach, w których dźwięk ten przyjął już rolę dźwięku tematycznego i jako taki uległ tym samym przemianom, jak dźwięk pierwotny, n. p. p i j a s obok p i j e s i l. mn., t j a m a ob. t e j a m i, które niezawodnie trzeba czytać jak t j e m i. W tem zatrzymaniu dźwięku *a* względnie *'a* na tych miejscach, na których w języku polsk. i innych słow. wypada, mamy podobne zjawisko, tylko na szerszą skalę używane, jak n. p. w języku polsk. w takich przykładach: o ś c i e ń, gen. o ś c i e n i a rzadziej o s n a zam. o s t n a; g r z b i e t, gen. g r z b i e t a zam. stpol. c h r z e p t a Ps. fl. 37, a.; t e ś ć, gen. t e ś c i a zam. ć c i a Bibl. Szar. 33, a. i t. d. W języku stpol. zachowanie dźwięków za stsł. ъ, ь w tych razach, w których temat na końcu otrzymywał rozszerzenie, było dość często w używaniu, n. p. n a s t o p i e n i e Bibl. Szar. 263, b; s t o p i e n i o w i Opeć 31 (Krak. 1539); o c i e c a Psłt. fl., St. Maz. i t. d. i t. d.

Zamiast dźwięku *a*, stoi na miejsce stsł. ъ w języku połab. dźwięk *i* w p i j o s s i c, stsł. p ê s ъ k ъ, n e c h j ü h t, stsł. l a k ъ t ъ, w czem może analogia innego sufiksu (*-ik*), lub też dźwięku, odpowiadającego stsłowiańskiemu ь, była czynna. Natomiast w czasowniku w e s d j a t, w e s d j o n a, w którym używa się *e* zam. ъ, jest prosty błąd zawarty zam. w a s d j a t, jak to pokazują przykłady innych źródeł: w â s d é n a Hen., Plat., w â s d g ó n a, w â s d y e s s a Hen. Również i przykład w i n-n ü h t z „des Nachtes“, nie może odpowiadać stsł. v ъ n o š t i, tylko stoi zam. o n o š t ь, gdzie praep. *o* oznacza czas, łć. circum, prwn. kasz. ö b n o c.

W zakresie zastępstwa stsłowiańskiego ь w języku połab., trzeba podnieść dźwięk *i* w przykładzie wisiey, wisim, stsł. vьsi. vьsêmь i w przyrostku -ькъ: szwarcig, stsł. svrъčькъ. Na zakładzie tego samego dźwięku *i*, powstała jego wymiana w postaci *e*, które zastępuje stsł. ь w takich przykładach jak: weidse, stsł. viždь; dodse, stsł. daždь; stetsang, stsł. stьdza; menan, menas, stsł. mьn-êti; seseitza, stsł. žьžetь sę. Z tych przykładów niektóre są wątpliwe. lub błędne. Tak zam. formy stetsang podają inne źródła stácia Ekk., stacia Plat., stâzia Hen., z czego wynika, że u Szulcego trzeba prawidłowo czytać stadzan; podobnie forma seseitza stoi niezawodnie za stsł. žežetь sę i czytać się musi sesi sa, t. j. zezí sa; tak samo menang, mehnass stoją za stsł. mênją, mêniši. Wobec tego pozostają jako jedyne okazy zastępstwa stsłowiańskiego ь przez *e* tylko dodze i weidse, które odpowiadają stsł. formom imperativu daždi, viždi.

Samogłoski *ą*, *ę*.

Na podstawie pisowni można przyjąć za regułę języka połab., że w zgłoskach twardych używa się na oznaczenie stsłowiańskiego *ą* nosowy dźwięk, wyrażony przez *ung*, w zgłoskach miękkich zaś wyrażony przez *ang*. To zachodzi w bierniku l. poj. tematów -ā r. ż., to samo powtarza się także w zakończeniu czasowników w 1 os. l. poj. Ten sam stosunek powtarza się także w śródku wyrazów, jak z języka polsk. to najwyraźniej widzieć można.

połab.	stsł.	pol.	połab.	stsł.	pol.
un			*an*		
zumba	ząbъ	ząb	granst	chrąstъ	chrząszcz
wungs	ąsъ	wąs	pojank	paąkъ	pająk
pump	pąpъ	pęp	pojangcein	paąčina	pajęczyna
dumb	dąbъ	dąb			
gans	gąsь	gęś			
runka	rąka	ręka			
munka	mąka	mąka			

Z tego można ten wniosek wysnuć, że dźwięk nosowy, oznaczony przez *ung*, (*un*, *um*), pełnił tę samę funkcyą, jak stsł. *ą*, podczas gdy oznaczony przez *ang* (*an*, *am*), miał inne przeznaczenie. Możnaby na podstawie języka polsk. sądzić, że dźwięk *an*, zachodzący w zgłoskach miękkich, odpowiadał dźwiękowi *ę* języka stsłow., który niezawodnie pierwotnie oznaczał dźwięk nosowy z podstawą miękkiego czystego *a*: *'an*. To przypuszczenie potwierdzają także takie przykłady, w których na miejsce stsł. *ę* używa się w języku połab. nosowy dźwięk *an*, jak:

tielang, stsł. telę; srybang, stsł. žrěbę; porsang, stsł. prasę i t. d., zob. str. 106; w środku wyrazów: tangne, stsł tęgnetь; panckjüst, stsł. pętikosti; mangsie, stsł. męso; prangde, stsł. prędetь i t. d. To potwierdza także język pol., w którym we wszystkich tych razach używa się miękka nosowa samogłoska (*ję, ją*).

Ale zachodzą znowu przykłady, które przedstawiają inny stan rzeczy, i zdają się obalać poprzednie przypuszczenie jak:

połab.	stsł.	połab.	stsł.
un	*ę*	*an*	*ą*
jungsieck	językъ	granst	chrąstъ
pjungsat	plęsati	pojanck	pąkъ
pjungsan		pojangsein	pąčina
wjungsat	vęzati	wangze	ązъkъ
wjungse			
junchtra	jętro		

Z tego wynika dla nosowych dźwięków języka połab. i stsł. ten stosunek.

stsł. *ą* = połab. *un, an*
stsł. *ę* = połab. *un, an*

---

stsł. *ą* = stsł. *ę*.

Z tego pokazuje się, że system nosowych dźwięków w obydwóch językach był różny.

Natomiast pomiędzy językiem polsk. i połabsk. zachodzi ze względu na stosunek obydwóch nosowych dźwięków znacznie większe podobieństwo. Pokazuje się bowiem z porównania obydwóch języków, że w środku wyrazów pol. *ą* odpowiada połab. *un*, również pol. *ę* połab. *an*, jak:

połab. *un*	pol. *ą*	połab. *un*	pol. *ą*
zumba	ząb	wungs	wąs
jungsna	dziąsło	mungdah	mądo
dumb	dąb	pungck	pąt nik
gunsjahr	gąsior	kungse	kąsek
munka	mąka	junchtra	jądro
lijuhndo	ląd	pjungsat	pląsać
poprung	poprąg	wjungsat	wiązać
blungdal	błądził	glundal	glądać
wungsaneitz	gąsienica.		

połab. *an*	pol. *ę*
prangde	przędzie
langne	lęgnie

klangse	klęczy
jangsmi	jęczmień
trangse	trzęsie
mangje	miękki
mangsie	mięso
zangdie	sędzie
wangjol	więdły
pojangsein	pajęczyna

Mimo tej zgodności zachodzą także przykłady, w których obydwa języki różnią się od siebie, n. p. połab. pump, pol. pęp, pępek obok pąpie; połab. runka, runkawic, pol. ręka, rękawica; połab. nungtar, pol. nękać; połab. guns, pol. gęś; to samo zachodzi co do dźwięku ę: połab. jungsik, pol. język. Widocznem więc jest, że obydwa języki nie pozostały na stanowisku języka stsł., ale postępowały w rozwoju procesów głosowych, dotyczących nosówek, w wielu razach tą samą drogą, w niektórych jednak drogi ich rozchodziły się od siebie. Jako wspólną własność, świadczącą o podobnych czynnikach językowych, można przyjąć dla języka połab. i pol. ten stosunek, że polski dźwięk *ą* odpowiada połabskiemu *un*, a pol. *ę* połabskiemu *an*. Ponieważ język polski zachował dotychczas dźwięki miękkie i twarde, z których w zakresie nosówek twardy dźwięk *ą* może przemienić się niekiedy w twarde *ę*, jak przeciwnie z drugiej strony znów miękkie *ę* przechodzi w miękkie *ą*, dlatego podaną jest nam możność, w odchyleniu się obydwóch języków od wspólnego prawidła, poznać, który z nich pozostał na pierwotnem stanowisku, a który stanowisko to zmienił. To mamy w takich przykładach pol., jak pęp, pępek, ręka, rękawica, gęś, nękać, w których dźwięk *ę* nie może być pierwotnym, ale przemianą dawniejszego, który brzmiał albo *an* lub *on*, w każdym razie tak, że podstawa jego z czystą samogłoską była twarda. Język połab. okazuje więc w tym względzie dawniejsze okazy, w których dźwięk nosowy brzmi rzeczywiście *un*: pump, runka, runkawic, guns, nungtar. To samo możemy więc przyjąć i o dźwięku *ą*, który jest wymianą dawniejszego *ę*, jak: chrząszcz, ciągnie, siądź, siąg, zając, gdzie dźwięk *ą* jest późniejszy na miejsce dawniejszego *ę*. Ten stosunek podaje znów język połab., który zachował w tych przykładach dźwięk *an*: granst, tangne, sangd, zangdie, zangsna, sojans.

To, co o języku polsk. na podstawie tych przykładów twierdzić możemy, powtarza się z tą samą konsekwencyą w języku połab., w którym dźwięk *un* może być wymianą dźwięku *an* i naodwrót. Wobec tej zgodności obydwóch języków, możemy przyjąć dla języka połab.

podobne czynniki, wpływające na tę przemianę dźwięków *ą* i *ę*, które w języku polsk. po dziśdzień są czynne. Nasamprzód będzie więc akcent ową causa efficiens w zakresie przemian dźwięków nosowych, który przemienia dźwięk *an* w *un*, lub też *un* w *an*. Ponieważ w nosówce *un* mamy równoważnik z polskiem *ą*, a dźwięk ten uważać się może za postąpienie dźwięku *ę*, dlatego możemy również w połab. nosówce *un* przyjąć stopień wyższy aniżeli w *an*. Z tego wynikałaby ta konsekwencya, że w zgłoskach akcentowanych stoi dźwięk *un*, a jeżeli akcent przechodzi na inną zgłoskę, wówczas *un* przemienia się w *an*. To byłoby zastósowane w takich przykładach jak: j u n g s i k, pol. j ę z y k, z którym na równi stoją: j u n g s n a, pol. d z i ą s ł a; p j u n g s a t, pol. p l ą s a ć; w j u n g s a t, pol. w i ą z a ć; j u n c h t r a h, pol. j ą d r o. Prawidło to mamy uwidocznione także w takich przykładach, w których zaszły pod wpływem akcentu znane już nam przemiany, jak: s o j a h n s s, pol. z a j ą c; p a n c k j ü s t, stsł. p ę t i k o s t i; m a n g s i e, stsł. m ę s o; t i e l a n g, stsł. t e l ę; j o c h n a n g, stsł. j a g n ę. Akcent w przykładach tych był taki: s ó j a n c, p a n k j ü s t, m a n s ü, t í l a n, j ó c h n a n, i dlatego w nieakcentowanej zgłosce używa się *an*, a odnośne akcentowane dźwięki *a*, *o*, *e* przeszły w *o*, *ü*, *i*. Możemy więc i w zakresie dźwięku *un* zam. stsł. *ą* przyjąć ten sam stosunek. Zatem przykłady z nosówką *an* w zakończeniu nie mogą być oxytona, gdy przeciwnie zakończenie *un* przemawia za pozycyą akcentu nad temże. To potwierdzają takie przykłady, jak: r i e t z a n g, stsł. r e k ą; n o j ü l l a n g, głuż. h o l a; w i e d z e r a n g, stsł. v e č e r j a, które stosownie do znanych prawideł głosowych brzmiały: r é c a n, n o j ü l a n, w í c e r a n.

Wprawdzie zachodzą znów takie przykłady, w których z jednej strony w zgłosce akcentowanej zachodzi *an* za stsł. *ę*, jak znów z drugiej strony używa się w zgłosce nieakcentowanej *un*. Do rzędu pierwszych należą takie przykłady jak, l a n g n e, pol. l ę g n i e; t a n g n e, pol. c i ą g n i e; k l a n g z e, pol. k l ę c z y; p r a n g d e, pol. p r z ę d z i e; t r a n g s e, pol. t r z ę s i e, które okazują, choć w zgłosce akcentowanej, dźwięk nosowy *an* zam. oczekiwanego *un*. Widocznem więc jest, że oprócz akcentu były czynne jeszcze inne względy, które w języku polsk. mają również swoje zastósowanie, jak l ę g n i e ob. c i ą g n i e, potem p r z ę d z i e ob. p r z ą d ł itp., a któremi były wpływ sąsiednich zgłosek i analogia. Jeżeli więc następna zgłoska była miękką, wtenczas używał się dźwięk *an*, jak to zachodzi rzeczywiście w 3. os. l. poj. przytoczonych czasowników, a jeżeli twardą, wówczas dźwięk *an* przechodził w *un* jak, to mamy w g l u n d a l, p j u n g s a t, w j u n g s a t i t. d.

Obok tych dwóch nosówek w postaci *un*, *an*, zachodzi jeszcze trzecia z podstawą czystej samogłoski *e*, która pisze się przez *en*. Użycie jej jest przywiązane do 3. os. l. mn. i odpowiada podobnemu zakończeniu *-ętъ* języka stsłow. czasowników z przyrostkiem *jo*: *i*. Jednakże granice użycia jej zostały znacznie rozszerzone przez to, że stała się jakby wyłącznem znamieniem 3. os. l. mn., podczas gdy nosówka *an* jest w tej osobie rzadką a nawet wątpliwą. Stało się więc w tym względzie w języku połab. przeciwnie jak w języku stsłow., który dla 1. os. l. poj. zgeneralizował zakończenie *ą*, gdy tymczasem język połab. uczynił to samo dla 3. os. l. mn. z zakończeniem *en*. Że w tem zawarte jest istotnie zakończenie 3. os. l. mn. a nie inna forma, np. rzeczowniki słowne, za jakie je uważa Schleicher, dowodem tego sposób samej formacyi odnośnych przykładów, z których takie formy jak s t e i b e n, k o s e n, r e h s e n, p e r e n, dla rzeczowników słownych byłyby wręcz niemożliwemi. Tymczasem przyjąwszy w nich trzecią osobę l. mn., mamy w ich zakończeniu przemianę nosówki *an* = stsł. *ę* w *en*, co pod wpływem analogii zakończeń innych osób z dźwiękiem *e* (2. os. *es*, 3. *e* itd.) jest zupełnie zrozumiałem.

Dla nosówek języka połab. możemy przyjąć te prawidła:

Dźwiękowi nosowemu stsł. *ą*, pol. *ą*, odpowiada połab. *un*, a starosłowiańskiemu *ę*, pol. *ę*, dźwięk połab. *an*. W zgłoskach twardych i akcentowanych używa się nosówka *un*, natomiast w miękkich i nieakcentowanych przechodzi *un* w *an*, jak znów z drugiej strony przed zgłoskami twardemi i pod wpływem akcentu przemienia się *an* w *un*.

Rezonancya nosowa ginie niekiedy w języku połab. zwłaszcza na końcu wyrazów, co także w języku polsk. w ten sam powtarza się sposób. Tak pisze się d e t a a (4 r.), stsł. d e t ę; s a, stsł. s ę; w a p e i s d e, co jednak możnaby uważać za miejscownik l. poj.; t j ö t w e, pol. k o c i ę, co także jest wątpliwem wobec regularnego użycia zakończenia *-an* w tych formacyach i dodatku Juglera „mel. kleine Katzen“.

b) Spółgłoski.

Spółgłoski płynne *l*, *r*.

Zamiana dźwięku *l* przez *j*, która powtarza się także w innych językach słow., zob. Miklosich Gr. I[2], str. 212. 338 itd., polega na miękkiej naturze jego (*lj*). Takowa zachodzi w następujących przykładach: p j u n g s a t, p j u n g s a n, p j u n g s e, stsł. p l ę s a t i, pol. p l ą s a ć; p u j a n g t e y, głuż. p i l o, p i l e ć a zam. *p i l ę ć a; p i t t o t, stsł. p l ê t a t i, pol. p l a t a ć. W wszystkich przytoczonych przykładach dźwięk *j* zam. *l* zachodzi w zgłosce miękkiej, której podstawę stanowią dźwięki *un* (*'un*), *an* (*'an*), *i* zam. *ê* i które jako takie dotych-

czas zachowały się w języku polskim. Również na tym samym procesie zamiany dźwięku *l* w *j*, które następnie wypadło, albo też tkwi w miękkiej wymowie następnej samogłoski, opierają się przykłady: zeissa, stsł. črêsla; sessah, stsł. slezena; jopie (dumb), przymiotnik r. m. od jabł-ko, połab. jobji zam. joblji. Z wyjątkiem zeissa i sessah, w wszystkich innych przykładach proces ten odbył się po wargowych *p* lub *b*, w czem mamy jakby przeciwstawienie do tego procesu, który polega na labializacyi tych dźwięków przed tak zwanemi jotowanemi samogłoskami. Jednakże zachodzą znów przykłady, w których po wargowych dźwiękach *p*, *b* w zgłosce miękkiej nie przemienia się *l* w *j*, jak: blietz, stsł. pleštе, pol. plecy; pleessneywe, stsł. plêsnivъ. Widocznem jest, że zjawisko to nie ogarnęło całego ustroju języka połab., lecz zostało ograniczonem do ciasnych granic. Również zasługuje i to na uwagę, że znanem jest ono tylko w naszym zabytku, podczas gdy inne tak w tych jak i im podobnych przykładach używają prawidłowo dźwięku *l*.

Użycie dźwięku *n* zam. *l* w nechjüht, stsł. lakъtь, możnaby za prosty błąd uważać, gdyby nie zachodziły tego rodzaju wymiany pomiędzy temi dźwiękami, prwn. pol. ledwo, stsł. jedva, lit. nedvai, zob. Studya nad historyą języka bułg. I, str. 279.

Również wymiana pomiędzy *r* i *l* powtarza się w zakresie języków słow., zob. Miklosich I², str. 212, dla tego sporadyczny przykład jej użycia w leidszar, śrdniem. leidesêl, może mieć rzeczywistą podstawę w żywym języku.

Spółgłoski wargowe *p*, *b*, *f*, *w*.

Użycie dźwięku *b* zam. *p* w wyrazach blietz, stsł. pleštе; buda, śrdniem. pedde, opiera się, jak wyżej rzeczono, na dolnoniemieckiej wymowie. Natomiast trzeba przyjąć za rzeczywiste źródło w żywym języku przemianę *w* w *j* w wyrazach: jey, stsł. vy; joter, stsł. vêtrъ, gdy tymczasem dzwięk *w* zam. *m*, chociaż miałby uzasadnienie w innych językach słow., w przykładzie wangje, stsł. mękъkъ, jest prostym błędem, jak to z odpowiedniego wyrazu w formie manje u Juglera na pewno sądzić można

Spółgłoski zębowe *t*, *d*.

To, co wyżej o użyciu dźwięcznych dźwięków na miejsce bezdźwięcznych i naodwrót rzeczonem zostało, powtarza się także w obrębie dźwięków zębowych, z których, pod wpływem dolnoniemieckiej wymowy, zachodzą dźwięczne zamiast bezdźwięcznych i bezdźwięczne zam. dźwięcznych jak dühmass, łć. Thomas; teywack ob. deywa, stsł. divij; tefka, stsł. dêva; tumpung, śrdniem. dope. Przy-

kłady zaś takie jak: w o r d o j i e, b o r d e y n a n g, opierają się żywcem na średnioniemieckiem źródle, w którem dźwięk *d* jest na miejscu: średniem. w a r d e n i b a r d e. Czysto fizyologicznej natury są te przykłady, w których na końcu wyrazu używa się dźwięk bezdźwięczny *t* zam. dźwięcznego *d*: g n e i t pol. g n i d a; p ü h t, stsł. p o j d i; h e i t, stsł. i d i, lub przed następnym bezdźwięcznym w środku wyrazu: p a t t z i e, stsł. p a d ъ ś ь j.

Spółgłoski gardłowe *k, g, ch.*

To samo, co w zakresie powyższych kategoryi dźwięków, powtarza się u dźwięków gardłowych, że zachodzi wymiana pomiędzy dźwięcznemi i bezdźwięcznemi, wywołana wpływem obcym. Na tej zasadzie opierają się więc takie przykłady, jak: s w o r g, pol. s r o k a; n e e g, pol. n i e c h, narz. n i e k; w i l d j e, stsł. v e l i k ъ j, które opiera się na pierwotniku, używanym w narzeczach polsk. w i e l g i. Przeciwnie użycie dźwięku *ch* zam. *k*, może mieć to samo źródło obcego pochodzenia, ale ono może też być właściwością rodzimą, przedstawiającą pewien rodzaj narzeczowego odcienia. To zachodzi w tych przykładach: c h r ä u d, głuż. k r j u d; h ä u c h t e, stsrb. k u t i t i: n e c h j ü h t, stsł. l a k ъ t ь, głuż. ł o h ć, w których, jak to w pierwszym na pewno przyjąć można, właściwą przemianę stanowi dźwięk *g*, użyty w połączeniu z następnem *r* na miejsce *k*. Ten sam objaw powtarza się z dźwiękiem *g*, zamiast którego niekiedy używa się *ch*, jak: n ü c h j e y, stsł. n o g ъ t ь; c h r ä u c k ob. g r ä u c k, pol. g r u s z a; j o c h n a n g, stsł. j a g n ę. W tem trzeba przyjąć narzeczową różnicę, która wśród języka połab. z większą lub mniejszą siłą występuje na jaw, podobnie jakto powtarza się także wśród narzecza kaszub.

Za błąd pisarski można uważać przykład j a d l a, stsł. i g l a, zamiast w wszystkich źródłach używanego j a g l a, chociaż i w tem mogłaby również zawartą być narzeczowa różnica, która w obrębie języków słow. ma również swoje zastósowanie, zob. Studya nad historyą języka bułg. I, str. 293 n. Takie samo znaczenie ma forma z ä u j e, stsł. s u c h ъ, w której dzwięk *j* zam. *ch* może przedstawiać miękkość dźwięku *ch*, albo też być jego wymianą, co wśród narzeczy bułg. i gdzieindziej również jest znanem, zob. Studyja I, str. 297.

Spółgłoski przedniojęzykowe *s, z, c, dz.*

Język połab. należy do rzędu tych języków słow., w których żyje dźwięk, odpowiadający polskiemu *dz*, będący wymianą czy to pierwotnego *g*, czy też *d*, a który był w użyciu także w języku stsł., np. połab. s l a d s a, stsł. s l ъ d z a; w e i t z, stsł. v i ž d ь, pol. w i d z; s t e t s a n g, stsł. s t ь d z a, pol. s t e d z k a, ś c i e ż k a itp.

Z powodu niedokładności pisowni wątpliwem jest, czy mamy rzeczywiście proces głosowy, polegający na użyciu dźwięku *s* zam. *c*, czy też w znaku piśmiennym dla dźwięku *s* zawarty jest tylko prosty błąd pisarski, pozbawiony wszelkiej podstawy językowej. To zachodzi w takich przykładach, jak s l a w a c h, s c l a w a k, s c h l a w a k, stsł. č l o v ê k ъ; l e y s a, pol. l i c e; s c h r i v e, stsł. č r ê v i j, w których dźwięk *s* na miejsce *c* lub *č* może być tylko wypływem niedokładnej pisowni.

Dźwięki w zgłoskach i wyrazach.

1. Iloczas w języku połabskim.

Na podstawie procesów głosowych, które poparte są także przez pisownię przechowanych zabytków językowych, trzeba przyjąć za pewnik, że w języku połab. istniały długie i krótkie samogłoski. Przemiany ich odbywały się w odmienny sposób w języku, tak w zgłoskach akcentowanych, jako też nieakcentowanych. Dźwięki krótkie stosowały się bowiem do akcentu i stosownie do jego pozycyi ulegały rozmaitym przemianom, gdy tymczasem długie na wpływ akcentu były nieczułe. Jednakże zaprzeczyć się nie da, że akcent w żywej wymowie wywierał często wpływ doraźny, równający się iloczasowi, stąd też poszło, że skutek był podobny, t. j. że akcentowane i z natury długie samogłoski ulegały przeważnie temu samemu losowi. Atoli zachodzą znowu przypadki, że przemiany ich odbywały się niezależnie od siebie w równy sposób, co tylko przypisać można namienionej okoliczności, że obok akcentu działał także iloczas na tę przemianę w sposób w obu razach równy.

2. Połączenie samogłosek ze samogłoskami.

Połączenie dźwięków samogłoskowych ze sobą, odbywa się w sposób ten sam jak w innych językach słow., t. j. na zakładzie kombinacyi dwugłoskowych, z których jeden współczynnik stanowi dźwięk *j* a rzadziej *w*. Wytworzenie się tychże odbywa się również w ten sam sposób, t. j. przez redukcyę pierwotnych *i u* z powodu braku akcentu zgłoskowego do *j v*, albo na zakładzie czynników słowotwórczych.

W zabytku naszym, nie mniej i w drugich, mamy wyraźnie oznaczony sposób połączenia dźwięków samogłoskowych, który odbywał się za pomocą dźwięku *j*. Tak pisze się prawidłowo: p ü h j e, stsł. p o j e t ъ; p e y j e, stsł. p i j e t ъ; p e y j o h n, stsł. p i j a n ъ; w ä u j a h, stsł. v y j a; w ä u j a h, pol. narz. w u j a; s t r e u j a h, pol. narz. s t r y j a; j o j i e, stsł. j a j e i t. d. Z tego możemy z całą pewnością

twierdzić, że o tak zwanym rozziewie w takich połączeniach w języku połab. mowy być nie może. Wobec tego trzeba takie przykłady, w których połączenie to za pomocą *j* nie jest wyraźnie oznaczone, wskutek czego możnaby przypuścić egzystencyę rozziewu na tych miejscach, złożyć na karb niedokładności pisarskiej i czytać w sposób ten sam jak poprzednie, np. s t ü h e, t. j. s t ü j e; j o h ü, t. j. j o j ü; p e y o h n, t. j. p e j o n zam. p e j j o n, prwn. p e y j o h n itp.

Niekiedy używa się w naszym zabytku dwugłoskowej kombinacyi tam, gdzie w innych językach słow. stoi dźwięk prosty. To zachodzi w takich przykładach jak następujące: t e j ü s a h, pol. g i ż a; t i j ö c k u n g, pol. k o s t k a; p i j e s s i, stsł. p ь s i; l e t z u n g d o zam. i obok l i j u h n d o, pol. l ą d: l i j ö t ü h. v a l e j e h t, l e e h t, stsł. l ě t o, pol. l a t o; v i b b e j o h d, stsł. o b ě d ъ; t e j a m m i ob. t j a m a, stsł. t ь m a. Nie ulega wątpliwości, że w tych przykładach z dwugłoskami na miejsce prostych dźwięków innych języków słow., mamy z jednej strony procesy drugorzędne, językowi połab. właściwe, z drugiej strony błędy pisarskie, które powstały skutkiem starania o to, żeby dźwięki połabskie oddać za pomocą pisma, przykrojonego według ortografii niemieckiej, w sposób najdokładniejszy, zastósowany jak najbardziej do żywej wymowy. Tak w przykładzie t e j ü s a h mamy z jednej strony dwugłos *ei* zam. *i*, z drugiej wyrażony dźwięk miękki *d'* zam. *g*; zatem wyraz ten brzmiał w wymowie d' e i z a, a pod wpływem wymowy dolnoniem., zamieniającej dźwięki bezdźwięczne na dźwięczne i naodwrót, t' e i z a. To samo źródło przyjąć trzeba w t i j ö c k u n g, l i j u h n d o, l i j ö t ü h, l e j e h t, które w ten sposób powstały, że dźwięki miękkie *t'* zam. *k* i *l'* pisarz oddał przez dodanie do nich samogłoskowego *i*, w czem ortografia stpolskich zabytków bijące podaje podobieństwo, które następnie połączył z następującą samogłoską w sposób odpowiedni przez *j*. Tak więc trzeba czytać: t i j ö c k u n g jak t' ö k u n, a podobnie także resztę przykładów jak: l' u n d o, l' ä t ü, l' e t. W przykładach zaś: p i j e s s i, t e j a m m i mamy z jednej strony oznaczone dźwięki miękkie *p'* i *t'*, z drugiej przemianę głosową *'a* w *'e*: p' a s : p' e s i, t' a m a : t' e m i. Prawdziwość powyższego twierdzenia potwierdzają prawa głosowe języka połab., niemniej i tradycya piśmienna innych źródeł, jak t i j ö c k u n g, t. j. t' ö(s)k u n: t y ö s k a Hen., t j o s k a Plat.; p i j a s, p i j e s s i, t, j. p' a s, p' e s i: p i a s Leibn., Dom., Plat., p i â s Hen., p i ô s Ekk., p e s s á y (p a s s á y Jug.) Hen.; l i j u h n d o, t. j. l' u n d o: l g u n d i, l g u n d j, l g û n d o, l g û n d i Hen., l g u n d j, l j u n d o, l j u n d j Plat.; l i j ö t ü h, t. j. l' ö t ü : l g o t i, l y o t í Hen., l i u t e ù Ekk., l ü t o i Dom., l j o t í Plat.

3. Połączenie samogłosek ze spółgłoskami.

Do rzędu tego należy połączenie dźwięków samogłoskowych z płynnemi spółgłoskami, które w różnych językach słow. jest różne nietylko co do natury samych samogłosek, ale także odnośnie do samej pozycyi tychże. W języku połab. znajdujemy na wyrażenie kombinacyi głosowej typu t r ъ t, t r ь t następujący stan rzeczy:

połab.	stsł.	połab.	stsł.
w a r s a k	v r ъ š ь k ъ	s l a d s a	s l ъ d z a
p a h r d e	p r ъ d ê t i	b l a c h a	b l ъ c h a
s e h m a r d e	s m r ъ d ê t i	b l a w a	b l ь v a t i
c a r t j ü w	c r ъ k y	k l a h n n e	k l ь n e t ь
w a r b a a	v r ь b a	d u d j e	d l ъ g ъ
z a r s ü n	s r ь š e n ь		
s e h w a r c i k	s v r ъ č ь k ъ	w u h k	v l ъ k ъ
m a h r s e	m r ъ z n a t i	t u s t	t l ъ s t ъ
z o h r n e	č r ъ n ъ	t u c i	t l ъ č e t ь.
z a m a r t	-m r ъ t ъ		
d r a w	d r ъ v o		

Z przytoczonych przykładów okazuje się, że dla typu t r ъ t używa się w języku połab. regularnie formy t a r t a tylko 1 raz t o r t i 1 raz t r a t. Z tego wynika, że jednorazowa formuła t r a t jest uchyleniem od panującego prawidła, która musi polegać na błędzie, albo przykład odnośny należy pod inną rubrykę. Zatem przykład d r a w nie odpowiada stsłowiańskiemu d r ъ v o, tylko d r ê v o, pol. d r z e w o, gdzie połab. *a* prawidłowo stoi na miejsce stsłowiańskiego *ê*. Forma z o h r n e okazuje również odmienny typ, zamiast którego prawidłowo być powinno c a r n e. W tem tkwi niezawodnie wpływ analogii pierwotnego *a*, które w zgłosce akcentowanej przeszło w *o*, do czego pol. narzeczowe c z á r n y (c z o r n y) pouczający podaje przykład. Zresztą możebnem jest, że tak w tym przykładzie, jako też i w następnych: c y m i o r t e, stsł. u m r ъ t ъ, kasz. v u m i a r t i; c y m e r s o h n, stsł. u m r ъ z a n ъ, nie mamy nic innego jak błędy pisarskie, za czem przemawiają inne formacye, które od tych samych wyrazów w prawidłowy zostały utworzony sposób, n. p. m a a r n e, m a h r s e.

Przed samogłoskami okazuje język połab. tę samą formę połączenia dźwięku płynnego z głuchą samogłoską, którą trzeba przyjąć także dla języka stsłow., chociaż tenże w wielu razach zmienił takową w ten sposób, że głuchy dźwięk przed dźwiękiem *r* zatracił, jak np.

połab.	stsł.
z a r e. z a r a n	z r i t ь zam. z ь r i t ь, z ь r j ą
p ü z a r a t	p o z ь r ê t i

połab.	stsł.
z a r a l	z ь r ê l ъ
m a r e	m r e t ь zam. m ь r e t ь
p a r o t e	p r a t i zam. p ь r a t i
p a r a n e i e	*p ь r a n i c a, głuż. p r a j n i c a
p a r e d	p r ê d ъ, ros. narz. p e r e d ь.

W przykładzie k a r a, stsł. k r ъ v ь, trzeba przyjąć wypadnięcie dźwięku *w*, co w języku połab. dość zwyczajnem jest zjawiskiem, tak że forma ta odpowiadałaby właściwie pierwotnej k a r w a, lub też stoi ona zam. k a r a j, za czem przemawiają takie formy jak k a r r ó y Hen., Plat., k a r ó i Ekk., k a r o i Dom., którym odpowiada stpol. k r y.

Podczas gdy w użyciu formy t a r t na miejsce t r ъ t, panuje w języku połab. ścisła prawidłowość, to przy zastępstwie formy t l ъ t, t l ь t napotykamy pewną chwiejność, która się w tem pokazuje, że raz na miejsce jej używa się forma t l a t, drugi raz t u t. Nie ulega żadnej wątpliwości, że w obydwóch tych formach połab. t l a t i t u t mamy wyrażony ten sam stosunek, który powtarza się w odpowiedni sposób w innych językach słow., jak to następujące przykłady tego są dowodem:

połab.	pol.	ros.
s l a d z a	stpol. s ł z a	s l e z a
b l a c h a	narz. p ł c h a	b l o c h a
b l a w a	b l w a	b l e v a t ь
k l a n e	k l n i e	k l j a n e t ъ
d u d j e	d ł u g i	d o l g i j
w u k	narz. w l i k	v o l k ъ
t u s t	t ł u s t y	t o l s t y j
t u c i	t ł u c z e	t o l č e t ъ.

Z jednej strony mamy więc w języku połab. formę t l a t, której odpowiada w języku polsk. t l t, w ros. t l + v o c, z drugiej t u t, która w języku polsk. brzmi t l u t, w ros. zaś t o l t. W użyciu formy t l + v o c. schodzą się język połab. i ros., które stoją znów na równi z językiem stsłow. nietylko co do pozycyi t l ъ t (t l ь t), ale także co do zastępstwa stsł. dźwięku ъ przez *a* (połab.) lub *o* (ros.): połab. b l a c h a = ros. b l o c h a. Z tej zgodności pomiędzy językiem połab. i ros. odnośnie do pozycyi połab. t l a t, można również z wielkiem prawdopodobieństwem wnioskować o połab. formie t u t, która musi opierać się na przeciwnej pozycyi jak poprzednia t l a t. Podobnie jak w języku ros. z jednej strony mamy b l o c h a, z drugiej v o l k, w języku polsk. d ł u g i obok w i l k, tak też i w języku połab. taki sam musiał zachodzić stosunek, że po jednej stronie występowała forma t l a t, po drugiej t a l t. Przykłady więc typu t u t opierają się na pier-

wotnej formie t a l t. z której przez t á l t, t o l t, t o "t wytworzyło się t u t. Za tem przemawia konsekwencya obydwóch typów, które w językach słow. w podobny sposób są w użyciu; to potwierdza także język pol., w którym zachodzą w narzeczach takie przykłady jak p u n o c zam. p ó ł n o c, p u t o r a zam. p ó ł t o r a itp. Prawdziwość powyższego twierdzenia dowodzą odnośne przykłady w pisowni, jaką nam podają inne źródła, np. d u d j e Szul., d a u d g a, d a u g e n, d a u d é g i Hen., d a u d i g i, d a u d i g é Plat.; w u h k Szul., w a u c k Leibn., w a u z k a itd. Hen. itd. Powodem, dla czego wytworzyła się forma t u t w języku połab., była natura fizyologiczna dźwięku *ł*, który musiał się wymawiać w sposób podobny do polskiego *ł* i to bardziej zbliżony do gardłowego, wymawianego podobnie jak ruski dźwięk *v* (*u*) zam. *ł*. W razach zaś, gdzie natura jego fonetyczna była odmienną, t. j. miękką, kombinacya t a l t (t o l t) pozostawała niezmienioną, jak to widzieć można z przykładów m a h l n e i c i m a h l n i k, pol. m i e l n i c a, m i e l n i k. Dla czego zaś dla typu t l ъ t (t l ь t) wytworzyły się w języku połab., podobnie jak np. i w polskim i rosyjsk., dwa typy w postaci t l a t i t a l t, z czego powstało t a u t, t u t, to możnaby dopiero zbadać na podstawie dakładnej znajomości akcentuacyi w najdawniejszych czasach dotyczących języków słow. Z porównania bowiem akcentu języków ros. i srbsk. zdaje się być prawdopodobnem, że w razie gdy kombinacya t l ъ t nie była akcentowaną, wytwarzała się z niej w języku połab. forma t l a t, w przeciwnym zaś wypadku t a l t. To przypuszczenie potwierdzają takie przykłady, jak połab. s l a d z a, ros. s l e z á, srb. s ȕ z a; połab. b l a c h a, ros. b l o c h á, srb. b ȕ c h a, a połab. d u d j e, ros. d ó l g i j, do których przystępuje także język polsk., w którym akcentowana forma t l ъ t wytworzyła takie utwory jak d ł u g i, narz. w l i k, t ł u s t y, t ł u c, nieakcentowana zaś formy typu stpol. s ł z a, p c h ł a.

W nagłosie używa się w języku połab. pozycya l + v o c. jak np.

połab.	stsł.
l a a z e	l ъ ž e t ь
l a z e i c	l ъ ž i c a
r a h t	r ъ t ъ.

Dla formy t o r t, napotykamy w języku połabskim następujące okazy:

połab.	stsł.	pol.	ros.
k o r w u n g	k r a v a	k r o w a	k o r ó v a
p o r s a n g	p r a s ę	p r o s i ę	p o r o s j á
w o r n u n g	v r a n a	w r o n a	v o r ó n a
w o r t a t	v r a t i t i	w r ó c i ć	v o r o t í t ь

połab.	stsł.	pol.	ros.
kortje	kratъkъ	krótki	korótkij
sworg	svraka	sroka	soróka
barsaa	brazdna	brózda	borozdá.

Język połab. okazuje więc formę tort, którą ze względu na inne języki indrp. jako najdawniejszą dla języka słow. przyjąć trzeba. Wyjątek od tego prawidła stanowi barsaa, które okazuje formułę tart zam. tort. Jednakże prawidłową formę podają inne źródła, jak borsaa Jug., bôrdsya Hen., Plat., z czego wynika, że przykład naszego zabytku jest błędem pisarskim zam. borsaa. Natomiast uchyleniem rzeczywistem od tej formuły jest przykład starna, który w tej formie tart w wszystkich powtarza się zabytkach: stârna Hen., starnj Hen., Plat., podobnie brödaa, stsł. brada, pol. broda, ros. boroda. Z tych forma starna przypomina bułg. stъrna, którego jest prawidłowym zastępcą, podczas gdy bröda okazuje przejście od pierwotnej formuły tort do późniejszej trot, która w analogiczny sposób tejże przemieniła się w tröt.

Dla formy tolt podaje język połab. następujące formacye:

połab.	stsł.	pol.	ros.
mlade	mladъ	młody	mólodъ
blan		błonie	bolónьe
platnen	platьnênъ	płócienny	połotnjányj
schlama	slama	słoma	solóma
wlace	vlačitь	włóczy	voločítь
glaad	gladъ	głód	gólodъ
klas	klasъ	kłos	kólosъ
wlasa	vlasъ	włos	vólosъ
glaw	glava	głowa	golová
klatijöl	klakolъ		kólokolъ
klaneie	klanjati	kłonica	

Pokazuje się zatem z tego zestawienia, że dla pozycyi tolt przedstawia język połab. inną formę, jak dla tort, która więcej jest zbliżoną do innych języków słow.

Przyczyna tej nierównej pozycyi form tort i tlat leżała w tym ogólnym kierunku języków słow., żeby kombinacyę głosową płynnych dźwięków przestawiać, przyczem jednak przestawienie to nie było ogólnem, lecz częściowem, zależnem w pierwszym rzędzie od akcentu, potem od natury następnych dźwięków, a zapewne, jak w tym wypadku, także od natury fizyologicznej samego płynnego dźwięku.

Formie trêt z tert, odpowiadają w języku połab. takie formacye, jak następujące :

połab.	stsł.	ros.
crewü	črêvo	čérevo
brese	brêza	berëza
cred	črêda	čeredá
draw, drawe	drêvo	dérevo
drewan-sehe	drêvьnъ	derevjánnyj
trebeln	trêbiti	terebítь
mlakaa	mlêko	mołokó
mlaht	mlêti	mołótь
vlatze	vlêčetь	vołočëtъ.

Język połab. odstępuje także w tym względzie od formuły języka stsłow., używając przy dźwięku *l* innej pozycyi jak przy *r*. W tej mierze stoi on na tem stanowisku, na którem język rosyj., który z jednej strony przedstawia np. mołoko, podobnie jak np. gołova, w przeciwieństwie do čerevo, zamiast czego język stsłow., podobnie jako też i pol., okazują jednakową formułę trêt i tlêt.

Oprócz tego zachodzą jeszcze w obrębie samego języka połab. tego rodzaju przykłady, które odstępują tak od przyjętej przez niego formuły tret, jako też od stsł. trêt. Tak na miejsce formuły tret mamy trit w pried, stsł. prêdъ; priedebed, stsł. prêdъobêdъ; schrive, stsł. črêvij; srybang, stsł. žrêbę; do czego przychodzą jeszcze nazwy miejscowe: triebjahn, stsł. trêbjanъ; triepneist, stsł. trêbьnica. W tych okazach mamy proces głosowy podobny temu, jaki odbywa się przy dźwięku *e*, który w zgłosce akcentowanej przechodzi w *i*. Język połab. postąpił więc tutaj tak samo, jak np. język pol. w takich przykładach, jak brzoza, stsł. brêza: trzoda, stsł. črêda, gdzie przemiany dźwięku, odpowiadającego stsłowiańskiemu *ê*, odbywają się na tym samym gruncie, jak zwyczajnego *e*. To samo zachodzi w pür, zam. stsł. pro, w pirdohl, pirdohn, potem w pirst, stsł. prosto, w których zachowaną została wprawdzie ta sama pozycya jakby przy formule tort, stsł. trat, ale dźwięk *o* przemienił się podobnie jak przy pierwotnej pozycyi w *ü*.

4. Samogłoski ze spółgłoskami zamkniętemi.

Przy połączeniu samogłosek ze spółgłoskami zamkniętemi, zasługują na uwagę te przypadki, które zachodzą w ścieżkach głosowych, z samogłosek miękkich i spółgłosek złożonych. Wyżej na str. 135 zostało wykazanem, że dźwięk *e*, który w niektórych z języków słow. podziśdzień jako główny występuje przedstawiciel miękkich samogłosek, w języku połab. miał naturę taką, jaką ma np. podziśdzień w języku czesk.

t. j. twardą. Z tego można wnosić, że w obrębie miękkich zgłosek panował w języku połab. inny stosunek, jak np. w języku pol. to ma miejsce. Miękkość dźwięku samogłoskowego mamy wyraźnie oznaczoną przy następujących samogłoskach:

a (ja): gribjat, stsł. chribьtъ, pol. chrzybiet; lühlja, stridsjar, tehlja, tjarl, schweinjah, pijass, leiseitzja, mühtzja, gunssjahr, mäuseitzja, taddja, radleitzjaa, wistjahn, rühljaa;

ä (jä): tjäster, tjärrangtai;

o (jo): jole, stsł. dêlajetь; grotjoje, mijohle, stsł. malъ; kriegjohl, holjo, wangjohl, bjohl, lijotüh, seimjohn, brestjoje, tjohla, tjolü, pijossik;

ö (jö): tijöckung, stijöhrmi, klattijöhl, stijöht, tjönar, tijötta, tjötwe, tjösöhr, stijöht;

u (ju): lijuhndo, tjupal;

ü (jü): tejüsah, nechjüht, tjüste, jünna, jüsa, zartjüw, jüllang, tjühene, tjühn, tjübahl, tjübar, tjüssan, tjüpitz, jüsse, tjüsac, pantijüh, stijübe;

ą (ją): jungsna, pol. dziąsła;

ę (ję): pjungsan, wjungse.

Dźwięk *a* występuje jako miękki na miejsce stsłowiańskiego ь, potem jako pierwotny w przyrostku *-ca* i w zakończeniu tematów *-ā* po *l, n*, potem na miejsce *e* po *k* i *d*. Dźwięk *ä* natomiast oznaczony jest jako miękki po dźwięku *k*, co także powtarza się przy *ö* i *ü*, które używają się wyłącznie w tym charakterze po gardłowych spółgłoskach. Przeciwnie dźwięk *o* używa się jako miękki na miejsce stsł. *ê* po *d, b, l, p;* inne przykłady zaś są błędne, w których używa się *jo* zam. *jö* po gardłowych, albo wątpliwe. Dźwięk *ju* stoi po płynnem *l* a *ja* po *d, p, w* na miejsce pierwotnego *ę*. Z tego pokazuje się, że do miękkich samogłosek trzeba zaliczyć dźwięk *ä, ö, jö, ü, ę*, pod pewnym względem także *a* na miejsce stsłowiańskiego ь, i jako pierwotne w połączeniu z płynnem *l*, i w sufiksie *-ca*. Na podstawie tego stanu rzeczy możemy twierdzić stanowczo, że proces zatraty miękkich zgłosek zapuścił w języku połab. głębokie korzenie, a w razach, gdzie mamy oznaczone dźwięki samogłoskowe miękkie, są takowe kombinacyą prejotowanych samogłosek, albo miękkość ich używa się w celu oznaczenia fizyologicznej natury pewnej kategoryi dźwięków spółgłoskowych (*l', ń*). Jednakże nie można twierdzić, żeby język połab. okazywał taki sam stosunek pod tym względem, jak to niektóre języki słow., gdyż zachodzą jeszcze przykłady, w których mamy wyraźnie oznaczone zgłoski miękkie częścią przez pismo, częścią miękkość ich trzeba przy-

jać jako niezbędny warunek zaszłych procesów głosowych. To zachodzi w połączeniach następujących.

Dźwięki gardłowe *k g* przechodzą przed następnemi samogłoskami miękkiemi *e i* w *t' d'*, w czem język połab. podobne okazuje zjawisko, jak np. język stsłow., srb. i niektóre narzecza języka bułg. zob. Miklosich Gr. I[2]. str. 274, 415 i Studya nad historyą języka bułg. 293 n., np. tjessin, pol kieszeń; tjarl, niem. kerl; wiltje, pol. wielkie; kortje, pol. krótkie; rûhtjeitna, pol. rokicina; ka weitje-wik'e; tjessey, głuż. khježa; we stijeibe, pol. skiba; dudje, pol. długie; widjin, stsł. ognь.

Niekiedy używa się *t'* zam. *d'* pod wpływem wymowy, zabarwionej wpływem obcym, jak: tejüsah, pol. giża, lub *d'* zam. *t'*: wildje, pol. wielkie. Ta sama przemiana dźwięków gardłowych następuje przed następnem *o*, które przechodzi w języku połab. stosownie do akcentu w *ö* lub *ü*, jakoteż przed *u*, które przemienia się w *äu*, jak:

połab.	stsł,
thülne	kolêno
tijöckung	pol. kostka
tjüste	kosti
stijörmi	pol. skórnie
zartjüw	ros. cerkovь
klattijöhl	klakolъ
tjüster	śrdniem. koster
stijöht	skotъ
tjühn	konь
tjübal	pol. kobyła
tjöhla	kolo
itd.	itd.
tjäupal	kupilъ
steiben, steibahl	skubsti
mühszdieńe	pol. mózg
pidjon zam. pidjön	pol. pogon
wadjuhl zam. wadjühl	pol. ogoł
jeito zam. jeidjö	igo.

Zamiast *dj* używa się *j:* jünna, stsł. govьno; jüllang, głuż. hola; dräuje, pol. drugie; stijey, niem. stige; jüsse, stsł. gvozdije; jüst, stsł. gostь. To samo zachodzi także w tych razach, gdzie dźwięk *d'* nie jest wymianą dźwięku *g*, ale odpowiada pierwotnemu *d:* jungsna, pol. dziąsła, czesk. dásně; jole, joleja, stsł. dêlati, pol. działać; wangjohl, pol. więdły.

Dźwięk powiewny *ch* przechodzi w tych połaczeniach w *chj*. t. j. *ch'*: n ü c h j e y, stsł. n o g ъ t ь, słowień. n o h e t; l e c h j ü h t, ros. l o k o t ь, głuż. ł o h ć; g l ä u c h j e, pol. g ł u c h e. Zamiast *chj* używa się *j* w s ä u j e, pol. s u c h e, które to zjawisko ma sobie podobne np. w narzeczach języka bułg., zob. Studya I, str. 297.

Dźwięki zębowe pozostają niezmienione przed następnemi samogłoskami miękkiemi, jak: s t e e g n ü h, stsł. s t ь g n o, pol. ś c i e g n o; z e d e, pol. s i e d z i; d e y w a, stsł. d i v y j, pol. d z i w-; d e w a a, stsł. d ê v a, pol. d z i e w a itd. Przemiana ich następuje tylko przed następnemi prejotowanemi samogłoskami i to *d* w *dz*, jak: w e i d s e. w e i t z, stsł. v i ž d ь, pol. w i d ź; d o d s e e, stsł. d a ž d ь; s l a d z e, t. j. *s l a d j a, prwn. pol. s ł ó d; m i d s a, stsł. m e ž d a, pol. m i e d z a.

W równy sposób przechodzi *kj* w *c* zam. stsł. *št*, jak: n ü h t z, stsł. n o š t ь, pol. noc; p i t z, stsł. p e š t ь, pol. p i e c. i *tj*: s a n g, z a a n g, stsł. c h o š t ą, pol. c h c ę, kasz. c ą; 2. os. s i e s s itd., pol. c h c e s z itd.; b l i e t z, stsł. p l e š t e, pol. p l e c; p l ä u t z a h, stsł. p l u š t a, pol. p ł u c a; s c h w e t z a, s c h w e t z a r, stsł. s v ê š t a, pol. ś w i e c a; b ü l a n g s s, t. j. prtc. praes. act., stsł. b o l ę š t a j a, pol. b o l ą c a.

Formy zaś takie jak: s l a d s a, stsł. s l ъ d z a; s t e t s a n g, stsł. s t ь d z a, należą do formacyi językowej, która odbyła się w czasie przedhistorycznym w ten sam sposób, jak w historycznym wyżej przytoczone z *c* na miejsce *kj*. Przykład zaś w u d s e e s stoi zam. w ü d-s e s i odpowiada stsł. o-ž d e z e š i zam. ž ь ž e š i, ž ž e š i.

5. Dodawanie samogłosek i spółgłosek do zgłosek i wyrazów.

Niektóre z tych zjawisk mogą opierać się albo to na prostym błędzie pisarskim, albo też powstały skutkiem niedokładności ortografii. Do rzędu drugiego należy oznaczenie przez pismo dźwięków *t' d'*, które piszą się w rozmaity sposób, jak: t e j ü s a h, pol. g i ż a, t. j. t' e i z a zam. d' e i z a itp. Na właściwości języka połab. polegają takie przykłady, w których do dźwięków płynnych *r*, *l* dodaje się jakiś dźwięk samogłoskowy, co zachodzi albo na końcu wyrazu po spółgłosce, lub w środku wyrazu przed takąż spółgłoską, jak: s e e d e l ü h, stsł. s e-d l o; w i p p e r, stsł. v e p r ь; k r o d a h l, pol. k r a d ł; k r e y d e l, pol. s k r z y d ł o; n o d d a h l, pol. narz. n a j d ł; j e d a h l, pol. j a d ł; w a j e h e i d a l, prwn. bułg. o t i d e l, Studya II, str. 172; z ü p a a l, stsł. s o p l ь; j o t e r, stsł. v ê t r ъ; t a j a d a h l, niem. k l e d a j e.

Innej natury są takie przykłady, jak: p a r o t t e, p a r a n n e i t z, w e y p a r r i n, p a r r e d, które mogą mieć realną podstawę w języku i odpowiadałyby wówczas takim formom języka stsłow. jak: p ь r a t i,

pьred, kasz. pered. To samo służy o utworach tego rodzaju jak: kase, pol. gzi; kasseywe, pol. gziwy, które, jak pol. giez: gzu pokazuje, mogą tylko pochodzić od pierwotnika *gъz*.

Natomiast jako dodatki, spowodowane czyto naturą fizyologiczną odnośnych dźwięków, czy też syntaktyczną pozycyą, sięgającą jeszcze do pierwotnej kreacyi językowej, trzeba uważać dźwięki spółgłoskowe, które używają się w nagłosie przed następnemi samogłoskami. Jako takie używają się przeważnie *w*, rzadziej *j* i *h*. Z tych zachodzi *w* przed *o*, lub jego przemianą *ö*, *ü*, w czem język połab. bijące okazuje podobieństwo z językami łużyck., mianowicie głużyckim, co także powtarza się w obrębie innych języków słow. i ich narzeczy, np. wabra, czesk. obrva; witza, stsł. oči; wappäus, pol. opuch; wahtruck, stsł. otrokъ; wan, wana, stsł. onъ, ona; wilse, pol. olsza; wütz, stsł. ovьca; wid, pol. od; wüdseess, stsł. oždeši; wistjahn, stsł. ostьnъ; wahre, stsł. orati; wiwassnehn, stsł. ovьsъ, głuż. vovsny; wibbessehn, stsł. obêsiti; wibbejohd, stsł. obêdъ; wibbedey, pol. obwody; wattäun, stsł. otiniti; widjin, stsł. ognь; wazack, stsł. osa; wieneitz, słń. ojnice; wissjeibohn, stsł. ošibati; wibbortat, stsł. obratiti; widsträusahn, pol. odstrugać.

Ten sam dźwięk *w* używa się także niekiedy przed nagłosowem *u*: wäucha, stsł. ucho; wäusta, stsł. usta; przed *ą*: wangse, stsł. ązъkъ i w wyrazie wiestarreitz, słń. jaščerica, z czem porównać można kasz. wieszczerzeca.

Rzadziej występuje w tej funkcyi dźwięk *j* i to przeważnie przed *e*, rzadziej przed *a*, *u*, co także w innych zachodzi językach słow. począwszy od najdawniejszych już czasów: jede, jedahl, stsł. jasti, pol. jeść; jäutra, stsł. utro ob. jutro, pol. jutro; jangdel, stsł. anъgelъ; josträu, śrdniem. ôster.

Dźwięk *h* jako nagłos występuje w tych wyrazach: heide, heidt, heidin zam. heidim, heidal, waje heidal, stsł. idetь itd.; holeija, stsł. olêj; hei, stsł. *u*; heybarro, stsł. uvarovati.

6. Wyrzucanie samogłosek i spółgłosek w zgłoskach i wyrazach.

Charakterystyczną właściwością języka połab., która szczególnie w naszym zabytku na szeroką skalę jest w użyciu, jest odrzucanie dźwięków samogłoskowych w zakończeniu. To dzieje się mianowicie w tych wyrazach, które mają akcent na jednej ze środkowych zgłosek, wskutek czego końcowa samogłoska ginie. Tak odpada dźwięk *a* tematów *-a* r. ż., np. glaw, stsł. glava; gneit, pol. gnida; run-

ckaweitz, stsł. rąkavica; pojangsein, stsł. paąčina; neyw. pol. niwa; tjüpitz, pol. kopica; sowäusneitz. pol. zausznica itd. To samo dzieje się z przymiotnikami i zaimkami: nie jaddahn deffca; jaddan lasseitz; tüh brüdt. śrdniem. brût. Tenże dźwięk *a* odpada w liczbie mn. tematów *-o* r. n.: wäust, stsł. usta.

Dźwięk *e* odpada w zakończeniu tematów *-jo* r. n. l. poj.: blan, pol. błonie; sesin, stsł. žeženije; streysin, stsł. striženije; trangsien, stsł. tręsenije; przymiotników, zaimków, i przysłówków: viel, pol. wiele; zittir kreyw, stsł. četyrije; hist, stsł. ješte; kam mahn, pol. ku mnie; tad, słk. tade; w loc. l. poj. zam. *ê:* va lejeht, stsł. vъlêtê; pitzred zam. stsł. po črêdê; w 3. os. l. poj. wäusien, pol. wyżenie.

Dźwięk *o* odpada w zakończeniu tematów *-o* r. n. l. poj.: prühwesel, czesk. proveslo; leeht, stsł. lêto; w zaimku zögg, züg, pol. czego.

Dźwięk *i* odpada w 2. os. l. poj. ipt.: püht, stsł. pojdi; heid, stsł. idi; sangd, stsł. sądi; vam, czesk. vem, stsł. vъzьmi; leiss, stsł. liži; w infinit.: gornt, stsł govoriti; rietzat, stsł. -ricati; meht, stsł. imêti; bäut, stsł. byti. Również i w środku wyrazu, z tego samego powodu, wypadają te same dźwięki samogłoskowe jak: thülne, stsł. kolêno; plüss, stsł. položi; mühs, stsł. možeši; panckjüst, stsł. pętikosti.

Ze spółgłosek ulega temu losowi szczególnie dźwięk *v:* gorne, gorniss, gornt, goreist, goret, stsł. govoriti; chole, stsł. chvalitь; jünna, stsł. govьno; liestung, pol. listwa; preythör, vitthör, stsł. pritvori; wa zartje, no zartjü. stsł. crъkъve; sühne, stsł. zvonitь; püse, pol. poszwa; tüh, tühe, stsł. tvoj; jüsse, stsł. gvozdije; pridzerack, stsł. prêdъ, večerъ; wibbedey, pol. obwody; heybarro, stsł. uvarovati, słń. obvariti.

Również i *l* niekiedy ginie: sessah, stsł. slezena; zeissa, stsł. črêsla; jopie dumb, stsł. jablъko; tak samo *j* w zakończeniu i w środku wyrazów: rato, pol. rataj; püht, püde, stsł. pojdi, pojdetь. Wątpliwem jest, czy za zatratę dźwięku *n*, czy też za błąd prosty uważać trzeba formy w przykładach: kechtas. niem. knecht, scheeg, stsł. snêgъ, zamiast czego podaje Hilferding schneg. Zamiast odpowiednich form do stsł. chъtêti, zachodzą w języku połab. takie utwory jak cang 1. os. poj., 2. os. l. mn. ziette.

3. Tworzenie wyrazów.

1. Deklinacya.

Deklinacya imienna. *a) Mianownik l. poj.* tematów *-o* r. m. kończy się na spółgłoskę, która była twardą: st'öt, gład, sar, cława k, warsak, streup, nös, tał, rat, junsik, wuns, grib'at itd.

W ten sam sposób kończą się przymiotniki, zaimki rodzajowe i prtc. II praet. act. i pass.: stor, wüwasnen, poseuben, wand'oł, b'oł, tust, zeim'on, płatnen; jadan. van, tun; weiwobał. zarał, jedał; zamart, weijadon, wübesen.

Przy tematach *-jo* jest często niepodobnem poznać, czy końcowa spółgłoska była miękką, lub twardą; np. dren, pol. drzeń, mogło wymawiać się dreń. lub też dren; podobnie nöchjüht, stsł. lakъtь, pol. łokieć itp. Zdaje się być prawdopodobnem, że końcowe dźwięki w tych utworach wymawiały się twardo, podobnie jak to w języku czesk. w wielu razach ten sam zachodzi stosunek.

b) Tematy *-o* r. n. mają zakończenie zwykłe *o*: mosło, peiwo. Do tej kategoryi należy także forma lundo, która w przeciwieństwie do języka polsk., niezawodnie za przykładem niemieckim. jest r. n. W przykładach jeutra, nin jeutra, tkwi niezawodnie genet., podczas gdy w radła zawarta jest liczba mn. Dźwięk *o* odpadł z powodu braku akcentu: let, prüweseł, kreideł.

W zgłosce akcentowanej przechodzi końcowe *o* w *ü*: crewü, mansü, stegnü, zwenü, t'ölü, peiwü, perü, l'otü, sedelü itd.

To samo zakończenie mają przymiotniki, odmieniające się podług deklinacyi rzeczownej, i zaimki rodzajowe: teplü, tü, katü.

Z tematów *-jo* należą dotąd: joji, które w tej formie odpowiadałoby pol. jaje, lub jäjü, głuż. jejo; zopeitje.

c) Tematy *-a* r. ż. mają prawidłowe zakończenie *a*: bröda, zena, stüpa, runka, nüga, gława, błacha, śleina itp.

Tematy przymiotników mogą być utworzone także na podstawie złożonej deklinacyi, np. mükra, stsł. mokraja.

Zaimki rodzajowe mają to samo zakończenie *a*: vana.

Z powodu braku akcentu ginie bardzo często zakończenie *a*: neiw, nüwein, jör, lüpöt, gneid, leip itd.; podobnie: jadan łazeic, tust neit.

Tematy *-ja*: śweca, deusa, veja i z odpadniętem *a*: łazeic, wüstareic i od zaimka tvoj: tü zam. tvoja. Przyrostek *-ca*

oznaczony jest niekiedy wyraźnie jako miękki: l e i s e i é a, m e u s e i é a, b l e d e i é a.

Podług tej deklinacyi idą także niektóre tematy *-a* r. m.: w e u j a, s t r e u j a, l ü l a i bez zakończenia *a*: s t o r ü s t.

Wątpliwem jest, czy następujące wyrazy były r. m. czy ż.: j o w a r a, d e i s k a, h o l e j a.

Tematy *-i* tak r. m. jako też ż., okazują stale w zakończeniu twardą spółgłoskę: p u n t, stsł. p ą t ь; n e i t, w a s, r a d ü s t, c a r t' ü w.

Z tematów *-u* możnaby przytoczyć formę m e d ä u, stsł. m e d ъ, w którem byłoby zachowane pełne zakończenie *-u*. Prawdopodobniejszem jest atoli, że tak w tym przykładzie, jako też i w następnych: k o h l ä u, niem. k o h l; s c h o r ä u, zakończeniem jest dźwięk *y*, tj., że przykłady odnośne trzeba uważać za liczbę mn.: m e d e u, k o l e u, š o r e u.

Z tematów spółgłoskowych występuje m o t e i, stsł. m a t i, z pełnem zakończeniem *i*, podczas gdy w k a r a trzeba przyjąć odpadnięcie końcowego j: k a r a j, za czem przemawiają inne źródła.

Tematy *-n* r. n.: j e i m a n; *-nt:* t i l a n, z r i b a n, p o r s a n, w ü c a n, j o c h n a n. Nosowy dźwięk w zakończeniu zaginął w d e t a.

Celownik l. poj. W przytoczonych przykładach nie ma żadnego zakończenia jak: k a w ü d' i n, k a p e i t j e, k a f r i j o n, k a z e z i n, k a m e i s obok k a m e i s a, k a n o s d e i s k o. Wyjątek od tego stanowią te dwa przykłady: k a v e i t j e i t j e s s e ÿ w połączeniu t j e s s e ÿ h e i d t heimgehen, z których pierwszy okazuje prawidłowe zakończenie *ê* tematów *-a*: w e i k a: w e i k ê, połab. w e i t' e, drugi zaś ma za zakończenie dźwięk *i*, który w zgłosce miękkiej powstał z *ê*. Przykład bowiem t j e s s e ÿ pochodzi od t j e s s a, stpol. c h y ż a, głuż. k h e ž a, i musi, stosownie do praw języka połab., czytać się jak t j e z e i, t. j. k' e z i.

Biernik l. poj.

a) Biernik, równy mianownikowi, używa się od tematów, oznaczających istoty żyjące rodzaju m.: k a t ü m j o z k r o d a ł w a ł. To samo zachodzi u rzeczowników, jak j e l d, t a l e r, w u n s.

Z przymiotników tworzy się się w ten sam sposób p e i o n i ś w e i n e w w połączeniu s c h w e i n e w m a n g s i e, zamiast czego stoi w innych źródłach s c h w e i n bez przyrostka *ew*. W przykładzie ś w e i n e w trzeba przyjąć odpadnięcie końcowego *e* lub *o*, jak „niemieckie złożenie“ (Schleicher str. 189), ponieważ forma ta z przyrostkiem *ow* odpowiada całkowicie tej, jaka występuje w języku polsk. z przyrostkiem *sk*. Przykład zaś s c h w e i n, powstał tak samo przez zatratę końcowego *e* i odpowiada stsł. s v i n i j e, pol. ś w i n i e.

b) Tematy *-i* r. ż. mają przypadek ten równy mianownikowi: radüst, nüc.

Tematy *-a* mają prawidłowe zakończenie *un*, stsł. *ą*: darun, łeuseinun, dumpun, korwun, wornun, zeubkun; podobnie także d'özkun, breitkun, leistun, strotun.

Tematy *-ja* kończą się na *an*: kucan, jülan, stedzan. To samo zakończenie występuje przy bordeinan, które albo z powodu braku akcentu na zakończeniu, albo wskutek miękkości końcowego *n*, przyjęło ten sam dźwięk nosowy *an* zam *un*.

Dźwięk nosowy zatracił swoją rezonacyę, wskutek czego występuje czysta samogłoska zam. nosowej: zena, peizde, które okazuje dźwięk *e* zam. *a*.

Zakończenie odpadło całkowicie w t'übał, pol. kobyła i w t'äsär, którego pierwotnik zawarty jest w pol. kasza.

Miejscownik l. poj. został zachowany w przykładzie wa cart'e, w czem można przyjąć za zakończenie dźwięk *ĕ* podług deklinacyi samogłoskowej, albo też *e* podług spółgłoskowej. Oprócz tego w wyrażeniu wan jineh dwarneitz mamy również tę samą formę tego przypadku, gdyż połączenie wyrazów wan jineh trzeba czytać jak wa nine, t. j. niń ê, nini, które przypomina użycie formy zaimkowej w języku czesk. zob. Gebauer, mluvnice česká, I, str. 118.

Jako okaz deklinacyi *-u*, można uznać przysłówkową formę daneu w wyrażeniu danau klodt, t. j. dъnu kladi.

Oprócz tych resztek deklinacyjnych z wyraźnie oznaczonem zakończeniem, wszystkie inne przykłady w tym przypadku nie mają żadnego zakończenia: na tųn wuns, wa lejet, wa zeima, wa nos wiza, powe gław, pü cred.

Narzędnik l poj. jest zastąpiony przez *jeden* przykład w wyrażeniu za wil własa, w którem wyraz wil zam. wile, pol. wiele, nie ma żadnego oznaczenia deklinacyjnego.

Wołacz l. poj. jest równy mianownikowi w deklinacyi tematów *-a*: dewka, zena.

Dla *dopełniacza* l. poj. nie ma pewnego przykładu, gdyż przykład młaka w zdaniu: meu mom wisi wa nos wiza, kak patice, młaka un dübra zena, może być także formą biernika z zakończeniem *a* zam. *o*.

Mianownik l. mn. okazuje dla tematów *-o* r. m. zakończenie *i*, które w języku połab. przeszło w *ei*: wast'ei, wübedei, beurei, podobnie leudei za stsł. ljudije, pol. ludzie, ludy. Do tego rzędu formacyi należą także te przykłady: nüch'ei, kucei, klancei. Ponieważ atoli oznaczenie piśmiennne *ey* może także wyrażać dźwięk *y*,

dla tego możebnem jest, że w tych przykładach mamy zawarty biernik l. mn. z zakończeniem *y*. Na to naprowadzają takie przykłady jak stüpei, stsł. stopy, jostrüu, t. j. jostreu, głuż. jutry, które przemawiają za zakończeniem nominatiwu *y*, chociaż znów z drugiej strony przypadek ten ma to samo zakończdnie przy tematach *-i* r. ż.: dwarei, sanei. Za analogią tą poszły także niektóre tematy *-nt*, przyjmując zakończenie *-ei*: pijantei, t'eurantei.

Zamiast dwugłoskowego *ei*, występuje pojedyńczy dźwięk *i* jako zakończenie w przykładzie pijesi. Jednakże przykład ten, osamotniony w naszym zabytku, zdaje się być błędnym zamiast p'esei albo p'ese.

To samo zakończenie *i*, tylko w postaci *e*, występuje w takich przykładach jak: dumbe, kłase, jüze, które mogą się opierać albo to na pierwotnym dźwięku *i*, albo też na *y*, połab. *eu*, z którego drugi współczynnik dwugłoskowy odpadł, przez co pozostało tylko *e*. Za tem przemawiają formy tematów r. ż. jak: st'eibe, trebe, pilenke, wülse, t'üste.

Tematy r. n. mają zakończenie *a*: weucha, junsna, rebra, munda, juntra, t'öła, pleuca, leica.

Z tematów spółgłoskowych ma to samo zakończenie *a* wyraz zeissa, który pochodzi od crewü i jako crisa zam. crevesa może być tłómaczony. Zresztą możebnem jest, że stoi on na miejsce stsł. črêsla, w którym dźwięk *l* wypadł.

To samo zakończenie *a* r. n. przyjmują niektóre tematy r. m., co także w innych zachodzi językach słow.: własa, zumba, polca. W przykładzie wüca mamy zawartą liczbę mn. zam. podw., podczas gdy znów w t'ülne zawarta jest liczba podw. stsł. kolênê. Trudną zaś jest rzeczą wytłómaczyć zakończenie *a* w przykładach zena, sładza, wabra, w których końcowe *a* mogło w ten sam sposób powstać, jak *e* przy tematach r. m. t. j. przez odpadnięcie z dwugłoski *ei* = *aj* drugiego współczyunika *j*. To potwierdza forma sładze ob. sładza, która opiera się na tej samej podstawie, t. j. sładzaj, stsł. slъdzy.

Dopełniacz l. mn. zachodzi w przykładzie kamen w zdaniu: püd, sand heu kamen, do czego dodać trzeba kreiw: citir kreiw.

Biernik l. mn. jest zastąpiony przez te przykłady: własa, dewca, weusta, drawe, u których powtarzają się te same zjawiska, jak w mianowniku l. mn.

Deklinacya zaimkowa zachowała się w nielicznych przykładăch. Dla 1. os. używa się joz, dla 2. teu.

Z innych zaimków rodzajowych używają się na r. m. t u n, w a n, m ü zam. m ó j, k a t ü; na r. n. t ü. s i; na r. ż. w a n a, t ü zam. t w o j a.

Celownik l. poj.

1. os. m a n. stsł. m ъ n ě, i enklityczna forma *m* zam. *mi*.

2. os. t ü b e. enklityczna forma *ti*.

Z innych zaimków używa się k a t ü m od k a t ü, utworzone na zakładzie drugiej części, stsł. t o m u. Bez zakończenia zachodzi dla r. ż n o s.

Biernik l. poj.

1. os. m i n e, 2. os. t i b e, które są, podobnie jak c ö g ob. c ü g, pol. c z e g o, właściwie dopełniaczem.

Dla innych zaimków nie ma przykładów z wyjątkiem t u n r. ż., stsł. t ą. Zachodzące jeszcze przykłady t u n r. m., w i s i r. n., t ü r. n. równe są mianownikowi.

Miejscownik l. poj.

r. m. n a t ü j e. r. ż. w a n o s bez zakończenia przypadkowego.

Mianownik l. mn.

1. os. m e u, 2. os. j e u.

r. m. w i s e i ob. w i s i, r. n. t ü e, stsł. t v o j a.

Celownik l. mn.

Jedyny przykład w ü d w i s i m, jest błędem pod względem syntaktycznego połączenia. natomiast formacya sama tego przypadku w i s s i m jest prawidłowo utworzona.

D e k l i n a c y a z ł o ż o n a.

Mianownik l. poj.

Na r. m. używa się regularnie zakończenie *e*: w i l t' e ob. w i l d' e. m a n t' e. s e u t e, p l e s n e i w e, k a z e i w e, m e i c h a l e w e, p o s e u b e, g l e u p e, m ł o d e, k o r t' e, ł ö m e. b ü z e. w a n z e.

To samo zakończenie zachodzi dla r. n.: t e u p o w e, s e u j e. p r ö s t e, m o ł e.

R. ż. ma zakończenie *a*: m ü k r a, b ü k w e i t n a; oprócz tego także *e*: t j a n t' e. W połączeniu j a n c m i t' ä s ä r, jest albo błąd zawarty, albo też forma ta jest złożoną z dwóch rzeczowników.

Biernik l. poj. jest równy mianownikowi.

r. m. w i l t' e, r. ż. d ü b r a.

Narzędnik l. poj. zachował się w jednym przykładzie t e i c h a m, stsł. t i c h ъ m ь, który użyty jest w znaczeniu przysłówkowem.

Mianownik l. mn. ma na r. m. zakończenie *e*: m' o ł e, d r e u j e.

Biernik l. mn. ma w naszym zabytku na r. ż. zakończenie *ä*, zamiast czego używa się w Anal. dźwięk *a*: d ü b r ä d e v c a zam. d ü b r a An.

2. Konjugacya.

Zakończenia osobowe.

1. os. l. poj. kończy się na *an*, a tylko u słowa i m ê t i występuje *m*. Dla 1. i 2. os. l. poj. i 1. os. l. mn. używają się prawie regularnie odnośne zaimki osobiste, co trzeba złożyć na karb wpływu języka niem.

2. os. l. poj. ma zakończenie *s*.

3. os. l. poj. nie ma żadnego zakończenia.

1. os. l. mn. *me*, lub *m*. Jeden raz zachodzi *ma*, co jest niezawodnie błędem, choć mógłby być w tem także czynny wpływ liczby podwójnej.

2. os. l. mn. *te*.

3. os. l. mn. oznaczoną jest jeden raz wyraźnie w przykładzie n i t z e n g, t. j. n i c e n (c ę). Inne przykłady możnaby wziąć za rzeczowniki słowne, jak je też za to uważa Schleicher. Jednakże, jeżeli się uwzględni tę okoliczność, że dla wyrażenia czasowników tych, które w języku niem. stoją w infinitiwie, używa się przeważnie 3. os. l. poj. a oprócz tego także niekiedy formy z nosówką w zakończeniu, wówczas prawdopodobniejszem jest, że w formach tych mamy raczej 3. os. l. mn. a nie rzeczownik słowny. Do tego przychodzi jeszcze ta ważna okoliczność, że niektóre z form, zaopatrzonych w nosówkę w zakończeniu, byłyby nieprawidłowo utworzone, gdyby miały być rzeczywiście rzeczownikami słownemi, jak s t' e u b e n, s e c a m itd.

2. i 3. os. l. podw. mają zakończenie *-ta*.

Czas teraźniejszy.

1. o s. l. p o j.

I kl. Z zakończeniem *m*, przejętem z konjugacyi pierwiastkowej, zachodzi tylko m o m, stsł. i m a m ъ, pol. m a m.

II kl. Słowa tematyczne zakończone na *o:e*: j o z r i c a n. Pod wpływem analogii innych osób, w których *k* przemienia się w *č*, połab. *c*, dostał się dźwięk *c* do 1-ej osoby.

IV kl. Słowa tematyczne zakończone na *jo*: *je:* j o z c a n, pol. c h c ę.

V kl. Słowa tematyczne zakończone na *jo*: *i:* j o z m e n a n, stsł. m ь n j ą; j o z z a r a n.

2. o s. l. p o j.

I kl.: j i s.

II. kl.: k r o d i s. Od pierwiastka ž e g, używa się forma w ü d-z e s, która stoi za stsł. o-ž e ž e š i, o-ž ь ž e š i, -ž d e š i, pol. ż ż e s z.

IV kl.: t e u c i s, n i e i s, kasz. c e s z. Od b i j o- zachodzi b i-j a s zam. b i j e s, lub b e i j e s, w czem tkwi niezawodnie błąd pisarski, lub też inna formacya.

Słowa pochodne okazują formę sciągniętą z zakończeniem *as:* t e u k u m a s, t e u m o s.

V kl.: s l e u s e s. Zamiast błędnie przekazanego w słowniku Szulcego g o r e i s t, podaje Hilfeding prawidłową formę g o r n i s, dłuż. g r o n i s.

3. o s. l. p o j.

I kl. Od j e s- używa się regularnie forma j a n, która identyczną jest niezawodnie z zaimkiem j o n, dłuż. j e n, przekazanym w liczbie mn. j e i. Jest to niezawodnie ten sam germanizm, który jest również w obydwóch językach łużyckich.

II kl.: h e i d e, p ü d e, j e d e, p r a n d e, p o s e, t r a n s e, l e z e, w i z e. Tematy, które mają dźwięki gardłowe w zakończeniu, przemieniają takowe przed *e* w *c*, *z*: m ü z e, s e c e, z a z e; k l a n e. Słowo d ä u n e, zamiast którego pisze się także d ä u m e, odpowiada stsł. d u n e t ь: d u n ą t i, podczas gdy d ä u m e schodzi się z pol. d y m a ć; m a r e, obok którego zachodzi także m a r n e. pol. m a r n i e ć, z ü w e, z a w e, stsł. ž ь v e t ь; p e r e. Podług tej klasy odmienia się także j e d e, stsł. j a s t ь.

III kl.: s k o k n e, t a n g n e. Od l e g używa się forma z wrostkiem i przyrostkiem nosowym: l a n g n e. Podług tej klasy odmienia się także słowo, przejęte z języka niem. d a g n e, śrdniem. d a g e n.

IV kl.: p e i j e, p ü j e, w a r e, stsł. o r j e t ь; r o z e, w j u n z e, c i, n i c i. Słowa pochodne kończą się na *a* lub *e*: b l a w a, j o l e, s l e u s a, które odpowiada stpol. s ł u s z a; d e u c h e, w a z d e, z e w e. Oprócz tego była także w użyciu forma nieściągnięta, jak to z takich form jest widocznem: b a d a j a, j o l e j a zam. b a d a j e, j o l e j e; podobnie: d ö r s t' o j e, t' e d r o j e, g r o t' o j e, w o r d o j e, w e i s o j e, w ü n o j e, b r e s t' o j e. gdzie przemiana dźwięku *k* w *t'* przed *o* jest uderzającą.

V kl. W skutek zamiany dźwięku *i* w *e* występuje jako zakończenie *e*: s e d e, p a r d e, ś m a r d e, b e z e, l i z e, w e i s e, k l a n c e, z a r e, b ü l e, s t ü j e, d o w e, k r e i w e, k a z e, k w e i l e, c h o l e, g o r n e, z ü n e, m e r e, g ł o d e, j e z d e, s o d e, w ł a c e, t ü c e.

2. i 3. o s. l. p o d w.

I kl. j i s t a.

IV kl. m o t a.

1. os. l. mn.

IV kl.: meu cime ob. cima; meu mom, meu ne mom.

2. os. l. mn.

IV kl.: cite.

3. os. l. mn.

II kl. secan, bedan, pjunsan, peren, transen, streuzen.

IV kl. seijen, zodewen.

V kl. weuprowen, resen, woben, weuwoben.

Tryb rozkazujący.

2. os. l. poj.

Zakończenie *i* zachowało się w następujących przykładach: sandi, tuci sa, leubi, püzari. Zamiast *i* występuje *e*, które z powodu braku akcentu z niego powstało: dodze, weidze, stsł. daždь, viždь zam. daždi, viždi. Zwyczajną formą imperativu jest goły temat bez zakończenia *i*: püd, heid, sand, wam, czesk. vem, preitör. wüdtör, plüz, wor, watein, weuzin, zeub, leiz,

Przy tematach samogłoskowych przechodzi zakończenie *i* w *j* ale tylko w tych razach, jeżeli czasownik łączy się z zaimkiem *sa*, zresztą dźwięk *j* odpada: grej sa, smej sa, ale: holjo, heuwaro. Słowa zaś pei, wapei, odpowiadają polskim narz. pi.

3. os. l. poj. opisuje się, podobnie jak w innych językach słow., przez neg, zam. nek, nech, pol. niech, w połączeniu z 3. os. ind. l. poj. neg smakoje.

1. os. l. mn. ma za znamię trybowe dzwięk *i*: heidim, stsł. idêmъ.

Imiesłów czasu teraźń. czyn.

Jedyny przykład tej formacyi zachował się w bülangss, t. j. bülanc, zam. bülęca, stsł. bolęštaja. Na podstawie niem. tłómaczenia możnaby zaliczyć dotąd także wyraz zeyen „nehent“, który brzmiałby wówczas sejen, t. j. seję, stsł. šiję.

Tryb bezokoliczny.

Z zakończenia *ti* zachowało się samo *t*, przed którem poprzedzające spółgłoski zębowe przechodzą w *s*.

Tematy zakończone na spółgłoskę *d, t*: jest, rüst; wez-: wist, danwawist. Od tematu pezenc. *id* tworzy się tryb bezokol. na zakładzie prostego *i*: heit.

Tematy zakończone na samogłoskę: beut, beit, peit, seut, stot.

Tematy rozszerzone przez *a*: kumot, krijot, pitot, stsł. plêtati, pjunsat, wjunzat, zavat, stsł. žьvati, ricat.

Tematy rozszerzone przez *i*: śworet, goret.

Tematy rozszerzone przez *ê*: m e t, stsł. i m ê t i; z a r a t, p ü- z a r a t, z a r j o t, które może także mieć jako sufiks dźwięk *a*: w o r- t a t, w ü b o r t a t. W ten sam sposób tworzy się także w e z d j a t, w którem dźwięk *e* należy do pierwiastku.

Imiesłów czasu prz. biern.

Jako przyrostek tej formacyi występują *t* i *n*, z których pierwszy używa się tylko przy z a m a r t, stsł. м р ъ т ъ, drugi u słów innych klas konjugacyjnych. Forma przyrostka *n* jest po tematach spółgłoskowych *en*, przed którem gardłowe dźwięki przechodzą w odpowiednie *c z*, podobnie także u tematów zakończonych na *i*, gdy tymczasem u tematów rozszerzonych przez *a* dodaje się samo *n*, przed którem dźwięk *a* przechodzi w *o* (*á*): u z a s e n, z o m a c e n, w ü b e s e n, e u k l a s t e n, w e u b l a s t e n; s i j o n, w e z d j o n a, w ü s e i b o n, e u w ł a c o n, e u m e r z o n, w e u j a d o n, e u s t r e u z o n, e u z a g o n, w ü w u n z o n.

Oprócz tego zachodzi także imiesłów przeszł. biern. w połączeniu z słowami „b y ć“ lub „m i e ć“ na wyrażenie perfektu czyn. lub biern. W tem zawarty jest germanizm, który powtarza się także w kaszub. i obydwóch językach łużyck.: m o s e u s t r e i z o n du hast geschoren, m o s p ü r d o n; 3. os. poj.: m o w e u j a d o n er hat ausgegessen; j a n e u m e r z o n er ist verfroren.

Imiesłów przeszł. II. czyn. używa się w połączeniu z zaimkami osobistemi na wyrażenie imperfektu.

1. os. poj. j o z k r o d a ł, j o z z a r a ł.

2. os. poj. t e u k r o d a ł, t e u w e u p a ł, prwn. pol. narz. p i ó ł; t e u p r o s a ł, t e u k r i g j o ł.

3. os. poj. w a n j e d a ł, n o d a ł, p ü r d o ł, z o b a ł s a, w e u- p a ł, t' e u p a ł, w e u w o b a ł, t' ü p a ł, s t' e u b a ł, g l u n d a ł, b ł u n d a ł. Od tematu *id* tworzy się h e i d a ł, w e u j e h e i d a ł, w a n j a n w e u j e h e i d a ł.

Z imperfektu zachowały się tylko te dwa przykłady: j o z t e c h, stsł. c h o t ê c h i j o r i c e (ch), a prawdopodobnie także 3. os. l. poj. p a d z e, stsł. p a d ê - š e.

Łacińskie słowa pochodne

urobione z pnia imiesłowu biernego na *-to-*

(t. z. Iterativa lub Frequentativa i Intensiva).

Napisał

Dr. Jan Rozwadowski.

I.

Pochodzenie i urabianie.

Skrócenia.

Archiv = Archiv für lat. Lexikographie u. Grammatik, herausgeg. von E. Wölfflin, Leipzig 1884 sqq.

Bersu, Gutturale = Die Gutturalen u. ihre Verbindung mit v im Latein. von Dr. Ph. Bersu, Berl. 1885.

Bréal, l. tabl. Eug. = les tables Eugubines etc. par M. Bréal, Paris 1875.

Brugmann, Grdr. = Grundriss der vergl. Grammatik der indogerm. Sprachen von K. Brugmann, 1. Strassburg 1886. II, 1. ib. 1889. II, 2 ib. 1890.

Bücheler, Umbrica = Umbrica interpretatus est Fr. Bücheler, Bonnae 1883.

C. Gl. L. = Corpus glossariorum latinorum a G. Loewe incohatum etc. edidit G. Goetz.
vol. II. = Glossae latinograecae et graecolatinae. edd. G. Goetz et G. Gundermann, Lipsiae 1888.
vol. IV. = Glossae codicum Vaticani 3321, Sangallensis 912, Leidensis 67 F. ed. G. Goetz. ib. 1889.

Curtius, Verbum[2] = das Verbum der griech. Sprache seinem Baue nach dargestellt von G. Curtius. 2. Aufl. Leipzig I. 1877. II. 1880.

Fick I[4] = Vergleichendes Wörterbuch der indogerm. Sprachen von A. Fick. 4. A. I Götting. 1890.

J. F. Indogerman. Forschungen. Zeitschrift für idg. Sprach. u. Altertumskunde herausg. von K. Brugmann u. W. Streitberg. I B. 1—4 Hft. Strassburg 1891.

K. Z. Zeitschrift für vergl. Sprachforschung auf dem Gebiete der idg. Sprachen, Berlin 1852 sqq.

M. U. Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der idg. Sprachen herausg. von H. Osthoff u. K. Brugmann, Leipzig 1878—1890. 5 Teile.

Osthoff, z. G. d. Pf. = Zur Geschichte des Perfekts im Indogerm. etc. von H. Osthoff, Strassburg 1884

Schweizer-Sidler, l. Gr.² = Grammatik der latein. Sprache, bearbeitet von H. Schweizer-Sidler u. A. Surber I. Teil. Halle 1888.

Sprachw. Abh. = Sprachwissenschaftliche Abhandlungen, hervorgegangen aus G. Curtius grammatischer Gesellschaft, Leipzig 1874.

Stolz, l. Gr.² = Lateinische Laut- u. Formenlehre bearbeitet von Fr. Stolz, = J. Müller's Handbuch, 2. Bd. 2. A. München 1890.

Sütterlin (z. G. d. verba den. im. Altgr.) = Zur Geschichte der verba denominativa im Altgriechischen. 1. Teil. Strassburg 1891.

Vaniček² = Etymolog. Wörterbuch der latein. Sprache von A. Vaniček. 2. A. Leipzig, 1881.

Zvetaieff, Inscr. It. inf. = Inscriptiones Italiae inferioris dialecticae composuit I. Zvetaieff. Mosquae 1886.

Pominąwszy zwykłe, nic nie mówiące uwagi w gramatykach posiadamy o łacińskich iterativa [1]) monografie Jonasa (de verbis frequentativis et intensivis apud comoediae Latinae scriptores, I. II. Posnaniae 1871. progr. z Międzyrzecza 1872; Gebrauch der v. fr. et int. in der älteren lat. Prosa, progr. z Poznania 1879, 1884), statystyczną pracę Pauckera w K. Z. 26, 1883 str. 243 sqq. i wreszcie artykuł Wölfflina w Archiv. 4, 1887 str. 197 sqq.

Pierwsze dwie prace mają bardzo małą wartość — nawet jako zbiór materyału nie wystarczają i dla tego byłem zmuszony sam jeszcze raz cały materyał zebrać; słusznie przytem zarzuca im Wölfflin (l. c.) płytkość i brak głębszych idei. Ale i artykuł Wölfflina, który miał złemu zaradzić, kwestyi ostatecznie nie załatwił. Z jednej bowiem strony nie miał W. zamiaru wyczerpnąć przedmiotu, a z drugiej zarzut, który on czyni Jonasowi i Pauckerowi, trzeba niestety jemu samemu uczynić. Artykuł ten był widocznie pisany na poczekaniu i nie należy wcale do najlepszych prac Wölfflina. Zwłaszcza w ustępie, traktującym o pochodzeniu i urabianiu tych czasowników, razi bardzo powierzchowne pojmo-

[1]) Tak krótko nazywam całą tę kategoryę, chociaż to nazwa za ciasna: ale jednego ogólnego terminu niemamy, a trudno ciągle powtarzać „*iterat.* względnie *frequent.* i *intensiva*“.

wanie zjawisk językowych, a moment to przecież w tego rodzaju pracach pierwszorzędnego znaczenia. Za to w dalszych częściach znajduje się niejedna bystra i ciekawa uwaga o znaczeniu i używaniu iterativów.

Nadto wymienione prace zestawiały, względnie omawiały tylko wyraźne iterativa, t. j. takie, obok których mamy jeszcze w łacinie odnośne czasowniki pierwotne, a mówiąc o ich pochodzeniu nie sięgały wcale poza obręb języka łacińskiego. Zarzutu z tego powodu naturalnie im nie robię, ale niemniej uważam uwzględnienie tego punktu za rzecz potrzebną.

Krótko mówiąc myślę, że praca moja przynajmniej w zasadzie zbyteczną nie jest.

Z typograficznych względów musiałem odstąpić od zwykłej lingwistycznej transkrypcyi: *i u consonans*, *r*, *l*, *m*, *n sonans* oddaję przez *i*, *u*, *r*, *l*, *m*, *n* bez znaków diakrytycznych, palatalne gardłowe przez greckie, welarne przez łacińskie litery, dwa pierwsze staroind. spiranty przez *ś š*.

1. Pochodzenie i urabianie.

Przedewszystkiem nasuwa się pytanie, czy typ czasownikowy, jaki przedstawiają łacińskie iterativa — i to zarówno co do formy jak treści — jest odziedziczony z czasów jedności indoeuropejskiej, czy też powstał dopiero na ziemi italskiej, względnie łacińskiej. Do tego, żeby powiedzieć, że taki typ w języku indoeur. bardzo wyrobionym być nie mógł, i na równi z klasą czasowników na -to- musiał należeć do najmłodszych, długich badań nie trzeba: gdyby czasowników o postaci łacińskich iterativa było dużo i w rozmaitych językach indoeur., dawnoby to już zauważono; chodzi tylko o to, czy taki typ wogóle istniał, a jeżeli tak, czy zarówno co do formy, jak co do znaczenia, czy też tylko pod pierwszym względem.

Przedewszystkiem nic z łacińskiemi iterativa nie ma do czynienia klasa czasowników na -to-:te-. Klasa ta należąca w systemie werbalnym prajęzyka indoeur. do najmniej rozwiniętych (pr. Brugmann, Sprach. wiss. Abhandl. hervorgeg. aus G. Curtius gramm. Gesell. 158 sqq. griech. Gramm.[2] 161 § 125), dowodzi tylko, że tak jak każdy inny pień, tak i pień utworzony z pierwiastka, za dodaniem sufiksu -to- mógł służyć do urabiania czasowników. Ale nie są one wcale denominativami, n. p. *plek-tō (łac. plecto, staroniem. flihtu, słow. plotą) stoi na równi z *aγ-ō (ἄγω

etc.) i w tym samym znajduje się stosunku do *plek-tós (πλεκ-τός), co ἄγω: ἀγός i t. p. [1])

Przechodzimy do tworów, odpowiadających dokładnie łacińskim czasownikom częstotliwym, jakie z innych języków przytoczyć i z dotyczącemi łacińskiemi zrównać można.

1. Pw. γeus-: Praes. *γéus-ō : part. pf. p. *γus-tós. Stind. juš-á-tē 'lubi, używa' juš-tá- 'lubiony, upragniony', juš-ti-š f. 'przychylność, łaska' : γεύ-ο-μαι, γευσ-τός, γεῦσις: got. kiusa 'wybieram, próbuję', st. niem. kiosan id., ags. ze-cost 'cenny', got. ga-kus-t-s f. 'badanie, próba', st. niem. kust kusti f. etc.: język łaciński stracił stare praesens *γéusō i utworzył nowe za pomocą sufiksu -no-, ale i to zachowało się tylko w de-gūnere (*de-gusnere) cytowanym u Paul. ex Fest. 71, 21 i w glossach; obok tego gus-tu-s m. = got. kus-tu-s m. 'próba, dowód' etc. Zwykłym zaś praesens jest gus-tāre, któremu odpowiada dokładnie st. niem. kostôn 'próbować, tentare'; idg. *γus-tā-iō. Por. Vaniček, Etym. Wtb. d. lat. Spr. ² 86. Fick Etym. Wtb. 1 ⁴ 49. 430. Kluge Etym. Wtb. d. deutsch. Spr. ⁵ s. v. Dla dokładności dodaję, chociaż to rzecz podrzędnego znaczenia, że kostôn znajduje się tylko w zachodnio-germańskich narzeczach, i że w starogórnoniem. obok kostôn jest także kostjan.

2. Pw. pû-: p. p. *pŭ-tós: st. ind. pū-tá- 'oczyszczony' : st. bułg. is-pytъ m. 'perscrutatio' : łac. pŭ-tus 'czysty' : od tego pnia imiesłowowego urobione praesens st. bułg. py-ta-ją py-ta-ti 'scrutari, quaerere, indagare' właściwie = 'coś na czysto otrzymać (Staroind. pierwiastek pû jest w Wedach często używany o czynności umysłowej: pr. nadto gr. νη-πύ-τ-ιος 'niemądry') : pŭ-tāre 'oczyszczać etc.' = idg. *pŭ-tā-iō. (Osthoff M. U. 4, 86 sq., a szczególnie 66 sq.). Różnica w wokalizacyi formy słabej pierwiastka (słow. pū-to-, łac. pŭ-to-) jest w pniach na -to- zwykła, pr. Osthoff M. U. 4, 72 sqq. Brugmann Grdr. 2, 208, 227.

3. Pw. uī: p. p. *uī-tó-s; st. ind. vé-ti 'z upragnieniem wyszukuje, przychodzi; chętnie przyjmuje', part. p. p. vī-tá- 'upragniony, lubiony': st. bułg. vi-ta-ti 'deversari, habitare, in domum ingredi; hospitari' : że słow. vitati miało znaczenie przechodne i nieprzechodne, widzimy także z języka polskiego, n. p. zawitać do kogoś, ale powitać, witaj, ale witać, pr. jeszcze Miklosich Etym. Wtb. s. v. Dalsze możliwe kombinacye z łac. vītare evītare (pr. n. p. st. ind. vī + apa 'odwracać się, niesprzyjać' in-vītus, z litew. wiětůju etc. sq. są dla nas na razie obo-

[1]) W litewskim języku rozwinęła się z tego typu liczna klasa czasowników na -stu, jak výstu etc.

jętne. Dokładnie tę etymologię uzasadnić i rozwinąć spodziewam się na innem miejscu.

4. Prw. ei-: p. p. *i-tó-s: ἁμαξ-ιτό-ς f. (sc. ὁδός): łac. i-tu-m ad-itu-s etc.: ἰτη-τέον (Ar. nubb. 139 ἰτέον) el. ἐπανιτᾱκώρ (Collitz, I. Nr. 1172, 8 (t. j. = att. ἐπ-αν-ιτη-κώς [1]), ἐξ-ίτη-λος: łac. itā-re. idg. *i-tā-iō. To piękne i ważne zrównanie podał J. Curtius, d. Verb. d. gr. Spr. I² 342. Staje się ono dla prajęzyka indoeur. tem pewniejsze, że możemy dowieść, że łac. itare nie powstało dopiero w dobie łacińskiej, ale już istniało w czasach jedności italskiej. Mamy mianowicie umbr. *etatu* etato 'itate' etaians 'itent', pr. Bücheler, Umbrica 197, 207. Bréal, Les tables Eugub. 192, 376 (Osk. *eituns*, które Bréal 192 tłómaczy przez 'itent', nie należy tutaj pr. Zvetaieff, Inscr. It. inf. 102 sq. Buck, Vokalismus der osk. Spr. 127).

5. Prw. pō(i)-: *pō-tó-s i *pə-tó-s ἄμ-πω-τις f. 'odpływ': łac. pō-tu-s pō-tio: lit. půta f. 'pijatyka': πο-τό-ς πόσις etc.: z tego pnia urobione praes. *pō-tā-iṓ, *pə-tā-iṓ: gr. πο-τη-τύς f., οἰνο-ποτάζειν, łac. pōtātus pō-ta-re. Curtius l. c. Fick I⁴ 481. Co do stosunku, zachodzącego między czasownikami na -τάζω a -τάω pr. Curtius l. c.

Przypadkowe powstanie tych zrównań jest wykluczone: dowodzą one niezbicie, że już w prajęzyku indoeur., obok pierwszorzędnych czasowników na -to- (plecto flihtu plotą, fleksya jak *bhérō), były urabiane z pnia imiesłowu biernego drugorzędne czasowniki na -tā-iṓ, czyli denominativa.

Natomiast wątpię, czy można dla nich przyjmować częstotliwe znaczenie, jakie później w podobnych tworach spotykamy w łacinie. Leży ono wprawdzie pozornie w gustare = kostôn, ale tylko pozornie, gdyż znaczenie 'próbowania, badania, kosztowania' było przywiązane do samego już pierwiastka, pr. n. p. st. niem. kuri f. 'wybór', korôn 'próbować, badać'. Poszczególne języki indoeur. nie zatraciły tego rodzaju czasowników, ale nie nadały im specyalnej funkcyi, czyli nie wyrobiły z nich osobnego, wybitnego typu. Szczególnie znaną jest rzecz, że w języku greckim jest pewna ilość czasowników na -τάω (-τά-ζω, później -τέω -τίζω), odpowiadających formalnie łacińskim na -tāre. Curtius (Verbum I² 342. II² 429) zrównał je z niemi zupełnie i na-

[1]) Wprawdzie elijska forma nie dowodzi, że ten czasownik brzmiał w pragr. *ἰτα(ι)ω, gdyż el. ā może reprezentować i pragr. ē, zatem możnaby powiedzieć, że w pragr. było ἰτε(ι)ω nie ἰτα(ι)ω, ale z innych względów musimy przyjąć ἰτα(ι)ω, pr. uwagę w niemieckiem streszczeniu, Anzeiger z Lipca 1892.

zwał częstotliwymi, a za nim poszedł v. d. Pfordten Zur Gesch. d. gr. denom. 7. 140, który też dlatego z czasowników na -τάω osobną zrobił kategoryę (21 sq.). Otóż gdyby te czasowniki greckie i łacińskie rzeczywiście można zrównać z sobą i formalnie i treściowo, to dałoby się na pewne wnioskować, że już w prajęzyku takie częstotliwe znaczenie było do nich przywiązane. Ale tak wcale nie jest: odsyłam w tym względzie narazie do Sütterlina, Zur Gesch. d. verba denom. im Altgr. I, 16 sqq, gdyż i tak będziemy musieli powrócić do tego całego pytania w drugiej części naszej pracy.

Bezwątpienia tylko przypadkowo odpowiadają sobie:

1. Prw. men-: part. p. *mn-tós, st. ind. ma-tá-s, αὐτό-μα-το-ς, com-men-tu-s, lit. min-tas, st. bułg. mę-tъ: słow. pa-mę-tati, łać. com-mentā-ri i com-mentā-re, i może gr. ματάω. Dla słow. pamętati nie ma potrzeby przypuszczać, że jest denomin. od pamętьf.

2. Prw. gem-; part. p. *gm-tós = st. ind. ga-tá-s 'poszedłszy', = βα-τό-ς = łać. -ventus: gr. ἀεροβατέω (przejście czasowników na -τάω w -τέω jest zjawiskiem drugorzędnem, pr. Sütterlin l. c. 18): ven-tā-re.

Por. jeszcze st. bułg. pitati „żywić": part. p. pi-tъ, st. ind. pī-tá-s „pity lub piwszy", Osthoff M. U. 4, 41 sq. (pitati pierwotnie było widocznie używanem o karmieniu niemowląt[1]), i t. p.

Spis nielicznych zresztą greckich czasowników na -τάω podają Pfordten i Sütterlin w wymienionych miejscach.

Wspomnimy jeszcze, chociaż to dla nas tylko pośredni interes przedstawia, że z pnia imiesłowu biernego były urabiane już w prajęzyku także czasowniki innego kroju, ale należące do wielkiej klasy werbalnej na -io- : -ie-, mianowicie causativa. Nie szukając długo można przytoczyć dwa pewne indoeur. zrównania. Pw. trā-: caus. *trātéiō = got throthjan 'ćwiczyć', st. bułg. trati-ti 'absumere, consumere, destruere', lit. trōtyti 'uszkodzić na ciele i życiu zwłaszcza przez nadmierne natężenie, (Brückner, Lituslav. Stud. 1, 147 uważa bez dostatecznego powodu litewski wyraz za pożyczony ze słow.). Wszystkie trzy czasowniki wskazują na imiesłów bierny *trā-tó-s. (Co do znaczenia gotyckiego czasownika zwraca uwagę Brugmann, który tę parallelę przytacza M. U. 1, 42 na metaforyczne użycie łac. trītus). Drugie podobne causat. jest *dətéiō : δατέομαι = st. nord. tedja, st. niem.

[1]) pr. serbskie pitati 'karmić dzieci'.

zettan (ver-zetteln), urobione z imiesłowu *d ə-t ó-s = st. ind. d i-t á-s 'odcięty' do pierw. d â.- Pr. Fick I⁴ 451.

Co się tyczy formalnego stosunku, w jakim zostają czasowniki na -tā-i ō do odnośnych pni imiesłowowych, to wiadomo, że wszystkie denominativa na -ā-i ō wyszły z żeńskich abstracta na -ā. Znany indoeur. przykład jest ὁρᾶν = st. niem. b i-w a h r ô n 'bewahren', obok którego mamy st. sas. w a r a f. i *ὁρᾱ w φρουρά z προ-ὁρά. Rozszerzenie sufiksu -ā-i ō na denominativa urobione wprost z pni nominalnych na -o, objaśnia się tym (prof. Brugmann w wykładach[1]), że obok takich żeńskich abstracta stały odpowiednie pnie przymiotnikowe na -o, albo inaczej mówiąc, takie pnie miały swoje feminina na -ā n. p. st. ind. p r i y ā-y á-t ē = st. bułg. p r i j a-j ą = got. f r i j ô n do st. ind. adj. p r i y a- 'miły, drogi'. Później urabiano takie denomin. na -ā i ō od każdego pnia na -o-, chociaż odpowiednego femin. język wcale nie posiadał.

To samo odnosi się do naszych czasowników na -t ā i ō, obok których czasem jeszcze znajdujemy odpowiedne abstracta na -t ā f. I tak dla p ō t ā r e. -ποτά-ζειν mamy je w litew. p ů t a f. 'pijatyka'; dla łać. s e c t a r i w s e c t a; regularnie takie fem. na -ῃ lub masc. na -ῃ-ς mają obok siebie greckie czasowniki na -τάω, ale w greczyźnie są to już drugorzędne stosunki. Zresztą, jeżeli denom. na -t ā i ō były w prajęzyku młodsze od całej masy denom. na -ā i ō, to można powiedzieć, że te ostatnie służyły już jako gotowy wzór.

Przechodząc specyalnie do łacińskich iterativa nie potrzebujemy już odpowiadać na pytanie, czy typ ten wyrobił się w dobie italskiej, czy też dopiero na gruncie łacińskim, gdyż skonstatowawszy wyżej, że wzór był gotowy już w prajęzyku indoeur., sięgnęliśmy tym samym poza dobę italską. Że zaś ten typ narzecza italskie wspólnie dalej rozwijały i utrzymywały, dowodzą, — prócz przytoczonego już umbr. *etatu* etc.— p o r t a r e, umbr. *portatu* „portato“ p o r t a i a „portet“ (cf. B ü c h e l e r, Umbr. i B r é a l, les tabl. Eug. indices), stary twór tego rodzaju do pierw. p e r (pr. F i c k I⁴ 475); i umbr. s t a t i t a t u „statuito, ponito“ (ta forma powtarza się trzy razy, cf. B r é a l, l. c. 269); part. pf. p. *statita* „statuta“ może przedstawiać czasownik pierwotny do *statitatu*, ale może także być poprostu błędem zamiast *statitata*. Domysł B ü c h e l e r a, l. c. 139, że powstało z *statitata* przez t. z. dyssymilacyę zgłoskową, nie jest prawdopodobny.

Że ten typ był całkiem rozwinięty już w najstarszych czasach języka łacińskiego, tego dowodzi: 1) okoliczność, że frequentativa znajdują się licz-

[1]) patrz teraz Grundriss II, 1108.

nie, a często tylko u najstarszych pisarzy, jak Liv. Andron., Enn. etc., np. laetare, opertare, apertare ommentare i t. p.; 2) że często odpowiedniego czasownika pierwotnego język już wcale nie posiada: pr. wyżej putare, potare, gustare, dalej portare, flagitare, mactare, optare, ructare (obok tego tylko jeszcze erūgere Enn. ann. 546), luctari; 3) że nieraz tylko w tych częstotliwych czasownikach zachowała się regularna forma pnia imiesłowu biernego, podczas gdy imiesłów sam i stojące z nim w związku abstracta na -ti- i -tu- (i supina) wykazują tylko formę, powstałą drugorzędnie pod wpływem analogji. Tak mertare, pultare, mantare, futare (con-, re-), grassari, sectari wobec mersus, pulsus, mansum, fusus, gressus, secutus (to ostatnie utworzone według acutus etc. pr. Bersu, Gutturale, 122), p. niżej str. 187 sq.

Związek jaki zachodzi między czasownikami częstotliwymi a pniem imiesłowu biernego jest tak jasny, że go dojrzeli nawet starożytni gramatycy (pr. cytaty u Pauckera K. Z. 26, 249sq i Wölfflina Archiv 4, 195); niektórzy (Priscian 8,74 p. 429,22 H. i 10,57 p. 546,8 H.) kombinowali je także z pniem supini, co ostatecznie na jedno wychodzi, jeżeli mamy na oku tylko formę pnia czasownikowego, jaka stoi przed końcówką -āre. Wiadomo bowiem, że w łacinie forma pierwiastka w tworach na -tu- (t. j. masc. abstr. i supina) została całkowicie wyrównana z formą pni na -to-, względnie -ti- (pr. Brugmann, Grdr. 2,304) [1]. Ale ściśle biorąc musimy łacińskie frequentativa, jak już wyżej wspomniano, wyprowadzać wprost z pnia imiesłowu biernego, gdyż inaczej nie dałaby się ich postać wyjaśnić, czyli mówiąc innymi słowy a utartym zwrotem uważać je za denominativa. Naturalnie trzeba przytem pamiętać, że wyraz „denominativa“ jest to tylko termin gramatyczny, którym się dla krótkości posługujemy w rozmaitych wypadkach i który dlatego rozmaite przybiera znaczenia. Nie można n. p. stawiać czasowników częstotliwych na równi z takimi denom. jak novare, albare, ale raczej z takimi jak aegrotare, militare. To wszystko należy do części drugiej naszej pracy i tu wspominam o tem tylko dlatego, że w dalszym ciągu nieraz nam przyjdzie odpowiedzieć na pytanie, czy mamy przed sobą prawdziwe iterativum, czy też denominativum κατ' ἐξοχήν. Wprawdzie i to pytanie ma na razie dla nas podrzędne znaczenie, gdyż formalnie nie różnią się jedne od drugich niczem, ale załatwiwszy się z właściwemi denominativa już teraz, nie będziemy potrzebowali uwzględniać ich później.

[1]) Por. str. 195, uw. 1.

Kryteryum daje porównanie tworów takich jak dictare, ductare, factare i t. p. z takimi jak falsare, spissare, curtare i t. p.[1].

Przechodząc do przeglądu całej masy łacińskich iterativa i nakreślenia ich dziejów pod względem formalnym uważam za rzecz najstosowniejszą trzymać się postaci imiesłowu jako zasady w ugrupowaniu. Cytaty liczbowe daję tylko przy ἅπαξ λεγόμενα i przy sporadycznie pojawiających się tworach: przy innych podaję tylko imiona autorów lub całej gałęzi literatury, uwzględniając zawsze, odkąd wyraz się pojawia: jeżeli żadnych cytatów nie ma, znaczy to, że odnośny wyraz jest ogólnie używany przez całą literaturę począwszy od najdawniejszych czasów.

1. Pnie z wygłosem spółgłoskowym przed sufiksem -to-(ta-).

a) -to- pozostaje jako takie.

co-actare (:cogere) Lucr. 6, 1120, 1159: zatym widocznie w zwykłym języku nieznane; zresztą jest coactare regularnie urobione: cōgo cōgere z *có-ăgo *có-ăgere, natomiast co-ēgi co-actus z *có-ègi *có-àctus pr. Osthoff, Zur gesch. d. Perf. 159. Że Lukrecyusz urobił coactare, a nie cogitare wedle stosunku agitare: agere, wyjaśnia się raz tym, że cogitare istniało w znaczeniu „myśleć“, powtóre okolicznością, że w cogere język już nie odczuwał związku z agere. Pierwszy powód nie przeszkadzał jednak zwykłej, naiwnej mowie urobić cogitare, które się rzeczywiście później pojawia w znaczeniu ἀναγκάζειν Vulg. 3. Esdr. 3, 24 i Rönsch, K. Vollmöller's roman. Forsch. 1885. Ale język ludowy był i w drugim kierunku czynny: ponieważ przy cogo cogere związku z agere nie odczuwał, musiała być fleksya cogo cogere coegi coactus dla niego nielogiczna i niewygodną. Że ten stosunek wyrównał wyrzucając z Perf. i Part. środkowe *e* względnie *a*, możemy dowieść przynajmniej dla part. Mamy mianowicie w romańskich językach reflexy późnego łać. coctare „gotować“: hiszp. cochar (starohiszp. coytar), katal. cuytar; obok „gotować, piec“ znaczy jednak cochar także „przyspieszać“, a cuytar „uciskać“. A z tej samej formy coctare powstałe provenc. coitar, starofranc. coitier (cuiter) znaczy tylko „spieszyć się, napędzać“: mimo tego umieszczano wszystko pod jedną rubryką p. Gröber, Vulgärlat. Substr.

[1]) Ale granica jest chwiejna i rozstrzygnięcie czasem niepodobne, albo zależne od podmiotowego sądu n. p. przy aptare, artare.

Archiv 1, 549. Dopiero K. Hofman, Archiv 3. 552 sq. zwrócił uwagę, że st. franc. cuita „pośpiech“ (w „a cuite“; port. coita „ucisk“) musiało powstać z ludowego łać. cocta t. j. wprost od cogere urobionego imiesłowu. Sądzę tylko, że wobec przytoczonych hiszp. cochar, katal. cuytar nie ma potrzeby wyprowadzać franc. cuitier z (a) cuite (to znaczy dopiero na gruncie francuskim), jak to czyni Hofman, ale obok part. coctus już dla późnej łaciny ludowej przyjąć coctare = cogere. Zresztą coctare mogło powstać wprost od cogere wedle proporcyi can-ere: can-tare, duc-ere: ductare, cap-ere: cap-tare etc. etc. = cog-ere: coc-tare.

apertare Plaut. Men. 910. Arnob. 2, 2 i opertare Enn. ann. 500: aperire operire. Umieściłem je tutaj, ponieważ pierw. ver- tkwiący w tych czasowników jako taki już nigdzie w łacinie się nie pojawia. Etymologię ostatecznie załatwił Brugmann, Idg. Forsch. I, 174 sq. W apertus opertus mamy mocną formę pierwiastka (*uer-tó-), natomiast n. p. nasze za-warty ot-warty słabą (* vr-tó).

ind-epto Paul. Festi 106, 11 : ind-ipiscere : ap-ere. Tak samo coepto Terent. etc.: coepere (coepto coepio coepere stoją jak wykazuje cōgo cōgere i t. p. zamiast regularnych form *cōpto *cōpio *cōpere, a to pod wpływem perf. coepi. pr. Osthoff, z Gesch. d. Perf. 159 — co się zaś tyczy samego perf. coepi ibid. 157 sq. Brugmann, Grdr. I, 460 A. 1). Natomiast aptare Cic. etc. = aliquid aptum facere i co-aptare Eccles. jest zwykłym denom. od aptus.

artare : ar-tu-s, part. pf. p. do pierw. ar-. p. Vaniček[2] 22.

auctare Plaut. Amph. prol. 6. Lucr. 1, 56. Catull. 67, 2 : augere. ad-auctare Acc. Aen. 14 : ad-augere.

cantare : canere. ac-cantare Stat. silv. 4, 4, 55 : ac-canere Varr. L. L. 6. 75 (accinere tylko u gramatyków). de-cantare Cic. etc. (decanere dopiero Prob. cathol. 4, 5 p. 42, 23 K. i to w znaczeniu 'opiewać coś', którego decantare nigdy nie ma). excantare XII tab. etc. in-cantare XII tabb. etc. oc-cantare 'zaczarować' Paul. sent. 5, 23 §. 15. Apul. apol. 84 (occanere Sall. hist. fr. 1, 71. Tac. ann. 2, 81 ale jako wojskowy t. t.). oc-centare XII tadb. etc.: oc-cĭnere Liv. etc. prae-cantare Petron. 131, 5. Marc. Emp. 16. 30 : prae-canere Plin. 29, 69. Tert. prae-centare Cic. de fin. 2, 94 : prae-cinere klass. etc. re-cantare Hor. carm. 1, 16, 27. Mart. 2, 86, 3. Ambros. de virg. 2, 6 §. 42 : re-canere Plin. mai. : (re-cinere Hor. Cic. Apul.) suc-cantare schol. Pers. 3, 19 (:succinere).

captare : capere. ac-ceptare Plaut. etc. : ac-cipere. accaptare według romańskich refleksów, pr. Gröber, Vulgärl. Substr.

Arch. 1, 234. con-ceptare Arnob. 4, 21. Amm. 31, 10, 5 : concipere. dis-ceptare klass. etc. ex-ceptare Caes. etc. : ex-cipere. in-ceptare Plaut. Ter. Gell. Lampr. Heliog : in-cipere. oc-ceptare Plaut.: oc-cipere. prae-ceptare Carm. Sal. (Fest. 205 (a), 10): prae-cipere. prae-captare Irenäus 4, 23. 2. re-ceptare Ter. etc.: re-cipere. sus-ceptare Apul. met. 2, 30. 11, 29 H.: sus-cipere.

cleptare Juvenc. in exod. 883. 937 : clepo cleptum archaist. Powstało prawdopodobnie pod wpływem greckiego κλέπτω

cŏctare : coquere przyjął Gröber, Arch. 1, 549 na podstawie romańskich refleksów, które przytoczyliśmy wyżej str. 393. Następnie znalazł coctare rzeczywiście Geyer (Archiv 2, 265) w Hisperica Famina, Mai Class. auct. 5, p. 481, 491.

consultare : consulere. Umieszczam tutaj z powodu odrębnego znaczenia.

cunctari t. j. conc-tā-ri (często w rękopisach także contor pisane, jak quintus obok Quinctus, a także pod wpływem percontor) od imiesłowu conc-tu-s do pierw. κenq-: st. ind. śank 'wątpić, być w niepewności' pr. Fick, I[4] 43. 425. per-contor (pisane także fałszywie pod wpływem ludowej etymologii per-cunctor pr. Brambach Hilfsb.) nie należy tutaj p. Vaniček lat. Wtb. [2] 48.

dictare Cic. Hor. etc. : dicere. Ale dictata n. Varr. L. L. 6, 61 etc. i dictator. ē-dictare Plaut. Amph. 816 i i. : e-dicere

ductare : ducere. ob-ductare Plaut. merc. 786 : obducere per-ductare Plaut. most. 846 : per-ducere. pro-ductare Ter. Andr. 615 (ale pr. app. crit.): pro-ducere. re-ductare Aur. Vict. Caes. 38, 6 : re-ducere.

red-emptare Tac. hist. 3, 34 : red-imere. promptare Plaut. Pseud. 628. Basch. 460 : promere. ex-promptare Fulg. Verg. contin. p. 137 i 148 M. : ex-prōmere.

factare Plaut. truc. 5, 23 : facere. af-fectare: af-ficere. infectare Apul. met. 2. 18 H. (konjekt.) : in-ficere. cale-factare Plaut. rud. 411. Cas. 291. Hor. ep. 2, 2. 169 (calfactare Capit. Pert. 8, 5) : cale-facere. frigide-factare Plaut. rud. 1326. frige-factare Plaut. Poen. 629: frige-facere tylko u Prisc. 18, 152. labe-factare Plaut. merc. 402. Ter. Eun. 508 etc.: labe-facere. collabe-factare Ov. fast. 1, 566 (Lucr. 1, 493 niepewne). made-factare Plaut. Pseud. 184. Ven. Fort. carm. 1, 21, 26. : made-facere. ol-factare Plaut. Plin. mai. : ol-facere.

con-fictare Naev. (u Varr. L. L. 7, 107): con-fingere.

con-flictare Ter. ect. : con-fligere. af-flictare: af-fligere.

Nb. fligere tylko Acc. tr. 22. 317. Liv. Andr. tr. 12 (i Lucr. 5,999 conj.).

frictare Hisp. fam. Stow. 35, nadto według prow. frettan 'trzéć', wł. frettare 'zamiatać'. Należy do frĭcare (part. pf. p. frictus i fricatus), nie do frīgere, jak chciał Gröber: dowodzi tego ĭ w frĭctare i znaczenie.

gestare: gerere. circum-gestare Cic. ad. Qu. fr. 1, 2, 2. §. 6. Apul. met. 8, 26. con-gestare Augustin. de peccat. merit. 1, 28. Commod. instr. 2, 22, 15.: con-gerere. pro-gestare Apul. met. 6, 28: pro-gerere.

hortari: horitur Enn. ann. 409. *hor-tu-s = χαρ-τός (:χαίρω): pień z mocną formą pierwiastka w umbr. heriest 'volet', osk. herest 'volet', st. ind. hár-ya-ti 'lubi, pragnie'. Pr. Brugmann, Grdr. 1, 238 § 296.

iactare: iacere. ad-iectamentum Charis. 160, 22: ad-icere. con-iectare Ter. etc.: con-icere. (de-iectare Mat. u Gell. 20, 9 extr.). dis-iectare Lucr. Amm.: dis-icere. ē-iectare poet. (Verg. etc.): ē-icere. in-iectare Lucan. Stat. Sil. Amm.: in-icere. ob-iectare: ob-icere. prae-iactare schol. Bob. ad Cic. pro Planc. 24, p. 264, 25 B. pro-iectare Enn. tr. 265 (194). Amm. 14, 5, 7: pro-icere. re-iectare Lucr. Sil. Capit. (re-iectatio Solin. 5, 24. re-iactatio Ps. Soran. qu. medic. 221): re-icere. sub-iactare Varr. r. r. 1, 52, 2. sub-iectare Lucr. 6, 700. Verg. ge. 3, 241. Hor. sat, 2, 7, 94. Ov. met. 4, 359: sub-icere. super-iactare Plin. 9, 34. Val. Max. 9, 2, 4: super-iacere.

lactare arch.: lacere (Paul. ex Fest.). al-lectare Cic. Col. 2, 3, 2. al-lectatio Quint. 1, 10, 32: al-licere. de-lectare: de-licere Lucil. sat. 30, 42. Titin. com. 190. e-lectare Plaut.: e-licere. il-lectare Gloss. Paul. Fest. 117, 9 i późn.: il-licere ob-lectare Ter. etc. in-oblectari Tert. adv. Hermog. 18. pro-lectare: pro-licere. sub-lectare Plaut. mil. 1066.

lectare Vet. schol. Hor. sat. 1, 6, 122. Charis. 168, 18. Mar. Victor. 1, 5, 21: legere. e-lectare Plaut. truc. 496: e-ligere.

luctare arch. i luctari. Nie jest denom. od lucta (które pojawia się dopiero u późn., zatym samo jest urobione z luctari), jak podaje Vaniček², 247; etymologia nie jest całkiem pewna: może do st. ind. ruj-á-ti 'rozbija', w takim razie jest freq. do *lugere.

macto: mac-tu-s (pr. jeszcze mag-mentum). p. Vaniček, lat. et. Wtb.² 204. Fick, I⁴ 508.

mantare Plaut. most. 116. Poen. 134. rud. 444. Caecil. com. 34. 87. Fest. 190 b. 18: manere. om-mentare Liv. Andr. Odyss. fr. 10 Guenth. (u. Fest. 190, 14). Placid. gloss. 73, 19 'ommentat, exspectat'. P. niżej str. 403 nast. Codo wypartego pnia imiesłowu manto-pr. Man-tur-na.

mertare Acc. tr. 122. 134. pr. Quint. 1, 4, 14. Paul. Fest. 81, 10. 124, 9: mergere. P. niżej str. 403 nast. Imiesłów *mer-tu-s z *merc-tu-s do pw. mezg- (mezgh-), pr. Brugmann, grdr. 1, 448 §. 590. Vaniček. lat. Wtb.[2] 218. Fick, I[4] 518., zatym merc-tus mertus jest także niepierwotne: całkiem prawidłowo urobione musiałoby brzmieć *mesctus. Merctus oparło się o pień praes.

nictare i nictari Plaut. Caecil. com. 72. Nov. com. 47. Lucr. 6, 182. Plin. mai: (co-)nīvere, pr. nictus m. an-nictare Naev. com. 76. W słownikach łacińskich (n. p. u Georgesa) zwykle podają jako primitivum do nictare nieużywane nicere (które dawniej stało Plaut. truc. 2. 7. 63 sq.): jestto zupełnie fałszywe, gdyż pominąwszy, że nicere właściwie nie istnieje. nie ulega najmniejszej wątpliwości, że nictare i co-nīvere (co-nīxi, do tego nictus m.) należą do siebie: (co-) nīvere = got. hneivan 'pochylać się', pierw. kneigh-. Ponieważ zaś w pierwiastku mamy welarną media aspirata (jak tego właśnie dowodzi -nivere obok -nixi nictus). przeto forma nicere istnieć nie mogła. O gh w łacinie pr. Brugmann. Grdr. 1, 324 §. 433 b. Pr. także Fick, I[4] 391.

nuptare Tert. Sodom. 45: nubere.

oc-cultare: oc-culere. Umieściłem pod o, gdyż język tylko to compositum posiada. Ten sam pierwiastek w cl-am cēl-o.

optare: pr. op-ti-ō m. f. etc. Vaniček, lat. Wtb.[2] 15 sq. Fick. I[4] 367.

ex-ortasse Caspari, Kirchengeschichtl. Anekdota p. 195 (C. zmienia na ex se orta esse, pr. Archiv 3, 133): ex-oriri. ab-orta-re Varr. r. r. 2, 4, 14. Firm. math. 3, 7, 6. 6, 31 extr.: ab-oriri (abortare = 'poronić', natomiast aboriri być 'poronionym').

pĭstare Veget. 1, 32. Apul. herb. 75. sard. pistare, hiszp. pistar etc. pr. Gröber, Archiv 3, 437 sq.: pinsere. Pień imiesłowu biernego brzmi pisto- pinso- piso- pinsito- pisito-: najstarsze jest pis-tus, które nie powstało z *pinstus. jak podaje Stolz, lat. Gr.[2] 313 d, ale z indeur. *pis-tó-s, i = st. ind. piš-tá- 'rozstarty, zmełty', pr. nadto umbr. *pistu* 'pistum' i pistor m. Natomiast praesens także już w prajęzyku z n-, pins-ō: st. ind. 3. Pl. pįš-anti. Z tego wynika, że reszta wymienionych pni imiesłowu powstała

drugorzędnie na ziemi łacińskiej (pisītus i pisus dopiero u Apiciusa): z pomiędzy nich relatywnie najstarszym jest pinso- z *pinsto- tak jak census z *censtus etc. Pr. Brugmann, M. U. 3, 134. Grdr. §. 568, 2. 426, 3.

pultare Plaut. Ter.: pellere p. niżej str. 197 nast.

raptare: rapere.

reptare: rēpere. cor-reptare Juvenc. 2, 192: correpere. ab-reptabat C. Gl. L. 4, 5, 6. pr. Löwe, glossae nonomin. 82, 139. Rhein. Mus. 31, 60. e-reptare Ps. Cypr. Sodom. 92: e-repere. in-reptare Stat.: ir-repere. ob-reptare Plaut. Pers. 79. Plin. 35, 109: ob-repere. per-reptare Plaut. Amph. 1011. rud. 223. Ter. adelph. 715: per-repere (Tibull. i srebrna łacina).

ructare i ructari: pr. ruc-tus m. e-ructare Varr. etc.: e-rugere Enn. ann. 546. Paul. Festi 83, 2. Gell. 11, 7, 3 (eructus). ir-ructare Plaut. Pseud 1295. ob-ructare Apul. de mund. 59. Pr. ἐ-ρεύγω, słow. rygati etc. Fick, I[4] 525 sq.

con-saeptare Solin. 32. §. 37: con-saepire, a raczej denom. do con-saeptus, gdyż consaepire tylko Suet. Ner. 23. Na podstawie znaczenia roztrzygnąć trudno.

saltare: salire. as-sultare Tac. etc.: as-silire, de-saltare Suet. Cal. 54. Ps. Cypr. de spect. 3 i 6. de-sultare Tert. anim. 32: de-silire. dis-sultare Lucr. etc.: dis-silire. ex-sultare Lucr. etc.: ex-silire. in-sultare Ter. etc.: in-silire. per-sultare Lucr. etc. prae-sultare Liv. 7, 10, 3 (-sultator id. 2, 36, 2.). re-sultare Verg. i srebrn. łac.: re-silire. sub-sultare Plaut. Quint. Tert. Hier.: sub-silire. sub-saltare Itala Joël. 1, 17. Hier. ep. 61. 3 (wątpl., gdyż w tym samym miejscu sub-sultare). super-ex-sultare Symm. Cassiod. tran-sulto Liv. 23. 29, 5: transilire.

scriptare Vet. schol. Hor. sat. 1, 6, 122. gramm.: scribere. prae-scriptare Acron Hor. carm. 2, 5, 11: prae-scribere.

sectari (sectare Varr. r. r. 2, 9, 16. Isid. eccl. off. 2. 5): sequi. as-sectari (assectare Enn. inc. libr. rell. 9 p. 175 V. Ateius phil. u Prisc. 8, 17): as-sequi. con-sectari (-re Laber. com. 192): con-sequi. in-sectari (-re Plaut. capt. 593. Auct. b. Afr. 71, 4): in-sequi. Sectari jest regularnie urobione, natomiast secutus tak samo jak locutus powstało pod wpływem analogii imiesłowów acutus, statutus etc. (Bersu, die Gutturalen 122). Regularny pień imiesłowu mamy jeszcze w secta, pr. litew. at-sèk-ta-s 'odszukany, znale-

ziony' : secta jest zarazem jednym z tych starych nomina actionis, na jakich się opierają pochodne czasowniki na -tā-i ō.

sepultare Ven. Fort. 8, 16, 167 : sepelire.

dis-sertare Cato oratt. 40. Tac. Gell. : dis-serere. e-dissertare Plaut. Liv. 22, 54, 8. późn.: e-disserere. in-sertare Ver. Sen. Cael. Aur. : in-serere.

spectare: specere wzgl. spicere (arch. i rzadko). anti-spectare Gell. 9. 4. 6. a-spectare: a-spicere. circum-spectare: circum-spicere. de-spectare Sall. etc.: de-spicere. ex-spectare. in-spectare: in-spicere. intro-spectare Plaut. most. 935: intro-spicere. Cic. etc. per-spectare Plaut. most. 815. Pompon. com. 23. Sen. ep. 66, 51. Suet. Aug. 98: per-spicere. pro-spectare: pro-spicere. re-spectare.: re-spicere. su-spectare Ter. Tac. Plin. późn. : suspicere.

con-strictare Tert. adv. Marc. 2, 16: con-stringere.

de-tentare późn. : de-tinere Cod. Just. re-tentare (nie często, ale Plaut. Lucr. Cornif. Cic. poët. Liv. Val. Fl.) : re-tinere. sus-tentare: sus-tinere.

tentare: tendere. con-tentare (= ἀγγαρεύω) Vulg. Math. 5, 41) : con-tendere. ex-tentare Lucr. 3, 488. Amm. : ex-tendere. in-tentare Cic. etc. : in-tendere. os-tentare : os-tendere. Obok tentare stoi temptare, używane zupełnie promiscue i w języku łacińskim obie formy są właściwie tylko graficznymi waryantami. Pochodzenie ich jednak jest różne : tento jest regularnie urobionym iterativum do tendo z imiesłowu ten-tu-s = st. ind. ta-tá-s, gr. τα-τό-ς indeur. *tn-tó-s. Natomiast temptare jest intensivum czy iterativum do *tempere = litew. tempiù 'naciągam. rozciągam': czysty pień temp- pojawia się w łacinie w tem-p-us, gr. τάπ-ης (=*tmp-) i t. p. pr. po części Fick, I⁴ 443. Fałszywie albo niejasno przedstawił ten stosunek Stolz, lat. Gr.² 312 b.

tortare Lucr. 3, 659. Pompon. com. 40. Arnob. : torquere. (tor-tus regularnie z *torc-tu-s : τρεπ-τός).

tostare Plin. Val. 2, 28. (tostarius Oribas. fr. Bern. 1, 35 p. 2, 19 H.): torreo. (tostus regularnie z *tors-tu-s, pr. st. ind. trš-i-ta-s 'spragniony').

tractare: trahere. at-trectare: at-trahere (Cic. etc.). con-trectare Lucr. etc.: con-trahere. de-trectare i de-trac-tare Caes. etc.: de-trahere. in-tractatus Cic. am. 68 Verg. Aen. 8, 206. in-trectatus Cael. Aur. acut. 3, 5, 7. ob-trectare (ob-trahere Tert. de vel. virg. 15 i to w całkiem innym znacz.). per-tractare i -trectare Cic. etc. (per-trahere

Liv. etc., ale inne znacz.). prae-contrectare Ov. met. 6, 478. prae-tractare Tac. Germ. 11. Nipperd. (Halm. per-). prae-tractatus m. Tert. de fuga in persec. 4. re-tractare i -trectare Varr. etc. : re-trahere.

vectare Varr. etc. : vehere. ad-vectare Tac. ann. 6, 13. Val. Fl. 4, 106 : ad-vehere. circum-vectare Sil. 3, 291 i -vectari Liv. 14, 17, 7. Verg. Ge. 3, 285 : circum-vehere. con-vectare Verg. Tac. późn.: con-vehere. de-vectare Sedul. carm. 5. 345 : de-vehere. evectare Gloss. Labb. : e-vehere. re-vectare Jul. Val. 3, 27 (17): re-vehere. sub-vectare Verg. Col. Sil.: sub-vehere. super-vectari Tert. de baptism. 4 : super-vehi. trans-vectare Jul. Val. 2, 34 (niepewn.): trans-vehere.

ventare Fest. 376 a, 3 (Varr. sat. Men. 150. Bücheler i Riese p. 132, 1 venio): venire. ad-ven-tare: ad-venire. con-ventare Solin. 27. §. 7. : con-venīre. sub-ventare Plaut. rud. 231: sub-venire.

b.) -to- przeszło w -so-.

Najprzód przejdziemy wypadki, gdzie -so- (względnie po krótkiej samogłosce -sso-) w pniu imiesłowu powstało prawidłowo, t. z. gdzie pierwiastek kończy się na zębową.

cassare Plaut. mil. 852. 856 : cădere[1]). Co się tyczy stosunku, jaki zachodzi między cassare a supinum do cadere t. j. cāsum, to mamy tu znowu wypadek, gdzie czasownik zachował starszą formę imiesłowu. Cădō mianowicie jest t. z. 'aorist-praesens' do cēd-ō (Thurneysen. K. Z. 26, 302)[2]): part. pf. p. brzmiało naturalnie pierwotnie do obu jednakowo, căssus (căssus: cēd-o = sătus: sē-men = lăs-sus : got. lēt-an 'lassen). To cassus zachował język tylko w przymiotnikowym użyciu, nie urabiając zresztą nowego imiesłowu do cădo. Cassus należące do systemu konjugacyjnego cēdo przeszło w licznych złożeniach prawidłowo w -cessus, a ztąd dostało się do simplex, tak samo jak gressus, fessus, i to tym łatwiej, że w ten sposób przeprowadził język we wszystkich formach tę samą samogłoskę: cēdo cēdere cessi cessus (naturalnie to samo odnosi się do Perf., tylko że tutaj -cēss- powstało regularnie tylko w Plural.). Podobnie nastąpiło wyrównanie przy cado: jak już wspom-

[1]) Lorenz, a za nim Brix ad l. uważają fałszywie cassabant = quassabant.
[2]) Inaczej sądzi teraz o cedo Thurneysen K. Z. 32, 570, p. dodatek.

niano nie urobił język imiesłowu biernego po przemienieniu cassus w przymiotnik: ale istniały jeszcze abstracta na -tu- z formą pierwiastka na stopie mocnej [1]), mianowicie *cē-su-s m. i *cē-su-m supin.: te wedle stosunku vīdeo: vīsus, ĕdo: ēsus etc. przeszły w cāsus cāsum. W ten bystry i przekonywujący sposób wyjaśnił rzecz Osthoff, z. G. d. Pf. 537 sq. — Cassare u pisarzy kość. i prawników w znaczeniu 'znosić, kasować' jest zwykłym denom. od cassus.

cessare: cedere. con-cessare Plaut. asin. 290. Poen. 90. Fronto. Tert.: con-cedere. in-cessans, -anter, -abilis późn. Pr. uwagę do cassare.

re-clusare Arnob. 1, 52 (konj.): re-cludere.

cusare wylicza Prisc. 19, 24: cudere.

fensare Dioscorides prol.: fensus 'iratus' gloss. Isidori. de-fensare: de-fendere. of-fensare Varr. sat. Men. 12. Lucr. Liv. 25, 37, 9. Quint. 10, 7, 10. 7, 10. Min. Fel.: of-fendere

flexare Cato r. r. 49 extr. (Plin. 17, 198): flectere. reflexare Poetae aevi Carol. 2. p. 52. v. 385. Jeżeli part pf. p. flexus powstało regularnie z *flect-tus. pr. Brugmann. Sprachw. Abh. 163, uw. 7.

fossare Enn. ann. 569. fossatum n. Gloss. Labb. Hall. etc. fossatus m. Gromat.: fodere. Obok tego fossa f.

grassari: gradi. de-grassari Stat. Ach. 1, 408. Apul. de Deo Socr. 10.: de-gredi. Wobec gressus (gressio f. już Pacuv.) wziętego ze złożeń, gdzie regularnie powstało, zachowało grassari starszą prawidłową formę pr. wyżej str. 186.

nexare Liv. Andr. u Diomed. 319, 20 i Prisc. 9, 33 (pr. Neue II² 121): nectere. Pr. uwagę do flexare.

passare Th. Prisc. 1. 30: pati. Właściwie jest passare denomin. do passus, jak aegrotare: aegrotus, a to ze względu na deponens pati.

pensare Liv. Hor. etc.: pendere. com-pensare Cato u Cic. etc.: com-pendere. dis-pensare: dis-pendere. ex-pensare Macr. sat. 1, 13, 12. Scaev. dig. 40, 5, 41 §. 10: ex-pendere. im-pensare Thom Thes. 291: im-pendere per-pensare Amm. Grat. cyn. 299: per-pendere. re-compensare Eccl. Mythogr. Lat. 2, 144. re-pensare srebrna łac.: re-pendere.

[1]) W cāsus m., cāsum sup.: căssus zachowało się pierwotna różnica wokalizacyi pr. wyżej str. 186.

am-plexare i am-plexari: am-plectere, am-plecti, ex-amplexari Cornif. rhet. 4, 65. com-plexare Coripp. 1, 104. Marc. 10, 16. Gloss. Labb.: com-plectere. per-plexari Plaut. aut. 267: per-plexus Lucr. etc.; na per-plectere wskazuje także per-plexio f. Ps. Porc. Latro decl. in Catil. 33. Por. uwagę do flexare.

prehensare i prensare Cic. Liv. Tac. Hor. (conj.): prehendere prendere. ap-prensare Grat. cyn. 239: ap-prehendo (i poet. apprendo). com-prehensare Cl. Quadrig. u Prisc. 8, 26: com-prehendere. re-prehensare Liv. 2, 10, 3: re-prehendere. Umieściłem pod p. gdyż ze stanowiska łacińskiego prehendere jest verbum simplex: cf. χανδ-άνω ἔ-χαδ-ον ect. Vaniček [2]. 89. —

pressare Plaut. poet.: premere. com-pressare Porphyr. Hor. sat. 2, 3, 273. Tert. scorp. 3.: com-primere. im-pressare Coripp. Johann. 5. 371. 6. 347: im-primere. Etymologia tego wyrazu jsst całkiem ciemna, dla tego też trudno powiedzieć, czy pressus (pressi) powstało na podstawie praw głosowych czy na drodze analogii (pierwsze przyjmuje Stolz. lat. Gr. [2] 312, ale jego zapatrywanie, że pressi powstało prawidłowo z *premsi jest błędne. Pr. Osthoff. z. G. d. Pf. 541.

quassare (arch. pisane cassare): quatere. con-quassare Cato r. r. 52. Lucr. Cic. Sulpic. (con-cutere, ale con-quatere nie ma). suc-cussare Acc. tr. 568. suc-cussator m. Lucil. sat. 3, 39. suc-cussatio f. Non. 17, 24: suc-cutere.

sponsare Tert. de vel. virg. 11. Augustin. quaest. in deut. qu. 31. Vulg. Osee. 2. 19 i 20. Paul. Dig. 23. 2. 38. Paul. Nolan. carm. 18, 43: spondere. desponsare Suet. Caes. 1 i późn. responsare Plaut. poet.: respondere.

de-tonsare Fab. Pict. u Gell. 10, 15. 11: de-tondere.

trusare Catull. 56, 6. trusatilis Cato r. r. 10, 4. 11, 4. Gell. 3, 3, 14: trudere.

re-tusare: franc. ruser, st. franc. rëuser 'odpędzać, ustępować': re-tundere. pr. Gröber, Archiv. 5, 234.

vorsare versare: vertere. ad-vorsare animum Plaut. rud. 306: animum ad-vertere. ad-versari (-vorsari). a-versari (-vorsari): a-verti. circum-versari Lucr. Avien. Arat. 1528: circum-verti. con-versare Cic. de univ. 8, 24. Sen. ep. 62, 1: con-vertere. con-versari srebrn. łać. (con-verti nie ma podobnego znaczenia). de-versari Cic. Val. Max. Tert. Apul.: de-verti. e-versare Gloss. Labb. Prisc. XII vers. Aen. §. 81: e-vertere.

in-versare Fulg. Verg. contin. p. 141 M. (in-vertere nie ma podobnego znaczenia). ob-versari Cic. etc. (ob-verti ma inne znaczenie) per-versare Marc. Emp. 28: per-vertere. re-versare Augustin. conf. 16, 16 extr. Plin. Val. 1, 21. Isid. 20, 2, 15: re-vertere tergi-versari Cic. etc. trans-versare Verg. moret. 45 Haupt: trans-versus (trans-vertere późn.).

Jak już wspomnieliśmy, zakończenie imiesłowu biernego -sus względnie -ssus powstało prawidłowo. w wypadkach. gdzie pień czasownika kończy się na spółgłoskę zębową (pr. Schweizer-Sidler lat. Gr.[2] 142 i Brugmann Grdr. 1, 369 sq.). zatym n. p. vīsus (*vid-to-s). scissus (σχισ-τός = st. bulg. čis-tъ = lit. skýs-ta-s). ēsus (*ēd-tó-s). morsus (*mrd-tó-s). per-culsus (*kld-tó-s = κλασ-τός: κλαδ-) etc. Język naturalnie rozkładał takie formy w ten sposób: vī-sus ē-sus mor-sus cul-sus etc., to znaczy odczuwał -sus jako końcówkę przystępującą do pnia czasownikowego i urabiał dalej census (osk. cen-sto-, n. p. censtom-en 'in censum', st. ind. śas-ta 'mówiony, sławiony' indeur. *κns-tó-), spar-sus, pul-sus hau-sus etc. pr. Schweizer-Sidler l. c. Działała tu także analogia perf. na -s. mianowicie na wzór regularnych proporcyj laesus: laesi. con-cussus: con-cussi etc. urabiano do spassi part. sparsus, do fixi part. fixus etc. Pr. Brugmann, M. U. 3, 134 sq. Grdr. 2. 217 A. 2. także Stolz. l. Gr.[2] 306 sq. Często mamy jeszcze obok tych młodszych. analogicznie urobionych starsze regularne formy n. p. obok mulsus mulctus = st. ind. mrš-tá-s = lit. miłsz-ta-s = idg. *mlκ-tó-s, obok hausus haus-tus, fixus obok fictus i t. p.

To samo odnosi się do naszych czasowników: według całego szeregu wymienionych powyżej, regularnie powstałych form na -so względnie -ssō urabiał język. i to już bardzo wcześnie, analogicznie takie same formy od tematów. po których -t- na podstawie praw głosowych powinno zostawać nie tknięte n. p. cursare. taxare. I tu możemy obserwować stopniowe rozszerzanie się tej analogii: obok późniejszych form na -sō mansitare, mersare, pulsare mamy jeszcze prawidłowe, staro-łacińskie formy mantare. mertare. pultare[1], które się trochę dłużej utrzymało obok pulsare z powodu wyspe-

[1]) Pr. str. 186. Cytaty zebrał Stolz, Wiener Stud. 10, 301 sq.

cyalizowanego znaczenia ('pukać'); dalej obok ogólnie używanego raptare pojawia się rapsare u Auct. b. Afr. 73, 4. Gell. 2, 6, 5. Orell. inscr. 4859, 15; vectare obok vexare; tej samej analogii uległo w późnym języku ludowym refutare p. niżej str. 199.

Urabiając iterativum na -sō unikał nieraz język równobrzmiących form, tak luxor: luctor, merso: merto (z merito, napis z Palestrina Philol. Wochschr. 2, 91), curso: curto — analogia działała tutaj więc zarazem w interesie jasności językowej.

Powyżej omawiając to rozprzestrzenienie się zakończenia -s(s)o-oddzieliliśmy imiesłowy od iteratiwów, bo chociaż w zasadzie pień jednych i drugich jest ten sam, to jednak nie różnią się one od siebie tylko tak długo, dopóki wszystko się obraca w kole praw głosowych. Gdzie -to- przeszło w -so- na podstawie tychże, tam panuje zupełna zgoda między pniem imiesłowu a urobionego zeń czasownika, ale jak tylko zaczyna działać analogia, wtedy muszą powstawać różnice. To znaczy: w pewnym okresie języka urabiano wprost od imiesłowów denominativa na -(s)sare, ale następnie zniknęła świadomość tego związku: imiesłowy i iterativa stanowią dwie odrębne grupy i imiesłowy ulegają wpływowi, jaki wywiera suma form imiesłowowych istniejących w duszy mówiącego, a tak samo iterativa. Mówiący Rzymianin nie miał naturalnie świadomości związku, jaki zachodzi między tymi dwoma grupami, tej świadomości do jakiej dochodzimy my analizujący jego język i w chwili kiedy jakieś iterativum przez usta jego przechodziło, nic go to nie obchodziło, jak brzmi odnośny imiesłów. Że tak rzeczywiście jest, wie każdy, kto myślał trochę o istocie języka: w naszym wypadku możemy tego wprost dowieść stawiając z jednej strony mantare, mertare, pultare, rapsare — a z drugiej mansum, mersus pulsus, raptus (tak samo grassari w obec gressus etc. etc.); a na odwrót z jednej strony luxari, minsare, rapsare, taxare, vexare, z drugiej zaś pol-luctus, mictum, raptus, tactus, vectus. Że stosunkowo niewielka jest liczba tworów analogicznych, a nawet że iterativum na -tare, któreby na podstawie praw głosowych nie miało racyi bytu, zdaje się wcale nie istnieć, wyjaśnia się poprostu tym, że cała ta kategorya była nadzwyczaj żywotna, t. z. że w odnośnej epoce nie urobiono tylko kilku iteratiwów na -tare i kilku na -sare, któreby w ten sposób musiały były się stać odrazu izolowanymi, wszelkiego związku z pniami biernych imiesłowów, pozbawionymi wzorami, ale że wtedy istniała już cała masa iteratiwów, a nawet możemy powiedzieć, że wtedy już każdy praeter propter czasownik posiadał odnośne iterativum.

Po tym zboczeniu w dziedzinę metodologii językowej przechodzę do przeglądu urobionych w omówiony wyżej sposób iteratiwów.

axare Paul. ex Fest. 8, 9. Gloss. Labb.: pierw. ăγh- pr. āio z *ahi̯ō *aγhi̯ō, ad-āg-ium etc. Vaniček[2] 9. Brugmann. Grdr. I, 376. §. 510. Stolz, l. Gr.[2] 294 §. 52.

cursare: currere. circum-cursare Plaut. rud. 223. Ter. haut. 512. Lucr. 2, 398. Catull. 68, 133. późn. (circum-currere Quint. Vitr.). con-cursare: con-currere. dis-cursare Caes. etc.: dis-currere. ex-cursare Stat. Theb. 2, 550. excursator m. Amm. excursatio Gloss. Labb. schol. Gronov. ad Cic. Rosc. Am. §. 6. p. 426, 15 B.: ex-currere. inter-cursare Lucr. 3, 262 (in tmesi). Liv. 21, 35. Plin. mai.: inter-currere. in-cursare: in-currere. prae-currere prae-cursator m. Plin. Amm. (=prae-cursores Liv. 26, 17, 16): prae-currere. oc-cursare: oc-currere. per-cursare Liv. 23, 42, 10. srebrn. (per-cursatio f. Cic. Phil. 2, 62 i 100): per-currere. pro-cursare Liv. Plin. mai. Amm: pro-currere. recursare Plaut. Lucr. Verg. Tac.: re-currere.

frixare Cael. Aur. acut. 1, 11, 77: frīgere. Part. pf. p. frictus, ale w późniejszej łacinie (Vulg. etc. cf. Georges Lexikon der lat. Wortf. s. v.) frixus.

*re-fusare według hiszp. rehusar 'wzbraniać', port. katal. prov. refusar. franc. refuser etc. p. Gröber, Archiv 5. 234. Zresztą refusare o tyle nie podpada pod tę rubrykę, że może być urobionem od refusus: refundere pr. Gröber. O refutare p. niżej str. 203.

lapsare Verg. srebrn. lapsari Diom. 344, 21: labi.

luxari Plaut. Pseud. 1107. Commod. instr. 2, 34, 7: pol-lūcēre 'składać ofiarę'. pol-luc-tum n. (tu jest regularnie urobiony pień imiesłowu) 'uczta (ofiarna)', pollucibiliter w połączeniu z opsonari i graecari (Plaut.), tak samo pollucte, polluctura; natomiast luxus m. Plautus nie zna, pr. Lorenz ad Pseud. 1089 = 1107 R. — luxuria u Plauta tylko Asin. 819 i prol. do Trin. Wynika z tego wszystkiego, że luxari jest wielce prawdopodobnie prawdziwym iterat.

mersare Lucr. 5, 1006. Catull. 67, 13. Hor. ep. 1, 1, 16. Verg. srebrn.: mergere. de-mersare (właść. — ari) Mart. Cap. 8, 846: de-mergere.

minsare C. Gl. L. 4, 258, 25 (Sangall.). 364, 45 (abavus): mingere, które ma regularnie urobione sup. mictum (i minctum, pr. mictitare str. 221.

pulsare: pellere. com-pulsare Apul. met. 7. 21. Tert. apol. 20: com-pellere. de-pulsare Plaut. Stich. 286: de-pellere. ex-pulsare Mart. 14, 16, 1. Amm. 23, 6, 24: ex-pellere. pro-pulsare Ter. etc.: pro-pellere. re-pulsare Lucr. 4, 911. 577. Ambros. in psalm. 118. serm. 22. §. 37 extr.: re-pellere.

rapsare p. wyżej str. 198.

por-rixare Apul. met. fr. vol. I, p. 717 Oudend. (= vol. I. p. 930 b Hildebr.): por-rigere. Jestto ciekawy podwójny nowotwór, albowiem wobec por-rectus poszedł z jednej strony za analogią iter. na -sare, z drugiej zaś jest urobiony z pnia praes. (p. niżej str. 209.)

rixare Varr. i rixari: ringi, które nietylko znaczy 'rozdziawiać usta', ale także i to częściej 'mieć niechęć do kogoś etc.': z pnia na -to- jest urobione regularnie ric-tu-s m. (także rictum n.). Nie jest natomiast rixari denom. od rixa, ale przeciwnie rixa zostało prawdopodobnie na wzór secta: sectari abstrahowane z rixari, tak samo jak pugna z pugnare i t. p. [1]).

vulsare Veget. 5, 41. Jak wykazuje znaczenie ('mieć kurcze') jest vulsare stanowczo denom. (vulsus m. chory na drgawkę Plin. Veget.). Co do dawniejszych etymologij wyrazu vellere pr. Fick, 1[4] 551. Stolz, l. Gr.[2] 290 A. 1. Brugman, Grdr. 1, 323 A. 2: Wiedemann, Id. Forsch. I, 255/6 i 257 trafnie sprowadza vellere do ideur. pierw. vel- (velle jest -no- praesens).

taxare srebrn. etc. taxatio f. Cic. etc. taxator m. Fest. 356 b, 23. Paul. Fest 357, 10.: tangere. re-taxare Suet. Vesp. 13 (re-tangere tylko Cael. Aur. chron. 2, 13, 186 i to w innym znaczeniu). Że taxare jest intens. do tangere, nie ulega żadnej wątpliwości: tango jest w przenośnym znaczeniu podobnie używane jak taxare; pr. Gell. 2, 6, 15 taxare pressius crebriusque est quam tangere; dalej Fest. 356 b, 23 scenici taxatores dicuntur, quod alter alterum maledictis tangit; wreszcie *taxitare 'obmacywać' wedle romańskich refleksów p. niżej str. 221. Corssen (Beiträge 279) łączył taxare fałszywie z tongere.

vexare Lucr. etc.: vehere, p. wyżej vectare str. 194. di-vexare Pacuv. Plaut. Cic. etc.

---

[1]) ale na pewne tego twierdzić nie mogę: sądząc po cytatach rixa wcale nie jest młodsze od rixari: tylko ze względu na rozwój znaczenia uważam za prawdopodobniejsze, że rixa zostało dopiero z rixari abstrahowane.

2. Pnie z wygłosem samogłoskowym przed sufiksem -to- (-tā-).

a) Wygłos samogłoskowy inny niż -i.

α. -ă-tā-.

dătare Plaut. most. 602. Plin. mai. późn. : dare. sub-ditare gloss.: subdere. venditare: vendere. Subditare, a jeszcze bardziej venditare były naturalnie w poczuciu językowym iteratywami na -itare.

nătare Varr. etc.: nare. ab-natare Stat. Ach. 1, 383. 383. Philox. 2. 12. de-natare. Hor. carm. 3. 7. 28. Augustin. in psalm. 141, 5. serm. 104, 3. e-natare Cornif. rhet. etc.: e-nare. inter-natare Avien. or. mar. 129 i 410. prae-natare Verg. Aen. 6, 705. Stat. silv. 3. 2. 36. Plin. 9, 146. 186. pro-natare Hygin. 1 str. 2, 19 extr. re-natare Augustin. de civ. dei 18, 17.: renare Hor. epod. 16. 25. Auct. consol. ad Liv. 432. sub-natare Sil. 14. 483. Apul. met. 4, 31. subter-natare Solin. 32. 26. Isid. 12. 6. 16. super-enatare Lucan. 4. 133. Alcim. Avit. 4. 240. super-natare Sen. etc.: super-nare Macr. sat. 7, 12, 14 (Gell. 9, 9, 15 wątpl.). tra-natare Cic. etc. (ale rzadko): tra-nare.

Wölfflin l. c. 198 wskutek dziwnej pomyłki mierzy nātare, a to samo trafiło się swojego czasu Madvigowi pr. Mayor, Archiv 4, 531. Pomyłka tłómaczy się tym, że imiesłów bierny wzgl. supinum ma rzeczywiście długie ā: -nātum (tylko w złożeniach; simplex nare nie ma tego pnia): ale frequent. stojące po niezliczone razy u poetów ma zawsze ă. Zjawisko to dowodzi z całą pewnością, że i pień imiesłowu miał pierwotnie ă, które jednak zostało wyparte przez nowotwór z *ā*, powstały pod wpływem całej pierwszej konjugacyi.

sătare Augustin serm. 199, 1 M.: serere.

re-stito: restare.

Subditare, venditare i restitare umieściłem tutaj, raz żeby nie rozrywać etymologicznego związku, powtóre że tych form wogóle tak niewiele. Ale venditare, a także subditare (i restitare) są dla poczucia językowego wobec vendere subdere, urobione tak jak vomitare: vomere, monitare: monere i t. p.

β. -ā-tā-

fatari Paul. ex. Fest. 88, 11. Gloss. Labb. fatatus Gloss. Labb.: fari. Iloczas fatari nie jest naturalnie wyraźnie poświadczony: słowniki mierzą fātari według fātus fātum. Jeżeli jednak

fatari jest rzeczywiście starym tworem, to bardzo możliwie urobione jest od imiesłowu *fătus, tak samo jak făteor (pr. Schulze, K. Z. 29. 267 uw.) i mierzyć należy fătari. Rostrzygnięcie niepodobne. Imiesłów *fătus został później wyparty przez fātus na wzór całej 1. konj. (fa-ri nie należało pierwotnie do tak zwanych nieruchomych pierwiastków, pr. φη-μι: φă-μεν). Jednak prof. Brugmann zwrócił słusznie mą uwagę na to, że pierwiastek bhā mógł być już w prajęzyku przekształconym na nieruchomy, pr. stind. bhāta, czyli że fātus, fātum z ā mogą pochodzić z czasów przeditalskich.

flātare Arnob. 2, 38 (Amm. 29, 1, 33 cod. V): flāre.

pro-lātare Lucr. etc. (:ferre). Pr. także niżej lātitare str. 220.

speculātari Hisp. Fam. c. 1 (Stowasser Archiv 3, 174): speculari. Zresztą ta forma wygląda dosyć podejrzanie.

γ. -ō-tā-

lōtare Poetae aevi Carol. 2. p. 427 VI. b: lavere.

mōtare Verg. Ov. Gell. późn.: movere. com-mōtare Th. Prisc. 1, 8: com-movere.

O mōtus pr. Osthoff, M. U. 4, 22. z. G. d. Pf. 263. 613: ale mūtare nie uważam za pierwotne regularne iterat. do moveo (z *meveo: ἀ-μεύω), jak Osthoff, z G. d. Pf. 263 (Vaniček[2] 218: inna literatura u Osthoffa), a mianowicie już dla tego samego, że motus, jak wykazuje umbr. comohota = commota jest tworem praitalskim, co zresztą sam Osthoff l. c. 613. podnosi. Prawdziwa etymologia wyrazu mutare u Ficka, I[4] 510.

potare p. wyżej str. 179.

de-vōtare Plaut. cas. 279. Cic. parad. 1, 12. Min. Fel. Augustin. Apul.: devovere.

δ. -ē-tā-

Weale się nie znajduje, gdyż fētare intrans. Col. Vulg. trans. Augustin.: fētus (*fe-o), ef-fētare Cassiod. var. 9, 15: ef-fētus, super- fētare Plin. 7, 48 i i. jest zwykłym denom. od fētus: fetare w intr. znaczeniu może być jednak starym tworem stojącym na równi z innymi tego rodzaju czasownikami.

ε. -ŭ-tā-

fŭtare Cato (:Paul. ex F. 89, 3: Futare arguere est et confutare. Sed Cato hoc pro 'saepius fuisse' posuit). Pla-

cid. gloss. 44. 14 (Futavit. fuit). 45. 14 (Futavere. fuere).[1]) Co do iloczasu. to mierzę fŭtare (tak samo Georges. Wtb.[7]). przemawia bowiem za tym fŭturus i fŭtuere; inni n. p. Vaniček.[2] 194 zapewne spowodowani cytatem Festusa mierzą fūtare (bo futare: do fundere ma ū), co samo przez się jest możliwe, pr. n. p. st. ind. gerund. bhū-tv-ā. st. bułg. by-tъ lit. bú-tū i podobny stosunek w rŭ-tus: rūta (caesa). Uważam jednak prawie za rzecz pewną, że należy mierzyć fŭtare.

*rŭtare p. niżej str. 204.

ζ. ū-tā-

argūtari arch. i argūtare Prop. 1, 6, 7. Petron. 26, 1: arguere.

fūtare Paul. ex F. 89, 3. Gloss. Labb. gloss. Isid. n. 761. C. Gl. L. 2, 74, 45.: fundere. con-fūtare. re-fūtare Lucr. etc. fūtare jest regularnie urobione z pnia imiesłowowego *dhŭ-tó- do pierw dhū, pr. st. ind. dhū-tá-s 'trzęsiony, w różne strony poruszany' etc. p. Osthoff. M. U. 4, 86. a szczególnie 99. Stary imiesłów istniał jeszcze i w łacinie. a przechował go Paul. ex F. 81, 10 'exfuti. exfusi' — nie znamy tylko iloczasu. W każdym razie możemy futare łączyć wprost w tym ex-futi (jest jeszcze i abstr. na -ti-: fu-ti-s f.), gdyż nie ma żadnej potrzeby przyjmować. że futus powstało z *fud(i)tos, jak to czyni Stolz, l. Gr.[2] 385: że w ten sposób objaśniają się formy agretus, egretus, ma(t)tum, to jeszcze nie dowodzi niczego. Co do stosunku zachodzącego między fu-to- a fu-nd-ere pr. teraz Osthoff w Anzeiger für idg. Sprach. u. Alt.-Kunde (przy Indg. Forsch.) T. 1, 84.[2]).

ad-iūtari Pacuv. tr. 83. 157. Afran. com. 207 i ad-iutare: ad-iuvare.

lūtare Varr. sat. Men. 100: luere. Do samego luere nie mamy przechowanego pnia imiesłowego (tylko luiturus in Claud. VI. cons. Hon. 141. i cod. Theod. 8, 5, 4); że brzmiał *lū-to-, dowodzi tego właśnie lūtare łącznie z so-lū-tus, gr. βου-λῡ-τός. luitare u Paul. ex F. 116, 5 nie jest cytatem, tylko widocznie przez niego samego dla objaśnienia 'litatum' skonstruowane. Zresztą choćby

---

[1]) Corssen, Beitr. 214 bezzasadnie chciał to futare: fuo z języka wymazać i poprawiał w wymienionych miejscach 'fuisse', 'fuit' i 'fuere' na 'fudisse', 'fudit' i 'fudere'. Lepiej zrobił Vaniček, gdyż na str. 97 nic nie mówiąc poszedł za Corssenem, natomiast na str. 194 nie, i w ten sposób użył tego samego cytatu na poparcie dwóch różnych form.

[2]) Trudno pominąć milczeniem zapatrywania Wölfflina l. c. 202 na fusus futare: według niego powstało 'fusus z fuditus fudtus, które mamy jeszcze w futare, wzgl. confutare, refutare'!

i taka forma rzeczywiście istniała, to nie dotyka to naturalnie w niczem naszego l ū t a r e, które w każdym razie zawiera regularnie urobiony pień imiesłowowy i z luitare powstać nie mogło (jak n. p. przyjmuje Wölfflin l. c. 200). Przyjmowana bowiem tak często [1]) w podobnych wypadkach (tūtus tuitus) kontrakcya ui w ū nie ma żadnej podstawy.

minūtare Plin. Val. 2, 30. 5, 27. Th. Prisc. 2. chr. 19. 4. f. 316a. Intpr. Orig. in Levit. homil. 2. 1: minuere. com-minutare Monum. vet. ad. Avian. diotr. pertin. fr. 5 (Migne. Patrol. 13, 607 B.): com-minuere.

nūtare: nuere nie przechowane, pr. nū-tu-sm. ab-nutare Plaut. Capt. 611. Enn. trag. 407 V. (306 R. 312 M.). Arnob. 2, 78: ab-nuere. an-nutare Plaut. Naev. com. Apul.: an-nuere. re-nutare Lucr. 4. 598. Prud. hom. 774: re-nuere.

rūtare gloss. Aldhelm. 14, 283. Iloczasu rūtare dowodzi franc. ruer, pr. Förster, Ztschr. f. rom. Phil. 2, 87. Gröber, Archiv 5, 242. Imiesłów do ruere brzmi rŭtus, ale język posiadał także rūtus, zachowane jeszcze w prawniczym terminie rūta (et) caesa (gdzie ū jest wyraźnie poświadczone przez Varrona L. L. 9, 104). Że istniało także rŭtare, na to zdaje się wskazywać rŭ-tabulum n. (Osthoff, M. U. 4, 89). Rŭ-tu-s = st. ind. ru-tá-s 'ostrzyżony', st. bułg. rъ-tъ m. 'dziób', natomiast rū-tu-s = hom. ῥῡ-τό-ς, st. bułg. ry-tъ, pr. Osthoff, M. U. 4, 88 sq. i wyżej str. 178.

spūtare Plaut. merc. 138. capt. 550. Ov. met. 12, 256. sputator Plaut. mil. 648.: spuere. con-sputare Cic. ad Quint. fr. 2, 3, 2. Tert. idol. 1: con-spuere. in-sputare Plaut. capt. 550. 553. 555. (: in-spuere srebrn).

sternūtare Petron. 98, 4. 102, 10. Macr. de diff. 21, 7 (pr. Caper 3, 13 k.), sternutatio f. i sternutamentum n. Sen. etc.: sternuere.

at-tribūtare Fredegar. 3, 11: at-tribuere.

tūtare arch. i tūtari: tuor tūtus (natomiast tuitus do tueor).

volūtare: volvere. circum-volutare Plin. 8, 59: circum-volvere. con-volutari Sem. ep. 114, 25 (Sen. nat. quaest. 7, 9, 2 niepewne): con-volvere. in-volutare Augustin. in psalm. 57, 7. Apic. 2, 40 (codd.): in-volvere. ob-volutari Dosith. 56, 2 K.: ob-volvere. per-volutare Cic.: per-volvere.

Analogicznymi tworami są:

[1]) W zwykłych gramatykach i t. p.: naturalnie nie przez lingwistów.

flūtare Varr. sat. Men. 123. Lucr. 3, 189. 4, 75. flūtari Varr. u Macr. sat. 3, 15, 8: fluere. Regularnie urobiony pień imiesłowu biernego do fluere brzmiał fluctus, zachowany jeszcze w flucturus u Prisc. 9. 52; nadto mamy tak samo prawidłowy pień na -tu-: fluc-tu-s m. [1]) fluxus jest nowotworem por. wyżej str. 197. A zatym i flutare powstało drugorzędnie wedle proporcyj nuere: nutare, arguere: argutare, fuere: futare = fluere: flutare. Nie powstało zaś flutare wcale z fluitare [2]), które jest znowu nowotworem urobionym przez język na wzór innych proporcyj, pr. niżej str. 209 sq.

salūtare uważam za nowotwór, nie mamy bowiem prawa przyjmować, że jest regularnie urobionym iterat. do salvere. które nie istnieje ani w łacinie, ani w innych językach indoeur. Salutare jest prawdopodobnie denomin. od salus (co do tego zaś pr. Thurneysen, K. Z. 30. 490), przy czym na jego postać mogły wpłynąć liczne wymienione czasowniki na -ūtare.

η. -ī-tā-.

dormītare. dormitator Plaut. dormitatio Vulg. Augustin.: dormire ob-dormito Ven. fort. misc. 3, 4 in. (p. 120, 11 Migne) i i. Eccl.: ob-dormire albo ob-dormiscere.

munītare Cic. Rosc. Am. 140 i 'munitabitur ,munietur' C. Gl. L. 4, 259, 43. munire.

scitari Verg. Ov. Hor. Amm.: sciscere. Nadto w glossie 'abscito: absentio', którą Löwe, Archiv 1, 30 poprawiał (ale wahająco i niepewnie) na 'abscedito: absistito' widzi Stowasser, Archiv 1, 271 — zdaje się słusznie — regularny twór tego rodzaju od *ab-sciscere 'nabierać innego przekonania, porzucać swe zdanie', ale całkiem pewnym to nie jest, gdyż w takim razie i absentio staje się nowym ἅπαξ λεγόμενον. Jeżeli do tego uwzględnimy, że scitari wobec zwykłego sciscitari jest najwidoczniej sztucznym tworem (pr. Wölfflin, Arch. 4, 202) wprowadzonym przez Vergiliusa i to tylko do poezyi, i że munitare jest (przynajmniej dla nas) tak jak ἅπ. λεγ., to pozostaje tylko dormitare. O ac-cītare p. niżej str. 206.

---

[1]) fluere, stare flovere z pierwotnym gh, które w łacinie między sonantami pojawia się jako *v* (flovere, fluvius), zaś przed *t*, *s* jak pierw. *q* t. z. w łacinie jako *c*, pr. Brugmann, Grdr. 1, 325 §. 433 b. 405 §. 552. także Stolz, l. Gr.[2] 290. §. 47 uw. 3. Zatym perf. fluxi = fluc-si jest regularne, fluc-sus za fluc-tus.

[2]) Tak Wölfflin, Arch. 4, 200 uważa fluitare za prawidłową formę, a flutare za również prawidłową kontrakcyę. Pr. wyżej str. 204 uw.

ϑ. -ĭ-tā-.

Na samym końcu umieszczamy dwa czasowniki na -ītāre, ale w których -ī- należy do samego pierwiastka, a nie jest rozszerzeniem tegoż. Niemniej stanowią przejście do następnego działu, gdyż nie różnią się w poczuciu językowym zwłaszcza w złożeniach od tych innych czasowników na -itare, i dla tego też tu je stawiamy.

cĭtare: ciere (cĭtus). con-cĭtare Klas. etc.: con-cire). de-citare Apul. met. 2, 4. ex-citare: ex-ciere (excire). in-citare Klas. etc.: in-citus. re-citare. re-suscitare Ov. Paul. (dig.) Eccl. sus-citare. solli-citare, któreby właściwie można osobno umieścić. Z długim ī mamy tylko ac-cītare Macr. de diff. Gr. et Lat. verbi 18, 1 — naturalnie, gdyż istnieje tylko ac-cīre ac-cītus ac-cītio. Cĭtare jest regularnie urobione, a tak samo cĭtu-s = st. ind. śi-tá-s 'poruszony, wzruszony' — ponieważ nadto cĭtare etc. zawsze ĭ wykazują, przeto forma imiesłowu biernego z ī (concītus etc. Neue, Forml. II[2] 582 sq) powstała wskutek przejścia -cieo względnie -cio w analogię czasowników 4. tej konjugacyi którąto możliwość podniósł już Osthoff, M. U. 4, 74.

ītare: īre. ab-itare wątpl. Caper G. L. 7, 105 3 K. pr. Wölfflin, Archiv 4, 302: ab-ire. ad-itare Enn. tr. 433 (394). Col. 8, 3, 4: ad-ire. in-itare Pacuv. tr. 1.: in-ire. sub-itare Vit. Cypr. 15. subitatio Vulg. Eccl. jest czemś pośredniem między denomin. a iterat., bo dzieli specyalne znaczenie 'subitus', ale jest intrans. trans-itare wątpl. Cic. ad Att. 5, 21, 5: trans-ire. P. wyżej str. 179.

b) Pień z wygłosem -i-.

Formę -i-to- mają w łacinie, jak wiadomo, imiesłowy bierne urobione nie z pierwiastka, tylko z pnia czasownikowego. który to sposób sięga czasów indoeur. (por. Brugmann, Grdr. 2, 205 sq.). albo nawet z pnia czasu teraźniejszego + samogłoska tematowa (t. j. e). Ta ostatnia postać także może już w prajęzyku poczęła się wyrabiać (Brugmann ib.). Powstałe w ten sposób typy imiesłowowe, które nas tutaj obchodzą, są: 1. -ə-tó-: n. p. *uemə-tó-s = st. ind. vamita-s, gr. ἐμε-τό-ς, vomi-tu-s 2. -i-tó-: np. *moni-tó-s do causat. *monéiō = st. ind. māni-tá-s, moni-tus 3. -e-tó-: n. p. gr. ἑρπ-ε-τό-ν, st. int. darś-a-ta-s 'widoczny', starołać. acetare indigetare, umbr. imiesłowy jak taśez 'tacitus' itp. pr. Buck, Vokalismus der osk. Spr. 80. 191. 193; pr. jeszcze strepitus = stbłg. trepetъ. Na dawnym -etare polega także com-mētare (: meare), powstałe z *com-me-e-tare, jak tego właśnie dowodzi kontrakcya w ē. Wszyst-

kie te trzy zakończenia spadły w łacinie — wedle praw dotyczących wokalizmu zgłosek poprzyciskowych — w jedno -i-t o-, i nieraz w poszczególnym wypadku jest wprost niemożliwą rzeczą powiedzieć, co takie -i t u s przedstawia. Ale dla naszego celu jestto rzeczą obojętną i z podpadających pod tę kategoryę regularnie urobionych iterativa na -i t ō wydzielamy tylko grupę, która pochodzi od czasowników mających dwa pnie werbalne, jeden nierozszerzony, drugi rozszerzony przez -ā, ponieważ grupa ta jest ważna dla dalszych dziejów sufiksu -i t ō.

Pierwsza grupa.

a l i t a r e Plin. 17, 178 Jan: a l e r e, do którego imiesłów a l i t u s i a l t u s.

e x-e r c i t a r e Varr. L. L. 5, 87. poklas.: e x e r c e r e. c o-e x e r c i t a r e Quint. 2, 17, 41. Hier. Ephes. 2, 16.

c r e d i t a r e Fulg. Myth. 1, p. 6 M.: c r e d e r e.

d o l i t a r e Cato r. r. 157, 7: d o l e r e.

f u g i t a r e: f u g e r e.

h a b i t a r e : h a b e r e. c o-h a b i t a r e Eccl. i n-h a b i t a r e Ov. srebrn. etc. (i n h a b i t a b i l i s już u Cic., ale w znaczeniu ἀοίκητος.)

l a m b i t a r e Solin. 15, 12: l a m b e r e.

l ă t i t a r e : l a t e r e.

l i c i t a r i Plaut. merc. 441. Enn. ann. 77. Caecil. com. 69. l i c i t a t o r m. Cic. de dom. 115. gloss. Labb. l i c i t a t i o f. Cic. Ict. Suet.: l i c e r i (l i c e r e). p o l-l i c i t a r i Plaut. Ter. Sall. Aur. Vict. Ulp. p o l l i c i t a t i o : p o l-l i c e r i.

m e d i t a r i: *m e d e r e lub *m e d i = μέδομαι, got. m i t a n; pierw. m e d-, pr. B r u g m a n n, Grdr. I, 255 §. 314 uw. F i c k, I⁴ 512.

m o n i t a r e Ven. fort. vit. s. Mart. 2, 387 i i.: m o n e r e. Tu zamieszczamy ciekawy nowotwór *m o n e s t a r e, jaki istniał w języku późniejszym według świadectwa hiszp. a-m o n e s t a r 'upominać', port. a d-m o e s t a r 'karcić, przypominać', kat. a-m o n e s t a r, prow. m o n e s t a r a m o n e s t a r, st. franc. m o n e s t e r a m o n e s t e r 'przypominać, upominać', franc. a d-m o n é t e r, G r ö b e r, Archiv 6, 393 sq. Gröber przypuszcza pomięszanie albo raczej kompromis między m o n i t a r e a h o n e s t u s, który miał początek w zwrotach jak m o n i t a r e a d h o n e s t a t e m. Najbliżej leżałoby przypuszczenie, że język ludowy na wzór s c e l e s t u s, h o n e s t u s, m o d e s t u s,

etc. urobił monestus, do którego monestar było denom. Ale Gröber zwraca uwagę, że tego rodzaju twory nie istnieją wcale w hiszp. i franc.: odsyłam do jego wywodu.

meritare Cato u Fest. 154 a. 20. Cic. Verr. 3, 119. Plin. 7, 129. Sil. 10, 655: mereri.

pavitare Ter. Hec. 321. poet. późn.: pavere.

placitare Plaut. Bacch. 1081: placere. Natomiast późne placitare = litigare jest denom. od placitum 'termin sądowy' (Lex. Sal. 42, 10) pr. Wölfflin, l. c. 199. Gröber, Arch. 4, 439 sqq.

solitare Gell. 6 (7), 1, 6: solere.

strepitare Tibull. Verg. Val. Flac. Sil. Auct. consol. ad Liv.: strepere. in-strepitare Ven. fort. 3, 9, 26: in-strepere. ob-strepitare Claud. rapt. Pros. 2, 355: ob-strepere.

territare: terrere. con-territare Coripp. Johann. 2, 54. 88: con-terrere. ex-territatio f. Vulg. 4. Esdr. 15, 39: ex-terrere. per-territare Avien. Arat. 1170. Coripp. Johann. 2, 479: per-terrere.

vomitare Sen. ep. 18, 4. 83, 24. 108, 37. Suet. Vit. 13. Col. 7, 9, 5: vomere.

Druga grupa.

crepitare: crepare. con-crepitare Prud. περὶ στεφ. 11, 56: con-crepare. dis-crepitare Lucr. 2, 1018. 3, 801. 6, 1103: dis-crepare. in-crepitare Klas. etc.: in-crepare. sub-in-crepitare Ven. fort. vit. s. Mart. 1, 259. Zwracam uwagę że crepare crepui crepitum w złożeniach zaczęło dosyć wcześnie przechodzić całkiem w 1. konjugacyę: increpavi increpatus obok increpui increpitus; discrepavi (tylko) discrepatio.

cubitare: cubare. ac-cubitare Sedul. in carm. paschal. prol. 2: ac-cubare. in-cubitare Plaut. Pers. 284. Col. 8, 14, 9: in-cubare. se-cubitare Lucil. sat. 36, 93: se-cubare. Tak samo jak przy crepare: incubare, -avi, -atus obok -ui, -itus.

domitare Verg. etc.: domare. e-domitare Ven. fort. 9, 1, 143.: e-domare.

pigritari Gloss. Labb. Vulg. act. ap. 9, 38. Augustin. serm. 107, 4 M. Intpr. Iren. 1, 16, 2: pigrare pigrari pigrēre.

implicitare Dracont. carm. de deo 2. 2. 93. (Plin. ep. 9. 33, 5 wątpl.): implicare (-avi -atus i -ui -itus).
sonitare Solin. 2, 40 wątpl.: sonare.[1]
Pr. także lavitare str. 211.

3. Rozszerzenie się sufiksu -ito drogą analogii.

Posiadając twory jak exercito dolito fugito habito etc. nic dziwnego, że język odczuwał je i analizował (naturalnie nieświadomie) jako exer-ito dol-ito fug-ito hab-ito etc., to jest jako złożone z pnia praes. i zakończenia -itō, że to zakończenie stało się dla niego jednolitym i charakterystycznym sufiksem tego typu czasownikowego, a co za tym idzie, że urabiał dalej iterativa dodając poprostu -itō do pnia praesentis, chociaż pierwotnie było to uzasadnionym tylko w takich, nielicznych zresztą wypadkach jak alitare i t. p. (p. wyżej 206 sqq.), gdzie posiadając dwa równie stare imiesłowy alitus i altus możemy powiedzieć, że iterativum oparło się o pień imiesłowu urobiony z temawokalicznego pnia praes. W każdym razie jeszcze raz wyraźnie zaznaczymy, że typ iteratiwów urobionych w ten sposób istniał w języku prawidłowo, a że ten wzór posłużył później do urabiania licznych drugorzędnych form, do uczynienia z -itō sufiksu iteratywnego κατ' ἐξοχήν, tłómaczy się tem, że czasowniki na -itare były w swej funkcyi daleko wybitniej scharakteryzowane, niż takiesame twory na -tare i -sare — tym więcej, że już wcześnie zakończenia -i-tō, -ə-tō, -e-tō zlały się w jedno -itō. W praktyce trudno

[1]) Przy tych czasownikach zrobię uwagę ogólniejszej natury, odnoszącą się do wszystkich innych i którą może należało pomieścić we wstępie. Zestawiliśmy powyżej iterativa należące do czasowników, które formy systemu praes. urabiają od pnia na -ā a imiesłów bierny regularnie na -itus, gdyż grupa ta była głównym albo jednym z czynników, które sprawiły, że czasowniki idące całkiem według 1. konj., zatem urabiające part. pf. p. na -atus, abstr. na -atio f. i -atus m., mimo tego iterat. tworzyły na -ito. Jasna rzecz zatem, że formy jak domito implicito itp. pojawiające się późno nie stanowiły już wzoru i że właściwie należałoby je wyeliminować, gdyż powstały one w czasie, kiedy język już posiadał całą masę iterat. na -ito do czasowników 1. konj. Więc było wtedy całkiem obojętne, czy do implicare imiesłów brzmiał implicatus czy implicitus, gdyż czy tak czy owak urobione być musiało implicito. Ale gdybyśmy chcieli tego rodzaju twory rzeczywiście eliminować, napotkalibyśmy w zastosowaniu nieprzezwyciężone trudności, nad którymi chyba nie potrzebuję się rozwodzić. System, jakiego się trzymam, przedstawia w każdym razie mniejsze złe, tem więcej, że mając przy każdej formie cytaty czytelnik może sam według własnego przekonania tego rodzaju twory na bok usuwać.

powiedzieć o niejednej formie, czy powstała jeszcze pierwszorzędnie tj. opierając się o rzeczywiście istniejący pień na -e-to- (i-to-), czy analogicznie i kilka form, które niżej umieszczam może należało zaliczyć do tych, które stanowiły wzór i umieścić je w poprzedniej kategoryi (pr. zaraz niżej). Ale musiałem się obejrzeć za praktyczną zasadą: więc jeżeli part. perf. p. brzmi inaczej niż pień zawarty w iterat., to znaczy jeżeli iterat. jest urobione z pnia praes., a part. nie, to takie iterat. zaliczyłem do powstałych drugorzędnie.

Pierwsza grupa.[1]

agitare; arch. acetare według Paul. ex F. 23, 10 z jednej strony jak timedus, sineto, intercedat etc. pr. Schneider, Dial. Ital. I, 132, a z drugiej jak virco etc. Schneider 147 (tak samo acetur = agitur): agere. Wölfflin l. c. 203 mówiąc o agitare, pyta się, czy jest urobione z pnia praes., czy też jest formą poboczną do axare 'nominare' (i dodaje: „das Wort hat überhaupt reiche formen: agare in indagare, und axamenta = indigitamenta"). Żeby i tej drugiej części pytania nie zostawić bez odpowiedzi: agitare jest o tyle formą poboczną do axare, o ile np. do pulsare vexare etc. — co-agitare Marc. Emp. 8. Apic. Vulg. „die späte Scheideform zu cogito", jak mówi Osthoff, z. G. d. Pf. 159.[2]) ex-agitare Lucr. etc. (:exigere). in-agitatus Sen. ob-agitare Enn. u Non. 147, 9. per-agitare Caes. srebrn.: per-agere. sub-igitare Plaut. Ter. Fronto. Apul.: sub-igere.

Tu stawiam także: cogitare, satagitare Plaut. Bacch. 637: satagere (satagere prawdopodobnie nie stoi w związku z agere), cogitare: cogere pr. wyżej str. 187, clarigito Lucr. 944 wątpl.: clarigere.

indigeto indigito (pr. uwagę do acetare) Varr. fr. Non. 152, 34. gramm. indigetamentor indigitamenta n. Indigito z ind-ig-i-tō wzgl. *ind-ag-e-to (nie z *indu-ageto jak Stolz, l. Gr.² 320, 3): *ăg-e-to zawiera słabą formę pierw.

[1]) Nie wdając się w szczegółową krytykę zaznaczam krótko, że zapatrywania Wölfflina l. c. 201 sq. na te z pnia praes. urobione frequentativa są niestety całkiem mylne Pr. także str. 204.

[2]) Sciągnięte cogitare 'ściągać, zwoływać' Treb. Poll. 14, 7. Amm. 23, 6, 82. codd. VP

ăgh-, tak samo jak prod-ĭg-ium, natomiast mocna forma w ad-āg-ium, pr. Osthoff, z. G. d. Pf. 174 sq.

in-colitare Poetae aevi Carol. 2, p. 57, 588: in-colere.

coquitare Plaut. u Paul. ex F. 61, 18: coquere.

discitare Ps. Iuvenc. in exod. 754: discere.

feritare Solin. 56, 18: ferre.

fluitare Lucr. Varr. etc.: fluere.

funditare Plaut. Flor. Amm.: fundere. dif-funditare auct. prol. Plaut. merc. 58. Amm.: dif-fundere.

lavitare Pompon. com. fr. u Calp. Pis. (Merula fr. Ennii p. 307. Munk de Atellanis p. 150 fr. 2): lavere. Zwracam uwagę, że obok lavere także lavare lavatum lavatio.

illicitare Ennod. vit. s. Epiph. p. 412 Sirmond. il-licitatio Cassian. coll. 5, 4 i 6. (natomiast il-licitator 'Scheinkäufer' Cic. do licitari): il-licere. Pr. part. pf. p. e-licitus do e-licere (zresztą -lectus).

legitare wedle Prisc. 8, 74: legere.

loquitari Plaut. Bacch. 803. Apul. flor. 15. p. 19, 13 Kr.: loqui.

mergitare Tert. cor. mil. 3. Hier. adv. Luciferian. t. 4. p. 294 Ben.: mergere.

miscitatus Gromat. vet. 361, 31. *miscitare według ret. maschadar pr. Gröber, Archiv. 6, 393: miscere.

noscitare Plaut. Catull. Liv. Tac. Plin. ep.: noscere.

pascitare Varr. r. r. 3, 16, 19: pascere.

pinsitare Plaut. asin. 36 (cf. Thom. thes. 416): pinsere.[1])

quatitare Aedivulf Poetae aevi Carol. 1, p. 600, XX, 16: quatere.

queritari Tac. ann. 16, 34. Arnob. 4, 11. Paul. Nol. carm. 10, 147. gloss. Vatic. 7, 576 a: queri. con-queritare Poetae aevi Carol. 2, p. 88, 91: con-queri. Tu może należy także quĭrītare 'głośno krzyczeć, skarżyć się', które ludowa etymologia łączyła jak wiadomo z Quirītes (pr. Varro L. L. 6, 68. Non. 1, 21): tymby się tłómaczyło quir- zamiast quer- (tak Osthoff, z. G. d. Pf. 497. pr. także Fick, I⁴, 428), a chyba i -ītare.

quaeritare Komed. Catull. Apul. Amm.: quaerere. per-quiritatus Claud. Mam. de statu anim. 1. praef.: per-quirere. re-quiritare Plaut. most. 1003: re-quirere.

---

[1]) do pinsere istnieje także part. pinsitus. Może zatem należało pinsitare umieścić wyżej str. 207 sq.

regitare Poetae aevi Carol. 2. p. 452 v. 916: regere.

sciscitare i sciscitari: sciscere.

texitare Thom. thes. 584 sq.: texere.

tuditare Enn. ann. 138. Lucr. 2, 1142. 3, 394: tundere. Pień bez nasalis prócz perf. także w tudes f., tudicula f.

unguitare Cato origg. 7, 9 według Charis. 101, 15 — natomiast według Serv. Verg. Aen. 4, 698 unctitare : unguere.

Osobno zestawiam iterativa urobione od czasowników należących do 4. konjugacyi.

auditare Plaut. Stich. 167: audire.

crocitare Suet. fr. 161. p. 250. 4 R. późn.: crocire, obok którego zdaje się także crocare pr. Apul. de Deo Socr. p. 110 Hildebr. i Burm. Anthol. Lat. 2, p. 427 b.

fulgaritare restytuuje bardzo prawdopodobnie Stowasser, Archiv 1, 121 u Lucil. 555 L. (XXVI, 59 M.) z lekcyi rękopiśmiennej fulguritatem: fulgurire, obok którego także fulgurare[1]).

glattitare obok glattire Suet. fr. 161. p. 250, 1 R. Anthol. Lat. 762, 60 R.

glaucitare Anth. Lat. ib. = 233. 60 Meyer (: glaucire).

hinnitare Gloss. Labb. Iloczas nieznany, ale prawdopodobniej jest mierzyć ĭ (jak Georges) niż ī (jak Wölfflin l. c. 199).

im-peditare Stat. Theb. 2, 590: im-pedire. Czy w ten sam sposób urobione jest sup-peditare od *sup-pedire czy też *sup-pedare, trudno rozstrzygnąć (pr. Vaniček[2] 153).

salitare Varr. L. L. 5, 85, ale tylko dla etymologii wyrazu Salii.

tinnitare Commod. instr. 2, 22 (23), 17 wątpl. Thom. thes. 593 a: tinnire.

Druga grupa.

W tej grupie zestawiamy frequentativa urobione od czasowników idących całkowicie według 1. konjugacyi, a zatym mających pień imiesłowu biernego na -āto- i abstracta na -āti-, -ātu-. Przedewszystkiem trzeba zauważyć, że to przeprowadzenie pnia czasownikowego na -ā w całej konjugacyi (nietylko w formach należących do systemu praes.) nie jest wcale łacińskim nowotworem, tylko odziedziczo-

[1]) Tego rodzaju dublety przyczyniły się także do rozpowszechnienia sufiksu itare u czasowników 1. konj., pr. str. 213 sqq.

nem z czasów jedności indoeuropejskiej [1]. A zatym frequentativa na -itō urobione od czasowników 1. konj. wcale nie przedstawiają jakichś starych pni imiesłowowych na -itus, gdyż takowe nigdy nie istniały, i trzeba szukać innego objaśnienia. Nie ulega wątpliwości, że czasowniki jak crepare etc. pr. wyżej str. 208 sq. mogły ułatwić ten proces, na mocy którego język zamiast spodziewanych tworów na -ātō wykazuje twory na -itō: ale ponieważ taki wpływ wywrzeć mogły tylko crepitare i cubitare wraz z compp., o których wcale nie można powiedzieć, że są starsze niż n. p. clamitare, negitare etc., więc jest także rzeczą możliwą, że one nie wywarły żadnego wpływu i że samo crepitare cubitare stoi na równi z clamitare, negitare etc. Przyjmując pierwszą możliwość, trzeba koniecznie dowieść jakichś specyalnych przyczyn, które sprawiły, iż cała masa czasowników 1. konj. uległa w urabianiu frequentatiwów wymienionej analogii. Gdybyśmy mieli pewną ilość frequentatiwów na -ātare, a dobiero obok nich całą māsę na -itare, gdybyśmy ewentualnie do tego samego czasownika mieli jeszcze stare frequentativum na -ātare, obok późniejszego na -itare, krótko mówiąc gdybyśmy — tak jak w innych grupach — stopniowe działanie analogii jeszcze obserwować i widzieć mogli, to — zapewne, że dziwićby się można, dlaczego język typ -ātare, stojący w żywym związku z pniem konjugacyjnym na -ā i w swej funkcyi wcale nie gorzej scharakteryzowany od typu -itare, na korzyść tego ostatniego wyrugował — ale koniec końców z czystem sumieniem moglibyśmy krótko powiedzieć: językowi z jakiegoś powodu zakończenie -itare lepiej odpowiadało i dlatego postawił je także na miejsce dawnego -ātare. Ale tymczasem rzecz cała inaczej się przedstawia i można śmiało powiedzieć: język łaciński frequentatiwów na -ātare od czasowników 1. konjugacyi wogóle nigdy nie urabiał. To

---

[1]) To znaczy, przedewszystkiem t. zw. nieruchome pierwiastki na -ā, które żadnej apofonii nie posiadały n. p. flā-re ags. blavan, a powtore cała masa denominatiwów na -ā-iō, które we wszystkich formach miały pień na -ā, pr. τιμη-τός τίμη-σις, planta-tus planta-tio, got. salbo-th lit. dovanó-tas dovanó-ti, st. bułg. ląka-nъ ląka-ti; ἐ-τίμα-σα, planta-rem, lit. dovanó-siu st. bułg. ląka-chъ i t. p. Pr. teraz Brugmann Grdr. II §§. 578 sqq. 734 sqq. 769.

Obok nieruchomych istniały pierwiastki na -ā z apofonią n. p. φημί- : φα-μεν: te w łacinie prawie bez wyjątku (dătus, stătus) zlały się z pierwszymi, zatem for fāri fātus sum etc.

Wreszcie istniały pierwiastki, które obok czystego pierwiastka posiadały drugi pień werbalny na -ā i z niego urabiały t. z. 'aorist-praesens': tychto resztki zachowały się w typie crepare sonare etc. (ale i one często przeprowadziły wszędzie ten drugi pień na -ā, n. p. arare w porównaniu do st. bułg. orją: orati).

twierdzenie trzeba naturalnie brać cum grano salis, gdyż wyżej na str. 201 sq. przytoczyliśmy sami cztery frequ. na -ā t a r e. Tylko przypatrzywszy się bliżej przyzna każdy, że one naszego twierdzenia w niczem nie dotykają. Mianowicie: f l a t a r e jest ἅπ. λεγ. i pojawia się dopiero u Arnobiusa; s p e c u l a t a r i jest ἅπ. λεγ. i pojawia się dodopiero w 7. wieku po Chr.: f a t a r i cytowane u glossatorów prawdopodobnie miało ă; a wreszcie co do p r o - l a t a r e Lucr. etc. (i l a t i t a r e Cato) wobec f e r r e nikt nie zechce twierdzić, że to jest takie same żywe frequentativum jak inne: jestto raczej świadomie urobione denominativum. A zważmy nadto, że f l a t a r e (f l a t a r i) i - l a t a r e są urobione od jednozgłoskowych pierwiastków, więc jeżeli czuto potrzebę urobienia do nich frequentatiwów, jasna rzecz, że nie utworzono jakiegoś *f l i t a r e albo *l i t a r e. Więc powtarzam z całą pewnością: język łaciński frequent. na -ā t a r e od czasowników 1. konjugacyi nigdy nie urabiał.

To zmienia postać rzeczy i to na naszą korzyść, znaczy to bowiem, że w epoce bezpośredniego urabiania iteratiwów z pnia imiesłowu biernego, język z jakiegoś powodu (o tym zaraz niżej) iterat. do czasowników 1. konj. wogóle wcale nie urabiał — inaczej musielibyśmy mieć iter. na -ā t a r e. Kiedy okres pierwszorzędnego urabiania iteratiwów minał, język posiadał już wyrobiony typ tychże, albo raczej kilka typów: między innymi była pewna ilość tworów na -i t a r e obok odnośnych pierwotnych czasowników, odmieniających się w systemie praesentis według 1. konj., a co ważniejsza, znaczna ilość frequent. na -i t a r e wogóle, należących do czasowników 2. i 3. konj. (o frequent. urobionych z pnia praes. tutaj nie myślę, gdyż ta grupa nie jest wcale starsza od kategoryi c l a m i t o: c l a m o etc.). Pomiędzy frequentativami urobionymi od pni z samogłoskowym wygłosem była to najliczniejsza i najwybitniej scharakteryzowana grupa (podnoszę różnicę między pniem czasownikowym na -ē w 2. konj. a -ĭ t ō); nic dziwnego, że miała największą siłę przyciągania [1]). Więc kiedy język uczuł z biegiem czasu potrzebę posiadania iteratiwów i do czasowników 1. konjugacyi, nic dziwnego, że użył w tym celu tego zakończenia -i t a r e. Ponieważ walki między sufiksem -i t a r e a sufiksem -a t a r e wogóle wcale nie było i być nie mogło, więc rozprzestrzenieniu się sufiksu -a t a r e u czasowników 1. konjugacyi nic nie stało na przeszkodzie. Tu jeszcze zaznaczam — chociaż to właściwie rzecz zbyteczna — że kiedy doba pierwszorzędnego urabiania iteratiwów z pni imiesłowowych minęła, język urabiał dalej odnośne

[1]) Wybitnie scharakteryzowaną grupę przedstawiają także czasowniki na -u t a r e, ale stanowią one zwartą, w sobie zamkniętą całość i działanie analogii nie miałoby tutaj punktów wyjścia.

twory według tych istniejących wzorów, nie oglądając się wcale na dotyczące imiesłowy: byłoby zatem albo mylnem albo przynajmniej wątpliwem przypuszczać, że język wogóle czuł pochop n. p. do clamare urobić * clamātare.

Pozostaje nam odpowiedzieć na pytanie, dlaczego przez pewien czas (t. j. właśnie w epoce, kiedy typ czasowników częstotliwych się rozwinął) język od czasowników 1. konj. nie urabiał iteratiwów. To stoi bezwątpienia w związku ze zjawiskiem, że wielokroć iterativum względnie itensivum do jakiegoś czasownika powstaje przez proste przejście tego czasownika w ā-konjugacyę. Duratywne znaczenie musiało być pierwotnie właściwym 1.szej konjugacyi jako takiej, a przynajmniej znacznej ilości należących do niej czasowników. Zkąd się to wzięło, jestto bardzo interesujące pytanie, które prowadzi poza obręb języków italskich i którym się zajmiemy w drugiej części tej pracy. Tu wystarcza nam sam fakt. Denominativa na -āre urobione z pni imiesłowowych doszły do swego iteratywnego czy intensywnego znaczenia nietylko przez użycie tego pnia, ale także właśnie przez użycie pnia na -ā: więc przez jakiś czas stały zupełnie albo prawie na równi z innymi czasownikami na ā-re: kiedy z biegiem czasu duratywne znaczenie tychże stępiało i stało się indyferentnym, i kiedy w następstwie tego język uczuł potrzebę i do nich urabiać specyalne iteratiwa, wtedy istniały już wyrobione i gotowe typy iteratywne i jeden z nich (-itare) został tu zastosowany. Przedewszystkiem dostały takie iteratiwa czasowniki jak crepare (ale pr. wyżej): wedle proporcyi monui: monitus: monitare, habui: habitum: habitare powstały proporcye crepui: crepitum: crepitare etc.: a że w systemie praes. crepare szło według 1. konj., więc tem łatwiej uległa tej analogii reszta czasowników mająca tylko pień na -ā jak clamare etc. etc.

W ten sposób wyobrażam sobie przebieg całego procesu [1]).

---

[1]) Dodatkowo wspominam, że dawniej przyjmowano skrócenie -ātare w -itare, tak np. L. Meyer, Vgl. Gr. 2, 12. Dziś o tym już dawno zapomniano. Ale Paucker jeszcze powiada (str. 256) „der Ausnahmsregel bei Priscian, dass von Part. auf -atus mittelst Abschwächung des a in i frequentativa auf itare statt atare gebildet werden, Glauben zu Schenken hindert uns nichts etc.“ Podobnie i Wölfflin (200) uważa za możliwe skrócenie * clamāto pod wpływem akcentu w clamito: zresztą nie udało mi się wyrozumieć dobrze jego zapatrywania. Gdyż stawia najpierw do wyboru albo przyjęcie pobocznej formy part. pf. p. na itus, albo działanie analogii wyszłej od domito i strepito (tensam brzydki lapsus powtarza się na str. 198: przecież się odmienia strepo strepere, nie strepo strepare), a może także od merito, habito. Sam W. zdaje się skłaniać do pierwszego sposobu: to naturalnie nie wystarcza. Ale dalej powiada: „Dies zwingt uns die ganze Participialbildung etc.“: jak to należy pogodzić jedno z drugim, nie rozumię.

clamitare: clamare. con-clamitare Plaut. merc. 57: con-clamare. de-clamitare Cic. Quint. Suet.: de-clamare. in-clamitare Plaut. Epid. 711 G. pr. Löwe, Prodr. 236 sq.: in-clamare. oc-clamitare Plaut. Amph. 884. Curc. 183. re-clamitare Cic. Rosc. Am. 63 Halm i Kayser: re-clamare.

eiulitare Lucil. sat. 6. 16 (u Varr. L. L. 7. 103): eiulare.

fellitare Solin. 45, !7 M. Arnob. 2, 39 R. (inni fellicare): fellare.

hietare Plaut. Men. 451. Caecil. com. 274. Laber. com. 89. Gn. Matt. u Diom. 345, 9. gloss. Labb.: hiare. in-hietare Porcius Licinus poët. u Suet. fr. de poët. 11 = vita Ter. 1. p. 27. R.: in-hiare. Co do wokalizmu w hi-e-tare wobec zwykłego -itare pr. pietas societas etc. wobec sanitas vanitas etc., variegare obok levigare i t. p. Stolz l. Gr.[2] 271. § 29.

imitare arch. i imitari. Frequentativum, jak wykazuje im-āgo i stojące doń w apofonii aem-ulus: że istniało * im-āre można wnioskować z im-āgo wobec or-īgo etc.

imperitare Plaut. etc.: imperare.

labitare (Hilar. Arelat.) poëm. de Manich. 87: labare.

luctitare i luctitari wedle Prisc. 8,25: luctari (arch. luctare). Właściwie zawiera luctitare podwójny sufiks, gdyż luctare samo jest już urobione z pnia imiesłowu, pr. wyżej str. 190.

mussitare Plaut. Ter. Liv. późn.: mussare. ob-mussitare Tert. de pall. 4: ob-mussare Tert. de anim. 18.

mutitare Gell. 2, 24, 2. 18, 2, 11: mutare.

negitare: negare. ab-negitare Gloss. aa. Götz: ab-negare.

opsonitare Cato oratt. 27. fr. 1 (Fest. 201, 327): opsonare (= ὀψωνέω).

palitari Plaut. Bacch. 1173: palari. Samo pālor jest według L. Haveta, Mém. de la Soc. de lingu. 4, 410 także z pnia imiesłowu biernego urobione i stoi za * passulor: passus (od pando). Domysł bystry i fonetycznie nic mu na przeszkodzie nie stoi, ale całkiem pewny nie jest.

palpitare Cic. etc.: palpare.

paritare Plaud. merc. 649. Pseud. 486: parare.

ap-pellitare Tac. ann. 4, 65. Claud. imp. orat. col. 1 lin. 22. Gell. 17, 20, 4. 18, 9, 11. Apul. apol. 10: ap-pellare.

populitare Papir. Just. dig. 49, 1, 21. §. 3 (wątpl.): populari.

potitare Plaut. Amph. 261. asin. 771. mil. 836: potare.
im-probitare Gell. 20, 1, 11: im-probare.

purgitare Plaut. fr. u Non. 190, 10 (wątpl., taksamo Aulul. 746 (753) rękopisy purgitant, ale wydd. purigant): purgare.

raucitare Aldhelm. 14, 303: raucare (albo raucire).

rogitare Kom. Liv. Verg.: rogare. e-rogitare Acc. tr. 626. Plaut. capt. 952. Sil. 10. 475 (: e-rogare Cic. etc.). per-rogitare Pacuv. tr. 315 (: per-rogare Liv. etc.).

ob-servitare Cic. de div. 1, 2. Massur. Sabin. u Gell. 10, 15, 26. Apul. de deo Socr. 19. met. 8, 15: ob-servare.

trissitare Aldhelm. gloss. u Reiff. Suet. fr. p. 249. Aldhelm. de re gr. et metr. (Class. auct. 5, 569): trissare. Pr. tetrissitare Suet. fr. 161 p. 251. 4 R. Trissare znowu może jest intens. do stridere (Vaniček² 329) pr. τρίζω: tylko w takim razie trzebaby wobec strīdere mierzyć trīssare (inaczej musiałoby być pojedyncze s).

vocitare Varr. etc.: vocare. ar-vocitare = ad-vocitare Thom. thes. 56: ad-vocare. e-vocitare Scriptores Langobard. p. 336, 13: e-vocare.

volitare Enn. epigr. 4. Lucr. etc.: volare. ad-volitare Plin. 11, 65. Prud. adv. Symm. 2, 574 sq.: ad-volare. circum-volitare Lucr. 2, 329. Verg. ge. 1, 377. Tac. hist. 2, 50 etc.: circum-volare Hor. etc. e-volitare Col. 8, 8 in.: e-volare. inter-volitare Liv. 3, 10, 6 (: inter-volare późn.). in-volitare Hor. carm. 4, 10, 3. Prud. περὶ στεφ. 13, 100: in-volare. ob-volitare Porc. Latro decl. 11 i 32. per-volitare Lucr. Verg. Flor. Vitr.: per-volare. super-volitare Verg. ecl. 6, 81. Tac. hist. 3, 56 in. Itin. Alex. 49. (112): super-volare. trans-volitare Lucr. 1, 355. schol. in Caes. Germ. Arat. 281. p. 405, 10 Eyss.

Prawdopodobnie także od czasowników odmieniających się według 1. konj. urobione są:

flagitare: * flagare = naszemu błagać. sorb. blahować, rus. błahaty. Błagać nie stanowi wyjątku od reguły tort, jak chciał Miklosich Et. Wtb. s. v., tylko polega taksamo jak łać. flagare na * bhl-gā- z długim *l* sonans[1]).

[1]) Takie jest przynajmniej moje zapatrywanie. Z powodu dawno zapowiedzianej i mającej lada chwila wyjść książki Osthoffa. Liquida und nasalis sonans (p. Morph. Unt. 5, str. VI) wstrzymałem się z rozwinięciem swego zdania, że długa liquida sonans w słowiańskich językach = ra, la (względnie ar, al).

hippitare Gloss. affatim C. Gl. L. 4, 524, 30. exippitare Praef. cod. Salmasiani (Riese Anthol. 19. Bährens 4, 209), 13. Placid. 42, 6. Papias. gloss. u Du Cang.: * hipare = naszemu zipać etc. (pr. hiare = stbułg. zijają etc.) idg. γhī-pā-[1]).

Dla łatwiejszego przeglądu całej masy iteratiwów na-itare do czasowników 1. konj. zestawiam poniżej osobno iterativa urobione od czasowników denominatywnych.

cenitare Varro etc.: cenare.

circitare Sen. ep. 90, 19. Gloss. Labb. Philox. 28, 35. Cyrill. p. 576, 22: circare.

culpitare Plaut. cist. 224: culpare.

curitare Apul. met. 7, 14: curare.

ac-cusitare Plaut. most. 712: ac-cusare.

densitare Amm. 19, 7, 3: densare, obok którego densēre.

felicitare Donat. vita Verg. 4. in-felicitare Plaut.: in-felicare Plaut. (Caecil. com. 114 R.; rękopisy infelicitent).

frequentitare Gell. 16, 4 lemm.: frequentare.

halitare Enn. trag. 217 (154): halare. pr. do tego uwagę w niem. streszczeniu.

ex-hereditare późn.: ex-heredare. hereditare Eccl. jest zdaje się urobione wprost z heres resp. hereditas.

lactitare Mart. 7, 101, 3 (cf. Schneidewin, Mart. epigr. suppos. 633 sq): lactare.

locitare Ter. adelph. 949: locare.

longaevitare Alcim. Avit. ep. 56: longaevare.

lutitare Plaut. trin. 292: lutare.

multitare Cato u Gell. 10, 23, 4 H. (Jordan Cato oratt. 68. fr. 1 multatur): multare resp. mulctare.

nominitare CIL. 1, 1011. Lucr. Arnob.: nominare,

oscitare i oscitari: * oscare, albo wprost od * oscus, pr. oscēdo.

periculitari Comment. Bern. in Lucanum p. 182, 4 i ściągnięte periclitari: periculari (Cato oratt. 23 fr. 2).

rumitare Naev. u Paul. ex F. 271, 3. Może być urobione wprost od rumor, ale pr. ad-rumavit 'rumorem adtulit' C. Gl. L. 4, 10, 2.!

vastitare Amm. 16, 4, 4 G. 25, 5, 9 G.: vastare.

verberitare Cato u Paul. ex F. 379, 9: verberare.

[1]) Tę etymologię wraz z kilku innymi spodziewam się rozwinąć na innem miejscu.

4. Podwójnie scharakteryzowane frequentativa na -titare wzgl. -sitare.

Znane to i zwykłe zjawisko, że rozmaite formy językowe zawierają dwa (czasem i trzy) tesame elementy tworzywne. Tak n. p. obok τρί-τος urobili Grecy τρίτατος (według δέκα-τος, ἔνα-τος); od βόσκω znajduje się u Homera (μ 355) βοσκέσκοντο; z plures zawierającego już sufiks stopnia wyższego zrobiono w ludowej łacinie pluriores (= franc. plusieurs) etc. etc.[1]). Wszystkie tego rodzaju nowotwory polegają na tem, że odnośny element językowy zawarty raz w starej, pierwotnej formie nie miał już dla poczucia mówiących w czasie, kiedy powstawał nowotwór, tego znaczenia, jakie chciano wyrazić, albo wogóle stał się całkiem nic nieznaczącym[2]). Przeto w interesie wyrazistości jeszcze raz formę charakteryzowano.

Tosamo powtarza się przy naszych iteratiwach.

Sufiks służący do urabiania ich był wszędzie tego samego pochodzenia, ale typy jakie się wyrobiły nie były sobie równe postacią i wiekiem. Najwcześniej powstała i wyrobiła się cała wielka masa iteratiwów na -tare (-sare): w wielu wypadkach, jak to wyżej widzieliśmy, język nie posiadał już wcale odnośnych czasowników pierwotnych. Więc też zwolna zaczęła ta kategorya tępieć i słabieć w swem znaczeniu. A po drugiej stronie mamy iterativa na -itare, które chociaż zaczęły się wyrabiać także może tak dawno, jak pierwsze, to jednak pierwotnie wobec nich liczbowo niknęły. Dopiero z biegiem czasu ten sufiks się rozszerza: mniejwięcej w epoce leżącej przed początkami rzymskiej literatury przechodzi on na czasowniki 1. konjugacyi, przyczepia się wprost do pnia praesentis. Jest lepiej scharakteryzowany w swej funkcyi niż -tare, staje się sufiksem iteratywnym κατ' ἐξοχήν, a że równocześnie znaczenie typu -tare (-sare) osłabło i wiele tego rodzaju czasowników stało się zwykłymi czasownikami, nie posiadającymi specyalnej charakterystyki pod względem duratywności, więc zaczęto i do nich, tak jak do wszystkich innych czasowników 1. konjugacyi, urabiać iterativa na -itare t. z. razem -titare (-sitare).

W ten sposób powstały te podwójnie scharakteryzowane iteratiwa.

---

[1]) Pr. Brugmann, M. U. 3, 67—72. Pr. jeszcze ad-al-ligare, deminutiva jak agellus agellulus Wölfflin, l. c. 203. W zakresie demin. mamy w słowiańskich językach co krok podobne twory.

[2]) Pr. Brugmann, l. c. 71.

a. Iterativa na -t-itare.

cantitare Ter. etc.: cantare. ac-cantitare Liv. Andr. tr. 9 (: ac-cantare Stat. silv. 4, 4, 55).

captitare Apul. de deo Socr. 19. cf. Gell. 9, 6. §. 3: captare. ac-ceptitare Plaut. fr. u Non. 134, 29.

coctitare Paul. ex F. 61, 18: coctare p. str. 189.

dictitare: dictare.

ductitare Plaut. Epid. 344. Poen. 142. rud. 584. Eccl.: ductare.

emptitare Cato oratt. 72 u Fest. 286, 25 (konj.). SC. u Tac. ann. 14, 41. Plin. ep. 6, 19, 5. Col. 8, 10, 6 (: red-emptare).

factitare: factare.

gestitare Enn. tr. 340 (259). Plaut. Treb. Poll. Arnob. Solin.: gestare.

iactitare Liv. 7, 2, 11. Phaedr. 2, 5, (6), 15 (Conj.). Sulp. Sev. vita S. Mart. 24, 3: iactare. ab-iectitare Ars Asperi gramm. GL K. suppl. 48, 24.

ititare Naev. bell. Pun. 3. fr. 5. p. 61 Klusm.: itare.

latitare Cato u Paul. ex F. 121, 12.

lectitare Cic. srebrn. etc. (: lectare pr. str. 190).

luctitare p. wyżej str. 216.

motitare u Gell. 9, 6. §. 3: motare.

potitare p. wyżej str. 217.

raptitare u Gell. 9, 6. §. 3: raptare.

rectitator m. poëta ap. Mar. Victorin. 3, 2, 9. p. 103, 18 K. sub-rectitare Cato oratt. 57. fr. 2.: sub-rigere (surgere)

saltitare Macr. sat. 2, 4, 14. Arnob. 2, 42. Vopisc. Aurel. 6, 4 (Quint. 9, 4, 142 Halm saltat): saltare.

scriptitare Cic. Tac. Plin. (obaj). Augustin. Vel. Long. (: scriptare p. str. 192). per-scriptitare Ter. Maur. 340.

vectitare Solin. Arnob. (Gell. 9. 6, §. 3. Caper 105, 3 K.). vectare.

ventitare Catull. Cic. Caes. Nep. etc. (: ventare).

b. Iterativa na -s-itāre.

cassitare Paul. dig. 8, 2, 20. §. 3 i 4 M.: cassare.

ac-cessitare Cato orig. 1. fr. 20 Jord. (: cessare, in-cessare, con-cessare).

cursitare Ter. etc.: cursare. con-cursitare Ven. Fort. vita s. Radeg. 24: con-cursare. in-cursitare Sen.: in-cursare. oc-

cursitare Solin. 25, 6: oc-cursare. re-cursitare Mart. Cap. 1, 25: re-cursare.

de-fensitare Cic. Gell.: de-fensare.

mersitare Solin. 45, 18: mersare.

pensitare Cic. etc.: pensare.

prensitare Sidon. ep. 2, 8: prensare.

re-sponsitare Cic. de legg. 1, 14. de rep. 5, 5. Gell. 13, 10, 1. Ulp. dig. 3, 1, 1. §. 3: re-sponsare.

*taxitare według sard. tastare, st. hiszp. tastar, kat prov. tastar, st. franc. tastar, franc. tâter, wł. tastare (niem. tasten) pr. Gröber, Archiv 6, 121.

tonsitare Plaut. Bacch. 1127 (: de-tonsare).

de-versitare Gell. 17, 20, 6: deversari.

Ostatnim punktem w dziejach łacińskich czasowników częstotliwych (pod względem formalnym) jest abstrahowanie z wyżej przytoczonych grup sufiksu -titare i -sitare; mówiący odczuwali w tych czasownikach całe -titare i -sitare jako jednolitą końcówkę, i co za tem idzie, przenosili ją wprost na jakikolwiek pień werbalny, nie troszcząc się o to, czy do niego istniało odnośne raz scharakteryzowane (-tare, -sare) frequentativum, czy nie. Tak powstały bezpośrednio liczne frequentativa na -titare i -sitare, między którymi a ich czasownikiem pierwotnym nie stoją jako łączniki frequentativa na -tare i -sare.

Naturalnie obok niejednego niżej pomieszczonego tworu mógł język posiadać i takie pośredniczące frequentativum, które przypadkowo tylko pozostało dla nas nieznanym: w każdym razie jest ich tak dużo, że nawet ta ewentualność w niczem postaci rzeczy nie zmienia.

a. Frequentativa na -titare (urobione bezpośrednio od dotyczących czasowników).

actitare Cic. Tac. Capitol.: agere.

doctitare C. Gl. L. 4, 508, 17: docere. Pr. także adv. doctitanter Augustin. de gen. ad litt. op. imperf. 6, 16 (Migne 34, 230 c.).

mictitare u Prisc. 10, 8: mingere. Pr. str. 199.

partitare u Prisc. 10, 8: parere.

sumptitare Plin. 25, 51: sumere.

unctitare Plaut. most. 274. Cato origg. 7, 9 u Serv. Verg. Aen. 4, 698; p. str. 212.

victitare Plaut. Ter. późn.: vivere.

b. Bezpośrednio urobione frequentativa na -sitare.

Tych jest daleko znaczniejsza ilość, a stoi to w związku z rozprzestrzenianiem się sufiksu -sare drogą analogii na wypadki, gdzie właściwie nie był uprawnionym, pr. wyżej str. 199 sqq. taksamo i tutaj: alsitare, mansitare, parsitare. Z drugiej jednak strony zważywszy że pierwszorzędnych iteratiwów na -(s)sare[1]) nie ma więcej niż tych drugorzędnych urobionych bezpośrednio przez dodanie sufiksu -sitare (podczas gdy zupełnie odwrotny stosunek zachodzi między frequent. na -tare, a na -titare), zdaje mi się, że w znacznej części wpłynęła na to okoliczność, że język posiadał liczne czasowniki na -sere (-e-ssere, -i-ssere) jak visere, cessere, capessere etc.[2]), i może dlatego właśnie dla odnośnych frequentatiwów wołał sufiks -sitare niż -(s)sare, jako bardziej charakterystyczny. Zresztą niejedno frequ. na -sitare można uważać za urobione zapomocą sufiksu -itare od tych czasowników na -sere, np. visitare odnosić do visere, a nie wprost do videre.

alsitare Max. Victorin. art. gr. 200, 3: algere.

esito (essito) Plaut. Cato. Varr. Gell. Apul.: edere.

haesitare Ter. etc.: haerere.

lusitare Naev. u Non. 139, 25. Plaut. capt. 1003. Gell. 18, 13, 1. Tert. ad nat. 2, 13. lusitatio f. C. Gl. L. 4, 112, 21: ludere.

mansitare Tac. Plin. Fronto. Jul. Val. Hier.: manere. Pr. str. 197 sq.

missitare Laev. fr. 19 L. M. (Non. 209, 30 — konj.) Sall. Iug. 38, 1. Liv. 9, 45, 5. Plin. 33, 12. późn. glossy (n. p. C. Gl. L. 4, 258, 33. 117, 20): mittere.

morsitare Apul. met. 20, 10. 7, 21 Hildebr. (MSS morsicare). Thom. thes. 278: mordere. com-morsitare Apul. met. 7, 16. 10, 22.: com-mordere. de-morsitare Apul. met. 2, 21. 3, 25: de-mordere. Pr. Hildebrand, Apul. met. 2, 10. p. 98 sq.

parsitare Aldhelm. 14, 303: parcere.

plausitare Anthol. Lat. 762, 21 (233, 21): plaudere.

[1]) Pr. str. 194 sqq.

[2]) są to tak zwane (fałszywie) meditativa.

pransitare Plaut. późn.: prandere.

rasitare Gell. 3, 4, 3. Suet. Oth. 12. Na *rasare wskazuje franc. raser (p. Wölfflin, l. c. 204).

risitare Laev. fr. 19 L. M. MSS. (p. wyżej pod missitare): ridere.

sessitare Cic. Brut. 59. Iul. Val. 3, 52 (28). Apul. de dogm. Plat. 1, 16: sedere.

usitari Gell. (10, 10, 1. 10, 21, 2. 17, 1, 9). usitatus. inusitatus Cornif. etc.: uti. Na *usari (względnie *usare) wskazuje franc. user (Wölfflin, l. c.).

visitare Plaut. Cic. Suet. Vitr. późn.: videre resp. visere. in-visitare Cassiod. in psalm. 134, 6. 102, 12. in-visitatus. re-visitare Plin. 18, 13: re-visere.

Dodatek.

1. Dla dokładności zestawiam tutaj szereg czasowników, które wyglądają jak urobione z pni imiesłowów biernych, ale których postać jest mniej lub więcej niejasna i o których dlatego nic na pewno powiedzieć nie mogę.

fraxare 'vigilias circumire' Paul. ex F. 91, 9 i flaxare id. Placid. 44, 4. U Vanička, gr. lat. et. Wtb. 615 postawione obok farcire, frequens. Jeżeli pisownia flaxare nie ma etymologicznego znaczenia, to jest to możliwym (w łacińskim słowniku Vanička[2] nie ma tego wyrazu), ale non liquet.

litare. Następnie perfegitare Cassiod. de anima col. 637 (cytowane ze znakiem pytania w Archiv 3, 496).

ir-ritare, ritare cytuje Prisc. 15, 10 i 14. Vaniček[2], 228 stawia do in-rīre, in-rītus m. (tak etymologizował już Non. p. 31): Georges pisze te wyrazy hirrire hirritus.

laetare, laetari: o laetus pr. Osthoff, M. U. 4, 145.

2. Kilka zupełnie wyraźnych denominatiwów (w zwykłym tego słowa znaczeniu, pr. str. 186) od pni imiesłowowych, nie umieściłem pod odnośnymi rubrykami jako nienależących do naszych iteratiwów. Stawiam je tutaj.

curtare Hor. Pers. późn.: curtus. de-curtatus. Samo curtus jest pierwotnie part. pf. p. = καρ-τός pr. Brugmann, Grdr. 1, 238 (Fick, I[4] 385 oddziela curtus od καρτός i łączy bezpośrednio ze st. bułg. kratъkъ).

crassare późn.: crassus pr. Fick, I[4] 385.

falsare późn.: falsus.

sin-gultare: singultus cf. Fick, 1[4] 404. Vaniček,[2] 79.

lassare Tibull. etc., de-lassare Plaut. Hor. Mart.: lassus pr. Osthof, z. G. d. Pf. 546.

laxare: laxus. Vaniček [2] 343.

letare Verg. cul. 325. Ov.: letum (formalnie mogłoby być intens. do lere Prisc. 5, 57. 9, 53. 10, 38. de-lere).

maestare Laber. com. 91: maestus (Part. do maer-ere).

spissare Ov. Petron. i i.: spissus = lit. spis-ta-s 'tłumny, gęsty' (spintu 'tłumnie wypadać').

scrutari: scruta n. pr. Osthoff M. U. 4, 266 uw.

Corrigenda.

Z powodu, że rozprawę tę pierwotnie drukowano w innym tomie Rozpraw, została później paginacya zmieniona i wskutek tego wkradło się kilka fałszywych cytat liczbowych, które tutaj poprawiam.

Str. 186	wiersz 13	od góry	*zamiast*	187	*czytaj*	197
„ 189	„ 10	„ „	„	393	„	187
„ 191	„ 4	„ „	„	403	„	197
„ 191	„ 7	„ „	„	403	„	197
„ 196	„ 10	od dołu ma być a linea!				
„ 202	„ 12	„ „	*zamiast*	179	*czytaj*	183
„ 204	„ 19	„ „	„	178	„	182
„ 206	„ 16	„ „	„	179	„	183
„ 207	„ 17	„ „	„	Caecil.	„	Caecil.

ANDRZEJ MORSZTYN,

przedstawiciel baroku w poezyi polskiej

przez

Edwarda Porębowicza.

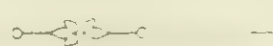

Nie chciałbym zasłużyć nazwy dyletanta prze to, że, nie zapisany między badaczów literatury polskiej, ośmielam się wkraczać w dziedzinę studyów nad epoką po wielekroć i przez lepszych roztrząsaną. Ale jak ktoś, przechodzący mimo sad cudzy i widzący w zaniedbaniu piękne drzewo, gospodarza nie woła, tylko zwieszoną ku sobie gałąź sam troskliwie z pajęczyn i zeschłych liści obiera, tak ja, spotkawszy na swej drodze autorów i dzieła, to wzgardzone i niedocenione, to ocenione z fałszywego punktu widzenia, przyjścia powołanych rąk nie czekam, ale podług sił i wiedzy braki wypełnię.

Braki te wynikły, zdaniem mojem, z zasadniczego błędu metodycznego, popełnianego stale w studyach literackich nad pisarzami tego okresu, którego Andrzej Morsztyn jest najświetniejszym przedstawicielem; błędu zbyt zastarzałego i do niedawnych jeszcze czasów zbyt powszechnego, aby bez narażania się na wielogłośne zahukanie marszczyć nad nim karcicielską brew; będącego zresztą naturalnym i nieuniknionym wynikiem obejmowania w krytyce literackiej zbyt szczupłych widnokręgów samej historyi literatury, a jeśli nie usprawiedliwionego, to przynajmiej złagodzonego nieświetniejszym stanem krytyki w świetniejszych, niż nasze, piśmiennictwach. Błąd ten leży w niedojrzałości metody porównawczej, w zapominaniu — czy to skutkiem wszech-

władztwa wygodnej metody „intuicyjnej“, czy też skutkiem zbyt ciasnej erudycyi, — że rozwój i zjawiska jednej literatury li tylko w związku historycznym z innemi — nie mówię już z temi, które bezpośrednim wpływem z nią się łączą, ale z zupełnie obojętnemi — należycie pojąć i ocenić można; że natchnione przeczucie oddźwięków obcych i choćby najczulszy smak artystyczny, ze swego osobistego stanowiska wyrokujący o stopniu piękności dzieła, do sprawiedliwej jego oceny nie wystarczą i dopóty zawodzić będą krytyka, dopóki sobie historyi jego powstania nie uprzytomni i dopóki nie wyznaczy mu szczebla wśród współrzędnych zjawisk literatury innych narodów.

Szczególniej badaczom naszej literatury minionych wieków powinno to leżeć na sercu, aby związek jej z obcem piśmiennictwem dokładnie dał się określić; zaświadczy on, żeśmy szli naprzód z wszystkiemi prądami tej kultury, z jakiej nam wyrósł ustrój polityczny, religijny, towarzyski, a więc równie z prądami literackiemi. Jeżeli zaś chodzi o godność naszych pisarzy, takiemi badaniami rzekomo obniżaną, w miarę, jak coraz dokładniej sprawdza się, że wychowali się na obcej glebie, to umiejętność na takie żale pozwala wzruszyć ramionami, a na pociechę niezadowolonych może podsunąć tylko ten argument, że nie jest wcale zaszczytniejsze gołosłowne uwielbienie ich mniemanej „swojskości“ i domorosłego kunsztu, niż odkrycie u nich szerokiej erudycyi, wrażliwości na piękno literatur obcych, sztuki przyswajania obcych form i stylów z tą łatwością, która po dziś dzień umysł polski cechuje.

To prawda, że w powszechnym ruchu europejskim jesteśmy spóźnieni; spóźnienie to jednak zmniejsza się szybko w stosunku nie arytmetycznym, lecz geometrycznym. Nasi humaniści: Kochanowski, Szymonowicz, Górnicki, spółcześni Tassowi, rozpoczynają tak samo literaturę narodową u nas, jak ją w Italii renessansowej rozpoczęli: Poliziano, autor Orfeusza, Giostry i Pieśni w tonie ludowym, Sannazar, autor Arkadyi, Machiavel, autor polityki Księcia. Ale ci trzej, to koniec XV i sam początek XVI w., Tasso zaś, to już prawie trzecia ćwierć Cinquecenta; to znaczy, że nasz wiek złoty, rozpoczynający się w chwili, kiedy w Italii już dobiega kresu, jest spóźniony blizko o trzy ćwierci stulecia. Za to echo Ariosta i Tassa dobiega nas w niespełna lat 50, przedstawiciele zaś następnej epoki Seicenta: Guarino, Tasso przybywają nam z Morsztynem w lat 30. W tej nierównoległości, zdaje mi się, leży także przyczyna, dla czego takiemu Kochanowskiemu wcale, albo nader niewidocznie zdają się smakować poezye Pulciego, Berniego, Ariosta, Tassa i całej rzeszy liryków, a pociągają go łacińskie poezye humanistów. Rozwój literacki epok i ludzi, kiedy jest zdrowy i płodny, nie odbywa się po przeskokach: więc, skoro chodzi o wybadanie wzo-

rów, na jakich kształcili się nasi poeci XVI i XVII w., to zdaje mi się, że nie należy przenigdy szukać ich u współczesnych. Uprzytomnijmy sobie dzieje literatury naszej aż do ostatnich czasów, a spostrzeżemy, że z przyczyny owego opóźnienia, jakie jest i zaprzeczyć się nie da, spóźnienia, które przed stu laty wynosiło jeszcze lat 25 — a dziś, mimo olbrzymią szybkość wymiany, liczy się bodaj na miesiące, jeśli nie na lata — w każdym nowo panującym kierunku literackim francuskim, angielskim, niemieckim, norweskim zaczynamy gustować dopiero wtedy, kiedy on u źródła dobrze się już ustalił, lub nawet, kiedy już łamać się zaczyna. Postęp literackich prądów bardzo jest podobny do konnych wyścigów: raz ta, drugi raz owa literatura prowadzi bieg. W XII i XIII w. prowadzą go Prowansale i Francuzi: od XIV do XVI Włosi: w XVII koń francuski wysforował się znacznie naprzód: z początkiem XVIII dał się już wyprzedzić angielskiemu, z końcem XVIII w. niemieckiemu, z początkiem XIX znowu sąsiadom z tamtej strony kanału, aby za lat kilkanaście odzyskać napowrót dawne przywództwo. Nasza nieuczona szkapa zapóźno ruszyła od startu, ale, mocna w lędzwiach, trzymała się zawsze krzepko i był nawet moment, kiedy zaczynała ściągać na siebie zaciekawione spojrzenia; czy też przyjdzie pora, że i ona ukaże się na przedzie?...

Jeżeli zatem w literaturze naszej uznamy to prawo statecznego opóźnienia i prawo równorzędności upodobań estetycznych, zrozumiemy i nie będziem mieć żalu, że Kochanowski kształcił się mniej na Ronsardzie, a więcej na Marocie (którego zresztą przerastał o cały geniusz; dość porównać Psałterz Jana z parafrazami Psalmów piosenkarza francuskiego); mniej na Arioście, Bernim, Tassie, a więcej na humanistach włoskich: Poggiuszu, Polizianie, Wawrzyńcu Wspaniałym, których przykładem ośmieliłbym się tłómaczyć tendencyą pisania w języku ojczystym, charakter ludowy Pieśni, nawet Odprawę posłów, tak analogiczną do Orfeusza Polizianowego. Porównanie może chromać, jak każde porównanie; Kochanowski talentem i wielką duszą patryoty przeszedł tych, na których uczył się pisać jako młody student, a literaturze swojej dał wszystko, podczas gdy przodownicy Odrodzenia włoskiego swoję literaturę tylko z grobu wywołali: to jednak pewna, że, jeżeli talent twórczy był jego własnością i chwałą, nie mniej urabiał on się w długim szeregu wrażeń literackich i artystycznych, jakie z wychowania odbierał.

Pomysł każdego dzieła literackiego może być w świadomości autora albo oryginalny, albo podchwycony; ale nawet kiedy jest oryginalny i samemu twórcy wydaje się czemś, co przypadło nań niepostrzeżenie, bez woli i wiedzy, w momencie, jakiego ani wywołać, ani pamięcią po-

chwycić nie zdoła, jest przecież wynikiem całego łańcucha przyczynowości: z jednej strony trwałych podniet ideału, który w nim tkwi, na który składało się całe jego duchowe życie i który zabarwia jego indywidualizm, — z drugiej strony wspomnień obserwacyi i lektury, wrażeń i podniet minionych i obecnych. Rzeczą krytyki jest oddzielić owe podniety zewnętrzne, przypadkowe od podniet wewnętrznych, organicznych; a jeżeli praca taka przy badaniu epok i autorów nowożytnych, gdzie indywidualizm ogromną wziął przewagę, przedstawia nieprzezwyciężone trudności — co równie jest przyczyną, że metodę analityczną z tak szyderskim przyjmuje się sceptyzmem, — to przy studyum dawnych pisarzy, kiedy to nieraz cała działalność poety polegała na przenoszeniu do literatury ubogiej pomysłów i form literatury już wykształconej i kwitnącej i kiedy odmienne pojęcie własności literackiej, właśnie ze słabego poczucia indywidualizmu wynikłe, nie wzbraniało podskubywania obcych z całą naiwną i bezkarną otwartością, metoda porównawcza wydaje mi się jedynie skuteczną, jedyną, która zapewnia niezawodne wyniki. Przytem porównanie naszych pisarzy XVI i niektórych XVII w. z obcymi bynajmniej ku powstydzeniu naszych nie wypadnie; owszem, okaże się, że wychowani u dalekich mistrzów, przerobili, przetrawili w sobie ich kulturę, przenieśli ją i przyswoili do własnego gruntu, tak, że żyje życiem bujnem, trwałem, rodzimem, co nie zawsze da się powiedzieć o równorzędnych zjawiskach innych piśmiennictw.

Skoro zaś na podstawie mnóstwa dowodów uznać się musi, że owe dwa wieki naszego piśmiennictwa były odbiciem literatury Zachodu, to sposób wykrycia zakresu tych wpływów nasuwa się nieszukany: wypada naprzód według znamion wewnętrznych oznaczyć epokę literacką i grupę, do której autor i dzieło należą, następnie sprawdzać pokrewieństwo zestawianiem z równorzędną grupą tak określonych źródeł.

Korzyści tej metody przedstawiły się autorowi jaskrawo i dotykalnie w pracy nad wychowaniem literackiem Andrzeja Morsztyna, którego zrazu uważano za pisarza najoryginalniejszego ze spółczesnych, a jeśli szukano mu wzorów, to wymieniano Sannazara i Petrarkę, nie biorąc pod uwagę różnicy epok i literackich gustów; którego później na zasadzie poematu p. t. Psyche, oraz dwu drobnych utworów Lutni, podejrzywano o naśladowanie kawalera Jana Bap. Marina, choć nie sprawdzono, w jakiej mierze i z jakiej duchowej konieczności talentu.

Po bliższem zbadaniu pokazało się, że wprawdzie wychowanie jego humanistyczne odbiło wpływy różnych epok, różnych piśmiennictw i różnych autorów: Anakreonta, Moschusa, Horacego, Owidiusza, Martiala, Ausoniusza, Bemba, Navagera, Tassa, Guarina, Stiglianiego, Marota, Ronsarda, Voiture'a, ale że typowe piętno wybił na nim głównie Marino,

tak, że można Morsztyna nazwać przedstawicielem tego kierunku, który w literaturach obcych reprezentuje autor Adonisa wraz z twórcami szkół pokrewnych, pod nazwą: Concettisti w Italii, Précieux we Francyi, Cultos w Hiszpanii, Eufuiści w Anglii, Schleserianie w Niemczech. Morsztyn, z głównych znamion koncepcysta, nosi jednak w sobie pewne rysy Précieux i Kultystów; szukając dlań zatem określenia, nie można zadowolić się żadną nazwą z osobna. Nazwa Seicentysty wystarczałaby, ale brzmienie jej wygląda zbyt obco, by się przyjęło w terminologii polskiej; za to nazwa poeta barokowy przypadnie może najlepiej temu charakterowi stylu, odpowiadającemu w zasadniczych punktach stylowi spółrzędnych tworów artystycznych: architektury, rzeźby i malarstwa. Istnieje prawo, na mocy którego wszystkie objawy cywilizacyjne pewnej epoki, w ścisłej zostając względem siebie zależności, nabierają też wspólnej fizyonomii zewnętrznej, a to począwszy od dzieł umiejętności i sztuki aż do przedmiotów powszedniego, domowego, towarzyskiego życia, do sprzętów i stroju. Te same znamiona, które naznaczają barok w sztuce: owo rozwichrzenie linij, owo wyginanie się płaszczyzn i szczytów w kształty faliste, ów natłok szczegółów, gromadzących się około głównego motywu, gwoli poparcia go i upiększenia, ów charakter niespokojny, rozpędowy, że tak powiem — głośnogębny, obliczony na wywołanie zdumienia i osłupienia, oczarowania wszystkich razem zmysłów, da się punkt za punktem wykazać na literaturze włoskiej, hiszpańskiej, francuskiej z końca XVI i z pierwszej połowy XVII w. Poezya Morsztyna z tego stanowiska zasługuje na nazwę barokowej, nazwę, którą autor radby wprowadzić do terminologii dziejów literatury polskiej w miejsce nazwy: poezya lub literatura makaroniczna. Pojęcie makaronizmu bowiem łączy się koniecznie z pojęciem żartobliwej burleski, takiej, jak ją stworzył Merlin Coccajus; może ona zatem określać słusznie znany humorystyczny wiersz Kochanowskiego, naśladowany po trosze u wielu następnych poetów. Z mniejszą już racyą nazwę makaronu nadaje się mieszanym z łaciną oracyom sejmowym, biesiadnym, weselnym czy pogrzebowym, ale zupełnie bez racyi dziełom poetyckim, ba, całej epoce. Owszem, poezya polska XVII w., jakakolwiek ona jest, jest obok szlacheckich domorosłych pamiętników jedyną spadkobierczynią tradycyi czystego języka; bez niej wiek XVIII musiałby mowę ojczystą jak mumię z pod łacińskich wygrzebywać powijaków. W nazwie baroku jednak zmieści się i to dziwactwo, zwane makaronem, dziwactwo, które wraz z innemi w najświetniejszej epoce renessansowej już zapowiada rychłe przyjście zepsucia smaku.

Autor w rozprawie swej ograniczył się głównie do rozbioru trzech części poezyj Morsztyna: Kanikuły, Lutni i Pieśni religij-

nych. (oznaczono: *K.*, *Lut.*, *Rel.*), przedstawiających najwięcej znamion baroku; przekłady Amyntasa i Cyda byłyby godne osobnego studyum; stosunek Psyche do Marina i Apulejusa został określony skończenie i dostatecznie w pracy prof. Nehringa[1]); Hieroglifiki i Emblemata miłosne należałoby rozpatrzeć krytycznie, są bowiem między niemi takie, przy których autorstwo Andrzeja wydaje się wątpliwe. Samo wydanie poetyckich jego dzieł wypadałoby ułożyć inaczej, niż to się stało, a odpowiednio podziałom, zwyczajnym w edycyach poezyj Seicentystów: Marina, Stiglianiego, Pretiego, etc., tj. osobno podać idylle, osobno pieśni (kancony), sonety, madrygały, epigramy, poezye religijne, wiersze okolicznościowe itd. Książka nie straciła by przez to wdzięku rozmaitości, a zyskałaby przejrzystość i ułatwiła przegląd pomysłów i form cudzych i własnych.

O żadnym z poetów XVII w. nie napisano tyle, co o Andrzeju Morsztynie.

Żadnego nie oceniono tak fałszywie.

Chociaż w żadnym nie skupiło się tyle i tak niemylnych znamion, pozwalających określić pewnie i dokładnie jego estetyczną i psychologiczną wartość.

Pierwszy szczegół, owo niezwykłe zajęcie się osobą Morsztyna poszło stąd, że, nim go poznano poetą, znano w nim ważnego działacza dyplomatycznego, skompromitowanego w sprawie niedoszłej elekcyi Kondeusza i w gorszącym procesie o zdradę stanu. Po odkryciu w nim autora Lutni ciekawość wzrosła, gdyż polityk i autor lekkich miłosnych wierszyków w jednej osobie, to zjawisko niecodzienne i dla przezieraczy dusz ponętne. Tylko, że sposób, jakiego użyto przy oznaczaniu stosunku autora do dzieła, od początku do końca był niefortunny; niedziw, że niefortunne były jego wyniki. Prof. d'Ovidio[2]), rozpatrując swego czasu sprawę pierwotności tak zwanego Seicentyzmu, żali się, że „umysł ludzki, zwłaszcza umysł włoski lubi próbować naprzód intuicyi, a na drogę eksperymentu, którego winien był użyć przedewszystkiem, zwraca się dopiero po wielokrotnych, daremnych atakach na niewybadaną prawdę". Jeżeli w tem spostrzeżeniu, zawstydzającem włoskich historyków literatury, odmienimy tylko jeden wyraz, otrzymamy wierne odbicie dotychczasowych rozpraw o Morsztynie. Naprzód domyślano się stosunku Psychy do Apulejusza i Marina

i stosunku Lutni do liryki włoskiego poety; później domyślano się wpływów klasycznych, wpływów renesansowych, wpływów poezyi francuskiej. Wysilano przeczucia, gdzie dla rozpoznania prawdziwego stanu rzeczy wystarczało zajrzeć do książek, znajdujących się niechybnie w każdej większej bibliotece. A potem, na gruncie tych nieustalonych i chwiejnych rezultatów estetycznych odtwarzano duchową fizyognomią poety, malowano jego portret na bańce mydlanej. Same dzieje pięćdziesięcioletnich dociekań, odkryć i sądów zbyt są pouczające, abym odbierał im prawo mówienia za siebie.

Pierwszy raz część poezyj Andrzeja Morsztyna, jeszcze pod imieniem Zbigniewa wydał Jan Komierowski w Poznaniu, w r. 1844. Po nim Karol Mecherzyński [3]) wspomina Andrzeja Morsztyna z okazyi rozprawy o Hieronimie, nie wiedząc jeszcze, że jest on czemś więcej, niż tłómaczem Cyda i Psychy; znajomość literatur, z któremi poeta zostaje w związku, jest tam nieświetna, a sądy estetyczne, urodzone pod gwiazdą zaślepionego romantyzmu, dość niewstrzemięźliwe. Czytamy, że Psyche Apulejusza należy do powieści „medyolańskich", zamiast „milezyjskich"; autor wypatrzył zapewne w dziełach francuskich nazwę contes milésiens i pomieszał Milet z francuską nazwą Medyolanu. O przekładzie Cyda zaś autor sądzi co następuje, a co zbijać już dziś zbyteczna: „Wyborny i mimo ślady niektóre zaniedbania z talentem dokonany przekład Cyda tyle wyższym zda się od swego pierwowzoru, o ile język Kornela w mocy i zwięzłości ustępuje polskiemu" (str. 639).

Prof. Małecki dał właściwie literaturze polskiej Andrzeja, wykrywszy w nim twórcę Kanikuły i Lutni; wobec tej zasługi niknie mało dokładne rozpoznanie jego genezy poetyckiej, niemożebne, jak każde odgadnienie szczegółów tuż po ważnem odkryciu. Prof. Małecki [4]) przeczuwa pokrewieństwo Psychy z Adonisem, choć, nie mając pod ręką oryginału, nie określa dokładnie ich stosunku; wyręcza go prof. Nehring w dłuższym, drobiazgowym rozbiorze utworów Morsztyna, Marina i Apulejusza. Prof. Małecki ocenia trafnie i wartość Psychy i znaczenie lirycznych utworów Morsztyna dla ówczesnej poezyi polskiej, mówiąc: „Ta zamaszysta improwizacyjność, ta, że się tak wyrażę, egotyczność poety nadaje, zdaje się, płodom jego znamię czegoś nowego w dawnej literaturze naszej" (str. 301).

Istotnie czegoś nowego śród pisarzy swojskich, ale bynajmniej nie nowego w odniesieniu do powszechnych ówcześnie literackich prądów. To przyznanie oryginalności i egotyczności żal mi będzie mocno okroić.

Autor jest jednak pewny związku Morsztynowej muzy z literaturami obcemi, zwłaszcza włoską, gdy powiada: „Samo nazwanie jednego

zbioru poezyj „Lutnia“ zdradza to pokrewieństwo. Słynny poeta włoski XVII w. Marino podobnie zatytułował zbiór liryków, idyll i epigramatów swoich co jest prawdą aż do i d y l l, gdyż te w osobnym zbiorze noszą nazwę S a m p o g n a: Marina pism jednak nie znam i nie mam w tej chwili sposobności oglądania takowych...“ (str. 306).

Jak to czasem drobny szkopuł staje się fatalną zaporą na całe lat dziesiątki! Gdyby w owej chwili czcigodny Autor wypadkiem był się znajdował w Krakowie i zajrzał do Biblioteki Jagiellońskiej, dobry gieniusz bystrych badaczy byłby mu bodaj z nieuporządkowanego stosu ksiąg podsunął grube in 12-o, oprawne w pergamin, z wyciśniętą na okładce Leliwą, herbem Morsztynów i literami *H. M. D. R.*, czego chyba największy sceptyk nie wyłoży inaczej, jak: H i e r o n y m u s M o r s t i n, D a p i f e r R e g i u s... Książeczka zawiera trzeci tom L i r y Giambattisty Marina, drukowana była w Wenecyi, 1616 r. a musiała mieć siostry, chcę rzec, tom 1-szy i 2-gi, zwykle razem broszurowane, które widocznie zaginęły. Z losów tej książki, jak z losów tysiąca innych dzieł hiszpańskich, francuskich i włoskich, złożonych w starej książnicy, a noszących ślady bardzo dawnego pochodzenia wnioski wysnuwać byłoby łatwo; mógł ją Andrzej przywieźć z Italii w darze stryjowi, mógł ją stryj bratankowi ofiarować, mniejsza o to: przypuścić w każdym razie wolno, że ją Andrzej miał w ręku.... Stąd do najciekawszych odkryć już tylko pół kroku.

Niestety, nie wszyscy następni krytycy poszli za cenną wskazówką prof. Małeckiego, a w systematycznem jej pomijaniu leży cały szereg jaskrawych błędów. Przyjąwszy, że Morsztyn jest autorem swojskim, oryginalnym, poczęto z poezyi bezpośrednio odtwarzać człowieka: brać na seryo żary namiętności, co mu serce w popiół zamieniają i słone zdroje, które ich zalać nie mogą, nie podejrzywając ani na chwilę autentyczności tych płomieni i tej wody.

P. A. Bełcikowski[5]), zapatrzony w kanikularne płomienie miłosnych zwierzeń Morsztyna i uderzony dziwnością zjawiska, anachronicznego dla niego w XVII wieku, przedzierzgnął go w romantyka — („ton głęboko namiętny, prawdziwie uczuciowy, którego nie waham się nazwać romantycznym...“) — i ukazał jako młodzieńca o miękkich bujnych kędziorach, w płaszczu przypominającym natychmiast Słowackiego w Szwajcaryi...

„Pod cieniem rozłożystego świerka, na wielkim, omszałym głazie siedzi młody człowiek... Na jego kolanach, niedbale porzucony, spoczywa dość gruby zwój zapisanego papieru. Młodzieniec przerzuca go goraczkowo, na niektórych stronnicach dłużej wzrok zatrzymuje, potem podnosi oczy w górę.... Ten manuskrypt, to jego własne wiersze... a ta

chwila jest dla niego kontemplacyą miłości, poetyczną ekstazą podwójnego szczęścia: kochanka i poety" (str. 145).

Jaki piękny i plastyczny wizerunek tego proroka nowej poezyi w epoce Kochowskiego i Jagodyńskiego: bogdajby na nim był cień prawdopodobieństwa! Przyczyną wszystkiego złego było wpatrzenie się w literę, a niewybadanie, co jest pod nią: uważa się wyznania poety za coś pochodzącego z samego rdzenia uczuciowości, za coś, co podejrzywać byłoby zbrodnią przeciw sercu śpiewającego swe męki kochanka. W wierszu p. t. J e d w a b n i c a ma tkwić „głęboka, niszcząca siła namiętności“ (str. 147); kiedy poeta powiada

> Tleję w węgiel, a jeśli nie spojrzysz wesołem
> Okiem, w małej się chwili rozsypię popiołem.

to sz. Krytykowi zda się, że słyszy „głos romantycznego marzyciela, który, przeszedłszy wszystkie szczeble uczucia, wyczerpawszy je do dna, kończy na apatyi i wewnętrznej próżni, będącej nieznośnym stanem śmierci za życia“, a co śmielsza, twierdzi stanowczo, że „ani Werter, ani Gustaw dalej nie zaszli!..“ (str. 148). Tymczasem J e d w a b n i c a jest tłómaczona z włoskiego, a pomysł „serca tlejącego w popiół" jest komunałem, jednym z najpospolitszych w spółczesnej poezyi włoskiej, hiszpańskiej, francuskiej, niemieckiej. Sz. Krytyk nie przypuszcza, aby w jego ukochanym romantyku czaił się djablik jowialny udania. . . .: „Był on zanadto poetą, organizacya jego umysłu i serca zbyt była silna, aby nie umiał uczuć samodzielnie. Prawie wszystko, co pisał, płynęło z przepełnionego serca, inaczej nie byłoby tak żywem, tak do nas przemawiającem" (str. 150). Skądże to wiemy, że „organizacya jego umysłu i serca“ tak była silna? Chyba nie z protokółów procesu. Z wierszy? Jeśli o szczerości wierszy wnioskujemy z organizacyi umysłu, to trzeba by naprzód starać się go poznać na podstawie wiadomości biograficznych, a nie wywodzić szczerości uczuć z ich tonu. Bo to, że są „żywe i przemawiające", na ich prawdziwość nie jest dowodem, jak łzy aktora nie są dowodem, że go serce boli. A jeżeli już z t o n u poezyi duszę autora wybadać chcemy, musimy przedewszystkiem zapewnić się, że ton jest jego własny, wyraz uczuć jego własny. Tymczasem to zasadnicze pytanie, usunięte jest z widowni kategorycznym pewnikiem: — „Morsztyn jest oryginalnym... Naśladowcą francuzczyzny jest m o ż e n i e k i e d y w galanteryi... Włoska literatura pożyczała mu form swoich: sonetu, stancy, sestyny i do p e w n e g o stopnia wpłynęła na nadanie odmiennego tonu jego duszy i uczuciu; ale zresztą Morsztyn n i e p o t r z e b o w a ł oglądać się na innych poetów, bo

miał umysł bystry, czuł wszystko żywo, a poezya była najsilniejszym tętnem jego serca" (str. 151).

Gdyby odmieniono już wtedy metodę i miast silić się nad utwierdzaniem, dla czego n i e p o t r z e b o w a ł być naśladowcą, zaczęto od sprawdzenia, czy nim przypadkiem nie jest, mielibyśmy już oddawna wprost odmienne rezultaty, które by może kogoś w przeciągu lat 20 zachęciły były do wybadania wpływów obcych w całej literaturze polskiej XVII w. Przeczuwano w Morsztynie nowatora, ale nie wiedziano, z której strony go podejść. W odmienności jego poezyi przeczuwano jakiś niewyraźny, nieokreślony oddźwięk nieznanych, niebadanych głosów literatury obcej. Owe tajemnicze, mistyczne światy konceptyzmu, kultyzmu, Rambouietyzmu nie świtały nawet w przybliżonych konturach. Rewolucya Morsztyna przedstawiano sobie (w tymże artykule) w sposób następujący:

„Naśladowanie poetów starożytnych stało się czemś stereotypowem, konwencyonalnem; była to już struna zanadto ograna.... Włosi mieli już w ó w c z a s wspaniałą literaturę klasyczną co do formy, romantyczną duchem — (omyłka tylko o lat 100!); — Francuzi, po czasach ronsardowskich, zaczęli także b r z a k a ć n a l i r z e n a s w ó j s p o s ó b. Morsztyn wsłuchał się w te nowe śpiewy i czuł, że mu łatwiej składać wiersze o swej kochance za przewodnictwem Petrarki lub Sannazara, niż Horacego lub Tybulla" (str. 146).

Dlaczego za przewodnictwem tych właśnie? Przecież u Morsztyna znajdzie się wiele strof Horacyuszowych; przecież jego mistrz Marino, wykwintniejszy, a Tibulla się nie wzdraga. Obaczymy zresztą, jak silny właśnie u Morsztyna jest wpływ klasyczny. Nazwiska znów Petrarki i Sannazara rzucone tak od niechcenia, że równym prawem mógłby tam stać, dajmy na to, — Guido Cavalcanti.... Będą oni wracać, jak dwie naprzykrzone mary, we wszystkich późniejszych studyach o Morsztynie, bo jest to jeszcze jeden wdzięczny, arcygrzeczny zwyczaj u naszych badaczy, powtarzania mniemań i sądów, wypowiedzianych niegdyś, choćby w epoce odmiennych literackich szkół, a podpisanych głośniejszem nazwiskiem. Zwłaszcza Sannazar stał się istnym niepochwytnym upiorem, dokuczającym złośliwie wszystkim badaczom, piszącym o Morsztynie. Utarła się mianowicie legenda, że Morsztyn przełożył z autora Arkadyi poemacik K a n i k u ł y, pod napisem: *Vanneggio d'una Inamorata.* Nawiasem mówiąc, nie *vaneggio,* ale *vaneggiar*, co znaczy: bredzenie, lub — jeśli chcemy poetyczniej, — dumanie zakochanej. Dziwna rzecz, iż żadnemu z badaczy nie wpadło na myśl sprawdzić w poezyach Sannazara, (których egzemplarz znajduje się w Bibliotece Jag.), w jaki sposób oddana jest myśl oryginału?... Bo co się tyczy kogoś, znającego literaturę włoską, to ten

wcale sprawdzać by nie potrzebował. Zważywszy w jakiej odległej epoce żył Sincerus, przypomniawszy naiwny ton jego pasterzy, a potem odczytawszy oktawy Morsztyna, w żaden sposób nie mógł by przypuścić między nimi związku. Styl ostatnich nosi na sobie wszelkie znamiona S e i c e n t y z m u, znamiona tak typowe, tak niezawodne, że ich pierwowzorowi wyznaczyć można nie już epokę, ale autora. Wiersze to niczyje, jeno Marina. Przeoczył to nawet prof. Nehring, który tak świetnie zestawił Psyche z epizodem w IV pieśni Adonisa. A przecież oktawy Morsztyna wzięte są dosłownie z tegoż poematu (Pieśń XII. Strofy 198—207).

Ardo (lassa), ò non ardo! Ahi qual'io sento
Stranio nel cor non conosciuto affetto!
È forse ardore! ardor non è, che spento
L'havrei col pianto, è ben d'ardor sospetto.
Sospetto nò, più tosto egli è tormento.
Come tormento fia, se dà diletto?
Diletto esser non può, poich'io mi doglio,
Pur congiunto al piacer sento il cordoglio.

Goreję czy nie? cóżto ja za nowy
Gościnny afekt w sercu swojem czuję?
Podobno ogień? — lecz jużby ogniowy
Zapał zgasł w płaczu, którym się tak psuję.
Męka to raczej i ból mojej głowy;
Nie męka też to, co sobie smakuje;
Smak być nie może, bo mię to frasuje;
Przecie wraz i smak i żal serce czuje.

Dla przykładu, jak wiernie Morsztyn stara się odtworzyć nie tylko myśl, ale zawikłaną retorykę Marina i jakimi śmiałymi atakami łamie trudności przekładu, cytuję jeszcze strofę 200:

Io vivo e moro pur, misera sorte
Non aver core e senza cor languire,
Lasciar la vita, e non sentir la morte,
Ahi, che questo è un morir senza morire.
O'dal'anima il core è fatto forte,
O'anima è del cor fatto il martire,
O'quel che'l cor dal'anima divide
È stral, che fere a morte, e non uccide.

Żyję, umieram: dziwnie to się w i e r c i.
Konać, nie umrzeć, choć serca nie mając;
Żywot opuścić, nie czuć przecie śmierci
Jestto umierać, a nie umierając.
Albo mężniejszej nabywa gdzieś s i e r c i
Serce, że znowu odżywia konając,
Albo co duszę z sercem strzała dzieli,
Nie domorduje, choć na śmierć postrzeli.

W jednem tylko miejscu pozwala sobie na zmianę, śnadź nie pochwyciwszy dobrze biegu myśli, która wydaje mu się nielogiczną. W 204 str. Falsirena powiada, że „od wzroku wdzięcznego miły ból, rana kochana“, zatem „Jeśli to miłość jest, co mię tak dusi“, to ta miłość jest widocznie czemś bardzo lubem. I tak brzmi u Marina: „*Amor per quel ch'io sento, è g e n t i l cosa*“. Morsztyn nie pochwycił związku i napisał: „Miłość być wierę, g r o ż n ą rzeczą musi“ przez co zerwał cały łańcuch zkomplikowanego rozumowania zakochanej wiedźmy.

Ten ultra-sofistyczny jej monolog, mimo wszystkie zawarte w nim wulkany, jest z pewnością najchłodniejszy z wszystkiego, co wydał włoski „konceptyzm“ w XVII w.; — sz. Krytyka jednak uderza w nim „wezbrane aż do szału uczucie“ (str. 148). Ciekawa rzecz, czy włoscy

historycy literatury wynoszą z niego ten sam dreszcz grozy... Menghini [6]), autor monografii o Marinim pisze: „*Curioso e ridicolo giuoco di parole è la narrazione del cambiamento del cuore di Falsirena; la maga rimasta sempre insensibile agli strali d'amore, adesso alla vista d'un imberbe fanciullo sente ardersi il cuore*“ (pag. 213).

Cały świat metodycznych prawideł można sformułować z zestawienia takich wprost sprzecznych zdań dwu krytyków równie bystrych, równo pozytywnie sądzących literę tekstu, który przed nimi leży. Tylko, że jeden łączy odrazu w umyśle cały szereg literackich zjawisk epoki i rozpoznaje igraszkę, *concetto*, — drugi daje się złudzić pozorom i dostrzega „szału namiętności“.

Jeżeli o powyższem studyum mówię z całym szacunkiem, jako że pisane jest ciepłem piórem entuzyasty, miłującego, jak tylko poeci miłować umieją, literaturę ojczystą i jej chwałę, a zdolnego, — z rezygnacyą przyznaję, — niejednokrotnie zawstydzić nas, anatomów, „krających matki ciało“; — to trudno być równie uprzejmym wobec pracy Wł. Seredyńskiego [7]). Zebranie i wydanie rozprószonych po kilku rękopisach (ms. Bibl. Ossolińskich, dwa mss. Akad. Um.) Morsztynowych poezyj lirycznych było zasługą, — zapewne, choć żądało by się w wydaniu owem więcej krytycyzmu; ale estetyczna, a zwłaszcza psychologiczna analiza poety, tam gdzie oryginalna, jest lekkomyślna, tam gdzie pożyczona u poprzednika, — bardzo niezręczna.

Sądy o duchowej stronie tych poezyj brane są przeważnie — i to na wyrywki, od p. Bełcikowskiego: Mamy więc „niszczącą siłę namiętności“ (str. 10) w utworze p. t. *Jedwabnica*; mamy gdzieindziej zdanie, że „z taką siłą i prawdą i w taki sposób tylko Werther lub Gustaw wyrażali *stan* wewnętrzny swej *próżni* i apatyi“. Autor idzie nurkiem w rzekome Morsztynowe filozoficzne głębie. „Myśl jego i serce to rwie się ku górze całą potęgą, do wymarzonego ideału, to znów spada w *szał namiętności* i tonie w grubym realizmie“ (str. 6). „*Namiętny do szału* ma nieraz tak dysharmonijne akordy, że *trudno w nich nie dopatrzeć się* istotnej walki między materyą i duchem...“ Puste to słowa..., plecionka frazesów głośno brzmiących i udających doniosłość, ułożonych nieretorycznie, z dotkliwą nieporadnością. Do jakiegoś uogólnienia sądów Autor nie czuje się powołany. Powtarza za p. Bełcikowskim, że Andrzej jest „romantykiem XVII w.“; a jeżeli pierwszy odzywa się ze stateczną ostrożnością o literaturach obcych, których wpływ na Morsztyna przeczuwa, to Seredyński, bardziej pewny siebie, wskazując te wpływy, rzuca garść płonnych ziarn, z których nikt, szukający pewnych wskazówek, nie zmądrzeje. Jakaż bowiem najdrobniejszą, ale rzeczywistą wskazówkę można wydobyć ze

zdań następujących: „Andrzej poznał się bliżej z francuską i włoską literaturą, w której właśnie dobywać się poczynały dźwięki nieco odmienniejsze od klasycznego stroju, a przemawiające głębiej do duszy nowożytnego człowieka (str. 7). Albo: „...pod wpływem namiętności wsłuchany nieco w śpiewy nowego stylu Francyi i Włoch, odczuł rychlej niż kto inny prawdę w nich wyrażoną; niemal stanowczy bierze rozbrat z światem klasycznym, uznając, że mu łatwiej i szczerzej ubóstwiać swój ideał formą Petrarki niż Tibulla" (str. 8, porów. Bełcikowskiego). Kto świadom prawdziwego stanu rzeczy odczyta ten frazes, zdumieje się nad jego potwornością. Bo ani namiętność nie kazała Morsztynowi wsłuchiwać się w śpiewy Włochów, ani cechą ich nie była prawda, ani nie widać w Morsztynie rozbratu z światem klasycznym, ani w nim nie znać wpływu Petrarki. Jeszcze mniej pobłażliwie wolno osadzić zdanie wypowiedziane o Psyche, bajce „medyolańskiej", której Autor mimo liczne wydania snadź nie miał pod ręką: „...nie jest to tłómaczeniem (sic), ale utworem oryginalnym, o swojskim zupełnie kolorycie i treści (!) swojskiej, zręcznie na starożytną legendę nawiązanej" (str. 18). Takie lekceważenie literackiej przyzwoitości uwalnia od rozprawiania się z innymi punktami pracy ś. p. Autora.

Zdawało się, że następny badacz wszedł na właściwą ścieżkę i że już trzymać się jej będzie. Ś. p. Tytus Świderski[3]), w artykule, który nazwano „najlepszą pracą o Morsztynie", zauważył wpływ Marina, ale nie wyzyskał swego spostrzeżenia i nie wyprowadził z niego właściwych, a tak już blizko leżących wniosków. „Nie ulega wątpliwości", powiada, „że Morsztyn w rymach Mariniego był doskonale oczytany, że sympatyzował z nim pewnem pokrewieństwem talentu, że nieraz mimowoli nasuwały mu się pod pióro zwroty, wyrażenia, poetyczne przenośnie, które zapamiętał z utworów włoskiego poety" (str. 1005). Dwa są błędy w metodzie, którą posługiwał się autor; uniknienie ich byłoby go powiodło do rezultatów, które wpłynąć by musiały na wprost odmienną ocenę szczerości uczuć poety i niepozwoliły wynurzyć zdania, że „przed Mickiewiczem nikt silniej i z większą prawdą nie przemówił z głębi serca, cierpiącego z miłości dla kobiety" (str. 1003). Naprzód, gdyby był uważnie przejrzał utwory Marina w wydaniu, które miał w ręku (Venezia 1616), byłby spostrzegł cały szereg, bo do 40 dosłownych przekładów, lub wiernych przeróbek. Powtóre, gdyby nawet nie był spostrzegł od pierwszego rzutu oka, że ma do czynienia z przekładami; gdyby był przestudyował choćby Adonisa, musiałby spostrzedz, na czem polega owo „pewne pokrewieństwo talentu", a to spostrzeżenie

powiodłoby go wprost do określenia i oznaczenia gatunku, pod jaki poezya Morsztyna podciągnąć wypada.

Tymczasem, rzecz istotnie niewytłómaczona, autor na dowód zależności przytacza tylko dwa drobne madrygały: Na zausznice w kłódeczki i Do Zosi, przypadkiem te właśnie, które nie są przekładem, ale przeróbką; nie uważając, że n. p. zaraz drugi sonet w leżącem przed nim wydaniu znajduje się między sonetami Morsztyna jako jeden z tych, które sławił dla „oryginalności“ jeden z wymienionych wyżej krytyków.

A Madonna (Marino, ed. cit. pag. 2).	*Do Panny* (Morsztyn Lut. 201).
Simulacro divin, unica stampa	Obrazie bóstwa, nieśmiertelnej wzorze
Di bellezza immortal...	urody...
Chiara face d'honor...	Jasna godności gwiazdo...
Anima pura in cristallino velo:	Przeczysta duszo, w krysztale zamknięta;
Lavoro di Natura il più perfetto, etc.	Najdoskonalsza natury roboto, i t. d.

Przekład nie jest wprawdzie wierny, wiersze dobierane do rymu, ale związek i to bardzo ścisły nie potrzebuje dalszego dowodzenia. (Marino tłomaczył ten sonet z Lopeza de Vega, Morsztyn wziął go już z przekładu włoskiego).

Natomiast ś. p. Świderski zestawia niektóre pomysły Andrzeja z Rymami Guariniego, który na naszego Marinistę wpływać mógł, choć tego z przytoczonych przykładów nie widno, — bo też istotnie, jak się z dalszego rozbioru okaże, nie wpływał, a co dziwniejsza, zestawia sonet Morsztyna

Przebóg! jak żyję, serca już nie mając (Lut. 165)

z sonetem Petrarki (I. 102) w przekładzie Gostkowskiego

S'amor non è, che dunque è quel ch'i' sento?... Jeśli nie masz miłości, cóż jest, co ja czuję?

Jeszcze raz można w tem miejscu sprawdzić szkodliwość dorywczego zestawiania nie tylko dwu, pozornie tylko podobnych utworów, ale dwu pisarzy, oddalonych od siebie o całą przepaść odmiennych literackich gustów i kierunków. Bo oto Morsztyn czy Marino są przedstawicielami tej maniery, która jest negacyą Petrarki. Seicentyści okrzyczeli Canzionero Petrarki książką barbarzyńską, jemu samemu odmawiali tytułu „poety“: jakże miał wielbiciel Adonisa gustować w tak niemodnym pieśniarzu? Nie przeczę, że ton, że retoryka obu sonetów łudząco są zbliżone, bo też niniejszy utwór Petrarki należy do najbardziej zmanierowanych, do tych, które włoskim historykom literatury włoskiej pozwalają odkrywać zarody Seicentyzmu już w XIV wieku; a bodaj, czy

nie ta jego strona wabiła do przekładu Gostkowskiego, siedzącego długi czas w Neapolu, ojczyźnie Marina!

Gołosłowne jednak zaprzeczenie może być uważane za przekorność; skuteczniej zatem oprzeć się na faktach Treść i bieg myśli w sonecie Morsztyna dadzą się rozdzielić na cztery części: 1. Jakim cudem żyję, nie mając już serca? Nie, raczej nie żyję. 2. Ale nie żyjąc, jakim cudem czuję w sobie płomienie? A skoro je czuję, czemuż z cierpieniem się pieszczę? 3. Goreję, a równocześnie płaczę; czemuż płaczem ognia nie zalewam? 4. Jeżeli w oczach dziewczyny wszystka moja pociecha, czemuż muszę od nich stronić? A jeżeli w nich moja katusza, czemuż się na nią narażam?— W zakończeniu wszystkie sofistyczne kruczki, których formę spotkamy po wielekroć u S e i c e n t y s t ó w są rozwiązane równie stereotypową odpowiedzią: „Cuda te czyni miłość...".

W sonecie Petrarki ani jeden koncept nie zgadza się z Morsztynowymi (dodać należy, że pierwszy wiersz przełożony jest fałszywie). Treść i bieg myśli są tu następujące: „Jeśli to nie miłość, cożwłaściwie czuję? A jeśli to miłość, czemże ona jest właściwie? Jest-że dobrem? Czemu tak bolesne skutki? Jest-że złem? Czemu tak smakuje? Jeśli gorę dobrowolnie, na cóż się skarżę? A jeśli poniewoli, coż skarga pomoże?" Po czem następuje refleksya, zaczynająca się figurą o x y m o r o n, nader pospolitą w stylu f i o r i t o: „O m a r t w e ż y c i e, o ma b o l e s n a r a d o ś c i!..."

Przekładem zatem sonet Morsztyna nie jest; można by go uważać za parafrazę, gdyby się wykazało więcej wpływów Petrarkowego kancyonarza. Zaprzeczyliśmy im *a priori* na podstawie różnicy literackiego smaku obu poetów. — troskliwe poszukiwania domysł potwierdziły; zaledwo w jednym sonecie Morsztyna znać ślad Petrarki, a i to zbyt blady, by twierdzenie o wpływie na nim budować. Po co jednak wzruszać z grobu Petrarkę, skoro pomysły do naszego sonetu znajdują się w utworze p. t. *Vaneggiar d'una Inamorata?...* Rozbierać go nie potrzeba, wystarczy zestawić kilka wierszy:

(Vaneggiar . . .)	*(Cuda miłości)*
— lecz jużby o g n i o w y	Tak w płaczu żyję, śród o g n i a p a ł a j ą c,
Z a p a ł z g a s ł w p ł a c z u, którym się tak psuję.	Czemu nie g a s z ę, w p ł a c z u opływając?
Serca nie mając, jakoż będę żyła?	Przebóg! Jak żyję, serca już nie mając?...

A odpowiedź, rozwiązanie tej zagadki, jakim sposobem wszystkie owe zdumiewające sprzeczności godzą się z sobą, ta sama, stereotypowa: „Cudy miłości, czasów sposób nowy".... Poemacik *Vaneggiar* jest jakby repertuarem konceptów „cudowności"; można ich naliczyć

kilkadziesiąt; Morsztyn wybrał kilka i ułożył z nich sonet; taka hypoteza zda mi się najprawdopodobniejsza.

Mimo całą biegłość pióra, mimo n i e p o s p o l i t ą erudycyą — (krytyk miał w ręku Petrarkę, Guariniego, Marina, — ś. p. Świderski nie doszedł do właściwych rezultatów; literackiego gatunku poezyi Morsztyna określić nie umiał, w szczerość jego erotycznych wyznań mimo pewne podejrzenia i wahania uwierzył. Najfatalniejsza jednak, że, pozorami gruntowności nadawszy rozprawie swej i wypadkom badań ogromną powagę, zamknął studyum o Morsztynie zdaniem, mogącem na długo onieśmielić następców: „Stanowisko poety w literaturze poetycznej polskiej jest już mniej więcej ustalone. To co inni o nim napiszą (autor bowiem jest zdania, że Morsztyn oczekuje jeszcze na zupełnie wyczerpujące studyum) będzie t y l k o d o d a t k i e m do budynku w głównych zarysach już wzniesionego“ (str. 806).

Niestety! ten „już wzniesiony“ budynek trzeba teraz rozbierać cegła po cegle, zasługując sobie może tą rubaszną robotą na nazwę świętokradcy i pedanta; nie p r z y c z y n k i dorzucać się będzie, ale wprost punkt widzenia się przesunie, stanowisko poety wprost inaczej się określi.

Sądy ś. p. Świderskiego tak się utrwaliły, że przeszły do wszystkich następnych podręczników literatury, przeszły nawet do zbiorowego wydania poezyj A. Morsztyna, ze wstępem Pana Piotra Chmielowskiego. I ten, jak inni, dał się uwieść legendą o wpływach Petrarki, Sannazara, Guariniego; w krytycznej części jednak swego artykułu p. Chmielowski pierwszy odgaduje trafnie, że większość skarg „na pęta i okowy, na sidła zdradliwe“ etc. nosi cechę „komunałów“, że „Morsztyn w najlepszych nawet lirykach swoich jest, ściśle biorąc, raczej mówcą, niż poetą... Bezpośredniego zapału, porywającej namiętności doszukać się w nim trudno“ (str. XIII). Sprawdza także „balast mitologiczny“ (tam gdzie ś. p. Seredyński widział rozbrat ze światem klasycznym), pod którego ciężarem poeta nie może „zaczerpnąć tchnienia czerstwej natury“. Pan Chmielowski spostrzega równie wpływ Guariniego i Marina w stylu poetyckim Morsztyna. „Byli oni przedstawicielami tego zwrotu w poezyi włoskiej, w którym wierszopisowie, nie mogąc zdobyć się na nowe pomysły, starali się olśnić czytelników blaskiem stylu oryginalnego, kwiecistego, obfitującego w śmiałe i niezwykłe porównania, nie spodziewane zwroty...“ (str. XIII).

Tu jest punkt wyjścia dla badań stylu Morsztyna w przybliżeniu dobrze obrany, sąd jednak bez dowodów (lub z dawniejszymi dowodami) nieprzekonywający, gatunek literacki poezyi Morsztynowej niedokładnie, mglisto określony; sprawa bowiem leży w tem, o ile Morsztyn jest podobny do przedstawicieli innych, równogatunkowych literatur, zamknię-

tych tutaj zbyt ciasno w dwu nazwiskach; na jakim stopniu rozwoju i estetycznej wartości stoi względem swych wzorów. Oto kwestye zasadnicze, których roztrząśnienie i rozwiązanie pozwoli dopiero wysunąć zagadnienia drugiego rzędu: W jakim stosunku do swego autora stoi dzieło tak przejrzane i określone? Czy się zeń wyłania duchowy jego portret i czy ten odtworzony z dzieła portret odpowiada rzeczywistości?

Te dwa pytania zatem będą treścią rozbioru estetycznego i psychologicznego; z tych rozbiór estetyczny, t. j, rozbiór środków poetyckich, użytych w dziele, stanie na pierwszem miejscu i z natury swojej zajmie część największą; poprzedzi ją zaś szkic poezyi barokowej w literaturach europejskich, na których tle jako nowe i niepoślednie zjawisko stanie nasz Andrzej Morsztyn.

Poezya barokowa.

Pierwsze wrażenie, jakie z lektury wierszy Morsztynowych odbiera czytelnik, osłuchany we współczesnej jego młodym latom literaturze europejskiej, będzie miało cechę uderzających wspomnień. Wszystkie obrazy, porównania, przenośnie, kontrastowe zwroty, dziwne aż do potworności wyskoki fantazyi, ściągającej do swych poetyckich celów wszystkie żywioły: ziemię, wodę, ogień, powietrze, niebo i piekło, królestwa zwierząt, roślin i kamieni, — słowem świat zmysłowy i nadzmysłowy, już się czytało, już się im zdumiewało u poetów obcych. Nie ma wątpliwości: Morsztyn posiada wszelkie znamiona włoskich Konceptystów, hiszpańskich Kultystów, francuskich Précieux, angielskich Eufuistów, niemieckich Schleserianów.

W literaturze włoskiej od Soboru Trydenckiego następuje zwrot, określany nazwą Seicentismo; ulega mu już Torkwato Tasso, akcentuje go silniej Guarini, doprowadza do szczytu Cavaliere Marino, kozieł ofiarny oburzających się na zepsucie smaku historyków literatury aż do dni naszych. Marynizm żyje dalej w uczniach mistrza, jak Achillini, Preti, Stigliani (w pierwszej dobie); inni, jak Testi i tenże Stigliani (w drugiej dobie) opierają mu się, ale bądź nie mogą otrząsnąć się z wpływów, które wisiały w atmosferze (Testi), bądź wpadają w gorsze terminy, bo w trocinową jałowość (Stigliani jako epik). Chiabrera, „najpindaryczniejszy“ ze współczesnych, przedstawia odłam Seicentyzmu, idący w nieco odmiennym kierunku, ale z tą samą ogólną cechą przesady: napuszystość zamiast kwiecistości. Reakcyą wprowadza dopiero pod koniec wieku Arkadya.

W Hiszpanii styl zwany culto sięga początków XVI-go wieku i znowu niesłusznie ojcem maniery, której używają już Castillejo i Herrera, okrzyczany został sławny Luis Gongora. Uwielbiany swego czasu „największy hiszpański liryk“ jest literacką potęgą, której wpływowi biją czołem tacy pisarze, jak Lope de Vega i Calderon; Ledesma swymi *Conceptos espirituales* (religijnemi glosami, budowanemi na świeckich piosenkach ludowych i to w sposób zbliżony do burleski), wprowadza nowy rodzaj i nową nazwę konceptyzmu. Konceptami w sonetach i odach błyszczy najoryginalniej i najjaskrawiej Quevedo.

We Francyi literacki punkt ciężkości pierwszej połowy XVII-go wieku znajduje się w nasyconym galanteryą i dowcipem Hotelu Rambouillet, w niebieskim salonie słynnej Arthenice, w alkowach boskiej Julii d'Angennes, lub przesadnie tkliwej pani de Scudéry. Panuje tam zawiędły Malherbe, wróg Ronsarda z wiernymi Racan'em i Maynardem, ale stara szkoła Marota z jednej, Ronsarda z drugiej strony ma jeszcze swoich wielbicieli, jak Voiture, lub Cotin i to w tychże samych salonach, pod bokiem zgryźliwego purysty, tego, który „nakoniec przyszedł“. Obok Maynarda Gombauld i Maleville są uznanymi „mistrzami sonetu“, a głośny w literaturze jest turniej, który się rozegrał między Maleville'm a Voiture'm w Sonecie *Sur la belle matineuse*. Do Hotelu mają wstęp równie wykwintni Ménage i Sarazin, a czy ci salonowcy, czy poeci tawerny jak Saint-Amand, czy wytrąceni po za towarzystwo buntownicy, jak Sieur Théophile, wszyscy oni noszą wspólne znamię włosko-hiszpańskie, znamię mody, panującej w salonach Włoszki z urodzenia, pani de Rambouillet.

We wszystkich zbiorach ówczesnych liryk znać duch mistrza Marina, który mieszkał w Paryżu od 1615 roku i tam swego Adonisa napisał i wydał ze sławnym wstępem Chapelain'a; wpływ autora Liry jest niezaprzeczony, ale tylko brak dzieła, któreby go dokładnie przedstawiło; próby, jak książka Chasle'a [9]) są niedostateczne, sama historya stylu *précieux* dotąd nie napisana, na co się skarzy p. Brunetière w jednej z ostatnich książek [10]).

Oskarżanie Marina o zepsucie francuskiego, a co nieprawdziwsza, hiszpańskiego smaku jest jednak niesłuszne; w tem miejscu wypada dowieść, że styl zwany *fiorito, concettuoso, culto* i *précieux* nie jest bynajmniej wyłącznym grzechem Marina i Gongory. Stanowcze wybadanie jego pochodzenia i starożytności okazuje się niezbędne dla wytknięcia granicy dwu literackich epok, z których druga, wzgardliwie zwana „epoką zepsucia“, przynosi rzekomo hańbę społeczeństwom, które przez nią przeszły.

Stało się bowiem jakby obowiązkowym zwyczajem, począwszy od klasyków, powtarzać zwietrzałą skargę na upadek poezyi w pierwszej połowie XVII-go wieku. Romantycy, na przekór pedantom, chcąc epokę tę rehabilitować, bronią jej w przedstawicielach nie zawsze najgodniejszych; tak Teofil Gautier [11]) chwali sobie Saint-Amanda i sądzi, że jego pasterz desperat, który się powiesił gdzieś na zamku i dusza srogiej pasterki, łopocąca nocami w okół niego (coś jak w Goszczyńskiego zamku Kaniowskim), znajdują się wcale na swojem miejscu. Mimo to wygodna metoda pisania dziejów literatury sprawiła, że zdania i sądy wypowiedziane jeszcze gdzieś w XVIII w., oczywiście z punktu widzenia ówczesnych ludzi, przechodzą w nieskażonej pierwotności do dzisiejszych podręczników, a ten sam uczeń Taine'a, który uznał konieczność objektywizmu, powtarza z czystem sumieniem sądy o Seicentystach z całym chórałem oburzenia i grozy, anachronicznej, gdyż Boileau'skiej.

W Italii lamenty owe podniósł Tiraboschi [12]), wychowaniec francuskiej szkoły rozsądku. — „Oto przedmiot“ — powiada o literaturze XVII wieku, „z którego Italia winnaby raczej doznać wstydu, niż dumy i uciechy“. Przyczynę zepsucia smaku, zdaniem jego, dała Hiszpania. „Począwszy od Martiala, z warunków klimatycznych i topograficznych hiszpańscy poeci odznaczali się zawsze nadużyciem metafory i retorycznych koziołków...“ To samo twierdzi Bettinelli [13]), purysta i reformator języka. W odpowiedzi Tiraboschi'emu Hiszpanie Serrano i Andrés [14]) w 1776 roku, później zaś jezuita Lampillas bronią Hiszpanii. Prof. Settembrini [15]), pod wpływem gwałtownych nienawiści epoki 1870 roku wyprężonym palcem wskazuje Jezuitów, określając Seicentismo nazwą „Jezuityzm w sztuce“. Zaślepienie: wszak Rzymianie Jezuitów nie mieli, a kultyzm, konceptyzm panował już u Martiala, Claudiana, Lucana; nie był Jezuitą Petrarka, a obaczymy, jak u niego styl jest rozkwiecony. W najnowszych czasach kwestya wraca do Marina. Prof. de Sanctis [16]) broni go od zarzutu gorszycielstwa smaku: „Mówią, że był gorszycielem swej epoki; raczej rzec wolno, że to epoka go popsuła, a, by rzec jeszcze sprawiedliwiej, nie było ani gorszycieli, ani popsutych“.

Prof. d'Ovidio [2]) w drobnym ale programowym artykule wraca znów do kwestyi pierwotności Seicentyzmu i odsyła badaczy na właściwą drogę, każąc metodę domysłów, kierowanych narodowemi uprzedzeniami, zastąpić metodą beznamiętnej analizy. Sprawa musi rozstrzygnąć się między Hiszpanami a Włochami; d'Ovidio odnosi pochodzenie Seicentyzmu stanowczo do Hiszpanii. Naprzód przypomina pochodzenie hiszpańskie Martiala, Seneki, Lucana, Quintyliana, tych właśnie, którzy mają styl kwiecisty, napuszony, wymyślny, jak nowożytni ich prawnu-

kowie. Następnie zwraca uwagę na warunki polityczne, na przewagę Iberyzmu w Neapolu i Medyolanie. Wreszcie szuka argumentów w etnopsychologii: „Umysł włoski w chwilach swobodnego myślenia nie dąży do przesady, do śmiałego obrazowania, do wyszukanych antytez, do pustych dowcipów. Gdy zdrów, jest trzeźwy, a gdy znużony, wpada raczej w ospałość, w retoryczność, w pedanterya, w nudziarstwo; dowodem Petrarkizm, Arkadya, Puryzm“ (p. 663). Natomiast „umysł hiszpański dąży do metafizyczności, nadętości, konceptyzmu, do gorączkowania wyobraźni w miejsce uczucia; dąży zaś do nich nawet, gdy jest rzeźwy i spokojny“ (p. 664).

Wpływ poezyi kastylskiej na Marina, zwłaszcza wpływ Lopeza de Vega nie ulega dziś wątpliwości: wykazał go dostatecznie Menghini [6]); jeżeli jednak chodzi o wykrycie pierwotności samej maniery Seicentyzmu, to, nie zarzekając się metody analitycznej, w tem poszukiwaniu jedynie coś wartej, trzeba niestety liczyć się z tym faktem, że pierwociny jego idą w głąb literatur tak daleko, iż dna prawie nie widno. Trudne jest w ogóle oznaczenie granicy między dobrym a zepsutym smakiem, jeżeli nie chce się kreślić jej despotycznie, po Boileau'sku, opierając poezyą na „prawdzie i naturze“. Metafora jest rdzeniem poetyckiej twórczości, a metafora jest odbieganiem od natury, gdyż, mówiąc o kobiecej twarzy, iż zlewają się w niej „róże i lelije“, popełniamy grzech przeciw „zdrowemu rozsądkowi“. Skoro jednak za znamię „zepsutego smaku“ zechcemy przyjąć nadużycie figur poetyckich: obrazu, porównania, przenośni, uosobienia, sprzeczności i wszystkich retorycznych igraszek składni, to wymienione żywioły przesadnego stylu dadzą się wykazać w epokach bardzo odległych.

Martialis np. używa konceptów, godnych Marina;

Hostem cum fugeret, se Fannius ipse peremit:
Hic rogo, non furor est, ne moriare mori?... (Epigr. II. 80).

„Umrzeć dla tego, by się ustrzedz śmierci, — czy nie szaleństwo?“ Albo ten drugi, o portrecie Issy tak łudząco podobnym, że:

Aut utramque putabis esse veram,
Aut utramque putabis esse pictam (Epigr. I. 109)

Claudianus tak opisuje ruch Galatei, przebiegającej leśną gęstwinę

Lucus erat prope flavum Acin, quem candida praefert
Saepe mari, pulchroque secat Galatea natatu. (Lib. IV. v. 1).

Kontrast działania ognia i wody, tak pospolity w XVII wieku, znajduje się — prawda, wyjątkowo — już u humanisty Sannazara:

Adspice, quam variis distringar, Vesbia, curis:
Uror, et heu nostro manat ab igne liquor.
Sum Nilus, sumque Aetna simul; restringuite flammam
O lacrymae, lacrymas ebibe, flamma, meas (Epigr. 59).

Śmieją się ze Ślązaków, że wodę łez kochanki nazywali „muszkatowym moszczem", że uciecha była dla kochanka „marcypanem, pachnącym ambrą"; a przecież współczesny Sannazarowi, rodak jego, Pontanus, damie swego serca prawił takie pochlebstwa:

Stillant de roseis tibi labellis
Hyblaei simul, Atticique rores (p. 186);

niejaka zaś Neaera miała w ustach cały sklep korzenny:

Non dat basia, dat Neaera nectar:
Dat rores animae suaveolentes,
Dat nardumque, thymumque, cinnamumque
Et mel... (p. 211).

Petrarka, ów przeczulony liryk, w którymby niepowinien bróździć cień chłodnej sztuczności, przecież ma pełno poetyckich figur, które stają się kamieniem obrazy dla klasyków... Twarz damy jest „ciepłym śniegiem", ona sama „słodką nieprzyjaciółką", tak jak miłość „słodkim bólem", zbyt powszechnym równie u trubadurów i truwerów. Jeden sonet (I. 155) zbudowany cały na metaforze wzburzonego morza, gdzie bije deszcz płaczu i panuje mgła pogardy, a po którem płynie okręt jego z ładunkiem zapomnienia, obraz równie u Danta widziany. (*Per correr miglior acqua alza le vele Omai la navicella del mio ingegno.* Purg. I. 1—2).

A jednak Petrarka dla wybrednego smaku Seicentystów jest poetą bladym, suchym, anemicznym!

W Hiszpanii styl culto istniał na długo przed Gongorą; wykazał to D. Adolfo de Castro [17]), wydawca liryków hiszpańskich XVI i XVII-go wieku. Jego zdaniem Gongora przedsięwziął jeno dopełnić reformy poetyckiego języka, którą Garcilaso rozpoczął, a prowadził dalej Herrera. (Cf. Vol. XLII. p. VI). Przed Herrerą Castillejo używał już metafor i antytez, charakterystycznych dla XVII-go wieku.

„Ty patrzeniem na mnie żyjesz, ja konam od twego wzroku; to, co dla ciebie uciechą, dla mnie jest męką. Więc jawnem zda mi się, że tak postanowił Bóg, iż ty nie mogłabyś żyć bez zadawania mi śmierci" (Vol. XXXII, p. 130).

U Herrery, jak obaczymy, maniera ta roztacza się w całej pawiej pysze tak, że gdy Gongora chce go przewyższyć wykwintem, musi

język doprowadzać do bujnego rozrostu podzwrotnikowej roślinności, musi dla wywołania nowych pomysłów bawić się w kalejdoskopową grę magicznych zwierciadeł.

We Francyi kwiecistość stylu i konceptyzm pomysłów dadzą się spostrzedz już w XVI w., u Marota, u Ronsarda; u owego Ronsarda, co przeciw ludowej formie poprzednika występował w dostojnej chlamydzie; w Marocie siedziała dusza konceptysty, skoro z takiem upodobaniem przekładał epigramy Martiala, skoro bawiły go kontrasty, jak w owym pomyśle, że dziewczyna rzuciła nań bryłkę śniegu, który, zamiast go ochłodzić, owszem rozgrzał mocniej; — pomyśle, mającym powtarzać się aż do znudzenia u Seicentystów; skoro wreszcie w swych starofrancuskich wzorach dobierał najniezwyklejszych form wierszowych. Ronsard wcale nie stał w tyle za Du Bellay'em i De Baïf'em w „petrarkizowaniu", a co przedewszystkiem wziął z niego, co wziął z Hiszpanów, to styl kwiecisty, pełen metafor i antytez.

W spadku po Ronsardzie pracę wzbogacania języka przejął — nieproszony — Du Bartas; wymieniają go między tymi, na których Marino miał kształcić się we Francyi. Możnaby uwierzyć, gdyby nie ta okoliczność, że Marino miał stokroć więcej poczucia dobrego smaku, że w najszaleńszych przenośniach i pomysłach nigdy nie jest niezręczny lub poziomy. Nigdzie bo u Marina nie mizdrzy się tak jałowy, tak niezgrabny, nieharmonijny, niepoetycki obraz, jak ów słynny swego czasu, w opisie świata przed stworzeniem:

D'abismes un abisme, un corps mal compassé,
Un chaos de chaos, un tas mal entassé...
... La terre estoit au ciel et le ciel en la terre;
Le feu, la terre, l'air se tenoient dans la mer;
La mer, le feu, la terre estoient logez en l'air,
L'air, la mer et le feu dans la terre, et la terre
Chez l'air, le feu, la mer (La Semaine, Jour. 1).

Widno z tych zestawień, że rada, której prof. d'Ovidio udziela poszukiwaczom pierwocin Seicentysmu, rada, by analizowali i porównywali oddzielne zjawiska stylu, do pewnego celu doprowadzić nie zdoła; w badaniu poezyi artystycznej niepodobna orzec stanowczo, iż ten lub ów autor użył pierwszy tej lub owej formy lub pomysłu. W czem jednak wskazówka trafna i pomocna, to w owem zwróceniu się do narodowych temperamentów. Dziś to nosi nazwę metody Taine'owskiej, ale jak się widziało, znał ją już Tiraboschi, który znów podpatrzył u Montesquieugo i Woltera. Sprawa pochodzenia stylu culto czy fiorito, czy concettuoso ma się rozstrzygnąć między literaturą włoską a hisz-

pańską, (Francuzi z pewnością go nie stworzyli), i to w osobach Guarina, Marina, Herrery, Gongory, Queveda, żyjących mniej więcej współcześnie, stykających się z sobą i mogących wzajem na się działać. Prawdopodobieństwo, tu i tam równe, spróbuję przeważyć na jednę stronę argumentem, wziętym z po za nich, wziętym z rozbioru części składowych tego stylu, jakiemi są głównie: metafora, antyteza, koncept.

Chcąc zatem z charakteru narodowego wybadać pochodzenie trzech wymienionych form poetyckiego myślenia, sądzę, że najwłaściwiej będzie zwrócić się tam, gdzie ów charakter w kolei wieków dochowuje się najczyściej: do poezyi ludowej. Wprawdzie poezya ludowa włoska i hiszpańska, tak jak dziś ją oglądamy w licznych zbiorach, pochodzi sama rzadko z mało dalszej epoki, niż wiek XVI (co do włoskiej wykazał to prof. d'Ancona [18]), co do hiszpańskiej można sprawdzić jużto z różnicy, istniejącej między dzisiejszymi seguidillas i coplas, a starymi villancicos, romances i canciones, jużto ze znamion, zdradzających przyjęcie wpływów poezyi artystycznej), jednak samo zjawisko, że lud mógł przyjąć i przyswoić sobie raczej tę niż inną formę, każe w nim przypuszczać pewną organiczną, indywidualną skłonność.

Otóż skłonności te w obu poezyach ludowych są odmienne i to nader wybitnie: w poezyi ludowej włoskiej: sycylijskiej czy toskańskiej, metafora przeważa nad dwiema drugiemi.

Kochanek śpiewa dziewczynie: „Twarzy anielska, z pereł wyrzeźbiona" (Tigri. n. 188); „O złote usta wśród jabłek srebrzystych" (Tig. nr. 104); „Żegnaj promieniu słońca, płonący koralu" (Tig. nr. 136); „Gałązko złota, gałązko z koralu" (Tig. nr. 890); „O drzewo obwieszone perłami; słupie, na którym wspiera się dusza moja" (Tig. nr. 194).

Nieraz śpiewak ludowy znajduje wysoce artystyczny wyraz swym zachwytom, jak ten, chwalący oczy kochanki z iście Dantejskiem zacięciem.

Avete gli occhi neri e siete bella
A guisa di falcon, che in alto mira. (Tig. nr. 210).

Nawet hypermetafora nierzadka przestanie być chyba hańbą poezyi, skoro znajdzie się w pomysłach ludowych. Związek obrazu z oryginałem tak jest luźny, *tertium comparationis* tak oddalone, że wysilić trzeba myśl, nim się je odkryje: jednem z najciekawszych, ale też rzadszych przykładów jest następujące toskańskie rispetto:

Piękniejszej rzeczy nie widziałem w świecie,
Niż twoje oczy błyszczące i duże:
Myślałem lilie, a to róży kwiecie,
A to był okręt na morskim lazurze;

Myślałem lilie, a to gwiazdy były
Oczęta, co mi tak pięknie świeciły;
Myślałem gwiazdy, — a to były słońca,
To była barka, kochanie wiozaca (Tig. nr 211).

Te oczy, przyrównane raz do lilii, raz do róży, to znów do okrętu, każą przypuszczać w Toskańczyku niezmiernie czułą i ruchliwą wyobraźnią; umysł jego musi kombinować pojęcia nadzwyczaj szybko, by umożebnić podobne zestawienia.

Widzimy jednak, z jakiego zakresu wybiera swe przenośnie śpiewak ludowy włoski: z zakresu zjawisk natury, pojęć konkretnych, zawsze zaś niewymuszenie i naiwnie. Inaczej Hiszpan, i w tem pierwsza ważna różnica. Porównanie wdzięków ukochanej osoby z gwiazdami, słońcem, kwieciem, srebrem, złotem, drogimi kamieniami nie zadziwiają, ale już w nich znać większy kunszt, wyszukanie, subtelność:

„Oczy zielone, to morze, a modre oczy — to niebo, oczy szare czyściec, oczy czarne istne piekło (Lafuente, II. p. 61).

Porównania czerpane zwykle szeregiem z pewnych kategoryi:

Z kategoryi pisarstwa: „Twe oczy — dwa kałamarze; nosek na pióro przycięty; — twe ząbki drobne litery, — twe usta liścik zamknięty" (Laf. II. p. 73), który to pomysł, wdzięczny w ustach ludu, staje się potwornym, ledwo się przesączył przez artystyczny alembik u wykwintnego poety, u naszego Morsztyna:

Te oczy niech mi z czarnych źrenic z śniegiem szczerem
Płci twojej dadzą inkaust i z papierem. (L. 4).

Inna przenośnia z kategoryi wojskowości: „Twe czoło jest placem broni, a twoje nozdrza są działem; kapitanowie twych oczu ranią mi serce wystrzałem" (Laf. II. p. 57); to znów z kategoryi zbójnictwa: „Twoje oczęta zbójnicy, co rozbijają i kradną; a twoje rzęsy są lasem, gdzie kryją się, nim wypadną". (Laf. II. p. 96).

Co jednak w poezyi ludowej jest jedynem zjawiskiem, tylko Hiszpanom właściwem, a tak jedynem, że stawia tę poezyą odrazu na wysokości artyzmu, niedościgłego innym europejskim umotworstwom ludowym, to budowanie metafor na pojęciach abstrakcyjnych:

„Markotna Nieobecność wlokła się drogą, a Niepamięć kroczyła tuż za jej nogą. Już tak się godzi, że za nieobecnością niepamięć chodzi". (Laf. I. p. 69).

„Wsiadłem na okrutnego okręt kochania, aż dobiłem do portu rozczarowania. Nie ma sposobu..., „dziś w zatoce zazdrości poszukam grobu" (Laf. I. p. 18).

Jak dla obrazów konkretnych *coplas*, tak dla oderwanych *seguidillas* są formą ulubioną i typową.

Drugie znamię, Antyteza, obca poezyi ludowej włoskiej, w hiszpańskiej ukazuje się w takiej obfitości, że wszystkie pomysły Seicentystów znajdą tu swoje analogie. Nie już dzisiejsza poezya gminna, ale bardzo stare kancyonarze z XV wieku mieszczą je w całym komplecie. Poeta, piszący w tonie ludowym, Juan de Mena, powiada do swej damy: „Bardziej (sic) zabijasz, nie patrząc, niźli ranisz, patrząc na mnie" (Duran, p. 10), a Hieronim de Contreras: „Bo kto kona, jak ja konam, rzecby można, że nie kona" (tamże, p. 34); zaś wicehrabia de Altamira: „Z dwiema troskami wojuję, z dwiema kłopoty się biedzę: z jednym, kiedy patrzę na cię, z drugim, kiedy cię nie widzę" (tamże, p. 63). Zupełnie ta sama myśl, a chyba niezależnie od tamtego stworzona, znajduje się w seguidilli: „*No verte me da pena*, *verte me mata*; *con que en verte y no verte*, *mi muerte se halla* (Laf. I. p. 141).

Antyteza bowiem jest czemś tak istotnem w hiszpańskiej naturze, że nawet głębokie, namiętne i wzniosłe uczucie św. Teresy de Jesús nie wzdraga się wynurzenia w tej formie:

„I tem umieram, że umrzeć nie mogę".

Po antytezie życia i śmierci, antytezy ognia i mrozu, miłosnej rozkoszy i bolu są najpospolitsze, jak zobaczymy w tej samej mierze, co w poezyi XVII-go wieku. W jednej np. seguidilli miłość określona w ten sposób: „Oznaki, co zdradzają, że serce chore, to ogień, który marznie i mróz, co gore. Rozkosz z niedoli; cierpienie, które cieszy, chwała; co boli" (Laf. I. p. 55). Wszystkie te oxymora powtarzają się po wielekroć u Marina; miłość jest dla niego także *piacerol male, riso dolente, un arsura gelata, un gelo ardente*.... (Adone VI. 170).

Trzecie wreszcie znamię Seicentyzmu, to wyszukany koncept; a jeżeli fantazya zakochanego we wszystkich poezyach ludowych zdobywa się na pomysły, nieraz dowcipem zdumiewające, to w tym względzie żadna nie dosięga dowcipu Kastylczyka lub Andaluza. Włoch, bardziej uczuciowy i rzewny, nie szuka tak często sławy dowcipnisia i nie stara się tak chełpliwie, jak Hiszpan, błyszczeć nieustannym humorem. Stądto w piosenkach tego ostatniego złożone nieprzesypane skarby konceptów:

„Miłość, gdy się urodzi, — jest jak dziecina; — nakarm troszką, a już się — nie upomina; — Ale niech zgoła — podrośnie, im zje więcej, — tem więcej woła" (Laf. I. p. 50).

„Miłość niby roślina — wyrasta w duszy: — Pieszczota ją orzeźwia, — nieczułość suszy. — A gdy wydzierca — chce ją wyrwać, to wyrwie — z kawałkiem serca" (Laf. I. p. 55)

„Wyszedłem raz na czoła — twojego pole, — a wtem mię dwaj murzyni — wzięli w niewolę. — Aj! czy nie roję. — Ci dwaj murzyni, dziewczę, — to oczy twoje“. (Laf. I. p. 103).

„Wszystkie cztery żywioły — w sercu swem czuję: — Goreję, płaczę, wzdycham, — ziemi brakuje. — Aj! moja miła, — tę ziemię z łaski twojej — da mi mogiła“ (Laf. I. p. 203).

„I ja i ty śniegowe — mamy zwyczaje: — Ty, żeś biała i zimna, — a ja, że taję“ (Laf. I. p. 187), i t. d.

Na podstawie tych danych, nie zaprzeczając, że metafora i koncept mogły u Włochów wybujać na rodzinnym gruncie, ośmielam się wystąpić z domysłem, że skłonność do niepomiernej antytezy przyjęli Włosi od Hiszpanów. Jest zwłaszcza jedna forma, której nie spotka się ani w ludowej, ani w artystycznej poezyi włoskiej przed Marinem: retoryczne ustawianie części zdania przeciwlegle. Czy to układ myśli, czy układ rymów, najzwyklej ma zazasadę paralelę; według schematu prof. Schuchardta [19]) toskańskie rispetti wyglądają tak:

a b *a b* c c d *d*, gdzie obrazy zaplatają się w następującym porządku: *b-c*, *a-c*, *b-d*, c-d; proszę porównać cytowane rispetto: „Piękniejszej rzeczy nie widziałem w świecie“. Odpowiedniość owa jest znamienna we wszystkich rispetti; sycylijskie strambotti uwidoczniają tę formę jeszcze wyraźniej; rymy w nich zawsze plecione: a b a b a b a b, (forma a b b a jest tak rzadka, iż zdaniem prof. Schuchardta nie może wchodzić w rachubę).

Zajrzawszy do poezyi hiszpańskiej, ludowej czy artystycznej, znajdziemy za to, że paralela jest czemś mało w niej typowem, zasadą zaś natomiast jest odwracanie części myśli czy rymu. Jeżeli więc u Włocha równoległość, odpowiedniość do tyla jest prawidłem, że skłania się do nich nawet uczucie, np.

Se m'ami, io t'amo, e se tu m'odii, io t'odio;
Se tu mi vuoi del ben ten vuo'il cor mio;
Se mi sprezzi, ti sprezzo... (Tig. I. nr. 531),

to Hiszpanowi mimowoli nasuwałaby się tu chętka do kontrastu... i tak jest w istocie:

„Jedna mi powiada: tak, druga mi powiada: nie; — tę, co mówi: tak, ja kocham, — tamta druga kocha mnie“ (Laf. II. p. 52). Różnice są tak zasadnicze i tak widoczne każdemu, kto zajmował się porównawczo poezyą ludową, iż zbyteczna mnożyć przykłady. Hiszpańskie formy stroficzne same przez się uwydatniają skłonność układania ogniw myśli w szyku odwróconym: Redondilla (a b b a) jest formą nader popu-

larną; Quintillas i Decimas szeregują zdania w ten sposób, że cała strofa dąży zawsze do końcowej antytezy. Szyk ten należy prawie do pisarskich reguł wdzięcznego, poprawnego stylu, dość odczytać parę ustępów z komedyj Kalderona np.: „Ni ja mówić potrzebuję, — Don Alvaro, skoro szlocham, — jak cię nieskończenie kocham, — ni świadczyć, jak cię szanuję. Nie skarżę, jak mi dojmuje, — ból z podwójnej dziś katuszy, bo to łez mych nie osuszy; ni że z pulsów czuję bicia, iż tyś duszą mego życia, iż tyś życiem mojej duszy. Lecz powiem: Zajrzyj w me łono, a nie nazwiesz mię zwodnicą: wczoraj twoją niewolnicą, więc dzisiaj nie będę żoną... etc. (*Amar despues de la muerte*. Jor. I. sc. 4).

Podobny układ myśli w wierszu spotyka się tysiącami u innych, wcześniejszych i późniejszych poetów i mowców, aż do dni dzisiejszych; wszedł on, by tak rzec, w hiszpański system mózgowy. W piśmiennictwie włoskiem przeciwnie, nie zdarza się on, chyba przypadkowo, przed Seicentystami; za to ogromna część strof Adonisa dąży koniecznie do zaokrąglania i zamykania stancy tą figurą:

Wenus mówi do Jowisza: „Ty góry, ja mam w swem władaniu dusze: ty palisz ciała, a ja serca kruszę". (I. 85);

Parys jest „pasterz śród królów i król śród pasterzy" (II. 245), a sława jego „śród tylu śmierci nieśmiertelna żyje". (II. 177).

Wenus, patrząc na śpiącego Adonisa, spostrzega: „otwarte niebo śród zamkniętych powiek" (III. 87), sławne zaś jest owo określenie róży: „Tyś słońcem ziemi, ono różą nieba" (III. 159).

Układ ten nie może być przypadkowy, lecz podpatrzony u Hiszpanów. Gongora w Polyfemie opisuje Galateję w ten sposób:

„Jutrzenka róży purpurowej płaty,
To znowu lilie sypie jej na głowę;
Więc Amor nie wie, czy jej twarz i szaty
Purpura śnieżna, czy śniegi różowe".

O ile wiem, w dowodzeniu wpływów, działających na Marina, i w poszukiwaniu pierwocin Seicentyzmu nie użyto dotąd powyższej argumentacyi, godnej zapewne wszechstronniejszego i ściślejszego opracowania.

Wykazało się istnienie głównych znamion Seicentyzmu nie już u poetów o trzy wieki starszych od owego kierunku, ale w dziedzinie oddalonej od poezyi artystycznej o całą odległość kultury, bo w poezyi ludowej; skoro tak, dziwne się wyda ogłoszenie Marina ojcem nowej szkoły, wynalazcą nowego stylu, niszczycielem dobrego smaku,

gorszycielem świetnej doby literatury włoskiej. Był genialniejszy, szczęśliwszy, pocztyniejszy od innych, używających równocześnie tej samej maniery, oto sekret krzyków, zawiści i niechęci, które się przeciw niemu podniosły. Z drugiej strony trudno pojąć, jak ta książka, gdzie kwiecistość i koncepyzm bruździą wcale nieposlednio: Kancyonarz Petrarki, mogła w XVII-tym wieku być osławiona i wzgardzona jako „książka barbarzyńska, raczej proza, niż poezya, gdzie nie widno ani figur, ani form, ani metafor, ani porównań, ani żadnego z tych środków, jakich używa artyzm przy tworzeniu wierszy; ani doboru frazesów, ani wdzięku wyrażeń, ani czaru konceptów...“ (Maninni p. 93 [20]).

Niezadowolenie to jednak tłómaczy równocześnie, jakie wymagania Seicentyści stawiali poezyi; wymagania owe określił sam Marino w wielekroć powtórzonym zdaniu: „*Del poeta il fin è la meraviglia*“, a kardynał Pallavicini wyraził żądaniem: „*la poesia deve far inarcar le ciglia*“.

Chcesz zatem zwać się poetą, musisz w słuchaczu budzić zdumienie, musisz mu fałdować brwi. Nie wstrząśniesz go już myślą potężną, oblatującą i rozjaśniającą stulecia w jednem oka mgnieniu; nie wzruszysz serdeczną boleścią w tytanicznym krzyku rozpaczy wydaną; nie porwiesz widziadłem o zarysach nadziemskiego wdzięku; ty i twój wiek jesteście zarówno przeżyci, za trzeźwi, za zimni; kto jednak nie zdoła więcej czuć porywów, wzruszeń i uniesień, może jeszcze dość mieć w duszy czucia, aby pojąć, ocenić i zasmakować w piękności formy, aby oddać hołd podziwu niezwykłemu skombinowaniu zjawisk codziennego życia na niecodzienny poetycki obraz.

„Oczy Magdaleny świeciły jak słońce, włosy jej były istną falą; słyszymy zaś z Ewangelii, że Magdalena łzami myła stopy Chrystusa i obcierała we włosy. Patrzcież, czy nie cud! Słońcem je myła, a wysuszała wodą!...“ Oto, jak prof. Settembrini [15]) przedstawia w wykonaniu teoryą Marina. Koncept cudowności jest istotnie jednym z najcharakterystyczniejszych dla XVII-go w. Stigliani utrzymuje, że „zęby jego damy są perłami, a rubinami wargi. I ot, jakie dziwo: perły się śmieją, a mówią rubiny“. Morsztynowa Fillida płacze (K. 30), poeta zaś zdumiewa się: „Bo jakież cuda! Ogień idzie z wody!“ Hiszpański ludowy śpiewak znalazł ten sam koncept przed poetą artystą: „Trzy są cuda na świecie, — w dziwnej odmianie: — Pierwszy twa piękność, drugi moje kochanie. — A w rzędzie trzeci, — że mój ogień w twym śniegu, — ciepła nie wznieci“ (Laf. I. 197).

Choć zatem nieda się na prawdę wykreślić granicy między starą, wzgardzoną, petrarkową manierą, a nową, uwielbioną, kwiecistą, to jednak tendencya szkoły Marina podaje wyraźną wskazówkę: niezwykłość,

niewidziana, zdumiewająca nowość metafory, wybierającej do porównań żywioły tak od siebie oddalone, że wyszukanie związku potrzebowało dłuższej kombinacyjnej pracy umysłu; uderzanie wzroku i słuchu symetrycznym układem myśli i obrazów, bądź w paraleli, bądź w antytezie; oryginalność pomysłów (concetti), stających do poezyi w tym stosunku, że nie one gwoli poematu, lecz poemat gwoli nich istnieje; umieszczanie ich w ostatnim wierszu, ku któremu cały, zda się, utwór gorączkowo zdąża, a to w celu napięcia uwagi słuchacza i drażnienia jej zaciekawiającym problemem, który smaczne rozwiązanie na sam koniec chowa. Ten ostatni szczegół, owo zastosowanie konceptu, pointe'y, sprawiło, że poezya Seicentystów posiada cechę epigramatyczną. Napięcie nie powinno trwać za długo; promienie retorycznie zbudowanych okresów muszą zbiegać się szybko, by słuchacza nie nużyć, a w utworze nie rozpraszać muzycznej harmonii. Stądto nawet tak ogromny poemat, jak Adonis, nie jest właściwie epopeją, ale idyllą, gdzie każda stanca zaokrągla się w kształt piosenki.

Rozbiór estetyczny.

Powiedziało się, że ktoś, oswojony ze współrzędną (nie mówię współczesną) Morsztynowi literaturą obcą, od pierwszego rzutu oka pozna w nim gatunek i wykrzyknie: „Oto Seicentysta!". Należy dowieść tej przynależności wykazaniem znamion wspólnych, a w tym celu należy wejrzeć w jego materyał poetycki, rozklasyfikować i poznaczyć jego części składowe, następnie szukać ich u autorów obcych. Praca ta musi odbyć się z pewną pedantyczną dokładnością, a to w dwojakim celu: 1⁰) dla rozpatrzenia, czy Morsztyn jest zależny od swoich wzorów i o ile; 2⁰) o ile zajmuje odrębne stanowisko w poezyi polskiej; co wniósł do niej nowego i co na dalsze wieki dla potomnych zostało. Odpowiedź na pierwsze zagadnienie będzie rozprawy niniejszej wypadkiem bezpośrednim; kwestya druga może dopiero wtedy przyjść pod uwagę, kiedy wybitniejsi poeci przed Morsztynem i po nim zostaną dostatecznie zbadani.

W analizie estetycznej dokonywamy rozbioru środków użytych, a więc 1: rozpatrujemy styl, treść i formę. W rozdziale O Stylu wymieniamy figury poetyckie, jako to: metaforę, a z nią wszystkie rodzaje porównań, obrazów, uosobień, uzmysłowień, hyperbol; następnie antytezy i kontrasty. W rozdziale O Treści zestawiamy koncepty i pomysły; w rozdziale O Formie — rodzaje wiersza i układy stroficzne.

2. Zbliżamy każde zjawisko stylu Morsztyna do równorzędnych objawów u poetów obcych.

3. Odtwarzamy dzieje literackiego wychowania Morsztyna, określamy dziedzinę autorów i dzieł, z których brał pomysły, których naśladował lub tłomaczył.

Styl.

Figury poetyckie: Metafora.

Przenośnia w licznych odmianach jest główną dźwignią architektury Baroku. Najprostsza ta (a), gdzie epitet staje się podmiotem, a właściwe imię apozycyą; „Złoto włosów, róże policzków“, nawet „kość słoniowa (u nas mówiło się: ząb słoniowy) czoła“. U Morsztyna przeważa jeszcze forma epitetu pierwotna:

„I usta masz rubinowe — I rzędy zębów perłowe — I ciało alabastrowe — I serce dyamentowe“ (Lut. 20). „Biała i śniegowa ręka; szyja mleczna, usta krwawe, — złoty włos, oko łaskawe“ (Lut. 137). „Włos złoty, czarne oko, śmiech różany“ (Lut. 153). „Słoniowa furtka“ (Lut. 126) oznacza bramę z kości słoniowej.

Znajdzie się jednak i ów rodzaj kunsztowniejszy: „marmur“ albo „lilie piersi“; „mleko piersi t. j. piersi koloru mleka“ (K. 24). „I twarzy wdzięczność i złoto warkoczy — I twych ust szkarłat i twej płci bielidła“ (Lut. 54).

Wątpliwa rzecz, i bardzo, czy „perły zębów“ oprawne w „ust korale“ nie zgorszyłyby jubilerów; ówcześni poeci nie mogą dość się ich nachwalić...

Ta sama forma u Marina: „*de la bocca la porpora vermiglia*“ (III. p. 76); *de la fronte e del crin l'ambra e la neve.*

U Gongory: *cristal de tu divina mano* (Bibl. XXXII. p. 434).

Metafora innego rodzaju (b), gdzie podmiot nie da się rozwiązać na odpowiedni atrybut:

Morsztyn: „Forteca serc (Lut. 59); Oszczepy miłości (Lut. 153); kwiat serca zwiędniały pożogiem (Lut. 39); słońca zachodnie podwoje“ (Lut. 202).

Achillini nazywa kwiecień „Proteuszem roku“ (p. 102); Quevedo skarży damę, że jest „Scytyą duszy, która ją uwielbia“ (Son. 210) i zapewnia, że „ogień jego piersi, przeniesiony do nieba, jako nowy posiłek słońca i światła, będzie gorzał, utkwiony w pośród wioski światła“ (Son. 175); Ronsard oglądał „zielone ogrody kobiecych piersi“ (I. p. 20)

a serce jego było *attaché de clous de feu sur le froid de sa glace* (Son. 5).

Inny rodzaj (c), gdzie dopełniacz jest pojęciem oderwanem.

Morsztyn: „ból i miłość moja, nieśmiertelności tknęły się podwoja (Lut. 225); strzała śmierci, strzała miłości (Lut. 158); latorośl zawiedłej nadzieje (K. 30); nadzieje żagle (Lut. 204); okręt nadzieje (Lut. 169); zwiędłe nasienie moich nadzieje“ (Lut. 223). Kiedy dama się uśmiecha „dusza ma pogrzeb w dołach jej urody“ (Lut. 108); bez rady jej oczu poeta „na ślizkiej uboczy miłosnych myśli próżno się ostoi“ Lut. 4).

Już Kochanowski używał czasem tego rodzaju wyrafinowanej metafory:

„Jeśli dyamentowe gwoździe mus ma w ręku,
któremi natwardszego umie pożyć sęku (Pieśni II. 9);

porównaj podobną u Ronsarda:

Contre le roc de ta rigueur cruelle
Amour m'attache à mille clous d'aimant (I. p. 8);

co jeszcze niczem jest w obec następującej:

De mes pensers fait avorter le fruit
Et sans meurir coupe mon esperance (I. 95).

Najpospolitsza jednak z metafor Baroku jest ta (d), gdzie jedna część przenośni stoi obok drugiej nie w formie dopełniacza lub atrybutu, ale w formie dopowiedzenia. Niekiedy rzeczownik główny znika, pozostaje samo jego określenie, a wtedy dopiero zostawione wolne pole domysłom, co poeta przez metaforę swą pragnął właściwie wyrazić. Jest to figura, którą szczególnie pyszni się wiek XVII; w Italii Marini, w Hiszpanii Gongora wyhodowali z niej krzew, rozrastający się z fenomenalną bujnością. Pomyśleć, że w 5000 stanc Adonisa każda zawiera niekiedy po kilkanaście metafor, np. w pieśni III i VIII; Chapelain z tego względu nazwał Adonisa *„une mer, qui n'a ni fond ni rive“*. Marino jednak używa metafor zawsze zrozumiałych, tymczasem Polyfemo lub Soledades Gongory nie dadzą się czytać bez komentarza; piętrzą się tam jedne na drugich zagadkowe przenośnie, tłómaczone w wieloraki sposób, tak że swego czasu wywoływały nawet spory egzegetyków literackich.

Już w poetyckich zbiorach Cinquecentystów dzielono tomiki według opiewanych części ciała pięknej damy; w zbiorach Marina, Stiglianiego, Benserade'a powtarza się to samo; oczy, usta, czoło, włosy, piersi, ręce, opiewane oczywiście najszumniej; potem dopiero czę-

ści jej stroju: szpilki do włosów, kolczyki, brosze, bransolety, rękawiczki, suknie według pór roku i kolorów, trzewiki, etc.

Każdy z tych przedmiotów pyszni się całą seryą najniezwyklejszych przenośni. Morsztyn w tym względzie jest równie dworny, jak poeci obcy; tylko, że nie tak rozrzutny, załatwia się zazwyczaj z wszystkimi wdziękami swej damy ryczałtowo w jednym madrygale:

„Oczy twe nie są oczy, lecz słońca; usta twe nie są usta, lecz koral rumiany; piersi twe nie są piersi, lecz z nieba surowy kształt, który wolą naszę zabiera w okowy“ (Lut. 42).

Gdzieindziej cały poemacik ułożony z podobieństw piękności nieba: „Usta zorza, oczy gwiazdy, płeć droga mleczna, głos śpiew serafina“ (K. 21).

To znów obrazy wzięte z podobieństwa ogrodu: „oczy fontanny, brwi zasklepione w łuk jak cienista aleja dają chłód zaćmiony twarzy, na której atramentem oczu pisany jest poemat...“ (Lut. 4).

Oczy u Morsztyna prym trzymają przed wszystkiem:

„Oczy, serca mego zwierciadła, gwiazdy nieba miłosnego“ (Lut. 207); „oko, płaczu studnica“ (Lut. 207); to znów „okno ciała, przez które dusza łzami się pokazuje“ (Lut. 35).

W bardzo oryginalnej formie, o której dalej powiemy, ułożony madrygał następujący:

„Twe oczy, nie oczy, lecz pochodnie; nie pochodnie, lecz gwiazdy; nie gwiazdy, lecz słońca; nie słońca, lecz nieba; nie nieba, lecz bogowie; a raczej ani pochodnie, ani gwiazdy..., tylko wszystko naraz w jednem oka słowie: Pochodnie, gwiazdy, słońca, nieba i bogowie“ (Fragm. 14).

Łzy, tak obfite u Seicentystów, zowią się u Morsztyna to „słona woda“ (K. 30), to „słone zdroje“; każda kropla równa się perle lub srebru; są one „deszczem zawiędłej nadzieje“ (tamże).

Uczucia zakochanego przedstawione w całej seryi metafor z dziedziny, sięgającej starożytnością aż wieków średnich i Romansu o Róży. W ogrodzie Kupidyna „zioła są nadzieje, chwast obietnice, które wiatr rozwieje...“ i t. d. (Lut. 9). Podobny pomysł obaczymy u Marota. W jednym madrygale, którego niezwykle kunsztownej formy dotąd w literaturach obcych nie spotkałem, ze zmianą uczucia odwracają się metafory:

Oczy są ogień, czoło jest zwierciadłem,
Włos złotem, perłą ząb, płeć mlekiem zsiadłem,
Usta koralem, purpurą jagody,
Póki mi, panno, dotrzymujesz zgody.

Jak się zwadzimy, jagody są trądem,
Usta czeluścią, płeć bleiwasem bladym,
Ząb trupią kością, włosy pajęczyną,
Czoło maglownią, a oczy perzyną (Lut. 76).

Poezya zwie się „hipokreńską banią (Lut. 5); miłość jest muzą. Kupido Febem, który swego łuku za smyczek używa“ (Lut. 4).

Księżyc mianowany „gwiazd nocnym hetmanem“ (L. 18), a na inne zjawisko niebieskie, na miesiące letnie, wysuwa się cały poczet metafor z nazwy „Kanikuła“, czyli „psia gwiazda“. „Potężny piesku, co władasz gorącem, — i ogień lejesz gardłem swem pieniącem“ (K. 4); lub „Kanikuło, psie niebieski wściekły“ (K. 16); gniewa się nań poeta, wyrzucając, że „ogrody z włoskiej obnaża ozdoby“ (K. 2).

Metafory poetów obcych ilością i wykwintem jedynie, lecz nie gatunkiem różnią się od Morsztynowych:

U Tassa oczy damy są „iskrami nieśmiertelnych promieni; ogniem powietrze, które wydycha; łzy falą ognia, zaś zapachy, z ust jej wionące, są pokarmem jego pragnień“ (Son. *Facelle son*... lub Son. *Aura ch'or quinci*...).

Dama Guariniego „Etnę ma w oczach, a w ustach Syreny“ (mad. 1), a dopieroż Marino jest tu bogaczem, który siedzi na worach złota i sieje niem, jak szaleniec. Kobieta okrutna jest „żmiją śród róż i różą śród cierni“; lica jej „żywym ogrodem“, oczy są „zwierciadłami pragnień“, to znów „przeczystymi strumieniami drżących szafirów“. Wenus, pieszcząca się z Adonisem, taką stancą modli się do jego ust:

....Usta wy lube,
Pałaców śmiechu brylantowe wrota;
Kląbie różany, skąd na moję zgubę
Miłosna żmija żądełkiem się miota;
Skrzynio, perłami na natury chlubę
Szyta; alkowo, gdzie amor niecnota
Chroni się trwożny, z obawy katusze,
Gdy zabił serce i zrabował duszę... (Adone, VIII. 120. sq.).

Włosy zwą się „potopem złotym, miękką ambrą, jasnym bursztynem, złotem dobywanem z najbogatszych min Hermu, Paktolu, Gangesu i Tagu“;

piersi „liliową poduszką, poduszką Amora, kołami wozu Amora“;

łono „doliną liliową, srebrnym kanałem, śnieżną bruzdą, mleczną ścieżką, którędy dusze chadzają do nieba“.

Sonet: *O che dolce sentier* warto przytoczyć w całości: „O jak słodka ścieżka między piersiami! Schodzi ku białemu łonu, odżywione-

mu pokarmem Amora. Przestraszone moje serce czarującemi ściganc oczyma, jak lękliwa sarna, tam szuka schronienia. Ochroną przeciw ogniowi, co je pożera, niech będzie ten śnieg piękny i nietknięty, śnieg, co go nawet żywy płomień dwu słońc (oczu) nie stopi. Idź więc, me serce! Ale w tajemnej podróży nie zapędzaj śmiałych kroków za dozwolone granice. Co najwięcej, szczęsny żniwiarzu, z tej boskiej twarzy milcząco zbieraj żniwo pocałunków, co na zasiewie westchnień wyrosły".

Oto, jak nieokiełzana wyobraźnia poety z metafor skacze w metafory: serce, zrazu uciekając jak sarna, nagle staje się czemś, co gore i w śniegu chce się utarzać; ledwoś kształt nowy pochwycił, aliści już jest podróżnym, poszukiwaczem tajemnych światów, — i w skok przedzierzga się w żniwiarza, koszącego pocałunki...

Pocałunki owe u Guarina i Marina liczą się na krocie; stworzyli oni istną teoryą pocałunku, Guarini w wiernym pasterzu, Marino w *Canzone dei baci.* Między innemi u Marina pocałunek jest „*il vero mele Hibleo, il zucchero di canna, il balsamo Sabeo, il nettare, la manna*". Przy całowaniu kochankowie wypowiadają sobie wojnę, a trzeba znać włoskie wykwinty, by zrozumieć jak w tej wojnie „języki są strzałami, a ranami całowania".

Jeżeli zaś z tej dusznej, erotycznej sfery zechcemy z Marinem przenieść się do sfer wznioślejszych, żądających powagi i surowości, do uczucia religijnego, to znajdziemy metafory jeszcze dziwniejsze, dla tego, że ściągane z dziedzin najmniej spodziewanych, najtroskliwiej unikające prostoty pospolitego tłumu.

Matka Boska zwie się Nimfą Raju, a Tajemnica Wcielenia uzmysłowiona obrazem łowczyni, która podniósłszy w górę oczy i wypuściwszy strzałę z łuku swych pięknych brwi, trafiła króla niebieskiego w samo serce, tak, że spadł z rajskich sfer na ziemię (Lyra. III p. 174).

Niewiniątka, wyrznięte z rozkazu Heroda, to „wonne i delikatne rośliny, co wydały pierwsze kwiecie zbawienia", lub: „kamienie wybrane na podwalinę niebieskiego gmachu" (Lyra. III. p. 178).

Marya, szukająca Jezusa w przededniu męki, pszedstawiona jako Wenus, szukająca Amora, temat, począwszy od Moschusa, wabiący cały szereg poetów (p. 180).

Krzyż Chrystusa jest „drugą Maryą, trzymającą Go w objęciach"; krzyż św. Piotra „czerwonem ślubnem łożem" i t. d.

Dama Stiglianiego jest „łowczynią serc, zapuszczającą wędę w morze płaczu";

Achillini na widok postrzyżyn młodej zakonnicy przypomina sobie tragiczną grecką scenę z jej κάθαρσις: „Czuję z łaski nieba, jak na złotej scenie tragedya włosów oczyszcza mi łono" (p. 121).

Potrzeba tego sztucznego, wyszukanego stylu stała się w XVII w. tak dalece instynktowną, wsiąkła w literacką krew tak organicznie, że nawet poeci, przedstawiający opozycyą, nie mogą obejść się bez tej ostrej przyprawy. Fulvio Testi nazywa kardynała Barberiniego „boskim alchemikiem“ i pragnie, by jego alchemiczny geniusz „przetopił wiek żelazny na wiek złoty“ (Son. *Buoncapo d'anno*); w odzie do Władysława IV, którego prosi, aby „królewskiemu swemu berłu pozwalał ocieniać jego poetycki wawrzyn“. Polska określona jest stałą nazwą „niedźwiedzica północy“. Niedźwiedzica czoło stroi w lilie (tj. król bierze za żonę księżniczkę z francuskiego domu) i żali się, że Niebo nie dało jej przejrzeć się w morzu:

L'orsa di gigli si rintreccia e duolse,
Che di spechiarsi in mar il ciel le tolse...

W Hiszpanii najdalej z wzystkich kultystów zaszedł Gongora; w dziwności pomysłów, bardziej abstrakcyjnych (równorzędnie do różnicy, jaką zaznaczyliśmy między liryką ludową hiszpańską a włoską), sam Marino zrównać mu nie zdoła. Sonety jego i canciones jeszcze zrozumiałe, odznaczają się tylko bujnością taką, że na jeden przedmiot, zjawisko, uczucie tłoczy się tyle przenośni, ile ich określona forma udźwignie; dla ułatwienia poeta postępuje zazwyczaj kategoryami, przez co utwory nabierają kształtu wypracowań na dany temat. N. p. sonet 56 zawiera porównanie damy ze świątynią:

„Poświęcana świątynio nieskalanej czystości, której piękny cokół i wdzięczne mury z białej perlicy i twardego alabastru boską były stawiane ręką;

„Maleńka bramo z cennego koralu, świetliste okna spojrzeń bezpiecznych, któreście na szyby użyły czystej zieleni delikatnego szmaragdu;

„Dumny dachu, którego złocone szczyty darzą światłem słońce i potęgują jego czar, gdy nad niemi w okół się toczy“;

„Urocze bóstwo, któremu kornie się kłaniam; usłysz w litości swej tego, co do ciebie wzdycha, hymny twe śpiewa i do cnót się modli“.

Tylko wtajemniczony w styl kultystów odszuka w tym obrazie członki pięknej damy; a jednak są tam: stopy, biodra i piersi, usta i oczy, czoło i włosy, serce.

W Soledades, w Polyfema zapuszczać się niebezpieczna, jak w białowieski matecznik!

Francuzi materyalnością metafor zbliżają się raczej do Włochów, choć nie dorównywają im bogactwem. Obaczymy, że w zamian za me-

taforę rozwinęli raczej pointe. Ronsard w sonetach jest istnem dzieckiem natury; jego przenośnie przypominają komplimenty włoskiego ludowego liryka. Np. twarz damy:

Ce beau coral, ce marbre qui soupire,
Et cet ebène ornement du sourci
Et cet albâtre en voute racourci
Et ces saphirs, ce jaspe et ce porphyre... (I. p. 13).

Piersi nazywają się: „*gazons de lait, où des Amours les flèches sont encloses*“ (I. p. 20); czoło i skronie: „*coutaux plantureux de lis*“ (I. p. 27), i t. p.

Du Bartas, jeden z wiernych Ronsarda, uważa rozwój metafory za punkt honoru swej poetyckiej działalności; tylko, że nie ma w nim szczypty dobrego smaku. Oto jak uzmysławia religijne natchnienie:

Feu, qui dans l'alambic des pensers divines
Sublimes nos désirs, notre terre raffiines
Et nous portant au ciel sans bouger de ce lieu
L'homme en moins d'un moment quintessences en Dieu... (La Sem. v. 385-9).

Sieur Théophile używa metafory podwójnej: „*les lacs de tes bras d'ivoire*“, nienaturalnej, gdyż pojęcie jeziora nie może w żaden sposób iść w parze z pojęciem kości słoniowej.

U Colletet'a czoło i skronie przedstawiają się jako: „*divins rangs d'albastre*“; piersi jako „*deux beaux boutons de roses. — Hyver, Esté tousjours vermeils*“.

Voiture w stancach na pochwałę trzewiczka pięknej pani zowie ją „świątynią z kości słoniowej“, a gdzieindziej „tablicą streszczoną wszystkich cudów“.

Pozostają inne rodzaje poetyckiej przenośni (e): Uosobienia, uzmysłowienia rzeczy martwych i pojęć oderwanych, poddawanie rzeczom martwym czynności, afektów istot żyjących.

Morsztyn: — Niechaj rzeki deszcze piją, niech morza rzekami tyją (K. 13);
— Ukradła serce, dusze mię zbawiła — pieszczona ręka (K. 23):
— Czarne oczy serca imają. — Warkocz złoty wiąże (Lut. 210).

Tu należy uosobienie miłości, wierności, zazdrości, okrucieństwa, wstydu, urody, uciechy, smutku, śmiechu, dnia, nocy, pór roku i t. p.

— Miłość, co nam pokoju nie życzy — pchnęła mię przez sen na okropne burze (L. 162);
— Moja zaś wierność, byleś tego chciała — krwią by się własną rada farbowała (L. 12).
— Uważam tej kamienną nieużytość hardą — której się w ręce serce me dostało (L. 23);
— A gdy cię stamtąd odpędzą strażnicy: wstyd i poczciwość (Lut. 10);

— ... wstyd miłości łaje, miłość z wstydu szydzi (Hier. 19);
— Czarowny śmiechu, który w ślicznym ciele — różowych jagód wiercisz dwie łożnice... kędy Wdzięk z Kupidynem gniazdo sobie ściele (Lut. 168);
— Noc, człowiekowi na pokój stworzona — już swoje wrone pędzi na świat klacze (Lut. 161);
— ... nim koni biała zima przytnie (Lut. 221);
— Spędziła wiosna lodowe skorupy (Lut. 221), i t. p.

Morsztyn nie odbiega w swym kunszcie od poetów obcych; Marino przedstawia góry pokryte „siwym włosem" (Ad. III. 83), kwiatom poddaje ludzkie uczucia wstydu i pokory: „Piękna barwą jej boskich jagód, czystym zapachem jej niebiańskich oddechów zwyciężona róża i zawstydzona lilia, jedna blednie, a druga się rumieni" (III. 85). W jednym sonecie, który mamy też w przekładzie Morsztyna:

Karmię frasunkiem myśl i pożądaniem.
Myśl zaś pamięcią i pożądliwością (Lut. 155),

zjawia się to samo wyobrażenie, co niegdyś u Petrarki: „*Pasco 'l cor di sospir*", lub „*di lagrime*" (Son. I. 103); to znów: »*Pasco la mente d'un si nobil cibo*« (Son. I. 159).

Gongora, wielki smakosz, powiada, że słodkie usta damy „pić zapraszają napój przez perły cedzony"; Du Bartas, cierpliwy sprawozdawca z siedmiu aktów stworzenia, zadowolony jest ze słońca, które jak szyldwach „*sans peine sur l'écharpe du Ciel nuit et jour se promène*" (La Sem. I. v. 293-4).

Rozpatrując się w tych i tym podobnych przenośniach, sprawdzamy psychiczne warunki tego rzekomo wrodzonego daru rozsądzania, który nazywamy „dobrym smakiem"; poznajemy, na jakiej zasadzie ów dobry smak, przez odpowiednie wykształcenie, stawszy się naszym instynktem, od pierwszego spojrzenia pozwala jedno porównanie, obraz, przenośnię osadzić brzydkiemi, drugie pełnemi wdzięku. Oto, im dalsze, im sprzeczniejsze zakresy dostarczyły materyału na poetycki obraz, tem silniej szarpie on zmysł porządku, harmonii, które dla naszego klasycznego poczucia są niezbędnym warunkiem piękna i tem niemilsze wywiera na nas wrażenie. Kiedy więc Morsztyn woła: „Serce, nie skarż na okowy, c a ł u j ogniwa łańcucha" (L. 204), to obraz serca z ustami jest czemś bardzo potwornem i w swej małości brzydkiem. Mniej już brzydki dla tego, że nie stawia przed oczy kawałka żywego, drgającego ciała, ale działa przenośnią, nie dającą się tak łatwo uzmysłowić, jest kompliment „Każda część... gładkości twoich chwyta nas na wędę" (L. 219). Choć i tu będą jeszcze działać czynniki różnych indywidualnych gustów i pojęć. Tak niejednemu jeszcze dziś może wydać się

pięknym u Marina obraz rozpuszczonych warkoczy, co „złotą biegnąc nogą, używają wolności bez wędzidła“, sądzę jednak, że piękny będzie dopóty, dopóki w myśli włosom owym rzeczywistych, widzialnych nóg nie przyprawimy...

Nawzajem ówczesni ludzie mogli te brzydkie przenośnie uznać właśnie piękniejszemi od innych, prostszych, przeto, że dla nich warunkiem piękna w poezyi było zdumienie, wywołane zjednoczeniem pojęć tak oddalonych, jak warkocz kobiecy i końskie nogi. W podręcznikach literatury jako typ monstrualności wymienia się wiersz Achillini'ego: *Sudate o fuochi a preparar metalli*; wówczas jednak byli tacy, których bynajmniej nie raził.

Równą brzydotą wydaje nam się dziś, kiedy poeta poddaje przedmiotom uosobionym czynności wzięte z niewłaściwej sfery; n. p. Morsztyn: „włoży-ć na kark w małej chwile, smaczne okowy twarz twojej Kordule“ (Lut. 164); albo „f a r b ą ust zmysł każdy zostaje z w i ą z a n y“ (Lut. 42). Niekiedy to fałszywe przystósowanie zasiadło się tak w języku poetyckim, że prawie nie spostrzegamy sami dyssonansu, jak we frazesie: „z g a s ł przy rumianej s z k a r ł a t jej jagodzie“.

Figury poetyckie: Antytezy i Kontrasty.

W poezyi, a może i w rzeczywistości, miłość przedstawia się jakąś złośliwą, przekorną potęgą, karmiącą się sprzecznościami, tyjącą na cudzych smutkach, a chudnącą od dostatku; nie dziw, że od wieków poeci szukali na te sprzeczności obrazowej formy i że znajdowali ją w kontrastach ognia i wody, gorąca i chłodu, życia i śmierci. To też w liryce miłosnej XVII w. te trzy formy powtarzają się najczęściej, stają się konwencyonalnym wyrazem niewynagrodzonego wzajemnością uczucia, jakie z zadziwiającym fatalizmem trapi wszystkich ówczesnych pieśniarzy.

Morsztynowi K a n i k u ł a z natury swej często nastręcza okazyą użycia tej antytezy. Okrutna dziewczyna....

„zimnym wzorem tak się otoczyła,
Że krew w jej żyłach w śnieg się przemieniła“ (K. 4).

Poeta skarży się na W a c h l a r z y k: „Co mi wiatr czynić, co mię chłodzić miało, to mię płomieniem żywym podżegało“ Lut. 70); miłosnych żarów nie uspokaja w nim nawet zaciszna ogrodowa aleja: „Próżno się tedy cieniem z wierzchu chłodzę, gdy w sobie noszę ogień i z nim chodzę“ (K. 7); kiedy zaś zdarzy mu się to nieszczęście, że „stuletnia baba“ kocha się w nim, a ulubiona dziewczyna nim gardzi,

poeta jest narażony na widoczne przeziębienie: „Stąd mam śnieżyste Bałkany, — stąd Etnę; stąd mróz, stąd węgiel rozgrzany“ (Lut. 117). Od galerników różni się tem, że „oni na wodzie, on cierpi w płomieniu“ (Lut. 157); sama zaś definicya kochania opiewa, że „miłość jest **śniegiem na pozór, ogniem w samej rzeczy“.**

U Marina na podobnie sprzecznych skutkach miłości zbudowany jest madrygał do Lilli: „Lilla, jeżeli prawda, że ogniem jest miłość, czemuż, kiedy blisko ciebie, drżę cały i krzepnę?... Snadź to jest febra, co dreszczem się wszczyna, by potem w sercu sroższy zbudzić pożar“ (Lyra. III. p. 17). W sonecie na R o z s t a n i e odjazd od ukochanej wydaje mu się stanem człowieka, „który całe ciało aż do piersi trzyma w wodzie, głowę zaś i ramiona wystawia na słońce: tak w jednej części marznie, a poci się w drugiej“ (Lyra, III. 22).

Preti w sonecie: *Belta crudele* na widok okrutnej damy uczuwa razem „rozkosz i boleść i z mrozem płomienie“; dawniej zaś już Bembo, wzorem Petrarki, takiemi zaklęciami błagał chłodną o wzajemność: „Żywy mój śniegu, słodki mój płomieniu, spojrzyj jak krzepnę, spojrzyj, jak się palę (p. 9).

Herrera upodobał sobie szczególniej tę figurę i to w różnych kombinacyach; raz powiada: „ja płonę w ogniu, a ty marzniesz w chłodzie“ (p. 264), drugi raz, i to częściej: „ja płonę w chłodzie, a ty marzniesz w ogniu“.

Quevedo dziwi się, czem to być może, iż Flora, cała będąc ogniem i światłem, ma przytem naturę lodu (Son. 210); a kiedy dama twarz przysłoniła ręką, poeta po stracie jej widoku pociesza się: „ile mi zabrała z ognia, tyle oddała ze śniegu — twa ręka...“ (Son. 189).

Ronsard błogosławi piorun jej wzroku: *Et plus heureux le foudre de ses yeux, qui cuist ma vie en un feu, qui me gelle* (I. p. 37); zaś Sieur Théophile nie może nigdy z uczuciem swem przyjść do równowagi:

> *Quand l'amour me rend tout de feu,*
> *Le respect me rend tout de glace* (Ode. II. p. 171).

Drugą, liczebnie równie silną figurą jest kontrast życia i śmierci. U Morsztyna widzieliśmy ją dotąd kilkakrotnie w ustępach, tłómaczonych z Marina; bardzo charakterystyczny w swej treściwości jest wiersz z V a n e g g i a r: „Żyjąc — umieram; konam — nieśmiertelnie“; szczytem jednak dyalektycznej igraszki jest poemacik z F r a g m e n t ó w, nr. 13. Poeta zapytuje Mądrości, czy śmierć żywa jest, czy martwa: jeśli martwa, czemu ją malują jako żyjący szkielet; jeśli żywa, czemu zowie się śmiercią? Na co Mądrość odpowiada arcysubtelnie:

> Gdy ty żyjesz, — śmierć martwa; gdy umierasz, — żywa...

Tasso woła w uniesieniu, że „życiem jest śmierć, gdy od niej pochodzi“ (Madr. *Ma che!*...); Guarini chce odgadnąć „jakim cudem żyje, skoro prawie jest martwy“?... (Madr. 9); Marino oskarża piękną śpiewaczkę, że „daje życie drzewom, a odbiera sercom; ożywia skały, a zabija dusze“ (Lyra. III. p. 42); Preti zaś porównywa dwie epoki swego życia: „wprzód żył jej duchem, a w swoim był martwy, dziś w sobie żyje tylko, w niej zamarły“ (Kanc. *Amor, dunque degg'io*..).

Gongora pragnie „od śmierci uwolnić się śmiercią, a piekło zwyciężyć piekłem“ (p. 440), co już się wyżej widziało u Martiala.

Niezwykle kłopotliwie odbywa się konanie z miłości u poetów francuskich. Sieur Théophile jest zgoła bez wyjścia, gdy zapewnia:
.....*en servant votre beauté, je ne puis ni mourir ni vivre*“ (Ode. II. p. 170). Ménage bezwiednie powtarza stary kompliment hiszpański (cf. wicehr. de Altamira): „*Vos charmes en tous lieux me donnent le trépas: je me meurs et les voyant et ne les voyant pas*“ (p. 282); co jednak weszło prawie w przysłowie, to czterowiersz Voiture'a, z którego jowialny piosenkarz hotelu Rambouillet chyba sam pierwszy szczerze śmiać się musiał:

Je me meurs tous les jour en adorant Sylvie.
Mais dans les maux, dont je me sens périr
Je suis si content de mourir,
Que ce plaisir me redonne la vie.

Następuje cała serya kontrastowych igraszek z innego zakresu: poeci szukają przeciwieństw, aby z nich wykrzesać najniezwyklejsze pomysły. Tak u Morsztyna:

Noc a dzień: Bez ciebie mi wzrok padnie, choć w samo południe,
A z tobą o północy słońce wstaje cudnie (Lut. 212);

Deszcz a pogoda: Kwiatki rość będą, mając „Słońce z jej oczu, z moich dżdża strumienie“ (K. 20);

Piekło a raj: Kurta na łonie swej pani zda mu się „stróżem nie piekła, lecz raju“ (K. 19);

Gorycz a słodycz: Do Wenery: „Cukrem się wszczynasz, a kończysz piołunem“ (Lut. 77);

Płacz a śmiech: Od śmiechu twego konam, od płaczu zmartwychwstaję; niewiem teraz, z czego cię pochwalić (Lut. 108);

Twardość a rozczulenie: Okrutna dama jest kamieniem, więc gdy łzę w oczach jej obaczył, dziwno mu, iż „tak twarda skała, kroplę litości wypuścić zechciała“ (K. 30);

Brzeg a rozbicie: „Rozbije okręt nadzieje u brzegu“ (Lut. 109); lub: „utonie na suszy“ (Lut. 30).

Blizkość a oddalenie; Tem bardziej pali — słońce me, im się dalej odemnie oddali (Lut. 29);

Niewola a szczęśliwość: Serce, nie skarż na okowy, całuj ogniwa łańcucha (Lut. 104).

Panowanie a poddaństwo: Choć mię zowiesz panem, — płacę podatki i jestem poddanym (Lut. 17);

Łowy a niewola: Tyrzys zakłada sieci i lepy; a wtem Polichna, jak piersi odkryła, duszę mu za kształt, jak pod sieć zwabiła (Lut. 138);

Cień a rzeczywistość: Poeta prosi o portret: Ty mi nic nie dasz, a ja wezmę siła (Lut. 12).

Zakochany dokonywa całego szeregu niepodobieństw: w ogrodzie miłości zostawszy kopaczem, orze skały twardej Tatry, wlecze, uprawia i żnie polne wiatry (Lut. 9).

Analogie tych i podobnych przeciwieństw znajdujemy u poetów obcych: Marino wyprowadza całą armię w sonecie, tłómaczonym z Lopeza de Vega, na określenie rozstania:

Gire e restarsi, e nel restar partire...
Ir y quedarse y con quedar partirse.

„Jechać a zostać, odjeżdżać w zostaniu; Jechać bez duszy, ale z duszą cudzą; skarżyć się, biadać, nie wiedząc na kogo; konać z boleści, lecz nie umierając etc...“ Nie trudno znaleźć u Marina odpowiedniki do każdego kontrastu Morsztynowego:

Noc a dzień: Oczy damy niosą noc drugim, podczas gdy same są dniem.

Piekło a niebo. O miłości rzec można słusznie „*ch'abbia ancor le sue furie il paradiso*“.

Słodycz a gorycz: Dama „piołunem ma serce, a nektarem usta“.

Płacz a śmiech, życie a śmierć skombinowane w jednym madrygale:

„Serce moje łka, a twarz się śmieje; tak żyję ustawicznie w płaczu i konam w uśmiechu“ (Lyra. II. mad. 53).

U Gongory oczy damy udzielają światu słońca, odebrawszy je niebu (p. 431); Sieur Théophile dziwi się kontrastom piękna i bólu: *O ciel, peux tu bien tirer d'une si belle chose — un si cruel mal, que le mien?* (II. p. 173).

Dla Sarazin'a niepodobieństwem jest widzieć, a niekochać, kochać, a nieumierać: *Je ne puis jamais, ayant connue Sylvie — ni la voir sans l'aimer, ni l'aimer sans mourir* (Son. *La beauté que je sers*);

Maynard, któremu kochanka we śnie tylko ukazywać się raczy, żali się zgoryczony: „*Que mon sort est capricieux! Pour voir le soleil, qui m'éclaire, il faut que je ferme les yeux* (p. 81).

Wspólny wszystkim Seicentystom jest pomysł, polegający na przeciwstawianiu dwu stopni, albo dwu stanów.

Morsztynowa Zosia piękna jest, mimo że płacze; cóż, gdyby się uśmiechnęła:

O wdzięczny to płacz, który w sobie cosi — smacznego ustom przydaje mej Zosi! — Cóż, gdyby z śmiechem pozwoliła gęby — i swe perłowe pokazała zęby?... (K. 30).

Tasso pyta: „Jeśli pani ma tak sroga dla tych, co jej służą, jakimiż ciosy karci buntowników"? (Son. *A i servigi d'Amor)*; a gdzieindziej: „Jeśli muszka na twarzy jest wadą piękności, jakież muszą być jej zalety"! (Madr. *Caro amoroso neo...)*.

Typem tej figury jest odezwa Guariniego „Do oczu: *Le chiusi m'occidete, aperti che farete!* (Mad. 12), co żywcem przejął Stigliani: *Che faran que'begl' occhi aperti stando — Se così chiusi ancor mi saetanno?...* (p. 89).

U Gongory jedna pasterka śle tak gorące westchnienia, iż zdolne by stopić skałę; cóż uczyniłyby sercu, które na westchnienia i płacz jest miękkim woskiem?... (p. 434)

Desportes dziwi się ogromowi swego przywiązania: *Si pour les maux je te rends grace, — que ferais-je pour des plaisirs?...* (p. 54), itp.

Subtelniejszą formą antytezy, bo wydobytą ze ściślejszej kombinacyi dwu sprzecznych pojęć, jest t. z. Oxymoron, gdzie epitet kłóci się ze swym podmiotem:

Morsztyn powiada: „Nigdy się piersi me nie będą bały — twych smacznych razów i twej słodkiej strzały (Lut. 54), z Marina zaś bierze „mróz gorejący i ogień lodowy" (K. 29).

Gongora spijał „miłości najsłodszą truciznę"; oglądał „wilgotne iskry i płonącą rosę"..., t. j. oczy jednej damy w Polyfemie (strofa 21).

Nazwa *adorable inhumaine* znajduje się nietylko u Théophile'a, ale stokroć w spółczesnych zbiorach; już Du Bellay skarży się na swą *doulce ennemie*, może za przykładem Petrarki, któremu wypowiada wojnę *una dolce guerriera*. Maynard wynalazł arcysztuczny termin: *l'aimable horreur de vos belles tenèbres* (p. 44); Benserade pochlebia królowej polskiej Maryi Ludwice: „*...votre adorable vuë — forme contre sa vie* (du roi Casimir) *un aimable attentat* (I. p. 197).

Do tego źródła należy odnieść styl, panujący u nas jeszcze XVIII wieku, a wyszydzony w Panu Tadeuszu, na weselu Zosi:

„...o ty, której wdzięki
Budzą bolesną radość i rozkoszne męki!..."

Treść.

Koncepty i pomysły.

Podczas gdy użycie metafor, antytez i innych figur stylu barokowego może pochodzić ze wspomnień oczytania i nie pozwala jeszcze posądzać Morsztyna o naśladowanie lub wyzyskiwanie pomysłów cudzych, koncept, owa kolumna pacierzowa utworu, wskazuje ślad, po którym tropi się bliższą, bezpośrednią zależność od wzorów. Tu należy postępować ostrożnie, aby posądzeniem o literacką kradzież nie krzywdzić poety. Przedstawiając żywioły poetyckiego stylu Morsztyna, szeregowałem wszystkie jego przykłady tak, aby w nich wykazać tylko tożsamość gatunku, pozostawiłem zaś na boku te, których bezpośrednie pochodzenie sprawdzi się w rozdziale o przekładach i parafrazach. Tak samo postępuję z konceptami; są bowiem pomysły w XVI i XVII wieku tak rozpowszechnione, że chronologicznej ich pierwotności wykryć nie podobna; musi nas zatem zadowolić tożsamość gatunku.

Pierwszym jest np. nader pospolity motyw palenia się i rozsypywania w popiół. U Morsztyna K a n i k u ł a, symbol „zagorzałych" miesięcy poddaje się bardzo wygodnie do igraszek z płonącem sercem. Poemacik p. t. Z a p a ł (K. 28) daje bardzo typową postać tego konceptu: Kupido uciekł od Psyche, gdy chcąc podpatrzeć, niechcący prysnęła nań kroplą oleju. Jeżeli więc bożek miłości uciekł przed spalenizną, pyta poeta, czemuż w gorącości pałającego ja mieszkam płomienia? — przecz się nie chronię mojego zginienia?... Etna, Hekla, Kanikuła, płonąca Troja chłodne są w obec mego pożaru".

Gdzieindziej porównywa się ze smolnem łuczywem: Jak świeże smolne łuczywo naprzód „sapi", potem się poci, wreszcie gore i w popiół rozpada, — podobnie ja: naprzód wzdychałem, później wylewałem łzy, teraz zaś

Tleję w węgiel, a jeśli nie spojrzysz wesołem
Okiem, w małej się chwili rozsypię popiołem (Lut. 35).

To znów radzi Kupidynowi, by, zgasiwszy świecę w sercu Kasi, zapalił ją w jej wzroku, a nie szukał ognia w sercu poety, gdyż „tam

nie ogień, a szczere popioły" (Lut. 40). Przykłady można by mnożyć: Lut. 158, Lut. 162, etc.

W poezyi Seicentystów „palenie się" z miłości do dziewcząt i dam jest stanem równie codziennym, jest konwencyonalnem zapalaniem kaganka przed ołtarzami wybranego bóstwa. U Marina po wielekroć serce „*tutto cenere è gia, non c'è più foco*; na ten płomień i ten popiół zużyty cały sonet: *Ardo, ma non ardisco.*

„Gorę, a nie śmiem otworzyć pożarowi ujścia; tak żarzy się wewnątrz, a na zewnątrz nie zjawia. Czasem chce wydać się wzrokiem lub westchnieniem, ale zaraz cofa się przestraszony i cały skupia w sercu. Cierp więc serce i milcz, gdyś stało się tak pięknego płomienia schroniskiem; spal się na popiół, grobowcem twym będą piersi moje".

Pierś grobowcem lub urną popiołów znajduje się też u Tassa, w son.: *A poca terra*; inny sonet: *Facelle son.* kończy się tą myślą, że „serce jego, strawiwszy się ze szczętem, zmienione w popiół płonąć już nie może".

O koncepcie Stiglianiego, gdzie popiół ze spalonego kochanka użyty bywa do klepsydry, powiemy niżej.

Hiszpanie i Francuzi palą się niegorzej: u Herrery Amor podsyca ogień, aby dusza zakochanego od mrozu obojętności nie skrzepła (p. 263); Théophile „płonie bez ustanku ogniem, który zgasić się nie da" (Ode II. 171); dworny Voiture twierdzi: „*J'aime à brusler d'une si belle flamme*" (Stances. p. 37).

Innym wspólnym tematem jest łkanie, omdlewanie, konanie z miłości.

Morsztyn płacze jak bóbr w wierszu: Do oczu swoich (Lut. 206), a nędzny stan swój opiewa w najżałośniejszych nutach: „Co za moje życie — Żałości pełne, ciemnością nakryte — Skąpane we łzach" (Lut. 217). Dobrze, że obiera przynajmniej słodki rodzaj śmierci: Przymi to ostatnie pocałowanie, — przymi zbiegłą duszę — w usta twe... (Lut. 211); że jak motyl od dotknięcia świecy, tak on chce „umrzeć, złożywszy usta moje z usty"! (Lut. 160).

Jak Guarini z Marinem teoryą pocałunków, tak francuscy poeci stworzyli pełną galanteryi teoryą cierpienia i konania z miłości. Tylko niektórzy, rubaszni, przeklinają „niewdzięczną przyczynę swych łez", jak Sieur Théophile (Ode II. p. 170), skarżący się gdzieindziej na niewytrzymane tortury:

Je n'ay repos ny nuit, ny jour,
Je brusle, je me meurs d'amour (p. 215).

Dla innych katusze, łzy, śmierć są koniecznym przysmakiem miłości, z którym godzą się tak, jak z gorzką łupiną smacznego owocu. „*Je*

me meurs" mówią tak łatwo, jak „*je suis amoureux*", a w jedno i drugie równie łatwo wierzą.

Ménage pisze do Mlle de Vergue: *Ouy, je meurs, adorable Sylvie, et c'est vous, qui m'otez la vie* (p. 282); u Voiture'a miłość jest stale i niezmiennie wzajemnem zadawaniem sobie męki; wszystkie kochanki okrutne, wszyscy kochankowie wzdychający i zapłakani. W Elegii Do Pięknej Fillidy czytamy spis takich bezużytecznych, nienagrodzonych tortur:

„Tyle łez darmo wylanych, tyle westchnień źle pojętych, tyle wzgard i śmiertelnych obaw, tyle żalów, tyle miłosnych skarg, rozpaczy, nudzeń, tęsknot, smutnych dni i przykrych nocy..." etc. W sławnym sonecie konkursowym pierwszy wiersz brzmi okropnie i ponuro: *Il faut finir mes jours en amour d'Uranie*; mimo to uprzejmy poeta błogosławi torturę, a, szczęśliwy z wyroku śmierci, nie śmie szemrać na okrucieństwo pięknej.

Maleville nosi na twarzy wyraz jeszcze komiczniejszej rezygnacyi: *C'en est fait*; *je me meurs, Climène.... Mourir est tout mon reconfort....* (p. 79).

Innym, pospolitym tematem jest zamiana serc lub dusz kochanka i damy, skąd wypada pomysł, że jedno nie w sobie żyje, lecz w drugiem, albo, jeśli żyje bez serca i duszy — to wyraźnym cudem. Tak u Morsztyna:

„Chcąc wiedzieć, jakom w twej łasce, Bogumiło, — słałem serce na zwiady, to się nie wróciło, — rade pozostać w tak wdzięcznej gospodzie. — Posłałem westchnienie, wreszcie posyłam duszę. — O odpraw z łaską, bez tegoż dwojga (bez serca i duszy), umrzeć muszę" (Lut. 134).

Że pocałunek może duszę zabrać, a zbiegłą nazad wrócić (Lut. 220), wie Morsztyn zapewne z Adonisa (III. 96); jednak podobne przechodzenie serc jest pomysłem bardzo starym, u nas używał go Kochanowski:

„Przeto uczyń tak dobrze, albo wróć moje,
Albo mi na to miejsce daj serce twoje" (Fr. II. 2).

Pomijam poetów renessansowych, jak Ariosto, Costanzo, etc; kunsztowniej układa się tenże motyw u Guariniego: „Jadę precz, czy nie jadę? jakże nie jadę, jeśli odjeżdża cielesna powłoka? Jakże jadę, jeśli dusza tu zostaje. A skoro w duszy tkwi życie, jakże nie konam, gdy zaledwo żyję? (Mad. 90). Sama przez się przychodzi pokusa odnieść do tego wzoru wyżej wymieniony madrygał Morsztyna (Lut. 87), rzecz to jednak zbyteczna: wybór był aż nadto obfity. Marino zaczyna sonet swój „Na Odjazd" prawie tak samo: *Partir sin alma e gir con l'alma*

altrui..., Marot oddaje ukochanej swe serce, ale, że bez serca żyć nie można, właśnie jak Kochanowski, prosi o zamianę (*Du partement d'Anne*. p. 198).

Voiture nie zadowala się taką platoniczną transakcyą; skoro się komu — powiada — zabrało duszę...,

...il est raisonnable, Madame,
Ou que l'on reçoive son corps, ou que l'on lui rend son ame (p. 151).

Innym razem, gdy pocałował piękną dziewczynę, dusza wbiegła na jej usta, aby ssać miód ze słodkich warg i już nie chciała wrócić, zapomniawszy, gdzie wprzód mieszkała. Poeta nudzi, tęskni i nie ma spokoju: *Je suis... sans elle, et sans moy-mesme aussi, lorsque je suis sans vous.* Prosi zatem, by mu oddała duszę, gotów nawet wrócić całusa... Są epoki, w których dziadowie piszą, jak małe chłopięta, a równocześnie wnucy gotują poezyą mężów: podczas, gdy stary Gombauld i dojrzały Voiture podobnemi pieszczotami grają na nerwach czułych *précieuses*, Corneille kuje stal na tyrady Cyda.

Po innych, równie powszechnych motywach, jak np. motywie włosów, które są siecią, lub oczu, które wypowiadają zalotnikowi wojnę; kwiatów, zazdroszczących damie wdzięku, to znowu wykwitających z pod jej stop tam, którędy przeszła; słońca i gwiazd, blednących w blasku jej spojrzenia i t. p., wypada wymienić jeszcze jeden, dla tego, że u Morsztyna po wielekroć powtarza się w licznych odmianach. Bohaterem jego uosobiona miłość: Amor czy Kupido, w różnych sytuacyach, układających się w rodzaj powiastek, awantur płochego syna Wenery. Początek ich u Anakreonta, Teokryta, Moschusa, Biona; częste u humanistów i poetów Odrodzenia, grasują w literaturze włoskiej i francuskiej XVII, a nawet XVIII wieku; pieści się niemi szczególnie Arkadya. Rzecz godna uwagi, że nasi Szymonowicz i Morsztyn zbierali lub komponowali te kupidynowe historye, zamykane zazwyczaj w treściwej formie epigramu, z większem upodobaniem, niż inni Seicentyści. Prologiem, niejako opowiadaniem ramowem, jak w nowelistyce indyjskiej lub średniowiecznej, jest ucieczka Kupidyna od Wenery, gdy skarciła go za jakąś pustotę i poszukiwanie zbiega między ludźmi, gdzie ciągłe wyrządza psoty. Motyw ten z Anakreontyków przeszedł np. do Adonisa, mianowicie do historyi Amora i Psyche w pieśni IV; zmienił się w długi epizod w epopei komicznej Bracciolinego (spółczesnego Marinowi) pt. Wyszydzenie bogów pogańskich (*Scherno degli dei de' Gentili*, 1618).

Prócz kilku przekładów, które wymienimy niżej, spotykamy więc u Morsztyna takie fantazye:

Kupido, kapiąc się we łzach Fillidy, nieopatrznie zgasił w nich pochodnią; „stąd to w jej płaczu takie są zapały" (K. 30). To znów:

Wystrzeliwszy wszystkie strzały, Kupido uciekł od matki, która, rozżalona, płacząc, zagasiła swą pochodnią. Poeta nie każe rozpaczać: „Znajdziesz ty ogień, strzały, syn twój nagi, — ty u mnie w sercu, on w oczach u Jagi" (Lut. 44)

Jaga zabrała strzałeczki śpiącemu bożkowi; ten, obudziwszy się, płacze swej straty. Matka tuli go i uspokaja: „Wróci się zguba; Jagusia nie dba o strzał twych rabunek: Oczy, twarz, usta, to jest jej rynsztunek" (Lut. 68).

Rój pszczół usiadł w sajdak Kupidów; stąd porównanie dwojakiej rany i dwojakiej słodyczy: pszczelnej i miłosnej (Lut. 89).

Kupido, wygnany z nieba, siada w oczach Koniuszyny (Hier. 20).

Jak widzimy, pomysły te, u liryków greckich wyzyskiwane dla refleksyi (typem jest znany epigram Anakreonta o Erosie, ukłótym od pszczoły), u Seicentystów, jak u naszego Morsztyna, stają się materyałem do ukucia zgrabnego komplimentu, dla pochwalenia oczu lub ust damy, pożalenia się na nieczułość, lub zapewnienia własnych zapałów lub desperacyi; postać skrzydlatego bożka, z taką naiwną malowana wiarą, zamienia się w bezduszną i bezcielesną łątkę, której zadaniem wyobrażać coś, lecz nie istnieć.

Forma.

W rozbiorze form Morsztynowej poezyi rozróżnić wypada stronę ich wewnętrzną i zewnętrzną. Forma wewnętrzna przedstawia się w licznych i wielorakich figurach układu stylowego, jak układ Ikonu, układ równoległy (Paralela), przeciwległy (Antyteza), układ cykliczny. Forma zewnętrzna obejmuje systemy stroficzne: Sonet, Oktawę, Kanconę, Sestynę; formy francuskie, jak: Chanson, Rondeau, Balladę; formy klasyczne i włoskie, jak Odę, Idyllę, List, Epigram, Dyalog, Madrygał; formy polegające na igraszce słów lub rymów, jak Makarony, Akrostychy, Raki, Wiersze niedomówione, Wiersze zaplatane.

Forma wewnętrzna.

Ikon. Bujna, rozkiełzana wyobraźnia Seicentystów, szukająca odpływu w słowie, pomagała sobie, jak się to mimochodem sprawdzało,

czerpaniem metafor całemi seryami z pewnych, często już w tytule uwidocznionych kategoryj. Innym posiłkiem, którego przeznaczeniem było olśnić, oszołomić, prawie przygnębić słuchacza, jest oratorska figura Ikonu, polegająca na gromadzeniu, szeregowaniu jak największej liczby metafor, obrazów, antytez, zdań pytających lub przeczących, słów w trybie bezokolicznym, rzeczowników, przymiotników i t. d. dla oznaczenia jednego pojęcia lub przedmiotu.

Morsztyn, jak inni, nadużywa często tej figury, w małych dawkach wdzięcznej i harmonijnej. Chcąc oznaczyć „ile cierpi bolu dla swej Katarzyny“, w 19 wierszach oblicza go negacyami:

Nie tyle puszcza Niepołomska zwierza, — nie tyle ordy janczarskie żołnierza, etc. L. 6).

Chcąc oznaczyć „niestateczność białej głowy“, zużywa do tego równie kilkanaście negacyj: „Prędzej kto wiatr w wór zamknie, prędzej promieni słonecznych drobne kąski wienie do kieszeni“.... i t. d. (L. 22).

W opisie wdzięków „polskiej Heleny“, rozczuliwszy się nad każdą częścią jej urody, z osobliwem upodobaniem po dziewięćkroć zaczyna wiersz od wyrazu „oczy“:

— Oczy niezwykle czarne płeć białą zdobiące; — Oczy..., i t. d.

Poeci obcy używają Ikonu, złożonego niekiedy z kilkudziesięciu ogniw; u Marina np. istnym ideałem tej figury, ideałem dla tego, że w jednej ośmiowierszowej strofie więcej ogniw pomieścić rzecz zda się niepodobna, — jest jedna stanca w Adonisie, mająca określać pojęcie miłości, a ułożona w O x y m o r a.

Volontaria follia, piacevol male,
Stanco riposo, utilità nocente,
Disperato sperar, morir vitale,
Temerario timor, riso dolente,
Un vetro duro, un adamante frale,
Un' arsura gelata, un gelo ardente,
Di discordie concordi Abisso eterno,
Paradiso infernal, celeste Inferno... (Adone. VI. 170).

Budowę sztucznego Ikonu mógł Marino studyować u Lopeza de Vega; wymieniliśmy już jeden w sonecie na Odjazd: *Gire e restarsi...*, tłómaczonym z hiszpańskiego poety; na określenie miłości mamy u Lopeza sonet, równie w Oxymorach, choć nie tak regularnie zbudowany:

Desmayarse, atreverse, estar furiose
Aspero, tierno, liberal, esquivo,

Alentado, mortal, difunto, vivo,
Leal, traidor, cobarde y animoso... etc. (Son. 186).

U Morsztyna godne są uwagi układy Ikonu równoległe i przeciwległe: Paralelę mamy np. w porównaniu poety z drzewem smolnem, w całym szeregu podobieństw, wcale bystro i zręcznie pochwyconych (Lut. 35); lub w sonecie Do galerników (Lut. 187), będącym parafrazą następnego sonetu Do trupa. tłómaczonego z Marina. Tam poeta stosował do siebie wszystkie objawy skonu (Ciebie zabiła śmierć, mnie zaś miłość, ty nie masz w sobie krwi, ja rumieńca, ty otoczony płonącemi świecami, we mnie ogień gore.... i t. d.), — tutaj porównywa katusze swoje i więźniów (Was człowiek, a mnie Bóg „zacina", wam nogi łańcuch, a mnie szyję spina.... i t. d.).

O wiele pospolitsza i prawie zasadnicza jest jednak Antyteza (wyżej wymienione sonety już ku niej raczej się skłaniają), a tu spostrzegamy u Morsztyna ogromną rozmaitość, świadczącą o jego niezmiernie subtelnem poczuciu symetryi w architekturze strof i poetyckich fraz wierszowych:

— Nie zawsze niebo żyznym deżdżem rosi, — nie zawsze niebo silny wiatr podnosi,
— A mnie zawsze łzy cieką, jak po sznurze, — mnie zawsze w sercu niepogodne bu-
[rze (Lut. 225).

Istnieje w poezyi ludowej włoskiej forma, która w sycylijskiem brzmieniu przedstawia się, jak następuje:

La luna è bianca, e vu' brunetta siti;
Idda è d'argentu, e vu' l'oru purtati..... etc. (Pitrè I. p. 48).

a w przekładzie wyglądałaby mniej więcej tak:

Księżyc jest biały, a ty czarnobrywa,
On jest ze srebra, a ty cała w złocie;
Księżyc nie gore, a ty iskra żywa,
On blaski roni, ty ich siejesz krocie;
Ty ciągle rośniesz, gdy jego ubywa,
On się zachmurza, ty w ciągłej ochocie.
Więc błądzi, kto cię księżycem nazywa,
Bo jesteś słońcem, o mój ty klejnocie.

Ciekawym może przyczynkiem do dziejów twórczości Marina będzie spostrzeżenie, którego w książkach, poświęconych wykazaniu wzorów poety, nie spotkałem, że motyw tego sycylijskiego strambotta znajduje się w Lyrze, skąd przeszedł do Lutni Morsztyna.

Marino. Sonet *Alla Luna* (Lyra I).	Morsztyn. Do Miesiąca (K. 18).
De la vaga mia Cynthia, ò vaga Luna	. . . .
Vera imago sè tu. Tu d'ogni stella	Tyś jest niebieskich gwiazd i ogniów panią,
Se' donna unica in ciel, si come quella	Na ziemi wszystka płeć iść musi za nią;
Non ha sotto il tuo cerchio eguale alguna.	Ty co noc twarz swą mienisz, ona płocha
Tu la notte inargenti oscura e bruna,	I niestateczna, choć przysięgła, kocha;
Splende l'altra frà noi candida e bella;	Tyś biała, ona śniegi płcią przechodzi,
Tu vita, e morte altrui dispensi ed ella	Tak twój, jak onej promień głowie szkodzi;
Quanto ben, quanto male in me si aduna.	Ty noc oświecasz, ona swoim wzrokiem
Tu volubile, e fredda ed egualmente	Zwyciężyłaby Ereb z jego mrokiem;
Meco instabile e varia, hà pur costei	Tyś zimna, onej nie szkodzą nic strzały,
(Benche foco sfavilli, anima algente.	Chociażby w kuźni lemnejskiej dojrzały;
Mà tu talhora (e in cio simil non sei)	Ty czasem władniesz, ona zawsze rządzi,
Stringi il tuo vago, ella amor mai non sente,	Lecz nic tak, jak ty, coś planetą, błądzi.
Tu dal sol prendi il lume, il sol da lei.	I w tym nie równi jesteście do końca,
	Że gdy ty światła zasięgasz od słońca,
	Ona go daje...

Są w polskiej parafrazie rysy bardziej zbliżone do oryginału ludowego: (Ty co noc twarz swą mienisz), co jednak nie upoważnia do mniemania, aby Morsztyn pamiętał tę piosenkę z pobytu w Neapolu; pokrewieństwo z sonetem Marina jest widoczne, a przykład poucza o sposobie, jakim Morsztyn wyzyskuje wzory: oto nie zawsze tłómaczy dosłownie; pochwyci myśl i snuje ją dalej, jak go rym prowadzi, od czasu do czasu zaglądając w tekst, który przed nim leży.

Jedną z przyczyn wielkiej popularności Marina w Italii jest ta, że przyswajał sobie i odtwarzał, zwłaszcza w Adonisie, formy i pomysły ludowe; ten sam szemat spotyka się w licznych stancach Adona, np:

> *Ella (Mirrha) il padre inganno di notte oscura,*
> *E tu porti negli occhi un di sereno...* etc. (III. 148);

po Marinie i za jego przykładem spotyka się porównanie dziewczyny ze słońcem u Preti'ego *(Paralello fra l'sole e la sua dama).*

Dla niezmiernego wdzięku godna uwagi, a dla tajemniczości pochodzenia zasługująca na wybadanie jest forma, którą nazwałbym cykliczną, której Morsztyn nie znalazł u swego głównego wzoru, Marina, a której w tak czystym, w tak arcysymetrycznym kształcie nie udało mi się znaleźć w całem europejskiem piśmiennictwie, tylko raz jeden u największego z wielkich, u Szekspira. Szemat przedstawi się najwyraźniej w następującym utworze Lutni:

> Biały i polerowny jest marmur z Karrary,
> Białe mleko, przysłane w sitowiu z koszary,

Biały łabędź, i białem okrywa się piórem,
Biała perła, nie częstym zażywana sznurem,
Biały śnieg świeżo padły, nogą nie deptany,
Biały kwiat lilijowy na świeżo zerwany.
— Ale bielsza mej panny płeć twarzy i szyje,
Niż marmur, mleko, łabędź, perła, śnieg, lilije (Lut. 41).

Ta sama forma, zawsze tak zwięzła, tak równolinijna, powtarza się u Morsztyna jeszcze wiele razy (Lut. 28, 34, 42, 69, 78, 98; Hier. 14.) Wyrażona znakami algebraicznymi przedstawiała by się tak:

a=x, b=y, c=z; abc=xyz.

W poszukiwaniu jej źródła pamięć bieży naprzód do poezyi hiszpańskiej, gdzie podobnie budowane cykliczne strofy są czemś bardzo powszechnem u pisarzy XVII w., a znane są już w poezyi XVI wieku jak u Gongory, nawet w bardzo skomplikowanym kształcie (cf. Son. 44: *Miéntras, por competir con tu cabello*). Po nim częściej zjawiają się u Lopeza de Vega (Cf. Cancion: *La verde primavera*); jeszcze częściej u Kalderona, u którego prawie regularnie używane bywają w chwilach patetycznych, lub wysoce nastrojonych do wygłoszenia komplimentu, albo krasomówczej tyrady.

Z ostatniego pisarza przytoczę bodaj jeden przykład.

Syrena: „Skargi daremne, niestety“!....

Leonora: „Daremne? Syreno, gdzie ty — daremne widziałaś żale? — Roślina szumem lamentów — żali się, wiatrem tracona; — żali się, gdy słońce kona — na mogile z dyamentów. — Żali się głaz, gdy tententów — wiatru tabunna gromada — spadnie i jękami gada: — a echo, leśna królewna, — wszak się żali, kiedy rzewna — na jęk jękiem odpowiada. — Czuje miłość, więc się smuci — powój, kiedy oderwany — od skały swej ukochanej; — prosty ptak żałośniej nuci, — kiedy lubej pełna chuci — pierś ptaszęca mu się ścieśni: — piosenką cieszyć się umie, — w której żale się rozumie, — choć się nie rozumie pieśni. I morze się skarży ziemi, — gdy wargami piany białej — muska usta brzeżnej skały; i ogień, gdy drga i dymi, — iskrami pryskającymi płacząc; — więc czyż dziw, że moje — oczy pragną w żywe zdroje — zmienić się, kiedy się żalą: — płomień iskrą, morze falą, — echa, góry i powoje“?... (*A secreto agravio secreta venganza.* Jor. I).

Rzecz zastanawiająca, że Marino nie przejął tej formy, która jego instynktowi poety-architekta, zda się, niezwykle podobać się była powinna; nie przypomina jej ani jedna z 5000 stanc Adonisa, nie znalazłem jej równie w żadnym zbiorze włoskich poezyi ludowych. Za to, cofnąwszy się wstecz, natrafiłem na nią u Ronsarda, a nawet u Marota.

U Ronsarda po dwakroć: raz w sonecie miłosnym: *Oeil, qui des miens à ton vouloir disposes* (I. p. 43), gdzie czterokrotna odezwa poety: do oczu, do uśmiechu, do łzy i do ręki kończy się wierszem skupiającym jeszcze raz te cztery człony:

Un oeil, un ris, une larme, une main;

drugi raz w sonecie do Jana D'Aurata: *Escoute mon Aurat* (I. p. 140)

U Marota raz, w niezbyt grzecznym epigramie (*Vous estes belle, en bonne foy*).

„Jesteś piękna, a kto mówi, że nie, ten głupi; jesteś bogatą, sprawdzać niepotrzeba; jesteś najzacniejszą: kto przeczy, jest bardzo hardy. — Ale kiedy się chwalisz sama, nie jesteś ani zacna, ani bogata, ani piękna (*vous n'estes — honneste, ni riche, ni belle*).

Wszystkie wymienione wzory albo nie dorównywają Morsztynowemu wdziękiem, albo przewyższają go wykwintem; u jednego Szekspira w lirycznym cyklu *The passionate pilgrim* znalazłem ten sam schemat zwięzły, symetryczny, zaokrąglony harmonijnie, jak renessansowe *stucco*:

Beauty is but a vain and doubtful good
A shining gloss, that fadeth suddenly;
A flower, that dies, when first it 'gins to bud,
A brittle glass that' z broken presently.
A doubtful good, a glos, a glass, a flower,
Lost, vadet, broken, dead within an hour. (Pass. Pilgr. x).

W zbiorze Spencera p. t. *Amoretti* znajduje się sonet

Happy ye leaves! when as those lilly hands,

z tymże schematem, naśladowany zapewne z Ronsarda; pochodzenie formy szekspirowskiej nie jest wytłómaczone nawet w dziele prof. Schippera: *Neuenglische Metrik,* gdzie mowa o włoskich i francuskich renessansowych formach w poezyi angielskiej (p. 886—935); może przypadek, często bystrzejszy od najsumienniejszego badacza, źródło tej pięknej formy wykryje.

Forma wewnętrzna.

Sonet, którego wzór najbliższy miał Morsztyn u Marina, świadczy o dużym postępie od czasów Kochanowskiego, gdzie jeszcze nader nieudolny, zaledwo kilkakroć zachowuje system prawidłowy rymów, a w reszcie wypadków zadowala się utrzymywaniem liczby 14 wierszy. Morsztyn w sonecie nietylko nie cofa się przed szkopułem bogactwa treści, ktore np. w przekładach określoną, szczupłą miarą całkowicie ogarnąć trzeba, nie tylko daje sobie radę z rymami, ale owszem szuka

wykwintniejszych, gardząc pospolitymi na o w a ć, a n y, u j e, a ł a, etc.; a jeśli już ich używa, to w wyrazach długości nierównej, tak jak to w dzisiejszej technice jest zasadą.

O k t a w ę czyli S t a n c ę brał równie z Marina, a wykształcił ją niezmiernie ponad technikę Piotra Kochanowskiego, a nawet Potockiego i Kochowskiego.

K a n c o n ę, której kilkakrotnie musiał użyć w przekładzie Tassowego Amyntasa, pojął w całej kunsztownej budowie, ale, odtwarzając, wytrwać w niej nie umiał. I tak końcowy chór aktu I wytrzymuje następstwo rymów (a b c a b c c d e e d f f) aż do ostatnich wierszy, gdzie się nagle zrywa; prócz tego poeta pomija prawidło ilości zgłosek, rozwiązując s i l v ę (plecioną z wierszy 7 i 11 zgł.) na jednolite endekasyllaby. Kancona chóru kończącego akt II, rozwiązana w stance, a równie swobodnie traktowane chóry następne.

S e s t y n ę mógł Morsztyn podpatrzeć u Petrarki, a odtworzył ją nader kunsztownie w wierszu D o G r o t k o w s k i e g o (Lut. 45), gdyż nie tylko zachował regułę kończenia wszystkich strof jednymi wyrazami, ale wprowadził rzeczywiste rymy, czego nie ma ani u Włochów, ani u Prowansalów. Snadź narodowy zmysł poetycki nie mógł obejść się bez rymu, lub też poeta pragnął internuncyuszowi królewskiemu w Neapolu, tłómaczowi Petrarki, pochwalić się szczególnem mistrzostwem.

Formy francuskie Villona i Marota: c h a n s o n, r o n d e a u, b a l l a d a, które Morsztyn widocznie chciał naśladować w wierszach L u t n i 91, 202, 209. nie udały się; jedna C h a n s o n Voiture'a (Lut. 205), dosłownie tłómaczona, wyszła poprawniej.

Za to widocznie Marotowa jest wymyślna forma pieśni D o o c z u (Lut. 208), ułożonej taką sztuką, że końcowe wyrazy lub tylko dźwięki wiersza wracają na początku następnego, czem tworzą rodzaj łańcucha: U Marota przedstawia się to dwojako:

Plaisir n'ay plus, mais vy en desconfort.
Fortune m'a remys en grand douleur:
L'heure.... etc. (p. 79).

albo: *Dieu des Amans de mort me garde,*
Me gardant, donne moy bonheur,
En le donnant... etc. (p. 80).

Morsztyn naśladuje widocznie ten drugi szemat:

...Służy panu nie w nadzieję n a g r o d y.
N a g r o d y nie upatruje ten, co miłuje...
...Kochanki mojej wzrok ł a s k a w y.
Ł a s k ą-ś mi powinna płacić. i t. d. (Lut. 208)

Oda, List, Epigram oparły się na wzorach Horacego, Martiala; Idylla, obrazki sielskie noszą cechę bardziej swojską i prawie że jedyne nie są naśladowane; utwory religijne prawie są wszystkie tłómaczone, o czem dalej się powie.

Zagadka, ulubiona igraszka spółczesnych, mogła pójść z przykładu Cottina.

Dyalog mamy jeden: Rozmowę Adonisa z Wenerą (Lut. 77); treść wzięta ze wspomnień Psychy, a forma z poezyi renessansowej, gdzie dość jest pospolita

Wzorem do Madrygału miał Morsztyn Marina; naśladował i tłómaczył wzory swe bardzo dowcipnie, zawsze jednak zachowując nieumiejętność czy niechęć trzymania się formy wiersza 7 i 11 zgłoskowego, które przycina zawsze do endekasyllabu.

Jednym ze środków stylu kwiecistego, fiorito, jest igraszka słów, dwuznacznik lub kalambur, stanowiące manierę już u humanistów i Cinquecentystów; Morsztyn nie potrzebował sięgać tak daleko; u Marina miał wzorów podostatkiem (gel di gelosia).

Stąd takie wiersze Morsztyna, jak: Zapuszczam zapust smutny (Lut. 24), lub: Słusznie mówimy, że panny boginie, Boginie każdy, kto się im nawinie (Lut. 36).

Wiadomo np., że ta część Psychy, gdzie Wenus szuka zbiegłego Kupidyna na Warszawskim dworze, jest oryginalnym epizodem, pomysłu samego Morsztyna; nie jest jednak oryginalny pomysł układania konceptów z nazwisk dam dworu:

— Popęda serca bez seni na jawi (M-lle Bessaine, strofa 47).
— Jak do kościoła i jako do Arki (M-lle d'Arquien, strofa 49).
— To są jej pęta i trwałe kordony (M-lle Gordon, strofa 50) etc.

Wzięty z sonetów Marina, mianowicie z III tomu Liry: Sole onora i So Leonora; Orsa, Rosa del Ciel (p. 121) — to pani Leonora Orsina; Veronica Spinola poddawała się do kombinacyi kwiatu i ciernia; pani Barbara Turca Pia mieściła w nazwisku swem temat na cały tom konceptów w guście XVII wieku; podobnie Maria Solari, rozdzielająca się na mare i sol; pani Vipereschi nasuwała wspomnienie miłosnych jadów i t. p.

Nie zawsze z dobrym smakiem używał, choć nie nadużywał, Morsztyn kalamburu w Lutni; tak w epigramie: Radzę-ć, z Leżajskiem sprzągnij Święte Krzyże (Lut. 92); — Na pijanicę: Chcesz pojąć żonę.... raczej niech cię pojmie żona — i wyprowadzi z karczmy pod

ramiona (Lut. 123); w epigramie Do Szumowskiego: wypogodzony szum (n. b. burzy. Lut. 198) i t. p.

Akrostych (Lut 49) jest formą pospolitą w poezyi łacińskiej, francuskiej XVI i XVII wieku; Wiersz niedomówiony, Makaron widział Morsztyn już u Kochanowskiego, dokąd Raki dostały się z poetów dekadencyi rzymskiej, np. z Porphyriusza:

Blanditias fera mors Veneris persensit amando,
Permisit solitae nec Styga tristitiae
(*Publilii Optatiani Porphyrii versus anacyclici.* Anth. vet. lat. epigr. Nr. 236).

1 2 3 4 5 6
— Folgujmy paniom, nie sobie, ma rada (Koch. Fr. I. 14.)
6 5 4 3 2 1

1 2 3 4 5 6
— Cnota cię rządzi, nie pragniesz pieniędzy (Morsztyn. Lut. 62.)
6 5 4 3 2 1

— Jakoś mi już skaczesz słabo, — folguj sobie miła ba...rbaro (Koch. Fr. I. 36)
— Nie dziwna to u mnie pani, — że cię każdy galant — wspomina (Morsztyn Lut. 63),

gdzie tekst jest zapewne zepsuty, gdyż należało wiersz skończyć wyrazem ga-lant, zam. ga-ni., jak w następnym pi-gwor, zam. pi-wa.

Wzór Makaronu jest tylko jeden, widocznie dla złożenia trybutu modzie:

Est mihi vini cadus quod Tokajum
Fundit plagente wydeptanum prasa (Lut. 75).

Wychowanie literackie Morsztyna.

Cechy wspólne, tak widocznie łączące naszego poetę z równorzędną literaturą obcą, pozwalają stanowczo zaliczyć go do rodziny pisarzów barokowych. Cały szereg poetyckich pomysłów określił nam dziedzinę, w jakiej obracały się jego studya, upodobania, codzienna lektura, tak że z ich pomocą można wypełnić braki życiorysu, odtworzyć a priori dzieje jego literackiego wychowania, aby następnie sprawdzić je a posteriori, przy czem z zakresu, dotąd dopiero najogólniej naznaczonego, wyjdą na jaw autorowie, których Morsztyn szczególniej sobie upodobał tak, że nie tylko podpatrywał ich sposób pisania, ale ogromną ilość pomysłów do swego zbioru liryk w naśladownictwach lub tłómaczeniach wiernie przenosił.

Zbyteczne przypominać i dowodzić, że literacki grunt Morsztyna, jego wychowanie domowe, opierało się na tych samych studyach klasycznych, które były tradycyą i regułą i wykształciły nam najpiękniej-

szy typ poety humanisty w osobie Jana Kochanowskiego. Z jedną tylko różnicą, której winna zmiana gustów literackich w półwiekowej przestrzeni czasu: podczas gdy Kochanowski, wielbiciel prostoty Greków, sam posągowo prosty, znał w oryginale tragików, liryków, Homera, a nie tylko znał, ale ich duszą swą przypominał, jak sam Poliziano; Morsztyn skłania się raczej ku sztucznym Rzymianom, na nich się kształci, ich wzory przenosi nad grecką powagę. Przekład Metamorfoz Otfinowskiego wynikł z takiej samej potrzeby upodobań, z takiego samego pożądania cudowności, czarodziejstw, awantur, jakie równocześnie zalewały Europę setkami tomów cyklu Amadysa i Palmeryna z Oliwy, jakie za lat dwieście miały utworzyć historyczny romans Walter Scotta, a niedługo potem romans kryminalny. Cudowność za jaką bądź cenę: za cenę zdrowego rozsądku, za cenę wykrzywienia natury, zdziwaczenia fantazyi, sfałszowania uczuć, — oto hasło przenikające najszersze i najszczuplejsze literackie rodzaje: od eposu aż do madrygału w epoce przed reformą Boileau. Już nie owa cudowność Aryostyczna, świadomie żartobliwa, podana za lekką przekąskę przy mądrym i trzeźwym wykładzie filozofii życia, ale cudowność, wynikła ze skrzywienia uczucia na czułostkowość, wyobraźni na chimerę, logicznego rozumu na paradoks. Cudowność klasycznego świata najobfitsza oczywiście w mitologii, to też nie ma rzeczy potrzebniejszej Seicentyście, nad biegłość w Almanachu bogów, nad skandaliczną kronikę całej arystokracyi i demokracyi Olimpu, nad znajomość historyi i zjawisk przyrody ze stanowiska Metamorfoz. Ale podczas, gdy humaniści i cinquecentyści lubią wierzyć w ten cudowny świat greckich mitów, w ten nieświadomie uzmysłowiony traktat psychologii pierwotnego człowieka, a wierząc, ubierają go w cielesne kształty i cieszą się nim, jak artysta dziełem, Seicentyści oświadczają z góry, że w mitologii nie widzą nic więcej jak przenośnię, symbol pewnych uczuć i własności duszy, i poczynają sobie z bogami Olimpu jak z poetyckimi klockami, potrzebnymi im do budowy dziecinnego gmachu. W tym właśnie czasie, kiedy Morsztyn kształci się w Italii, bogowie pogańscy stają się coraz bardziej abstrakcyami, wyszydzanemi i wyklinanemi od poetów i cenzorów, którzy z ich strony obawiają się poważnego niebezpieczeństwa dla katolicyzmu! Bracciolini wytoczył przeciw nim istną krucyatę, gromił poetów, „którzy zapisują karty imionami Jowisza, Saturna, Marsa i Wenery, przypisują im siły i własności niebieskie, jakich zaprawdę nie posiadają“. Co więcej, „Bogowie pogańscy albo są dyabłami, albo ich wcale nie ma“, woła fanatyczny poeta w swej bogoborczej epopei p. t. Wyszydzenie bogów pogańskich. To też na książkach aż do końca tego wieku znajduje się wszędzie to śmieszące nas dziś zastrzeżenie: Przez wyrazy Raj, Bogini, Bóstwo,

boski, błogosławiony, święty... rozumie autor: miejsce roskoszy, piękną kobietę, przedmiot ukochany, istotę doskonałą, człowieka uczciwego"..., nie zaś pojęcia religijne, chrześcijańskie; niekiedy nawet nie wolno drukować pewnych wyrazów i w pewnem złożeniu. Tak, kiedy Marino w jednym poemacie powiada: *„ha le sue furie il Paradiso"* — „i raj ma swoje furye", — to takie połączenie wydaje się cenzorowi bluźnierstwem,... *Paradiso* zastępuje kropkami (wydanie weneckie Liry z 1675 roku). Fakt istotnie dziwny, że walka ta rozpoczyna się właśnie wtedy, kiedy biedne klasyczne mary już i szczypty ciała pod przezroczystymi łachmanami nie noszą, kiedy ubezcieleśniły sie do czystej fikcyi; przyczyna w tem, że stawszy się symbolami, więc siłami moralnemi, w epoce surowo przestrzeganej prawowierności bardziej niż za dawnych, sceptycznych czasów Odrodzenia niepokoiły cenzorów duchownych, zwłaszcza, że rozsiadły się w literaturze rojem jak szarańcza nieprzeliczonym.

U Morsztyna, który w obec kultury literackiej Italii bądź co bądź o kilkadziesiąt lat jest spóźniony, a wobec polskiej o tyle wysunięty naprzód, nie dostrzega się żadnej z dwu ostateczności: ani fanatycznej pogardy pogaństwa, ani naiwnego ukochania olimpijskich cieniów; Wenus i Kupido są dla niego formułkami; ani u niego „Faunowie skaczą leśni" przy głosie pastuszej piszczałki, ani dziewczęta w czas Sobótki nie nucą smutnych dum o Filomeli.

Wydaje się, że jest on biegły i oczytany w mitologicznej encyklopedyi tak, jak żaden inny z naszych poetów, ale tylko przeto, że żaden nie zakładał ambicyi w wykazywaniu podobnie przestrzennej uczoności. Dla Morsztyna znajomość klasycznych motywów jest przedmiotem parady, popisu; zdaje się niekiedy, jakoby na wzór owego trubadura, który wyśpiewywał cały swój repertuar epiczny, chciał słuchaczowi okazać, ile to strun na harfę swą nawiązał. Gdzieindziej znów szeregowanie mitologicznych nazw i wspomnień służy do rozciągania pomysłu w retoryczne elaboraty szkolarskie, które mają być okrasą stylu, a są jego balastem.

Pod obu względami typowo wygląda utwór nazwany: Nagrobek IMC. Panu Wal. Otfinowskiemu (tłómaczowi Metamorfoz i Georgik), pochodzący z młodych lat Andrzeja, z 1645 roku. Zaczyna się odezwą do cieniów zmarłego, który był dziadem poety, który mu pierwszy „do Febowej podał drogę lutnie". Rozdwojony — jak powiada — żalem, ma „jedne w papierze, drugie we łzach oko", a równie zakłopotane ręce, z których „jedna rym pisze, druga łzy ociera". Jak to widoczna, niezbyt pochlebnie o przyszłości artysty wróży taka sztuczna figura w wierszu, pisanym łzami po stracie ukochanego opiekuna! Tylko, że Włosi i Hiszpani układali jeszcze przeraźliwiej zimne treny i nagrobki, na śmierć jeszcze droższych osób.

Rozpoczyna się poemat bankietem bogów, w czasie którego przybywa Jowisz i, oznajmiwszy śmierć Otfinowskiego, nakazuje żałobę i łzy pogrzebowe: — „te, które wylała Wenus w żalu za Adonisem i Cyane obrócona w jezioro i Biblis przemieniona w strumień; Echo pomnażać będzie jęki i lamenty“. Potem następuje budowanie grobu: „z tych drew, które zbiegały się na dźwięk orfejowej lutni; z drew Mirry, Leukotoe i Dryopy, z mytycznej oliwy, z dębu Eginy, z wawrzynu Dafne, etc. Na budowlane ciosy mają być brane kości zbójcy Chirona, to znów okruchy głazów Atlasa. Lichasowego skamieniałego cielska, kamienie, które za siebie rzucali Deukalion i Pirra, etc. W okół stanąć mają posągi powstałe ze skamieniałych ludzi i zwierząt, oraz kwiaty pilnie w Metamorfozach zebrane; pod wóz pogrzebowy zaprzężone będą cztery konie słońca, Pegaz i Chiron z innymi „chłopokońmi“; treny żałobne mają śpiewać Aryon. Progne. Filomela; na straż grobu przydani Argus i Apollo w postaci pasterza i w sukę przemieniona Hekuba; po nich kolejno Apollo i wszystkie Muzy.

Wskazywaliśmy niejednokrotnie system ułatwiania rozpędu wyobraźni przez naznaczenie dziedziny, z której mają być brane przenośnie i obrazy. Ta sama metoda przydaje się wielce Morsztynowi. Zachce-li przemówić Do Swojej Rybki (Hier. 18), aż tu natychmiast przypominają mu się „Wdzięczne Syreny, pieszczone Pellady, Nerejska Tetys, Nymfy mieszkające w wodzie“, etc. — Kiedy chwali klacz hiszpańską (Lut. 10), zaraz podnosi się koń Neptunowy i Pegaz, a sam Jowisz radby „końskimi stan swój okrywać kopyty“.

Madrygał na Oczy wojenne (Lut. 34) osnuty na motywie, że „nie nowina to pannom nas wojować“, wojowały jadem przeciw mężom Amazony; Parki walczą nożycami, Bellona Marsowi w polu dorównywa; Pallas chodzi z paiżą i kopią; Hebe z Alcydową pałką (jako żona Heraklesa w niebie); Dyana zbrojna łukiem, Tetys trójzębem, widłami Prozerpina, Cybela kosą. Zosia zaś oczyma czyni to wszystko, co każda bogini z osobna:

„Dobywa, strzela, gromi, bije, siecze, — wojuje, pali, pustoszy i piecze“.

I tak dalej w licznych utworach, które po tych przykładach rozbierać zbyteczna.

Wpływ poezyi greckiej i rzymskiej.

Nie tak entuzyastycznie jak Kochanowski, ale zawsze przyzwoicie, jak poecie z humanitarnem wykształceniem przystało, Morsztyn był

oczytany w klasykach greckich, choć niewiadomo, czy cała jego znajomość tej dziedziny nie pochodziła z łacińskich przekładow i przeróbek. Z natury swych upodobań gustował raczej w lirykach i epigramacistach, niż tragikach. W Anakreontykach znalazł pomysł do epigramu O Kupidynie (Lut. 133).

Στέφος πλέκων ποθ', εὗρον
'Εν τοῖς ῥόδοις Ἔρωτα,
Καὶ, τῶν πτερῶν κατασχὼν,
'Εβάπτισ' εἰς τὸν οἶνον,
Λαβὼν δ'ἔπιον αὐτόν·

Καὶ νῦν ἔσω μελων μου
Πτεροῖσι γαργαλίζει.

Dziecię Wenery kocham,
Kiedy kwiatki rwie różane,
Poimałem i za barki
Zaniosłem go do szynkarki
I w konew nalawszy wina
Utopiłem Kupidyna.
Stąd, kiedy podleję głowy
Czuję w sobie zapał nowy
Bo na miłość, co go słucha
Mokrem skrzydłem w sercu dmucha.

Pomysł Kochanowskiego, dobyty z Anakreonta: „Bodaj zdechł, kto się naprzód złota rozmiłował“ (Pieśni IV. 3), powtórzony jeszcze raz w Sobótce (panna 10): „Bodaj wszystkich mąk skosztował — kto naprzód wojsko szykował“, powtarza się u Morsztyna w cokolwiek odmiennym kształcie. Tu żona narzeka na wynalazek myśliwstwa, bo zbyt rano odrywa męża od jej boku:

„Kto się wprzód w dzikiej zakochał zdobyczy“... (Sonet Lut. 163).

Z Moschusa, ale nie z oryginału, ani z łacińskich przeróbek (np. Poliziana), tylko widocznie z Marinowej parafrazy pochodzi wiersz Na Kupidyna zbiega (Lut. 190). Po drodze zmieniła się końcowa pointe'a. W oryginale i przeróbce Marina Wenus przyrzeka całusa temu, kto jej odda Erosa; poeta odzywa się:

Non languir bella dea: Se vai cercando Amore,
Non cercar, dammi il baccio, io l'ho nel core.

Morsztyn zaczyna swój epigram od tego samego:

Nie szukaj indziej piękna Wenus syna,
U mnie jest skryta w piersi ta dziecina,

ale chce być dowcipniejszy od swego wzoru: „Nie dbam o gębę“, — dość mi, jeśli zabierzesz sobie natrętnego gościa.

O wiele głębszy i rozleglejszy był wpływ poezyi rzymskiej:

Kilka przekładów Horacego naznaczono w rękopisach i wydaniach:

Solvitur acris hiems (Carm. I. 4). Okropna zima wiośnie ustępuje (Lut. 188).

Przekład przy wierności dość swobodny; wiersz: „Ani przebędziesz rzeki bez przewozu" dodany dla rymu; w drugiej strofie Nimfy zastąpione Sylwanami; lemnejska kuźnia jest uzupełnieniem tłómacza; zamiast *viridi myrto* mamy szczeropolskie. skromne „kwiatki"; zamiast ofiar składanych Faunowi, jest rzeźwienie się pod lipą i „gra w karty nie dla zysku", wszystko wynikłe z wspólnej naszym poetom humanistom tendencyi stósowania figur klasycznych do swojskiej miary. Pewna jędrna rubaszność w nazwie „Ta niedyskretka" zamiast *Pallida mors*, a zamiast pedantycznego *fabulaeque Manes et domus exilis Plutonia*, bardzo prosto i wdzięcznie rozwiązany wiersz w strofie ostatniej.

Oda *Ulla si iuris* (Carm. II. 8). „Kiedyby na cię za złomaną wiarę" (Lut. 194) w przekładzie wypadła dłuższa, skutkiem rozwinięcia ścieśnionej łacińskiej składni; niektóre ustępy przerzucone dla wygody, niektóre strofy zupełnie pominięte. O „dawaniu bogom po gębie" (jeden z niewielu złych wierszy Morsztyna, który tu ma znaczyć, że panna przewyższa boginie urodą) w oryginale oczywiście mowy nie ma.

Oda *Rectius vives, Licini* (Carm. II. 10) „Chcesz-li żyć z wczasem", (Lut. 189) wyszła w przekładzie wierniej. niż poprzednia; *auream mediocritatem* jednak oddane blado przez „kto środkiem idzie"; *invidenda aula* przez „dwór smaczny z pierwszego pozoru".

Dopatrywano w Morsztynie silnych wpływów Owidyusza; Dr. Chmielowski dostrzega go w sposobie „malowania uczuć" (p. XIII); tymczasem trzeba było przetrząść całe *Amores*, by znaleźć ledwo jeden drobny ustęp, niezawodnie Owidyuszowy, mianowicie motyw włosów, które pannie wypadły; tylko u Owidyusza wypadły od jakichś zatrutych maści, a u Morsztyna z śmiertelnej choroby.

At si passa fores, quid erat speciosius illis?	...bo i długie były
Contigerant imum, qua patet usque, latus.	I bez grzebienia same się toczyły:
Quid? quod erant tenues, et quos ornare timeres;	Tak cienkie przytem, że je z ręki drżeniem
	Służebna panna dzieliła grzebieniem
Nec tamen ater erat, nec erat tamen aureus illis	Nie żółte jak wosk, nie czarne też zgoła,
Sed quamvis neuter, mixtus uterquè color.	Ale jak z złotem zmieszana więc smoła.
Formosae periere comae, quas vellet Apollo,	W takiej ozdobie Apollo bez brody,
Quas vellet capiti Bacchus inesse suo.	Takiemi Bacchus zarasta pijany,
Illis contulerim, quas quondam nuda Dione	Z takiemi Wenus rodziła się z piany.
Pingitur humenti sustinuisse manu.	
(Ovid. Amores. I. El. 14).	(Morsztyn Lut. 219).

Horacy i Owidyusz w Elegiach nie odpowiadali naturze Morsztyna, skłonnej, jak się już dotąd dostatecznie wykryło, do konceptyzmu; zwyczaj, moda, wychowanie szkolne skłoniły go do tych kilku przekładów, z których o jego upodobaniu bynajmniej wnioskować nie wolno: inny był poeta, który go pociągał, który musiał mu służyć za codzienną lekturę: Martialis. Po kilkakrotnem przejrzeniu 1000 epigramatów tego poety znalazła się u Morsztyna spora garść, bo 25 bardzo wiernie tłómaczonych lub parafrazowanych: przypominamy, że Martial był kopalnią fraszek, z której sam Kochanowski bardzo chętnie korzystał.

Wszystkich utworów zestawiać nie będę, ale porównam ciekawsze:

Si memini, fuerant tibi quattuor, Actia, dentes	Czteryś tylko, duchniczko, pomnę, miała zęby,
Expulit una duos tussis et una duos.	Dwać jednym kaszlem, drugim dwa wypadły z gęby.
Jam secura potes totis tussire diebus,	Możesz teraz bespiecznie kaszleć i raz trzeci,
Nil istic quod agat tertia tussis habet.	Choćbyś się udławiła, ząb już nie wyleci.
(Mart. Epigr. I. 19).	(Morsztyn Lut. 46).
Si quando leporem mittis mihi Gellia, dicis:	Tak twierdzisz Zosiu, że kto je szczwanego
Formosus semper, Marce, diebus eris,	Zająca, gładkim jest do dnia siódmego:
Si non derides, si verum, lux mea narras,	Jeśli kto bywa gładkim z tej przyczyny,
Edisti nunquam, Gellia, tu leporem	Znać, żeś nie jadła nigdy tej zwierzyny.
(V. 29).	(Lut. 64).
Flentibus Heliadum ramis dum vipera repit,	Widomie skryta w przeczystym bursztynie
Fluxit in obstantem sucina gutta feram.	Zda się, że w własnym miodzie pszczoła płynie;
Quae dum miratur pingui se rore teneri,	. . . .
Concreto riguit vincta repente gelu.	Snadź sama sobie tak umrzeć życzyła.
Ne tibi regali placeas Cleopatra, sepulcro,	Niech Kleopatra nie pochlebia sobie,
Vipera in tumulo nobiliore iacet.	Kiedy w kształtniejszym mucha leży grobie
(IV. 59).	(Lut. 99).

Między epigramami Claudiana znajduje się aż 7 utworów na temat podobny: kropli wody zamkniętej sztucznie w krysztale; Morsztyn bliższy jest Martiala, a szczegół godny uwagi, że Marotowi podobało się wiele z tych właśnie Martialowych epigramów, które pociągały naszego poetę, tak epigram o zającu skutecznym na urodę, epigram na cztery zęby, które wypadły z kaszlem, niniejszy epigram na mrówkę w bursztynie i jeszsze następujący:

Praedia solus habes, et solus Candide, nummos,	Sam osobliwsze stroje, sam masz dwory,

Aurea solus habes, murrina solus habes....	Sam masz dochody, sam nabite wory,
. . . .	. . . .
Uxorem sed habes, Candide, cum populo.	...tylko masz z nami pospolitą.

(Nie wiem czemu Sz. Wydawca wykropkował pierwszy wyraz ostatniego wiersza; chyba, że niewyraźne pismo rękopisu podsuwało coś nieprzystojnego....)

Ten sam epigram przerobiony znajduje się u Panormity: *Solus habes nummos, et solus, Lentule libros*, (Panorm. Hermafrod Lib. I. pag. 61), z tą zmianą, że ową pospolitą rzeczą jest nie u x o r; lecz nieprzyzwoicie p o d e x; jak widzimy Morsztyn bliższy jest pierwotnej redakcyi.

Następujący dwuwierszowy epigram przedłużony mnóstwem dodanych szczegółów; u Martiala Thais jest tylko zezowata, u Morsztyna prócz tego: „nos ma krzywy, zęby jak czeluści, łeb goły itd".

Thaida Quintus amat. — Quam Thaida? — Thaida luscam.	Paweł się kocha w Zośce,
Unum oculum Thais non habet, ille duos.	a niech mi odpuści
.	...Nie ma w czem...
	Ona na jedno oko ślepa, on na obie.
(Epigr. III. 8)	(Lut. 111).
Nunquam divitias deos rogavi....	Nigdym nie prosił o wielkie dochody,
. . . .	Teraz tę skromność odmieniam z przygody:
Causa est quae subiti novique voti?	. . . .
Pendentem volo Zoilum videre.	Chcę widzieć Walka na powrozie.
(IV. 77).	(Lut. 115).

Jeszcze jeden przykład na sprawdzenie, jak nawet nieskromne epigramy wypadają zgrabnie i przyzwoicie pod wpływem delikatnego smaku przerabiacza.

Accidit infandum nostrae scelus, Aula, puellae;	Załobną moje dziewczę przybrało postawę,
Amisit lusus, deliciasque suas:	Straciwszy swe uciechy wszystkie i zabawę.
Non quales teneri ploravit amica Catulli	Nie szpaka, nie wiewiórkę....
Lesbia, nequitiis passeris orba sui....	. . . .
...Bis denos puerum numerantem perdidit annos	Ale jej chłopiec uciekł, który w ósmym lecie
Mentula cui nondum sesquipedalis erat.	Wiele jej obiecywał już pociech na świecie.
(VII. 14)	(Lut. 124).

Wypada jednak wskazać wszystkie epigramy, ile się ich wykryło u Martiala; być może, iż ktoś bystrzejszy jeszcze jeden lub drugi dorzuci; w takiej masie często pamięć zawodzi. Przekłady zwykle są wierne, często przykrojone do stosunków osobistych poety, a zawsze szukające najzręczniejszej, najtreściwszej formy wyrażenia.

Wyliczanie kielichów w epigramie Morsztyna Lut. 38. odpowiada u Martiala epigramowi I. 75: *Laevia sex cyathis, septem Justina bibatur....* etc.

Plus credit... (III. 15) = Siła wierzy nasz Paweł: żeni się, choć ślepy (Lut. 48).

Miraris, quare... (X. 84) = Nie dziwuj się, że wieczerzą Marek późno jada: przyczyna w tem, że ma brzydką żonę (Lut. 65).

Callidus effracta nummos (V. 42) = Złodziej ci gdańskie powyłupia skrzynie....; to tylko pewne, coś rozdał między przyjaciele (Lut. 71).

Nuper erat medicus (I. 47) = Przedtem chorych dobijał, teraz trumny robi; tak dwojakim rzemiosłem jeden cmentarz zdobi (Lut. 85). Ten pomysł powtarza się u Martiala jeszcze raz (I. 30).

Hesterna tibi nocte (I. 27) = Wczora przy pełnej... prosiłem cię na obiad, a ty bez żartu-ś przyszedł; grzeczniejszy-ś, niż wypada! (Lut. 86).

Nubere vis Prisco (IX. 5) = Chcesz iść za bogatego? Mądraś! Lecz nie głupi — i bogaty, bo cię on nie pojmie, a kupi (Lut. 87).

Nihil mihi das vivus (XI. 67) = Zdrowy nic mi nie dajesz; — możesz odgadnąć, stryju, czego-ć życzę (Lut. 88).

Haedina tibi pelle contegenti (XII. 45) = Na kalotę (Lut. 90).

Qui dixit caput esse calciatum. Zda mi się, że łeb nosicie w trzewiku.

Nie każdy mógł się spodziewać, aby ucinek na księdza kanonika miał być pożyczany od Rzymianina!

Ohe, iam satis est, ohe libelle (IV. 89) = Hola! już dosyć, dosyć moja księgo! (Lut. 93).

Formosa Phyllis nocte cum mihi tota Przyszedłszy do mnie Zośka do gospody

. . . .

Rogare coepit Phyllis amphoram vini (XII. 65). Poczęła prosić o gorzałki flaszę. (Lut. 104).

Mentiris iuvenem tinctis (III. 43) = Młodym się czynisz (Lut. 112).

Septima iam Phileros (X. 43) = Kosztowny masz grunt i tłusty, bo trzecią już chowasz żonę, a każda posag ci przyniosła (Lut. 114).

Nunquam se cenasse domi (V. 47) = Glinka, że nigdy w domu nie jada, tak głosi. I prawda; nic nie jada, gdy go kto nie prosi (Lut. 118).

Petit Gemellus (I. 10). = Tomek kocha szalenie. Czy dlatego, że piękna? Nie, lecz bogata i chora na suchoty *(Quid ergo in illa petitur et placet? Tussit).*

Dimidium donare Lino (I. 75) = Kto sto złotych daruje, dwu set nie pożyczy, — ten raczej pół szkody mieć, niźli całą życzy (Lut. 234).

Kilka epigramów i pomysłów wybrał Morsztyn z Ausoniusa:

Toxica zelotypo dedit uxor moecha marito:	Żona złemu (?) mężowi truciznę zadała:
nec satis ad mortem credidit esse datum.	A chcąc, żeby tem więcej jadu w so-
	[bie miała,
Miscuit argenti letalia pondera vivi,	Wlała żywego srebra, które samo szkodzi,
cogeret ut celerem vis geminata necem.	Ale wzięte przy jadzie, moc jego roz-
	[wodzi.
Dividat haec siquis, faciunt discreta venenum;	Tak kiedy dwie truciźnie zwodzą w brzu-
	[chu zwady,
antidotum sumet, qui sociata bibet.	Strawiwszy się, przepadły na dół oba
	[jady.
Ergo inter sese dum noxia pocula certant,	O jakie szczęście! żona chcąc zabić ra-
	[tuje:
cessit letalis noxa salutiferae.	Tak gdy Bóg zechce, dwoja trucizna
	[nie truje.
(Epigr. IX).	(Lut. 73).
Canus rogabat Laidis noctem Myron:	Prosił o całus pannę Bartosz chciwy:
tulit repulsam protinus;	Nie zezwoliła, że był bardzo siwy.
Causamque sensit et caput fuligine	Postrzegł się, że tam siwemu nie dadzą
fucavit atra candidum....	I głowę czarną ufarbował sadzą.
....inepte quid me quod recusavi rogas?	Ona poznawszy rzecze: prosisz siła,
patri negavi iam tuo.	Dopierom ojcu twemu odmówiła.
(Epigr. XVI).	(Lut. 101; cf. Lut. 213).

Jeszcze raz sprawdzić wypada, jak wykwintnie tłómacz łagodzi o b s c o e n a, ze ślizkich rzymskich epigramów, nic nad koncept nie biorąc.

Epigram p. t. P r z y j a c i ó ł k a da się odnieść do Martiala (Epigr. I. 57) lub Ausoniusa, bliższy jednak jest tego ostatniego:

Sit mihi talis amica velim	Taką dziewczynę lubię do zabawy,
iurgia quae temere incipiat....	Co wnet się powadzi, wnet pojedna zasię...
...Nec studeat quasi casta loqui,	Niech mi się nazbyt cnotliwą nie czyni...
nam nisi moribus his fuerit...	Bo jeśli będzie czysta, bojaźliwa...
dicere abominor: uxor erit.	Brzydko i wspomnieć, już to żona będzie.
(Epigr. LXXXI).	(Lut. 125).

Epigram o starej Laidzie, która poświęciła zwierciadło Wenerze, znajdujący się równie u Kochanowskiego, pochodzi z Antologii palatyńskiej, przypisywany zaś Platonowi. Morsztyn wziął go z Ausoniusa:

Lais anus Veneri speculum dico:... quia cer-	Poświęcam, stara Lais, zwierciadło We-
[nere talem	[nerze:
qualis sum nolo, qualis eram nequeo.	Jakam jest, widzieć nie chcę, jak by-
	[łam, nie mogę.
(Epigr. LIII).	(Lut. 121).
Non est dives opum felix nec pauper inopsque	Nie jest bogacz nad żebraka szczęśliwszy
infelix alio nec magis alter eget.	Ani też żebrak nad bogacza chciwszy:

Dives eget gemmis, cereali munere pauper,	Bogacz klejnotów, chudak pragnie chleba.
sic cum egeant ambo, pauper egens mi-	To oba głodni; a temu mniej trzeba.
[nus est.	
(Epigr. XIV. Appendix).	(Lut. 186).

Nawet następujący pomysł, który do złudzenia przypomina manierę Seicentystów, pochodzi z Ausoniusa:

Vado, sed sine me, quia te sine,....	Jadę precz, lecz bez siebie, bo bez ciebie...
vado tamen, sed dimidior, vado minor ipso	Jadę, lecz połowicą; a druga zostaje
dimidio, nec me iam locus meus habet...	Przy tobie; ten mię odjazd na dwie sztuce
	[kraje....
(App. Epigr. XXXII).	(Lut. 187).

Wpływy włoskie.

O pobycie Morsztyna w Italii, wypadającym na rok mniej więcej 1640, jak mało wiemy, a przecież jak wiele! Bo czego nie dopełnili pozbawieni źródeł biografowie, to pozwolił z książki swej odgadnąć sam poeta. Nie w owym arcyciekawym poetyckim liście do Stanisława Morsztyna (Lut. 61), gdzie nakształt kipra, który zdaje egzamin, wylicza setki gatunków win i napojów z wszystkich stron Europy, a z samych Włoch kilkadziesiąt; chcąc bowiem stamtąd jakieś znaczące wysnuwać wnioski, moglibyśmy posądzeniem o zbytnią znajomość tawerny pokrzywdzić młodzieńca, biegłego może poznawać winnicę po kształcie i zapachu flaszy, ale pewno równie grzecznego kawalera na dworskich pokojach, a pilnego słuchacza w akademickiej auli.

Szlachcic, poeta dobrze w swych autorach kuty, przyjeżdża do Wenecyi, do Neapolu, pewny siebie, bo mniema, że swej nacyi wstydu nie zrobi, że jest dość w uczoność uposażony i że tam więcej od średnio wykształconego młodzieńca się nie żąda. Zna swoje braki; z kraju przywiózł jakieś wiadomości o Petrarce, Sannazarze, Arioście i Tassie, słyszał o Poggiuszu i Polizianie, ale ich jeszcze gruntownie przestudyować nie mógł, mało znając język; a to podobno luminarze. Tymczasem ku wielkiemu zdumieniu i zawstydzeniu słyszy, że ci pisarze, których on w kraju jeszcze się nie douczył, tam już przebrzmieli, poszli w zapomnienie; śmieją się z niego towarzysze i damy, gdy wspomni Poliziana, gdy chwali czułość Petrarki. U nich dziś inne prądy, inna moda; dziś każda piękna spojrzy pogardliwie, kiedy się powie do niej chłodno i prostaczo: kocham cię, pani. Trzeba powiedzieć: Pani, od śniegu twego czoła głaz mego serca w płonącą żagiew się zamienia. Tego stylu, młodzieńcze, nauczysz się od wielkiego, największego poety wszechświata, który wpraw-

dzie umarł już przed kilkunastu laty, ale przecież żyje i panuje: od Marina. A po nim trzeba przecież poznać jego szkołę: Stiglianiego, Achilliniego, Pretiego; trzeba poznać Chiabrerę, włoskiego Pindara, który takie wzniosłe — inni mówią: nadęte — pisze ody.

Więc Morsztyn czyta Marina. Jakie to wszystko dziwne, polskiemu humaniście obce, olśniewające kolorytem, gorącem, dowcipem: ta epopeja nie podobna do Wergiliuszowej, te sonety i madrygały, całe zbudowane na zręcznych wykrętach myśli, maskujących prostotę uczucia, na podziwu godnych porównaniach i przenośniach. Może się znajdzie inna jakaś epopeja, przypominająca Homera, bodaj Ariosta! Gdzież tam! Wprawdzie Grazini napisał Zburzenie Granady, ale to śmiertelnie nudne; żartobliwy Tassoni znów wyraźnie szydzi z ukochanego Ariosta i Tassa w eposie O porwanem wiadrze. Trzebaby równie poznać nowsze romanse: dotąd czytał tylko greckie powiastki w łacińskich przeróbkach. Właśnie Loredano wydał czuły romans La Dianea, głośny już w Europie, a on nie skosztował jeszcze nawet tych powieści, które Loredana poprzedziły: powieści o Amadysie, o Palmerynie z Oliwy, o Galaorze, o Belianisie, tłómaczonych setkami tomów z hiszpańskiego, nieodzownych w każdej bibliotece dobrze wychowanego kawalera.

Nieco onieśmielony smutnemi odkryciami swego niedouctwa, ucieka się młody turysta do poezyi łacińskiej; może tam coś bardziej swojskiego odkryje. Słyszał, że wiek XVI wydał oryginalnych liryków, jak nasi Kochanowski, Klonowicz, Sarbiewski. Przegląda więc w Antologiach wiersze sławnych Neapolitańczyków: Sannazara, Panormity, Pontana; czyta Wenecyan: Navagera i Bembę i Fracastora z Werony i kremońskiego Vidę, od którego Jan Kochanowski pożyczył swoje poema o Szachach.

Przysiada pan Andrzej fałdów podróżnego płaszcza, czyta gorączkowo, pożera oczyma, uchem i pamięcią styl nowy, błyskotliwy, konceptyczny; a co mu się podoba, to zaraz przyszpili. Tłómaczy, zbiera pomysły, notuje frazesy, uczy się poetyckiej techniki włoskich nowatorów. Nie wszyscy go pociągają, nie wszystkich, którzyby go pociągnąć mogli, ma czas przejrzeć, przestudyować. Taki Pontanus, poeta wykształcony na Katullu i wprowadzający do swych liryk łacińskich pieszczotliwe formy ludowej poezyi, mógł Morsztynowi niezmiernie przypaść do smaku, właśnie jak autorowi Adonisa, a jednak ślady jego wpływu są prawie że żadne. Z drugiej strony taki Naugerius (1483—1529), dość nieznaczny współcześnik Bemba, przechodzi do Lutni aż w dwu przekładach; Guarina i Tassa wpływ jest nieznaczny, choćby przeważny być powinien, zważywszy popularność obu autorów u nas w owej chwili.

Brak systemu w studyach i lekturze, zupełnie zresztą wytłomaczony położeniem młodego poety, — oto wniosek do jakiego upoważniają rozrzucone po jego książce wskazówki. Jeden tylko autor zatrzymuje go dłużej, wywiera nań wpływ, który z mnóstwa danych dokładnie poznać i ocenić można: Marino; wpływ innych jest przelotny, pozostały z dorywczej, przygodnej lektury.

Oto wszystkie ślady, jakie mi wykryć się udało:

U Pontana znalazłoby się analogij wiele, mogły one jednak wyniknąć z tożsamości kierunku, wyłącznie erotycznego, a zestawiania niepewne są niebezpieczne. Jedno zdaje się zdanie znalazło echo u Morsztyna, owa „*Ad se ipsum adhortatio ad amores*“ (p. 154) z teoryą, że *nil numerus certe, nil in amore valet*, którą jako myśl przewodnią odkrywamy w poemaciku: „Dwieście-ś kroć gęby, Jago, obiecała“ (L. 215), co poecie nie wystarcza, ani go zadowala, jak nie zadowalają policzone źdźbła, policzone grona winne i ule w pasiece, owce i granice.

> Przecz ty niebieskie chcesz rachować dary
> I całowania ujmować w pomiary?....

Takiego Panormitę znów może i pewno czytał człowiek młody i zmysłowy, ale też na tem koniec; nie lubił Andrzej — i tem różnił się mocno od Hieronima Morsztyna, — wyuzdanej muzy, a w wyborze Martialowych epigramów był wstrzemięźliwszy, niż sam Kochanowski.

Niezaprzeczonego zato pochodzenia są epigramy Lutni. 141, 135, 82.

Dicite, cur nostros Nimphae fugatis amores:	Czemu o Nimfy, chociaż boskiego rodzaju,
Quid Faunus, quo sic despiciatur, habet?	Zawsze przedemną z tego uciekacie gaju?
Cornua si mihi sunt, sunt et sua cornua Baccho,	Jeśli mi rogi wadzą, ma też Bachus rogi,
Inque sinus vocat hunc Cressa puella suos.	A przecie niemi nie był Aryjadnie srogi.
Ignea si frons est, an non frons ignea Phoebo est?	Jeśli to, żem rumiany, i Febus nie blady
Hoc tamen est Clymene facta parente pa- *[rens etc.*	A wżdy jego Klityja obraca się ślady...
(Petri Bembi Carm. p. 17).	[Lut. 141).
Quod tulit optata tandem de Leucade Thyr- *[sis*	Pierwszy odniósszy zysk na swoje wiarę,
Fructum aliquem: has violas dat tibi san- *[cta Venus*	Te-ć kwiatki, Venus, daję na ofiarę.
Post sepem hanc sensim obrepens, tria basia *[sumpsi.*	Jaga mi dwakroć gęby pozwoliła,
Nil ultra potui: nam prope mater erat.	Dalej nic więcej: matka blisko była.
Nunc violas, sed plena feram si vota: dicabo	Ale jako nas złączysz w jednej parze,
Inscriptam hoc myrtum carmine diva tibi	Złotorogiego stawię-ć przed ołtarze
Hanc Veneri myrtum Thyrsis, quod amore *[potitus,*	Wołu, z tym wierszem na tablicy z złota:

Dedicat, atque una seque suosque greges.	Tyrzys Wenery sługa do żywota.
(An. Navgerii Carm. p. 22).	(L. 135).

Dodać wypada, że motyw tego utworu dość pospolity jest u Humanistów. Du Bellay składa za to samo ofiarę Wenerze: *Ayant après long désir — pris de ma doulce ennemie quelques arres de plaisir*... (Rec. I. p. 197).

Florentes dum sorte vagans mea Hyella per [hortos	Zdybała dziecię Wenery w ogrodzie
Texit odoratis lilia cana roris.	Rwąc wonne kwiatki, Jaga przy pogodzie.
Ecce rosas inter latitantem invenit amorem:	Chciał przed nią uciec, ale uwikłany
Et simul annexis floribus implicuit,	W ziołach różane wziął od niej kajdany.
...Mox ubi lacteolas et dignas matre papillas	. . . . . . ale obaczywszy
Vidit....	
I, dixit, mea quaere novum tibi matre amo- [rem,	I twarz piękniejszą, i wzrok dobrze żyw [wszy,
Imperio sedes haec erit apta meo.	Niż u swej matki...,
(An. Navgerii Carm. p. 31).	Takich mi właśnie oczu było trzeba,
	Stąd lepiej będę strzelał, niźli z nieba,
	(Lut. 82).

Ten sam epigram znajduje się jako sonet w zbiorze poezyj lirycznych Ludwika Dolce, z XVI wieku: *Mentre raccoglie hor uno*...; wolno jednak przypuszczać, że Morsztyn wziął go raczej z Navagera.

Polemizując z artykułem ś. p. T. Świderskiego, starałem się zbić argumenta, mające dowieść wpływu Petrarki na Morsztyna; dokładne rozpatrzenie się w jego Kancyonarzu potwierdziło tę wątpliwość; nie znalazł się ani jaden przekład, a ze wspomnień lektury został Morsztynowi w pamięci zaledwo początek sonetu

Mille volte o mia cara dolce guerriera	Tysiąckroć moja bohaterko cudna,

w dalszym ciągu idącego własnym, odmiennym torem. Wykazywałem tam równie, jak daleki naśladowania Sannazarowego tonu jest Morsztyn, nie zdradzający skłonności ni do sielanki, ni do prostej, rzewnej liryki; Sannazar dla niego za stary, za naiwny, za pastuszy; w poezyi polskiej odpowiada mu Szymonowicz, a to nazwisko określi najlepiej, ile Morsztyn różni się od autora Arkadyi. Mimo to ślad przelotnej lektury znów istnieje, wychodząc na zaszczyt naszemu poecie, w którym sprawdzamy coraz większe oczytanie, a sam wybór znowu przyczynia się do poznania jego upodobań. Nie co innego bowiem utkwiło mu w pamięci, tylko ustęp, dający folgę krasomówczej erudycyi.

W Arkadyi Sannazara (ed. Ven. 1534 p. 38 sq.) pasterz Carino skarży się na nieczułość dziewczyny: zakochał się, lecz miłości

wyznać nie chciał, lękliwy jak wszyscy zakochani, zwłaszcza arkadyjscy pasterze. Dziewczyna ciekawa, lub udająca, że się niedomyśla, nalegała; wtedy on kazał jej spojrzeć w wodę: tam obaczy przedmiot jego zapałów. Obraziła się i odeszła, a on zawodzi żale, wzywając ziemię, niebo, bóstwa leśne i rzeczne, wilki i niedźwiedzie, aby go słuchały. Tak samo zawodzi Dafnis, od swej opuszczony Dorynty u Morsztyna. (Lut. 21).

O Naiadi, habitatrici de correnti fiumi...,	Boginie gładkie, górne Oready,
o bellissime Oreadi..., Uscite da vostri alberi	Wodne Najady i leśne Dryady...
o pietose Amadriadi..., e voi o Driadi,	. . . .
formosissime donzelle delle alte Selve...	. . . .
O lupi, o orsi e qualunque ainmali...	Wilku drapieżny, niedźwiedziu ryczący...

Nie chodzi tu jednak o przypadkowe spotkanie nazwy tych samych bóstw lub zwierząt, bardzo naturalnych w tem położeniu; u Morsztyna zresztą owych wzywanych potęg i stworzeń jest daleko więcej, tak że cały poemat wygląda na zoologiczne, botaniczne, mitologiczne repertoryum. Chodzi o sam pomysł lamentu pasterza w tej formie odzywania się do natury, aby go słuchała. Prawda, że pomysł to w literaturze włoskiej i hiszpańskiej pospolity. W zbiorze idyll Marina p. t. La Sampogna znajduje się równie Lamento, w którym „biedny Amyntas, żaląc się na dumną Amaryllę, napełnia powietrze gorącymi żary". W literaturze hiszpańskiej Pedro Espinosa (Flores. p. 27) każe pasterzowi skarżyć się tak samo na Chryzeldę: „*Pajaros, fuentes, penas, plantas, selvas!..*" (Ptaki, źródła, skały, rośliny i lasy!...) Wszystkie te motywy, dołączając jeszcze nałogowe żale pasterzy w Dyanie Montemayora, dadzą się jednak sprowadzić do Sannazara, dokąd i Morsztynowy Fragment odesłać można.

Jak dorywczo odbywały się studya Morsztyna w Italii, jak często wpływy obce były u niego tylko refleksami pamięci, świadczy Torkwato Tasso. W jego zmysłowej razem i konceptycznej liryce Morsztyn gustować musiał, a jednak prześliznął się po nim, pochwyciwszy w przelocie ledwo jeden pomysł.

Gelo ha Madonna in seno, e fiamma il volto,	W sercu mróz nosisz, w piersiach szczere [lody.
	A farbać zdobi rumiane jagody.
Jo son ghiaccio di fore	Ja w sercu pałam, a twarz mi blednieje,
El foco ho dentro accolto.	O! jak się znacznie lepiej ze mną dzieje!
(Rime. ed. Ven. 1583. p. 53).	(L. 83).

Ślady Guarina, autora komedyi pasterskiej *Il pastor fido*, przeniesionej do literatury polskiej przekładem Lubomirskiego, byłyby u Mor-

sztyna zupełnie wytłómaczone, dziwna nawet, gdyby się ich nie znalazło; istotnie, ś. p. Tytus Świderski wypatrzył je w kilku utworach Lutni; niestety, i tym razem zgodzić się z nim trudno; podobieństwa są blade i przypadkowe, jeden nawet rzekomo Guarinowy motyw, mianowicie w poemaciku Wiosna, wzięty jest niezawodnie z Marina. Jedyny madrygał ze zbioru liryk Guarina przedstawia pewne podobieństwa z Morsztynowym, ten, gdzie poeta waha się, czy serce jego ma wzlecieć Dedalem, czy też Ikarem do kochanego słońca i kończy rezygnacyą: niech je wiedzie przeznaczenie; niech doleci Dedalem, a spadnie Ikarem. U Morsztyna zamiast Dedala jest Faeton, co „spalił i siebie, konie, wóz i osi“ gwoli kontrastu z Ikarem, co „w słonej zginął wodzie“. Koniec niedozwolonych lotów podobny jednak u obu; tamten życzy:

Pur che Dedalo giunga, Icaro moia, — ten spodziewa się że...
...tak jako się stało
Faetonowi miłością zgoreje
I jak Ikarus łzami się zaleje. (Guar. Madr. 14; Morszt. Lut. 26).

Podobieństwo jednak może być i tu przypadkowe; temat w owej epoce zbyt często się powtarza; tak u Stiglianiego zamiast Dedala mamy Perseusza, z zakończeniem Guarinowem: *Se salito per Perseo, Icaro cagio* (Rime. p. 6).

Nadewszystko jednak poeta nasz stał pod urokiem kawalera Marina, tak wszechwładnym, tak ogarniającym całe jego poetyckie jestestwo, iż można rzec, że Kanikuła i Lutnia urodziły się pod gwiazdą Liry. Nazwisko mistrza wymienia Morsztyn w wierszu do Jana Grotkowskiego:

Stąd (z Neapolu) Marin, Pontan, dla których Ateny
Zazdroszczą tamtej potomkom Syreny (Lut. 199);

40 utworów lub motywów Marina, przeniesionych do Lutni, świadczą, że nasz poeta na nim głównie się kształcił, na nim wprawiał rękę do literackiego zawodu, o którym roił może w czasie pobytu w Italii i Francyi, a którym później pogardził, gdy go polityka i dyplomacya do namiętniejszych porwały zapasów. To upodobanie w stylu kwiecistym i konceptycznym twórcy Adonisa poda nam klucz do odsłonięcia bodaj jednej skrytki tajemniczego po dziś dzień umysłu niezwykłego człowieka, przewyższającego talentem tylu pisarzy i tylu mężów stanu. Nie podobna miejsc odpowiednich zestawiać *in extenso*; wymieniam niektóre dla scharakteryzowania sposobu, jakim Morsztyn tłómaczy i naśladuje; zresztą ograniczam się do sprawdzenia zgodności.

Kupido, czeszący Kasię i wołający, że włosy jej są zdradną siecią na serca (K. 12. = Lira II. mad. 48).

Porównanie dziewczyny z księżycem (K. 18) wzięte, jak się rzekło wyżej, z sonetu Marina do damy, nazwiskiem Cynthia (Lira I. on: *De la vaga mia Cynthia).*

Pomysł, że piesek, leżąc u pani na łonie, jest stróżem nie piekła, jak Cerber, lecz raju (K. 19) = Lira II. mad. 45.

Cerbero te direi,	Już cię Cerberem zwać, nie Kurtą mu- [szę.
Se non, che lieto in si bel grembo assiso	Jednak widząc cię na jej szaty kraju,
Guardi l'Inferno no, ma'l Paradiso;	Tuszę, żeś stróżem nie piekła, lecz raju;

dodano koncept, że gdy go przy niej ogląda na łonie, zda mu się „że Kanikuła siadła wedle słońca".

Utwór p. t. Ogrodniczka (K. 20) złożony cały z konceptów madrygału „*Felici e ben nat' herbe* (Lut. II. mad. 77), wiernie aż do końca.

Ecco c'havete in disusata foggia.	...Pójdziecie bujno... mając
In un col sol la pioggia .	Słońce z jej oczu, z moich dżdżu stru- [mienie.

Porównanie Jagi z niebem (K. 21) = Lira II. mad. 41; parafraza zgodna aż do wierszy

S'un ciel reggessi di bellezze tante	O jakżebym się do tego wyścigał,
Fra queste braccia, ò me felice Atlante.	Żebym to niebo nowy Atlas dźwigał,

po których u polskiego poety następuje nieskromne zakończenie.

Madrygał Na Rękawice (K. 23) = Lira III. p. 77, mad. *Rapisce i cori..*, tylko u Morsztyna rozszerzony wierszem „Tę w te gorąca nalazła piwnicę" i t. d. (widocznie dla rymu do: rękawicę), oraz zakończeniem o pocałunku na znak zgody.

W utworze p. t. Przechadzka (K. 25) pozornie oryginalnym, bo osnutym na swojskim motywie dojenia mleka, musi przecież pokutować Marino. Kiedy bowiem Kasia „w skopce zaczęła wyciskać wymiona, nie znać rąk było przy mlecznym promyku, tylko się zdały białe mleko w mleku", — właśnie jak w Lirze (II. mad. 31):

Ne distinguir sapea
Il bianco humor da le sue mani intàtte

Jedwabnica (K. 26), w której krytycy dopatrują głębokiego sentymentu = Lut. II, mad. 67.

....De le caduche foglie
D'una vana speranza mi nudrisco:
E varie fila ordisco
Di pensier, di desir insieme attorte.
Cosi lasso, à me stesso
Prigion, non sol, ma sepultura intesso.

...Liściem się karmię niepewnej nadzieje,
Które twej wietrzyk niełaski rozwieje;
Z myśli i żądzy nawinąwszy przędzę
Różne z niej nici dowcipem swym pędzę;
I w tem dumaniu tak się bardzo topię,
Że trumnę sobie kuję i grób kopię...

Adone XII. s. 198—207. Stance Vaneggiar (K. 29)-

Przekład dosłowny jak żaden, z dodatkiem dwu wierszy zakończenia:

„Tak Falsirena miłosna mówiła I tak się z swemi myślami biedziła".

W drugim wierszu Na płacz jednej panny (K. 30) spotyka się pomysły zebrane w jedno z kilku madrygałów Marina. I tak: ta dziwna myśl, że „łzy któremi płaczesz, nie są twemi łzami, ale właściwie mojemi, gdyż oczy twe, niby słońce promieni swymi wyciągnęło je ze mnie, a teraz deszczem smętnym na dół je spuszcza" — pochodzi z Liry II, mad. 70:

...i pianti non son vostri,
Pero che'l Sol, c'havete
Ne le serene ciglia
Fragge...

Druga myśl, ów podziw, „że tak twarda skała — kroplę litości wypuścić zechciała. — acz to zwyczajnie pod twardym kamieniem — żywe się źródło dobywa strumieniem" pochodzi z Liry II, mad. 71:

E natural costume
Ch'esca di vivo sasso nu vivo fiume;

zaś pomysł do wierszy: „Jak Kleopatra ma perły przebrane — zupełne w uściech, w oczach przetapiane", — wzięty widocznie z Liry II. 72.

Son conche gli occhi tuoi,
...Ivi forma le perle
Il Sol del tuo splendore.

Takim sposobem poeta czerpie bez skrupułu z trzech po sobie następujących madrygałów mistrza, zręcznie łącząc pomysły w jednę całość. Utwór, o którym mowa, jest widoczniej niż inne lepianką mnóstwa konceptów, a każdy z nich jest reminiscencyą: i ten Kupido, który gasi pochodnią w jej wzroku i ten cud, że z wody jej łez ogień się dobywa i ten motyw, iż łzy jej od gwiazd piękniejsze; wszystko składa się na to, że czytelnik coraz bardziej traci wiarę w szczerość wynurzeń poety.

Sprawdziło się, że do pomysłów Kanikuły Morsztyn miał jedyne źródło: Lirę Marina; źródła i wzory poemacików Lutni ukryte głębiej, gdyż prócz Marina złożyli się na nią liczni poeci, których już się wymieniło i jeszcze wymieni; Marino dostarczył mu następujących pomysłów:

Sekret (L. 11) = Lut. III. p. 16.

Ardi contento e taci	Milcz serce! Przebóg! Można-li,
O di secreto amore	Niech cię cicho ogień pali...
Secretario mio core	
E voi sospiri etc.	I wy serdeczne westchnienia etc.

Panna dała poecie jabłko (L. 4), któremu żadne nie zrówna:

Nè quel che nato de la rica pianta	Ani to jabłko, co go strzegącemu
In Hesperia hebbe in guardia angue vor-[race,	Herkules wydarł smokowi czujnemu,
Nè quel, che'l corso rapido fugace	Ani to, którem Ojdope zwiedziona
Fermò de la belissima Atalanta,	I kształtną zdradą cicho poślubiona,
Nè quel, con cui nel tempio honesta e santa	Ani to, które Atalancie nogi
Verginella deluse Amor sagace, etc.	Podcięło... i t. d.
(L. I. p. 13).	

Widzimy, jak poeta, biegły w mytologii, wypełnia, gdzie trzeba, fakta nazwiskami. Przekład wierny aż do miejsca, gdzie poeta powiada, że jabłku Katarzyny zrówna tylko rajski owoc, który zgubił pierwszych rodziców; dalsze wiersze, nazwanie jabłka ognistym pociskiem, jest już własnością przerabiacza.

Madrygał Do Zosie (Lut. 20), jak wykrył ś. p. Tytus Swiderski, odpowiada Lir. III. p. 3; przekład, a raczej parafraza bardzo swobodna.

Do Panny (Lut. 80) = Lir. II, mad. 42. W oryginale tylko jeden motyw: matka twoja zapatrzyła się na śnieżne góry, stąd łono twoje „jak śnieg jest zimne i jak śnieg jest białe“. Morsztyn nie zadowalając się nim, dodał serce twarde jak strzała, od twardości głazu, na który matka jej rzuciła wzrokiem, co nie przeszkadza mu w zakończeniu wrócić znów do pierwowzoru:

Qual neve freddo e come neve bianco	Stąd jak śnieg serce, zimne ciało białe.

Utwór Wiosna (Lut. 97), swobodnie parafrazowany z L. II, mad. 28, w zakończeniu wraca do oryginału:

Perche Nimfa crudel, quanto gentile	Czemuż nas zdradzasz, mając lata gończe,
Porti negli occhi il Sol, nel volto Aprile?	W świeżych jagodach wiosnę, w oczach słońce?

Madrygał Na sen (Lut. 126), dla nas dziś nieco ciemny, humanistom, biegłym w mądrościach mitologii, mógł się przedstawiać niewymuszony i dowcipny. Mowa tam o dwu bramach: słoniowej i rogowej, którędy (jak wykłada Penelopa w Odyssei, XIX, w. 562—567) chodzą sny fałszywe i prawdziwe. „Śniło-ć się pani, żeś dziś u mnie była" — powiada poeta; sen twój niestety, słoniową wyszedł bramą. Przybądź jednak istotnie, straży uszedłszy mężowej, a „sen będzie prawdą i wróci się „r o g i e m"". Igraszki na temat dwu owych bram były rozpowszechnione; porów. Kochanowskiego Fr. II. 101; Pieśni II. 14; — Morsztyn wziął swój koncept niezawodnie z Marina L. III. p. 33:

Sognasti d'esser mia,
Ma fù sogno mentito
Però ch'egli ero uscito
Fuor del avorio del tuo bianco seno;
Se vuoi ch'apieno egli verace sia,
Il geloso marito
Lascia schernito, e si farà ritorno
Per la porta del corno.

Błąd przepisywacza lub wydawcy zepsuł wiersz czwarty od końca: zamiast „I wyszedł pewnie z pierwszej tej słoniowej" powinno być: „piersi twej", jak świadczy tekst oryginału.

Madrygał Na grę śniegową (Lut. 139) z motywem powtórzonym jeszcze w następnym Lut. 140, wzięty z Marina Lir. II. mad. 91:

Queste donna, ch'aventi *In me saette algenti*	Te śnieżne strzały, te pociski z wody....

Z Liry Marina wzięta cała serya sonetów:

Sonet Cuda miłości (Lut. 155) — Stravaganze d'amore (L. III p. 10)

Pasco di cura e di pensiero amore,	Karmię frasunkiem myśl i pożądaniem,
Il pensier di desire e di membranza,	Myśl zaś pamięcią i pożądliwością,
Il desir di vaghezza, e di speranza,	Żądzę nadzieją karmię i gładkością,
La speranza di favola e d'errore...	Nadzieję bajką i próżnem błąkaniem..

Przekład nadzwyczaj wierny, albowiem tłómacz założył w tem swą pisarską ambicyą, aby wyjść chlubnie z trudnego ćwiczenia. Zda się, jak gdyby młody poeta wybierał umyślnie do przekładu najcięższe temata, by na nich wypróbować siły; podobne bowiem trudności przedstawia Sonet Do trupa (ten sam, o którym p. Seredyński wyrzekł, że autor czuje się w nim zupełnie „mickiewiczowskim upiorem").

Jest to ikon zbudowany z całego szeregu podobieństw między śmiercią naturalną, a śmiercią fikcyjną z miłości:

Giaci, o misero, estinto, io giaccio estinto.	Leżysz zabity i ja też zabity.
Tu da lo stral di Morte, ed io d'Amore;	Ty strzałą śmierci, ja strzałą miłości;
Io di pallor, tu di squallor scitinto,	Ty krwie, ja w sobie nie mam rumian- [ności,
Tu faci intorno, io porto in seno ardore	Ty jawne świece, ja mam płomień skryty.
(L III. p. 76).	(Lut. 158).

Cwiczenie bezowocne nie było; widocznie na tym wzorze własnym już pomysłem zbudowany jest Sonet Do galerników (Lut. 157), gdzie poeta snuje paralele między sobą a więźniami: Was pręt po grzbiecie, mnie w serce zacina, — wam nogi łańcuch, a mnie szyję spina... i t. d., aż do nieuniknionej, dzięki sytuacyi, — kontrastowej figury w zakończeniu: „Że wy na wodzie, ja cierpię w płomieniu".

Sonet Do Starego (Lut. 166) = L. III. p. 18, w przekładzie cokolwiek zmieniony: myśl drugiego czterowierszu przeniesiona do pierwszego, szczegóły sparafrazowane. *Passero insieme e Cigno* przełożone bardzo jędrnie przez „jak kruk stary, a jak wróbel jurliwy": za to brak zdania, że starzec przy pięknej pani wygląda jak Wulkan przy Cyterze, a ona przy nim, jak Prozerpina przy Plutonie.

Sonet Desperacya (Lut. 167) = Lut. III. p. 75.

Dico ad Amor: Perche'l tuo stral non spezza	Czemu strzałami, mówię do miłości,
L'animato diaspro di costei?	Nie rozkołaczesz serca mej dziewczyny?
Indi a lo Sdegno: E tu se giusto sei,	Mówię do gniewu: czemu mi przyczyny
Come mi lasci amor chi mi disprezza?	Nie dasz, bym takiej nie kochał hardości?

Sonet do Panny (Lut. 201 = L. III p. 2.

Simulacro divin, unica stampa...	Obrazie bóstwa, nieśmiertelny wzorze...

Madrygał Na zausznice w kłódki (Lut. 176) = L. III. p. 80.

Dunque sol perch'io mora...	Nie dosyć było dla złej mnie otuchy....

Madrygały na kolczyki różnych kształtów, jak równie na inne drobiazgi kobiecego stroju są jednym z najulubieńszych tematów włoskiego Seicentysty; pełno ich u Marina, u Stiglianiego; Morsztyn ma ich aż sześć, między nimi jeszcze jeden z Marina, mianowicie:

Madrygał Na zausznice w węże (Lut. 177) = L. II. mad. 5., dużo skrócony, wyzyskuje z oryginału tylko ten pomysł, że Atlas oddał złote jabłka pod straż smokowi, damę zaś tak samo miłość „strażą wężów osadziła", bo

Dritt'è ch'un serpe ancor difenda e guardi	Bojąc się, żeby cię kto nie chciał okraść, [bo ty
Te, c'hai l'oro, e le poma	W zanadrzu nosisz jabłka, na głowie
Nel seno, e ne la chioma.	[włos złoty.

Wiersz Na zapłonienie (Lut. 214) jest utworzony z sonetu L. I. p. 12:

Tu di sdegno, ò d'amor, fiamma che t'arse.

Poeta zapytuje, skąd pochodzi nagłe zapłonienie Jagi: czy ze wstydu na jakieś nie dość skromne jego słowo, czy z gniewu, że domaga się zapłaty za służbę, czy naprawdę z miłości. Nie, to raczej jego ogień własny „przyfarbował ją, jak słońce obłoki, lub:

Tutto quel, che si bel rosseggia e splende,	Albo ta laka i szkarłać różany
Sangue colà, da le tue piaghe è tôlto.	Krew to jest z własnej serca mego rany;

ten sam pomysł znajduje się w utworze o kwiatku, który przybrał barwy blade jego serca:

Lecz z mego serca przybrał te kolory,
Które tak zwiędło, jak kwiat późnej pory (Lut. 39).

Madrygał Ogień i woda (Lut. 216) = L. II. mad. 59.

Gdy spojrzę w oczy twoje, lśnę od ich jasności; gdy się odwrócę, płakać muszę:

Ahi dunque cieco mi faran fra poco.	Wkrótce mię tedy oślepi to dwoje:
L'acque de gl'occhi miei, de'vostri il foco.	Twych oczu ogień, moich słone zdroje.

Następują Pieśni religijne. Ś. p. Tytus Świderski ubolewa nad tem, że niema w nich ni uczucia, ni wiary, ni szczerej i prostej pobożności. Istotnie, panuje tam koncept; poecie nie zależy na tem, aby wzruszył słuchacza męką Chrystusową u słupa, ale by tę mękę w najniezwyklejszym, w najbardziej zdumiewającym wyraził porównaniu lub przenośni. Więc powiada, że biczowany Chrystus

Kronikę pisze krwią na własnem ciele;
Ciernie, bicze, — to są pióra,
A papier — skłóta, poszarpana skóra.

Cierniowa korona nasuwa mu wspomnienie wszystkich cierni biblijnych i mytologicznych; a więc te, które Bóg rodzić kazał ziemi, wypędzając z Raju pierwszych ludzi; a więc krzak Izaaka i krzak gorejący Mojżesza; a więc cierń, którym ukłóta Afrodyte zmieniła barwę róż białą na szkarłatną. I moglibyśmy razem z krytykami oskarżać poetę o niereligijność, gdyby nie fakt, że naprzód uczucia religijne innych, nawet bardzo wierzących pisarzy, np. Chiabrery, wyrażały się w tenże sam koncepetyczny sposób, że następnie w niniejszym przypadku odpowiedzialność z naszego poety spada na Marina, gdyż utwory te są

przeważnie przekładami. Zagadka istotnie nie wytłómaczona, jak można było tego nie spostrzedz, skoro tomik III L i r y, który przeszedł przez ręce krytyka, zawiera osobny dział p. t. D i v o z i o n i (p. 161—235), gdzie na str. 189 znajduje się długi i bijący w oczy poemat N a p o-c e n i e s i ę C h r y s t u s a:

Suda Gesù languente,
Fabro celeste, Artefice divino,
Che presso à viva, e fervida fornace
Intento al opra sua, si strugge e s ace..,

pozostający u Morsztyna do dziś dnia w rękopisie, a tuż za nim C i e r-n i o w a k o r o n a, zatytułowana: N a w i e l k i P i ą t e k r. 1671, w przekładzie Morsztyna.

Hor si, che ben potrà dirsi la Spina	Może mieć ciernie pierwsze między drzewy
Dele piante Reina,	Miejsce, nad palmy i rosłe modrzewy
Poiche di si bei fregi	Kiedy w takiej koronie
Incorona la chioma al Rè de' Regi.	Wiecznemu panu ozdobiło skronie.

Wiersz D o św. J a n a C h r z c i c i e l a = L. III. p. 206.

Hor chi dirà, Giovanni,	
Che tu del giorno al mondo messaggiera	Któż by cię nie miał za wielkiego gońca,
Non sii vero Sole Aurora vera?	Za zorzę raczej prawdziwego słońca?..

S ł u p b i c z o w a n i a = L. III. p. 194.

Di trofeo in trofeo	Alcydes sławny zwycięstwy,
Dopo lungo solcar le torbid' onde	Przebywszy siła i ziemi i morza,
Il vincitor d' Anteo	I przyszedłszy swemi męstwy
Giunto d' Hesperia in sù l' estreme sponde	Tam, gdzie wieczorna padnie słońca zorza,
In due colonne alpine	Z tym wierszem wystawił słupy:
Pose de' rischi l' ultimo confine...	Nie dalej bierze ręka ludzka łupy..,

Sonet N a B o ż e n a r o d z e n i e wzięty z R i m e s a c r a w I tomiku Liry, p. 185:

Felice notte ond' à noi nasce il giorno...	Szczęśliwa nocy, w którą się nam rodzi
	Dzień jasny...

Nawet piękny sonet W K w a r t a n n i e, który pragnęłoby się ocalić od nielitościwego piętna plagiatu, aby przecież choć jeden ślad pozostał, że Andrzej Morsztyn pewnej chwili, chwili ciężkiej niemocy, szukając pociechy w westchnieniu do Nieba, dobywał go z własnego łona, a nie z księgi cudzej, — jest parafrazą, bardzo staranną, sonetu Marina *Per una infirmità morale* (Lut. III. p. 169).

Ardo, e d' arder Signor giommai non cesso
E questo mio, de la tua man fattura
Animato edificio, oltre misura
Da fero incendio è gravemente opresso.
Sento (ahi febre crudel), sento in me stesso
Quasi squilla funesta, onde Natura
Chiama in soccorso il Ciel contro l' arsura,
Il polso adhor' adhor batter più spesso.
Questi sospiri, à te chiedendo aita,
Fumi di quel, chè ntorno al cor s' accampa
Voracissimo ardor, manda la vita.
Deh, se dal mortal foco, ond' ella avampa,
Esser dee pur la carne incenerita,
Tu dal' eterno almen l' anima scampa.

Goreję Panie, coraz większy wstaje
Ogień, palący wnętrzności w perz suchy;
To twoje dzieło bez żadnej otuchy
Kona i z swym się gościem już rozstaje.
Już ośm miesięcy, jako nie ustaje
Płomień, czyli mróz, na lekarstwa głuchy;
Jako wosk miękki, jako garnek kruchy,
Tak się ta kruszy lepianka i taje.
To samo, któreć posyłam westchnienie,
Rad nierad w sobie powściągam i duszę,
Czując zeń zbytnie w uściech upalenie.
Ach! jeśli już w tym skwarze skończyć [muszę,
I śmiercią samą przygasić płomienie,
Ty od wiecznego wybaw ognia duszę.

A jednak, choć tylko naśladowany, utwór ten Morsztyna, jak widać z zestawienia, jest wyrazem śmiertelnej grozy bardzo energicznym, poetycko podniosłym, w kilku miejscach silniejszym nawet od oryginału. Talent naszego poety wykrywa się na każdym kroku, nawet w sposobie popełniania plagiatu i to, co innych zawstydzać zwykło, jemu wychodzi ku większemu zaszczytowi.

Ogólne wrażenie stosunku Andrzeja do swego głównego wzoru jest to, że nasz poeta, podskubując mistrza, i to bez skrupułów, nie przestaje być panem swej sztuki, pewnym siebie i w ruchach swobodnym. Pożyczonego motywu nigdy nie popsuje, czasem go po swym koncepcie przytnie lub przerobi, własny pomysł nań nawinie, a tak zręcznie, tak pochlebnie i obłudnie, że kradzieży nikt nie spostrzeże, a parafraza lub przekład nie przestaną sprawiać złudzenia rzeczy oryginalnej.

Innych Seicentystów po Marinie Morsztyn, zda się, nie znał, lub znał mało; przynajmniej ich nie wyzyskuje. Podobieństwo jednego motywu Morsztyna mianowicie: Myli się, kto twierdzi, że przez rozjazd miłość gaśnie; — bo mnie tym bardziej pali — słońce me, im się bardziej odemnie oddali (Lut. 29) z sonetem Gir. Preti'ego: *Ardo lungi del foco*, równie na temat rozstania, — może być zupełnie przypadkowe, wynikłe z tego samego biegu myśli obu poetów; mniej przypadkowa jest zgodność epigramu Na zegarek ciekący (Lut. 152) z sonetem Stiglianiego, który tłómaczył także dość nieznany poeta francuski D' Alibray.

Questa in duo vetri imprigionata arena
Che l' ore addita, e la fugace etade,...

Ten piasek we skle, co jako na wieży
Znacząc godziny, nieprzestannie bieży,

Era un tempo Aristeo, ch' amò Tirrena....
Finchè dall' aspro incendio addutto à morte
Si sfece in polve, e fu da lei qui chiuso.
Serban l' arse reliquie anco il prim' uso:
Travaglian vive e non riposan morte.
(Rime. p. 182).

Był kiedyś Tyrzys, którego wesoły
Wzrok Jagi spalił w piaszczyste popioły.
Swiadczy i teraz piasek niestateczny,
Że kto się kocha, ma niepokój wieczny.

Sonet D' Alibray'a zaczyna się tak, iż dalszy jest Morsztyna niż Stigliani, do ostatniego więc raczej odnieść go wypada.

La poudre que tu vois dedans le verre enclose
C' est, si tu ne le sçais, la cendre d'un Amant... (*Recueil des plus belles pièces des poëtes fr. Paris 1692. IV, p. 158*).

Innych reminiscencyj ze Stiglianiego nie znaleźliśmy; Claudio Achillini, uczeń Marina, ale z małym poetyckim talentem, przesądny i dziwaczny, równie nie musiał Morsztynowi przypaść do smaku, tak, iż można zakończyć twierdzeniem, że z pomiędzy Seicentystów prawie wyłącznie Marino był jego mistrzem i studnią pomysłów, przenoszonych do Lutni.

Wpływy francuskie.

Pierwszy raz Morsztyn odwiedził Francyą około 1640 r. i to mogła być jego podróż naukowa, w której Paryż przedstawiał zwykłą stacyą akademickiej wędrówki studenta. Przypominając zapał i gorliwość, z jaką studyował rzeczy włoskie, możemy przypuścić, że i ta francuska szkoła, zwłaszcza, że prawdopodobnie odbył ją przed włoską, nie pozostała bezowocna, że czytał dużo, rozglądał się w literaturze, idąc w głąb, dopóki mu język stary nie zaczynał sprawiać trudności, to jest nie dalej jak do Marota. Druga podróż, w 1645 r., połączona już była z misyą dyplomatyczną towarzyszenia w drodze do Polski księżniczce de Nevers, Maryi Ludwice, narzeczonej króla Władysława. Wtedy mniej może czasu zostawało na studya, ale nastręczała się większa łatwość zbliżenia się do literackich luminarzy, do zajrzenia w ogniska umysłowego ruchu. Z kim jednak w Paryżu się zetknął, w jakich sferach się obracał, o tem nie mamy żadnych wiadomości i znów pozostawieni jesteśmy własnemu przemysłowi, szukaniu między wierszami, kombinowaniu słabych śladów, niepewnemu wnioskowaniu z jego upodobań literackich o stosunkach towarzyskich, które go mogły pociągnąć za tym lub owym poetą.

Przedewszystkiem w dowód rzeczywiście rozległej lektury, choć nie mającej służyć do surowych, naukowych celów, wymienić należy

ślady Marota i Ronsarda. W pierwszym podobał sobie Morsztyn z niejakiego pokrewieństwa gustów do lekkiej piosenki, zręcznego epigramu, nieco natarczywej, lecz dwornej galanteryi. Równie u Ronsarda nie zajmują go reformatorskie programy plejady, obojętne mu są helleńskie tendencye mistrza; szuka u niego wdzięcznej formy, szuka konceptów, dających się użyć na madrygały do osobistego użytku. Sam fakt, że z równem zajęciem przerzuca dzieła pisarzy, przedstawiających odrębne kierunki. świadczy. że nie pojmuje dokładnie walk, jakie się toczą w tamtejszym literackim świecie, ani że mu one tak bardzo leżą na sercu; znajduje się jak w bujnym kląbie, a widząc przed sobą różnorodne kwiecie, zrywa i nie pyta, czy z mniej lub więcej szlachetnego pochodzą krzewu.

W rozdziale o Formie wskazaliśmy już schemat wiersza plecionego: (Służy panu nie w nadzieję nagrody. — Nagrody nie upatruje... Lut 208), jako przypominający Marota: *Dieu des Amans de mort me garde, — En gardant.* etc. (ed. 1543 p. 80).

Marotowym pomysłem zdaje się Ogród miłości (Lut. 9), w którym Kupido „gracuje z trawy pafijskie ogrody". — W ogrodzie jego, „zioła są nadzieje, — chwast obietnice, które wiatr rozwieje" etc. Tylko, że u Marota Świątynia miłości wygląda o wiele weselej; za jego czasów bowiem żałośne wiatry na kochanków jeszcze nie wiały, ani stroiły im ponurych czół w brzemienne łzami chmury. Więc też:

Chandelles flambans ou estainctes — Ce sont bouquets de Romarins;
Les Chantres: Lynolz et Serins — Et Rossignolz au gay couraige;
Le Cymetiere est ung verd boys — Arbres plantés, ce sont les Croix... etc.
(*Le Temple de Cupide.* ed. 1543 p. 13 sq.)

Jeden z najpiękniejszych madrygałów Marota, o Kupidynie, który spotkawszy damę poety, złudzony niezwykłą jej urodą, zawołał na nią matko! i zawstydził się omyłki, na co poeta:

Non, non, Amour, ce dy-je; n' ayez honte: Plus clervoyans que vous s'y trompent bien
(Ep. 152).

znajduje się u Morsztyna, tylko z końcową zmianą, niestety, na wielką szkodę poemaciku:

Zgubił gdzieś matkę Kupido zbłąkany,
W tym zoczył Kasię i rzekł oszukany:
Matko, o matko!...
(Lut. 13).

który to pomysł omyłki Kupida powtarza się jeszcze raz w Lut. 81: „Potkał Kupido dziewczynę gładką — i bieżał za nią, jakby za matką"...

W całości z Marota naśladowany madrygał Na grę śniegową (Lut. 140).

Anne par jeu me jecta de la neige	...Cisnęła na mnie Jaga śniegu bryłką.
Que je cuidois froide certainement;	Trafiła w piersi, nie boli-ć . . . . . .
Mais c'est du feu, l' experience en ay-je,	Ach! ogień z śniegu? Ktoby rzekł, że w ledzie
Car embrasé je fuz soudanement.	I przez mróz ogień do serca zajedzie?
Puis que le feu loge secretement	Toć już ten ogień próżno zalać wodą,
Dedans la neige, où trouveray-je place	Który w śnieg zmarzłe wody z sobą wiodą.
Pour n'ardre point? Anne, ta seule grace	Ogień to musi, jak przeciwną rzeczą
Estaindre peut le feu, que je sens bien,	Paść, a ty miej Jago o tem pieczą.
Non point par eau, par neige, ne par glace,	Weź takież ognie, a mnie się dogodzi,
Mais par sentir un feu pareil au mien.	Bo mnie nic, tylko twoje zimno szkodzi.
(ed. 1543. p. 189).	

Przekład bardzo swobodny, ale pokrewieństwo widoczne; wiersz: *Anne, ta seule grace estaindre peut...* użyty jeszcze raz gdzieindziej, zupełnie dosłownie:

Twoja to sama łaska, Kasiu, zalać może (Lut. 35).

Tenże madrygał Marota tłómaczył hiszpański poeta Castillejo: *Con la blanca nieve fria me tiró Julia certera* (Bibl. XXXII. p. 121); tenże pomysł znajduje się u Ménage'a w madrygale str. 285.

Z Ronsarda wziął Morsztyn pomysł do Ikonu (Lut. 6), ustawiwszy jeno ustępy podług potrzeb rymu i podług własnego kaprysu. Przedstawiwszy niektóre, znajdziemy zgodność widoczną:

Le Printemps n'a point tant de fleurs,	Nie tyle wiosna kwiatków, lato kłosów,
L' Automne tant de raisins meurs...	Jesień owoców..
Ny la mer n'a tant de poissons...	Nie tyle śledzi od północy morze...
Ny la Bretagne tant d' arenes,	....piasku morskie brzegi,
Ny la nuict tant de clairs flambaux...	Gwiazd jasne niebo...
Que je porte au coeur, ma maitresse,	Jak ja mam bólu dla swej Katarzyny.
Pour vous de peine et de tristesse.	
(I. p. 153).	

ten sam pomysł u Lopeza de Vega, w Son. 208; porów. wiersz pierwszy i ostatni:

No tiene tanta miel Atica hermosa...
Que doy sospiros por Lucida en vano.

Pomysł wiersza Do Kupidyna (Lat. 105), zresztą swobodnie parafrazowany, wzięty równie od Ronsarda (I. p. 155). „Skąd bierzesz pociski, — pyta poeta, — że ich nigdy nie ubywa?“ A Kupido odpowiada: ...„*et quoy! ignores-tu — la rigueur, la douceur, la force, la vertu — des beaux yeux de t'amie!* Im więcej ich wyrzucę, tem więcej dostarczą mi ich oczy pięknej Maryi“, — co polski poeta wyraża z dodatkiem konceptu o łzach, towarzyszących postrzałom Amora: „Będę miał, mówi, póki Jagi, strzały, — a póki ciebie, łzy się będą lały“.

Niepodobna, aby przyjeżdżający z posłami po księżniczkę krwi młody dworzanin nie starł się o najlepsze towarzystwo i ze znakomitościami literackiemi nie zawarł znajomości. Być może, iż zaprowadzono go do Hotelu Rambouillet [21], choć to były już czasy jego skłonu, bo właśnie w tym samym roku 1645 boska Julia, ubrana w „girlandę“ upleciona dłońmi najczulszych sonecistów, zapala pochodnią hymenu a równocześnie gasi niejeden skryty zapał, wychodząc prozaicznie za margrabiego de Montausier. Tam, za najświetniejszych czasów „niebieskiego salonu“, przyjmowany był i pieszczony Marino, cierń w oku wszechwładnego Malherbe'a, któremu, wywdzięczając się za nienawiść, powiadał złośliwie: *qu'il n'a jamais vu d' homme plus humide, ni de poëte plus sec.*

Z gości jednak, schodzących się jeszcze w salonach margrabiny i z pisarzy, wydających tomy sentymentalnych sonetów i madrygałów, nie wszyscy, a nawet mało mogło przypaść do smaku naszemu junaczemu, lubiącemu baraszkować nawet z miłością, poecie. Wspólne piętno całej ówczesnej twórczości francuskich *précieux* i *beaux esprits* jest to, jak je przedstawił Guizot w dziele: *Corneille et son temps.* „Brak prawdziwego i poważnego uczucia, owej inspiracyi, czerpanej w naturze, a przenoszącej je naprzód do wyobraźni, a stąd do poezyi. Zapał religijny nie natchnął ani jednego z licznych wierszopisów, parafrazujących psalmy, miłość nie podyktowała ani jednego z tysiąca sonetów, ballad i madrygałów, powtarzających jej nazwisko do znudzenia; poczucie natury, urok jej piękna nie wywołały ani jednego utworu, któryby szedł z serca i z wyobraźni naprawdę wzruszonej (p. 86).

Więc też nie mogli zająć Morsztyna Racan i Maynard, satellici Malherbe'a (już od 17 lat nieżyjącego); ani nudny i jałowy epigramacista Gombaud, ani płaczliwy Desmarets, ani Maleville, fabrykant sonetów do girlandy Julii; co najwyżej dowcipny Sarrazin, umiejący zgrabnie użyć *pointe'y*; uszczypliwy Ménage; Cotin, piszący takie jowialne zagadki W bliższy stosunek mógł Morsztyn wejść z Saint-Amantem, który kręcił się na dworze przyszłej królowej polskiej, odjeżdżającej posyłał sonety, aż w 1649 r. został przez nią powołany do War-

szawy, choć zemknął stamtąd równie prędko, jak przybył, pozostawiwszy tylko po sobie dedykowanego królowej *Moïse sauvé*, którego tak później wyśmiał Boileau. Ale poezye Saint-Amanta niesmaczne, rubaszne nie mogły imponować dwornemu szlachcicowi, owszem musiał patrzeć z góry na piewcę tawerny, pieczeniarza i pochlebcę.

Za to zapewne zetknął się z Benseradem i Voiturem. Pierwszy żegnał odjeżdżającą księżniczkę pompatyczną odą, w której zapewniał o przyszłym jej małżonku: „*Son trône est des plus hauts, et luy des plus grands Rois*“ i z niezgrabnem skrobnięciem dworackiej nogi wysławiał jej urodę:

Portez luy tout ce qui le tuë,
Bien que Votre adorable vuë
Forme contre sa vie un aimable attentat;

a wreszcie pocieszał, jakby trzeba było dodać odwagi biednej ofierze, idącej za mąż i to do kraju wygnania, malowanego w tak brzydkich barwach od czasu nieuczciwej pamięci Henryka III:

..„*il faut plaire au feu, qui le consomme;*
Souvenez-vous, que c'est un Roy,
Pour oublier que c'est un homme,

Voiture, piszący do królowej Maryi Ludwiki list, w którym dziękuje za „*l'honneur de recevoir des marques de la bienveillance d' une des plus grandes Reynes du monde et de la plus accomplie personne que j'ay jamais vuë*“ (p. 527), niezawodnie już przed wyjazdem z Francyi cieszył się jej łaskami, skoro po przybyciu do Warszawy o nim nie zapomniała.

Z Voiture'a też wybrał Morsztyn dwa utwory do Lutni, mianowicie Chanson:

Mes yeux, quel crime ay-je commis,	Oczy me, w czemże-m was zdradził
Qui vous rend mes ennemis,	I kto mię z wami powadził,
Et qui vous oblige à me nuire?	Że na mą szkodę tak godzicie?
Pourquoy cherchez-vous en tous lieux,	Czemu wzrok wasz tam ochoczy,
Vous, par qui je me dois conduire,	Czemu z uporem tam patrzycie,
L' objet, qui seul me peut destruire?	Skąd mi upadek przynosicie.
Quel mal vous ay-je fait, mes yeux? etc.	Com wam zawinił, me oczy?... itd.
(Oeuvres p. 59).	(Lut. 205).

Wybór drugiego nie najwykwintniejszy: są to *Stances à une demoiselle qui avoit les manches de sa chemise retroussées et sales.*

Vous qui tenez incessamment
Cent amans dedans votre manche,
Tenes-les au moins proprement,
Et faites qu'elle soit plus blanche.

. . . .

Est-ce que bruslant nuit et jour
Je remplis ce lieu de fumée,
Et que le feu de mon amour
En a fait une cheminée?..,
(Oeuvres p. 48).

Jadwisiu, ja-ć już wierzę ku twej sławie,
Że masz tysiące młodzieńców w rękawie;
Nie męcz ich jednak i służbie ich gwoli
Przynajmniej w białej chowaj ich koszuli.

. . . .

Ale to snać my, cośmy się palili
Dymnem wzdychaniem, ten rękaw skopcili
I stąd się to stało, a nie zwykłym czynem
Koleński rękaw serc naszych kominem.
(Lut. 59).

Jeden wreszcie psalm i jedna parafraza listu św. Pawła, z francuskimi nagłówkami, umieszczone w wydaniu pośród pieśni religijnych, są równie śladami francuskich wpływów. Szukałem ich u Du Bellay'a, Marota, Racana, Desmarets'a, którzy, jak wiadomo, parafrazowali poezye biblijne, tam się jednak nie znalazły; — może ktoś inny będzie miał szczęśliwszą rękę.

Jednem słowem, wpływ poetów Précieux na Morsztyna był prawie nieznaczny; jeżeli zaś w Lutni ton ich gdzieniegdzie się odbija, jak n. p. w kilku piosenkach, usiłujących naśladować chansons lub ballades; w zagadkach, naśladowanych może z przykładu księdza Cottin'a; w balecie, ułożonym na wzór seciny baletów francuskich Benserade'a, — to jest on przelotny, przypadkowy, nie zaś organiczny. Morsztyn należy do kultury włoskiej, styl jego pochodzi stamtąd, koloryt klasyczno-konceptyczny równie stamtąd; Précieux mają z nim tyle znamion wspólnych, ile ich mają z manierą Seicentystów; sami zbyt są czułostkowi, zbyt subtelni i wykwintni w wyrażaniu uczuć, zbyt dwornie powściągliwi w pochlebnem wynurzaniu serdecznych pragnień i pożądań, aby w tej ich sztuce podobać sobie mogła czerstwa i nieco impetyczna w zalotach polska natura. Uważajmy, jak mało razy „kona“ i „mdleje“ w stosunku do Francuzów. „Palić się“,—i owszem;— to mu nie ubliża; ale zaraz konać! — na to młody, żądny życia kawaler zbyt jest szczery i zbyt ambitny; wie on, że omdlałość w mężczyźnie to najgorszy środek zyskiwania przychylności dam, choćby nawet przeczulonych mieszkanek krainy du Tendre.

Pomysły oryginalne i stosunek Morsztyna do współrzędnych poetów obcych.

Pomysły oryginalne. Przekłady i parafrazy nie wyczerpują całej twórczości Morsztyna: znajdzie się u niego wiele motywów oryginalnych,

nieraz uderzająco zręcznych i dowcipnych, to znów majestatycznych i natchnionych; i możnaby bez zastrzeżeń na ich podstawie budować wnioski o talencie twórczym poety, gdyby doświadczenie, że w najbardziej swojskich na pozór tematach kryją się zgrabnie zamaskowane myśli obce, nie zmuszało nas do sceptycznych wahań w obec każdego śmielszego i mniej zwykłego pomysłu. Praktyki Morsztyna doprowadziły do tego, iż, dopóki nie znajdzie się pierwowzoru, będzie wolno każdej chwili o jego oryginalności przynajmniej powątpiewać.

Przy niektórych reminiscencye narzucają się odrazu: Koncept łączenia miesięcy letnich „psiej gwiazdy" z gorączką miłosną spotykaliśmy u obcych, jak Marino, jak Quevedo; serenada (Lut. 27): „Już słońce zapadło, ptaki się uśpiły, szum lasu przycichł, zapanował spokój... ja tylko nie śpię, ja tylko sam czuły", itd. — zaczyna się, jak setki serenad w ludowych piosenkach włoskich, jak niejedna w poezyi artystycznej. Taki zakład w grze o zielone (Lut. 220) odnieść można do Teokryta, Sannazara, Szymonowicza: taką myśl, że kwiatki powinny się strzedz oczu dziewczyny, gdyż od nich zgorzeć mogą, znajdziemy u samego Marina z jaki dziesiątek razy.

Prócz nich jednak są motywy i prześliczne, które, jak dotąd uznać musimy za własność Morsztyna; ów np. pomysł metamorfozy (K. 17): „Jeżeli prawda, co twierdził filozof z Krotony (Pytagoras), że dusze ludzkie przechodzą z ciał do ciał, kładąc na się coraz to nowe kształty „niby na starą duszę żupan młody", to on „chciałby przy Jadze bawić, jak wietrzyk pieszczony i poddymając na piersiach przystuły, w tej alabastrowej jaskini czekać formy nowej".

Koncepta z dziedziny religijnej, ściąganej do malowania ziemskich uczuć w zasadzie nienowe, bo podpatrzone u Marina, gdzie „*ha le sue furie il Paradiso*". Ale Morsztyn igra z materyą religijną tak swobodnie, jak na to nie pozwoliłby żaden współczesny włoski cenzor. Helena jest jego „krzyżem": .....niechże mię przybiją — na ten krzyż mocnym gwoździem na pasyją" (Lut.) 59). Z tej samej kategoryi wzięty koncept do sonetu Na krzyżyk na piersiach jednej panny (Lut. 159). Piersi panny są „jasną Kalwaryą"; poeta prosi, by na tej Kalwaryi on mógł być Chrystusowym konterfektem. Nie umrze jednak, jak boski jego wzór, bo zmartwychwstanie, patrząc ku jej oczom; a tem skorzej, że krzyż, na którym go przybito, pomiędzy dwiema zawieszon łotrami. Ten krzyż między dwiema łotrami mimo swe hultajstwo jest konceptem tak wybornym, że najsurowszy krytyk nie zdoła długo gniewać się na bezbożnego dowcipnisia, zwłaszcza, że, gdzie chodzi o powagę religijnego uczucia, tam jego wyraz jest pełen godności.

Poeta nauczył się u obcych w y g ó d z t w a myśli, pracującej kategoryami i ułatwiającej tym sposobem krasomówcze rozpędy; jak fantazya jego porusza się w cudzych fugach, dowodem utwór p. t. P r z e c h a d z k a (Lut. 23). Prosi tam ogrodu, by mu pozwolił przechadzki dziś po sobie zażyć. Ale cóżto za ulga dla człowieka, który w rajskim bywał ogrodzie; na każdym kroku smutną tylko przypomina dolę. W liczbie kwiatów widzi liczbę swych mąk; skały i kamienie przypominają mu nieczułość kochanki, kręte ścieżki zaś błędną życia drogę i miłosne pęta; ptaszki, całujące się dzióbkami, budzą w nim zazdrość. Ogrodnik kwiaty polewa, — on łzy swoje wspomni; tamten, szczepiąc owoce i ziarno w ziemię siejąc, ma nadzieje swoje, — poeta nie spodziewa się niczego.

Niejednokrotnie pomysły własne i obce, styl z wnętrza wstrząśnionej duszy dobyty i znów na chłodno według wzorów przycięty i ukuty, łącza się i mieszają w granicach jednego utworu. Zauważyć można jako wybitną różnicę K a n i k u ł y i L u t n i, że, podczas gdy w tej ostatniej mieszczą się przeważnie przekłady i wierne przeróbki, w Kanikule poeta wyzyskuje motywy Marina na podkład do własnych gawęd; tak w utworach: D o P i e s k a, O g r o d n i c z k a, A t l a s, R ę k a w i c e, P r z e c h a d z k a, N a p ł a c z j e d n e j p a n n y. Bardzo charakterystyczny i pouczający jest pod tym względem najpiękniejszy utwór Morsztyna, P o k u t a w k w a r t a n n i e (Rel. 8). Ułożony w kształt spowiedzi jawnej i kornej, niby psalm pokutny, ukazuje leżącego w prochu grzesznika, który się kaje, wyznając kolejno siedm grzechów głównych, a taka w nim surowość, taka powaga, taka żarliwość gorąca, takie głębokie skupienie, że ani razu nie próbuje kunsztownej metafory, ani stara się Bogu-Mścicielowi misternym pochlebić konceptem, jak to czynią Seicentyści. Jedno niesłabnące uniesienie drży w utworze od pierwszych do ostatnich wierszy. Tylko cztery końcowe należałoby zdaniem mojem wydzielić z poematu, jako wtręt późniejszy. Utwór kończy się wyraźnie i naturalnie na wierszach:

I daj się przez dar prawdziwej pokuty
Schronić gorączki piekielnej i huty,

zupełnie, jak sonet następny na wierszu:

Ty od wiecznego wybaw ognia duszę.

Chłodne, konceptyczne, nie licujące z całością zakończenie, że Bóg powinien zbawić proszącego dla obopólnej korzyści:

Ty rad odpuszczasz, a mnie tego trzeba;
Ty nas chcesz zbawić, i ja chcę do nieba.
Bądź tedy łaskaw, a tak w jednej dobie
W y g o d z i s z i m n i e n a p r z ó d, l e c z i s o b i e (!)

nie mogło w żaden sposób powstać z tego samego, co reszta, nastroju; dopisał je poeta później, kiedy już z śmiertelnej grozy ochłonął i ponury ton poematu jakąś — zdaniem jego — nieodzowną poetycką figurą upiększyć za konieczne uważał.

Stosunek Morsztyna do współrzędnych poetów obcych. Chcąc stosunek ten znaleźć, a według niego Morsztynowi stanowisko pośród innych przedstawicieli baroku wyznaczyć, należałoby z rozbioru estetycznego K a n i k u ł y i L u t n i, który się powyżej przeprowadziło, wydobyć najbardziej typowe rysy i po nich dopiero wartość jego w obec obcych ocenić. Ponieważ cechą Seicentystów, kultystów, etc. znamienną i główną jest dążność do wywoływania wrażeń nadzwyczajności, podziwu, zdumienia, weźmy pod uwagę najdalej posunięte objawy i środki tej dążności: h y p e r b o l ę i h y p e r m e t a f o r ę; wybierzmy najbardziej uderzające i sądźmy:

U Morsztyna spotyka się niezaprzeczenie pomysły bardzo dziwaczne. Owa przesadna metafora, gdzie oczy są kałamarzem, lica kartą papieru, a brwi sklepieniem laurowych drzew, cień rzucającym, — jes potworna.

Nie piękniejsze łzy panny, które poeta tylko „w korabiu Noego przebrnąć się spodziewa", lub nazwanie jej „nowym krokodylem, co na jego śmierć godzi, zdrowie mu bierze, a śmierć łzami słodzi". (K. 30).

Ale te wybryki, stosunkowo rzadkie, dzięki niezmiernie delikatnemu poczuciu artyzmu i dobrego smaku, niczem są w porównaniu z niesmakiem takichże poetyckich figur u poetów obcych. Nie u Marina: ten nie gubi przynajmniej wdzięku. Styl jego ogłusza raczej kwiecistością, pomysły olśniewają raczej bogactwem nigdy nie wyczerpanem, niżby miały drażnić i dusić ogromem dziwu. Niektórzy krytycy poczytują za potworny pomysł ten ustęp Adonisa, gdzie rozjuszony dzik pała miłością na widok pięknego kochanka Wenery i, chcąc go pocałować, niezręcznie kłem rani *(Tutta calda d' amor la bestia folle — Senza punto saper ciò che facesse, — Col mostaccio crudel baciar gli volle — Il fianco...* (Ad. XVIII. 95), pomysł powtarzający się równie w Lirze, w epigramie na chłopca ukąszonego od żmiji: *Che bacciarti volea, quando ti morse.* Usprawiedliwimy go jednak natychmiast, przypomniawszy, że

jest on wzięty z Anakreontyku, mianowicie Εἰς νεκρὸν Ἄδωνιν: (Ἀλλ' ὡς ἄγαλμ' ἐσεῖδον, — Καὶ μὴ φέρων τὸ καῦμα, — Γυμνὸν τὸν εἶχε μηρὸν — Ἐμαινόμαν φιλᾶσαι — καὶ μευ σίναζε κραντήρ).

Niesmaczniejszy, pozbawiony wszelkiej artystycznej miary, niepoetycki i niezgrabny jest taki Achillini, po którym w literaturze pozostał tylko sławny wiersz:

Sudate o fuochi, a preparar metalli.

W jednym sonecie (p. 105) pasterka, wychwalając urodę pasterza, który idzie na polowanie, powiada, że dzikie zwierzęta będą się schodziły ku niemu, aby je pogłaskał, a krety rozpłaczą się z żalu, że go oglądać nie mogą.

Preti woła w ekstazie do jednej damy: *Voi siete il primo ciel, l' altro è secondo* i od niej poczyna „mierzyć nieskończoność".

Herrera twierdzi, że ogniów jego nietylko nie ugasi płacz, ale na nie Ocean cały nie wystarczy (p. 200).

Quevedo, jeden z konceptystów hiszpańskich, którzy w dziwactwie posunęli się do najdalszych krańców, posyła Zezowatej damie sonet, w którym utrzymuje z zupełnie dobrą wiarą, iż „gdyby oczy jej nie poglądały na wszystkie strony, to zamarzłby Wschód i Zachód (Son. 198). W następnym sonecie dama jednooka przyrównana jest do nieba, które wszystkie blaski równie w jednem skupia słońcu (Son. 199); dama zupełnie ślepa jest ofiarą słońca, które z zazdrości pozbawiło ją wzroku (Son. 200). Zdawałoby się, że to szykana, tymczasem to najdowcipniejsze komplimenta.

Ronsard modli się do *„petit nombril, que mon penser adore"* (I. p. 354).

Saint-Amant, jakby chciał laury odebrać Quevedzie, chore, zaczerwienione oko nazywa rubinem,, — *„dont l' ésclat est si rare — Qu'il en est plus prisé, que tous les diamans"*.

Sieur Théophile wzdycha do puszczy, gdzie węże będą piły jego krew, a lwica wybierze go sobie za ofiarę.

Racan objaśnia chorobę Fillidy zazdrością Bogów, którzy chcą zabrać ziemi tak czarujące stworzenie (II. p. 201).

Maynard rzeczkę płynącą śród kwiatów ogrodu nazywa „resztą łez, które wylał dla swej damy" (p. 123).

Hofmannswaldau, obdarzony szczególnie delikatnym węchem i smakiem, w przekładzie Wiernego Pasterza Guarina nie zadowala się oxymoron'em: *dolcezze amarissime d' Amore,* ale tłómaczy: *Lie-*

beszucker, da man schauet, tausend Wermuths Tropfen rinnen; noc zowie się u niego „*ein Julep halbverwundter Herzen*“, oddech: *ein angebiesamt Wind*, a dla oznaczenia szczęśliwości i błogości znajduje taką cukierniczą metaforę:

Ich ass aus seiner Hand ambrierte Mandel-Kuchen.

Nie kto inny, tylko Hofmannswaldau i druga Szkoła śląska obrzydzili krytykom niemieckim Marina, któremu, że działa się niesprawiedliwość za panowania prawideł klasycznych, nic dziwnego, ale, że dzieje się dziś i od uczonych, liczących się między powagi, to już dowód ciasnoty poglądów. Marino nie winien, że u jego puszystego płaszcza uczepili się tacy płytcy, jałowi i niezdarni wierszokleci, jak Achillini, Saint-Amant lub Hofmannswaldau. On i Gongora są iście literackimi fenomenami, obdarzonymi fantazyą tak nabitą, tak niewyczerpaną, że podobnych niewiele w całej literaturze świata; a jeśli z Gongory nie same tylko rodziły się pokraki, bo jeden z jego naśladowców nosi wielkie nazwisko Calderona, to i Marino nie zaparłby się ucznia, który większą od innych przyniósł mu chlubę, ucząc się pisać jego stylem, całemi garściami piękności jego L i r y do swej L u t n i przesypując, odtwarzając je, pełne świeżości i blasku i to językiem, który dla wykwintnego Włocha i Francuza uchodził jeszcze za barbarzyński, a przecież pod piórem młodego, genialnie uzdolnionego poety, niejednemu z ich bladych i niezręcznych wierszopisów mógł zaimponować.

Śród uczniów i naśladowców Marina Morsztynowi należy się miejsce jedno z pierwszych; nietyle dla własnych zalet — tak daleko zaślepienie nasze iść nie powinno, — ile dla małości tych, którzy z nim w jednym stanęli szeregu. Ma od innych więcej wdzięku, więcej smaku, więcej zdrowego i jowialnego dowcipu, a jeśli nie więcej artyzmu, — bo tego język niewydoskonalony jeszcze nie dozwalał, — to więcej artystycznej miary; słowem materyał na poetę, który, gdyby się był urodził w ojczyźnie Tassa lub Ronsarda, byłby wszystkich Seicentystów w kąt zapędził.

Rozbiór psychologiczny.

Analiza ta ma za cel: z pewnych właściwości utworu a potem z całokształtu dzieł autora wnioskować o jego właściwościach moralnych i jego ustroju psychicznym. Dowiedliśmy, że w większej części swych

poezyj Andrzej Morsztyn jest tłómaczem lub naśladowcą, że w troskliwych studyach przejał styl i poetyckie dziedziny swych wzorów, że w cudzej, nie własnej modle każe wyobraźni formować pomysły. Tem samem muszą zmienić się sądy dawnej krytyki, musi upaść przyznanie silnego indywidualizmu, które stawiało go na równi z romantykami nowej doby; talent rzekomo t w ó r c z y okazał się talentem p r z e t w ó r c z y m, reprodukcyjnym. To jednak odkrycie, którem przesuwa się zasadniczo punkt widzenia, z jakiego odtąd na twórcę Lutni patrzeć będzie trzeba, nie pociąga za sobą konieczności zrezygnowania z nadziei, że psychiczna jego strona pozostanie dla nas niejasna i niepochwytna. Naprzód, między poezyami znajduje się kilka utworów niezaprzeczenie oryginalnych, a posiadających rysy tak wybitne i znamienne, że po nich odkryje się bodaj rąbek umysłu, który je wydał; powtóre, same przekłady i naśladowania muszą powiedzieć wiele i dostatecznie wiele o swym twórcy. Tylko robota będzie podwójna, gdyż przedstawią się w niej do rozbioru dwa punkta: kwestya upodobań, podająca analizie posiłek największy i sposób odtwarzania tematów upodobanych, rzucający równie pewne światło na umysł autora.

Weźmy np. tak oryginalny utwór, jak Wiejski żywot (K. 10). „Chociaż ty Kasiu same tylko dwory — i miasta chwalisz...“ Prawda, że w łacińskiej szacie, że bardzo przypomina Horacego i Wergila owem przeciwstawieniem miasta i sioła, ową pochwałą wiejskiego żywota; przecież jest w nim swojskość, jest naturalność obrazów widzianych i zapamiętanych, malowniczość i realistyczna siła. To nie konwencyonalne uwielbienie zielonej trawki takiego Racana, u którego w pewną wiosnę „*les moissons dorent les plaines*“, to ukochanie własnej gleby, łanu i stodoły, które są życiem ziemianina.

A znowu w innej, wspaniałej pieśni, jednej z najwspanialszych w polskiej literaturze, gdzie uczucie równie jest niekłamane, gdzie brzmi jakaś groźna i majestatyczna powaga spowiedzi, tyle znać szczerości u leżącego w prochu pokutnika, że się w niej dusza jego wydaje na jaw i raz jedyny może staje przed nami nie jak płocha zalotnica, igrająca słowem, ale jak dantejska mara, opowiadająca swe grzechy. I gdyby nie nieszczęsne cztery końcowe wiersze, mielibyśmy bodaj jeden utwór Morsztyna, z własnej wynikły fantazyi, za pobudką własnego, głębokiego wzruszenia, własnymi poetyckimi środkami, nie zepsuty płochem pięknydłem baroku. Nie brakowało Morsztynowi ogromnej zdolności znajdowania najsilniejszego wyrazu, gdzie szło o wyrażenie natchnionego uczucia; brakowało mu etycznej powagi nowoczesnego artysty, aby wzgardził umówioną formułką literacką i dla formowania myśli

własnych ukuł sobie narzędzie własne. Jeżeli jednak, jak z dorywczości naśladowania coraz to innych mistrzów przypuszczać można, większość Morsztynowych liryk była dopiero ćwiczeniem, wprawianiem pióra do literackiego rzemiosła, to bodaj, czy karyera polityczna nie odebrała literaturze naszej jednego z najdzielniejszych talentów XVII w., który, gdyby wszedł na widownię piśmienniczą, byłby poezyą polską poprowadził jeśli nie ku wielkim celom, to przynajmniej gładszymi tory, gdyż byłby jej zostawił formę wydoskonaloną, po której, równolegle do literatur europejskich, w naturalnym rozwoju, szłaby ku przyszłości, nie potykając się na takich, jak Jagodyński, karykaturach baroku.

Z tych znowu utworów, które postaci Morsztyna wybitną nadają fizyonomią, a które, jak się wykazało, przeważnie są obcą własnością, chcąc wybadać duszę artysty, należy przede wszystkiem zwrócić uwagę na jego upodobania. Poglądając na cały szereg przekładów i parafraz, dostrzega się jednego znamiennego szczegółu: wszystkie pociągały go charakterem konceptycznym, lub takim, który ułatwiał mu wykazanie, pochwalenie się poetycką lub oratorską erudycyą. Stąd tak wielka liczba tłómaczonych epigramów, stąd szczególne upodobanie Marina. Nawet, kiedy go chwytamy na wyzyskiwaniu poetów starej daty, jak Naugerius, Sannazar lub Marot, widzimy, że nie lirykę ich wybiera, ale motywy, schlebiające jego skłonności do niezwykłych zestawień, kontrastów, igraszek. Jest to natura konceptyczna, natura dowcipnego rachmistrza, układającego zręczne łamigłówki, architekta, przerzucającego niemożebne na pozór łuki, rzeźbiarza, wycinającego zgrabne, symetryczne rozety. Sposób znowu przerabiania pomysłów cudzych wskazuje nadzwyczajną u Morsztyna giętkość umysłu, który rozwiązuje bez trudu najzawilsze zagadnienia formy, owszem, gromadzi szkopuły, aby mieć uciechę zwyciężania ich i tryumfowania. Jest w nim ta cechująca tłómaczów łatwość chwytania jednym oka mgnieniem ledwo ujrzanej formy stroficznej czy stylistycznej, poetyckiego obrazu, zawiłego retorycznego frazesu i natychmiastowe, jakby jasnowidzenie skończonych kształtów ramy, w której po przeniesieniu pomieścić się mają; stąd gładkość, niewymuszoność, swoboda odbierająca przekładom niesmak rzeczy wymęczonej i nieprzystającej do miary.

Ale za to nic w nim z prawdziwie lirycznego poety, nic z nowożytnego romantyka, chyba że za romantyzm poczytamy wysadzanie w górę fantazyi kosztem prawdy i wolność kojarzenia najsprzeczniejszych pojęć na stworzenie stylu rozwichrzonego, napęczniałego od metafor i porównań, a za liryzm igraszkę „wody łez“, kłócącej się z „ogniem kochania“. Bo jeśli ktoś wypatrzył w poezyach Morsztyna to, co

stanowi główne znamię romantyków: wyzwolenie indywidyalizmu i uczucia, a śród rac ognistych stylu dosłuchał się jakichś burz namiętności, to uległ niewątpliwie grubemu złudzeniu. Nazwano Morsztyna „poetą miłości" *par excellence*, pierwszym w literaturze polskiej, — więc tu miejsce na sprawdzenie, ile jest szczerości w jego miłosnych zapałach. Nie można wątpić, że młoda krew, natura zmysłowa, niespokojna, ruchliwa umiała kochać — i bardzo zapalczywie, ale z wulkanicznego wyrazu uczuć nie wolno w żaden sposób wnioskować o stopniu ich gorąca. Im czerwieńsze żary, którymi, że płonie, przysięga, tem mniej mu wierzymy, sprawdziwszy, że tak samo gorzała setka poetów tej samej szkoły, zapewnie równie po ludzku czująca, kochająca i cierpiąca, — lub kochająca i żeniąca się, a równie jak on wstydząc się prostoty sentymentu. Gdyby się dało transponować te przesadne wybuchy i każdemu podstawić nasz dzisiejszy wyraz, lub innymi słowy: gdyby Morsztyn żył i pisał w romantycznej dobie, mielibyśmy może lirycznego poetę, ale nie wiem, czy jego wiersze miłosne, jak erotyki Słowackiego nie raziłyby nas często samolubną pozą i chłodnem udaniem. Bo uważmy żartobliwy ton, igrający mu na wargach, nawet, gdy z miłości w popiół się rozpada, uważmy nieszczęsne szukanie konceptu w momentach, kiedy wzruszone serce bezwiednie buchnąćby powinno uniesieniem, a symptomy te rozczarują nas rychło do szczerości poety. Z większych erotycznych utworów, które spotykamy w K a n i k u l e i L u t n i, nie wolno i nie warto wyciągać wniosków, które wyciąga krytyka, zapatrzona we wszystkie Zosie, Kachny i Jagi. W obec starych pisarzy potrzeba otrząsnąć się z nawyknień, do których przyuczyła nas nowożytna poezya romantyczna: nawyknień nieuznawania u wybrańcow bożych zwanych poetami, innych miłości, prócz gwałtownych, kończących się flaszeczką trucizny, karafką absyntu w książce i na scenie, a szlafmycą małżeńską zazwyczaj w życiu; miłość co innego, a miłostka co innego, zwłaszcza miłostka poetów, wychowanych na Owidyuszu czy Horacym. Kochanowski i Morsztyn wiele swych pieśni i madrygałów pisali pewno do dam i o damach, które czytać nie umiały, albo znów do takich, które, jako dobrze wychowane panny, nie zawsze czytać je mogły, choćby nawet grubsze obyczaje nie kazały w ówczesnych paniach przypuszczać zbyt wielkiej, przeczulonej wstydliwości. Malherbe pisał gorące miłosne sonety, mając lat 70 i to do młodych piękności arystokratycznych, które nigdy wysłuchać go nie mogły; pisaniem czułych madrygałów do nieistniejących pasterek zabawiali się platonicznie pasterze włoskiej Arkadyi, przeważnie starzy i przeważnie księża. Morsztyn mógł pisać je z dosadniejszą intencyą, ale kiedy raz powiada: „Twoja to, Zosiu, palić mię robota", a drugi raz gani ją

za szpetną twarz,—i to jeszcze w epigramie tłómaczonym z Martiala, toć musimy uznać, że jeden z tych utworów jest pisany nie na seryo, albo też przypuszczać, że były dwie Zosie, dwie Kachny, dwie Jagi, ale wtedy o „głębi uczucia“, o „szałach namiętności“ mówić chyba nie można. Prawdziwie miłosnej, osobistej liryki brak w całym zbiorze Morsztyna, tak, iż musimy go nazwać nie poetą miłosnym, ale co najwyżej erotycznym epigramistą.

Spis wymienionych autorów i dzieł.

¹) Dr. Wł. Nehring: Psyche Andrzeja Morsztyna (Bibl. Warsz., r. 1876, tom II. str. 558—579).

²) D' Ovidio; Seicentismo spagnolismo (Nuova Antol., 1882, Ottobre).

³) K. Mecherzyński: O poezyach Hier. Morsztyna... z wiadomością o czterech Morsztynach (Bibl. Warsz., r 1859, tom II. str. 617—650).

⁴) Dr. A. Małecki: Andrzej Morsztyn, poeta polski XVII w. i jego imiennicy, (Pismo zbiorowe Jozafata Ohryzki, tom I, str· 268—334).

⁵) A. Bełcikowski: Andrzej Morsztyn, poeta romantyczny XVII w. (Ze studyów uad literaturą polską. Warszawa 1886, str. 142—158. Przedruk z Tygodnika Illustrowanego z 1871 r.).

⁶) Menghini: La vita e le opere di Giamb. Marino Roma 1888.

⁷) Dr. Wł. Seredyński: Andrzeja Morsztyna niewydane poezye (Rozpr. Wydz. filol. Ak. Um. t. II, r. 1875).

⁸) Tytus Świderski: Jędrzej Morsztyn, studyum literackie (Przewodnik Nauk i Liter. Wrzesień—Grudzień 1878 r.).

⁹) Ph Chasles: Etudes sur l' Espagne et sur l' influence de la litt. esp. en France et en Italie. Paris 1847.

¹⁰) F. Brunetière: L' Evolution de la critique. Paris 1891.

¹¹) Th. Gauthier: Les Grotesques. Paris 1873, pag. 184.

¹²) Tiraboschi: Storia della lett. ital. Modena 1772/81.

¹³) S. Bettinelli: cf. Tiraboschi. Storia della lett. ital., t. VIII, p. 533 sq.

¹⁴) Cf. Lampillas: Saggio storico-apolog. della lett. esp. Genova 1778/81.

¹⁵) L. Settembrini: Lezioni di lett. ital. Napoli. 3-a ed. 1869/72.

¹⁶) F. de Sanctis: Storia della lett. ital. 3-a ed. Napoli 1879.

¹⁷) D. Adolfo de Castro (Biblioteca de autores españoles vol. 42).

¹⁸) Al. d' Ancona: Studj sulla poesia popolare ital. Livorno 1878.

¹⁹) H. Schuchardt: Ritornell und Terzine, Halle 1874.

²⁰) Fed. Maninni: Il Ritratto del Sonetto e della Canzone. Venezia 1678, pag. 93.

²¹) F. Lotheissen: Geschichte der franz. Litt. im XVII Jahrh. Wien 1877/84.

22) Guizot: Corneille et son temps. Paris 1852.
23) V. Waldberg: Die galante Lyrik. Strassburg 1885.
24) Dr. J. Ettlinger: Chr. Hofman von Hofmannswaldau. Halle 1891.

Jan Andrzej Morsztyn. Poezye oryginalne i tłómaczone. (Z przedmową dr. Piotra Chmielowskiego). Warszawa S. Lewental 1883.

Jana Grotkowskiego poezye (wydał Lud. Nabielak w Bibl. Ossolińskich, tom IV, str. 28 i nast; tom VIII, str. 132.

Carmina quinque illustrium poetarum. Florentiae 1552. (Carmina Petri Bembi, Andr. Navgerii, Balth. Castiglioni, Joan. Cottae, M. Ant. Flaminii).

Omnium Angeli Politiani operum... Parisiis 1512.

Quinque illustrium poetarum Lusus in Venerem. Parisiis 1791 (Cosmus, Poggius, Panormita, Pontanus, Sincerus).

Claud. Achillini. Rime e prose. Venezia 1662.

Lod. Ariosto. Rime. Venezia 1557.

Petro Bembo. Rime. Vinegia 1552.

Giov. Batt. Guarini. Pastor fido. Venezia 1590. Rime 1598.

Giambatt. Marino (tak brzmi właściwie jego nazwisko, przerobione na Marin dla nadania mu cechy szlachectwa). La Lyra, Venezia 1602, 1616, 1645; L' Adone. Parigi 1623.

Gir. Preti. Poesie. Venezia 1656.

Giac. Sannazaro. Arcadia. Venezia 1502. Le Rime 1552 s. l.

Tom. Stigliani. Rime. Venezia 1605.

Torqu. Tasso. Aminta. Venezia 1572. Rime Venezia 1583.

Ful. Testi. Opere scelte. Modena 1817.

G. Pitré. Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane. T. I—II. Palermo 1870.

G. Tigri. Conti popolari toscani. 3-a ed. Firenze 1869.

D. Pedro Calderon de la Barca. Dramata w przekładzie Edwarda Porębowicza. Warszawa, S. Lewental 1888.

Cancionero y Romancero de Canciones y Coplas. ed. D. Agostin Duran. Madrid 1829. (Juan de Mena, Hier. de Contreras, Vizc. de Altamira, etc.).

Floresta de rimas antiguas, ed. Böhl de Faber. Hamb. 1821/29.

Biblioteca de Autores españoles (de Rivadeneyra) zawiera w tomach 32 i 42 poezye liryczne XVI i XVII w.; w tomie 38 poezye liryczne Lopeza de Vega, w tomie 69 poezye Queveda.

Lafuente y Alcántara Cancionero popular. Madrid 1865. 2 vol.

Les oeuvres de M. de Benserade. Paris 1698.

Oeuvres poétiques du sieur Desmarets. Paris 1641.

Les poésies de Gombauld. Paris 1646; Les epigrammes de G. 1657.

Oeuvres de Cl. Marot. Paris 1543.

Les oeuvres de Maynard. Paris 1646.

Menagii poemata. Amstelodami 1663.

Les oeuvres du seigneur de Racan. Paris 1724.
Oeuvres de P. de Ronsard. ed. Lemerre. Paris 1887.
Recueil des plus belles pieces.., depuis Villon jusqu' à M. de Benserade. Paris 1692. 5 vol.
Recueil des Rondeaux. Paris 1650.
Les oeuvres de M. Sarasin. Paris 1656.
Les oeuvres de Saint-Amant. ed. Livet. Paris 1855.
Les oeuvres de Théophile. Lyon 1677.
Les oeuvres de M. de Voiture. Paris 1654.

FABULARUM AESOPIARUM SYLLOGE.

E codice Parisino Gr. n. 690 Suppl.

edidit

LEO STERNBACH.

I. Ἀλώπηξ καὶ λέων.

Ἀλώπηξ μηδέποτε θεασαμένη λέοντα, ἐπειδὴ κατά τινα συντυχίαν ὑπήντησε, τὸ μὲν πρῶτον ἰδοῦσα οὕτως διεταράχθη, ὡς μικροῦ καὶ ἀποθανεῖν· ἐκ δευτέρου δὲ αὐτῷ περιτυχοῦσα ἐφοβήθη μέν, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὡς τὸ πρότερον· ἐκ τρίτου <δὲ> θεασαμένη οὕτω κατεθάῤῥησεν, ὡς καὶ προςελθοῦσα αὐτῷ διελέχθη.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ἡ συνήθεια καὶ τὰ φοβερὰ τῶν πραγμάτων καταπραΰνει.

II. Ἀλώπηξ καὶ τράγος.

Ἀλώπηξ πεσοῦσα εἰς φρέαρ ὑπ' ἀνάγκης ἔμεινε· τράγος δὲ δίψει συνεχόμενος ἐγένετο κατὰ τὸ αὐτὸ φρέαρ· θεασάμενος δὲ αὐτὴν ἐπυνθάνετο, εἰ καλόν ἐστι τὸ ὕδωρ· ἡ δὲ τὴν συντυχίαν ἀσμενισαμένη [εἰς] ἔπαινον τοῦ ὕδατος κατέτεινε λέγουσα, ὡς χρηστὸν εἴη τὸ ὕδωρ, καὶ καταβαίνειν αὐτὸν παρῄνει. Ἐπεὶ δὲ ἀμελετήτως κατῆλθε διὰ τὴν ἐπιθυμίαν, ἅμα τῷ τὴν δίψαν σβέσαι μετὰ τῆς ἀλώπεκος ἐσκόπει τὴν ἄνοδον. Καὶ ἡ ἀλώπηξ ὑποτυχοῦσα εἶπε· χρήσιμον οἶδα, ἐὰν μόνον θελήσῃς, <εἰς> τὴν ἀμφοτέρων σωτηρίαν· θέλησον οὖν τοὺς ἐμπροσθίους πόδας ἐρεῖσαι τῷ τοίχῳ, ὀρθῶσαι δὲ τὰ κέρατα, ἀναδραμοῦσα δὲ ἐγὼ καὶ σὲ ἀνασπάσω. Τοῦ δὲ πρὸς τὴν παραίνεσιν αὐτῆς ἑτοίμως ἐπακούσαντος ἡ ἀλώπηξ ἀναλομένη διὰ

τῶν σκελῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ὤμων καὶ τῶν κεράτων ἐπὶ τὸ στόμα τοῦ φρέατος εὑρέθη καὶ ἀνελθοῦσα ἀπηλλάττετο. Τοῦ δὲ τράγου μεμφομένου αὐτὴν ὡς τὰς ὁμολογίας ἀθετήσασαν ἐπιστραφεῖσα εἶπε τῷ τράγῳ· 'ὦ οὗτος, εἰ τοσαύτας φρένας εἶχες, ὅσας ἐν τῷ πώγωνί σου τρίχας, οὐ πρότερον <ἂν> καταβεβήκεις, πρὶν τὴν ἄνοδον ἐσκέψω'.

Οὕτως καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς φρονίμους δεῖ πρότερον τὰ τέλη τῶν πραγμάτων σκοπεῖν, εἶθ' οὕτως αὐτοῖς ἐγχειρεῖν.

III. Αἴλουρος καὶ ἀλεκτρυών.

Αἴλουρος συλλαβὼν ἀλεκτρυόνα τοῦτον ἐβούλετο μετ' εὐλόγου αἰτίας καταθοινήσασθαι· καὶ δὴ ἀρξάμενος κατηγορει αὐτοῦ λέγων ὀχληρὸν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις νύκτωρ κεκραγότα καὶ μηδὲ ὕπνου τυχεῖν ἐῶντα αὐτούς. Τοῦ δὲ εἰπόντος ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτῶν τοῦτο ποιεῖν· 'ἐπὶ γὰρ τὰ συνήθη τῶν ἔργων διεγείρω', ἐκ δευτέρου [δὲ] ἔλεγεν· 'ἀλλ' ἀσεβὴς τε εἰς τὴν φύσιν καθέστηκας καὶ ἀδελφαῖς καὶ μητράσιν ἐπεμβαίνεις'. Τοῦ δὲ καὶ τοῦτο εἰς ὠφέλειαν τῶν δεσποτῶν πράττειν φήσαντος· 'πολλὰ γὰρ αὐτοῖς ᾠὰ τίκτεσθαι παρασκευάζω', ἀποκριθεὶς ἐκεῖνος ἔφη· 'ἐὰν οὖν σὺ ἀεὶ ἀφορμῶν εὐπορῇς, ἐγὼ σὲ οὐ κατέδομαι'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πονηρὰ φύσις πλημμελεῖν προαιρουμένη, κἂν <μὴ> μετ' εὐλόγου προσχήματος δυνηθῇ, ἀπερικαλύπτως πονηρεύεται.

IV. Ἁλιεὺς καὶ μαινίς.

Ἁλιεὺς καθεὶς τὸ δίκτυον ἀνήνεγκε μαινίδα. Τῆς δὲ ἱκετευούσης αὐτὸν πρὸς τὸ παρὸν μὴ θοινηθῆναι αὐτήν, ἐπειδὴ μικρὰ τυγχάνει, ὕστερον <δὲ> αὐξηθεῖσαν συλλαμβάνειν εἰς μείζονα ὠφέλειαν, <ὁ ἁλιεὺς εἶπεν>· 'ἀλλ' ἔγωγε εὐηθέστατος <ἂν> εἴην, εἰ τὸ ἐν χερσὶ παρεὶς κέρδος ἄδηλον ἐλπίδα διώκοιμι.'

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι αἱρετώτερόν ἐστι τὸ παρὸν κέρδος, κἂν μικρὸν ᾖ, <ἢ> τὸ προσδοκώμενον, κἂν μέγα.

V. Ἀλώπηξ καὶ βάτος.

Ἀλώπηξ φραγμὸν ἀναβαίνουσα, ἐπειδὴ ὀλισθαίνειν ἔμελλε, βάτου ἐπελάβετο· ξυσθεῖσα δὲ τὸ πέλμα καὶ δεινῶς διατεθεῖσα ᾐτιᾶτο αὐτήν, ὅτι καταφυγοῦσα ἐπ' αὐτὴν ὡς ἐπὶ βοηθὸν χείρονι αὐτῇ ἐχρήσατο. Καὶ ἡ βάτος εἶπεν· 'ἐσφάλης τῶν φρενῶν, ὦ αὕτη, ἐμοῦ ἐπιλαβέσθαι βουληθεῖσα, ἥτις αὐτὴ πάντων ἐπιλαμβάνεσθαι εἴωθα'.

Οὕτως καὶ [ἐπὶ] τῶν ἀνθρώπων μάταιοί εἰσιν, ὅσοι τούτοις ὡς βοηθοῖς προσφεύγουσιν, οἷς τὸ ἀδικεῖν μᾶλλόν ἐστιν ἔμφυτον.

VI. Ἀλώπηξ καὶ κροκόδειλος.

Ἀλώπηξ καὶ κροκόδειλος περὶ εὐγενείας ἤριζον. Πολλὰ δὲ τοῦ κροκοδείλου διεξιόντος περὶ τῆς τῶν προγόνων λαμπρότητος καὶ τὸ τελευταῖον λέγοντος, ὡς γεγυμνασιαρχηκότων ἐστὶ πατέρων, ἡ ἀλώπηξ ἔφη· ʻἀλλὰ κἂν σὺ μὴ εἴπῃς, ἀπὸ δέρματος φαίνῃ, ὅτι ἀπὸ πολλῶν εἶ γυμνασμάτων᾿.

Οὕτως καὶ τῶν ψευδολόγων ἀνθρώπων ελεγχός ἐστι τὰ πράγματα.

VII. Ἁλιεῖς.

Ἁλιεῖς ἐπ᾿ ἄγραν ἐξελθόντες καὶ πολὺν χρόνον κακοπαθήσαντες οὐδὲν συνέλαβον, καθεζόμενοι δὲ ἐν τῇ νηῒ ἠθύμουν. Ἐν τοσούτῳ δὲ θύννος διωκόμενος καὶ πολλῷ τῷ ῥοίζῳ φερόμενος ἔλαθεν εἰς τὸ σκάφος ἐναλλόμενος. Οἱ δὲ συλλαβόντες ἀπημπόλησαν.

Οὕτω πολλάκις, ἃ μὴ τέχνη παρέσχε, ταῦτα τύχη διεβράβευσεν.

VIII. Ἀλώπηξ πρὸς μορμολύκειον.

Ἀλώπηξ εἰσελθοῦσα εἰς πλάστου ἐργαστήριον καὶ ἕκαστον τῶν ἐνόντων διερευνῶσα, ὡς περιέτυχε τραγῳδοῦ προσωπείῳ, τοῦτο ἐπάρασα εἶπεν· ʻοἵα κεφαλὴ ἐγκέφαλον οὐκ εχει!᾿

Πρὸς ἄνδρα μεγαλοπρεπῆ μὲν σώματι, κατὰ ψυχὴν δὲ ἀλόγιστον.

IX. Ἀνδροφόνος.

Ἄνθρωπόν τις ἀποκτείνας ὑπὸ τῶν ἐκείνου συγγενῶν ἐδιώκετο· γενόμενος δὲ κατὰ τὸν Νεῖλον ποταμὸν λύκου αὐτῷ ἀπαντήσαντος φοβηθεὶς ἀνέβη ἐπὶ δένδρου τῷ ποταμῷ παρακειμένου καὶ ἐκεῖ ἐκρύπτετο. Θεασάμενος δὲ ἐνταῦθα δράκοντα κατ᾿ αὐτοῦ αἰωρούμενον ἑαυτὸν εἰς ποταμὸν καθῆκεν· ἐν δὲ τῷ ποταμῷ κροκόδειλος αὐτὸν κατεθοινήσατο.

Ὁ λόγος δηλοῖ, οτι τοῖς ἐναγέσι τῶν ἀνθρώπων οὔτε γῆς οὔτε ἀέρος οὔτε ὕδατος στοιχεῖον ἀσφαλές ἐστιν.

X. Γεωργὸς καὶ παῖδες αὐτοῦ.

Ἀνὴρ γεωργὸς μέλλων τελευτᾶν καὶ βουλόμενος τοὺς αύτοῦ παῖδας ἐμπείρους εἶναι τῆς γεωργίας μετακαλεσάμενος αὐτοὺς ἔφη· ʻτεκνία, ἐν μιᾷ μου τῶν ἀμπέλων θησαυρὸς ἀπόκειται᾿. Οἱ δὲ μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν ὕνας τε καὶ δικέλλας λαβόντες πᾶσαν αὐτῶν τὴν γεωργίαν ὤρυξαν· καὶ τὸν μὲν θησαυρὸν οὐχ εὗρον, ἡ δὲ ἄμπελος πολυπλασίαν τὴν φορὰν αὐτοῖς ἀπεδίδου.

Τοῦτο τοίνυν εγνωσαν, ὁτι ὁ κάματος θησαυρός ἐστι τοῖς ἀνθρώποις.

XI. Ἀετὸς καὶ ἀλώπηξ.

Ἀετὸς καὶ ἀλώπηξ φιλίαν πρὸς ἀλλήλους ποιησάμενοι πλησίον ἑαυτῶν οἰκεῖν διέγνωσαν βεβαίωσιν φιλίας τὴν συνήθειαν ποιούμενοι· καὶ δὴ ὁ μὲν ἀναβὰς ἐπί τι περίμηκες δένδρον ἐνεοττοποιήσατο, ἡ δὲ εἰσελθοῦσα εἰς τὸν ὑποκείμενον θάμνον ἔτεκεν. Ἐξελθούσης δὲ αὐτῆς ποτε ἐπὶ νομὴν ἀετὸς ἀπορῶν τροφῆς καταπτὰς εἰς τὸν θάμνον καὶ τὰ γεννήματα ἀναρπάσας μετὰ τῶν ἑαυτοῦ νεοττῶν κατεθοινήσατο. Ἡ δὲ ἀλώπηξ ἐπανελθοῦσα, ὡς ἔγνω τὸ πραχθέν, οὐ μᾶλλον ἐπὶ τῷ τῶν νεοττῶν θανάτῳ ἐλυπήθη, ὅσον ἐπὶ τῆς ἀμύνης· χερσαία γὰρ οὖσα πετεινὸν διώκειν ἠδυνάτει. Διόπερ πόῤῥωθεν στᾶσα, ὃ μόνον τοῖς ἀδυνάτοις καὶ ἀσθενέσιν ὑπολείπεται, τῷ ἐχθρῷ κατηρᾶτο. Συνέβη δ᾽ αὐτῷ τῆς εἰς τὴν φιλίαν ἀσεβείας οὐκ εἰς μακρὰν δίκην ὑποσχεῖν· θυόντων γάρ τινων αἶγα ἐπ᾽ ἀγροῦ καταπτὰς ἀπὸ τοῦ βωμοῦ σπλάγχνον ἔμπυρον ἀνήνεγκεν· οὗ κομισθέντος εἰς τὴν καλιὰν σφοδρὸς ἐμπεσὼν ἄνεμος ἐκ λεπτοῦ καὶ παλαιοῦ κάρφους λαμπρὰν φλόγα ἀνῆψε· καὶ διὰ τοῦτο καταφλεχθέντες οἱ νεοττοὶ (καὶ γὰρ ἦσαν ἔτι ἀτελεῖς οἱ πτηνοὶ) ἐπὶ τὴν γῆν κατέπεσον. Καὶ ἡ ἀλώπηξ προςδραμοῦσα ἐν ὄψει τοῦ ἀετοῦ πάντας αὐτοὺς κατέφαγεν.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ φιλίαν παρασπονδοῦντες, κἂν τὴν ἐκ τῶν ἠδικημένων ἐκφύγωσι κόλασιν δι᾽ ἀσθένειαν, ἀλλ᾽ οὖν γε τὴν ἐκ θεοῦ τιμωρίαν οὐ διακρούονται.

XII. Ἀετὸς καὶ κολοιὸς καὶ ποιμήν.

Ἀετὸς καταπτὰς ἀπό τινος ὑψηλῆς πέτρας ἄρνα ἥρπασε· κολοιὸς δὲ τοῦτο θεασάμενος διὰ ζῆλον τοῦτον μιμήσασθαι ἠθέλησε· καὶ δὴ καθεὶς ἑαυτὸν μετὰ πολλοῦ ῥοίζου ἐπὶ κριὸν ἠνέχθη. Ἐμπαρέντων δὲ αὐτοῦ τῶν ὀνύχων τοῖς μαλλοῖς ἐξαρθῆναι μὴ δυνάμενος ἐπτερύσσετο, ἕως ὁ ποιμὴν τὸ γεγονὸς αἰσθόμενος προςδραμὼν συνέλαβεν αὐτὸν καὶ περικόψας αὐτοῦ τὰ εἰς ὀξὺ πτερά, ὡς ἑσπέρα κατέλαβε, τοῖς ἑαυτοῦ παισὶν ἐκόμισε. Τῶν δὲ πυνθανομένων, τί εἴη τὸ ὄρνεον, ἔφη· ὡς μὲν ἐγὼ σαφῶς οἶδα, κολοιός, ὡς δὲ αὐτὸς βούλεται, ἀετός.

Οὕτως ἡ πρὸς τοὺς ὑπερέχοντας ἅμιλλα πρὸς τῷ μηδὲν ἀνύειν καὶ ἐπὶ συμφοραῖς προςκτᾶται γέλωτα.

XIII. Ἀετὸς καὶ κάνθαρος.

Ἀετὸς λαγωὸν ἐδίωκεν· ὁ δὲ ἐν ἐρημίᾳ τῶν βοηθούντων ὑπάρχων, ὃν μόνον ὁ καιρὸς παρέσχε, κάνθαρον ἰδὼν τοῦτον ἱκέτευεν· ὁ δὲ παραθαρσύνας αὐτόν, ὡς ἐγγὺς ἐλθόντα τὸν ἀετὸν ἐθεάσατο, παρεκάλει μὴ ἀπάγειν αὐτοῦ τὸν ἱκέτην. Κἀκεῖνος ὑπεριδὼν τὴν μικρότητα ἐν ὄψει

τοῦ κανθάρου τὸν λαγωὸν κατεθοινήσατο. Ὁ δὲ ἀπ' ἐκείνου μνησικακῶν διετέλει παρατηρούμενος τοῦ ἀετοῦ τὰς καλιὰς καί, εἴ ποτε ἐκεῖνος ἔτικτε, μετάρσιος αἰρόμενος ἐκύλιε τὰ ᾠὰ καὶ κατέασσε, μέχρις οὗ πανταχόθεν ἐλαυνόμενος ὁ ἀετὸς ἐπὶ Δία κατέφυγεν. Ἤιτει δὲ τὸν θεὸν ὁ ὄρνις τόπον αὐτῷ πρὸς νεοττοποιίαν ἀσφαλῆ παρασχεῖν. Τοῦ δὲ Διὸς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ κόλποις τίκτειν ἐπιτρέψαντος αὐτὸν ὁ κάνθαρος τοῦτο ἑωρακὼς κόπρου σφαῖραν ποιήσας ἀνέπτη καὶ γενόμενος κατὰ <τοὺς> τοῦ Διὸς κόλπους ἐνταῦθα καθῆκεν. Ὁ δὲ Ζεὺς ἀποσείσασθαι τὴν κόπρον βουλόμενος, ὡς διανέστη, ἔλαθεν ἀποῤῥίψας <τὰ ᾠά>. Ἀπ' ἐκείνου τέ φασι, περὶ ὃν καιρὸν οἱ κάνθαροι γίνονται, μὴ νεοττεύειν τοὺς ἀετούς.

Ὁ λόγος διδάσκει μηδενὸς καταφρονεῖν λογιζομένους, ὅτι οὐδεὶς οὕτως ἐστὶν ἀδύνατος, ὡς προπηλακισθεὶς μὴ δύνασθαί ποτε ἑαυτὸν ἐκδικῆσαι.

XIV. Ἀηδὼν καὶ ἱέραξ.

Ἀηδὼν ἐπί τινος ὑψηλῆς δρυὸς καθημένη κατὰ τὸ σύνηθες ᾖδεν· ἱέραξ δὲ αὐτὴν θεασάμενος, ὡς ἠπόρει τροφῆς, ἐπιπτὰς συνέλαβεν. Ἡ δὲ μέλλουσα ἀναιρεῖσθαι ἐδέετο αὐτοῦ μεθεῖναι [αἰτοῦσα καὶ] λέγουσα, ὡς οὐχ ἱκανή ἐστιν ἱέρακος αὐτὴ γαστέρα πληρῶσαι, δεῖ δὲ αὐτόν, εἰ τροφῆς ἀπορεῖ, ἐπὶ τὰ μείζονα τῶν ὀρνέων τρέπεσθαι. Καὶ ὃς ὑποτυχὼν εἶπεν· 'ἀλλ' ἔγωγε ἀπόπληκτος ἂν εἴην, εἰ τὴν ἐν χερσὶν ἑτοίμην βορὰν παρεὶς τὰ μηδέπω φαινόμενα διώκοιμι'.

Οὕτως καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀλόγιστοί εἰσιν, οἳ διὰ ἐλπίδα μειζόνων πραγμάτων τὰ ἐν χερσὶν ὄντα προΐενται.

XV. Χρεωφειλέτης.

Ἀθήνησι χρεωφειλέτης ἀνὴρ ἀπαιτούμενος ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ τὸ χρέος τὸ μὲν πρῶτον παρεκάλει ἀναβολὴν αὐτῷ δοῦναι ἀπορεῖν φάσκων· ὡς δὲ οὐκ ἔπειθε, προαγαγὼν ὗν, ἣν μόνην <εἶχε>, παρόντος αὐτοῦ ἐπώλει. Ὠνητοῦ δὲ προσελθόντος καὶ διερωτῶντος, εἰ τοκὰς ἡ ὗς εἴη, ἐκεῖνος [δὲ] ἔφη <μὴ> μόνον αὐτὴν τίκτειν, ἀλλὰ καὶ παραδόξως· τοῖς μὲν γὰρ μυστηρίοις [ἐστὶ] θήλεα ἀποκύειν, τοῖς δὲ Παναθηναίοις ἄρσενα. Τοῦ δὲ ἐκπλαγέντος πρὸς τὸν λόγον ὁ δανειστὴς εἶπεν· 'ἀλλὰ μὴ θαύμαζε· αὕτη γὰρ καὶ Διονυσίοις ἐρίφους σοι τέξεται'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πολλοὶ διὰ τὸ ἴδιον κέρδος οὐκ ὀκνοῦσιν οὐδὲ τοῖς ἀδυνάτοις ψευδομαρτυρεῖν.

XVI. Αἰγοβοσκὸς καὶ αἶγες.

Αἰπόλος τὰς αἶγας αὐτοῦ ἀπελάσας ἐπὶ νομήν, ὡς ἐθεάσατο ἀγρίαις αὐτὰς ἀναμιγείσας, ἑσπέρας ἐπιλαβούσης πάσας εἰς τὸ ἑαυτοῦ σπήλαιον εἰσήλασε·

τῇ δὲ ὑστεραίᾳ χειμῶνος πολλοῦ γενομένου μὴ δυνάμενος ἐπὶ τὴν συνήθη νομὴν αὐτὰς παραγαγεῖν ἔνδον ἐτημέλει, ταῖς μὲν ἰδίαις μετρίαν τροφὴν παραβάλλων πρὸς μόνον τὸ μὴ λιμώττειν, ταῖς δὲ ὀθνείαις πλείονα παρασωρεύων πρὸς τὸ καὶ αὐτὰς ἰδιοποιήσασθαι. Παυσαμένου δὲ τοῦ χειμῶνος, ἐπειδὴ πάσας ἐπὶ νομὴν ἐξήγαγεν, αἱ ἄγριαι ἐπιλαβόμεναι τῶν ὀρῶν ἔφευγον. Τοῦ δὲ ποιμένος ἀχαριστίαν αὐτῶν κατηγοροῦντος, εἴγε περιττοτέρας αὐται τημελείας ἐπιτυχοῦσαι καταλείπουσιν αὐτόν, ἔφασαν ἐπιστραφεῖσαι· 'ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον φυλαττόμεθα· εἰ γὰρ ἡμᾶς τὰς χθές σοι προσεληλυθυίας τῶν πάλαι σὺν σοὶ προετίμησας, δῆλον ὅτι, εἰ καὶ ἕτεραί σοι μετὰ ταῦτα [εἰ] προσπελάσουσιν, ἐκείνας ἡμῶν προκρινεῖς'.

Ὁ λόγος δηλοῖ μὴ δεῖν τούτων ἀσμενίζεσθαι τὰς φιλίας, οἳ τῶν παλαιῶν φίλων ἡμᾶς τοὺς προσφάτους προτιμῶσι, λογιζομένους ὅτι, κἂν ἡμῶν ἐγχρονιζόντων ἑτέροις φιλιάσωσιν, ἐκείνους προκρινοῦσιν.

XVII. Αἴλουρος καὶ ὄρνιθες.

Αἴλουρος ἀκούσας, ὅτι ἔν τινι ἐπαύλει ὄρνιθες νοσοῦσι, σχηματίσας ἑαυτὸν εἰς ἰατρὸν καὶ τὰ τῆς ἐπιστήμης πρόσφορα ἀναλαβὼν ἐργαλεῖα παρεγένετο· καὶ στὰς πρὸ τῆς ἐπαύλεως ἐπυνθάνετο αὐτῶν, πῶς ἔχοιεν. Αἱ δὲ ὑποτυχοῦσαι 'καλῶς', ἔφασαν, 'ἐὰν σὺ ἐντεῦθεν ἀπαλλαγῇς'.

Οὕτως καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ πονηροὶ τοὺς φρονίμους οὐ λανθάνουσι, κἂν τὰ μάλιστα χρηστότητα ὑποκρίνωνται.

XVIII. Αἴσωπος ἐν ναυπηγίῳ.

Αἴσωπος ὁ λογοποιὸς σχολὴν ἄγων εἰς ⟨ναυπήγιον εἰσῆλθε. Τῶν δὲ⟩ ναυπηγῶν σκωπτόντων τε αὐτὸν καὶ ἐκκαλουμένων εἰς ἀπόκρισιν ὁ Αἴσωπος ἔλεγε τὸ παλαιὸν χάος καὶ ὕδωρ γενέσθαι, τὸν δὲ Δία βουλόμενον καὶ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον ἀναδεῖξαι παραινέσαι αὐτῇ, ὅπως ἐκροφήσῃ τὴν θάλασσαν· 'κἀκείνη ἀρξαμένη τὰ μὲν πρῶτα ⟨τὰ⟩ ὄρη ἐξέφηνεν, ἐκ δευτέρου δὲ ἐκροφήσασα καὶ τὰ πεδία ἀπεγύμνωσεν· ἐὰν δὲ δόξῃ αὐτῇ καὶ τρίτον ἐκπιεῖν τὸ ὕδωρ, ἄχρηστος ὑμῶν ἡ τέχνη γενήσεται'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ τοὺς κρείττονας χλευάζοντες λανθάνουσι μείζονας ἑαυτοῖς τὰς ἀνίας ἐξ αὐτῶν ἐπισπώμενοι.

XIX. Ἁλιεύς.

Ἁλιεὺς αὐλητικῆς ἔμπειρος ἀναλαβὼν αὐλοὺς καὶ τὰ δίκτυα παρεγένετο εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ στὰς ἐπί τινος προβλῆτος πέτρας τὸ μὲν πρῶτον ᾖδε νομίζων αὐτομάτους πρὸς τὴν ἡδυφωνίαν τοὺς ἰχθύας ἐξελθεῖν [πρὸς αὐτόν]. Ὡς δὲ αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ διατεινομένου οὐδὲν πέρας ἠνύετο, ἀποθέ-

μενος τοὺς αὐλοὺς ἀνείλετο τὸ ἀμφίβληστρον καὶ βαλὼν κατὰ τοῦ ὕδατος πολλοὺς ἰχθύας ἤγρευσεν· ἐκβαλὼν δὲ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ δικτύου πρὸς τὴν ἠϊόνα, <ὡς> ἐθεάσατο σπαίροντας, ἔφη· 'ὦ κάκιστα ζῷα, ὑμεῖς, ὅτε μὲν ηὔλουν, οὐκ ὠρχεῖσθε· νῦν δέ, ὅτε πέπαυμαι, τοῦτο πράττετε'.

Πρὸς τοὺς παρὰ καιρόν τι πράττοντας ὁ λόγος εὔκαιρος.

XX. Ἀλώπηξ καὶ πάρδαλις.

Ἀλώπηξ καὶ πάρδαλις περὶ κάλλους ἤριζον. Τῆς δὲ παρδάλεως παρ' ἕκαστα τὴν τοῦ σώματος ποικιλίαν προβαλλομένης ἡ ἀλώπηξ ὑποτυχοῦσα ἔφη· 'καὶ πόσον ἐγὼ σοῦ καλλίων ὑπάρχω, ἥτις οὐ τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν πεποίκιλμαι';

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τοῦ σωματικοῦ κάλλους ἀμείνων ὁ τῆς διανοίας κόσμος.

XXI. Ἁλιεῖς.

Ἁλιεῖς σαγήνην εἷλκον· βαρείας δὲ αὐτῆς οὔσης ἔχαιρον καὶ ὠρχοῦντο πολλὴν νομίζοντες τὴν ἄγραν. Ὡς δὲ ἀφελκύσαντες ἐπὶ τὴν ἠϊόνα τῶν μὲν ἰχθύων ὀλίγους εὗρον, λίθων δὲ καὶ ἄλλης ὕλης μεστὴν τὴν σαγήνην, οὐ μετρίως ἐβαρυθύμουν οὔ[χ οὕτω] μᾶλλον ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι δυςφοροῦντες, ὅσον ὅτι καὶ τὰ ἐναντία προειλήφασιν. Εἷς δέ τις ἐν αὐτοῖς γηραιὸς ὢν εἶπεν· 'ἀλλὰ παυσώμεθα, ὦ ἑταῖροι· χαρᾶς γάρ, ὡς ἔοικεν, ἀδελφή ἐστιν ἡ λύπη· καὶ ἡμᾶς ἔδει τοσαῦτα προησθέντας πρῶτον παθεῖν τι καὶ λυπηρόν'.

Ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς δεῖ τοῦ βίου τὸ εὐμετάβλητον ὁρῶντας μὴ τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν ἀεὶ ἐπαγάλλεσθαι λογιζομένους, ὅτι ἐκ πολλῆς εὐδίας ἀνάγκη καὶ χειμῶνα γίνεσθαι.

XXII. Ἀλώπηξ καὶ πίθηκος.

Ἀλώπηξ καὶ πίθηκος ἐν ταὐτῷ ὁδοιποροῦντες περὶ εὐγενείας ἤριζον. Πολλὰ δὲ ἑκατέρου διεξιόντος, ἐπειδὴ ἐγένοντο κατά τινα <τόπον>, ἐνταῦθα ἀποβλέψας ἀνεστέναξεν <ὁ πίθηκος>. Τῆς δὲ ἀλώπεκος ἐρομένης τὴν αἰτίαν ὁ πίθηξ ἐπιδείξας αὐτῇ τὰ μνήματα εἶπεν 'ἀλλ' οὐ μέλλω κλαίειν ὁρῶν τὰς στήλας τῶν πατρικῶν μου ἀπελευθέρων καὶ δούλων'; Κἀκείνη πρὸς αὐτὸν ἔφη· 'ἀλλὰ ψεύδου, ὅσα βούλει· οὐδεὶς γὰρ τούτων ἀναστάς <σε> ἐλέγξει'.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ ψευδολόγοι τότε μάλιστα ψεύδονται, ὅταν τοὺς ἐλέγχους μὴ ἔχωσιν.

XXIII. Ἀλώπηξ καὶ βότρυς.

Ἀλώπηξ λιμώττουσα, ὡς ἐθεάσατο ἀπό τινος ἀναδενδράδος βότρυας κρεμαμένους, ἠβουλήθη αὐτῶν περιγενέσθαι καὶ οὐκ ἠδύνατο· ἀπαλλαττομένη δὲ πρὸς ἑαυτὴν εἶπεν· 'ὄμφακές εἰσιν.'

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων ἔνιοι τῶν πραγμάτων ἐφικέσθαι μὴ δυνάμενοι δι' ἀσθένειαν τοὺς καιροὺς αἰτιῶνται.

XXIV. Ἀλώπηξ κόλουρος.

Ἀλώπηξ ὑπό τινος πάγης τὴν οὐρὰν ἀποκοπεῖσα, ἐπειδὴ δι' αἰσχύνην ἀβίωτον ἡγεῖτο τὸν βίον ἔχειν, ἔγνω δεῖν καὶ τὰς ἄλλας ἀλώπεκας εἰς τὸ αὐτὸ προαγαγεῖν, ἵνα τῷ κοινῷ πάθει τὸ ἴδιον ἐλάττωμα συγκρύψῃ· καὶ δὴ ἁπάσας ἀθροίσασα παρῄνει αὐταῖς τὰς οὐρὰς ἀποκόπτειν λέγουσα, ὡς οὐκ ἀπρεπὲς τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ περισσόν τι αὐταῖς βάρος προσήρτηται. Τούτων δέ τις ὑποτυχοῦσα ἔφη· 'ὦ αὕτη, ἀλλ' εἰ σοὶ τοῦτο <μὴ> συνέφερεν, οὐκ ἂν ἡμῖν τοῦτο συνεβούλευσας'.

Οὗτος ὁ λόγος ἁρμόττει πρὸς ἐκείνους, οἳ τὰς συμβουλίας ποιοῦνται τοῖς πέλας οὐ δι' εὔνοιαν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἑαυτοῖς συμφέρον.

XXV. Ἀλώπηξ καὶ δρυτόμος.

Ἀλώπηξ κυνηγοὺς φεύγουσα, ὡς ἐθεάσατό τινα δρυτόμον, τοῦτον ἱκέτευσε κατακρύψαι αὐτήν· ὁ δὲ αὐτῇ παρῄνεσεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ καλύβην εἰσελθοῦσαν κρυβῆναι. Μετ' οὐ πολὺ δὲ παραγενομένων τῶν κυνηγῶν καὶ τοῦ δρυτόμου πυνθανομένων, εἰ τεθέαται ἀλώπεκα τῇδε παριοῦσαν, ἐκεῖνος τῇ μὲν φωνῇ ἠρνεῖτο ἑωρακέναι, τῇ δὲ χειρὶ νεύων ἐσήμαινεν, ὅπου κατεκρύπτετο. Τῶν δὲ οὐχ οἷς ἔνευε προσσχόντων, οἷς δὲ ἔλεγε πιστευσάντων ἡ ἀλώπηξ ἰδοῦσα αὐτοὺς ἀπαλλαγέντας ἐξελθοῦσα ἀπροσφωνητὶ ἐπορεύετο. Μεμφομένου δὲ αὐτὴν τοῦ δρυτόμου, εἴγε διασωθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἀλλ' οὐδὲ διὰ φωνῆς αὐτῷ ἐμαρτύρησεν, ἔφη· 'ἀλλ' ἔγωγε ηὐχαρίστησα ἄν σοι, εἰ τοῖς λόγοις ὅμοια τὰ ἔργα τῆς χειρὸς καὶ τοὺς τρόπους εἶχες'.

Τούτῳ τῷ λόγῳ χρήσαιτο ἄν τις πρὸς ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους τοὺς <τὰ> μὲν χρηστὰ σαφῶς ἐπαγγελλομένους, δι' ἔργων δὲ φαῦλα δρῶντας.

XXVI. Ἀλεκτρυόνες καὶ πέρδιξ.

Ἀλεκτρυόνας τις ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔχων, ὡς περιέτυχε πέρδικι τιθασῷ πωλουμένῳ, τοῦτον ἀγοράσας ἐκόμισεν οἴκαδε ὡς συντραφησόμενον. Τῶν δὲ τυπτόντων αὐτὸν καὶ ἐκδιωκόντων ὁ πέρδιξ ἐβαρυθύμει νομίζων διὰ τοῦτο αὐτὸν καταφρονεῖσθαι, ὅτι ἀλλόφυλός ἐστι· μικρὸν δὲ διαλιπών, ὡς ἐθεά-

σατο τοὺς ἀλεκτρυόνας πρὸς ἑαυτοὺς μαχομένους καὶ οὐ πρότερον ἀποστάντας, πρὶν ἢ ἀλλήλους αἱμάξαι, ἔφη πρὸς ἑαυτόν· 'ἀλλ' ἔγωγε οὐκέτι ἄχθομαι ὑπ' αὐτῶν τυπτόμενος'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ῥᾳδίως φέρουσι τὰς τῶν πέλας ὕβρεις οἱ φρόνιμοι, ὅταν ἴδωσιν αὐτοὺς ἀλλὰ μηδὲ τῶν οἰκείων ἀπεχομένους.

XXVII. Ἀλώπηξ ἐξογκωθεῖσα τὴν γαστέρα.

Ἀλώπηξ λιμώττουσα, ὡς ἐθεάσατο ἔν τινι δρυὸς κοιλώματι ἄρτους καὶ κρέα ὑπό τινων ποιμένων καταλελειμμένα, ταῦτα εἰςελθοῦσα κατέφαγεν· ἐξογκωθεῖσα δὲ τὴν γαστέρα, ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο ἐξελθεῖν, ἐστέναζε καὶ ὠδύρετο. Ἑτέρα δὲ ἀλώπηξ τῇδε παριοῦσα, ὡς ἤκουσεν αὐτῆς τὸν στεναγμόν, προςελθοῦσα ἐπυνθάνετο τὴν αἰτίαν· μαθοῦσα δὲ τὰ γεγενημένα ἔφη πρὸς αὐτήν· 'ἀλλὰ μένε τέως σὺ ἐνταῦθα, ἕως ἂν τοιαύτη γένῃ, ὁποία οὖσα εἰςῆλθες, καὶ οὕτω ῥᾳδίως ἐξελεύσῃ.'

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τὰ χαλεπὰ τῶν πραγμάτων ὁ χρόνος διαλύει.

XXVIII. Ἀλκυών.

Ἀλκυὼν ὄρνεον φιλέρημον διὰ παντὸς ἐν θαλάττῃ διαιτώμενον. Ταύτην λέγεται τὰς τῶν ἀνθρώπων θήρας φυλαττομένην ἐν σκοπέλοις παραθαλαττίοις νεοττοποιεῖσθαι. Καὶ δή ποτε τίκτειν μέλλουσα παρεγένετο εἴς τι ἀκρωτήριον καὶ θεασαμένη πέτραν εἰς θάλασσαν ἐνταῦθα ἐνεοττοποιεῖτο. Ἐξελθούσης δὲ αὐτῆς ἐπὶ νομὰς συνέβη τὴν θάλασσαν ὑπὸ λάβρου πνεύματος κυματωθεῖσαν ἐξαρθῆναι μέχρι τῆς καλιᾶς καὶ ταύτην ἐπικλύσασαν τοὺς νεοττοὺς διαφθεῖραι. Καὶ ἡ ἀλκυὼν ἐπανελθοῦσα, ὡς ἔγνω τὸ γεγονός, εἶπεν· 'ἀλλ' ἔγωγε δειλαία, ἥτις τὴν γῆν ὡς ἐπίβουλον φυλαττομένη ἐπὶ ταύτην κατέφυγον, ἢ πολλῷ μοι γέγονεν ἀπιστοτέρα'.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων ἔνιοι τοὺς ἐχθροὺς φυλαττόμενοι λανθάνουσι πολλῷ χαλεπωτέροις τῶν ἐχθρῶν φίλοις ἐμπίπτοντες.

XXIX. Ἁλιεύς.

Ἁλιεὺς ἔν τινι ποταμῷ ἡλίευε· καὶ δὴ κατατείνας τὰ δίκτυα, ὡς ἐμπεριέλαβεν ἑκατέρωθεν τὸ ῥεῦμα, προςδήσας κάλῳ λινῷ λίθον ἔτυπτε τὸ ὕδωρ, ὅπως οἱ ἰχθύες φεύγοντες ἀπροφυλάκτως τοῖς βρόχοις ἐμπέσωσι. Τῶν δὲ περὶ τὸν τόπον οἰκούντων τις θεασάμενος αὐτὸν τοῦτο ποιοῦντα ἐμέμφετο ἐπὶ τῷ τὸν ποταμὸν θολοῦν καὶ μὴ ἐᾶν αὐτοὺς διαυγὲς ὕδωρ πίνειν. Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· 'ἀλλ' ἐὰν μὴ οὕτως ὁ ποταμὸς ταράσσηται, ἐμὲ δεήσει λιμώττοντα ἀποθανεῖν'.

Οὕτω καὶ τῶν πόλεων οἱ δημαγωγοὶ τότε μάλιστα ἐνεργάζονται, ὅταν τὰς πατρίδας εἰς στάσεις περιάγωσιν.

XXX. Φέναξ.

Ἀνὴρ πένης νοσῶν καὶ κακῶς διακείμενος ηὔξατο τοῖς θεοῖς ἑκατὸν βόας τελέσειν, εἰ περισώσειαν αὐτόν· οἱ δὲ ἀπόπειραν αὐτοῦ ποιήσασθαι βουλόμενοι ῥᾷσαι τάχιστα αὐτὸν παρεσκεύασαν. Κἀκεῖνος ἐξαναστάς, ἐπειδὴ ἀληθινῶν βοῶν ἠπόρει, στεατίνους ἑκατὸν πλάσας ἐπί τινος βωμοῦ κατεσκεύασεν εἰπών· 'ἀπέχετε τὰς εὐχάς, ὦ δαίμονες'. Οἱ δὲ θεοὶ βουλόμενοι αὐτὸν ἐν μέρει ἀντιβουκολῆσαι ὄναρ αὐτῷ ἔπεμψαν παραινοῦντες ἐλθεῖν εἰς τὸν αἰγιαλόν· ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν εὑρήσειν ἀττικὰς χιλίας. Καὶ ὃς περιχαρὴς γενόμενος δρομαῖος ἧκεν ἐπὶ τὴν ἠϊόνα, ἔνθα δὴ λῃσταῖς περιπεσὼν ἀπήχθη καὶ ὑπ' αὐτῶν πωλούμενος εὗρε δραχμὰς χιλίας.

<Ὁ> λογος εὔκαιρος πρὸς ἄνδρα ψευδολόγον.

XXXI. Ἀνθρακεὺς καὶ γναφεύς.

Ἀνθρακεὺς ἐπί τινος οἰκίας ἐργαζόμενος, ὡς ἐθεάσατο γναφέα αὐτῷ προσελθόντα, παρεκάλει αὐτόν, ὅπως αὐτῷ σύνοικος γένηται, [καὶ] διεξιών, ὡς οἰκειότεροι ἀλλήλοις ἔσονται καὶ λυσιτελέστερον διάξουσι μίαν επαυλιν οἰκοῦντες. Καὶ ὁ γναφεὺς ὑποτυχὼν ἔφη· 'ἀλλ' ἔμοιγε τοῦτο παντελῶς ἀδύνατον· ἃ γὰρ ἐγὼ λευκανῶ, σὺ ἀσβολώσεις'.

Ὁ λόγος δηλοῖ. ὅτι πᾶν τὸ ἀνόμοιον ἀκοινώνητον.

XXXII. Ναυαγός.

Ἀνὴρ πλούσιος Ἀθηναῖος μεθ' ἑτέρων τινῶν ἔπλει. Καὶ δὴ χειμῶνος σφοδροῦ γενομένου καὶ τῆς νηὸς περιτραπείσης οἱ μὲν λοιποὶ πάντες διενήχοντο, ὁ δὲ Ἀθηναῖος παρ' ἕκαστα τὴν Ἀθηνᾶν ἐπικαλούμενος μυρία ἐπηγγέλλετο, ἂν περισωθῇ. Εἷς δέ τις τῶν συννεναυαγηκότων παρανηχόμενος ἔφη πρὸς αὐτόν· 'σὺν Ἀθηνᾷ καὶ σὺ χεῖρας κίνει'.

Ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς μετὰ τῆς τῶν θεῶν παρακλήσεως χρὴ καὶ αὐτούς τι ὑπὲρ αὐτῶν λογιζομένους δρᾶν.

XXXIII. Ἀνὴρ μεσοπόλιος.

Ἀνὴρ μεσοπόλιος δύο ἐρωμένας εἶχεν, ὧν ἡ μὲν νέα ὑπῆρχεν, ἡ δὲ πρεσβῦτις. Καὶ ἡ μὲν προβεβηκυῖα αἰδουμένη νεωτέρῳ αὐτῆς πλησιάζειν διετέλει, εἴ ποτε πρὸς αὐτὴν παρεγένετο, τὰς μελαίνας αὐτοῦ τρίχας περιαιρουμένη· ἡ δὲ νεωτέρα ὑποστελλομένη γέροντα ἐραστὴν ἔχειν τὰς πολιὰς αὐτοῦ ἀπέσπα. Οὕτω τε συνέβη αὐτῷ ὑπὸ ἀμφοτέρων ἐν μέρει τιλλομένῳ φαλακρότερον γενέσθαι.

Οὕτω πανταχοῦ. τὸ ἀνώμαλον ἐπιβλαβές ἐστιν.

XXXIV. Πένταθλος κομπαστής.

Ἀνὴρ πένταθλος ἐπὶ ἀνανδρίᾳ ἑκάστοτε ὑπὸ τῶν πολιτῶν ὀνειδιζόμενος ἀποδημήσας ποτὲ καὶ μετὰ χρόνον ἐπανελθὼν ἀλαζονευόμενος ἔλεγεν, ὡς πολλὰ [μὲν] καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἀνδραγαθήσας ἐν τῇ Ῥόδῳ τοιοῦτον ἥλατο πήδημα, ὡς μηδένα τῶν Ὀλυμπιονικῶν ἐφικέσθαι· καὶ τούτου [τοὺς] μάρτυρας ἔφασκε παρέξεσθαι τοὺς παρατετυχηκότας, ἂν ἄρα ποτὲ ἐπιδημήσωσι. Τῶν δὲ παρόντων τις ὑποτυχὼν ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ἀλλ', ὦ οὗτος, εἰ τοῦτο ἀληθές, οὐδὲν δεῖ σοι μαρτύρων· αὐτοῦ γὰρ Ῥόδος καὶ πήδημα'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι, ὧν πρόχειρος ἡ δι' ἔργων πεῖρα, περὶ τούτων πᾶς λόγος περιττός.

XXXV. Ἀδύνατα ἐπαγγελλόμενος.

Ἀνὴρ πένης νοσῶν καὶ κακῶς διακείμενος, ἐπειδὴ ἀπὸ τῶν ἰατρῶν ἀπηλπίσθη, τοῖς θεοῖς ηὔχετο ἑκατόμβην ποιήσειν ἐπαγγελλόμενος καὶ ἀναθήματα καθιερώσειν, ἐὰν ἐξαναστῇ. Τῆς δὲ γυναικὸς (ἐτύγχανε γὰρ αὐτῷ παρεστῶσα) πυνθανομένης· 'καὶ πόθεν αὐτὰ ἀποδώσεις'; ἔφη 'νομίζεις γάρ με ἐξαναστήσεσθαι, ἵνα καὶ ταῦτά με οἱ θεοὶ ἀπαιτήσωσιν';

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ταῦτα ῥᾴδιον οἱ ἄνθρωποι κατεπαγγέλλονται, ἃ τελέσειν ἔργῳ οὐ προσδοκῶσιν.

XXXVI. Ἄνθρωπος καὶ Σάτυρος.

Ἄνθρωπόν ποτε λέγεται πρὸς Σάτυρον φιλίαν σπείσασθαι. Καὶ δὴ χειμῶνος καταλαβόντος καὶ ψύχους γενομένου ὁ ἄνθρωπος προσφέρων τὰς χεῖρας τῷ στόματι ἔλεγεν, ὅτι θερμαίνει τὰς χεῖρας διὰ τὸ κρύος, τοῦ Σατύρου τὴν αἰτίαν ἐρομένου, δι' ἣν τοῦτο πράττοι. Ὕστερον δὲ παρατεθείσης αὐτοῖς τραπέζης καὶ προσφαγήματος θερμοῦ πάνυ ὄντος ὁ ἄνθρωπος ἀναιρούμενος κατὰ μικρὸν τῷ στόματι προσέφερε καὶ ἐφύσα· πυνθανομένου δὲ πάλιν τοῦ Σατύρου, τί τοῦτο ποιεῖ, ἔφασκε καταψύχειν τὸ ἔδεσμα, ἐπεὶ λίαν θερμόν. Κἀκεῖνος ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ἀλλ' ἀποτάσσομαί σου τῇ φιλίᾳ, ὦ οὗτος, <ὅτι> ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος καὶ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐξιεῖς.'

<Ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς περιφεύγειν δεῖ τὴν φιλίαν, ὧν ἀμφίβολός ἐστιν ἡ διάθεσις>.

XXXVII. Ἀνὴρ κακοπράγμων.

Ἀνὴρ κακοπράγμων συνορισάμενος πρός τινα ψευδὲς ἐπιδείξειν τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, <ὡς> ἐνέστη ἡ προθεσμία, λαβὼν [οὖν] στρουθίον εἰς

τὴν χεῖρα καὶ τοῦτο τῷ ἱματίῳ σκεπάσας ἧκεν εἰς τὸ ἱερὸν καὶ στὰς ἄντικρυς ἐπηρώτα, πότερόν τι ἔμπνουν ἔχει μετὰ χεῖρας ἢ ἄψυχον, βουλόμενος, ἐὰν μὲν ἄψυχον εἴπῃ, ζῶον τὸν στρουθὸν ἐπιδεῖξαι, ἐὰν δὲ ἔμπνουν, ἀποπνίξας προσενεγκεῖν. Καὶ ὁ θεὸς συνεὶς αὐτοῦ τὴν κακότεχνον γνώμην <εἶπεν>· 'ἀλλ', ὦ οὗτος, πέπαυσο· ἐν σοὶ γὰρ τοῦτο ἢ νεκρὸν <εἶναι> ἢ ἔμψυχον'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τὸ θεῖον ἀπαρεγχείρητον.

XXXVIII. Ἀνὴρ πηρός.

Ἀνὴρ πηρὸς εἰώθει πᾶν τὸ ἐπιτιθέμενον εἰς τὰς αὐτοῦ χεῖρας ζῷον ἐφαπτόμενος λέγειν, ὁποῖόν τί ἐστι· καὶ δή ποτε λυκιδίου αὐτῷ ἐπιδοθέντος ψηλαφήσας καὶ ἀμφιγνοῶν εἶπεν· 'οὐκ οἶδα, πότερον κυνὸς εἴη ἢ ἀλώπεκος ἢ τοιούτου τινὸς ζῴου γέννημα· τοῦτο μέντοι σαφῶς ἐπίσταμαι, ὅτι οὐκ ἐπιτήδειον τοῦτο τὸ ζῷον προβάτων ποίμνῃ συνιέναι'.

Οὕτω τῶν πονηρῶν ἡ διάθεσις πολλάκις καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος καταφαίνεται.

XXXIX. Ἀρότης καὶ λύκος.

Ἀρότης λύσας τὸ ζεῦγος ἐπὶ ποτὸν ἀπῆγε· λύκος δὲ λιμώττων καὶ τροφὰς ζητῶν, ὡς περιέτυχε τῷ ἀρότρῳ, τὸ μὲν πρῶτον τὰς τῶν ταύρων ζεύγλας περιέλειχε, λαθὼν δὲ κατὰ μικρόν, ἐπειδὴ καθῆκε τὸν αὐχένα, ἀνασπᾶν [καὶ] μὴ δυνάμενος, ἐπὶ τὴν ἄρουραν τὸ ἄροτρον ἔσυρεν. Ὁ δὲ ἀροτὴρ ἐπανελθὼν καὶ θεασάμενος αὐτὸν ἔλεγεν· 'εἴθε γάρ, ὦ κακὴ κεφαλή, καταλιπὼν τὰς ἁρπαγὰς καὶ τὸ ἀδικεῖν ἐπὶ τὸ γεωπονεῖν τραπείης'.

Οὕτως οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων, κἂν χρηστότητα ἐπαγγέλλωνται, <οὐ πιστεύονται>.

XL. Χελιδὼν καὶ ὄρνιθες.

Ἄρτι τοῦ ἰξοῦ φυομένου χελιδὼν αἰσθομένη τὸν ἐνιστάμενον τοῖς πετεινοῖς κίνδυνον συναθροίσασα πάντα τὰ ὄρνεα συνεβούλευσεν αὐτοῖς μάλιστα τὰς ἰξοφόρους δρῦς ἐκκόψαι, εἰ δ' ἄρα τοῦτο αὐτοῖς ἀδύνατον, ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καταφυγεῖν καὶ τούτους ἱκετεῦσαι, ὅπως μὴ χρησάμενοι τῇ τοῦ ἰξοῦ ἐνεργείᾳ συλλαμβάνονται αὐτά. Τῶν δὲ γελασάντων αὐτὴν ὡς ματαιολογοῦσαν αὕτη παραγενομένη ἱκέτις τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο· οἱ δὲ ἀποδεξάμενοι αὐτὴν ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ σύνοικον αὐτὴν προσελάβοντο. Οὕτως συνέβη τὰ μὲν λοιπὰ ἀγρευόμενα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων κατεσθίεσθαι, μόνην δὲ τὴν χελιδόνα ὡς πρόσφυγα καὶ ἐν ταῖς αὐτῶν οἰκίαις ἀδεῶς νεοττοποιεῖσθαι.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ τὰ μέλλοντα προορώμενοι εἰκότως τοὺς κινδύνους διακρούονται.

XLI. Ἀστρολόγος.

Ἀστρολόγος ἐξιὼν ἑκάστοτε ἑσπέρας ἔθος εἶχε τοὺς ἀστέρας ἐπισκοπεῖσθαι· καὶ δή ποτε περιιὼν εἰς τὸ προάστειον καὶ τὸν νοῦν ὅλον ἔχων πρὸς τὸν οὐρανὸν ἔλαθε καταπεσεῖν εἰς φρέαρ. Ὀδυρομένου δὲ αὐτοῦ καὶ βοῶντος παριών τις, ὡς ἤκουσε τὸν στεναγμόν, προσελθὼν καὶ μαθὼν τὰ συμβεβηκότα ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ὦ οὗτος, σὺ τὰ ἐν οὐρανῷ βλέπειν πειρώμενος τὰ ἐπὶ γῆς οὐχ ὁρᾷς;'

Τούτῳ τῷ λόγῳ χρήσαιτο ἄν τις ἐπ' ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἳ παραδόξως ἀλαζονεύονται [καὶ] μηδὲ τὰ κοινὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτελεῖν δυνάμενοι.

XLII. Ἀλώπηξ καὶ κύων.

Ἀλώπηξ εἰς ἀγέλην προβάτων εἰσελθοῦσα θηλαζόντων τῶν ἀρνῶν ἕνα λαβομένη προσεποιεῖτο καταφιλεῖν· ἐρωτηθεῖσα δὲ ὑπὸ κυνός· 'τί τοῦτο ποιεῖς;' 'τιθηνοῦμαι αὐτὸ' ἔφη 'καὶ προσπαίζω'. Καὶ ὁ κύων ἔφη· 'καὶ νῦν, ἐὰν μὴ ἀφῇς τὸ ἀρνίον ἀφ' ἑαυτῆς, τὰ κυνῶν σοι προσοίσω.'

Πρὸς ἄνδρα ῥᾳδιουργὸν καὶ μωρὸν κλέπτην ὁ λόγος εὔκαιρος. —

XLIII. Βάτραχοι.

Βάτραχοι δύο ξηρανθείσης αὐτῶν τῆς λίμνης περιῄεσαν ζητοῦντές που καταμεῖναι. Ὡς δὲ ἐγένοντο κατά τι φρέαρ, ὁ ἕτερος συνεβούλευεν ἀμελητὶ ἅλλεσθαι, ὁ δὲ ἕτερος ἔλεγεν· 'ἐὰν οὖν καὶ τὸ ἐνθάδε ὕδωρ ξηρανθῇ, πῶς δυνησόμεθα ἀναβῆναι;'

Ὁ λόγος ἡμᾶς διδάσκει μὴ ἀπερισκέπτως προσέρχεσθαι τοῖς πράγμασιν.

XLIV. Βάτραχοι αἰτοῦντες βασιλέα.

Βάτραχοι [δύο] λυπούμενοι ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν ἀναρχίᾳ πρέσβεις ἔπεμψαν πρὸς τὸν Δία δεόμενοι βασιλέα αὐτοῖς παρασχεῖν. Ὁ δὲ συνιδὼν τὴν εὐήθειαν αὐτῶν ξύλον εἰς τὴν λίμνην καθῆκε. Καὶ οἱ βάτραχοι τὸ μὲν πρῶτον καταπλαγέντες τὸν ψόφον ἑαυτοὺς εἰς τὰ βάθη τῆς λίμνης ἐδίδοσαν· ὕστερον δέ, ὡς ἀκίνητον ἦν τὸ ξύλον, ἀναδύντες εἰς τοσοῦτον καταφρονήσεως ἦλθον, ὡς ἐπιβαίνοντες αὐτῷ ἐπικαθέζεσθαι. Ἀναξιοπαθοῦντες δὲ τοιοῦτον ἔχειν βασιλέα ἧκον ἐκ δευτέρου πρὸς τὸν Δία καὶ τοῦτον παρεκάλουν ἀλλάξαι αὐτοῖς τὸν ἄρχοντα. Καὶ ὁ Ζεὺς ἀγανακτήσας κατ' αὐτῶν ὕδρον αὐτοῖς ἔπεμψεν, ὑφ' οὗ συλλαμβανόμενοι κατεσθίονται.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ἄμεινον νωθεῖς καὶ μὴ πονηροὺς ἔχειν ἄρχοντας <ἢ> ἀτάκτους καὶ κακούργους.

XLV. Βόες καὶ ἄξονες.

Βόες ἅμαξαν εἷλκον· τοῦ δὲ ἄξονος τρίζοντος ἐπιστραφέντες ἔφασαν οὕτως πρὸς αὐτόν· 'ὦ οὗτος, ἡμῶν τὸ ὅλον βάρος φερόντων σὺ κέκραγας;'

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων ἔνιοι μοχθούντων ἑτέρων αὐτοὶ προσποιοῦνται κάμνειν.

XLVI. Βορέας καὶ Ἥλιος.

Βορέας καὶ Ἥλιος περὶ δυνάμεως ἤριζον· ἔδοξε δὲ αὐτοῖς ἐκείνῳ τὴν νίκην ἀπονεῖμαι, ὃς ἂν αὐτῶν ἄνθρωπον ὁδοιπόρον ἀποδύσῃ. Καὶ ὁ Βορέας ἀρξάμενος σφοδρὸς ἦν· τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἀντεχομένου τῆς ἐσθῆτος μᾶλλον ἐπέκειτο. Ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ ψύχους καταπονούμενος ἔτι μᾶλλον καὶ περιττοτέραν ἐσθῆτα προσελάμβανεν, ἕως ἀποκαμὼν <ὁ Βορέας> τῷ Ἡλίῳ μεταπαρέδωκε. Κἀκεῖνος τὸ μὲν πρῶτον μετρίως προσέλαμψε· τοῦ δὲ ἀνθρώπου τὰ περισσὰ τῶν ἱματίων ἀποτιθεμένου σφοδρότερον τὸ καῦμα ἐπέτεινεν, ἕως οὗ πρὸς τὴν ἀλέαν ἀντέχειν μὴ δυνάμενος ποταμοῦ παραῤῥέοντος ἐπὶ λουτρὸν παρῄει.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πολλάκις τὸ πείθειν τοῦ βιάζεσθαι ἀνυτικώτερον.

XLVII. Παιδίον ἐσθίον σπλάγχνα.

Βοῦν τινες ἐπ᾽ ἀγροῦ θύοντες τοὺς συγγενεῖς ἐκάλεσαν· ἐν δὲ τούτοις ἦν τις καὶ γυνὴ πενιχρά, μεθ᾽ ἧς καὶ ἀλλότριος παῖς εἰσῆλθε. Προϊούσης δὲ τῆς εὐωχίας τὸ παιδίον διὰ χρόνου πληρωθὲν τῶν σπλάγχνων καὶ τοῦ οἴνου, ἐπειδὴ προεισιτιᾶτο, καὶ διαβασανιζόμενον ἔλεγεν· 'ὦ μῆτερ, τὰ σπλάγχνα'. Ἡ δὲ εἶπεν· 'οὐχὶ τὰ σά, τέκνον, ἃ δὲ κατέφαγες.'

Οὗτος ὁ λόγος ἁρμόττει πρὸς ἄνδρα χρεωφειλέτην, ὅστις ἑτοίμως τὰ ἀλλότρια λαμβάνων, ὅταν ἀποτίνειν δέῃ, οὕτως ἀπέχθεται ὡς οἴκοθεν προϊέμενος.

XLVIII. Βοταλὶς καὶ νυκτερίς.

Βοταλὶς ἀπό τινος θυρίδος κρεμαμένη νυκτὸς ᾖδε· νυκτερὶς δὲ ἀφείλετο αὐτῆς τὴν φωνὴν καὶ προσελθοῦσα ἐπυνθάνετο ἀπ᾽ αὐτῆς τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν ἡμέρας μὲν ἡσυχάζει, νύκτωρ δὲ ᾄδει. Τῆς δὲ λεγούσης, ὡς οὐ μάτην τοῦτο πράττει· ἡμέρας γάρ ποτε ᾄδουσα συνελήφθη, διὸ ἀπ᾽ ἐκείνου ἐσωφρονίσθη· [καὶ] ἡ νυκτερὶς εἶπεν· 'ἀλλ᾽ οὐ νῦν σε δεῖ φυλάττεσθαι, ὅτε οὐδὲν ὄφελος, τότε δέ, πρὶν καὶ συλληφθῆναι.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ἐπὶ τοῖς ἀτυχήμασι μετάνοια ἀνωφελὴς καθέστηκεν.

XLIX. Βουκόλος.

Βουκόλος βόσκων ἀγέλην ταύρων ἀπώλεσε μόσχον· περιελθὼν δὲ καὶ μὴ εὑρὼν ηὔξατο τῷ Διί, ἐὰν τὸν κλέπτην εὕρῃ, ἔριφον αὐτῷ θῦσαι. Ἐλθὼν δὲ εἴς τινα δρυμῶνα καὶ θεασάμενος λέοντα κατεσθίοντα τὸν μόσχον περίφοβος γενόμενος ἐπάρας τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπε· Ζεῦ δέσποτα, πάλαι μέν σοι ηὐξάμην ἔριφον θῦσαι, ἂν τὸν κλέπτην εὕρω, νῦν δὲ ταῦρόν σοι θύσω, ἐὰν τὰς τοῦ κλέπτου χεῖρας ἐκφύγω'.

Οὗτος ὁ λόγος λεχθείη ἂν ἐπ' ἀνδρῶν δυστυχούντων, οἵτινες ἀπορούμενοι εὔχονται εὑρεῖν, εὑρόντες δὲ ζητοῦσιν ἀποφυγεῖν.

L. Γαλῆ καὶ Ἀφροδίτη.

Γαλῆ ἐρασθεῖσα νεανίσκου εὐπρεποῦς ηὔξατο τῇ Ἀφροδίτῃ, ὅπως αὐτὴν μεταμορφώσῃ εἰς γυναῖκα. Καὶ ἡ θεὸς ἐλεήσασα αὐτῆς τὸ πάθος μετετύπωσεν αὐτὴν εἰς κόρην εὐειδῆ· καὶ οὕτως ὁ νεανίσκος θεασάμενος αὐτὴν καὶ ἐρασθεὶς οἴκαδε ὡς ἑαυτὸν ἀπήγαγε. Καθημένων δὲ αὐτῶν ἐν τῷ θαλάμῳ ἡ Ἀφροδίτη γνῶναι βουλομένη, <εἰ> μεταβαλοῦσα τὸ σῶμα ἡ γαλῆ καὶ τὸν τρόπον ἤλλαξε, καὶ μῦν εἰς τὸ μέσον καθῆκεν. Ἡ δὲ ἐπιλαθομένη τῶν παρόντων ἐξαναστᾶσα ἀπὸ τῆς κοίτης τὸν μῦν ἐδίωκε καταφαγεῖν θέλουσα. Καὶ ἡ θεὸς ἀγανακτήσασα κατ' αὐτῆς πάλιν αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν φύσιν ἀποκατέστησεν.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ φύσει πονηροί, κἂν φύσιν ἀλλάξωσι, τὸν γοῦν τρόπον οὐ μεταβάλλονται.

LI. Γεωργὸς καὶ ὄφις.

Γεωργοῦ παῖδα ὄφις ἑρπύσας ἀπέκτεινεν· ὁ δὲ ἐπὶ τούτῳ δεινοπαθήσας πέλεκυν ἀνέλαβε καὶ παραγενόμενος εἰς τὸν φωλεὸν αὐτοῦ εἱστήκει παρατηρούμενος, ὅπως, ἂν ἐξίῃ, εὐθέως αὐτὸν πατάξῃ. Παρακύψαντος δὲ τοῦ ὄφεως κατενεγκὼν τὸν πέλεκυν τοῦ μὲν διήμαρτε, τὰς δὲ παρακειμένας πέτρας ἔκοψεν· εὐλαβηθεὶς δὲ ὕστερον παρεκάλει αὐτόν, ὅπως αὐτῷ διαλλαγῇ. Ὁ δὲ εἶπεν· 'ἀλλ' οὔτε ἐγὼ δύναμαι σοὶ εὐνοῆσαι ὁρῶν τὴν κεχαραγμένην πέτραν οὔτε σὺ ἐμοὶ ἀποβλέπων εἰς τὸν τοῦ παιδὸς τάφον'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι αἱ μεγάλαι ἔχθραι οὐ ῥᾳδίως τὰς μεταλλαγὰς ἔχουσιν.

LII. Γεωργὸς καὶ κύνες.

Γεωργὸς ὑπὸ χειμῶνος ἐναποληφθεὶς ἐν τῇ ἐπαύλει, ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο προελθεῖν καὶ ἑαυτῷ τροφὰς πορίσαι, τὸ μὲν πρῶτον τὰ πρόβατα κατέφαγεν· ἐπειδὴ δὲ ἔτι ὁ χειμὼν ἐπέμενε, καὶ τὰς αἶγας κατεθοινήσατο· ἐκ τρίτου δέ, ὡς οὐδεμία ἄνεσις ἐγίνετο, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀροτῆρας βοῦς ἐχώρησεν. Οἱ δὲ κύνες θεασάμενοι τὰ πραττόμενα ἔφασαν πρὸς ἀλλήλους· 'ἀπιτέον ἡμῖν ἐνθένδε· ὁ δεσπότης γάρ, εἰ οὐδὲ τῶν ἐργαζομένων βοῶν ἀπέσχετο, ἡμῶν [δὲ] πῶς φείσεται';

Ὁ λόγος δηλοῖ, <ὅτι δεῖ> τούτους μάλιστα φυλάττεσθαι, οἳ οὐδὲ τῆς τῶν οἰκείων ἀδικίας ἀπέχονται.

LIII. Γεωργοῦ παῖδες.

Γεωργοῦ παῖδες ἐστασίαζον· ὁ δέ, ὡς πολλὰ παραινῶν οὐκ ἠδύνατο πεῖσαι αὐτοὺς λόγοις μεταβαλέσθαι, ἔγνω δεῖν διὰ πράγματος τοῦτο πρᾶξαι· καὶ παρῄνεσεν αὐτοῖς ῥάβδων δέσμην κομίσαι. Τῶν δὲ τὸ προσταχθὲν ποιησάντων τὸ μὲν πρῶτον δοὺς αὐτοῖς ἀθρόας τὰς ῥάβδους ἐκέλευσε κατεάσσειν· ἐπειδὴ δὲ κατὰ πᾶν βιαζόμενοι οὐκ ἠδύναντο, ἐκ δευτέρου λύσας τὴν δέσμην ἀνὰ μίαν αὐτοῖς ῥάβδον ἐδίδου. Τῶν δὲ ῥᾳδίως κατακλώντων ἔφη· 'ἀτὰρ οὖν καὶ ὑμεῖς, ὦ παῖδες, ἐὰν μὲν ὁμοφρονῆτε, ἀχείρωτοι τοῖς ἐχθροῖς ἔσεσθε· ἐὰν δὲ στασιάζητε, εὐάλωτοι'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τοσοῦτον ἰσχυροτέρα ἡ ὁμόνοια, ὡς εὐκατάγνωστος ἡ στάσις.

LIV. Κοχλίαι.

Γεωργοῦ παῖς κοχλίας ὤπτει· ἀκούσας δὲ αὐτῶν τριζόντων ἔφη· 'ὦ κάκιστα ζῷα, τῶν οἰκιῶν ὑμῶν ἐμπιπραμένων αὐτοὶ ᾄδετε';

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πᾶν τὸ παρὰ καιρὸν δρώμενον ἐπονείδιστον.

LV. Γυνὴ καὶ θεράπαιναι.

Γυνὴ χήρα φίλεργος θεραπαινίδας ἔχουσα ταύτας εἰώθει νυκτὸς ἐπὶ τὰ ἔργα ἐγείρειν πρὸς ἀλεκτροφωνίαν. Αἱ δὲ συνεχῶς καταπονούμεναι ἔγνωσαν δεῖν τὸν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀλέκτορα ἀποπνῖξαι· ἐκεῖνον γὰρ ᾤοντο τῶν κακῶν αἴτιον νύκτωρ ἐγείροντα τὴν δέσποιναν. Συνέβη δὲ αὐταῖς πραξάσαις τοῦτο χαλεπωτέροις τοῖς δεινοῖς περιπεσεῖν· ἡ γὰρ δέσποινα ἀγνοοῦσα τὰς τῶν ἀλεκτρυόνων φωνὰς νυχιέστερον ἐπὶ τὸ ἔργον ἤγειρεν.

Οὕτω πολλοῖς τὰ ἴδια βουλεύματα κακῶν αἴτια γίνεται.

LVI. Γυνὴ μάγος.

Γυνὴ μάγος ἐπῳδὰς καὶ θείων καταθέσεις μηνιμάτων ἐπαγγελλομένη διετέλει πολλὰ τελοῦσα καὶ ἐκ τούτων οὐ μικρὰ βιοποριστοῦσα. Ἐπὶ τούτῳ ἐγγραψάμενοί τινες αὐτὴν ὡς καινοτομοῦσαν περὶ τὰ θεῖα εἰς δίκας ἀπήγαγον καὶ κατηγορήσαντες κατεδίκασαν αὐτὴν ἐπὶ θανάτῳ. Θεασάμενος δέ τις αὐτὴν ἀπαγομένην ἐκ τῶν δικαστηρίων ἔφη αὐτῇ· 'σὺ τὰς δαιμόνων ὀργὰς τρέπειν ἐπηγγέλλου· πῶς οὐδὲ ἀνθρώπους πεῖσαι ἠδυνήθης';

Τούτῳ τῷ λόγῳ χρήσαιτο ἄν τις πρὸς γυναῖκα πλάνον, ἥτις τὰ μείζονα κατεπαγγελλομένη τοῖς μετρίοις ἀδύνατος ἐλέγχεται.

LVII. Γραῦς καὶ ἰατρός.

Γυνὴ πρεσβῦτις τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦσα ἰατρὸν ἐπὶ μισθῷ παρεκάλεσεν· ὁ δὲ εἰσιών, ὁπότε αὐτὴν ἐγχρίσαιτο, διετέλει συμμυούσης καθ' <ἓν> ἕκαστον τῶν σκευῶν ὑφαιρούμενος. Ἐπειδὴ δὲ πάντα ἐκφορήσας κἀκείνην ἐθεράπευσεν, ἀπῄτει τὸν ὡμολογημένον μισθόν· καὶ μὴ βουλομένης αὐτῆς ἀποδοῦναι ἤγαγεν αὐτὴν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας. Ἡ δὲ ἔλεγε τὸν μὲν μισθὸν ὑπεσχῆσθαι, ἐὰν θεραπεύσῃ αὐτῆς τὰς ὁράσεις· νῦν δὲ χεῖρον διατεθῆναι ἐκ τῆς ἰάσεως αὐτοῦ ἢ πρότερον· 'τότε μὲν γὰρ ἔβλεπον πάντα' ἔφη 'τὰ ἐπὶ τῆς οἰκίας σκεύη, νῦν δ' οὐδὲν ἰδεῖν δύναμαι'.

Οὕτως οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων διὰ πλεονεξίαν λανθάνουσι καθ' ἑαυτῶν τὸν ἔλεγχον ἐπισπώμενοι.

LVIII. Γυνὴ καὶ ὄρνις.

Γυνὴ χήρα ὄρνιν ἔχουσα καθ' ἑκάστην ἡμέραν ᾠὸν τίκτουσαν ὑπέλαβεν, ὅτι, ἐὰν πλείονας αὐτῇ τροφὰς παραβάλῃ, καὶ δὶς τῆς ἡμέρας τέξεται. Καὶ δὴ τοῦτο αὐτῆς ποιούσης συνέβη [εἰς] τὴν ὄρνιν πίονα γενομένην μηκέτι μηδὲ ἅπαξ τεκεῖν.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ πλείονες τῶν ἀνθρώπων διὰ πλεονεξίαν περιττότερον ἐπιθυμοῦντες καὶ τὰ παρόντα ἀπολλῦσιν.

LIX. Γεωργὸς καὶ Τύχη.

Γεωργός τις χρυσίον εὑρὼν ἐν γῇ σκάπτων ἔστεφεν αὐτὴν καθ' ἡμέραν ὡς εὐεργετηθεὶς παρ' αὐτῆς. Τούτῳ δὲ ἐπιστᾶσά φησιν ἡ Τύχη· 'τί τῇ Γῇ τὰ ἐμὰ δῶρα περιτιθεῖς, ἃ ἐγὼ δέδωκα πλουτῆσαι βουλομένη σε; ἂν γὰρ ὁ καιρὸς μεταλλάξῃ τὴν φύσιν καὶ εἰς ἄλλας χεῖρας μοχθηρὰς ἐξαναλωθῇ, πάλιν τὴν Τύχην μέμψῃ'.

Διδάσκει ἡμᾶς ὁ λόγος, ὅτι χρὴ ἐπιγινώσκειν τὸν εὐεργέτην καὶ τούτῳ χάριτας μεγάλας ἀποδιδόναι. —

LX. Δελφῖνες καὶ κωβιός.

Δελφῖνες καὶ φάλαιναι πρὸς ἀλλήλους ἐμάχοντο. Ἐπὶ πολὺ δὲ τῆς διαφορᾶς σφοδρυνομένης κωβιὸς ἀνέδυ (μικρὸς δὲ οὗτος ἰχθύς), ἐπειρᾶτο δὲ αὐτοὺς διαλύειν. Εἷς δέ τις τῶν δελφίνων ὑποτυχὼν ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ἀλλ' ἡμῖν ἀνεκτότερον μαχομένους ὑπ' ἀλλήλων διαφθαρῆναι ἢ σοῦ διαλλακτοῦ τυχεῖν'.

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀνθρώπων οὐδὲ ἑνὸς ἄξιοι ὄντες, ὅταν ταραχῆς λάβωνται, δοκοῦσί τινες.

LXI. Δημάδης ὁ ῥήτωρ.

Δημάδης ὁ ῥήτωρ δημηγορῶν ποτε ἐν Ἀθήναις ἐκείνων μὴ πάνυ τι αὐτῷ προσεχόντων ἐδεήθη αὐτῶν, ὅπως ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ Αἰσώπειον μῦθον εἰπεῖν. Τῶν δὲ συγχωρησάντων αὐτῷ ἀρξάμενος ἔλεγε· 'Δήμητρα καὶ χελιδὼν καὶ ἔγχελυς τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἐβάδιζον· γενομένων δὲ αὐτῶν κατά τινα ποταμὸν ἡ μὲν χελιδὼν ἔπτη, ἡ δὲ ἔγχελυς κατέδυ'. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐσιώπησεν· ἐρομένων δὲ αὐτῶν· 'ἡ οὖν Δήμητρα τί ἔπαθεν'; ἔφη· 'κεχόλωται ὑμῖν, οἵτινες τὰ τῆς πόλεως πράγματα ἐάσαντες Αἰσωπείων μύθων ἀνέχεσθε'.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀλόγιστοι, ὅσοι τῶν μὲν ἀναγκαίων ὀλιγωροῦσι, τὰ δὲ πρὸς ἡδονὰς μᾶλλον αἱροῦνται.

LXII. Κυνόδηκτος.

Δηχθείς τις ὑπὸ κυνὸς περιῄει ζητῶν τὸν ἰασόμενον. Εἰπόντος δέ τινος οὕτως, ὡς ἄρα δέοι αὐτὸν ἄρτῳ τὸ αἷμα ἐκμάξαντα τῷ δακόντι κυνὶ βαλεῖν, ὑποτυχὼν ἔφη· 'ἀλλ' ἐὰν τοῦτο πράξω, δεήσει με ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει κυνῶν δάκνεσθαι'.

Οὕτω καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων πονηρία δελεαζομένη ἔτι μᾶλλον ἀδικεῖν παροξύνεται.

LXIII. Διογένης ὁδοιπορῶν.

Διογένης ὁ κύων ὁδοιπορῶν, ὡς ἐγένετο κατά τινα ποταμὸν πλημμυροῦντα, εἱστήκει [πρὸ τῆς αὔλακος] ἀμηχανῶν. Εἷς δέ τις τῶν διαβιβάζειν εἰθισμένων θεασάμενος διαποροῦντα προσελθὼν καὶ ἀράμενος <διεπέρασεν αὐτόν. Ὁ δὲ ἐπαινῶν> αὐτοῦ τὴν φιλοφροσύνην εἱστήκει τὴν αὑτοῦ πενίαν μεμφόμενος, δι' ἣν ἀμείψασθαι τὸν εὐεργέτην οὐ δύναται. Ἔτι δὲ αὐ-

τοῦ ταῦτα διανοουμένου ἐκεῖνος θεασάμενος ἕτερον ὁδοιπόρον διελθεῖν μὴ δυνάμενον προσδραμὼν καὶ αὐτὸν διεπέρασε. Καὶ ὁ Διογένης προσελθὼν αὐτῷ εἶπεν· 'ἀλλ' ἔγωγε οὐκέτι σοι χάριν ἕξω ἐπὶ τῷ γεγονότι· ὁρῶ γάρ, ὅτι οὐ κρίσει, ἀλλὰ νόσῳ αὐτὸ ποιεῖς'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι <οἱ> μετὰ τῶν σπουδαίων καὶ τοὺς ἀνεπιτηδείους εὐεργετοῦντες οὐκ εὐεργεσίας δόξαν, ἀλογιστίας δὲ μᾶλλον ὀφλισκάνουσιν.

LXIV. Ὁδοιπόροι καὶ ἄρκτος.

Δύο φίλοι τὰς αὐτὰς ὁδοὺς ἐβάδιζον· ἄρκτου δὲ αὐτοῖς ἐπιφανείσης ὁ μὲν ἕτερος φθάσας ἀνέβη ἐπί τι δένδρον καὶ ἐνταῦθα ἐκρύπτετο, ὁ δὲ ἕτερος μέλλων περικατάληπτος γίνεσθαι πεσὼν κατὰ τοῦ ἐδάφους τὸ νεκρὸν προσεποιεῖτο· τῆς δὲ ἄρκτου προσενεγκούσης αὐτῷ τὸ ῥύγχος καὶ περιοσφραινομένης τὰς ἀναπνοὰς συνεῖχε· φασὶ γὰρ νεκροῦ μὴ ἅπτεσθαι τὸ ζῷον. Ὑποχωρησάσης δὲ <ὁ ἕτερος καταβὰς> ἀπὸ τοῦ δένδρου ἐπυνθάνετο αὐτοῦ, τί ἡ ἄρκτος πρὸς τὸ οὖς εἴρηκεν. Ὁ δὲ εἶπε· 'τοῦ λοιποῦ τοιούτοις μὴ συνοδοιπορεῖν φίλοις, οἳ ἐν κινδύνοις οὐ παραμένουσιν'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τοὺς γνησίους τῶν φίλων αἱ συμφοραὶ δοκιμάζουσιν.

LXV. Νεανίσκοι καὶ μάγειρος.

Δύο νεανίσκοι ἐν ταὐτῷ κρέας ὠνοῦντο· καὶ δὴ τοῦ μαγείρου περισπασθέντος ὁ ἕτερος ὑφελόμενος ἀκροκώλιον εἰς τὸν τοῦ ἑτέρου κόλπον καθῆκεν. Ἐπιστραφέντος δὲ αὐτοῦ καὶ ἐπιζητοῦντος αἰτιωμένου τε ἐκείνους ὁ μὲν εἰληφὼς ὤμνυε μὴ ἔχειν, ὁ δὲ ἔχων μὴ εἰληφέναι. Καὶ ὁ μάγειρος αἰσθόμενος αὐτῶν τὴν κακοτεχνίαν εἶπεν· 'ἀλλὰ κἂν ἐμὲ λάθητε ἐπιορκοῦντες, θεοὺς μέντοι οὐ λήσετε.'

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ἡ αὐτὴ ἡ ἀσέβεια τῆς ἐπιορκίας, κἂν αὐτήν τις κατασοφίζηται.

LXVI. Ὁδοιπόροι.

Δύο ἐν ταὐτῷ ὡδοιπόρουν· ἑτέρου δὲ πέλεκυν εὑρόντος ὁ ἕτερος ἔλεγεν· 'εὑρήκαμεν'. ὁ δὲ ἕτερος παρῄνει μὴ λέγειν 'εὑρήκαμεν' ἀλλ' 'εὕρηκα'. Μετὰ μικρὸν δὲ ἐπελθόντων αὐτοῖς τῶν ἀποβεβληκότων τὸν πέλεκυν ὁ ἔχων αὐτὸν διωκόμενος ἔλεγε πρὸς τὸν συνοδοιπόρον· 'ἀπολώλαμεν'· ἐκεῖνος <δὲ> 'ἀπόλωλας' εἶπεν· 'οὐδὲ γάρ, ὅτε τὸν πέλεκυν εὗρες, ἐμοὶ αὐτὸν ἀνεκοινώσω'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ μὴ μεταλαβόντες τῶν εὐτυχημάτων οὐδὲ ἐν ταῖς συμφοραῖς βέβαιοι φίλοι.

LXVII. Ἐχθροί.

Δύο ἐχθροὶ ἐν μιᾷ νηὶ ἔπλεον· καὶ βουλόμενοι πολὺ ἀλλήλων διεζεῦχθαι ὥρμησαν, ὁ μὲν ἐπὶ τὴν πρῷραν, ὁ δὲ ἐπὶ τὴν πρύμναν, καὶ ἐνταῦθα ἔμενον. Χειμῶνος δὲ σφοδροῦ καταλαβόντος καὶ τῆς νηὸς περιτρεπομένης ὁ ἐν τῇ πρύμνῃ ἐπυνθάνετο παρὰ τοῦ κυβερνήτου, περὶ ποῖον μέρος καταδύεσθαι τὸ σκάφος πρῶτον κινδυνεύει. Τοῦ δὲ εἰπόντος· 'κατὰ τὴν πρῷραν' ἔφη· 'ἀλλ' ἔμοιγε οὐκέτι λυπηρὸς ὁ θάνατος, εἴγε ὁρᾶν μέλλω τὸν ἐχθρόν μου ἀποπνιγόμενον πρῶτον'.

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀνθρώπων διὰ τὰς πρὸς τοὺς πέλας δυσμενείας αἱροῦνται καὶ αὐτοί τι δεινὸν πάσχειν <χάριν τοῦ> πρὸ αὐτῶν κἀκείνους ὁρᾶν συνδυστυχοῦντας.

LXVIII. Βάτραχοι.

Δύο βάτραχοι ἀλλήλοις ἐγειτνίων· ἐνέμοντο δὲ ὁ μὲν βαθεῖαν καὶ τῆς ὁδοῦ πόῤῥω λίμνην, ὁ δὲ ἐν ὁδῷ μικρὸν ὕδωρ ἔχων. Καὶ δὴ τοῦ ἐν τῇ λίμνῃ παραινοῦντος μεταβῆναι τὸν ἕτερον πρὸς αὐτόν, ἵνα καὶ ἀμείνονος καὶ ἀσφαλεστέρας διαίτης μεταλάβῃ, ἐκεῖνος οὐκ ἐπείθετο λέγων δυσαποσπάστως ἔχειν τῆς τοῦ τόπου συνηθείας, ἕως οὗ συνέβη ἅμαξαν τῇδε παριοῦσαν ὀλέσαι αὐτόν.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ τοῖς φαύλοις ἐπιτηδεύμασιν ἐνδιατρίβοντες φθάνουσιν ἀπολλύμενοι, πρὶν ἢ ἐπὶ τὰ καλλίονα τρέπεσθαι. —

LXIX. Μελισσουργός.

Εἰς μελισσουργοῦ τις εἰσελθὼν ἐκείνου ἀπόντος τό τε μέλι καὶ τὰ κηρία ὑφείλετο. Ὁ δὲ ἐπανελθών, ἐπειδὴ ἐθεάσατο ἐρήμους τὰς κυψέλας, εἱστήκει ταύτας διερευνῶν. Αἱ δὲ μέλισσαι ἐπανελθοῦσαι ἀπὸ τῆς νομῆς, ὡς κατέλαβον αὐτόν, παίουσαι τοῖς κέντροις τὰ πάνδεινα διετίθεσαν. Κἀκεῖνος ἔφη πρὸς αὐτάς· 'ὦ κάκιστα ζῷα, ὑμεῖς τὸν μὲν κλέψαντα ὑμῶν τὰ κηρία ἀθῷον ἀφήκατε, ἐμὲ δὲ τὸν ἐπιμελούμενον ὑμῶν δεινῶς τύπτετε';

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀνθρώπον δι' ἄγνοιαν τοὺς ἐχθροὺς μὴ φυλαττόμενοι τοὺς φίλους ὡς ἐπιβούλους ἀπωθοῦνται.

LXX. Δελφὶς καὶ πίθηκος.

Ἔθος τοῖς πλέουσιν ἐπάγεσθαι κύνας Μελιταίους καὶ πιθήκους πρὸς παραμυθίαν τοῦ πλοῦ. Καὶ δή τις πλεῖν μέλλων πίθηκον συνανήνεγκε.

Γενομένων δὲ αὐτῶν κατὰ Σούνιον (ἀκρωτήριον δὲ τοῦτο Ἀθηναίων) συνέβη χειμῶνα σφοδρὸν γενέσθαι· περιτραπείσης δὲ τῆς νηὸς καὶ πάντων διακολυμβώντων καὶ ὁ πίθηκος ἐνήχετο. Δελφὶς δὲ θεασάμενος αὐτὸν καὶ οἰόμενος ἄνθρωπον εἶναι ὑπεξελθὼν διεκόμιζεν. Ὡς δὲ ἐγένετο κατὰ τὸν Πειραιᾶ, τὸν λιμένα τῶν Ἀθηναίων, ἐπυνθάνετο τοῦ πιθήκου, εἰ τὸ γένος Ἀθηναῖός ἐστι. Τοῦ δὲ εἰπόντος καὶ λαμπρῶν ἐνταῦθα τετυχηκέναι γονέων ἐκ δευτέρου ἤρετο αὐτόν, εἰ ἐπίσταται τὸν Πειραιᾶ. Καὶ ὃς ὑπολαβὼν αὐτὸν ἄνθρωπον λέγειν ἔφασκε καὶ φίλον αὐτῷ καὶ συνήθη τοῦτον. Καὶ ὁ δελφὶς ἀγανακτήσας κατὰ τῆς αὐτοῦ ψευδολογίας βαπτίζων αὐτὸν ἀπέκτεινε.

Πρὸς ἄνδρα ψευδολόγον ὁ λόγος εὔκαιρος.

LXXI. Ἔλαφος καὶ λέων.

Ἔλαφος δίψῃ συσχεθεῖσα παρεγένετο ἐπί τινα πηγήν· πιοῦσα δέ, ὡς ἐθεάσατο τὴν ἑαυτῆς σκιὰν ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἐπὶ μὲν τοῖς κέρασιν ἠγάλλετο ὁρῶσα τὸ μέγεθος καὶ τὴν ποικιλίαν, ἐπὶ δὲ τοῖς ποσὶ πάνυ ἤχθετο ὡς λεπτοῖς οὖσι καὶ ἀσθενέσιν. Ἔτι δὲ αὐτῆς διανοουμένης λέων ἐπιφανεὶς ἐδίωκεν αὐτήν· κἀκείνη εἰς φυγὴν τραπεῖσα κατὰ πολὺ αὐτοῦ προεῖχεν· ἀλκὴ γὰρ ἐλάφων μὲν ἐν τοῖς ποσί, λεόντων δὲ ἐν καρδίᾳ. Μέχρι μὲν οὖν ψιλὸν ἦν τὸ πεδίον, ἡ μὲν προθέουσα διεσῴζετο· ἐπειδὴ δὲ ἐγένετο κατά τινα ὑλώδη τόπον, τηνικαῦτα συνέβη τῶν κεράτων αὐτῆς ἐμπλακέντων τοῖς κλάδοις μὴ δυναμένην <τρέχειν> καὶ συλληφθῆναι τῷ λέοντι. Μέλλουσα δὲ ἀναιρεῖσθαι ἔφη πρὸς ἑαυτήν· 'δειλαία ἔγωγε, ἥτις, ὑφ' ὧν προδοθήσεσθαι ἔμελλον, ὑπὸ τούτων ἐσῳζόμην, οἷς δὲ καὶ σφόδρα ἐπεποίθειν, ὑπὸ τούτων ἀπολόμην'.

Οὕτω πολλάκις ἐν κινδύνοις οἱ μὲν ὕποπτοι τῶν φίλων σωτῆρες ἐγένοντο, οἱ δὲ σφόδρα ἐμπιστευθέντες προδόται.

LXXII. Ἔλαφος.

Ἔλαφος πηρωθεῖσα τὸν ἕτερον ὀφθαλμὸν παρεγένετο εἴς τινα αἰγιαλὸν καὶ ἐνταῦθα ἐνέμετο τὸν μὲν ὁλόκληρον ὀφθαλμὸν πρὸς τῇ γῇ ἔχουσα καὶ τὴν τῶν κυνηγῶν ἔφοδον παρατηρουμένη, τὸν δὲ πεπηρωμένον ἐν τῇ θαλάσσῃ· ἔνθεν γὰρ οὐδένα ὑφωρᾶτο κίνδυνον. Καὶ δή τινες παραπλέοντες ἐκεῖνον τὸν τόπον καὶ θεασάμενοι αὐτὴν κατηυστόχησαν. Καὶ ἐπειδὴ ἐλιποψύχει, εἶπε πρὸς αὐτήν· 'ἀλλ' ἔγωγε ἀθλία, ἥτις τὴν γῆν ὡς ἐπίβουλον ἐφυλαττόμην πολὺ χαλεπωτέραν ἔχουσα τὴν θάλασσαν, ἐφ' ἣν κατέφυγον.

Οὕτω πολλάκις παρὰ τὴν ἡμετέραν ὑπόληψιν τὰ μὲν χαλεπὰ τῶν πραγμάτων δοκοῦντα ὠφέλιμα εὑρίσκεται, τὰ δὲ νομιζόμενα σωτήρια ἐπισφαλῆ.

LXXIII. Ἔλαφος καὶ λέων.

Ἔλαφος κυνηγοὺς φεύγουσα ἐγένετο κατά τι σπήλαιον, ἐν ᾧ λέων ἦν, ⟨καὶ⟩ ἐνταῦθα εἰσῄει κρυβησομένη. Συλληφθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ λέοντος καὶ ἀναιρουμένη ἔφη 'βαρυδαίμων ἔγωγε, ἥτις ἀνθρώπους φεύγουσα ἑαυτὴν θηρίῳ ἐνεχείρισα.'

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀνθρώπων διὰ φόβον ἐλάττονος εἰς κίνδυνον μείζονα ἑαυτοὺς ἐμβάλλουσιν.

LXXIV. Ἔλαφος καὶ ἄμπελος.

Ἔλαφος διωκομένη ὑπὸ κυνηγῶν ἐκρύπτετο ὑπό τινα ἄμπελον· διελθόντων δὲ τῶν κυνηγῶν στραφεῖσα κατήσθιε τὰ φύλλα τῆς ἀμπέλου. Εἷς δέ τις τῶν κυνηγῶν στραφεὶς καὶ θεασάμενος, ὃ εἶχεν ἀκόντιον βαλών, ἔτρωσεν αὐτήν. Ἡ δὲ μέλλουσα τελευτᾶν στενάξασα πρὸς ἑαυτὴν ἔφη 'δίκαιά γε πάσχω, ὅτι τὴν σώσασάν με ἄμπελον ἠδίκησα.'

Οὗτος ὁ λόγος λεχθείη ἂν κατὰ ἀνδρῶν, οἵτινες τοὺς εὐεργέτας ἀδικοῦντες ὑπὸ θεῶν κολάζονται.

LXXV. Πλέοντες.

Ἐμβάντες τινὲς εἰς σκάφος ἔπλεον. Γενομένων δὲ αὐτῶν πελαγίων συνέβη χειμῶνα ἐξαίσιον γενέσθαι καὶ τὴν ναῦν μικροῦ καταδύεσθαι. Τῶν δὲ πλεόντων ἕτερος περιρρηξάμενος τοὺς πατρῴους θεοὺς ἐπεκαλεῖτο μετ' οἰμωγῆς καὶ στεναγμοῦ χαριστήρια ἀποδώσειν ἐπαγγελλόμενος, ἐὰν περισωθῶσι. Παυσαμένου δὲ τοῦ χειμῶνος καὶ πάλιν καινῆς γαλήνης γενομένης εἰς εὐωχίαν τραπέντες ὠρχοῦντό τε καὶ ἐσκίρτων, ἅτε δὴ ἐξ ἀπροσδοκήτου διαπεφευγότες. Καὶ στερρὸς ὁ κυβερνήτης ὑπάρχων ἔφη πρὸς αὐτούς· 'ἀλλ', ὦ φίλοι, οὕτως ἡμᾶς χαρῆναι δεῖ, ὡς πάλιν, ἐὰν τύχῃ, χειμῶνος γενησομένου.'

Ὁ λόγος διδάσκει μὴ σφόδρα ταῖς εὐτυχίαις ἐπαίρεσθαι τῆς τύχης τὸ εὐμετάβλητον ἐννοουμένους.

LXXVI. Αἴλουρος καὶ μύες.

Ἔν τινι οἰκίᾳ πολλοὶ μύες ἦσαν· αἴλουρος δὲ τοῦτο γνοὺς ἧκεν ἐνταῦθα καὶ συλλαμβάνων ἕνα ἕκαστον κατήσθιεν. Οἱ δὲ μύες συνεχῶς

ἀναλισκόμενοι κατὰ τῶν ὀπῶν ἔδυνον. Καὶ ὁ αἴλουρος μηκέτι αὐτῶν ἐφικνεῖσθαι δυνάμενος δεῖν ⟨ἔγνω⟩ δι' ἐπινοίας αὐτοὺς ἐκκαλεῖσθαι. Διόπερ ἀναβὰς ἐπί τινα πάσσαλον καὶ ἑαυτὸν ἐνθένδε ἀποκρεμάσας προςεποιεῖτο ⟨ἑαυ⟩ τὸν νεκρόν. Τῶν δὲ μυῶν τις παρακύψας, ὡς ἐθεάσατο αὐτόν, εἶπεν· 'ἀλλ', ὦ οὗτος, σοί γε, κἂν θύλαξ γένῃ, οὐ προςελεύσομαι'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ φρόνιμοι τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τῆς ἐνίων μοχθηρίας πειραθῶσιν, οὐκέτι αὐτῶν ταῖς ὑποκρίσεσιν ἐξαπατῶνται.

LXXVII. Μυῖαι.

Ἔν τινι ταμιείῳ μέλιτος ἐπεκχυθέντος μυῖαι προςπτᾶσαι κατήσθιον, διὰ δὲ τὴν γλυκύτητα τοῦ καρποῦ οὐκ ἀφίσταντο. Ἐμπαγέντων δ' αὐτῶν τῶν ποδῶν, ὡς οὐκ ἐδύναντο ἀναπτῆναι, ἀποπνιγόμεναι ἔφασαν· 'ἄθλιαι ἡμεῖς, αἳ διὰ βραχεῖαν ἡδονὴν ἀπολλύμεθα'.

Οὕτω πολλοῖς ἡ λιχνεία πολλῶν αἰτία κακῶν γίνεται.

LXXVIII. Ἀλώπηξ καὶ πίθηκος.

Ἐν συνόδῳ τῶν ἀλόγων ζῴων πίθηκος εὐδοκιμήσας βασιλεὺς ὑπ' αὐτῶν ἐχειροτονήθη. Ἀλώπηξ δὲ αὐτῷ φθονήσασα, ὡς ἐθεάσατο ἔν τινι πάγῃ κρέας κείμενον, ἀγαγοῦσα αὐτὸν ἐνταῦθα ἔλεγεν ὡς 'εὑροῦσα τοῦτο οὐ κέχρημαι αὐτῷ, γέρας δέ σοι τῆς βασιλείας τετήρηκα'· καὶ παρῄνει αὐτὸ λαμβάνειν. Τοῦ δὲ ἀμελετήτως ὑπὸ τῆς πάγης συλληφθέντος αἰτιωμένου τε τὴν ἀλώπεκα ὡς ἐνεδρεύσασαν αὐτῷ ἐκείνη ἔφη· 'ὦ πίθηκε, σὺ δὲ τοιούτοις στοιχεῖν ἔχων τῶν ἀλόγων ζῴων βασιλεύεις;

Οὕτως οἱ τοῖς πράγμασιν ἀπερισκέπτως ἐπιχειροῦντες ἐπὶ τῷ δυςτυχεῖν καὶ γέλωτα ὀφλισκάνουσιν.

LXXIX. Ὄνος, ἀλεκτρυὼν καὶ λέων.

Ἔν τινι ἐπαύλει ὄνος καὶ ἀλεκτρυὼν ἦσαν. Ὁ λέων δὲ λιμώττων, ὡς ἐθεάσατο τὸν ὄνον, οἷός τε ἦν εἰςελθὼν καταθοινήσασθαι. Παρὰ δὲ τοῦ ψόφου τοῦ ἀλεκτρυονος φθεγξαμένου καταπτήξας (φασὶ γὰρ πτύρεσθαι τοὺς λέοντας πρὸς τὰς τῶν ἀλεκτρυόνων φωνὰς) εἰς φυγὴν ἐτράπη. Καὶ ὁ ὄνος ἀναπτερωθεὶς κατ' αὐτοῦ, εἴγε ἀλεκτρυόνα ἐφοβήθη, ἐξῆλθεν ὡς ἀποδιώξων αὐτόν· ὁ δέ, ὡς μακρὰν ἐγένετο, κατέφαγεν αὐτόν.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων ἔνιοι ταπεινουμένους [μὲν] τοὺς αὑτῶν ἐχθροὺς ὁρῶντες καὶ διὰ τοῦτο καταθρασυνόμενοι λανθάνουσιν ὑπ' αὐτῶν ἀναλισκόμενοι.

LXXX. Πίθηκος καὶ κάμηλος.

Ἐν συνόδῳ τῶν ἀλόγων ζῴων πίθηκος ἀναστὰς ὠρχήσατο. Σφόδρα δὲ αὐτοῦ εὐδοκιμοῦντος καὶ ὑπὸ πάντων ὑποσημαινομένου κάμηλος φθονήσασα ἐβουλήθη τῶν αὐτῶν ἐφικέσθαι. Διόπερ ἐξαναστᾶσα ἐπειρᾶτο καὶ αὐτὴ ὀρχεῖσθαι. Πολλὰ δὲ αὐτῆς ἄτοπα ποιούσης τὰ ζῷα ἀγανακτήσαντα ῥοπάλοις αὐτὴν παίοντα ἐξήλασαν.

Πρὸς τοὺς διὰ φθόνον κρείττοσιν ἁμιλλωμένους ὁ λόγος εὔκαιρος.

LXXXI. Κάνθαροι δύο.

Ἔν τινι νησιδίῳ ταῦρος ἐνέμετο, τῇ δὲ τούτου κόπρῳ κάνθαροι ἐτρέφοντο δύο. Καὶ δὴ τοῦ χειμῶνος ἐνισταμένου ὁ ἕτερος ἔλεγε πρὸς τὸν φίλον, ὡς ἄρα βούλοιτο εἰς τὴν ἤπειρον διαπτάσθαι, ἵνα ἐκείνῳ μόνῳ ὄντι ἡ τροφὴ ἱκανῶς ὑπάρχῃ καὶ αὐτὸς ἐκεῖσε ἐλθὼν τὸν χειμῶνα διαγένηται· ἔλεγε δέ, ὅτι, ἐὰν πολλὰς εὕρῃ τὰς νομάς, καὶ αὐτῷ οἴσει. Παραγενόμενος δὲ εἰς τὴν χέρσον καὶ καταλαβὼν πολλὴν μὲν τὴν κόπρον, ὑγρὰν <δέ>, μένων ἐτρέφετο ἐνταῦθα· τοῦ δὲ χειμῶνος διελθόντος πάλιν εἰς τὴν νῆσον διέπτη. Ὁ δὲ ἕτερος θεασάμενος αὐτὸν λιπαρὸν καὶ εὐεκτοῦντα ᾔτει αὐτὸν μή τι φέρειν, διότι προϋποσχόμενος αὐτῷ οὐδὲν ἐκόμισεν. Ὁ δὲ εἶπε· ʻμὴ ἐμὲ μέμφου, τὴν δὲ φύσιν τοῦ τόπου· ἐκεῖθεν γὰρ τρέφεσθαι μὲν οἷόν τε, φέρεσθαι δὲ οὐδένʼ.

Οὗτος ὁ λόγος ἁρμόσειεν ἂν πρὸς ἐκείνους, οἳ τὰς φιλίας μέχρις ἑστιάσεως μόνον παρέχονται, περαιτέρω δὲ οὐδὲν τοὺς φίλους ὠφελοῦσιν.

LXXXII. Δέλφαξ καὶ πρόβατα.

Ἔν τινι ποίμνῃ προβάτων δέλφαξ εἰσελθὼν ἐνέμετο· καὶ δή ποτε τοῦ ποιμένος συλλαμβάνοντος αὐτὸν ἐκεκράγει τε καὶ ἀντέτεινε. Τῶν δὲ προβάτων αἰτιωμένων αὐτὸν ἐπὶ τῇ βοῇ καὶ λεγόντων· ʻἡμᾶς γὰρ οὐ συνεχῶς συλλαμβάνει; καὶ οὐ κράζομενʼ ἔφη πρὸς αὐτά· ʻἀλλʼ οὐχ ὁμοία γε τῇ ὑμετέρᾳ ἡ ἐμὴ σύλληψις· ὑμᾶς γὰρ ἢ διὰ τὰ ἔρια ἀγρεύει ἢ διὰ τοὺς ἄρνας, ἐμὲ δὲ διὰ τὰ κρέαʼ.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι εἰκότως ἐκεῖνοι ἀνοιμώζουσιν, οἷς ὁ κίνδυνος οὐ περὶ χρημάτων, ἀλλὰ περὶ σωτηρίας.

LXXXIII. Κίχλα.

Ἔν τινι μυρσινῶνι κίχλα ἐνέμετο, διὰ δὲ τὴν γλυκύτητα τοῦ καρποῦ οὐκ ἀφίστατο. Ὁ ἰξευτὴς δὲ παρατηρησάμενος ἐμφιλοχωροῦσαν ἰξεύσας

συνέλαβε. Καὶ δὴ μέλλουσα ἀναιρεῖσθαι ἔφη· 'δειλαία εἰμί, ἥτις διὰ τροφῆς γλυκύτητα σωτηρίας στερίσκομαι'.

Ὁ λόγος πρὸς ἄνδρα ἄσωτον δι' ἡδυπάθειαν ἀπολωλότα εὔκαιρός ἐστιν.

LXXXIV. Χὴν χρυσοτόκος.

Ἑρμῆς θρησκευόμενος ὑπό τινος περιττῶς χῆνα αὐτῷ ἐχαρίσατο ὠὰ χρύσεα τίκτουσαν. Ὁ δὲ οὐκ ἀναμείνας τὴν κατὰ μικρὸν ὠφέλειαν, ὑπολαβὼν δέ, ὅτι πάντα τὰ ἐντὸς χρυσᾶ ἔχει ὁ χήν, οὐδὲν μελλήσας ἔθυσεν αὐτόν. Συνέβη δὲ αὐτὸν μὴ μόνον ὧν προσεδόκησε σφαλῆναι, ἀλλὰ καὶ τὰ ὠὰ ἀποβαλεῖν· τὰ γὰρ ἐντὸς πάντα σαρκώδη εὗρεν.

Οὕτω πολλάκις οἱ πλεονέκται δι' ἐπιθυμίαν πλειόνων καὶ τὰ ἐν χερσὶν ὄντα προΐενται.

LXXXV. Ἑρμῆς καὶ ἀγαλματοποιός.

Ἑρμῆς βουλόμενος γνῶναι, ἐν τίνι τιμῇ παρὰ ἀνθρώποις εἴη, ἧκεν ἀφομοιωθεὶς ἀνθρώπῳ καὶ ὁρᾷ ἀγαλματοποιοῦ ἐργαστήριον. Καὶ θεασάμενος Διὸς ἄγαλμα ἐπυνθάνετο· 'πόσου'; εἰπόντος δὲ αὐτοῦ ὅτι 'δραχμῆς', γελάσας ἠρώτα· 'τῆς Ἥρας πόσου'; εἰπόντος δέ· 'ἔτι μείζονος' [καὶ] θεασάμενος καὶ αὑτοῦ ἄγαλμα ὑπέλαβεν, ὅτι αὐτόν, ἐπειδὴ καὶ ἄγγελος καὶ ἐπικερδής, περὶ πολλοῦ ποιοῦνται οἱ ἄνθρωποι. Διόπερ ἐπυνθάνετο ὁ Ἑρμῆς· καὶ ὁ ἀγαλματογλύφος ἔφη· 'ἀλλ' ἐὰν τούτους ἀγοράσῃς, τοῦτόν σοι προσθήκην δώσω'.

Πρὸς ἄνδρα κενόδοξον ἐν οὐδεμιᾷ μοίρᾳ παρὰ τοῖς ἄλλοις ὄντα ὁ λόγος ἁρμόζει.

LXXXVI. Ἔχις καὶ ὕδρος.

Ἔχις ποτὸν ἐπί τινος κρήνης ἔπινεν· ὁ δὲ ἐνταῦθα οἰκῶν ὕδρος ἐκώλυσεν αὐτὸν ἀγανακτῶν, ὅτι μὴ ἀρκεῖται τῇ ἰδίᾳ νομῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν αὐτοῦ δίαιταν ἀφικνεῖται. Ἀεὶ δὲ τῆς φιλονεικίας αὐξανομένης συνέθεντο, ὅπως εἰς μάχην ἀλλήλοις καταστῶσι καὶ τῷ νικῶντι ἥ τε τοῦ ὕδατος καὶ τῆς γῆς νομὴ γένηται. Ταξαμένων δὲ αὐτῶν προθεσμίαν οἱ βάτραχοι διὰ μῖσος τοῦ ὕδρου παραγενόμενοι πρὸς τὸν ἔχιν παρεθάρσυναν αὐτὸν ἐπαγγελλόμενοι καὶ αὐτοὶ συμμαχήσειν αὐτῷ. Ἐνστάσης δὲ τῆς μάχης πρὸς τὸν ὕδρον ἐπολέμει, οἱ δὲ βάτραχοι μηδὲν περαιτέρω δρᾶν δυνάμενοι μεγάλα ἐκραύγασαν. Καὶ ὁ ἔχις νικήσας ᾐτιᾶτο αὐτούς, ὅτι γε συμμαχήσειν αὐτῷ ὑποσχόμενοι παρὰ τὴν μάχην οὐ μόνον <οὐκ> αὐτῷ ἐβοήθουν, ἀλλὰ καὶ ᾖδον. Οἱ δὲ ἔφασαν πρὸς αὐτόν· 'ἀλλ' εὖ

γε ἴσθι, ὦ οὗτος, ὅτι ἡ ἡμετέρα συμμαχία οὐ διὰ χειρῶν, διὰ δὲ μόνης φωνῆς συνέστηκεν'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι, ἔνθα χειρῶν χρεία, ἡ διὰ λόγων βοήθεια οὐδὲν λυσιτελεῖ.

LXXXVII. Κύων καὶ δεσπότης.

Ἔχων τις κύνα Μελιταῖον καὶ ὄνον διετέλει ἀεὶ τῷ κυνὶ προςπαίζων· καὶ δή, εἴ ποτε ἔξω ἐδείπνει, διεκόμιζέ τι αὐτῷ καὶ προςιόντι καὶ σαίνοντι παρέβαλλεν. Ὁ δὲ ὄνος φθονήσας προςέδραμε καὶ σκιρτῶν ἐλάκτιζεν αὐτόν. Καὶ ὃς ἀγανακτήσας ἐκέλευσε παίοντας αὐτὸν ἀπαγαγεῖν καὶ τῇ φάτνῃ προςδῆσαι.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οὐ πάντες πρὸς πάντα πεφύκασιν.

LXXXVIII. Κύνες δύο.

Ἔχων τις δύο κύνας τὸν μὲν θηρεύειν ἐδίδασκε, τὸν δὲ οἰκουρὸν ἐποίησε· καὶ δή, <εἴ> ποτε ὁ θηρευτὴς ἐξιὼν ἐπ' ἄγραν συνελάμβανέ τι, τούτῳ ἐκ μέρους καὶ τῷ ἑτέρῳ παρέβαλλεν. Ἀγανακτοῦντος δὲ τοῦ θηρευτικοῦ καὶ τὸν ἕτερον ὀνειδίζοντος, εἴγε αὐτὸς μὲν ἐξιὼν παρ' ἕκαστα μοχθοίη, ὁ δὲ οὐδὲν ποιῶν τοῖς αὐτοῦ πόνοις ἐντρυφᾷ, ἐκεῖνος ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ἀλλὰ μὴ ἐμὲ μέμφου, ἀλλὰ τὸν δεσπότην, ὃς οὐ πονεῖν με ἐδίδαξεν, ἀλλοτρίους δὲ πόνους κατεσθίειν'.

Οὕτω καὶ τῶν παίδων οἱ ῥᾴθυμοι οὐ μεμπτέοι, ὅταν αὐτοὺς οἱ γονεῖς οὕτως ἄγωσιν.

LXXXIX. Ἔχις καὶ ῥίνη.

Ἔχις εἰςελθὼν εἰς χαλκουργοῦ ἐργαστήριον παρὰ τῶν σκευῶν ἔρανον ᾔτει· λαβὼν δὲ παρ' αὐτῶν ἧκε πρὸς τὴν ῥίνην καὶ αὐτὴν παρεκάλει δοῦναί τι αὐτῷ. Ἡ δὲ ὑποτυχοῦσα εἶπεν· 'ἀλλ' εὐήθης εἶ παρ' ἐμοῦ τι ἀποίσεσθαι οἰόμενος, ἥτις οὐ διδόναι, ἀλλὰ λαμβάνειν παρὰ πάντων εἴωθα'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι μάταιοι οἱ παρὰ φιλαργύρων τι κερδαίνειν προςδοκῶντες.

XC. Πατὴρ καὶ θυγατέρες.

Ἔχων τις δύο θυγατέρας τὴν μὲν κηπουρῷ ἐξέδωκε πρὸς γάμον, τὴν δὲ ἑτέραν κεραμεῖ. Χρόνου δὲ προελθόντος ἧκεν ὡς τὴν τοῦ κηπουροῦ καὶ ταύτην ἠρώτα, πῶς ἔχοι καὶ ἐν τίνι αὐτοῖς εἴη τὰ πράγματα. Τῆς δὲ εἰπούσης πάντα μὲν αὐτοῖς παρεῖναι, ἓν δὲ τοῦτο εὔχεσθαι τοῖς θεοῖς, ὅπως χειμὼν γένηται καὶ ὄμβρος, ἵνα τὰ λάχανα ἀρδευθῇ, μετ' οὐ πολὺ

παρεγένετο πρὸς τὴν τοῦ κεραμέως καὶ αὐτῆς ἐπυνθάνετο, πῶς ἔχοι. Τῆς δὲ τὰ μὲν ἄλλα μὴ ἐνδεῖσθαι εἰπούσης, τοῦτο δὲ μόνον εὔχεσθαι, ὅπως αἰθρία τε καὶ λαμπρὰ ἐπιμείνῃ ἡ σελήνη καὶ λαμπρὸς ὁ ἥλιος, ἵνα ξηρανθῇ ὁ κέραμος, εἶπε [δὲ] πρὸς αὐτήν· 'ἐὰν σὺ μὲν εὐδίαν ἐπιζητῇς, ἡ δὲ ἀδελφή σου χειμῶνα, ποτέρᾳ ὑμῶν συνεύξωμαι';

Οὕτως οἱ ἐν ταὐτῷ τοῖς ἀνομοίοις πράγμασιν ἐπιχειροῦντες εἰκότως περὶ τὰ ἑκάτερα πταίουσιν.

XCI. Ἔχις καὶ ἀλώπηξ.

Ἔχις ἐπὶ παλιούρων δέσμῃ ὑπὲρ ποταμὸν παρεφέρετο· ἀλώπηξ δὲ παριοῦσα, ὡς ἐθεάσατο αὐτόν, εἶπεν· 'ἄξιος τῆς νηὸς ὁ ναύκληρος'.

Πρὸς ἄνδρα πονηρὸν μοχθηροῖς πράγμασιν ἐγχειρήσαντα.

XCII. Ἔριφος καὶ λύκος.

Ἔριφος ὑστερήσας ἀπὸ ποίμνης ὑπὸ λύκου κατεδιώκετο· ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ ἔριφος λέγει τῷ λύκῳ· 'πέπεισμαι, λύκε, ὅτι σὸν βρῶμά εἰμι· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀδόξως ἀποθάνω, αὔλησον, ὅπως ὀρχήσωμαι'. Αὐλοῦντος δὲ τοῦ λύκου καὶ ὀρχουμένου τοῦ ἐρίφου οἱ κύνες ἀκούσαντες <καὶ> ἐξελθόντες κατεδίωκον τὸν λύκον. Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ λύκος λέγει τῷ ἐρίφῳ· 'ταῦτα ἐμοὶ καλῶς γίνεται· ἔδει γάρ με μακελλάριον ὄντα αὐλητὴν μὴ μιμεῖσθαι'.

Οὕτως οἱ παρὰ γνώμην τοῦ καιροῦ τι πράττοντες καὶ ὧν ἐν χερσὶν ἔχουσιν ὑστεροῦνται.

XCIII. Ζεύς, Προμηθεύς, Ἀθηνᾶ, Μῶμος.

Ζεὺς καὶ Προμηθεὺς καὶ Ἀθηνᾶ κατεσκεύασαν, ὁ μὲν ταῦρον, Προμηθεὺς δὲ ἄνθρωπον, ἡ δὲ οἶκον· <καὶ> Μῶμον κριτὴν εἵλοντο. Ὁ δὲ φθονήσας τοῖς δημιουργήμασιν ἀρξάμενος ἔλεγε τὸν μὲν Δία ἡμαρτηκέναι τοῦ ταύρου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τοῖς κέρασι <μὴ> θέντα, ἵνα βλέπῃ, ποῦ τύπτει· τὸν δὲ Προμηθέα, διότι τοῦ ἀνθρώπου τὰς φρένας οὐκ ἔξωθεν ἀπεκρέμασεν, ἵνα μὴ λανθάνωσιν οἱ πονηροί, φανερὸν δὲ ᾖ, τί ἕκαστος κατὰ νοῦν ἔχει· τρίτον δὲ ἔλεγεν, ὡς ἔδει τὴν Ἀθηνᾶν τὸν οἶκον τροχοῖς ἐπιθεῖναι, ἵνα, ἐὰν πονηρός τις παροικισθῇ γείτων, ῥᾳδίως μεταβαίνῃ. Καὶ ὁ Ζεὺς ἀγανακτήσας κατ' αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βασκανίᾳ τοῦ Ὀλύμπου αὐτὸν ἐξέβαλεν.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οὐδὲν οὕτως ἐστὶν ἐνάρετον, ὃ μὴ πάντως περί τι ψόγον ἐπιδέχεται.

XCIV. Κολοιὸς καὶ ὄρνεις.

Ζεὺς βουλόμενος βασιλέα ὀρνέων καταστῆσαι προθεσμίαν αὐτοῖς ἔταξεν, ᾗ παραγενήσεται. Κολοιὸς δὲ συνειδὼς ἑαυτῷ δυσμορφίαν περιιὼν τὰ ἀποπίπτοντα τῶν ὀρνέων πτερὰ ἀνελάμβανε καὶ ἑαυτῷ περιῆπτεν. Ὡς δὲ ἐνέστη ἡ ἡμέρα, ποικίλος γενόμενος ἧκε πρὸς τὸν Δία. Μέλλοντος δὲ αὐτοῦ διὰ τὴν εὐπρέπειαν βασιλέα αὐτὸν χειροτονεῖν τὰ ὄρνεα ἀγανακτήσαντα περιέστη καὶ ἕκαστον τὸ ἴδιον ἀφείλετο. Οὕτω τε συνέβη αὐτῷ ἀπογυμνωθέντι πάλιν κολοιὸν γενέσθαι.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ χρεωφειλέται, μέχρι μὲν τὰ ἀλλότρια ἔχουσι χρήματα, δοκοῦσί τινες εἶναι, ἐπειδὰν δὲ [τὰ] αὐτὰ ἀποδώσωσιν, ὁποῖοι ἐξ ἀρχῆς ἦσαν, εὑρίσκονται.

XCV. Ἑρμῆς καὶ Γῆ.

Ζεὺς πλάσας ἄνδρα καὶ γυναῖκα ἐκέλευσεν Ἑρμῇ ἀγαγεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὴν Γῆν καὶ δεῖξαι, ὅθεν ὀρύξαντες σπήλαιον ποιήσουσι. Τοῦ δὲ τὸ προσταχθὲν ποιήσαντος ἡ Γῆ τὸ μὲν πρῶτον ἐκώλυεν· ὡς δὲ Ἑρμῆς ἠνάγκαζε λέγων τὸν Δία προστεταχέναι, 'ἀλλ' ὀρυσσέτωσαν', ἔφη, 'ὅσην βούλονται· στένοντες γὰρ αὐτὴν καὶ κλαίοντες παραδώσουσι.'

Πρὸς τοὺς ῥᾳδίως δανειζομένους, μετὰ λύπης δὲ ἀποδιδόντας ὁ λόγος εὔκαιρος.

XCVI. Ἑρμῆς.

Ζεὺς Ἑρμῇ προσέταξε πᾶσι τοῖς τεχνίταις ψεύδους φάρμακον χέαι· ὁ δὲ τοῦτο τρίψας καὶ μέτρον ποιήσας ἴσον ἑκάστῳ ἐγχεῖ. Ἐπεὶ δὲ μόνου τοῦ σκυτέως ὑπολειφθέντος πολὺ φάρμακον κατελείπετο, λαβὼν ὅλην τὴν χύσιν κατ' αὐτοῦ κατέχεεν. Ἐκ τούτου συνέβη τοὺς τεχνίτας πάντας ψεύδεσθαι, μάλιστα <δὲ> τοὺς σκυτέας.

Πρὸς ἄνδρα ψευδολόγον ὁ λόγος εὔκαιρος.

XCVII. Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων.

Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων περὶ τοξικῆς ἤριζον. Τοῦ δὲ Ἀπόλλωνος ἐντείναντος τὸ τόξον καὶ τὸ βέλος ἀφέντος Ζεὺς τοσοῦτον διέβη, ὅσον Ἀπόλλων ἐτόξευσεν.

Οὕτως οἱ τοῖς κρείττοσιν ἀνθαμιλλώμενοι πρὸς τῷ ἐκείνων μὴ ἐφικέσθαι καὶ γέλωτα ὀφλισκάνουσιν.

XCVIII. Ζεὺς καὶ χελώνη.

Ζεὺς γαμῶν πάντα τὰ ζῷα εἱστία. Μόνης δὲ χελώνης ὑστερησάσης διαπορῶν τὴν αἰτίαν τῇ ὑστεραίᾳ ἐπυνθάνετο αὐτῆς, διὰ τί μόνη ἐπὶ τὸ

δεῖπνον οὐκ ἦλθε. Τῆς δὲ εἰπούσης· 'οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος' ἀγανακτήσας κατ' αὐτῆς παρεσκεύασεν αὐτὴν τὸν οἶκον αὐτῆς βαστάζουσαν.

Οὕτω πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων αἱροῦνται μᾶλλον λιτῶς οἰκεῖν ἢ παρ' ἄλλοις πολυτελῶς διαιτᾶσθαι.

XCIX. Ζεὺς καὶ ἀλώπηξ.

Ζεὺς ἀγασάμενος ἀλώπεκος τὸ συνετὸν τῶν φρενῶν καὶ τὸ ποικίλον τὸ βασίλειον αὐτῇ τῶν ἀλόγων ζῴων ἐνεχείρισε. Βουλόμενος δὲ γνῶναι, εἰ τὰς τύχας μεταλλάξασα μετεβάλετο καὶ τὴν γλισχρότητα, φερομένης αὐτῆς ἐν φορείῳ κάνθαρον παρὰ τὴν ὄψιν ἀφῆκεν. Ἡ δὲ ἀντισχεῖν μὴ δυναμένη, ἐπειδὴ περιίπτατο τῷ φορείῳ, ἀναπηδήσασα ἀκόσμως συλλαβεῖν αὐτὸν ἐπειρᾶτο. Καὶ ὁ Ζεὺς ἀγανακτήσας κατ' αὐτῆς πάλιν αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν τάξιν ἀποκατέστησεν.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ φαῦλοι τῶν ἀνθρώπων, κἂν τὰ προσχήματα λαμπρότερα ἀναλάβωσιν, τὴν γοῦν φύσιν οὐ μετατίθενται.

C. Ζεὺς καὶ ἄνθρωποι.

Ζεὺς πλάσας ἀνθρώπους ἐκέλευσεν Ἑρμῇ νοῦν αὐτοῖς ἐγχέαι· κἀκεῖνος μέτρον ποιήσας ἴσον ἐνέχεεν ἑκάστῳ. Συνέβη δὲ τοὺς μὲν μικροφυεῖς πληρωθέντας τοῦ μέτρου φρονίμους γενέσθαι, τοὺς δὲ μακροὺς ἅτε μὴ ἐφικομένου τοῦ ποτοῦ μηδὲ μέχρι γονάτων εἰς πᾶν τὸ σῶμα ἀφρονεστέρους γενέσθαι.

Πρὸς ἄνδρα εὐμεγέθη μὲν σώματι, κατὰ ψυχὴν δὲ ἀλόγιστον ὁ λόγος εὔκαιρος.

CI. Ἑρμῆς.

Ζεὺς Ἑρμῇ προσέταξε πᾶσι τοῖς τεχνίταις ψεύδους φάρμακον χεῖν· ὁ δὲ τοῦτο τρίψας καὶ μέτρον ποιήσας ἴσον ἑκάστῳ ἐνέχεεν. Ἐπεὶ δὲ μόνου τοῦ ἰατροῦ ὑπολειφθέντος πολὺ φάρμακον κατελείπετο, λαβὼν [οὖν] ὅλην τὴν θυίαν κατ' αὐτοῦ κατέχεεν. Ἐκ τούτου συνέβη τοὺς τεχνίτας πάντας ψεύδεσθαι, μάλιστα δὲ πάντων τοὺς ἰατρούς.

Ὁ λόγος εὔκαιρος πρὸς ἄνδρα ψευδολόγον. —

CII. Ἥρως.

Ἥρωά τις ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔχων τούτῳ πολυτελῶς ἔθυεν. Ἀεὶ δὲ αὐτοῦ ἀναλισκομένου καὶ πολλὰ εἰς θυσίας δαπανῶντος ὁ ἥρως ἐπιστὰς αὐτῷ νύκτωρ ἔφη· 'ἀλλ', ὦ οὗτος, πέπαυσο τὰς οὐσίας διαφθείρων· ἐὰν γὰρ πάντα ἀναλώσας πένης γένῃ, ἐμὲ αἰτιάσῃ'.

Οὕτω πολλοὶ διὰ τὴν ἑαυτῶν ἀβουλίαν δυστυχοῦντες τὴν αἰτίαν ἐπὶ τοὺς θεοὺς ἀναφέρουσιν.

CIII. Ἡρακλῆς καὶ Πλοῦτος.

Ἡρακλῆς ἰσοθεωθεὶς καὶ παρὰ Διὶ ἑστιώμενος ἕνα ἕκαστον τῶν θεῶν μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης ἠσπάζετο· καὶ δὴ τελευταίου εἰσελθόντος τοῦ Πλούτου κατὰ τοῦ ἐδάφους κύψας ἀπέστρεπτο αὐτόν. Ὁ δὲ Ζεὺς θαυμάσας τὸ γεγονὸς ἐπυνθάνετο αὐτοῦ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν πάντας τοὺς δαίμονας προσαγορεύσας ἀσμένως μόνον τὸν Πλοῦτον ὑποβλέπεται. Ὁ δὲ εἶπεν· 'ἀλλ' ἔγωγε διὰ τοῦτο αὐτὸν ὑποβλέπομαι, ὅτι, παρ' ὃν καιρὸν ἐν ἀνθρώποις ἤμην, ἑώρων αὐτὸν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῖς πονηροῖς συνόντα'.

Ὁ λόγος λεχθείη ἂν ἐπ' ἀνδρὸς πλουσίου μὲν τὴν τύχην, πονηροῦ δὲ τὸν τρόπον. —

CIV. Μύρμηξ καὶ κάνθαρος.

Θέρους ὥρᾳ μύρμηξ περιπατῶν τὴν ἄρουραν πυροὺς καὶ κριθὰς συνέλεγεν ἀποθησαυριζόμενος ἑαυτῷ τροφὰς εἰς τὸν χειμῶνα. Κάνθαρος δὲ τοῦτον θεασάμενος ἐθαύμασεν ὡς ἐπιπονώτατον, εἴγε παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν μοχθεῖ, <παρ' ὃν> τὰ [δὲ] ἄλλα ζῷα πόνων ἀφειμένα ῥᾳστώνην ἄγει. Ὁ δὲ τότε μὲν ἡσύχαζεν· ὕστερον δέ, [ὡς] ὅτε χειμὼν ἐνέστη, τῆς κόπρου ὑπὸ τοῦ ὄμβρου ἐκλυθείσης ὁ κάνθαρος ἧκε πρὸς αὐτὸν λιμώττων καὶ τροφῆς μεταλαβεῖν δεόμενος. Ὁ δὲ <ἔφη> πρὸς αὐτόν· 'ὦ κάνθαρε, ἀλλ' εἰ τότε ἐπόνεις, ὅτε ἐμόχθουν καὶ ἐμὲ ὠνείδιζες, οὐκ ἂν νῦν τροφῆς ἐπεδέου'.

Οὕτως οἱ παρὰ τὰς εὐθηνείας τοῦ μέλλοντος μὴ προνοούμενοι παρὰ τὰς τῶν καιρῶν μεταβολὰς τὰ μέγιστα δυστυχοῦσιν.

CV. Θύννος καὶ δελφίς.

Θύννος διωκόμενος ὑπὸ δελφῖνος καὶ πολλῷ τῷ ῥοίζῳ φερόμενος, ἐπειδὴ καταλαμβάνεσθαι ἔμελλεν, ἔλαθεν ὑπὸ σφοδρᾶς ὁρμῆς ἐκβρασθῆναι εἴς τινα ἠϊόνα· ὑπὸ δὲ τῆς αὐτῆς φορᾶς ἐλαυνόμενος καὶ ὁ δελφὶς αὐτῷ συνεξώσθη. Καὶ ὁ θύννος, ὡς ἐθεάσατο ἐπιστραφεὶς [πρὸς] αὐτὸν λιποθυμοῦντα, ἔφη· 'ἀλλ' ἔμοιγε οὐκέτι λυπηρὸς ὁ θάνατος· ὁρῶ γὰρ καὶ τὸν αἴτιόν μοι θανάτου γενόμενον συναποθνήσκοντα'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ῥᾳδίον φερουσι τὰς [τῶν ὁμοίων] συμφορὰς οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ἴδωσι καὶ τοὺς αἰτίους τούτων γεγονότας δυστυχοῦντας. —

CVI. Ἰατρὸς καὶ νοσῶν.

Ἰατρὸς ἐκκομιζομένῳ τινὶ τῶν οἰκείων ἐπακολουθῶν ἔλεγε πρὸς τοὺς προπέμποντας ὡς 'οὗτος ὁ ἄνθρωπος, εἰ οἴνου ἀπείχετο καὶ κλυστῆρι ἐχρή-

σατο, οὐκ ἂν ἀπέθανε'. Τούτων δέ τις ὑποτυχὼν ἔφη· 'ὦ οὗτος, ἀλλ' οὐ νῦν σε ἔδει ταῦτα λέγειν, ὅτε οὐδὲν ὄφελος, τότε δὲ παραινεῖν, ὅτε καὶ χρῆσθαι ἠδύνατο'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι δεῖ τοῖς φίλοις παρὰ τὰς χρείας τὰς βοηθείας παρέχεσθαι, ἀλλὰ μὴ μετὰ τὰς τῶν πραγμάτων ἀπογνώσεις κατειρωνεύεσθαι.

CVII. Ἰξευτὴς καὶ ἀσπίς.

Ἰξευτὴς ἀναλαβὼν ἰξὸν καὶ τοὺς καλάμους ἐξῆλθεν ἐπ' ἄγραν· θεασάμενος δὲ κίχλαν ἐπί τινος ὑψηλοῦ δένδρου καθημένην ταύτην συλλαβεῖν ἐβουλήθη. Καὶ δὴ συνάψας εἰς μῆκος τοὺς καλάμους ἀτενὲς ἔβλεπεν ὅλος ὢν πρὸς τῷ ἀέρι τὸν νοῦν. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἄνω νεύων ἔλαθεν ἀσπίδα πρὸ τῶν ἑαυτοῦ ποδῶν κοιμωμένην πατῆσαι, ἥτις ἐπιστραφεῖσα δῆξιν <ἐπ'> αὐτὸν ἀνῆκεν. Ὁ δὲ λιποψυχῶν ἔφη πρὸς ἑαυτόν· 'ἄθλιος ἔγωγε, ὃς ἕτερον θηρεῦσαι βουλόμενος ἔλαθον αὐτὸς ἀγρευθῆναι εἰς θάνατον'.

Οὕτως οἱ τοῖς πέλας ἐπιβουλὰς ῥάπτοντες φθάνουσιν αὐτοὶ συμφοραῖς περιπίπτοντες. —

CVIII. Καρκῖνος καὶ ἀλώπηξ.

Καρκῖνος ἀναβὰς ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἐπί τινος αἰγιαλοῦ ἐνέμετο. Ἀλώπηξ δὲ λιμώττουσα, ὡς ἐθεάσατο αὐτόν, ἀποροῦσα τροφῆς προσδραμοῦσα συνέλαβεν αὐτόν. Ὁ δὲ μέλλων καταβιβρώσκεσθαι ἔφη· 'ἀλλ' ἔγωγε δίκαια πέπονθα, ὅτι θαλάσσιος ὢν χερσαῖος ἠβουλήθην γενέσθαι'.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ τὰ οἰκεῖα καταλιπόντες ἐπιτηδεύματα καὶ τοῖς μηδὲν προσήκουσιν ἐπιχειροῦντες εἰκότως δυστυχοῦσιν.

CIX. Κάμηλος καὶ Ζεύς.

Κάμηλος θεασαμένη ταῦρον ἐπὶ τοῖς κέρασιν ἀγαλλόμενον φθονήσασα αὐτῷ ἐβουλήθη καὶ αὐτὴ τῶν ἴσων ἐφικέσθαι. Διόπερ παραγενομένη πρὸς τὸν Δία τούτου ἐδέετο, ὅπως αὐτῇ κέρατα προσνείμῃ. Καὶ ὁ Ζεὺς ἀγανακτήσας κατ' αὐτῆς, εἴγε μὴ ἀρκεῖται τῷ μεγέθει τοῦ σώματος καὶ τῇ ἰσχύϊ, ἀλλὰ καὶ περισσότερον ἐπιθυμεῖ, οὐ μόνον αὐτῇ κέρατα οὐ προσέθηκεν, ἀλλὰ καὶ μέρος τι τῶν ὤτων ἀφῆκεν.

Οὕτω πολλοὶ διὰ πλεονεξίαν τοῖς ἄλλοις ἐποφθαλμιῶντες λανθάνουσι καὶ τῶν ἰδίων στερούμενοι.

CX. Κάστωρ.

Κάστωρ ζῷον τετράπουν ἐν λίμνῃ γινόμενον. Τούτου λέγεται τὰ αἰδοῖα εἴς τινας θεραπείας χρήσιμα. Καὶ δή, εἴ ποτε τις αὐτὸν θεασάμενος διώκοι ἐκτέμνειν βουλόμενος, εἰδώς, οὗ χάριν διώκεται, μέχρι μέν τινος φεύγει

τῇ τῶν ποδῶν ταχυτῆτι συγχρώμενος πρὸς τὸ ὁλόκληρον ἑαυτὸν διαφυλάξαι· ἐπειδὰν δὲ περικατάληπτος γένηται, ἀποκόπτων τὰ αἰδοῖα ῥίπτει καὶ οὕτως τῆς σωτηρίας τυγχάνει.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων φρόνιμοι, ὅσοι διὰ χρήματα ἐπιβουλευόμενοι, ἐκεῖνα ὑπερορῶσιν ὑπὲρ τοῦ <ἕνεκεν> τῆς σωτηρίας μὴ κινδυνεύειν.

CXI. Κηπουρός.

Κηπουρῷ τις ἐπιστὰς ἀρδεύοντι τὰ λάχανα ἐπυνθάνετο αὐτοῦ τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν τὰ μὲν ἄγρια τῶν λαχάνων εὐθαλῆ τε καὶ στερεά, τὰ δὲ ἥμερα λεπτὰ καὶ μεμαρασμενα. Καὶ εἶπεν· ἡ γῆ τῶν μὲν μήτηρ, τῶν δὲ μητρυιά᾽.

Οὕτω καὶ τῶν παίδων οὐχ ὁμοίως τρέφονται οἱ ὑπὸ μητρυιᾶς τρεφόμενοι τοῖς μητέρας ἔχουσιν.

CXII. Κηπουρὸς καὶ κύων.

Κηπουροῦ κύων εἰς φρέαρ ἔπεσεν· ὁ δὲ ἀνιμήσασθαι αὐτὸν βουλόμενος, ἐπεὶ κατέβη, ὁ κύων ἠπορημένος, ὡς προςῆλθεν αὐτῷ, οἰόμενος ὑπ᾽ αὐτοῦ βαπτίζεσθαι ἔδακεν αὐτόν. Καὶ ὃς κακῶς διατεθεὶς ἔφη· ᾽ἀλλ᾽ ἔγωγε ἄξια πέπονθα· τί γὰρ σοῦ σεαυτὸν κατακρημνίσαντος τοῦ κινδύνου σε ἀπαλλάξαι ἐπειρώμην;᾽

Πρὸς ἄνδρα ἀχάριστον πρὸς τοὺς εὐεργέτας καὶ πρὸς ἀδικοῦντας ὁ μῦθος ἁρμόζει.

CXIII. Κιθαρῳδός.

Κιθαρῳδὸς ἀφυὴς ἐν κεκονιαμένῳ οἴκῳ συνεχῶς ᾄδων ἀντηχούσης αὐτῷ τῆς φωνῆς, ὥςτε αὐτὸν εὔφωνον σφόδρα εἶναι, καὶ δὴ ἐπαρθεὶς ἐπὶ τούτῳ ἔγνω δεῖν καὶ εἰς θέατρον εἰςελθεῖν. Ἀφικόμενος δὲ ἐπὶ σκηνὴν καὶ πάνυ κακῶς ᾄδων λίθοις βαλλόμενος ἐξηλάθη.

Οὕτως καὶ τῶν ῥητόρων ενιοι ἐν σχολαῖς τινες δοκοῦντες, ὅταν ἐπὶ τὰς πολιτείας ἀφίκωνται, οὐδενὸς ἄξιοι εὑρίσκονται.

CXIV. Κλέπται καὶ ἀλεκτρυών.

Κλέπται εἴς τινα οἰκίαν εἰςελθόντες οὐδὲν μὲν ἄλλο εὗρον, μόνον δὲ ἀλεκτρυόνα· καὶ τοῦτον λαβόντες ἀπηλλάγησαν. Ὁ δὲ μέλλων ὑπ᾽ αὐτῶν θύεσθαι ἐδέετο, ὅπως αὐτὸν ἀπολύσωσι χρήσιμον ὄντα τοῖς ἀνθρώποις <διὰ τὸ> καὶ νύκτωρ αὐτοὺς ἐπὶ τὰ ἔργα ἐγείρειν. Οἱ δὲ ὑποτυχόντες ἔφασαν· ᾽ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτό σε μάλιστα θύομεν· ἐκείνους γὰρ ἐγείρων ἐξ ἑτέρων ἡμᾶς οὐκ ἐᾷς κλέπτειν᾽.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ταῦτα μάλιστα τοῖς πονηροῖς ἠναντίωται, ἅ ἐστι τῶν χρηστῶν εὐεργετήματα.

CXV. Κολοιὸς καὶ κόρακες.

Κολοιός, ὀπόσῳ τῶν ἄλλων μεγέθει κολοιῶν ὑπερφέρων, ὑπερφρονήσας τοὺς ὁμοφύλους παρεγένετο πρὸς τοὺς κόρακας καὶ τούτοις ἠξίου συνδιαιτᾶσθαι· οἱ δὲ ἀμφιγνοοῦντες αὐτοῦ τό τε εἶδος καὶ τὴν φωνὴν παίοντες αὐτὸν ἐξέβαλον. Καὶ ὃς ἀπελαθεὶς ὑπ᾽ αὐτῶν ἧκε πάλιν πρὸς τοὺς κολοιούς· οἱ δὲ ἀγανακτοῦντες ἐπὶ τῇ ὕβρει οὐ προσεδέξαντο αὐτόν. Οὕτω τε συνέβη αὐτῷ τῆς μετ᾽ ἀμφοτέρων διαίτης στερηθῆναι.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ τὰς πατρίδας ἀπολιπόντες καὶ τὰς ἀλλοδαπὰς προκρίνοντες οὔτε ἐν ἐκείναις εὐδοκιμοῦσι διὰ τὸ ξένους εἶναι καὶ ὑπὸ τῶν πολιτῶν δυσχεραίνονται διὰ τὸ ὑπερπεφρονηκέναι αὐτούς.

CXVI. Κόραξ καὶ ἀλώπηξ.

Κόραξ κρέας ἁρπάσας ἐπί τινος δένδρου ἐκάθισεν· ἀλώπηξ δὲ θεασαμένη αὐτὸν <καὶ> βουλομένη τοῦ κρέατος περιγενέσθαι στᾶσα ἐπῄνει αὐτὸν ὡς εὐμεγέθη τε καὶ καλόν, λέγουσα, ὡς πρέπει αὐτῷ μάλιστα τῶν ὀρνέων βασιλεύειν καὶ τοῦτο πάντως ἂν ἐγένετο, εἰ φωνὴν εἶχεν. Ὁ δὲ παραστῆσαι αὐτῇ θέλων, ὅτι καὶ φωνὴν ἔχει, ἀποβαλὼν τὸ κρέας μεγάλα ἐκεκράγει. Ἐκείνη δὲ προσδραμοῦσα καὶ τὸ κρέας ἁρπάσασα ἔφη· 'ὦ κόραξ, καὶ φρένας εἰ εἶχες, οὐδὲν ἂν ἐδέησας εἰς τὸ πάντων σε βασιλεῦσαι'.

Πρὸς ἄνδρα ἀνόητον ὁ λόγος εὔκαιρος.

CXVII. Κορώνη καὶ κόραξ.

Κορώνη φθονήσασα κόρακι ἐπὶ τῷ διὰ οἰωνῶν μαντεύεσθαι ἀνθρώποις καὶ τὸ μέλλον προφαίνειν καὶ διὰ τοῦτο ὑπ᾽ αὐτῶν μαρτυρεῖσθαι ἐβουλήθη τῶν αὐτῶν ἐφικέσθαι· καὶ δὴ θεασαμένη τινὰς ὁδοιπόρους παριόντας ἧκεν ἐπί τινος δένδρου καὶ στᾶσα μεγάλα ἐκεκράγει. Τῶν δὲ πρὸς τὰς φωνὰς ἐπιστραφέντων καὶ καταπλαγέντων εἷς τις ὑποτυχὼν ἔφη· 'ἀλλ᾽ ἀπίωμεν· κορώνη γάρ, ἥτις κεκραγυῖα οἰωνὸν οὐκ ἔχει'.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ τοῖς κρείττοσιν ἀνθαμιλλώμενοι πρὸς τῷ τῶν ἴσων μὴ ἐφικέσθαι καὶ γέλωτα ὀφλισκάνουσιν.

CXVIII. Κολοιὸς καὶ ἀλώπηξ.

Κολοιὸς λιμώττων ἐπί τινος συκῆς ἐκάθισεν· εὑρὼν δὲ τοὺς ὀλύνθους μηδέπω πεπείρους προσέμενεν, ἕως σῦκα γένωνται. Ἀλώπηξ δὲ θεασα-

μένη αὐτὸν ἐγχρονίζοντα καὶ τὴν αἰτίαν παρ' αὐτοῦ μαθοῦσα ἔφη· 'ἀλλὰ πεπλάνησαι, ὦ οὗτος, ἐλπίδι προσέχων, ἥτις βουκολεῖν μὲν οἶδε, τρέφειν δὲ οὐδαμῶς'.

Πρὸς ἄνδρα φιλόνεικον.

CXIX. Κορώνη καὶ κύων.

Κορώνη ἑστιῶσα κύνα ἐφ' ἑστίασιν ἐκάλεσεν· ὁ δὲ ἔφη πρὸς αὐτήν· 'τί μάτην τὰς θυσίας ἀναλίσκεις; ἡ γὰρ δαίμων οὕτως σε μισεῖ, ὡς καὶ τῶν σῶν οἰωνῶν τὴν πίστιν περιελέσθαι'. Καὶ ἡ κορώνη ἀπεκρίνατο· 'ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον αὐτῇ θύω, διότι οἶδα αὐτὴν ἀπεχθῶς διακειμένην, ἵνα διαλλαγῇ'.

Οὕτω πολλοὶ διὰ φόβον τοὺς πολεμίους εὐεργετεῖν οὐκ ὀκνοῦσιν.

CXX. Κόραξ καὶ ὄφις.

Κόραξ τροφῆς ἀπορῶν, ὡς ἐθεάσατο ὄφιν εν τινι εὐηλίῳ τόπῳ κοιμώμενον, τοῦτον καταπτὰς ἥρπασε. Τοῦ δὲ ἐπιστραφέντος καὶ δακόντος αὐτὸν ἀποθνῄσκειν μέλλων ἔφη· 'ἀλλ' ἔγωγε δείλαιος, ὅστις τοιοῦτον ἕρμαιον εὕρηκα, ἐξ οὗ καὶ ἀπόλλυμαι'.

Οὗτος ὁ λόγος λεχθείη ἂν ἐπ' ἄνδρα, ὃς διὰ θησαυροῦ εὕρεσιν καὶ περὶ σωτηρίας ἐκινδύνευσεν.

CXXI. Κολοιὸς καὶ περιστεραί.

Κολοιὸς ἰδὼν περιστερὰς ἔν τινι περιστεροτροφείῳ καλῶς τρεφομένας λευκάνας ἑαυτὸν ἧκεν ὡς καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς διαίτης μεταληψόμενος. Αἱ δέ, μέχρι <μὲν> ἡσύχαζεν, οἰόμεναι περιστερὰν αὐτὸν εἶναι προσίεντο· ἐπειδὴ δέ ποτε ἐκλαθόμενος ἐφθέγξατο, τηνικαῦτα ἀμφιγνοήσασαι αὐτοῦ τὴν φωνὴν ἐξήλασαν αὐτόν. Καὶ ὃς ἀποτυχὼν τῆς ἐνταῦθα τροφῆς ἐπανῆλθε πάλιν πρὸς τοὺς κολοιούς· κἀκεῖνοι οὐ γνωρίζοντες αὐτὸν διὰ τὸ χρῶμα τῆς μεθ' αὐτῶν διαίτης ἀπεῖρξαν αὐτόν. Οὕτω τε δυοῖν ἐπιθυμῆσαι ζητῶν οὐδὲ μιᾶς ἔτυχεν.

Ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς δεῖ τοῖς ἑαυτῶν ἀρκεῖσθαι λογιζομένους, ὅτι ἡ πλεονεξία πρὸς τῷ μηδὲν ὠφελεῖν πολλάκις καὶ τὰ προσόντα ἀφαιρεῖται.

CXXII. Κοιλία καὶ πόδες.

Κοιλία καὶ πόδες περὶ δυνάμεως ἤριζον. Παρ' ἕκαστα δὲ τῶν ποδῶν λεγόντων, ὅτι τοσοῦτον προέχουσι τῇ ἰσχύϊ, ὡς καὶ αὐτὴν τὴν γαστέρα βαστάζειν, ἐκείνη ἀπεκρίνατο· 'ἀλλ', ὦ οὗτοι, ἐὰν μὴ ἐγὼ τροφὴν προσλάβωμαι, οὐδὲ ὑμεῖς βαστάζειν δυνήσεσθε'.

Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν στρατευμάτων τὸ μηδὲν ἐπὶ τὸ πολὺ πλῆθος, ἐὰν μὴ οἱ στρατηγοὶ ἄριστα φρονῶσιν.

CXXIII. Κολοιὸς φυγάς.

Κολοιόν τις συλλαβὼν καὶ δήσας αὐτοῦ τὸν πόδα λινῷ κάλῳ τῷ ἑαυτοῦ παιδὶ δέδωκεν. Ὁ δὲ οὐχ ὑπομείνας τὴν μετ' ἀνθρώπων δίαιταν, ὡς πρὸς ὀλίγον ἀδείας ἔτυχε, φυγὼν ἧκεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ καλιάν. Περιειληθέντος δὲ τοῦ δεσμοῦ τοῖς κλάδοις ἀναπτῆναι μὴ δυνάμενος, ἐπειδὴ ἀποθνήσκειν ἔμελλεν, ἔφη πρὸς ἑαυτόν· 'ἀλλ' ἔγωγε δείλαιος, ὅςτις τὴν παρὰ ἀνθρώπων δουλείαν μὴ ὑπομείνας ἔλαθον ἐμαυτὸν καὶ σωτηρίας στερῆσαι.

Οὗτος ὁ λόγος ἁρμόσειεν ἂν ἐπ' ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες μετρίων ἑαυτοὺς κινδύνων ῥύσασθαι βουλόμενοι ἔλαθον εἰς μείζονα δεινὰ περιπεσεῖν.

CXXIV. Κύων καὶ μάγειρος.

Κύων εἴς τι μαγειρεῖον εἰςελθὼν τοῦ μαγείρου ἀσχοληθέντος καρδίαν ἁρπάσας ἔφυγεν. Ὁ δὲ ἐπιστραφείς, ὡς ἐθεάσατο αὐτόν, εἶπεν 'ἀλλ', ὦ αὕτη, ὅπου ἂν ᾖς, φυλάξομαί σε'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πολλάκις τὰ παθήματα τοῖς ἀνθρώποις μαθήματα γίνονται.

CXXV. Κύων καὶ ἀλώπηξ.

Κύων θηρευτικὸς λέοντα ἰδὼν τοῦτον ἐδίωκεν. Ὡς δὲ ἐπιστραφεὶς ὁ λέων ἐβρυχήσατο, φοβηθεὶς εἰς τοὐπίσω ἔφυγεν. Ἀλώπηξ δὲ θεασαμένη αὐτὸν ἔφη· 'ὦ κακὴ κεφαλή, σὺ λέοντα ἐδίωκες, οὗ οὐδὲ τὸν βρυχηθμὸν ὑπέμεινας';

Ὁ λόγος λεχθείη ἂν ἐπ' ἄνδρας αὐθάδεις, οἳ κατὰ πολὺ δυνατωτέρων συκοφαντεῖν ἐπιχειροῦντες, ὅταν ἐκεῖνοι ἀντιστῶσιν, εὐθέως ἀναχαιτίζουσιν.

CXXVI. Κύων κρέας φέρουσα.

Κύων κρέας ἔχουσα ποταμὸν διέβαινε· θεασαμένη δὲ τὴν ἑαυτῆς σκιὰν ἐν τῷ ὕδατι <ὑπέλαβεν ἑτέραν κύνα εἶναι μεῖζον κρέας ἔχουσαν>. Διόπερ ἀφεῖσα τὸ ἴδιον ὥρμησεν ὥςτε τὸ ἐκείνης ἀφαιρησομένη. <Συνέβη δὲ αὐτῇ ἀμφοτέρων στερηθῆναι> [καὶ] τοῦ μὲν <μὴ> ἐφικομένην, διότι οὐδὲν ἦν, τοῦ δέ, ὅτι ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ παρεσύρη.

Πρὸς ἄνδρα πλεονέκτην ὁ λόγος εὔκαιρος.

CXXVII. Κύων καὶ λύκος.

Κύων πρὸ ἐπαύλεώς τινος ἐκοιμᾶτο· λύκος δὲ θεασάμενος καὶ συλλαβὼν οἷός τε ἦν καταφαγεῖν. <Ὁ δὲ> αὐτοῦ ἐδεήθη πρὸς τὸ παρὸν μεθεῖναι αὐτὸν λέγων· 'νῦν μὲν λεπτός εἰμι καὶ ἰσχνός, μέλλουσι δέ μου οἱ δεσπόται γάμους ἄγειν· ἐὰν οὖν αὐτὸν ἀφῇ, ὕστερον λιπαρὸν αὐτὸν καταθοινήσεσθαι. Ὁ δὲ πεισθεὶς τότε μὲν ἀπέλυσε, μεθ' ἡμέρας δὲ ὀλίγας, ὡς ἐθεάσατο αὐτὸν ἐπὶ τοῦ δώματος κοιμώμενον, ἐκάλει πρὸς αὐτὸν ὑπομιμνήσκων τῶν ὁμολογιῶν. Ὁ δὲ ὑποτυχὼν ἔφη· 'ἀλλ', ὦ λύκε, ἐὰν αὖθίς με πρὸ τῆς ἐπαύλεως κοιμώμενον ἴδῃς, μηκέτι γάμους ἀναμείνῃς'.

Οὕτως οἱ φρόνιμοι τῶν ἀνθρώπων, ὅταν περί τι κινδυνεύσαντες ἐκφύγωσι, ταῦτα εἰς ὕστερον φυλάσσονται.

CXXVIII. Κύνες λιμώττουσαι.

Κύνες λιμώττουσαι, ὡς ἐθεάσαντο ἔν τινι ποταμῷ βύρσας βρεχομένας, μὴ δυνάμεναι αὐτῶν ἐφικέσθαι συνέθεντο ἀλλήλαις, ὅπως πρὸς τὸ ὕδωρ ἐκπιεῖν καὶ ἐπὶ τὰς βύρσας παραγένωνται. Συνέβη δὲ αὐτὰς πινούσας διαῤῥαγῆναι, <πρὶν> ἢ τῶν βυρσῶν ἐφικέσθαι.

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀνθρώπων δι' ἐλπίδα κέρδους ἐπισφαλεῖς μόχθους ὑφιστάμενοι φθάνουσι πρὸς τῷ μόχθῳ ὧν βούλονται <οὐ> περιγενέσθαι.

CXXIX. Κύων καὶ λαγωός.

Κύων θηρευτικὸς λαγωὸν συλλαβὼν τοῦτον ποτὲ μὲν ἔδακνε, ποτὲ δὲ αὐτοῦ τὰ χείλη περιέλειχεν. Ὁ δὲ ἀπαυδήσας ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ἀλλ', ὦ οὗτος, παῦσαί με καταδάκνων ἢ καταφιλῶν, ἵνα γνῶ, πότερον ἐχθρὸς ἢ φίλος μου καθέστηκας'.

Πρὸς ἄνδρα ἀμφίβολον ὁ λόγος εὔκαιρος.

CXXX. Κώνωψ καὶ ταῦρος.

Κώνωψ ἐπιστὰς κέρατι ταύρου καὶ πολὺν χρόνον ἐπικαθίσας, ἐπειδὴ ἀπαλλάττεσθαι ἔμελλεν, ἐπυνθάνετο τοῦ ταύρου, εἰ ἤδη βούλεται αὐτὸν ἀπελθεῖν. Ὁ δὲ ὑποτυχὼν εἶπεν· 'ἀλλ' οὔτε, ὅτε ἦλθες, ἔγνων οὔτε, [ὅτε] ἐὰν ἀπέλθῃς, γνώσομαι'.

Τούτῳ τῷ λόγῳ χρήσαιτο ἄν τις πρὸς ἄνδρα ἀδύνατον, ὃς οὔτε παρὼν οὔτε ἀπὼν ἐπιβλαβὴς ἢ ὠφέλιμος.

CXXXI. Καρύα.

Καρύα παρά τινα ὁδὸν οὖσα καὶ ὑπὸ τῶν παριόντων λίθοις βαλλομένη στενάξασα πρὸς ἑαυτὴν εἶπεν· 'ἀθλία εἰμὶ ἐγώ, ἥτις κατ᾽ ἐνιαυτὸν ἐμαυτῇ ὕβρεις καὶ λύπας παρέχω'.

Ὁ λόγος πρὸς τοὺς ἐπὶ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν λυπουμένους.

CXXXII. Κάμηλος.

Κάμηλος ἀναγκαζομένη ὑπὸ τοῦ ἰδίου δεσπότου ὀρχήσασθαι εἶπεν· 'ἀλλ᾽ οὐ μόνον ὀρχουμένη εἰμὶ ἄσχημος, ἀλλὰ καὶ περιπατοῦσα'·

Ὁ λόγος εἴρηται ἐν παντὶ ἔργῳ ἀπρέπειαν ἔχοντι. —

CXXXIII. Λαγωοὶ καὶ βάτραχοι.

Λαγωοὶ καταγνόντες τὴν ἑαυτῶν δειλίαν ἔγνωσαν <δεῖν> ἑαυτοὺς κατακρημνίσαι. Παραγενομένων δὲ αὐτῶν ἐπί τινα κρημνόν, ᾧ λίμνη ὑπέκειτο, ἐνταῦθα βάτραχοι ἀκούσαντες τῆς ποδοψοφίας αὐτοὺς εἰς τὰ βαθέα τῆς λίμνης ἐδίδοσαν. Εἷς δέ τις τῶν λαγωῶν θεασάμενος αὐτοὺς ἔφη πρὸς αὐτούς· 'ἀλλὰ μηκέτι ἑαυτοὺς κατακρημνίσωμεν· ἰδοὺ γὰρ εὕρηνται καὶ ἡμῶν δειλότερα ζῷα'.

Οὕτω καὶ τοῖς ἀνθρώποις αἱ τῶν ἄλλων συμφοραὶ τῶν ἰδίων δυστυχημάτων παραμυθίαι γίνονται.

CXXXIV. Λάρος καὶ ἰκτῖνος.

Λάρος ἰχθὺν καταπιὼν διαῤῥαγέντος αὐτῷ τοῦ φάρυγγος ἐπὶ τῆς ἠϊόνος νεκρὸς ἔκειτο. Ἰκτῖνος δὲ αὐτὸν θεασάμενος ἔφη· 'ἄξια σύ γε πέπονθας, ὅτι πτηνὸς γεννηθεὶς ἐπὶ θαλάσσης τὴν δίαιταν ἐποιοῦ'.

Οὕτως οἱ τὰ οἰκεῖα ἐπιτηδεύματα καταλιπόντες καὶ τοῖς μηδὲν προσήκουσιν ἐπιβαλλόμενοι εἰκότως δυστυχοῦσιν.

CXXXV. Λέων καὶ γεωργός.

Λέων ἐρασθεὶς γεωργοῦ θυγατρὸς ταύτην ἐμνηστεύσατο· ὁ δὲ μὴ ἐκδοῦναι θηρίῳ τὴν θυγατέρα ὑπομένων μηδὲ ἀρνήσασθαι διὰ φόβον τὴν θυγατέρα δυνάμενος τοιοῦτον ἐπενόησεν. Ἐπειδὴ συνεχῶς αὐτῷ ὁ λέων ἐπέκειτο, ἔλεγεν, ὡς νυμφίον μὲν αὐτὸν ἄξιον τῆς θυγατρὸς δοκιμάζει· μὴ ἄλλως δὲ αὐτῷ δύνασθαι ἐκδοῦναι, ἐὰν μὴ τούς τε ὀδόντας ἐξέλῃ καὶ τοὺς ὄνυχας ἐκτέμῃ· τούτους γὰρ δεδοικέναι τὴν κόρην. Τοῦ δὲ ῥᾳδίως διὰ τὸν ἔρωτα ἑκάτερα ὑπομείναντος ὁ γεωργὸς καταφρονήσας αὐτοῦ, ὡς παρεγένετο πρὸς αὐτόν, ῥοπάλοις αὐτὸν παίων ἐξήλασεν.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ ῥᾳδίως τοῖς πέλας πιστεύοντες, ὅταν τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων ἑαυτοὺς ἀπογυμνώσωσιν, εὐάλωτοι τούτοις γίνονται, οἷς πρότερον φοβεροὶ καθεστήκεσαν.

CXXXVI. Λέων καὶ βάτραχος.

Λέων ἀκούσας βατράχου κεκραγότος ἐπεστράφη πρὸς τὰς φωνὰς οἰόμενος μέγα τι ζῷον· προςμείνας δὲ αὐτῷ μικρὸν χρόνον, ὡς ἐθεάσατο ἀπὸ τῆς λίμνης ἐξελθόντα, προςελθὼν κατεπάτησεν εἰπών· 'εἶτα τηλικοῦτος ὢν τηλικαῦτα βοᾷς';

Πρὸς ἄνδρα γλωσσαλγίαν οὐδὲν πλέον τοῦ λαλεῖν δυνάμενον ὁ λόγος εὔκαιρος.

CXXXVII. Λέων καὶ ἀλώπηξ.

Λέων γηράσας καὶ μὴ δυνάμενος δι' ἀλκῆς ἑαυτῷ τροφὴν πορίζειν ἔγνω δεῖν δι' ἐπινοίας τοῦτο πρᾶξαι· καὶ δὴ παραγενόμενος εἴς τι σπήλαιον καὶ ἐνταῦθα κατακλιθεὶς προςεποιεῖτο νοσεῖν· καὶ οὕτω τὰ παραγενόμενα πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἐπίσκεψιν ζῷα συλλαμβάνων κατήσθιε. Πολλῶν δὲ θηρίων καταναλωθέντων ἀλώπηξ τὸ τέχνασμα αὐτοῦ συνεῖσα παρεγένετο· καὶ στᾶσα ἄποθεν τοῦ σπηλαίου ἐπυνθάνετο αὐτοῦ, πῶς ἔχοι· τοῦ δὲ εἰπόντος 'κακῶς' καὶ τὴν αἰτίαν ἐρομένου, δι' ἣν οὐκ εἴςεισιν, ἔφη· 'ἀλλ' ἔγωγε εἰςῆλθον ἄν, <εἰ> μὴ ἑώρων πολλῶν εἰσιόντων ἴχνη, ἐξιόντος δὲ οὐδενός'.

Οὕτως οἱ φρόνιμοι τῶν ἀνθρώπων ἐκ τεκμηρίων προορώμενοι τοὺς κινδύνους ἐκφεύγουσιν.

CXXXVIII. Λέων καὶ ταῦρος.

Λέων ταύρῳ παμμεγέθει ἐπιβουλεύων ἐβουλήθη δόλῳ αὐτοῦ περιγενέσθαι· διόπερ πρόβατον τεθυκέναι φήσας ἐφ' ἑστίασιν αὐτὸν ἐκάλεσε βουλόμενος κατακλιθέντα αὐτὸν καταγωνίσασθαι. Ὁ δὲ ἐλθὼν καὶ θεασάμενος λέβητάς τε πολλοὺς καὶ ὀβελίσκους μεγάλους, τὸ δὲ πρόβατον οὐδαμοῦ, μηδὲν εἰπὼν ἀπηλλάττετο. Τοῦ δὲ λέοντος αἰτιωμένου αὐτὸν καὶ τὴν αἰτίαν πυνθανομένου, δι' ἣν οὐδὲ ἓν δεινὸν παθὼν ἀλόγως ἄπεισιν, ἔφη· 'ἀλλ' ἔγωγε οὐ μάτην τοῦτο ποιῶ· ὁρῶ γὰρ κατασκευὴν οὐχὶ ὡς εἰς πρόβατον, ἀλλ' εἰς ταῦρον ἡτοιμασμένην'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τοὺς φρονίμους τῶν ἀνθρώπων αἱ τῶν πονηρῶν τέχναι οὐ λανθάνουσιν.

CXXXIX. Λέων καὶ γεωργός.

Λέων εἰς γεωργοῦ ἔπαυλιν εἰσῆλθεν· ὁ δὲ συλλαβεῖν βουλόμενος τὴν αὐλίαν θύραν ἔκλεισε. Καὶ ὃς ἐξελθεῖν μὴ δυνάμενος πρῶτον μὲν τὰ ποίμνια διέφθειρεν, ἔπειτα δὲ καὶ ἐπὶ τοὺς βόας ἐτράπη. Καὶ ὁ γεωργὸς φοβηθεὶς περὶ αὐτοῦ τὴν θύραν ἀνέῳξεν. Ἀπαλλαγέντος δὲ τοῦ λέοντος ἡ γυνὴ θεασαμένη αὐτὸν στένοντα εἶπεν· 'ἀλλὰ σύ γε δικαίως πέπονθας· τί γὰρ τοῦτον συγκλεῖσαι ἐβούλου, ὃν καὶ μακρόθεν σε ἔδει φεύγειν';

Οὕτως οἱ τοὺς ἰσχυροτέρους διερεθίζοντες εἰκότως τὰς ἐξ αὐτῶν πλημμελείας ὑπομένουσιν.

CXL. Λέων καὶ δελφίς.

Λέων ἐπί τινι αἰγιαλῷ πλαζόμενος, ὡς ἐθεάσατο δελφῖνα παρακύψαντα, ὡς ἐπὶ συμμαχίαν τοῦτον [ἐκάλει καὶ] παρεκάλεσε λέγων, ὅτι ἁρμόττει μάλιστα φίλους αὐτοὺς καὶ βοηθοὺς γενέσθαι· ὁ μὲν γὰρ τῶν θαλαττίων ζῴων, αὐτὸς δὲ τῶν χερσαίων βασιλεύει. Τοῦ δὲ ἀσμένως ἐπινεύσαντος ὁ λέων ἐπὶ πολὺν χρόνον μάχην ἔχων πρὸς ταῦρον ἄγριον ἐπεκαλεῖτο τὸν δελφῖνα ἐπὶ βοήθειαν. Ὡς δὲ ἐκεῖνος καίπερ βουλόμενος ἐκβῆναι τῆς θαλάσσης οὐκ ἠδύνατο, [καὶ] ᾐτιᾶτο αὐτὸν ὁ λέων ὡς προδότην. <Ὁ δὲ ὑποτυχὼν εἶπεν·> 'ἀλλὰ μὴ ἐμὲ μέμφου, ἀλλὰ τὴν φύσιν, ἥτις με θαλάττιον ποιήσασα οὐκ ἐᾷ ἐπιμένειν'.

Οὕτως καὶ ἡμᾶς δεῖ φιλίαν σπενδομένους τοιούτους ἐπιλέγεσθαι συμμάχους, οἳ ἐν κινδύνοις παρεῖναι ἡμῖν δύνανται.

CXLI. Λέων φοβηθεὶς μῦν.

Λέοντος κοιμωμένου μῦς τὸ σῶμα διέδραμεν· ὁ δὲ ἐξαναστὰς πανταχόθεν περιειλίττετο ζητῶν τὸν προσεληλυθότα. Ἀλώπηξ δὲ αὐτὸν θεασαμένη ὠνείδιζεν, εἰ λέων ὢν μῦν ηὐλαβήθη. Καὶ ὃς ἀπεκρίνατο· 'οὐ τὸν μῦν ἐφοβήθην, ἐθαύμασα δέ, εἴ τις λέοντος κοιμωμένου τὸ σῶμα ἐπιδραμεῖν ἐτόλμησεν'.

Ὁ λόγος διδάσκει δεῖν τοὺς φρονίμους τῶν ἀνθρώπων μηδὲ τῶν μετρίων πραγμάτων καταφρονεῖν.

CXLII. Λέων καὶ ἄρκτος.

Λέων καὶ ἄρκτος ἐλάφου νεβρὸν εὑρόντες περὶ τούτου ἐμάχοντο· δεινῶς δὲ ὑπὲρ ἀλλήλων διατεθέντες, ἐπειδὴ ἐσκοτώθησαν, ἡμιθανεῖς ἔκειντο. Ἀλώπηξ δὲ παριοῦσα, ὡς ἐθεάσατο τοὺς μὲν παρειμένους, τὸν δὲ νεβρὸν ἐν μέσῳ κείμενον, ἁρπαμένη αὐτὸν διὰ μέσων αὐτῶν ἀπηλλάττετο. Οἱ

δὲ ἐξαναστῆναι μὴ δυνάμενοι ἔφασαν· 'ἄθλιοι ἡμεῖς, εἴγε ἀλώπεκι ἐμοχθοῦμεν'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι εὐλόγως ἐκεῖνοι ἄχθονται, οἳ τῶν ἰδίων πόνων τοὺς τυχόντας ὁρῶσι τὰς ἐπικαρπίας ἀποφερομένους.

CXLIII. Λέων καὶ λαγωός.

Λέων περιτυχὼν λαγωῷ κοιμωμένῳ τοῦτον ἔμελλε καταφαγεῖν· μεταξὺ δὲ θεασάμενος ἔλαφον παριοῦσαν ἀφεὶς τὸν λαγωὸν ἐκείνην ἐδίωκεν. Ὁ μὲν οὖν παρὰ τὸν ψόφον ἐξαναστὰς ἔφυγεν· ὁ δὲ λέων ἐπὶ πολὺ διώξας τὴν ἔλαφον, ἐπειδὴ καταλαβεῖν οὐκ ἠδυνήθη, ἐπανῆλθεν ἐπὶ τὸν λαγωόν· εὑρὼν δὲ καὶ αὐτὸν πεφευγότα ἔφη· 'ἀλλ' ἐγὼ δίκαια πέπονθα, <ὅτι> ἀφεὶς τὴν ἐν χερσὶ βορὰν ἐλπίδα μείζονα προέκρινα'.

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀνθρώπων μετρίοις κέρδεσι μὴ ἀρκούμενοι, μείζονας δὲ ἐλπίδας διώκοντες λανθάνουσι καὶ τὰ ἐν χερσὶ προϊέμενοι.

CXLIV. Λέων, ὄνος καὶ ἀλώπηξ.

Λέων καὶ ὄνος καὶ ἀλώπηξ κοινωνίαν εἰς ἀλλήλους στειλάμενοι ἐξῆλθον εἰς ἄγραν. Πολλὴν δὲ <θήραν> αὐτῶν συλλαβόντων ὁ λέων προσέταξε τῷ ὄνῳ διελεῖν αὐτοῖς. Τοῦ δὲ τρεῖς μοίρας ποιήσαντος καὶ ἐκλέξασθαι αὐτῷ παραινοῦντος ὁ λέων ἀγανακτήσας ἀλλόμενος κατεθοίνησε καὶ τῇ ἀλώπεκι μερίσαι προσέταξεν. Ἡ δὲ πάντα εἰς μίαν μερίδα συναθροίσασα καὶ μικρὰ ἑαυτῇ ὑπολειπομένη παρῄνει αὐτῷ ἑλέσθαι. Ἐρομένου δὲ αὐτὴν τοῦ λέοντος, [καὶ] τίς αὐτὴν οὕτω διανέμειν ἐδίδαξεν, ἡ ἀλώπηξ εἶπεν· 'αἱ τοῦ ὄνου συμφοραί'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι σωφρονισμὸς τοῖς ἀνθρώποις τὰ τῶν πέλας δυστυχήματα.

CXLV. Λέων καὶ μῦς.

Λέοντος κοιμωμένου μῦς τῷ σώματι ἐπέδραμεν· ὁ δὲ ἐξαναστὰς καὶ συλλαβὼν αὐτὸν οἷός τε ἦν καταθοινήσασθαι. Τοῦ δὲ δεηθέντος μεθεῖναι αὐτὸν καὶ λέγοντος, ὅτι σωθεὶς χάριτας αὐτῷ ἀποδώσει, γελάσας ἀπέλυσεν αὐτόν. Συνέβη δὲ αὐτὸν μετ' οὐ πολὺ τῇ τοῦ μυὸς χάριτι περισωθῆναι· ἐπειδὴ γὰρ συλληφθεὶς ὑπό τινων κυνηγετῶν κάλῳ ἐδέθη τινὶ δένδρῳ, τὸ τηνικαῦτα ἀκούσας ὁ μῦς αὐτοῦ στένοντος ἐλθὼν τὸν κάλων περιέτραγε καὶ λύσας αὐτὸν ἔφη· 'σὺ μὲν οὕτω μου τότε κατεγέλασας, ὡς μὴ προσδεχόμενος παρ' ἐμοῦ ἀμοιβὴν κομιεῖσθαι· νῦν δὲ εὖ ἴσθι, ὅτι τις καὶ παρὰ μυσὶ χάρις'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι καιρῶν μεταβολαῖς οἱ σφόδρα δυνατοὶ τῶν ἀσθενεστέρων ἐνδεεῖς γίνονται.

CXLVI. Λέων καὶ ὄνος.

Λέων καὶ ὄνος κοινωνίαν πρὸς ἀλλήλους ποιησάμενοι ἐξῆλθον ἐπὶ θήραν. Γενομένων δὲ αὐτῶν κατά τι σπήλαιον, <ἐν ᾧ ἦσαν ἄγριαι αἶγες, ὁ μὲν λέων> πρὸ τοῦ στομίου στὰς ἐξιούσας παρετηρεῖτο, ὁ δὲ εἰσελθὼν ἐνήλατό τε αὐταῖς καὶ ὠγκᾶτο ἐκφοβεῖν βουλόμενος. Τοῦ δὲ λέοντος τὰς πλείστας συλλαμβάνοντος ἐξελθὼν ἐπυνθάνετο αὐτοῦ, εἰ γενναίως ἠγωνίσατο καὶ τὰς αἶγας ἐξεδίωκεν. Ὁ δὲ εἶπεν· 'ἀλλ' εὖ ἴσθι, ὅτι κἀγὼ ἄν σε ἐφοβήθην, εἰ μὴ ᾔδειν ὄνον ὄντα'.

Οὕτως οἱ παρὰ τοῖς εἰδόσιν ἀλαζονευόμενοι εἰκότως γέλωτα ὀφλισκάνουσιν.

CXLVII. Λῃστὴς καὶ συκάμινος.

Λῃστὴς ἐν ὁδῷ τινα ἀποκτείνας, ἐπειδὴ ὑπὸ τῶν παρατυχόντων ἐδιώκετο, καταλιπὼν αὐτὸν ᾑμαγμένον ἔφευγε. Τῶν δὲ ἄντικρυς ὁδευόντων πυνθανομένων αὐτοῦ, τίνι μεμολυσμένας ἔχει τὰς χεῖρας, ἔλεγεν ἀπὸ συκαμίνου νεωστὶ καταβεβηκέναι. Καὶ ὡς ταῦτα ἔλεγεν, οἱ διώκοντες αὐτὸν ἐπελθόντες καὶ συλλαβόντες ἀπό τινος συκαμίνου ἀνεσταύρωσαν. Ἡ δὲ ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ἀλλ' ἔγωγε οὐκ ἄχθομαι πρὸς τὸν σὸν θάνατον ὑπηρετοῦσα· καὶ γὰρ ὃν αὐτὸς φόνον ἀπειργάσω, τοῦτον εἰς ἐμὲ ἀπεμάττου'.

Οὕτω πολλάκις καὶ οἱ φύσει χρηστοί, ὅταν ὑπ' ἐνίων ὡς φαῦλοι διαβάλλωνται, κατ' αὐτῶν πονηρεύεσθαι οὐκ ὀκνοῦσιν.

CXLVIII. Λύκοι καὶ πρόβατα.

Λύκοι ἐπιβουλεύοντες ποίμνῃ προβάτων, ἐπειδὴ οὐκ ἠδύναντο αὐτῶν περιγενέσθαι διὰ τοὺς φυλάττοντας αὐτὰ κύνας, ἔγνωσαν δεῖν διὰ δόλου τοῦτο πρᾶξαι. Καὶ πέμψαντες πρέσβεις ἐξῄτουν παρ' αὐτῶν τοὺς κύνας λέγοντες, ὡς ἐκεῖνοι τῆς ἔχθρας αἴτιοι καί, εἰ ἐγχειρίσουσιν αὐτούς, εἰρήνη μεταξὺ αὐτῶν γενήσεται. Τὰ δὲ πρόβατα μὴ προϊδόμενα τὸ μέλλον ἐξέδωκαν αὐτούς· καὶ οἱ λύκοι περιγενόμενοι ἐκείνων ῥᾳδίως καὶ τὴν ποίμνην ἀφύλακτον οὖσαν διέφθειραν.

Οὕτω καὶ τῶν πόλεων αἱ τοὺς δημαγωγοὺς ῥᾳδίως προδιδοῦσαι λανθάνουσι καὶ αὐταὶ ταχέως πολεμίοις χειρούμεναι.

CXLIX. Λύκος καὶ ἵππος.

Λύκος κατά τινα ἄρουραν ὁδεύων κριθὰς εὗρε· μὴ δυνάμενος δὲ αὐταῖς τροφῇ χρήσασθαι καταλιπὼν ἀπῄει. Ἵππῳ δὲ συντυχὼν τοῦτον ἐπὶ τὰς ἀρούρας ἐπήγαγε λέγων, ὡς εὑρὼν κριθὰς αὐτὸς μὲν οὐκ ἔφαγεν, αὐτῷ

δὲ ἐφύλαξεν, ἐπεὶ καὶ ἡδέως αὐτοῦ τῶν ψόφων τῶν ὀδόντων ἀκούει. Καὶ ὁ ἵππος ὑποτυχὼν εἶπεν· 'ἀλλ', ὦ οὗτος, εἰ λύκοι κριθῶν τροφῇ χρῆσθαι ἠδύναντο, οὐκ ἄν ποτε τὰ ὦτα τῆς γαστρὸς προέκρινας'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ φύσει πονηροί, κἂν χρηστότητα ἐπαγγέλλωνται, οὐ πιστεύονται.

CL. Λύκος καὶ ἀρήν.

Λύκος θεασάμενος ἄρνα ἀπό τινος ποταμοῦ πίνοντα τοῦτον ἐβουλήθη μετά τινος εὐλόγου αἰτίας καταθοινήσασθαι· διόπερ στὰς ἀνωτέρω ᾐτιᾶτο αὐτὸν ὡς θολοῦντα τὸ ὕδωρ καὶ πιεῖν αὐτὸν μὴ ἐῶντα. Τοῦ δὲ λέγοντος, ὡς ἄκροις τοῖς χείλεσι πίνει καὶ ἄλλως οὐ δυνατὸν κατωτέρω ἑστῶτα ἐπάνω ταράσσειν τὸ ὕδωρ, ὁ λύκος ἀποτυχὼν ταύτης τῆς αἰτίας ἔφη· 'ἀλλὰ πέρυσι τὸν πατέρα μου ἐλοιδόρησας'. Εἰπόντος δὲ ἐκείνου μηδέπω τότε γεγενῆσθαι ὁ λύκος ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ἐὰν σὺ ἀπολογιῶν εὐπορῇς, ἐγώ σε οὐ κατέδομαι;'

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἷς ἡ πρόθεσίς ἐστιν ἀδικεῖν τοὺς πάντας, παρ' αὐτοῖς οὐδὲ δικαία ἀπολογία ἰσχύει.

CLI. Λύκος καὶ ἐρωδιός.

Λύκος καταπιὼν ὀστοῦν περιῄει τὸν ἰασόμενον αὐτὸν ζητῶν· περιτυχὼν δὲ ἐρωδιῷ τοῦτον παρεκάλει ἐπὶ μισθῷ τὸ ὀστοῦν ἐκβαλεῖν. Κἀκεῖνος καθεὶς τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν εἰς τὴν φάρυγγα αὐτοῦ τὸ ὀστοῦν ἐξέσπασε καὶ τὸν ὡμολογημένον μισθὸν ἀπῄτει. Ὁ δὲ ὑποτυχὼν εἶπεν· 'ὦ οὗτος· οὐκ ἀγαπᾷς ἐκ λύκου στόματος σῶαν τὴν κεφαλὴν ἐξενεγκών, ἀλλὰ καὶ μισθὸν ἀπαιτεῖς';

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι μεγίστη παρὰ τοῖς πονηροῖς εὐεργεσίας ἀμοιβὴ τὸ μὴ προςαδικεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν.

CLII. Λύκος καὶ αἴξ.

Λύκος θεασάμενος αἶγα ἐπί τινος κρημνώδους ἄντρου νεμομένην, ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο αὐτῆς ἐφικέσθαι, κατωτέρω παρῄνει αὐτὴν καταβῆναι, μὴ καὶ πέσῃ λαθοῦσα, λέγων, ὡς ἀμείνων ὁ παρ' αὐτὸν λειμών, ἐπεὶ καὶ ἡ πόα σφόδρα εὐανθής. Ἡ δὲ ἀπεκρίνατο πρὸς αὐτόν· 'ἀλλ' οὐκ ἐμὲ ἐπὶ νομὴν καλεῖς, αὐτὸς δὲ τροφῆς ἀπορεῖς'.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ κακοῦργοι, ὅταν παρὰ τοῖς εἰδόσι πονηρεύωνται, ἀνόνητοι τῶν τεχνασμάτων γίνονται.

CLIII. Λύκος καὶ γραῦς.

Λύκος λιμώττων περιῄει ζητῶν ἑαυτῷ τροφήν· ὡς δὲ ἐγένετο κατά τινα ἔπαυλιν, ἀκούσας γραὸς κλαυθμυριζομένῳ παιδὶ διαπειλούσης, ἐὰν μὴ παύσηται, καλεῖν αὐτῷ λύκον, προσέμενεν οἰόμενος ἀληθεύειν αὐτήν. Ἑσπέρας δὲ γενομένης, ὡς οὐδὲν τοῖς λόγοις ἀκόλουθον ἐγίνετο, ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ἐν ταύτῃ τῇ ἐπαύλει οἱ ἄνθρωποι ἄλλα μὲν λέγουσιν, ἄλλα δὲ ποιοῦσιν'.

Οὗτος ὁ λόγος ἁρμόσειεν ἂν πρὸς ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους, οἳ τοῖς λόγοις οὐκ ἔχουσι τὰ ἔργα ἀκόλουθα.

CLIV. Λύκος καὶ πρόβατον.

Λύκος τροφῆς κεκορεσμένος, ἐπειδὴ ἐθεάσατο πρόβατον ἐπὶ γῆς βεβλημένον, αἰσθόμενος, ὅτι διὰ τὸν ἑαυτοῦ φόβον πέπτωκε, προσελθὼν παρεθάρσυνεν αὐτὸ λέγων, ὡς, ἐὰν αὐτῷ τρεῖς λόγους ἀληθεῖς <εἴπῃ>, ἀπολύσει αὐτό. <Τὸ> δὲ ἀρξάμενον ἔλεγε πρῶτον μὲν μὴ βεβουλῆσθαι αὐτῷ περιτυχεῖν, δεύτερον δέ, εἰ ἄρα τοῦτο ἥμαρτε, τυφλῷ, τρίτον δὲ ὅτι 'κακοὶ κακῶς ἀπόλοισθε πάντες οἱ λύκοι, ὅτι μηδὲν παθόντες ὑφ' ἡμῶν κακὸν πολεμεῖτε ἡμᾶς'. Καὶ ὁ λύκος ἀποδεξάμενος αὐτοῦ τὸ ἀψευδὲς ἀπέλυσεν αὐτό.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πολλάκις ἀλήθεια καὶ παρὰ πολεμίοις ἰσχύει.

CLV. Λύκος καὶ ποιμήν.

Λύκος ἀκολουθῶν ποίμνῃ προβάτων οὐδὲν ἠδίκει. Ὁ δὲ ποιμὴν κατὰ μὲν ἀρχὰς ἐφυλάττετο αὐτὸν ὡς πολέμιον καὶ δεδοικὼς παρετηρεῖτο. Ἐπεὶ δὲ συνεχῶς ἐκεῖνος παρεπόμενος οὐδ' ἀρχὴν ἁρπάζειν ἐπεχείρει, τὸ τηνικαῦτα νοήσας φύλακα μᾶλλον αὐτὸν ἢ ἐπίβουλον, ἐπειδὴ χρεία τις αὐτὸν κατέλαβεν εἰς ἄστυ παραγενέσθαι, καταλιπὼν παρ' αὐτῷ τὰ πρόβατα ἀπηλλάγη. Καὶ ὃς καιρὸν ἔχειν ὑπολαβὼν τὰ πλεῖστα <εἰς>πεσὼν διεφόρησεν. Ὁ δὲ ποιμὴν ἐπανελθὼν καὶ θεασάμενος τὴν ποίμνην διεφθαρμένην ἔφη· 'ἀλλ' ἔγωγε δίκαια πέπονθα· τί γὰρ λύκῳ πρόβατα ἐπίστευον';

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ τοῖς φιλαργύροις τὴν παρακαταθήκην ἐγχειρίζοντες εἰκότως ἀποστεροῦνται.

CLVI. Λύκος καὶ πρόβατον.

Λύκος ὑπὸ κυνῶν δηχθεὶς καὶ κακῶς διατεθεὶς ἐβέβλητο τροφὰς ἑαυτῷ περιποιεῖσθαι μὴ δυνάμενος· καὶ δὴ θεασάμενος πρόβατον <τούτου

ἐδεήθη ποτὸν αὐτῷ ὀρέξαι ἐκ τοῦ> παραῤῥέοντος ποταμοῦ· <'ἐὰν γὰρ σύ μοι ποτὸν δῷς, ἐγὼ τὴν τροφὴν ἐμαυτῷ εὑρίσκω'. Τὸ δὲ> ὑποτυχὸν ἔφη· 'ἐὰν ποτὸν σοὶ ἐπιδώσω ἐγώ, καὶ τροφῇ μοι χρήσῃ'.

Πρὸς ἄνδρα κακοῦργον δι' ὑποκρίσεως ἐνεδρεύοντα ὁ λόγος εὔκαιρος.

CLVII. Λαγωοὶ καὶ ἀλώπεκες.

Λαγωοί ποτε πολεμοῦντες ἀετοῖς παρεκάλουν εἰς συμμαχίαν ἀλώπεκας· αἱ δὲ ἔφασαν· 'ἐβοηθήσαμεν ἂν ὑμῖν, εἰ μὴ ᾔδειμεν, τίνες ἐστὲ καὶ τίσι πολεμεῖτε'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ φιλονεικοῦντες τοῖς κρατοῦσι τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας <καταφρονοῦσιν>. —

CLVIII. Μάντις.

Μάντις ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καθεζόμενος ἠργυρολόγει. Ἐλθόντος δέ τινος αἰφνίδιον πρὸς αὐτὸν καὶ ἀπαγγείλαντος, ὡς τῆς οἰκίας αὐτοῦ αἱ θύραι ἀνεσπασμέναι εἴησαν καὶ πάντα τὰ ἔνδον ἐκπεφορημένα, ἐκταραχθεὶς ἀνεπήδησε καὶ στενάξας ᾔει δρόμῳ τὸ γεγονὸς ὀψόμενος. Τῶν δὲ παρατυχόντων τις θεασάμενος εἶπεν· 'ὦ οὗτος, σὺ τὰ ἀλλότρια πράγματα προειδέναι ἐπαγγελλόμενος τὰ σαυτοῦ <οὐ> προεμαντεύου';

Τούτῳ τῷ λόγῳ χρήσαιτο ἄν τις πρὸς ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους <τοὺς> τὸν ἑαυτῶν βίον φαύλως διοικοῦντας καὶ τῶν μηδὲν προσηκόντων προνοεῖσθαι πειρωμένους.

CLIX. Παῖς καὶ κόραξ.

Μαντευομένης τινὸς περὶ τοῦ ἑαυτῆς παιδὸς νηπίου ὄντος οἱ μάντεις προέλεγον, ὅτι ὑπὸ κόρακος ἀναιρεθήσεται. Διόπερ φοβουμένη λάρνακα μεγίστην κατασκευάσασα ἐν ταύτῃ αὐτὸν καθεῖρξε φυλαττομένη, μὴ ὑπὸ κόρακος ἀναιρεθῇ. Καὶ διετέλει τεταγμέναις ὥραις ἀναπεταννῦσα καὶ τὰς ἐπιτηδείους αὐτῷ τροφὰς παρεχομένη. Καί ποτε ἀνοιξάσης αὐτῆς καὶ τὸ πῶμα ἐπιθείσης ὁ παῖς ἀπροφυλάκτως παρέκυψεν. Οὕτω τε συνέβη τῆς λάρνακος τὸν κόρακα κατὰ τοῦ βρέγματος κατενεχθέντα ἀποκτεῖναι αὐτόν.

CLX. Μέλισσαι καὶ Ζεύς.

Μέλισσαι φθονήσασαι ἀνθρώποις τοῦ ἰδίου μέλιτος ἧκον πρὸς τὸν Δία καὶ τούτου ἐδέοντο, ὅπως ἰσχὺν παράσχηται παιούσαις τοῖς κέντροις τοὺς προσιόντας τοῖς κηρίοις ἀναιρεῖν. Καὶ ὁ Ζεὺς ἀγανακτήσας κατ' αὐτῶν

διὰ τὴν βασκανίαν παρεσκεύασεν αὐτάς, ἡνίκ' ἂν τύπτωσί τινας, τὸ κέντρον ἀποβαλεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο καὶ τῆς σωτηρίας στερίσκεσθαι.

Οὗτος ὁ λόγος ἁρμόσειεν ἂν πρὸς ἄνδρας βασκάνους, οἳ καὶ αὐτοὶ βλάπτεσθαι ὑπομένουσιν.

CLXI. Μηναγύρται.

Μηναγύρται ὄνον ἔχοντες τούτῳ εἰώθεσαν τὰ σκεύη ἐπιτιθέντες ὁδοιπορεῖν· καὶ δή ποτε ἀποθανόντος αὐτοῦ ἀπὸ κόπου ἐκδείραντες αὐτὸν ἐκ τοῦ δέρματος τύμπανα κατεσκεύασαν καὶ τούτοις ἐχρῶντο. Ἑτέρων δὲ αὐτοῖς μηναγυρτῶν ἀπαντησάντων καὶ πυνθανομένων αὐτῶν, ποῦ ἂν εἴη ὁ ὄνος, ἔφασαν τεθνηκέναι μὲν αὐτόν, πληγὰς δὲ τοσαύτας λαμβάνειν, ὅσας ποτὲ οὐδὲ ζῶν ὑπομείνειεν ἄν.

Οὕτω καὶ τῶν οἰκετῶν ἔνιοι, καίπερ τῆς δουλείας πεφευγότες, τῶν δουλικῶν ἀρχῶν οὐκ ἀπαλλάττονται.

CLXII. Μύες καὶ γαλαῖ.

Μυσὶ καὶ γαλαῖς πόλεμος ἦν. Ἀεὶ δὲ οἱ μύες ἡττώμενοι, ἐπειδὴ συνῆλθον εἰς ταὐτόν, ὑπέλαβον, ὅτι δι' ἀναρχίαν τοῦτο πάσχουσιν· ὅθεν ἐπιλεξάμενοί τινας ἑαυτῶν στρατηγοὺς ἐχειροτόνησαν. Οἱ δὲ βουλόμενοι ἐπισημότεροι τῶν ἄλλων φανῆναι κέρατα κατασκευάσαντες ἑαυτοῖς συνῆψαν. Ἐνστάσης δὲ τῆς μάχης συνέβη πάντας τοὺς μύας ἡττηθῆναι. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες ἐπὶ τὰς ὀπὰς καταφεύγοντες ῥᾳδίως εἰσέδυνον, οἱ δὲ στρατηγοὶ μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν διὰ τὰ κέρατα αὐτῶν συλλαμβανόμενοι κατησθίοντο.

Οὕτω πολλοῖς ἡ κενοδοξία κακῶν αἰτία γίνεται.

CLXIII. Μύρμηξ.

Μύρμηξ τὸ πάλαι ἄνθρωπος ἦν· καὶ τῇ γεωργίᾳ προσέχων οὐ [μόνον] τοῖς ἰδίοις πόνοις ἠρκεῖτο, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις ἐποφθαλμιῶν διετέλει τοὺς τῶν γειτόνων καρποὺς ὑφαιρούμενος. Ζεὺς δὲ ἀγανακτήσας κατὰ τῆς πλεονεξίας αὐτοῦ μετεμόρφωσεν αὐτὸν εἰς τοῦτο τὸ ζῷον, ὃ καλεῖται μύρμηξ. Ὁ δὲ καὶ τὰς μορφὰς ἀλλάξας τὴν διάθεσιν οὐ μετεβάλετο· μέχρι γὰρ νῦν κατὰ τὰς ἀρούρας περιϊὼν τοὺς ἄλλων πυροὺς καὶ κριθὰς συλλέγει καὶ ἑαυτῷ ἀποθησαυρίζει.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ φύσει πονηροί, κἂν τὰ μάλιστα κολάζωνται, τὸν τρόπον οὐ μετατίθενται.

CLXIV. Μυῖα.

Μυῖα ἐμπεσοῦσα εἰς χύτραν κρέως, ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ ζωμοῦ ἀποπνίγεσθαι ἔμελλεν, ἔφη πρὸς ἑαυτήν· 'ἀλλ' ἔγωγε καὶ βέβρωκα καὶ πέπωκα καὶ λέλουμαι· κἂν ἀποθάνω, οὐδέν μοι μέλει'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ῥᾴδιον φέρουσι τὸν θάνατον οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ἀβασανίστως παρακολουθήσῃ. —

CLXV. Ναυαγὸς καὶ θάλασσα.

Ναυαγὸς ἐκβρασθεὶς εἰς τὸν αἰγιαλὸν ἐκοιμᾶτο διὰ τὸν κόπον· μετὰ μικρὸν δὲ ἐξαναστάς, ὡς ἐθεάσατο τὴν θάλασσαν, ἐμέμφετο αὐτῇ, ὅτι γε δελεάζουσα τοὺς ἀνθρώπους τῇ πρᾳότητι τῆς συνόψεως, ἡνίκα ἂν αὐτοὺς προσδέξηται, ἀπαγριουμένη διαφθείρει. Ἡ δὲ ὁμοιωθεῖσα γυναικὶ ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ἀλλ', ὦ οὗτος, μὴ ἐμὲ μέμφου, ἀλλὰ τοὺς ἀνέμους· ἐγὼ μὲν γὰρ φύσει τοιαύτη εἰμί, ὁποίαν [ἂν] καὶ νῦν με ὁρᾷς, οἱ δὲ αἰφνίδιον ἐπέρχονται καὶ κυματοῦσι καὶ ἐξαγριοῦσιν'.

Ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων οὐ δεῖ τοὺς δρῶντας αἰτιᾶσθαι ὅταν ἑτέροις ὑποτεταγμένοι ὦσι, τοὺς δὲ τούτοις ἐπιστατοῦντας.

CLXVI. Νέος ἄσωτος καὶ χελιδών.

Νέος ἄσωτος καταφαγὼν τὰ πατρῷα ἱματίου αὐτῷ μόνου περιλειφθέντος, ὡς ἐθεάσατο χελιδόνα παρὰ καιρὸν ὀφθεῖσαν, οἰόμενος ἤδη θέρος, ὡς μηκέτι δεόμενος τοῦ ἱματίου καὶ τοῦτο φέρων ἀπημπόλησεν. Ὕστερον δὲ χειμῶνος ἐπιλαβόντος καὶ σφοδροῦ [τοῦ χειμῶνος] γεγονότος περιιών, ἐπειδὴ εἶδε τὴν χελιδόνα νεκρὰν ἐρριμμένην, ἔφη πρὸς αὐτήν· 'ὦ αὕτη, σὺ κἀμὲ καὶ σὲ ἀπώλεσας'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πάντα τὰ παρὰ καιρὸν δρώμενα ἐπισφαλῆ τυγχάνουσιν.

CLXVII. Νοσῶν καὶ ἰατρός.

Νοσῶν τις καὶ ἐπερωτώμενος ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ, πῶς διετέθη, ἔλεγε πλέον τοῦ δέοντος ἱδρωκέναι· ὁ δὲ ἔφη· 'ἀγαθὸν τοῦτο'. Ἐκ δευτέρου δὲ ἐρωτώμενος, πῶς ἔχοι, ἔφη φρίκῃ συνεχόμενον διατετινάχθαι· ὁ δὲ 'καὶ τοῦτο' ἔφη 'ἀγαθόν'. Τὸ δὲ τρίτον, ὡς παρεγένετο καὶ ἐπηρώτα αὐτὸν περὶ τῆς νόσου, διαρροίᾳ περιπεπτωκέναι ἔφασκε· κἀκεῖνος 'ἀγαθὸν καὶ τοῦτο' φήσας ἀπηλλάγη. Τῶν δὲ οἰκείων τινὸς παραγενομένου πρὸς αὐτὸν καὶ πυνθανομένου, πῶς ἔχοι, ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ἐγώ σοι ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν ἀπόλωλα'.

Οὕτω πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τούτοις ὑπὸ τῶν πέλας μακαρίζονται τῇ ἔξωθεν οἰήσει, ἐφ' οἷς αὐτοὶ παρ' ἑαυτοῖς τὰ μάλιστα δυσφοροῦσιν.

CLXVIII. Νυκτερίς, βάτος καὶ αἴθυια.

Νυκτερὶς καὶ βάτος καὶ αἴθυια κοινωνίαν πρὸς ἀλλήλας στειλάμεναι ἐμπορεύεσθαι διέγνωσαν. Καὶ δὴ ἡ μὲν νυκτερὶς ἀργύριον δανεισαμένη εἰς μέσον καθῆκεν, ἡ δὲ βάτος ἐσθῆτα ἐνεβάλετο, ἡ δὲ αἴθυια χαλκὸν πριαμένη καὶ τοῦτον ἐνθεμένη ἔπλει. Χειμῶνος δὲ σφοδροῦ γενομένου καὶ τῆς νηὸς περιτραπείσης ἡ μὲν αἴθυια ἀπ' ἐκείνου τὸν χαλκὸν ζητοῦσα κατὰ τοῦ βυθοῦ δύνει οἰομένη τὸν χαλκὸν εὑρήσειν· ἡ δὲ νυκτερὶς τοὺς δανειστὰς φοβουμένη ἡμέρας μὲν οὐ φαίνεται, νυκτὸς δὲ ἐπὶ νομὴν ἔξεισιν· ἡ δὲ βάτος τὰς ἐσθῆτας ἐπιζητοῦσα τῶν παριόντων ἐπιλαμβάνεται τῶν ἱματίων προσδοκῶσα τῶν ἰδίων τι ἐπιγνώσεσθαι.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι περὶ ταῦτα μᾶλλον σπουδάζομεν, περὶ ἃ ἂν πρότερον πταίσωμεν.

CLXIX. Νυκτερὶς καὶ γαλῆ.

Νυκτερὶς ἐπὶ τῆς γῆς πεσοῦσα ὑπὸ γαλῆς συνελήφθη· μέλλουσα δὲ ἀναιρεῖσθαι παρεκάλει περὶ τῆς σωτηρίας. Τῆς δὲ λεγούσης, ὡς οὐ δύναται αὐτὴν ἀπολῦσαι· φύσει γὰρ πάντας πολεμεῖ πτηνούς· ἔφησεν αὐτὴν μὴ ὄρνεον εἶναι, ἀλλὰ μῦν· καὶ οὕτως ἀφείθη. Ὕστερον δὲ πεσοῦσα πάλιν καὶ συλληφθεῖσα ὑπὸ ἑτέρας γαλῆς ἐδεῖτο, ὅπως μὴ θύσῃ αὐτήν. Τῆς δὲ εἰπούσης ἅπασι τοῖς μυσὶ διεχθραίνειν ἔλεγεν ἑαυτὴν μὴ μῦν, ἀλλὰ νυκτερίδα· καὶ πάλιν ἀπελύθη. Οὕτω τε συνέβη αὐτῇ δὶς ἐναλλαξαμένῃ τὸ ὄνομα τῆς σωτηρίας περιγενέσθαι.

Ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς δεῖ μὴ ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένειν λογιζομένους, ὅτι οἱ τοῖς καιροῖς συμμετασχηματιζόμενοι πολλοὺς καὶ τοὺς σφοδροὺς τῶν κινδύνων ἐκφεύγουσιν.

CLXX. Ἀγαλματοπώλης.

Ξύλινόν τις Ἑρμῆν κατασκευάσας ἐπώλει προενεγκὼν τοῦτον ἐν πόλει· μηδενὸς δὲ ὠνητοῦ προσιόντος ἐκκαλέσασθαί τινας βουλόμενος ἐβόα, ὡς ἀγαθοποιὸν δαίμονα καὶ κέρδους δωρητικὸν πιπράσκει. Τῶν δὲ παρατυχόντων τινὸς εἰπόντος πρὸς αὐτόν· 'ὦ οὗτος· καὶ τί τοῦτον τοιοῦτον ὄντα πωλεῖς, δέον τῶν παρ' αὐτοῦ ὠφελειῶν ἀπολαύειν'; ἀπεκρίνατο· 'ὅτι ἐγὼ μὲν ταχείας ὠφελείας τινὸς δέομαι, αὐτὸς δὲ βραδέως εἴωθε τὰ κέρδη περιποιεῖν'.

Πρὸς ἄνδρα αἰσχροκερδῆ μηδὲ θεῶν πεφροντικότα ὁ λόγος εὔκαιρος.

CLXXI. Ξυλευόμενος καὶ Ἑρμῆς.

Ξυλευόμενός τις παρά τινα ποταμὸν τὸν πέλεκυν ἀπέβαλε· τοῦ δὲ ῥεύματος παρασύραντος αὐτὸν καθήμενος ἐπὶ τῆς ὄχθης ὠδύρετο, μέχρις οὗ ὁ Ἑρμῆς ἐλεήσας αὐτὸν ἧκε. Καὶ μαθὼν παρ᾽ αὐτοῦ τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν ἔκλαιε, τὸ μὲν πρῶτον καταβὰς χρυσοῦν αὐτῷ πέλεκυν ἀνήνεγκε καὶ ἐπυνθάνετο, εἰ οὗτος αὐτοῦ εἴη· τοῦ δὲ εἰπόντος μὴ τοῦτον ἐκ δευτέρου ἀργυροῦν ἀνήνεγκε καὶ πάλιν ἀνηρώτα, εἰ τοῦτον ἀπέβαλεν· ἀρνησαμένου δὲ αὐτοῦ τὸ τρίτον τὴν ἰδίαν ἀξίνην ἀνεκόμισε· τοῦ δὲ ἐπιγνόντος ἀποδεξάμενος αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην πάσας αὐτῷ ἐχαρίσατο. Καὶ ὃς ἐπανελόμενος, ἐπειδὴ παρεγένετο πρὸς τοὺς ἑταίρους, τὰ γεγενημένα αὐτοῖς διηγήσατο. Τῶν δέ τις ἐποφθαλμιάσας ἐβουλήθη καὶ αὐτὸς τῶν ἴσων περιγενέσθαι· διόπερ ἀναλαβὼν πέλεκυν παρεγένετο ἐπὶ τὸν αὐτὸν ποταμὸν καὶ ξυλευόμενος ἐπίτηδες τὴν ἀξίνην εἰς τὰς δίνας ἀφῆκε καθεζόμενός τε ἔκλαιεν. Ἑρμοῦ δὲ ἐπιφανέντος καὶ εἰπόντος, τί τὸ συμβεβηκὸς εἴη, ἔλεγε τὴν τοῦ πελέκεως ἀπώλειαν· τοῦ δὲ χρυσοῦν αὐτῷ ἀνενεγκόντος καὶ διερωτῶντος, εἰ τοῦτον ἀπολώλεκεν, ὑπὸ τοῦ κέρδους ὑποφθὰς ἔφασκεν αὐτὸν <εἶναι>. Καὶ ὁ θεὸς αὐτῷ οὐκ ἐχαρίσατο, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸν ἴδιον πέλεκυν ἀποκατέστησεν.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι, ὅσον τοῖς δικαίοις τὸ θεῖον συναγωνίζεται, τοσοῦτον τοῖς ἀδίκοις ἐναντιοῦται. —

CLXXII. Ὁδοιπόρος καὶ Τύχη.

Ὁδοιπόρος πολλὴν ὁδὸν διανύσας, ἐπειδὴ κόπῳ συνείχετο, πεσὼν παρά τι φρέαρ ἐκοιμᾶτο. Μέλλοντος δὲ αὐτοῦ ὅσον οὔπω καταπίπτειν ἡ Τύχη ἐπιστᾶσα καὶ διεγείρασα αὐτὸν εἶπεν· ὦ οὗτος, εἴγε ἐπεπτώκεις, οὐκ ἂν τὴν σεαυτοῦ ἀβουλίαν, ἀλλ᾽ ἐμὲ ᾐτιῶ.

Οὕτω πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων δι᾽ ἑαυτοὺς δυστυχήσαντες τοὺς θεοὺς αἰτιῶνται.

CLXXIII. Ὁδοιπόρος καὶ πλάτανος.

Ὁδοιπόροι θέρους ὥρᾳ περὶ μεσημβρίαν ὑπὸ καύματος τρυχόμενοι, ὡς ἐθεάσαντο πλάτανον, ὑπὸ ταύτην καταντήσαντες καὶ ἐν τῇ σκιᾷ κατακλιθέντες ἀνεπαύοντο· ἀναβλέψαντες δὲ εἰς τὴν πλάτανον ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, ὡς ἀνωφελές τι τοῦτο <καὶ> ἄκαρπον ἀνθρώποις τὸ δένδρον. Ἡ δὲ ὑποτυχοῦσα ἔφη· ὦ ἀχάριστοι, ἔτι τῆς ἐξ ἐμοῦ εὐεργεσίας ἀπολαύοντες ἀχρείαν με καὶ ἄκαρπον ἀποκαλεῖτε;

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων τινὲς ἀτυχεῖς, ὡς καὶ εὐεργετοῦντες τοὺς πέλας ἐπὶ τῇ χρηστότητι ἀπιστεῖσθαι.

CLXXIV. Ὁδοιπόρος καὶ ἔχις.

Ὁδοιπόρος χειμῶνος ὁδεύων ὥρᾳ, ὡς ἐθεάσατο ἔχιν ὑπὸ κρύους διεφθαρμένον, τοῦτον ἐλεήσας ἀνείλατο καὶ βαλὼν εἰς τὸν ἑαυτοῦ κόλπον θερμαίνειν ἐπειρᾶτο. Ὁ δέ, μέχρι μὲν ὑπὸ τοῦ ψύχους συνείχετο, ἠρέμει· ἐπειδὴ δὲ ἐθερμάνθη, εἰς τὴν αὐτοῦ γαστέρα ἀνῆκε. Καὶ ὃς ἀποθνήσκειν μέλλων ἔφη· 'ἀλλ' ἔγωγε δίκαια πέπονθα· τί γὰρ τοῦτον ἀπολλύμενον ἔσωζον, ὃν ἔδει καὶ ἐρρωμένον ἀναιρεῖν';

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πονηρία εὐεργετουμένη πρὸς τῷ ἀμοιβὰς μὴ ἀποδιδόναι καὶ κατὰ τῶν εὐεργετῶν ἀναπτεροῦται.

CLXXV. Ὁδοιπόροι.

Ὁδοιπόροι κατά τινα αἰγιαλὸν ὁδεύοντες, ὡς ἦλθον ἐπί τινα σκοπιάν, ἐνθένδε θεασάμενοι φρύγανα πόρρωθεν ἐπιπλέοντα ᾠήθησαν ναῦν μεγάλην· διὸ προσέμενον ὡς μέλλουσαν προσορμίζεσθαι. Ἐπεὶ δὲ ὑπὸ ἀνέμου φερόμενα τὰ φρύγανα μικρὸν προσεπέλαζον, ἀπεκαραδόκουν ὑπολαμβάνοντες πλοῖον οὐκέτι μέγα, ὡς τὸ πρότερον· ἐγγὺς δὲ παντελῶς ἐξενεχθέντα αὐτὰ ἰδόντες [φερόμενα] φρύγανα [μικρὸν προσεπέλαζον, ἀπεκαραδόκουν ὑπολαμβάνοντες πλοῖον οὐκέτι μέγα, ὡς τὸ πρότερον· ἐγγὺς δὲ παντελῶς ἐξενεχθέντα αὐτὰ ἰδόντες φρύγανα] ὄντα ἔφασαν πρὸς ἀλλήλους· 'τὸ μηδὲν ἡμεῖς μάτην προσεδεχόμεθα'.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων ἔνιοι ἐξ ἀπροόπτου δοκοῦντες φοβεροί, ὅταν εἰς διάπειραν ἔλθωσιν, εὑρίσκονται οὐδενὸς ἄξιοι.

CLXXVI. Ὁδοιπόρος καὶ Ἑρμῆς.

Ὁδοιπόρος πολλὴν ὁδὸν ἀνύων ηὔξατο, ἐὰν εὕρῃ τι, τούτου τὸ ἥμισυ τῷ Ἑρμῇ ἀναθήσειν· περιτυχὼν δὲ πήρᾳ, ἐν ᾗ ἀμύγδαλά τε ἦν καὶ φοίνικες, ταῦτα ἀνείλατο οἰόμενος ἀργύριον· ἐκτινάξας δέ, ὡς εὗρε τὰ ἐνόντα, ταῦτα καταφαγὼν καὶ λαβὼν τῶν τε ἀμυγδάλων τὰ τζέφλια καὶ τῶν φοινίκων τὰ ὀστᾶ ἐπί τινος βωμοῦ ἔθηκεν εἰπών· 'ἀπέχεις, ὦ Ἑρμῆ, τὴν εὐχήν· καὶ γὰρ τὰ ἐντός, ὧν εὗρον, καὶ τὰ ἐκτὸς πρὸς σὲ διανενέμηται.'

Πρὸς ἄνδρα φιλάργυρον διὰ πλεονεξίαν καὶ θεοὺς κατασοφιζόμενον ὁ λόγος.

CLXXVII. Δέλφαξ καὶ ἀλώπηξ.

Ὄνῳ τις ἐπιθεὶς αἶγα καὶ πρόβατον καὶ δέλφακα ἤλαυνεν εἰς ἄστυ. Τοῦ δὲ δέλφακος παρ' ὅλην τὴν ὁδὸν κεκραγότος ἀλώπηξ ἀκούσασα

ἐπυνθάνετο αὐτοῦ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τῶν λοιπῶν μεθ' ἡσυχίας φερομένων αὐτὸς μόνος βοᾷ. Ὁ δὲ ὑποτυχὼν εἶπεν· 'ἀλλ' ἔγωγε οὐ μάτην ὀδύρομαι· εὖ γὰρ οἶδα, ὅτι τοῦ μὲν προβάτου ἔριά τε καὶ ἄρνας παρεχομένου ὁ δεσπότης ἀφέξεται· ὁμοίως δὲ καὶ τῆς αἰγὸς διὰ τοὺς τυροὺς καὶ τοὺς ἐρίφους· ἐμοὶ δὲ οὐκ ἔχων εἰς ἄλλο τι χρήσασθαι πάντως θῦσαί με θέλει καὶ φαγεῖν'.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οὐ μεμπτέοι, ὅσοι τὰς μελλούσας προορώμενοι συμφορὰς ἀποκλαίονται ἑαυτούς.

CLXXVIII. Ὄνος καὶ κηπουρός.

Ὄνος κηπουρῷ δουλεύων, ἐπειδὴ ὀλίγα μὲν ἤσθιε, πολλὰ δὲ ἐκακοπάθει, ηὔξατο τῷ Διΐ, ὅπως τοῦ κηπουροῦ αὐτὸν ἀπαλλάξας ἑτέρῳ δεσπότῃ ἐγχειρίσῃ. Ὁ δὲ Ἑρμῆν πέμψας ἐκέλευσε κεραμεῖ αὐτὸν πωλῆσαι. Πάλιν δὲ αὐτοῦ δυςφοροῦντος, ἐπειδὴ καὶ πολλῷ πλείονα ἀχθοφορεῖν ἠναγκάζετο, καὶ τὸν Δία ἐπικαλουμένου τὸ τελευταῖον ὁ Ζεὺς παρεσκεύασεν αὐτὸν βυρσοδέψῃ πραθῆναι. Καὶ ὁ ὄνος εἰδὼς τὰ ὑπὸ τοῦ δεσπότου πραττόμενα ἔφη· 'ἀλλ' ἔμοιγε αἱρετώτερον ἦν παρὰ τοῖς προτέροις δεσπόταις ἀχθοφοροῦντα λιμώττειν ἢ ἐνταῦθα παραγενέσθαι, ὅπου, [ἀλλ'] ἐὰν ἀποθάνω, οὐδὲ ταφῆς ἀξιωθήσομαι'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τότε μάλιστα τοὺς πρώτους δεσπότας οἱ οἰκέται ποθοῦσιν, ὅταν καὶ ἑτέρων πεῖραν λάβωσιν.

CLXXIX. Ὄνος ἅλας βαστάζων.

Ὄνος ἅλας ἔχων ποταμὸν διέβαινεν· ὀλισθήσας δέ, ὡς κατέπεσεν εἰς τὸ ὕδωρ, ἐκτακέντος τοῦ ἅλατος κουφότερος ἐξανέστη. Ἡσθεὶς δὲ ἐπὶ τούτῳ, ἐπειδὴ ὕστερόν ποτε σπόγγους ἐμπεφορτισμένος κατά τινα ποταμὸν ἐγένετο, ᾠήθη, ὅτι, ἐὰν πάλιν πέσῃ, ἐλαφρότερος διεγερθήσεται· καὶ δὴ ἑκὼν ὤλισθε. Συνέβη δὲ αὐτῷ τῶν σπόγγων ἀνασπασάντων τὸ ὕδωρ μὴ δυνάμενον ἐξαναστῆναι ἐνταῦθα ἀποπνιγῆναι ὑπὸ τὸ ὕδωρ.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων ἔνιοι <διὰ> τὰς ἰδίας ἐπινοίας λανθάνουσιν εἰς συμφορὰς ἐνσειόμενοι.

CLXXX. Ὄνος καὶ ἡμίονος.

Ὀνηλάτης ἐπιθεὶς ὄνῳ καὶ ἡμιόνῳ γόμους ἤλαυνεν. Ὁ δὲ ὄνος, μέχρι μὲν πεδίον ἦν, ἀντεῖχε πρὸς τὸ βάρος· ὡς δὲ ἐγένετο κατά τι ὄρος, μὴ δυνάμενος ὑποφέρειν παρεκάλει τὴν ἡμίονον μέρος τι τοῦ γόμου αὐτοῦ προςδέξασθαι, ἵνα τὸ λοιπὸν αὐτὸς διακομίσαι δυνήσηται. Τῆς δὲ παρ' οὐδὲν θεμένης αὐτοῦ τοὺς λόγους ὁ μὲν κατακρημνισθεὶς διεῤῥάγη· ὁ δὲ ὀνηλάτης ἀπορῶν, ὅ τι ποιήσαι, οὐ μόνον τοῦ ὄνου τὸν γόμον τῇ ἡμιόνῳ

προςέθηκεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ὄνον ἐκδείρας ἐπεσώρευσε. Καὶ ἣ οὐ μετρίως καταπονηθεῖσα ἔφη πρὸς αὐτήν· 'δίκαια πέπονθα· εἰ γὰρ παρακαλοῦντι μικρὰ κουφίσαι ἐπείσθην, οὐκ ἂν νῦν μετὰ τῶν φορτίων αὐτοῦ καὶ αὐτὸν ἔφερον'.

Οὕτω καὶ τῶν δανειστῶν ἔνιοι διὰ φιλαργυρίαν, ἵνα μικρὰ τοῖς χρεώσταις μὴ παράσχωσι, πολλάκις καὶ αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ἀπολλῦσιν.

CLXXXI. Ὄνος βαστάζων ἄγαλμα.

Ὄνῳ τις ἐπιθεὶς ἄγαλμα ἤλαυνεν εἰς ἄστυ. Τῶν δὲ συναντώντων [καὶ] προςκυνούντων τὸ ἄγαλμα ὁ ὄνος ὑπολαβών, ὅτι αὐτὸν προςκυνοῦσιν, ἀναπτερωθεὶς ὠγκᾶτό τε καὶ οὐκέτι περαιτέρω προϊέναι ἐβούλετο. Καὶ ὁ ὀνηλάτης αἰσθόμενος τὸ γεγονὸς τῷ ῥοπάλῳ αὐτὸν παίων ἔφη· 'ὦ κακὴ κεφαλή· ἔτι καὶ τοῦτο λοιπὸν ἦν ὄνους ὑπ' ἀνθρώπων προςκυνεῖσθαι'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι <οἱ> τοῖς ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς ἐπαλαζονευόμενοι παρὰ τοῖς εἰδόσιν αὐτοὺς γέλωτα ὀφλισκάνουσιν.

CLXXXII. Ὄνος ἄγριος.

Ὄνος ἄγριος ὄνον ἥμερον θεασάμενος ἐν τινι εὐηλίῳ τόπῳ προςελθὼν ἐμακάριζεν αὐτὸν ἐπὶ τῇ εὐεξίᾳ τοῦ σώματος καὶ τῇ τῆς τροφῆς ἀπολαύσει. Ὕστερον δὲ ἰδὼν αὐτὸν ἀχθοφοροῦντα καὶ τὸν ὀνηλάτην ὀπίσω ἑπόμενον καὶ ῥοπάλοις παίοντα εἶπεν· 'ἀλλ' ἔγωγε οὐκέτι σε εὐδαιμονίζω· ὁρῶ γάρ, ὅτι οὐκ ἄνευ κακῶν μεγάλων τὴν ἀφθονίαν ἔχεις'.

Οὕτως οὐκ εὔζηλωτα <τὰ> μετὰ μυρίων κινδύνων καὶ ταλαιπωριῶν περιγινόμενα κέρδη.

CLXXXIII. Ὄνος καὶ τέττιγες.

Ὄνος ἀκούσας τεττίγων ᾀδόντων ἥσθη ἐπὶ τῇ εὐφωνίᾳ καὶ ζηλώσας αὐτῶν τὴν εὐφωνίαν ἐπυνθάνετο, τί σιτούμενοι τοιαύτην φωνὴν ἀφιᾶσι. Τῶν δὲ εἰπόντων 'δρόσον' ὁ ὄνος προςμένων δρόσον λιμῷ διεφθάρη.

Οὕτω καὶ οἱ τῶν παρὰ φύσιν ἐπιθυμοῦντες πρὸς τῷ μὴ ἐφικνεῖσθαι καὶ τὰ μέγιστα δυςτυχοῦσιν.

CLXXXIV. Ὄνοι πρὸς τὸν Δία.

Ὄνοι ποτὲ ἀχθόμενοι ἐπὶ τῷ συνεχῶς ἀχθοφορεῖν καὶ ταλαιπωρεῖν πρέσβεις ἔπεμψαν πρὸς τὸν Δία λύσιν τινὰ αἰτούμενοι τῶν πόνων. Ὁ δὲ αὐτοῖς ἐπιδεῖξαι βουλόμενος, ὅτι τοῦτο ἀδύνατον, ἔφη τότε αὐτοὺς ἀπαλλαγήσεσθαι τῆς κακοπαθείας, ὅταν οὐροῦντες ποταμὸν ποιήσωσι. Κἀκεῖ-

νοι αὐτὸν ἀληθεύειν ὑπολαβόντες ἀπ' ἐκείνου καὶ μέχρι νῦν, <ἔνθα ἂν ἀλλήλων οὖρον ἴδωσιν>, ἐνταῦθα καὶ αὐτοὶ περιϊστάμενοι οὐροῦσιν.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τὸ ἑκάστῳ πεπρωμένον ἀθεράπευτον.

CLXXXV. Ὄνος καὶ ὀνηλάτης.

Ὄνος ὑπὸ ὀνηλάτου ἀγόμενος, ὡς μικρὸν τῆς ὁδοῦ προῆλθεν, ἀφεὶς τὴν λείαν ἀτραπὸν διὰ κρημνῶν ἐφέρετο. Μέλλοντος δὲ αὐτοῦ κατακρημνίζεσθαι ὁ ὀνηλάτης ἐπιλαβόμενος τῆς οὐρᾶς ἐπειρᾶτο μεταπεριάγειν αὐτόν. Τοῦ δὲ εὐτόνως ἀντιπίπτοντος ἀφεὶς αὐτὸν ἔφη· 'νίκα· κακὴν γὰρ νίκην νικᾷς'.

Πρὸς ἄνδρα φιλόνεικον ὁ λόγος εὔκαιρος.

CLXXXVI. Ὄνος καὶ λύκος.

Ὄνος ἔν τινι λειμῶνι νεμόμενος, ὡς ἐθεάσατο λύκον ἐπ' αὐτὸν ὁρμώμενον, χωλαίνειν προσεποιεῖτο. Τοῦ δὲ προσελθόντος αὐτῷ καὶ τὴν αἰτίαν πυνθανομένου, δι' ἣν χωλαίνει, ἔλεγεν ὡς 'φραγμὸν διαβαίνων σκόλοπα ἐπάτησα' καὶ παρῄνει αὐτῷ πρῶτον ἐξελεῖν τὸν σκόλοπα, εἶθ' οὕτως αὐτὸν καταθοινήσασθαι, ἵνα μὴ ἐσθίων περιπαρῇ. Τοῦ δὲ πεισθέντος καὶ τὸν πόδα αὐτοῦ ἐπάραντος ὅλον τε τὸν νοῦν πρὸς τῇ ὁπλῇ ἔχοντος ὁ ὄνος λὰξ εἰς τὸ στόμα τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ ἐτίναξε. Καὶ ὃς κακῶς διατεθεὶς ἔφη· 'ἀλλ' ἔγωγε δίκαια πέπονθα· τί γὰρ τοῦ πατρός με μαγειρικὰς τέχνας διδάξαντος αὐτὸς ἰατρικῆς ἐπελαβόμην';

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μηδὲν προσήκουσιν ἐπιχειροῦντες εἰκότως δυστυχοῦσιν.

CLXXXVII. Ὄνος καὶ ἀλώπηξ.

Ὄνος ἐνδυσάμενος λέοντος δορὰν περιῄει ἐκφοβῶν τὰ ἄλογα ζῷα· κα δὴ θεασάμενος ἀλώπεκα ἐπειρᾶτο καὶ ταύτην δεδίττεσθαι. Ἡ δὲ (ἐτύγχανε γὰρ αὐτοῦ προακηκοέναι φθεγξαμένου) ἔφη πρὸς τὸν ὄνον· 'ἀλλ' εὖ ἴσθι, ὡς καὶ ἐγὼ ἄν σε ἐφοβήθην, εἰ μὴ ὀγκωμένου ἤκουσα'.

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀπαιδεύτων τοῖς ἔξωθεν τύφοις δοκοῦντές τινες ὑπὸ τῆς ἰδίας γλωσσαλγίας ἐλέγχονται.

CLXXXVIII. Ὄνον ἀγοράζων.

Ὄνον τις ἀγοράσαι μέλλων ἐπὶ πεῖραν αὐτὸν ἔλαβε καὶ εἰσαγαγὼν εἰς τοὺς ἰδίους ἐπὶ τῆς φάτνης αὐτὸν ἔστησεν. Ὁ δὲ καταλιπὼν τοὺς ἄλλους παρὰ τῷ ἀργοτάτῳ καὶ ἀδηφάγῳ ἔστη. Καὶ ὡς οὐδὲν ἐποίει, δήσας <καὶ> ἀπαγαγὼν τῷ δεσπότῃ αὐτὸν ἀπέδωκε. Τοῦ δὲ διερωτῶντος,

εἰ οὕτως ἀξίαν αὐτοῦ τὴν δοκιμασίαν ἐποιήσατο, ὑποτυχὼν εἶπεν· 'ἀλλ' ἔγωγε οὐδὲν ἐπιδέομαι πείρας· οἶδα γάρ, ὅτι τοιοῦτος ἐστιν, ὁποῖον ἐξ ἁπάντων τὸν συνήθη ἐπελέξατο'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τοιοῦτος <ἕκαστος> ὑπολαμβάνεται, ὁποίοις ἂν ἥδηται τοῖς ἑταίροις.

CLXXXIX. Ὄνος καὶ βάτραχοι.

Ὄνος ξύλων γόμον φέρων λίμνην διέβαινεν· ὀλισθὼν δέ, ὡς κατέπεσεν, ἐξαναστῆναι μὴ δυνάμενος ὠδύρετό τε καὶ ἔστενεν. Οἱ δὲ ἐν τῇ λίμνῃ βάτραχοι ἀκούσαντες αὐτοῦ τὸν στεναγμὸν ἔφασαν· 'ὦ οὗτος, καὶ τί ἂν ἐποίησας, εἰ τοσοῦτον ἐνταῦθα χρόνον διέτριβες, ὅσον ἡμεῖς, ὅτε πρὸς ὀλίγον πεσὼν οὕτως ὀδύρῃ';

Τούτῳ τῷ λόγῳ χρήσαιτο ἄν τις πρὸς ἄνδρα ῥᾴθυμον ἐπ' ἐλαχίστοις πόνοις δυσφοροῦντα αὐτὸς τοὺς πλείονας ῥᾳδίως ὑφιστάμενος.

CXC. Ὄνος, κόραξ καὶ λύκος.

Ὄνος ἡλκωμένος τὸν νῶτον ἔν τινι λειμῶνι ἐνέμετο. Κόρακος δὲ ἐπικαθίσαντος αὐτῷ καὶ τὸ ἕλκος κρούοντος ὁ ὄνος ὠγκᾶτό τε καὶ ἐσκίρτα. Τοῦ δὲ ὀνηλάτου πόῤῥωθεν ἑστῶτος καὶ γελῶντος λύκος παριὼν ἐθεάσατο καὶ πρὸς αὐτὸν ἔφη· 'ἄθλιοι ἡμεῖς, οἵ, κἂν αὐτῷ μόνον ὀφθῶμεν, διωκόμεθα, <τούτου δὲ> καὶ προσιόντος γελῶσιν.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ κακοῦργοι τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν προσώπων καὶ ἐξ ἀπροόπτου δῆλοί εἰσιν.

CXCI. Ὄνος καὶ ἀλώπηξ καὶ λέων.

Ὄνος καὶ ἀλώπηξ κοινωνίαν συνθέμενοι πρὸς ἀλλήλους ἐξῆλθον ἐπὶ ἄγραν. Λέοντος δὲ περιτυχόντος αὐτοῖς ἡ ἀλώπηξ ὁρῶσα τὸν ἐπηρτημένον κίνδυνον προσελθοῦσα τῷ λέοντι ὑπέσχετο παραδώσειν αὐτῷ τὸν ὄνον, ἐάν τι τῶν ἀκινδύνων ἐπαγγείληται. Τοῦ δὲ αὐτὴν ἀπολύσειν φήσαντος προσαγαγοῦσα τὸν ὄνον εἴς τινα πάγην ἐμπεσεῖν παρεσκεύασε. Καὶ ὁ λέων ὁρῶν ἐκεῖνον φεύγειν μὴ δυνάμενον πρῶτον τὴν ἀλώπεκα συνέλαβεν, εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὸν ὄνον ἐτράπη.

Οὕτως οἱ τοῖς κοινωνοῖς ἐπιβουλεύοντες λανθάνουσι πολλάκις καὶ ἑαυτοὺς συναπολλύννες.

CXCII. Ὄνος καὶ ἡμίονος.

Ὄνος καὶ ἡμίονος ἐν ταὐτῷ ἐβάδιζον. Καὶ δὴ ὄνος ὁρῶν τοὺς ἀμφοῖν γόμους ἴσους ὄντας ἠγανάκτει καὶ ἐσχετλίαζεν, εἴγε διπλασίονος τροφῆς

ἠξιωμένη ἡ ἡμίονος οὐδὲν περιττότερον βαστάζει. Μικρὸν δὲ αὐτῶν τῆς ὁδοῦ προϊόντων ὁ ὀνηλάτης ὁρῶν τὸν ὄνον ἀντέχειν μὴ δυνάμενον ἀφελόμενος αὐτοῦ τὸ φορτίον τῇ ἡμιόνῳ ἐπέθηκεν. Ἔτι δὲ αὐτῶν πόῤῥω προβαινόντων ὁρῶν ἔτι μᾶλλον ἀποκάμνοντα πάλιν ἀπὸ τοῦ γόμου μετετίθει, μέχρι τὰ πάντα λαβὼν καὶ ἀφελόμενος ἀπ᾿ αὐτοῦ τῇ ἡμιόνῳ ἐπέθηκε· καὶ τότε ἐκεῖνος ἀποβλέψας εἰς αὐτὸν ἔφη· ‛ἆρά σοι δίκαιος δοκῶ τῆς διπλῆς τροφῆς ἠξιωμένη....

Ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς προςήκει μὴ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τὴν ἑκάστου δοκιμάζειν διάθεσιν.

CXCIII. Ὀρνιθοθήρας καὶ πέρδιξ.

Ὀρνιθοθήρας ὀψιαίτερον αὐτῷ ξένου παραγενομένου μὴ ἔχων, ὅ τι αὐτῷ παραθείη, ὥρμησεν ἐπὶ τὸν τιθασὸν πέρδικα καὶ τοῦτον θύειν ἔμελλε. Τοῦ δὲ αἰτιωμένου αὐτὸν ὡς ἀχάριστον, εἴγε πολλὰ ὠφελούμενος παρ᾿ αὐτοῦ τοὺς ὁμοφύλους ἐκκαλουμένου καὶ παραδιδόντος αὐτὸς ἀναιρεῖν αὐτὸν μέλλει, ἔφη· ‛ἀλλὰ διὰ τοῦτό σε μᾶλλον θύσω, εἰ μηδὲ τῶν ὁμοφύλων ἀπέχῃ’.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ τοὺς οἰκείους προδιδόντες οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀδικουμένων μισοῦνται, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τούτων, οἷς προδιδόασιν.

CXCIV. Ὄρνις καὶ χελιδών.

Ὄρνις ὄφεως ὠὰ εὑροῦσα ταῦτα ἐπιμελῶς ἐξέθρεψε καὶ μετὰ τὸ θερμᾶναι ἐξεκόλαψε. Χελιδὼν δὲ θεασαμένη αὐτὴν ἔφη· ‛ὦ ματαία, τί ταῦτα ἀνατρέφεις, ἅπερ, ἂν αὐξηθῇ, ἀπὸ σοῦ πρώτης τοῦ ἀδικεῖν ἄρξεται’;

Οὕτως ἀτιθάσευτος ἡ πονηρία, κἂν τὰ μάλιστα εὐεργετῆται.

CXCV. Ὀρνιθοθήρας καὶ κορύδαλος.

Ὀρνιθοθήρας πτηνοῖς πάγην ἵστη· κορύδαλος δὲ αὐτὸν θεασάμενος ἤρετο, τί ποιεῖ. Τοῦ δὲ εἰπόντος πόλιν κτίζειν καὶ μικρὸν ὑποχωρήσαντος πεισθεὶς τοῖς λόγοις προςῆλθε· καὶ τὸ δέλεαρ ἐσθίων ἔλαθεν ἐμπεσεῖν εἰς τοὺς βρόχους. Τοῦ δὲ ὀρνιθοθήρα προςδραμόντος καὶ συλλαβόντος αὐτὸν ἔφη· ‛ὦ οὗτος, ἐὰν τοιαύτας πόλεις κτίζῃς, πολλοὺς τοὺς ἐνοικοῦντας εὑρήσεις’.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τότε μάλιστα οἶκοι καὶ πόλεις ἐρημοῦνται, ὅταν οἱ προεστῶτες χαλεποὶ ὦσιν.

CXCVI. Ὀρνιθοθήρας καὶ πελαργός.

Ὀρνιθοθήρας δίκτυα γεράνοις ἀναπετάσας πόῤῥωθεν ἀπεκαραδόκει τὴν ἄγραν· πελαργοῦ δὲ σὺν ταῖς γεράνοις ἐπικαθίσαντος ἐπιδραμὼν μετ᾿ ἐκεί-

νον καὶ αὐτὸν συνέλαβε. Τοῦ δὲ δεομένου μεθεῖναι αὐτὸν <καὶ> λέγοντος, ὡς οὐ μόνον αὐτὸς ἀβλαβὴς τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ὠφελιμώτατος· τοὺς γὰρ ὄφεις καὶ τὰ λοιπὰ ἑρπετὰ συλλαμβάνων κατεσθίει· ὁ ὀρνιθοθήρας ἀπεκρίνατο· ʽἀλλ᾽ εἰ τὰ μάλιστα μὴ φαῦλος [οὐ] σὺ εἶ, δι᾽ αὐτὸ τοῦτο γοῦν ἄξιος εἶ κολάσεως, ὅτι μετὰ πονηρῶν κεκάθικας᾽.

Ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς δεῖ τὰς τῶν πονηρῶν συνηθείας περιφεύγειν, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ τῆς ἐκείνων κακίας κοινωνεῖν δόξωμεν.

CXCVII. Κάμηλος.

Ὅτε πρώτως κάμηλος ὤφθη, οἱ ἄνθρωποι φοβηθέντες καὶ τὸ μέγεθος καταπλαγέντες ἔφευγον. Ὡς δὲ χρόνου προϊόντος συνεῖδον αὐτῆς τὸ πρᾶον, ἐθάῤῥησαν μέχρι τοῦ προςελθεῖν· αἰσθόμενοι δὲ κατὰ μικρόν, ὡς χολὴν οὐκ ἔχει τὸ ζῷον, εἰς τοῦτο <κατα>φρονήσεως ἦλθον, ὥςτε καὶ χαλινὸν αὐτῇ περιθέντες παισὶν ἐλαύνειν αὐτὴν ἔδωκαν.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τὰ φοβερὰ τῶν πραγμάτων <ἡ> συνήθεια καταπραΰνει.

CXCVIII. Ὄφις καὶ καρκῖνος.

Ὄφις καὶ καρκῖνος ἐν ταὐτῷ διέτριβον. Καὶ ὁ μὲν καρκῖνος ἁπλῶς τῷ ὄφει καὶ εὐνοϊκῶς προςεφέρετο, ὁ δὲ ἀεὶ ὕπουλός τε καὶ πονηρός ἦν. Τοῦ δὲ καρκίνου συνεχῶς αὐτὸν παραινοῦντος ἐξαπλοῦσθαι τὰ πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ διάθεσιν μιμεῖσθαι ἐκεῖνος οὐκ ἐπείθετο. Διόπερ ἀγανακτήσας, παρατηρησάμενος αὐτὸν κοιμώμενον, τοῦ φάρυγγος ἐπιλαβόμενος <τῇ χηλῇ καὶ ὅσον οἷόντε πιέσας φονεύει>. Ἰδὼν <δὲ> αὐτὸν ἐκτεταμένον εἶπεν· ʽὦ οὗτος· οὐ νῦν σε ἐχρῆν ἁπλοῦν εἶναι, ὅτε τέθνηκας, ὅτε δέ σοι παρῄνουν· οὐδὲ <γὰρ ἂν> ἀνῄρησο᾽.

Οὗτος ὁ λόγος εἰκότως ἂν λέγοιτο ἐπ᾽ ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἳ παρὰ τὸν ἑαυτῶν βίον εἰς τοὺς φίλους πονηρευόμενοι μετὰ τὸν θάνατον εὐεργεσίας κατατίθενται.

CXCIX. Ὄφις, γαλῆ καὶ μύες.

Ὄφις καὶ γαλῆ ἔν τινι οἰκίᾳ ἐμάχοντο· οἱ δὲ ἐνταῦθα μύες ἀεὶ καταναλισκόμενοι ὑπὸ ἀμφοτέρων, ὡς ἐθεάσαντο <αὐτοὺς μαχομένους, ἐξῆλθον βαδίζοντες. Ἰδόντες δὲ> τοὺς μύας ἀφέντες τὴν πρὸς ἑαυτοὺς μάχην ἐπ᾽ ἐκείνους ἐτράπησαν.

Οὕτω καὶ [οἱ] ἐπὶ τῶν πόλεων οἱ ἐν ταῖς τῶν δημαγωγῶν στάσεσιν ἑαυτοὺς παρειςκυλίοντες λανθάνουσιν αὐτοὶ ἑκατέρων παρανάλωμα γινόμενοι.

CC. Παῖς ἀκρίδας θηρεύων.

Παῖς πρὸ τοῦ τείχους ἀκρίδας ἐθήρευε. Πολλὰς δὲ συλλαβών, ὡς ἐθεάσατο σκορπίον, οἰηθεὶς ἀκρίδα εἶναι κοιλάνας τὴν χεῖρα οἷός τε ἦν καταφέρειν αὐτοῦ. Καὶ ὃς τὸ κέντρον ἐπάρας εἶπεν· 'εἴθε γὰρ τοῦτο ποιήσαις, ἵνα καὶ ἃς συνείληφας ἀκρίδας ἀπολέσῃς'.

Οὗτος ὁ λόγος διδάσκει μὴ δεῖν πᾶσι τοῖς χρηστοῖς καὶ τοῖς πονηροῖς κατὰ ταὐτὰ προςφέρεσθαι.

CCI. Παῖς κλέπτης καὶ μήτηρ.

Παῖς ἐκ διδασκαλείου τὴν τοῦ συμφοιτητοῦ δέλτον ὑφελόμενος τῇ μητρὶ ἐκόμισε· τῆς δὲ οὐ μόνον αὐτῷ <οὐκ> ἐπιπληξάσης, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπαινεσάσης αὐτὸν ἐκ δευτέρου ἱμάτιον κλέψας ἤνεγκεν αὐτῇ· ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπαινεσάσης αὐτὸν ἐκείνης προϊὼν τοῖς χρόνοις, ὡς νεανίας ἐγένετο, ἤδη καὶ τὰ μείζονα κλέπτειν ἐπεχείρει. Ληφθεὶς δέ ποτε ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ περιαγκωνισθεὶς ἐπὶ τοὺς δημίους ἀπήγετο· τῆς δὲ ἐπακολουθούσης αὐτῷ καὶ στερνοκοπουμένης εἶπε βούλεσθαί τι αὐτῇ εἰπεῖν πρὸς τὸ οὖς· καὶ ἐπεὶ τάχιστα αὐτῷ προςῆλθε, [καὶ] τοῦ ὠτίου ἐπιλαβόμενος κατέδακεν αὐτό. Τῆς δὲ κατηγορούσης αὐτοῦ δυςσέβειαν <καὶ> εἰπούσης, <ὡς> μὴ ἀρκεσθεὶς <τοῖς προτέροις κακοῖς> ἤδη πεπλημμέληκε καὶ τὴν μητέρα ἐλωβήσατο, ἐκεῖνος ὑποτυχὼν εἶπεν· 'ἀλλὰ τότε, ὅτε σοι πρῶτον τὴν δέλτον κλέψας ἤνεγκα, εἰ ἐπέπληξάς μοι, οὐκ ἂν μέχρι τούτου ἐχώρησα, ὡς καὶ ἐπὶ θάνατον ἀπάγεσθαι'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς μὴ κολαζόμενον ἐπὶ μεῖζον αὔξεται.

CCII. Περιστερὰ διψῶσα.

Περιστερὰ δίψει συνεχομένη, ὡς ἐθεάσατο ἔν τινι πίνακι κρατῆρα ὕδατος γεγραμμένον ὑπέλαβεν ἀληθινὸν εἶναι· διόπερ πολλῷ ῥοίζῳ ἐνεχθεῖσα ἔλαθεν ἑαυτὴν τῷ πίνακι ἐντινάξασα. Συνέβη δὲ αὐτῇ τῶν πτερῶν περιθραυσθέντων ἐπὶ τῆς γῆς καταπεσοῦσαν ὑπό τινος τῶν παρατυχόντων συλληφθῆναι.

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀνθρώπων διὰ σφοδρὰς ἐπιθυμίας ἀπροσκέπτως τοῖς πράγμασιν ἐπιχειροῦντες λανθάνουσιν ἑαυτοὺς εἰς ὄλεθρον εἰςιέντες.

CCIII. Περιστερὰ καὶ κορώνη.

Περιστερὰ ἔν τινι περιστεροτροφείῳ τρεφομένη ἐπὶ πολυτεκνίᾳ ἐφρυάττετο. Κορώνη δὲ ἀκούουσα αὐτῆς τῶν λόγων ἔφη· 'ἀλλ', ὦ αὕτη, πέπαυσο

ἐπὶ τούτῳ ἀλαζονευομένῃ· ὅσῳ γὰρ ἂν πλείονα τέκνα σχῇς, τοσούτῳ περισσοτέρας δουλείας στενάξεις'.

Οὕτω καὶ τῶν οἰκετῶν δυστυχέστεροί εἰσιν, ὅσοι ἐν τῇ δουλείᾳ τεκνοποιοῦσιν.

CCIV. Πίθηκος καὶ ἁλιεῖς.

Πίθηκος ἐπί τινος ὑψηλοῦ δένδρου καθίσας, ὡς ἐθεάσατο ἁλιεῖς ἐπί τινος ἠϊόνος σαγήνην ἕλκοντας, παρετηρεῖτο τὰ ὑπ' αὐτῶν πραττόμενα. Ὡς δὲ ἐκεῖνοι τὴν σαγήνην ἀνασπάσαντες μικρὸν ἄποθεν ἠρίστων, καταβὰς ἐπειρᾶτο καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ πράττειν· φασὶ δὲ μιμητικὸν εἶναι τὸ ζῷον. Ἐφαψάμενος δὲ τῶν δικτύων, ὡς συνελήφθη, ἔφη πρὸς ἑαυτόν· 'ἀλλ' ἔγωγε δίκαια πέπονθα· τί γὰρ ἁλιεύειν μὴ μαθὼν τοῦτο ἐπεχείρουν';

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ἡ τῶν μηδὲν προσηκόντων ἐπιχείρησις οὐ μόνον ἀσύμφορος, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβής ἐστιν.

CCV. Πλούσιος καὶ βυρσοδέψης.

Πλούσιος βυρσοδέψῃ παρῳκίσθη· μὴ δυνάμενος δὲ τὴν δυσωδίαν φέρειν διετέλει ἑκάστοτε αὐτῷ ἐπικείμενος, ἵνα μεταβῇ. Ὁ δὲ [ὡς] ἀεὶ αὐτὸ διανεβάλλετο λέγων μετ' ὀλίγον χρόνον μεταβήσεσθαι. Τούτου δὲ συνεχῶς γινομένου συνέβη χρόνου διελθόντος τὸν πλούσιον ἠθάδα τῆς ὀσμῆς γενόμενον μηκέτι αὐτῷ διενοχλεῖν.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι ἡ συνήθεια [τῶν ἠθῶν] καὶ τὰ δυσχερῆ τῶν πραγμάτων καταπραΰνει.

CCVI. Πλούσιος καὶ θρηνῳδοί.

Πλούσιος δύο θυγατέρας ἔχων τῆς ἑτέρας ἀποθανούσης τὰς θρηνούσας ἐμισθώσατο. Τῆς δὲ ἑτέρας παιδὸς λεγούσης πρὸς τὴν μητέρα· 'ἄθλιαι ἡμεῖς, εἴγε αὐταὶ τὸ πάθος θρηνεῖν οὐκ ἴσμεν, αἱ δὲ μηδὲν προσήκουσαι οὕτως σφόδρα κόπτονται καὶ κλαίουσιν, ἐκείνη ὑποτυχοῦσα εἶπεν· 'ἀλλὰ μὴ θαύμαζε, τέκνον, εἰ οὕτως οἰκτρῶς αὗται θρηνοῦσιν· ἐπὶ γὰρ ἀργυρίῳ τοῦτο ποιοῦσιν'.

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀνθρώπων διὰ φιλαργυρίαν οὐκ ὀκνοῦσι καὶ ἀλλοτρίας συμφορὰς ἔργα λαβεῖν.

CCVII. Ποιμὴν καὶ κύων.

Ποιμὴν ἔχων κύνα παμμεγέθη τούτῳ εἰώθει τὰ ἔμβρυα καὶ τὰ ἀποθνήσκοντα τῶν προβάτων παραβάλλειν. Καὶ δή ποτε εἰσελθούσης τῆς ποί-

μνης ὁ ποιμὴν θεασάμενος τὸν κύνα τοῖς προβάτοις σαίνοντα εἶπεν· ‘ἀλλ’, ὦ οὗτος, ὃ θέλεις σὺ τούτοις, ἐπὶ τῇ σῇ κεφαλῇ γένοιτο’.

Πρὸς ἄνδρα κόλακα ὁ λόγος εὔκαιρος.

CCVIII. Ποιμὴν καὶ θάλασσα.

Ποιμὴν ἔν τινι παραθαλασσίῳ ποίμνια νέμων, ὡς ἐθεάσατο τὴν θάλασσαν γαληνιῶσάν τε καὶ πραεῖαν, ἐπεθύμησε πλεῖν· διόπερ πωλήσας τὰ πρόβατα φοίνικας ἐπρίατο καὶ ναῦν ἐμφορτισάμενος ἀνήχθη. Χειμῶνος δὲ σφοδροῦ γενομένου καὶ τῆς νηὸς περιτραπείσης πάντα ἀπολέσας μόλις ἐπὶ γῆς διενήξατο· πάλιν δὲ γαλήνης γενομένης, ὡς ἐθεάσατό τινα ἐπὶ τῆς ἠϊόνος ἐπαινοῦντα τῆς θαλάσσης τὴν ἠρεμίαν, ἔφη· ‘ὦ οὗτος, αὕτη γάρ σοι φοινίκων ἐπιθυμεῖ’.

Οὕτω πολλάκις τὰ παθήματα τοῖς φρονίμοις γίνονται μαθήματα.

CCIX. Ποιμὴν καὶ πρόβατα.

Ποιμὴν εἰσελάσας τὰ πρόβατα εἴς τινα δρυμῶνα, ὡς ἐθεάσατο δρῦν μεστὴν βαλάνων παμμεγέθη, ὑποστρώσας τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ ἐπὶ ταύτην ἀνέβη καὶ τὸν καρπὸν ἀντέσειε· τὰ δὲ πρόβατα ἐσθίοντα τὰς βαλάνους ἔλαθε καὶ τὰ ἱμάτια συγκαταφαγόντα. Ὁ δὲ ποιμὴν καταβάς, ὡς ἐθεάσατο τὸ γεγονός, εἶπεν· ‘ὦ κάκιστα ζῷα, ὑμεῖς τοῖς λοιποῖς ἔρια εἰς ἐσθῆτα παρεχόμενα ἐμοῦ τοῦ τρέφοντος καὶ τὰ ἱμάτια κατεφάγετε καὶ ἀφείλασθε ἀπ’ ἐμοῦ;’

Οὕτω τῶν ἀνθρώπων πολλοὶ δι’ ἄγνοιαν τοὺς μηδὲν προσήκοντας εὐεργετοῦντες <κατὰ> τῶν οἰκείων φαῦλα ἐργάζονται.

CCX. Ποιμὴν καὶ λυκιδεῖς.

Ποιμὴν εὑρὼν λυκιδεῖς τούτους μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἔτρεφεν οἰόμενος, ὅτι τελειωθέντες οὐ μόνον τὰ ἑαυτοῦ πρόβατα τηρήσουσιν, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἁρπάζοντες αὐτῷ οἴσουσιν. Οἱ δέ, ὡς τάχιστα ηὐξήθησαν, ἀδείας τυχόντες πρῶτον αὐτοῦ τὴν ποίμνην διαφθείρειν ἤρξαντο. Καὶ ὡς ταῦτα ᾔσθετο, ἀναστενάξας εἶπεν· ‘ἀλλ’ ἔγωγε δίκαια πέπονθα· τί γὰρ τούτους νηπίους ὄντας ἔσῳζον, οὓς ἔδει καὶ ηὐξημένους ἀναιρεῖν;’

Οὕτως οἱ τοὺς πονηροὺς περισῴζοντες λανθάνουσι καθ’ ἑαυτῶν πρῶτον αὐτοὺς ῥωννύντες.

CCXI. Ποιμὴν παίζων.

Ποιμὴν ἐξελαύνων αὐτοῦ τὴν ποίμνην ἀπό τινος κώμης ποῤῥωτέρω διετέλει τοιαύτῃ παιδιᾷ χρώμενος. Ἐπιβοώμενος τοὺς κωμήτας ἐπὶ βοήθειαν

ἔλεγεν, ὡς λύκοι τοῖς προβάτοις ἐπῆλθον. Δὶς δὲ καὶ τρὶς τῶν ἐκ τῆς κώμης ἐκπλαγέντων καὶ κατεκπηδησάντων, εἶτα μετὰ γέλωτος ἀπαλλαγέντων συνέβη τὸ τελευταῖον ταῖς ἀληθείαις λύκους ἐπελθεῖν. Ἀποτεμνομένων δὲ αὐτοῦ τὴν ποίμνην καὶ τοῦ ποιμένος ἐπὶ βοηθείᾳ τοὺς κωμήτας ἐπικαλουμένου ἐκεῖνοι ὑπολαβόντες αὐτὸν παίζειν κατὰ τὸ ἔθος ἧττον ἐφρόντιζον. Καὶ οὕτως αὐτῷ συνέβη τῶν προβάτων στερηθῆναι.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τοῦτο κερδαίνουσιν οἱ ψευδόμενοι τὸ μηδέ, ὅταν ἀληθεύωσι, πιστεύεσθαι.

CCXII. Ὁδοιπόροι καὶ κόραξ.

Πορευομένοις τισὶν ἐπὶ πρόσταξίν τινα κόραξ ὑπήντησε τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν πεπηρωμένος. Ἐπιστραφέντων δὲ αὐτῶν καί τινος ὑποστρέψαι παραινοῦντος — τοῦτο γὰρ σημαίνειν τὸν οἰωνὸν — ἕτερος ὑποτυχὼν εἶπε· ʽκαὶ πῶς οὗτος ἡμῖν δύναται τὰ μέλλοντα μαντεύεσθαι, ὃς ἀλλ᾽ οὐδὲ τὴν ἰδίαν πήρωσιν προεῖδεν, ἵνα φυλάξηται᾽;

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ ἐν τοῖς ἰδίοις ἄβουλοι καὶ εἰς τὰς τῶν πέλας συμβουλίας ἀδόκιμοί εἰσιν.

CCXIII. Προμηθεὺς καὶ ἄνθρωποι.

Προμηθεὺς κατὰ πρόσταξιν Διὸς ἀνθρώπους ἔπλασε καὶ θηρία. Ὁ δὲ Ζεὺς θεασάμενος πολλῷ πλείονα τὰ ἄλογα ζῷα ἐκέλευσεν αὐτὸν τῶν θηρίων τινὰ διαφθείροντα ἀνθρώπους μετατυπῶσαι. Τοῦ δὲ τὸ προσταχθὲν ποιήσαντος συνέβη ἐκ τούτου τοὺς μὴ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρώπους πλασθέντας τὴν μὲν μορφὴν ἀνθρώπων ἔχειν, τὰς δὲ ψυχὰς θηριώδεις.

Πρὸς ἄνδρα σκαιὸν καὶ θηριώδη ὁ λόγος εὔκαιρος.

CCXIV. Πῆραι δύο.

Προμηθεὺς πλάσας [πέντε] ἀνθρώπους δύο πήρας ἐξ αὐτῶν ἀπεκρέμασε, τὴν μὲν ἀλλοτρίων κακῶν, τὴν δὲ ἰδίων· καὶ τὴν μὲν τῶν ὀθνείων ἐμπροσθίαν εταξε, τὴν δὲ ἑτέραν ὄπισθεν ἀπήρτησεν. Ἐξ οὗ δὴ συνέβη τοὺς ἀνθρώπους τὰ μὲν ἀλλότρια κακὰ ἐξ ἀπροόπτου κατοπτάζεσθαι, τὰ δὲ ἴδια μὴ προορᾶσθαι.

Τούτῳ τῷ λόγῳ χρήσαιτο ἄν τις πρὸς ἄνδρα πολυπράγμονα, ὃς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ πράγμασι τυφλώττων τῶν μηδὲν προσηκόντων κήδεται. —

CCXV. Ῥοιὰ καὶ μηλέα καὶ ἐλαία καὶ βάτος.

Ῥοιὰ καὶ μηλέα καὶ ἐλαία περὶ εὐκαρπίας ἤριζον. Πολλοῦ δὲ τοῦ νείκους ἀναφθέντος βάτος ἐκ τοῦ πλησίον φραγμοῦ ἀκούσασα εἶπεν· ʽἀλλ᾽, ὦ φίλαι, παυσώμεθά ποτε μαχόμεναι᾽.

Οὕτω παρὰ τὰς τῶν ἀμεινόνων στάσεις καὶ οἱ μηδενὸς ἄξιοι πειρῶνται δοκεῖν τινες εἶναι. —

CCXVI. Ἀλώπηξ καὶ δράκων.

Συκέα παρ' ὁδὸν ἦν. Ἀλώπηξ δὲ θεασαμένη δράκοντα κοιμώμενον ἐζήλωσεν αὐτοῦ τὸ μῆκος· βουλομένη δὲ αὐτῷ ἐξισωθῆναι παραναπεσοῦσα ἐπειρᾶτο ἑαυτὴν ἐκτείνειν, μέχρις οὗ ὑπερβιαζομένη ἔλαθε ῥαγεῖσα.

Τοῦτο πάσχουσιν οἱ τοῖς κρείττοσιν ἀνθαμιλλώμενοι· θᾶττον...... διαῤῥήγνυνται ἢ ἐκείνων ἐφικέσθαι δύνανται.

CCXVII. Σῦς ἄγριος καὶ ἀλώπηξ.

Σῦς ἄγριος ἑστὼς παρά τι δένδρον τοὺς ὀδόντας ἠκόνα. Ἀλώπεκος δὲ αὐτὸν ἐρομένης τὴν αἰτίαν, δι' ἣν μηδενὸς αὐτῷ μήτε κυνηγέτου μήτε κινδύνου ἐφεστῶτος τοὺς ὀδόντας ἀκονᾷ, ἔφη· 'ἀλλ' ἔγωγε οὐ ματαίως τοῦτο ποιῶ· ἐὰν γάρ με κίνδυνος καταλάβῃ, οὐ τότε περὶ τὸ ἀκονᾶν ἀσχοληθήσομαι, ἑτοίμοις δὲ οὖσι χρήσομαι'.

Ὁ λόγος διδάσκει δεῖν πρὸ τῶν κινδύνων τὰς παρασκευὰς ποιεῖσθαι.

CCXVIII. Σῦς, ἵππος καὶ κυνηγέτης.

Σῦς ἄγριος καὶ ἵππος ἐν ταὐτῷ ἐνέμοντο. Τοῦ δὲ συὸς παρ' ἕκαστα τὴν πόαν διαφθείροντος καὶ τὸ ὕδωρ θολοῦντος ὁ ἵππος βουλόμενος αὐτὸν ἀμύνασθαι [ἐπὶ] κυνηγέτην σύμμαχον παρέλαβε Κἀκείνου εἰπόντος μὴ ἄλλως δύνασθαι αὐτῷ βοηθεῖν, ἐὰν μὴ χαλινόν τε ὑπομείνῃ καὶ αὐτὸν ἐπιβάτην δέξηται, ὁ ἵππος πάντα ὑπέστη. Καὶ ὁ κυνηγέτης ἐποχηθεὶς αὐτῷ καὶ τὸν σῦν κατηγωνίσατο καὶ τὸν ἵππον προσαγαγὼν τῇ φάτνῃ προσέδησεν.

Οὕτω πολλοὶ δι' ἀλόγιστον ὀργήν, ἕως τοὺς ἐχθροὺς ἀμύνασθαι θέλουσιν, ἑαυτοὺς ἑτέροις ὑποῤῥίπτουσιν.

CCXIX. Σπάλαξ.

Σπάλαξ (εστι δὲ τοῦτο <τὸ> ζῷον τυφλὸν· λέγει πρὸς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα, ὅτι βλέπει. Κἀκείνη πειράζουσα αὐτὸν χόνδρον λιβανωτοῦ δοῦσα ἐπηρώτα, τί ποτε εἴη. Τοῦ δὲ εἰπόντος ψηφῖδα ἔφη· 'ὦ τέκνον, οὐ μόνον τοῦ βλέπειν ἐστέρησαι, ἀλλὰ καὶ τὰς ὀσφρήσεις ἀποβέβλησαι'.

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀλαζόνων, μέχρις οὗ τὰ ἀδύνατα κατεπαγγέλλονται, καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις ἐξελέγχονται.

CCXX. Σφῆκες καὶ πέρδικες καὶ γεωργός.

Σφῆκές ποτε καὶ πέρδικες δίψει συνεχόμενοι ἧκον πρὸς γεωργὸν καὶ παρὰ τούτου ποτὸν ᾔτουν ἐπαγγελλόμενοι ἀντὶ τοῦ ὕδατος οἱ μὲν πέρδικες περισκάψειν τὰς ἀμπέλους καὶ τοὺς βότρυας εὐπρεπεῖς ποιήσειν, οἱ δὲ κύκλῳ περιστάντες τοῖς κέντροις τοὺς κλέπτας ἀπώσεσθαι. Κἀκεῖνος ὑποτυχὼν εἶπεν· 'ἀλλ' ἔμοιγε δύο βόες, οἵτινες μηδέν μοι κατεπαγγελλόμενοι πάντα ποιοῦσιν· οἷς ἄμεινόν ἐστιν ἢ ὑμῖν τὸ ποτὸν παρασχεῖν'.

Πρὸς ἄνδρα ἀχάριστον ὁ λόγος εὔκαιρος.

CCXXI. Δένδρα καὶ κάλαμοι.

Τὰ δένδρα ποτὲ κατεασσόμενα ὑπὸ τῶν ἀνέμων, ὡς ἑώρα τοὺς καλάμους ἀβλαβεῖς διαμένοντας, ἐπυνθάνετο αὐτῶν, πῶς αὐτὰ μὲν ἰσχυρὰ καὶ ἐμβριθῆ ὄντα οὕτως κατακλᾶται, οἱ δὲ λεπτοὶ καὶ ἀσθενεῖς ὄντες οὐδὲν πάσχουσι. Κἀκεῖνοι ἔφασαν· 'ὅτι ἡμεῖς συνιδόντες τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν εἴκομεν τῇ τῶν ἀνέμων ἐμβολῇ καὶ οὕτω τὰς ὁρμὰς ἐκκλίνομεν· ὑμεῖς δὲ πεποίθατε τῇ ἰδίᾳ δυνάμει καὶ ἀντιτείνετε καὶ διὰ τοῦτο κατεάσσεσθε'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πρὸς τὰ χαλεπὰ τῶν πραγμάτων τὸ εἴκειν τοῦ ἀνθίστασθαι ἀσφαλέστερον.

CCXXII. Ὕαιναι.

Τὰς ὑαίνας φασὶ παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάττειν τὴν φύσιν καὶ ποτὲ μὲν ἄρρενας γίνεσθαι, ποτὲ δὲ θηλείας. Καὶ δή ποτε ὕαινα ἄρσην <πρὸς> ὕαιναν θήλειαν παρὰ φύσιν διετέθη· ἡ δὲ ὑποτυχοῦσα ἔφη· 'ἀλλ', ὦ οὗτος, οὕτω ταῦτα πρᾶττε ὡς ἐγγὺς τὰ αὐτὰ πεισόμενος'.

Τοῦτο εἰκότως εἴποι ἄν τις πρὸς τὸν ἤδη ἄρχοντα ὁ μετ' ἐκεῖνον μέλλων, εἰ πλημμελές τι πάσχοι.

CCXXIII. Ταῦρος καὶ αἶγες ἄγριαι.

Ταῦρος διωκόμενος ὑπὸ λέοντος κατέφυγεν εἴς τι σπήλαιον, ἐν ᾧ ἦσαν αἶγες ἄγριαι· τυπτόμενος δὲ ὑπ' αὐτῶν καὶ κερατιζόμενος <ἔφη>· 'ἀλλ' οὐχ ὑμᾶς φοβούμενος ἀνέχομαι, τὸν δὲ πρὸ τοῦ στομίου ἑστῶτα λέοντα'.

Οὕτω πολλοὶ διὰ φόβον τῶν κρειττόνων καὶ τὰς ἐκ τῶν ἡττόνων ὕβρεις ὑπομένουσιν.

CCXXIV. Τέττιξ καὶ ἀλώπηξ.

Τέττιξ ἐπί τινος ὑψηλοῦ δένδρου ᾖδεν. Ἀλώπηξ δὲ βουλομένη αὐτὸν καταφαγεῖν τοιοῦτόν τι ἐπενόησεν. Ἄντικρυς στᾶσα ἐθαύμαζεν αὐτοῦ τὴν

εὐφωνίαν καὶ παρεκάλει καταβῆναι λέγουσα, ὅτι ἐπιθυμεῖ θεάσασθαι, πηλίκον ζῷον τηλικαύτην φωνὴν φθέγγεται. Κἀκεῖνος ὑπονοήσας αὐτῆς τὴν ἐνέδραν φύλλον ἀποσπάσας καθῆκε. Προσδραμούσης δὲ ὡς ἐπὶ τὸν τέττιγα ἔφη· 'ἀλλὰ πεπλάνησαι, ὦ αὕτη, εἰ ὑπέλαβές με καταβήσεσθαι· ἐγὼ γὰρ ἀπ' ἐκείνου ἀλώπεκας φυλάττομαι, ἀφ' οὗ ἐν ἀφοδεύματι ἀλώπεκος πτερὰ τέττιγος ἐθεασάμην'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πάσης προνοίας ἡ τύχη δυνατωτέρα καθέστηκεν.

CCXXV. Κύκνος.

Τοὺς κύκνους φασὶ παρὰ τὸν θάνατον ᾄδειν. Καὶ δή τις περιτυχὼν κύκνῳ πωλουμένῳ καὶ ἀκούσας, ὅτι εὐμελέστατόν ἐστι ζῷον, ἠγόρασε. Καὶ ἔχων ποτὲ συνδείπνους προσελθὼν παρεκάλει αὐτὸν ᾆσαι ἐν τῷ πότῳ. Τοῦ δὲ τότε μὲν ἡσυχάζοντος, ὕστερον δέ ποτε, ὡς ἐνόησεν, ὅτι ἀποθνήσκειν ἔμελλεν, ἑαυτὸν θρηνοῦντος ὁ δεσπότης αὐτοῦ ἀκούσας ἔφη· 'ἀλλ' εἰ σὺ οὐ καλῶς ᾄδεις, ἐὰν μὴ ἀποθνήσκῃς, ἐγὼ μάταιος ἦν, ὃς τότε σε παρεκάλουν, ἀλλ' οὐκ ἔθυον'.

Οὕτως ἔνιοι τῶν ἀνθρώπων, ἃ μὴ ἑκόντες χαρίσασθαι βούλονται, ταῦτα ἄκοντες ἐπιτελοῦσιν.

CCXXVI. Ταὼς καὶ κολοιός.

Τῶν ὀρνέων βουλευομένων περὶ βασιλείας ταὼς ἠξίου αὐτὸν χειροτονῆσαι βασιλέα διὰ τὸ κάλλος· ὡρμημένων δὲ ἐπὶ τοῦτο τῶν ὀρνέων κολοιὸς εἶπεν· 'ἀλλ' ἐὰν σοῦ βασιλεύοντος ἀετὸς ἡμᾶς διώκῃ, πῶς ἡμῖν ἐπαρκέσεις';

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οὐ μεμπτοί, ὅσοι προειδότες τοὺς μέλλοντας κινδύνους, πρὶν παθεῖν, φυλάττονται.

CCXXVII. Ὗς καὶ κύων.

Ὗς καὶ κύων πρὸς ἀλλήλους διεφέροντο. Τῆς δὲ ὑὸς ὀμνυούσης τὴν Ἀφροδίτην, [ὅτι] ἐὰν μὴ παύσηται, τοῖς ὀδοῦσιν αὐτὴν ἀνατεμεῖν ἡ κύων ἔλεγε καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο αὐτὴν ἀγνωμονεῖν, εἴγε Ἀφροδίτη μισεῖ, ἄλλως τε καὶ ἐὰν φάγῃ τις ὑὸς κρέα, τοῦτον οὐκ ἐᾷ εἰς τὸ ἱερὸν αὐτῆς εἰσιέναι. Καὶ ἡ ὗς ὑποτυχοῦσα ἔφη· 'ἀλλὰ τοῦτό γε οὐ στυγοῦσά με ποιεῖ, προνοουμένη δέ, ἵνα μηδείς με θύῃ'.

Οὕτως οἱ φρόνιμοι τῶν ῥητόρων πολλάκις καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν προσφερόμενα ὀνείδη ἐπαίνοις μετασχηματίζουσιν.

CCXXVIII. Ὗς καὶ κύων.

Ὗς καὶ κύων περὶ εὐτοκίας ἤριζον. Τῆς δὲ κυνὸς εἰπούσης, ὅτι μόνη τῶν τετραπόδων <ταχέως> ἀποκύει, <ἡ> ὗς ὑποτυχοῦσα εἶπεν· 'ἀλλ', ὅταν τοῦτο φράζῃς, γίνωσκε, ὅτι τυφλὰ τίκτεις'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οὐκ ἐν τῷ τάχει τὰ πράγματα, ἐν δὲ τῇ τελειότητι κρίνεται. —

CCXXIX. Φιλάργυρος.

Φιλάργυρός <τις> τὴν οὐσίαν ἐξαργυρισάμενος βῶλον χρυσοῦν ὠνήσατο καὶ τοῦτον πρὸ τοῦ τείχους κατορύξας διετέλει συνεχῶς ἐρχόμενος καὶ ἐπισκεπτόμενος. Τῶν δὲ περὶ τὸν τόπον ἐργατῶν τις παρατηρησάμενος αὐτοῦ τὰς ἀφίξεις καὶ ὑπονοήσας τὸ ἀληθὲς ἀπαλλαγέντος αὐτοῦ τὸ χρυσίον ἀνείλατο. Ὁ δέ, ὡς ἐπανελθὼν εὗρε τὸν τόπον <κενόν>, ἔκλαιε καὶ τὰς τρίχας ἐσπάρασσεν. Ἰδὼν δέ τις αὐτὸν ὑπερπαθοῦντα καὶ μαθὼν τὴν αἰτίαν ἔφη πρὸς αὐτόν· 'μὴ λυποῦ, λαβὼν δὲ [τούτου] λίθον κατάθες ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ νόμιζε τὸ χρυσίον κεῖσθαι· οὐδὲ γάρ, ὅτε ἦν, ἐχρῶ αὐτῷ'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τὸ μηδέν ἐστιν ἡ κτῆσις, ἐὰν μὴ καὶ ἡ χρῆσις παρῇ. —

CCXXX. Χελώνη καὶ λαγωός.

Χελώνη καὶ λαγωὸς περὶ ὀξύτητος ἤριζον. Καὶ δὴ προθεσμίαν στήσαντες καὶ τόπον ἀπηλλάγησαν. Ὁ μὲν οὖν λαγωὸς διὰ τὴν φυσικὴν ὠκύτητα ἀμελήσας τοῦ δρόμου πεσὼν παρὰ τὴν ὁδὸν ἐκοιμᾶτο, ἡ δὲ χελώνη συνειδυῖα ἑαυτῇ βραδυτῆτα οὐ διέλιπε τρέχουσα καὶ οὕτω κοιμώμενον τὸν λαγωὸν παραδραμοῦσα ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς νίκης ἀφίκετο.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πολλάκις φύσιν ἀμελοῦσαν πόνος ἐνίκησεν.

CCXXXI. Χελιδὼν καὶ ὄφις.

Χελιδὼν ἐν τινι δικαστηρίῳ νεοττοποιησαμένη ἐξέπτη· δράκων δὲ προσερπύσας κατέφαγεν αὐτῆς τοὺς νεοττούς. Ἡ δὲ ἐπανελθοῦσα καὶ τὴν καλιὰν κενὴν εὑροῦσα ὑπερπαθῶς ἔστενεν· ἑτέρας δὲ χελιδόνος παρηγορεῖν αὐτὴν πειρωμένης καὶ λεγούσης, <ὅτι> οὐ μόνον αὐτὴν τέκνα ἀποβαλεῖν συμβέβηκεν, ὑποτυχοῦσα εἶπεν· 'ἀλλ' ἔγωγε οὐ τοσοῦτον ἐπὶ τοῖς τέκνοις κλαίω, ὅσον ὅτι ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ ἠδίκημαι, ἐν ᾧ οἱ ἀδικούμενοι βοηθείας τυγχάνουσιν'.

Ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι πολλάκις χαλεπώτεραι γίνονται τοῖς πάσχουσιν αἱ συμφοραί, ὅταν, ὑφ' ὧν ἥκιστα προσεδόκησαν, ὑφιστῶνται.

CCXXXII. Χῆνες καὶ γέρανοι.

Χῆνες καὶ γέρανοι τὸν αὐτὸν λειμῶνα ἐνέμοντο· ἐπιφανέντων δὲ αὐτοῖς θηρευτῶν αἱ μὲν γέρανοι ἐλαφραὶ οὖσαι ἀπέπτησαν, οἱ δὲ χῆνες μείναντες διὰ τὰ βάρη τῶν σωμάτων συνελήφθησαν.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὰν πόλεμος ἐν πόλει γένηται, οἱ μὲν πένητες εὐπρόφοροι ὄντες ῥᾳδίως ἀπὸ πόλεως εἰς ἑτέραν πόλιν διασώζονται τῆς ἐλευθερίας μετέχοντες, οἱ δὲ πλούσιοι διὰ τὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑπερβολὴν μένοντες πολλάκις δουλεύουσιν. —

CCXXXIII. Ψύλλα καὶ ἀθλητής.

Ψύλλα ποτὲ πηδήσασα ἐκάθισεν ἐπὶ ταρσοῦ ποδὸς ἀθλητοῦ νοσοῦντος καὶ ἁλλομένη ἐνῆκε δῆγμα. Ὁ δ' ἀκροχολήσας εὐτρεπίσας τοὺς ὄνυχας οἷός τε ἦν συνθλάσαι τὴν ψύλλαν· ἡ δὲ ὑφ' ὁρμῆς φυσικὸν πήδημα λαβοῦσα ἀπέδρα τοῦ θανεῖν ἀπαλλαγεῖσα. Καὶ <ὃς> στενάξας εἶπεν. ‹Ἡράκλεις· ὅταν πρὸς ψύλλαν οὕτως <συμμαχῇς>, πῶς ἐπὶ τοὺς ἀνταγωνιστὰς συνεργὸς ἔσῃ';

Ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος διδάσκει μὴ δεῖν ἐπὶ τὰ ἐλάχιστα καὶ ἀκίνδυνα πράγματα ἐπευθὺς ἀνακαλεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τὰς μείζους ἀνάγκας.

CCXXXIV. Ψιττακὸς καὶ γαλῆ.

Ψιττακόν τις ἀγοράσας ἐφῆκεν ἐπὶ τῆς οἰκίας νέμεσθαι· ὁ δὲ τῇ ἡμερότητι χρησάμενος ἀναπηδήσας ἐπὶ τὴν ἑστίαν ἐκάθισε κἀκεῖθεν τερπνὸν ἐκεκράγει. Γαλῆ δὲ θεασαμένη ἐπυνθάνετο αὐτοῦ, τίς τε ἐστι καὶ πόθεν ἦλθεν· ὁ δὲ εἶπεν· 'ὁ δεσπότης με νεωστὶ ἐπρίατο'. 'Οὐκοῦν ἰταμώτατε ζῴων' ἔφη 'πρόσφατος ὢν τοιαῦτα βοᾷς, ὅτε ἐμοὶ τῇ οἰκογενεῖ οὐκ ἐπιτρέπουσιν οἱ δεσπόται, ἀλλ', ἐάν ποτε τοῦτο πράξω, προςαγανακτοῦντες ἀπελαύνουσί με.' Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο λέγων· 'οἰκοδέσποινα, ἀλλὰ σύ γε βάδιζε μακράν· οὐχ ὁμοίως γὰρ δυςχεραίνουσιν οἱ δεσπόται ἐπὶ τῇ ἐμῇ φωνῇ, ὅσον ἐπὶ τῇ σῇ'.

Πρὸς ἄνδρα πονηρόψογον ἑτέροις ἀεὶ αἰτίας προςάπτειν ἐπιχειροῦντα λόγος εὔκαιρος.

CCXXXV. Μύρμηξ καὶ κάνθαρος.

Ὥρᾳ θέρους μύρμηξ περιϊὼν κατὰ τὴν ἄρουραν πυροὺς καὶ κριθὰς συνέλεγεν ἀποθησαυριζόμενος ἑαυτῷ εἰς τὸν χειμῶνα τροφήν. Κάνθαρος δὲ τοῦτον θεασάμενος ἐταλάνιζεν ὡς ἐπιπονώτατον, εἴγε παρ' αὐτὸν τὸν

καιρὸν μοχθεῖ, παρ' ὃν ἄλλα ζῷα ἀφειμένα ῥαστώνην ἄγει. Ὁ δὲ τότε μὲν ἡσύχαζεν· ὕστερον δέ, [ὡς] ὅτε χειμὼν ἐνέστη, καὶ τῆς κόπρου ὑπὸ τοῦ ὄμβρου κλυσθείσης ὁ κάνθαρος λιμώττων ἧκεν ὡς αὐτὸν καὶ τροφῆς μεταλαβεῖν <δεόμενος>. Ὁ δὲ ἔφη πρὸς αὐτόν· 'ὦ κάνθαρε, ἀλλ' εἰ τότε ἐπόνεις, ὅτε ἐμὲ μοχθοῦντα ὠνείδιζες, σὺ οὐκ ἂν νῦν τροφῆς ἐπεδέου'.

Οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ παρὰ τὰς εὐθηνείας τοῦ μέλλοντος μὴ προνοούμενοι παρὰ τὰς τῶν καιρῶν μεταβολὰς τὰ μέγιστα δυστυχοῦσιν. —

Adnotatio critica.

Codex Parisinus Gr. n. 690 Suppl. (membranaceus in 4⁰, saec. XII) inter alia litterarum Graecarum monumenta f. 155ʳ—178ᵛ fabularum Aesopiarum conlectionem exhibet eo potissimum nomine memorabilem, quod haud exigua apologorum pars reliquis eiusdem argumenti fabulis inventionis laude et componendi ratione, verborum structura et orationis incorrupta sanitate longe praestat. In contentionis iudicium veniunt Furiae corpus Florentinum *(F)* et fabularum thesaurus a Corai *(C)* adornatus, praecipue vero sylloge Augustana *(A)* a Schneidero *(S)* publici iuris facta, in Halmii editione *(H)* saepissime excerpta, quippe quae exemplum Parisinum *(M)* propinqua cognatione contingat.

Fabularum corpusculo M f. 155ʳ vitam Aesopi praemittit lemmate: Αἰσώπου γέννα, ἀνατροφή, προκοπή, ἀποβίωσις· ἔτι δὲ καὶ μύξοι (sic) σοφοὶ καὶ ἐπιλύσεις αὐτῶν instructam, quae quidem vulgo sub Aphthonii nomine circumfertur:

Αἴσωπος ὁ λογοποιὸς Λυδὸς μὲν ἦν τὸ γένος, τύχῃ δὲ ἐδούλευεν ἐν Ἀθήναις Τιμάρχῳ τῷ ἐπικαλουμένῳ Κορυσίᾳ· σφόδρα δὲ εὐγενὴς γενόμενος καὶ φιλοδεσπότης θεράπων τῆς μουσικῆς ἐπιπνεούσης αὐτοῦ τῇ γλώττῃ ποικίλοις τοὺς Ἕλληνας εἱστιᾶτο μύθοις, μάλιστα οὐκ ἀνεπιτηδείοις πρὸς βιωτικὴν παιδείαν καὶ νέων ἀγωγήν. Νουθετικοὺς δὲ καὶ ὠφελίμους λόγους συνταξάμενος προσενήνοχεν εἰς τὸν βίον προσπλέξας ἀλόγων ζῴων <κοινωνίαν>, ἐν οἷς ἀνθρώπων σκολιὰ ἔργα καὶ ἤθη ἄθετα καὶ τρόπους παμποικίλους προσεικάσας ἐν τοῖς ἐπιμυθίοις ἐδήλωσε. [Κατὰ τὸν τῆς παιδείας νόμον τυχὼν φύσεως ἀρίστης ἠξιώθη βιβλιοθήκης]. Ὅθεν τοῖς πολιτευομένοις καὶ τοῖς λέγειν προαιρουμένοις εἰς τὰς περὶ τοὺς ἀγῶνας φιλοτιμίας εὐπορία λόγων αὔξεται. Οἱ μὲν οὖν ἐκ τῶν τραγῳδιῶν τὰ κεφάλαια συναγαγόντες εἰς τὸ μέσον αὐτοὺς τεθείκασιν ἡγούμενοι δεῖν

ταῖς τῶν ἰδίων ἐπιστήμαις τὰς τῶν ποιητῶν γνωμολογίας μαρτυρίας παρέξειν καὶ τοὺς τρόπους αὐτῶν θέσθαι πιστοτέρους διὰ τοῦτο. Ἄλλοι τινὲς τῶν εἰς τὸν βίον καλῶς εἰρημένων συνενηνόχασι πολὺ πλῆθος ἀποφθεγμάτων νομίζοντες ὁμοίως τοὺς τούτων ἐπιμιμνησκομένους μεγάλας πλεονεκτήσειν πλεονεξίας ἐν τοῖς λόγοις. Ἐπικεχειρήκασι δέ τινες <τὰς> ἐκ τῶν λόγων ἐναντιώσεις καὶ γνώμας ὁμοίως παραβολαῖς συνάπτοντες καθ᾽ ἕκαστον εἶδος παραδοῦναι τοῖς πολιτευομένοις, ὅπως ἐξ ἐκείνου πολλὰς ἔχωσιν ἐπὶ τῶν ἀγώνων ἄγειν <ἀγωγὰς> καὶ κατισχύειν διὰ τούτων δύνωνται τοὺς ἀντιλέγοντας. Τοῦτον οὖν τὸν τρόπον Αἴσωπος εὗρεν ὁρῶν χρησίμην οὖσαν δούλοις καὶ ἐλευθέροις ἐν ταῖς δημηγορίαις τὴν τῶν μύθων δήλωσιν τοῖς πρόσθεν εἰρημένοις· τῶν γὰρ λεόντων καὶ τῶν ἐλάφων καὶ τῶν ἄλλων θηρίων τὸ ἐπιβάλλον καὶ θαυμασιότητος μετέχον ἐξ αὐτῶν πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενος ψυχαγωγεῖν εἰώθει τοὺς ἀκούοντας· εὑρίσκομεν γὰρ παραπλησίως διηγήσεις τινὰς ἐν ταῖς [ὑπὸ] τῶν ποιημάτων γνωμολογίαις, πεφρασμένας μὲν καὶ προσομοιούσας ταύταις καὶ προκεχειρισμένας ὑπ᾽ αὐτῶν, ἔτι καὶ τῶν κεφαλαίων παράλληλα θέντες ἐπ᾽ αὐτῆς τῆς ἀληθείας τὰ ἐν ἑκάστῳ μύθῳ λεγόμενα.

Varietatem lectionis ex A (Ambros. L. 43 sup.), L (Laurent. Abbat. 2728), V (Vindob. philos. 178) rettulit A. Eberhard, Fabul. Romanens. vol. I (1872) p. 306 sqq. (Vit. Aesopi II) cf. insuper A. Westermann, Vita Aesopi ex Vratislaviensi ac partim Monacensi et Vindobonensi codicibus (1845) p. 58 sqq.: 1 Αἴσωπος — ἐδούλευεν bis exhibet L || λογοποιὸς] μυθοποιὸς L_1 || τὸ γένος] τῷ γένει V || τύχῃ (τύχῃ M ex usu) δὲ ἐδούλευεν] τύχῃ δὲ ἐδούλευσεν L_2, ἐδούλευε δὲ AV, τύχῃ δὲ δοῦλος L_1 cf. Vit. III p. 309, 5 sq. Αἴσωπος ὁ μυθοποιὸς Φρὺξ μὲν τὸ γένος, τῇ τύχῃ δὲ δοῦλος cl. I p. 227, 5 sq. τὸ μὲν γένος ἐξ Ἀμορίου τῆς Φρυγίας κατῆγε τῆς μεγάλης ἐπίκλησιν, τὴν δὲ τύχην γέγονε δοῦλος || 1 sq. ἐν Ἀθήναις] Ἀθηναίῳ L || Τιμάρχῳ] Ζημάρχῳ AV || ἐπικαλουμένῳ] καλουμένῳ L || Κορυσίᾳ] Κερασίᾳ Eb. ex A, Καρασίᾳ V, Κουρσίᾳ L || 2 sq. γενόμενος] γενόμενος τοῖς τρόποις Eb. ex AV || 3 τῆς μουσικῆς] l. τῆς Μούσης || 3 sq. αὐτοῦ τῇ γλώττῃ] αὐτῷ τῆς γλώττης M || 4 εἱστιᾶτο] ἠτιᾶτο ML: εἱστίᾳ τοῖς citra necessitatem coni. Eb. || 4 sq. μάλιστα—ἀγωγὴν ad sequentia trahit Eb., μάλιστα δ᾽ οὐκ pro μάλιστα οὐκ temptans || 4 ἀνεπιτηδείοις] ἀνεπιτηδείους Eb. ex L || νουθετικοὺς] νουθετικοῖς M || 5 sq. ὠφελίμους λόγους] ὠφελίμοις λόγους M, ὠφελιμωτάτους λόγους Eb. cum AV, ὠφελίμους L cf. Vit. III p. 309, 10 sqq. καὶ γέγονε τῷ νοὶ ἐπιτήδειος· ποικίλους γὰρ μύθους (ποικίλοις γὰρ μύθοις U = Lugd. Vulcan. 93) πρὸς συνοπτικὴν παιδείαν καὶ νουθεσίαν ὠφελίμους καὶ νουθετικοὺς συνταξάμενος εἰσενήνοχεν εἰς τὸν βίον || 6 προςπλέξας] προπλέξας non recte Eb. ex Vit. III p. 300, 13, ubi προπλέξας praebet Mon. (Monac. 551), προςπλέξας B (Laurent. 57, 30) et U || 7 κοινωνίαν om. M || ἐν om. V || ἀνθρώπων] αὐτῶν M || ἄθετα] ἀθέμιτα Eb. ex L, αὐθαίρετα AV. Etiam Vit. III p. 309, 13 sqq. corrigendum: προςπλέξας (προπλέξας Eb. ex M) ἀλόγων ζῴων κοινωνίαν, ἐν οἷς ἀνθρώπων (ἐν ἀνθρώποις UB, ἀνθρώποις Eb. ex coni.) ἔργα καὶ ἤθη ἄθετα (ἔργα καὶ ἤθη ἀθέατα UB, ἤθη ἄθετα καὶ ἔργα ex lubidine Eb.) καὶ τρόπους ποικίλους προςεικάσας ἐν τοῖς μύθοις ἐδήλωσεν || 8 ἐπιμυθίοις] l. μύθοις cum Vit. III cf. infra lin. 22 sq. τὴν τῶν μύθων δήλωσιν || ἐδήλωσε] ἐδήλωσεν recte A || 8 sq. κατὰ — βιβλιοθήκης inclusi: manum interpolatricem Vita III arguit: δὲ om. L || 9 τῆς om. AV || 11 οἱ μὲν] corr. Westermann: ὅσοι μὲν MLAV,

εἰπὼν δὲ μὲν perperam Eb. || 12 αὐτοὺς] scil. λόγους, — non recte Eb. cum LAV αὐτοῖς praebet | δεῖν] δεινὸν L || 13 ἐπιστήμαις τὰς] reposuit Westermann: ἀπιστεῖν εἰς τὰς MAV, ἐπιστήμαις εἰς το L. Fortasse delitescit: ἀπιστοῦντα ἐπιστήμαις τὰς || μαρτυρίας] μάρτυρας Eb. ex L || 13 sq. παράξειν] παράγειν recte requirit Eb. || 14 διὰ τουτο cum eis quae insecuntur conectunt MAV || 15 τινὰς] τινὰς δὲ sine iusta causa coni. Eb. || καλῶς] καλῶν L || συνηνόχασι] συνενηνόχασιν V || 16 ὁμοίως] scripsi: ἡμᾶς MLAV, πάντως temptat Eb. || ἐπιμιμνησκομένους V || 16 sq. μεγάλας πλεονεκτήσειν πλεονεξίας] edidi: μεγάλας πλεονεκτήσεις ML, μεγάλα πλεονεκτήσειν Eb. ex AV || 17 τὰς om. M || 18 παραβολαῖς] προβολὰς MAV || 19 καθέκαστον M || ἐκείνου] ἐκείνων A || 20 ἔχωσιν] om. A, ...σιν V || ἄγειν ἀγωγὰς dubitanter posui: ἄγειν MLAV, χρείας Eb. || 21 δύνωνται] δύνανται L || 12 Αἴσωπος εὗρεν] εὗρεν Αἴσωπος AV || 22 ὁρῶν] ὅρον ML || χρησίμην] χρήσιμον Eb. cum L || 22 sq. τῶν μύθων] διὰ τῶν μύθων? || 23 τῶν γὰρ λεόντων] τὴν γὰρ τῶν λεόντων MAV || λεόντων] λεόντων καὶ λύκων V, λεόντων καὶ τῶν λύκων Eb. ex A || 23 sq. τῶν ἐλάφων] ἐλάφων V || 24 μετέχον] μέτοχον A || 25 εἰώθει] praeter M etiam AV offerunt; melius εἴωθε Eb. ex L. Idem delitescit Vit. III p. 310, 2 sqq. τῶν γὰρ λεόντων καὶ τῶν ἐλάφων καὶ τῶν ἄλλων θηρίων τῆς θαυμαστότητος (adde: μετέχον) πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενος (τιθεμένης non recte Eb.) ψυχαγωγεῖν οἷα τοὺς ἀκούοντας, ubi οἶδε ex coniectura edidit Eb. || παραπλησίως διηγήσεις τινὰς] παραπλησίας διηγήσεις AV, παραπλησίας αὐτοῦ τὰς διηγήσεις Eb. cum L || ὑπὸ delendum esse significavi; ἀπὸ coni. Eb., at cf. Vit. III p. 310, 5 sqq. εὑρίσκομεν δὲ (recte) παραπλησίως (cf. M) αὐτοῦ τὰς διηγήσεις ἐν ταῖς τῶν ποιημάτων γνωμολογίαις || 27 πεφρασμένας] περιπεφρασμένας Eb. ex L cf. Vit. III p. 310, 7 περιπεπεφραγμένας || καὶ προςομοιούσας ταύταις] om. AV; falso Vit. III p. 310, 7 προσομοιοῦν ταύτας || 28 ὑπαὐτῶν M || θέντες] similiter Vit. III p. 310, 8 ἔτι καὶ θέας (θείας UB) τὰ ἐν ἑκάστῳ μύθῳ λεγόμενα, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα reponendum θέντες ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας vel θέντες ἐπ' ἀληθείας cf. Demosthenes Or. XVIII 22 τούτων τοιούτων ὄντων καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας οὕτω δεικνυμένων, — ibid. § 17 οὔτε δικαίως οὔτ' ἐπ' ἀληθείας οὐδεμιᾶς εἰρημένα, 226 ἐπὶ τῆς ἀληθείας — πάντες ἐγίγνοντ' ἂν οἱ λόγοι, 294 εἴγ' ἐπ' ἀληθείας δέοι σκοπεῖσθαι. — Verba τὰ ἐν ἑκάστῳ μύθῳ λεγόμενα ad θέντες pertinere, τῶν κεφαλαίων παράλληλα ad εὑρίσκομεν spectare propter Eberhardium moneo.

Iam restat, ut ex singulis fabulis varietas lectionis excutiatur:

I) p. 320, 3 οὕτως] ὄντως M cf. Lect. p. 28*** | μικροῦ] μικρὸν | 5 δὲ adieci | 6 διελέχθη] διηλέχθη cf. Lect. p. 14 | Epimythium nota marginali ἐρμ' significatur, id quod etiam in n. 3. 4. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 29. 32 (cf. adn. crit.). 194 (f. 155ᵛ) cadit.

II) p. 320, 10 ὑπ' ἀνάγκης (apostr. m. rec.) | ἔμεινε] ἔμεινεν | 11 αὐτήν] αὐτοὺς | 12 εἰς delendum esse indicavi | 16 εἰς addidi | 19 ἀναλουμένη] ἀνελομένη | p. 321, 2 ἀπηλλάττετο] ἐπελάθετο cf. Lect. p. 23** | 3 ἀθετήσασαν] ἀθετησάσης | 5 ἂν supplevi | καταβεβήκεις] καταβέβηκας cf. Lect. p. 14.

III) p. 321, 9 συλλαβὼν] σύλλαι cf. Lect. p. 17 sqq. | 11 κεκραγότα] κεκραγότος | μὴ δὲ | 12 ἐπ' ὠφελείᾳ | 13 δὲ inclusi | ἀσεβὴς (acc. m. rec.) τε | 14 μητράσιν ἐπεμβαίνεις] l. μητρὶ ἐπεμβαίνων cf. F 15 ἀλλὰ ἀσεβὴς εἰς

τὴν φύσιν τυγχάνεις ἀδελφαῖς καὶ μητρὶ ἐπεμβαίνων cl. C 6 πάλιν ὁ αἴλουρος αἰτίαν ἐπέφερεν, ὡς ἀσεβὴς εἴη περὶ τὴν φύσιν μητρὶ καὶ ἀδελφαῖς συμμιγνύμενος | τοῦ δὲ] τὸν δὲ | 18 μὴ adieci.

IV) p. 321, 23 δὲ et ὁ ἁλιεὺς εἶπεν om. M | 24 ἂν supplevi | 27 ἢ addidi | προςδοκώμενον] προςδοκόμενον.

V) p. 321, 30 ᾐτιᾶτο] αἰτιᾶτο cf. Lect. p. 14 | 31 ἐπαυτὴν | χείρονα] χείρονα | 34 ἐπὶ recte omittunt A 19, C 8, F 8 cf. n. 14 οὕτως καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀλόγιστοί εἰσιν, οἳ et 61 οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀλόγιστοι, ὅσοι. Alia est ratio n. 122 cl. 199 | μάταιοί εἰσιν | 35 μᾶλλον (inc. f. 156r) ἐστίν.

VII) p. 322. 9 ἁλιεῖς ἐπᾶγραν | 10 θύννος] θύνος | 11 ἔλαθεν] ἔδωκεν, quod defendi potest.

VIII) inter n. 29 et 30 repetit M p. 322, 16 προςωπείῳ] προςωπίῳ M_2 | 17 οἷα m. pr. in M_1; corr. m. rec., ὢ (l. ὦ) οἷα M_2 | 18 καταφυγὴν M_2 | in fine M_1 adiungit: εὔκαιρος ὁ λόγος | sequitur n. 194, quae fabula falso in locum nostrum inrepsit.

IX) p. 322. 22 ἐπιδένδρου | 23 κατ' αὐτοῦ | αἰωρούμενον] αἰρούμενον | 26 ὕδατος] ὑδ' (sic) | ἐστιν] ἐστι cf. Lect. p. 30.

X) p. 322, 28 αὐτοῦ] αὐτοῦ | 30 ἀμπέλων] ἀμπελῶν | 31 τὲ | αὐτῶν] αὐτῶν | 32 μεν | εὗρον acc. m. rec. | 33 ἀπεδίδου] ἐπεδίδου | 34 τοίνυν] μέν.

XI) p. 323, 5 sqq. ἐπινομὴν | 9 χερσαῖα | 10 στάσα | τοῖς inc. f. 156v | 11 sq. αὐτῷ | ὑποσχεῖν bis legitur | 12 sq. ἐπάγρου | 16 κατέπεσον] κατέπεσεν (per compendium) | 18 κἂν m. rec. ex καὶ effecit | 20 διακρούονται] διακρούεται.

XII) p. 323, 23 τοῦτο] τοῦτον | καθεὶς] καταθεὶς m. pr. exaravit, corr. m. rec. | 24 ἐπὶ acc. m. rec. | 25 μαλλοῖς] μαλοῖς | 30 προςτοὺς dederat librarius, corr. m. rec. | τῷ] reposuit m. rec. pro τὸ | 31 ἐπὶ acc. m. rec.

XIII) p. 323. 36 τὴν μικρότητα] τῇ μικρότητι | p. 324, 1 ἀπεκείνου | 3 ἐκύλιε] κύλιε cf. Lect. p. 14 | οὗ] οὖν | 4 τὸν] ex τοῦ restituit m. rec. | 6 ἑωρακὼς] ἑωρακὼς αἰσθόμενος | 7 τοὺς addidi | 9 τὰ ὠὰ supplevi | ἀπεκείνου τὲ φασὶ | 11 λογιζομένους] λογιζομένου | 12 ὡς] ὃς M. Aliter C 2' (sive F 223) ὁ μῦθος δηλοῖ μηδενὸς καταφρονεῖν λογιζομένους, ὡς οὐδείς ἐστιν, ὃς προπηλακισθεὶς οὐκ ἂν δυνηθείη ἑαυτῷ ἐπαμῦναι | δύνασθαι ποτέ.

XIV) p. 324, 14 ᾔδεν M, sed ειδεν m. pr. | 15 ἐπιπτὰς] ἐπιστὰς | 16 μεθεῖναι] μαθεῖν | αἰτοῦσα καὶ inclusi | οὐχ' M ex usu sollemni, quem semel adtigisse iuvat | 17 ἱέ(f. 157r)ρακος | αὐτὴ] αὐτῇ | 18 καὶ ὃς ὑποτυχὼν] καὶ ὡς ἐπιτυχών. De locutione ὑποτυχὼν εἶπεν cf. Lect. p. 22 cl. p. 13, — καὶ ὡς pro καὶ ὃς M falso tradidit praeterea n. 30. 112. 115. 155. 174. 186. 200, recte καὶ ὃς habes n. 121 et 141. καὶ ἣ n. 180, ex coniectura n. 233 scripsi καὶ <ὃς> στενάξας εἶπεν, quemadmodam etiam n. 210

pro καὶ ὡς ταῦτα ᾔσθετο. ἀναστενάξας εἶπεν recte A 205 καὶ ὃς ἀναστενάξας εἶπεν offert cf. C 273 (et F 319) ὁ δὲ ἀναστενάξας εἶπεν. In ὃς abiit ὡς n. 13 et 149 | 20 διώκουμι] διώκειν | 21 ἀλόγιστοι εἰσίν.

XV) p. 324, 26 ὄν. ἦν] ὄνην | μόνην] μόνην ἦν | εἶχε addidi | 27 ὃς] ὅς | δὲ seclusi | 28 μὴ supplevi | 29 ἐστὶ delendum esse indicavi | αὕτη] αὐτὴ | 31 Διονυσίοις] Διονυσίους | 33 ψευδομαρτυρεῖν] ψευδομαρτυρεῖ.

XVI) p. 324, 35 αὐτοῦ] αὐτοῦ | ἐπινομὴν | p. 325, 3 παραβάλλων] παραβάλων | ὀθνείαις] ὀθνίαις | 7 αὗται] αὗται | 9 συνσοὶ | 10 εἰ inclusi | 12 μὴ δεῖν] μηδὲν | οἳ] οἱ | 13 προτιμῶσι] προτιμῶντες | 14 ἐκείνους] ἐκείνοις.

XVII) p. 325, 17 ἐργαλεῖα | 20 λανθάνουσι] λανθάνωσι.

XVIII) p. 325, 23 ναυπήγιον εἰσῆλθε. Τῶν δὲ om. M | 24 σκωπτόντων] σκοπούντων | τὲ | 26 ἐκφορήση, sed alterum spiritum m. rec. adlevit | 26 sq. (θά)λασσαν inc. f. 157^v | τὰ addidi | 28 πεδία M, sed ε ex αι fecit m. rec. | 29 ὑμῶν] ἡμῶν | 30 λανθάνουσι] λαμβάνουσι cf. Lect. p. 30.

XIX) p. 325, 33 ἀναλαβὼν M, sed ἀνα paene evanuit | ταδίκτυα | 35 sq. πρὸς αὐτὸν seclusi | p. 326, 3 ὡς adieci | 4 τοῦτο] τότε.

XX) p. 326, 7 sq. παρ' ἕκαστα τὴν] παρ' ἑκάστην | 8 ὑποτυχοῦσα] ἀποτυχοῦσα cf. Lect. p. 22.

XXI) p. 326, 17 οὐχ οὕτω μᾶλλον in οὐ μᾶλλον mutavi | 18 ὅσον] pro ὅσω fortasse citra necessitatem edidi cf. C 13 ἀθυμεῖν ἤρξαντο καὶ ἀλύειν οὐ τοσοῦτον ἐπὶ τῇ τῶν ἰχθύων ὀλιγότητι, ὅσον ὅτι καὶ τἀναντία προςαπειλήφασιν et F 28 οὐ μετρίως ἐβαρυθύμουν οὐ τοσοῦτον ἐπὶ τῇ τῶν ἰχθύων ὀλιγότητι, ὅσον ὅτι καὶ ἐναντία προςειλήφασιν, unde etiam προςειλήφασιν pro προειλήφασιν recipiendum. Adde n. 11 p. 323, 8 sq. οὐ μᾶλλον ἐπὶ τῇ τῶν νεοττῶν θανάτῳ ἐλυπήθη, ὅσον ἐπὶ τῆς ἀμύνης | 19 χαρᾶς] χαρὰς | 20 πρῶτον acc. m. rec.: sed auctor πάντως videtur scripsisse cf. A 13, CF | τί | 23 αὐτοῖς] ἑτέροις | 44 ἀνάγκη] ἀνάγκην.

XXII) p. 326, 26 ἀλώπηξ | 27 κατά τινα τόπον] κατά τι | 28 ἀνεστέναξεν ὁ πίθηκος] ἀνεστέναξε | ἀλώπεκος | 30 κλαίειν] κλάειν in M scriptum erat, nunc κλαίειν extat; corr. m. rec. | 31 ἀναστάς σε] ἀναστὰς M.

XXIII) p. 327, 2 ἀλώπηξ | 2 sq. κρεμαμένους | 3 ἀπαλλαττομένη inc. f. 158^r | 4 ἑαυτὴν] αὐτὰς | ὄμφακες εἰσὶν | 6 τοὺς καιροὺς] ἑαυτούς.

XXIV) p. 327, 8 ἀλώπηξ | πάγης duabus litteris extremis privavit m. rec., quae procul dubio scripturam παγίδος (cf. A 16, C 7, F 6) significare voluit | 9 ἀλώπεκας | 12 sq. προςήρτηται] προςήρηται | 13 τούτων] τοῦτο | μὴ om. M.

XXV) p. 327, 18 ἐθεάσατο τινὰ | 20 μετοὺ | 22 εωρακέναι | 23 τῶν] τοῖς | προςσχόντων] προσχόντων | 25 sq. εἶγε—ἔφη in mg. supplet M | 28 τούτῳ] οὕτω | 29 τὰ addidi | δρῶντας] δρῶνται.

XXVI) p. 327, 31 τίς | ὡς περιέτυχε] ὥςπερεὶ ἔσχε cf. Lect. p. 14 | 34 αὐτὸν] αὐτὸν | ἐθεάσατο] ἐθεάσατο | p. 328. 5 μὴ δὲ M.

XXVII) p. 328, 8 καταλελειμένα | 10 παριοῦσα] παροῦσα cf. Lect. p. 13*.

XXVIII) p. 328, 17 τῶν inc. f. 158r | θήρας] θῆρας | 18 δή ποτε τικτειν | 19 ἀκρωτήριον M, sed ω ex ο corr. m. rec. | 22 ἐπικλύσασαν] ἐπικλύσαντος | 23 δειλαία] δειλέα | γὴν | 26 λανθάνουσι] λανθάνουσιν.

XXIX) p. 328, 30 ἐμπεριέλαβεν] ἐνπεριέλαβεν | 31 ἰχθύες | 33 οἰκούντων] οἴκων | τίς | θολοῦν] θολοῦντα | 34 ταράσσηται M, sed η ex ε fecit m. rec. — Sequitur n. 8.

XXX) p. 329, 2 τοῖς θεοῖς] τῷ θεῷ | 4 παρεσκευασαν | 5 πλασας | 8 αἰγιαλὸν acc. m. rec. | 8 ὅς] ὡς cf. ad n. 14 | 9 ἤϊονα M, ubi ϊ m. rec. inseruit | 10 ὑπαὐτῶν | 11 ὁ addidi.

XXXI) p. 329, 13 οἰκίας] οἰκίαν | 14 καὶ inclusi | 15 ἔσονται M, sed ε m. rec. in ras. dedit | διάξουσι] διάζουσι | 16 ἔπαυλιν] ἐπάλλην (ἐπαυλην m. pr.) | 8 ἀνόμοιον] ὅμοιον.

XXXII) p. 329, 22 παρέκαστα | τὴν inc. f. 159r | 23 περισωθῇ] περισωθείη | 25 sq. αὐτοὺς τί | 26 αὐτῶν] αὐτῶν | aliud epimythium adnectitur: (ἑρμ.) ὅτι ἀγαπητὸν καὶ εὐεργετουντας (ἐργοπονοῦντας?) θεῶν εὐνοίας τυγχάνειν ἢ ἑαυτῶν ἀμελοῦντας ὑπὸ τῶν δαιμονίων περισώζεσθαι.

XXXIII) p. 329, 29 πρεσβύτις | αὐτῆς] αὐτῆς | 30 αὐτὴν] αὐτὰς | 32 τὲ | 33 φαλακρότερον] l. φαλακρὸν cf. Lect. p. 24****.

XXXIV) p. 330, 4 μὲν seclusi auctore Halmio ad n. 203b (= A 33) | Ῥόδῳ spir. m. rec. | 5 ἥλατο | ἐφικέσθαι spir. m. rec. | 6 τοὺς delendum significavi | 7 τῶν δὲ] τῶν τῶνδε | τίς | 10 διέργων.

XXXV) p. 330, 13 ἀπὸ] ὑπὸ conieci Lect. p. 13 | 14 ἀπηλπίσθη] ἀφηλπίσθη | 15 ἀναθήματα] ἀναθέματα | καθιερώσειν] καθιερόσειν | 17 ταῦτά με] ταῦτα μὲν | 18 οἱ addidi.

XXXVI) p. 330, 21 ἄνθρωπον ποτὲ | 24 διὴν | 26 προςεφερε | 28 κἀκεινος | 29 ὅτι supplevi | 31 sq. epimythium ex A 35 adieci.

XXXVII) inc. f. 159v | p. 330, 35 ὡς om. M | οὖν inclusi; alioquin scribendum: ἀνὴρ κακοπράγμων συνωρίσατο — μαντεῖον· ἐνέστη ἡ προθεσμία· λαβὼν οὖν κτλ. | p. 331, 1 ἱματίῳ | ἧκεν] ἧκον | 2 ἐπηρῶτα | πότερόν τι] προτερόν τι | 3 ζωὸν] ζῶον | 4 προενεγκεῖν] προςενεγκεῖν | 5 εἶπεν addidi | ὃ] ὧ | εἶναι om. M | 7 δηλοί.

XXXVIII) p. 331, 10 ὁποῖον τι | 11 κυνὸς εἴη] l. λύκου εἰ | 13 προβάτων ποίμνῃ] πρόβατον ποίμνης.

XXXIX) p. 331, 20 καὶ seclusi | 21 αὐτὸν] αὐτὴν | 25 οὐ πιστεύονται supplevi.

XL) p. 331, 31 συλλαμβάνωνται] συλλάβωσι corr. Lect. p. 21 | 32 ἱκέτις] ἱκέτης.

XLI) p. 332. 4 ἔσπερας] ἑσπέρας | 5 δὴ ποτὲ | περιῶν] περιὼν cf. Lect. p. 13* | 7 περιὼν τίς | 10 τούτῳ] οὕτω | ἐπ᾽ ἐκείνων | 11 παραδόξως] παραδόξοις | ἀλαζονείας | καὶ inclusi | μὴ δὲ.

XLII) p. 332. 16 καὶ ὁ inc. f. 160r | 17 ἀρέσκοντῆς

XLIII) p. 332. 20 ζητοῦντες ποῦ | 22 ἄλλεσθαι] ἄλεσθαι.

XLIV) p. 332. 26 δύο seclusi | 28 τὴν λίμνην] τὰς λίμνας | 30 ἐδίδοσαν | 31 sqq. ἀναξιοπαθοῦντες] ἀνεξιοπαθοῦντες | 31 δῖα M, sed acc. ex gravi m. rec. effecit | 34 ὅρου | p. 333. 2 ἢ addidi.

XLV) p. 333. 4 κράξαν.

XLVI) p. 333. 10 αὐτῶν] αὐτῷ | 13 περιττοτέραν] περιττότερον | ὁ Βορέας om. M | 14 μεταπαρέδωκε] μετεπαρέδωκε cf. Lect. p. 14 | 16 μὴ acc. m. rec. | 17 παραῤῥέοντος] παραρέοντος.

XLVII) p. 333. 20 τινὲς | ἐπ᾽ ἀγροῦ | 21 πενιχρὰ] πενηχρὰ | μέθης | 23 προειστιᾶτο] προεστιᾶτο cf. Lect. p. 14 | διαβασανιζόμενον] διαβασανιζόμενος | 25 χρεωφειλέτην] χρεοφειλέτην | 16 δέῃ] δέοι | οὕτως] οὕτω cf. Lect. p. 28*** | ἀπέχθεται] ἀπέχθηται.

XLVIII) p. 333, 29 ἀπό τινος bis extat | κρεμαμένη] κρέμωμένη | 29 sq. ἀφείλετο inc. f. 160v | 30 ἀπ᾽ αὐτῆς | 31 δίην | 32 γάρ ποτε | 33 ἀπ᾽ ἐκείνου | καὶ inclusi | 34 πρὶν] πρήν.

XLIX) p. 334, 4 δρυμῶνα] δρυμόνα | 7 ταῦρον σοι | 8 ἐπανδρῶν | 9 ἀποφυγεῖν.

L) p. 334. 11 γαλῆ | 15 εἰ adieci | μεταβάλλουσα] μεταβάλλουσα | 16 γαλῆ | 18 κατ᾽ αὐτῆς | 19 ἀποκατέστησεν] ἀπεκατέστησεν cf. Lect. p. 14.

LI) p. 334. 23 ἑρπύσας] ἕρπουσα | 24 αὐτοῦ] αὐτῆς | 24 sq. εἱστήκει.

LII) p. 335, 2 ἐναποληφθεὶς] ἐναπολειφθεὶς | ὡς inc. f. 161r | 7 sq. ἐργαζόμενον | 8 δὲ seclusi | 9 ὅτι δεῖ om. M.

LIII) p. 335. 13 διαπράγματος | 14 πρᾶξαι | ῥάβδων] ῥάβδον | 16 κατεάσσειν] κατεάσειν | 18 ἀτὰρ] ἄταρ.

LV) p. 335, 28 ἀλεκτροφωνίαν acc. m. rec. | 32 ἤγειρεν] ἐγείρειν | 33 αἴτια] l. αἰτία.

LVI) sine epimythio iteratur in M | p. 336, 2 μηνιμάτων] μηνυμάτων | 4 ἐγγραφόμενοι τινὲς | περὶ] ἐπὶ | 5 αὐτὴν] αὐτὰς | 6 αὐτὴν ἀπαγομένην] αὐτὰς ἀπαγομένας | ἔφη αὐτῇ] ἔφη αὐτή. An legendum: ἔφη· ὦ αὕτη? | 7 ἀνθρώπους inc. f. 161v in fabula repetita | πεῖσαι M_2 | ἀδύνατος] ἀδυνάτως.

LVII) p. 336. 11 πρεσβῦτις] πρεσβύτης | 12 εἰσιών. ὁπότε] εἰς ἴωναν ποτὲ | ἐγχρίσαιτο (ἐγχρίσαισο typothetae errore est excusum)] ἐγχρήσασθαι | συμβουλούσης] συμβουλοῦσαν | 12 sq. καθ᾽ ἓν ἕκαστον] καθέκαστον | 13 ὑφαιρούμενος] ὑφῃρεῖτο | 14 μὴ acc. m. rec. | 16 νῦν] ἢ | 17 διατεθῆναι] διατεθεῖναι | 19 sq. καθ᾽ ἑαυτῶν] καθέαυτούς.

LVIII) p. 336. 22 καθεκάστην spir. m. rec. | ὅσον] ὅσα | 24 εἰς inclusi | 27 ἀπολλύουσιν] ἀπόλλυσιν cf. Lect. p. 29*

LIX) p. 336. 29 γεωργός τίς | εστερεν] εστερεν | 30 παραλύτης | ἐπιστᾶσα φησὶν | 31 περιτιθεὶς 32 ἂν | p. 337. 1 τον 2 χάριτας τας per scripturae compendium).

LX) p. 337. 4 φάλαιναι] φάλεναι | 5 σφοδρυνομένης] σφοδρυνομενης | 6 αὐτοὺς] αὐτὸς | 8 διαλλάκτου | 9 οὐδὲ ἑνὸς] l. οὐδενὸς cf. Lect. p. 30 | 10 δοκοῦσι τινες.

LXI) p. 337. 12 ποτὲ | 13 sq. μῦθον | 14 Δήμητρα] Δημητρία | 15 et 16 εγγελως] ἐγγέλως | 17 Δήμητρα] Δημητρία | 21 τάδε.

LXII) p. 337, 23 δηχθεὶς τίς | 24 αὐτὸν inc. f. 162r.

LXIII) p. 337. 31 εἱστήκει | πρὸ τῆς σιληραρ (acc. m. rec.) seclusi 32 ἀράμενος] ἐραμενος | 32 sq. διεπέρασεν αὐτόν. Ὁ δὲ ἐπαινῶν addidi cf. Lect. p. 28*. ubi etiam ἀποδεχόμενος pro ἐπαινῶν conieci | 33 εἱστήκει | αὐτοῦ] αὐτοῦ | p. 338. 2 μηδυνάμενον | 5 οἱ supplevi | ὀφλισκάνουσιν] ὀφλισκάνουσι cf. Lect. p. 30.

LVIV) p. 328, 14 ὁ ἕτερος καταβὰς adieci cf. Lect. p. 26** | 16 παραμένουσιν] παραμή°ν.

LXV) p. 338. 20 μαγείρου] μαγήρου | περισπασθέντος] περισπαθεντος | 21 ἀκροκώλιον] ἀκροκόλλιν | 22 τὲ | 24 μάγειρος M. sed ει m. rec. pro η reposuit | 25 λήσετε] λήσεσθε | 26 ἡ αὐτή] αὐτη | αὐτην τίς.

LXVI) p. 338, 29 ταυτῶ ex more | 30 μὴ acc. m. rec. | ἀλλεύρηκα | 33 αυτὸν | 33 δὲ et εἶπεν (ubi uncos typotheta adponere neglexit supplevi cf. Lect. 27***, quo loco etiam aliam emendandi viam monstravi.

LXVII) p. 339, 4 sq. διεζεῦχθαι] διαζεῦχθαι cf. Lect. p. 14 | 6 καταλαβόντος inc. f. 162v | 7 κυβερνήτου] κυβερνίτου 8 κινδυνεύει] κινδυνεύειν cf. Lect. p. 16*** | 12 αὐτοί τι | χάριν τοῦ supplevi ex A 68 | πρὸ αὐτῶν] ὑπαὐτούς, ubi vix latet: ὑπ' αὐτοὺς τοὺς καιροὺς cf. F 58 ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς μῆνιν αἱροῦνται τὸ πρῶτον ἰδεῖν αὐτοὺς ἐπὶ συμφορὰν (l. συμφορᾷ) διὰ τὴν δυσμένειαν, ἔπειτα καὶ αὐτοὶ μετὰ ταῦτα, ἐάν τι δεινὸν πάσχωσιν, ὑπομένουσι et C 27 ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν τῆς ἑαυτῶν βλάβης φροντίζουσιν, ἐὰν τοὺς ἐχθροὺς μόνον ἴδωσι πρὸ αὐτῶν (l. αὐτῶν) κακουμένους.

LXVIII) p. 339, 15 βαθεῖαν | 19 ἁμάξαν 28 τῶν ἀνθρώπων] τοῖς ἀνθρώποις cf. Lect. p. 28 sq.

LXIX) p. 339. 24 μελισσουργοῦ τίς | 26 εἱστήκει 27 sq. διετίθεσαν] διετέθησαν | 29 ὑμῶν τὰ κηρία] ἡμᾶς τὰ κηρία | 31 οὕτως] οὕτω cf. Lect. p. 28*** | διάγνοιαν.

LXX) p. 339. 34 Μελιταίους] μολιτιαίους | p. 340. 3 διακολυμβώντων] διακολυμβούντων | 6 acc. m. rec. | 5 Πειραιᾶ] Πειρεᾶ | 6 Ἀθηναῖος ἐστὶ | 7 Πειραιᾶ] Πειρεᾶ | 17 αὐτῷ] αὐτῶ | 9 κατὰ] μετά.

LXXI) p. 340, 13 συσχεθεῖσα] συσχεθεὶς | 14 (κέ)ρασιν inc. f. 163ʳ | 15 ἐπιδὲ | 17 καταπολὺ | 19 πεδίον] παιδίον | προθέουσα] προςθέουσα | 21 μηδυναμένην | τρέχειν supplevi; aliter C 181ᵇ συνέβη τὰ κέρατα αὐτῆς ἐμπλακῆναι τοῖς κλάδοις καὶ συλληφθῆναι ὑπὸ τοῦ λέοντος cf. tamen C 181ᵃ συνέβη' τῶν κεράτων αὐτῆς ἐμπλακέντων τοῖς κλάδοις μὴ δύνασθαι τρέχειν κἀκεῖ συλληφθῆναι et F 66 συνέβη τοῖς κέρασιν αὐτῆς ἐμπλακῆναι τοῖς κλάδοις καὶ μὴ δυναμένην τρέχειν συλληφθῆναι ὑπὸ τοῦ λέοντος. Adde n. 77 p. 342, 10 sq. ἐμπαγέντων δ' αὐτῶν τῶν ποδῶν, ὡς οὐκ ἐδύναντο ἀναπτῆναι | 22 μέλλουσα | δειλαία] δειλέα | 24 ἀπωλόμην] ἀπωλλόμην.

LXXII) p. 340, 28 ὀφθαλμὸν om. M | 31 οὐδενα | 33 αὐτήν] αὐτήν | ἔγωγε] ἐγω (sic) | 35 ἔφην | p. 341, 2 sq. τὰ δὲ νομιζόμενα σωτήρια ἐπισφαλῆ] τὰ δὲ ἐπισφαλῆ νομιζόμενα σωτηρία.

LXXIII) p. 341, 6 καὶ supplevi | 9 ἐλάττονος] ἐλαττον.

LXXIV) iterum extat inter n. 91 et 92 | p. 341, 12 ἐκρύπτετο acc. m. rec. M_1 | 13 στραφεῖσα] l. λαθοῦσα cum Lessingio | 14 δέ τις] δὲ M_2 | ὃ εἶχεν ἀκόντιον] ὡς εἶχεν ἀκοντία M_1 | στενάξασα πρὸς ἑαυτὴν om. M_2 | 16 δίκαιά γε] δίκαια M_2 | ἄμπελον om. M_2 | ἠδίκησα] ἐγὼ ἠδίκησα M_2 | 17 λεχθείη ἂν] λεχθήσεται M_2 | κατὰ ἀνδρῶν M_2 | θεῶν] τοῦ θεοῦ M_2.

LXXV) p. 341, 23 μετοιμωγῆς | 25 ὠρχοῦντο τὲ | ἅτε inc. f. 163ᵛ | 26 κυβερνήτης] κυβερνίτης | 27 πρὸς αὐτούς· ἀλλ' ὦ φίλοι] πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους | 28 τύχῃ] τύχοι | γενησομένου] γενήσεσθαι ἔχει.

LXXVI) p. 341, 32 κατήσθιεν] κατίσθιον | μῦες | p. 342, 2 ἔγνω supplevi | δι'επινοίας | 4 ἑαυτὸν νεκρὸν] τὸν νεκρῶν (sed ῶ m. rec. pro ὸ dedit) | τίς | 5 σοί γε] σύ γε | θύλαξ.

LXXVII) p. 342, 9 μυῖαι] μῦαι (circumflexus accentus ex acuto correctus est) | 10 οὐκαφίσταντο | ἐμπαγέντων] ἐνπαγέντων | 12 βραχείαν | 13 λιχνεία] λυχνία.

LXXVIII) p. 342, 18 αὐτῷ] malim: αὐτὴ | 20 τὲ | 23 ὀφλισκάνουσιν] ὠφλισκάνουσιν.

LXXIX) p. 342, 26 οἷος τὲ | 27 καταπτῆξας | 29 καταυτοῦ | 31 μὲν seclusi | αὐτῶν] αὐτῶν | ἔχθρους | 32 ὑπαυτῶν.

LXXX) p. 343, 2 ἀναστὰς acc. m. rec. | ὠρχήσατο] ὠρχίσατο | 4 διόπερ inc. f. 164ʳ | ἐξαναστᾶσα acc. m. rec. | 5 ὀρχεῖσθαι spir. m. rec. | 6 αὐτὴν παίοντα] αὐτὰς πεσόντα | 7 ἁμιλλωμένους] ἁμιλλομένους.

LXXXI) p. 343, 11 φίλον] inrepsisse videtur pro ἑταῖρον, ἑταῖρον pro ἕτερον | διαπτᾶσθαι | 13 εὕρῃ] εὕροι | νομὰς acc. m. rec. | 14 πολλὴν] πολλὰς | 15 ὑγρὰν δέ, μένων] μονὴν ὑγρὰν | 19 οἷόν τε] οἴονται | 21 οὐδεν | ὠφελουσιν.

LXXXII) p. 343, 23 δὴ ποτὲ | 25 τῷ] τὸ | γὰρ οὐ] melius γὰρ (interrogationis nota sublata) F 72 | 27 ὑμετέρα] ἡμετέρα | ἐμὴ spir. m. rec.

LXXXIII) p. 343. 32 μυρσινῶνι] μυρσινὼν ἡ | 33 οὐκαφίστατο | p. 344, 1 μέλλουσα] μέλλουσαν | δειλαία] δειλέα | διὰ acc. m. rec.

LXXXIV) p. 344, 7 χρύσεα] χρύσεια, neque aliter scribendum lin. 8 pro χρυσᾶ | 8 ὁ] l. ἡ | 9 αὐτὸν] l. αὐτὴν | 12 προΐενται] προΐονται.

LXXXV) p. 344, 14 εἴη] ἢ | 15 εργαστήριον | 17 καὶ delendum esse notavi | 18 αὐτοῦ] αὐτοῦ | 19 περιπολλοῦ | 20 ἀγοράσης inc. f. 164ᵛ τοῦτον σοι | 22 οὐδὲ μιᾶ.

LXXXVI) p. 344, 29 γένηται] γίνηται | 30 μισος | 31 ἐνστάσης] ἐ-στάσης | 32 περαιτέρω] παρ᾽ ἑτέρω | 34 οὐκ adieci.

LXXXVII) p. 345, 6 τίς | 8 παρέβαλλεν] παρέβαλεν | ὄνος spir. m. rec. | φθονήσας] φθονεύσας | 9 ὃς] ὡς.

LXXXVIII) p. 345, 13 τίς | 14 εἴ ποτε] ποτὲ | ἐπᾶγραν | συνελαμ-βανέ τι | 15 παρέβαλλεν] παρέβαλεν | 16 παρέκαστα | 18 sq. με ἐδίδαξεν] μὲν ἔδειξεν (μοι ἔδειξεν?)

LXXXIX) p. 345, 23 παρατῶν | 24 παραὐτῶν | ῥινὴν | 25 δοῦναι τι αυτῶ | ἀλλεὐήθης | τί | 26 οιόμενος | 27 τί.

XC) p. 345, 30 τίς | 33 παρεῖναι, ἓν] παρὲν | εὔχεσθαι inc. f. 165ʳ | 34 μετοὐ | p. 346, 1 αὐτῆς] αὐτὸς cf. Lect. p. 17*** | 3 τὲ | ἐπιμεινη | 4 δὲ seclusi | αὐτὴν] αὐτὰς | 5 ἀδελφῆ | 5 συνεύξωμαι] συνεύξομαι | 6 ἀνομοί-οις] ἀνόμοις.

XCI) p. 346, 9 ἐπὶ] ὑπὸ | ὑπὲρ acc. m. rec. | Sequitur n. 74 supra.

XCII) p. 346, 13 ἀπὸ] ὑπὸ | 14 βρῶμα ἐμὶ | 15 ὀρχήσωμαι] ὀρχήσο-μαι cf. Lect. p. 20*** | 16 καὶ adiunxi | 17 ερίφω | 18 μακελλάριον] μα καλλάριον superscr. m. rec. | 19 τί | καιῶν | 20 εχουσιν.

XCIII) p. 346, 22 Ἀθηνὰ spir. m. rec. | 23 καὶ supplevi; nescio tamen an praestet κατασκευάσαντες — Μῶμον (sine καὶ), quam scripturam offerunt A 100, C 190, F 275 | 24 ἀρξάμενος] αὐξανόμενος | μὲν acc. m. rec. | Δῖα | 25 μὴ om. M | 26 ποῦ τύπτει] τὸ τύπτειν | διότι] διὰ τὴν | 27 ἢ, τί] εἴ τι | 28 sq. τροχοῖς] τροχοὺς | παροικισθῆ] παροικισθείη | 30 καταὐτοῦ ἐπιτῆ.

XCIV) p. 347, 2 sq. ἔταξεν, ἢ παραγενήσεται] ἔταξε μὴ παραγενέσ-θαι | 4 ἑαυτῷ] ἑαυτῇ | 5 τὸν inc. f. 165ᵛ | Δῖα acc. m. rec. ex acuto fecit | 10 τὲ | 10 δοκοῦσι τινὲς | ἐπειδὰν | τὰ seclusi.

XCV) p. 347, 14 σπήλαιον] πλεονεξίαν? | 16 Δῖα acc. m. rec. ex acuto | 16 ὀρυσσέτωσαν | 17 κλαίοντες] κλέοντες | παραδώσουσιν] παραδώσουσι.

XCVI) p. 347, 22 ἴσον | ἐγχεῖ] l. ἐνέχεεν | 23 ὑπολειφθέντος] ὑπολι-πόντος | 25 δὲ adieci.

XCVII) p. 347, 28 περιτοξικῆς | 31 τῷ] τὸ | ἐκείνου cf. Lect. p. 30 | εφικέσθαι.

XCVIII) p. 347, 35 διατί | p. 348, 1 οὐκῆλθε | 2 καταὐτῆς | αὐ-τῆς] αὐτῆς.

XCIX) p. 348, 6 τονφρενῶν | 8 τὴν γλισχρότητα] τῆς γλισχρότητος | 10 περιπτατο | ἀκόσμως] ἀκοσμος | 11 κατκὐτῆς | 12 ἀποκατέστησεν] ἀπεκατεστησεν cf. Lect. p. 14 | 13 κὰν | 14 γοῦν.

C) p. 348, 16 ἐγχέαι] ἐκχέαι | 17 ἶσον | 18 πληρωθέντας] πληρωθέντος | 18 sq. ἐφικομένου] ἐφικομένους | 19 μὴ δὲ inc. f. 166^{r} | 21 καταψυχὴν | 21 sq. λόγος εὔκαιρος] καιρὸς εὔλογος.

CI) p. 348, 25 τρίψας] τρίτον ῥίψας | ἶσον | ἐνέχεεν] ἐνέχει | 26 οὖν inclusi | κατκὐτοῦ.

CII) p. 348, 31 ἤρωα τίς | τούτῳ m. rec. pro τοῦτο reposuit.

CIII) p. 349, 6 κύψας] κρύψας | 7 διῆν | 9 ἀλλἔγωγε | παρῆν.

CIV) p. 349, 16 εἶγε] ἦγε | αὐτὸν] αὐτῷ | 17 παρ' ὃν addidi, δὲ resecui | ῥαστώνην ἄγει] ῥαστώνῃ διάγειν | 18 ὡς inclusi cf. Lect. p. 27* | ἐνεστη] ἐνέστη καὶ M, unde καὶ l. 20 inter λιμώττων et τροφῆς supplevi | ἔφη om. M cf. Lect. p. 21.

CV) p. 349, 26 ῥοίζῳ] ῥύζω | 28 sq. συνεζώσθη] συνεζώσθη | 29 πρὸς seclusi | 32 τῶν ὁμοίων eieci | 33 (ἴ)δωσι inc. f. 166^{v}.

CVI) p. 349, 35 ἐπακολουθῶν acc. m. rec. ex gravi fecit.

CVII) p. 350, 7 ἐπἄγραν | 1[illegible] κοιμωμένην] κοιμώμενον | 12 δῆξιν] δήξει (δίξει librarius exaraverat, corr. m. rec.) | ἐπ' supplevi | 13 ὃς] ὡς.

CVIII) p. 350, 22 μηδὲν] μηδενί.

CIX) p. 350, 24 ἐπὶ acc. m. rec. | φθονήσασα] φθονέσασα | 27 κατ' apostr. m. rec. | ἀρκεῖται acc. m. rec. | 29 τί.

CX) p. 350, 34 εἴποτε τις | 35 μέν τινος] μέντοι τινὸς | p. 351, 2 ἐπειδὰν | p. 351, 4 φρονιμοι] οἱ φρόνιμοι.

CXI) p. 351, 7 τίς | 10 μητρυιὰ] μητρυὰ | 11 μητρυιᾶς] μητρυᾶς.

CXII) p. 351, 14 ἀνιμήσασθαι] ἀνειμήσασθαι | 15 ὑπαὐτοῦ | 16 ὃς] ὡς | 19 πρὸς τοὺς εὐεργέτας] l. εἰς τοὺς εὐεργετας cum A 119 | μύθος.

CXIII) p. 351, 23 ὥστε αὐτὸν] malim: ᾠήθη αὐτὸν | δὴ] δὶ m. pr., corr. m. rec. | 24 θεατρον.

CXIV) p. 351, 32 διὰ τὸ adieci | 33 τοῦτο σε | p. 352, 1 ἅ ἐστι] τὰ διά.

CXV) p. 352, 5 τούτοις] τούτους | 6 αὐτοῦ] αὐτῷ | 7 ὃς] ὡς | ὑπαὐτων | 9 τὲ | μετ'] ἐξ | 12 δυσχεραίνονται διὰ] δυσχεραίνεσθαι καί.

CXVI) p. 352, 15 καὶ addidi | 16 τὲ | 19 ὦ inc. f. 167^{v}.

CXVII) p. 352, 24 κορόνη m. pr.; corr. m rec. | τῷ] τὸ | 25 ὑπαὐτῶν | 28 εἶς τίς | 30 τῷ] τὸ | 31 ἴσων] ἧσ$^{\varsigma}$.

CXVIII) p. 352, 34 πεπείρους] πεπήρους | σύκα | p. 353, 1 παραὐτου | 4 προς ἄνδρα.

CXIX) p. 353, 6 ἐφ' ἑστίασιν] ἐπὲστίασιν | 8 οἰωνῶν] υἱῶν | 11 πολεμίους] πολλοὺς | οὐκοκνοῦσιν.

CXX) p. 353, 15 ὅςτις] ὅςτ' ς (corr. ipse librarius; ὅτι primitus scriptum erat) | 16 ἀπόλλυμαι] ἀπόλυμαι | 17 ἐπάνδρα.

CXXI) p. 353, 22 μὲν supplevi | ἡσύχαζεν] ἡσύχαζον | 23 ἀμφιγνοήσασαι] ἀμφιγνώσασαι | 26 μεθ' αὐτῶν] μετᾶυτῶν | ἀπεῖρξαν] ἀπεῖξαν | τε | 28 ἄτερ | 29 τῷ] τὸ | καιτά.

CXXII) p. 353, 31 παρεῖκαστα | 32 προέχουσι] προςεχουσι | 33 ἐκεινη.

CXXIII) p. 354, 4 κολοιόν τίς | κάλῳ] καλῶ | 5 (ὑ)πομείνας inc. f. 168ʳ | μετ ἀνθρώπων | 11 ἐπεκείνων.

CXXIV) p. 354, 15 μαγγηρεῖον m. pr., corr. m. rec. | 17 ἦς] ἡ.

CXXV) p. 354, 21 ὁ] ὡς | 25 ἐπ' ἄνδρας αὐθάδεις] ἐπάνδρα αὐθάδην.

CXXVI) p. 354, 30 ὑπέλαβεν ἑτέραν κύνα εἶναι μεῖζον κρέας ἔχουσαν om. M | 31 ἀφαιρησομένη] ἀφαιρήσεται | 31 sq. συνέβη δὲ (cf. Lect. p. 27****) αὐτῇ ἀμφοτέρων στερηθῆναι supplevi | 32 καὶ seclusi | τοῦ] τὸ | μὴ addidi | ἐφικομένην] ἐφικόμενον cf. Lect. l. c. | 33 τοῦ δὲ] τὸ δέ.

CXXVII) p. 355, 2 ἐπαύλεως τινὸς | 30 οἷος τε | ὁ δὲ supplevi | 5 sq. καταθοινήσεσθαι] καταθοινήσασθαι | 6 μεθήμέρας | 7 αὐτὸν] αὐτὸν | 9 αὖθις με.

CXXVIII) p. 355, 16 πρὶν supplevi | 17 διέλπιδα | 18 πρὸς τῷ μόχθῳ] πρὸς τὸν μόχθον | οὐ supplevi.

CXXIX) p. 355, 22 ἀλλῶ | 23 παῦσαί με] παύσαι μή.

CXXX) inc. f. 168ᵛ | p. 355, 27 ἐπικαθήσας m. pr., corr. m. rec. | 30 ὅτε seclusi | 31 τούτῳ] οὕτω.

CXXXI) p. 356, 2 τῶν acc. m. rec. | 3 κατὲνιαυτόν.

CXXXIII) p. 356, 11 τὴν ἑαυτῶν δειλίαν] τῆς ἑαυτῶν δειλίας | δεῖν supplevi | 13 αὐτοὺς] αὐτοὺς | 13 βαθέα] l. βάθη | ἐδίδοσαν] ἐδίωσαν.

CXXXIV) p. 356, 20 λάρος] λάβρος | 21 ἴκτινος | 22 πτηνὸς] πτηνὸν | ἐποιοῦ] ἐποίου.

CXXXV) p. 356, 27 ἐκδοῦναι] ἐνδοῦναι | μὴ δὲ | 31 ἐκτέμῃ] ἐκτεμῇ.

CXXXVI) p. 357, 6 μέγά τι | δὲ αυτῶι | 8 ὧν inc. f. 169ʳ | ἄνδρα] ἀνδρός.

CXXXVII) p. 357, 12 διάλκῆς spir. m. rec. | 13 διέπινοίας | 14 ἐνταῦθα κατακλιθεὶς] ἐν ταὐ τῷ κατακλεισθεὶς 18 δίην | 19 εἰ supplevi.

CXXXVIII) p. 357, 24 ταύρῳ παμμεγέθει] ταῦρον παμμεγέθη | 24 sq. περιγενεσθαι acc. m. rec. | 25 ἐρέστίασιν | 29 δίην.

CXXXIX) p. 358, 3 ὃς] ὡς | 6 στένοντα acc. m. rec. | σύγε acc. m. rec. | 7 συγκλεῖσαι acc. m. rec. | ἐβούλου] ἐβουλεύου | 8 ἐξαυτῶν.

CXL) p. 358, 11 ἐπί] l. ἐν cum A 143 | 12 ἐπισυμμαχίαν | ἐκάλει καὶ seclusi cf. Lect. p. 20 | 14 ἐπινεύσαντος | 16 ἐπὶ acc. m. rec. | 17 καὶ inclusi | 17 sq. ὁ δὲ ὑποτυχὼν εἶπεν adieci | 19 ἐᾶ spir. m. rec. | ἐπιμένειν] l. ἐπιβαίνειν | 21 παρεῖναι ἡμῖν] παρ' ἡμῖν.

CXLI) p. 358, 23 ὁ inc. f. 169ᵛ | 24 περιειλίττετο] περιελίττετο cf. Lect. p. 14 | 28 φρονίμους | μὴ δε.

CXLII) p. 358, 31 νεβρὸν] νεῦρον | εὑρόντες] σύροντες | 33 παριοῦσα] περιϊοῦσα cf. Lect. p. 13** | 33 sq. τὸν δὲ νεβρὸν ἐν μέσῳ κείμενον] τῶν δὲ νεύρων μέσον κειμένων | 34 αὐτὸν] αὐτὸ p. 359, 1 ἐξαναστῆναι] ἐξαναστῆσαι | μὴ acc. m. rec. | 3 ἐκεῖνοι] ἐκείνου | 4 ἀποφερομένους.

CXLIII) p. 359, 10 πέπονθα acc. m. rec. | 11 ὅτι supplevi | 12 μετρίτοις m. pr.

CXLIV) p. 359, 16 ἄγραν] ἀγοράν, quam corruptelam ipse librarius pro ἄγραν invexit | 16 θήραν addidi | 20 καὶ μικρὰ] τὰ μικρὰ | 21 καὶ seclusi cf. Lect. p. 16* | 22 ὄνου] οἴνου m. pr. | συμφοραὶ] συμφορὰς m. pr.

CXLV) p. 359, 27 οἷος τὲ | 31 τὸ] τῶ | 33 παρὲμοῦ | τίς.

CXLVI) p. 360, 3 sq. ἐν ᾧ ἦσαν ἄγριαι αἶγες, ὁ μὲν λέων om. M.

CXLVII) p. 360, 12 τινά | 13 ἡμαγμένον] αἱμαγμένον cf. Lect. p. 14 | 18 φόνον] φθόνον | 19 ὑπ' ἐνίων] ὑπὲρ ἐνίων cf. Lect. p. 24 sqq. | φαῦλοι] φαῦλοι | 19 sq. διαβάλλονται] διαβάλλωνται cf. Lect. p. 29 | 20 κατ-αὐτῶν

CXLVIII) p. 360, 22 ἠδυναντο | 23 φυλάττοντας acc. m. rec. | διὰ acc. m. rec. | 24 πρᾶξαι | ἐζήτουν] ἐζήτουν | παρ' spir. m. rec. | 25 εἰρήνη] εἰρήνην | 26 προϊδόμενα] προειδόμενα | 29 sq. λανθανουσι και | 30 αὗται] αὗται.

CXLIX) p. 360, 34 ὡς] ὃς | p. 361, 2 ἀλλῶ | 3 ἂν ποτὲ | ὦτα] ὄντα.

CL) p. 361, 8 μετά] ἀπό | 10 πίνει] πίνειν | 12 πέρυσι] πέρισυ | 12 sq. μηδέπω τότε] μηδεποτε. Fortasse μηδὲ τότε delitescit | 14 οὐ κατέδομαι;] οὐ καταδεχομαι | 15 εστιν.

CLI) inc. f. 170ᵛ | p. 361, 18 ἰασάμενον m. pr., sed ipse librarius correxit | 19 ἐρωδιῷ] ἐροδιῶ | 19 sq. κἀκεῖνος acc. m. rec. | 25 ὑπ' αυτῶν.

CLII) p. 361, 29 παρ αὐτὸν | 32 κακοῦργοι | 33 ἀνόνητοι] ἀνόητοι.

CLIII) p. 362, 2 sq. κατά τινα] κατὰ τὴν | 3 διαπειλούσης] διαλειπούσης | 6 αὐτὸν] αὐτον.

CLIV) p. 362, 11 ἐθεάσατο acc. m. rec. | 13 εἴπῃ om. M | 14 ἀπολύσει αὐτό. Τὸ δὲ] ἀπολύσῃ, αὐτὸ δὲ | 15 τυφλῷ] τυφλὸν | 16 ἀπόλοισθε] ἀπόλυσθε | 17 λύκος acc. m. rec. | 18 αὐτὸ spir. m. rec.

CLV) p. 362, 21 προβάτων M, sed βα m. rec. in ras. scripsit | 23 ἐπεὶ δὲ] ἐπειδὴ | ἐκεῖνος] κἀκεῖνος cf. Lect p. 27*** | 25 τίς | παρ' αυτῶ | 26 ὃς] ὡς | 26 sq. εἰσπεσὸν] πεσὸν | 27 διεφόρησεν] διεφόρισεν.

CLVI) inc. f. 171ʳ | p. 362, 33 ἐβέβλητο] ἐκβέβλητο cf. Lect. p. 14 | 34 et p. 363, 1 τούτου ἐδεήθη ποτὸν αὐτῷ ὀρέξαι ἐκ τοῦ om. M | p. 363,

1 παραφέοντος | 11 sq. ἐὰν γὰρ—τὸ δὲ supplevi | 2 ὑποτυχὸν] ὑποτυχὼν | 3 χρήσῃ] χρή.

CLVII) p. 363. 6 λαγωοὶ ποτὲ | 7 εφασαν] ἔφησαν | 7 ἐστὲ] ἦτε | 9 κρατοῦσι] l. κρείττοσι cf. Lect. p. 30 | ἑαυτῶν] ἑαυτῆς | 10 καταφρονοῦσιν supplevi cf Lect. p. 30.

CLVIII) p. 363. 12 δὲ τινὸς | 14 εἴησαν] ἦσαν | 15 ἤει] ετι | 16 τίς | 17 τὰ σαυτοῦ οὐ] τὰς αὐτοῦ | 18 τούτῳ] οὕτω | 19 τοὺς addidi.

CLIX) p. 363, 23 ὑπὸ acc. m. rec. | 24 sq. ὑποκόρακος | 25 ἀναπετανύσα | 27 τε.

CLX) p. 363. 31 ἧκον spir. m. rec. | Δία] δῖα | 33 κατ' αὐτῶν | p. 364. 1 παρεσκεύασεν acc. m. rec. | τύπτωσι τινὰς | 1 sq. τὸ κέντρον] τῶν κέντρων | 2 στερίσκεσθαι] στερήσκεσθαι | 3 ἁρμόσειεν] ἁρμόσειε cf. Lect. p. 28***.

CLXI) p. 364, 9 ἂν expunxi Lect. p. 17 | 12 πεφευγότες] φεύγουσιν.

CLXII) p. 364. 15 ἡττώμενοι inc. f. 171ᵛ | 16 ὑπέλαβον] ὑπελαβεν | 17 ἐπιλεξάμενοι τινὰς | 19 μῦας | 20 εἰσέδυνον] εἴσδυνον cf. Lect. p. 14 | 21 αὐτῶν] αὐτῶν | 23 κενοδοξία] καινοδοξία.

CLXIII) p. 364, 25 sq. μόνον eiciendum esse indicavi | 21 συλλέγει] συλλέγων | 32 κἂν.

CLXIV) p. 365, 2 μυα duplici accentu notatur (´ librar., ˜ m. rec.); equidem μυῖα reponendum esse censeo | 3 ἑαυτὴν M. sed ην m. rec. ex ας effecit | 4 μέλει] μελλει.

CLXV) p. 365, 8 ναυηγὸς pro ναυαγὸς perperam inrepsit in editionem nostram | 11 προσδέξηται] προσδείξηται | 13 ἂν inclusi | αἰφνίδιον] ἐφνίδιοι ʹ | 16 τοὺς] τοῖς | ἐπιστατοῦντας] ἐπιστατοῦσιν.

CLXVI) p. 365. 18 περιλειφθέντος] περιλιπόντος | 19 παρακαιρὸν | 21 τοῦ χειμῶνος prave addit M | 24 παρὰ] κατά.

CLXVII) p. 365. 27 τίς | 30 ἀγαθὸν inc. f. 172ʳ | ἐπηρῶτα | 36 τῇ εξωθεν | οἰήσει] οἰκήσει | ἐφοῖς | παρέαυτοῖς.

CLXVIII) p. 366, 2 αἴθυια] αἴθυα, neque aliter lin. 4 et 6 | 6 ἀπ' εκείνου | κατὰ] ἀπὸ | 10 τί.

CLXIX) p. 366. 16 ἀπολύσαι | αὐτὴν] αὐτὴν | 19 μὴ μὲν] l. μὴ μὲν εἶναι | 20 νυκτερίδα acc. m. rec. | τὲ | 23 συμμετασχηματιζόμενοι] συμμετασχηματιζόμενοι.

CLXX) p. 366. 26 Ἑρμῆν | 27 ἐκκαλέσασθαί τινας] ἐκκαλέσθαι τινὰς | 30 παρ' αυτοῦ | 33 αἰσχροκερδῆ] ἐσχροκερδῆ | μὴ δέ.

CLXXI) p. 367, 4 Ἑρμῆς | 4 sq. δίην | 5 καταβὰς] καταβολὰς | 6 τοῦτον inc. f. 172ᵛ | 7 ἀργυροῦν] ἄργυρον | ἀνηρῶτα | 9 ἐχαρίσατο | 10 ἑταίρους] ἑτέρους | 11 δὲ τίς | 13 τὴν ἀξίνην] τὰς ἀξίνας | ἀφῆκε] ἀφῆκαν | 15

χρυσοῦν] χρυσὸν | 17 εἶναι supplevi | 18 ἀποκατέστησεν] ἀπεκατέστησεν cf. Lect. p. 14 | 19 τὸ θεῖον] τῶν θείων.

CLXXII) p. 367. 26 διέχυτούς.

CLXXIII) p. 367. 29 ὑποκαύματος | 32 καὶ adieci | 33 ὑπὸ τυχοῦσα cf. Lect. p. 24 | 35 εὐεργετοῦντες] εὐεργετούμενοι.

CLXXIV) p. 368. 3 ἑαυτοῦ (l. αὐτοῦ)] αὐτοῦ | 5 ἀνῆκε] l. ἀνῆκε (sive potius ἐνῆκε) δῆγμα cf. n. 233 | ὅς] ὡς | 8 τῷ] τὸ | 9 ἀναπτεροῦται] ἀναπτεροῦνται.

CLXXV) p. 368. 12 ἐπιπλέοντα] ἐπὶ πλέον ὄντα | 15 ἐξενεχθέντα] ἐξενεχθέντος 16 φερό(inc. f. 173v)μενα inclusi (φερό ex φρύ m. rec. fecit; librarius manifesto φρύγανα scribere voluerat) | 16 sqq. μικρὸν — φρύγανα prave adiungit M | 19 προσεδεχόμεθα] προσδεχόμεθα cf. Lect. p. 14 | 20 ἐξ ἀπροόπτου (ἐξαπροόπτου M)] l. ἐξ ἀπόπτου cf. Lect. p. 30*.

CLXXVI) p. 368. 23 ἐὰν] ὧν ἂν | τί | 24 δὲ] τὲ | 28 ὧν] ὡς | πρὸς acc. m. rec.

CLXXVII) p. 368, 23 ἤλαυνεν M, sed ἤλαυ m. rec. in rasura dedit | 34 παρ' ὅλην] παραλλαττων | p. 369. 1 δίην | μεθήσυχίας | 5 ἐμοὶ] ἐμὲ | ἄλλότι | θύσαι με | 7 οὐ] οἱ.

CLXXVIII) p. 369. 12 κεραμεῖ] κεράμια | 14 Δία] δῖα | 15 βυρσοδέψῃ] βυρσοδεψεῖ | εἰδὼς] l. ἰδὼν cum A 175 cf. etiam C 45 et F 132 καὶ ὁ ρ ῶ ν τὰ παρ' αὐτοῦ πραττόμενα | 16 ἐμοίγε αἱρετότερον | 17 ἀλλ' inclusi cf. tamen Lect. p. 25** | 19 τοὺς πρώτους] τοὺς προτέρους. ubi τοὺς superscripsit et οτέρ pro ώτ reposuit Minoides Minas, cuius manus in codice nostro saepius comparet. Lectionem πρώτους servant A 175 et F 132. προτέρους exhibet C 45. commendat fabula ipsa lin. 16 παρὰ τοῖς π ρ ο τ έ ρ ο ι ς δεσπόταις | 20 πεῖραν.

CLXXIX) p. 369. 24 ὕστερον ποτὲ | 26 ἀνασπασάντων] ἀνασπάσασθαι | 27 δυνάμενον] δυνάμενος cf. Lect. 26**** | 28 διὰ om. M | 29 συμφορᾶς (ας per scripturae compendium).

CLXXX) inc. f. 173v | p. 369. 31 sq. μέχρι μεν | 32 κατά τι ὅρος] κατάπορος | μὴ acc. m. rec. | 33 τί | 34 δυνήσηται] δυνήσεται | 34 sq. παρ' οὐδὲν | 36 ποιῆσαι] ποιήσει | p. 370. 2 αὐτὴν] αὐτὴν | 3 μετὰ τῶν] μετ' αὐτῶν | φορτίων] φορτίον | 6 ἀπολλῦσιν] ἀπόλλυσιν cf. Lect. p. 29***.

CLXXXI) p. 370. 8 τίς | 9 καὶ delevi | 10 ὤγκᾶτο τὲ | προϊέναι] προσιέναι | 12 ἦν ὄνους ὑπ' ἀνθρώπων] ἠγνόουν σε ὑπὲρ ἄνθρωπον cf. Lect. p. 24 | 14 οἱ adieci | 15 αὐτοὺς] αὐτοῖς.

CLXXXII) p. 370, 18 εὐεξία spir. m. rec. | 19 sq. ἐπόμενον | 21 ἀφθονίαν] ἀφωνίαν | 22 τὰ supplevi.

CLXXXIII) p. 370, 25 ἥσθη ἐπὶ τῇ εὐφωνίᾳ καὶ interpolatori deberi puto | 26 ἀφιᾶσι] ἀφίασι.

CLXXXIV) p. 370. 32 τὸν Δία λύσιν] τὸ δίαλυσιν (sic) | p. 371. 1 ἀπέκείνου | 1 sq. ἔνθα ἂν ἀλλήλων οὖρον ἴδωσιν addidi cum A 181 | 3 πεπρωμένον] πεπραμένον.

CLXXXV) p. 371. 8 νίκα inc. f. 174ʳ.

CLXXXVI) p. 371, 12 ἐπαὐτὸν | 14 διὴν | φραγμὸν (φραγμὸν perperam typotheta dedit)] φραγμῷ | 15 ἐξελεῖν] ἐξελθεῖν | 17 τὲ | 18 ὃς] ὡς | 19 πεπονθα | 19 sq. μαγειρικὰς] μαγηρικὰς librarius scripserat, corr. m. rec. | 20 ἰατρικῆς] ἰατρικάς.

CLXXXVII) p. 371, 27 καὶ] οὐκ | 28 τύφοις] τυφλοῖς | δοκοῦντες τινές.

CLXXXVIII) p. 371, 31 τίς | πεῖρα] πεῖραν | 34 καὶ supplevi | αὐτὸν] αὐτῷ | p. 372, 2 τοιοῦτος ἐστὶν | 4 ἕκαστος addidi | 4 sq. ὁποίοις ἂν ἥδηται τοῖς ἑταίροις] ὁποῖος ἂν εἴδεται τοῖς ἑτέροις.

CLXXXIX) p. 372, 7 ὄνος spir. acc. m. rec. | διέβαινεν M, sed αινε m. rec. in ras. dedit | ὀλισθῶν | 9 αὐτ' οὗ | 12 ἐπὲλαχίστοις.

CXC) p. 372, 15 ἡλκωμένος] εἱλκωμένος | 19 τούτου δὲ adieci | προσιόντος] ἰόντες | 21 ἀπροόπτου] l. ἀπόπτου cf. Lect. p. 30* | δῆλοι εἰσίν.

CXCI) p. 372. 24 sq. ἐπηρτημένον] ἐπηρτισμένον (inc. f. 174ᵛ) | 28 μὴ acc. m. rec. | 31 συναπολλύντες] συναπολύντες.

CXCII) p. 372, 33 ταυτῷ | p. 373, 2 μηδυνάμενον | 4 μετετίθει] μετετέθη | 5 ἀπαὐτοῦ | 6 ἀρά σοι] ἀρά σο | 7 post ἠξιωμένῃ (M ι ἀνεκφώνητον omittit) lacunam significavi.

CXCIII) p. 373, 12 τιθασὸν] τιθασσὸν cf. Lect. p. 24**** | 13 sq. παρ' αυτοῦ | 15 τοῦτο σε | 15 εἰ] ὅτι ? | μὴ δέ.

CXCIV) p. 373, 20 sq θερμάναι | 23 ἀτιθάσευτος] ἀτιθάσσευτος cf. Lect. p. 24**** | κἀν. Fabula prave inter n. 8 et 9 non sine lectionis varietate inrepsit: 20 sq. ταῦτα — θερμᾶναι] καὶ ταῦτα ἐπιμελῶς ἐκθερμάνασα | 22 ἀνατρέφεις] ἀναστρέφεις | 23 οὕτως] ὄντως | εὐεργετῆται] εὐεργετεῖται.

CXCV) p. 373, 27 λόγοις] δόλοις | 31 οἶκοι] οἴκοι.

CXCVI) p. 373, 34 γερανοῖς | 35 ἐπικαθισαντος] ἐπικαθήσαντος | μετ' ἐκείνων | p. 374, 1 συνέλαβε] συνέλαβον | καὶ supplevi | 2 λέγοντος M post τοῖς ἀνθρώποις conlocat | οὐ inc. f. 175ʳ | ἀβλαβὴς] ἐπιβλαβής, quare nescio an οὐκ ἐπιβλαβὴς reponendum sit | 4 εἰ] καὶ | οὐ inclusi | 5 γ' οὖν | 5 sq. κεκάθικας] κεκάθηκας.

CXCVII) p. 374, 10 πρώτως] l. πρῶτον cf. Lect. p. 15 | 13 καταφρονήσεως] φρονήσεως | 14 παισὶν] πᾶσιν | 15 ἡ om. M | 15 sq. καταπραΰνει.

CXCVIII) p. 374, 18 καρκῖνος] circumflexum accentum consulto servavi | ταυτῷ | 19 ὄφει (sed ει superscripsit ipse librarius) | προσεφέρετο] προσεφέρετο | ὕπουλός τε | 22 sq. τῇ γηλῇ καὶ ὅσον οἷόν τε πιέσας φονεύει om. M | 23 δὲ supplevi | 24 εἶναι] ἕως | 15 οὐδὲ γὰρ ἂν] οὐκ | 26 ἐπὲκείνων.

CXCIX) p. 374, 30 γαλή | μύες | 31 sq. αὐτοὺς μαχομένους, ἐξῆλθον βαδίζοντες. Ἰδόντες δὲ om. M | 32 μύας | προςέαυτοὺς | 33 ἐπὲκείνους ετράπησαν | 34 οἱ delendum esse indicavi.

CC) p. 375, 3 οἷος τε | 4 ὃς] ὡς | 6 μηδεὶν | 7 ταὐτὰ] ταῦτα.

CCI) p. 375, 10 οὐκ supplevi | 12 ὡς] ὁ | 13 ἐπ' αὐτοφώρῳ] ἐπαυτοφόρω | 15 στερνοκοπουμένης] στερνοποιουμένης | 16 αὐτῷ] αὐτῆι | καὶ inclusi | 16 sq. (κατέ)δακεν inc. f. 175ᵛ | 17 sq. καὶ εἰπούσης ὡς] εἰπεῖν | 18 ἀρκεσθεὶς] ἀρκεσθείς σοι | τοῖς προτέροις κακοῖς supplevi | 19 ἐκεῖνος] κἀκεῖνος | 11 ἐχώρησα] ἐχώρισα | 22 καταρχάς.

CCII) p. 375, 25 ῥοίζῳ] ῥύζω | 30 εἰςιέντες] εἰςιόντες.

CCIII) p. 376, 1 πλείονα] πλέονα | 2 περισσοτερας] περιστερᾶ cf. Lect. p. 24*** | δυςτυχέστεροι (l. δυςτυχέστατοί) εἰσιν spir. m. rec.

CCIV) p. 376, 6 καθίσας] καθήσας | 7 ὑπαὐτῶν | 8 ἠρίστων] ἔρρικτον.

CCV) p. 376, 15 βυρσοδέψῃ] βυρσοδέψει | μὴ acc. m. rec. | 16 ὡς seclusi cf. Lect. p. 27** | αὐτὸ] αὐτὸν | 17 μετὸλίγον | 18 ἠθάδα τῆς ὀσμῆς] ἐνίθα τίς ὡς μὴ | 20 τῶν ἠθῶν pro emblemate habeo.

CCVI) p. 376, 25 αὐταὶ] αὗται | 26 κλαίουσιν M, sed αι ex ι m. rec. fecit.

CCVII) inc. f. 176ʳ | p. 376, 35 δή ποτέ.

CCVIII) p. 377, 6 γαληνιῶσαν τὲ | πραείαν | 7 ἐπριᾶτο | ναῦν] νῦν | ἐμφορτισάμενος] ἐνφορτισάμενος | 8 περιτραπείσης] ἐπιτραπείσης | 9 ἐθεάσατο τινά.

CCIX) p. 377, 15 αὑτοῦ] αὐτοῦ | 18 ὑμεῖς] ἡμεῖς | 20 ἀπὲμου | 21 πολλοὶ] πολλάκις | διάγνοιαν | 22 κατὰ om. M.

CCX) p. 377, 24 λυκίδεις | 27 sq. καὶ ὡς ταῦτα ᾔσθετο] l. καὶ ὃς cf. ad n. 14 | 30 τοὺς πονηροὺς] τοῖς πονηροῖς | καθέαυτῶν.

CCXI) p. 377, 33 αὑτοῦ] αὐτοῦ | 34 παιδιᾷ] παιδεία | χρώμενος] χρόνω μὲν ὡς | κωμήτας] κωμίτας | ἐπιβοήθειαν | p. 378, 1 ἐπῆλθον] ἐπέθυε | 3 sq. ἀποτεμνομένων] ἀποτεμνομένου | 4 αὐτοῦ] malim αὐτῶν | ἐπὶ βοηθείᾳ] ἐπιβοηθεία M; omnino reponendum: ἐπὶ βοήθειαν cf. Lect. p. 20 | 4 sq. κωμήτας] κωμίτας | 6 αὐτῶ M, sed αυ in ras. m. rec. dedit | στερηθῆναι | 7 μὴδὲ M.

CCXII) p. 378, 10 πρόςταξιν τινὰ | 12 σημαίνειν inc. f. 176ᵛ | ἕτερος] ἑτέρους | 13 ἀλλ'] ἄλλω | 16 ἀδόκιμοι εἰσίν.

CCXIII) p. 378, 21 ἐξαρχῆς.

CCXIV) p. 378, 25 πέντε delendum esse significavi | αὐτῶν spir. m. rec. | 26 ἀλλοτρίων acc. m. rec. | 28 ἀπροόπτου] l. ἀπόπτου cf. Le t. p. 30* | 30 τούτῳ] οὕτω.

CCXV) p. 378, 33 καὶ M, sed αι m. rec. in ras. scripsit | μηλέα M, sed η m. rec. in ras. dedit | 35 φίλαι] φίλε | μαχόμεναι] μαχομενοι | p. 379, 2 τινες] τί cf. Lect. p. 30.

CCXVI) p. 379. 5 παραναπεσοῦσα] παρὰ ἀναπεσοῦσα | 6 μεγρις | 7 inter θᾶττον et διαῤῥήγνυνται sex litterarum lacunam indicavi; sed fortasse γὰρ sufficiat cf. Lect. p. 30.

CCXVII) p. 379. 10 σὺς | παρέκαστα | 18 διαφθείροντος] διαφθείραντος | 19 ἐπὶ inclusi | παρέλαβε] κατέλαβε cf. Lect. p. 19 sq. | 22 καὶ τὸν ἵππον inc. f. 177r | 25 ὑποῤῥίπτουσιν] ὑπορίπτουσιν.

CCXIX) p. 379. 27 τὸ supplevi | 28 χονδρὸν | 29 ψηφίδα acc. m. rec.

CCXX) p. 380. 2 σφίκες ποτὲ | συνεχόμενοι] συνεχόμεναι | 4 ποιήσειν] ποιεῖσθαι | 5 κύκλῳ] κύκλωπα | ἀπόσεσθαι] ἀπόσασθαι | 7 ἢ ὑμῖν] ἡμῖν.

CCXXI) p. 380. 10 κατεχασσόμενα] καταχασσόμενα cf. Lect. p. 13.

CCXXII) p. 380. 19 ὕαινας φασὶ | παρὲνιαυτὸν (litteras ν et αυτο evanidas induxit m. rec.) | 20 ἄῤῥενας] ἄρεννας | δη ποτὲ | πρὸς adieci | 22 πρᾶττε] πράττετε | ἐγγὺς τὰ] εἶναι ὦτα | 23 ἄν τις] ἂν? | μετὲκεῖνον.

CCXXIII) p. 380. 27 εφη supplevi | 29 ἡττόνων] γειτόνων.

CCXXIV) in mg. M ὡραῖον (p. comp.) | p. 381. 2 αὐτῆς] αὐτοῦ | 3 ἔνεδραν | 5 ἀφοῦ inc. f. 177v.

CCXXV) p. 381. 10 εὐμελέστατον ἐστὶ | ἠγόρασε] ἠγόραζε | 12 τότε] ποτὲ | 16 χαρίσασθαι] χαρίσθαι.

CCXXVI) p. 381. 19 βασιλείας] βασιλέως | ταῶς] ὡς | αὐτὸν] αὐτόν.

CCXXVII) p. 381. 26 ὅτι inclusi | ὀδοῦσιν] ὕδασιν | ἀνατεμεῖν] ἀνατέμνειν | 27 καὶ κατ' αὐτὸ] κἂν καταὐτὸ | ἀγνωμονεῖν] ἀγνομονεῖν | μισεῖ] μισεῖν | 29 τίς | υὸς] υἱός | 29 ὃς] ὃς | τοῦτο γε | στυγοῦσα με | 30 μηδείς με θύῃ] μηδεὶς μεθύῃ.

CCXXVIII) p. 382. 2 ὃς] ὃς | εὐτοκίας] εὐτεκνίας | 3 ταχέως et ἡ om. M | ὃς] ὃς | 5 οὐκ' cf. ad n. 14.

CCXXIX) p. 382. 8 φιλάργυρός τις] φιλάργυρος | 10 περὶ] ἐπὶ | τίς | 12 κενὸν om. M | 13 ὑπερπαθοῦντα] ὑπερπαθόντα | 14 τούτου seclusi | 17 μηδὲν εστιν | κτῆσις] κτίσις.

CCXXX) p. 382. 21 τόπον] τόπων | 23 ἑαυτῇ inc. f. 178r.

CCXXXI) p. 382. 29 χελιδόνος] χελιδῶνος | 30 ὅτι supplevi | 35 ὑφῶν | ὑφιστῶνται] ὑφίστανται.

CCXXXII) p. 383. 10 ψύλλα] ψύλα | ἀθλητοῦ] ἀλήτου | 11 ἀλλομένῃ] ἀλλόμενος | ὁ δ'] ὅδ'. Malim ὁ δὲ cf. Lect. p. 25 | 12 οἷός τε | ὑφ ὁρμῆς | 13 ὃς adieci cf. ad n. 14 | Ἡράκλεις] Ἡρακλῆ | 14 ψύλλαν] ψύλαν | συμμαχῆς om. M cf. Lect. p. 28*** | 15 εσῃ] ἢ | 18 ἐπευθὺς] ἐπ' ευήθειαν cf. Lect. p. 20* | 17 μείζους] μείζω.

CCXXXIV) p. 383. 19 ψιττακόν τίς | 20 ἐστίαν | 21 γαλὴ | 22 ἰταμώτε librarius dederat; nunc ἰταμώτα$^{ξ}_{τ}$ extat; corr. m. rec. | 24 ἐὰν ποτὲ | 28 πονηρόψογον] πονηρόψοφον | ἀεὶ αἰτίας] ἀναιτίοις | 29 λόγος] l. ὁ λόγος.

(CCXXXV) p. 383. 32 τροφὴν inc. f. 178ᵛ | p. 384, 1 πατρὸν | 2 ὡς seclusi cf. Lect. p. 27* | ἐνεστη] ἐστη | κλοσθεῖσης M. sed σ m. rec. inseruit | 4 δεόμενος addidi | 7 καιρὸν] κενὸν.

Emendationes plerasque inlustrat „Lectionum Aesopiarum fasciculus" (Lect.), qui nuperrime Leopoli prodiit („Eos" p. 12 — 30), aliarum „Lectiones Augustanae" rationem reddunt, quae iam litterarum formis exscribuntur. De codice M haec adnotare placet: fabularum inscriptiones prorsus desunt; quae in nostra editione comparent, aut ex aliis conlectionibus manarunt aut ex argumentis sunt fictae.